

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

Ismeri az Úr az igazak útját

A hasszidizmusról

A dicsőítés fogalma és gyakorlata

Metanoia – A békesség útja

Lelkészhívás és marasztás a
Református Egyházban

Nemzeti hogylétünk

Dévai Mátyás élete

A baptista gyülekezetek
elismertetésének évfordulója

„Együtt – egymásért” Országos
Protestáns Napok 1995

„Őseink útján” – Történelmi lovastúra

Az EVT főtitkárának levele

Könyv- és folyóiratszemle

Hírek

ÚJ FOLYAM (XXXIX)

1996
1

THEOLOGIAI SZEMLÉ

1996. január-február

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács irodája,
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267, 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserháti Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:



Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Számítástechnikai Stúdió

Terjeszti a Kálvin János Kiadó. Elő-
fizethető a kiadóhivatalban, vagy
postautalványon, vagy átutalással
a Kálvin János Kiadó – Budapest
OTP 218-98141/536-209803 csekk-
számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 1380,-Ft

Egyes szám ára 230,-Ft

Előfizetés külföldre:

27 DM vagy 17 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

PÁSZTOR JÁNOS: Ismeri az Úr az igazak útját 1

TANÍTS MINKET, URUNK!

DRASKÓCZY TÖRÖK GÁBOR: A hasszidizmus az
ökumenében 2

SZIRTES ANDRÁS: A dicsőítés fogalma és gyakorlata a
Bibliában 5

KRIZMANICNÉ GERŐ DÓRA: Metanoia – A békesség útja 10

MOLNÁR AMBRUS: Lelkészhívás és marasztás a Református
Egyházban 14

BODROG MIKLÓS: Nemzeti hogylétünk, avagy balsorsán ki
régén tépelődik 20

EMLÉKEZZETEK MEG...

ÁGOSTON ISTVÁN: Dévai Mátyás életműve és korszakos
vonatkozásai 23

MÉSZÁROS KÁLMÁN: Elismertetésünk kilencvenedik
évfordulójára emlékeztünk az Ócsai Baptista Gyülekezetben 34

KITEKINTÉS

BÓNA ZOLTÁN: „Együtt – egymásért” Országos Protestáns
Napok 1995 39

BARTHA TIBOR: A megbékélés, mint Isten ajándéka és az új
élet forrása – Teológiai alapvetés – 40

GERGELY ANDRÁS: A megbékélés, mint Isten ajándéka és
az új élet forrása – Társadalmi, történeti, környezetvédelmi
aspektusok – 42

HAFENSCHER KÁROLY: A megbékélés, mint Isten
ajándéka és az új élet forrása – Ökumenikus aspektus – 44

HAFENSCHER KÁROLY: A megbékélés, gyülekezeteink
életében – Bevezetés a paneldiskusszióhoz – 46

REUSS ANDRÁS: Reformátori hitte a pluralista
társadalomban 47

„Őseink útján” – Történelmi lovastúra 49

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

RAISER, KONRAD levele a tagegyházakhoz 51

SZEMLÉ

SCHIRRMACHER, CHRISTINE: Jézus kereszthalála az
iszlám szemszögéből 54

HORVÁTH BARNA: Harsányi Pál Ottó: Új ég, új föld felé? ... 58

HÍREK

EEK hírek 59

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1996. II. 19.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Ismeri az Úr az igazak útját

Zsoltár 1

Ismeri az Úr az igazak útját, – valija saját tapasztalatai alapján a zsoltáros. Ezzel a mondattal érkezik el mondanivalójának csúcsához. Esztendő elején sokat beszélünk a megtett és az előttünk álló útról. Krisztus népe a maga egészében az út (ApCsel 19,9.23) népe, mely tudatában van annak, hogy az Úr ismeri útjukat, mégha nagyon nehéz is, mégha kevesen is járnak azon. Erőnk forrása lehet az a tudat, hogy Isten előtt kétszeresen nyilván van az útunk. Egyrészt Krisztus maga végigjárta az utat egészen a keresztségig és a megdicsőülésig. Így neki is van személyes tapasztalata az út nehézségeiről és szépségéről és csodás céljáról egyaránt. A zsoltáros még nem ismerhet te Krisztust, de annak a népnek a kollektív tapasztalatait ismeri, mely már átélte, hogy az Úr népével együtt jár és együtt szenved (És 63,9). Úgy olvashatjuk ezt a zsoltárt, mint amiben már jelen vannak azok a mozzanatok, melyek hitünk szerint Krisztusban jutnak teljességre. A zsoltáros gondolatmenetét követve is látjuk ennek a Krisztusban való beteljesedésnek a jeleit. Három ellentét pár van előttünk a zsoltárban. Mindháromban igazak és gonoszok állanak egymással szemben.

1.) Az első ellentétpár a gonoszsághoz, a bűnhöz való viszonyban mutatkozik meg. *Az igaz nemet mond a benne és körülötte lévő gonosznak.* A másokban megmutatózó gonosznak az emberek gyakran készek nemet mondani. Bár vannak olyan korok – általában egy-egy civilizáció hanyatlása idején –, amikor az emberek a környezetükben mutatkozó gonosznak sem mondanak ellent. Félelmes jelei vannak annak, hogy korunk csodás technikai civilizációja a hanyatlás és a bomlás korszakába érkezett. A környezet pusztításának katasztrófális folyamata felgyorsulóban van, aminek főoka – úgy tűnik –, a technikai civilizációnak saját belső dinamikája. Ennek azonban szerves része – mondhatjuk, alapja – a mérhetetlen önzés és a másik érdekének semmibevétele. Inkább mások környezetét teszi tönkre. Ez viszont közvetve a saját környezetemre is pusztító hatással van. Ez az önzés szinte általánosan elfogadottá lett. Alig vált ki botránkozást a hihetetlen mértékű önzés és következképpen a korrupció, ami gazdasági és társadalmi életünket jellemzi. Egy évvel ezelőtti kutyák megöltek két idős embert Magyarországon. A társadalom nem háborodott fel, és a kutyák tulajdonosait sem vonták komolyan felelősségre. Ez a lelkiület érvényes nemcsak a posztkommunista országokra, de szinte az egész világra, amelyekben tisztos brit bankházak omolhatnak össze egyik napról a másikra erkölcsstelen és felelőtlen pénkezelés következtében. Ha mégis megbotránkoznak az emberek egy-egy kirívó esetben, nem veszik észre, hogy ugyanazok a bűnök bennük is megvannak. *A bennünk lévő gonosznak is ellent kell mondani.* Erre akkor vagyunk képesek, ha felfedeztük az Úr Törvényének gyönyörűsége voltát (Zsolt 119,47). Ebben gyönyörködött Szt.Pál is (Róm 7,22). *E Törvény világosságában kibontakozik előttünk az Úr által kínált élet – az Úr útja – teljes gazdagsága és szépsége.* E fényben lesz egészen nyilvánvalóvá a bennünk lévő bűn, és a bűnből kegyelem által való szabadulás – a kegyelemből nyert igazság – útja. *Az igazal el-lentében a gonosz az, aki igent mond a környezetében és önmagában lévő bűnnek, – más szavakkal – aki e világhoz szabja magát* (Róm 12,2). A gonoszról elmondandók tulajdonképpen a negatív párját képezik az igazakról mondottaknak. Teszi a gonosz mindezt azért, mert a démoni erők, a bűn ereje tönkretették látását, és nem látja a bűn őt magát is a pusztu-

lásba sodró erejét. Ha pedig egy bizonyos ponton eljut ennek meglatására, akkor kiált szabadulásért, és ez a kiáltás már magában foglalja a bűnnek való nemet mondást.

2.) A zsoltáros szemlélete szerint *az életben – tehát itt e jelenvaló gonosz világban* (Gal 1,4) – *élesen megmutatkozik a különbség az igazak és a gonoszok életminősége között.* a) Az igaz – folyómentén ültetett fához hasonlóan – állandó kapcsolatban van az élet forrásával, mert csak az élővíz teszi lehetővé a „gyümölcstermést”, igazi értékek létrehozását, minden körülmények között. *Nem szabad engedni, hogy az a szemlélet uralkodjon el gondolkodásunkon, mely szerint a pénz (konvertibilis!) az egyetlen érték-mérő.* Az Egyház, a magyar keiesztyénség és a magyar nép története gazdag példákat ad elénk arról, hogy *lehet nehéz körülmények között is igazi értéket létrehozni.* Így írta Szegedi Kiss István hányatott élete során nyugati gazdag városokban kiadott teológiai munkáit. Igazi értékek létrehozásában népünk nincs hátrább egyetlen európai népnél sem. Nincs szükségünk arra, hogy bebocsássa-nak Európába, mert benne vagyunk. (Ez nem jelenti azt, hogy nincs szükségünk gazdasági és egyéb szempontokból is az Európai Unióhoz való csatlakozásra.) Nem tudhatjuk gazdasági szempontból mit hoz az előttünk álló esztendő. Úgy tűnik növekednek anyagi nehézségeink. Különösen szükségünk van arra, hogy a Úrtól számunkra megnyitott forrásból merítve nyerjünk erőt az előttünk álló útra. Lapunknak az a feladata, hogy a teológia művelését szolgálja. Ez a mi mostani helyzetünkben is azt jelenti, hogy az élet – mind az Egyház mind a társadalom élete – jelenségeit Isten Igéjének világosságában kutassa és vizsgálja. Kutatnunk kell, mit mond az „örök evangélium” (Jel 14,6) mai helyzetünkben az Egyház és a nép számára. Ez óriási felelősséget jelent, amit vállalni szent kötelességünk és boldog kiváltságunk.

b) Az igazakkal szemben *a gonoszok olyanok, mint a polyva, melyet szétszór a szél.* Lehet, hogy sikerül valakinek tisztátalan eszközökkel óriási vagyont összeharácsozni, élete mégis értelmetlen és tartalmatlan marad. Ömaga pedig olyan, mint a széltől fúvott felhő (Jak 1,6; Ef 4,14). Sok ilyen „széltől fúvott” egyéniséggel találkozhatunk napjainkban. Amikor pedig ezek uralják egy társadalom életét, akkor az Ninive sorsára jut. Vajon napjaink globális faluvá lett világa nem ilyen ítélet felé halad?

Az Ige azonban nemcsak a történelem, hanem Isten ítéld-széke elé állítja az embereket, igazakat és gonoszokat egyaránt. Az Úr ismeri az igazak útját, mivelhogy Isten Jézus Krisztusban velünk jön az úton. Jön, hogy megítéljen gonoszságunkban, és megajándékozzon igazságával. Jön, hogy az Ő igazságában megigazult bűnösök útján, az örökkévalóság útján (Zsolt 139,24) vezessen bennünket. A gonoszok útja elvész. Szétszórodottságuk, mely már ebben a világban megmutatkozik, teljes és végleges lesz. Hogy ez a végleges-ség mit jelent, mi nem tudhatjuk. Az ítéletet kimondani nem a mi dolgunk, mert az Úr a bíró. Ő íté meg mindannyiunkat, igazakat és gonoszokat. Azt azonban tudhatjuk, hogy Krisztus vérében megtisztítatva, az Ő igazságába felöltözve vezet a Mennyei Ország felé (Zsid 12,1-2; Jn 8,14).

Legyen valamennyiünk számára az Úr testtelételeének 1996. esztendeje az igazak útján járás, az Úr Törvényében való gyönyörködés útja. Menjünk együtt Krisztussal az örök-kevalóság útján.

Dr.Pásztor János

A hasszidizmus¹ az ökumenében

Ökumenikus minden dolog, ügy, életmű, ami égi-földi szeretetben kapcsol össze sokféle jóakarátú embert térben és időben. Ökumenikus életmű volt a 30 éve halott Martin Buberé is. Örvendetes, hogy református teológus beszélt róla, mint nagy zsidó hittudósról, bölcselőről, Biblia-fordítóról² televíziónk vallási stúdiójának a sorozatában nemrég. A szűk keretek közt nem lehetett ideje Bölcskei Gusztávnak, hogy elemezze Buber eszmei gyökereit is, tudományos gyűjtőmunkájának és e gyűjtés eredményeinek értékeit: a hasszidizmusét.³

Kevesebbet vesztenénk mi, nem zsidók, keresztyén „gójok”, ha ez a mozgalom nem volna több, mint a válástörténet fakó emléke; a jámborságnak, kegyességnek – hasszid: jámbor, kegyes – olyan föllángolása, amely a 18. sz. közepétől izzott főleg lengyel földön, de átcsapva Csehországba, Ukrajnába, sőt Magyarországra is. Mintha a keresztyén pietizmus lobbant volna föl fél évszázaddal később a zsidók között? Nem. A hasszid hit-, érzés- és gondolatvilág gazdagítja a ma emberét is, bölcsességei szilárdítják a mai ökumenét is.

Ezekhez nekünk nyilván Buberén át visz az út. Alighanem tőle szemelgetett gyöngyszemeket hajdan Sfik Sándor⁴ is. Keveset, és ma már nehéz is hozzáférni.

Ahhoz, hogy elmélyüljünk e bölcsességekben, mégpedig megértő szeretettel, aligha szükséges olyan szakember után, mint Buber, tanulmányoznunk a mozgalom történetét, összevetnünk akár más zsidó irányzatokkal, akár a keresztyén tanítás alapjáról vitába szállni ezekkel az értékekkel. Az átélt ökumenizmus óvakodni fog értékelő méricskélésektől. Ehelyett örül, hogy bibliai élményeire és ismereteire más oldalról is fény vetül az alább Bubernél átvett szövegekben, szemelvényekben. Olykor modernkedő, posztmodernkedő tévutaktól ezek a bölcsességek is segítenek visszatartani némelyeket. Így meggondolkodtathatják századunk különféle felekezeteinek azokat a teológusait is, akik úgy akarnak „korszerűsödni”, hogy ötvözik hitüket nemcsak Kierkegaard, hanem Sartre, sőt Heidegger tévtanaival (a reformátusok közt Tavasz Sándor 1933-tól); ellene is, mellette is Tamkó Béla⁵. Figyelmükbe ajánlom, hogy Heidegger korántsem nyújt kezét nekik: „Eine christliche Philosophie ist ein hölzernes Eisen und ein Missverständnis”.⁶ Magyarán: valamiféle keresztyén filozófia fából vaskarika, s félreértése a dolgoknak. A kétes filozófus e művét vezeti be a következő hamis, csak látszatra mélyenszántó alapkérdés: „Miért van egyáltalán létező, és miért nincs inkább semmi?”

A keresztyén hívó számára bugyuta ez a probléma. A miért: Isten, s ugyancsak Ő tagadja a semmit. De még a marxista is hazugnak tartja a kérdést, mert rejtett preszuppozíciókkal, előfeltevésekkel játszik (a világ véges térben és időben; a létezők összessége valami magasabb lét hatására jött létre, stb.). Talán röstellt volna ilyen kérdést végsővé avatni ez az exhitlerista, ha ismeri a hasszid legendát:

Mesélik, élt Satanow városában egy tudós férfi, akit töprengése, tépelődése egyre mélyebb kérdésekbe hajszolt bele: miért van, ami van, és általában miért is van valami? Egy pénteken ott maradt a zsinagógában az ima után, hogy tovább töprengjen, annyira átjárták szövevényes gondolatai. Próbálta őket kibogozni, de nem jutott semmire. Fölfigyelt rá a távolból a szent életű Baal-sem-tov (= a Nevek Ura; e magasztaló néven vált ismertté a hasszidizmus alapítója), kocsijára ült, és csodatévő erejével legyőzve a távolságot, rögvést ott termett a satanowi tanulóházban. Kínlódva ücsörgött ott a tudós ember. A Baal-sem megszólította: „tépeldődsz, hogy van-e Isten! Én bolond vagyok: hiszem.” – Fölkavarta a szívét a kétkedőnek, hogy valaki fölismerte a titkát, a titok pedig megnyílt előtte.⁷

Minden hívő egyetért a hasszid tétellel: csakis Istennek van teljes léte, csakis ő „aki szól” (a sg.l. iskolai meghatározása...). A kis „énkék” – hogy Karinthy szavát más célra alkalmazzam – kérészetelűek, csak a többi emberhez képest vannak: a mi-hez, ti-hez viszonyítva. A mai individualizmus a maga „Dasein”-javaival, melyekből nyomorúságos bürü visz át másokhoz, a „Mitdasein”-okhoz, vagy a kiváltságos, a központi ént alig leplező „interpersionális kapcsolatrendszer” nem pótolhatja a hívő számára, ki méltó rá egyedül, hogy így határozza meg magát: „Vagyok, aki vagyok”, „A Vagyok küldött hozzátok” (2Móz 3,14). Erre figyelmezteti a (poszt)modern énkéket keményen a karlíni (Karlín = Pága ÉK-i városrésze) rabbi története:

A nagy Vándorprédikátor egy tanítványa meg akarja látogatni Karlínban Áron mestert. Csak későre ér oda, de azér bekopog a kivilágított ablakon. A rabbi kiszól: „Ki az?” Ismerősök, úgy véli hát a látogató, hogy hangjáról is fölismeri őt a mester, elég, ha ennyit felel: „Én!” Az ablak zárva marad. Nincs is rá semmi válasz bentről. A látogató újra meg újra kopog: „Áron, miért nem nyitsz ajtót nekem?” Erre már fölhangzik dörgő hangja, de valami komor, idegen erővel: „Ki az, aki én-nek merészeli magát nevezni? Ez csakis Istennek a kiváltsága”. – A tanítvány föl-eszmél. Szíve mélyén bevallja: „Nem nőttem ki az inaskodásból...” – Visszafordul Mjedzibúzsba (lengyelül: Miedzybórz. Ez a Baal-sem-tov, eredeti nevén Izrael ben Eliezer szülővárosa!), és folytatja a tanulást.⁸

Mi is az az én önmagában? Ezt tanulta meg a karlíni Áron rabbi tanítójától a nagy vándorprédikátortól:

Faggatták, mit tanult Áron nála. „Semmit az égvilágon!” – válaszolt. Rátámadtak, hogyan lehet ez. Ő hát hozzáfűzte: „A semmit, semmisségem értelmét tanultam. Megtanultam, hogy semmi sem vagyok a világban, és mégis vagyok”.⁹

Aki önmagába zárkózik, többek között egyénieskedő filozófiájába, az inkább „nincs” mint „van”...

Hasszidul: azt az atyáitól örökölt jelmondatot, hogy „ne légy gonosz önmagadban sem, vagyis ne gondold, hogy nem lehet téged megváltani!” – így értelmezte Ba-

ruch rabbi: „Arra hivatott minden ember, hogy betelje-
sítsen valamit e világon. A világnak mindenkire szüksége van. Mégis akadnak emberek, akik makacsul bezárkóznak a zugaikba. Csak tanulnak, ki sem teszik a lábukat a házukból, hogy elbeszélgessenek másokkal. Ezért nevezik őket aztán gonoszoknak. Mert ha kibeszélhették volna magukat másokkal, véghez vihettek volna valamit mindabból, ami nekik van kiosztva”.¹⁰

Mi a feladatunk? A hasszidizmus megemlékezik Hillelről, a Kr.e. 1.sz.-ban élő nagy tanítóról. Ő tanított az összemeri testvériségre. Ezt a tant gondolta tovább Michal rabbi Zloczówban (akkor Galiciában, ma Ukrajnában): „Ha nem önmagamért vagyok”, kicsoda van énérttem? Ha pedig magamért vagyok, ki vagyok én? „Ha nem magamért vagyok”, ha nem önnön hasznomra teszek bármit, hanem szüntelen része maradok a közösségnek, akkor az a kérdés, hogy „ki van énértem”, nem más, mint hogy kicsoda az a valaki a közösségből, aki végzi az én dolgomat, mint én tettem volna. Ha mégis „csupán magamért” vagyok, nem részesülök belőlük. Ha nem kapcsolat velük össze kötés, „mi is vagyok?” Vihetek véghez bármi jót, semmire sem becsül Isten, minden Jóság forrása.¹¹

Isten túlsorduló forrás. Nemcsak a jóság és szépség kiáradása, hanem emanációja a teremtett mindenségnek. Minden létező annyira van, amennyire elképzelteti őt (imago); végül amennyire képére és hasonlóságára létezhet – mert részesült belőle (participáció). Ezt hirdetik a korai keresztyénység nagyjai Augustinustól és Dionüsziosz Areopagitától Aquinói Tamásig vagy Albertus Magnusig. Szilárd alapon állanak, bár a részesülési tan közvetlenül épp csak megvillan az Újszövetségben (1Kor 15,28; 2Pt 1,4), akkor is a távoli jövőbe vetítve, mintegy eszkatológikusan. Közvetve viszont átjárja az egész Írást. Hogyan biztathatna azzal, hogy „legyetek tökéletesek, mint ahogy mennyei Atyátok tökéletesek” (Mt 5,48), ha nem az isteni tökéletességből való szerény, igyekvő részesülés reménye nélkül? Az ószövetségi felszólításoknak is ez a magyarázata: „istenek vagytok” (Zsolt 82,6), vagy „Legyetek szentek, mert én szent vagyok” (3Móz 11,44.45). Ez utóbbi vers gyakori kiindulópontja a hasszid történeteknek. A mondanivalójuk lényege így vagy úgy mindig átcsap az egyetemes szeretetbe:

Sasow rabbija szokta volt mondogatni, hogy minden egyes lelkecskét szeretnünk kell, hisz mindegyikük része Istennek. Jobban mondván nem is kerülhetjük el, hogy szeressünk egy lelket, ha előbb mélyen átéljük, hogy az a másik is része Istennek. Mivelhogy így teszi valóságossá szeretetét Isten iránt. Éppen ellenérzéseinkből és az ezeken aratott győzelmeinkből táruul föl előtűnik e parancsnak méltó értelme.¹²

Egy tanítványa faggatta a nikolsburgi (ma: Mikulov, Csehországban) Schmelke rabbist: „Az parancsoltatott nekünk, hogy szeressük felebarátunkat, mint önmagunkat. Hogyan teljesíthetem ezt, ha a társam gonoszul bánik velem?” A rabbi válasza: „Jól értsd meg az ígét! Szeresd társadat, mint olyasvalamit, ami te magad vagy! Mert minden lélek: Egy! Mindegyik egy szikra az őslélekből. Ez pedig mindenkié. Ez a lélek benne van minden porcikádban. Megeshet, hogy elvétel a szöveget, és saját ujjadra ütöz. Pálcat kapsz tán elő, és megfenyítéd a kezéd, miért nem

volt figyelmesebb? Ezzel csak szaporítod a fájdalmadat. Így tekintsd azt is, ha társad rosszat követ el ellened. Visszonod? Magadnak okozol szenvedést.” – A tanítvány tovább kérdezősködött: „De ha olyan emberrel találkozom, aki Istennel szemben rossz, őt hogyan szeressem?” – „Nem tudod – szólt rá Schmelke mester – hogy az őslélek Isten létéből fakad, s így minden emberi lélek része Istennek? Nem könnyörülsz-e meg rajta, ha látod, hogyan fojtódik el benne egy szent szikrácska, hogyan huny ki?”¹³

Így szólt Korez rabbija, Pinkhász is: „Imádkoznunk kell a világ népeinek gonoszaiért is, és szeretnünk is kell őket. Amíg nem imádkozunk ekképpen, amíg nem szeretünk ennyire, nem jön el a Messiás.”¹⁴

A hasszid szeretetparancs ökumenikus. Hadd idézzem én is Sik Sándor után és alig más szavakkal a kosienicei mestert (Varsó környékén, hajdan: Kosniz), amikor Istenhez fordul imájával! „Könyörgök hozzád, Mindenség Ura, váltsd meg Izráelt! De ha ezt nem akarnád, akkor váltsd meg a gójokat (= a többieket, a nem zsidókat, a keresztyéneket)!”¹⁵

Mi más ez, miunt egy gettóba zárt, üldözött-irtott (pogromok!) nép imádságos hangja? S ismerhetik teológusaink a keresztyén-keresztyény istenfélelem (Gottesfurcht, phobosz tu Küriu) kategóriáját,¹⁶ felsorakoztathatják az Újszövetség erre vonatkozó verseit (Fil 2,13; 5,21; Róm 3,18; 2Kor 5,11; 7,1)!¹⁷ Az őszinte hívő alighanem úgy választ, mint Hanipól mestere, Szusszja, ha szembesítik az istenfélelmet az Isten-szeretettel. Valótlanság, hogy hamis volna szélsőséges helyzetben is ilyesféle válaszlehetőség! Íme, a groteszk voltában is megható hasszid választás:

Szusszja így könyörgött Istenhez: „Uram! Annyira szeretlek, hogy nem félek tőled eléggé! Istenem, annyira szeretlek, hogy nem rettegek veled szemben illendőképpen. Tedd meg, hogy úgy féljelek, mint angyalaid egyike, mikor eltölti a Te félelmetes neved!” – Isten azonnal meghallgatta ezt az imát. Neve átjárta Szusszja szívének mélyét, annyira, mint az angyalokét. A jámbor elborzadt, állati rettegés töltötte el. Mint egy kis kutya bújt az ágya alá, onnan nyűszített: „Uram! Hadd szeresselek mégis mint Szusszja!” – Az Isten pedig meghallgatta őt másodjára is.¹⁸

A hasszidok nemigen ismerhetik a nagy parancsolat jézusi formáját (Mt 23,37-40; Mk 12,29-31; Lk 10,27). Olvassák viszont az Ószövetséget (5Móz 6,5; 3Móz 19,18) és a Talmudot (Bp. 1921-23. 320), s az egyre közeledő eszmék végül találkoznak. (Alig hinném, hogy a 18. sz.-ban hatott volna a jézusi tanítás a Kelet-Európában még gettóéletet élő zsidó közösségekre.) A „könyv népe” kegyeseivel, jámboraival mégis a nagy parancsolat szellemében hatol az Írás mélyébe, olykor elismerve az igazsághoz vezető út nehézségeit.

Jitzchak Mejir (Ger) mester elmondja: „Gyermekkoromban nem akartam belemélyedni a nyelvtanba. Azt gondoltam, ugyanolyan tudományféle ez is, mint bármely másik. De később rászántam magam, mert beláttam: ezzel juthatok a Tan titkaihoz”.¹⁹

A nyelv tana vezet a súlyos szó, az ige megbecsülésére.

A konyni rabbi, Moseh tanította: „Ha egyetlen ígét kiejtesz Istenről, abba is merülj benne el egész való-

dal!” – Egy hallgatója megkérdezte: „Hogyan férhet bele egy nagy darab ember egy kicsi szoba?” – „Aki nagyobbak véli magát, mint az a szó – felelt ez az igaz ember –, annak nem beszélek.”²⁰

Magyarázandó és magyarázható is a szó, az ige egyes és többes számának egyeztetéshianyja, illetve ütköztetése is, többértelműségé is, eredetibb jelentésének és a jelképesnek az összecsapása is.²¹ Ne felejtsük el, hogy a zsidóságot már Philon is oktatta a bibliai szövegek általános többértelműségére! Lényegesen rugalmasabban, mint a középkorban letisztult katolikus négyérteműségi exegetika, még rugalmasabban, mint a protestáns Biblia-magyarázat, melynek merevebb művelői csakis két lehetőségre szorítkoznak: egyrészt a szó szerintire (sensus litteralis sive historicus), másrészt a lelkiekre (sensus spiritualis). Bár nem teológusként, csak a szövegten és a stilisztika művelőjeként fáj a szívem, ahogy Luther lerombolta a négy értelem igényét holmi csak részben indokolt skolasztika-ellenességből.²²

Hadd szemléltesse a nyelvi magyarázat kincseit néhány nemcsak bibliai hasszid szemelvény! Egy szószármaztatási:

Az asztali ima e szavaira mondta Pinkhász mester: „Aki békét teremt a magasságban, az teremt békét fölénk terítve. – Az ég, a samajim tudvalevőleg abból lett, hogy Isten békét szerzett a tűz, az és, és a víz, majim között.”²³

A poliszémiára példa Rizin rabbijának, Izraelnek tanítása: „Azzal szolgál naponta az ember, hogy alakot ad az anyagnak, megtisztítja testét, életét, és a fénynek nyit utat a sötétségben, mígnem a sötétség maga is ragyogni fog, és nem lesz már válaszfal a kettő között. Mint ahogy írva vagyon: ‘És lett az este, és lett a reggel. Egy nap’”. (1Móz 1,5)²⁴

„Első nap”: így ismerjük sorszámnévként. De vajon elkülönül-e eléggé a héberben a sor- és a tőszámnév? Jobban akarunk tudni e nyelven, mint a jiddis anyanyelvű, de gyermekkorától héberül is tanuló, végül folyékonyan beszélő rabbi? A megszokott fordítás nekünk simábban illeszkedik a szövegkörnyezetbe. De eszméljünk rá, hogy más szófaji értékben is van mondanivalója, másodlagos mondandója e mózesi kifejezésnek! Még a rossz, hanyag magyarságban is „egy kerület” a valójában első. Tő-, sorszámnév, névmás (bizonyos nyelvekben még a határozatlan névelő is) egybeeshet. Az egy és német, angol, latin ógörög megfelelői többek között „azonos, egyazon, egyetlen, egyedüli” jelentésűek is. Csak vaskalaposokban merülhet föl, hogy ez a szó itt nem lehet kétértelmű, hogy csakis sorszámnév. Vesztene vele. A hasszid bölcsességben kivirul itt a rugalmas exegézis eszkatológikusan szép bimbója.

Ez a rugalmas szövegmagyarázati lehetőség ösztönzi a hasszid mestert arra is, hogy segítségével megindokolja az Írás antropomorf Isten-képét (hogy keze, karja, szeme van, stb.). Az erkölcsi tanulásért szembeeségül akár a Talmud tilalmával is²⁵, ti. eszerint „Aki a következő négy dolgon töpreng, nem érdemli meg, hogy a világra jött: azon, hogy mi van fent (az én kiemelésem – D.T.G.), hogy mi van alatt, hogy mi volt, és hogy egykor mi lesz (ti. az anyagi világ keletkezése előtt és pusztulása után)”. Ezzel szemben már korábbi zsidó bölcsék is intenek: „Ne feledd, mi

van fölötted!” Felszólításukat így fejti ki Jehosuah Henschel, Apta helység rabbija: „Tudjad, hogy ami (közvetlenül) fölötted van, az általad való! De mi is az, ami itt följebb van? Ezékiel így szólt: ‘és a trónnak a formája olyannak látszott, mintha emberféle ülne rajta fönt’.²⁶ Hogy lehet ilyet Istenről mondani? Elvégre meg van írva (Ézs 40,25): ‘Kihez mértétek engem, kívül hasonlítanátok össze, kinek is ábrázolnátok?’ Ámde úgy van ez, hogy az az alak, aki embernek látszik, általunk való. Ez az a testi alak, amelyet mi alkotunk az Igazinak szívbeli szolgálatával. Ezzel alkotunk emberi formát Teremtőknek, akinek nincs ábrázolata, aki hasonlíthatatlan. Ő: legyen áldott, és legyen áldott a neve is e mögött az emberi alakja mögött! Ha könnyőreles és szerető szívvel segít valaki másón, alakít kissé Isten jobb kezén. És aki megharcolja Isten harcát, legyőzve a gonoszt, alakítja a bal kezét. Az a valaki ott fönn a trónon, általad van.”²⁶

Elgondolkodtató ez a szép hasszid mese. Nyilván hasonlóképp gondolkodott Chagall is, Istennek ezt az emberi termetét festve a nizzai múzeum remekműveit alkotva, s ezzel az érzéssel csodálhatjuk meg mi is a Bibliai Üzenet Múzeumában. Csak szerény javaslatként pedzem, de vajon nem volna-e rá mód, lazítani kissé a református felfogás képellenességén?

De ez már akaratlanul is a nem kívánatos vita területe. Pedig én az összekapcsoló ökumenizmust szerettem volna segíteni a hasszid történetekkel, bölcsességekkel. A kapcsolhoz könnyű lett volna több újszövetségi párhuzamot felhoznom. Minek? Folyóiratunk Biblia-olvasó közönségének fölösleges is. Talán a Szentírás hasszid olvasata, értelmezésmódja így is hídacska az egyetemes testvériség szakadékai fölött.

Gondolkozzunk rajta! Befejezésül egy nem éppen hasszid, de jiddis közmondás kétértelműségén: „Az ember gondolkodik; az Isten nevet.”²⁸ A tágabb szövegkörnyezet is, a zsidóság „komor” Istenéről alkotott nem zsidó előítélet szerint is a Fenséges kineveti, lekicsinyli az emberi értelem véges határait, korlátait, korlátoltságát. Vajon az Istent olyannyira szerető Szusszja rabbi helyben hagyná-e, hogy ez az egyetlen lehetséges értelmezés? Nem. Ő tudná, hogy nevetni más teremtett lény erőlködését látva nemcsak megvetően, felsőségesen lehet. Lehet bizony mosolyogva is, örvendezve, mély örömmel a másik lény sikerén, részeredményén. Ahogy az apa nézi szerénykedő gyermekét. Bizonyítja ezt a mi nyelvünk, így van a latinban, németben is²⁹, miért ne volna így a jiddisben? Örülhet is az Isten, hogy a képére és hasonlatosságára alkotott lény nemcsak a gyakorlatban ér el valamit, hanem föl- és megismer lelki képességeivel is.

Jaj annak a hitnek, amely az ész, az értelem leki-csinylésével akar hódítani. A külterjes ökuménian kívül van belterjes is: egyesítő közösség az érzelmi elmélyülés és a gondolkodás között. A hasszid tanokat ismerve nem írná le még jóindulatú szerző sem, hogy a zsidóság kultúrája kétezer évvel ezelőtt „felfüggesztődött”, elvesztette az ellentmondások megértésének képességét, kultúrtörténeti orientáló szerepét.³⁰ Nemcsak Moseh ben Majmón, más nével Maimuni-

desz és Spinoza cáfolja ezt, hanem a közép- s kelet-európai kegyeseknek, jámboroknak és caddikjainak, „igazai-”nak a bölcsessége is.³¹

Draskóczy Török Gábor

Jegyzetek

1. *Haszsid, haszid* ma a szokásos írásmód. A Pallas Lexikonban még *khaszid*. Helyesebb volna a *chasszid* forma. – 2. Máshol írtam meg, hogy nyelvészként hibáztatom a kisbetűs „kötelező” helyesírási formákat: *bibliafordítás, bibliamagyarázat*; (keresztyén) *istenhit, istenhívő*, stb. Magam ragaszkodom a tulajdonnévi rangú nagybetűs, kötőjeles íráshoz! – 3. Die Erzählungen der Chassidim. 10. kiadás, Zürich, 1987.; Christus, Chassidismus, Gnosis in Merkur VI-II (1954), 923-29; stb. Vö. még Rudolf Pannwitz: Der Chassidismus in Merkur VIII (1954), 810-30. – 4. Sik Sándor, A szeretet breviáriuma. Bp. 1947. 88-90. – 5. Vitájuk és Heidegger-értékelésük rövid összefoglalása: Jakab András, in Jelenlét 3. Szeged, 1994. 117-33. – 6. Martin Heidegger, Einführung in die Metaphysik. 6. kiadás 1976. 6. és. uo. 1. – Előszőr 1929. – 7. Martin Buber, Die Erzählungen... 157. A továbbiakban is ebből fordítok szabadon, de a gondolatiságot szigorúan óva. – 8. Uo. 326-7. – 9. Uo. 325. – 10. Uo. 182. – 11. Uo. 261. – 12. Uo. 75. – 13. Uo. 313. – 14. Uo. 315. – 15. Uo. 443. – 16. Bibliai nevek és fogalmak. Szerk. Babits Antal. Bp. 1988. 72;

Herbert Haag, Bibliai lexikon. Bp. 1989. 710-12. – 17. L. pl. Varga Zsigmond, Újszövetségi görög-magyar szótár. Bp. 1992. 990. –18. Buber i.m. 388. – 19. Uo. 821. – 20. Ezt Buber nyomán Pannwitz idézi. L. 3. jegyzet: 824 kk. – 21. A Talmudban (1. kiadás) számos értelmezés a számbeli egyeztetés hiányáról (pl. 268, 337), de az eredeti és a képi jelentés ütköztetésének megvilágítására is. pl. 395. – 22. Vö. a protestáns Ernst von Dobschütz művét: Vom vierfachen Schriftsinn. Leipzig, 1921. 1-13. – 23. Buber i.m. 315. – 24. Uo. 499. – 25. I. kiadás 228. – 26. Ez az idézet közelebb áll az új katolikus fordításhoz. Vajon Buber német Biblia-fordításában mi a megoldás? – 27. Buber i.m. 574. – 28. Idézi Vajda Mihály, A posztmodern Heidegger. Bp. 1993. – 29. Nagy értelmező szótárunkban a *nevet* 2, 'arca derültséget tükröz, mosolyog'; 4. 'az arc valamelyik része kifejezi, elárulja valakinek az örömet, jókedvét, vidámságát; szinte ragyog'; latin *rideo* 'tetszik nekem, mosolyog, kedvez'; német *lachen* 'jó a kedve', 'vidám' is. 30. Fejér Ádám in: Balog Iván – Fejér Ádám -Kovács Imre Attila – Szalma Natália. Kereszténység és zsidóság Európában és nálunk. Szeged, 1992. 21, 27, 36. – 31. Bár eljutnánk oda, hogy Krisztus hívei új párbeszédet kezdenének a sztalinizmustól megtisztult modern marxizmussal. Sokan meglepődnének, mennyi a találkozási pont. Hisz ma azt sem tudják, milyen értelemben ateista, „istentelen” az a világnézet, és miben nem: ki, mit, hogyan értelmez?

A dicsőítés fogalma és gyakorlata a Bibliában

Bevezetés

A dicsőítés fogalma és gyakorlata manapság igen problémás. Vannak, akik igen gyakran beszélnek róla, és hangsúlyozzák fontosságát, míg vannak, akik még a szó használatától is óckodnak. Sokféle, eltérő vélemény és tapasztalat idézése nélkül is összességében megállapíthatjuk, hogy szükség van a fogalom s a megfelelő gyakorlat bibliai teológiai tisztázására. A jelen dolgozat erre tesz kísérletet.

1. A dicsőítés alapjelentése, kapcsolatai más bibliai fogalmakkal

A dicsőítés olyan bibliai fogalom, amely számos más fogalommal kapcsolódik össze: ezek gyakran szinonimái a dicsőítésnek, vagy kiegészítik, adott szövegkörnyezetben konkretizálják jelentését. Ilyen kapcsolódó fogalmak a dicséret, magasztalás, hódolat, imádás, tisztelet, áldás, hálaadás, ünneplés, ének, öröm, ujjongás.

A dicsőítés alapjelentésének meghatározásához induljunk ki a dicsőségből, a két szó közötti kapcsolatot az egyes héber (*kbd*) ill. görög (*doxa, doxadzó*) gyökök is mutatják.

A dicsőség a hatalom, gazdagság megnyilvánulása. Ilyen értelemben fordul elő a hétköznapi szóhasználatban, például amikor József egyiptomi dicsőségéről (*kábód*), azaz egyfajta gazdasági, politikai hatalomról van szó (Gen 45,13). A Mt 6,29 Salamon dicsőségét említi. Isten dicsősége ennek megfelelően az, amiben láthatatlan hatalma és gazdagsága, saját személye megnyilvánul. Így Isten dicsősége (*kábód-él*) megjelenik a teremtett világban (Zsolt 19,2), különböző látványokban és hatásokban (Ez 1,28), és történelmi cselekvésében. Ez utóbbi magábfoglalja a szabadí-

tás(oka)t és az ítélete(ke)t (Zsolt 85,10, Ézs 42,8.17). Teljessége Jézus Krisztusban jelent meg, aki Isten dicsőségének kisugárzása, lényének képmása (Zsid 1,3). Így Isten dicsősége jelentheti magát Istent is.¹

A dicsőítés alapjelentése a dicsőség (hatalom, gazdagság) elismerése, és a tisztelet kifejezése. A Mt 6,2 szerint az alamizsnájukat látványosan osztó képmutatókat az emberek „dicsőítik” (*doxadzó*). A dicséretben kinyilvánítják elismerésüket: tiszteletadással, azzal, hogy ezt elmondják másoknak stb. Mindehhez viszont szükség van arra, hogy az alamizsnaosztás észrevehető legyen – a képmutatók éppen ezért kürtöltenek maguk előtt.

A dicsőítés tehát válasz. A dicsőség felismeréséből megszülető elismerés. A dicsőség (a dicséretre méltó volt) ismerete nélkül nem lehet dicsőíteni senkit.

Ilyen módon tehát Isten dicsőítése is elismerés, annak elismerése, hogy kicsoda ő, mit tett. Az elismerés pedig tiszteletben, hálaadásban, ünneplésben, bizonyágtételben nyilvánul meg. A dicsőítésnek természetesen előfeltétele az Isten személyének, tetteinek ismerete. A következőkben ezt az alapjelentést részletezzük, feltárva a dicsőítés fogalmának sokrétegeúségét.

2. Isten dicsőítése mint teremtményi magatartás

A világ megteremtésével Isten magán kívül másnak is életet ad, ami létrejön az az Isten teremtése, rajta van a Teremtő ujjlenyomata. Ezt fejezi ki a Biblia azzal, hogy a teremtett világ Isten dicsőségét tükrözi. A Zsolt 19,2-7 is azt mutatja, hogy a természet létében ott van a válasz: elbeszéli Isten dicsőségét. Ugyanakkor viszont a természetnek ez a dicsőítése egyben alázatot is jelent. Ezt fogalmazza meg a Zsolt 104,27-30:

„Mindezek arra várnak, hogy idejében adj nekik
 eledelt.
 Ha adsz nekik szedegetnek, ha bőkezű vagy,
 jóllaknak javaiddal.
 Ha elrejtöd orcádat, megrémülnek, ha elveszed
 lelküket, kimúlnak és ismét porrá lesznek.
 Ha kiárasztod lelkedet, új teremtmények keletkeznek,
 és megújítod a termőföld felszínét.”

E. Brunner így ír erről: „Az anyagi világban ott van egy matematikai rend, amely bizonyosságot tesz a Teremtő gondolatairól. Van élet, ami visszatükröződése annak, aki maga az Élet, megvan a szervezeti teljesség titokzatossága a természeti csodákkal együtt, látó szemek, halló fülek, célszerű elrendezés, amelyek egy teremtő, tervező szellemre utalnak, megvan a spontaneitás és szabadság csodája, ami példázat arról, aki maga a korlátlan, abszolút szabadság. Mindenek előtt pedig ott van az ember, akit az Írás »az Isten képére teremtett« kifejezéssel tüntet ki.”²

A teremtés célja az ember, akit Isten a maga képére teremtett (Gen 1,27). Ebben a – csak az embernek szóló – megjelölésben benne van az, hogy az ember lényegéhez tartozik az Istennel való kapcsolat. Témánk szempontjából úgy is fogalmazhatunk, hogy az ember válaszára rendelt: felelni Istennek, aki a teremtője. A válaszában ugyanakkor az is benne van, hogy az ember magát Isten teremtményének tekint, eszerint él. Az ember – mivel Isten teremtménye – szintén magán hordozza a Teremtő dicsőségét: innen van méltósága, ezért dicső lény (Zsolt 8,6-7).

Az ember – szemben más teremtményekkel – szabadságot is kapott. Szabadsága azt jelenti, hogy míg a természet „automatikusan” beszél Isten dicsőségéről, addig az ember dönthet arról, hogy dicsőíti-e Teremtőjét vagy sem. Dönthet arról, hogy tiszteli-e Istent (van egy fa a kertben, ami csak az Isten „illetékességi körébe” tartozik, Gen 2,16-17), akarja-e vele a közösséget, akarja-e az életét Istentől venni. Az ember döntése *Nem* volt, a Gen 3. szerint Istenhez akart hasonlónak lenni.

A Róma 1,18-32 (Pál bűneset-története) szerint az ember bűne abban áll, hogy Istent nem dicsőítette, nem adott hálát, nem Istenként tekintett rá, és ennek megfelelően magára sem úgy, mint Isten teremtményére. Mindez egybevág az előbbieken mondottakkal. Pál szerint ennek lett következménye a teremtett világ tisztelete és az erkölcsi tévelygés.

Az ember nemleges döntésének következménye az, hogy „híjával van az Isten dicsőségének” (Róm 3,23). Így tehát az ember torzult képmás, álszabadsága van csupán, nem részese az Istennel való közösségnek, az életnek. Ezért megváltásra szorul. Az üdvösség egyben az Isten dicsőségében való részese is (2Thessz 2,13-14), az ember ezáltal jut el ismét valódi méltóságára, emberségére.

Összefoglalóan azt mondhatjuk tehát, hogy a dicsőítés a teremtmény helyes viszonyulása Teremtőjéhez. Az ember esetében ez az egész élet beállítódását jelenti. Az ember ezt utasította vissza. Ennek viszont az is következménye, hogy Istenről való ismeretét is

elveszítette (Róm 1,28), a bukott ember arról sem tud, hogy választ kellene adnia Istennek.

3. A dicsőítés mint kinyilatkoztatás (Jézus Krisztus)

Jézus Krisztus küldetése kettős: egyrészt be kell mutatnia Istent, elhozni dicsőségét, másrészt be kell mutatnia az Istenre tekintő embert, az igazi dicsőítést. Ez abból fakad, hogy a bukott ember sem Istent nem ismeri, sem azt nem tudja, hogyan kellene neki válaszolnia.

A dicsőítésről azt mondtuk, hogy az a dicsőség ismerése, válasz arra. Így az – a dicsőség egyfajta tükröképként – beszél, bizonyosságot tesz. Innen ered a dicsőítésnek egy további jelentése: a dicsőség kinyilvánítása, bemutatása. Az Isten dicsőítésének ennek megfelelő jelentése János evangéliumában kifejezetten is hangsúlyossá válik.

Jánosnál Jézus Krisztus úgy áll előttünk, mint aki – bemutatva az Atyát – megdicsőíti őt (Jn 17,4). Ugyanakkor az Atya is megdicsőíti a Fiút (8,54). A dicsőítés és a kinyilatkoztatás (az evangélium egyik kulcsszava) jelentése összefonódik: „...Atyám, dicsőítsd meg a te nevedet!” Erre hang hallatszott az égből: „Már megdicsőítettem és ismét megdicsőítem.” (Jn 12,28)

Jézus kérése – dicsőítsd meg a te nevedet – azt jelenti, hogy jelentsd ki, mutasd meg, hogy ki vagy, tedd nyilvánvalóvá. Az égi hang szerint ez történt idáig is, és ez fog történni az elkövetkezőkben is. Jézus szolgálatában ott van az előbb említett kettősség: a Fiú elhozza, bemutatja az embereknek az Isten dicsőségét, ezzel egyidejűleg pedig az Atya is megdicsőíti őt, mint az általa küldöttet. Ezt látjuk Lázár feltámasztásának történetében is: ami történik, az „az Isten dicsőségét szolgálja, hogy általa megdicsőüljön az Isten fia” (Jn 11,4). Mártának pedig azt mondja Jézus: „Nem mondtam-e neked, hogy ha hiszel, meglátod az Isten dicsőségét?” (Jn 11,40).

A Jn 12,28 szerint azonban az Atya a jövőben is megdicsőíti nevét, ez a jövő pedig a nagyhét és húsvét eseményeit jelenti. Maga Jézus mondja: „Eljött az óra, hogy megdicsőíttessék az Emberfia” (Jn 12,23). Jézus szenvedésében, halálában és feltámasztásában Isten nyilatkoztatja ki magát. Abban, ami történik az Isten dicsősége (végtelen hatalma és szeretete) jelenik meg. János szemléletében ez annyira így van, hogy az áruló Júdás távozása is az Emberfia megdicsőülését jelenti (Jn 13,31-32): „Én megdicsőítettelek téged a földön azzal, hogy elvezetem azt a munkát, amelyet rám bízál, hogy elvégezzem: és most te dicsőíts meg, Atyám, önmagadnál azzal a dicsőséggel, amely már akkor az enyém volt tenálad, mielőtt a világ lett.” (Jn 17,4-5)

Jézus egész életével, engedelmisségével az Atyát dicsőítette. Ennek része halála is. Az Atya pedig kiállt a Fiú mellett. Ez végül Jézus feltámasztását jelenti: az Atya elfogadta szolgálatát, és visszaemeli saját dicsőségébe. A megdicsőítés jelentése itt dicsőségben részesítés, dicsőségbe emelés. Ebben az értelemben használja a szót a Jn 7,39 is.

4. Isten dicsőítése az Istennek átadott életben

Jézus Krisztus Isten dicsőségét ajándékozza az embernek, azt a dicsőséget, amelyet elvesztett, amely nélkül embersége is töredékes. „Én azt a dicsőséget, amelyet nekem adtál, nekik adtam...” (Jn 17,22)

Így az emberben megszülethet a válasz: az Isten dicsőségének elismerése, aminek most már mindenképpen része a megfeszített és feltámadt Jézus Krisztus imádása. Részesé lesz az Isten dicsőségének: egyrészt már most az övé, másrészt még nem teljesen. Pál ezzel kapcsolatban egy folyamatról, egy folyamatos átfelműlődésről beszél: „Mi pedig mindnyájan, miközben fedetlen arccal, mint egy tükörben szemléljük az Úr dicsőségét, ugyanarra a képre formálódunk át az Úr Lelke által dicsőségről dicsőségre” (2Kor 3,18).

A 2. részben mondottakkal összhangban tehát: Isten dicsőítése a megváltott ember részéről az átadott életben, annak teljességében jelentkezik. Isten dicsőítése részletesebben:

- Jézus Krisztus követése abban, ahogyan ő is dicsőítette Istent, például a rábízott munka elvégzésében (Jn 17,4);
- a Jézus Krisztusban való megmaradás, ami a neki való engedelmességet, szavainak megtartását jelenti. Ebből fakadnak a gyümölcsök, a tanítványi élet: „Az lesz az én Atyám dicsősége, hogy sok gyümölcsöt teremtek, és akkor a tanítványaim lesztek” (Jn 15,8).

Ennek része a bizonyágtétel is, mint Isten dicsőségének elbeszélése:

- a szentségre törekvő életvitel. Pál egy ilyen témájú szakaszt a következőképpen zár: „dicsősítések tehát Istent testetekben” (1Kor 6,20);
- ez legyen a célja minden szolgálatnak, a lelki ajándékok használatának (1Pt 4,10-11);
- bizonyágtétel lehet a keresztyén ember szenvedése is. A Jn 21,19 szerint Péter halálával Istent fogja megdicsőíteni. Az 1Pt 4,16 általánosabban szól a szenvedésről. A keresztyén mindenfajta szenvedésének (a levél kontextusában ezt a környező társadalom sokféle támadása, gúnyolódása stb. okozza) Istent kell dicsőítenie.

Az Istent dicsőító élet Istenről beszél, ilyen módon segít másoknak abban, hogy megismerjék Istent és válaszoljanak neki. A Hegyi Beszédben Jézus ezt így fogalmazza meg: „Úgy ragyogjon a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiteket és dicsóítsék mennyei Atyátokat” (Mt 5,16).

Mindebből nemcsak annyi következik, hogy minden hívő ember életének része kell, hogy legyen Isten dicsőítése, hanem, hogy magának az életnek kell Istent dicsőítőnek lennie.

5. Az imádságban, éneken, istentiszteleten megnyilvánuló dicsőítés

A Biblia Isten dicsőítése alatt az eddigiekben elmondottakon kívül mást is ért: imádságokat, énekeket, stb. A 18 éve meggörnyedt asszony gyógyulása után dicsőítette az Istent (Lk 13,13). A zsoltárok között is számos

dicsőítést, magasztalást találunk. Ezeket nevezhetjük összefoglalóan alkalmi dicsőítéseknek.

Ezek a dicsőítések nagyon szoros kapcsolatban vannak a korábban tárgyalttal. Ahogyan ott is, ezekben is a szív állapota, az Istenre való rátekintés a döntő. Nézzünk meg részletesebben két példát ezzel kapcsolatban!

A Mt 21,8-11 elbeszéli Jézus bevonulását Jeruzsálembe. Jézus számaron, békefejedelemként vonul be, szenvedéseire készülő Messiásként. Éppen a számaron történő bevonulással hangsúlyozza alázatosságát, és hogy ő nem valamiféle harcos Messiás (aki lovon jön). A tömeg ezzel szemben saját messiási elképzeléseit vetíti Jézusra. Kiáltozásukban a „Hozsánna” (= segíts most!) egy közeli szabadítás várását jelzik. A vele vonulók azt mondják: ő a galileai próféta, ez pedig annyit jelenthet számukra: ez a mi prófétánk, akivel jövőnk és győzünk. Félreismerik tehát Jézust és küldetését, így dicsőítésük is hamis. Mindez a következő napok eseményeiből világosan kiderül: a gyümölcs Jézus kivetése, elítélése.³

A Mt 28,8-10 alapján a Feltámadt Jézussal találkozó asszonyok dicsőítése áll előttünk. A sírtól eljövő asszonyok találkoznak Jézussal. Ő köszönti őket, azok pedig leborulnak, megragadják lábát, miközben egyetlen szót sem szólnak. Tettükben mégis ott van egész szívük. A hatalmas örömtől némák, mégis igaz módon dicsőítik Jézust. Mindennek gyümölcse bizonyágtétel és megszilárduló közösség az Úrral.

Úgy gondolom, hogy a két példa jól szemlélteti a szív döntő jelentőségét a dicsőítésben. Mindebből nem vonhatjuk le azonban azt a következtetést, hogy a szavak, énekek egyáltalán nem fontosak. A számos bibliai példa, és a mindenkorli hívő gyakorlat indokoltá teszi, hogy a következőkben részletesen foglalkozunk a kérdésnek ezzel a részével.

6. Az alkalmi dicsőítés alapja

Amint azt az alábbi példák is mutatják majd, az alkalmi dicsőítés is Isten dicsőségének elismerése. Alapja mindenképpen Isten cselekvése, a vele való találkozás.

A 105. zsoltár Istent dicsőíti mindazért, amit Izráellel történelme során tett. Nyilvánvaló, hogy a dicsőítés válasz, Izráel felelete Isten tetteire. Ehhez hasonlóan Jézus Krisztus születésekor a pásztorokban az angyali üzenet hallása és a gyermek meglátása után szólal meg a dicsőítés: „A pásztorok pedig visszatértek, dicsőítve és magasztalva az Istent mindazért, amit pontosan úgy hallottak és láttak, ahogyan ő megüzent nekik” (Lk 2,20).

A dicsőítés az előzőekből is következően szorosan kapcsolódik a hálaadáshoz. A Lk 17,11-19 (a tíz leprás meggyógyítása) a két szót egymás szinonímáiként használja. A Zsolt 50,23a szerint: „Aki hálaadással áldozik, az dicsőít engem”.

A dicsőítéshez azonban szükség van az Isten cselekvésének, jelenlétének felismerésére, azaz egyfajta rádöbbenésre is. A Lk 17,11-19 tíz leprása mind meggyógyult, de csak egyikük látta meg ebben Istent, ment vissza Jézushoz, és adott ilyen módon választ.

A Zsolt 50,14-15.23 verseiben „körforgás” bontakozik ki: Isten szabadítására válaszul az ember dicsőíti Istent, az Istent dicsőítő ember megtapasztalja Isten szabadítását, amiért megint csak dicsőíti... Ez a körforgás állandó párbeszéd az ember és Isten között.

7. Az alkalmi dicsőítés tartalma

Ebben a részben azt nézzük meg, hogy mi minden lehet benne egy dicsőítésben: milyen meglátások, érzések, és hogy ezek milyen módon fejezhető ki szavakkal. Példáink nagy része a zsoltárokból származik, de előkerülnek ÚSz-i doxológiák, dicséretetek is. A tárgyalás során gyakorlati kérdésekre is kitérünk.

A dicsőítés mögött ott van annak a felismerése, hogy kicsoda Isten és vele szemben ki az ember. Ézsaiás a templomban hallja a szeráfok énekét, amint Istent dicsőítik. Belőle azonban nem a dicsőítés szavai törnek fel, hanem a bűnvallás (Ézs 6,1-7). A dicsőítésben az ember kifejezi azt, hogy – ő, aki nem méltó rá, aki az Istenhez képest parányi porszem – mégis megajándékozott: az étellel, a bűnbocsánattal, az Isten közelségével.

Ahogy a dicsőítés elsődleges alapja Isten cselekvése, úgy maga a dicsőítés is Istenről beszél. A zsoltárokból lépten-nyomon ezt látjuk. Az ember dicsőítheti Istent a teremtésért (Zsolt 8,4), annak szépségéért, az abban megnyilvánuló isteni hatalomért és bölcsességért. Ahhoz, hogy ilyen ének szülessen, szemlélődésre, elgondolkozásra van szükség. „Ha látom az eget, kezded alkotását” mondja a zsoltáros, és valóban nem lehetséges másképp. A szemlélődésre időt kell szánni. Istentiszteleteken ebben segíthet például a diavetítés.

Isten cselekvésének nagy tere az emberi történelem. Számos dicséret és ének háttérében Isten történelmi tettei vannak. A gyülekezetnek mindenekelőtt a Krisztusban adott szabadításért kell magasztalnia Istent, de ebben is sokat segíthetnek a zsoltárok. A 106. zsoltár Izráel hűtlenségeit sorolja el, és az ennek ellenére megtapasztalt isteni irgalmat. Az Újszövetség példája Mária ill. Zakariás éneke (Lk 1,46-55. 67-79), amelyek az ősegyház énekei közé tartoztak. Dicsőítés a csupán egyetlen felkiáltásból álló páli doxológia is: „Hála az Istennek, a mi Urunk Jézus Krisztus által!” (Róm 7,25a)

A nagy tettek mellett Isten jelenlétéért, folyamatosan megtapasztalható áldásaiért is méltó a dicséretre. Ezekről azonban könnyebben megelégedünk, mert apróbb dolgok, és természetesnek vesszük. A bibliai dicséretetek segíthetnek meglátni, mi mindenért is lehet dicsőíteni Istent. A 104. zsoltár számos verse az élet – mint Istentől kapott lehetőség, jó – értékelése. Szintén az élet felett érzett örömet fejezik ki Ezékiás szavai (Ézs 38,18-19).

A felsoroltak egyrészt mozgatói a dicsőítésnek, másrészt a dicsőítések ezeket az okokat el is mondják. Ezáltal válik a dicsőítés bizonyágtétellé, az Isten dicsőségének elbeszélésévé, amely másokat is – így minket is, a zsoltárok mai olvasóit – az Istennel való találkozás felé segíthet.

A zsoltár-gyűjtemény (amelyet a templomi istentiszteleteken használtak) lezárásaként álló 150. zsoltár már szinte csak felszólításokat tartalmaz. A gyülekezet

dicsőíti Istent azért, mert Ő az, aki. Nem alap nélküli dicsőítésről van tehát itt szó, hanem arról, hogy a gyülekezetnek alkalmasint nincs szüksége hosszabb emlékeztetésre, indoklásra, hiszen ismeri Istenét.

A dicsőítésben, magasztalásban az ember kifejezi megajándékozottságát, örömet. A dicsőítés az öröm nyelve, és szükségünk van erre a nyelvre, hogy örömmel ki tudjuk fejezni. „Az örömet éppen olyan közvetlenül éljük át, mint a félelmet. S miként a rettegésnek, az örömnek is nyelvi kifejezésre van szükség, hogy fullasztóvá ne váljék. S itt nem csupán arról van szó, hogy meg kell találnunk a megfelelő szavakat, az öröm szavainak is, akárcsak a félelemének, meghallgatásra kell találniuk. (...) Mintha az öröm is kétségbeejtővé válhatna, akárcsak a félelem, ha monologizálnak kell maradnia. A dicséret, a magasztalás nyelve nyit utat az öröm számára a párbeszéd felé.”⁴

A dicsőítések így az öröm továbbítói is lesznek, a bibliai dicséretetek pedig ezt úgy teszik, hogy közben Istenre, minden öröm forrására irányítják tekintetünket. Ez ma is követendő példa.

Ugyanakkor a zsoltárok és a többi bibliai dicséret megtanítanak arra, hogy hogyan és miért lehet magasztalni az Urat. Felmerül tehát a kérdés, hogy egyéni és közösségi életünkben mekkora szerepük van például a zsoltároknak, hogy nem kellene-e az istentiszteleteken több zsoltárnak elhangoznia, stb.

Végül megjegyezzük, hogy a zsoltárok között nemcsak dicséretetek vannak, hanem a hit sokféle tapasztalatához kapcsolódóan különböző énekek. A hit tehát nemcsak a magasztalás nyelvét ismeri, és hangja hamissá válik, ha nem őszintén szól.

A dicsőítő zsoltárok egyik gyakran visszatérő eleme a felszólítás: „Dicsérjétek az Urat! Áldjad én lelkem az Urat!”

Nem véletlen ez. A dicsőítés ugyanis nem magától értetődő dolog. Az embernek ki kell lépnie önmagából, és felnézni Istenre. „Istent csak az tudja magasztalni, aki kilép önmagából, mivel amíg ez nem történik meg, addig ellenáll neki az emberi szív önzése. (...) amikor megajándékoznak bennünket, akkor megkísért a lustaság, hogy mindezt magától értetődőnek tekintsük. Isten magasztalásához előbb le kell dönteni az akadályokat.”⁵ Kérünk keil tehát imádságban: Urunk, segíts meglátni Téged, és nem közbömbösen elmenni melletted.

Már említettük, hogy a dicsőítések maguk elbeszélnek, elsorolják Isten tetteit. Így azok bizonyágtételek is. Izráel számára az áthatgyományozott zsoltár-anyag egyben emlékeztető is volt: kicsoda az Úr és mit tett velünk. Egyes helyeken ez az emlékeztető funkció nyíltan is megjelenik: „Emlékezzetek csodatetteire, amelyeket véghezvitt, csodáira és döntéseire, ti Ábrahám utódai, kik szolgálai vagytok, Jákóbnak fiai, akiket kiválasztott!” (Zsolt 105,5-6)

Miért találkozunk ilyen emlékeztetésekkel? A leírt, régi dicsőítések, és a nyílt felszólítás az emlékezésre azt az újbóli találkozást hivatottak elősegíteni, amiért a gyülekezet összejött, ami az istentisztelet lényege (lásd Zsolt 50.) Ehhez a találkozáshoz szükség van az Isten nagy dolgainak ismételt számbavételére,

a szemlélődésre. Mindezek segítették azt, hogy újból valódi dicsőítés szülessen meg. Úgy gondolom, hogy az az istentiszteleti gyakorlat, amely a zsoltárokból előtűnik, számos ma is megfontolandó példával szolgálhat – nemcsak a dicsőítés kérdésében.

Fontos látnunk azt, hogy ezek az emlékeztetések egyáltalán nem „öngerjesztések”, nincs kapcsolatuk semmilyen extatikus viselkedéssel. Funkciójuk az elbeszélés, a bizonyágtétel, amivel az Isten nagyságának, szeretetének felismerését igyekeznek elősegíteni. „...az örömről nem lehet kényszeríteni magunkat. Az nem parancsra támad, hanem megajándékozottságból, pontosabban annak felismeréséből, hogy milyen és mekkora ajándékot kaptunk. De olyasmit nem ismerhetünk fel, amire nincsenek szavaink. Ahol elfelejtik a magasztalás nyelvét, ott az örömet sem éljük át.”⁶

Az öngerjesztéssel keltett, extatikus viselkedéssel kapcsolatosan szükséges néhány megjegyzést tenni.

– Az ilyen módon elért Istent dicsőítő hangulat teljesen pszichikai törvényszerűségeken nyugszik. Ezzel áll szemben az a dicsőítés, amely azáltal születik meg, hogy Isten Lelke megragadja az embert, és az nem képes mást tenni.

– Az öngerjesztés „pogányos”, a Baál próféták viselkedéséhez hasonló (IKir 18,26-29).

– Veszélye, hogy kikapcsolja az értelmet, és az egész viselkedés irányítását az érzelmeknek engedi át. Ezáltal elveszíthető az az értékelő képesség, ami által megítélhető az egész istentisztelet. Az Újszövetségből jól látható, hogy az értelem – amennyiben azt a Szentlélek irányítja – nem ellensége, gátja semmilyen istentiszteletnek (vö. Róm 12,2; 1Kor 14).

– Alapvető hibája, hogy általa az ember akarja meghatározni, hogyan vagyok, legyek, érezzek. Nem őszinte tehát. Az ilyen módon elért „feltétlen-öröm” nem valóságos, hanem a mai kor sikerességének és „be happy” szellemének hatása. A 150 zsoltár egészen világossá teszi, hogy a hit tapasztalatai és imádságai mennyire sokfélék lehetnek.

– Az így elért extázis érzéketlenné tesz a körülöttünk történő dolgokkal szemben. (Jól érezzük magunkat a saját „ködünkben”.) A Préd 3,4 megállapítása ma is mindenképpen igaz: „Megvan az ideje a sírásnak, és megvan az ideje a nevetésnek. Megvan az ideje a gyászoknak, és megvan az ideje a táncnak.”

Jézus példája (Jn 11,35) jól mutatja, hogy az Istennel való mély közösség (hatalmának és tervének konkrét ismerete) mellett lehet sírva fakadni, könnyekben kitörni. Sőt azt kell mondanunk, hogy ha nem tudunk sírni a sírókkal, akkor az örülőkkel sem tudunk örülni. Az öröm ugyanis ebben a világban mindig nyomorúság és szenvedés között születik meg. Az öröm egyáltalán nem magától értetődő, és ahogyan a zsoltárok is mutatják, mindig tud a fájdalomról, a pusztulásról, a szenvedésről. Egyfajta „mégis-örömről” van szó, amely szoros kapcsolatban van a reménységgel, és a hittel: „...múlik a sötétség, és már fénylik az igazi világosság” (1Jn 2,8b).

De térjünk még vissza a dicsőítés bizonyágtételi szerepére. A szóbeli magasztalás is, az egész élet Isten-dicsőítése is beszél Istenről, Isten tetteiről. Így a

gyülekezeten kívüliek számára is világossá teheti ki az az Isten, akit a gyülekezet imád, akinek szolgál. Ma a megelégedett, az életet Istentől ajándékként fogadó élet bizonyágtételére nagy szükség van. Az, hogy mennyire szoros a kapcsolat a dicsőítés és a bizonyágtétel, valamint a hitvallás között, a Zsid 13,15 mutatja, amely a vallástételről (hitünk vállalása és megvallása) mint a dicsőítés áldozatáról beszél.

8. Az alkalmi dicsőítés formái és szabályai

Amint az a korábbi példákban is kitűnik, a dicsőítés formája igen sokféle lehet. A Bibliában találunk rövid felkiáltásokat, énekeket, különböző hangszerrel kísért zsoltárokat.

A dicsőítő zsoltárok összeállítása is változó: a felszólítások, az elbeszélő részek hosszúsága, az ismétlések (Zsolt 136), a panasszal vagy kéréssel való összekapcsolódás (pl. 89. zsoltár), mind-mind a formabeli gazdagságot mutatja. Ezt alátámasztja a Zsoltárok formatörténeti kutatása is, amely a dicsőítések nagyobb csoportján belül kisebb műfajokról is beszél, így himnuszokról, hálaadó énekekről, stb.

A bibliai példák a dicsőítés formai sokféleségéről tanúskodnak, és ez ma is bátorítást jelent az új lehetőségek, formák keresésére. A fő szempont ebben az, hogy a választott forma méltó legyen a tartalomhoz, és a dicsőítés egészében az alább következő szabályoknak megfeleljen.

A formai sokféleség egyik természetes forrásának kell tekintenünk az eltérő kulturális hagyományokat. J.Dunn mutat rá⁷, hogy az Újszövetség korának gyülekezeteiben is jelen volt az a sokféleség, amely az eltérő háttérből és környezetből eredt. A gyülekezetek kortársaik és környezetük nyelvét és gondolkodási formáit használták, hogy istentiszteletük minél érthetőbb legyen koruk számára. Amiben egységesek az az, hogy a megfeszített és feltámadt Jézus Krisztust akarják bizonyágtételükben magasztalni és bemutatni. Példájuk arra kötelez, hogy mi is keressük a mai kor számára minél érthetőbb megfogalmazásokat, formákat.

A zenei stílus kérdését is annak kulturális összefüggésében kell látnunk. A zene mint kifejező eszköz is egyfajta nyelv, és az eltérő kultúrák ill. kulturális rétegek különböző zenei nyelveken „érthetnek és beszélhetnek”. Ami egyesek számára eleven hordozója lehet a magasztalásnak, az mások számára merevnek, halottnak tűnhet. A tartalomhoz való igazítás itt felveti annak a kérdését, hogy egy adott zenei stílus milyen más tartalmak hordozója szokott lenni (az adott környezetben), hogy nincsenek-e a dicsőítés tartalmával ellentétes asszociációi. Ez a bizonyágtétel szempontjából is jelentős.

Egy gyülekezeten belül is jelen lehetnek eltérő kulturális hagyományok. Az ebből fakadó, formai (pl. zenei) kérdésekben megjelenő ellentétek oldásában az alább következő szabályok segíthetnek.

A dicsőítés szabályai nem térnek el az istentisztelet általános szabályaitól. A dicsőítés tehát:

- igazodjon az írott Igéhez. Ezt a korábbiakban már több szempontból részletesen is tárgyaltuk.
- igazodjon a szeretet törvényéhez. Az 1Kor 13 a

lelki ajándékokról szóló tanítás kontextusában világosan szól arról, hogy szeretet nélkül minden értéktelen. Ez igaz a dicsőítésre is. A szeretet törvénye természetesen minden tagra egyformán vonatkozik.

- a közösség javát, épülését kell hogy szolgálja. A dicsőítés, éneklés vezetésére kapott lelki ajándékokkal is így kell szolgálni (1Krn 25,1-31; 1Kor 12,7.14.26). Összességében igaznak kell lennie annak, hogy „minden illendően és szép rendben történjék” (1Kor 14,40).

Záró gondolatok

Áttekintve a dicsőítés kérdéskörét, meg kell látnunk azt, hogy sok tekintetben tanulnunk kell. Állandó kérdésünknek kell lennie, hogy életünk mennyire dicsőíti Istent, mennyire rátekintő, az ő tetteire és áldásaira válaszoló élet. Mindez szoros összefüggésben van küldetésünkkel, amit témánk szempontjából így fogalmazhatunk meg: az Isten dicsőségének bemutatása. Emellett úgy gondolom, hogy istentiszteleti életünkre is újra meg újra rá kell kérdeznünk. Milyen tere van ott az Isten dicsőítésének és milyen módon tesszük ezt? Mi az, amiben tartalmilag, formailag változnunk, újulnunk kell?

A dicsőítés kérdését tehát nem tekinthetjük lezárt-

nak, hanem imádsággal kell továbblépnünk: Taníts minket, Urunk, téged magasztalni és dicsőíteni!

Szirtes András
(teol.hallg.)

Jegyzetek:

1. Kotmájér M. előadása alapján (Nyírvideki lelkipásztori munkaértekezleten) – 2. Brunner: Dogmatik II. 32-33.old. – 3. A Virágvasárnapról részletesebben lásd Szathmáry, 413-417.old. – 4. Baldermann, 52.old. – 5. Baldermann, 57.old. – 6. Baldermann, 59.old. – 7. Dunn, 124-149.old.

Felhasznált irodalom:

Ingo Baldermann: A Biblia, a tanulás könyve, Ref.Zsinati Iroda Sajtóoszt., Budapest, 1989. – Biblikus teológiai szótár, szerk. X.Léon Dufour, Szent István Társulat, Budapest – Emil Brunner: Dogmatik I-II., Zwingli Verlag, Zürich, 1946, 1950. – James D.G. Dunn: Unity and Diversity in the New Testament, 2nd ed., SCM London, 1990. – Herbert Haag: Bibliai lexikon, Szent István Társulat, Budapest, 1989. – Kotmájér Mihály: Jézus Krisztus dicsősége megváltott gyermekein (előadás hanganyaga), 1993. – Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. – Pollák Kaim: Héber-magyar szótár, Budapest, 1881. – Rózsa Huba: Az Ószövetség keletkezése. Szent István Társulat, Budapest, 1986. – Szathmáry Sándor: Bibliaismeret II., Ref.Zsinati Iroda Sajtóoszt., Budapest, 1991. – Varga J. Zsigmond: Újszövetségi görög-magyar szótár, Ref.Zsinati Iroda Sajtóoszt. Budapest, 1992.

Metanoia – A békesség útja*

- Lukács evangéliumának nézőpontjából -
Lk 3,2b-3; 24,46b-47

Bevezetés

Lukács elbeszélése időbeni visszatekintést nyújt a keresztyénség üzenetére, valamint annak fogadtatására, így hozzásegíti az olvasót, hogy képet kapjon a korai keresztyénségen belül kialakult néhány felfogás és gyakorlat kialakulásáról. Még egy futólagos újszövetségi vizsgálódás is kimutatná, hogy a *metanoia* kifejezésnek különös jelentősége volt a Harmadik Evangélium és az Apostolok Cselekedetei írójának szemében.

Ennek köszönhető az is, hogy Bemérintő (Keresztelő) János személyét is Lukács a többi evangélistától eltérő módon kezeli. Az ő életét és szolgálatát oly módon mutatja be, ami egybevág Lukács általános sémájával. Lukács szerint János igehirdetése az életváltoztatásra való próféta felhívás köré összpontosul (3,3). Ez Jézus üzenete is (5,32), és végső soron a Gyülekezeté is: 24,47 (v.ö.ApCsel 26,20). Mégis a *metanoia*-ra fektet hangsúlyt, akárcsak a kifejezés definiálása többféle formában fordul elő János, Jézus és az Egyház igehirdetésében. A szót nem lehet egyszerűen „megtérés”-nek fordítani, mert ennek jelentése tartalmazza mind a „gondolkodásmód és az érzések

megváltozását, mind a változás gyakori aspektusait: „az alapelvek és a gyakorlati cselekvés megváltoztatását, megreformálását”.¹ Ahogy Lukács használja a kifejezést, tükrözi azt, hogy a szerző tudatában van a szónak nemcsak központiségével, hanem annak összetettségével is.

A dolgozat célja, hogy áttekintést nyerjünk a *metanoia* szó Lukács elbeszélésén belüli fejlődéséről, annak ószövetségi jelentéstartamától kezdve egészen addig a pontig, amíg a *metanoia* lesz az őskeresztyén közösségnek az Evangéliumra adott fő válasza. A kezelhetőség érdekében az anyag három fő pont köré csoportosul: I. Bemérintő János; II. Jézus; III. Az Ösgyülekezet, és áttekintjük a kifejezés használatának vallásos, illetve teológiai, etikai, eszkatológiai szempontjait, valamint egyéb hasonló szempontokat is. Ígyekszünk válaszokat találni olyan kérdésekre, mint: Mi teszi szükségessé a *metanoia* prédikálását a fejlődés egyes szakaszaiban? Mi okozza Jézus igehirdetésében a *metanoia* kihangsúlyozásának látszólagos hiányát? Mik a kapcsolódási pontok, és melyek a leglényegesebb különbségek a kifejezés ó- és újszövetségi interpretálása között? A fontosság kérdése is felvetődik majd. Milyen értelemben (volt) a *metanoia* a béke útja? Ez egy egyszeri esemény, egy változási folyamat, vagy egy életmód? Van-e helye ma a *metanoia* prédikálásának a keresztyén egyházban?

* Technikai okokból a görög szöveget fonetikusán átírva olvashatjuk (Szerk.)

I. János prédikációja a metanoia-ról

János igehirdetésének és szolgálatának vallásos és etikai szempontjai megvilágítják a *metanoia*-ra hívás okait.

A) Vallásos jelentéstartalom

Bemerítő János úgy kerül bemutatásra, mint Próféta, aki beavatja Jézust saját prófétai szerepébe.² Végső soron ugyanezzel a képlettel írja le az apostolok munkásságát is az ApCsel-ben.³ Mint próféta, János szembeállítja a népet Isten üzenetével: „*És lőn az Úrnak szava Jánoshoz*” (*egeneto hrēma theou epi Ióannén*) (3,3). Lukács ennél a pontnál idézi És 40,3-5-öt, amely folyamatosságot sejtet János szerepe, s a hagyományos izraeli prófétai tevékenység között. Éppúgy, ahogy azoknak üzenete szorosan kortársaik szellemi és etikai állapothoz kötődött. János is a lelki és erkölcsi megújulás szükségességét helyezi a középpontba.

János prófétai tevékenysége ezen kívül még beágyazódik elődeinek ún. szövetségi teológiájába is. Isten eljövendő megváltását már a korábbi próféták is hirdették: *kathos elalésen dia stomatos tón hagion ap'aíōnos profētón autou*, és ez az Ábrahámmal kötött szövetség beteljesülése: *kai mnésthēnai diathékēs hāgias autou*...

1. Ebben az összefüggésben a *metanoia* először is egy várakozásteli, Isten felé fordulás. Amint azonban Izrael korábbi történelmében is, a szövetségi viszony megújulása együtt kellett hogy járjon egy tisztulási folyamattal; az Istenhez való odafordulás egyben a bűntől való elfordulást is jelentette. Ez az alapja a *sub* kifejezés gazdag jelentéstartalmának, amely nemcsak az emberi cselekvést írhatja le, hanem Isten szerepét is a „szövetségmegújító folyamatban” (v.ö. Jón 3,8-10). A *metanoia* tehát az Istennel való kibékülés, és rituális életváltoztatás.

a) *Kibékülés Istennel* (1,16). János a hagyományos prófétai stílust és módszert alkalmazza, amikor kortársainak lelkiállapotát ostromozza (3,7-8). Világossá teszi, hogy – hitvallásukkal elletében – a pusztá tény, hogy „Ábrahám leszármazottai”, nem garantálja az Istennel való szövetségi kapcsolatot. Istennek nincs rájuk szüksége (3,8b), másrészt óriási szükségük van Isten megváltására.

b) *Rituális változtatás*. Bemerítő tevékenységével János új elemet hoz be a hagyományos prófétai szerepkörbe. Szimbólikus rítusa ez a megtisztulásnak és státuszváltoztatásnak.⁴ Mint olyan, felveszi az áldozati megtisztulás jelentését és funkcióját. Bár egyéneken lett végrehajtva, János bemerítő tevékenységének kollektív jellege vitathatatlan (3,21a).

2. A *metanoia* a nép messási váradalmihoz kapcsolódik. Lukács az egyetlen, aki kifejezetten megemlíti, hogy amikor a nép Jánoshoz ment, valójában „a Krisztust” kereste benne (*Prosdokóntos de tou laou kai dialogizomenón panton en tais kardiais autón peri tou Jōannou, mépote autos eié ho Khristos* – 3,15). János fő feladata tehát, hogy előre mutasson; nemcsak előkészíteni kellett a Messiás eljövetelét, hanem „beavatni”, elindítani Jézust prófétai, illetve Messiási szerepében.

3. Szintén lényeges számba venni a *metanoia* sokféle akadályát. Egy ilyen mélyreható változás nem megy

erőfeszítések nélkül, ami sejteti, hogy vannak bizonyos akadályok. Lukács elbeszélése szerint János és hallgatósága főleg emberi akadályokkal nézett szembe. János ellenségei emberek, tanítványainak tapasztalniuk kellett az emberi szinten történő változásokért folytatott szellemi harcot. Az ő életváltoztatásuk akaratak megfeszítéséből fakad. Arra vannak elhíva, hogy forduljanak Isten felé, és azzal az elvárással néznek szembe, hogy példaértékű életük legyen mindenféle természetfölötti segítség nélkül.

B) Erkölcsi szempontok

János nemcsak próféta, hanem követőinek és tanítványi csoportjának tanítója is. Tanítóként szólítják (3,12), és keresik fel, hogy tanácsot, iránymutatást kérjenek tőle mind gyakorlati, mind lelki kérdésekben. A kérdést: „Mit tegyünk?” neki, majd később ugyanezt Jézusnak és az apostoloknak is fölteszik.

1. Az egyik ilyen kinyilvánított törvénye, hogy az emberek embertársaik felé forduljanak (1,17b). Amikor az emberek erkölcsi eligazításért jönnek hozzá, ő azt tanítja nekik, hogy tartsák szem előtt a másik ember személyét, így beteljesíti a róla szóló prófécia. Törvényébe az is beletartozik, hogy fordítsa az „engedetlenséget az igazak bölcsességére” (1,17c), ami az igazságosság prófétai megközelítése. Ezt tölti be a vámszedőknek és a katonáknak adott tanácsaival is (3,12-13). János szemében a *metanoia* jele vagy gyümölcse a Törvény megtartása. Ez a megállapítás egészen forradalmi, ha figyelembe vesszük a vallás és az etika dinamikus kapcsolatáról kialakult hagyományos felfogást, amely az emberek kérdésében is tükröződik: „Mit cselekedjünk tehát?” János, bár a megváltozás döntését megtartja emberi szinten azáltal, hogy azt tartja elsődlegesnek, és annak erkölcsiségét mint a változás eredményét mutatja be, kiemeli a változási folyamat státuszát.

2. Bár Zakariás prófécija leírta János feladatát, hogy „igazgassa a mi lábainkat a békesség útjára” (*kateythynai tous podas hēmon eis hodon eirēnēs* - 1,79b), miért nincs kifejezett utalás János szolgálatában a békességre? Semmi oka sincs Lukácsnak arra, hogy részletezze János ezirányú tevékenységét, mivel ez szerves része az ő szolgálatának, azaz a megbékélés Istennel nem más mint békesség-teremtés, amely folyamatban az ember az Istennel való ellenségeskedés oldaláról átlép az Isten oldalára. Hasonló módon az egyén erkölcsi magatartása az alapvető forrása bármely társadalom békességének.

C) Eszkhatológiai szempontok

Prófétai szerepében János nemcsak evangélizál (*eyggelízeto ton laon*) 3,18, hanem kihirdeti az ítélet üzenetét azok felé, akik nem akarják meghallani az ő hívását a *metanoia*-ra.

A nyelvezete és képanyaga határozottan eszkhatológikus (meglátogatás - *episkopē* - 1,68 [*epeskepsato*] aor. - 1,78 [*episkepsetai*] fut.) Az eszkhatológiai esemény fenyegető közelségét domborítja ki az igeidők használata (néhány prófécia beteljesedett, illetve prófétai értelemben és távlatban beteljesedve látszik, mások közel vannak a beteljesedéshez). Az eszkhato-

lógiai esemény a megváltás és az ítélet kettős témáját tartalmazza – mindkettő szorosan a metanoia fogalmához kapcsolódik.

D) János hallgatósága

Kiknek lett címezve az életváltoztatásra való felhívás? Megvizsgálva János hallgatóságát, néhány érdekes megfigyelésre tehetünk szert, amely továbbvezethet bennünket a kérdezősködésben a metanoia kifejezés fejlődésével kapcsolatban.

1. Lukács saját anyaga foglalkozik János hallgatóságának, és problémáiknak leírásával. Az, hogy Lukács fontosnak tartotta ezt részleteiben feljegyezni, kulcsot ad a kezünkbe. Három oldalról mutatja be a hallgatóságot: a) a tömeg, b) a vámszedők, c) a katonák. A társadalomnak ugyanez a három csoportja találja magát szembe Jézussal, mindjárt szolgálatának az elején, azonban némi különbséggel. Míg János csoportokkal, illetve csoportoknak a képviselőivel foglalkozik, még tanítványai is névtelenek Lukács elbeszélésében, Jézus elsősorban egyének felé fordul és személyes szinten foglalkozik velük. Másrészt János egy általános, előkészítő szerepre kapott elhívást, és ezt ki is hangsúlyozzák a kortársaival való kapcsolatáról szóló olyan megjegyzések az elbeszélésben, mint: „felele János mindenknek” (3,16), vagy „mikor az egész nép megkeresztelkedett...” (3,21a).

2. Egy másik sajátossága János hallgatóságának az ő elsőrenden férfiorientált problémáik. A megosztandó felsőruha egy férfi tunikája, a vámszedés és a katonáskodás kizárólagosan férfifoglalkozás volt János idejében. János, mint igazi izraeli próféta, jól beillik a kortárs férfiorientált társadalomba. Még a társadalomban vállalt aktív szerepből való kivonulása is, aszketikus életmódja is belül marad az általános, férfifuralkalmi világszemléletben. Ebből a szempontból forradalmi változást hoz Jézus, és bizonyos fokokig az első Gyülekezet új hozzáállása. Ez is egy olyan keresztelkedési pont, ahol az Egyház nem mindenben követte Jézus kezdeményezését, tehát ez egy jelenkori kihívás és lehetőség a *metanoia*-ra.

II. Jézus és a felhívás a metanoia-ra

A) Teológiai megállapítások.

1. János előkészítő szolgálata nem csökkenti a változás szükségességét, inkább növelte a nép várakozását, hogy olyasvalamit fog kapni, amit csak Jézus tud nyújtani. Lukács világossá teszi, hogy János szolgálata nem hozott igazi eredményeket. Még azután is, hogy „mindnyájan” bemelegítkeztek, minden ugyanúgy ment tovább, mind szellemi, mind etikai értelemben. Akárcsak a vallásos vezetők azon kísérlete, hogy megreformálják és a törvények szerint vezessék a népet, János feddése, hogy térjenek meg Istenhez és az Ő törvényeit kövessék, csak csalódottságot, kudarcot eredményezett. De pontosan ez az alap, amelyre Jézus felépítette az Ő üzenetét: rámutatott a probléma lényegére. János rámutatott a társadalom torzulásaira: az anyagi javak egyenlőtlen elosztása, erőszak, igazságtalanság, stb. Jézus ezeket úgy tekinti, mint

személyes torzulásokat, és rámutat arra, hogy a társadalom betegségeit csak az egyén gyógyításával lehet gyógyítani. Ez az oka az Ő személyes hozzáállásának.

Még akkor is, amikor Jézus mint próféta követi a jános modellét, az Ő személyes hozzáállása rányomja szolgálatára páratlan bélyegét. Próféta szerepe azt a célt szolgálja, hogy aláhúzza tekintélyét, amely tevékenységét kísérte. Egyedül Lukács evangéliumában foglalja össze Jézus saját szolgálatának célját, hogy bűnösöket hívjon a megtérésre (*metanoia*). Jézus számára azonban a kifejezés sokkal többet jelent, mint János vagy hallgatósága számára. Ez az egyik oka annak, hogy Jézus nem ismétli meg János hívását. Számára ez elsődlegesen a gyógyítás, amely az egyén életére irányul, és amelynek eredménye a tanítványság. Ez is a békesség útja, mivel az élet-változás sokkal mélyrehatóbb, mint ahogy az a régebbi, szövetség-megújító sémákban meg lett hirdetve; olyan távlatokat nyit meg, mint az, hogy az ember „tökéletes lesz, olyan lesz, mint a mestere” (azaz Jézus), (6,40), és olyan magas elvárásokat jelent, mint hogy: „Legyetek azért irgalmasok, amiként a ti Mennyei Atyátok is irgalmas” (6,36).

2. Míg János eszköz szerepet töltött be, hogy a nép lábait a békesség útjára vezesse, Lukács szerint Jézus maga az Isten békéjének közbenjárója: Lukács többször utal a békére, mint a többi evangélium összesen (1,79; 2,14; 10,5-6; 12,51; 14,32; 19,38.42; ApCsel 10,36; – csak a páli írásokban találunk ehhez fogható mennyiségű utalást). Az Ő pusztá jelenléte meghozhatja a békét: (Lk 2,29 Simeon: „mostan bocsátod el szolgádat... békességben” [*en eiréné*]; előfordul a köszöntésekben: 10,5; 24,36; ellentéte a „félelemnek és nyugtalanságnak”, amit kerülni kell. Mindez lehetetlen egy mélyreható változás nélkül, és pontosan ez az, amit a metanoia jelent Jézus szótárában.

3. Jézus igchirdetésének központi üzenete az egzisztenciális élet-változtatás. Ez magyarázza, hogy a bemelegítés hangsúlyozása szemmel láthatóan hiányzik szolgálatából. Jézus számára a szimbolizmus másodlagosnak tűnik az Evangélium gyakorlatiassága és közvetlensége mellett. Amikor János a Jó Hírt prédikálta (3,18 *eyaggeliazato*), ez még nem volt a helyén időben és térben. Miután Jézus megjelent a színen, a Jó Hír konkretizálódik: ez az Isten Országának megérkezése, egy új valóság.

A másik ok, ami miatt Jézus nem prédikálta nyíltan a *metanoia*-t és a vízkeresztiséget, amint azt János és később az Egyház tette, hogy Ő maga áll az életváltoztatás középpontjában; tehát a hívás ez: Jöjjetek hozzám! Kövess engem! (Lk 9,23; 9,52; 18,22; 18,28; 5,27; 9,57.59.61).⁵ A *metanoia* a tanítványsághoz vezet; ez egy személyes és közvetlen felszólítás – (9,23 *erkhetai* [pres.inf.]). János előremutatott, az Egyház pedig majd visszamutat Jézusra, Ő maga pedig nyíltan elfoglalja a középponti helyet Lukács elbeszélésében.

4. Van egy változás az ellenállás tekintetében, amelybe a *metanoia* meghirdetése ütközik. Jézus nyilvános szolgálatával megkezdve az ellenállás szellemi szintre emelkedik. Lukács az egyetlen, aki megemlíti, hogy a megkísértés nem egy egyszeri alkalom volt. Számos esetben számol be az Evangélium démoni tá-

madásokról: akadályok, amelyek zavarják Jézus szolgálatát, és támadások, amelyek azt a személyt veszik célba, akinek a metanoia fel lett kínálva. János kudarca és a farizeusi törekvés, hogy végleges változtatást munkáljon az emberekben, egyszerűen nyilvánvalóvá tette, hogy a gyakorlatban az emberi erőfeszítés elégtelen, mert a szellemi-egzisztenciális harc transzcendentális erőket és valóságokat foglal magába (11,24-26). (A Gyülekezet tanításában ez a Kegyelem fogalmával párosul. [Ef 6,21])

B) Etikai aspektusok

János etikai tanításához hasonlóan az ember cselekedetei tükrözik szellemi állapotát. Jézus ugyanazokat a természeti képeket használja, amit János, amikor arról beszél, hogy „minden fa az ő tulajdon gyümölcséről ismertetik meg” (6,44). Mégis, amíg János prédikációja a határokat a törvény és az előírások megtartásánál húzza meg, Jézus szándékosan áttör minden korlátot és kijelenti, hogy a *metanoia* igazi gyümölcse meghaladja a törvényt.

Jézus mint – pleion Solomónos 11,31. Az izraelita tradícióban Salamon képviselte a gyakorlati bölcsesség legmagasabb csúcsát. Jézus viszont saját tanítását magasabb rendűnek tartotta Salamonénál. Tanácsai mindenkinek szóltak, de igazán csak az látja hasznát, aki személyesen kötelezte el magát Neki; ez egyértelmű a szövegösszefüggésből, ahol az Ő megjegyzése talán egy kétszínű, kegyes bekiabálás kapcsán hangzik el (11,27).

C) Jézus metanoia-ról szóló tanításának határozott eszkhatológiai aspektusai vannak

1. Az ítélet, illetve a megjutalmazás élő módon kerül bemutatásra az igehirdetésben (6,35.49). A tanítványok bőséges megjutalmazásban részesülnek, míg azok, akik nem az igazi alapra (azaz Jézusra) építettek, óriási pusztulást fognak látni.

2. Egyéb eszkhatológiai utalások: a) Jézus mint – *pleion Jóna 11,32* – az ítélet legfőbb prófétája; Jónás csak egy városnak prédikált, Jézus üzenete azonban univerzális mind az üdvösség, mind az ítélet szempontjából. b) Jézus sír Jeruzsálem felett (19,41-44), mert az elutasította a béke üzenetét, és ez az elutasítás az ő ítéletüket jelentette. A 21. fejezet részletesen foglalkozik ennek az eszkhatológiai eseménynek a leírásával.

D) Lukács elbeszélésében Jézus hallgatósága János hármass felosztásán alapul

Jézus ugyanazokkal a csoportokkal szembesül, és ugyanabban a sorrendben: a) tömeg – okhloj – követi Őt; b) nemcsak kapcsolatban állt a vámszedőkkel, hanem egyet, névszerint Lévit el is hívta tanítványának; c) a harmadik csoporttal a találkozás – a jánosi modellel ellentétben – egészen személyes. A százados a társadalom katonáskodó rétegét képviseli. Jézus mindegyik csoportnak és minden személynek felkínál valamit, és az amit Ő mond és tesz, túlhaladja János szavait és tetteit. Továbbmenve, Lukács a találkozás körét kiterjeszti a nők világára is (4,38; 7,11-15; 8,43-48), és a pogányokra is, akik így előképei az Ósgyülekezet szellemi közösségének.

Az Ósgyülekezet igehirdetése Lukács elbeszélése szerint a metanoia gondolat köré összpontosul, mint ami az ideális válasz az Örömhírré, azaz Jézus megváltó munkájának, legfőképpen feltámadásának üzenetére, amely lehetővé teszi egy új valóságba, az Isten Országába való belépést. A hangsúly Jézus küldetésének szellemi aspektusaira esik, de annak köszönhetően, hogy ezt az Országot itt a földön a hívők közössége szimbolizálja, ennek hagyományából ki kell hogy emeljünk néhány vallásos szempontot.

A) Vallásos szempontok

Az apostolok átveszik a prófétai mintát, amint azt Jézustól látták. Ennek alapját a Misszióparancs adja (24,44-51), amely nagyon hasonlít Illés és Elizeus utódlási történetéhez. Az ApCsel úgy mutatja be az apostolokat és Pált, mint a metanoia prédikátorait; a metanoia feltámadás utáni prédikálása azonban szorosán kötődik a feltámadás meghirdetéséhez.

Az Ósgyülekezet tanításában és gyakorlatában a rituális és egzisztenciális változás (víz, illetve szellemkereszttség) kettős, de alapvetően egy és elválaszthatatlan cseményként jelenik meg.

Visszatekintve a feltámadott Jézus a középpontja az élet-változtatásnak, a Szent Szellem pedig a metanoia folyamatának transzcendentális résztvevője; az akarás kimunkálója és a megtartó kegyelem közvetítője. Határozott szükség van a Szentlélek munkájára, mivel a lelki harc mind a transzcendentális, mind az emberi szinteken folyik. Még az apostolok sem immunisak a kísértéssel és a bűnnel szemben, tehát a metanoia egy folyamatos valaminek látszik. Ez az emberiség és az egész Teremtettség Istennel való kibékülése! A metanoia prédikálása a Béke Útjának prédikálása („épüljetek, vizsgálgadjatok... és a szeretetnek és békességnek Istene lesz veletek” 2Kor 13,11).

B) A metanoia prédikálásának etikai aspektusa

Ez az Ósegyházban igen kiemelt szerepet kap Lukács (és Pál) írásaiban: a feltámadott Jézus mint az Isten Országának középpontja kerül bemutatásra, egyedülálló helyzet teremődik, amelyben mindenki, aki szembetalálkozik Vele, személyes döntést kényszerül hozni. Ez a választás nemcsak egy vallásos, vagy hitbéli döntés, hanem egzisztenciális, etikai döntés is. Mivel ez utóbbi csak másodlagos az egyszeri hitbéli döntéshez és a megváltási folyamathoz (*metanoia*) képest, az ember erkölcsi magatartása a „gyümölcse”, vagy jele az élet- vagy státusz-változtatásnak. (Vö.Pál: *apéggel'on metanoein kai epistrephein epi ton theon tes metanoias erga prassontas – ApCsel 26,20*).

C) Felbukkan egy számos formában megújuló eszkhatológiai hangsúly

Ez viszi tovább Jézus tanításainak vonalát, azonban jóval kevesebb meggyőződést mutat a jövőbeli katalizmus események küszöbönállóságáról. Ugyanakkor a gyülekezet missziós tevékenységének kiszélesítésével párhuzamosan nemcsak a megváltás, de az ítélet üzenete is globalizálódik.

D) A metanoia-ra való felhívás távlati hallgatósága nincs behatárolva

Nemcsak Izrael nemzetiségére terjed ki, hanem a pogányokra is, nőkre, férfiakra egyaránt. Így megnyílik az út a „Kozmikus Krisztus” gondolatának kifejlődése előtt.

IV. Összefoglaló megállapítások

Lukács magasszintű krisztológiája a téma kibontásában tükröződik; János előre mutat, az Egyház vissza-utal, a középpontban pedig ott áll Jézus személye és munkája, melyben magához hívja az egyes embert, hogy személyes, egzisztenciális, hitbeni döntést hozzon.

Lukács elbeszélésében a *metanoia* jelenti az ideális választ a keresztyén üzenetre minden körülmények között; úgy lett meghirdetve, mint a „békeesség útja” (*hodos eirénés* – Lk 1,79), az Istennel és embertársainkkal való megbékélés által (*ho plésion* – Lk 10,29). Szükség volt és van is egy folyamatos *metanoia*-ra, amennyiben valóban azért élünk, hogy az Isten országát képviseljük.

Krizmanicné Gerő Dóra
(Kanada)

Fordította: Csiszár István

Jegyzetek:

1. Bagster's Analytical Greek Lexicon (London: Samuel Bagster and Sons, (kiadás dátuma nincs megadva) – 2. János rituális szerepének alaposabb vizsgálatához v.ö. „Rituals of Status Transformation in Luke-Acts: The Case of Jesus the Prophet” (Mark McVann: The Social World of Luke-Acts. Models for Interpretation. J.H.Neyrey ed. [Peabody, MA: Hendrickson, 1991] 343-346.old.) – 3. A fenti fejezet a következőket sorolja fel, mint a próféta rituális szerepének főbb jellemvonásait a Lukács ev.-ban és az ApCsel-ben: „1. Szent alak, 2. konfliktus a bűnösökkel, (Jézus esetében: konfliktus a gonosszal) 3. felismeri az álruhába öltözött gonoszt, 4. kihir-

deti az igazságosságot, 5. bűnbánatot prédikál, 6. elutasítással néz szembe” Ibid. 344-345. – 4. A kifejezés McVann cikkének (Ibid) címéből lett kölcsönözve. – 5. A vízkeresztység külső szimbólum, az Isten és ember kapcsolatában nincs jelentősége. Éppúgy, ahogy az áldozati szimbolizmust felváltja annak szellemi megfelelője, az imádság (az ember Énjének felajánlása Isten számára), Jézus számára legalábbis a bemerítés szellemi megfelelőjének nagyobb jelentősége van. A keresztyén közösségben a külső jelek egy bizonyos fokig újból jelentőséget nyernek, nem mint tisztulási szertartás, hanem inkább mint az engedelmesség, a közösségbe való belépés szimbóluma, azaz egy átépítési rítus. Önmagában nem áll meg, csak ennek szellemi megfelelőjével együtt.

Felhasznált irodalom:

Bovon, F.: L'Evangile Selon Saint Luc 1-9. Geneve: Labor et Fides, 1991. – Brawley, R.L.: Centering on God. Method and Message in Luke-Acts. in the Series: Literary Currents in Biblical Interpretations. Louisville, Kentucky: Westminster/John Know Press, 1990. – Danker, F.W.: Jesus and the New Age. Philadelphia: Fortress Press, 1988. – Dawsey, J.M.: The Lukan Voice. Confusion and Irony in the Gospel of Luke. Macon GA: Mercer University Press, 1986. – Evans, C.F.: Saint Luke. London SCM Press, 1990. – Fitzmyer, J.A., S.J.: The Gospel According to Luke. The Anchor Bible. Vol. I. Garden City, NY: Doubleday and Co. Inc., 1979. – Freyne, S.: Galelee, Jesus and the Gospels. Literary Approaches and Historical Investigations. Philadelphia: Fortress Press, 1988. – Garrett, S.R.: The Demise of the Devil. Magic and the Demonic in Luke's Writings. Minneapolis, Fortress Press, 1989. – Gouldner, M.D.: Luke. A New Paradigm. Journal for the Study of the NT Supplement Series #20. Sheffield, Engl.: Sheffield Academic Press, 1989. – Koester, H.: Introduction to the New Testament. Vol. 2. History and Literature of Early Christianity. Berlin/New York: De Gruyter, 1982. – Marconi, G. and O'Collins, G. S.J. eds: Luke and Acts. New York/Mahwah, N.J.: Paulist Press, 1991. – Marshall, I.H.: The Gospel of Luke. A Commentary on the Greek Text. Grand Rapids, MI: Eerdmans Publishing Co., 1978. – Moessner, D.P.: Lord of the Banquet. Minneapolis: Fortress Press, 1984. – Neyrey, J.H. ed.: The Social World of Luke-Acts. Models for Interpretation. Peabody, MA: Hendrickson Publishers, Inc. 1991. – Talbert, Ch.H.: Reading Luke. New York, Crossroad Publ. Co., 1982. – Topel, L.J., S.: The Way to Peace. Liberation through the Bible. Maryknoll, NY: Orbis Books, 1979.

Lelkészhívás és marasztás a Református Egyházban

Papmarasztás az erdélyi és a tiszántúli egyházkerületben a XVI.- XIX. században.

Református egyházunk önkormányzatának egyik – a közvélemény által legismertebb – eleme a lelkipásztorok elhívása és elbocsátása, régies kifejezéssel a *papmarasztás* volt. E kérdés körül – évszázadokon át – állandó polémia folyt egyházi gyűléseken és folyóiratokban egyaránt.

Az alábbiakban – erdélyi és tiszántúli forrásokra támaszkodva megkísérlem bemutatni ennek a népiesség vált jogszokásnak az elvi alapjait, melyek a reformáció századának küzdelmes éveiben, az akkori körülmények szorító kényszerében keletkeztek, de a pásztorok megtiszteltetését, megbecsülését, a gyülekezetnek pásztorához való ragaszkodását volt hivatva kifejezni. Sajnos – különösen a 18-19. században – a gyakorlatban a papmarasztás eredeti értelme szinte teljesen elhomályosult, folklorizálódva a földesúr (patrónus) a község (Bírák Uraimék), vagy a városi tanács hatalmaskodásának eszközévé vált a gyülekezet és a lelkipásztor felett.

A kálvini reformáció szellemében szerveződött ek-

lézsiákban eleitől fogva az volt az elv, hogy a lelkipásztort a gyülekezet hívja meg. 1555-ben az erdélyi második zsinaton „*Jónak látta az atyafiság, hogy jövőre a lelkészeknek ne legyen szabad esperesük beleegyezése nélkül valamely lelkészségbe belépni, avagy kilépni azon lelkészségből, melyet kiki törvényes meghívás után az isteni gondviselésből nyert.*”¹

Ez a meghívás egy esztendőre volt érvényes, amint azt a debreceni zsinat 1567-ben kimondta: „*Ne hagyja el senki a maga egyházát, szolgálatának törvényes határideje előtt, ha bétöltötte esztendei pályáját, vagy határidejét, annak a széniornak tudtával, jóakarásával vagy engedélyével távozzék és változtassa helyét, akinek alatta van.*”²

Természetesen a reformáció első századában nem volt határozott jogi rend az egyházban. Hazánkban a református egyházak kormányzásának megszervezése nem annyira a genfi, kálvini, hanem inkább a lutheri alapokra épült. Luthernek is – mint ismeretes – a lelkészválasztást illetően az volt a véleménye, hogy a pász-

tort a gyülekezet válassza ki és hívja meg szolgálatra. Ez az elgondolás azonban nagyobb részben csak óhaj-tás maradt, mert főleg a körülmények, a külső okok miatt nem válhatott gyakorlattá. A mezővárosokban ugyanis – különösen ott, ahol a felekezet egyöntetű volt – a tanács, nemesi községekben a közbirtokosság magának sajátította ki a lelkész meghívásának jogát. A jobbágyfalvakban a középkori kegyurasági jog alapján a földesúr, mint patrónus kívánt beleszólni a választásba, hiszen a papi javadalom tetemes részét ő adta.³

A 16. században elsősorban az 1567. évi debreceni zsinat artikulusaiból, valamint a század folyamán alkotott és a debrecenivel szinte teljesen megegyező kánonokból megtudjuk, hogy prédikátorra csak azt lehetett meghívni, akit az egyházi előjárók (esperes, püspök) előzetesen megvizsgáltak és a prédikátorságra alkalmasnak ítélték. A pásztori, vagy más néven prédikátori hivatalt sem elfogadni, sem elhagyni az esperes tudta nélkül nem volt szabad. „*Jaj tehát a bokorból szököllött hajdú trágár prédikátoroknak, akik választás, próbálás és hivatal nélkül csacsognak...*” – mondja Méliusz Juhász Péter Debrecenben 1561-ben.⁴

A 17. században a két legjelentősebb iránymutató törvénygyűjtemény az úgynevezett *Komjáti* és *Gelei* kánonok.⁵ Mind a kettő kiemeli az egyházmegye (tractus, fraternitás), és az esperes (senior) döntő befolyását a lelkészi szolgálatra való kibocsátás dolgában. Az esperes ugyan a püspök (episcopus superintendens) engedélye nélkül senkit sem szentelhetett lelkésszé, de a közzsínaton (generalis synodus, egyházkerületi gyűlés) teendő vizsgálatig az esperes felhatalmazást adhatott a gyülekezeti szolgálatra, de csak a saját egyházmegyéjéből való prédikátornak. Ezt azonban, mint minden más „*nagyobb dolgot*” a tractusbeli assessorok (egyházmegyei tanácsbírák) egyetértésével lehetett megtenni.⁶

A prédikátori tisztségre való alkalmasság megítélésé végsősoron a *Generalis Synodus*-nak – „*a szent gyülekezet véneinek*” – feladata volt. Az alkalmasság feltétele pedig az *interna* és *externa vocatio* (belső és külső elhívás) meglétele volt. „*Bizonyos személyeket hívunk azért, és választunk a lölki pásztorságra, az kik tudnia illik, arra alkalmasak és hasznosak: úgy mint a kiknek Istenes életük felől jó bizonytságot téznek, és kikben a körösztényi tudomány annyira találtatik, hogy a kösséget arra tanithassa.*” A belső elhívással kapcsolatban bizonyos erkölcsi, morális és szellemi tulajdonságokat vettek vizsgálat alá a generalis zsinaton rendezett vitatkozás és prédikálás által. Így a vizsgálat mind elméleti, mind gyakorlati térre kiterjedt. A sikeres elméleti vizsgáztatás és a prédikálás után következett a felavatás, vagyis az ordinatio. A felavatásnak azonban a belső elhívás megismerése végett tartott vizsgálaton kívül volt egy másik és nélkülözhetetlen feltétele: a *vocatio externa*, azaz egy adott gyülekezet által való meghívás. Enélkül nem történhetett meg az ordinatio. Luther és Melancthon szerint is a felavatás előfeltétele a gyülekezeti szolgálatra való elhívás. Kálvin pedig a *vocatio externában*, a külső elhívásban, mint a gyülekezet választásában Isten csodálatos kegyelme folytán a belső elhívásnak emberek által megbizonyítását látta és így azt feltétlenül szükségesnek tartotta.⁷

A 17. századi háborús időkben a lelkészek felkészültsége, képzettsége nagy különbséget mutatott. Voltak olyanok, akik a debreceni, pataki vagy marosvásárhelyi nagyobb anyaiskolákban, mások ezeknél kisebb partikulákban végeztek. Innen rektóriára mentek, majd három évi rektorkodás után prédikátori pályát választottak. Voltak külföldi akadémiákon, magiszteri vagy doktori fokozatot nyert *academicusok*, *tudós lelkészek* is. A *generalis synodusok* szigorúan megvizsgálták a jelölteket, hogy „*a gyenge tudományú atyafiak*” ne *botránkoztassák* „*tudatlan beszédükkel a hallgatókat*”.

1688-ban a küküllővári zsinaton 8 jelölt felavatását utasították vissza felkészületlenség miatt. 1679-ben a hajdúszoboszlói zsinaton több prédikátort eltiltanak a sákramentumok kiszolgáltatásától, mert kiderült, hogy felszentelés nélkül végzik lelkészi teendőjüket.⁸

A megvizsgált és alkalmasnak ítélt jelölteket a közzsínat az üresen lévő eklézsiákban ordinálta, azaz a felavatást megelőzően megtörtént meghívás alapján a meghívó gyülekezetbe szolgálatattételre kirendelte.

1630-ban a Szentháromság utáni második vasárnapon tartott Synoduson a zsinat tárgyai között részletesen ismertették a lelkészjelöltek „*jellemére és tudományára*” vonatkozó vizsgálat az úgynevezett *ordinatio* lefolyását is.⁹

Már a 17. század elején kialakult a gyülekezeti elhívás – az *externa vocatio* – többféle formája. Megvalósulhatott szóban vagy levélben egyaránt. A meghívás elfogadása vagy *kézbeadással* (kézfogás) kijelentett szóval, vagy *levélben való ígérettel* történhetett. Az 1642. évi enyedi Synodus szerint: „*Egy pap is, ha magát valamely egyháznak vagy patrónusnak kézbeadással, vagy kijelentett szóval elkötelezte, e maga megajánlását vissza ne vonja, hanem ha a felsőbbség parancsolatjából: különben mind a két helytől bizonyos időig megfosztva létszen.*”¹⁰

Vizsont egy 1644-beli, az erdélyi Compilátákban (kánongyűjtemény) található rendelkezés szerint: „*A Prédikátorok a Patronus és a Populus (nép) nagyobb részének akarata ellen az Eklézsiában meg ne maradhassanak.*”¹¹

A levélben való meghívásra és általában a 17. századi *externa vocatióra* a Tiszántúlról és a Tiszáninnentről is tudunk tanulságos példákkal szolgálni. Ezek a levelek és naplófeljegyzések a korabeli egyházi állapotokat is tükrözik, és eligazítást adnak a 17. századi *papmarasztási* szokásokra nézve is:

„*Hivatalom lön Ujvárosra ilyen levél által: ... Szolgálatunk kdnek (kegyelmednek)! Isten sok jókkal áldgya kdet (= kegyelmedet)! Tiszt. Rápóti Mihály uram! Kdet ilyen dologh felől kelletik requirálnunk (= megkeresnünk), mivel hallom kdnek böcsülletes jó hírét nevét, kívánnók Istentől, hogy kd a mi lelki tanitónk lenne, kdnek köztünk való fáradozásáért jámborúl megh is fizetnénk, kérjük azért kdet, tanitónak, kiről suo tempore requirálljuk (= annak idején megkeres-sük) is levelünk által a Sz. Koronát, csak kdnek ez aránt való válasz adását vehessükük és azért mint böcsülletes urunkat kérjük, mely karban legyen kd dolga és mi akarattya, levele által tudótsion kd bennünket, hogy tudhassuk magunkat mihhez accomodálni (= al-*

kalmazni). *In reliquo* (= végül), *hogy Isten kedet jó egészségben éltesse. Datum in Hatház d. 10. April. 1674. kánek szeretettel szolgál Szabó Miklós, Hatházi fő Hadnagy, tanácsával együtt.*"

A levél vétele után Rápóti kiment Hadházra és megalkudott a Hadnaggal és a nótáriussal egy évi fizetése felől és egy évre „elszegődött” prédikátornak Hadházra.¹²

A lelkész hívás hasonló módjáról értesülünk a szinyei (Abauj vármegye) bírák és polgárok leveléből, melyet földesúrnőjükhez, patrónusukhoz intéztek 1634-ben: „...régoltától fogván lelki tanítónk nincsen, hanem egyszer is, másszor is külső lakos prédikátorok tápláltak az Isten igéjével. A többi között a bösztori prédikátor szolgálván megkedveltük az ő kegyelme tanítását és egyenlő akaratból az több megyekkel (a Szinyéhez tartozó eklézsiákkal) együtt tisztességes hivatalt töltünk (= meghívtuk, elhívtuk) ő kegyelmének, melynek nagyobb bizonyására *kezünket is bé adtuk ő kegyelmének.*" Az esperes azonban „*ellent tart a bösztori prédikátornak kibocsátásában, hanem Eperjes felől való ilyen tót és magyar prédikátort igazított hozzánk, az ki ... prédikáltott Csákányban, az mely jámbor prédikátornak tanítását hallván ... semmiképpen nem kedvellék.*" Azért fordultak levelükkel a patrónushoz „...*holott minékünk nincs anyi erőnk, hogy kedvünk szerént való prédikátort szerezhessünk. Azért könyörgünk kegyelmednek, mint Istenfélő kegyes Asszonyunknak, hogy ha tetszik kegyelmednek a bösztori prédikátornak tanítása legyen kegyelmed segítségével esperest uraink előtt az ő kegyelme ide helyünkbe való beszállítására, mert mi ő kegyelmén kívül más lelki tanítót nem keresünk.*"¹³

A 17. században tehát a lelkészt az eklézsia közönsége hívta meg, vagy választotta, de ezt a jogát a gyülekezet mégsem gyakorolhatta szabadon, mert a világi előljáróknak (városi tanács), az egyházi felsőbbségnek (püspök, esperes) és a földesuraságnak (patrónus) egyetértése is szükséges volt a lelkész személyének megválasztásánál.

A prédikátor hívás, vagy marasztás alkalmával – amint majd a későbbiek során is látjuk – az egyik lényeges kérdés a papi fizetés volt. Egyik erdélyi egyháztörténész ugyan téves állításnak mondja, hogy a „*marasztás alkalmával a pásztor fizetése körül alkudozás folyt volna*". A fentiek mellett megcáfolja ezt a megállapítást az alább idézett – és éppen az Erdélyi Egyházkerület Konsistoriumának 1709-ben hozott parancsolata: „*Ez előtt esztendővel végeztetett volt in Consistorio az is hogy a Község között igen usuban (= szokásban) ment immár, hogy majd semmiért is nem lévén igaz okok reá Papjokat kitudgyák, kihánnnyák, vetik őket, tsak azért is ha a Papjok a bérít le nem engedéi, vagy Halottya felett ajándékon nem prédikáll. Ebből származott az már, hogy sok Hellyeken annyira szállott a Papok bére, hogy nem subsitalhatnak véle (= nem élhetnek meg belőle) kész kéntelen érdemes embereknek ekére és robotás munkára kell kezeiket vetni.*"

Ezért Esperest Uraimék a Consistoriumnak néhai végzése szerént melyet mi per Praesentis obszerváltatni (= most is figyelmükbe ajánlani) kívánunk az illye-

nekre reá vigyázzanak és ok nélkül a Papokat hányni, vetni meg ne engedjék.

Interdictaltatik (= megtiltatik) *pedig az is Sub peona fl 12* (12 forintnyi büntetés terhe alatt) *senki a papok közül Halott felett ajándékon prédikállani ne merészelljen...*

A Pap vitelkor, vagy marasztáskor a vendégség tsinálást is in perpetum tolláljuk (= örökre megtiltjuk), *sőt aki affélet merészel tselekedni az is esztendeig irremis similiter deponaltassék* (= egy esztendőre letétessek).¹⁴

Fontosnak tartottam a fenti rendelkezés szószerinti közlését, mert olyan visszaélésekre mutat rá, melyek nemcsak Erdélyben, hanem a Tiszántúlon, sőt egész egyházunkban, kísérő jelenségei voltak a papmarasztásnak évszázadokon keresztül.

A 17. században keletkezett – a lelkészválasztást szabályozó kánonok – főleg a Gelei-Katona-féle gyűjtemény 19. pontja, mely szerint: „*Minden gyülekezet lelkipásztora a szolgálati év elteltét a hallgatóinak jóeleve adja tudtul, ha azok az ő szolgálatával továbbra is élni kívánnak, és őt illően meghívják, tovább maradhat, ha pedig a hallgatók, megelégetve a szolgálatát felmondanak, az esperes tudtával máshová kötelezheti magát*" – illetve az ezekkel sokszor ellentétesen kialakult szokások határozták meg a következő, 18. században is a lelkész hívás és a papmarasztás gyakorlatát a református egyházban. Az idevonatkozó rendelkezések meg nem értése, rosszindulatú félremagyarázása következtében egy-egy papválasztási ügy egyházkerületi, sokszor országos botrányra dagadt, annyira, hogy nem egy esetben a királyi tábla elé került az ügy. Ezért az uralkodó, Mária Terézia, a Helytartótanács javaslatára 1788-ban királyi rendelettel tiltotta a papmarasztást.¹⁵

A rendelet a lelkészválasztás ügyét az egyházmegye hatáskörébe utalta azzal, hogy az esperes küldje ki – a papjelöltek közül – az általa megfelelőnek ítélt személyt megüresedett lelkészi állásra.¹⁶

Újabb változást jelentett – elméletileg – ez ügyben az 1791. évi budai zsinat. A kánon 8. pontja kimondja: „*Az egyházközség helyi hatósága a presbitérium. Az egyház szolgát mind választani, mind elbocsátani az egyház dolga, a felsőség hozzájárulásával, nagyobb létszámú gyülekezetekben azonban nem valamely családfő, hanem ezek képviselőinek szavazatával.*"

Az országos rendeletek mellett az egyházmegyék és egyházkerületek is szabályozni próbálták a papválasztást. A dunántúli kerületben például elrendelték, hogy „*az üresen maradt eklézsiába prédikátort a traktus (egyházmegye) rendel, úgy hogy a traktusbeli individuumok (= az egyházmegyében lévő lelkészi egyének) közül kandidál (= jelöl) és ezek közül akit az eklézsia választ odaadja.*"¹⁷

A papmarasztást tiltó királyi rendelet és az ügyet szabályozni óhajtó, különböző egyházi fórumokon hozott kánonok és rendeletek ellenére a szinte „népszokássá” vált papmarasztást, vagy népiesen akózást (= mérlegelés, megmérés) nagyon sok eklézsiában folytatták tovább egészen a 19. század közepéig.

A következőkben néhány példával próbálom bemutatni a papmarasztás gyakorlatát a 18-19. században:

Nagyrábén 1780-ban az előljáróság azért nem ma-

rasztotta meg tovább a prédikátort, mert „...Felséges Tsászáért, Királyért nem szokott könyörögni”. A pap azzal próbálta menteni magát: „...szoktam ritkán, hogy meg ne unják...”. 1808-ban a rábei főbíró kijelentette, hogy nem tartják tovább a prédikátort, mert „...unatkozás mind a Tiszteletes Ur eránt, mind tanítása eránt meg nevedett.” A lelkészek, tanítók nem vették szívesen az előjárók ilyen bíráló megjegyzéseit. 1802-ben a főbíró javaslatára meneszteni akarták a rektort, Képesi Józsefet, aki így válaszolt a bírónak: „Nem parancsol nékem egy rossz parasztbíró”. Az előjárókat gubásoknak, Istókéknak titulálta. Természetesen ő sem maradhatott tovább hivatalában.

Nagyrábéről írta Balog Péter idős prédikátor eszperesének: „A Rábaiak kik között most 19dik esztendő tőttem a régi bé vett közönséges hibás szokás szerent mostan is az Innepben a Helység Házához a Belső Embereket (= egyházi tisztviselők, lelkész, rektor, praepceptor, leánytanító) aközására (mérlegelésére) számosan össze gyűlvén, ott mint a hozzám küldetett két beisületes Deputátusok (= követek) referáltak (= jelentették) magukat arra határozták, hogy engemet, ki már régtől fogva ő közöttük lakom jó békességgel, ismét a jövő esztendőre is meg marasszanak, úgy mind azon által, hogy azt is az addig való Conventiomat (= kialakított bér) változtatni és kisebbiteni akarják”.¹⁸

1787-ben a sápi ekléziában is elmérgesedett a viszony a lelkész és az egyházi előjárók között. Az egyik előjáró vallomása szerint „Amikor a Bárán-di és Kabai papok kijöttek inquisitióra (= kivizsgálásra) a következő vasárnapon azt papolta: Pappgyilkosok, paphóhérok, kik papotokra hamisan megesküvők, vessztek el a ti bűneitekben!” Erre azután az előjárók nem marasztották tovább, hanem írtak az eszperesnek: „Viseljen gondot a maga életének folytatásáról, kitakarodván az Ekléziából a háborúságok és veszeke-dések eltávoztatására. Három nap engedtetvén a maga dolgainak rendbetételére.”¹⁹

Természetesen előfordult olyan eset is, hogy az előjárók részéről megtiszteltetés volt a marasztás: „Marasztás alkalmatosságának második napján akkori Prédikátor Kalmár István úr nekünk Helység és Ecclesia akkori alább irt Biráinak és Előjáróinak előnkbe terjesztette fizetésének felemelését. A mult esztendőbeli meghívattatási Conventióján felül ajánlottuk Ő kegyelmének közöttünk terjedő hiv szolgálatja folytatásáért” fizetése felemelését.²⁰

Olykor a prédikálásnak silánysága miatt nem kellett a lelkész: „Közöttünk legelső prédikálásakor Tiszt. Fodor Pál Uramnak, a Nép mindjárt elkedvetlenedett ő kegyelmétől gyenge beszédjéért. A Sápi Nemes Ecclesia hogy Ttes Fodor Pál uramat nem acceptálja (= nem fogadja el) Prédikátorának okai ezek: Tanításában sok illetlen, külső helyen illendő szókat beszélt: lentsét, borsót, pépet, derejét, tarhonyát commendálván a hallgatóknak, hogy egyenek, ne pedig Citromot és Narancsot ... Halott felett való tanítás közben elkukorékolván magát egy kakas Tiszteletes nagy jó Uram mellett, ezt kiáltozza: Hess kakas, elég egy pap egy temetésen! A feltámadáshoz ezt a magyarázatot fűzte: Atyám fiai ebből is megtudhassátok, hogy feltámadtok, mert gyermekkoromban

leltem volt a Garagyában (= trágyából rakott kerítés) egy Ürgét megfagyva. Madzagot kötöttem reá és a tűznél felmelegítettem és felelevenedett...”²¹

Az erdélyi egyházkerületben a papmarasztás idejében a lelkészek változása rendszerint tavasszal ment végbe. Körösfői György prédikátor is 1772 április 9-én állott először a nagy-, és kiskapusi gyülekezet színe előtt és saját kezefrásával kötelezte magát arra, hogy csak egy esztendeig marad: „...ha esztendőnél tovább ő kegyelmek között való lakásom teljességgel nem tetszenék, nem kívánok erőszakosan ő kegyelmelmeken maradni, hanem magam kívánom munkálkodni előljáróim előtt más competens (= megfelelő) ekléziába való változást.” Ezután tíz esztendőn keresztül semmi panasz nem merült fel szolgálat ellen. Tíz év után azonban azzal az indokkal nem akarták marasztani, hogy „már öreg ember – 67 éves volt – és szava is gyenge”. A kapusiak Mérából egy másik papot „felrakván szekerekre Kapusra vitték, és még ottan a parochiában helyben lévő atyafira, el vitték portékáit a parochiába reá szállították, sőt n. agát Körösfői Györgyöt ki akarván hányni a parochiáról sok kérés után vitték aztán maguk szekerein – fizetésért – Gyaluba, ahol mostan is eklézia nélkül vacantiában kéntelenitetik szenvedni...”²²

Természetesen akadt olyan gyülekezet is, amelyben sokkal szelídebben bántak a lelkésszel. A margittai prédikátort 1807-ben így marasztották: „Ennek az ekléziának lelkipásztora, assessora (= egyházmegyei tanácsbíró) tiszt. Keresztesi István ur a népnek teljes meglegedésével marasztatott a huszadik esztendőre, mellette 42, el-lene csak 5 voksok lévén... Az eklézia azt a szeretetét és hálaadását is közölte vele, hogy holtig marasztalja...”²³

A hódmezővásárhelyiek 1765-ben nagy felbuzdulásokban Szőnyi Benjámin haláláig marasztották a következő kötelezvényel: „Mi alább megirtak adjuk tudtukra mindeneknek, akiknek illik, ez levelünknek rendiben, hogy tiszt. tudós Szőnyi Benjámin urunk és lelkipásztorunk ökgyelme, jól lehet ennek előtte egy néhány esztendőkkel úgy ezen folyó esztendőben is közölünk nemes szab. kir. Debrecen városa tanácsától megkerestetvén azon nemes városban prédikatori szent hivatalra nagy becsülettel hivatott volna: mindazáltal megtekintvén őkegyelme sok kéréseinket s közöttünk együgyűek között őkegyelme hasznos forgolódása által leendő Isten dicsőségének terjesztését azon nagy hivatalt hátra tévén, ujabban magát ökgyelme ezen esztendőre közöttünk való szent Szolgálatra kötelezte. Mely nagy hűségéért Istentől ökgyelme leli-testi áldásokat kívánván, ígérjük és kötelezzük arra magunkat és maradékinkat, hogy míg az Ur Istennek tetszik bennünket megtartani és marasztani, mindaddig ökgyelmet ezen mostani szent hivatalban állandósítani és a közelebb elmúlt esztendőkkben minden részeiben szokásban lévő fizetését fogyatkozás nélkül esztendőnként szokott módozatok szerint kiszolgáltatni fogjuk.”

Néhány év múlva azonban ezt a kötelezvényt a tanács visszavonta. 1778-ban pedig az öregedő Szőnyit azzal a feltétellel marasztotta, ha saját fizetéséből segédlelkészt tart. Ha ez nem tetszik neki, tessék magáról gondot viselni. Végül 1787-ben a város előjárói a népet felrendelték a templomba és megszavatták a

marasztásra nézve. Ennek szomorú eredménye az lett, hogy Szőnyit mindössze 15-en marasztották, 236-an pedig távozását óhajtották.²⁴

Nem lehet csodálkozni azon, hogy a prédikátorok ebben az időben azt hangoztatták: „...ha a külső eljárók így bánhatnak velünk, a mi hivatalviselésünk semmit sem ér, jobb nekünk mindnyájunknak lemondani, mint haszon nélkül gyalázkodni.” Maga Szőnyi így kesergett: „Olyan vagyok, mint az ölyv körmei közül egy izben kimenekedett galamb.”²⁵

Nem csak a falusi „Birák Uraimék”, nemcsak a városi tanács „Szenátor Urai”, hanem sok esetben a földesurak is hatalmaskodtak a papmarasztás ürügyén a szegény prédikátoron. A rozsályi lévita, Getzö István panaszolta 1798-ban az egyházkerületi gyűlésnek, hogy a legközelebbi pünkösdi 3. napján míg a gyülekezettel a templomban volt, Maróthi Ferenc özvegye, Károlyi Julianna asszony és ennek fia több embert vévén magok mellé, a paróchiális házba mentek, s onnan minden bútorát kihányták. Ennek oka az volt, hogy a lévita előbb harangoztatott, mintsem az asszonynak tetszett, bár a lévita azt mondta, hogy ő kész az asszony számára akár háznál, akár a templomban külön istentiszteletet tartani. Az egyházkerületi gyűlés ezt az erőszakoskodást megtorlandó, a vétkesekkel szemben „egyházi fenyíték” alkalmazását rendelte el.

1794-ben a kakucsi lelkészt Gróf Haller, a földesúr a helységéből elűldözte és saját hallgatóival minden vagyonkáját a határra kihordotta.²⁶

A lelkészi szolgálatot lealacsonyító papmarasztás ellen Keresztesi József nagyváradai lelkész így verselt:

*„A miolta az üldözés hiveid
nyája között megszűnt,
Nincs egyéb csak papüldözés, lásd
meg Uram ezt a bűnt.
A Kiket legeltetünk, azoktól kergettetünk.
Kevés a juh, sok gödölye kész,
hogy pásztorát megölje.”²⁷*

A marasztással járó megaláztatást nem kerülhették el a debreceni városi papok sem. 1765-ben a „*Debreceni Szent Eklézsiának egyik Prédikátora meg nem marasztásának alkalmatlóságával meg esett, hogy Szent Eklézsiának külső Előljárói, az ide való Collegatus (= a lelkészek társasága) nélkül Gyűléseket tartván elvégezték, hogy a Vajdai mostani prédikátort, Tiszteletes Marosi Uramat belső prédikátornak hívják*”, az általuk nem marasztott Kabai András helyébe. Amikor a debreceni egyházi személyeknek tudomására jutott ez a döntés, a következő levelet intézték a külső előljárókhoz (az egyház világi tisztségviselőit nevezték így): „*A mi Eklézsiánk tanítása szerint a község magának ítél, de nem az Eklézsiának. Nem a községet tette a Krisztus és az Apostolok az Eklézsiának vezetőivé, pásztorává, legeltetőivé, hanem az egyházi szolgálókat.*” Ebben a marasztási vitában már ott rejlik a később kirobbanó ellentét, a világiak és a lelkésziek harca az egyház vezetésének és irányításának elnyeréséért.²⁸

A 19. század elején az egyre szaporodó botrányos marasztási ügyek arra késztették a Tiszántúli Egyházkerület vezetőit, hogy figyelmeztessék az illetékeseket a papmarasztás helyes és törvényes gyakorlásá-

ra. Ezért az alábbi körlevelet intézték az eklézsiák lelkészeihez és presbitériumaihoz:

„Tiszteletes Prédikátorok marasztásában gyakran megtörtént hibák, illetlenségek és ezekből következett kedvetlenségek és Eklézsiái zűrzavarok okát abban találván, ezenn Superintendentia Consistoriuma, hogy sok Eklézsiában az Előljárók a marasztás jussát vagy jól nem értik, vagy ha értik is azzal Szent Vallásunknak és az Egyházi Hivatal nagy meg alacsonyítására, s ennél fogva az Eklézsiái fenyítéknek el enyészítésére, és az Igének sikeretlenítésére vissza élnek: Amazoknak világosítására, emezeknek a maguk határában való tartására s közönségesen ezenn Superintendentiában helyezettett minden Eklézsiában a jó rendnek meg állapítására e következő Utasítás és Rendelés kiadása szükségesnek ítélődött.

1. Canonaink, az Ország Gyűlése és Királyi Felső által meg crössitetvén lévén, reánk nézve Ország Törvényévé váltanak, következés képen azokat hágni Szintón úgy nem szabad, mint más Országos Törvényt.

2. Ezenn Cónonok és Eklézsiák Hellybéli Előljáróit a Predicatorral való ügybenn Birákká nem teszik, hanem teszik a Vidékbéli Esperestet és Consistoriumot és ez az első Törvénybeli Szék Forum primac Instantise minden Eklézsiái dolgokban. Esszerént:

3. [...]

4. Amelly Eklézsiának a Praedicatorjára panaszra vagon, jelentse azt a Vidékbéli Esperestnek. Az Esperest a panaszt meg vizsgálatya és Consistoriumával edgyütt meg itéli: ha az Itélet oda megy ki, hogy az Eklézsiának méltó oka van Praedicatorának elbot-sátására, akkor nem előbb van jussa az Eklézsiának kimondani, hogy Praedicatorát nem marasztja. Mert a 22dik Canon szerént, valamint az Esperest az Eklézsiára annak akarátja ellen Praedicatorot nem köthet: ugy az Eklézsiának az Esperest és a Tractuale Consistorium hire s tudta, és meg edgyezése nélkül sem Praedicatorot nem vihet, sem azt ki nem teheti. Ezenn Rendnek meg tartását Parantsolja az 1784dik Eszt. November 2-dik napján költ Felsőes Királyi Resolutio is ezenn szavaibann: »Az Eklézsiák Előljárói a Praedicatorok választását illető, és egyéb dolgokban nem szabad tetszések szerént bannjanak, hanem annak rendi szerént a dolgot meg előzőtt elégséges és fundamentumos oknál fogva mellyeket az első (vagy Tractualis) vagy a második (Superintendentalis) Törvény Székek előtt bébizonyítani tartoznak.« Esszerént fenn hagyódék valamint az Eklézsiának, úgy a Praedicatornak is, hogy ügyét az említett első Törvény Székről mint Apellatorium Forum a czenn Superintendentia Consistoriumára hozhassa.

5. Az egy neveztetett Marasztás a 19-dik Canon szerént nem egyéb hanem ujra való meghívás (Nova vocatio) melly hogy minden illendőséggel vitessék véghez ugyan azon Canon Parantsolja. Ezenn ujra való meghívást a régi időkben szükségessé tette a Praedicatornak szük volta. Mert tsak akkor lehetett bizonyos benn az Eklézsiának, hogy Praedicator nélkül nem marad, midőn Praedicatorát az Esztendő vége felé ujra meg híván az magát alyánlotta és kötelezte nem lehetvén a 24-dik Canon szerént a Praedicatornak ezenn maga alyánlását és kötelezését vissza húzni.

Melly okra nézve a Praedicatornak kötelességében állott Hallgatóinak jókor tudtára adni, hogy már az ő Szolgálatjának Esztendeje vége felé jár. *Az Ujjra való meg hívás tehát vagy a mai nevezet szerént a Marasztás a maga eredeti valóságában egy részről valóságos meg tiszteltetés volt,* mely által az Ekklesiának Praedicatorhoz való ragaszkodása jelentődött ki, más részről azt tette fel, hogy a Praedicatornak szándéka van változtatni. Midőn azért sem a Praedicator változni nem kíván, sem az Ekklesiának ellene panassza nints, a Marasztás vagy egészen el maradhatna, vagy pedig csak a Praedicator meg tisztelése végett gyakorolható-dik, de ellenkező végre, mint ez ideig gyakrann meg esett semmi képpen nem fordíthatik.

6. A Marasztás valahányszor a Canon értelmében a Praedicatorok betsületének és szükséges Tekintetének kisebbitésére és mintegy a Praedicatorokon való Uralkodásnak mutogatására, többnyire egy-két embernek igazgatásából gyakorlódtatik Szent Vallásunknak gyalázatjára és Ekklesiái Rend tartásunknak más Vallásbéli Felekezetek előtt meg ítéltesére, meg utáltatására szolgál. Consistoriumunknak nem tzelja az Ekklesiák jussát meg szorítani, de tzelja az és kötelességében áll, hogy Ekklesiáinkban a vissza élésnek eleit vegye és illendő Törvényes Rendet tartson mely nélkül egész Társaságunkra nagy kár és veszedelem következhethék.”...²⁹

A papmarasztás csak lassanként maradt el végképpen, e korszak első felében még sok baj volt a marasztás miatt. Az ilyen vitás kérdések foglalták el jó részben a helyosztó gyűlések tanácskozásait.

A bihari egyházmegye 1835-ben egy jól megindokolt határozatában kérte az egyházkerületet a papmarasztás eltörlésére: „Mivel azon ok, mely a XVI. században alkalmas egyházi tanítók kevés száma miatt az ekklesiákat a pap nélkül maradás félelme folytán arra bírta, hogy papjaikat évről-évre marasztják, most már a papok elégséges száma mellett különösen az 1822. év óta rendbe szedett erősebb egyházi igazgatás után elenyészett a papmarasztás, melyek a papok becsületének és szükséges tekintetének kisebbitésére, vallásunk gyalázatjára és az egyházi rendtartásnak mások előtt megítéltesére gyakoroltak, törölje el annyival inkább, mert ezen szokás gyakorlása által még a kisebb egyházak legegységűbb előljárói is az egyházmegye gyűléseinek nagy kisebbitésével felülemelik magokat, azt mondván, hogy az ő ítéleteket az egyházmegye meg nem semmisítheti.”³⁰ A debreceni egyházmegye 1834. március 11-én tartott gyűléséből kérte az egyházkerületi gyűlést, hogy „ezen sok zavart és kedvetlenséget szülő és lármás összejövetelekre alkalmat szolgáltató, különben is már több helyen megszüntetett, sőt egyházkerületünk némely vidékein teljesen ismeretlen szokást törölje el.”³¹

Az 1860-as években is igen sokan indítva érezték magukat, hogy javaslataikkal, véleményükkel hozzájáruljanak a lelkészválasztás ügyének rendezéséhez. Voltak olyanok, akik a papmarasztás visszaállításában látták a megoldást. Mások lidérces álomnak nevezték a papmarasztást, mely „sokáig nyomta a kínosan pihegő papi kebleket... sokáig csergedteté a fájoan égető könnyek kiapadhatatlan forrásait”. Voltak

akik a szabad hívási jogban látták a megoldást, mások viszont a „*papnak nép általi szabad választását*” tartották megoldhatatlannak.³²

1881-ben a debreceni zsinaton az egész Magyarországi Református Egyház számára alkotott lelkészválasztási törvény kimondta, hogy az esperes elnökle mellett az egyházmegye és az érdekelt presbitérium 3-3 küldöttségéből álló bizottság jelöljön 3-5 lelkészt a megüresedett állásra.³³ Ez a lelkészválasztási törvény néhány évtizedre nyugvópontra hozta az egyházi közvéleményt évszázadokon keresztül nyugtalanító ügyet.

Molnár Ambrus

Jegyzetek

1. KISS Áron, 1881. Erdődi második zsinat 1555. XIII. cikk. – 2. KISS Áron, 1881. 579. Debreceni zsinat nagyobb cikkek /Articulus majores/ XXXI. cikke. – SZENTPÉTERI KUN Béla, 1941. 437. – 4. MÉLIUS Péter 1561. 29. – 5. Komjáti református zsinat – 1623. szeptember 13-án Samorjai János püspök elnökle alatt – által elfogadott kánongyűjtemény. A másik Gelei Katona István erdélyi református püspök által szerkesztett, 100 cikkből álló kánonos-könyv 1646-ból. – 6. SZENTPÉTERI KUN Béla, 1941. 438. – 7. KATHONA Géza 1940. 360. – 8. NAGY Géza 1985. 11-13. – 9. TÓTH Sámuel 1894. 25. 1. Lelkészjelöltek számbavétele. 2. Nyilvános vizsga. 3. Ennek eredménye a lelkészjelöltek jelenlétében a közgyűlés által kimondatik. 4. A jelölthöz rövid intéző szó tartatik. 5. Hárman vagy négyenként az esküt leteszik. 6. A kéznek főre tétele, a hivatalukban megerősített esperesek végzik. 7. A lelkészi oklevél 2-8 forintért kiadatik. 8. Ezen pénzből a szuperintendens minden esperesnek 1 forintot ad. 9. A kéznek főre tétele előtt Veni Sancte énekeltek. 10. Mindezek elvégzetté, a szent munka a *niceai symbolummal* záratik be. – 10. SZILÁGYI István 1872. 83. A nagyenyedi synodus 1642. végzéseiből. – 11. ADY László 1938. 95-100. – 12. RÁPÓTI P. Mihály 1663. 140-148, 160-164., továbbá SZENTPÉTERI KUN Béla 1940. 438., továbbá RÁPÓTI 1663. 170. Megjegyzéseiből érdekes adatokat kapunk a marasztással kapcsolatos terminológia felől. Földesi szolgálatára mondta, ahol 6 esztendeig szolgált „Honnán talán ki sem bontakozom vala, ha mellé oskolamestert tarthatnak vala. Tanuld meg: valahová tisztességes hivatalod (meghívásod) nincsen és valamely Ecclesiában a partialis (részszinat) mintegy erővel elvet, mint az Úr lovát, ott nyomorúságos életed és állapotod léssen.” – 13. HATOS Gusztáv: 1874. 398-399. – 14. RÁPÓTI 1663. 169., továbbá A Küküllői Református Egyházmegye Levéltára, Dicsőszentmárton (a továbbiakban: KREL). Országos Levéltár (OL) Filmtári dobozszám Fm/1. 37198. 1709. év. – 15. BÍRÓ Sándor-BUCSAY Mihály-TÓTH Endre-VARGA Zoltán 1940. 209-210. – 16. ILLYÉS Géza 1936. 110-116. ILLYÉS Géza 1932: 179-182, 213-218. – 17. SZENTPÉTERI KUN Béla 1941. 440-441. – 18. Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban TIREL) Instantiák 47-sz-1776., 1139. sz. 1805., 1422. 1809. v.ö. MOLNÁR Ambrus 1958. 95. – 19. TIREL: Instanciák, 1618. 1658., 1695., 1704 711. 1790-1798. évek. Vö.: MOLNÁR Ambrus: 1985 83-84. 1790-1798. vö. MOLNÁR Ambrus 1958. 83-84. – 20. TIREL Instantiák 318. 1787. – 21. U.o. 1083. 1801-1805. TIREL Egyházkerületi Közgyűlési Iratok 394. 1785. – 22. ADY László 1938. 172. Ez az ügy fellebbezés folytán egészen az uralkodó elé került, de a megszegyénített és megalázott öreg egyházi szolga elégtételt nem kapott, csupán szánakozó szavakat a Főkonzisztóriumtól: „*ártatlanul nem szenvedhet, öregségére vacantiában nem maradhat, mivel kegyetlenség és nem keresztyéni dolog csak azért jámbor papi embert erőszakosan kitűdni, hogy megöregedjen.*” – 23. SZENDREI Dénes 1977. 87-90. Az Érmelléki Egyházmegyében a közgyűlés XVII. cikkulusa szerint a papmarasztás minden ekklesiában advent első vasárnapján volt. A Tiszántúlon Karácsony második napján. később január 1-jén tartották. – 24. SZEREMLEI Sámuel 1927. 197., 217., továbbá uő. 1890. 141. – 25. ZSILINSZKY Mihály 1907. 424. – 26. BARCSA János 1906. 403-404. – 27. MOLNÁR Ambrus 1962. 177-178. – 28. BAKÓCZI János: Extractus Protocolorum Tractus Debrecensis 1615-1773. Kéziratok gyűjtemény a DK Egyházi Néprajzi Adattárában, Mátraházán. – 29. A Teglási Református Egyház Irattára, Teglás (a továbbiakban TREI) I. körleveles jegyzőkönyv 1795-1842. – 30.

BARCSA János 1906-1908. I. 55., II. 133, 134., III. 166-167. BARCSA János: 1904. 18-19. Ebben a tanulmányban említi Barcsa, hogy ha a papmarasztás körül nézeteltérések merültek fel, sokszor a *papmarasztónak* nevezett nagy bottal is igyekeztek a hívek egymás között kiegyenlíteni. Debrecen környékén a jól kézbe illő alkalmas botot ma is „*papmarasztó*”-nak nevezik. Szintén ezen a vidéken mondják a pálinkát „*papramorgó*”-nak mégpedig azért, mert a szájhagyomány szerint a marasztás előtti napokban azok a gazdák, akik valamiért nehezteltek a papra, behívták a cselédeiket, meg jó embereiket, megkínálták jóféle kisüstivel, hogy marasztáskor morogjanak a papra. – 31. BARCSA 1906-1908. III. 160. Természetesen akadtak ellenzői is a kijelöléses választásnak. Az egyik bírót azt a kérdést vetette fel – bizonyára rossz tapasztalatai alapján –, hogy ki jelöli a falusi gyülekezetek számára a lelkészt: „Ha az egyházban valami uraság lakik, oda mennek a helyiség, vagyis az egyház »szűrős« előljárói tanácsot kérendők a kijelölés iránt s a »tekintetes úr« valakinek az érdekében ajánlatot tesz. A nép akár kedvére való, akár nem – az urasággal ujjathúzni jónak nem találván – rá áll mindenre. A kijelölés, sőt a választás is csupán *nominaliter* az övé, *realiter* az uraságé. Ha pedig az egyházban »tekintetes úr« nem lakik, és csak »böcsületes szűrős« emberekből áll az eklézsia, akkor ki rendezi a kijelölést, tizet is jelölnek, de egyet sem választanak.” Vö. WIMMER Ágoston 1843. 459. – 32. SINAIHEGYI – 1861. 331-335., Literati – 1861. 503-506. BIGE Károly 1861. 678-679., KÁRMÁN József 1861. 679-683. – 33. SZENTPÉTERI KUN Béla 1941. 441., továbbá BARCSA János 1906-1908. III. 165.

IRODALOM:

ADY László: 1938. Papmarasztás Kalotaszegen – 1782 –. In Református Szemle XXXI. évf. 7.sz. – BARCSA János: 1904. Papmarasztás Debrecenben In 9 Debreceni Protestáns Lap Debrecen 1904. jan. 7. (továbbiakban: DPL) – BARCSA János: 1906-1908. A tiszántúli ev. ref. egyházkerület történelme. I-III-K. Debrecen. – BARCSA János: 1906. Adatok a papmarasztás történetéhez. In DPL. 1906. júl. 7. – BIGE Károly: 1861. A papválasztásról DPL IV. évf. 22.sz. – BIRÓ Sándor, BUCSAY Mihály, TÓTH Endre, VARGA Zoltán: 1940. A magyar református egyház története Bp. – HATOS Gusztáv: 1874. A szinnyi bírák és polgárok özvegy Belény Zsigmondné Szemessey Dorkóhoz Lelekészválasztás ügyben

1634. In Magyar Protestáns egyházi és Iskolai Figyelmező /Szerk: Révész Imre/ V. évf. 8. füzet. – ILLYÉS Géza: 1932. A református esperes és az egyházmegyei kormányzás a 17. és a 19. században. In Református Szemle 1932. április 3. Kolozsvár. – ILLYÉS Géza: 1936. Papmarasztás az Erdélyi református egyházban. In Református Szemle XXIV. évf. 1936. III-10. – KATHONA Géza: 1940. Samarjai János gyakorlati theologiaja. In Theologiai Szemle XVI. évf. Pótfüzet Debrecen 1940. /Szerk: Csikesz Sándor/ – KÁRMÁN József: 1861. Papválasztás, Consistorium s egyházmegyei gyűlés közötti különbség. In DPL. IV. évf. 22. sz. – KERESZTESSY József: 1868: Krónika polgári és egyházi közéletéből a XVIII. század végén. Debrecen – KISS Áron: 1881. A XVI. században tartott magyar református Zsinatok végzései. Bp. – MÉLIUS Péter: 1561. A szent Pál apostol levelének, melyet a Colossabelieknek írt praedicatori szerent való magyarázatja. Debrecen 1561. (Dr. Ince Gábor kiadása Budapest 1937.) – MOLNÁR Ambrus: 1985. Tanulmányok Nagyrábé történetéből. Püspökladány 1985. – MOLNÁR Ambrus: 1985. A báránai református egyház és iskola. In. Báránec és néprajza (Szerk: Balassa Iván Báránai 1985) – NAGY Géza: 1985. Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből. Budapest 1985. – RÁPÓTI Mihály: 1663. Rápóti nevű Nánási Pap jegyzései 1663 esztendőől fogva. (Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára Debrecen R, 540.) – SINAIHEGYI: 1861. Egy pár ószinte szó a restauratív ügyben. In DPL. IV. évf. 11.sz. – SZENTPÉTERI KUN Béla: 1941. A lelkészválasztás joga a magyarországi református egyházban, Budapest 1940. – SZENDREY Dénes: 1977. Papmarasztás Margittán In Református Szemle LXX. évf. 1.sz. – SZEREMLEY Sámuel: 1927. A Hódmezővásárhelyi református egyház története. Hódmezővásárhely 1927. – SZILÁGYI István: 1872. Az erdélyi h.h. anyaszentegyház közzsinatainak végzései kivonatban. In: Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező (Szerk: Révész Imre III. évf. 1872. Debrecen) – TÓTH Ferenc: 1894. Adatok a tiszántúli ev. református egyházkerület történetéhez. Debrecen 1894. – WIMMER Ágoston: 1843. Szabad választás kijelölés nélkül. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap (PEIL Szerk: Szakács József – Török Pál) II. évf. 46.sz. Petsen 1943. – ZSILINSZKY Mihály: 1907. A magyarhoni protestáns egyház története Bp. 1907.

Nemzeti hogylétünk, avagy balsorsán ki régen tépelődik

Aki búsongva magába zárkózik, az idővel elvesztheti a kulcsot. S akkor aztán töprenghet, hogyan csináljon erényt rögzült önsajnálataból. „Lobogó gyász, én neked hódolok” – vallotta *Vajda* János, számottevő lelki egyensúlyzavarok közepette. Egyébként az egyéni borúlátás sokszor kivétel akár a legszélesebb környezetre is. Meglehet – némi gyógyhumorral szólván – ilyesmitől lesz a „depresszi-jós”. És akik hisznek borúlátomásának, akarva-akaratlan hozzá is segítik népüket-hazájukat az esetleg adott balsors tartósításához.

Honfibu: főerény?

Mindenkinek kell egy siratófal, egy ország népének is. Ez azonban nem lakás – onnan el is kell tudni jönni, különben eluralkodik valami krónikus levertség, ragályszerűen. Kell a veszteség-feldolgozás, nemcsak a kegyeletért, de talpraállás végett. A gyász van az életért, és nem az élet a gyászáért. Korántsem öröndetes dolog, hogy a magyarok sötétenlátása szinte már nemzetközileg elismert. Mi ez? Bánatvallás? Zokogunk, tehát vagyunk?

Okok természetesen mindig vannak, csak gondosan kell őket összeválogatni s jó közel tartani a sze-

münkhöz, hogy mást lehetőleg ne is lássunk. Például azt, hogy Bulgária nem százötven, hanem ötszáz évig volt török uralom alatt, Lengyelország és a balti államok történelme pedig... – erről s hasonlókról történészek regélhetnének összehasonlítási anyagot. Még Trianon előtti textusaink is volnának reménysorvasztáshoz, szelektíven, önboldogtalanítási alapon. Ady provokatív dühvel kérdi: „A Duna-parton sohse éltek / Boldog, erős, kacagó népek?” Mire a Duna válasza: „Sohse lesz másként, így rendeltetett.” Ez a diagnózis ébresztően kihívó, fátumként azonban bénít és zülleszt, s ránk jellemző, hogy minek vesszük. Ady biztonnyal riadóztatni akart. Kosztolányiról ki hinné, hogy nem a korosodók nosztalgiájával írta az „Üllői úti fák”-at, hanem huszas évei elején. Legföljebb huszonöt éves, amikor címében is így kezdi versét: „Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok”, s ebben is előgomolyog valami csaknem fojtó köd, és tettenérhető, hogyan üli meg ugyanezen ólmos varázslat azon menten a nemzeti horizontot is: „mert néma gyermek minden kismagyar, / s a Nagyvilág nem érti a szavát.” Érdemes annál élénkebb figyelemre méltatnunk, hogy a haza még elég borongós, 1861-es esztendejében mit ír (többek között) Arany János „Magány-

ban”: „Légy hű, s bízzál jövődbe, nemzetem.” Vagy hogy még messzebb, Berzsenyiig ugorjunk vissza:

„Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!”

Véletlen talán, hogy éppen ebből született Kodály egyik legnagyobb kórusműve? S egyáltalán: elképzelhető egy egészséges Magyarország kiegyensúlyozott (azaz nem túlzott, de nem is csökköt) nemzeti értéktudat nélkül? Miként a személyes „önbecsérzést”, a kollektív öntudatot is kétféle kórság fenyegeti: ha burjánzásnak, vagy ha sorvadásnak indul. Az egyik a nacionalizmus, a másik az elnemzetietlenedés mint közösségi azonosságvesztés. Újabban már-már gyanúba kerül az ember olyik helyen, ha „csak úgy” ki meri ejteni a *nemzet* szót, mert hogy némelyek azzal manipuláltak, sőt ma is manipulálnak. Még olyan nézettel is találkoztam, amely a nemzet fogalmát a múltba „utálja”. Nos, mindig is a legtisztelteméltóbb szavakkal éltek vissza a leggaládabban, hiszen azokat lehetett a legjövődélmezőben meglovagolni. De ha egy ősi értéket netalán besároznak, akkor az értéket kell nyugdíjazni, s nem a gyalázatot lemosni?! (Vö.: „Nemzeti dal”.) Másrészt: kevés szóval éltek vissza századunkban olyan tartósan s manipulátívan, mint a *néppel*; már szinte minden „nép-” volt, a stadiontól a köztársaságig, egy kapitális hazugság alátámasztása végett, s aki nem „népi” származású volt, arra nem várt szép jövő. Az következik ebből, hogy aki „csak úgy” – *horribile dictu* – „népet” emleget, az már legalábbis gyanús? Esztelenség volna ilyesmit feltételezni. A konyhakés sem felelős azért, ha néha ölnek vele, s nem indokolt múzeumba száműzni.

A népuralomnak álcázott diktatúra jobb ügyhöz méltó buzgósággal igyekezett nemzetietleníteni a bekebelezett országokat, miközben az egész mögött paradox módon érezhető volt az orosz nacionalizmus. Mefisztó is azt mondja a Faust-ban: „Elváltozott alakban / nyöget ádáz hatalmam.” Minden elfojtott, nagy vitalitású élettényezőre érvényes: ha hermetikusan zárt kazamatákba préselik, akkor is kiszivárog, néha mérgező bomlástermékeiben, máskor megnyomorított mutációiban – vagy elvadultan robban. Még olyan csoda is van, hogy vértelenül szerez magának érvényt – ha erre az enyhített rabtartás módot ad. Egy nemzetietlenített ország mindenestre sokkal manipulálhatóbb egy erre specializálódó csoport, réteg stb. számára. Ennek pedig egyik körmönfont eszköze lehet a nemzet fogalmának diszkreditálása. (Sztálin mással is próbálkozott: szovjet nemzetről is beszélt.)

Akik tartanak a „nemzet”-től

Nem várható el, hogy mindenkiben tisztos hőfokú nemzeti öntudat éljen, ha ennek előfeltételei – mikor miért – hiányoztak az illető életéből. Megrendelésre bajos hazaszeretetet tanúsítani. Az is lehet, hogy valaki megbecsüli a hazáját, de nem rajong a nemzet szóért – ennek is meglehet a maga története, mely talán több mint szívszorító. Mert *a nemzet nevével is lehet iszonyúan visszaélni*, más nemzeteket vagy kisebbségeket lebecsülve, ha ugyan nem üldözve. Van kol-

lektív önimádat is. Érdekes: a nárcizmus és a náciizmus között sem sok a különbség. Nagy baj lesz abból, ha egy nemzet halálosan beleszeret önmagába. Saját tagadott gyöngéit (vagy bűneit?) sasszemmél veszi észre akiken csak lehet, s ezzel máris megvannak a bűnbakok: „ők” akarnak minket rabigába görbeszteni, kiirtani stb. Ebben a legdémonibb talán az, hogy ez olykor nem is merő képzelgés, csak éppen a magas gyűlölködő felek, kölcsönös indulatkivetítésbe bonyolódva, egymáson – és beszorozva! – fedezik föl önnön agresszív indulataikat, úgyszólván „én az angyal, te az ördög” alapon. Csekélyke adalék: őseink, ugyebár, „kalandoztak” Nyugaton, de amikor pár száz év múltán hasonló jelleggel látogattak el hozzánk távoli csapatok, azoknak már nem kalandozó, hanem rabló mongol volt a nevük. Különös. Avagy nagy dicsőség-e, ha „úgy rettegé a föld kirántott kardunk”, mint a villámot éjjel a gyerek”? Rossz hazafi vagyok-e, ha én inkább azt óhajtanám, hogy szeresse nek minket, lévén erre számos és számtalan ok? – és ha lidércnyomás számomra, hogy a gimista ének-könyvünkben 1943 táján volt olyan zengedeznivaló is, amelyben „vérben gázolt a kerék, meg a ló – bosszút dörgött a magyar ágyúszó”? (Bár egyébként egyetlen tanárunktól sem hallottam egy szónyi nemzeti vagy faji uszítást sem.)

Depressziós páciensek állapota feltűnően gyakran akkor kezd javulni, amikor – ha nem is könnyen – megvilágosodik előttünk: ha környezetünkön, körülményeinken nem is tudnak változtatni, de önmagunkon (legalább valamelyest) igen! Ha képesek életterhűkhöz másképp viszonyulni, mintegy fogást találni rajta, rálelni „én-részességünkre”. Ha mondjuk végre szembe tudok nézni saját lelkemnek azzal az „ellenzéki” darabjával, amely ismételtelen lapot osztott a balsorsnak, hogy aztán legyen mit siratnom, mert erre kapható némi részvét a bánatpiacon. Aki ugyanis már boldogtalan volna, ha nem lehetne boldogtalan, azon igen bajos segíteni – az csak szalad a kapható pofonok után, és nincs a teremtésben vesztes, csak ő. Nem könyörül önmagán, mert akkor szembesülnie kellene saját ismeretlen, kevésbé dicső oldalával. Az viszont túl fájdalmas. Akkor inkább sír. Ehhez pedig szédületesen ért.

Kárpótolhatatlanság

Egy kis nemzetben nehezebben fér el a nagy nyomottság, s túl sok, fontosabb célokra szükséges energiát köt le. Szörnyű emiatt a deficit. Súlyos látászavart is okoz: félelmetesen jól látjuk azt, ami (már vagy még) nincs, jószerivel szem elől veszítjük viszont azt, ami van, amivel lehetne, sőt kellene valamit kezdeni. Csoda, ha vitáinkban sokszor játszik komoly szerepet az elvakultság, mely találékonyan sokarcú s megejtő? Ilyen jellegű vonzalmi körök tagjai akár vaktársnak is nevezhetnék egymást. Kollektív sértettségi, illetve frusztrációs érzések – még ha jelentős tárgyi alapjuk van is – ön- és közveszélyes hullámokat vethetnek, sőt *elszabadíthatják a kollektív poklot*, mert sajnos van ilyen. Ebben főszerepet „a magunk szerelme” játszik, mely országos vagy kontinentális

kiadásban gyorsan megleti az „ellenséget”, aki ezt észreveszi, és – folytassuk?

Autoagresszió is lehet ebből, ha a felelős gazda a probléma rá eső részét nem tudja feldolgozni. Ijesztő mértékben úgy fest a helyzet, mintha a magyar nép „dobogós helyezéssé” dohányzási, ivászati és öngyilkossági teljesítményével amolyan bevallatlan önszertő tendencia medrében sodródna, amit alátámaszt a születések alacsony s az abortuszok riasztóan magas száma, a várható átlagéletkor csökkenése stb. *Erkölcsei káosz* is fenyeget: túl sokan próbálják kívül pótolni, ami belül hiányzik. A „vér és arany” bálványuralmának évadját éljük. Mozivászton s képernyő fokozódó „pornórt horradalma” roncsolja főként az ifjúságot. „Én nem így képzeltem el a rendet” – mondhatná ismét József Attila. Kizárólag az 1989-ben végelgyengülésben elhunyt Össznépi Sárkány hullámérgei felelősek ezért?

Mintha valami nehezen megfogalmazható kárpótolhatatlanság rágná a lelkünket. Gazdasági és morális romokon lettünk szabadok. Beidegződéseinktől, megaláztatás- és megtépettségélményeinktől, elmázolt lelkipurdalásainktól, kavargó indulatainktól, jövőfélelmünktől is szabadok volnánk? Hacsak valami-nó nagy gyónás és megújulás révén nem. Mert nem nyújthatunk be kérvényt a világmindenségnek: „Játszd újra, Élet!” – persze más szereposztásban s külön színpadon. Számtalanszor lejátszódhat bennünk a „volna-meccs”: mi lett volna, ha... Az ilyen mérkőzés tetszés szerint megnyerhető. A valóságossal nincs alku. S igen nehéz megosztoznunk a felelősség keserű tortáján, mondjuk ami bármi nemű önámításainkat illeti, de egész más tételek is helyükre kívánkoznak. Személyes számvetés, ha úgy tetszik: megtérés nélkül, kis- és nagyközösségi küldetésünket sem találhatjuk meg s tölthetjük be.

Nagyon óvakodjunk az egyik legcsábítóbb hamis kompenzációtól, ami a *kollektív önfelmagasztalás*. Egy rangos, messze élő hazánkfia mondta pár éve, hogy a világ legtehetségesebb népe vagyunk. Én igazán nem vagyok magyarellenes, de hőbber óhajtánám, ha más nemzetek állítanának ki rólunk ilyen ritkaság bizonyítványt. S bármint dagad is honfikeblünk, érvük be azzal a nem kevéssel, amit Széchenyi mondott, hogy egy népnél sem vagyunk alábbvalók. Bár azért – valljuk meg – ezt a minősítést, ha reálisnak kívánjuk tekinteni, évente kell kiérdemelnünk. (S kérdezzük meg magunktól halkán: mit szólna ehhez egy világszűri?) Vigyázat: az öntúlbecsülés egyént és nemzetet veszedelmes képzelgésekbe édesget, s védtelenné teszi saját ismeretlen, legrosszabb hajlamaival szemben. A legkevésbé sem attól függően vagyunk valakik, hogy van-e bizonyíthatóan közünk a sumérekhez. Kizárólag az számít, hogy egyéni és közösségi életünknek milyen a spontán kisugárzása, hogy közelünkben, akaratlan hatásunkra is, más személyek és kollektívumok könnyebben lélegeznek-e, jobban érzik-e magukat a bőrükben, emberibbek tudnak-e lenni. Hitünk, reményünk, szeretetünk a kárpótolhatatlanság oldószere.

A nemzet hajszálgökörei

Nem a magyar ősmúltra gondolok, noha természetesen az is megbecsülendő, idealizálás nélkül, nehogy valláspótlék legyen belőle. Arról nem is beszélve, hogy egy amerikai atyánkfia könyvben „mutatta ki”: Jézus Krisztus apja szittya volt. Ettől csak egy kis lépés, hogy Isten választott népe immár a magyar. Ez már kóros fantazmagória, sőt veszedelmes. Nem nagy vigasz, hogy egyes ukránok is kecsgetetik magukat ilyesmivel, ami az Übermensch-képzeltetést is felülmúlja. Rendkívül nagy, elfojtott tündöklési vágy lehet az, amelynek ekkora földöntúli méretű megdicsőülésnél kevesebb nem elég.

Tisztesség adassék a nemzetnek, amelyről egy percig se feledjük, hogy fogalmi ikerterestvérei a nép, a haza, az ország és a szülőföld. Jellemző érdekesség: közel 2600 éve már mekkora becsülete volt Izráelben a nemzet szónak. Jeremiás (33,24) prófétánál így szólt az Úr: „Népemet azzal csúfolják, hogy az már nem is számít nemzetnek előttünk.” S kik voltak a gúnyolódók? Nem pogányok.

Méltatlan és morbid életforma a pesszimizmus: szentesített pótcselekvés, akárcsak az önmagunknak zengett halleluja. Igenis kell a történelmi visszanezés, de nem úgy, mint aki a mozgólépcsőn mereven hátrabámul s úgy marad megigézve. *Vagy mi emészti meg a múltunkat, vagy az emészt meg minket!* Ez a kérdés – válasszatok! S ha szabadok vagyunk, ugyan mondjuk már meg, hogy mire, mivégre, mi célból? Azért, hogy szabadon élhessük meg egyéni és csoportos önzésünket?

Mi vagyunk a nemzet tízegy-néhány millió hajszálgököre. Tőlünk egészséges vagy beteg az ország. Néha még felelős testületek is mintha arra a bolond falura hasonlítanának, amelyben az elmeorvost mindenki a szomszédhoz küldi. Miért nem vagyunk személyes rendeltetésünk kutatásának s követésének szerelmesei? Krónikus tépelődés helyett éltető nedveket szívhatunk magunkba s továbbíthatunk – csak vennénk már észre, „mi dolgozunk a világon”.

Szívleljük meg, nekibúsult felfuvalkodottságot megelőzendő, amit Babits páratlan előérzettel még 1927-ben írt „A magyarok Istenéhez” címmel. Utolsó sorai:

*Mert nem lehetsz a mérges kis Wotanok
öccse te, egy a sok közül, pogány
csillag, hanem ki eljött, csillagoló
nap, s kinél kisebb nekünk nem elég:
magyarok és mindenek Istene.*

Kedves Hajszálgökörek, a nemzet avagy a nép fája nincs olyan irigylésreméltó helyzetben, hogy bármelyikünk eleven működéséről lemondhatna. Ígyuk be mély-magunkba Weöres Sándor fohászáat:

*Vágyam csak ez – más semmi semmi
hűségesen
munkálni műveden,
ahogy parány-erőmmel érthetem.
És mást ne adj nekem.*

Bodrog Miklós

Dévai Mátyás életműve és korszakos vonatkozásai

*Dévai Mátyás az első magyar reformátor
(1500-1545)*

Az, hogy Dévai Mátyásról megemlékezünk nem csupán kegyeleti szokás, és az utókorra háruló sablonos kötelesség. Korunkban szükségünk van indíttatásokat venni Dévai lelkületéből, bátorságából, töretlen magatartásából. Szükségünk van az Ő emberi és keresztyéni attitűdjére, melyet egyéniségének és korának megidézéséből ismerhetünk meg. Korunk különböző tévtanítások, herezisek széleskörű elhatalmasodásának kora, s jól tesszük református egyházunkban, ha az ige tiszta igazságára helyezük a hangsúlyt. Nem mulaszthatjuk el tehát, hogy ebben az esztendőben Dévai Mátyás halálának évfordulóján meg ne emlékezzünk róla. Jelen tanulmányban felidézük a *kort*, melyben a nagy reformátor élt és munkálkodott, áttekintjük hányvetett, üldözött mártír-életét, figyelünk *írásaira*, melyeknek teológiai és irodalmi értéke az elsők között foglal helyet.

Európai és hazai helyzetkép

Dévai Mátyás sajátos korszak kezdetén született, és sajátos időszakban élt, mint mi is. Azt a kort három eseménysorozat tette jellegzetessé, színessé és változatossá: Az idegen *hódító törekvések*, vagyis a török imperializmus – erdélyi nemzeti fejedelemség ki-

alakulása, vagyis *önállósodási* törekvés – és a reformáció, vagyis a vallási *megújulás*. Bármelyik külön-külön is nagy teherterheléssel lett volna történelmünkben, együttes jelenlétük, fejlődésünknek és hanyatlásunknak ugyanazon időben történése, azonban különös helyzetet teremtett ezen időszakban.¹

E korszak a magyarság mentalitásának, politikai és vallási magatartásának szinte máig érzékelhető viszonyulási alapjául szolgált akaratlanul is.

Hazánk idegen befolyás elleni küzdelmét, önállósodási törekvéseink, vallási megújulásaink nagy harcait vívjuk ma is. Mégis gyakran olyan küzdelmekre fecséreljük erőnket, amelyeknek helyzetünkönél fogva amúgy is birtokosai vagyunk, azokat pedig, amelyekre törekednünk kellene elhanyagoljuk. Nemzeti és egyházi életünk megoldását Európába való betagozódásunkban látjuk, igyekszünk ebbe a közösségbe beépülni, energiánkat erre kötjük le – mintha országunk nem Európában lenne. Lehet, hogy az utóbbi közel fél évszázad kiszakított onnan, de államiságunk óta európai népek közösségébe tartozunk; szükségtelen oda „bekéredzkednünk”. Országunk kezdettől fogva különböző uralkodó házak, kereskedelmi és nemzetközi kapcsolatok révén szoros része volt az európai közösségnek. A középkori magyar egyetemek azért tudtak megerősödni, mert nemzetközi összeköttetések kapcsán a magyar ifjak tudományszomja a Sorbonnra,



*Dévai Mátyás bécsi inquisitioja (fametszet)
Rabus L. Historien der Märtyrer c. munkájából, Strassburg 1556. és 1572. II. kötet*

Prágába, Krakkóba később pedig Wittenbergbe, Franekerbe terelte őket², s onnan hozták hazánkba „az egészséges tudományt” és ültették át a magyar viszonyokra. Ez jelentette a megújulást!

Luther fellépése forradalmi tett volt, mely megindította a hitújítás nagy mozgalmát, utóbb pedig megbontotta a katolikus egyház egységét. Előre nem látható események lavináját indította meg. Kezdeményezésének híre korán eljutott hozzánk, tanai azonban egyelőre csak a német polgárság körében keltettek visszhangot. A magyarság egyrésze bizalmatlan volt az ismeretlen tanításokkal szemben. A renaissance és a humanizmus sem érintett minden réteget. Az ország politikai helyzete pedig II. Szolimán trónra kerülésével a török fenyegetettség állapotába került. A török veszély elhárítását pedig az ország meggyengült állapota miatt csak a nyugati kereszténység összefogásától lehetett remélni. Viszont a nyugati kereszténység is a megosztottság állapotával és saját bajaival volt elfoglalva akárcsak ma. Korunkban ismétlődik a múlt, egyrészt a külföldi segítségbe vetett reménység ma is kísért, másrészt a mai egység törekvések összefogások, és ökumenikus irányultságok gyökerei a XVI. század Európájában is feltalálhatók és hasonló indíttatásból levezethetők.

Ezekben az időkben bontakozott ki Nyugat-Európában a reformációval szinte párhuzamosan egyfelől a III. Pál pápa által támogatott római katolikus reformmozgalom, melynek célja a Luther-i reformáció mintájára, a római katolikus egyház megtisztítása. Másfelől 1538-41 között az egyház egyesítését célzó törekvés, melynek hajtó ereje az Európát egyre inkább fenyegető török veszély elhárítása volt. 1541 tavaszán megnyílt a regensburgi tanácskozás, ahol a római katolikus és protestáns tudósok a megbékélés és az összefogás lehetőségeit kutatták.

A közeledés egyrészt Melancthon és más protestáns teológusok részéről, másrészt a teljhatalmú pápai megbízottként tevékenykedő Casparo Contarini részéről is meg volt, aki vezetője volt a regensburgi tanácskozáson a római katolikus irányzatnak.⁴ Contarini egyébként Németországból áttelepült nemesi család sarja volt. Regensburgban a protestáns teológusokkal a legfontosabb kérdésben megegyezésre jutott, elsősorban Luther alaptételét – a megigazulásról szóló tant illetően. Sajnos azonban Róma beleegyezését nem tudta megszerezni, így fáradozása eredménytelen maradt, részint a kérdéssel foglalkozó írása később indexre is került.⁵

Volt egy másik Contarini is, aki viszont az „egész kereszténység egyetemes érdeke”-inek szem előtt tartása miatt nem támogatta a török veszedelem elleni ökumenikus összefogást. Már 1535-ben figyelmeztette a trentói püspököt, aki őt a török ellenes szövetségre akarta megnyerni, hogy Konstantinápolyban és Alexandriában a velencei kerkedők arany milliókat „halmoztak fel és háború esetén egyetlen óra alatt elveszne minden, ami a mieinkéi”. Így az eltérő politikai szándékok miatt végül is hiába közeledtek Regensburgban egymáshoz a nézetek a wittenbergi reformáció és az itáliai régi egyház reform áramlata közt nem született megegyezés.⁶ Ennek fő oka e másik Contarini vagyis Francesco Contarini és a pápa volt. Ebben az időben tehát meg lehet

sen elmosódtak – sőt, talán nem is alakultak ki – éles határvonalak a római katolikus egyház és a protestantizmus között. Nem történt elzárkózás, illetve nagy mérvű különállás a katolikusok és a lutheránusok részéről. Sok katolikus szertartás és szokás még jó ideig megmaradt a magyarországi protestáns egyházakban.⁷ Mint tudjuk, maga Luther Márton sem akart egyházszakadást, mégcsak forradalmi átalakulást sem, hanem a legszükségesebb reformok békés megvalósítását. A Szentírást tartotta mint tükröt korának egyháza elé, hogy fogyatkozásait, sőt súlyos tévedéseiket abból felismerje,⁸ és azokat maga az egyház korrigálja. A lutheri tanítások azonban hamar erőteljesebb hangsúlyt kaptak, mind Németországban, mind Európában és hamar elérkeztek hazánkba is. Nem azonnal kész reformátorok útján, hanem a tanok ismeretén át.

A magyarországi reformáció a római katolikus ferencesek munkája nyomán bontakozott ki. 1514 kudarc után Luthertől tanulták meg a ferencesek, hogy a reformációt nem szabad összekapcsolni a társadalmi forradalommal, mert azt leverik a feudális urak és a reformációt megghiúsítják.⁹ A ferencesek szigorúbb ága 1517-ben kivívta nemzeti önállóságát, tagjai salvatoriánusoknak (az Üdvözítőről) vagy observánsoknak nevezték magukat. Ezek adták a magyarországi reformáció első és legfontosabb prédikátorait, költőit és íróit. Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát bátor társadalmi kritikája újra megjelent Dévai Mátyás, Ozorai Imre, Szkárosi, Bencédi és mások igehirdetéseiben. Ezek a terjesztők legnagyobb részt a vándorprédikatori szerepre vállalkoztak egy ideig. Később, egyre tovább élvezték a földesúr, vagy a magisztrátus támogatását. A tömegek pedig összehasonlíttatták a régi egyház istentiszteletét a misét, a reformatori istentiszteletekkel és az utóbbi mellett döntöttek¹⁰ mert azt megértették.

A reformáció folyamata legelőször mindenütt a lelkekben ment végbe, tudniillik azoknak lelkében, akik gondolkodni, véleményt alkotni képesek és hivatottak voltak a vallásnak a kort mozgó kérdéseiről. Külső elpártolás csak idők múltával követte, legtöbbször a belső meggyőződés teljes kialakulása után.¹¹ Mindenkor változása, így a mai is, csak akkor mehet végbe eredményesen, ha a lelkek változnak meg, alakulnak át. Mindez a gondolkodó embernek lehet sajátja. Az attól megfosztott, csak a materiális tényezőkre történő irányultság nem vezet ki a szakadékból, melybe egyaránt belezuhan mind az egyház, mind a nemzet.

A magyarországi reformáció egyik legkorábbi központja maga a királyi udvar volt, ahol az ifjú király, II. Lajos nevelését az a Brandenburi György tartotta kezében, aki pár év múlva a német fejedelemségnek a reformációját olyan eréllyel hajtotta végre, hogy azért a „kegyes” melléknevet érdemelte ki. A németországi uralkodók közül elsőnek csatlakozott a reformációhoz és Magyarországon nagy hatást gyakorolt Mária királynéra. Hatására már az ifjú királyné sem palástolta rokonszenvét Luther kezdeményezései iránt. Udvari lelkészül Körmöcbányáról hívta meg Cordatus Konrádot és Kassáról Henckel Jánost.¹² Az udvari nagyságokhoz tartozott és a protestantizmus támogatói voltak Brandenburi Albert, György testvére, Vil-

mos báró, Schneidpeck János császári követ, Thurzó Elek kamarai gróf, Pemflinger Kata úrhölgy, akik többé-kevésbé már nyíltan Luther híveinek vallották magukat és a királynét is ebben az irányban befolyásolták. A nemesség ezzel szemben egyre nagyobb elégedetlenséggel szemlélte a lutheránus térhódítást. Elégedetlenségének az oka a német befolyás erősödése, következménye az ennek nyomán született törvények és intézkedések, melyek hamarosan napvilágot láttak Luther híveivel szemben. Amikor ezeknek nem volt eredménye 1525-ben erélyes lépésre került sor. Május 10-22-i rákosi országgyűlés elrendelte, az udvarból az idegenek eltávolítását és kimondta a lutheránusokra a halálbüntetést. A 4. cikkely 4.§-a szerint a „lutheránusokat mind ki kell irtani az országból”.¹³

Később azonban egyre világosabb lett, hogy a lutheri reformáció ellene van a paraszt felkeléseknek, hiszen Németországban is ellene foglalt állást, nincs tehát akadályja és különösebb következménye az evangéliumhoz való visszatérésnek¹⁴, mert az nem jelent különösebb politikai megrázkódtatást. Így a protestantizmus Magyarországon gyorsan megerősödött. Az ország csaknem minden mágnása, és a római katolikus egyházi férfiak nem csekély része elfogadta a reformáció tanításait, sőt örvendetes sikerrel terjesztették. A dominiomokban működő udvari papok a reformáció élharcosai lettek, s az ország lakosságának szinte teljessége a protestantizmust követte.¹⁵ A reformáció jelentősége tehát a mi számunkra sem csak „abban van, amit a XVI. század folyamán megvalósított, hanem abban, hogy a reformálás örök útját nyitotta meg.”¹⁶ Örök eligazodási alapul a Szentírást adta és ebben az első keresztyén egyház életét állította mindenki szeme elé, de álljon itt előttünk a Szentírás által Krisztus evangéliumát megismerő első nagy reformátorunk Dévai Máttyás élete és művei tanulságul számunkra.

Dévai Máttyás élete

Dévai Máttyás a legelső nagyhatású, vérbeli magyar reformátor. A reformáció legkiválóbb apostola, hitvitázója. Révész Imre szerint „lánglelkű, rettenthetetlen [...] soha nyugodni nem tudó” egyéniség, aki hatalmas erővel prédikált korában.¹⁷

Bod Péter írja róla: „legelső volt ez a Dévai Máttyás, aki a reformációnak hajnalán az Isten beszédének lámpását egész Magyarországon elhordozta, és a tudatlanság homályában ülő embereknek a világosságot megmutatta: az Isten beszéde életet adó kenyerének édes-ségét megkóstoltatta s izelítette... sokakat a tudatlanságnak s babonának homályából kivett és utat mutatott a tudományokra”.¹⁸ Egész működése olyan erős lutheri benyomást váltott ki, hogy az utókor a kitüntetett „magyar Luther” elnevezéssel tisztelte meg.¹⁹ Hitvalló bátorsága igen erős hatással volt a magyarságra.²⁰ Valóban ő volt az a magyar reformátor, aki hatalmas munkásságával a XVI. századi egyháztörténelem legérdekesebb és legjelentősebb alakjai közé került. Nagyságához méltóan foglalkozik vele az egyháztörténet tudomány. Az addig elszigetelten, egyes vidékeken működő prédikátorok mellett Dévai Máttyás mint egyetemes hatású nagy személyiség lépett fel. Mindhárom ország-

részben hirdette az igét.²¹ Bejárta az egész országot Sárvártól Brassóig, Kassától Debrecenig.²² Humanista műveltségű tudós, elszánt reformátor, de ugyanakkor szerény és rokonszenves. Alapos tudással rendelkezik, aki hányattatása közben soha sem inog meg. Beteg ember léte inkább vállalja az állandó menekülést, helyváltoztatást, sem hogy térítő tevékenységét feladja. A katolicizmustól való elfordulása után előbb lutheránus felfogású lesz, de később a svájci reformációhoz hajlik. Tevékenysége az új hit elterjesztésében döntő volt.²³ Születésének idejéről történelmi bizonyossággal még ma is keveset tudunk talán. A XV. század végére tehetjük. A lexikonok, életrajzírók általában 1500-at tartják születése időpontjának.

Születési helyeül a Hunyad megyei Déva terjedt el széles körben. A szülőföld helyének vezetéknevként való használata ismert volt ebben a korban. Igaz nem minden esetben. A főnemesi családokra nézve ez nem kizárólagos, hiszen sem a Rákócziak, sem a Perényiek, sem a Báthoriak nem viselték szülőhelyük nevét vezetéknevként. Általánosságban elfogadott azonban, hogy első reformátorunk a Hunyad megyei Déva szülőtte. Erre az látszik némi biztosságú alapnak – írja Révész Imre – amit eddigi magyar protestáns egyházi íróink is figyelembe vettek, hogy a Krakói egyetemen tanuló magyar ifjak *bursa* anyakönyvében ekként van bejegyezve: „Mathias de Déva”. Ez az iskolai névsorban azt jelenti, hogy dévai születésű, vagy Déváról való Máttyás.²⁴

Figyelemre méltó Dévai születési helyére vonatkozó kutatások között Botta Istváné, aki a krakkói egyetem anyakönyvébe és a bursa anyakönyvbe való bejegyzések alapján vitatja a reformátor Dévainak Hunyad megyei születését. Az egyetem szóbanforgó dokumentumának beírása szerint ez olvasható: „1523 hyem Mathias Stephani de Vnaniensi (Hunyadiensi?) dioec. Albe Regalis!” szerinte a ? (kérdőjel)-lel beszúrt Vnaniensi és a ! (felkiáltójel)-lel beszúrt dioecesis a nyomtatásban közlők találgatása. Az egyetem anyakönyvében négy rovat adatai szerint vezették be a diákokat. Az elsőbe írták keresztnévüket, a másodikba atyjuk nevét genitívusban, a harmadikba atyjuk, vagy saját származási helyüket, vagy az abból alkotott családi nevüket, a negyedikbe annak az egyházmegyének illetve dioecesisnek a nevét ahová tartoztak. A krakkói közlést elemezve Botta megállapítja, hogy Dévai Máttyás apját „Vnaniensi Istvánnak” hívták: Stephani de Vnaniensi. A helynév pedig nem a hunyadi elírása, hanem a Vas-megyei Unyom mai nevén Kisunyom, Sárvártól délnyugatra (és Balogunyom). Unyomban a XV-XVI. században öt Unyomi István is élt. Korunkhoz legközelebb álló 1516-ban: „Homo regius”-ként szerepelt.

A krakkói *bursa* anyakönyvében való bejegyzésből „Mathias de Deva” Botta levezetése alapján az Esztergom megyei Dévára kell gondolni. Az Országos Levéltár E 158. számú dica jegyzékében is szerepel az Esztergom megyei Déva, vagy „Gyiva”.

Reformátorunk Bíró nevére vonatkozóan Botta az alábbiakat közli. A wittenbergi egyetem anyakönyvi beírása: „Mathias Biro de Way 3 Decem.Hung.”; nézete szerint idegen kéztől eredő beírás. A későbbi máso-

latban fennmaradt bejegyzés egy nyilvánvaló tévedést (de Way) és egy feltételezhető (Biró) tartalmaz. Botta ezt a leírást mint hitelre kevésbé érdemest mellőzi. Dévai dunántúli származását erősíti a dioecézis rovatra írt „Albe Regalis” ami a Székesfehérvár-i illetőségére utal. Ezek a meglehetősen nyomós érvek feltételezik Dévai dunántúli származását, de azt is, hogy amikor Dévai 1523. téli félévére beiratkozott a krakkói egyetemre, valamely prépostság szolgálatában álló pap volt és a külföldi iskoláztatás költségeit a prépostsági javadalomból fedezte.²⁵ Bod Pétertől, Budai Ézsaiáson, Szinnyey Józsefen, az Irodalmi Lexikonon, az Életrajzi Lexikonon át Dévai Mátyás Hunyad megyei születése terjedt el széles körben a köztudatban. Bod Péter külön is hangsúlyozza Dévai Mátyás születésénél Dévát. A város közelében fekvő magyar településeket körülírja: „Lugost, Lippát, Karánsebest magyarok lakták, népes magyar város volt”.²⁶

Dévai Mátyásnak a dunántúli Déván való születésének feltételezése, szemben az eddig Hunyad megyei Dévával még további megerősítésre és vizsgálatra szorul. Erre annál is inkább szükség van, mivel évszázadok felfogásának korrekciójáról lenne szó.

Egyetemi évei

Dévai Mátyás életének legkorábbi életrajzi adata a már említett *krakkói* egyetemen tanuló és a bursa névsoraiban található feljegyzés. Ez az 1523. év téli félévére való beiratkozásnak az ideje. Az előző években is található több Déváról származó ifjú neve a bursában. Dévai János aki iskolamester volt, Dévai András, Dévai Ferenc és az 1523-ban Sajószentpéteri Péter seniorsága alatt bejegyzett Dévai Mátyás.²⁷ A bejegyzés szélén a margón két kéz írása olvasható külön. Az egyik szerint 1530-ban Wittenbergben tanuló Dévai Mátyásról szóló híradás: „Hic Mathias pestem lutheranam invexit, homo perditus, et filius perditionis”. Ami magyarul így hangzik „ez a Mátyás hozta be a lutherán dögvészt: elkárhozott ember és kárhozott fia”.²⁸ Ez a beírás egy kétségen kívüli magyar és római katolikus bejegyzőnek a keze írása, mely így jellemzi a fő reformátort az 1540 előtti időkben.

Dévai Mátyás két évi krakkói tartózkodás után hazatért Magyarországra. Ekkor már az ország túl volt az 1526. évi nagy katasztrófán a mohácsi vészen, sok ezer magyar vére hullott ki a pusztulás síkján, köztük a királyé II. Lajosé is. Elesett a mohácsi sereg fővezére Tomori Pál érsek is. Életben maradt viszont rokona, István erdélyi vajda, a székelyek alispánja, aki hat gyermekével megalapozta a Tomori családot.²⁹ 1527-ben *Boldogkőváralján* lakott és ott fogadta be a krakkói egyetemről hazatérő és akkor még a szerzetesi rendhez tartozó római katolikus papot Dévai Mátyást.

Szerémi György, II. Lajos és Zápolya János királyok udvari káplánja és emlékirója számol be erről az eseményről: „Reggel Szent János evangélista napján (december 27-én) felkeltem, siettem Tomori Istvánhoz Boldogkőre – írja a krónikás –, ott engem nagyon megvendégeltek tisztelettel, s ott ünnepeltem. Az a Dévai Mátyás, aki most főlutheránus, ugyanabban az időben volt káplán Tomori Istvánnál Boldogkőn, s na-

gyon buzgó volt a mi katolikus hitünkben.”³⁰ Az egyéb történelmi események egyeztetése nyomán ez az időpont ténylegesen 1527. december vége volt.³¹

Amikor Luther Márton Ágoston-rendi szerzetes kiszögezte 95 tételét a wittenbergi vártemplom kapujára, Dévai Mátyás 17-18 éves lehetett. néhány év múlva a krakkói egyetemen bővítette archeológiai és humanisztikus ismereteit, mivel a krakkói egyetem erőssége ebben volt – de még nem jutott el igazán a külföldre megindult, s már Magyarországon is egyre szélesebb körben terjedő mozgalomnak a reformációnak a megismerésére. Ezért a forráshoz akart menni. A reformáció nagy horderejű világméretű hatású szikrája kétségtelenül a *wittenbergi* főiskolából s az ottani egyik szerzetes tanár Luther Márton lelkéből pattant ki és áradt szét Európába. 1517 előtt ezen iskolába beíratottak száma alig volt 200-ra tehető, a reformáció kezdetétől 1586-ig viszont középszámitással 700-ra növekedett az évenként jelentkező tanulóknak a száma.³² A wittenbergi egyetem, s benne Luther egész Németországra vetített hatása olyan következményekkel járt, amit Ferdinánd főherceg 1523. elején Madridba küldött jelentése alapján érzékelhetünk, amelyben ez áll: „Luther tana az egész birodalomban annyira gyökeret vert, hogy jelenleg 1000 személy közül egy olyan sincs, aki teljesen mentes lenne tőle; rosszabb már nem is jöhetne.”³³ A XVI. század egyik kitűnő sokat bujdosott bölcsésze Nolai Brunó ki Wittenbergben tanított 1586-1588 között, a maga búcsú beszédében ezt írta: „Íme a bölcsesség itt építi fel a maga csarnokát, eljöttek ide minden nemzet fiai Európa földjéről: olaszok, franciák, spanyolok, angolok, skótok, sarkszigetek lakói sarmaták, hunok, illírek, scyták északról, keletről, délről és nyugatról”.³⁴ A wittenbergi egyetem jó hírére tödultak a diákok mindenünnen. Ezen egyetem közanyakönyvébe van beírva 1529. dec. 3. napján Dévai Mátyás, egy debreceni diáktársával Jánosi Gergellyel együtt,³⁵ akiket nemcsak a tudományomj vezetett Wittenbergbe, hanem a reformációnak lelkükben meggyúlt szikrája. Dévai mindenképpen a reformáció kiinduló pontjához igyekezett közeledni, hogy személyesen győződjön meg annak igazságáról, s részesülhessen áldásaiban. Ekkor már túl volt a reformáció ügye a speyeri birodalmi gyűlésen. Világos lett, hogy a türelmi határozatok érvénytelenítése miatt szükségessé vált a „protestálás”. Október első napjaiban lezajlott Luther, Melanchton, másfelől Zwingli és Oecolampadius között a három napos Marburg-i kolokvium. 13 hittételre nézve megegyezés történt, de az úrvacsora kérdésében egyik fél sem engedett. A tárgyalás alkalmával Luther az asztalra előzőleg krétával felírta az ő főtételét: „Ez az én testem”. Aztán letakarta bársonyterítővel s mikor a vita forrpontra hevült, felemelte a terítőt és rámutatott a szavakra ezt mondván: itt az ige, így áll a Szentírásban.³⁶

E nagy viták nem csendesedtek el, Dévai is tapasztalta hatását. Ő maga is az úrvacsorai tanítás értelmezésével került konfliktusba később, a merev lutheri tanokhoz ragaszkodókkal szemben másfél-két évtized múlva. Az életrajz írók közül némelyek feltételezik, hogy Dévai Wittenbergben Luther házában volt szál-

lason, amikor ott tanult. Érvek és ellenérvek szólnak a feltételezés mellett illetve ellen.³⁷ A wittenbergi Ágoston-rendi szerzetesek házáat János válaszó fejedelem Luthernek ajándékozta, amikor 1525-ben megesküdött feleségével Katharina von Borával otthonossá tette a házat. Ezen kívül gondoskodott, hogy eltartsa nőtestvére 11 és saját 5 gyermekét. A 16 gyermekeken kívül Katalin kosztos diákokat is tartott házában és néha mások is beállítottak kosztra vagy kvártélyra. Dr. Luther házában lakni nagy megtiszteltetésnek számított.³⁸ Nem indokolatlan tehát a feltevés, hogy Dévai is ott talált menedéket és szállást wittenbergi tartózkodása idején. Mégis Melanchton Fülöp volt az, akit legelőnkebben érdekelt hazánk ügye, s aki a legközelebbi barátságba került Dévai Mátyással. A legmelegebb rokonszenvel ő viseltetett a magyarokkal szemben. Hosszú időt töltött a Wittenbergi egyetem katedráján. 1518-ban foglalta el az egyetem egyik tanszékét és 42 éven át töltötte azt be. Ezen idő alatt 442 magyar tanulót tanított. Többeket pártfogásában részesített, némelyeket barátságával tisztelt meg. Ezek közé tartozott Dévai Mátyás is akivel egész életre szóló barátságot kezdtek el egyetemi beiratkozása után 1529 decemberében.³⁹ Melanchton az idegen országból ott tartozkodó diákokat pártoló testvéri magatartással fogadta, amit mutat az a levél is, amelyet Menios Jánoshoz írt egy alkalommal: „Vacsorámnál ma 11 nyelv volt képviselve: latin, görög, héber, német, magyar, stb”.⁴⁰ Ezek között volt Dévai Mátyás is. Wittenberg soha ki nem törölhető emlékezetes helyé lett reformátorunk életében, ahová szívesen tért vissza élete küzdelmei és megpróbáltatásai idején is.

Budai működése

Dévai Mátyás másfél évi wittenbergi tanulás után 1531. tavaszán hazatért Magyarországra. *Budán* kezdte meg működését. Többé már nem misézett, hanem más lelkesztől két szín alatt vette fel az úrvacsorát.⁴¹ Igehirdetésében az új tanításokat prédikálta. Bebek Imrében talált lelkes pártfogóra, aki még néhai Lajos király titoknoka volt. A reformációhoz pártolt, ez a nagy befolyású székesfehérvári prépost, akinek hatásköre Budára is kiterjedt. Amint a reformáció hitére tért, megnősült, neje Kréta, másképp Arbonáz Ilona a szépséges görög szolgálóleány. Élete végéig kitartott az egyszerű görög leány mellett. Dévai Mátyás eskette meg őket. A reformátor szép szavakkal emlékezett meg erről a házasságról, amint azt a hagyomány közvetíti.⁴² Dévai hazaérkezése után már Budán aránylag nyugodt légkört talált. Az ostromlók elvonultak a falak alól. Nem sokkal később Gritti, János király helytartója is távozott a városból. Egyébként Buda, Ferdinánddal ellentétes város, János párti volt abban az időben. Dévai Habsburg ellenesnek számított már reformatori hite miatt is. János király Erdélyben tartózkodott Ferdinánd pedig, mint mindig, az ország határain kívül. Buda tehát hatalom szempontjából üres volt. Ebbe a budai vákuumba az új és magyar lakosság közt eddig kevésbé ismert szellemi erő hatol be Dévai Mátyás szolgálata nyomán. Letelepszik Bebek Imre oltalma alatt. Mohács után 4 évvel még nem tudott

országos hatású mozgalommá válni a reformáció, de minden feltétel megvolt erre. Először csak a németek által lakott városokban terjedt inkább az új hit, a magyarok még idegenkedtek a lutheri eszméktől. Magyar lakta város pedig kevés volt, a mezővárosok polgárai gyanakvással fogadták mint valami „német ügy”-et. Az elkeseredés országos volt. Püspöki ellenőrzés nincs az egyházban, magyar főurak felszentelés nélkül bitorolták a püspöki címeket, általános válsághangulat uralkodott az országban, elterjedt vélekedés pedig ez: Isten bűneinkért büntet minket a törökkel!⁴³ Ilyen hangulatot talált a wittenbergi tanokkal telített Dévai Mátyás Budára érkezve. Ez azonban nem vette el reformatori kedvét, hanem szóval és írással munkálja a reformáció ügyét, itt bocsátja ki 52 reformatori tételét „Rudimenta salutis” címmel (elemi igazságok az üdvösség dolgában) valamint egy másik írását, mely 1531-ben jelent meg „Sententia de Sanctorum dormitione” címmel (Sentenciák a szentek alvásáról) melyben a szentek és az ereklyekultusz ellen fordul.⁴⁴ Az 52 tételének megírásában tanszerűen a reformáció egész rendszerét, célját fejezi ki rövid pontokban. Ez mint „kézben hordozó könyvecske vitetett körbe” úgy hívták „pro Enchiridio circumferuntur” kézi könyv.⁴⁵

Kassán és fogságban

Dévait budai szolgálata után 1531-ben Kassa város tanácsa hívta meg lelkészül. A meghívást elfogadta. Munkája a magvető tevékenysége volt még akkor is, ha az egzisztenciális bizonytalanságot mutatott. Igen szerény igényei voltak: „victus et amictus” – élelem és öltözet – reformatori tevékenységében hamar elnyerte a városi polgároknak a bizalmát. Hogyne szerették volna mikor magyar nyelven hirdette az Isten igéjét. Erőteljes reformatori tevékenységet folytatott, bevezette az úrvacsorának két szín alatti kiszolgáltatását. A közönséges istentiszteleteken pedig a nemzeti nyelvet visszaállította eredeti jogaiba, vagyis magyarul prédikált. Magyar városban magyarul szólt Isten üzenete. Talán éppen ez szúrta szemet többeknek is és ezért történt, hogy Ferdinánd király rendeletet adott ki Szalaházy Tamás egri püspöknek, hogy fogassa el a reformátort. Vele együtt egy odavaló német lelkészt is elhurcoltak. Ez utóbbi azonban csak Egerbe küldetett, ahol tisztázta magát.⁴⁶ Dévai azonban nem szabadult ki ilyen könnyen. Az ő elfogatása más volt mint egy prédikátor elhallgattatása, hiszen több újhíttú lelkész működött már akkor az országban mégsem kerültek börtönbe. Dévai a reformációnak olyan társadalmi – nemzeti és politikai képviselője volt, aki a Habsburg birodalom érdekeivel szemben állt. Országos, sőt nemzetközi összefüggései voltak munkáinak. Az augsburgi gyűlésen akkor már győzött az a német reformáció, amelynek hívei a habsburgok ellenfelei és a magyar függetlenség támogatói voltak. Így a magyar protestáns mozgalom képviselői Habsburg ellenfélnek is számítottak, Dévai is.⁴⁷ Íme az eszme és az elméleti, valamint a gondolatú rendszerek kapcsolatai nemcsak a mai világban élnek és működnek, hanem az emberiség, illetőleg az egyház korábbi korszakaiban is megjelentek.

Szalaházy Tamás Dévai esküdt *ellenfele* már régen

nem működött püspökként. 1526 óta Pozsonyban lakott, Mária királyné odaadó híve volt, de jelenleg mégis Ferdinánd ügyeit intézte. Többet forgolódott a királyi udvarban, mint egyházmegyéje dolgában. Politikai ügyekkel töltötte inkább idejét. Királyi udvarmester lett. Saját veszprémi egyházmegyéje az egrivel együtt elárvult.⁴⁸ Elveszett ő az egyház számára, legálabbis látszólag.

Dévai *elfogója* Pekri Lajos a kor „homo novusa” – számtalan jobbágytelek kirablója. A hazának semmi szolgálatot nem tett, vérét érte nem ontotta, de megkapta 1533-ban Likva és Liptó várakat uradalmakkal együtt, s a hajdani szolga főrenddé lett. „Az ország véreből, húsából, zsírjából híznak kövérré az új arisztokraták az ország tragédiájának okozói”⁴⁹ – jellemzi a kort Nemeskürty. Pályája magasra ívelt a vitéz huszár-tisztból kishíján horvát bán lett. Szalaházy és Ferdinánd szolgálatában magas pozícióba jutott. Pályája azonban megtört, szenvedélyes természetén és műveltsége hiánya miatt.⁵⁰ Dévai Mátyás ezekkel a korabeli egyéniségekkel került összeütközésbe reformátori munkája során. Egyre inkább kezd kialakulni a katolikus egyház most már reformáció ellenes stábja és kezd kirajzolódni és egységbe kovácsolódni az ellentábor. Ennek konkrét következménye volt Dévai Mátyás elfogatása. Szalaházy kiadta a rendelkezést, hogy Dévait Bécsbe vitessék kihallgatás végett. Pekri volt ennek a kivitelezője, aki először Likva várába, azután Pozsonyba hurcolta. Kassa város tanácsa hiába folyamodott 1532. február 22-én a magyar Helytartó Tanácshoz, hogy nyújtson segédkezet lelkészük kiszabadításához. A kérelem nem járt eredménnyel. Dévai Mátyás Fáber János bécsi püspök kezeibe került, mint veszedelmes főeretnek. Fáber pedig még konstanci vikárius korából a Zwinglivel folytatott harcai idejéből, a reformációnak elszánt ellensége. Minden jel arra mutatott, hogy a római katolikus egyház és a Habsburg állam hivatalosan nagy veszedelmet látott Dévai működésében. Ezért volt szükség Dévai elfogatására. Bécsben akkor már felgyújtott máglyák lángjai hirdették az új hit elleni harcot. A hazai vérszomjazó égetést többeken végrehajtották. 1524-ben György budai könyvárust az általa árult reformátori könyvekkel együtt megégették. Nicolai Fülöp libetbányai papot és az odavaló tanítót Gregorit 1527 augusztusában a reformációhoz való hűségük miatt törvényszéki megégették.⁵¹ Tehát már javában folyt üldözés az új hit szolgálai ellen. Fáber püspök sok zaklatást okozott Dévainak. Három ízben is kihallgatta. Minden esetben a kihallgatással együtt vissza akarta téríteni, kísérletei azonban kudarcot vallottak. A vallott Dévai szilárdan és elszántan állta a kérdéseket és alapos tudós bölcsességgel válaszolta meg azokat.⁵² A kihallgatásokról készült jegyzőkönyvek a bécsi levéltárban fennmaradtak, mivel a püspök mint királyi biztos jelentést tett Ferdinándnak az inkvizícióról. Egyszer a püspök, amikor a kihallgatásról visszavittette a börtönbe, így szólt: „megáldanálak ha keresztény lennél!” – „nincs szükségem a te áldásodra – vágott vissza a halálra ítélt rab – van Isten, aki megáldjon engem, s egykor majd könyörül is rajtam!”⁵³ A bécsújhelyi püspök 27 pontban fogalmazta meg vádjait. Ezek széleskö-

rú nyomozást végző kérdések voltak, melyek a wittenbergi főpapokat és császárt elítélő tévelygések kihallgatásától kezdve sok mindennel vádolták a reformátort. Az 5. pont kérdése ez: „Nem hisz két sákramentumot?!” – a válasz: „Az evangéliumban és a romlatlan századok atyáinál csak két sákramentumot találunk. Szentséget csak Isten, nem pedig ember szerezhethet”. A 11. pont ez volt: „Azt mondja, hogy a boldogságos szűz bűnös.” Dévai ezt válaszolta: „A boldogságos szűz is Krisztus érdemébe vetett hit által, tehát nem saját érdeméből igazulhatott meg, az eredendő bűn őbenne is megvolt.” A 13. pont: „Tegadja, hogy a római egyház egyház volna.” A felelet ez volt: „Hiszem az egész földön szétterjedt közönséges egyházat, mely a hitre, szeretetre, sákramentumokra nézve egyezésben van, ha szinte a rend fenntartása végett, s társadalmi célból különböző Isten tiszteletekkel bír is. Tegadom tehát, hogy igaz egyház volna a római egyház, mely a szenteket tudniillik az evangélium híveit üldözi és annyi gonoszra alkalmat adott, s nem a Krisztusnak az ő fejének szellemét követi, ki nem elveszteni, hanem megtartani jött az embereket.” Ez a néhány kérdés-felelet világosan mutatja Dévai bátorságát, s tudományos képzettségét.⁵⁴ 1533. július 13-án történt Dévai harmadik kihallgatása, mely után a püspök levelet írt Ferdinándnak, s bevallja, hogy minden igyekezete hajótörést szenvedett a fogoly állhatatosságán. Ezért ajánlja a királynak, hogy Dévait küldje vissza Magyarországra, ahol illetékes főpapja, azaz az egri püspök a törvények értelmében bánjon el vele. A király elfogadta a javaslatot és július 18-a táján értesítette az egri püspököt, hogy Dévait hozzá fogja küldeni. Egy-két nappal később, július 18-21-e között azonban Dévainak sikerült a bécsi börtönből kiszabadulni és Magyarországra menekülni. Az udvarnál az a nézet terjedt el, hogy a kiszabaduláshoz a kassai polgárok nyújtottak segítséget. Ferdinánd pedig 1533. július 23-án írt az egri püspöknek újra és a szabadulás tényéről tájékoztatást kért, valamint rendelkezik Dévai újra elfogatásáról. Reformátorunk azonban János király fennhatósága alatt keresett menedéket.⁵⁵

Ismét Budán, és Sárváron Nádasdy Tamásnál

Buda volt az a hely, ahová leginkább reménységgel tekintett Dévai Mátyás. Ismét Bebek Imre oltalma alá húzódott, s ha Bécsben János király pártiságát bűnül rótták fel, itt meg később talán azért került a másik király fogságába, mert Jánosnak kellett felmutatnia valamilyen reformáció elleni akciót. Így esett, hogy miközben „a bálványozást rontaná Budán”, ahogy később Bornemisza Péter is írta róla – 1534 tavaszán elfogták. Nem is csuda hiszen Dévai hatása alatt a fővárosban a reformáció erősen hódított. 1534-től még Buda főbírája Turkowyth Miklós is tartározott pártfogója volt.⁵⁶ Dévai budai fogsága azonban talán éppen emiatt nem lehetett valami igazi tömlöc e városban, hanem inkább csak afféle „rendőri felügyelet”, vagy „házi őrizet”. János király felekezeti szempontból türelmes és talán közömbös is volt.⁵⁷ Az őrizet azonban mégis fogságnak számít. Dévai budai tartózkodásához fűződik az a legendai elemekkel átszótt esemény, melyet Skarica is megírt.

Eszerint Dévait az új tudomány tanítása miatt mint eretneket bevádolták és a bűnösök közé tömlöcbe vetették. Történt, hogy egy kovácsot is ugyanazon tömlöcbe vetettek amiatt, hogy a király lovát rosszul vasaalta meg és megsértette; ha a ló meg nem gyógyul, a kovácsot halállal büntetik. A fogságban Dévai a kovácsot az evangéliumi tudományba teljesen bevezette. Közben a király lova meggyógyult, gyorsasága helyreállt, s a kovácsnak hírül vitték, hogy lépjen ki a fogházból. A kovács azonban nyíltan kijelentette, hogy ő Dévaival azonos valláson van, s vele együtt a halált is kész elszenvedni. – Így aztán mindketten békével szabadon bocsátattak.

A másik esemény Dévai katolikus pappal történő vitájának a rendezését mondja el. A történet szerint mindkét fél erősen ragaszkodott állításaihoz. A nézetkülönbség eldöntésére a feleknek egy-egy puskaporral töltött hordóra kellett volna felülni, a gyújtózsínor meggyújtása illetve a robbanás bekövetkezése után az életbenmaradó fél állítása tartatik igaznak. Dévai vonakodás nélkül alávetette magát a szokatlan istenítéletnek, ellenfele azonban eltávozott a helyszínről.⁵⁸ Dévai kb. 1 évig raboskodott Budán, amikor kiszabadult.

1535 tavaszától Nádasdy Tamás udvarában *Sárváron* talált menedéket, ahol megírta Szegedi Gergely ferences rendi barátjának ellene intézett munkáira a válaszáat. Másfél évig időzött Sárváron.⁵⁹ Ezt tanúsítja 1535. május 10-én Sárváron kelt levele, melyet „Confutatio apologiae cuiusdam georgii seghediensis” címmel Bebek Imre fehérvári prépostnak ajánl.⁶⁰ Nádasdy Tamás aki elszánt, lelkes, áldozatkész pártfogója volt reformátorunknak ifjúságától kezdve, korának leghíresebb iskoláiban tanult. Többek között Rómában, mely iskolának abban az időben alig volt párja. Ide ment Verbőczy István 1521-ben, hogy tájékoztassa a pápai kormányt a magyarországi helyzetről. Ezután küldte X. Leó Vio Cajetan bíborost „bizonyos summa pénzzel Magyarországra”. Tolmácsa és kísérője a mi Nádasdyunk volt. Simay szerint Dévai térítette a főurat a reformációra. Nem hirtelen ment végbe (subito conversio) benne az átállás, hanem reformra sóvárgó keresztyén volt, így jutott az ige valóságos megismerésére. A 30-as években már teljes energiával a reformáció érdekében dolgozott. Sárváron és a közelében lévő Újszigeten Dévainak, Erdősinek rendszeres menedékekkel szolgált. Az ő nevéhez fűződik az *első protestáns iskola* felállítása Magyarországon, illetve Újszigeten. A tudakozódás a tájékozódás, gondolkodás a keresztyén ember joga és kötelessége. Az egyház többet tesz ha a szabad vizsgálódás feltételeit előteremti, vagyis iskolát létesít. Fölöttébb súlyos viszonyok között nagy áldozatvállalással megy ez végbe. Az iskola létesítésének és virágzásának híre messze külföldre is eljutott. Melanchton kifejezi elismerését Nádasdy iránt.⁶¹

Ma, lelkeink Mohácsa után, nem kevésbé van szükségünk egyházunk veteményes kertjének a létesítésére illetve visszaállítására. Amikor lelki és szellemi értékeink odavesztek a lélek vereségének a síkján, szükséges felébreszteni a vágyat az igazi tudományok iránt és biztosítani a jövő Magyarországot és a jövő

egyházát. Szükség van összefogásra, és szükség van buzdításra. A költő soraival szólva:

„Őseinknek, kik hajdan az ellenségre
kikelvén
Honyunkért, s érette vitéz vérekkal
adózván,
Istennek íme! s világ füle hallottára
kiáltjuk:
Nézz e térre! s tanulj már egységre,
magyar nép!”

Dévai és Nádasdy valamint még sokan mások gyógyították a sebeket. A már reformáció hitére tért főurak, főpapok saját sorsa vagyona és biztonságáért összeforrt a nemzet sorsával. A marxista ideológia szerint akkor még a haza fogalma állítólag nem alakult ki. Nádasdy hazája: a saját földbirtoka, „nem rég vágott zsebre egy hatalmas várat”! Mindegyikük számára a maga kis birtoka volt a haza⁶² – állítja az iszentelen ideológia. Csak éppen arról feledkezik el, hogy hazánknak ezek a felelősségteljes személyiségei ha kellett egész életükkel és vagyonukkal szolgálták a közjót és saját sorsukban benne volt a haza sorsa és fordítva. Ebben a hazában abban volt a jövő reménye és biztosítéka – mely az egész országra kilövellte áldását és erejét – hogy a Nádasdyak, Bebek, Berenyiek később a Rákócziak, majd a Lorántffyok, birtokukat és azok jövedelmét sem sajnálták a haza oltárára helyezni. Diákokat tanítottak külföldi egyetemeken és hordozták azok taníttatási költségeit a nemzet felemelkedése érdekében. Az első protestáns iskolát folyamatosan követte a többi, a nagy kollégiumok és apró intézetek. Az oktatást magas képzettségi fokkal rendelkező professzorok, tanítók végezték, akik az egyház, a nemzet, a család számára neveltek ifjakat. Ezzel olyan folyamat indult meg, amely évszázadokon keiesztül meghatározta a reformáció egyházának nevelő tevékenységét. Ez szakadt meg egyházunk életében az iskolák 1949. évi államosítása alkalmával és ennek helyreállítása indult meg 1990-ben.

Nürnberg, Wittenberg, Krakkó

Dévai Mátyás 1536 végén elhagyja Sárvárt és Nürnbergben át ismét *Wittenberg* felé vette útját. Több féle oka volt külföldi látogatásának. Az, hogy megírott művét, mely válasz volt Szegedi munkájára a provinciális keretek közül kilépve mintegy a reformáció közös ügyét a világ elé bocsássa. Az, hogy szembaját és gyomorhaját külföldi orvosokkal kezeltesse. Az, hogy Nádasdy Tamás rokonát Hassághy Ferenc fiát a wittenbergi egyetemre kísérje. Az, hogy esetleg kiadót keresen Sylvester János Újszövetség fordításának kinyomtatására és olyan nyomdát keressen, amelyet magyar földön, közelebből Sárváron fel lehet állítani. Az is célja volt, hogy Brandenburgi Györggyel találkozhasson, és nem utolsósorban Lutherrel és Melanchtonnal mint barátaival beszélhessen.⁶³ Dévainak ehhez a külföldi útjához kapcsolódott az Orthographia Vngarica című munkájának a kiadása. Ezt a legújabb kutatások szerint 1537 végén nyomtatták ki Krakkóban Vietor nyomdájában.⁶⁴ Ez volt az *első magyar nyelv-*

tankönyv a magyar oktatás területén. Dévai kiutazása során 1536. november 10-én Nürnbergben kelt levelében értesíti Nádasdyt megérkezéséről, szállásáról, pénzbeli állapotjáról. Arról, hogy az orvosokkal még nem beszélt, de egy híres szemorvos jövetelét várja. Vitus mesterrel a Szent Sebaltus egyház prédikátorával már néhányszor értekezett bizalmasan, s ha felépülne, elmenne Wittenbergbe. Hallja, hogy ott most sok magyar van.⁶⁵ 1536. december 3-án is még Nürnbergben van, ahonnan ezt írja: „Az új testamentumot is magyarul ki lehetne nyomtatni, ugyanis Ottó barátom elvállalta a munkát, amiről más testvéreknek is írtam, de úgy hiszem, hogy most fontosabb ügyek is vannak amelyekre szükséges lenne a pénz.”⁶⁶ 1537 tavaszán aztán már Wittenbergben van, amit mutat Melanchton április 7-én kelt levele Vitus Teodorhoz, melyben Dévainak ajándékozott könyvébe írt epigrammát küldi továbbításra. Ez hét distichonból álló vers. Melanchton a levélben örömét fejezi ki a Dévai-val való találkozás miatt: „Fölötte kedves volt reám nézve a Dévai Mátyással való találkozás; mert kitűnő hittel, bölcsességgel, tudománnyal és kegyességgel ékes férfiút ismertem meg benne. Édes testvér gyánánt kell az ily vendéget fogadni.”⁶⁷ Másnap október 7-én Nádasdyhoz is levelet írt Melanchton professzor. Ebben többek közt Dévait ajánlja a főúr támogatásába, mert barátja ő néki. Nádasdyról magáról pedig így ír: „A derék főúrak barátságára ugyanis nagy szükségünk van, a műveletlenek ítélete ellenében. – Értésültem Mátyástól afelől, hogy te nagy költséggel iskolát állítasz (állítottál) a tisztességes tudományok tanulását felébresztet; ami már magában is nagy dicsőséget érdemel ugyan, most pedig, midőn a harci részek miatt a szomszéd helyeken a tudományok megszűntek még sokkal nagyobb dicsőségre méltóbb... Ajánlom neked Mátyást mint kitűnő tudománnyal, bölcsességgel ékes férfiút. Sylvester Jánost is mint tudós embert méltóságodnak ajánlom. Az Isten tartsa meg méltóságodat a közjóra. – Lipcsében, október 7-én 1537.”⁶⁸ Dévai Mátyás ezen külföldi körútja alkalmával fordult meg Krakkóban is, mint már fentebb említettem.

Reformátorunk 1537 végétől újra itthon munkálkodik. Ismét a régi fészek várja Nádasdy Tamás környezete és védelme *Sárváron* és *Újszigeten*. Nádasdy Tamásra Melanchton biztatása nem maradt hatástalan. A reformáció előmozdításában hazájáért, egyházáért buzgólkodó főúr újabb lehetőséget teremt az evangélium terjesztésére. Újszigeten az iskola mellett egy nyomdát is létesített, mely a Mátyás király korában létesült nyomdát és a két erdélyit (Nagyszében, Brassó) leszámítva az első nyomda volt Magyarországon, ahol is a Sylvester-féle Újszövetség fordítás nyomtatott ki.⁶⁹ Kétségtelen bizonyítéka ez annak, hogy az igének élőszoval való hirdetése, az iskolai oktatás mellett, az írott ígét is magyar nyelven az emberek kezébe kell adni.

Sárospatakon és Szikszón

Dévai reformátori buzgósága meghatározta életfolytatását és munkálkodását is. A dunántúlon, és annak északi felén hagyomány őrzi ottani áldásos tevékenységét. Több gyülekezet alapítása fűződik nevéhez.

Ezek a hagyományok arról szólnak, hogy az egyes gyülekezetekben Mátyás volt a pap. Ilyen hagyomány beszél arról, hogy a kádártai lelkipásztor is ő volt.⁷⁰ Dévai Mátyás 1538 tavaszán Németújváron Batthyány Ferenc körében kap alkalmazást. 1539-től az ország egyik leghatalmasabb főúranak Perényi Péternek udvari papja *Sárospatakon*. Perényi Péter korán hajlandóságot mutatott Isten megtisztított igéje iránt. Az 1527. év körül pedig Ferenc, György, Gábor fiaival és egész családjával együtt nyilvánosan átlépett a reformált egyházba. A lutheránusok ellen hozott szigorú törvények ellenére támogatta az evangélium hirdetésének az ügyét, és ehhez másokat is igyekezett megnyerni.⁷¹ Minden befolyását latba vetette birtoka, hatalma és a reformáció mozgósítása érdekében. Még Egerbe is befészkelte magát általa a protestantizmus, főleg 1540-től amikor elfoglalta a várat és oda a lutheránus Varkocs Tamást helyezte várnagynak.⁷² Perényi hitte és terjesztette a protestáns gondolatot és vallotta azt a nézetet, hogy a közelgő végítélet a török birodalom összeomlását is meg fogja hozni. Az ellene való áskálódás és ármánykodás közben óriási méreteket öltött okkal, vagy ok nélkül. A pápai diplomácia Perényit „Istentől elrugaskodott eretnek”-nek és „nagy lutheránusnak” tartotta, aki elárulta hitét.⁷³ Fabió Mignanelli III. Pál diplomatája Ferdinánd udvarában, az alábbi jelentést küldi róla 1539. február 19-én kelt levelében, melyben többek között szová teszi és kifogásolja Dévai Mátyás magyar nyelven megjelenő művét. A levélben ezt írja: „A rossz magyarokról hallottam egy szép esetet, hogy egy bizonyos minősíthetetlen Perényi Péter elárulta a hitet, az országot, ezt a Felséget, János királyt, és talán elárulja még a saját fiát is. Ami a hitet illeti: a leghitehagyottabb lutheránus, ami az országot: az egész ország ígérete és a Lajos király halála esetén érvénybe lépő összes szerződés ellenére János király követője lett, akinek később szintén árulója lett... a már említett nyomorult és lutheránus magyarok magyar nyelven nyomtatták ki nézeteiket, azt mondják, hogy ilyen még nem volt és, hogy ez az országban lévő kevés jó részvétele mellett is történt és, hogy ennek a dolognak igen nagy hordereje van – mert ahogy írtam – a törökösség és a lutheránizmus között lévő ország (hacsak Isten másképpen nem gondoskodik) teljesen elvész.”⁷⁴ Mignanelli lesújtó véleménye arról beszél, hogy Perényi erőteljes reformációt támogató magatartása ellenérzést váltott ki bizonyos körök részéről és rágalmaikat szórtak rá.⁷⁵ A levél azt is mutatja, hogy Dévai megjelent műve nagy horderejű, európai jelentőségű volt.

Perényi patrónusi tevékenysége ellentmondásos volt, az egyházi reformoknak pártfogója, de annak mértéke és módja tekintetében nem jutott egyöntetű, letisztult állapotra. Ebből következik, hogy egyfelől pártfogásban részesíti a reformáció szellemében munkálkodókat, másfelől határozott és következetes egyéniségeket nemsokáig tűr meg maga mellett.⁷⁶ Dévai is, aki határozott egyéniség volt, mint udvari papja, 1540. esztendő elején az oltári szentségre vonatkozó hitágazat felfogása tekintetében más véleményen volt mint Perényi. A főúr viszont oly hévvel küz-

dött a saját felfogása mellett, hogy Dévai állása tart-
hatatlan lett és távoznia kellett. Sőt híre járt, hogy
Perényi börtönbe vetette. Ez nem volt valóság, de a
hír sem volt alaptalan, mert Perényi Dévainak egyik
társát, az újhelyi papot csakugyan fogva tartotta né-
hány napig.⁷⁷ Dévai szóvá tette a főúr vallásos maga-
tartásának következetlenségeit – főleg ereklyekultu-
szát – és az otya úrvacsorán kívüli tiszteletét, minek
következtében elváltak útjaik.⁷⁸ Dévai további sorsa
Révai Ferenc támogatását élvezte. A nádori helytartó
figyelemmel kísérte mindig a reformátor életét. Ér-
deklődéssel fordult Stöckel bártfai iskolai rektorhoz,
aki válaszában tájékoztatta Révai Ferencet. Az erő-
sen lutheránus elveket valló bártfai iskolaigazgató
közlése Dévairól hallomásokra támaszkodik. 1540.
július 23-án kelt írásában ezt olvashatjuk: „Legutóbbi
levelemben csak annyit írtam nagyságtoknak Dévai
Mátyásról, amennyit másoktól hallottam. Azt ugyan
tudtam, hogy Perényi uram neki ellensége lett, azt
azonban eddig nem, hogy miért. Egy újhelyi paptól
hallottam később a dolgot, aki néhány napot ugyan-
ezért tömlöcben töltött nála, és aki miattam és más
barátainak kedvéért ellátogatott hozzánk. Maga Dé-
vai ugyanezt írta nekem ezekkel a szavakkal: »Úgy
gondolom, hallottál azokról a botrányos körülmé-
nyekről, amelyek miatt megváltam előző fejedelmem-
től. A vita lényege, hogy a körülhordozott vagy elzárt
kenyér nem szentség. Perényi szentségnek tartja, a
szentségre vonatkozó feltételeket nem fogadja el.«
Dévai saját szavai alapján most már tudja nagyság-
tok, miért támadt vita közte és Perényi uram között.
Minthogy ezen kívül nem hallottam semmi mást, el-
lene elkövetett kegyetlenségről, így nem tudom, mi-
féle hamis híresztelések érkeztek hozzánk.»⁷⁹ Dévai
Mátyás tehát elhagyta Perényi udvarát, Sárospatakot.

Reformátorunk Sárospatak elhagyása után Serédy
Gáspár felvidéki főkapitány által a *szikszói* iskola ve-
zetésére küldetett 1540-ben és másfél évig működött
ezen a helyen,⁸⁰ s bizonyára része volt a szikszói isko-
la hírnevének a gyarapításában. Szilády erre az időre
helyezi magyar nyelvű hittani kézikönyvének: „Az tíz
Parantsolatnac...” elkészülését, mivel erre az oktató
könyvre ott szükség volt, másrészt mert 1541. év ele-
jén Révai Ferenc Werner György által 50 Ft-ot küld
Dévainak feltehetően a könyvnyomtatási költségeire.
Ezt viszonzta Dévai Révai Eperjesen tanuló fiának
küldött szikszói borajándékával. Dévai Szikszón is
élénk reformatori tevékenységet fejtett ki, ez nem
szorítkozott csupán az iskolára. Buzgón terjesztette a
protestáns tanokat s csakhamar magára vonta Fran-
gepán Ferenc egri püspök haragját. Ez a királytól
rendeletet eszközölt ki, mely miatt Dévai 1541. végén
menekülni kényszerült.⁸¹

Két évig Wittenbergben

Igen súlyos állapotban volt már ekkor a magyar haza.
Oláh Miklós aki még Mária királyné titkáraként tevé-
kenykedett, ezt írja Nédasdy Tamásnak, miután szétné-
zett Pozsonyban és környékén: „Az ország már csak
alig lélegzik. Az urak jellemtelenségükben csak a
pénzt, a kincset szomjazzák. A nép nyomorú állapot-

ban van, hogy gyász, jajveszékélés, könnyek édes min-
denét teszik.”⁸² Mindezt csak betetézte, hogy 1541 au-
gusztusa végén Buda török kézre került, Török Bálintot
elfogják, s a szultán 1541 októberében végleg beren-
dezkedett a várban. Ezzel megkezdődött a török hó-
dolságnak a kora. Frangepán Ferenc egri püspök Peré-
nyi Péter ellenfele árulója és vallatója, Alessandro Vi-
tello pápai zsoldos kapitánnyal együtt III. Pál pápának
1542. október 16-án megelégedettségüket juttatják ki-
fejezésre az alábbiak szerint: „Ma kaptuk a hírt, hogy a
múlt pénteken letartóztatták és azonnal vasra verték
Perényi Péter urat, és úgy gondolom, hogy a rá váró leg-
kisebb rossz fejének elvesztése lesz, mert azt mondják ő
okozta ezt a meghátrálást és hogy fiaskája török kül-
detésben érkezett, és a török bizonytalannal neki ígerte az
országot, azért bántak el így vele. Úgy gondolva, hogy
az említett Perényi Péter tömlöcben vetésének van némi
hordereje, sorsáról és helyzetéről a következő értesülé-
seket szereztem be...”⁸³ Ha ilyen sors jutott a lehatal-
masabb protestáns főúrnak, vajon mit várhat a többi?
Kettészakadt az ország, kettészakadt lelkiileg is, a török
és Zápolya-párti, valamint a Ferdinánd-párti magya-
rokra. Két lehetőség kínálkozott ebben a helyzetben,
vagy a meghódolás, vagy a menekülés. Mennyi XX. szá-
zadi probléma gyökerezik a XVI. század jelenségeiben,
amikor százezrek vándorolnak idegen országokba a
könnyebb megélhetés kedvéért, vagy hajtják meg fejü-
ket az idegen hatalmaskodók előtt. Nádasdy, aki Zápo-
lya pártjáról átállt Ferdinándhoz, teljes mértékben
érezhette és tapasztalhatta ellenfeleinek a bosszúállá-
sát. De sújtotta a török további terjeszkedése, mivel
Sárvárt, Újszigetet a török hadak feldúlták. Nádasdy el-
hagyta a környéket és 1541-től nyoma sincs az újszigeti
nyomdának, ahol Sylvester Újszövetségét nyomtatták.
Ilyen belpolitikai körülmények között Dévainak a sor-
sa is bizonytalanná vált. Nagyon sok helyről elüldözték,
élete végképp nem volt biztonságban, ezért *Wittenberg-
be* menekült. Itt Melanchton barátságában bízva remélt
alkalmazást találni. Melanchton 1541. december 28-án
kelt meleg hangú levéllel ajánlja Brandenburgi György
örgrófnak, amely levél nemcsak ajánlást, hanem hely-
zetfelmérést is mutat. Mintha csak ma írták volna:
„Noha az ily nagy közszomorúság idején nem örömet
folyamodom az udvarokhoz, mindazonáltal lehetetlen,
hogy a magánosok felől is ne értesíttessetek. Magyaror-
szág nyomorúságait a szomszédok is érzik némi rész-
ben. Van nálunk néhány magyar, akik hazájukból ke-
gyetlenség által kiűzettek. Ezek közt van Dévai Mátyás
tisztas, tekintélyes és tudós férfiú is. Úgy vélem, hogy
ösmeretes ő a méltóságos fejedelem György határgrof
előtt... Már korábban is volt ő veszedelemben honfiai
között. Buzgó egyházi beszédei miatt. Most a gonosz-
ság és vész általános. Nemcsak a törökök, de a magyar
kényurak is gyilkolják a kegyes embereket. Láthatod
ebben amaz időnek képét, amelyről írva vagyon, hogy a
nyomorúság oly nagy lesz, amelyen nem volt kezdettől
fogva... Neked ajánlom tehát ezen derék férfiút is... Él
boldogul és szerencsésen. Az Isten tarison meg téged
tisztas nöddel és édes gyermekeiddel együtt.”⁸⁴ A Dévai
érdekében írt levél arról tanúskodik, hogy Magyaror-
szágról a reformáció apostolainak jó néhány személyét

elűzték a hazából. Súlyosbították a helyzetet a kényurak cselekedetei, valamint az, hogy az egyház maga is pártokra szakadt, vagy annak veszélyét hordozta magában, mint amely esetet ma is találhatunk országunkban. Dévai fájdmát, ami hazája és a személyét ért csapások miatt esett rajta, egyedül az enyhítette, hogy nagyhírű barátjával, Melanchtonnal, megoszthatta ezt a bánatot. Együtt szomorkodtak és sírtak a magyarországi protestantizmus zaklatása miatt. 1542. március 8-án kelt levelében ezt olvashatjuk: „Non est dies quo cum Philippo non de ploramus et huius et nostri regni miseram sortem” vagyis nincs nap amelyen ne siránkoznánk szegény hazánk sorsa felett, és ez a szomorú helyzet Wittenbergben 1543 tavaszáig tartott, amíg Dévai ott talált menedékre.⁸⁵

Miskolci szolgálata

1543 tavaszán Dévai Máttyás ismét hazatért Magyarországra. Elfogadta a *miskolci* protestáns gyülekezet meghívását a prédikátori tisztre.⁸⁶ Az avasi templomban, mely már akkor közel 150 éves volt – mivel 1402-ben épült –, lelképásztori szolgálatot végzett. Jelenleg is tábla őrzi itteni működését. Borsod megye ebben a korban három birtokegységet foglalt magában, és akkor Szendrő, középen Onod központtal, a többi a Perényi család birtoka volt. Miskolc a XVI. század elején még szegényes külsejű össze-vissza épített mezőváros volt a diósgyőri vár szomszédságában és oltalmában. Mindössze 300 telket számlált, ezek közt is alig volt nemesi kúria.⁸⁷ Kassa város történetében említi, hogy Dévai Máttyás híres reformátor onnan elűzve Miskolcon is tartózkodott még 1540 előtt. Ennek az állításnak teljes bizonyítéka még nem került ugyan elő, de nem lehetetlen, hogy Miskolc reformációja 1540 táján, valóban az ő nevéhez fűződik.⁸⁸ Dévai miskolci meghívását Stöckel Lénárt Révai Ferenchez 1543. június 30-án kelt levele említi: „DEUAI noster, qui Miskolcium vocatus erat, monachorum opera repulsus est” – vagyis a mi Dévaink Miskolcra hívatott meg, de a szerzetesek elutasították, megbuktatták, elűzték.⁸⁹ A miskolci meghívás feltehetően első papi plébánosi minőségre vonatkozott. A kifejezés: „vocatio” ugyanis erre utal, vagyis olyan természetű meghívásra, amely a városi tanácstól függött. A levélben olvasható szerzetesek azonban közbeléptek és elűzték Miskolcra. Volt-e erre valamilyen módjuk és hatalmuk? – teszi fel a kérdést Miklós Ödön. Aligha lehetett más, mint az, hogy az egeri püspöknél bevádolták Dévait mint sakramentáriust. Lutheri eretnokséggel már nem lett volna értelme vádolni, de királyi területen emennek még elég rossz híre volt. (A sakramentárius szentégtagadást jelent általánosan.) A fegyelemi vizsgálatot lefolytató archidiakonus tehát rábizonyította a sakramentárizmust, melyet Dévai esküvel elhárított magától, de Miskolcra mennie kellett.

Az ügynök hamarosan híre ment, az Eperjes vidéki papok siettek tudtul adni Luther Mártonnak. Ő nehéz szívvel válaszolta, hogy a sakramentárizmus tanát nem tőle tanulta. Náluk igen jó híre van Dévainak. Így maradt Dévain a sakramentárizmus bélyege, mely

kifejezést maguk az eperjesiek használták, aztán Luther is ugyanezt alkalmazta.⁹⁰

Dévai Máttyásnak azonban nemcsak a szerzetesek üldözését kellett elviselni Miskolcon, mint ahogyan a protestáns gyülekezetnek sem, csak a római katolikus nézetek képviselőivel kellett szembe szállni. Kapcsolódott ehhez erőteljes földesúri ellenállás is. A diósgyőri uradalom kormányzásában 1540-es években beállott változás Miskolc város jövőjét is érintette a reformáció terjedésének a rovására. Balassa Zsigmond és neje Fánchy Borbála tevékenységét ezen a téren a miskolciak folyamatosan szenvedték. A miskolci polgárok tele voltak panasszal az úrnő ellen. 1540-től kedve Fánchy Borbála különösen túlzásba vitte a reformáció híveinek az üldözését.⁹¹ Ehhez járul még az is, hogy alig hagyta el Dévai Miskolcot, Mehemet basa serege 1544 őszén betört a városba, azt elfoglalta és tönkre tette. Mind a várost, mind a templomot felégette. A templomba rejtett élelem is tönkrement, s ekkor dőlhetett le az eredetileg hozzáépített torony is.⁹²

Menekülés Drágffyhoz és Brassóba

Dévai Máttyás Miskolcra való elűzése után Drágffy Gáspár oltalma alá menekült. Drágffy első volt azok között akik a reformációt elfogadták és minden körülmények között pártolták. Ferdinánd, Dévai miskolci távozása után is tovább folytatta a reformátor üldözését, és amikor tudomást szerzett arról, hogy az Drágffynál menedéket talált, levelet írt a főúrnak, hogy ne tőrje meg birtokán őt és a hasonló tévelygőket. Ennek azonban nem sok hatása volt a főúrnak. Így újabb levelet írt Várady Pál esztergomi érsekhez, a már előbb Drágffy számára adott utasítás végrehajtására vonatkozóan. A sok irányú támadás miatt aztán Dévai Drágffynál sem maradhatott sokáig.⁹³ Stöckel 1544. február 2-án kelt levele Dévai Miskolcra való elűzését követően *Brassóba* való távozását adja hírül. Úgy látszik, hogy Dévai Máttyás az úrvacsoráról valamiféle „Media sententia”-t vall, ami inkább emberi vélekedésekre, mint a Szentírásra támaszkodik. „E dologra nézve szívesen folytatnék vele baráti eszmecserét, ha közelebb volna, most azonban hallom, hogy egészen Brassóig távozott.” Tehát Dévai 1544 februárja körül megfordult Brassóban mégpedig – egyik kiváló erdélyi szász tudósunk Erich Róth szerint – a Dévai-korabeli brassói reformátor, Honter munkájának a megtekintése végett. Kathona Géza tanulmányában fejti ki Dévai brassói útjának az okát és célját. Dévai abban az időben látogatott Brassóba, amikor javában folyt ott a reformáció munkája. A régi hagyományokhoz ragaszkodó Jekkel Jeremiás plébános 1544. február 16-án a város elhagyására kényszerült. Jóval utána a tanács az oltárokat és a képeket a templomból eltávolította, április 22-én pedig Honter Jekkel helyébe plébánossá választotta. Honter a svájci iránynak megfelelően megszüntette a magángyónást. Az egyházi javakat a Városi Tanács és az egyház számára a lelkészek közreműködésével birtokba vette. Minden úgy történt, ahogy Sebastian Münster Konrad Pellikanhoz Zürichbe írta: „Amit Honter Bazelben Oecolampadiustól tanult, azt Bras-

sóban végrehajtotta.” Dévai ezekben a mozgalmas napokban érkezett a városba, amit a fent említett Stöckel levélből megállapítható. A helvét irány gyors előretörése vonzotta oda a hasonló elvűt. Így Dévai brassói látogatása életének igen jelentős epizódja volt.⁹⁴ A brassói Dévai látogatást Botta István: Dévai Mátyás, a magyar Luther című tanulmánya figyelmen kívül hagyja, feltehetően abból az indítékból, hogy ez az esemény Dévai helvét irányba hajlását erősíti.

Élete utolsó évei: Debrecenben

Dévai Mátyás életének utolsó évei Debrecenhez kapcsolódnak. A reformáció első magvait a hagyomány szerint Debrecenben ő hintette el.⁹⁵ Ennek egyetlen korabeli feljegyzése és emléke a váradi tételek, melyek teljesen megegyeznek Dévai felfogásával. Ezen felül legkorábban a XVI. század elejéről fennmaradt Xylander vagy másként Holtzman István szepesváraljai pap és superintendens bejegyzése a 24 szepes városi jegyzőkönyvbe. Dévai debreceni papságáról szól ez a kb. 70 évvel későbbi írás. Ez a bejegyzés a Késmárkon őrzött jegyzőkönyvben emlékezik a hazai reformáció első terjesztőiről eképpen: „De viris doctis, qui sub Luthero circa annum Christi 1540 ingressi sunt Hungariam et scholas, atque ecclesias reformarunt. Primus fuit Leonhardus Stökelius Bartfensis... Secundus Johannes Honterus... Tertius Matthias Dévay, Hungarus, factus postmodum Debrecinensis pastor”. Ez a jegyzőkönyv azokról a tudós férfiakról ad hírt, akik Luther idejében 1540 körül jöttek Magyarországra, és az iskolákat meg az egyházakat megreformálták. Első ezek között a bárifai Stöckel, második a brassói Honter, harmadik a magyar Dévai Mátyás: nemsokkal azután debreceni lelkész lett, s közülük elsőnek hozta be Magyarországra a sakramentáriusok tanítását. Dévai debreceni papságának az emlékét a szepességben halála után is fenntartották.⁹⁶

Debrecen város jegyzőkönyvei 1547-ben elvesztek, ezért az eddig ott működő papokról alig található dokumentum. Azt viszont még Dévai debreceni papságát legerőteljesebben kétségbevonó Botta István sem cáfolja, hogy Dévai Serédy megbízatása alapján valamiféle tevékenységet végzett Debrecen városában az Enyingi Török család körében. Jelenleg még meg nem határozható munkálkodása azonban, csak rövid ideig tarthatott, s erdélyi útja elé vagy után mindkét időpontra helyezhető.⁹⁷ Az idők viharában Dévai pártfogói és támogatói megfogyatkoztak, részint elpártoltak, részint meghaltak. Drágffy Gáspár 1545 januárjában halt meg. Török Bálint a hazai reformáció nagy patronusa török fogságban szenvedett. Felesége és gyermekei azonban Debrecenben éltek, melyet Déva és Hunyad birtokokkal együtt Zápolyától kaptak. Ilyen körülmények között kerülhetett és szolgálhatott Dévai Mátyás Debrecenben a Török család szolgálatában.

A feltevések szerint Dévai debreceni tartózkodásához kapcsolódik az itteni teológiai oktatás kezdete. 1551-ben ugyanis levél érkezett Debrecenbe gyaníthatólag Sztárai Mihály részéről, aki a baranyai reformáció kiteljesedéséhez Debrecenből kért „igaz lelképásztorokat”. Jó híre lehetett Debrecennek, ha az akkori

hírközlési körülmények útján ilyen hamar eljutott a Dráváig az újság. Másrészt ahhoz, hogy kész lelképásztorokat kérni lehessen évekkel előbb elkezdett oktatás után lehetett szó. A magyar reformáció történetére nézve nevezetes tény – állapítja meg Miklós Ödön – hogy Dévai Mátyás mint Senior zu Debresin lelkészt szentelt, tehát a hazai protestáns egyház külön szervezkedését *elsőként* lehetővé tette. Erre a célra felhasználta azt a bizonyos fraternitási rendszert, mely még a középkorból a reformációra maradt, mint lényegében szabad és önálló lelkészi szervezet. Dévai Debrecenben a lelkészi vizsgára jelentkező jelölteknek a szokásos vizsgatételeket megfogalmazta, ezek a fennmaradt *váradi tételek*. Helyesen járt el amikor azoknak akik „vele egy véleményen” voltak az ordinációt saját hatáskörében megadta. Ezért a tettéért „életével fizetett”, mert az újabb testi megpróbáltatások miatt abba a hazába költözött, ahonnan nincs visszatérés. Ha ő maga vértanúja lett is az ügynek, ahogyan a németek halálát tekintették – a magyar protestáns egyházat már 1544-ben megteremtette.⁹⁸

Dévai Mátyást 1547 előtt szólította haza az Ó Ura – mert ebben az évben Debrecenben már Péter és András volt a lelkész a városban. Pontos adatot Stöckelnek Bártfáról 1545. június 12-én Melanchtonhoz írt levelében talált Ábel Jenő, ahol Stöckel erről az időről ír és arról a közösségről, ahol a próféták és az apostolok most hallhatók, ahová „Mathias noster” (a mi Mátyásunk) is elköltözött. Melanchtonnak a hírt feltehetően valamely erdélyi, vagy debreceni diák vitte meg.⁹⁹

Dévai Mátyás első reformátorunk élettörténetéből látszik, hogy erős lélekkel bírt. Panaszkodik szemének és gyomrának bajaira, külföldön is kezeltette magát és bizonyára itthon is megfordulhatott ispotályokban. Tőle származik „a helynek és időnek alkalmatlanságával” kifejezések a végzett reformatori tevékenység emlegetésére. Hányt vetett élete során öt helyről úzték el, vagy kellett néki menekülni. Csak Nádasdy Tamás oltalma alatt és wittenbergi tartózkodása idején volt némi nyugalma.¹⁰⁰ Mégis töretlen hittel hirdette Isten igéjét és töltötte be első reformatori tisztét. Örök nyugalmat Istennél mennyei hazájában talált.

(Folytatása következik)

Dr. Ágoston István

Jegyzetek

- 1.) Lukinich Imre: A három részre szakított ország. Magyar Művelődéstörténet III. 7. – 2.) Bucsay Mihály: A reformáció százada (1520-1608) A magyar református egyház története, Budapest 1949. 25. – 3.) Balanyi György: Papok és hívek. Magyar Művelődéstörténet II. 421-422. – 4.) Téglásy Imre: Iskariót. Sztárai Mihály: História Perényi Ferenc kiszabadulásáról. Szépirodalmi kiadó 1985. 13-14. – 5.) Richard Friedenthal: Luther élete és kora. Gondolat 1977. 626-627. – 6.) Téglásy Imre: u.o. – 7.) Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig. 78, 80. – 8.) Bucsay i.m. 19. – 9.) Csohány János: Vázlatok a reformáció és ellenreformáció Egyháztörténelméhez, Debrecen 1990. 14. – 10.) Bucsay i.m. 15, 21. – 11.) Zoványi i.m. 81. – 12.) Bucsay i.m. 28. – 13.) Balanyi i.m. 421-426. – 14.) Csohány i.m. 15. – 15.) Hóman Bálint és Székfű Gyula: Magyar történet Budapest 1935. III. 250. – 16.) Bucsay i.m. 22. – 17.) Révész Imre: „A kikre nem volt méltó a világ” Kolozsvár 1921. 80. Továbbiakban: Révész 1921. – 18.) Bod Péter: A Magyar Athenas Budapest 1982. 303. Továbbiakban: Bod 1982. – 19.) Súlyom Jenő: Luther és Magyarország. Budapest 1933. 113, 114. Továbbiakban: Súlyom 1933. – 20.) Bucsay Mihály: A protestantiz-

mus története Magyarországon 1521-1945. Budapest 1985. 26. Továbbiakban: Bucsay 1985. – 21.) S. Szabó József: A protestantizmus Magyarországon Budapest 1928. 24. – 22.) Makkai László: A keresztyén egyház története Magyarországon a XVII. század végéig. (A Debreceni Református Teológiai Akadémia Egyháztörténeti Tánszékének Tanulmányi Füzetei 15. Debrecen 1991/21. Továbbiakban: Makkai 1991. – 23.) Magyarország története 1526-1686. Főszerkesztő Pach Zsigmond Pál Budapest. 1986. 514. – 24.) Révész Imre: Dévai Bíró Mátyás életrajza és Irodalmi művei Pest 1863. 4. Továbbiakban: Révész 1863. – 25.) Botta István: „A magyar Luther” Új szempontok a Dévai-kutatáshoz. Diakonia 1979. 1.sz. 46-47. Továbbiakban: Botta 1979. – 26.) Bod 1982. 303. – 27.) Regestrum Bursae Cracoviensis Hungarorum Budae 1821. 10-57. – 28.) u.o. – Botta 1979. 46. – Révész 1863. 7. – 29.) Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel. Pest 1865. XI. 241. Továbbiakban: Nagy I. – 30.) Szerémi György: Magyarország romlásáról. Magyar Helikon 1961. 155. – 31.) Révész 1863. 9. – 32.) u.o. – 33.) Richard Friedenthal: Luther élete és kora Gondolat 1977. 416. Továbbiakban Friedenthal: 1977. – 34.) Révész 1863. 9. 10. – 35.) u.o. 12. – 36.) Friedenthal: 1977. 608. – 37.) Budai Ésaás: Magyarország Históriaja II. 88. – 38.) Friedenthal 1977. 532-535. – 39.) Frankl Vilmos: Melancthon és magyarországi barátai. Századok 1874. 152. Továbbiakban: Frankl 1874. – 40.) Révész 1863. 10. – 41.) Sólyom 1933. 114. – 42.) Nagy T.: Pest 1857. 261. – Nemeskürty István: Önfi a vágta sebéét Magvető 1975. 359-360. Továbbiakban: Nemeskürty. – 43.) u.o. 360, 370. – 44.) Bucsay Mihály: A Reformáció százada 1520-1608. A Magyar Református Egyház Története Budapest 1949. 34. Továbbiakban: Bucsay 1949. – Bucsay 1985. 24. – 45.) Révész 1863. 29. – 46.) Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig. 1921. 96. Továbbiakban: Zoványi 1921. – 47.) Nemeskürty 371-372. – 48.) Hóman Bálint és Szekfű Gula: Magyar történet Budapest 1935. III. 234. – 49.) Nemeskürty 401. – 50.) Hóman 1935. III. 181. – 51.) Révész 1863 22-23. – 52.) Zoványi 1921. 97. – 53.) Révész 1921. 81. – 54.) Ember Pál: Historia Ecclesiae Reformatae Frid. Adolpho. Lampe 1728. 80. – Fraknoi Vilmos: Adalékok Dévai Bíró Mátyás élettörténetéhez. Történelmi Tár 1880. 1-5. – Farkas József: Elbeszélések a magyarországi protestáns egyház hitbajnokainak és vértanúinak életéből. Pest 1869. 21. Továbbiakban: Farkas 1869. – 55.) Fraknoi Vilmos u.o. – 56.) Révész Imre: Magyar Református Egyháztörténet I. kötet 1520-1608. Debrecen 1938. (Református Egyházi Könyvtár XX.) 62. Továbbiakban: Révész 1938. – 57.) Nemeskürty 414. – 58.) Révész 1863. 32-33. – 59.) Zoványi 1921. 116. – 60.) Karácsonyi János: Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Bu-

dapest 1904. III. 30. Továbbiakban: Karácsonyi 1904. – 61.) Pruzsinszky Pál: Hitünk hősei a XVI. században Budapest 1914. 86. Továbbiakban: Pruzsinszky 1914. – 62.) Nemeskürty 416. 417. – 63.) Botta 1979. 49. – Révész 1863. 42. – 64.) Régi magyarországi nyomtatványok 1473-1600. Budapest 1971. 89. – 65.) Karácsonyi 1904. III. 71. – 66.) Botta 1979. 49-50. – 67.) Frankl 1874. 153. – 68.) Révész 1863. 45-46. – 69.) u.o. 47. – 70.) Ötvös Lajos: Dévai Bíró Mátyás kádártai lelképáztorkodása. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1866. 235-238. – Zoványi 1921. 116. – Nemeskürty 402. – 71.) Farkas 1869. 15. – 72.) Zoványi 1921. 112. – 73.) Téglásy Imre: Iskariót. Sztárai Mihály: História Perényi Ferenc kiszabadulásáról. Szépirodalmi kiadó 1985. 13. – 74.) Sztárai Mihály: História Perényi Ferenc kiszabadulásáról. Szépirodalmi kiadó 1985. 124. Továbbiakban: Sztárai: História. – 75.) Nemeskürty 532. – 76.) Révész 1938. 71. – 77.) Fraknoi Vilmos: Adalékok Dévai Bíró Mátyás élettörténetéhez. Történelmi Tár 1880. 3. – 78.) Bucsay 1985. 25. – 79.) Sztárai: História 125. – 80.) Frankl Vilmos: Hazai és külföldi iskolázás Budapest 1873. 164. – 81.) Szilády Áron: Régi magyar költők művei. Budapest 1880. 429-430. Továbbiakban: Szilády 1880. – 82.) Nemeskürty 462. – 83.) Sztárai: História 137. – 84.) Révész 1863. 49, 48. – 85.) Fraknoi Vilmos: Adalékok Dévai Bíró Mátyás élettörténetéhez. Történelmi Tár 1880. 4. – Frankl 1874. 154. – 86.) Szilády 1880. 430. – 87.) Dr. Arday Pál: Miskolc reformációja. Protestáns Szemle 1913. 12. – 88.) Marjalaky Kiss Lajos: Adatok a miskolci református egyház történetéhez. Hermann Ottó Múzeum történeti adattára. 70. 21. 1. 6-8. – Református Egyházi Értesítő 1932. 9.sz. 11. – 89.) Karácsonyi 1904. 277. – 90.) Dr. Miklós Ödön: Dévai Bíró Mátyás utolsó évei. Református Egyház 1953. április 15. 14. Továbbiakban: Miklós 1953. – 91.) Takács Sándor: Régi magyar nagyasszonyok Budapest. 1982. 130. – 92.) Novotny Gyula: Az avasi templom. Miskolc 1982. 27. – 93.) Miklós 1953. 14. – Ábel Jenő: Dévai Bíró Mátyás. Egyetemes Phylológiai Közönlöny Budapest 1888. 112-113. – 94.) Kathona Géza: Dévai Mátyás Brassóban, Theologiai Szemle 1983/1. 63. – 95.) Kathona Géza: Mélius Péter és Életműve. (Studia et Acta Ecclesiastica II. A második Helvét Hitvallás Magyarországon és Mélius Életműve. Budapest 1967.) 123. – 96.) Dr. Miklós Ödön: Dévai Bíró Mátyás, mint Debrecen papja. Református Egyház 1954. július 15. 21. – 97.) Botta István: Dévai Mátyás a magyar Luther. Budapest 1990. 16. – 98.) Dr. Miklós Ödön: Dévai Bíró Mátyás mint Debrecen papja. (II.) Református Egyház 1954. augusztus 1. 22-23. – 99.) Ábel Jenő: i.h. – 100.) Dr. Miklós Ödön: Dévai Bíró Mátyás, mint Debrecen papja. Református Egyház. 1954. július 15. 22.

Elismertetésünk kilencvenedik évfordulója

(Megemlékezés az Ócsai Baptista Gyülekezetben, 1995. november 5-én)

A Magyarországi Baptista misszió, 1996-ban ünnepli 150. évfordulós jubileumát. Ugyanis ekkor jöttek vissza hazájukba Hamburgból azok az ifjak, akik néhány évvel korábban a „Hamburgi Tűzvész”¹ hírére „jobb munkaalkalmat remélve”,² mint iparoslegények oda kimentek. Ott történt azután, hogy – a jobb munkaalkalom mellett, új életet is nyertek, mivel a városban, az agilis baptista gyülekezetben az evangélium szíven ütötte őket. Azután J.G. Oncken (1800-1884) prédikátoruk ösztönzésére³ hazajöttek. 1846. május 20-án érkeztek meg, hogy itthon a törvényadta lehetőségeknek megfelelően missziómunkát végezzenek.⁴ A három ifjú, Rottmayer János (1818-1901), Vojka János (1824-1895) és Marschall József (1820-?) mellé társak is szegődtek, hogy mint a tanítványok (Mk 6,7) kettesével kezdjenek Bécsben, Budapesten és Pécsen munkához.

A szépen induló misszió sajnos a szabadságharc leverése és a „Bach Korszak” idején csak bűvópataként működött, hisz a bécsi udvar szemében minden

gyanús volt, ami nem katolikus.⁵ Újabb lendületet vett a missziómunka Meyer Henrik (1842-1919) ideérkeztével, (1873) aki már 1874-ben baptizál két házaspárt Budapesten, majd 1875-ben meríti alá azokat a nagyszalontai híveket, akik Novák Antal (1828-1877) bizonyágtételére hívők lettek. Ezek közül kerülnek ki a későbbi nagy parasztapostolok: pld. Lajos János (1833-1900), Kornya Mihály (1844-1917) aki kb. 15.000 lelket merít be hite vallomására, és társa Tóth Mihály (1836-1931), akinek buzgó evangélium hirdetése folytán ébredés történt az Alföldön és Pest megyében. Ennek eredményeként a század második felében megizmosodott országos közösségünk, hisz az alföldi nagy települések mellett, Budapesten és környékén is gombamódra szaporodtak a gyülekezetek a Meyer Henrik által vezetett németnyelvűek mellett. Közöttük természetesen az ócsai is.⁶

A gyorsan fejlődő Ócsai Baptista Gyülekezet már 1902-ben körzeti központtá azaz „Hitközséggé alakult” Bugyi, Némedi és Albert-Irsa állomásokkal.

Eddig Seres Sámuel (1858-1923) evangélista lelkipáter munkája által fejlődött a gyülekezet, aki azután Szadáról Kiskunhalasra költözött, hogy onnan a Pest Alsó Körzetet kezelje. A Felső Körzetet a Hamburgi Teológiaiáról 1893-ban házaérkező Udvarnoki András (1865-1945) vállalta. Ócsára pedig meghívták Szabó Andrást (1860-1943) a Bihar megyei Kőrösvölgyi gyülekezetekből, aki első lelkipáter lett a frissen alakult Ócsai Hitközségnek, amelynek 116 beme-
rített és összesen 250 lelkigondozott tagja van. A gyülekezet első beme-
rítése 1887-ben volt.

A Pest-Környéki magyar nyelvű gyülekezetek még 1895-ben a vallásügyi törvény megjelenésének évében „Függetlenségi Nyilatkozatot” írnak, és kiválnak a Meyer Henrik hitszónok által vezetett német nyelvű csoportból és megalakítják az „Önálló Magyar Baptista Szövetséget”, amelynek tagjai: Budapest, Tahitótfalu, Rákoscaba, Erzsébetfalva, Szada, Órszentmiklós, Ócsa, Szokolya és azok körzetállomásai. Ezek évenként más-más gyülekezetek vendégszeretét élvezve tartották közgyűléseiket. Emlékezetes az 1895-ben Rákoscabán tartott közgyűlés, amelyen elhatározták egy hitbuzgalmi lap elindítását. (1995. márciusában ünnepeltük meg a Békehírnök című hetilapunk centenáriumát.) De a Tahitótfaluban rendezett közgyűlésükön – még ugyancsak abban az évben augusztus 20-án –, megalakították az Önálló Szövetséget.

Így történt, hogy 1905. szeptember 14-15-én Ócsán tartottak közgyűlést és azon elfogadtatták a közgyűlés tagjaival az elismertetési kérelmük mellé „a baptisták egyházi szervezetét és hitvallomását, és szervezetét a keresztes keresztyén gyülekezeteknek, melyeket közönségesen baptistáknak neveznek.” E történelmi esemény kapcsán ezt a 15 pontból álló hitvallást és szervezeti szabályzatot közösségünk tagjai a mai napig úgy emlegetik, hogy „ÓCSAI HITVALLÁS”. Gondolom, az eddigiekből már kitűnt, hogy az ócsai jelző úgy került be a köztudatba, mint Pilátus a Credo-ba. Mivel 90 évvel ezelőtt tényleg itt fogadta el a közgyűlés a dokumentumokat, amelyek eredményeként megkaptuk az elismertetésünket, ezért az Ócsai Gyülekezet kezdeményezésére itt tartottuk meg a visszaemlékező jubileumi ünnepünket.

I. Elismertetésünk előzményei

1.) *A hitvallás és közösséggé válás küzdelmei.* A hitvallás sohasem volt könnyű feladat, mert színt kell vallani, ami annyit jelent, hogy mások előtt ki kell tárulkozni, reflektorfénybe kerülni, annak minden következményeivel együtt. Ebből fakad azután egyfelől a csodálkozás, a vonzódás, az Ige utáni vágyódás. Másfelől pedig a sajnálkozás, a lenézés és a gúnyolódás. Sőt minden időben folytatása volt a fellépő üldözés, alattomos áskálódás, hátrányos megkülönböztetés. De a tárgyalt időszakban még a tetteleges bántalmazás és szabadságvesztés elszívása is.

E korszaknak sok szenvedő hőse volt közösségünkben. Rottmayer János éppúgy Budapesten és Erdélyben, mint Kornya Mihály,⁸ nem egyszer szenvedett fogságot hitéért. Meyer Henrik és felesége Budafokon (Promontor),⁹ illetve Udvarnoki András véres

sebekkel pecsételte meg hitét.¹⁰ Seres Sámuel hallását és az egyik szemét veszítette el az ütlegelések következményeként.¹¹ Major Bálinta rágyújtották a házat, Barabás Jánost az internáló táborban szerzett betegsége vitte időnek előtte a sírba. S ki tudná felsorolni a mártíromságot szenvedett eleink neveit, de hisszük, hogy az „Élet Könyvébe” beírtak.

A hitvallókból alakult azután a közösség. Azokból, akik eleinte csak magánházakban, kisebb bibliai csoportokban tanulmányozták az életadó Igét, gyűltek össze imádkozni és lettek élő közösséggé. Ezek a kis félénk csoportok az 1870-es években, zömmel annak is a második felében léptek nyílt színre. A baptisták megjelenése nemcsak egyházi, hanem állampolgári problémákat is felszínre hozott. Meyer Henriknek gondolj gyorsan feltornyosultak. Minden törekvése arra irányult, hogy az új felekezeti csoportosulást ne csak állandósítsa, hanem részükre elismertetést és jogi védelmet biztosítson. Ezért építi ki ragyogó érzékel kapcsolatait a helyi és országos hatóságokkal.

2.) *Meyer Henrik erőfeszítése az elismertetésért.* Már Magyarországra érkezése után három évre (1876-ban) elérkezettnek látta Meyer Henrik az időt – Dr. Somogyi Imre (1894-1951) szerint „közéleti tényezővé” válik¹² – a magasabb társadalmi állást betöltő politikusokkal való megismerkedésre. Első és legtartósabb, sőt már-már barátinak mondható kapcsolatát Irányi Dániellel, a 48-as ellenzéki pártvezérrel hozta létre. Ezen keresztül a hazai baptisták Irányinak igen sokat köszönhetnek, aki ugyan felekezeten kívülinek vallotta magát, de úgy tartotta, hogy ez nem jelent vallásnéküliséget is. Irányi olyan vallásügyi törvényért harcolt, amelyben az állam és egyház különválását célozta meg. Vagyis, a klasszikus „szabad államban szabad egyház” modellje, ill. elvének volt az első világi szószólója hazánkban.

Meyer Henrik fölkereste ugyanebben az időben Somich Pál (1811-1888) lapszerkesztőt, majd képviselőházi elnököt, hogy megismertesse vele is a baptisták hitelveit. Meyer rendszeresen látogatta a képviselőházat, ahol a karzatról figyelte a tárgyalásokat. A szünetekben pedig felkereste a neki rokonszenves, vagy pártfogásra reményt nyújtó képviselőket. E révén kötött ismeretséget Papp Gábor dunántúli református püspökkel, aki korát és egyházát megelőzve, a baptisták ügye mellé állt, és védőbeszédet mondott érdekükben a képviselőházban. Sőt, az 1887-ben felépült Westelényi utcai baptista kápolna megnyitási ünnepélyén is megjelent.¹³ Meyer feljegyzése szerint még az első beme-
rítésén is jelen volt az új kápolnában.

De Meyer előtt kinyílt Tisza Kálmán miniszterelnök ajtaja is, ahova az utat Szapári Gyula, az akkori államtitkár, a későbbi miniszterelnök egyengette, aki Meyert nagyra becsülte. Késmárkon ismerkedett meg 1878-ban Csáki Albin (1841-1913) szepességi főispánnal, a későbbi kultuszminiszterrel, aki nagyban munkálta az 1895. évi vallásjogi törvényt. Ennek megjelenésében tehát Meyer Henriknek is nagy része van, hisz ezek előtt tárta fel részletesen a fővárosi munkásnegyedek és a vidéki földmunkások sok-sok panaszát és vallási megkülönböztetésük (szekta) elhordozhatatlan terhét. Ezek-

nek segítségét igényelve próbálkozott gyülekezeteinek és tagjainak elismertetését elérni.

II. Az elismertetés megvalósulása

1.) Meyer Henrik külföldi állampolgársága és a csak német nyelvtudása miatti sikertelen próbálkozása után, a hamburgi teológiáról hazaérkezett fiatalok, Balogh Lajos (1863-1919), Udvarnoki András (1865-1945) és Csopják Attila (1853-1934) tűzték ki zászlajukra az elismertetés gondolatát. Sajnálatos, hogy Meyer törekvése nem hozott eredményt már negyedszázaddal előbb. Meyer Henrik nem volt szekta-prédikátor, ő kezdettől fogva munkálta az elismertetést. Egy vallásfelekezet szekta jellegét elsősorban a befelé forduló titokzatoság mutatja. Meyerre ez nem jellemző, ő kezdettől fogva nem volt szekta-prédikátor. Miközben az ország különböző tájain, több száz kilométeres távolságban gyülekezeteket szervezett, hazatérve kapcsolatai révén tájékoztatta a törvényhozó testület tagjait.

Balogh Lajos hajdúböszörményi, Csopják Attila a budapesti magyar gyülekezet és Udvarnoki András a Tahitótfalui Körzet prédikátoraként 1896-ban benyújtják az elismertetésre vonatkozó kérésüket, mellékelve hozzá a hitvallomásaik és szervezeti szabályzatukat tartalmazó irataikat. A Minisztérium már 1897-ben kimondta, hogy a baptista felekezet kérése elfogadható. Mégis nyolc évet kellett várni a megvalósulásig. Pedig nem voltak restek a sürgetésben. 1897. június 27-én járt küldöttség a vallás és közoktatásügyi magyar királyi Minisztériumban. 1901. december 5-én pedig egy 14 tagú küldöttséget Kossuth Ferencz képviselő vezetett a miniszter elé ajánlással.

Majd ezek után jelent meg 1904. november 8-án az „Esti Újság” c. politikai napilap, amely ismertette a baptisták panaszát, amelyet Tisza István miniszterelnök-belügyminiszter előtt kifejtettek, elismerési kérelmük teljesítésének elmaradása miatt. Az újabb küldöttséget a miniszterelnök megnyugtatta: s bizakodott, hogy „kölcsonös jóakarattal a kérdést hamarosan meg lehet oldani”.

A hamaros megoldás ugyan még jóideig késett, de közösségünk munkáját ez nem befolyásolta. Júniusban megjelent a „Hit Hangjai” c. közös gyülekezeti énekeskönyv 500 énekkel. Azután 1905 szeptemberében megnyitották Kiskőrösön az első *menházat* elaggott, egyedül maradt idős hittestvéreink részére.¹⁴ A nagy munkanélküliségben jobb munkaalkalmat, ill. körülményeket kívántak teremteni a „Hazai Fémlemez” cég felállításával. Sajnos a cég hamar megbukott.

Az ország élén akkor az úgynevezett „darabont kormány”, azaz Fejérvári Géza kormánya állott. Mellőzték az alkotmányos módszereket, diktatórikus eszközökkel kormányoztak. A kormány „darabontjai” megdöbbenéssel hallották, hogy a cári Oroszország társadalma recseg-ropog. Sztrájkok, tüntetések fenyegetik a kormányzatot és a cár engedményekre kényszerült. A budapesti diákok szolidaritásukat fejezték ki. Vasutas sztrájk is volt az országban, amit csak katonai behívásokkal sikerült megfékezni. A Fejérvári-kormány az oroszországi példára, maga is engedményekre kényszerült. Sorra másolta a cári dekrétumokat és kétsége-

lenül ilyen megfontolások kényszerítették arra, hogy váratlanul elővegyék a baptisták közel egy évtizede elfekvő kérvényét. 1905. november 2-án kiadták a nevezetes 77092/1905 sz. Vallás és Közoktatási Miniszteri rendeletet a kérelem teljesítéséről, azaz a baptista vallásfelekezetet hivatalos elismertetéséről. A Békehírnök c. hetilapunk ezt bőven kommentálta.

2.) Az elismerés – a Békehírnök közlése szerint. Vallásfelekezetünk törvényes elismerését a magyar királyi vallás és közoktatási miniszter kimondta, és erről az ország összes hatóságait értesítette. Maga az elismerési határozat és körrendelet a következőképpen szól:

„A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MAGYAR KIRÁLYI MINISZTER 1905. ÉVI 77092 SZÁMÚ KÖRRENDELETE VALAMENNYI TÖRVÉNYHATÓSÁG KÖZÖNSÉGÉNEK, ÉS A FIUMEI KORMÁNYZÓNAK,

a baptista vallásfelekezet törvényes elismerése tárgyában.”

A magyar baptisták Ócsán (Pest-Pilis-Solt-Kiskunvármegye) folyó évi szeptember hó 15-én tartott rendkívüli szövetkezeti közgyűlésükből bemutatták hozzám a „baptisták egyházi szervezetét” és „hitvallomását, és szerkezetét a kereszttel keresztény gyülekezeteknek, amelyeket közönségesen baptistáknak neveznek”, – azaz a kérelemmel, hogy ezeket a hivatali elődeim által, valamint általam tett észrevételekhez képest módosított szabályzatokat hagyjam jóvá és a baptista vallásfelekezetnek törvényes elismerése iránt határozzak. Minthogy a törvényesen elismert vallásfelekezetté alakulni kívánó baptisták szervezeti szabályaiknak és hitvallomásuknak bemutatása által eleget tettek a vallás szabad gyakorlatairól szóló 1895. évi XLIII. t. cz. 7. paragrafus 2. pontjában foglalt rendelkezésnek, minthogy továbbá a bemutatott szervezet és hitvallomás a fennálló törvényekkel, vagy a közérkölcösiséggel ellentétben nem áll, és a már létező törvényesen bevett, vagy elismert vallásfelekezetek egyikével sem azonos, s különben sem forog fenn olyan törvényes ok, amelynek alapján a szervezettől és hitvallomástól az 1895. évi XLIII. t. cz. 8. paragrafus szerint a jóváhagyást meg kellene tagadnom. Minthogy végül folyamodók az idézett törvénycikk 7. paragrafusának első pontja értelmében megkívánt legalább egy egyházközség felállítását, és fenntartását, továbbá a felekezetükhöz tartozó gyermekek iskolai hitoktatását biztosították: a baptisták többször említett szervezeti szabályzatát és hitvallomását a törvényszerinti jóváhagyási záradékkal elláttam. Ezen immár jóváhagyott szabályzatok alapján a baptista vallásfelekezetet a fent ismertetett törvénycikknek rendelkezései értelmében, ezennel az állam védelme és főfelügyelete alatt álló törvényesen elismert vallásfelekezetnek nyilvánítom.

Erről a címet; különös utalással az 1895. évi XLIII. t. cikknek az egyházközség megalakítására, továbbá a lelkészek és egyházközségek alkalmazására vonatkozó 11. és 14. paragrafusainak rendelkezéseire, további törvényszerű eljárás végett, azzal értesítem, hogy a baptistáknak általam jóvá hagyott szervezeti szabályzatát és hitvallomását a „Budapesti Közlöny”-ben, a „Rendele-

tek Tárában” és a vezetésem alatt álló minisztérium hivatalos közlönyében, szösz szerint közzé tettem.

Budapesten, 1905. nov. 2-án.

Lukács György sk.
vallás és közoktatásügyi magyar királyi
miniszter.¹⁵

III. Elismertetésünk következményei

1.) Az elismerési rendelet megjelenése után 1905. november 17-én megnyitották a VIII. ker. Nap-utcai imaházat. (A mai helyen egy korábbi kisebbet.) Most itt tanácskozott az országos közgyűlés és annak udvaráról (*Sion udvar*) indult el egy népes küldöttség a kultuszminisztériumba, hogy ott megköszönjék Lukács György miniszternek a kormány döntését. (A korabeli feljegyzés szerint kb. 400-an voltak, akik ellepték a miniszter fogadószobáját, annak előterét és a folyosókat is.) Udvarnoki András a következőket mondta:

„Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A magyarországi baptisták e mai napon Budapesten tartott Közgyűlése mint küldöttség óhajta tolmácsolni Exellenciád iránt érzett hazafias hódoló tiszteletét és köszönetét abból az alkalomból, hogy 9-év óta vajdó elismerési ügyét elintézni ... törvényesen elismert vallásfelekezetét kinyilvánítani méltóztatott.

Exellenciád vallásfelekezetünknek törvényes testületté emelése által, nem csak azt tette meg nekünk, hogy sokszor veszélyeztetett egyházi ingatlanainkat biztosíthatjuk, hanem azon kulturális célok eléréséhez is segédkezet nyújtott; hogy gyermekeinket mindenek felett vallásoktatásban részesíthetjük. Lelkészeinket nem lesz szükséges külföldre küldeni kiképesítés végett, hanem mihelyest a jó Isten arra tehetőséget ad, theologiai intézetet állítunk fel. Lehetővé tette továbbá, hogy vallás-erkölcsi törekvésünk megismerése bejuthat a népek azon rétegeibe is, amelyre egyébként talán nagyon hosszú idők múltán juthatott volna. Jelen kormány eme hazafias és törvényes intézkedése örök időkre kitörölhetetlen betűkkel véste be nevét a magyarországi baptisták történetébe.

A későbbi idők fogják felderíteni, hogy micsoda jelentőséggel bír a baptizmus hazánk életére. Nem vallásfelekezet szaporult ezzel Magyarországon, hanem állami nyilvánosságra jutott hazánk polgárainak azon csoportja, amely isteni hivatottságot hiszen magában arra nézve, hogy hazánk népének hit-erkölcsi és társadalmi életének eszmélyét ... az evangéliumi tanítások alapján irányítsa, s a vallásközönyben alvókat felköltse, a közfigyelmet az élő Istenre terelje. Már erjedésbe is hozta ez a kicsiny kovász a nagy tésztát, amelynek a jele, hogy a lelkeszek ébredeni kezdenek ... a templomok kezdenek megtelni, s az isteni parancsolatok megfigyelése mindinkább gyakoribb lesz a nép között. Ebből azután az következik, hogy amely nép az Istent megismeri és szereti, az tisztelni fogja királyát, becsülni fogja a kormányt és engedelmeskedik a törvénynek.

Nem kértünk az államtól egyebet, mint amit nekünk e törvényhozással biztosított... Ezután sem kérünk mást, minthogy ezt a netalán ellene támadókkal szemben megvédje. Ifjú egyházunk a fejlődés kezdet-

leges stádiumában van, s szükségünk van erkölcsi támogatókra. Legyen szabad reménylenünk, hogy Exellenciád ebben a tekintetben továbbra sem vonja meg tőlünk tanáccsal támogató szeretetét. A jó Isten áldását kívánjuk a királyra, a kormányra, és erre a sokat zaklatott hazára. Hozza el Isten mielőbb azt a rég óhajtott békességet!”

Erre Lukács György miniszter úr így válaszolt:

„Igen tisztelt Hitszónok Úr! Tisztelt uraim! Úgy a magam, mint a miniszterelnök úr nevében igen köszönöm a szíves figyelmességüket. A kormány kötelességét teljesítette akkor, midőn az önök hitfelekezetüket elismerte, és hogy mégis olyan jólesik az önök megjelenése, annak oka az, hogy nem vagyunk ahhoz szokva, hogy köszönetet, elismerést kapjunk. Ez nem csak erre a kormányra vonatkozik. Kormányok jönnek, kormányok mennek, de mindegyikük csak azt tapasztalja, hogy úgy egyesek, mint testületek csak kérni jönnek. Megköszönni valamit már nem szokás. Különösen pedig nem azt, amihez az illetőknek némi joguk is volt. Én a baptistákat közelről ismerem, már régi idők óta. Mély vallásosság, szorgalom, törvénytisztelet és igazi hazafiság jellemzi őket. Éppen ezért őszinte az örömöm, hogy egy ilyen erényekkel dicsekedhető felekezetet bevehettem a törvény jogkörébe.

Köszönöm, hogy most is tanúságát adták elismerésüknek, s részemről megígérem, hogy minden jogos kívánalmukat hatáskörömben a legnagyobb előzékenységgel fogom elintézni, védeni és támogatni fogom önöket. Arra kérem önöket, hogy csak tartsanak ki azon az úton, amelyen eddig haladtak, legyenek önök továbbra is becsületes, erkölcsös, vallásos és mindenek felett igaz magyar hazafiak!”

Azután a miniszter kezét fogott a küldöttség tagjaival, akik távozásukkor megéltjenezték a minisztert.¹⁶

Mi kései utódok is valljuk, hogy lelki intelligenciánk fokmérője a hálaadás kényszere. Kérni a gyermek és a koldus is tud, de a köszönéshez lelki érettség kell.

2.) A jóváhagyott szervezeti szabályzat értelmében a legsürgősebb feladatként jelölték meg az önálló hitközségek felállítását, amiből nyolcat még ez őszön megszerveztek. A szervezeti szabályzat szerint egy-egy hitközség területe kiterjedt azon városra, vagy községre, esetleg azon járásra, ill. megyére, amelyekben nincs ilyen hitközség és amelyek legközelebb érnek hozzá...”¹⁷

Sajnos Lukács György kultuszminiszter utóda már nem volt ilyen bőszívű (gróf Apponyi Albert), s 1906-ban feloszlatta az akkorra már 10-re bővült hitközséget, csak a budapestit engedélyezte. Ekkor lett a budapesti Anyahitközséggé, vagyis jogköre az egész országra kiterjedt. Minden hivatalos ügyet, anyakönyvezést, vásárlást, építési ügyeket innen intéztek.¹⁸

Ennek előjárója lett Csopják Attila (1853-1934), a Nap-utcai gyülekezet presbitere, polgári állására nézve pedig pénzügyminisztériumi tanácsos. Ebben a tisztségben 1908-tól Nagy Pál váltotta fel, aki egy évig Ócsán tanító volt a baptista szervezésű népiskolában 65 gyermek hallgatóval, majd 1908-tól 1945-ig a Budapesti Hitközség vezető előjárója.

Az elismertetés másik jelentős eseménye, hogy ép-

pen a hitvallást és szervezeti szabályt elfogadó gyülekezet településén Ócsán szervezték meg az első baptista népiskolát, 1905-1906-ban. Tanítónak a már említett Nagy Pál okleveles tanítót hívták meg, aki oda költözött és feleségével együtt 50-65 gyermek tanítását vállalták. Mivel a településen csak egyházi iskola működött, kénytelenek voltak a korábbi üldöztetések miatt saját iskolát működtetni a gyermekek részére. Szabó András lelkipásztor volt az iskolaszéki elnök. Az iskolába felvették a másutt kitagadott zsidó származású gyermekeket is.¹⁹

A baptista gyerekek iskoláztatási gondja nem egyedülálló az országban. A Bonyhádi krónikás jelzése: „A gyülekezetnek nincs iskolája, de ez nekik nem is hiányozna, csak a körülmények hozzák nyilvánosságra ennek szükségességét. A nagyközség csak felekezeti iskolákkal rendelkezik (evangélikus, katolikus, református és izraelita), de a baptista gyermekeket ezekben legfeljebb megtűrik.” Ezért a Bonyhádi Nagyközség Képviselő testület jegyzőkönyve már 1901-ben tartalmaz iskola felállításával kapcsolatos kérelmet.²⁰

A sok között, volt olyan eset, hogy még a harmincas években is kitiltották a baptista szülők gyermekeit a felekezeti iskolákból és vagy a másik felekezet fogadta be őket, vagy a szomszéd település állami iskoláiban szerezhettek ismereteket. Ehhez párosult még az a kegyetlen tény, hogy a baptista közösség tagjait a felekezeti temetőkre se engedték be, csak az árkon kívülre. Az elismertetés után sok településen baptista temetőt nyitottak, miután az egyház ill. hitközség nevére lehetett azt iratni.²¹

Udvarnoki András expozéjában már Lukács György miniszter előtt ígéretet tett „...ha a jó Isten arra tehetséget ad, teológiai intézetet állítunk fel”. És ez egy évtized óta több hónapos tanfolyamok után 1906-ban megalapítja a Baptista Theológiai Szemináriumot, amely azóta is működik Teol. Akadémia néven, 160 hallgatóval.²²

3.) A Szabad Baptista Szövetség, ill. az el-nem ismert csoport ügye. Amíg a fiatal vezetők megalakították 1895-ben a Független Magyar Baptista Szövetséget és kérték az elismertetésüket, addig az öregek is szervekedtek és 1900. május 22-én Békésen 150 képviselő jelenlétében megalakították Meyer Henrik (1842-1919), Kornya Mihály (1844-1917) vezetésével a „Szabad Baptista Szövetséget”. Ami látszatra generációs problémaként jelentkezik, az később nemzetiségi üggyé válik. Ezt véglegesítette az elismerési rendelet megjelenése. Ők az államtól függetlenek akartak maradni, s az elismerést nem fogadták el magukra nézve. Ezért másfél évtizeden át két baptista csoport élt országunkban, *el* és *el-nem* ismertek. A különbség nem dogmatikai ill. hitvallás, hanem a szervezetünkben jelentkezett.

Udvarnoki, Balog és Csopják, fölismerve az 1895-ös törvényben rejlő lehetőségeket, kísérletet tettek a legalább részleges szabadságot biztosító állami elismerés megszerzésére. – Több évtized távlatából úgy látjuk, hogy Meyer azt követelte, aminek lennie kellene, Udvarnokiék viszont megragadták azt, ami az adott pillanatban elérhető volt.²³

A fentiekből gond ott adódott, ahol egy települé-

sen mindkét árnyalatnak volt gyülekezete és ez a társadalom megítélését determinálta. Vagy amikor külön lapjukban magyarázták bizonyítványukat és elmarasztalták az államilag elismerteket. Mindkét csoport tudta, hogy ez így nem jó, ezért közösen folyamodtak a Baptista Világszövetséghez igazságtételért, ami némileg enyhítette a feszültséget, de végleges megoldást a háború utáni újjászervezésben nyertek, amikor a „nagy öregek” már Isten színe elé álltak.²⁴

Befejezésül. A fentiek alapján világossá válik, hogy miért tartotta fontosnak az Ócsai Baptista Gyülekezet vezetősége, hogy erre a 90. jubileumi évfordulóra itt kerüljön sor. Ezen nemcsak a szomszédos baptista, hanem a település neves református gyülekezete is résztvett, s nevükben Dobos Ágoston ref. lelkipásztor köszöntötte az ünneplő gyülekezetet. Ez által öku-menikussá vált e kései utódok számára a korábbi speciális baptista alkalom ünneplése.²⁵

Hazai baptista egyházunk történetében jelentős szerepe van az Ócsai Baptista Gyülekezetnek. Az állami elismertetésünk ezen a címen „*Ócsai Hitvallás*” került be a történelembe és sok lexikonba is. Erre az adott okot, hogy az éppen itt ülésező *közgyűlés* volt hivatva elfogadni a többször átjavított, és most beadott szervezeti szabályzat és hitvallási iratokat, 1905. szeptember 15-én.

Mindezt az is munkálta, hogy éppen az a Szabó András volt Ócsán 1902-től a gyülekezet lelkipásztora, aki korábban, mint a gyülekezet presbitere munkálta Udvarnoki András meghívását Tahitótfaluba 1893-ban. Majd szintén ő szerkeszti meg a Függetlenségi Nyilatkozatot 1895-ben, amikor megalapítják a független magyar baptista szövetségét, tehát ő Udvarnokinak egyik legrátermettebb és hűséges munkatársa.²⁶

Az Ócsán perfektuálódott *Elismerés* alapján alapíthatták meg ezután az első baptista népiskolát Ócsán (1905-1906). Ennek vezetésére hívták meg Nagy Pál okleveles tanítót feleségével és mellette lett iskolaszéki elnök Szabó András prédikátor. Az elismerés után alapíthatja meg Udvarnoki András a lelkipásztorképző teológiai szemináriumot,²⁷ amelynek tanárait többször az Ócsai Baptista Gyülekezet adta, Szabó András (1860-1943), Nagy Pál (1877-1954), dr. Tresánszky Vilmos (-1955) személyében.

Ócsa a későbbiekben is hallat magáról. Innen indul el az a kezdeményezés, hogy a háború alatt árván maradt gyermekeknek a gyülekezet egyik presbitere Jó Sándor és felesége előbb otthont ad, majd Udvarnoki Ándrással megalapítják a baptista *Árvaház*-at (1914), amely 1920-tól az erőszakos bezárásig (1950) Budán működött, Beharka Pál (1874-1943), majd Bányai Ferenc (1890-1976) vezetése és szervezése alatt.²⁸

Kívánjuk, hogy e gyülekezetnek még legyen sok kezdeményezése, mint nyáron a Sátormisszió, vagy az őszi Női Konferencia, és ezáltal legyen épülete, az eredmények felett sok öröme és szívből jövő hálaadása.

Dr. Mészáros Kálmán

JEGYZETEK

- 1.) Révai Lexikon: Hamburgi tűzvész, 1842. IX. kötet 437. old. –
- 2.) Csopják Attila: Képek a Magyarországi Baptista Misszió Történetéből. Budapest, 1928. 6-ik oldal. – 3.) Szabadi F. Gusztáv: Tör-

ténelmi feljegyzései. – 4.) J. Lehmann: Geschichte der deutsche Baptisten. Hamburg, 1896. I. kötet 211-212. – 5.) Bauhoffer György: Budai evangélikus esperes jelentése az abszolutizmusról, 1849-1861-ig. Kézirat, Ev. levéltár. – 6.) Meyer Henrik: Önéletrajza (1842-1919) 160-oldalas kézirat. – 7.) Szebeni Olivér: A magyarországi baptisták története, Budapest, 1967. 100-oldalas teológiai jegyzet. – 8.) Dr. Mészáros Kálmán: Kornya Mihály megpróbáltatásai Berettyóújfalun: Theol. Szemle, 1992. 6.sz. 341-342. old. – 9.) Meyer Henrik: Önéletrajz i.m. 88-89 old. (Promontor) – 10.) Dr. Mészáros Kálmán: A Szokolyai Baptisták Története, Budapest, 1992. (351 oldalas mű) 49-50. – 11.) Révész László Presbiter Soltvadkert: A soltvadkerti baptista gyülekezet kapcsolatai az elmúlt század során. – 12.) Dr. Somogyi Imre: Meyer Henrik. Lelki Élet, 1948. I. évf. 6. szám. – 13.) Meyer Henrik: Önéletrajz. i.m. 72. oldal. – 14.) Békehiírnök. 1905. 108-as old. Az elismerés megjelenése. – 15.) Békehiírnök: 1905. 328-330. old. Az elismertetésről komm. – 16.) Békehiírnök: 1905. 362-365. old. Az elismertetésről folytatása. – 17.) A baptisták egyházi szervezete: 14-oldalas, 38-paragrafust tartalmazó füzet. Bp. 1902. jan. 24-én, – amit beadtak az elismertetésért. Aláírta Udvarnoki András elnök, Balogh Lajos, Csopják Attila, bizottsági papok. – 18.) Nagy János: Egyházunk Országos

Szervezetének Történeti áttekintése. Békehiírnök, 1963. júl. 1. 8-9. old. – 19.) Kovács Géza: Az Ócsai Bapt. Gyül. 75 éves története. „Egy kispesti falatozóba tért be a 22-éves Udvarnoki András, ahol két ócsai asszony hallgatta végig bizonyágtételét, akik meghívták Ócsára, s még ez évben többen bemenítkeztek, és megalakult az ócsai bapt. gyül.” – 20.) Dr. Mészáros Kálmán: A Pécsi Baptista Gyülekezet Története. Budapest, 1978. (330-oldalas mű) 114-116. old. – 21.) Dr. Mészáros Kálmán: A Szokolyai Baptista Gyülekezet és Körzetének Története, 1992. i.m. 59-62. old. – 22.) Emlékkönyv a Baptista Teológiai Szeminárium alapításának 75. évfordulója alkalmával. Budapest, 1981. – 23.) Kiss Emil: Missziótörténet, GY.M.T. tankönyv, Bp. 1979. 135. old. – 24.) Dr. Mészáros Kálmán: A Magyarországi Baptista Egyház Vázlatos Története. Budapest, 1985. 75-76. old. – 25.) Kiss Tibor: Programfüzet a jubileumi megemlékezésre. 1995. – 26.) Dr. Mészáros Kálmán: Nyolcvan éves az „Ócsai Hitközség”, Békehiírnök, 1982. 86. old. – 27.) Dr. Gergely László: Az evangélium Kényszerében, Udvarnoki András élete. Baptista Kiadó, Budapest, 1995. 43-46. old. – 28.) Bányai Jenő: A Magyarországi Baptisták Árvaháza. 1914-1950. Budapest, 1983. 276. old. kiadatlan kézirat.

KITEKINTÉS

„Együtt – egymásért”

Országos Protestáns Napok 1995

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsába tömörült protestáns egyházak harmadízben rendezték meg az újraindított Országos Protestáns Napokat október 20-31. között a fenti mottó jegyében.

A protestáns egyházi hagyományokhoz hűen nagyrészt decentralizáltan, de három központi esemény megrendezésével szerveztük a programot. Programfüzetünkben immáron hetven helyi rendezvényt jegyeztünk fel. Ezek között megtalálhatók az istentiszteletek mellett a koncertek, előadások, ke-rekasztal-beszélgetések, színjátszások, vendég-igehirdetések, találkozók és még sorolhatnánk. Nyilván több százra tehető azoknak az istentiszteleteknek, evangelizációknak a száma, melyek e hét idejében és a főtémánkhöz kapcsolódva kerültek megrendezésre, de külön híradást nem kaptunk róluk.

A már említett központi rendezvények az alábbiak szerint alakultak:

Október 20-án a Deák téri Evangélikus Gimnáziumban került megrendezésre az a Teológiai-Történeti Fórum, melynek fő témája így hangzik: „*A megbékélés, mint Isten ajándéka és az új élet forrása*”. Sokaknak ismerősen és egyre ismerősebben csenghet ez a mondat, hiszen ez adja a fő témáját az 1997-ben Grazban megrendezésre kerülő II. Európai Ökumenikus Nagygyűlésnek. (E Nagygyűlésnek – témáján túl – az ad számunkra nagy jelentőséget, hogy ezt a Katolikus Püspökkari Konferenciák Európai Tanácsa és az Európai Egyházak Konferenciája, tehát a teljes katolikus, protestáns, ortodox és anglikán ökumené rendezi.) Fórumunkon a bibliai alapvetést dr. Bartha Tibor szegedi teológus adta. Dr. Hafenschner Károly evangélikus teo-

lógus ökumenikai aspektusból adott korreferátumában rámutatott a megbékélésnek azokra a jeleire, melyeket ajándékként fogadhatunk, s azokra is amelyek még – bár lehetőségükben szintén ajándékok – valójában betöltendő feladatok. Dr. Gergely András történész pedig korreferensként megállapította, hogy a harmadik évezred küszöbén a megbékélés kiemelkedik az egyén személys, morális szférájából és az emberiség együttélésének egyetlen lehetséges módját fejezi ki.

Délután a Fórum paneldiskusszióval folytatódott, melyben a református, evangélikus, metodista, baptista egyházak hivatalos képviselői adtak számot egyházuk ökumenikus elkötelezettségéről. Ismét nyilvánvalóvá lett az a régen felismert igazság, hogy az igazi ökumenikus ígéret nem a dogmák harmonizálhatóságában áll, hanem abban az egyedülálló keresztyén lehetőségben, hogy Isten megváltó szeretetében mindannyian osztozzunk Krisztus érdeméért. (Sajnálatos, hogy a Magyar Katolikus Egyház a meghívás elfogadása ellenére sem vett részt e beszélgetésben, annál örvendetesebb azonban, hogy katolikus testvéreink ott voltak.)

A kulturális Estre a MOM Színháztermében került sor október 29-én este. A gazdag műsor szintén a megbékélés és tolerancia gondolatokör jegyében épült fel, amely apostoli megfogalmazása így hangzott: „*Fogadjátok be tehát egymást, ahogyan Krisztus is befogadott minket az Isten dicsőségére.*” Ez esten Kányádi Sándor kolozsvári költő tett személyes bizonyosságot a „jövemény és idegen” befogadásának bibliai parancsáról. József Attila, Ady Endre, Kányádi Sándor, Reményik Sándor, Karinthy Frigyes verseit Csíkos Sándor, Incze Ildikó és Balikó Tamás adták elő.

Közreműködött a Lutheránia Ének- és Zenekar, az Újpesti Harangkórus, a Ráday Kórus, a Pestszenterzsébet-Központi Református Gyülekezet Énekkara és a Baptista Ifjúsági Kórus. Vezényelt Kamp Salamon, Simon Norbert, Máté János, Takaró Mihály és Kovács István. Fellepett továbbá Gryllus Dániel és Gryllus Vilmos. Az egymás elfogadásáról szóló apostoli tanítást zárszóként és útravalóként Lórik Levente baptista teológus hallgató olvasta fel Pál apostol rómaiakhoz írott levelének 15. fejezetéből.

Október 31-én este 6 órakor került sor az Országos Reformációi Emlékünnepélyre a Kispesti Baptista Imaházban. Igét hirdetett dr. Hegedűs Loránt református püspök, előadást tartott dr. Reuss András evangélikus teológiai rector. Közreműködött a Pestszenterzsébeti és Kispesti Baptista Egyesített Ének-

kar. Vezényelt Kovács Pál és Horváth László. Négy és fél évtizeden keresztül e reformációi istentisztelet jelentette a valamikori protestáns napok folytonosságát. Amikor a spirituális kulturális, valamint más közösségi programok megrendezése ismét lehetővé vált, ez istentisztelet most sem veszítette el jelentőségét. Sokkal inkább az a cél, hogy a kultúra és a szellem minden lehetséges eszközt annak érdekében használjuk, hogy igazán protestánsok legyünk, tehát tiltakozunk a bálványimádás minden vallási vagy világi formája ellen és bátran átadjuk magunkat Jézus Krisztus üdvözítő kegyelmének. S nem utolsó sorban ennek örömről készséggel tegyünk bizonyosságot alkalmas és alkalmatlan időben.

Dr. Bóna Zoltán

A megbékélés, mint Isten ajándéka és az új élet forrása

– Teológiai alapvetés –

Köszönöm szépen a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Teológiai és Keresztyén Egység Bizottságának a meghívást, hogy jelen lehetek a Protestáns Napok keretén belül megrendezett Teológiai Fórumon.

Különösen is hálás vagyok, hogy azt a kitüntetett feladatot kaptam, hogy előadást tartsak. Az előadás címe és témája: „A megbékélés, mint Isten ajándéka és az új élet forrása.”

A megbékélés vallástörténeti-bibliai fogalma a következőképpen értendő: egy egyezményről, megegyezésről van szó, amely egységre azért van szükség, mert az egységet megelőzően valami megromlott a két fél kapcsolatában. Így a megbékélés – görögül *katallagé* – egy másik görög morfémával áll szoros kapcsolatban: a „béke” – *eiréné* – szóval.

A görög szavak *equivalence* az Ószövetségben a káfeh-rés gyök, amelynek általában a *piel* törzse használatos: *kippér*. A *kippér* ige pedig kiengesztelést jelent. A megromlott viszony helyreállítása helyett egy meglehetősen egyoldalú viszonyt, amikor az ember próbál bocsánatot találni, különböző eszközökkel például áldozattal – Istennél. Kétségtelen, hogy a megbékélés előfeltétele az ember bűnbánata, de a megbékélés mégis tágabb fogalom, mint a kiengesztelés, annak a folyamatnak a kifejezésére, amely két fél között megy végbe.

Ilyen módon a német „*Versöhnung*”-gal szemben az angol „*reconciliation*” jobban adja vissza a katallagé fogalmát. A „*concilio*” latin ige ugyanis egyesítést, összekötést is jelent, így a *reconciliatio* úgy tekinthető és fordítandó, mint „újraösszekötés” – vagyis az Istennel és a felebaráttal való kapcsolat újra helyreállítása. A német *Versöhnung* a *Sünde* (= bűn) szóból deriválható, és egyértelműen csak a bűnös emberre vonatkozik.

A megbékélést megelőző állapot az elidegenedés állapota. Az ember a felebarátjától is elidegenedett. De ennél sokkal lényegesebb, hogy az ember Istentől idegenedett el.

A bibliai megbékélés-fogalom lényege tehát az Istentől való elidegenedés megfordítása, megváltoztatása.

A legújabb, kontextuális teológiai irányzatok nem ezen a véleményen vannak. Obiore *Ike* nigériai római katolikus teológus 1995-ben a megbékélésről szóló tanulmányában például a háborút, a brutalitást, az előítéleteket – tehát az ember-ember közötti relációt veszi elsősorban figyelembe, amelyeken változtatni kell.

Érdekesnek találok *Ike* professzornak a megbékélésre vonatkozó, háromdimenziós képét: a megbékélésnek transzcendentális, horizontális és vertikális kiterjedése van. A transzcendentális komponens az Isten és az ember viszonyára vonatkozik, a horizontális komponens az emberi társadalomban az embertársak közötti viszonyra, a vertikális komponens pedig arra vonatkozna, hogy az ember meg tud-e békülni önmagával, békességet talál-e önmagában. Ha ezt a felosztást elfogadjuk, akkor még egy lehetőség hangsúlyozása kívánatos: a horizontális komponensben nem csupán az egyes ember békélhet meg a másikkal, és nem csupán az individuum egy csoporttal, hanem egy embercsoport is – egyházak, felekezetek, népek, nemzetiségek – egy másik csoporttal.

A megbékélés fogalmát általánosan vizsgálva szót érdemel még az etikai kategória, amikor is az ember valamilyen etikailag, morálisan megfogalmazható szabály, vagy törvény ellen vét, és a megbékélés során ezt kell – Isten előtt – korrigálnia.

Csak a teljesség kedvéért sorolom fel a vallások eszközeit a megbékélésre, kiengesztelésre vonatkozóan. Ezek: imádság, áldozat – más vallásoknál, mint a zsidó: aszkétikus életvitel. A megbékélés, illetve kiengesztelés eszközei a papok is, vagy egyes vallásokban a közbenjáró istenségek.

Az Ószövetségben a *kippér* ige fejezi ki a kiengesztelődést. Annak az embernek van szüksége Isten kiengesztelésére, aki valamilyen bűnt követett el.

A bűnnek magának több kifejezése van az Ószö-

vetségben, és a kiengesztelés mindegyikkel kapcsolatos lehet. A bűn, ami miatt ki kell engesztelni Istent, lehet egy parancsolat áthágása (hattá-alef), vagy a helyes útról való eltérés (avón), vagy pedig az Isten ellen való lázadás (pesa).

Figyelemre méltó, hogy azok a bűnök, amelyekért az embernek ki kell engesztelnie Istent, a legtöbbször nem tudatosan elkövetett bűnök.

A kiengesztelés módja többféle: egy üsző levágása folyó vízben (Dt 21,1-9), füstölési szertartás (És 6,7 és Num 17,11k), emberek kiadása (2Sám 21,3kk – ez esetben nem Isten kiengeszteléséről van szó, hanem más emberek – a gibeóniak – kiengeszteléséről), kiengesztelési szertartás cédrusfával, bíborfonállal és izsóppal (Lev 14,6). Ezeknek a kiengesztelési rítusoknak soha nincs áldozati jellege.

A tudatosan elkövetett bűnök kiengesztelésénél természetesen más volt a helyzet. Ilyen esetben a Num 15,30-31 volt az irányadó: „De ki kell irtani népe közül azt az embert, akár benszülött, akár jövevény, aki szándékosan cselekszik, mert az Urat gyalázta meg. Hiszen az Úr igéjét vetette meg, és az ő parancsolatát szegte meg, föltétlenül ki kell irtani az ilyen embert, bűnhődni kell.” Szándékos esetben tehát a halálbüntetés természetesnek számított. Ezenkívül a restauratív és a bűnbánó-büntető motívum is szerepet játszott (Ps 51 és Ez 18).

Az exilium utáni korban az Úr szolgája minden bűnök hordozója (Ézs 53). A Papi iratban és az Ez 40-48-ban az engesztelési rítusok már a középpontba kerülnek. Az Ez 43,7 szerint az új templomban a kiengesztelési rítusok helye a templom: „...Emberfia! Ez az én trónusomnak a helye és lábaimnak a helye, ahol Izráel fiai között fogok lakni örökre. Nem szennyezi be többé szent nevemet Izráel háza, sem ők, sem királyaik paráznsággal...”.

A vétekáldozat és a jóvátételi áldozat fajtáit és lehetőségeit ismerteti a Lev 4. és 5. része. Az áldozat lényege: egy állatra (kecskebak, Lev 4,23) viszik át kézrátétellel a vétket. Ennek a rítusnak már kifejezetten áldozatjellege van: a Lev 4 az égőáldozatot és a vétekáldozatot is említi. A Lev 4,25 szerint a pap közreműködése is szükséges az áldozat bemutatásakor.

A Lev 16-ban olvassuk az engesztelési ünnepről. Időben innentől kezdve egyértelműen áldozatbemutatásról van szó, papi közreműködéssel (Lev 1,4) és a papok és léviták felszentelésével (Lev 8,34 és Num 8,21). Lev 17,11: „Mert a test lelke a vérben van, és én az oltárra adtam azt nektek, hogy engesztelést szeressen értetek.”

A zsidóságban – az intertestamentális korban – a kiengesztelés ok az Isten dicsőítésére. A kiengesztelés lényege nem változik: Isten ad módot arra, hogy az ember Őt, Istent kiengesztelje.

Persze, más formában nyilvánul meg a kiengesztelés addig, amíg a templom áll, és más formában akkor, amikor az áldozatbemutatás nem lévén lehetséges, a bűnbánat feltétele a kiengesztelésnek.

A bűnbánathoz hozzátartozott a zsidóságban a diakónia, a Hős 6,6-ra emlékezve: „Mert szeretetet

kívánok, és nem áldozatot, Isten ismeretét és nem égőáldozatot.”

Qumránban is megünnepelték az engesztelési ünnepet. Isten az, aki a kiengesztelést munkálja minden bűnünkért (1QS 11,14). Qumránban viszont csak az kapott engesztelést, aki a qumráni gyülekezet tagja volt (1QS 5,6k).

Az engesztelés Qumránban a megtérés, az imádság, a böjtölés és az adakozás által történt. Ilyen értelemben – még az adakozást is beleértve is – állíthatjuk, hogy a zsidóságban, az intertestamentális korban, a megbékélés spiritualizálódott.

Az Újszövetségben a *katallagé* (Róm 5,10k; valamint 2Kor 5,18.20; és Róm 11,15), a *diallaszó* (Mt 5,24) és az *apokatallaszó* (Kol 1,20.22; és Ef 2,16) jelenti a megbékélést.

A megbékélés lényege: Isten ellenségei voltunk. Lázadtunk ellene, és ezzel a legnagyobb bűnt (az Ószövetségben: *pesa*) követtük el. Ilyen módon halálra ítéltettünk (Róm 5,10; és 11,15), a megbékélés után viszont „új teremtés” vagyunk (2Kor 5,17). – Olvastam olyan angol nyelvű bibliafordítást, ahol a „békülj meg Istennel!” (2Kor 5,20) úgy van lefordítva, hogy – idézem – „legyetek Isten barátai”. Ez a fordítás képviselhetetlen, mert olyan intim kapcsolatba hozza az embert Istennel, amely kapcsolat már az Isten általi teremtés jogán sem illetné meg az embert.

Az új teremtés a békességet hozza, a kiegyenlített viszonyt Istennel. Követségben (2Kor 5,20) járunk akkor, amikor a békéltetés szolgálatát végezzük.

Az Istennel való megbékélésből következik, hogy az embernek a felebarátjával is meg kell békülnie. Mt 5,24: „...hagyd ott ajándéodat az oltár előtt, menj el, békülj ki előbb atyádfiával, és csak azután térj vissza s vidd fel ajándéodat.” – Végsős soron ugyanazt jelenti a kibékülés a felebaráttal, mint a megbékélés Istennel. Mert: a kibékülés feltételezi, hogy „az atyádfiának valami panasza van ellened”. Vagyis, hogy a rendezetlen viszonyt kell újrakezdeni. Ez az újrarendezés pedig a békesség állapota.

Az Újszövetségben (2Kor 5,14kk; és Róm 5,6.8.9.) a megbékélés a Krisztus halálából következik. A megbékélést csak elfogadni tudjuk (Róm 5,11), magunk nem vagyunk aktív előkészítői, vagy pedig végrehajtói – ellentétben az Ószövetség kiengesztelési rítusaival, vagy áldozatával. Pál apostol többféleképpen fejezi ki a Jézus váltságáldozata által bekövetkező megbékélést. Van ennek a megbékélésnek politikai-szociális területe, kultikus területe, forenzikus, a megigazuláshoz hasonló értelme, és olyan jelentése, amelyik a nemzetközi jog szférájába esik.

A megbékélés – vagy helyesebben megbékéltetés, vagy békéltetés, hiszen Isten viszi végbe – szabadság is jelent. Az egész ember – és itt nem szabad trichotomikusan gondolkozni (test, lélek, szellem) – szabadul meg (Róm 6,12-14). A megbékéltetés Isten ajándéka, amellyel a szabadság is együtt jár. Megbékélvén Istennel, a keresztség által meghaltunk a bűnnek (Róm 6,2.11). Új életünk van. Itt is érvényes a kettősség: éppen úgy élünk a jelenlegi életben, mint az eljövendőben. Ez a kettősség a Biblia számos fo-

galmában megvan, pl. az Isten országának közelségében. – Tehát: még nem vagyunk Isten országában, de már közel vagyunk hozzá.

Az új élet Pál szerint (Róm 14-15) a felebaráti szeretet gyakorlása, amikor is a szeretet nem érzelem, hanem cselekvés.

A megbékélés, helyesebben a békéltetés ilyen módon Isten ajándéka. Az ApCsel a Szentlélek ajándékáról beszél (Acta 2,38 és 10,45) (*dórea tou hagiou pneumatos*). Ez az ajándék, ahogy a 2Kor 5-ből is kitűnik, azt jelenti, hogy mi, emberek, teremtmények, nem érdemeltük és nem érdemeljük meg a megbékélést Istennel. Pál apostol, amikor a 2Kor 5-ben kijelenti, hogy Isten már megbékélt és megbékéltetett velünk, mégis felszólít: „Béküljete meg Istennel!”

A dogmatörténeti és dogmatikai összefoglalás már sok újat nem hoz: Dogmatörténetileg a Krisztus vérére történő utalás visz el bennünket a megtérés tanításához – ami a megbékélés tanításával azonos. A keresztségnek van itt különösen nagy jelentősége. A gnózis – amely szellemtörténeti folyamat amúgy is nehezen azonosítható – a megbékélés szükségességét és tanát tagadja, hiszen abból a principiumból indul ki, hogy az Isten jó – amit senki nem vitat –, a következmény viszont az, hogy ezzel a „jó” Istennel való megbékélésnek, kiengesztelésnek nincs helye. Az Isten kiengesztelése helyett egyre inkább a Gonosztól való megszabadulás kerül előtérbe. Az az összetartozó fogalmiság, ami a Szentírást jellemzi, és ahol a kiengesztelés, a megbékélés és a béke nyilvánvalóan összetartozik, darabokra esni látszik azáltal, hogy például a kiengesztelésről szóló tanítás elválik a megigazulástantól.

A gnózis felett filozófiai hatásoknak is betudható, hogy a megbékélésről szóló tanítás spiritualizálódik – például *Origenes*nél. Szerinte a Márk 10,45-ben leírt váltság (*lüttron*) („Mert azt Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért”) sem Istennek fizetik ki, hanem az ördögnek. Krisztus engesztelő műve tulajdonképpen annyi lenne, hogy fokról fokra megtisztítja a világmindenséget a bűntől.

A nyugati egyházban a *satisfactio* tanítása *Tertullianus*tól kezdve megtalálható. *Augustinus* különbséget tesz *redemptio* és *reconciliatio* között. A redemptio az ördögtől való visszaszerzés, a reconciliatio pedig a tulajdonképpeni megbékélés, vagy kiengesztelés.

A római katolikus tanítás persze úgy tekinti Krisztus érdemét, mint amelynek alapja az emberi érdem, vagy azok összessége. A reformáció természetesen tagadja az emberi meritum tényét a megbékélés vonatkozásában. Luther Isten kezdeményezését hangsúlyozza a megbékélés folyamatában, azzal, hogy Jézus Krisztusnak kell betöltenie a törvényt ahhoz, hogy az isteni kegyelem hatóvá váljék. Kálvin pedig azt állítja, hogy Isten, az ő szuverén akaratából, amely a szeretet, egy közbenjárót rendelt. A közbenjáró érdeme kizárólag Isten kegyelmétől függ. Luther szerint is, és Kálvin szerint is Krisztus a papi tiszt által békéltet meg Istennel.

Dogmatikailag nézve (*W. Joest*) a keresztyén üdvözet tulajdonképpen a megbékélés üzenete. A megbékélés nem csupán a bűnök következményének elengedéséről van szó, hanem az újjászületésről is, a megszentelődésről is, és az élet jövőjéről Isten országában. Az üdvösség csak úgy zárja ki az eudemonisztikus, vagy morális félreértelmezést, ha az üdvösséget az Istennel való megbékélés kategóriájában képzeljük el. Az eudemonizmus jelenti azt a tévtanítást, hogy csupán annyiról lenne szó az üdvösségben, hogy a Gonosz eltávolított az életünkből. A moralizáló tévtanítás pedig az lenne, hogy az üdvösség másból sem állna, mint a tiszta vallás és az erkölcs tanításából.

Abból, hogy az ember az Istennel való közösségből kilép, az következik, hogy az ember Isten haragját vonja magára, ennek következménye pedig Isten ítélete. Ennek alapja az, hogy Isten nem egyszerűen objektumnak tekinti az embert, hanem személyes kapcsolatot alakít ki az emberrel.

Nem az ember az, aki a saját akaratából képes helyreállítani ezt az Istennel való közösséget, hanem Isten szuverén akarata. Egyedül Isten az, aki megbékéltet. Isten üdvözítő cselekedete Jézus küldetésében valósul meg. Jézus küldetéséhez hozzátartozik kereszthalála. Krisztus feltámasztása pedig az Istennel megbékéltek fejévé teszi Krisztust.

Így nyer pozitív tartalmat Krisztusban az Istennel való találkozás. Ez a találkozás nem ér véget az ítélettel, hanem az Istennel való rendezett viszony, a békeesség a találkozás eredménye, amely pedig a megbékélés folyamatában valósul meg.

Dr. Bartha Tibor

A megbékélés, mint Isten ajándéka és az új élet forrása

– Társadalmi, történeti, környezetvédelmi aspektusok –

A hit nélkül élő ember, de még a hívő is oly sokszor találja a vallás vagy vallása tanait öncélúnak, magyarárn nem időszerűnek, s jóindulatú közömbösséggel tűnődik felettük, furcsaságnak, vallástörténeti örökségnek tartván – amíg azután e vallások tételei egyszerűcsak, mint a fény felé fordított kristály, ragyogni kezdenek, megvilágítók és eligazítók lesznek. A Kelet nagy vallásai közül hányan és meddig nem

tudták értelmezni a természet kíméletének, a legkisebb lények elpusztításának tilalmát vagy a „szent ténének” tanát – amíg a környezet pusztulásának veszedelmei rá nem döbentették a XX. század végén: a teremtés művének gondtalan pusztítása milyen végzetes környezeti következményekkel fenyegeti az emberiséget, s ezért e hittételek hirtelen aktuálissá, elevenné válnak.

Valahogy ekként vagyunk a megbékélés teológiai tartalmaival is. Noha évezredek óta a keresztyén vallás középponti tétele ez, avagy az engesztelés-kiengeztelés révén úgy is mondhatjuk: *maga a vallás az*, amiről itt szó van, mégis igazi döbbenetességében csak most, a XX. század végén, például a *holocaust* után bontakozik ki előttünk, hogy megbékélés nélkül nincs, nem lehet túlélés, nincs emberi élet.

Hogy mennyire pusztán vallási, evilági vonatkozás nélküli volt az előzőekben alaposan megvilágított *megbékélés*, elegendő csupán a XIX. századig visszamennünk. Az egyének közötti kapcsolatban persze évszázadokon át élt a megbocsátás, megbékélés keresztyén eszméje – de inkább csak erkölcsi, morális parancsként, úgy mondanám: *egzisztenciális* vonatkozások nélkül.

A bármely teljesítményre képes, a közjó felé harmonikusan lejtő társadalom víziója hatja át a XIX. század emberének gondolatvilágát. Uralma a természet felett korlátlan, lehetőségeinek, szabadságának nincs korlátja többé az ipar, a gondolkodás, a politika forradalmi után – véli a XIX. század embere.

Madách *Az ember tragédiája* egyiptomi színenben mondatja a fáraóval, aki piramisára mutat: „magasabb lett az ember, mint az Isten”. A pozitivistá liberalizmus éppúgy, mint a XIX. században született marxizmus ezzel a göggel fordult szembe a teremtéssel. Ma már inkább mentségükre kell mondanunk: a világ akkori csekély népessége, a töretlen gazdasági haladás, az átlagos életkor és a jólét növekedése, valamelyes alapot adott a konfliktusokon át, de mégis a harmónia felé tartó fejlődésnek. (Madách éppen a XIX. sz. nagy *kivételeinek* egyike, aki szkeptikus e téren.)

E korban a megbékélés – önmagunkkal, a külvilággal, s mint a fáraó szavai mutatják, az Istennel történő megbékélés – igazán fel sem merül. Csak a rosszal, a bűnnel szemben él, mint erkölcsi parancs, ám a világgal, mint olyannal, az emberi értékektől mentes, de nem értéktelen világgal szemben nem fogalmazódik meg.

Valaha az ősidőkben az első szántóvetők a talaj megforgatása előtt bocsánatot kértek a föld istenétől. A XIX. századra az elnyerhető harmónia reményében aggályok nélkül, az ember göggyével, a hybrisszel előremenni látszott a világ. E gondolkodás szerint a modern világban nincsenek, nem lehetnek tömeges, jóvátehetetlen vétkek, hibák, bűnök, de a racionalizmusba vetett hit folytán még végletes *tévedések* sem, amelyek a fejlődést eltorlaszolhatnák.

A XX. század történelmi bűncível, a végveszélybe jutott környezettel fizettünk mindezért. És egyszerűsmind a *megbékélés* keresztyén eszméje századunk végére a modern világ középponti gondolata lett.

A *megbékélés* e nagyobb élet-alakító dimenzióban, vagyis mint az új élet forrása, három aspektusból vizsgálható:

- 1.) a múlt felé fordulva, mint *megbocsátás*
 - 2.) a jelenben mint *lemondás*
 - 3.) a jövő vonatkozásában pedig mint *belátás*
- Nézzük ezeket az aspektusokat egyenként.
- 1.) *Megbocsátás*. Ami a múltban történt: megtör-

tént, jóvátehetetlenül. Vele kell élni, azzal megbékélni: megbocsátani. E folyamathoz bizonyos értelemben hozzátartozik a felejtés, de ez nem azonos az emlékezethiánnyal, az emlékezetkieséssel. (Ismeretes, hogy nálunk pl. a *holocaust* szörnyűségeit korábban átadták a feledésnek.) A megbékélés-megbocsátás folyamatában lehet és kell bizonyos értelemben felejtetni, de tudnunk kell, hogy mit kell felejtünk. A németnek van erre egy lefordíthatatlan szava: *Vergangenheitsbewältigung*, kb. a múlt meghaladása, a múlt lebirkózása, a mi plasztikus nyelvünkön talán: megemésztése. Ez az aspektus, ennek filozófiai tartalmai, hatása a kollektív tudatra, s ennek teológiai vonatkozásai a legkidolgozottabbak, s így ezzel a továbbiakban nem foglalkozunk.

2.) *Lemondás*. Meg kell békélnünk a jelenben azzal, hogy nem cselekedhetünk meg minden erkölcsi szempontból helyesct sem. Elvileg elérhető, és elvi szempontból nem kifogásolható célokról kell lemondanunk, belső meggyőződésből, nem fogcsikorgatva, nem társadalmi vagy természeti kényszerek előtt meghajolva – mert akkor már késő. Rezignatív vagy sztoikus magatartásnak tűnik ez, tehát régi erkölcsi és magatartásformának, de nem erről van szó. A sztoikus saját emberi értékgyarapítását vagy értékeinek mentését szolgálja lemondásával; a sztoikus saját értékeit nem akarja kockára tenni. A jelenben és a jelenben megbékélő lemondása a teremtéssel való megbékélésen alapul, annak értékeit akarja kímélni, értékpusztulását gátolni. Lemondása önmagán kívül állóra irányul: ez az attitűd Isten művét keresi mindenben, nem passzívan, nem benuháshoz vezető módon, hanem cselekvően, de nem titánian. Harmóniát nem a leigázásban, nem a „természet legyőzésében” keresve, hanem a megbékélő lemondásban, benne Isten ajándékát és az új élet forrását ismerve fel. A középkor szerzetesének lemondása új értelmet nyer: pl. a környezetkímélő ember lemond sok mindenről, s ezen át jut el a benső harmóniához, a megbékéléshez. Nem kényszer, hanem önkéntes belátás útján; egy olyan világrend elfogadásával, egy olyan világhoz igazodás révén, amely felismeri, hogy nem az ember a mindenség ura. Az emberhez, a véges lényhez méretezett lét, az evvel való megbékélés a hit nélkül élők számára is korunk eszménye. Mert a világgal nem lehet kiegyezni – csak megbékélni.

3.) *Belátás*. Elégséges mindez, hogy a megbékélés-problematika világi, a nem-hívók felé is kisugárzó hatását megvilágítsuk? Korántsem. Bár az előbbieket a jövőre is irányulnak, s a jövő nemzedékek jövőjét is biztosítják, a jövővel való megbékélés, a földi lét végességének felismerése, illetve az evvel való *megbékélés*, ennek *belátása* még e rövid keretek között is említést érdemel. Ha nincs megbékélés a halállal, nincs igazi megbékélés. És a jólét terjedő világában a végességgel való szembenézés – mindennapos tapasztalat ez – még nehezebb. *Bibó* István egy gondolatára hívnám fel a figyelmet. Egyik utolsó, történetfilozófiai tárgyú elemzése szerint a halál tudata, a halálfélelem, illetve ennek legyőzése a döntő lélektan-i mozzanat a hatalom, az embernek ember feletti

uralma megjelenésében. A hatalom elidegenedettségét eszerint csak az önmagunkkal való megbékélés, saját létbevetettségünk végességének belátása, az ezzel való megbékélés oldhatja fel.

A probléma keresztyén háttere, a végítéletbe vetett hit – vagyis a haláltól való félelem *helyett* a végítélettől való félelem – keresztyén gondolatának történeti humanizáló szerepe kétségtelen. A keresztyén vallásosság történelemformáló erejének legszebb, s egyik legismertebb példája ez. S mivel a végítélet várását egyzsersmind az Isten *megbékítő* szándékába vetett hit bizonyossága hatja át, a megbékélés előbbi történeti as-

pektusai: a *megbocsátás a múltat*, a *lemondás a jelent*, a *belátás a jövőt* illetően – a legszorosabban összekapcsolódnak a kérdéskör előbb vázolt teológiai aspektusaival. Úgy is mondhatnám: az Istennel való megbékélés dimenziója időtlen, nem válik befejezetté, valóban – ahogyan Bartha Tibor jelezte – örökös folyamat. A megbékélés történeti-világi aspektusában – az időbe vetettségnek megfelelően – elágazik ugyan, de ugyancsak folyamat jellegű, soha nem válik befejezetté, az emberi létezés lényegi sajátossága.

Dr. Gergely András

A megbékélés Isten ajándéka és az új élet forrása

– Ökumenikus aspektus –

Kifejezem örömeimet az Országos Protestáns Napok pozitív *főtémájával* kapcsolatosan – hiszen a protestantizmus nem egyszerűen valami ellen van, hanem valamiért protestál, vagyis valami érdekében tanúskodik. Ez méltó hozzánk, nem a contra existenciánkat, nem is a coexistencia készségünket akarjuk kifejezésre juttatni, hanem a proexistencia álláspontunkat... *Együtt egymásért* – ebbe a témakörbe illik bele mai ideológiai-történeti fórumunk tematikája is (l. cím!) A megbékélés...

Kedves Testvéreim a Jézus Krisztusban!

Megköszönve a felkérést és a megelőlegezett bizalmat ... az ökumenikus mozgalom egyik veteránjaként szólok, hiszen *1948-ban*, amikor az EVT alakult, az első ösztöndíj-sorozat keretében a Világtanács ösztöndíjasa voltam, és azóta az Ökumené elkötelezett szolgálója vagyok.

– Köszönetet mondok a főreferátum előadójának dr. Bartha Tibor tudós testvérünknek a bibliai felvezetésért: az Ósz-Úsz terminusainak tisztázásáért – a kippértől a katallagéig (a diallaskó és az apokatallaskó szómagyarázata is idetartozik...) Qumrántól a dogmatörténeti folyamat bemutatását is feladatának tekintette, a *gnóztól* – ami ma újra izgalmas jelenség! – a Keleti és Nyugati Egyházon át a Reformáció népének teológiájáig. – *Különösen is értékeltem*, hogy jó biblikusokhoz illően óvott a tévtanítástól, különösen abban az irányban, ami a keresztyén mondanivalót redukálja vallási és erkölcsi tanításra, esetleg ahogyan az én fiatal körömben gyakran elhangzott „valláserkölcsi szükségszerűség a nevelés terén a keresztyén ismeretanyag...” *Több is! MÁs is!*

Mint evangélikusnak nagyon tetszett az *isteni initiativa kiemelése* és a tudatos folytatás: megbékélt, hogy mi is megbékéljünk egymással.

Korreferensként *néhány kritikai megjegyzésem* is van természetesen, ami nem ellentétet, hanem hangsúly eltolódást jelenthet: 1. Kissé *statikusnak éreztem* mondanivalóját, mint amilyen a címünk (!) is két főnév: *ajándék* és *forrás* magyaráz egy fogalmat: *Megbékélés*. Az én olvasatomban a megbékélés *esemény* jellegű, ez történt és történik, újra és újra megeshet az időben

mivelünk és miáltalunk is. *Nem* leltár tehát. 2. Magyarázata elején az *ember elidegenedéséről* beszél, ezt kevésnek érzem, talán a filozófiai existencializmus hatása érezhető itt, ami tudom, hogy könnyen érthető ma, de teológusabb a folytatás, amit referensünk szintén hoz: *az ellenségkép*. Ti. Isten minket amikor szeret, bennünk ellenségeit szereti – éppen ez a csodálatos... 3. Evangélikusként *nem éreztem krisztocentrikusnak*, inkább egy szent könyvgyűjteményen végighaladva, a Szentírást a maga egészében és minden részletében egyformán kezelve magyaráz. A *Christus Dominus Scripturae* evangélikus elv számomra nem tesz egyenlőségjelet a Szentírás minden locusa vonatkozásában... Az emmausi tanítványok esetére utalva mindig azt várom, hogy az *Ő* kezében nyílik ki minden Írás... 4. Kissé talán *túlságosan könnyedén siklik át* a rk. tanításon, a megszokott protestáns séma szerint „A rk. tanítás *persze* úgy tekinti Krisztus érdemét, mint amelynek alapja az emberi érdem, vagy azok összessége.” A RK káté nem így tanít. Hadd idézzem most, nem a rómaiak védelmében, egyfelől mert nem kértek erre, másfelől mert nem is szorulnak rá. A protestánsoknak éppen azon lehet csodálkozniuk, hogy a II. Vatikáni Zsinaton és azóta nagyobb hasonlóság van közöttünk, mint azt gondolnánk: pl. 604, 605. cikkely. Tehát nemcsak az Unitatis Redintegrációban van ökumenikus hang – hanem ilyen alapvető hitigazságban is... A Káté megjelenése óta ez a hang ismétlődik újra, meg újra... (Pl. 1995-ben)

Saját hozzájárulás – ökumenikus aspektusból

Hogy a reconciliatioval foglalkozunk ökumenikus szempontból annak két oka is van: 1. Látjuk a szűkségét... Megbékélésre vágyik egy fáradt nemzedék és küzdelmekben megfáradt keresztyénség is. 2. Ennél is fontosabb, hogy a Szentírás Ura mandátumként adja ezt a szolgálatot és apostolai jól megértették őt: Róm 15,7-13; Ef 4,2-4; Gal 6,2.

Valóban (ad 1) a *nem-egyházban* a Balkánon, a Baltikumban, a Kárpátmedence egészében, Közép-Keleten, a FÁK országaiban, a Csendes Óceán szigetvilágában megbékélésre van szükség ötven évvel a hábo-

ró befejezése után és az ENSZ 50 éves megalakulási évfordulóján. A magyar társadalomban is olyan feszültségek vannak, hogy a gazdasági nehézségeknél is veszélyesebbnek tűnnek, nem is csupán a szélsőségekre gondolok most... Magyarázatra sem szorul mennyire égető kérdéshez nyúlunk és mennyire releváns lehet a keresztyén mondanivaló a 20. sz. végén lokálisan, regionálisan, kontinentálisan, globálisan...

S az Egyházban – *legyünk őszinték* most és ne lakozzunk – egyáltalán nem természetes, hogy minden felekezetet a megbékélés elkötelezett híve. A valóságban vannak feszültségek és a megbékélés feladatként nemcsak mögöttünk van, hanem előttünk is... *Nevelésük*: rk-orthodox nézeteltérések – főleg az unitusok miatt, rk- és protestánsok: még mindig régi sémákban gondolkozik egyházaink népének nagy része, régi előítéleteket, vélt és valós sérelmeket hordozva, de protestánsok egymás között – a klasszikus protestánsok, a ref. és ev. egyház valóban történelméhez méltóan, minden szinten a legtestvéribb viszonyban van? És mi a helyzet a neoprotestánsok vonalán és életgyakorlatában (Szabad Egyházak Szövetsége)?

A mit cselekedjünk? kérdésre ma is az a válasz, ami az első pünkösdkor Péter felelete volt: *Térjete meg és higgyetek az evangéliumban!* A békéltetés szolgálatát csak úgy végezhetjük hitelesen, ha egységben tudjuk magunkat és ennek látható jelét is adjuk, így váljuk bizonyágtételünk olyanná, amivé Jézus imádságában kívánta: „Hogy elhiggye a világ, hogy Tè küldtél engem Atyám”.

Azt hiszem valamennyien látjuk a szükségét és a téma aktualitását felekezetközi és felekezeteken belüli relációban egyaránt.

Ad 2. – amint említettem a *szükség felismerésénél is fontosabb a Szentírás Urának, az Egyház Urának ránkibízott mandátuma*. Parancsa teljesítése nincs tetszésünkre bízva. Amint a szeretet parancsa nem jó tanács csupán, hanem új parancs, ugyanúgy a békéltetés szolgálata és az oltárhoz járulás feltétele, hogy dolgainkat rendezzük... Még az *ellenséget* is lehet és kell szeretni mondta a *Hegyi Beszédben* és illusztrálta a kereszten... Befogadhatjuk egymást, ahogy ő befogadott minket (Róm 15) és ezzel kapcsolatban nagyobb reménység gyulladhat a szívünkben, mert Isten a reménység Istene ebben a vonatkozásban. Felekezeti szinten is érvényes egymás elviselésének igénye (Ef 4,2-4) és egymás terheinek hordozása (Gal 6,2), noha éppen elégnek érezzük saját felekezetünk terheit 1995-ben... Nem vagyok pánikban, tudom, hogy az első gyülekezetektől kezdve az *Egyháztörténeten* végigvonulnak ellentétek, feszültségek érezhetők. Nem idealizálom az ApCsel-t, vagy a levelekből elénkklépő ösgyülekezeti képeket. Mégis komolyan veszem, hogy a (*Hegyi Beszéd*) Békességre igyekvők, törekvőknel több az eredeti szöveg *eirénépoi* kifejezése. Az ökumené emberei nem felületesen boldog emberek (nem happy, hanem blessed) vagyis Jézus így üdvözlöl bennünket. A megbékélés sohasem könnyed irénizmus, hanem *mortificatio* a javából... Mégis a babitsi mondat mutatis mutandis értve, fele-

kezetekre vonatkoztatva érvényes és jogos kívánság: „Legyen már végre béke”.

Komolyan, a jelenleginél komolyabban kellene venni mindazt, ami valóban közös, s amit nem nekünk kell megteremteni, hanem fel kell fedeznünk, mert már megvan (tehát nem kitalálni kell, hanem élni vele): *Közös Urunkat* (Confessio Augustana Előszó) – *Szentháromság Hitünket*. A trinitárius formula kötelez. *Közös Szentírásunk* ma is az ökumené leghatásosabb eszközeinek egyike, sőt alapja. *Keresztységünk* tudatosítása nemcsak a Limai dokumentum elvi elfogadása, hanem valódi összekötő kapocs (most, hogy már a felnőtt-keresztység a történelmi protestantizmusban is rendszeres gyakorlat külön súlya lehet a keresztiségnek!...) *A Miatyánk* és *Credo* közös szövegek liturgikus rendszeres használata, sőt a *Nicaenum* használata is segíthet. A megbékélést szüntelenül munkáló Isten miatt kell *történelmünket* mind a 2000 esztendőt komolyan vennünk...

Elemi élményem *reménységünk* közös volta, ha hangsúlyeltolódással is, de minden történelmi keresztény felekezet nemcsak a halálról tud, de várja (expecto!) a test feltámadását és a tartalmas örök életet. – *Közös imakincsiünk* van és közös veretes *egyházi énekeink* ökumenikus kincsként (becsülöm a ref., rk. és ev. kiadványokat e téren). Társadalmi *erkölcsi felfogásunk* is sokkal közelebb van egymáshoz, mint ahogyan ezzel élünk. Szándékosan hagytam a végére *közös környezetünket*, a XX. sz. szekularizált világát, mert kevés az, ha csak a konfrontáció, a társadalmi rendszerekkel szembenállás tart össze, de nem szeretném bagatellizálni azt, hogy *ugyanabban a hajóban utazunk*, a felületen különböző, de a mélyben azonos kérdésekkel és bűnökkel küzdünk mai társadalmunkban (a suicidiumtól a válásig, az élet értelmének tagadásától az elmagányosodásig, a piacra orientált gondolkodás és életmódtól a szellemi élet értékeinek negligálásáig, nem beszélve nevelési és szenvedély problémáig, menekültek és a másság megemésztéséig és kezeléséig...).

Józanul tudom, hogy *marad sokfajta különbség* is. Rómaiakkal a Mária kultusz (Máriával, nem Máriához imádkozunk), szentek tisztelete, pápai családok hatatlanság... Protestánsok között is: Szentírás-kezelés, úrvacsorai gyakorlat, praedestináció hangsúlya, liturgiai kérdések sora, strukturális felfogás stb. De ha már jó a viszony, ha már megbékéltünk egymással, ezekről mind-mind lehet beszélni, még a vegyesházasságról is (már a terminus is más – vegyecs: a hívő és hitetlen, vagy ker. és nem ker. házasság). Ha a viszony ellenséges, megbékélés előtti, úgy ezek nem lehetnek kiinduló pontok...

A megadott téma második fele *az új élet* ökumenikusan csak egy ponton szorul kiegészítésre. *A forrásból forrásolni lehet*. Aki Jézusnál veszi az élet vizét, abból az örök élet vize tovább árad. Az ökumené egyik veszélye ma az évfordulók ünneplése: 1998: EVT-ötven éves lesz, 1995: a II. Vatikáni Zsinat zárása 30 éve történt. Nem becsülöm le az emlékünnepeket, a választott néppel együtt vallom, hogy tanítani kell fiainknak és fiaink fiainak, de *nem tartom elégnék* jövőképek és jövőre irányultság nélkül. Félttem egyhá-

zainkat a reformáció ünnepére készülve, hogy beleragadnak a 16. századba. Új élet a felekezetek közötti viszonyban is lehetséges, az ellenreformáció kora is lejárt, a harmincéves háborúé is. Boldogan várom Isten nagyságos cselekedeteit holnap is. Becsülöm az

Acta apostolorumot, vallom az egyház népének kontinuitását, de remélem a holnapban, a 21. században is tevékeny Urunk nagyságos dolgait...

Dr. Hafenscher Károly

A megbékélés, gyülekezeteink életében

– Bevezetés a paneldiskusszióhoz –

Felekezetek között és felekezeteken belül: ezt a sémát ajánlom az első két körben – moderátorként.

A moderátor feladata hármas: 1.) moderálja magát, hogy ne uralkodjék a résztvevőkön, hanem koordinálja a véleményeket; 2.) moderálja a kerekasztal résztvevőit, hogy az idő és az ökumenikus etika határát át ne lépjék; 3.) a jelenlevőket bátorítsa, hogy kreatíve mindenki szóljon és ne menjen el hiányérzettel.

Általános *kérésem*, hogy beszéljünk őszintén, „lakkozás” nélkül, de ne reménytelenül, mint akik már előre feladják a gazdagodás lehetőségét, nem várva semmit a többi résztvevőtől...

A főtémán belül ne feledjük el az egész rendezvény (OPN) mottóját: *Együtt-egymásért.*

Van-e joga a kersztyénségnek beszélni az *együtt* témáról, amikor nemcsak 1054, 1517, 1537 stb. jelzik szétszakadásunkat, hanem szinte a kezdetektől tanítványi körök, csoportosulások alakultak és gyakran szakadásra vitték a dolgot...

Mégis szeretnénk *együtt* lenni az egész keresztyénséggel, minden szakadás ellenére... *Jézus Krisztus uralma alatt* élő nép vagyunk, minden különbség ellenére, ahogyan a Confessio Augustana Előszavában olvassuk. – Együtt lehet lenni *esetlegesen*, tömegben is, úgy, hogy nincs közünk egymáshoz, csak összverődünk a véletlen folytán, együvé sodort az élet (buszban, villamoson, metróon így vagyunk együtt). Lehet azonban *tudatosan is együtt lenni*, amikor igénylem a másik jelenlétét, észreveszem, hogy rászorulok, mint ahogyan ő is rászorul, keresztyén módra együtt lenni azt jelenti, hogy részesedünk a közös javakból – ez a koinónia eredeti értelme. Nem ember-alkotta közösség, hanem azonos javakban részesedő társaság (communio és nem societas). Az *egymásért* kifejezés gazdag tartalmú, azt jelenti, hogy nemcsak egymás mellett elviselve a másikat, vagy békésen tűrve, tolerálva, hogy rajtunk kívül más is van, hanem a „Men for others” modellt valósítva meg. *Életem értelme: a másik ember. Ez az egoizmus ellentéte.* Ez profitra orientált, piaca beállított világunkban szinte örültségnek hat, mégis lehetséges még felekezetközi relációban is. Azért vagyok evangélikus, hogy segíteni tudjak a református, római katolikus, ortodox testvéreknek. Saját színemet hozzáadva a nagy keresztyén család többi színéhez, gazdagíthatom a Családot, mint ahogyan a többi felekezettől is ezt várom...

Felekezetek között van feladatunk. Sajnos nagyon

sokszínű a kép a feszültségeket illetően és nemcsak a megszokott rk-prot. ellentétekről beszélhetünk. Ma a magyar ökumenében van ellentét *ortodox és rk. egyház között* (pl. unitusok, prozelitizmus stb.). Még mindig vannak feszültségek római katolikusok és protestánsok között (nehezen bírunk a modern szentté avatásokkal, a népi vallásosság több megkérdőjelezhető jelenségével, a konkurrenciaharccal, a többségi-kisebbségi pozícióval stb.) – Van ellentét és feszültség *protestánsok között* is, merjük feltárni ezeket a gyógyulás érdekében. Tudunk ilyenről a *klasszikus protestáns felekezetek között* (ref.-ev.) és a *klasszikus és neoprotestáns közösségek között* (nagyerezsdi egység, intercommunio, strukturális különbségek stb.). Rendszerint két malomkő közé kerülnek, akik komolyan veszik az ökumenikus mentalitást és gyakorolják is...

Felekezeteken belül is jelentős feszültségek észlelhetők. *Ortodoxia* – igen, de melyik: magyar, bolgár, román, szerb, orosz? *Rk. egyház* – valóban olyan egységes, mint kívülről, naiv protestánsok gondolják? Feszültségeket tapasztaltam laikusok és klerikusok között, szerzetesek és világi papok között, különböző rk. sajtóorgániumok között, kegyességi, „lelkiségi” csoportok között, sőt főegyházmegyék és egyházmegyék között is.

Református egyházon belül: a négy kerület csaknem négy különböző ref. egyház, svájci, holland, skót külső hatás érvényesülése más és más irányt hozott elő, bibliaszövetségesek és bibliakritikusok között, tiszta magyar és kozmopolita reformátusok között, sajtótermékek szerint is...

Az evangélikus egyházon belül. Két kerület, sokféle irányzat. Négy finn ébredési mozgalom, két svéd, egy norvég hatása különböző csoportokat hozott létre, nem beszélve a klasszikus német pietizmus többféle változatáról, de vannak politikai színárnyalatok, teológiai iskolák, nemzedéki feszültségek, nemzetiségi problémák, személyi feszültségek, a iustitia civilis komolyanvétele szempontjából sok az árnyalat.

A szabadegyházak – baptistákon belül, metodistákon belül, pünkösdieken belül tudok nézeteltérésekről nem beszélve a még kisebb csoportosulásokról.

Nézem a magyar felekezeteket és önkéntelenül hangosan mondom: *Kürie eleison, Christe eleison, Kürie eleison!*

Dr. Hafenscher Károly

Reformátori hittel a pluralista társadalomban*

A reformátori egyházak ősi elve: *ecclesia semper reformanda est*, az egyházat mindig reformálni kell, az egyháznak mindig meg kell újulnia. Emlékezésünknek az ad létjogosultságot és értelmet, hogy nemcsak a keresztyén hit Istentől küldött nagy megújítóira emlékezünk hálával, hanem példájukat követve mi maiak is az egyház megújításán, reformációján fáradozunk. Aktualizálva az említett latin mondást ezért így kell mondanunk: *ecclesia hodie reformanda est*, az egyházat ma kell reformálni.

A problémák közül, amelyekkel a keresztyén egyháznak ma szembe kell néznie, ezen az estén a pluralizmus kérdését szeretném elővenni.

1. A pluralizmus a ma nagy kihívása a keresztyén hit számára

A közelmúlt lélegzet-elállító élménye, hogy összeomlottak, csődbe jutottak hatalmas szellemi áramlatok és politikai rendszerek. Sem külső erőszak, sem félrevezetés vagy félretájékoztatás, sem rózsaszín utópiák nem bizonyultak elég hatásosnak. Üldözött, vagy éppen csak megtúrt nézetek túléltek az elnyomatást és felszabadultán virágoznak. S mindeközben meggyengülnek és olvadnak, zsugorodnak korábban éltető hagyományok is.

A rendszerváltás megdöbbentő és váratlan tapasztalattal lepte meg Magyarország lakosságának jelentős részét. Nemcsak az addig elnyomott jó nyert szabadságot, hanem minden, a rossz is éppoly szabad lett. A vallás és a hit szabadságát vártuk, de a pluralizmus világa jött el. A nézetek, az erkölcsi felfogások, a hitek sokfélesége addig is élt: a sokszínűség messze nagyobb volt, mint ahogyan az akkori vezetés szerette volna és hirdette, vagy ahogyan ma nem kevesen visszagondolnak a közelmúlt éveire.

A keresztyén hit, amely megtúrt volt, vagy hivatalos ellenfél, nem győztesként került ki ebből a változásból, hanem egy tarka, sokféle, szinte áttekinthetetlen világ egyik szereplője sok más között.

S egyszerűen egészen más lett a helyzet. A kitüntetett ellenfél, az illusztris ellenség, az „udvari” ellenség, akinek tiszteletreméltó voltát éppen ellenség-volta jelentette, csak az egyik szereplő a színpadon. Szerepe sokszor statiszta-szerep. Rosszul játssza szerepét: nem mer szólni, halk a hangja. Máskor mégis harsány a hangja, de elvétí a szót: igazsága nem hat olyan meggyőzően, mint amilyen hangosan hirdeti. Mintha az athéni jelenet ismétlődne, amikor Pál apostolt, aki a halottak feltámadásáig jutott a beszédben, egyesek gúnyolták, mások pedig még további meghallgatást tartottak szükségesnek (ApCsel 17,32), és csak néhányan csatlakoztak hozzá.

Sok rossz tapasztalat, súlyos bűn vezetett arra a

gyakorlati bölcsességre, hogy ebben a tarka forgatagban, amely világunkat jellemzi, türelemre, toleranciára van szükség: minden embernek van helye a földön, bármi legyen is a hite, meggyőződése, tulajdonsága. Senki sem tehet megkülönböztetést az emberek között, senki sem szenvedhet előnyt, vagy hátrányt csak azért, mert ilyen vagy olyan. Különbözik is a vallás, a hit, Isten és ember viszonya magánügy.

A politikai megfontolás ezzel lehűti az ellentétet. A következmény azonban nem várt és meghökkenítő. A toleranciával együtt elterjed az a nézet, hogy tulajdonképpen nincs igazság, hiszen minden bebizonyítható és mindennek az ellenkezője is. Kézenfekvő a következtetés: nincs igazság, nem is érdekes, mi az igazság, azt gondolom, amit akarok. S nincs olyan fórum, amely akár jogosított, akár képes lenne elbírálni, igazam van-e, vagy kinek van igaza. Ehhez hozzátartozik a másik: úgy élek, amint én akarok, senkire sem kell tekintettel lennem. S nincs olyan fórum, amely beleszólhatna tetteimbe, hacsak nem kerülök szembe a társadalom törvényeivel. De ha ügyes vagyok, nem fognak meg. A zsarnokok türethetetlen önkényét felváltja az egyének kénye-kedve: amint a zsarnokok önkényét semmi sem korlátozza, úgy ma az egyén ragaszkodik ahhoz, hogy életébe senkinek ne legyen beleszólása, maga dönthessen minden külső beavatkozás nélkül. A másik ember, legyen az akár politikai hatalom képviselője vagy más tekintély, legyen az baráti, családi vagy népi-nemzeti összetartozás, semmit nem számít, ha Én nem akarom, ha nekem nem tetszik. Az eredmény a zsarnokok esetében az uniformizált társadalom, az egyén esetében az atomizálódó, azaz bomló, részeire hulló, egyre kevésbé működő társadalom.

Nem hiszem, hogy tévednék, ha állítom: a pluralizmusnak ezzel a roppant kihívásával magyarországi keresztyénségünk még nem nézett igazán szembe.

2. A pluralizmus gyökerei a keresztyénségbe nyúltnak

Az ókori rómaiaknál az a mondás volt érvényben, hogy „minden városnak megvan a maga istene, s nekünk is a magunké” (Cicero), és türelmük odáig ment, hogy a meghódított népek isteneinek szobrát is elhozták, felállították és tisztelték. Az első nehézséget a zsidók és a keresztyének jelentették, akik nem voltak hajlandók meghajolni és áldozni a bálványok előtt. A keresztyénség azonban nem volt türelmetlen.

Pál areopagoszi beszéde a példa erre. Ahol nem hallgatták meg, nem fogadták be, onnan továbbment. A Cselekedetek könyve nemcsak a futótűzként terjedő evangéliumról tud, hanem arról is, hogy lehetségesek kudarcok, és ezért az apostol megy csendesesen tovább.

Jellegzetes példák a lutheri reformációból:

Az első, Luther bizonyágtétele Wormsban, 1520-ban: „...Hacsak meg nem győznek engem a Szentírás bizonyágaival vagy világos okokkal, – mert sem a pápának, sem a zsinatoknak egymagukban nem hiszek,

* (Az Ökumenikus Tanács reformációi ünnepélyén a Kispesti Baptista imaházban 1995. október 31-én tartott előadás szerkesztett szövege.)

mert bizonyos, hogy többször tévedtek és egymásnak ellenmondottak – kötve vagyok a Szentírásnak általam idézett igéiben és az Isten igéjébe vetett bizalmamban és visszavonni sem nem tudok, de nem is akarok semmit, mert sem nem bátoroságos, sem nem tanácsos dolog a lekiismeret ellen cselekedni.

Itt állok, másként nem tehetek, Isten engem úgy segeljen. Ámen.” (459. old. in: A wormsi tárgyalások. 1521. in: Luther Márton egyházreformáló iratai II. kötet. 1905.)

Bátor kiállítás volt ez az egész világgal szemben, a tévedésnek és a hamisságnak az egyformasága ellen, az általa Isten igéjében felismert igazság mellett.

A második példa ugyancsak Luthertől, aki nevezetes Invocavit prédikációiban („Nyolc böjti prédikáció Wittenberg népének 1522. március 9-16-ig. Fordította Szebik Zsófia. Magyarországi Luther Szövetség: Budapest, 1994. 38. old. Magyar Luther Füzetek 3.) Karstadt rajongó híveit, akik a kolostorok elhagyására, a templomi képek kidobálására és elégetésére, az úrvacsora két szín alatti vételére már valósággal kényszerítik az embereket, azzal csendesíti le, hogy hangsúlyozza: Nem azért kell elhagyni a kolostorokat, két szín alatt venni az úrvacsorát, vagy elfordulni a képektől, mert mások is azt teszik, hanem meggyőződésből, hitből, abban a tudatban, hogy egyedül ez a helyes. Tehát semmiképpen sem külső kényszerből. Mai fogalmaink szerint elképzelhetetlen sokféleséget tart megengedhetőnek, elviselendőnek az egyházban csak azért, hogy az emberi tettek ne képmutatásból, hanem meggyőződésből történjenek.

Harmadszor Luther levele a lázongó lélekről Frigyes választófejedelemnek és János hercegnek (Masznyik IV, 204), akik fontolgatták, hogy a Szentlélek közvetlen sugallatára hivatkozó rajongók ige hirdetését ne tiltsák-e meg, miután egy Máriának szentelt kegytemplomot kifosztottak és felgyújtottak. A közrend fenntartása a világi hatalom dolga, de az ige hirdetés tartalmi kérdéseibe nem szabad beleszólniuk: „Csak hadd prédikáljanak egész bátoroságosan, amit tudnak és aki ellen akarnak, ...” – írja. A mustnak ki kell fornia magát, még akkor is, ha ez a szabadság áldozatokkal jár. A rajongókkal szembenézve is tehát azt az eljárást tartotta követendőnek, amit az általa megindított reformációval kapcsolatosan Wormsban a trieri érsek kérdésére válaszolt: „*ha emberektől való ez a szándék vagy ez a mozgalom, akkor megsemmisül; ha pedig Istentől való, akkor úgy sem tudjátok megsemmisíteni őket*” (ApCsel 5,38-39). Nem tartotta ugyanis célravezetőnek a külső tilalmat.

Az Újszövetségben is találkozunk hasonló gondolatokkal:

A jeruzsálemi szegények részére való gyűjtésben Pál apostol számára fontos, hogy az hálaáldozat legyen és ne kényszerű adomány. Erre fel kell készülni, a felkészüléshez pedig idő szükséges, ezért előre küldi a testvéreket (2Kor 9,5). Egyébként sem uralkodni akar a korinthusiak hitén, hanem munkatársa akar lenni az örömeiknek (2Kor 1,24). Krisztus ajándékainak az ismeretében kell mindenkinek eldöntenie, hogy mennyit ad (2Kor 9,7).

Mindezek mellé tegyük oda magát az Újszövetséget. Nemcsak az egyes könyvek tekinthetők a Szentlélek ihletésének, hanem ez az egész így együtt. Abban a sokszínűségben, ahogy előttünk van: eltérő hangsúlyok, ellentétek, feszültségek, esetleg ellentmondások ellenére is. Az ógyház keresztyénsége ellenállt annak a kísértésnek, hogy akár harmonizálja az evangéliumokat, akár annak, hogy csak az egyik evangéliumot tartsa hiteltesnek. Az Újszövetség éppen így, ebben a sokszínűségében, pluralizmusában, gazdagságában készlet megállásra, gondolkodásra, elcsendesedésre, alázatra.

3. A keresztyénség mégsem pluralizmus

Nem fér össze minden tanítás és mindenféle életfolytatás a keresztyén hittel. Hiszen „*nem adatott az embereknek az ég alatt más név, amely által üdvözülhetnek*” (ApCsel 4,12). „*Mi azonosság van Krisztus és Belial között?*” (2Kor 6,15) „...*sem paráznák, sem bálványimádók, sem házasságtörők, se bujálkodók, sem fajtalanok, sem tolvajok, sem rágalmozók, sem harácsolók nem fogják örökölni Isten országát*” (1Kor 6,9).

A társadalom, a család, az ország, egyetlen emberi közösség sem maradhat fenn, ha nincs benne összetartó erő, egység, azonosság, egymásra figyelés.

Téves következtetés lenne: keresztyénként a magam ura vagyok, senki nem szólhat bele életembe. A felsorolt reformációi és újszövetségi példák éppen ezt hangsúlyozzák: nem Pál apostol, nem Luther, nem fejedelmek, nem emberek, de Jézus Krisztus alatt vagyunk. Nem emberi erő, hanem az ige (Ágostai Hitvallás 28. cikk) a hatalom a keresztyének között, amely előtt meghajolunk. Ezt az ígét emberek hirdetik. A Szentlélek használja fel, ahol és amikor akarja (Ágostai Hitvallás 5. cikk).

A pluralizmus keresztyén gyökerei nem azt sugallják, hogy minden mindegy, semmiben nem lehetek biztos. A bizonyosság nem a másik ember, nem a hatalom, nem a világ, hanem az, hogy Krisztus uralma alatt élünk. Amikor ezt meghirdetjük a világban, akkor nem a keresztyénség igazát hirdetjük, hanem Jézus Krisztus uralmát!

Nem lehet a keresztyén szabadság feloldódás a világban. Idegen szóval szinkretizmus, valláskeveredés. Mindenből egy kicsi, mint a konyhában vagy a patikában, egyéni ízlés, önkény szerint. A keresztyén hit arra tekint, aki azt mondta magáról: Én vagyok az út, az igazság, és az élet (Jn 14,6).

Nem lehet a keresztyén szabadság és önkéntesség fundamentalizmus sem. A saját igazságunk olyan hangoztatása úgy, hogy elzárkózunk a kérdések elől. Kikerülhetetlen és komoly kérdés, amelyet ismételtlen nekünk szegez a világ: „*hol van a te Istened?*” (Zsolt 42, 4.11.), de ez a kérdés egyúttal a hívő gyülekezetnek is kérdése: „*mikor mehetek el, hogy megjelenjek Isten előtt?*” (Zsolt 42,3). Ezért nem lehet az elzárkózás székérvárába menekülni, vagy valami kétségektől mentes fedezéket, bunkert találni. Nem lehet a kérdéseket és a gondolatokat elhessegetni. „*Tudom, kinek hittem*” – mondja Pál, és „*Legyetek készek mindenkor számot adni a bennetek levő reménységéről*” – mondja Péter.

4. Keresztyén válasz a pluralizmusra

Komolyan venni a minket körülvevő világ kérdéseit. Dialógus, de nem abban az értelemben, hogy valami közös nevezőt keressünk alku révén. Érveket keresni és felsorakoztatni.

A reformátorok egyre azt hangsúlyozták, hogy Isten igéje válaszol a hitben botladozó ember kétségeire és kérdéseire. Isten igéje győzi le az ember kétségeit és mutat biztos utat. Luther ezért hajtogatta egyre kora vitáiban, hogy azt kell nézni, ami írva van, mi az a szó, amelyet az Írásban olvasunk és mi a jelentése. Nem volt mégsem fundamentalista. Nem magyarázatokat adott ugyanis, hanem az ígét úgy olvasta, hallgatta, tanulmányozta, mint Isten megszólítását, ajándékát, hí-

vását. Nem egy szöveggel állunk szemben, amikor az ígét halljuk, hanem azzal, aki szól.

Bátran forgolódhat a keresztyén ember a világban, ebben a sokszínű, pluralista, a sokféleségben örömet lelő világban, mert nem kényszerít, hanem megszólít Isten igéje. Mert nem egy hang a sok hang között, hanem az ő hangja. „Isten ugyanis, aki ezt mondta: »Sötétségből világosság ragyogjon fel«, ő gyújtott világosságot szívünkben, hogy felragyogjon előttünk Isten dicsőségének ismerete Krisztus arcán” (2Kor 4,6). Feladatunk, hogy ezt a teremtő ígét ma is, közöttünk is, újra és újra megszólaltassuk.

Dr. Reuss András

„Őseink útján” – Történelmi lovastúra

E túra résztvevői a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsán keresztül kérték nagy vállalkozásukhoz a hívek imádságát, az egyházak támogatását.

Az alábbiakban adjuk közre az Ökumenikus Tanács támogató levelét, II. Alexij patriarcha áldáskívánó sorait, valamint az indulásukkor és megérkezésükkor elhangzott búcsúztató és köszöntő szavakat.

(a szerk.)

ŐSEINK ÚTJÁN

elnevezésű történelmi lovastúra résztvevőinek.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsában együttműködő 22 egyház és szervezet nevében tiszteletteljes elismerésünket fejezzük ki az „Őseink útján” elnevezésű lovastúra nagy vállalkozása iránt.

A gyökereinkről sokszor megfeledkező, a civilizációs kényelmet mindenek elé helyező korunkban tisztelettel adózunk azoknak a lovasoknak, akik Baskíriából indulva egy 5000 km-es túrán – fizikai és lelki erejüket megpróbálva – emlékeznek meg őseinknek a Kárpát medencébe vezető útjáról.

Imádságos szeretettel kívánjuk, hogy a lovastúra a tiszteletteljes emlékezés mellett erősítse ez útvonalon élő népekkel való kapcsolatunkat, s építse újra a rokoni szálakat a finn-ugor népek között.

Várakozással vagyunk az iránt is, hogy kezünkbe vegyünk az „Őseinknek útján” c. albumot, és a magunk módján csatlakozzunk e nagy élményhez a lovastúráról készülő film megtekintésével.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa közösségei – az emberi elismerésen és jókívánságon túl – a Mindenható Úristen gondviselő és megtartó kegyelmét, valamint épületes sikert hozó áldását kéri e túra résztvevőire, és az ehhez kapcsolódó tudományos és művészeti alkotások készítőire.

Urunk mindenre elégséges szeretete kísérje tervüket és álmukat a megvalósítás során. Élményekben meggazdagodva segítse Önöket haza aggódva büszke szereteteikhez és honfitársaikhoz.

Dr. Bóna Zoltán s.k.
főtitkár

Dr. Harmati Béla s.k.
elnök

AZ UFA-BUDAPEST EMLÉKTÚRA RÉSZTVEVŐINEK

Kedves Testvérek!

Szívből köszöntöm Önöket, a hosszú útra vállalkozókat, melynek célja fölkeresni a magyar nép történelmének és kultúrájának forrásait a jelenlegi Orosz Föderáció földjén.

A Szentírás igéje szerint: „Menjetek el békességgel! Gondja van az Úrnak az útra, amelyen jártok” (Bír 18,6).

Kifejezem reményemet, hogy az úton, amelyet követni készülnek, meg fogják látogatni az Orosz Orthodox Egyház templomait és kolostorait, ahol – meggyőződésem szerint – alkalmuk lesz testvéri találkozásokra ortodox testvérekkel.

Az Úr legyen legyen Utitársuk és segítse Önöket minden jó ügyben.

Alexij s.k.
Moszkva és egész Oroszország
Patriarchája

Igehirdetés

az „Őseink útján” lovastúra
búcsúztatóján

(Dunavarsány, 1995. május 13.)

Textus: „Tartsátok meg, és teljesítsétek mindazokat a parancsolatokat, amelyeket ma parancsolok, hogy élhessetek, elszaporodhassatok és bemenvén birtokba vehessétek azt a földet, amelyet esküvel ígért meg atyáitoknak az Úr. Emlékezz vissza az egész útra, amelyen vezetett Istened, az Úr...” (5Móz 8,1-2a).

Nagy útra készülő lovasok, búcsúztató
családtagok és barátok!
Kedves Testvéreim!

A jelen kis örömeibe és nagy harcaiba belefeledkező ember könnyen lemond a múlt értékeiről és a jövő ígéreteiről egyaránt. Pedig a gondolkodó ember egyben emlékező emberi is. *Gondolkodó* emberré az által lehetünk, hogy előbb *emlékező és tervező* embe-
rekké leszünk.

Az emberi tapasztalat és az Isten Igéje is azt kívánja tőlünk, hogy emlékezzünk a mögöttünk levő útra, s ezzel vétezzük fel magunkat a jövő harcaira. Egyéni sorsunkban és nemzeti létünkben is, ha jövőt akarunk, emlékeznünk kell.

Erre a történelmi emlékezésre hívja egész nemzetünket a honfoglalás 1100 éves évfordulója, s egy minősített, testi és lelki erőt megpróbáló, aktív emlékezésre indulnak e lovastúra résztvevői. Tiszteletet parancsol e vállalkozás mindannyiunkban, hiszen az 1100 éves történetünk gyökereihez térnek vissza, s – legalábbis lélekben – erre hívnak mindannyiunkat.

A hit bátorságával pedig még ezen is túlléphetünk. Nem a még távolabbi múltba, hanem a *közeli örökkévalóságba*, s így tudhatunk nemcsak történelemről, hanem a történelem örökkévaló Uráról is. Hisszük, hogy őseink nem véletlenül, nem is sorscsapásként tették meg az utat, s kapták e földet, hanem, mert a történelem Urától volt küldetésük és hivatásuk, s ez mind a mai napig nem veszítette el érvényét. *Emlékezzünk és emlékeztetünk* a megtett útra, s bátran nézünk a jövőbe, hiszen tudjuk, hogy *a mindenható Isten nem feledkezett meg rólunk*.

Hisszük, hogy a mindenható, rólunk meg nem feledkező Kegyelem kíséri, s ha kell viszi ezt a csapatot is a hosszú úton, s hozza vissza a szorongva büszke szereteteikhez, mindannyiunkhoz.

A közelmúlt hazug jólétének elbágyító, a közeljövő őszinte kilátástalanságának megbénító atmoszférájában szükségünk van mindannyiunknak arra, hogy az örökkévaló Istenbe vetett hittel a múlt és jövő igezi távlataiba tekintsünk.

Történelmi eltévelyedéseink, elbizonytalanodásaink, leblokkolásaink és „hátra arcaink” sokszor önbecsülésünk feladására, keleti vagy nyugati érdekek, szokások majmolására készítettek bennünket. Egy ilyen állapotban, a magyar lélek egyik legjobb ismerője, Karácsony Sándor így buzdította nemzetét:

„*Nem a szalmaláng, a Pató Pálok, a széthúzás és a sült galamb népe a magyar. A végtelenség és az örökkévalóság csodaképpen élő lelke ő. Ázsia és Európa öleléséből született lélek. Addig mindenestre élni fog, mert addig dolga van, míg Ázsia és Európa egyik nem lettek. Még egy ezer évet tehát igencsak. Lehet, többet is. Csoda lesz, ha fel nem örlődik, de ez a csoda meg fog történni mégis. Elfér a végtelenségben, és telik az örökkévalóságból.*”

E községünkben induló, Ázsia határát Európa szívével összekötő lovastúra ugyanezt az üzenetet hirdeti, tehát, hogy valóban nem a szalmaláng, a Pató Pálok, a széthúzás és a sültgalamb népe a magyar...

A lovasok és kísérőik minden lépését, az itthonmaradtak aggódó szeretetét és minden magyar – jövőt

építő – *emlékezését* áldja és szentelje meg a mindenható Isten, aki nemcsak emlékezésre hív, hanem jövőt ígérően így emlékeztet:

„*Ne félj, mert megváltottalak, neveden szólítalak, enyém vagy. Ha vizen kelsz át, én veled vagyok, és ha folyókon, azok nem sodornak el. Ha tűzben jársz, nem perzselődsz meg, a láng nem éget meg. Mert én az Úr vagyok, a te Istened,*

és nem feledkezem meg rólad!

(Ézs 43, 1-3; 49,15)

Ámen.

Dr. Bóna Zoltán

Őseink útján – Történelmi lovastúra
fogadására rendezett

Ökumenikus Hálaadó Istentisztelet

(Ópusztaszer, 1995. október 6.)

I. Kegyelem néktek és békesség Istentől a mi Atyánktól és az Úr Jézus Krisztustól. Ámen.

II. A magyarországi történelmi egyházak nevében tiszteletteljes szeretettel köszöntöm az *Őseink útján – Történelmi lovastúra* fogadására rendezett hálaadó istentisztelet minden résztvevőjét: a túra szervezőit és megvalósítóit, szeretteiket és barátaikat, az istentisztelet szolgálattevőit és az egész hálaadó gyülekezetet.

III. Kedves Testvérek! E nagyszerű vállalkozást az Egyetemes Anyaszentegyház figyelme, imádsága és nagyrabecsülése kísérte a kezdetektől fogva.

A vatikáni államtitkárság II. János Pál Pápa *apostoli áldásáról* biztosította a Honfoglalás 1100 éves évfordulójára tervezett *emlékező album* kezdeményezőjét és alkotócsoportját.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa elnöksége többek között ezekkel a szavakkal köszöntötte a nagy útra indulókat: *Az emberi elismerésen és jókívánságon túl a Mindenható Uristen gondviselő és megtartó kegyelmét, valamint épületes, sikert hozó áldását kérjük e túra résztvevőire és az ehhez kapcsolódó tudományos és művészeti alkotások készítőire.*

II. Alexij, Moszkva és egész Oroszország patriarchája főpásztori levelében így buzdította a túra résztvevőit: *Menjete el békességgel! Gondja van az Úrnak az útra amelyen jártok.* (Bír 10,6)

Május 13-án a dunavarsányi ünnepélyes búcsúzás lelkesedéssel és izgalommal, szorongással és büszkeséggel egyaránt teljes perceiben így szólt a bátorító prófécia: *Ne félj, mert megváltottalak, neveden szólítalak enyém vagy. Ha vizen kelsz át, én veled vagyok, és ha folyókon, azok nem sodornak el. Ha tűzben jársz, nem perzselődsz meg, a láng nem éget meg, mert én az Úr vagyok a te Istened. ... én nem feledkezem meg rólad* (Ézs 43,1-3; 49,15).

IV. Kedves Testvérek! A történelem és örökkévalóság Ura nem feledkezett meg sem a túra résztvevői-

ről, sem pedig az itthonmaradott szeretteikről. *Ezért méltó e hálaadó istentisztelet.*

Mindannyiunk nevében őszinte tisztelettel köszöntöm a szolgálattelévő főpásztorokat: Főtisztelendő Gyula Endrét a Szeged-Csanádi (római katolikus) Egyházmegye megyéspüspökét, Főtisztelendő dr. Harmati Bélát a Magyarországi Evangélikus Egyház Déli Egyházkerületének püspökét, Főtisztelendő dr. Kocsis Elemért a Magyarországi Református Egyház Tiszántúli Egyházkerületének püspökét és Főtisztelendő dr. Berki Ferizt, a Magyar Orthodox Egyház esperes-adminisztrátorát.

A Szentlélek Úr Isten áldja és szentelje meg szolgálatukat az Ő dicsőségére és mindannyiunk épülésére.

Dr. Bóna Zoltán

Zarándokok fogadása

Elérkezett a pillanat, amelyre hónapok óta vártunk valamennyien. A zarándokok végigjárták emberpróbáló útjukat, és mi, akik vártuk őket, örömteli üdvözlésükre gyűltünk össze. Nem véletlenül neveztem őket zarándokoknak. Ugyanis zarándokolni szent helyekre szokás. A legszentebb hely pedig ezen a Földön a haza.

Akiket ma itt fogadunk, kétszeresen is zarándokok. Elmentek arra a messzi tájra, ahol őseink hazáját sejtjük, hogy azután azok nyomát követve, hozzájuk hasonlóan, lóháton zarándokoljanak el mostani hazánk szent földjére, amelynek honfoglalását a jövő évben készülünk megünnepelni.

Az a többezer kilométer, amit lóháton tettek meg, olyan nép földjén vezet át, amely különösen tiszteli és szereti a zarándokokat és azok hősi vállalkozását. Magam is láttam orosz zarándokokat, akik napjaink-

ban is gyalog tettek és tesznek meg hetven, száz és még több kilométert hazájuk védőszentje, Radonycsi Szent Szerгий kolostori ünnepségére, hogy részt vegyenek az ünnep előtti virrasztó istentiszteleten és az ünnepi Liturgián.

Talán nem is véletlen, hogy ennek a népnek az egyházi vezetője, II. Alexij őszentsége, Moszkva és egész Oroszország patriarchája, a magyar emléktúra résztvevőihez intézett üdvözlő levelében ezekkel a bibliai igékkel kívánt nekik szerencsés utat: „Menjete el békességgel! Gondja van az Úrnak az útra, amelyen jártok” (Bír 18,6). Azután ezt is hozzáfűzte: „Kifejezem reményemet, hogy az úton, melyet követni készültök, meg fogjátok látogatni az Orosz Orthodox Egyház templomait és kolostorait, ahol – meggyőződésem szerint – alkalmatok lesz testvéri találkozásokra orthodox testvérekkel.

És íme, Isten áldása kísérte útjukat, és sok helyen volt részük testvéri fogadtatásban. Nagyon sokan olvastuk az emléktúra vezetőjének a tárgyilagos megállapítását, miszerint azok az emberek, akiknek nagyapáit harcolni küldték egymás ellen, most testvéreként találkoztak. Ez is egyik oka annak, hogy az emléktúrát zarándoklathoz hasonlítottam.

Most pedig hadd fejezzem ki azt a reményemet, hogy a nagy útról visszatérve, egész népünkkel együtt azon fognak munkálkodni, hogy az ezerszázéves „új” hazánk körül élő népek is végre megszeressenek bennünket, testvérekként éljünk egymás mellett, és soha többé senki se küldhessen minket egymás ellen harcolni.

(Ópusztaszer, 1995. október 6.)

Dr. Berki Feriz

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Konrad Raiser EVT-főtitkár levele a tagegyházakhoz

Kedves Testvéreim a Krisztusban!

Az EVT Központi Bizottsága nem régen tartotta Genfben (Svájc) 46. évi közgyűlését. A terjedelmes napirend szerint a résztvevők megvitatták az egyházak reagálásait azokra a növekvő problémákra, melyek a gazdasági igazságtalansággal, egyfajta globális monokultúra keletkezésével, az evangélium meghonosításával, az EVT VIII. nagygyűlésével, az ökumenikus mozgalom jövőjével, továbbá az egyre szűkülő pénzügyi forrásokkal függenek össze. Főként ez utóbbi pénzügyi gond vezet oda, hogy új utakat keressünk, melyek révén remélhető azoknak a feladatoknak az eredményes megoldása, melyekre az ökumenikus mozgalom hivatottnak érzi magát. Külön plenáris alkalmakat szerveztek a rendezők olyan témák megvitatására, mint pl. a misszió, a gyökértelemné vált emberek, a rasszizmus, s a globális döntéskényszert hordozó struktúrák. Továbbá a központi bizottsági tagokat felkérték arra, segítsenek az

EVT-nek, hogy az erőszak legyőzésére irányuló programjához, amelyre már az 1994. januárjában Johannesburgban (Dél-Afrika) tartott ülésén felszólított a KB, világos koncepciót dolgozzanak ki. A KB a továbbiakban meghallgatott egy „gyorsjelentést” a IV. Női Világkonferenciáról, amit 1995. szeptember 4-15. között tartottak Pekingben (Kína).

A Központi Bizottság indítványozta, hogy a tagegyházak vizsgálják meg, reflektáljanak, illetve foglaljanak állást azokkal a különböző témákra vonatkozó álláspontokat kifejtő fogalmazványokkal kapcsolatban, melyeket az egyházakkal, illetve egyházi csoportokkal együttműködve dolgoztak ki. Mellékelem a tagegyházak számára ezeket a dokumentumokat, s röviden néhány gondolatot fűzök hozzájuk. Kiváltképpen szeretném az Önök figyelmét a 6.4 számmal ellátott dokumentumra irányítani, ami az EVT KB nyilatkozata a gyökértelemné vált emberekről.

Ebben felhívjuk a keresztyéneket és egyházakat arra, hogy megfelelő intézkedésekkel reagáljanak ama kényszerhelyzetre, ami saját környezetünkben az elüldözöttek, a menekültek növekvő száma következtében állott elő. Ebben a tekintetben a KB arra kéri tagegyházait, tegyenek határozott lépéseket azért, hogy mind az újra hazatérők, mind a saját hazájukban üldözöttként élő személyek biztonsága, ismételt betagozódása a közösségbe garantálható legyen. Tehetik ezt úgy is, hogy településünkön aláírást gyűjtenek, tiltakozásul az emberek elleni támadásra alkalmas robbanóeszközök előállítására ellen. A közeljövőben további információkat bocsátunk közre a lehetséges újabb fellépés módjairól.

A KB nem feledkezett meg a helyi és regionális konfliktusok globális hatásairól sem, ezért is foglalkozott az egykori Jugoszláviában fennálló háborús helyzettel, az atomkísérletekkel és Jeruzsálem státuszával. Kibocsátott továbbá a KB egy memorandumot és köszöntést az ENSZ fennállásának 50 éves évfordulója alkalmából, valamint a szankciók alkalmazásáról szóló dokumentumot is, melyeket ugyancsak mellékelek levelémhez.

A KB tudomásul vette, hogy a rasszizmus leküzdésére létesített alapról, ami a múltban a dél-afrikai felszabadítási mozgalmak támogatására összpontosított, a jövőben sem lehet lemondani. Az alap támogatás odaítélése révén kívánja felhívni a figyelmet azokra a népcsoportokra és őslakosokra, akik fokozott mértékben vannak kitéve rasszista elnyomásnak, s melyek ilyen viszonyok között is küzdenek elismertetésükért és az igazságosságért. Az ekkleziológiáról és etikáról szóló, előkészületben levő tanulmányt, melyet az I. és a III. Bizottság dolgoz ki, ugyancsak elismeréssel említette a KB, s helyeselte egy harmadik konzultáció megtartását is, melyen „A morál és az éthosz képzése” témára kell koncentrálni. Az 1996-ban összeülő KB-nek behatódobban kell majd foglalkozni ezzel a tanulmánnyal, illetve ennek eredményeivel.

A Bizottság figyelmet szentelt még a római katolikus egyházhoz fűződő viszony két újabb jelenségének. Elsőként *II. János Pál* pápa legújabb enciklikájának, az „*Ut unum sint*” kezdetűnek (az ökümenéről). A pápa ebben az iratban tárgyalja a római katolikus egyház ökümenikus elkötelezettségét, s aláhúzza annak szükségességét, hogy az egyház látható egységét szolgáló fáradozásokat folytatni kell. Mivel ez az enciklika a II. Vatikáni Zsinat óta eltelt idő legjelentősebb megnyilatkozása Vatikán részéről az ökümené kérdésében, ezért az EVT egyrészt üdvözli ezt az enciklikát, másrészt érdeklődéssel tanulmányozza, hogy arra megfelelő időben megadhassa átgondolt válaszát.

A KB foglalkozott másrészt a 2000. év megünneplésének kérdésével is, amellyel kapcsolatban már korábban megjelent a pápának egy meghívása a közös ünneplésre, amit a különböző egyházakhoz intézett. Az EVT és a Római Katolikus Egyház Közös Munkacsoportja megvizsgálja azt a kérdést, miként lehet megkülönböztetett helyet biztosítani az új évezrednek a keresztyén egység imahetének keretében, éppen a nevezetes 2000. évben. Ezen túlmenően a munkacsoport

mérlegeli annak lehetőségét, lehetne-e közös ökümenikus rendezvényt tartani az új évezred köszöntésére.

A Tervező Bizottság részletes jelentésben foglalkozott a VIII. világnagygyűlés fő alkotóelemeivel, illetve ezek tervezeteivel. Erre a nagygyűlésre a zimbabwei *Harare*-ben kerül sor. A KB megegyezett ennek időpontjáról, így arra 1998. szeptember 10-22. között kerül sor. Kérem, jegyezzék elő ezt a dátumot, ami tehát eltér a Végrehajtó Bizottság által javasolt augusztus/szeptemberi időpontoktól.

A Bizottság elfogadott egy javaslatot a nagygyűlésen való részvétel számszerű elosztásáról. Az erre vonatkozó dokumentumot rövidítve külön küldjük meg.

Az a téma, aminek a KB megkülönböztetett figyelmet szentelt, így hangzik: „Közös önértelmezés és közös látomás”, illetve az erre beérkezett reflexiók tanulmányozása. A korábbi levelekben és a külön e célra kidolgozott tanulmányi segítőanyag révén Önök is meghívást kaptak arra, hogy ebben a folyamatban részt vegyenek. Eleddig 33 állásfoglalás érkezett a tanulmányi segítőanyagra, elsősorban az északi félteke egyházaitól és ökümenikus szervezeteitől. A KB-nak gondot okozott, hogy ily' gyenge volt a visszhang, s arra a megállapításra jutott, hogy a tanulmányi segítőanyag formája és a széles vertikumú kérdések sok egyházat tarthattak vissza a válaszdástól.

Időközben a Tervező Bizottság azt javasolta, hogy a következő nagygyűlésen kiemelt helyen foglalkozzanak a reflexiós folyamat eredményeivel, melyek a „Közös önértelmezés és a közös látomás” témára érkeznek. Az EVT közös önértelmezését és szerepét az ökümenikus mozgalomban kifejezésre lehetne juttatni egy gondosan kidolgozott elvi dokumentumban. Az ökümenikus látomást ezzel szemben olyan nyelven kellene megfogalmazni, ami széles körben, könnyen érthető, s ugyanakkor alkalmas liturgiai felhasználásra is. Javaslatként merült fel az is, hogy a nagygyűlés témáját „táptalajként” lehetne használni arra, hogy az ökümenikus vízióról olyan megállapítások születessenek, melyek aztán a nagygyűlés hagyományos üzenete helyére léphetnének.

Amennyiben ezt a két, egymástól sok mindenben eltérő szempontot a nagygyűlés elfogadja és helyesli, és ha a tagegyházak EVT iránti ünnepélyes újraelkötelezésének aktusához az általuk megnevezett delegáltak adják az alapot, akkor kézenfekvő az is, hogy az egyházaknak lehetővé kell tenni, hogy ezeket az eltérő szempontokat előzetesen megvizsgálják, s azok végső formábaöntése folyamatában részt vehessenek. A KB által elfogadott időrendben az szerepel, hogy a KB 1996. szeptemberi ülésén kézbeadják azokat az első javaslatokat, melyek az eltérő szempontokra vonatkoznak, s ezeket, az első állásfoglalások kialakítása céljából, az egyházaknak is megküldjük. A tagegyházaktól származó állásfoglalások alapján a következő lépésben átdolgozzák ezeket az eltérő szempontokat, s ennek eredményét a KB 1997. évi gyűlése elé terjesztik, második olvasásra. Majd ezután a különböző szempontokra vonatkozó összegyűjtött javaslatokat azzal a kéréssel fogjuk megküldeni az egyházaknak, hogy nagygyűlési delegáltjaik

adjanak útbaigazítást a javaslatok záróvitájára, amire a nagygyűlésen kerül majd sor.

Éppen ezért fontos, hogy Önök is megtegyék a szükséges intézkedéseket egyházukban annak érdekében, hogy az e célból létrehívott grémiumok még egyszer gondosan és készségesen tanulmányozzák át azokat a tervezeteket, melyek a KB 1996. szeptemberi ülésére, illetve az 1997-es ülést követően, 1997 végéig, 1998 elejéig keletkeznek. Tudatában vagyok annak, hogy egy sor tagegyház számára nehézséget jelenthet ennek a folyamatnak a beiktatása szokásos döntéshozó ügymenetükbe. Pontosan ez az oka annak, hogy már most felhívom figyelmüket az előre kijelölt időbecsúzlásra, s teszem ezt abban a reményben, hogy ennek ismeretében Önök a szükséges intézkedéseket meg tudják tenni. Feltehetőleg a további vita során eljutunk olyan javaslatokhoz, melyek szükségessé tesznek speciális változtatásokat az EVT Alkotmányában. Alkotmányt érintő döntéseket kizárólag a nagygyűlés hozhat, s természetesen időben tájékoztatjuk Önöket erről, hogy ezáltal biztosítsuk a szabályszerű lefolyást.

Abból a vitából, ami a közös önértelmezés és a közös látomás témában eddig felszínre hozta a javaslatokat, kiderült, hogy ebben a tekintetben jelentős mértékű lelkesülés és elvárás mutatkozik az egyházaknál a tekintetben, hogy ily módon aktívan részt vehetnek az EVT jövőjének kialakításában. Továbbá az is nyilvánvalóvá vált, hogy regionális és nemzeti keretek között tevékenykedő ökumenikus szervezetek is nagyon hasonló kérdésekkel szembesülnek, amikor saját önértelmezésüket és a szélesebb ökumenikus mozgalomban betöltött szerepüket próbálják meg tisztázni. Nem véletlenül támadtak tehát olyan törekvések, melyek az újraértékelésnek ebbe a folyamatába igyekeznek bevonni nemzeti egyháztanácsokat, regionális ökumenikus szervezeteket, világméretű keresztyén közösségeket, továbbá más ökumenikus partnereket, így kiváltképpen a római katolikus egyházat. Vannak olyan tagegyházak, melyek egyszerűbbnek találnák, ha a folyamatban lévő vitában „kollektív módon”, tehát nemzeti szintű ökumenikus tanácsukon keresztül vehetnének részt. Ezeket arra biztatjuk, hogy válasszák a nekik legmegfelelőbb formát ahhoz, hogy az állásfoglalás és a részvétel folyamatában velünk tartsanak.

A KB jóváhagyta a „Világmisszió és evangélizáció” konferenciára vonatkozó eddigi terveket, melyre eszerint 1996. november 27. és december 4. között Brazíliában kerül majd sor. A végleges részvételi listát a Végrehajtó Bizottság 1996. márciusi ülésen terjesztik elő. Az e témában tartott vita eredményeként a KB arra ösztönzi az egyházakat, hogy saját kontextusuk vonatkozásában gondolják át az evangélium és a kultúrák kapcsolatának témakörét, s csatlakozzanak azokhoz a csoportokhoz, melyek már dolgoznak a folyamatban lévő tanulmányi munkában. A KB továbbá tudomásul vette, hogy az egyházakkal és egyéb szerveződésekkel folytatott konzultáció eredményeként előkészületben van a misszió és az evangélizáció új értelmezése. A KB

minden egyházat arra kér, hogy ehhez a munkához maguk is ténylegesen járuljanak hozzá.

A strukturális változtatásokkal kapcsolatosan a KB 1991-ben elhatározta a felülvizsgálatot, s most ebben a tekintetben úgy döntött, hogy a bosseyi ökumenikus Intézetet igazgatásilag a Főtitkárságnak rendeli alá. Bossey előzőleg adminisztratívve az I. egységhez tartozott.

A Pénzügyi Bizottság jelentése az elmúlt KB-ülés óta eltelt két esztendő zárószámadataival foglalkozott. 1993. az EVT számára jó év volt, amelynek során a költségvetés fenntartási oldalán 4,3 millió frankos növekedés volt elkönnyvelhető. Ez jórészt a rendkívüli hozamoknak köszönhetően, 1994-ben viszont már csalódást okoztak a gazdálkodás eredményei, hiszen a fenntartási oldalon 3,4 millió frankos hiány mutatkozott. Ennek a deficitnek a magyarázata egyrészt az, hogy az erős svájci frankra történt átváltásnál jelentős árfolyamvesztés mutatkozott, másrészt pedig a befektetések igen szerény hozammal rendelkeztek. Mindkét év eredményeit lényegileg külső tényezők alakították. A kiadások a költségvetési előirányzatokat nem lépték túl. Aggodalomra ad okot viszont a bevételek csökkenő tendenciája, kiváltképpen az EVT szempontjából olyan jelentős ún. „nem célirányos bevételek” vonatkozásában (ezek főként a tagegyházi hozzájárulásokból adódtak), ezekből finanszíroztuk az I. egység (Hit és Egyházalkotmány), a bosseyi Ökumenikus Intézet és a Nemzetközi Kapcsolatok, valamint a Kommunikáció Irodájának tevékenységét.

Ezeknek a tényeknek a figyelembevételével a KB elhatározta egy új szabály bevezetését, amely meghatározza, hogy minden egyház tagságával járó kötelessége évenkénti fenntartói járulékként fizetése, melynek mértékét az EVT-vel együtt állapítják meg. 1996-ban a minimális támogatás összege 1000.- CHF, s az is megállapítást nyert: azok az egyházak, melyek egyáltalán nem fizetnek járulékot, a jövőben nem várhatják el, hogy a VIII. nagygyűlésre kiküldendő képviselőik utazási- és ellátási költségeikhez támogatást kapjanak, ugyanígy járnak el majd a nagygyűlést követő vezetőségi tanácskozások esetében is.

A KB jóváhagyta azt a javaslatot, melynek értelmében a 2000. évig az EVT általános, évenkénti költségvetésének 10 %-át egy, ún. Ökumenikus Fejlesztési Konzorciumban helyezik el. Ez az ún. EDCS kölcsönökkel és beruházási tőkével támogat majd olyan vállalkozásokat, melyeket egyéni vállalkozók vagy csoportok kezdeményeznek, s akik vállalkozásukhoz különben nem találnának hitelezőket. A KB egyidejűleg külön jegyzőkönyvi elismerésben részesítette az EC-LOF-ot, fennállásának 50. évfordulója alkalmából.

A KB ülésen a következő kilenc új egyházat vették fel az EVT tagegyházai sorába:

1. Kameruni Baptista Egyház;
2. Kenyai Evangélius-Lutheránus Egyház;
3. Angolai Evangéliumi Pünkösdi Misszió;
4. Angolai Református Egyház;
5. Dél-Afrikai Református Egyesült Egyház;
6. Kelet-Timori Keresztyén Egyház;
7. Sabahi Evangéliumi Egyház (Malaysia);
8. Jamaikai Baptisták uniója;
9. Dél-Amerikai Anglikán Tartomány.

Szeretném még az Önök figyelmét arra a mellékelt dokumentumra felhívni, ami a tagság értelmezésével foglalkozik, s kérni Önöket arra, hogy foglaljanak állást ebben a tekintetben is. Az önök észrevételeit, megállapításait figyelembe vesszük a dokumentum második olvasatra történő előkészítésénél, melyre 1996. szeptember 12-20. között, a következő KB ülésen kerül sor. A KB jóváhagyta annak a négy pályázatnak a meghirdetését, ami az üres munkatársi stáb-állásokra vonatkozik, ennek kiírását szintén mellékelem levelemhez. Kérem, juttassák el ezt olyan személyekhez, akik ezekre a pozíciókra számításba jöhetnek.

Ez a rövid áttekintés is elegendő ahhoz, hogy a KB által ránk bízott munka tekintetében világosan lás-

suk: feladataink betöltésében igen nagy mértékben függünk tagegyházaink támogatásától és aktív elkötelezettségétől. Legyünk tehát egymást erősítők és hordozók azokban a fáradozásokban, melyeknek célja: felismerni azt az utat, amin együtt kell haladnunk!

Genf, 1995. október 4.

Baráti üdvözléssel:

Konrad Raiser
EVT-főtítká

(Fordította: Békefi-Röhrig Klaudia)

SZEMLE

Jézus kereszthalála az iszlám szemszögéből

(Schirmacher, Christine: *Die Kreuzigung Jesu in islamischer Sicht*)
– *Evangelikale Missiologie* 4/93 –

Ismert, hogy az iszlám és a keresztyénség közötti legfontosabb vitapontok egyike az a kérdés, hogy megfeszítették-e Jézust, illetve hogy mi a kereszthalál jelentősége. Míg a keresztyénség számára a kereszthalál és a megváltás elutasítása a keresztyén hit középpontját érinti, a Koránban ez az esemény csak igen alárendelt szerepet játszik. A muszlim teológia ugyanakkor részletesen nyilatkozott Jézus kereszthalálával kapcsolatban.

A kereszthalál a Koránban

A vélemények ütközésének kiindulópontja a Korán, ahogyan az Jézus kereszthalálát ábrázolja. A kereszthalálról a Koránban csak egyetlen hely nyilatkozik, ez azonban többféle értelmezést tesz lehetővé. A 4. Szúra 157. köv. ezt mondja a zsidókról:

„...és (mivel) azt mondták: »Megöltük Jézust a Messiást, Mária fiát Allah küldöttét« – Holott (valójában) nem ölték meg őt, nem feszítették keresztre, (hanem valaki más) tétetett nekik (Jézushoz) hasonlóvá (és azt ölték meg). Akik (Jézust) illetően összekülönböztek, azok kétségben vannak felőle. Nincs tudomásunk róla, csupán vélekedésüket követik. Bizonyosan nem ölték meg őt, ellenkezőleg, Allah magához emelte őt.»

(A német fordítás, melyre a szöveg a továbbiakban hivatkozik, helyenként kicsit más, a következő: „és [mivel] azt mondták: »Megöltük Krisztus Jézust, Mária fiát és Isten küldöttét.« – De ők [valójában] nem ölték meg és nem [is] feszítették keresztre. Sokkal inkább [valaki más] tűnt nekik hasonlóknak, [úgyhogy Jézussal összetévesztették és megölték] ... És nem ölték meg bizonyossággal [azaz nem tudják biztosan

megmondani, hogy megölték őt]. Nem, Isten magához [a mennybe] emelte őt. B.T.”)

Érdekes, hogy a Korán a kereszthalálnak, mint megváltó tettnek a *jelentőségével* egyáltalán nem foglalkozik. Nagyon könnyen meglehet, hogy Mohamed, aki mindenekelőtt a környezetében lévő monofizita eretnek keresztyén szektákkal került kapcsolatba, soha nem hallotta részletesen a kereszthalálról való keresztyén felfogást, és az ezért nem található meg a Koránban.

Már a szövegbe betoldott sok zárójeles magyarázat is világossá teszi, hogy a verset nehéz egyértelműen fordítani, mivel a fordítás itt egyúttal magyarázat is. A szó szerinti szövegalkból ugyanis feltételezhető Jézus valóságos megfeszítése és halála, de mindkettő el is utasítható, éspedig a Koránban csak ezen a helyen használt arab kifejezés „*shubbiha lahum*” (kb. „ez” vagy „ő úgy jelent meg számukra, mintha”, vagy „ő számukra hasonlóvá tétetett”). Több értelmezési lehetőség adódik:

1. *Senkit sem feszítettek keresztre:* Így a vers értelme az lenne, hogy homályban maradt az, ami a keresztfeszítésnél valójában történt. A zsidók azt tervezték ugyan, hogy Jézust megfeszítik, de „csak úgy tűnt nekik, mintha” Jézus megfeszítése megtörtént volna. A zsidók tehát azon a nézeten voltak, hogy Jézust megfeszítették, a valóságban azonban a Bibliából ismert sötétség és földrengés segítségével elkerülte a kivégzést, Isten a megfelelő időben a mennybe emelte őt. A muszlim teológusoknak csak kisebb része vallja, hogy senkit sem szegeztek a keresztre.

2. *Jézust ugyan megfeszítették, de Isten akaratából:* A vers továbbá azt jelentené, hogy Jézust ugyan megfeszítették, azonban nem azért, mert a zsidóknak ez volt a szándéka, hanem végső soron azért, mert Isten

így döntött. A vers jelentése így: „ők nem ölték meg” (ti. nem ők ölték meg, B.T. – hanem Isten volt a halál okozója, a rómaiak a végrehajtók). Ma ez a vélemény is inkább periférikus a muszlim teológiában.

3. *Valaki mást feszítettek meg Jézus helyett:* A „shub-biha lahum” kifejezés egy további értelmezése így hangozhatna: ő, Jézus, olyannak tűnt nekik, mintha megfeszítették volna. Így a vers azt jelentené, hogy Jézust magát nem feszítették meg, hanem valaki mást. Vagy véletlenül tévesztették össze Jézussal, (így az újkorban Muhammad Taufiq Sidqi vagy a síita teológus Muhammad Huszain Tabátábá’i), vagy Isten valakit szándékosan Jézushoz hasonlóvá tett, akit ő helyette feszítettek meg. Jézus élve emeltetett a mennybe, és mindenki azon a véleményen volt, hogy magát Jézust feszítették meg (így pl. a klasszikus kommentátor at-Tabari). Az iszlám világban ennek az értelmezésnek van a legnagyobb súlya. Arról, hogy kit feszítettek meg Jézus helyett, szintén számos nézet él.

Az úgynevezett Barnabás evangéliuma egy hamisítvány a 14-16. századból, mely önmagára nézve Jézus Krisztus egyetlen igaz evangéliumának igényét támasztja, azonban számos, a Biblia ellen irányuló tanítást tartalmaz. Ez az iszlám világban rendkívül népszerű irat azt állítja, hogy Jézus helyett Júdást szegezték akarata ellenére a keresztre, miután Isten Júdást olyan megtévesztően hasonlóvá tette Jézushoz, hogy őt vezették a vesztőhelyre és még Jézus családja és tanítványai is Jézusnak tartották.

Jézust feszítették meg, vagy valaki mást?

Ha nem magát Jézust feszítették keresztre, felmerül a kérdés, hogy ki lépett a helyére? Erre a kérdésre a muszlim szövegmagyarázók a legkülönbözőbb válaszokat adták, mivel a Korán ezt az aspektust egyáltalán nem említi. Néhány szövegmagyarázó, így Zamahshari vagy Baidáwi úgy vélik, hogy a tanítványok valamelyike, például Péter önként jelentkezett mint „pótlék”, miután Jézus a paradicsomot ígérte neki. Mások úgy vélik, hogy Júdás választotta ki a helyettesítő szerepére, hogy így bűnhődjön árulásának bűnéért.

Az újkorban a muszlim koránmagyarázatban azonban mindenképpen az úgynevezett „szubsztitúció-elmélet” az uralkodó – noha vannak e teóriával szemben explicit módon elutasító állásfoglalások is, pl. Zamahsari-é. Ez azt jelenti, hogy egy „helyettes” feszítették meg Jézus helyén, akit az Isten által okozott hasonlóság következtében Jézusnak tartottak, és ezért a körülötte állók azon a véleményen voltak, hogy magát Jézust feszítették meg. A legtöbb írásmagyarázó azon a nézeten van, hogy a tanítványok egyikét szegezték a keresztre. Egyesek e tanítványt meg is nevezik, mások nyitvahagyják a kérdést. Eszerint Jézus lélekben vagy pedig testben és lélekben élve vétett fel a mennybe.

A muszlim szövegmagyarázók egysége a „megfeszítés-vers” (4. Szúra, 157) tekintetében tehát mindössze abban áll, hogy Jézus (amúgy is vitatott) kereszthalálával nem tudott megváltást szerezni.

Mi történt Jézussal?

Akárcsak az a kérdés, hogy Jézus meghalt-e a kereszten, homályos a megfeszítés-vers következő arab szöfordulata is: „má qatalúhu yaqinan” (kb.: „nem ölték meg bizonyossággal”). E fordulat értelmezésében ismét több lehetőség adódik:

1. *Jézust megfeszítették, azonban nem halt meg:* Ez azt a nézetet fejezhetné ki, hogy a zsidók valójában nem ölték meg Jézust, tehát végső soron élve vették le a keresztről. Így a „megfeszíteni” kifejezés (salaba) nem jelenti feltétlenül a kereszten való halált is. Ebből az értelmezésből ismét több lehetőség adódik az azzal kapcsolatban, hogy ezek után mi történt Jézussal (lásd alább is).

2. *Jézust nem feszítették keresztre, tehát nem is ölték meg:* Ezt a szövegértelmezést a megfeszítés-vers következő megfogalmazásának szövegösszefüggése sejteti: „ők nem gyilkolták és nem feszítették meg őt.” Eszerint a hangsúly azon lenne, hogy Jézust egyáltalán nem ölték meg: „őt bizonyosan nem ölték meg.”

3. *Senki sem bizonyosodott meg arról, hogy megölték-e Jézust:* Eszerint az, hogy „ők nem ölték meg bizonyossággal” azt jelentené, hogy erről nem bizonyosodhattak meg. Ez az értelmezés hagyja nyitva a legtöbb lehetőséget azzal kapcsolatban, hogy mi történt Jézussal, egyáltalán megfeszítették-e, vagy pedig testből a mennybe emelkedett.

Miért kellett Istennek a keresztfeszítést megengednie?

Magából a koránszövegből tehát nem derül ki egyértelműen, hogy valójában mit akar mondani Jézus megfeszítéséről. Emellett azonban világos, hogy a Korán a keresztfeszítést explicit módon nem tanítja vagy magyarázza, jelentőségével pedig egyáltalán nem foglalkozik. Az iszlám teológia azonban a verset túlnyomórészt a kereszthalál egyértelmű elutasításaként érti. Miért támadják a muszlim apologéták Jézus megfeszítését oly vehemensen? Az iszlám dogmatika szerint:

1. *A kereszthalál vereséget jelent:* Ha Jézus meghalt volna a kereszten, ez egész missziójának zátonyra futását jelentené: Jézus a tanítványoktól elhagyatva, Júdástól elárulva, Pétertől megtagadva hal meg, sok megtérés látható eredménye, vagy egy olyan világbirodalom megalapítása nélkül, mint az iszlám birodalom, ami már Mohamed életében, a 7. században elkezdett kialakulni. Mohamednek mind a vallási, mind a politikai sikereit prófétaként és politikusként az iszlám teológia többek között bizonyítékul tekinti arra nézve, hogy valóban Isten küldte.

2. *A keresztfeszítés szégyen:* Jézus halála a kereszten szégyenteljes vég lett volna, ami nem méltó egy tisztelőben tartott prófétához. Isten igazságtalanul cselekedett volna, ha megengedi, hogy ilyen halált haljon. Kivégzést csak egy istenkáromló vagy egy bűnöző érdemelne. A megfeszítés azt jelentené, hogy Jézus halálakor Isten sem áll küldötte oldalára és nem menti meg a gonosztettől. Még azt is feltételezték, hogy a Korán ezzel a kereszthalál ellen irányuló versével Jézus becsületét szándékozik megmenteni.

Ehhez a feltevéshez illeszkedik a megfeszítés-vers vége is: „Isten őt magához (azaz minden bizonnyal a mennybe) emelte” és ezzel elmenekítette őt üldözői támadásától. Hermann Stieglecker így fogalmaz:

A keresztyéneknek az az elképzelése, amely szerint Isten olyan mélyen megalázkodott, hogy hagyta magát ellenségeitől, a legközönségesebb csőcseléktől kigúnyolni, megcsúfolni és megkínózni, mint egy gyengeelméjű, vagy mint egy örült, és végül a legszegyenteljesebb és leggyötrelmesebb halált szenvedte el akár egy bűnöző, két valódi bűnöző között, hallatlan szégyen.

3. *A megfeszítést a Biblia sem támasztja alá:* Muszlim teológusok felhozzák magát a Bibliát is ezen érveik megtámogatására, és utalnak rá, hogy az 5Móz 21,23 szerint az Ószövetség is azt tanítja, hogy Istentől megátkozott, ami fán függ. Tehát Isten semmiképpen sem engedhette meg, hogy prófétája ilyen véget érjen, hiszen megdicsőítette, nem pedig megátkozta őt. Az evangéliumokból úgy érvelnek, hogy Jézus szavai a kereszten „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem” világossá teszik, hogy Jézus akarata ellenére szenvedett (és nem önként, ahogyan a keresztyének állítják). Ezenfelül e fájdalomkiáltások (így értelmezik Jézus szavait) azt bizonyítják, hogy ha állítólag Isten Fia volt, akkor még gyengébb volt, mint a vele megfeszített bűnözők, akik a Biblia szerint nem kiabáltak.

További érvet nyernek a Zsidókhoz írt levélből amellet, hogy Jézus megmenekült a haláltól: „ő testi cölete idején könyörgésekkel és esedezésekkel, hangos kiáltással és könnyek között járult az elé, akinek hatalma van arra, hogy kiszabadítsa őt a halálból. És meghallgattatott istenfélelméért” (Zsid 5,7). Ezt a verset a keresztyén teológia a feltámadással értelmezi. Muszlim nézőpontból éppígy Jézus halálának látványos voltáról tudósít a Róma 6,4: „A keresztség által ugyanis eltemettünk vele a halálba, hogy amiképpen Krisztus feltámadt a halálból az Atya dicsősége által, úgy mi is új életben járjunk. Ha ugyanis eggyé lettünk vele halálának *hasonlóságában*, még inkább eggyé leszünk vele a feltámadásának *hasonlóságában* is.” Muszlim értelmezés szerint ez a vers azt mondja ki, hogy Jézus nem halt valóságos halált, hanem csak a halál hasonlóságát szenvedte el. (Mind a szövegből, mind ebből az értelmezésből hiányzik a már jelzett Róm 6,4b. A kiemelt szó viszont a magyar új fordítású Biblia szerint az 5.v.-ben található. B. T.) Ezenfelül, érvel számos apologéta, a kereszthalálról szóló bibliai beszámoló az evangéliumokban jelentős mértékben ellentmondanak egymásnak, és, ahogyan Sayyid Qutb, az egyiptomi muszlimtestvériség egyik szellemi vezetője kiemelte, nem szemtanúktól származnak. Ebből is az itt leírt tudósítások megbízhatatlansága és hihetlensége lesz nyilvánvalóvá.

4. *A kereszthalál és a helyettesítő megváltás intellektuális értelmetlenség:* A muszlim teológia ismételtén utalt arra, hogy az a gondolat, mely szerint egy ember halála (hiszen a muszlim teológia számára Jézus nem Isten, hanem csak ember) egy másik ember számára valamilyen hatással bírna, értelemmel nem követhető. Az, hogy Jézus ráadásul nem szolgált rá a halálra, hanem ártatlanul szenvedett, még képtelenebbé teszi

a dolgot. Ezáltal a keresztyéneknek az a kijelentése, hogy a próféta Jézus halála által e világ minden bűnét elhordozta, nem csak érthetetlen, hanem nem is egyeztethető össze az emberi értelemmel. (Muszlim apologéták gyakran érveltek azzal a keresztyén dogmákkal szemben, hogy ezek nem egyeztethetők össze az emberi értelemmel. Itt természetesen önmagát bizonyító érveléssel állunk szemben. Mivel mindezekelőtt leszögeztetett, hogy a muszlim dogmák értelmeseek, minden, ami azoktól eltér, szükségszerűen értelmetlen.)

5. *A kereszthalál elképzelése a pogány vallásokból ered:* Jelentős muszlim apologéták, mint például az ismert kairói vallástudós és jogász Muhammad Muhammad Abú Zahra (1898-1974) vagy a Cambridgeben doktorátust szerzett történész és egyiptomi vallástudós Ahmad Salabi érvelése szerint az olyan tanok, mint a Szentháromság, az istenfiúság, valamint a megváltásról való keresztyén elképzelés nem eredeti tanai a keresztyénségnek, hanem csak Jézus halála után Pálon, a „keresztyénség megrontóján” keresztül épültek be abba.

Szerinte e tanok római-pogány közegekből származnak, és a keresztyénségnek az újplatonizmussal, valamint a zsidósággal való keveredésével váltak annak részévé. Ahmad Salabi, valamint a 20. század elején Egyiptomban rendkívül befolyásos reformteológus, Muhammad Rashid Rida (1865-1935) ezzel szemben a vérontás által való megváltás keresztyén elképzeléséért pogány elképzeléseknek Tibet, Nepál vagy India vallásaiból való átvételét teszik felelőssé. Az 1920-as években a zsidóságból az iszlámra áttért Muhammad Asad szerint lehet, hogy a kereszthalál által nyert bűnbocsánat tana a Mitrász-kultusból ered, de mindenképpen Jézus halála után találták ki.

A történetkritikai teológia bizonyítékokat (szó szerint; helyesebben talán: érveket) szolgáltat a muszlim apologetikának

Az eddigiekből már világossá vált, hogy a muszlim apologetika magára a Bibliára hivatkozik, hogy a megfeszítéssel szembeni elutasítását alátámassza. A keresztyénség ellen irányuló még több polemika, mint például az a vád, mely szerint Pál az eredeti keresztyén tanítás megrontója, európai történetkritikai teológiai művekből származik, túlnyomórészt a 18-19. századból. Itt ebben az időben különösen a német egyetemek teológiaprofesszorai jelentős mennyiségű anyagot alkottak meg arról a kérdéstről, hogy mely szöveghelyek és miért nem hitelesek az Ó- és az Újszövetségben. Muszlim apologéták részben lefordították ezt az anyagot, és igen nagy mértékben felhasználták, hogy a „tudományos” érveket szakemberek (tudniillik keresztyén teológusok) szájából idézhessenek. Az Ó- és Újszövetség „ellentmondásainak, tévedéseinek és hibáinak” egész gyűjteményeit és lexikonjait állították össze muszlim teológusok már a 19. század közepén, s ezeket részben máig újból kiadták s kibővítették. Míg a 19. század kezdetén a bibliahű misszionáriusok beszélhettek az iszlám világban a Biblia megbízhatóságáról, addig a 19. század közepétől kezdve számos keresztyénséggel szembeni „bizo-

nyítékot” szegeztek szembe üzenetükkel Strauss, Michaelis, Eichhorn és mások munkáiból. A keresztre feszítéssel kapcsolatban is számos történetkritikai textusmagyarázatot idéznek európai teológusoktól, pl. azt az érvelést, mely szerint a bibliai tudósításokból kiderül, hogy a keresztre feszítéssel összefüggő sötétség és földrengés következtében káosz és zavar keletkezett, így homályban maradt, mi is történt valójában Jézussal. Az evangéliumok tudósítását egymásnak ellentmondónak és nem hitelesnek ítélték. A keresztre feszítés egyik muszlim értelmezése, mely szerint Jézus a keresztre feszítést túlélte, megerősítését (Unterstützung) az európai racionalizmusnak, a 18-19. század felvilágosodási teológiája utolsó szakaszának területéről nyerte.

Keresztyén racionalisták, mint a keresztre feszítés tagadói

Megfigyelhetjük, hogy a régebbi koránkommentátorok viszonylag óvatosan nyilatkoztak arról, hogy mi történt Jézussal a keresztre feszítéskor. A kommentátorok kijelentései sokszor arra korlátozódnak, hogy a 4. Szúra versrészletét hangsúlyozzák: „nem ölték meg őt és nem feszítették keresztre”, anélkül, hogy közelebről érintenék a kérdést, hogy mi történt Jézussal. A modern koránkommentátorokban ez az alapállás változik: A keresztre feszítési verset részletesebben magyarázzák, s többnyire a „helyettesítési elméletet” részesítik előnyben, mely szerint valaki más halt meg a kereszten. Különösen a Barnabás evangélium (lásd fent) 1908-as arab fordítása óta egyre gyakrabban feltételezik, hogy Jézus helyett Júdást feszítették keresztre. Egy másik nézet, mely szerint Jézust ugyan keresztre feszítették, de túlélte a megfeszítést, talán szintén nem iszlám területen keletkezett, hanem lehetséges, hogy Európából „importálták”: a racionalizmus képviselői is halálhoz hasonló merevségről beszélnek, amibe Jézus a megfeszítés után került, s amelyből később a vihar és a földrengés eredményeképpen megelevenedett, és azután a feltámasztás mítoszát elterjesztette (in Umlauf gesetzt habe).

Már Karl Heinrich Georg Venturini (1768-1849), a racionalizmus egyik előfutára utal rejtetten Jézus életével foglalkozó nagyhatású, „A nagy názáreti próféta természetes története” című regényében a tetszhalál lehetőségére. Karl Friedrich Bahrtdt (1741-1792) később „Jézus tervének és céljának bemutatása (v. magyarázata, Ausführungen)” c. művében így fogalmaz: „Ez az én véleményem (Urteil) Jézus történetének ezen utolsó részéről, Jézust kivégezték: egy gonosztevő minden szenvedését, a halál minden gyötrelmét kiállta, de ki is állta (überstanden) ezeket – a halálból keresztültört az életbe – a sírbarlangból... a kivégzés utáni harmadik napon – mint teljesen felépült (hergestellt) ismét... kijött és megmutatta magát mint újraéledtet a tanítványainak.” (Karl Friedrich Bahrtdt: Ausführungen des Plans und Zwecks Jesu. Berlin 1784-1793 Bd. 10, 1786. S. 187. A jegyzetekből.)

K.F. Bahrtdt e megjegyzéseit Heinrich Eberhard

Gottlob Paulus (1761-1851) átvette „Jézus élete mint az őskeresztyénség tiszta történetének alapja” c. művébe. Paulus tagadott minden természetfeletti Jézus életében és halálában és a kereszthalált illetően arról volt meggyőződve, „hogy csak egy halálhoz hasonló megmerevedésről lehetett szó”, mert „Jézus testi feléléde önmagában történetileg egyértelmű (klar)”, úgyhogy a további „bizonyítása e ténynek egyáltalán nem szükséges.”

Ezt a hipotézist számos neves teológus, köztük Daniel Ernst Friedrich Schleiermacher (1768-1834), átvette. Az, hogy a „keresztre feszítettet” nem feltétlen jelenti azt, hogy „a kereszten meghalni”, tehát nem csak muszlim felfogás, hanem már a muszlim apoloiai irodalomban való megjelenése előtt is képviselve volt az európai racionalizmus irodalmában, és meglehet, hogy az iszlám teológia innen vette át.

Túlélte Jézus a keresztre feszítést?

A keresztre feszítés túlélésének lehetőségét (das mögliche Überleben), amit a racionalizmus olyan vehemens képvisel, különösen az iszlámból kiinduló Ahmadiya-mozgalom (az iszlám egyik szakadár ága a századforduló idejéről, melyet a pakisztáni nemzetgyűlés 1976-ban eretnek tanná nyilvánított) vette át: számos kiadványban proklamálták, hogy Jézus, noha a keresztre szegezték, túlélte a megfeszítést és a hűvös sírban különleges balzsamok hatására megelevenedett. Ezután Afganisztánon keresztül Kasmírba vándorolt, Izrael elveszett tíz törzsét keresve. Ott megházasodott és mintegy 120 éves korában természetes halállal halt meg. Sriangarban, Kasmírban temették el. Itt máig tisztelik egy bizonyos Yuz Asaf sírját mint Jézus sírját. Ma az az elmélet, hogy Jézus túlélhette keresztrefeszítését, az új és legújabb kiadványokban a német könyvpiacra is reneszánszát éli.

Összefoglalás

A Korán egyetlen helyen, a 4. Szúra 157-158. verseiben foglalkozik Jézus keresztre feszítésével. A szóalak felől nézve nem világos, hogy a vers elutasítja-e a keresztre feszítést, vagy valamilyen más hangsúllyal bír. A muszlim teológia egyértelműen elutasítja a megfeszítést, azonban különösen az emberiség megfeszítés általi megváltását. Ehhez számos érvert szolgáltatnak Európa történeti-kritikai teológiájának művei. Azzal kapcsolatban, hogy mi történt a megfeszítés eseménye után, messzemenően eltérnek a muszlim teológia egyes felfogásai. Az a nézet, hogy egy „pótlékot” feszítettek meg Jézus helyett, lehetséges, hogy Júdást, ma igen népszerű az iszlám világban. Az Ahmadiya-mozgalom, valamint az európai racionalizmus néhány teológusa már a 18. és a 19. században feltételezi (nimmt an), hogy Jézus túlélte a megfeszítést, kivándorolt Indiába és ott természetes halált halt.

Fordította: Beluszky Tamás

Harsányi Pál Ottó: Új ég, új föld felé?

– Ökoteológiai vázlat –
(Róma, 1995. 176 p.)

Az esztergomi ferencrendi szerzetes-tanár újkeletű teológiai eszmélődés első zseggéjét tette közzé az alcímekben jelzett témakörben. Az ökológia, mint a század és ezredvég egyik nagy kihívása a teológiát is mozgósítja, s ennek eredményeként új fejezete nyílt a kutatásnak, amit szóösszevonással *ökoteológiának* nevezhetünk.

A könyv címének kérdőjele mutatja, hogy a bibliai eschatológia korábbi, mondjuk így: nukleáris végveszélyekre tekintő szembesülései napjainkban kibővülnek olyan újabb veszjelzésekkel, mint a felgyorsult klímaváltozás, a légtérszennyezés, a környezet-pusztulás, az elsivatagosodás problémái. Sokan felismerték már, hogy a technikai civilizáció nagyra nőtt tudománya éppen a végveszély helyzeteiben egy új világ-ethosz kimunkálását sürgeti. Nevén is szólítja a különböző vallásokat Földünk és világunk megmentése érdekében. W. Heisenberg így kötötte össze a régen elvált és külön fejlődött tanokat: „A vallás az etika alapja, és az etika az élet feltétele.” Ha ez a felismerés általánossá válik, akkor új perspektíva nyílhat a teológia és a természettudomány meg hasonlításainak felszámolására. Ennek jelzésértékű eseménye volt a Pápai Galilei-bizottság létrehozása 1981-ben, majd 1992. október 31-én Galilei rehabilitációjának kihirdetése. II. János Pál magyarázatából ide kívánczik még a következő felismerés: „Napjainkban példátlan lehetőségünk kínálkozik rá, hogy a két disciplina olyan kölcsönhatáson alapuló viszonyt alakítson ki egymással, melyben mindkettő megőrzi integritását, és mégis alapvetően nyitott marad a másik oldal felfedezéseire és intuícióira.”

Harsányi Pál Ottó műve érdekfeszítően mutatja be, hogy mennyire külön nyelvet beszél ma már a környezetvédelem szaktudománya, ami adatok özönével bizonyítja Földünk faunájának és flórájának rohamos pusztulását és a teológia, ami számon kéri az emberen a Természetben folytatott rablógazdálkodást. A szerző nem keveri össze ezt a két nyelvet, hanem az első 45 oldalon elmondja a természettudomány nyelvén a szakszerű vádiratot, majd következőleg a teológia nyelvén azt a reménységet, hogy talán még nem késő az ember megváltoztatásával célba venni a teremtett világ megmentését. Miután a bűneset miatt elveszítettük a teremtett világban Istentől nyert gondnoki felelősségünk tudatát, megromlott a kapcsolatunk is a teremtményekkel, s ezért a bűnbánatos kiengesztelődést kell elsőként végbe vinni. Ha elveszítettük a teremtés csodáinak érzékelését, a „rácsodálkozás” képességét, akkor

most onnan kell újra elindulni. Rámutat a szerző arra, hogy Szent Ferenc „példaértékű és idillikusnak tűnő kapcsolata a teremtményekkel egy mély, Krisztussal való kiengesztelődéssel járt együtt, hiszen Krisztusban kiengesztelődött az ég a földdel.” Ezért is II. János Pál az Ökológia védőszentjévé nevezte ki Szent Ferencet még 1980 Húsvétján.

Könyvének II. fő részében bontja ki a szerző a tényleges teológiai megközelítést. Kifejti, hogy Isten teremtett világa „alapvetően jó és rendezett”. A bűn miatt viszont megromlott az eredeti harmónia Isten és ember között és ez a romlás a Természetre is kivetítődik. A megváltás ad reményt egyedül arra, hogy Istennel való kapcsolatunk az imádságig menően helyre állítódik. Ez a folyamat Krisztus által, az Ő egyházában már elkezdődött. Ám nem pusztán *reparációs* folyamatról van szó, hanem *rekreációs* folyamatról, ami a *plérómában* fog teljességre jutni. A Teilhard de Chardintól vett gondolat arról szól, hogy a Teremtésbe beprogramozottan jelen van az elmúlás és Isten folyamatos újjáteremtő hatalma, ami érvényesül mindaddig, amíg helyre nem áll a tökéletesség jó rendje. Mivel látókönyvünkben nincsenek látványos helyreállítódások, az a gyanú is felmerül, hogy talán nem működik hatékonyan az emberiség önvédelmi reflexe. A konzumista szemlélet és a gátlástalanul működő profitéhség szabadversenyes kibontakozása vakon megy el a hosszabbtávú érdekek mellett és helyrehozhatatlan károkat okoz a globális perspektíva tekintetében. A szerző rámutat arra, hogy 1891 óta a Rerum Novarummal kezdődően egymás után jelentek meg a szociális enciklikák. Megemlíti Hans Jonas felelősségetikáját és idézi: „Az emberi boldogságnak gondolt természet-leigázás a kollektív gyakorlat új területe, amelyre a csúcstechnológiával behatolunk, de az etikai elmélet számára még senkiföldje.” A továbbiakban az állam feladatának állítja, hogy a „közösségi javak védelméről gondoskodjon.”

A könyv III. fő részében a gazdaságetika kialakítását és alkalmazását szorgalmazza, valamint a szemléletformálás, oktatás és környezeti nevelés terén kínálkozó lehetőségeket írja le.

Harsányi Pál Ottó könyve végül csaknem 40 oldalnyi jegyzetet, szakregisztert, bibliográfiát ad, s ezáltal jelentős segítséget nyújt a témában még kezdő olvasóknak. A külső megjelenésében szerénynek mondható könyv ezáltal a kurrens teológiai irodalom előterében marad.

Horváth Barna

Megbékélés: Isten ajándéka és új élet forrása

Úton a II. Európai Nagygyűlés felé

(Graz, Ausztria, 1997. június 23-29.)

Hosszú időn keresztül az Európai Püspökök Konferenciájának Tanácsa (EPKT) és az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) szoros együttműködést fejlesztett ki. Közös vendéglátói voltunk ökumenikus találkozónak, és hat évvel ezelőtt Ökumenikus Nagygyűlést tartottunk „Béke és igazságosság az egész teremtettségnek” címmel. Az elmúlt néhány napban az EPKT teljes létszáma és az EEK Központi Bizottsága közös ülést tartott. A teljes európai keresztyénység 120 hivatalos képviselője imádkozott, tapasztalatot cserélt és tanácskozott együtt. Az Oroszországtól Portugáliáig és Ciprustól Észak-Írorszáig megtalálható keresztyén tradíciókat párbeszédre hoztuk össze. Nagyon hálásak vagyunk ezért az ülésért és örömmel adunk számot a találkozóról.

Az elmúlt hetekben, ahogy tanúi lehettünk a II. Világháború befejezése 50. évfordulójának, egész Európa átélhette a 20. századi európai történelem mély átgondolását. Európa történelme – amelynek a keresztyén hit nyilvánvalóan az egyik fő gyökere – nagyrészt a romboló ideológiák elleni harc jegyében telt. A totalitárius nemzeti szocializmus a népesség egész szektorának kipusztítását tűzte célul maga elé, különösképpen a zsidóságot érintette ez. Halált, rombolást és pusztítást terjesztett Európa nagy részében. A háború okozta szenvedések még ma is élnek. A háború vége csak néhány ország számára hozott felszabadulást: másokban az erőszakos uralom egy másféle változata következett. A kommunizmusnak is totalitárius jellemzői voltak, és folytatta a gyűlölet és szenvedés tragikus történelmét. Így egészen napjainkig, Európa két részre osztott volt. Ezeknek az éveknek a sebei még sokára fognak begyógyulni. Sőt, népek és etnikai csoportok közötti új konfliktusok és feszültségek emelkednek felszínre. A balkáni és kaukázusi kegyetlen háborúk azt jelzik, hogy az erőszak és bosszú ördögi köre nem tört még meg.

Így még jelentősebb az, hogy a megbékélés és kölcsönös megértés folyamatai is beindultak, hogy az emberi jogok és a demokrácia kiterjesztette befolyását, és az igazságos béke új struktúráit építették fel az Egyesült Nemzetek és európai intézmények formájában.

Nem akarjuk azt a tényt figyelmen kívül hagyni, hogy az egyházak gyakran csendben maradtak és csak bizonytalan tanúi voltak a megbékélésnek. A bizalmatlanság és a félelem eltorzította a Krisztusban lévő egység megtapasztalását és annak felszabadító hatalmát. Szégyen, de be kell ezt ismernünk, időről-időre még az evangélizációt is a fenyegetés, vagy az erőszak alkalmazása kísérte.

Ebben a helyzetben találkozunk velünk a feltámadott Krisztus. Ahogy Húsvétkor találkozott tanítványaival, megmutatja nekünk sebeit, melyek által a mi sebeink meggyógyulnak. Krisztus szeretete állhatatos marad, egészen a keresztfán való haláláig. Közel marad hozzánk gyengeségeinkben, minden bűnünk ellenére. Benne Isten megbékélést ad nekünk (Róm 3). Mint a jó Atya, kitárt karokkal jön mindannyiunk elé (Luk 15). Mi több, ha valaki egy lépést tesz Isten felé, akkor Isten tíz lépést tesz a felé az ember felé. Meghív minket a Vele való megbékélés hálás, örömteli ünnepére. A megbékélés Isten ajándéka. Az új élet forrása számunkra és az egész teremtettség számára (Róm 8). Ezzel egyidőben az Egyháznak adja a megbékéltetés szolgálatát (1Kor 5). Újból oda akarjuk ennek szánni magunkat. Ezért gyűltünk össze Assisiben tartott ülésünkön, hogy beindítsuk azt a folyamatot, melynek témája: „Megbékélés – Isten ajándéka és az új élet forrása”. Ennek a folyamatnak a csúcspontja lesz a II. Európai Ökumenikus Nagygyűlés, melyet két év múlva Grazban, Ausztriában tartunk (1997. június 23-29.). Ez a folyamat bátorítani próbálja a megbékélést az egyházak, Európa kulturái és népei között, és hozzá kíván járulni az európai integrációhoz. A Graz felé vezető úton közös hitben, imádságban és a megbékélés Urába vetett bizalommal fogunk járni. Felkérjük minden testvérünket, akikkel egyek vagyunk a hitben, hogy vegyenek részt az „Isten népe összegyülekezésének” az előkészítésében, és reméljük, hogy a grazi napokat helyi, területi és nemzeti szintű ökumenikus kezdeményezések ösztönzik majd.

Assisiben töltött napjaink mutatják, hogy sok feladatnak nézünk még elébe a megbékélés szolgálatában. Ezek magukba foglalják:

- az Egyház látható egységének a keresését,
- párbeszédet a különböző vallásokkal és kultúrákkal,
- a szociális igazságért való munkálkodást, mindegyik felett a szegénység, szociális kirekesztés és a diszkrimináció más formáinak legyőzését,
- a népek közötti és népeken belüli megbékélésért való elkötelezettséget, különösen a jövő generációt illetően,
- igazságos osztozás a világ más-más vallásaival.

Európa új ezredforduló előtt áll. Imádkozunk Istenhez, hogy jöjjön el az Ő Országá és legyen meg az Ő akarata. Az Assisiben töltött napok jó tapasztalataitól megerősödve, és tele reménnyel, ismételten az Ő szolgálatába ajánljuk magunkat. Szent Ferenc szeretete és hite példa számunkra. Elindultunk Graz felé. Minden európai keresztyént hívunk, hogy csatlakozzon hozzánk.

Assisi, 1995. május 14.

John Arnold, főesperes, elnök
EEK

Miloslav Vlk, érsek, elnök
EPKT

Az Európai Egyházak Konferenciája üdvözli a volt Jugoszlávia tagországaiban kötött tűzszünetet és bejelenti terveit a párbeszéd folytatására

Az Európai Egyházak Konferenciája 1995. október 12-14. között Genfben találkozó tisztviselői üdvözlik a volt Jugoszlávia országaiban újonnan megkötött tűzszünetet. Buzgó reményüket fejezik ki, hogy a tűzszünet gyorsan és tartósan megvalósítja mindenütt, amit mindegyik résztvevő aggályoskodva figyel, s amelyet a további párbeszéd felélénkítésére lehet felhasználni és az egységben szereplő 60 nap meghosszabbítására, a béke, a megbékélés és felújítás feltételeinek megteremtése érdekében.

Az Európai Egyházak Konferenciája, egyetértésben a Szerb Orthodox Egyház Szent Zsinatával, Ökumenikus találkozót tart a „Megbékélés”-ről a Belgrádban újonnan megnyitott Teológiai Fakultáson. A találkozóra való meghívásokat, amit késő novemberre terveztünk, megküldtük az európai és azon kívüli orthodox, protestáns és római katolikus egyházaknak.

A konferencia a megbékélés témáját teológiai, politikai és szociopolitikai dimenzióban fogja megvizsgálni. Ez olyan kérdéseket foglal magába, mint pl: Milyen egyensúlyt kell találni az egyházaknak az Evangélium előírásait figyelembe vevő egymás felelősségre vonásának kötelessége, valamint az ökumenikus közösségben az egymás iránti kölcsönös felelősségünk között? Mi a hitvallás, a bűnbánat és megbocsátás szerepe az ökumenikus kapcsolatokban? Mit követel a kölcsönös elszámolási kötelezettség ilyen helyzetben? Meg lehet-e békéltetni a történelem különböző értelmezését? Mi a helyes kapcsolat az egyház, állam, nemzet és nép között? Hogyan tanúskodhat az egyház Krisztus kereszten hozott áldozatának megbékéltető hatalmáról, segítve egymást a történelem kötelezőiből való megszabadulásban? Mindezeket alapvető ökumenikus kérdéseknek tartjuk.

Az elmúlt néhány hétben és méginkább amióta a tűzszünetet kialakították az emberi szenvedések a II. Világháború óta nem tapasztalt ijesztő mértékű öltöttek. Csak az elmúlt pár hónapban közel fél millió otthonából újonnan elűzött embert kényszerítettek vándorútra, ideiglenes menekült táborokba, vagy szerencsés esetben vendéglátó családok otthonába. Az élelemre, gyógyszerre és menedékhelyre minden közösség menekültjeinek rettenetes nagy szüksége van. Mi több, égető szükség van a megbékélés és újjáépítés elérésére és az annak való elkötelezettségre. Az Európai Egyházak Konferenciájának tisztviselői kérték a már meglévő és még várható Segélykérelmekre való gyors és nagylelkű válaszadást, melyeket az Egyházak Világtanácsa és az Evangélikus Világszövetség támogatnak.

A tisztviselők tudomásul vették az Egyházak Világtanácsa (EVT) Központi Bizottságának múlt szeptemberében kiadott üzenetét, és úgy érezték, hogy az teljes összhangban van az Európai Egyházak Konferenciájának politikájával, mely a konfliktusban érintett összes fél párbeszédének elősegítését irányozza

elő. Különösképpen támogatják az EVT felhívását a volt Jugoszlávia egyházi és vallási vezetőihez, valamint összes politikai és katonai vezetőjéhez, hogy „minden erőfeszítésükkel állítsák meg a harcot, fejezzék be a háborút és működjenek együtt a megbékélés eléréséért, a történelem és a jelenlegi konfliktus sebének gyógyulásáért, a gyűlölet és erőszak légkörének átformálásáért.”

Az EEK tisztviselői ismételten sürgettek minden jóakarató embert, hogy folytassák a párbeszédet, adakozzanak, munkálkodjanak és imádkozzanak a békéért.

Az EEK tisztviselői a következők: az Elnök (Főtiszteletű John Arnold, Anglikán Egyház), az Alelnök (Jeromos metropolita, Ökumenikus Patriarchátus), Alelnök-helyettes (Nagytiszteletű Brigitte Thyssen, Dán Evangéliumi-Evangélikus Egyház) és a főtitkár, Jean Fischer úr.

(Az Európai Egyházak Konferenciája körülbelül 118 orthodox, anglikán, protestáns ó-katolikus egyház közössége Európa minden országából. 1959-ben alapították. Adminisztratív irodái az Ökumenikus Központban, Genfben található.)

Remény a hosszantartó békefolyamatokra Észak-Írországban Az EEK és EPKT közös látogatása az ír egyházaknál

Az Európai Egyházak Konferenciájának (EEK) és az Európai Püspökkari Konferencia Tanácsának (EPKT) közös delegációjára, amely igen sűrű látogatási programban és tárgyalásokon vett részt Belfastban és Dublinban október 31. és november 5. között, nagy hatással volt az a határozott fejlődés, ami a különböző ír egyházak közötti ökumenikus párbeszédben történt, és az a kinyilatkoztatott szándék, hogy szorososan együttműködjenek a jelenlegi békefolyamatokban.

A delegáció látogatásának egyik célja az volt, hogy információhoz jussanak a békefolyamat jelenlegi állásáról és a különböző egyházak speciális hozzájárulásának lehetőségéről, valamint hogy biztosítsák az ott élő felekezeteket az európai egyházak szolidaritása és imádsága felől. A csoport az EEK és EPKT meghívását is elvitte az ír egyházaknak, hogy osszák meg gyakorlati tapasztalataikat, különleges problémáikat, reményeiket és félelmeiket abban a folyamatban való részvételként, mely a békéért és megbékélésért zajlik, a II. Európai Ökumenikus Nagygyűlésben, amely 1997. június 23-29. között lesz Grazban a „Megbékélés – Isten ajándéka és az új élet forrása” főtémával.

Az EPKT delegátusai Godfried Danneels, bíboros, Mechelen és Brüsszel érseke, az EPKT új főtitkára, Don Aldo Giordano, St. Gallenből, és dr. Helmut Steindl, az EPKT Információs és Különleges Pásztorális Ügyek titkára volt. Az EEK-ből Limasoli Chrysanthos, a Ciprusi Orthodox Egyházból, dr. Geiko Müller-Fahrenholz Oberkirchenrat a Német Evangéliumi Egyházból és a főtitkár Jean Fischer, Genfből, látogattak Írországba.

Az utazás 6 napja alatt a delegáció találkozott a négy legnagyobb felekezettel, a Római Katolikus Egyházzal, az Ír Presbiteriánus Egyházzal (református), az Ír Egyházzal (ang-

likán) és a Methodista Egyház vezetőivel egy élénk véleménycserére. Szintén ellátogattak különböző ökumenikus szövetségekhez (Kereszt-Közösségek), amelyek együtt tesznek tanúbizonytságot a megbékélésért való ökumenikus elkötelezettségükről, még a gyűlölet és erőszak határain keresztül is, az úgynevezett „békevonalon” keresztül, mely látható falként szeli át Belfastot nem kevesebb, mint 17 pontján.

A delegációra nem csak annak megtapasztalása gyakorolt igen mély benyomást, hogy tanúi lehettek egy római katolikus pap és egy methodista lelkész közös családlátogatásának olyan családoknál, amelyek mindkét politikai oldal erőszakának áldozataivá váltak, hanem az a sok kezdeményezés is, ami a börtönmisszió, az ifjúsági munka és más praktikus tevékenység terén történt, azzal a céllal, hogy megtörjék az erőszakbosszú ördögi körét, hogy bizalmat építsenek és a közösségek közötti kölcsönös megértést segítsék elő.

Az elmúlt 25 év zavargásai és az erőszak-kitörések közelebb hozták egymáshoz az ír egyházakat és az ökumenikus kapcsolatok élénk fejlődéséhez vezetett. Mindemellett az egyházak nagyon is tisztában vannak azzal, hogy még hosszú az út a béke és megbékélés eléréséig. Eddig elsősorban és főleg azért kellett küzdeniük, hogy enyhítsék az erőszak közvetlen következményét és azt ellenőrzés alá hozzák; most a kérdés inkább az, hogy analizálják és célzatosan harcoljanak a zavargások összetett okozói ellen. Tudják, az ő megoldásuk csak egy a sok közül a probléma kiküszöbölésére.

Mindent egybevetve, az ökumenikus párbeszéd fejlődését, a megbékélés számos jelét, és a békéért folytatott gyakorlati munka példáit, melyekkel az EEK és az EPKT közös delegációja találkozott, minden szempontból bátorítónak kell tekinteni.

CONTENTS OF NO 1996/1

LORD, SPEAK TO US!

János Pásztor: The Lord Knows the Ways of the Just

LORD, TEACH US!

Gábor Draskóczy Török: The Hassidism in the Ecumene

András Szirtes: The Concept and Practice of the Glorification in the Bible

Mrs. Krizmanic Dóra Gerő: Metanoia – The Way of the Peace

Ambrus Molnár: Minister's Calling and Entreating to Stay On in the Reformed Church

Miklós Bodrog: Our National Conditions or else Who Worries about His Hard Luck Long Time Ago

REMEMBER!

István Ágoston: The Life-work and Epochal Connections of Mátyás Dévai

Kálmán Mészáros: We Remembered at the 90th Anniversary of Our Acknowledgement in the Baptist Congregation in Ócsa

OUTLOOK

Zoltán Bóna: „Together – for Each Other” National Protestant Days 1995

Tibor Bartha: Reconciliation, as the Gift of God and Source of New Life – Theological Standard Work

András Gergely: Reconciliation, as the Gift of God and Source of New Life – Social, Historical and Environment Protection Aspects

Károly Hafenscher: Reconciliation, as the Gift of God and Source of New Life – Ecumenical Aspects

Károly Hafenscher: Reconciliation in our Congregations – Introduction for the Panel Discussion

András Reuss: With Reformer Faith in a Pluralist Society „On the Way of our Ancestors” – Historical Mounted Tour

WORLD CHRISTENDOM

Konrad Raiser: Letter to the Member Churches

REVIEW

Christin Schirmacher: The Crucifixion of Jesus from Islamic Point of View

Barna Horváth: Pál Ottó Harsányi: Towards a New Sky, New Earth?

NEWS

CEC News

INHALT DER NUMMER 1996/1

REDE UNS AN, HERR!

János Pásztor: Der Herr kennt den Weg der Gerechten

LEHRE UNS, HERR!

Gábor Draskóczy Török: Der Hassidismus in der Ökumene

András Szirtes: Der Begriff und die Praxis des Verherrlichens in der Bibel

Fr. Krizmanic, geb. Dóra Gerő: Metanoia – Der Weg des Friedens

Ambrus Molnár: Das Berufen und Zurückhalten des Pfarrers in der Reformierten Kirche in Ungarn in den XVI.-XIX. Jahrhunderten

Miklós Bodrog: Unser National-Ergehen, oder einer, der über sein Missgeschick seit längem grübelt

ERINNERT EUCH!

István Ágoston: Das Lebenswerk Mátyás Dévai und seine epochal Bezüge

Kálmán Mészáros: Wir haben der 90sten Jahresfeiern unserer Anerkennung in der Baptisten Gemeinde in Ócsa gedacht

AUSSCHAU

Zoltán Bóna: „Zusammen – füreinander” Protestantische Landestage

Tibor Bartha: Die Versöhnung als Geschenk Gottes und die Quelle des neuen Lebens – Theologische Grundlegung

András Gergely: Die Versöhnung als Geschenk Gottes und die Quelle des neuen Lebens – Gesellschaftliche, geschichtliche und Umweltschutz-Aspekte

Károly Hafenscher: Die Versöhnung als Geschenk Gottes und die Quelle des neuen Lebens – Ökumenischer Aspekt

Károly Hafenscher: Die Versöhnung im Leben unserer Gemeinden – Einführung zur Paneldiskussion

András Reuss: Mit reformatorischem Glauben in der pluralistischen Gesellschaft

„Auf dem Wege unserer Ahnen” – Geschichtliche Reiter tour

WELTCHRISTENTUM

Konrad Raiser's Brief an die Mitgliedkirchen

RUNDSCHAU

Christine Schirmacher: Der Kreuzestod Jesu vom islamischen Standpunkt aus

Barna Horváth: Pál Ottó Harsányi: Gegen neuen Himmel und Erde?

NACHRICHTEN

KEK-Nachrichten

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÁLVIN KIADÓJA AJÁNLATA

*„A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos a tanításra,
a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre...”
(2Tim 3,16)*

A Biblia történetei videokazettán:

I. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 1-6
(100 perc) 2.300,-

1. Sára és Ábrahám. A hit: reménység – 2. Exodus.
Szabadulás a szolgaságból – 3. Mózes és Áron. Tánc
az aranyborjú körül – 4. Ruth és Naomi. Hazatérés –
5. Ámós és a pap. Az igazság hangja – 6. Jeremiás
és a király. Az igazságot nem lehet „elégetni”

II. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 7-12
(100 perc) 2.300,-

7. Keresztelő János. Várhatunk-e mágra? – 8. Jézus
Pilátus előtt – 9. Az emmausi tanítványok – 10. Saul
és Anániás. Ellenségből testvér lesz – 11. Péter és
Pál. Nehéz közösség – 12. Üzenet a filadelfiai
gyülekezetnek. A hit ára

III. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 13-21
(180 perc) 3.600,-

13. Noé bárkát épít – 14. Józsefet eladják a testvérei
– 15. Dávid és Góliát – 16. Akik a királyt keresik...
A napkeleti bölcsek – Heródesnél – 17. Bűnösök és
igazak közt. – A megbocsátás szabadá tesz – 18.
Érted is, amit olvasol? – Fülöp és az etióp
kincstárnok – 19. Szabad keresztyénnek lenni. –
Róma császárai véget vetnek a keresztyének
üldözésének – 20. „Vedd és olvasd” Augustinus
rátalál a neki rendelt útra – 21. A holnap nyelvén.
Jeromos lefordítja a Bibliát

Bibliai segédkönyvek, tanulmányok, prédikációs kötetek:

Szinopszis – Máté, Márk, Lukács, János
evangéliumának párhuzamos szövege 1.560,-

Keresztyén Bibliai Lexikon I. A-J Szerk.: dr. Bartha
Tibor 1.700,-

Keresztyén Bibliai Lexikon II. K-Zs Szerk.: dr. Bartha
Tibor (megjelenés előtt áll)

Jubileumi Kommentár – átdolgozott kiadás

A Szentírás magyarázata I. kötet: Általános tájékoztató
a Szentírásról – Genézis-Jób könyve magyarázata . . . 1.160,-

A Szentírás magyarázata II. kötet: Zsoltárok-Malakiás
könyve magyarázata 1.160,-

A Szentírás magyarázata III. kötet: Az Újszövetség
magyarázata 1.160,-

Az újfordítású Biblia (1975) revíziójának eredményei
(1990) 290,-

Dr. Tóth Kálmán: Bibliafordítás-Bibliamagyarázás 320,-

Szabó Andor: „Lábam előtt méces a Te igéd”

I-III. kötet

Naponkénti segítség a Biblia olvasásához
I. kötet: Történeti könyvek (1Mózes-Eszter) 130,-

II. kötet: Költői könyvek, Bölcsességirodalom,
Próféták
(Jób könyve-Malakiás) 130,-

III. kötet: Máté, Márk, Lukács és János evangéliuma,
Apostolok Cselekedetei 790,-

ifj. Fekete Károly: Jakab apostol levelének magyarázata . . 350,-

Csiha Kálmán: Ábrahám öröksége (prédikációskötet) . . 195,-

Csikész Sándor: Jézusban van menedékünk
(Igehirdetések és tanulmányok) 270,-

Ravasz László: „Én vagyok a te Istened!”
A Tízparancsolat magyarázata 170,-

Isten kérdez – Bibliai idézetek 80,-

Frederick Neumann: A megszólított hit
(Tudomány-Erkölcs-Leikiismeret) 150,-

Dr. Sarkadi Nagy Pál: A tanítványok 85,-

Nagy Antal Mihály: Örök szövetség.
Válogatott tanulmányok a zsidóság és keresztyénység
kapcsolatának témaköréből 450,-

Révész Imre: Egyháztörténelem
I. Az őskeresztyénségtől az ellenreformációig
II. Az ellenreformációtól napjainkig (az 1930-as
évekig)
különös tekintettel a magyar protestantizmus
történetére 280,-

Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere I-II. kötet
az 1559-es ún. Nagy Institutio, az 1909-ben
megjelent kiadás változatlan utánnyomása 1.960,-

Verseik, gyermek irodalom, a család olvasmányai:

Szent szonettek. Válogatás a világ- és a magyar
irodalom istenes szonettjeiből 290,-

Northcott: Bibliai lexikon gyerekeknek 300,-

Kövess engem! A Biblia történetei rövid jelenetekben
Az 1990-ben revideált kiadásban megjelent új
fordítású Biblia szövege és az Ökumenikus
Énekeskönyv 2. kiadása felhasználásával válogatta és
szerkesztette: dr. Tóth Károly. Dramatizálta:
Giovannini Kornél 790,-

Serfőző Olivia: Gitáros Freek – Regényes önéletrajz
egy rákos fiatalról 250,-

Sylvia Ber: Vadak – Ifjúsági kalandregény 320,-

Uta Schlegel-Holzmann: Nincs több kettesben töltött
esténk
Családi állapota: özvegy 195,-

Reinhard Abeln: Szerencsére vannak unokáink
Útmutató nagyszülőknek az unokák neveléséhez 250,-

Dr. Pálhegyi Ferenc: Keresztyén házasság 2. bővített
kiadás 260,-

Kaphatók:

Budapest XIV. ker. Abonyi u. 21. sz. alatti,
Budapest, XI. Bocskai u. 35. sz. Könyvesboltokban,
Telefon: 186-8277, 186-8267,
Protestáns Könyvesboltban,
Budapest, IX. Ráday u. 1. Telefon: 217-7789. Hétfőn
szünnap.

Valamint a Debreceni Református Könyvesboltban,
Debrecen, Piac u. 4-6. Telefon: 418-886,
Kecskeméti Református Könyvesboltban,
Kecskemét, Szabadság tér 6. és a
Református Könyvesboltban, Szeged, Kárász u. 15.

Megrendelhetők: minden lelkészi hivatalban és a Kálvin
Kiadónál, 1113 Budapest, Bocskai u. 35. 1519 Pf. 416. Tel:
186-8267. Utánvételes küldésre megrendelést csak a Kál-
vin Kiadó fogad és teljesít!

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

Nem fiú, hanem fiak: méltóság,
elkötelezéssel

Pásztorálpszichológia és tanácsadás

Próféták Északon és Délen

Saul a próféták között

50 éve indult a Református
Diákmozgalom

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus
Tanácsának Közgyűlése

Megszólal 150 év után a Rohonci Kódex?

Beszámoló a vilemovi ökumenikus
konferenciáról

Az EVT Központi Bizottsága
moderátorának és az EVT
főtitkárának jelentése, valamint a
főtitkár levele Franciaország elnökéhez

Tallóztatás teológus szemmel

Az egyház hitéről

A lefordított holt-tengeri tekercsek

ÚJ FOLYAM (XXXIX)

1996
2

THEOLOGIAI SZEMLE

1996. március-április

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája,
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267, 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserhádi Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:



Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Terjeszti a Kálvin János Kiadó. Előfizethető a kiadóhivatalban, vagy postautalványon, vagy átutalással a Kálvin János Kiadó – Budapest OTP 218-98141/536-209803 csekk-számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 1380,-Ft

Egyes szám ára 230,-Ft

Előfizetés külföldre:

27 DM vagy 17 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

REUSS ANDRÁS: Nem fiú, hanem fiak: méltóság, elkötelezéssel 61

TANÍTS MINKET, URUNK!

P. TÓTH BÉLA: Pásztorálpszichológia és tanácsadás – a valláslektan gyakorlati alkalmazása 62

KARASSZON ISTVÁN: Próféták Északon és Délen 75

CZACHESZ ISTVÁN: Saul a proféták között 78

EMLÉKEZZETEK MEG...

RÁCZ LAJOS: 50 éve indult a Református Diákmozgalom 83

KITEKINTÉS

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Közgyűlése 87

HARMATI BÉLA: Elnöki jelentés 87

Közgyűlési anyagok 89

NYÍRI ATTILA: Megszólal 150 év után a Rohonci-Kódex? 91

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

KOVÁCH ATTILA: Elősegíteni a demokratizálódást (Beszámoló a vilemvi ökumenikus konferenciáról) 99

Közös nyilatkozat 100

Az EVT Központi Bizottsága moderátorának jelentése 102

Az EVT főtítkárnak jelentése 115

Az EVT főtítkárnak Franciaország elnökéhez írt levele 122

SZEMLE

SZIGETI JENŐ: Tallózgatás teológus szemmel 123

RÁCZ LAJOS: M.E. Osterhaven: Az egyház hite 124

EGERESI LÁSZLÓ SÁNDOR: A lefordított holt-tengeri tekercsek 127

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1996. IV. 15.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nem fiú, hanem fiak: méltóság, elkötelezéssel

„Ti az Úrnak, Isteneteknek a gyermekei vagytok.”
5Móz 14,1a

Egész pontosan így kellene fordítani ezt a verset: „Fiak vagytok ti az Úr, a ti Istenetek számára.”

Fiú az, akiről gondoskodik az apja. Akinek ott van az otthona, ahol az apjának. Aki tudja tehát, hová mehet haza, hol talál védelmet.

Az Úr fiának lenni: kiváltság. A természetjog arra hivatkozik, amiért és amiben minden ember egyenlő. Az Úr fiának lenni nem természetes. Minden ember teremtmény, de valamit hozzá kell fűznünk, valamit el kell mondanunk, mert történt valami. Közbejött a bűn, nem maradéktalanul olyan a világ, és mi sem vagyunk olyanok maradéktalanul, mint lennünk kellene. Az Atya fiának lenni azt jelenti: van valahol egy atyai ház, ahol számon tartanak, van valaki, aki hazavár.

Isten fiának lenni: természetes módon beszélünk erről. Hiszen sokezerszer (4850) fordul elő az Ószövetségben. De csak egészen kivételesen emberekre vagy Izráelre, mint 2Móz 4,22-ben, ahol Izráelt az „elsőszülött fiának” mondja, vagy a Máté evangéliuma által is idézett Hós 11,1, „Egyiptomból hívtam ki fiamat”. Egész kivételesen egyetlen emberrel kapcsolatosan (Salamon, 2Sám 7,14). A szó az Újszövetségben is sokszor olvasható, de páratlan értelmet hordoz a Jn 1,12; ahol a testté lett igét befogadókat minősíti azzal, hogy Isten gyermekeivé lesznek.

Az Úr gyermekének lenni tehát kiváltság, meg nem érdemelt ajándék. Ez ugyanis lehetetlenség bocsánat nélkül.

Ha kiváltság, akkor kézenfekvő és szinte önként adódó emberi magatartás: Kié erősebb, kié nagyobb? Kihez tartozni nagyobb rang, előnyösebb vagy kellemesebb?

Félreértem Isten ajándékát, ha az foglalkoztat, hogy milyen előnyöket jelent az én számomra, ha Isten fia vagyok. Zebedeus fia „közel vannak a tűzhöz”, valójában semmit sem értenek meg Jézus szavaiból.

Figyeljünk arra az apróságra, hogy többszámban van a szó. Nem egyedül, nem csak én vagyok Isten fia, hanem mások is. Másokkal együtt vagyok Isten fia. Nem én válogatom ki, hogy kikkel együtt akarok, vagy vagyok hajlandó Isten fia lenni, hanem ő nevez másokkal együtt Isten fiának. Nem mi fogadjuk Isten fiává egymást, mintegy ajánlólevelet adva egymásnak, hanem ez az ő döntése és hívása. Különös döntés és hívás. Jézust ezért mondják a vámszedők és bűnösök barátjának. S mivel ez megütközést kelt, ezért mondja Jézus, hogy a vámszedők és a bűnös nők megelőznek az Isten országában. Azok persze, akiket magával ragadott Isten szorongató szeretete.

Fiakról olvasunk, ez egyértelmű a héber szöveg alapján. Megszólítottak-e akkor a lányok is? S ha itt nem – és itt valóban nem –, akkor általában megszólítottak-e? Nem alapvető kizárásról van szó: Jöel 3,1 szerint az utolsó időkben a fiak és a leányok fognak profétálni. Jézus – hogy csak ezt az

egyetlen érvet mondjam Gal 3,28 mellett –, az Isten akaratának cselekvőit mondja fiútestvérének és nőtestvérének.

Fiakról olvasunk, de magunkra vehetjük-e az Ószövetségnek egyértelműen Izráelre vonatkozó szavát mi, pogányok sarjai? De hiszen az Ószövetség is tud arról, hogy az Úr hegyéhez eljönnek majd a népek mind (Ézs 2,3), hogy a szigeteken is (Ézs 60,9) várják Isten szavát, és eljut hozzájuk Isten szava. Megerősíti ezt az Újszövetség, amikor Pál azt mondja, hogy az evangélium Isten ereje „minden hívőnek üdvösségére, elsőként zsidónak, de görögnek is” (Róm 1,16).

Fogadjuk el tehát bátran, vonatkoztassuk magunkra: fiúk és leányok, férfiak és nők – Istennek gyermekei vagytok, lehettek, – Isten akarja így.

Nem a mi döntésünkön múlik! A keresztség ennek jele. Isten akarata Krisztus által. S ebben benne van a következő is:

Az Úr gyermekének lenni: kötelezettség.

Amint a fordítás pontosítása utal rá, itt nem birtokos viszony kifejezésével állunk szemben. Bár a dolgot ki lehetett volna fejezni birtokos viszonyal is. De itt nem ez van. Leginkább a részesesethez hasonlítható, amit a lamed prefixum kifejez. Egy bizonyos irányultság fejeződik ki benne. „Fiak vagytok ti az Úr, a ti Istenetek számára.”

A szemünk előtt levő vers megfogalmazásában nem a kölcsönösség kap hangsúlyt. A kölcsönösség azt jelentené, hogy ahogy ti nekem, én is úgy nektek. Az Istenhez való tartozásnak az elkötelezése hangsúlyos ebben a szerkezetben. 5Móznek ebben a fejezetében a pogányos gyász tilalma, a tiszta és tisztátalan állatok megkülönböztetése, majd a tized rendje következik. Aki Istennek a fia, nem élhet akárhogy, köti Isten rendje és akarata.

Az Ószövetségtől sem idegen az a gondolat, hogy a törvény nem nyűg az emberen, hanem Isten gyönyörködtetően csodálatos rendje, amellyel az ember javát akarja. Hatalmas erővel fejezi ki ezt a 118. zsoltár. Jézus óta még hangsúlyosabban mondjuk a törvénnyel kapcsolatban, hogy nem az ember van a szombatért, hanem a szombat az emberért. Tudjuk azt is, hogy ez nem az emberi önkényt jelenti, hanem Isten igazi, mentő akaratának szolgálatát jelenti – amely sokszor elhomályosult az emberek szeme előtt –, hiszen ő nem akarja, hogy „elvessen egy is e kicsinyek közül” (Mt 18,14).

Isten igéje mindannyiunkat bátorít: húzzuk ki magunkat mindannyian, fiúk és leányok, férfiak és nők, hiszen kiváltságunk, hogy Isten gyermekei lehetünk. Ez adja meg rangunkat és értékünket, ha úgy tetszik, méltóságunkat. Nem szégyellnivaló, nem rejtegetnivaló hát.

S abban a pillanatban, amikor ezt megtettük, mondjuk ki és éljük meg: nem a magamé vagyok többé, hanem Uramé, az én Istenemé. Másokkal együtt.

Dr. Reuss András

TANÍTS MINKET, URUNK!

Pásztorálpszichológia és tanácsadás – a valláslélektan gyakorlati alkalmazása

I. rész

A jelenkori vallási helyzet

A „vallási helyzet” alakulásában bizonyos történeti korokban párhuzamos mozgásokat lehet megfigyelni, melyeket nehéz a pusztán véletlennel magyarázni. Pl.: Kr.e. 600 táján kb. egyszerre léptek fel:

- Buddha
- Lao Cse
- Deuteroésaiás (Izaiás, Jesaja)
- Zarathusztra

Az ilyen léptékű vallásfenomenológiai egybeesések felvetik a kérdést, hogy vannak-e a vallási helyzet alakulásában megragadható és leírható történeti *csomópontok*. Lehet-e, hogy ezeknél az emberiség tudatállapotának egységes, ugrásszerű előrelépéséről van szó, s ha igen, számolhatunk-e más történeti korokban is hasonló vallásfenomenológiai konvergenciákkal? Szerves *egésznek* tekinthető-e az emberi történelem, feltételezhető-e benne valamilyen egységesítő tényező? Van-e benne *iránnyal* bíró mozgás, mely azonosíthatóan tart valahonnan valahová, s ha igen, melyek annak törvényei? Az említett fenomenológiai egybeesések tartalmi elemzése, és az általuk felvetett kérdések megválaszolása a *vallásbölcselet* körébe tartozik, itt nem feladatunk. Ezenkívül az is világos, hogy *saját korunk* hasonló, konvergenciát sejtető jelenségeivel kapcsolatban nincs kellő távlatunk a valódi, történeti értékű elemzés elvégzéséhez. Így pl. azt, hogy egy Mahatma Gandhi, Albert Schweitzer vagy Martin Luther King jr. milyen léptékű *vallástörténeti* jelentőséggel bír az emberiség egészének történelmére nézve, leghamarabb is néhány évszázad távlatából lehet majd megítélni, és pedig abból, hogy milyen mérvű hatást fejtettek ki további nemzedékek életére. Ezért itt meg kell elégednünk azzal, hogy csak vázlatos, átmeneti képet adhatunk a jelenkor vallási helyzetéről, mely csupán a jelenségek és tényezők felsorolására szorítkozik, de a mélyebb összefüggések feltárására nem tesz kísérletet.

Első nehézségünk, hogy maga a „vallási” meghatározása is problematikus. Ha például a „vallási” legkézenfekvőbbnek tűnő kategóriájából, az isten-fogalomból indulunk ki, azonnal rálelünk egy sereg olyan *vallási stádiumra*, amelyekben még nincs, vagy már nincs antropomorf értelemben *személyként* felfogható Isten (ld.: mana, animizmus, zen, stb.). Meghatározásunk ezért provizórikus, amit elsősorban a bibliai (zsidó és keresztyén) hagyománykör tartalmaira tekintettel, *most és itt* így fogalmazhatunk meg:

Vallásinak nevezzük mindazt, amiben a látható, mondain világ és annak élvezete helyett, mely válto-

zékonynak, fluidnak és mulandónak bizonyul, az örökkévaló, végleges, nem-átmeneti és nem-láthatóhoz fordulás, s annak magasabbra értékelése jelenik meg. (Provizórikus meghatározásunk csak megfelelő megszorításokkal alkalmazható az említett hagyománykörökön túl!)

Európában a keresztyénség teljes térnyerése jellemzi az első tizenöt évszázadot, miközben a *zsidóság* diasporában, szétszórtságban él a népek között vándorló, többnyire kereskedő létformában. A XVI-XVIII.sz-i nagy vallási mozgalmak, megújulások után (reformáció, haszidizmus), melyek a vallási tényező *erősödését* jelzik, a XIX-XX.sz-ban a vallási *hanyatlás*, gyengülés jelei mutatkoznak. Ennek jelei: 1. Szekularizáció (világi értékek előtérbe kerülése), valamint ezzel egyidőben a *tudomány* ázsiójának megnövekedése. A tudomány a XX.sz. elejére gyakorlatilag eléri és széles tömegek szemében megszerzi azt a metafizikai pozíciót, amit azt megelőzően a *vallás* élvezett. – 2. Ezzel egyidejűleg a nagy vallási egységek, egyházak terén erősödik a *széttagozódás, szektásodás*, melyet a mindenkori „fővonalbeli” hiányosságok éltetnek, s ami mindig az *új és igazi* (vagy éppen az *eredeti*) megteremtésének igényével lép fel. Ugyanakkor előtérbe kerül az *intézményes*, jogi és egyházszerkezeti keretek megerősítése a róm. kat. egyházban, és a különböző *fundamentalizmusok* a protestáns egyházakban, amelyek egyaránt a rögzítés és a merevítés védekezését állítják a szektásodás ellenébe. A XIX.sz-i európai szekuláris *fejlődés-hűtet* és kultúroptimizmust évszázadunk első felében a két világháború iszonyata rendíti meg. Innen kezdve kevesen maradnak, akik továbbra is naiv hittel abban bíznak, hogy a *tudomány és technika* fejlődése önmagában jobbá teszi a történelmet és az embert: az alapok¹ rendültek meg (P. Tillich). A történeti sorrend ez: Európa és civilizációja először lelkileg nemet mondott saját metafizikai bázisára, a keresztyén szellemiségre (igaz, erre éppen elég okot szolgáltatott annak hivatalos és önhitté lett, mert hatalmi pozícióban lévő képviselői), utóbb viszont kényszerűen kiábrándult mindazokból a materialista-pozitívista értékekből is, amelyek vonzásában ezt a tagadását tette, s melyek szerint újkori technizált életét, modern társadalmát berendezte.

XX. századvégi világunk így most – e kettős tagadás árnyékában nagyon is érthetően – olyan történeti-erkölcsi helyzetben van, melyre teljes joggal alkalmazható a *lelki (vallási) válság* meghatározása. Olyan helyzet állt elő, ahol az „összes határok érvénytelenek”² (Hamvas B.), s amelyben többé már nem az értékek hierarchiája, hanem azok relativizmusa (és részben anarchiája) a meghatározó.

A.) Empirikus vizsgálatok kimutatták, hogy az értékek relativizálódásával párhuzamosan jelentősen megnőtt a fiatal felnőtt generáció bizonytalanság-érzete és mérhető szorongás-szintje.

Egy 1957-ben, Amerikában végzett reprezentatív vizsgálatot megismételtek 1976-ban (19 év), az eredményeket 1981-ben publikálták (Verof, Douvan és Kulka, 1981)³, amely szerint egyetlen generáció alatt súlyos negatív változások észlelhetők a fiatal felnőtt generáció bizonytalanság-érzetében és szorongás-szintjében.

B.) Jelentős mértékben csökkent a történelmi, úgynevezett „main-line” egyházak (ortodox, róm. katolikus, protestáns és zsidó felekezetek) tagsága a II. világháborútól kezdődően, amely tendencia csak az 1970-es évek végén állt meg. Ezekben az egyházakban csökkent a templomépítések, a kiadott folyóiratok, a harmadik világba kiküldött misszionáriusok száma a jelzett időszakban. A római katolikus egyházban ugrásszerűen elszaporodtak a bázisközösségek. Ugyanezen idő alatt a különböző fundamentalista, pünkösdista, mormon, Assemblies of God, Hit Gyülekezete és Jehova-tanúi típusú (többnyire konzervatív társadalmi programú, és – fővonalbeli szempontból – extrémista) csoportok és egyházak népszerűsége nőtt, holott ezek gyakran joggal vádolhatók azzal, hogy erőszakot tesznek az ésszerűség, szakszerűség, valamint nem ritkán a türelmesség – egyébként széles körben elismert – követelményein.⁴

Meg kell említeni, hogy a politikai programok közül is világszerte a konzervatív irányok a sikeresek mind Európában, mind Amerikában (ld.: „konzervatív forradalom” Amerikában). A tendencia Ázsiában is érvényes, ilyen tekintetben az afrikai kontinens tekinthető egyedül kivételnek, az ún. haladó mozgalmakkal.

Magyarországon az 1990. évi politikai változások után gyors és rövid *emelkedést* mutattak az egyházi paraméterek, de sem átütő lelki megújulás, sem lényegesebb strukturális változás nem következett be egyetlen jelentősebb egyháztestnél sem, leszámítva az előző időszakban magukat kompromittált vezetők nagyobb részének leváltását, az ifjúsági és más egyházi egyesületek újraindulását és az egyházi iskolák bizonyos, viszonylag kicsiny százalékának (1-3,5%) újra egyházi kézbe kerülését. Viszont az időközben tömegeiben „tévé-függővé” lett (s nagyban manipulált) lakosság szemében visszatetszést keltett, ellenkező „eredményt” ért el a (nem biztos, hogy egészen jóhiszeműen) felduzzasztott – s egyébként is, hivatalos egyházi állásfoglalások által is *megkövetelt* – hírműsorbeli „egyházi nyomulás” (a tévében 1990-94 közt alig volt híradó, amelyben püspök ne nyilatkozott volna, vagy ne szentelt volna kopjafát, hidat, autópályát). A lakosság széles köreiben, melynek mára már egyetlen lelki-szellemi tápláléka a televízió, az a benyomás keletkezett, hogy az előző, *kommunist*a uralmat *papi-kerikális* uralom készül felváltani, s ez kifejezetten kárára volt a történelmi egyházaknak. A liberalizált szellemi életben pedig megjelentek, s a tömegkommunikáció által széles publicitást kaptak a legkülönbözőbb kultuszok, keleti vallások, szekták,

és különösen is az *okkultisztikus* kvázi-vallási praktikák. Akiket a külső körülmények erősen meghatároznak, mert nem bírnak intellektuális-szellemi autonómiával (s ez ma, polgári birtokviszonyok hiányában a lakosság nagy hányada), azok újra ugyanott találták magukat lelki-vallási tekintetben, ahol az ún. „rendszer váltás” érte őket: a passzív, enyhén negatív-visztikus semlegesség álláspontjában, ami a vallási életet, és annak közösségi elfogadását, nyilvános gyakorlását illeti. Ettől teljesen független dimenzióknak tűnik, hogy vallásszociológiai felmérések szerint a felnőtt lakosság kb. 68%-a vallja magát valamilyen módon (egyháza, felekezete vagy a maga módján) *hívőnek*, 9%-a *ateistának*, és 23%-a *bizonytalan*, vagy *nem tud felelni* (Tomka M. – Népszabadság, 1993. július 26. 17. old.).

Vagyis az ún. „vacuum-generáció” számára is *nagy relevanciával* bír a vallási kérdés (ld. az elmúlt év után meglepően magas 68%-ot!) – noha ez a *lelki* alapállás a tömegek körében általában nem párosul *vallási közösségekkel* fenntartott aktív kapcsolattal is. A lakosság 7-9%-a megy vasárnaponta templomba, ünnepeken ennek mintegy 2-3-szorosa. Jellemző adat az is, hogy sokkal elfogadottabb, magától értetődőbb a *felekezetek közti* mobilitás, mint korábban, ami egy szerre mutatja a vallási *identitás* belső, személyes, valamint a szervezeti-intézményes téren történt *flexibilizálódását*. Aki beleszületik valamely felekezetbe, de felnőttként valamely másikat megfelelőbbnek talál magának, többnyire különösebb társadalmi retorziók nélkül átmehet egy másik felekezetbe vagy egyházba. Ezek aztán azok, akik közül sokan nem lesznek ott *lelkileg* sehol, egyik vallási közösségükben sem (W. James), ugyanis a *gyökereit* az ember nem maga választja meg.⁵ (Jómagam találkoztam lelkipásztori gyakorlatomban W. James-nek ezt az álláspontját igazoló, de arra ellenpéldát szolgáltató esetekkel is.) A „határok érvénytelensége” – úgy tűnik – szervezeti-institucionális tekintetben is egyre inkább valóság.

Jellemző változás továbbá a keresztyén egyházak közti *ökumenikus kapcsolatok* fejlődése. Öt-hat évtizeddel ezelőtt elképzelhetetlen lett volna az, ami ma országszerte gyakorlat: egymás templomaiban évente közös imádságra gyűlnek egybe különböző keresztyén egyházak és felekezetek hívei és vezetői. Ezzel párhuzamos (bár messze nem *azonos*) jelenség a *szinkretizmus* erősödése: elsősorban a keleti misztikák nyernek tért és *keverednek* hagyományos európai vallási formákkal. Ma már pl. egyáltalán nem elképzelhetetlen a loyolai spiritualitásnak a hindu jóga-technikákkal ötvözött, jezsuita szerzőtől való interpretációja,⁶ vagy ferences szerzetes tollából származó ajánló tanulmány az agykontroll mellett. (A protestáns teológiai gondolkodás elzárkózik a szinkretizmus bármely formájától.)

Ebbe a képbe illik továbbá az a tény is, hogy pl. a mai szekuláris, liberalisztikus állam (1994 óta) egy nívón igyekszik kezelni a lakosság 65-70 %-át kitevő *róm. katolikus*, az első teljes magyar nyelvű *Bibliát* négyszáz éve a nemzet kezébe adó *református*, valamint a hazánkban 6-7 éve megtelepedett néhány száz

főt számláló *Krisna-tudatú hívők* reprezentánsait. Összefoglalva a *jelenkori vallási helyzetről* mondottakat: az emberek nagy és jelentős része számára fontos téma a vallási kérdés. Kétharmad részük hazánkban is pozitív hitbéli elkötelezettségről számol be, ami igen meglepő egy poszt-kommunista időszak emberétől, de közösségi cselekvésben, egyházhoz való aktív tartozásban a többség részéről ez nem reprezentatív, amiből sejthető, hogy az elmúlt évtizedek nem múltak el egészen nyomtalanul. (Ezzel összefüggésben ugyan elgondolkozhatunk *Simone Weil* mondatán, amely szerint az embereknek Istenhez való viszonyára nem annyira az Istenről tett *nyilatkozataikból*, mint inkább a *világ dolgaihoz való tényleges viszonyukból* következtethetünk. Ez természetesen nem jelentheti ugyanakkor, hogy a „mindennapi életszentségen” kívül *ne lehetne* hiteles a szavakban vagy *szimbólikus cselekedetekben* történő „val-lás” is! Jelentős tény az emberek „szabaddá” válása, vallási identitásuk megválasztása terén továbbá egy olyan általános, széleskörű *keresés* megjelenése, ami a lelki-szellemi *szomjúság és fogékonyság* növekedésére vall, el egészen az említett szinkretizmusig. Az embert ősidőktől két kérdés foglalkoztatja: 1.) mi az, ami *van?* (ontológiai, metafizikai kérdés); 2.) és akkor milyen a lehetséges *legjobb élet?* (etikai kérdés). Mai viszonyaink között mindkét kérdésre a *tudomány* segítségével keresik a választ az emberek, hiszen, mint láttuk, a tudomány foglalta el azt a metafizikai státust, amit azelőtt a vallás élvezett.⁷

Kétségtelen, hogy a II. világháború és az ezredvég súlyos ökológiai helyzete megrendítette ennek az „egyháznak” üdv-bizonyosságát is. (Egyel több okunk van arra, hogy ne tekintsük affektálásnak a jelenkori ember lelki-vallási *válságát*.) Lássuk, hogyan vélekedik a modern ember lelki-vallási problematikájáról egy tudománynak elkötelezett, magát empiristának valló XX. sz-i gondolkodó, C.G. Jung⁸ („Seelenprobleme der Gegenwart”, Zürich, 1931):

Mindenekelőtt kiköti, hogy nagy szerénységre és óvatosságra van szükség ahhoz, hogy erről a kérdésről bármit is mondjunk, hiszen benne élünk és küzdünk ebben a korban magunk is, s nincsen elegendő történeti távlatunk saját korunk reális megítélésére. Szerinte a „modern ember” nem azonos az átlagos emberrel. A modern ember a világ peremén álló, a jövő feneketlen mélységével szembesülő, kritikus helyzetben lévő ember. Mégis, csak azt nevezzük modern embernek, aki tudatában van a jelen helyzetnek, és a tudattalan minimumával, a tudatosság maximumával rendelkezik. Nem mindenki „modern ember”, aki ma élő ember. Az ilyen ember ritka és magányos is, mert tudatossága kiemeli a nyáj „participation mystique” (*Levy Brühl*) állapotából. Az ilyen ember a közös tudatlanságból felmerült ember. A „nyájhoz” tartozás közös tudatlansága olyan, mint az anyaméh. A tudatosság minden lépése abban áll, hogy ettől magát elszakítja, viszont a tömegember ebben még teljességgel benne él.

A civilizáció jelen fokán az emberek legnagyobb része a közös tudatlanságban él (ld.: *tévé-kultúra*, *PTB*), ami lélektanilag alig különbözik a primitív em-

ber állapotától. Egy magasabb rétegnek azok tekinthetők, akinek tudatszintje a civilizáció-kezdeti ember tudatszintjének felel meg. S végül a legmagasabb szint az, akik tudatában vannak az elmúlt évszázadok életének. A „modern embert” azonban ez is csak történeti szempontból érdekli, ő benne él a jelenben, „jelen van a jelenben”. Képes maga mögött hagyni mindent, amit kinőtt. Elérkezett a világ peremére, szembesül a semmivel, de tudja, hogy ez a semmi képes arra, hogy belőle minden származzon. „Ebben a te semmidben, úgy lehet, én a magam mindenét fellelem” (*Goethe: Faust II.*). A modern ember ezzel a szabadságával viszonylag könnyen utánozható, azért semmi sem könnyebb, mint színlelni a modernséget. Ez azonban rögtön felismerhető arról, hogy merő negativizmusban merül ki. Sok érdemtelen ember teszi is ezt, átugorva meg nem élt fejlődési, növekedési szinteket, és mindazokat az életfeladatokat, amik azokkal kapcsolatosak. Az igazán modern ember (ahogy most itt ezt a szót érteni kell) ezt nem teszi. Szembenéz szellemi feladataival, éppen ezért mindig kérdéses, problematikus, sőt gyanús ember. Ez így van mind Szókratész, mind Jézus óta. Természetéhez tartozik, hogy önként és őszintén bevallja, hogy csődbe jutott. A szegénység és tisztaság fogadalmát – új értelemben – képes felvenni és magára mérni. A szentségnek arra a glóriájára sem sandít, amit a történelem utólagosan osztogat. Ma sokan tekintik magukat modernnek, különösen azok, akik valójában pseudo-modernek. Ezért az igazán modern ember magát többnyire régimódinak nevezi, nehogy összetéveszték a pseudo-modernnel.

Amíg egy vallás, amibe beleszületik, teljességgel képes körülölelni az embert, és valamennyi lelki-emberi kérdésre feleletet ad – ott nincs szükség pszichológiára, mert a psziché „kívül” van, realizálódik az adott rituáléban vagy ideális formákban. Amint viszont „kinövi” vallását, amibe született, megjelenik a pszichológia szükséglete, mivel a lélek „belsővé”, rejtetté válik, nem képes megnyilvánulni természetének megfelelő módon, feltárára, rendszerezésre, rendezésre szorul. Ebből következik, emiatt áll elő a tapasztalati pszichológia, ami nem hittételekre és filozófiára épít, hanem teljesen az *alapotól* kezdi újra a lélek megismerését.⁹ Maga az a tény, hogy ma *ilyen* pszichológia van, a lélek alapvető és súlyos megrázkódásának következménye, és pedig annak, amit az I. világháború jelentett. (Egyébként jó lenne, ha valóban lenne ilyen *teljesen* előfeltevés nélküli tudomány, amiben *Jung* még mint *magától értetődően* hitt. A hermeneutikai filozófia óta azonban tudjuk, hogy erre legfeljebb törekedni lehet, s ez kötelességünk is, egyszer s mindenkorra, *rendszerként bírni* azonban nem lehet [*Gadamer*]).¹⁰

Mindaddig, amíg a pszichés energiák normálisan megvalósulhatnak, nincs lelki problémája az embernek. Amint azonban a külső, cselekvő ember elszakad az őt vezérlő, belső embertől, meghasonlik és problematikusvá válik az ember lelki élete: mást akar a külső, és mást a belső ember: egyszeriben háborúban találjuk magunkat magunkkal. S ez a neurózis klasszikus esete. – Eddig C.G. Jung a *modern ember spirituális problémáiról*.

A pásztorálpszichológia abból a valláslélektanból nőtt ki, amely az I. világháború után mint tudomány mély hullámvölgybe került. A valláslélektant ui. első-sorban a protestáns liberális teológia talaján művelték, melynek egyik fontos aspektusa: az ember jó, a történelemmel mindig javul, fejlődik, képességei figyelemre méltóak, s ezek alapján bízhatunk benne, mint a történelem ágensében. Ezt a jószándékú, naiv fejlődéshitet az I. világháború borzalmi alapjaiban megkérdőjelezték. Teológiai téren a vizsgálódás hangsúlyai átkerültek az ember történeti fejlődéséről az embert megszólító és megváltoztató isteni üzenet (ige) oldalára. A K. Barth és E. Brunner fémjelzte dialektikai teológia (az Ige teológiája) esküdt ellenségének tekintette a valláslélektant, mivel az az emberi oldalt állította a figyelem középpontjába. Nevezetes a barthi tézis: „Kein Anknüpfungspunkt!” – az emberben Isten iránt még a kapcsolódási pont sincs meg, ill. az is teljesen megromlott a bűn következtében. Az embernek radikális megújulásra, megtérésre, újjászületésre van szüksége, amit az ige, vagyis Krisztus végezhet el benne, önmagától képtelen ebbe belefejlődni.

K. Beth, a neves osztrák vallástörténész, 1934-ben nem talált annyi résztvevőt, hogy Chicagóban nemzetközi valláslélektani kongresszust hívhatott volna egybe.¹¹ Közben egyébként is jött a lélektanban a pozitívista behaviorizmus, amely mechanikus, determinisztikus szemléletével kizárólag a viselkedésre (és nem az élményre) tekintett, minden egyebet tudománytalannak tartott. Századunk alapoktól újraépítkező szellemének termékeként tehát előállt a lélek nélküli lélektan, melyben a lélek olyan funkciók, működések összege, amelyek mind levezethetők a biológikumból, ill. arra redukálhatók.

S. Freud pszichoanalitikai szemlélete viszont komoly visszhangot váltott ki egyházi körökben. Vitatták, átkozták, aztán gondolkodtak rajta, különböző olvasatai születtek. Végül is az egyházi öntisztulási készség jelei mutatkoztak abban, hogy a Freud-i kritikát megfontolták, komolyan vették és érdemben reagáltak rá. (Freud egyik legközelebbi, életreszóló barátsága és levelezőtársa pl. Oscar Pfister, svájci protestáns lelkész volt.)

A valláslélektan ágai a két világháború után:

1.) A főleg kritikai hangot érvényesítő, új valláslélektan, amely elüt attól a századeleji apologetikus, hitvédelmi valláslélektantól, amely a vallásnak próbált tudományos méltóságot és igazolást kölcsönözni.

2.) Oscar Pfister-típusú egyházi, önkritikus valláslélektan.

3.) A pozitív hangú, építő („régimódi” – ld. a jungi terminust) valláslélektan, amely a CPT mozgalomban (Clinical Pastoral Training) találta meg új helyét. Anton Boisen amerikai lelkész (1876-1965), aki maga SCH-val hosszabb kórházi kezelést járt meg, döbönt rá félglyógvultan, hogy a személyiség-fejlődés és vallási fejlődés mennyire összetartozó dolgok, pontosabban: a lelki-pszichológiai betegség nem csupán materiális és orvosi, hanem egzisztenciális ügy, és mint ilyen, mindig vallási krízis is¹² (Boisen, 1930, Ruysen, 1967).¹³ Ezért azokat a lelkészeket, akik kórházban szolgál-

nak, fel kell vértézni a lelki betegségek lefolyásának szakmai ismeretével, vagyis pszichológiai ismeretekkel is. A mozgalom az 1950-es évek derekán erősödött meg Amerikában, a 60-as évektől pedig Nyugat-Európában. Nemsokára már nem csak a kórházban, hanem a népszerű és egyre szaporodó lelkipásztori tanácsadói központokban folyó egyházi lelkigondozói tevékenységet is magába öelve széles nemzetközi mozgalommá lett „Pastoral Care and Counselling” néven, melynek első világ-konferenciája 1983-ban San Franciscóban volt. A poszt-kommunista országok közül először hazánkban volt a mozgalomnak európai konferenciája 1993-ban, a Debreceni Református Kollégiumban. A pásztorálpszichológia szempontjait (hitbeli és teológiai elkötelezettség fenntartása mellett) készség a tudományos igazságok megfontolására, elismerése annak, hogy az antropológia nyelve ma a lélektan) gyakran érik támadások „ortodox” egyházi, főleg fundamentalista oldalról. Ezen támadások főérvének, hogy a pszichológia okkultista tudomány (Els Nannen),¹⁴ kb. annyi köze van a valósághoz (és szellemi értéke is nagyjából annyi), mint annak, hogy Galilei eretnek, Darwin istentagadó lett volna. A pszichológia „kiátkozása” besorolható a csillagászatot, biológiát, anatómiát stb. művelők máglyával fenyegetése, kiátkozása, bebörtönzése súlyos egyháztörténelmi tévedései közé. Érdekes, hogy közben világi oldalról már leáldozott az egyházi gondolkodás megvetésének, „kiátkozásának” időszaka. Donald Capps (1983) pl. párhuzamot fedez fel Erikson személyiségfejlődési stádiumai és a rk. egyház hét főbúne között:

Életszakasz:	Pszichoszoc. krízise:	Erénye:	Bűne:
1. Csecsemőkor	ősbizalom, vagy ősbizalmatlanság	remény	nagyétkűség
2. Kora gyermekkor	autonómia, vagy szegény és kétely	akarat	düh
3. Játszó kor	kezdemenyezés, vagy bűntudat	célratörés	mohóság
4. Iskoláskor	barkácsolás, vagy kisebbségi érzés	hozzáértés	irigység
5. Adolescentia	identitás, vagy konfúzió	hűség	góg, büszkeség
6. Fiatal felnőttkor	intimitás, vagy izoláció	szeretet	élvezet-hajszolás
7. Felnőttkor	termékenység, vagy stagnálás	gondolkodás	közöny
8. Öregkor	integritás, vagy kétségbeesés.	bölcsesség	melankólia

(A hetediket kettéosztja, közönyre és melankóliára).¹⁵

A koncentrációs táborot megjárt bécsi pszichológus, a logoterápia atyja, az ún. „harmadik bécsi iskola” alapítója, V.E. Frankl szerint pedig a lelkész és a pszichológus, bár más-más célon munkálkodnak, ha jól végzik feladatukat, „mellékhatásként” egymás ügyének is javára vannak:



(V.E. Frankl nyomán)¹⁶

A pásztorálpszichológia művelése kettős képzettséget tételez fel: teológiai és lélektanit. Ez, mint általában két diploma megszerzése, komoly és elmélyült erőfeszítéseket igényel. Ugyanakkor ma már megkerülhetetlen és kívánatos is, hogy egyre többen legyenek olyanok, akik legalább az egyik téren teljes képesítéssel rendelkeznek, és a másikon alap- vagy középfokig képzettek: tehát pszichológusok, akik tájékozottak a vallásos élmény és hagyomány tényeivel, és teológusok (lelkészek, papok, rabbik, stb.) akik elmélyülnek a lélektanban is. A *lelki-vallási krízis* évszázadában a segítő foglalkozásúak (orvos, lelkész, pszichológus, szociális munkás, gondozó, stb.) szolgáltatuk természetének megfelelő szintű pásztorálpszichológiai tájékozottsága hasznos és kívánatos dolog.

A pásztorálpszichológia veszélyei

Mivel tudományként közvetítő terület, tehát éppúgy hivatott a *vallási élményt* megjeleníteni a tudomány rendszerező és ellenőrző gyakorlata számára, mint a *tudományos koncepciókat* a hívő gondolkodás számára, ezért a hit és a tudomány közötti „senki földjén” járva könnyen érhetik támadások mindkét oldalról. Minden jogos kritikának önkritikusan, de feladata jelentőségének tudatában kell megfelelnie. *Önkritikusan* azért, mert valóban nehéz és nagy feladat egyszerre két, önmagában is kiterjedt szakterületen otthonosan, tudományos egzaktussággal mozogni. Ezért mindig komolyan kell venni, ha bármely oldalról a felületesség, megalapozatlanság vagy érintőlegesség (dilettantizmus) vádja éri a pásztorálpszichológia művelőjét. Feladata *jelentőségének* tudatában pedig azért, mert a két nagy terület, melyek közt közvetítésre vállalkozik, a *tudomány* és a *vallásos hit* egyaránt az emberiség legjelentősebb kulturális, szellemi realitásai közé tartozik, melyek meghasonlása, egymással szembekerülése és kizárólagosságra törekvése civilizációnk legsúlyosabb betegsége: egyik nélkül sem teljes a valósággal való tényleges és bensőséges emberi kapcsolat. A pásztorálpszichológia éppen ezért akkor tölti be ígéretes hivatását, ha képes *valódi dialógust* létesíteni a két terület közt. Ennek hiányában megmarad egyházi pszichológizálásnak, vagy az időleges vallási konjunktúrából magának szakmai tőkét kovácsoló, efemer tudományos divatágazatnak. A valóságos dialógus kialakításához elengedhetetlen mind a „senkiföldjére” kimerészkedés bátorsága, mind pedig a „túloldal” megismerésére fordított komoly, megalapozott és *nem-érintőleges* erőfeszítés. Csakis így képzelhető el kölcsönösen termékeny, egymást gazdagító dialógus a két terület között, amely ugyanakkor a modern ember civilizációs tudathasadásának gyógyulását is szolgálja.

Vallási nyelv és jelrendszer

Közéletben jártas személyek a megmondható, hogy vallási (és politikai) kérdések nyilvános térben általában *nem tárgyalhatók racionális keretek közt*, higgadt és ésszerű megvitatás keretében: ezek a témák ugyanis egyéni identitásunk mélyebb rétegeit

érintik, s olyan tartalmakat is hordoznak, melyek nem hozzáférhetők a tudat számára, így felszínre jutásuk rendszerint jelentős emócionális jár. Lásuk sikerül-e nekünk?

A valóságról alkotott kognitív képünk mindig *egyszerűsítő*. Amennyire csak lehet, *kevés* számú, és lehetőleg *ellentmondást nem tartalmazó* állításban igyekszünk megfogalmazni tudásunkat a valóságról. Ez kognitív szisztémánkból következik, mely igyekszik a maga „értelmes egész” rendszerét egyrészt a lehető legkevesebb elemből összeállítani, másrészt pedig abban a legkevesebb feszültséget, nyitott kérdést, ellentmondást meghagyni.

Ezzel szemben a vallási szimbólumok és iratok teli vannak *paradoxonokkal*, melyek nagyon is tartalmazzanak „ellentmondásokat”, legalábbis a köznapiság számára. Ilyenek pl. a Biblia paradoxonjai az Újszövetségben: a *makarizmák* a Máté 5,3-12-ben (boldogok a *szegények*, boldogok, akik *sírnak*, boldogok, akiket *háborgatnak* az igazságért, stb.), vagy a páli levelek paradoxonjai (Róm 6,8; 1Kor 15,42-43; 2Kor 6,8-10 stb.). Mindezek, és más fogalmi és képi szimbólumok is (szűztől *születés*, kereszten való *megdicsőülés*, halálból történő *feltámadás*) jól mutatják, hogy a vallási valóság-megközelítés eltér a köznapitól, mivel abban a köznapok során ritkán (s nem is egykönnyen) hozzáférhető valóság megragadásáról van szó. Ezen a területen a rövid, ellentmondást nem tartalmazó állítások szokásos kognitív módszere helyett a szerzők *paradoxonokban* kénytelenek fogalmazni, a paradoxonnal találkozó „megfejtő” pedig arra kényszerül, hogy – belső változás révén – *felhőjön* az értelmezéshez. A módszer, hogy a jelképek *értelmezést* provokálnak, az értelmezés pedig csupán személyes szemléleti és katartikus erkölcsi-emberi fejlődés, *átalakulás, megtisztulás* révén érhető el, a vallási dokumentumok egyetemes jellemzője.

A hit és tudomány XX.sz-i problematikája – néhány szempont

A.) *Kizárólagossági modellek:* 1.) A hit és vallás (e szavakat most csupán az egyszerűség kedvéért, és kivételesen használjuk szinonimaként, különbségükhöz ld.: K. Barth: *Kirchliche Dogmatik, I-XII.*) oldalán mindig megvolt annak esélye, hogy azt a *feltétlen önátadás* iránti igényt, melyet a személyes, élő *Isten* támaszt teremtménye, az ember iránt, mintegy átvegye, *magának* vindikálja pl. egy papi *személyre*, egy *közösségre* vagy vallási *intézményre*, esetleg gondolati *rendszerre* nézve.

Lássunk néhány típust:

– típus: „Sicut cadaver” (= mint a holttest) – engedelmesség az *előjárónak* (egykor a jezsuita fogadalom része) a rend tagja a pápának tartozott ezzel az engedelmességgel fogadalmá alapján (vö. katonai hátkonyság = vezér megsokszorozva).

– típus: *gondolati rendszer* iránti lojalitás igénye. Galilei, ha életét akarta menteni, vissza kellett vonja az általa felismert igazságot. Ekkorra ui. hatalmi ideológiává lett a *társadalomban*, ami eredetileg az igazságról való beszéd volt az egyházban.¹⁷ – XX.sz-i totális ideológiák: ugyanez profán körben, hatalmas

technokrata szankcionáló rendszerrel, el egész a politikai rendőrségig és egész társadalmi osztályok és népcsoportok megsemmisítéséig.

– típus: XX.sz-i protestáns fundamentalizmus = szintén zárt rendszerrel próbálkozik. Szerinte a Biblia írott *szövege* ellentmondást sehol nem tartalmazó, paradoxon nélküli, homogén és *zárt rendszer*. Helyes jelentéstartalmát valójában *egyetlen csoport* bírja, a fundamentalisták, ezért kizárólag ők tekinthetők keresztényeknek. Eredmény, (egyebek közt): pszichológia = fő ellenesség, mint okkultista (!) tudomány, amely mint tudomány (!) *nem a Biblia alapján áll* (Els Nannen),¹⁸ némelykor pedig általános tudomány-ellenesség, militáns kizárólagosság-igény az igazság *birtoklása* jegyében, és szeparatizmus. A *csak Istennek kijáró feltétlen önátadás* igényét kiterjeszti saját teológiájára, rendszerére is.

2.) A tudományt is megkísérte azonban a *kizárólagosság-igény*. Erre éppen elég példát szolgáltatott a felvilágosodás korától kezdve a XX.sz-ig, a pragmatikusan kiaknázott, tudományosan megalapozott ideológiák sora. Olykor még ma is így szól a kérdés, a XX.sz. végén is: *melyiknek van igaza*, mivel kizárólagossági modellekben gondolkodva szükségképpen „vagy-vagy kérdés” a hit és a tudomány dolga. Szépen illusztrálja ezt pl. midőn a pszichoanalízis a *vallásit* mindenestől az illúzió, sőt a „kollektív neurózis” kategóriájába utalja (Freud), s a tudománynak, ezen belül is a *hitvallóan materialista* tudománynak tartja fent az igazság megközelítésének *egyetlen* lehetséges útját. Freud *tudományfogalma* azonban ideológikus, még a XIX.sz-i, materialisztikusan redukcionista tudományfogalom, amely nem kompatibilis a XX.sz-i *anyag-energetikai-információs* világképpel ($E=mc^2$). Ez utóbbi ugyanis már önálló tényezőként számol külön anyaggal, energiával és az információval (e tudás jellegű, „szellemi” komponenssel, amely azonban *mérhető*, vagyis az anyagi szférában képes „lenyomatot” hagyni). Anyagot és energiát emancipáltan, kikutatás nélkül tartja eredeztethetőnek egymásból, amit kísérletileg is igazol. (Az Einstein-i képlet ráadásul éppen a fénysebesség-információt, a „szellemi” komponens jelöli meg „abszolútumként”.) Ez a XX.sz-i anyag-energetikai-információs osztatú világegyetem egyébként meglepően megfelel a hagyományos antropológiák test-lélek-szellem felosztásának. Freud *redukcionizmusa* viszont egybemossa a lelkit és a szellemet (R. Guénon: A pszichoanalízis gázságai, in: A mennyiség uralma és az idők jelei, Bp. 1992), s mindkettőt dogmatikusan alárendeli a *testi-biológiai-nak*, mely eljárás az érintett XX.sz-i világkép bázisán állva valóban problematikus.

A tudomány a tapasztalatra épít, s miközben a világ törvényeit kutatja, eredményeit általánosítani igyekszik, vagyis egységes, homogén világegyetemmé számol. A módszer figyelemre méltó. Tudjuk azonban, hogy már szemünk „munkába veszi” a látványt, vagyis nem „objektíven” érzékelünk, hanem érzékelő és feldolgozó apparátusunk (a szem az agy kihelyezett része, előretolt „nyúlványa”) *törvényei és programozottsága* (ha úgy tetszik, szellemi kondíció) sze-

rint. Tehát már maga az *érzékelés* információ-jellegű, „szellemi” komponens is hordozó:

– a hallást is = ld: az ún. „sajátnév-hatás” két fültre egyszerre adott, eltérő szövegek érzékelésekor, tabuszavak hatása uc. helyzetben (= bizonyos dolgokat jobban „meghallunk”, pl. a saját nevünket, vagy az érzelmileg színezett, ún. tabuszavakat).

– atomfizikában = a részecske „viselkedik”, amint *megfigyelik* (ha mérek, azzal befolyásolok is). Ez ún. „személyes térben” még inkább igaz.

A XIX.sz. még az ún. „objektív” tudománnyal számolt, a XX. század hermeneutikai filozófiája (Gadamer, Ricoeur) azonban tudatára ébredt, hogy minden tény mellett azonnal ott az *értelmezés* is, ezért a XX.sz. tudománya „magyarázati”, *hermeneutikus* tudomány, mely nem áltatja magát többé *abszolút objektivitással* és egyetemesen érvényes, teljes és zárt *világnézet* lehetőségével (melynek egyik premisszája éppen a fizika ma már meghaladott, tartály-szerűen elképzelt „abszolút” tér, és az ebből derivált „homogén világegyetem” koncepciója volt). Eredményeit értékelve mindig számol az emberi szellem személyes, szükségképpen *értelmező* jelenlétével, azaz *lelki* és *szellemi* realitásával is. A tudományos materializmus tétele: a hit és vallás a tudomány által *ma még* fel nem tárt, meg nem magyarázott, kis számú *fehér folt-ra* épít, de csak idő kérdése, hogy a tudomány szakadatlan fejlődése teljesen megmagyarázza ezeket a ma már csupán csekély számban létező területeket is, s akkor a hit és vallás minden létjogosultsága elvész, a tudomány pedig egyeduralmukodóvá lesz.

Joggal felvethető itt azonban a „már ismert”, és a „még fehér” foltok egymáshoz való *arányának* kérdése (mint technikai probléma is), továbbá a „még hiányzó” *jelentőségének* egybevetése a már ismertekével. Ezek ismerete nélkül – és könnyen belátható, hogy „egzakt”, ún. *tudományos* módon nem végezhető ilyen egybevetés – minden innét indukált értéktétel *tudományos* szempontból megalapozatlan. Az is, amely a „fehér foltokra” építi érveit a hit igazságai *mellett*, s az is, amely a „már ismertekre” építi érveit a hit igazságai *ellen*. Ezekre a kérdésekre nem a *tudományos* (még kevésbé hatalmi-ideológiai) szempontok hivatottak válaszolni, hanem a mindenkori emberi *közérzet*, mélyebben *lét-élmény*. A „jó” tudás ezért sosem a *mennyiségileg halmazott* tudás, hanem az, amely kész – először is saját magának – pontosan számot adni arról, hol is húzódik ismereteink *határa*. Ennek következménye lesz egyrészt *alázata* (vagyis a teljes rendszerről, az ún. „világnézetről” való lemondás), másrészt pedig az, hogy tudása határainak ismeretében tud jól kérdezni: számára egyetlen megválaszolásra méltó kérdés *felvetése* felér száz meglevő válasszal, és pedig mind a hit, mind a tudomány terén.

Tudományos tétel az, ami – legalább elviekben – *cáfolható* (K. Popper).¹⁹ Ami eleve cáfolhatatlan, az *hittétel* (amire egyébként lelki egészsége szempontjából szintén szüksége van minden embernek), de nem *tudományos* igazság. Ezért kell gondosan megvizsgálni a tudomány *előfeltevéseit* is, s tisztázni, melyek „tu-

dományosak”, s melyek *hittétel-szerűek* közülük. (Pl. a világegyetem homogenitása, végtelensége, az anyagnak az energia és információ „fölött” való tételezése, örökkévalósága, stb.). E felülvizsgálat a tudományban folyamatosan zajlik is, ezért a pszichológiában sem hagyatkozhatunk a tudományban *máshol* már meghaladott tételekre, amint ezt a redukcionista pszichológiák teszik.

A tudományos igazság feltétele: a.) *verificatio* = igazolhatóság (Bécsi Kör-nél),²⁰ ez még a XIX.sz. tudomány-felfogása; b.) *falsificatio* = cáfolhatóság (K. Popper-nél). Viszont a XIX-XX.sz-i ateizmus egyik lényeges igaza: az az Isten, aki a *világ egy darabja*, tényleg *nincsen* (Vályi Nagy E.)²¹. Ld. továbbá: nem Isten van a világban, hanem a világ Istenben, aki *körülveszi* azt (Platon)²².

(Megjegyzés: Többféle ateizmus van, pl: 1.) akit egyházi iskolában megpofoztak; 2.) szekularizációból eredő; 3.) tudomány-hitre épített ateizmus; 4.) történelmi eseményekkel indokolt ateizmus; 5.) a „...bár csak ne lenne [ti. Isten]” típusú ateizmus, hiszen akkor nem élhetünk úgy, ahogy élünk = morális eredetű; 6.) egyéb, P.T.B.).

Hamvas B. (Tudományvallás és vallástudomány): A természettudomány úgy ahogy van, *egy mitológia* a sok közül, és pedig az, amiben a „legnagyobb butaság elve” (Nietzsche) érvényesül. (Ld. még e szerzőnek [H.B.] a *szcientifizmusról* vallott egyéb nézeteit is.)²³

B.) Ennél kevésbé sommás vélekedések az ún. *komplementáris* elméletek hit és tudomány dolgában. (Bolyki J., V. Frankl, H.G. Gadamer, stb.),²⁴ amelyek az „igazságok egymásmellettsége” koncepcióból indulnak ki, s a *különböző igazságok* (hitbeli, tudományos, társadalmi, művészi, stb.) hierarchizálását *személyes* feladatnak tekintve, megkülönböztetik és elismerik a *különböző igazság-megismerési* módokat. (Szemben a vallási, tudományos, stb. *fundamentalizmusokkal*, amelyek *egybemossák* a különböző igazság-köröket, ill. *egyetlent* ismernek el, s azt viszont mindjárt tökéletesen *birtokolni* is vélik. Az így gondolkozóknak sok egyéb mellett megfontolásra javasolható pl. a fény hullám és korpuszkula természetete, ahol is egyszerre *két igazság* érvényes egy időben = a maga *helyén és határai közt mindkettő* „igaz”. A fény természetét egyik sem „meríti ki” önmagában és kizárólagosan.)

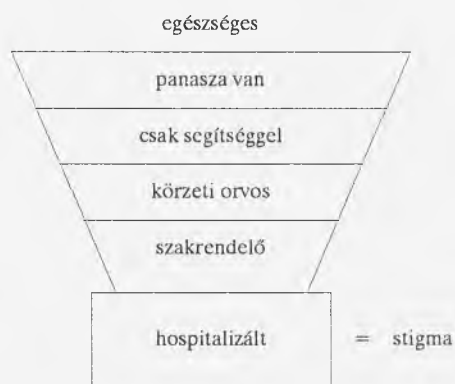
Gyakorlati konzekvenciák: 1.) perforált vakbél esetén *műtét* kell (= tudományosan megalapozott beavatkozás), amit nem helyettesíthet az *imádság* (= hívő-vallásos alapállás). 2.) Ugyanakkor ismert olyan eset is, ahol valaki súlyos baleset után, mely nem tűnt egészen *véletlennek* csődös, kuszált magánélete ismeretében, bár *orvosi szakvélemény* szerint meggyógyulhatott volna, mégis meghalt a kórházban. Az illető eredetileg hívő ember volt, de betegségán saját vallomása szerint *nem tudott* (= nem is akart?) – imádkozni saját gyógyulásáért, azért, hogy hazamehessen. Itt bizonyosan helye lehetett volna az önvizsgálattal, belső rendeződéssel és katarzissal járó imádságnak, a „vallásos” alapállásnak. Tudomány és hit tehát a maguk sajátosságaival egymást *kiegészítve* (és nem *kiszorítva*) egyaránt érvényesek, hasznosak, „igazak” lehetnek.

II. rész

Pszichoterápia és lelkigondozás

A.) A *lelkigondozónak* tudnia kell különbséget tennie, mikor áll szemben egészséges ember *normális* vallási-erkölcsi problémájával, s mikor egy beteg ember *neurótikus* büntudatával, pl. *depressziós* önvádjával. Meg kell tudnia különböztetni a *bajba jutott* és a *beteg* embert, bár a kettő közti különbség nem mindig könnyen állapítható meg, s elsőre rendszerint nem is világos és egyértelmű. (Akinek a kulcslyukon fűjják be az ellenségei a mérgezett port, az többé-kevésbé *paranoid* személyiség, aki viszont *mániásan* villogó szemekkel világproblémák azonnali megoldását sürgeti, az vélhetőleg inkább orvosi, mintsem lelkigondozói eset. Ezeket tudnia kell a lelkigondozónak *orvoshoz* küldeni.)

De ugyanakkor súlyos kérdés, hogy bizonyos *emberi* problémák mikortól és mennyiben utalandók az *egészségügy* kompetenciájába és kezelésébe²⁵ (Ivan Illich), mert pl. a pszichiátriai kezelés társadalmi stigmatizáltságot von maga után, és nálunk társadalmilag még pl. a pszichológussal való kapcsolat státusa is bizonytalan. Ezért egy-egy eset megítélése a pszichológusnak, pszichiáternek is nagy felelőssége, hiszen az esetleg feleslegesen elmedikalizált emberi problémák az „egészségügy nagy darálójába” juttathatnak olyan embereket, akiknek emberi problémája, válsága más egyéb téren (család, egyház, baráti társaság, vagy a nálunk még igazából nem is létező *tanácsadás*, *counselling* hálózat) is megoldódhatott volna.



(dr. Bagdy E. után, személyes közlés)

A cél az, ha valaki egyszer már bekerült az „egészségügy nagy darálójába”, hogy lehetőleg legalább egy szinttel feljebb juttassuk onnét, mint ahol van, és lehetőleg „fölfelé” jusson ki belőle.

A társadalmi stigmatizálás alapja egyébként az a kimondatlan szempont, miszerint az összeroppanásban, betegségben, a „nem ér a nevem” állapot felvételében van valami tisztességtelen, elbújás-szerű, a felelősség és a következmények előli kitérés, menekülés. Az esetek egy részére nézve ez el is képzelhető, a kérdés természetesen az, mely részére. Ennek megítéléséhez elengedhetetlen a lelkigondozó megfelelő pszichológiai képzettsége éppúgy, mint emberi érettsége.

A teljesség kedvéért ugyanakkor meg kell jegyezni,

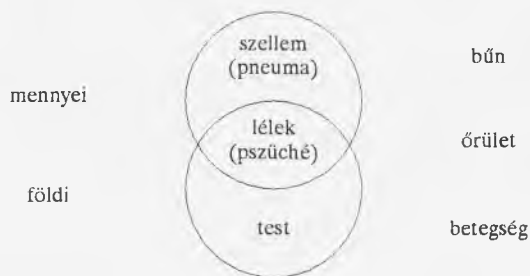
hogy maga a vallás is ambivalens jelenség: lehet a személyiségfejlődést katalizáló, esetleg drámai katarzist munkáló tényező éppúgy, mint pótcselekvés és elbűjás.

B.) A *pszichológusnak* is észre kell vennie, ha egy páciensnek valódi *vallási* problematikája van. Jelen viszonyaink között hazánkban azonban még ritkaság, hogy egy pszichológus megfelelő vallási, teológiai és vallástudományi felkészültséggel bír, amit az elmúlt évtizedek hivatalos vallás- és egyház-ellenessége és az elmúlóban lévő évszázad tudomány-gőgje magyaráz.

Emiatt itt tanácsos legalább egy rövid kitérőt tenni a *vallási emberképek* felé. Valamennyi egyetért abban, hogy az emberrel valami elromlott, valami nincs rendjén, az empirikus ember nem az „eredeti” ember. Abban viszont megoszlanak a különböző vallások és hagyományok, hogy az ember megromlottsága (korrupciója, tragédiája, bűne, betegsége, stb.) miben is áll, s hogyan szabadul meg tőle.

Keresztyén-bibliai felfogás szerint „kezdetben teremtette Isten az eget és a földet” (1Móz 1,1), vagyis a valóság egy földi, és egy mennyei részből áll, előbbi az ember, utóbbi az Isten „helye”. Az ember azonban nem csak föld porából, materiából áll, azaz nem csak „alulról” származik, hanem teremtője *lelkéből* is, ami hitvallásos kifejezése annak, hogy csak vele együtt ember, hozzá tartozik. „Ők önmagukban oktalan állatok”,²⁶ viszont az Isten is emberré, az „Ige testté” lesz²⁷, ami a két kör, a mennyei és a földi összetartozását fejezi ki. Így az ember két világ, két „kör” találkozásának műve: az anyagé és a szellemé. Ezek „metszik” egymást, átfedésben vannak az emberben, mivel az mindkettőben részesül, nem csupán anyag és nem csupán szellem. Így jön létre a test, lélek, szellem szempontú, valójában egységes (egységre szánt, eredetileg egységre teremtett) ember, amely létének azonban mégis megvan a maga külön testi, lelki és szellemi aspektusa, s melyek a megromlottság fokának mértékében önállósodnak, démonizálódnak.

Teremtési rend: személyiség-aspektusok: megromlottsága:



A bibliai zsidó felfogás szerint az ember *szelleme* (mennyei vonatkozása, Isten-kapcsolata) beteg, ez romlott meg (bűn). A bűn kiküszöbölésével (törvény) az ember eredeti integritása helyreállítható. Hindu felfogás szerint a *lélek* beteg (örület), ezért a lelket kell „démontalanítani”, amit a hindu szentély színes *kép-özöne*, mint projekciós objektum hivatott szolgálni. A görög felfogás szerint viszont az emberrel kapcsolatban a *test* megromlásával kell számolni,

ami a betegség, testi elfajzás, gyengeség (aszténia). Sporttal, gyakorlással lehet elérni, hogy „ép testben ép lélek” legyen. Bibliai keresztyén felfogás szerint a korrupció *mindhárom* körre kiterjed: a test *betegsége*, a lélek *örülete* és a szellem bűne egyaránt realitás,²⁸ amiből az embernek a Krisztusban adatott megváltás jelenti a szabadulást. (Ez egyrészt „adatik”, másrészt személyes erkölcsi döntés révén lesz az emberé. Ennek emberi drámája, végbementé valóban a lélek legbenső kamrájának, a „szentek szentjének” az ügye, amiről mint lelki realitásról nem tudni, a személyiség-fejlődésben betöltött szerepét semmibe venni tárgyi tévedés lenne). Így jár el a pszichoanalízis, amikor az ember teljes értékvilágát, szellemisségét azonosítja a superego-val, amiről azt mondja, hogy „nem más, mint” az ember szüleitől örökölt, társadalmi elvárások által belénevelt követelmények (ld. fent a „törvény” fogalmát és funkcióját) összessége, vagyis valami másodlagos derivátum, valami „nem más, mint”, ami egyébből következik, mint önmaga.

A pszichoanalízisen belüli „palotaforradalom” (H. Kohut) azóta korrigálta ezt az álláspontot: a self-pszichológia nem akarja másból levezetni, másra redukálni pl. a lelkiismeretet.²⁹ A self természeté, hogy egész kíván lenni. Így nem csak superego-lelkiismerettel, hanem (hogy az adott terminológiánál maradjunk) ego-lelkiismerettel is számolnunk kell.

Spiritualitás és személyiségfejlődés

Jelenkori vizsgálatok kimutatták, hogy szellemi-erkölcsi változások személyiségfejlődést indukálnak, illetve aktuális személyiség-fejlődések szellemi-erkölcsi (spirituális) növekedéssel járnak³⁰ (P. Tóth B.). Az említett vizsgálatok, melyek alkoholizmusból gyógyulásokkal, ill. tételes „megtérés”-élményekkel foglalkoznak, azt találták, hogy ugrásszerű spirituális és személyiség-fejlődés ott várható, ahol bizonyos feltételek együttesen adóttak:

- egzisztenciális csőd („...én itt éhen halok meg”)³¹
- verbális tudatosítás (olvas vagy hall valamit, ami helyzetét megvilágítja)
- segítő „adatus”, aki mellette áll küzdelmében a változásért (Self-object)³²
- feltétlen elfogadó szeretet megtapasztalása
- új távlat (hit)
- új közösség, szociális millió, amelyben integrálódhat, s amely egyrészt vigyáz rá, másrészt rendszeresen megünnepli az „újszülött”, a Fiú születését
- stb.

„A világ valamennyi vallása a megtért bűnösnek tulajdonítja a nagyobb értéket, nem az igaznak. Miért? Mert az olyan ember, aki valóban megtért, az a legjobb és legszelídebb emberismerők közé tartozik, hiszen maga is átélte azokat a szenvedélyeket, amiben mások még benne vannak. Az ilyen ember ismeri legjobban az élet jó és rossz megoldásait. Az ilyen ember az élet nehézségein felülemelkedett, a mocsárból felküzdötte magát, túljutott azokon, amikben mások még benne vergődnek” (Márai S.).³³ Ezen az

irodalmi példán túl megállapíthatjuk, hogy akinek nincsen saját személyesen megküzdött tapasztalata arra nézve, hogy pl. mit jelent a szellemi-erkölcsi, spirituális valóság, annak pusztá fogalom, ideológia, netán doxazma-rendszer, esetleg „nem más mint” (pl. szublimált libido) az, amiről szó van. Valójában a személyiség-fejlődés maga az inkarnált spiritualitás, amely pontosan kiábrázolja az öt véghezvivő programot, „szellemet”, vagyis azt az információ-jellegű (metafizikai) realitást, amely a folyamatot vezérli. Ez a szellem a vallásos tapasztalat szerint *személy* (inkább személy fölötti), amellyel való *párbeszédben* alakul ki az ember élete útja, személyisége, sorsa.

Misztikus, papi-rituális és prófétai vallásosság

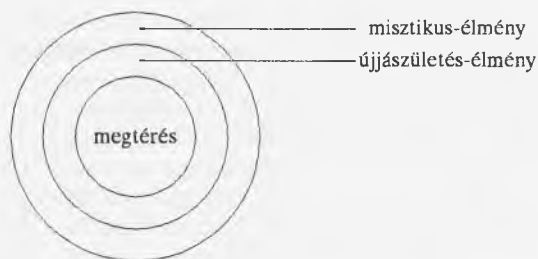
A vallástipológia különböző vallási típusokkal számol. Ezek közül vessük most itt egybe a *misztikus*, a *papi-rituális* és a *prófétai* vallásosságot.

Misztikus vallásosság:	Prófétai vallásosság:	Papi-rituális vallásosság:
1. egyén-központú	1. közösségi (egész nép sorsa)	1. kiegyenlítő
2. súlypontja: a jelen	2. igazságát a jövő igazolja	2. konzervál, pl. befalazza a törvényt, s kellő időben megtalálja
3. befelé mozgás, önmagába való elmerülés (műein = elmerülni)	3. történelem felé fordulás	3. liturgia és rituálé
4. passzivitás, elfogadás	4. aktivitás, változtatás	4. helyeket őriz
5. egyéni üdv-élmény	5. célja a társadalmi igazságosság, jogosság	5. célja a vallási közösség fenntartása
Keresztes Szent János	Mózes, Ézsaiás, Hóseás, stb.	Ezsdrás, Nehémiás

Az egyes vallásokban ezek a típusok általában egymásra rétegezten, olykor egymással együttműködve, máskor egymással küzdve, sőt egymást megítélve fordulnak elő. (A Bibliában mindhárom megvan.) A keresztyén vallásban a *keleti ortodoxia* viszonylag tisztán mutatja a papi vallásosság típusát, a *római katolicizmus* a misztikus és papi típushoz áll közel, a *protestantizmus* pedig a prófétai és papi típus jegyeit mutatja.

Misztikus élmény, újjászületés-élmény, megtérés

Ezek a fogalmak egymással összetartozó, de ugyanakkor lényeges vonásokban különböző jelenségeket fednek. Legtágabb kör a *misztikus-élmény*, ennek specifikus formája az *újjászületés*, aminek pedig kifejezetten hitbeli és erkölcsi élet-épüléses változata a *megtérés*.



A *misztikus-élmény* az embernél nagyobb valóság jelenlétének és hatásának megrázó átélése és kapcsolatba kerülésbe kerülés ezzel (vö: *W. James: The Varieties of Religious Experience*, 1902). Szép és pontos meghatározást ad még *J. Averil*³⁴: „A misztikus élmény egyszerre emocionális és kognitív, egyszerre tudás és érzés. Mint érzés, fokozott tudatosság és jelenlét. Ha az élmény nem teljes, mint pl. a drog kiváltotta mámorban, gyakorta nem több kiélesedett szenzori érzékelésnél. A teljes misztikus élményt azonban úgy írják le átélő, mint ami fölülmúlja az összes lehető érzékszervi érzékelést, és maga a megemelkedett érzékelés persze. Ezért is olyan nehéz leírni a természetét. Másik fontos vonása az én-identitás eltűnése, és a minden dolgokkal való teljes egység élménye. Tehát nem csak tudatosság, hanem kozmikus tudatosulás. Az egységélménnyel együttjáró öröm és emelkedettség magyarázza azt a tényt, hogy a misztikus élményt gyakran úgy írják le, mint a szeretet egyik különleges, emelkedett állapotát, de ez természetesen más, mint az affiliációs szeretet, amely impulzív emóció, vagy a romantikus szerelem, ami konfliktív emóció. Az élményről átélő azt mondják, hogy együtt jár a valóság átélésével, amely az élmény alapja.”

Hasonlóan ír erről *R.M. Bucke* (in: *The Varieties of Religious Experience*, 1902), amikor a „kozmosz tudatosulás” élményéről beszél: „A kozmosz tudatosulás legfőbb jellemvonása a kozmosz átélése, azaz az univerzum életének és rendjének átélése. Ezzel párhuzamosan végbemegy egy intellektuális megvilágosodás is, amely az embert új egzisztenciális horizontra állítja, úgyszólván egy új faj tagjává avatja. Ehhez járul az erkölcsi emelkedettség, egy leírhatatlan felemelkedés és boldogság érzete, az erkölcsi érzék megerősödése, amely éppoly döbbenetes, és még fontosabb is, mint maga a megnőtt intellektuális erő. Ehhez járul az, amit a halhatatlanság érzetének neveznek, az örök élet tudata: nem az a meggyőződés, hogy ilyenje lesz, hanem az, hogy ilyenje már van az illetőnek.”

Az *újjászületés-élmény* ugyanennek specifikus változata, ahol is az új kezdet, a megújulás tudata, a felülről-születés (Ján 3,1-16) motívuma dominál. A *megtérés* pedig erkölcsi-szemleli, etikai súlypontú megújulás, amelyben a visszafordulás, hazatérés (Luk 15,10-32; Luk 19,1-10), a hely, az otthon, az igazi én (pszichológiában: *Selbst*, *self*) megtalálásának motívuma uralkodik.

A misztikus-élmény provokálása

A.) Bármilyen révén, ami az *én-határok* lebontását segítheti elő (kerengő *dervisek* a testvázlat manipulálásával, *afrikai* törzsek arc-vagdallással, tetoválással, különböző aszkétikus vallások erőteljes böjtöléssel, drasztikus inger-megvonással, cellamagánnyal (vö: legkonokabb bűnözők sötétzárka-kúrái, melyek ugyan nem önkéntesek), légzést és szívritmust minimálisra csökkentő jóga-gyakorlatok (pl. Buddha elásása, orrának-fülének és szájának bedugása mellett), stb.

B.) *Pszichodélikumok* alkalmazása révén. Legősibb szer a Rig-Védából ismert *szóma*, amelyhez himnusz szól, s amely növény és isten egyszerre.³⁵ Ide tartoznak

továbbá az aztékok gombái, amelyet „isten húsának, isten testének” neveznek. Kínában a *Canabis* növény a Kr.e. 1700-as évek óta ismert. A modern drogfogasztás (LSD, stb., összesen mintegy hat fő csoportban) egyebek közt az érzékelést teszi élesebbé, színebbé, kozmikus egységélményt provokál, de ezenkívül agonizáló magányérzetet, reménytelenséget, bűntudatot és halálérzetet is életre hív, melyek drámai halál vagy újjászületés-harcot keltenek a személyben. A drogos állapotban gyakori a feltorlódott energia robbanásának veszély-érzete, továbbá orgiasztikus kegyetlenségek látomásai, véres kínszások, kivégzések víziói (vö: az alkémiából ismert *putrefactio* = rohasztás, porhanyósítás műveletével,³⁶ amely a személy testének szétszedéséből, majd a megtisztító tűzben való újraegyesítéséből áll). Ezek az eljárások anyagi és művi úton próbálkoznak a halál-feltámadás paradigma megvalósításával, eredményük azonban tartós morális változás helyett a szerhez való szenvedélyszerű kötöttség, addikció, hasonlóan az alkoholban való „oldódás” keresésének útjához (vö: az alkémiai *solutio* = oldás műveletével, amely lelki feladat).³⁷

Az LSD hatásmechanizmusa, hasonlóan a szerotoninhoz (amely természetes neurotranszmitter), abban áll, hogy bizonyos szinopsziszoknál gátló, bizonyosoknál pedig facilitáló hatást fejt ki, vagyis megbontja, manipulálja az agy neuronhálózatának működését. *Aghajanian* (1980) az agytörzsben lokalizált egy helyet (*locus coeruleus*), amely kicsiny, de nagyon hatékony központ, igen hosszú axonjai a cortex sejteinek 1/3-1/2 részéhez kapcsolódnak. Ha ez tüzelni kezd pl. erősen emocionális hatású környezeti inger következtében, akkor a norepinephrin-t, neurotranszmittert választ ki. Az LSD lényegesen megnöveli a *locus coeruleus* érzékenységét, reagensebbé teszi azt: ez felelős aztán az érzékelés kiélesedéséért, és a „magasabb valóság” érzékelésének illúziójáért.³⁸

Feladathelyzet elé állító negatív környezeti hatások, stressz, sorscsapások (feltéve, ha valakiből még nincs minden eredeti érzékenység kiölve az adott társadalomban használatos szómá-val), hasonló eredményekhez vezethetnek anyagok, szerek használata nélkül (ráeszmélés, megvilágosodás, magasabb világ érzékelése), amikor is egy adott emberi feladat csak egy új, másik, „magasabb” dimenzió bekapcsolása, tekinetbe vétele, „segítsége” révén oldható meg.³⁹ A hit döntése pl. egy másik, magasabb dimenzióval való viszonyba állítás az ember részéről.

Az ember *megküzdési* stratégiájának egyetemes modusa a felülemelkedés, egy a világon kívüli, „fölöttes” szemléleti pont felvétele, melynek ügyét a civilizációkban a tudomány, a művészetek, a filozófia, s mindenekelett a *vallások* képviselik.

Újjászületés-élmény és megtérés

Nem csak a Biblia van teli gyermek-archetipikus történetekkel (Ábrahám késői gyermeke, Mózes születése, Jákób és Ézsau, a gyermek Sámuel, Keresztelő János, Jézus születése, stb.), s nem csak Jézus tanításainak egyik sarkpontja, hogy „bizony mondom nektek, ha meg nem tértek, és olyanok nem lesztek, mint

a kisgyermek, semmiképpen nem mentek be a mennyek országába” (Máté 18,3), hanem az *újjászületés* jelenségében lényeges és egyetemes vallásfenomenológiai tényezővel állunk szemben. Az egyiptomi Ozirisz-Iszisz mítoszok, a mediterránium orfikus kultuszai, az indiai jógisztikus gyakorlatok által megcélzott *szamadhi* (megvilágosodás) stb. egyöntetűen azt a tudást jelentik meg, hogy az ember testi megszületésével nincsen készen, szellemi megszületésére, „újjászületésére” is szükség van. Ez az újjászületés rendszerint magába foglalja a halállal való találkozás megrendítő élményét, sőt az alvilág megjárásának, a *halálon* való átmenésnek a tényét, valamint az onnan való visszatérést, a feltámadást, az újonnan való, szellemi értelemben is jelentéssel teli megszületést. (Ide tartoznak a pokljárások, melyeknek érdekes átnézetét adja „Robert Burton, avagy a melankólia anatómiája” c. Hamvas B. esszé.)⁴⁰ Az őshagyományok alvilág-járásai abban különböznek a XX.sz. infernóitól (irodalmi, világtörténeti és lélektani infernó-járásokra gondolunk), hogy avatott vezetővel történnek, akik vissza is tudják hozni az élet, sőt a magasabb élet számára az alvilágot megjáratat.

Az újjászületés erkölcsi vetülete a *megtérés*. A személy egzisztenciális irányváltoztatásáról van szó: eddig a halálban, a halál számára élt, most megfordul, és az élet felé indul el. Az élmény súlyos megrázkódatásként, egzisztenciális krízisként is megélhető, de ilyenkor is komoly élmény-előtörténete van (ld. Pál megtérését, a damaszkuszi úton történt „pálfordulását”, melynek előzménye, hogy jelen volt István diakónus vértanúságánál). Máskor csendesebb, fokozatos érlelődésként lezajló lelki átalakulásról, erkölcsi irányváltásról van szó. Vannak vallási csoportok, melyek egy bizonyos fajta megtérés-formáció egyedüli érvényességét írják elő.

Egy 2174 fős mintából (Clark, 1927)⁴¹ álló felmérésen azt találták, hogy 7% volt a krízis-szerű megtérések aránya, 27% emocionális indítású megtérésről számolt be, amely kiemelkedő vallási eseményhez (pl. konfirmáció, áldozás, stb.) kapcsolódott, 66% pedig nem tudta eseményhez kötni megtérését. Azok közül viszont, akiknél a definitív vallási tan ismerete része a vallási identitás kialakulásának, azok közül mintegy 35% számolt be krízis-szerű megtérésről. Ez többszöröse azokénak, akik nem ismerték a tant, nem kaptak vallásos nevelést.

Mind az újjászületés, mind a megtérés élményszerűen lezajló változás, átalakulás, amelynek sémája a következő: 1. identitás, 2. változás, 3. visszatérés megújult identitással. Ez is, mint minden életfolyamat, valamilyen vezérlő központot tételez fel (ld: sejt és sejt-mag), ahol a központ hordozza a változást vezérlő információ-készletet. A latin *agere* (actum, cselekedni) = középpontból kimenni, majd oda újra visszatérni. Az élet annyi, mint lehetőségek *aktualizálása* (actum). Semmi más nincs az életen kívül, ami az identitás-változás-visszatérés szerkezetű rendszert mozgatná, mint maga az élet. (Ezért mondja azt Németh László, hogy nem ismer el külön anyagot és szellemet: szerinte az élet időnként megbővül, kiárad, és kényte-

len magának új rendet, szerkezetet teremteni. De a lehetőségéről mégis mint „szent lehet”-ről beszél.)⁴²

Az imádság

Az emberi jelenség alapjaiban *dialógikus* természetű. Funkcionális autonómiájának elérése az élővilágban példátlanul hosszú időt, 16-25 évet vesz igénybe. Ezalatt a teljes fizikai függéstől kezdve az egyenrangú információ-cseréig minden szintet bejárva *dialógozál*. A beszéd kialakulása magával hozza a *hagyománnyal* való találkozást, az érték-problémák felvetődését és azok megoldási kényszerét. Mint hiánylény (A. Gehlen)⁴³ nem képes megküzdeni a rá váró nehézségekkel a beszéd ill. más hasonló, szimbolikus valóság-képek sokaságát hordozó kommunikációs és társadalom-építő eszköz nélkül. Közösség nélkül egyszerűen elpusztul, első hónapjainak, éveinek gyámoltalansága különösen is példátlan az élővilágban. Konstitúciójánál fogva *közösségre és kommunikációra* szoruló lény. Lényének fejlődésében központi szerepe van a személyiség, az „én” kialakulásának, melynek döntő faktora a vele kapcsolatban álló „te”, a gondozó majd a társ személyisége. A vele való kapcsolat minőségileg más a világ *dolgai* iránti kapcsolathoz képest: egyik *személyes* kapcsolat (M. Buber: I and thou), a másik pedig *tárgy*-kapcsolat.

A vallás lényege a *végző valósággal* való dialógikus kapcsolat, amelynek egyik megnyilvánulása a formális párbeszéd, az imádság (R. Otto: Das Heilige, 1917, F. Heiler: Das Gebet, 1918).

Az imádság lehet az univerzum törvényeit megkerülni akaró, magának illegitim előnyöket szerző imádság, ami a *mágia* körébe tartozik. Lehet azonban a külső és belső harmóniát dinamikusan átélő imádság is, amely gyógyítja a konfliktust és a magányt, és megerősít ahhoz a magamnál nagyobbhoz tartozásban, amely létem alapja. Az imádság éppen annak elismerése, hogy ennek fölébe nem kerülhetek, de erre nincs is szükség, mert a vele való egység maga a megnyugvás. Az imádság-irodalom klasszikus, nagy imádságai mindig hordozzák e motívumokat: „Atyám, ha lehetséges ... mindazáltal ne az én akaratom legyen meg, hanem a tiéd” (Luk 22,42).

Eszerint az ember helye a világ fölött, de Isten alatt, vagyis középen van, imádsága így szükségképpen hordoz Isten iránt önálávető elemeket. Mivel ez társadalmi szempontból nem veszélytelen vállalkozás (az Isten iránti gyermeki engedelmességgel együtt nő az egyén szabadsága, 2Kor 3,17), ezért a papi szabályozás mindenkor keretek közé tereli az imádság módjait, és lehetőleg liturgikus, rituális formákhoz köti azt. A „lélek lélegzetvételének” nevezett imádság azonban csak részben tudja ezt eltérni, és az egészen megcsontosodott vallásokat kivéve mindig megőrzi az emberi személyesség, a párbeszéd jellegét.

Az egyéni vallási fejlődés lépcsőfokai

A *fejlődötté* válásnak része a *funkcionális autonómia* megszerzése, az önálló működésre való képesség, amelyhez hozzátartozik a külső és belső *változások* ke-

zelésének képessége. Minden változás felborítja ui. a stabilitást, amit a személy veszteségként él meg, s megpróbál védekezni ellene. (Ennek regresszív változata pl., amikor a pubertásba érkezett fiatal ismét selypíteni kezd, vagy levágja megjelenő faszörzetét, stb.)

A változás azonban *fejlődés* is lehet, amennyiben van rendje, iránya, és a javulás, a *növekedés* irányába mutat. (A hívő ember számára az organikus *növekedés* fogalom az adekvált, míg mások fenntartás nélkül használják a mechanikus és szekularizált *fejlődés* fogalmát is az emberrel kapcsolatosan. A fejlődés szó ugyanis a *magától* való mozgást implikálja, amely mögött végső motívumként akár a *semmi* is feltételezhető, a folyamat értékelése pedig vállrándításban is kimerülhet. A Bibliában pl. nem szerepel a *fejlődés* szó az emberrel kapcsolatosan, csak a *növekedés* (1Kor 3,6). A növekedésre mindig mint csodára és kegyelemre tekint a hívő ember, nem pedig mint olyan neutrális, önjáró folyamatra, melynek kezdete a semmibe vész.)

Teológiai probléma: a vallási növekedés bizonyos értelemben a „természet” ellenében történik, amennyiben a *természeti* meghaladása megy végbe általa. Ez megfelel a hit „világ” iránti ambivalens viszonyának: 1.) Ha a „világ” a legnagyobb szó (nagyobb Istennél, a helyét elfoglaló bálvány), akkor kritikái, „világ-ellenes”. 2.) Ha a világ azonban Isten szeretetének *tárgya*, akkor a megváltás és az üdv színtere. A keresztyén gondolkodásban hangsúlybeli különbségek vannak a természet (világ) és a kegyelem (Isten) egymáshoz való viszonyában. Római katolikus gondolkodás szerint természet és kegyelem potenciális partnerek (pl. a lelki növekedés tekintetében), protestáns álláspont szerint viszont a kegyelem mellett eltöri a természetes növekedési képesség, ami az ember lelki-szellemi (itt: vallási) növekedését illeti. Egészen más a helyzet a *valóság* szóval: a platóni *ontósz ón*, a létezőn létező, egészen egybecseng a bibliai *ehje aser ehje* (2Móz 3,14) definíciójával = aki „hatványozottan van”, ami a „VAGYOK, AKI VAGYOK” helyes értelmezése. A létező tehát ezen hagyományok szerint nem redukálható a „világ” vagy „univerzum” stb. kifejezésekre, mivel ezek materialisztikus és térbeli szűkítéseket hordoznak a léttel szemben, míg a *valóság* (lét, létező) és az „Isten” szó szinonimaként előfordul vallási iratokban is (Jel. 1,8).

A kegyelem ilyen értelemben az, ami *átformálja* a természetit, hozzáad ahhoz, „hatványára” emeli, értelemmel, jelentéssel, szellemmel megtölti azt. (C. Darwin pl. nem azt mondja, amit vulgár-marxista olvasata szerint mond, hogy teremtő nincsen, csak fejlődés van. „A fajok eredetét”-nek konklúziója: „...a Teremtő tehát nem egyenként, fajonként avatkozott be a folyamatba, hanem kevés számú, talán néhány impulzust adott hozzá...” Ez a szemlélet pontosan megfelel a bibliai terminológiának: „...hajtson a föld...”, „pezdüljenek a vizek...”, „...embert a földnek porából...”, „...nevelt az Úr Isten a földből mindenféle fát...” stb. [1Móz 1-2]. Ugyancsak megfelel a földtörténeti kutatások azon tudományos adalékainak, hogy a föld légköre, a világtegek létrejötte, stb. egyet-

lenszerű kozmikus konstellációk, történések [katasztrófák, szerencsés kimenetelű szoláris üzközések] eredménye lehet.)

Az emberi személyiség fejlődésének is vannak kritikus, ütközésekkel tarkított mozzanatai, ahol eldől a további kibontakozás útja, s megalapozódik annak minősége. A korábbiak során már utaltunk *E. Erikson* modelljére⁴⁴ (*Childhood and Society*, 1950), amely ezt taglalja, és nyolc csomópontot feltételez az emberi személyiség kialakulásának útján, mindegyiket egy-egy krízisponthoz kötve.

Az *E. Erikson*-féle fejlődési csomópontok

Krízis:	Eredménye:	Társadalmi vetülete:
1.) Ősbizalom -atlanság:	remény v. visszahúzódság	vallás
2.) akarat-impulzivitás:	autonómia v. szégyen	jog
3.) kezdeményezés-bűntudat:	célélérés v. gátlásosság	gazdasági (elosztási) rend
4.) megküzdés-kisebbrendűség:	hozzáértés v. tehetetlenség	technológia
5.) identitás-konfúzió:	hűség v. megtagadás	ideológia
6.) intimitás-izoláció:	szeretet v. elzárkózás	személyes kapcsolatok hálózata
7.) alkotás-stagnálás:	gondoskodás v. megvetés	különböző
8.) éniintegritás-kétségbeesés:	bölcsesség v. utálkozás	vallás

A *J. Fowler*-féle vallási fejlődési szakaszok

*James Fowler*⁴⁵ az egyéni vallási fejlődés szakaszait vizsgálja Piaget és *E. Erikson* személyiség-fejlődési elméletének alapján. Önálló empirikus vizsgálatának anyagát ezek eredményeinek figyelembevételével rendezi. Nem krízis, hanem állapot központú, de ő is egy erősséggel és egy veszéllyel számol szintenként. 395 fős vizsgálati anyaga interjúkra (45% protestáns, 36% katolikus, 12% izraelita, 7% egyéb; 50-50% férfi-nő, fehér-színesbőrű a vizsgált csoportban). Hat fázist talál a vallási fejlődés egyéni útján:

I. *Intuitív-projektív hit* (2-6. év). A kognitív egocentrizmus szakaszában jelenik meg. Az ősbizalomra épül, a „jelentős másik” megbízhatósága, mint ismeretes, döntő az első néhány életév lelki fejlődésében. Az intuitív-projektív hit *tartalma*: a jelentős felnőtt tanítása, valamint a saját imaginatív erő produktumai. A „kognitív egocentrizmus” lényege, hogy az van, amit én gondolok, ill. amilyen képzet eluralkodik rajtam. Itt tehát diffúz, részben ösztönös, a logika által nem korlátozott, fluid képzetáramlásos gondolatokról, valamint elemi erejű érzelmekről van szó. A világot hatalmas erejű képzetek egyesítik, mindent ezeken át lát a gyermek. Állandóan a végső valóság közelében él, nincs távolság. *Veszélye*: rettegést keltő, destruktív képek borítják el, eluralkodnak az erkölcsi és tanbeli konformizmus kieröltetésére használt képzetek (ördög, pokol, kárhózat, örök tűz, stb.). *Erőssége*: életre szólóan megalapozódhat a szent és a profán közti különbségtétel belső motiváltsága. (AZ ÁRTATLAN)

II. *Mítikus-literális hit*. A „konkrét műveleti gondolkodás” fázisával (6-12. év) jelenik meg, amikor is már képes logikusan gondolkodni jelenlévő tárgyról,

egyszerű, longitudinális, kauzális folyamatokról. Kezd fogalmat alkotni saját vallása tanairól, elsősorban történetek, narratívák révén. Az előző, képzetközpontú, fluid hitet felvállalja az elmesélt történet (dráma, mítosz), amely jelentést („tanulást”) hordoz. A történet rendszerint épületes, és lineáris kauzalitást hordoz: a jó jutalmat kap, a rossz elnyeri méltó büntetését. *Veszélye*: antropomorf literalizmus, szószerintiség, és naiv morális reciprocitás (a rossz mindig elnyeri büntetését, a jó mindig jutalmat kap, a betegség oka mindig a bűn, stb.). Ezek együtt (ha rögzülnek) vagy önigazult perfekcionizmushoz vezetnek („jó vagyok”), vagy pedig ha a „jelentős másik” rosszul bánik vele, akkor életreszólóan rögzítheti a „rossz vagyok” érzését (neurotikus bűntudat). *Erőssége*: az írásbeliség, a rögzített, kodifikált egység iránti lojalitás képessége. (A SZÓSZERINTI)

III. *Szintetikus-konvencionális hit*. A „formális műveleti gondolkodás”-ra váltás idején (12. év táján) jön el az a képesség, hogy a megismert absztrakt fogalmak révén saját személyére is képes reflektálni, tudja magát valamelyest kívülről szemlélni. Világa is sokkal szélesebb, komplexebb lesz, ami újabb követelményeket támaszt az orientáló funkciójú hittel szemben: míg a mítikus-literális hitből hiányzott a személyesség, uralkodott a szószerintiség, itt a „végső valóság”-hoz való kapcsolatban ehhez képest új, személyes árnyalatok jelennek meg. Továbbra is konformista, azonban a „jelentős másik” most már a kortárscsoport, vagy annak valamely tagja (13-15. év). A megfontolásra való képesség nő, de nem bontja fel a készen kapott hitrendszert. Adottnak veszi azt, és azt a világot is, amit annak értékei közvetítenek.

Továbbra is fontos a „történet” szerepe, de most már *személyessé* válik, – kialakul a „személyes mítosz”, a gyermekkori stb. történések egyéni magyarázata, feldolgozása, integrálása. *Veszélye*: túl jól sikerül mások elvárásainak internalizálása és szakralizálása, és ez autonómiának adja ki magát már akkor, amikor az még nincs meg. Személyes elárultság-helyzetekben ez nagy összetöréshez, a végső valóság iránti kételyhez (vagy éppen az azzal való megszállott foglalkozáshoz) vezethet. *Erőssége*: Csoport, közösség, felekezet, hagyomány iránti odatartozás és elkötelezettség megalapozódása. (A KONFORMISTA)

IV. *Individuatív-reflektív hit*. (Érlelődéses, elgondolkodó hit.) Sokaknál élethosszig rögzül a III. fázis, másokat viszont megrendítenek a különböző tekintélyek közti különbségek (szerzők, családi alternatívák, kortárscsoport példái, iskolai tanulmányok), és emiatt rákényszerülnek az értékek eredetének és relativitásának vizsgálatára. (Szellemtörténetileg ez kb. a XIX.sz-i historizmusnak felel meg, mely úgy véli, ha pl. sikerül beilleszkedni az egysejtűtől a gőzgépig ívelő „fejlődési” vonalba, akkor az meg van magyarázva, értelme van.) Egyetemisták közt végzett vizsgálatok azt mutatták, hogy az értékek viszonylagosságának gondolata némelyeknek zavaró, sőt megrázkodtató, másoknak viszont felszabadulás és nagy emancipáció.

Ezen a szinten az ember a saját örökölt világvégét, tantételeit megvizsgálja és kritika tárgyává teszi. El-

hagyja a személyes tekintélyekre hagyatkozást, megjelenik a „felelős én”, amely képes az értékek közti elfogulatlan és felelős választásra. Végbemeget az örökölt doktrínák, hit és rítus „demitológizálása”, amely a szimbólumok mélyebb értelmére tör. Ez gyakran veszteségérzettel, büntudattal jár – nyereségre viszont a megküzdött, személyessé váló jelentés. A jelentések tisztázottá, átvehetővé és átadhatóvá válnak. *Veszélye*: az intellektus, a tudatos túlbecsülése, ugyanakkor mások nézeteinek (pl. szerzők) teljes bekebelezése, „könyv-konformizmus”. *Erőssége*: azt vallja, amit megküzdött magának. (A KRITIKUS)

V. *Konjunktív hit*. (Összekapcsoló, másképpen „kötőszavas” hit.) Kiderül, hogy az életet nem lehet véglegesen és adekvált módon pusztán kritikái, intellektuális tisztázással és absztrakcióval megoldani. Az élet formuláját mindenkinek külön kell megtalálni. Felmerül, hogy az ének mélyebb lehetőségei is vannak, mint az intellektuális tisztázás és a racionális kritika. A „tisztázott jelentéseket”-et megkérdőjelezi egy-egy nagy vallási hagyomány valamely erőteljes szimbóluma, paradoxonja. A személy rádöbben és elismeri, hogy mind a létben, mind az emberi én-ben magában lehet és van *paradoxon*, és ezt a személyt magában mégis integrálni tudja növekedés, újjászületés, stb. révén (pl. teremtés-hit és evolúció). Túllép a IV. fázis reduktív konceptualizálásán, és eléri a „második naivitást” (P. Ricoeur), a posztkritikai attitűdöt, ami lehetővé teszi számára, hogy ismét személyes, lüktető életkapcsolata legyen azzal a valósággal, amit a tradíció elemei hordoznak. A szimbólum ereje újra egyesül a konceptuális jelentéssel.

Ebben az állapotban képes nyitott szívvel értékelni más hitet és tradíciókat értékeit, alázatosan elismeri, hogy a végső igazság túl van az egyes felekezeten, beleértve még a magáét is. Képes összekapcsolni a saját közösségének hitét iránti lojalitását a „közösségek közösségének” valósága iránti lojalitással. (Egyház és a megszentelt emberiség.)

Erőssége: ironikus immagitáció = azaz a képesség a *szimbolikus* kifejezőmód iránti mély elkötelezettségre, ugyanakkor tisztában van azzal is, hogy még a szimbólumok sem képesek maradéktalanul kimeríteni a transzcendens valóságát. *Veszélye*: feloldatlan paradoxonok bénítólag hathatnak. Az egység hiánya magányhoz, „kozmosz hontalanság-érzet”-hez vezethet. (A LÁTÓ)

VI. *Univerzál hit*. (Egyetemes hit.) Nagyon kevesen lépnek fel erre a szintre. A végső valósághoz való kapcsolat teljesen önzetlenné válik, annak minden énéssége megszűnik. Teljesen azonosul a végső valósággal, és a szenvedők felé forduló szeretetben kész áldozatul adni önmagát. (Mahatma Gandhi, A. Schweitzer, Martin Luther King, Tőkés László, Kalkuttai Teréz Anya, stb.) Az egész emberiséget átöleli, közösségének tekintti (pl. a hindu Gandhi szobájának falán egyetlen Jézus-kép a dekoráció), önmaga életét kevesebbre becsüli az igazságosságnál és a szeretetnél. Az ilyen emberek a végsőkig az igazságosság és a szeretet elkötelezettjei. *Veszélye*: mártírium leselkedik rájuk. (A SZENT)

Az I. és a II. fázis jól azonosíthatóan *életkorilag* meghatározott. Felnőtt populációban azonban (16 éven túl), két vagy több fázis átfedésben, *egy időben* is megjelenhet egyetlen személynél, de vannak *tiszta* típusok is. Az I. és a VI. fázis tiszta előfordulása igen ritka.

Kutatások (Shulik, 1981) kimutatták, hogy másként öregednek azok, akik a III. illetve akik a IV-V. szinten vannak (vö: E. Erikson). Hoffmann (1989) vizsgálatai szerint pedig azok az egyetemi hallgatók, akik IV-V. szinten voltak, nem diszkrimináltak vallási, faji alapon hipotetikus lakótársaikait, míg a III. szinten lévők igen. Fowler vizsgálatai szerint férfiak hosszabban időznek a IV. szinten, és nehezebben hagyják el azt, míg nőknek többnyire rövidebb ez a fázisa, és általában kevesebb nehézséget jelent számukra egyik szintről a másikra váltani.

Dr. P. Tóth Béla

Jegyzetek

- 1.) P. Tillich: Shaking of the Foundation, Columbia University Press, 1961. – 2.) Hamvas B: Tabula Smaragdina, Életünk, 1994. 251.o. – 3.) In: D. Wulff: Psychology of Religion, J. Wiley, 1991. – 4.) Vettem részt protestáns fundamentalista-evangelikál egyházi konferencián Japánban, ahol mosolyogva hasonlították össze a main-line egyházak templomait a sajátjaikkal. Az előbbieken mindenki az utolsó sorban akar ülni, talán udvariaskodásból, alázatoskodásból vagy félelemből, mondták, s az első sorok üresek, míg sajátjaikban lelkesen mindenki az első sorban akar ülni, „közel az evangélium öröméhez”. Erről saját szememmel is meggyőződhettem, látva a részvételre kész, lelkes, tapsoló és éneklő fiatal felnőttek tolongását összejöveteleiken, az első sorokban, amit nem volt nehéz egybevetni a történelmi, ún. main-line egyházak olykor csüggeteg, négyregedett egyházképletével. Az természetesen más kérdés, hogy a „lelkisedés” valójában a párthelyiségbe tartozik, mert a Szentlélek nem „lelkésít” (E. Käsemann), hanem újjászüli, megtisztít, éberré tesz, erőt, szeretetet és józanságot hoz. Ha a „lelkésültség” lenne az isteni jelenlét egyetlen és legfőbb mércéje, akkor legtöbb joggal a futball-stadionokat kellene templommá nyilvánítani. – 5.) W. James: Varieties of Religious Experience. The Clifford Lectures, 1901-1902. Fontana, 1960. – 6.) Anthony de Mello, SJ: Sadhana. A Way to God. Anand, India, 1978; Justin Belitz OFM: Vallás és agykontroll? Bp. 1992. Agykontroll kiadó. – 7.) Ennek köszönhető, hogy a tudománynak mára éppúgy megvan a maga klerusa és noviciusai, beavatási szertartásai, fejlődési fokozatai. A doktorrá avatás a *püspök-szentelése*, zsinatai a tudományos konferenciák, mitológiája a periódusos rendszer és a személyiség-elméletek, eschatológiája a tudományos kutatás *majdani* fejlődése (Hamvas B: Természettudományos mitológia, Debreceni Szemle, 1934/5. 210-219.o.). – 8.) C.G. Jung: Seelenprobleme der Gegenwart, Zürich, 1931. – 9.) Igaz, felteszi, hogy *mi* tekint alapnak – a matériát –, s hiszi is, hogy valóban az az alap. Ebben csak néha kételkedik, de ezt viszont nincs *kinek* megvallja (PTB). – 10.) H.G. Gadamer: Igazság és módszer, Gondolat, 1984. – 11.) In: D. Wulff: id.m. 12.o. – 12.) A.T. Boisen: Theological Education via the Clinic. Religious Education 1930/3. Alapmű, amelyet a Clinical Pastoral Training (CPT) mozgalom alapítója saját gyötrelmes tapasztalatai alapján írt. Hatására ma minden modern nyugati teológiai képzésnek része a kórházlelkészi gyakorlat és a hozzátartozó rendszeres és módszeres szupervízió, amely az esetmegbeszélésen alapul, s megfelelően képzett szupervízorok vezetik. – 13.) P.W. Pruyser: Anton Boisen and the Psychology of Religion. Journal of Pastoral Care, 1967. 21. 209-219.o. – 14.) Els Nannen: Pszichológia a mérlegen. Primo, évsz. nélkül. – 15.) In: D. Wulff: id.m. 198.o. – 16.) VE. Frankl: Der Unbewusste Gott. Psychotherapie und Religion. Kössel, München, 1969. – 17.) Vö. a „kenyőcs” fogalma Hamvas B: Karnevál c. regényében. – 18.) Ld. 14.sz. jegyzet. – 19.) K. Popper: The Logic of Scientific Discovery, Hutchinson, London, 1959. – 20.) A Bécsi Kör filozófiája, Gondolat, 1972. – 21.) Vályi Nagy E: Nyugati teológiai irányzatok századunkban, Bp. 1984. 70-79.o. – 22.) Platón: Timaios. Bp. 1984, Európa. X. 38c. – 23.) Válasz, 1936/12.

667-677.o. – 24.) *Bolyki J.*: A természettudományok kérdései a XX. század teológiatörténetében. Bp. 1979. *V.E. Frankl*: Psychoterapie und Weltanschauung. Internationale Zeitschrift für Individualpsychology, 1925.3. 250.o. *H.G. Gadamer*: id.m. 243-264.o. – 25.) *Ivan Illich*: Medical Nemesiss, Calder, London, 1975. – 26.) Préd. 3,17. – 27.) Ján. 1,14. – 28.) *Hamvas B.*: Tabula Smaragdina. Mágia Szutra. Életünk, Bp. 1994. 15.sz. – 29.) *H. Kohut*: The Restoration of the Self, International University Press, Madison, 1977. – 30.) *P. Tóth B.*: A személyiség átalakulása, Bp. 1988. – 31.) Luk. 15,17. – 32.) *H. Kohut*: id.m. 125-126.o. – 33.) *Márai S.*: Füves könyv, Akadémia, Bp. 1991. – 34.) *J. Averil*: The Emotions, 1980. – 35.) Ld. még: *A. Huxley*: Szép új világ-ának „szóma-programját”. – 36.) *C.G. Jung*: Praxis der Psychoterapie. Gesammelte Werke 16. Band, Walter, 1984. 194.o., 274.o., 284.o. – 37.) Id.m.: 210.o., 256.o., 266.o. – 38.)

G.K. Aghajanian: Mescaline and LSD Facilitate the Activation of Locus Coeruleus Neurons by Peripheral Stimuli. Brain Research, 186, 492-498. 1980. – 39.) Rakjunk ki pl. hat gyufaszázból négy háromszöget az asztallapon. Akárhogy próbáljuk, nem sikerül. Csak akkor, ha síkból, az asztallapról kilépünk a térbe, egy másik dimenzióba, s egy háromszög sarkaira állított, felül egy pontban összefogott másik három gyufaszállal háromszög alapú gúlát hozunk létre. – 40.) *Vigilia*, 1983/9. – 41.) *W.H. Clark*: Psychology of Religion, New York, 1958, Macmilan. – 24.) *Németh L.*: Sajakódi esték. A „valóság” neveléséről. – 43.) *A. Gehlen*: Az ember. Gondolat, 1976. – 44.) Ld. még: *E. Erikson*: Identity and life Cycle, 1959. Selected Papers. – 45.) *J. Fowler*: Stages of Faith, Harper and Row, San Francisco, 1981.

Próféták Északon és Délen

Úgy vélem, közös kiindulópontul vehetjük alábbi közös gondolkodásunkhoz M. Buber korszakos nagy művét, amely az elmúlt években kiváló fordításban megjelent magyarul is: A próféták hite¹; meggyőződésem, hogy e jó fordításban megjelent munka sokak örömét váltotta ki. Magam is kitüntetésnek éreztem, hogy annak idején a megjelenésről a Protestáns Szemle hasábjain értesíthettem az olvasóközönséget², s egyben néhány használati utasítást fűzhettem e kétségekívül igen jelentős munkához. Úgy vélem, hogy M. Buber kiválóan megfogalmazta a protestáns és zsidó bibliakutatás közös vonásait e könyvében – ami természetesen mindannyunkat arra szólít fel, hogy kritikai módon olvassuk ezt a művet: elsősorban az izráeli prófétaág nagyrebecsülését értem ezen, ennek jelentőségét a XX. század gondolkodásában, s a hozzá társuló etikai magatartást. Mindez Bubert arra vezette, hogy a prófétaágot pars pro toto fogja föl, tehát a Héber Bibliában megvallott hit legnemesebb és legteljesebb megnyilvánulásának – olyan fölfogás ez, amivel vitakozni különösebben sem értelme, sem módja nem nagyon van! Mindazáltal meg kell kérdezzük, hogy a történeti kutatások terén nem fizetünk-e ezért a közös, ismétlem helyes fölfogásért túl magas árat? Buber meglehetősen egységes blokkként tekinti nem csupán a próféták könyvének corpusát, hanem még az ehhez közelálló bibliai szakaszokat is – mint például a Bír 5 híres énekét, ami minden, csak nem próféta szöveg. Világos: ő a hitre, s nem annyira a vallásos jelenségre koncentrált. Úgy vélem azonban, hogy ez utóbbi is fontos számunkra, anélkül is inkább, mivel erre koncentrálna fedezhetjük fel azokat a jelentős eltéréseket is, amelyek e jelentős corpusban meghúzódnak, de ezen túl többlet-értelemmel is kecségetnek. Jelen kísérletem éppen az ilyen differenciálást célozza – más módon, más szempontból már megpróbáltam a prófétaágot megérteni és megértetni³; talán fenomenológiai módszerem létjogosultságát is el tudják néhányan ismerni.

Kiindulópontul vegyünk egy olyan szöveget, amely már sok fejtörést okozott a bibliamagyarászoknak, s félő, hogy a jövőben is vita tárgya lesz. Az 1Kir 13 enigmatikus elbeszéléséről van szó, amelyet kielégítően – véleményem szerint – még senkinek sem sikerült megmagyaráznia. A probléma abban áll, hogy az elbeszélés-

nek kettős fókusza van: a történet első fele ítélethirdetés; a bételi szentély pusztulását hirdeti meg. Ennek történeti háttere számunkra érthető, még ha több apró részletet nem is tudunk tisztázni: az ország kettészakadása után, az új király, Jeroboám, megpróbálja kultuszi szempontból is önállóítani magát, s ezért bizonyos régebbi tradíciókat elevenít fel, amikor Bétel és Dán szentélyeit újra hangsúlyos, hivatalos kultuszi helyekké teszi, ezzel ellensúlyozva az akkor még relatíve új Jeruzsálem jelentőségét. Az is nyilvánvaló, hogy az 1Kir 13 elbeszélése (amely egyértelműen deuteronomiumi színezetű) hevesen ellenzi a központi szentély elleni támadást, s ennek összefüggésében áll az elbeszélés első fele. Az újító király először figyelmeztetésben, majd büntetésben részesül – s mindennek hírvivője egy ismeretlen nevű próféta. Nos, ha itt befejeződne az elbeszélés, akkor kerek és egész lenne, minden világos lenne számunkra. A folytatás azonban megdöbbentő: a nyilvánvalóan helyes prófécia elhangzása után az „Isten emberének” másik úton kell hazatérnie, mint amelyen jött, s nazireátusi fogadalmának megfelelően nem szabad addig sem ennie, sem innia, amíg művét el nem végzi. Ám útközben találkozik egy másik prófétaival, aki a vendégbarátságának megfelelően megkínálja őt. Az „Isten embere” visszautasítja a vendégbarátságot, hivatkozva fogadalmára. Itt hangzik el először az elbeszélésben erről az „Isten emberéről”, hogy próféta: az öreg próféta ui. azt válaszolja, hogy ő is próféta, éppúgy, mint az „Isten embere”, s ő azt a kijelentést kapta egy angyaltól, hogy meg kell vendégelnie az „Isten emberét”. S hogy ez utóbbi enged a hívásnak, az életébe kerül: eltávozván, egy oroszlán megöli őt (érdekes megjegyzés: az oroszlán tetlenül áll áldozata holtteste mellett, mutatja, hogy nem zsákmányért ölte meg az „Isten emberét”, hanem Isten büntetéséeként). Az elbeszélés erkölcsi mondanivalóját az öreg próféta szavai adják meg: „Az Isten embere ez. Ellene szegült az ÚR szavának, ezért az ÚR prédául adta egy oroszlánnak; az rátört és megölte. Így vált valóra az ÚR szava, amelyet megmondott neki.” (26.v.) Végül megerősítve, hogy Isten embere volt ez az ember, az öreg próféta saját sírjába temeti el a holtat.^{3a}

Nyilvánvaló, hogy a „próféta” szó itt meglehetősen sajátos értelemben szerepel: amikor az öreg próféta önmagára és – úgymond – kollégájára használja ezt a

kifejezést, akkor egy meghatározott szociográfiai egységre gondol, a próféta-körök tagját érti rajta. S amikor az elbeszélés speciálisan hangsúlyozza az „Isten embere” kifejezést, akkor azon azt a prófétát kell értenünk, akit általában azonosítunk az izraeli prófétákkal: Isten küldöttét, aki üzenetet hirdet és az üzenet valóra válását várja, aki felszólít és dorgál, aki egy-egy konkrét esetben ad tanácsot, mi több parancsot. Az elbeszélés árulkodik arról, hogy hogyan értelmezte a deuteronómiumi mozgalom (Kr.e. VII.sz.) a próféta-ságot: Próféta az, aki 1) Isten Igéjét hirdeti, s az Isten Igéje iránti abszolút engedelmességre szólítja föl hallgatóit; 2) aki maga is abszolút engedelmességet mutat az általa meghirdetett Ige iránt. A szóban forgó elbeszélés provokatív módon láttatja: Elképzelhető, hogy valakit ténylegesen Isten küldött, elképzelhető, hogy ténylegesen valóra válnak az általa meghirdetett Igék; ám ha ő maga nem engedelmes ez Ige iránt, akkor még a meghirdetett Ige igazsága mellett is Isten büntetését kell hordozza.

Ha helyes ez a magyarázat, úgy következményei messze hatóak. Azt mondják ui., hogy a deuteronómiumi mozgalomban egy sajátos, teológiai elképzelés, magyarázat született meg a próféták lényegéről, s ez az új, átfogó magyarázat relativizálta az előző értelmezéseket, s minden valószínűség szerint megpróbálta egységesíteni is a szerteágazó prófétai iskolák működését. Ne feledjük, hogy szintén ez a kor öntötte végső formába azokat az elbeszéléseket, amelyek a próféta prototípusát adták meg: az Illés-történeteket⁴, amelyek egy olyan személy igehirdetését és cselekedeteit írják le, akinél az engedelmességre hívás és az engedelmesség gyakorlása tökéletes összhangban volt. Az 1Kir 13 kapcsán azonban jogunk van tovább kutatni: lehet-e valamilyen szisztematikus különbséget megállapítani a deuteronómiumi mozgalom előtti próféták működésében, amit – föltételezhetőleg – a deuteronómiumi mozgalom sajátos teológiai nézete egybeemossott?

A kiváló római katolikus tudós, H. Haag úgy véli: igen⁵. Arra lesz figyelmes, hogy Dávid udvarában két udvari próféta működik, s mindkettő működésének célja ugyanaz: Dávid királyságának isteni legitimációja. Nem világos azonban, hogy miért kell erre az egy célra két próféta; az is furcsa, hogy a kettő közül az egyiket, Nátánt mindenütt *nábi'*-nak nevezi a Biblia, viszont az elnevezés ingadozik a másik, Gád esetében: leginkább *hóze* az ő titulusa, s csupán kétszer szerepel *nábi'*-ként. Ennek ellenére nem látható lényeges különbség a két próféta működése között; mindkettő legitímálja a királyt, még ha nem is szolgálai módon, s biztosítja az új dinasztia erkölcsi bázisát. Egy kérdésben azonban mégis radikálisan eltértek egymástól, s ez nemigen volt elhanyagolható különbség, hiszen az új, központi kultuszhely felépítésének a gondolata volt ez: a jeruzsálemi templom gondolatát Nátán elveti, Gád pedig helyesli. Ugyan nem utasítja vissza a királyt a híres Nátán-jövendölés (2Sám 7), de egy elmés szójátékkal megkerüli az új szentély felépítésének legitimációját: Te akarsz nekem házat (*bajit*) építeni? Nos, nem: én fogok neked dinasztiaát (*bajit*) építeni.

Szellemes, ígéretes, legitímáló ígéret ez; csak hát bármilyen pozitívan fogalmazták is meg, mégis csak a templom felépítésének visszautasítása, éspedig tudomásunk szerint egy olyan helyzetben, amikor a templom elődje, feltételezhetőleg jebúzi szentély, már állott! – Ezzel szemben Gád igenis legitimációval látja el a jövendő templom szent helyét, hiszen ez a célja a 2Sám 24 elbeszélésének: *hieros logos* ez, az eljövendő templom legitimációs története. S milyen véletlen: Gádot pont ezen a helyen nevezi a Biblia *nábi'*-nak⁶. Ezen a sarkalatos ponton eltér a két próféta, s ha nem is kerül konfliktusra sor, nyilvánvaló, hogy más véleményen vannak. Vajon mi lehet ennek az oka? Talán csak nem az, hogy Gád déli próféta volt, míg Nátán északi? S talán csak nem az a magyarázata a két próféta létezésének, hogy Gád a déli Júda szemében legitímálta Dávid királyságát, míg Nátán az északi törzsek előtt tette elfogadhatóvá Dávidot? Mindenesetre egy biztos: ha ez így van, akkor tökéletesen értjük, hogy Nátán miért akarja lebeszélni a királyt egy központi szentély építéséről; nyilvánvaló, hogy attól óvja Dávidot, hogy konfliktusba keveredjen az északi törzsekkel, amelyek már előzőleg jelentős szentélyeket mondhattak magukénak, s ellenzhetették Dávid döntését (ld. Síló, Bétel, Dán, Penúél stb. szentélyeit). Gád pedig üdvözli a döntést, hiszen egy központi szentély révén a központi monarchia maga is erősödik. Végezetül: Ha egy ilyen ellentétet kívánt később a deuteronómiumi történetírás elmosni, akkor nyilvánvaló az is, hogy miért tette, hiszen számára más szentély nem lehetett legitím, csakis a jeruzsálemi Templom. Úgy tűnik, sikerült valamilyen módon visszakerülnünk a Deuteronomium ideje mögé!

Ha a Deuteronomium előtti északi és déli próféta-ság különállásából indulunk ki, úgy kétségkívül fontos szerepet kell tulajdonítsunk egy olyan prófétának, aki ugyan Délről származott, de Északon működött; mindenki tudja, hogy ez csak a tékoábéli Ámósz lehet. Vajon a személye körüli viták adnak-e valamit jelen helyzetünk megértéséhez? Első látásra, úgy tűnik, nem: Ámósz saját bevallása szerint nem „professzionalista”, hiszen egy egyszerű pásztorembernek vallja magát, akit Isten a nyáj mögül hívott el (7,15). Sajnos azonban a kutatás nem egyöntetű abban, hogy ez tényleg így volt. Sokan utalnak ui. arra, hogy a héber *nóqéd* szó ugyan jelenthet pásztor, de nem szükségszerűen földhözragadt parasztemberre kell gondolnunk, mert mind az akkád, mind az ugariti szövegösszefüggések valamilyen kultikus tevékenységre is utalnak⁷ – nincs kizárva, hogy Ámósz önmagát e kifejezés főlemlegetésével a déli országészben már professzionálisan tevékenykedők közé óhajtotta sorolni, s ez esetben Isten elhívása csupán azt jelentette újként számára, hogy Északra kell mennie hivatása teljesítésére. Amacjá főpappal történt vitája mindenesetre meghökkentő: A főpap *hóze*-nak nevezi őt, látnoknak; ezzel indirekt módon kifejezésre is juttatja, hogy elismeri Ámósz vallásos karizmáját, de az igehirdetés tartalma miatt nem kívánatos a próféta jelenléte. Az elismerésre viszont Ámósz tiltakozással felel: nem vagyok *nábi'*, próféta. Nos, úgy vélem, e ponton tettenérhetünk va-

lamit, hiszen külső szemlélő számára úgy tűnik, mint ha e két személy elbeszélne egymás mellett: A főpap hóze-ként elismeri Ámószt, majd Ámósz tagadja, hogy *nábi'* lenne. Vajon alkalmazhatjuk-e a Nátán és Gád esetében nyert ismeretünket, miszerint a *hóze* a déli típusú prófétákra alkalmazott kifejezés volt, a *nábi'* pedig az északiakra? Ha így van, akkor sajátos értelmet nyer Ámósz és Amacjá párbeszéde, nevezetesen azt, hogy a főpap elismeri déli prófétaként Ámószt, s arra szólítja fel, hogy kenyerét Délen keresse meg, ne Északon. Görögösen szólva: *metabasis eis allo genoszal* vádolja Ámószt, mintha csak azt mondaná: te jót teszel, de rossz helyen. Éljd boldogul a saját helyeden! – Válaszában Ámósz visszaadja a vádat: Amacjá, te követsz el *metabasis eis allo genos-t*, amikor úgy hiszed, hogy engem is olyan prófétaként kezelhetsz, mint az északiakat. Felénk a látomás kötelez; nem kötődünk olyan erősen a királyi politikához; ha az ÚR nekem azt mondta, hogy Északon prófétáljak, mint látnok, ezt kell tennem.

Mi sem lenne nagyobb öröm számomra, mint hogy az elhangzottakat valamilyen módon demonstrálhassam Ámósz konkrét igehirdetéséből. Ez azonban köztudottan lehetetlen: a próféta igehirdetését át-meg áthatja a deuteronomiumi redakció⁸, így alapvető intencióján kívül (amivel a deuteronomiumi mozgalom egyetértett, s érintetlenül hagyta), nevezetesen a bételi szentély legitimációjának az elvitatásán kívül aligha maradt meg valami eredeti formájában. Marad számomra egyedüli remédiumpéldaként, hogy néhány pillantást Hóseásra vessek, aki egyetlen északi íróprófétaként azért fontos szerepet tulajdonít a próféta-ságnak. Így szól Izrael őstörténete kapcsán: „Jákób Arám mezejére menekült, / egy asszonyért szolgált Izráel, / egy asszonyért őrizte a nyáját. / De próféta által hozta ki az ÚR Izráelt Egyiptomból, / és próféta által őrizte meg.” (12,13) A. de Pury nem kis éleslátással vallja, hogy itt polémiával van dolgunk: Hóseás elutasítja az ősatyák tradícióját, s a mózesi illetőségű exodusz-tradíciót részesíti előnyben⁹. Külön kutatást érdemelne, hogy milyen Mózes prófétai képe a Héber Bibliában (tudjuk jól, többfajta Mózes-képet is ránk hagyományozott a Héber Biblia). Itt azonban szorítkozzunk arra, hogy röviden összefoglaljuk, amit erről a kutatás mond: A próféta Mózes egyszersmind népvezér is, konkrét politikai, sőt jogi és hadi kompetenciával, akinek azonban egyik legfontosabb funkciója a népert való közbenjárás. Nem óhajtom kinyitni itt most azt a vaskos dossziét, amely azzal foglalkozik, hogy mennyiben megbízható történetileg ez a prófétikus Mózes-kép; jelen vizsgálódásunk számára teljesen mindegy, hiszen csak annyit akarunk demonstrálni, hogy ez az északi próféta-ideál, amint azt a fenti Hóseás-idézet bizonyítani látszik. Jegyezzük itt röviden meg, hogy ilyen szempontok játszhattak szerepet abban, ahogy Sámuel képét is elibünk tárja az óizraeli történetírás: Sámuel ugyan a papi és bírói körökkel is érintkezik, legfontosabb arca azonban mindenképpen egy népet vezető, Saul királynak isteni tanácsokkal szolgáló, s őt súlyosan kritizáló próféta képe. S aligha tudjuk elutasítani magunktól azt a gondola-

tot is, hogy a sílói Ahijjá, aki már Salamon életében megjövendölte az ország kettészakadását (1Kir 11,29kk), szintén hasonló portrét kapott e történetírástól. Ismét hangsúlyozom, hogy a prófétai ideált aztán Illés testesíti meg; sajnálatos módon azonban több részlettel aligha tudunk szolgálni, mivel az említett elbeszéléseket mind, kivétel nélkül, oly erős deuteronomiumi átdolgozás érte, hogy lehetetlen immár tartalmi különbséget tenni a Deuteronomium előtti állapot és az átdolgozás között.

Vajon Délen is ilyen szoros volt a kapcsolat a nép vezetésének föladatai ill. a prófétai föladatok között? Ezt már nehezebb megmondani! Ha a jeruzsálemi őriást tekintjük, Ézsaiást, úgy azt kell mondjuk, hogy neki kétségkívül nagy befolyása volt a fővárosban, el egészen a királyi udvarig. Mégsem úgy tűnik, hogy ez prófétai funkciójából fakadt; az a valószínűbb, hogy az ő személyének a tekintélye volt olyan nagy, hogy igehirdetése nem maradhatott visszhang nélkül a királyi udvarban sem. Anélkül azonban, hogy a próféta tevékenységének az összefüggő, konzisztens voltát bármi csorba érné, nyugodtan mondhatjuk, hogy igéi nem kötődnek olyan szorosan a politikai élet alakulásához, inkább csak a nagy politikai események kapcsán csendül fel a mondanivaló. Aligha véletlen, ha a könyv elején kétszer is hangsúlyt nyer: *h^azón j^esa'jáhu* = Ézsaiás látomása, ill. haddábár *ser házá j^esa'jáhu* = az az Ige, amelyet Ézsaiás látott. Egyet biztos mondhatunk igehirdetéséről: a nagy próféta nem egyszerűen egy politikai irányzatnak adott tanácsot, nem egyszerűen egy politika megváltozását követelte, hanem inkább az egész társadalomhoz irányult, s azt szólította fel igaz hitre (ne feledjük, hogy az Ézs 36-39 szekundér a könyvön belül, s nem a próféta műve).

Ez utóbbi kijelentés talán még markánsabban jellemzi Mikeás igehirdetését. Ez a próféta nem érte el ugyan Ézsaiás igehirdetésének sem magasságát, sem szélességét, hiszen jóformán csak egyet hirdetett: szociális igazságot követelt faluja, Móreset lakóinak, s rettentő büntetéssel fenyegetett, ha ez nem következik be: az asszír hódítással. Mivel azonban igen erősen kritizálta Mikeás magukat a prófétákat is, így nagyon nehéz megmondani, hogy mennyire tekintették őt tipikus prófétának saját korában¹⁰. A 2,6k kritikája azt sugallja, hogy nem fogadták be őt a prófétai körök Délen sem, viszont utóhatásában már elismerték, hogy genuin prófétai megnyilvánulás volt szava – erre utal Jer 26,18, amely idézi az ítéletes próféciaát. Minden jel arra utal azonban, hogy ennek az embernek a szava pusztába kiáltó szó maradt, s korában semmilyen fogamatja sem lett – nincs olyan szoros kapcsolata a konkrét politikai vezetéssel, mint az északi prófétáknak. – Ez összefüggésbe állítsuk még Náhúm rövid próféciaját is, amelyik szintén egy konkrét eseményre nézve ad eligazítást: az asszír hatalom meggyengülése és bukása kapcsán hangzik el egy *masszá* = fenyegető jövendölés Náhúm szájából, amelyet a felirat egyébként (éppúgy, mint Ézsaiás esetében) *házon*nak is nevez. Náhúm egészen más körökben forog, mint akár Ézsaiás, akár Mikeás; kultuszi próféta ő, s könyve is valószínűleg a liturgia része volt. A fentiekkel való

megegyezés mégis óriási: nem állandó politikai vezetés, hanem csupán egy konkrét eseménnyel kapcsolatos ígéhirdetés ennek a prófétának is a dolga, hogy aztán örökre elnémuljon ez a hang, hagyva, hogy az egyseri ige visszhangjai évezredekig még ismételjék ezt az egyseri mondanivalót.

A dolog természetéhez tartozik, hogy tovább mennünk aligha lehetséges ezen a vonalon, hiszen időben mindenképpen választóvonal a deuteronomiumi reform. Az északi, papi illetőségű Jeremiás már nagy mértékben ötvözi efraimi hagyományait a jóséasi reform teológiai mondanivalójával; a papi származású, s ízig-vérig pap Ezékiel már nem is tud az északi és déli próféták különbségtételéről – s jegyezzük meg, hogy mindkét prófétának óriási hatása volt az izraeli tradíció fejlődésére. Fogság után pedig immár anakronizmus beszélni az északiak és déliek különbségtételéről, miként a próféta-ság maga is jelentős módon átalakul.

Foglaljuk össze mondanivalónkat! Lehet-e két különálló próféta-típusról beszélni az ókori Izraelben (miként azt R.R. Wilson vallja¹¹)? Én úgy hiszem, ez vakvágány; mindennek ellenére nem tartom valószínűnek, hogy ennyire meg lehessen különböztetni a két irányzatot egymástól. Végső soron a deuteronomiumi reform bizonytalanság, hogy csak összetartozó dolgokat lehet összefoglalni! Azért is tagadom ezt a nézetet, mert meggyőződésem, hogy a prófétákat más szempontok szerint kell csoportosítani, s e más szempontok még jóval több altípust tesznek megkülönböztethetőkké: az üdvprófétát és ítéletes prófétát, kultuszi prófétát és udvari prófétát, stb. Azt viszont határozottan vallom, hogy a próféták társadalmi helye eltérő volt Északon és Délen. Nem a próféták különböztek, hanem a nekik adott válaszok! Inkább arra kell a jövőben összpontosítanunk, hogy milyen nagy mértékben tért el az északi és déli országrész társadalma, elsősorban politikai vezeté-

sének a berendezkedése – nem mindegy, hogy dinasztikus királysággal van dolgunk, vagy egy olyan országgal, ahol a királyok néhol anarchikus gyorsasággal váltják egymást. A két országrész társadalmi struktúrájának kutatásában azonban *tertium comparationis*-ként jó modell a próféták helyzetének kutatása Északon és Délen. Úgy hiszem viszont, hogy mindenképpen ki lehet tartanunk amellett, hogy a próféták bárhol és bármikor az Ige kérlelhetetlen hirdetői voltak – ebben közösek mindig és mindenütt, ahogy azt először a deuteronomiumi reform, századunkban pedig éppen M. Buber látatta félreérthetetlenül.

Dr. Karasszon István

Jegyzetek

1. Budapest: Atlantisz 1992. – 2. 55 (1993), 73-76. – 3. Az óizraeli vallás, Budapest: 1994, 95-106. – 3a. Vö. M.A. Klopfenstein, 1, Kön.13 In: Parrhesia, EVZ 1966, 637-672. Kül. 652kk. – 4. Az „Isten embere” kifejezés Illésre vonatkoztatva is szerepel, ld. pl. 2Kör 1,9. és 10. Az Illés-történetekhez vö. tanulmányomat: A Kármel-hegyi Illés és Izrael története, Theologiai Szemle 26 (1983), 150-155. – 5. Ld. itt cikkét: Gad und Nathan, in: Archäologie und Altes Testament (FS K. Galling, Hrsg. von A. Kuschke und E. Kutsch), Tübingen: J.C.B. Mohr (P. Siebeck), 1970, 135-143. – 6. 2Sám 24,11. Egy másik helyen is, ahol konkrét, katonai-politikai próféciát mond: 1Sám 22,5. Ez is északi funkció! – 7. Ld. itt S. Segert, Zur Bedeutung des Wortes noqed, in: Hebräische Wortforschung (FS W. Baumgartner, Hrsg. von I.L. Seeligmann und J.J. Stamm), Leiden: Brill, 1967, 279-283. – 8. Ld. pl. W.H. Schmidt, Die deuteronomistische Redaktion des Amosbuches, ZAW 77 (1965), 168-193. – 9. Megjelenés alatt áll magyarul: Erwägungen zu einem vorexilischen Stämmejahwismus. Hosea 12 und die Auseinandersetzung um die Identität Israels und seines Gottes. In: W. Dietrich/M.A. Klopfenstein (eds.), JHWH unter den Göttern und Göttern des Alten Orients. (A fogság előtti törzsi Jahwismus. Hős 12 és Izrael Istenének identitása. – 10. Ld. itt tanulmányomat: Hivatalos vallás és vallási opposzió az ókori Izraelben, Református Egyház 45 (1993), 130-133. – 11. R.R. Wilson, Prophecy and Society in Ancient Israel, Philadelphia: Fortress Press, 1980.

Saul a próféták között

1. Bevezetés

Mindig érdeklődést kelt, ha valaki egy híres ember nevét viseli. Nem állhatjuk meg, hogy meg ne kérdezzük: „És nem rokona annak a bizonyosnak?” Ezt a kérdést tesszük most fel azzal a „Saul nevű ifjúval” kapcsolatban, akit az ApCsel 8,58-ban mutat be Lukács. Vajon nem rokona ő annak a bizonyos számarakat kereső ifjú Saulnak a Sámuel első könyvében?

Northrop Frye megfogalmazása szerint (6) a Biblia kettős tükör. Benne az Ó- és Újszövetség személyei és eseményei egymást tükrözik. „Honnan tudjuk, hogy az evangélium igaz? Onnan, hogy beteljesíti az Ószövetség próféciáit. De honnan tudjuk, hogy az Ószövetség próféciái igazak? Onnan, hogy beteljesíti őket az evangélium.” Jelen kísérletünk egyik feltételezése, hogy az Ó- és Újszövetséget összekapcsoló tipológiai látásmód az Apostolok Cselekedeteiről írott könyvet, és azon belül az apostolok személyének lukácsi értelmezését is alapvetően meghatározza. Feltételezzük, hogy az ószövetségi Saul típusa az újszövet-

ségi Saul-Pál antitípusában egyszerre beteljesedést és értelmezést nyer.

Az Apostolok Cselekedeteinek műfajáról folyó vitában három antik párhuzamot említenek a leggyakrabban: a történetírást, az életrajzot és a románcot. A románc mellett érvelők arra hivatkoznak, hogy a könyv történeti precizitása nem hasonlítható Thuküdidész vagy Xenophon munkáihoz (Haenchen: 103), sokkal inkább népszerű, szórakoztató írás (Pervo: 11). Martin Hengel azonban arra figyelmeztet (33), hogy nem találunk a lukácsi műhöz hasonló írást más hellenista vagy a római vallások irodalmában. A mű sokkal inkább az Ószövetség, illetve a judaizmus biográfiai anyagából merít (31). Ezt a felismerést kívánjuk kamatoztatni, amikor Saul történetének előképét az ószövetségi prófétai életrajzok között keressük.

A „prófétai életrajz” fogalmát Klaus Baltzer 1975-ben megjelent könyvéből merítettük: *Die Biographie der Propheten*. Baltzer abból a feltételezésből indul ki, hogy a próféta-ság sajátosan izraeli jelenség. Ennek bizonyítására számos prófétai elbeszélést elemez,

és megállapítja a prófétai életrajzírás állandó elemeit (193k), amelyek: az elhívási történet, a béke biztosítása Izraelben és azonkívül, szent háború viselése, a társadalmi igazságosság helyreállítása, és az istentisztelet megújítása. Ezeknek a témáknak a megjelenése az életrajzban nem az események menetét követi a próféta életében, hanem a prófétai hivatal különböző funkcióinak betöltéséről tudósít (193). „Rubrikákban megírt életrajzot” (Hegyi: 364) máshol is találunk az antikvitásban, a műfaj egyik tetőpontja Suetoniustól *A Caesarok élete*, ahol még az egyes császárok lábainak is önálló rubrika szenteltetik.

Az ilyen előre elkészített szempontok neve *topos*, a szónak „hely, téma” jelentésében. Quintilianus is foglalkozik a „helyekkel” *Retorikájában* (V.10.20kk), megkülönböztetve az „érvelés helyeit” (*argumentorum loci*) a „közhelyektől” (*loci*). Míg az utóbbiak jól ismert, és a szónok által a megfelelő pillanatban előrántható fordulatokat jelentenek, az előbbiek szempontokat adnak az érveléshez. Valamivel később Quintilianus (V.10.53k) a „helyekről”, mint érvelési módokról beszél. A retorikai alapképzés, és ezzel az érvelés módjainak elsajátítása az alapfokú hellenista nevelés (*grammaticae*, II.1.4) anyaga volt. Az ismert érvelési mód alkalmazása kommunikációs csatornát jelentett a mindennapi életben, a mondanivalót fel foghatóvá és hitelessé tette. A retorika, az érvelési mód, a „helyek” alkalmazása tehát nem valami lehántható forma, hanem a mondanivaló talán éppen legfontosabb része.

Ha Lukács az apostolok történetét a prófétai biográfia elemeinek segítségével írja meg, azzal személyüket és feladatukat minősíti. Az egykori és mai olvasó joggal teheti fel a kérdést: „Hát már Saul is a próféták között van?” Miközben erre válaszolni próbálunk, a lukácsi történet számos részletének mélyebb megértéséhez juthatunk el.

2. A próféta elhívása

Már említettük, hogy a prófétai életrajz, vagy ahogyan Baltzer másképp nevezi, az „ideálbiográfia”, legelső és egyben legfontosabb eleme az elhívási történet. Az elhívási történet, mint önálló műfaj, mások érdeklődését is felkeltette. Benjamin J. Hubbards elsősorban ószövetségi és Biblián kívüli anyagot dolgoz fel, míg Terence Y. Mullins az Újszövetségre és a lukácsi műre koncentrált. A műfaj megjelenik a sumér, majd a hettita és egyiptomi szövegekben. A Baltzer által elemzett szövegek az egyiptomi Újbirodalom idején a fáraó főemberének, a „vezírnek” beiktatásáról szólnak. Az „elhívási történet” egy hosszabb életrajzi elbeszélés része, számos eleme megegyezik az ószövetségi elhívási textusokkal (146): a megszólítás, a beiktatás, a feladat meghatározása, a bátorítás. Mindkét esetben megtaláljuk a bölcsességirodalom hatását.

Vizsgáljuk most meg Saul elhívását az Ó- és Újszövetségben e műfaj szempontok segítségével, majd nézzük meg, hogy mi az, ami mindkét esetben túlmutat a műfaj határokon.

Bevezetés: Az elhívási történetet bevezető megjegyzésekből a legfontosabbnak az elhívott személy címé-

nek és származásának ismertetését tartjuk. Ha Saul „nagy vitézként” (*gibbór chájil*, 1Sám 9,2) mutatja be a szerző, azzal nem elsősorban külsejét jellemzi, hanem későbbi hivatását és szerepét jelöli meg. Az újszövetségi Saul neve először is felidéri ama „nagy vitéz” emléket, de a ruhatárban végzett szolgálata sem közömbös. Lehet ez célzás a szintén a ruhatárban megbújó ószövetségi Saulra (1Sám 10,22-23), de az apostolok lábai elé helyezett adományokra is (Johnson: 140). Nem szoltunk még az ószövetségi Saul benjámini származásáról (1Sám 9,1), amely olyan hangsúlyossá válik majd a Sámuellel való párbeszédben. Saul szavai szinte megelőlegezik a mikeási próféciát és annak beteljesülését Máténál (2,5-6): „De hiszen én benjámini vagyok, Izrael legkisebb törzséből valók...” (1Sám 9,21). A név, a cím és a származás közlése mindjárt elhelyezik a bemutatott személyt az Ó- és Újszövetséget átszövő prófétai-tipológiai rendszerben.

Konfrontáció: Az elhívási történet második részében az elhívó megjelenik az elhívott személy életében. A szent, a transzcendens betör a hétköznapi, látomás, hang, vagy angyali hírnök útján. Rendkívüli hangsúlyt kap ez a mozzanat Ézsaiás vagy Ezékiel nagyszabású elhívási látomásaiban. Az Újszövetségben, de talán az egész Szentírásban példátlan, hogy Saul elhívási víziója háromszor szerepel ugyanabban a könyvben. Noha az ószövetségi Saul életébe mindjárt Sámuel személyén keresztül avatkozik be Isten, nem sokkal később ő is „révületbe esik” (1Sám 10,6.11), amit Sámuel jelként értelmez.

Reakció: Az elhívó megjelenését az elhívott reakciója követi. A szent jelenléte félelmet vált ki. Jézus megjelenése a földre sújtja Sault (ApCsel 9,4). Szinte halljuk Ézsaiás szavait: „Jaj nekem! Elvesztem...” (Ézs 6,5). Saul majd három napig ül vakon és böjtölve az Egyenes utcában, míg Ezékiel hét napig ült összetörve látomása után (Ez 3,15). Fentebb említettük, hogy az ószövetségi Saulnál nem találunk váratlan víziót vagy teofániát. A megszólítás itt a „látó” Sámuelről érkezik, és Saul félelme nem az Isten emberének, hanem a feladatnak szól majd.

Megbízás: A prófétai elhívási történet döntő mozzanatához értünk. Az eddig elmondottak ugyanis felvetik a kérdést: vajon mindenki próféta, akit Isten látomásban megszólít? A szakirodalomban azt látjuk, hogy néha elsikkad az elhívási történet minősített jellege. A szerzők felsorolásában (Mullins: 605) helyet kapnak olyan történetek, mint Jézus tengeren járása Máténál (14,22-33), Jézus megdicsőülése (Mt 17,1-8), Zakariás látomása a templomban (Lk 1,5-25), és sok más hasonló epizód. Való igaz, hogy mindezekben a történetekben teofániáról, félelemről, és valamilyen felszólításról olvasunk. A döntő mozzanat számunkra az, hogy „az elhívott személy formálisan az elhívó megbízottja lesz, hogy az ő akaratát teljesítse” (Mullins: 105), és hogy ez a megbízás egy átfogó életrajzi keretben kap helyet. Nem egy feladatra való elhívás csupán ez, hanem egy tisztségbe való beiktatás.

Az ószövetségi Saul megbízása szerint Izrael fejedelme (*nágid*) és Isten népének szabadítója (*hósi'a*) a filiszteusok kezéből (1Sám 9,16.17; 10,1). A másik

Saul Jézus választott eszköze, hogy elvigye a nevét a pogányok, a királyok, és Izráel fiai elé.

Tiltakozás: A megbízott személy tiltakozik a reá bízott feladat ellen. Nem nehéz felidézni Mózes és Jeremiás példáját. A próféta alkalmatlanságára és a méltatlanságára hivatkozva szegül szembe az elhívó Isten akaratával. Az egyik Sault már idéztük: Benjámin törzséből, annak is legkisebb nemzetségéből származik (1Sám 9,21). A másik Saul helyett érdekes módon Anániás tiltakozik: „Uram, sokaktól hallottam erről a férfiról, mennyi rosszat tett a te szentjeid ellen Jeruzsálemben...” (ApCsel 9,13).

Biztatás: A tiltakozásra válaszul az elhívó biztató szavai következnek: „Ne félj”, „Veled vagyok” stb. Sámuel (1Sám 10,2-8) biztatásul jeleket ígér Saulnak (így volt ez például Mózesnél és Gedeonnál is). A Tartzusi Saulnál ugyanilyen szerepet tölthet be a vakságból való csodálatos gyógyulás.

Beiktatás: Az elhívást és megbízást nemegyszer beiktatási ceremónia pecsételi meg. A beiktatást végző személy Sámuel, illetve Anániás; a beiktatási aktus a felkenés, illetve a kézrátétel.

Befejezés: A befejezés nem csupán az elhívási történet lezárását jelenti, hanem bemutatja, hogyan lát feladatának végzéséhez az újonnan beiktatott próféta. Saul prófétálása az eksztatikus próféták csoportjában (1Sám 10,5-6.10-12), az ammóni Náhás legyőzése (1Sám 11), vagy a másik Saul bátor fellépése Damaszkuszban és Jeruzsálemben (ApCsel 9,19-20.22.28-29) ezt a célt szolgálják.

A fentiekben azt vizsgáltuk, hogyan illeszkedik a két Saul elhívása a prófétai elhívási történet műfajába. Noha a műfajnak Baltzer, Hubbard és Mullins szerint felsorolt ismérveit jól azonosíthatjuk a két elbeszélésben, számos kérdésre nem kaptunk választ. Legfőképpen homályban maradt Sámuel és Anániás személye, akiknek szerepe valójában döntő mindkét Saul elhívásánál. Nézzük meg most az elbeszéléseket ebből a szempontból, hogy ti. mi módon működik közre Isten megbízott embere az új prófétai személy elhívásában és beiktatásában.

Említettük, hogy Mullins számos olyan perikópát sorol fel az elhívási történetek között, amelyek a mi szempontjainknak nem felelnek meg, mivel nem jelentenek egy életre szóló szolgálatra való beiktatást. Ide tartozik többek között Mullinsnál Anániás megbízásának története (ApCsel 9;10-18). Az Úr látomásban szólítja meg Anániást, megbízást ad neki, majd leszereli ellenkezését. Végül azt olvassuk, hogy Anániás elmegy, és teljesíti feladatát. De nemkülönben megbízási epizód Sámuelé az Ószövetségben (1Sám 9,15-17): Az Úr „felnyitotta fülét” (*gáláh 'et-ózen*), és tudtul adta neki Saul feladatát, majd figyelmeztette, amikor Saul megérkezett.

Mindkét esetben a közvetítő az, akinek Isten az elhívott Saul megbízását (Izráel fejedelme, illetve Jézusról bizonyosságot tevő) kijelenti. Az ő feladata, hogy a megbízást „kézbesítse”, és a választott személyt a hivatalába beiktassa. Saul számára Sámuel, illetve Anániás interpretálja a jeleket és eseményeket: a szamarak megtalálását, a találkozást a három em-

berrel és a prófétai révületet; illetve a fényességet, a Damaszkuszba küldést és a vakságot. De a közvetítő nemcsak az elhívó és az elhívott, hanem az elhívott és a gyülekezet között is közvetít. Sámuel az, aki Izráel elé állítja Sault, mint az új királyt. Az Újszövetségben itt Anániást Barnabás váltja föl. Ő az (ApCsel 9,27), aki Jeruzsálemben az apostolok előtt beszámol Saul elhívásáról és damaszkuszi működéséről.

De ezzel még mindig nem értünk a megbízási mozzanatok végére. Mielőtt ugyanis Saul a közvetítőtől átvénné mandátumát, egy egészen más megbízásban tevékenykedik. Az egyik Saul azért indul el, hogy apja, Kís megbízásából az elveszett szamarakat megkeresse, a másik Saul pedig azért, hogy a főpap megbízásából a Damaszkuszban élő keresztyéneket megkötözve hurcolja Jeruzsálembé. Isten akkor hívja el mindkettőjüket, amikor ebben a küldetésben úton vannak. Érdekes, hogy ezt az első feladatot egyik Saul sem tudja teljesíteni: a szamarakat időközben megtalálják, Damaszkuszban meg éppen Saul válik üldözötté, és neki kell a zsidók elől éjszaka a várfalon át menekülni (ApCsel 9,23-25).

Végül több más részletben is meglepő egyezést mutat a két elbeszélés. Mindkét esetben az arra járók vezetik Sault a kijelentés helyére: a vízhordó leányok (1Sám 9,11), illetve a damaszkuszi úton járók (ApCsel 9,8). Saul mindkét esetben egy háznál (Sámuelnél, illetve Júdásnál) vendégeskedik, és itt kapja elhívását. Sámuel és Anániás is ételt ad Saulnak (1Sám 9,23 és ApCsel 9,19). Szóltunk már róla, hogy beiktatása után mindkét Saul prófétálni kezd: egyik a vándorpróféták, a másik a damaszkuszi tanítványok között. Ekkor azonban mindkettőjüket felismerik és megnevezik: az egyik a benjámini Kís fia (1Sám 10,11), a másik a főpap ügynöke (ApCsel 9,21). A gyülekezet mindkettőjüket nyilvánosan elismeri egy szent helyen, Micpában (1Sám 10,17), illetve Jeruzsálemben, de mindkettőnek vannak ellenségei: „elvetemült emberek” (*bⁿé belij-ja'al*, 1Sám 10,27), illetve a hellenisták (ApCsel 9,29). Végül mindketten visszatérnek lakóhelyükre, Gibeába (1Sám 10,26) és Tartzusba (ApCsel 9,30).

Látjuk tehát, hogy mind a részletekben, mind az elbeszélések szerkezetében jelentős párhuzamok vannak. Nem célunk, hogy emögött szerzői szándékot tetelezzünk fel. A szerzői szándék rekonstrukciója helyett a szövegek párhuzamosságának tényét szeretnénk kiemelni. Azt mindenestre joggal feltételezhetjük, hogy a párhuzam, amelyre mindjárt a két főhős neve felhívja a figyelmet, nem maradhatott rejtve sem a könyv szerzője, sem az első olvasók előtt. Saul elhívásának története prófétai elhívási történet, Pál biográfiája tehát a prófétai életrajzírás szabályai szerint indul. A továbbiakban azt kell megvizsgáljunk, hogy a lukácsi portré más részei is hasonlóságot mutatnak-e az „ideálbiográfia” műfajához.

3. A próféta fogsága

Ha az előzőekben a lukácsi Pál-portré bevezetését vizsgáltuk, most a történet végére fordítjuk figyelmünket. Noha Pál missziói útjain más epizódok mögött felfedezhetünk prófétai modelleket, a legérdeke-

sebbnek a Pál és Jeremiás fogsága közötti párhuzamot látjuk. Az utóbbiról a Jeremiás könyvében található hosszabb elbeszélő szakaszban olvasunk (Jer 37,11-45,5), míg az előbbiről az ApCsel 21,27-28,30-ban. A két életrajzi részlet összehasonlítását több tényező is indokolja. Jeremiás az Ószövetség (egyik) nagy szenvedő prófétája, míg Pál az Apostolok Cselekedeteinek szenvedő apostola. A két elbeszélés nagyjából egyforma hosszú, mindkettő nyolc fejezetet tesz ki. Valószínűleg mindkettő a főhős életének végéről számol be, ám nem tudjuk meg, hogy túlélték-e a fogságot. Vizsgáljuk most meg részletesebben a két történet párhuzamait, először a körülményeket, azután a cselekmény felépítését.

3.1. A szituáció. A két elbeszélésben mind a történelmi helyzet, mind a szereplők, mind pedig a helyszínek párhuzamosak. Izráelt egy nagyhatalom szállta meg: előbb Babilon, majd Róma. Mindkét főszereplőt Jeruzsálemben börtönzik be, majd később egy pogány fővárosba hurcolják: Jeremiást Tahpanhészba, ahol a fáraó tartózkodik (Jer 43,9), Pál apostolt pedig Rómába, amely a császár székhelye.

Ami a szereplőket illeti, mindkét főhősnek hűségese kísérője van, aki feljegyzi történetét: Bárukot Jeremiással együtt viszik Egyiptomba, míg az ApCsel „miforrásának” tanúsága szerint Pál kísérője (Lukács?) vele tart a római hajóúton. Jeremiás és Pál is zsidó diaszpórát talál a pogány nagyvárosban, és ott Isten ítéletét hirdeti meg az engedetlen Izraelen. Míg Jeremiás lojális a babiloni uralkodóhoz, Nebukadneccarhoz, addig Pál a római császárhoz fellebez. Mindkettőjüket kihallgatáson fogadja egy izráeli király, Cidkijjá, illetve Agrippa, akik jóindulatúnak mutatkoznak velük szemben. Szó van helytartókról is: a babiloni uralkodó Gedalját nevezi ki, míg Pál Félixszel és Fesztusz-szal is találkozik. Mindkét főhőst egy tisztviselő védi, menti meg a lincseléstől: Ebed-Melek és Klaudiusz Liziasz. Jeremiást az egyiptomi párt vádolja szüntelen, Jóhánán, Káreah fia vezetésével (pl. Jer 42), míg Pált „a csöcselék” (*okhlos*, ApCsel 21,35) vagy „a zsidók” (22,30), főképpen pedig Tertullusz (24,2).

3.2. Az események. Láttuk, hogy Jeremiás és Pál helyzete mennyire hasonlít egymásra. Nem meglepő, hogy az események is hasonlóképpen alakulnak.

Jeremiást akkor tartóztatták le, amikor a Benjámin-kapun át (Jer 37,13) el akarta hagyni Jeruzsálemet. Pált a templomban tartóztatták le, „és a kapukat azonnal bezárták” (ApCsel 21,30). Ezután Jeremiást (37,15) és Pált is (21,32) megverték. Jeremiást mindjárt börtönbe vitték (37,15), Pált pedig a várba (21,34).

Mindkét fogoly egyből a hatóságokhoz apellál. Jeremiás így szól a királyhoz: „Most azért, uram király, hallgass meg, és jusson eléd könyörgésem...” (37,20). Pál így szól az ezredeshez: „Arra kérlek, engedd meg, hogy szóljak a néphez” (21,39). Végül mindketten szólnak a nyilvánosság előtt, de sikertelenül: Jeremiást a ciszternába vetik (38,4-6), Pál ellen pedig összeesküvést szőnek (23,12-15). Végül Jeremiás Ebed-Melek, Pál pedig Liziasz személyében talál pártfogóra.

A történet második része akkor kezdődik, amikor Jeruzsálem elesik (Jer 39,1kk), illetve Pált Cézáréába

szállítják (ApCsel 23,31kk). Jeremiást Gedaljá elé viszik, Pál pedig Félix, majd Fesztusz előtt védekezik.

A harmadik felvonásban megkezdődik Jeremiás útja Egyiptomba, Pálé pedig Rómába. Jeremiás Gedaljá gyilkosaival utazik, Pál fegyveckekkel. De mindkettőjükkel ott van az útitárs, szemtanú és történetíró: Báruk, illetve a „mi-forrás” szemtanúja. Az úton mindketten hasonló feladatot kapnak: Isten üzenetével kell bátorítani útitársaikat. Jeremiás prédikációját a 42,4,9-25-ben olvassuk, Pál négy rövidebb beszédét a 27. fejezetben. Vegyük sorra az itt fellelhető párhuzamokat: (1) Mindketten imádkoznak az Úrhoz (Jer 42,4; ApCsel 27,35); (2) Használják az „így szól az Úr” prófétai formulát (Jer 42,9.15.18 stb.; ApCsel 27,24); (3) Megjövendölik az úton leselkedő életveszélyt (Jer 42,16; ApCsel 27,10); (4) Az Úr iránti engedelmességre szólítanak föl (Jer 42,13.21; ApCsel 27,21); (5) A hajón, illetve Júdában maradásra biztatják az útitársakat (Jer 42,21; ApCsel 27,31), és (6) ebben az esetben menekülést ígérnek (Jer 42,12; ApCsel 27,34), (7) máskülönben halált (Jer 42,16; ApCsel 27,31).

Végül Jeremiás Tahpanhészba, Pál Rómába érkezik. Mindketten tovább prédikálnak, és kárhozzátják Izrael engedetlenségét. Isten elküldte prófétáját (Jer 44,4; ApCsel 28,26), de nem hallgattak rá (Jer 44,5; ApCsel 28,27). És itt a biográfia megszakad. Sem a Jer 46-52-ben közölt próféciákból, sem a páli levelekből nem tudunk meg semmi biztosat Jeremiás és Pál fogságának kimeneteléről vagy halálukról.

4. Pál és a prófétai biográfia

A fentiek alapján semmi kétség sem férhet ahhoz, hogy Pál lukácsi portréja rokonságban áll a prófétai elbeszélésekkel. A páli biográfiának mind az elején, mind a végén sikerült kimutatni a közvetlen kapcsolatot egy-egy ószövetségi előképpel. Ennek alapján feltételezzük, hogy a páli apostolság Lukács látásmódjában az ószövetségi próféta típusa. Mielőtt azonban megpróbálnánk végső teológiai következtetéseket levonni, vizsgáljuk meg a páli biográfia kapcsolatát a prófétai életrajz már ismertett Baltzer-féle toposzaival. Ezek közül az elhívási történettel már részletesen foglalkoztunk, így most csak a maradék négy szempontra koncentrálunk.

A béke elutasítása Izraelben és azon kívül: Ez a prófétai feladat jól illusztrálható Gedeon tevékenységével, illetve annak eredményével: „És béke lett az országban negyven esztendeig Gedeon idejében” (Bír 8,28b). Külön figyelmet érdemel Jeremiásnál a „béke” fogalmának kezelése: Az 1-38. fejezetekben ez a szó mindig a hamis prófétákkal vagy a Jeremiás által kárhozzátott hiú reményekkel áll kapcsolatban. Fogságában mind Jeremiás, mind pedig Pál azt hirdeti, hogy Isten békességet szerez a neki engedelmeseknek. A két Saul történetében a közvetítő Sámuel, Anániás, illetve Barnabás feladata, hogy megbékéltesse az elhívottat az Istentől kapott feladattal, és legfőképpen a gyülekezettel. Ha a próféta kezdeténél a béke politikai úton való biztosítása volt hangsúlyos, akkor ez a klasszikus próféta típusban és

Pál apostoli hivatásában az Istennel és egymással való megbékélés és békéltetés feladatává formálódik.

Szent háború viselése: Mózes, Józsué, majd Gedeon és a bírák szent háborúba vezették Isten választott népét az ígért földjének elfoglalása, majd megtartása érdekében. Később a háború technikai vezetése elkülönült a prófétai szolgálattól, a Bír 4-5-ben például Bárak vezeti a hadsereget, míg Debóra („Izrael anyja”, Bír 5,7) az „ideológiai” vezető. E szerepkör Illés és Elizeus szolgálatában teljesedik ki. Példa erre a 2Kir 3,18: „De ez még csekélység az Úr előtt. Ő Móábót is kezetekbe adja”, vagy a két próféta rejtélyes megszólítása: „Atyám! Atyám! Izrael harci kocsjai és lovasai!” (2Kir 2,12 és 13,14), amellyel Jóás sírva könyörög Elizeusnak.

A klasszikus prófétáknál a szent háború vezetése az idegen népek elleni próféciaikban jelentkezik, és nemegyszer az Izrael elleni ítéletes próféciaikban, az Úr napjának meghirdetésében. Míg a szent háború hagyományos értelmezése található az ószövetségi Saul esetében (az ammóni Náhás legyőzése, háború a filiszteusok ellen), addig Pálnál az Izraelhez és a pogányokhoz szóló missziói küldetés lép a helyére. Ez kettős konfliktust jelent az apostol számára: egyrészt „Jézus lelke” és egy macedón férfi víziója Európába kényszeríti (ApCsel 16,6-10), másrészt megdöbbenti Izrael engedetlensége. A szent háború toposza helyébe lép tehát Isten kegyelmének hirdetése minden nemzetnek, és haragjának hirdetése azoknak, akik engedetlenné.

A társadalmi igazságosság helyreállítása: A prófétáknak Mózesstől kezdve van törvényadási és törvénykezési feladatuk. Ez a szerepkör kiemelkedően fontos a már említett egyiptomi „vezíreknel” (Baltzer: 141,154). Noha az igazgatási feladatok a monarchia idején a királyra és az államszervezetre szállnak át, a szociális igazság felletti örökös annál fontosabb feladata marad a prófétáknak. Jól mutatja ezt Dávid és Nátán (2Sám 11), majd Áháb és Illés (1Kir 21) konfliktusa. A törvényes ítékezés képe gyakori a klasszikus prófétáknál, Jeremiás pedig magát a „per emberének” (*is rīb*, Jer 15,10) nevezi. A prófétaágnak ez az Istennel kapcsolatos jogi nyelvazete Canterbury Anselmuson keresztül a reformatori hagyományba is átkerült.

Az Apostolok Cselekedeteiben az apostolok felügyelnek az utópisztikus életközösség rendjére (4,32-5,11), és diakóniát végeznek a jeruzsálemi szegények között (6,1-7). Ez az életközösség nagyon hasonló az Elizeus által vezetett prófétai csoporthoz (2Kir 5,19b-27). Lukács fontosnak tartja elmondani, hogy az ósgyülekezetben kötelező anyagi szolidaritáshoz Pál is tartja magát, és a jeruzsálemi gyülekezet javára rendezett gyűjtés tevékeny részese Barnabással együtt (ApCsel 11,29-30).

Az istentisztelet megtisztítása: Az istentisztelet, a templom és a próféták kapcsolata az ószövetségi teológia összetett kérdése. Anélkül, hogy belemennénk a részletekbe, utalunk Mózes, Gedeon és Illés küzdelmére a kultusz tisztaságáért. A kultusz kritikája a klasszikus próféták állandó feladata lesz.

Az Apostolok Cselekedeteinek középponti témája

a kultuszi tisztaság átértékelése. Erről szól többek között Péter látomása (ApCsel 10,9-16), és az apostoli zsinat (15;1-35). Pál azzal mutatkozik be az első missziói úton Páfoszban, hogy megszegényíti Elimást, a varázslót (ApCsel 13,6-12). Efézusban Pál démonokat űz ki (19,11-12), majd megszegényíti Szkéva főpap fiait (19,13-16). Kiderül, hogy a babonák (*perierga*) a gyülekezetben is elterjedtek, és a hívők rettegve égetik el könyveiket (19,17-20). Mind a páfoszi, mind az efézusi epizód a Karmel-hegyi istenítélet megismétlődésének tekinthető. A próféta nevétségessé teszi és megsemmisíti az idegen kultusz papjait, ami egyrészt bizonyítja elhivatottságát, másrészt pedig az Úr dicsőségére szolgál: „Az Úr az Isten!” (1Kir 18,39); „...és magasztalták az Úr Jézus nevét” (ApCsel 19,17b); „Így az Úr ereje által az ige hatalmasan terjedt és megerősödött” (ApCsel 19,20).

A prófétai kultusz-kritika tehát kettős feladatként jelentkezik a lukácsi Pál-életrajzban: (1) az új kultikus tisztasági rendszer kialakítása; (2) a gyülekezeti élet megtisztítása a babonás elemektől.

5. Következtetések

Kimutattuk, hogy Pál lukácsi biográfiája három területen párhuzamos az ószövetségi prófétai életrajzírással: (1) Pál megtérésének története tökéletesen illeszkedik a prófétai elhívási történetek közé, ezen belül is párhuzamos az ószövetségi Saul elhívási történetével. (2) Pál fogsága és római hajóútja meglehetősen szorosan követi Jeremiás fogságának elbeszélését. (3) Pál szolgálatának számos epizódja megfelel a prófétai biográfia toposzainak. Fel kell tennünk a kérdést, hogy miként értékeljük ezeket az exegetikai eredményeket?

Az értékelésnek számos szempontja lehetséges, és valójában mindegyik szempont újabb kérdések és feladatok elé állít. Értékelhetjük eredményeinket a *műfajkritika* nézőpontjából. Ebben az esetben hangsúlyoznunk kell (legalábbis a könyv második felének) biográfiai jellegét, elsősorban is az ószövetségi prófétai biográfiával való kapcsolatot. A történetírás és a prófétai életrajz összekapcsolása a deuteronomiumi történeti mű jellemzője, míg a próféciaik, történeti adalékok, és biográfiai elemek együttes közlése a „klasszikus” prófétákra jellemző. Ebben a megközelítésben további feladat lehet a műfaji jelleg kialakulásának elhelyezése a tradíció és redakció folyamatában.

Narratív kritikai szempontból az eredmények kiemelik az elbeszélés egységét. A prófétai biográfia szabályai szerint a tárgyalt toposzok határozzák meg a narratívát, és nem a (töretlen) kronológiai sorrend. A cselekményben fontos szerepet kap az elhívási epizód, és az elhívott főhős jellemének formálódása. Ez szemben áll az antik irodalom statikus jellemábrázolásával (vö. Auerbach). Az Apostolok Cselekedeteinek látszólag torzó befejezése természetessé válik a Jeremiás-biográfia fényében.

A *szociológiai, kulturális, antropológiai* szempontok is segíthetnek az eredmények értelmezésében. A próféta-ság „sajátosan izraeli jelensége” (Baltzer: 13,197) határozza meg a szöveg kulturális szövetét. Más szavak-

kal: a prófétai hagyomány értékrendje meghatározó abban a világban, amelyet a szöveg megjelenít. A következő kérdés az lehet itt, hogy vajon ebből a belső értékrendből hogyan következtethetünk vissza a szöveg korabeli kontextusára, azaz milyen lehetett a lukácsi gyülekezet szociológiai-kulturális beágyazottsága.

Retorika-kritikai szempontból is vizsgálhatjuk az eredményeket. Az antik retorika szabályai szerint mind a tárgy megtalálása (*inventio*), mind a példák és analógiák keresése a már meglévő szövegek bőséges és szabad használatát ösztönözte. A szerző nem egy formátlan mondanivalóhoz keres formát, szerkezetet, hanem bizonyos gondolkodásbeli sémák segítségével szerkeszti meg a szöveget. Jelen esetben pedig azt tapasztaljuk, hogy a gondolkodásmód, az érvelési rendszer a prófétai beszédmódon alapul. Ezen a nyomon haladva megkísérelhetjük feltárni az azonosítható retorikai alakzatokat, illetve leírni a sajátosan a prófétai elbeszélésre épülő, közelebről feltehetően a Septuagintából táplálkozó érvelési módot.

Az ismertetett szövegelemzések nyilván még sok más szempontból is értékelhetők, és sokkal több exegetikai munka végzendő magával a szöveggel. A Pálbiográfia ezen érintőleges feldolgozása valójában egy nagyobb kutatási program része, amelybe minél több szöveget igyekszünk bevonni. A megközelítések és a

munkamódszer bemutatására, megvitatására és alaposabb átgondolására azonban alkalmasabbnak találjuk néhány körülhatárolt szövegrész tárgyalását, mint egy nagyobb exegetikai komplexum ismertetését.

Czachesz István

Idézett művek

Auerbach, Erich (1985): *Mimézis. A valóság ábrázolása az európai irodalomban*. Budapest: Gondolat. – Baltzer, Klaus (1975): *Die Biographie der Propheten*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag. – Frye, Northrop (1995): „Kettős tükör” (ford. Lukács Tamás), in: *Northrop Frye a Biblia ígészetében*. Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont, 4-11. – Haenchen, Ernst (1971): *The Acts of the Apostles*. Philadelphia: The Westminster Press. – Hengel, Martin (1979): *Acts and the History of Earliest Christianity*. Philadelphia: Fortress press; London: SCM Press. – Hegyi Gyula (1975): „Suetonius”, in: *A Caesarok élete*. Budapest: Magyar Helikon, 357-368. – Hubbard, Benjamin J. (1977): „Comissioning stories in Luke Acts: A study of their antecedents, form and content”. *Semeia* 8, 1-131. – Johnson, Luke Timothy (1992): *The Acts of the Apostles*. Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press. – Mullins, Terence J. (1976): „New Testament comission forms, especially in Luke-Acts”. *JBL* 94/4, 603-614. – Pervo, Richard I. (1987): *Profit with delight*. Philadelphia: Fortress Press. – Quintilianus: *Institutio oratoria*. Trans. by H.E. Butler, Loeb Classical Library, Harvard University Press. – Suetonius: *A Caesarok élete*. Ford. Kis Ferencné, Budapest: Magyar Helikon.

EMLÉKEZZETEK MEG...

50 éve indult a Református Diákmozgalom

Az 1921. július 10-én Siófokon alakult Soli Deo Gloria Szövetség lapja 1925-1932-ig először a főiskolások, majd a fő- és középiskolások sajtója. 1932 szeptemberében kivált belőle az Új Magyarország, az ifjú református értelmiség havi lapja. A Református Diákmozgalom az alsós- és felsős diákok igényeit akarta kielégíteni, továbbá kollégiumi vezérfonallá alakult át. Azután tovább folytatta megszakítás nélkül az életét s az egész magyar református diákság lapja lett.

A Szövetség első éveiben *Töltéssy Zoltán levelei* ápolták az induló mozgalom tagjai között a barátságot, majd 1924-ben már Híradót küld Pittsburgból két havonként három példányban. A Híradót Budapest, Debrecen, Sárospatak sorrendben továbbították. Hangsúlyos mondanivaló benne, hogy Jézust vegyük nagyon komolyan és legyünk meggyőződve arról, hogy a református keresztyénség mint vallás s a kálvinizmus mint életprogram összes problémánk megoldását adja.

Most a Református Diákmozgalom első időszakát kívánjuk bemutatni. Ez az időszak példája annak, hogyan kell egy gondolatot belevinni a diákság életébe. Minden sora egységes szellemet hirdet. Benne minden a kálvinizmus ügyét szolgálja.

Az első szám 1925 februárjában jelent meg. Felelős szerkesztője *Csontos Béla*, SDG. alapító tag, püs-

pöki magántitkár, később Keszthelyen lelkész. Néhány év múlva Amerikába ment ki lelkésznek s 1935 nyarán ott autószerencsétlenség áldozata lett.

A vezércikket *Csontos Béla* írta.

„Nil desperandum Deu duce!”

Isten neve az első szó a magyar református diákmozgalom most megnyíló ajkán: Ő hívott és íme itt vagyunk. Történelminek érezzük ezt a percet, amelyben e lapot újtára bocsátjuk ezer és ezer magyar református diáktestvérünkhöz. Még nem tudjuk, kik vagytok, csak annyit tudunk, hogy tábor vagytok, ki nek zászlóra van szükségetek.

Imádkozó lelkeket akarunk és a kálvinizmus örök dicsőségét: a puritán életfelfogást diadalra juttatni a diákságban és rajtatok keresztül a magyar nemzetben. Mi hiszünk utolsó lehelletünkig a kálvinizmus világmisziójában. Ezért hiszünk a magyar református egyház újjászületésében... Világnézetre akarjuk nevelni a magyar református diákságot és pedig a legteljesebb keresztyénség világnézetére: a kálvinizmusra.”

A második cikket *Sebestyén Jenő* írta: *Hazatérés* címmel.

„Nagy örömmel köszöntöm azt a nagyszerű tény, hogy a magyar református diákság öntudata már odáig jutott, hogy a munkára való szervezkedésnél tart és saját lapjával igyekszik hirdetni ideáljait...”

Amikor elismerjük azt, hogy lehet és szabad foglalkozni a református keresztlevelű, de hitetlenségre hajló diákságunkkal még az általános jellegű evangélikációnak is, ugyanakkor követeljük ama munka létjogosultságának elismerését is, amely viszont a fenti munkán felül diákságunk református öntudatának és kálvinista világnézetének kiépítésén dolgozik Isten nagyobb dicsőségére és egyenesen a magyar református egyház javára.”

Az első szám további cikkei: *Gödöllő. Somssich* Ella beszámolója a résztvevők fényképével, melyen Sebestyén Jenőt, Somssich Ellát, *Szüics* Ernőt, a konferencia elnökét; *Eveline Mekking* amsterdami jogászt, *Szabó* Aladár gödöllői lelkészt és *Sajó* Margitot, a második magyar nőteológust láthatjuk a konferencia tagjaival együtt. A másik fénykép felirata pedig a következő: A holland diákok a visegrádi hajókiránduláson. Az első sorban a fehér blúzos hölgy *Kuyper* Katalin. Már az első számban szép szimbolikus rajzokat láthatunk, az egyes rovatok elején és végén. Ezek a rajzok *Fejes* Sándor, a budapesti református egyház gazdasági tisztviselőjének művészi munkáját dicsérik.

Meghatározó jellegű írások a Református Diákmozgalomban

„*Életem érdekes emlékei*” címmel Sebestyén Jenő tartott előadást a Szövetség Központjában, Budapest, Múzeum körút 10. II. 12. alatt. Gyermekkorában Czuzán már 10 éves korában gyakran rábízta a kántor a reggeli könyörgésen az ének vezetését. Nagy esemény volt az is, ha a harangozó jóvoltából meghúzhatta a harangot. A gimnáziumot három helyen, a Teológiát Budapesten végezte. Még mint palástos ember sem tudta azt, hogy miért is református ő. Nem mert prédikálni a Kálvin téri templomban, mint teológus. Ez akkor kötelesség volt. Aztán az Utrechtben töltött három év élete legproduktívabb idejéhez tartozik. Ott valóban megtalálta a kálvinizmus tiszta, hűsítő és illatos vizeit. Legjobban az ragadta meg, hogy Hollandiában utcán, piacon, mindenütt lehet hallani embereket, hogy teológiai témákról beszélgetnek. 1909-ben a Kálvin jubileum alkalmával járt Genfben. Boldog volt, hogy megfordulhatott Kálvin templomában. Két alkalommal járt Olaszországban is. Az első világháború idején tábori lelkész lett. Körutat tett Ausztriában, mindenütt pásztorolva a magyar katonákat. A Zita kórházban három évig vezetett egy gyülekezetet. Minden héten háromszor prédikált. A háború végén újra Hollandiába került. Egy Szilveszter éjszakát *Kuyper* Ábrahám házában töltött. Éjfélkor – a külföldön élő reformátusok szokása szerint – az idős *Kuyper* is letérdelt családja körében és mintegy fél óráig imádkozott. Megköszönt mindent, ami az elmúlt évben történt. Imádságában megemlítette a család tagjait és hálát adott a szobalányért, Annáért, aki betegségből gyógyult fel. Ez este szorított kezet Sebestyén Jenő e történelmi férfiúval utoljára.

Az első világháború után először a Kálvinista Politikai Szövetséget kezdte szervezni abban a gondolatban, hogyha a hívők nem politizálnak, akkor a nem hívők kezébe kerül egészen a politika. Majd a Kálvinista Szemle című hetilapot bocsátotta útjára a ma-

gyar kálvinizmus újjászületésének programjával. (R.D. 1925. május)

„*A református diákmunkák végső célja*” címmel a Szövetség egész életét érintő felhívása hangzott el Sebestyén Jenőnek. Arról van ebben szó, hogy újjászületésünket és megtérésünket követően, csak az igaz Isten megismerése után lehet Őt egész szívvel szeretni, szolgálni, Ővele, Őneki élni. Ez az Isten-szolgálat nemcsak imádkozásban, bibliaolvasásban áll, hanem abban is, hogy földi hivatásunkat a legjobban igyekszünk Isten dicsőségére betölteni. Az evangélikáció a talaj megmunkálása, a munkák előkészítője. Ezt követően legyen soron az, hogy a maga életét Krisztusnak felajánló diáklélek teljes öntudatossággal készüljön az életre is, s öltözze fel azokat a lelki fegyvereket, amelyek a földi élet református módon való leéléséhez nélkülözhetetlenek. (R.D. 1926. június)

„*A magyar református diák karácsonya*” című írásában arra buzdít Sebestyén Jenő, hogy a református diák karácsonya a legmagasztosabb és legfelségesebb értelemben vett lelki ünneplésnek és a karácsonyi titokba való alázatos, imádságos elmerülésnek alkalma legyen. A református lélek ugyanis karácsony éjszakáján elsősorban a hozzánk csodálatosan lehajló kegyelmes istent keresi. (R.D. 1926. december)

Öntudatos kálvinizmus. Ezen a címen jelent meg *Makkai* Sándor könyve a Soli Deo Gloria kiadásában 1925 karácsonyára. Már a megjelenéskor az volt a közvélemény, hogy a magyar kálvinizmus újjászületésére felmérhetetlen hatása lesz e munkának. Benne *Makkai* Sándor lángelméjének rendkívüli erejével tárgyalt minden, a református értelmiségi ember számára égető problémát.

A „Vallás” című fejezetét közli a Református Diákmozgalom 1925. decemberi száma. *Hegyi* Sándor pedig: A mi könyvünk címmel, „ír” jelzéssel arra hívja fel az olvasókat: hogy azonnal olvassák el ezt a könyvet! A „Miért kell elolvasnod ezt a könyvet?” kérdésre így felel:

1. Azért, mert megismertet azzal, amit a te vallásodról – hacsak nem vasárnapi ünneplőnek tartod azt – tudnod kell.

2. Meglátod belőle, hogy a Szentírás nem egy avas régi könyv, hanem a te életednek kenyere, Isten és ember megismerésének egyedüli kulcsa és a keresztyén életfolytatásnak kizárólagos zsinórmértéke.

3. Megtanulod belőle, hogy a vallásban olyan lelki tapasztalás rejlik, melyet értelmileg sohasem lehet teljesen megközelíteni. Ezt a lelki tapasztalást a Biblia adja azért, hogy a benne rendszeresen elmerülő lelket az odaadás mértéke szerint krisztusi jellemmé építi.

4. Értékelné a tanuló belőle a hitvallásokat. A református keresztyénség úgy áll előtted, mint történelmi és egyben személyes vallás, melyben az atyák hite ráfelel a miénkre s a miénk magára ismer az atyákéban.

5. A lelked megtelik afölött érzett örömmel, hogy téged Isten reformátusnak alkotott, s az anyaszentegyházban munkamezőt adott és célt mutat életed más területein is. (R.D. 1926. január)

Az öntudatos kálvinizmus hasonmás kiadásban a közelmúltban újra megjelent. Tartalomjegyzéke: Be-

vezetés. Vallás. Biblia. Confessio. Teológia. Egyház. Világnézet. Kultúra. Nemzet.

Szabó Aladár: *A kegyelemről* címmel az SDG aggteleki konferenciáján tartott előadást. Ez olvasható a R.D. szeptemberi számában. Csak az nyeri meg a kegyelmet, aki beismeri: bűnös vagyok. Jézus Krisztus a kegyelem hordozója, hogy minket a bűn rabságából kiszabadítson. Tárjuk azért fel szívünket a kegyelemhez Krisztus előtt. A kegyelem ellenállhatatlan, mert örök végzésen alapuló, minden akadályt és ellenállást legyőzni tudó, diadalmas, győzelmes kegyelem. Nem nyugszik addig, míg célját el nem éri:

„Szóznak ellenállnod úgyis hasztalan
Jőjj, mert régen várlak fiam, fiam!”

A református kegyesség – írja Szabó Aladár –, főként abban különbözik más keresztyén kegyességtől: hogy annak minden mozzanatát összekapcsolja az időfeletttel, az örökkévalósággal, különösen a mindenek felett álló Úrnak, az Istennek kegyelmével. A református kegyességnél tehát fődolog az, amiből minden kegyesség, mint forrásból táplálkozik: az Isten örökkévaló kegyelme. Ez a kegyelem biztos és változhatatlan. Így a református keresztyén élete is nyugodt, komolysága mellett is derűs és túlságos zaklattatásoktól, felindulásoktól, keserűségekől és gyötördésektől mentes. (R.D. 1925. december)

Colijin üzenete. Az első gondolata: a diák legelső kötelessége a tanulás és az, hogy vizsgáját idejében tegye le. A másik gondolata: a fiatalok inkább arra néznek, ami lehet és aminek lennie kell és nem arra, ami volt. Ez az ő nagy előjoguk. De ez kötelességeket is rak vállaikra. Tegyen a magyar református diákság többet, mint amekkora rész reá jutott. – Hegyi Sándor kérte az üzenetet Hollandia volt miniszterelnökétől.

A református keresztyénség szépségei címen tartott előadást Révész Imre a kisújszállási K.I.E. konferencián. Valamennyi keresztyén vallási típus közül a református keresztyénség veszi legkomolyabban azt az ígét, mellyel maga Üdvözítőnk határozta meg örökkévaló érvénnyel a keresztyénség lényegét: „Az Isten lélek és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják” (János 4,24). Éppen ezért meghajol Isten felsége előtt, mert gyermekileg bízik az Atya Isten jóságában, a Fiú Isten megváltó kegyelmében és a Szentlélek vigasztaló segédelmében. Az egyik legnagyobb belső szépsége a református keresztyénségnek. 1. A fundamentum a predestináció bibliai igazsága. Mint minden egyebünk, úgy üdvösségünk is Isten kegyelmében van. – 2. Ezen a fundamentumon emelkedik a keresztyén hit és a keresztyén élet egész rendszere. Ennek ereje a Szentlélek Isten uralma és vezetése. – 3. A háládatossággal, mint szentséges energiával szövik a magasba a keresztyén ember élete. „Lehetetlen, hogy akik igaz hit által Krisztusba oltattak, háládatosság gyümölcsét ne teremjék.” Mindenféle keresztyén hitnek életté kell válnia és minden keresztyén életfolytatásnak az erkölcsi jó cselekvésében kell csúcsosodnia. Oly keresztyén gondolatépület, mint a református keresztyénség nincsen több és nincsen más. Ez pedig azért van,

mert a református keresztyénség a legkövetkezősebb bibliai és a legtisztábban evangéliumi keresztyénség. (R.D. 1925. november)

Örök diákok rovata. Kik az örök diákok? 1. A jellem és tudás terén folytonos tökéletesség felé törekvők. 2. Akik feszült figyelemmel és alázatossággal várják a Mester parancsszavát. 3. Akik telve vannak örökifjú rugékonysággal, derűs lélekkel és lankadatlan tetterővel. Néhányat felsorolok közülük. Szőke Imre *Puskás Györgyről* (1925. nov.), Hegyi Sándor *Szász Károlyról* (1926. febr.), Csontos Béla *György Endréről* (1926. máj.), Pap Géza *Némethy Károlyról* (1926. szept.), Komáromy János *Pruzsinszky Pálról* (1926. okt.), Széles László *Ilosvay Lajosról* (1926. nov.), Zeidler Rudolf *Kovács J. Istvánról* (1928. febr.), Hegyi Sándor *Puky Endréről* (1928. márc.), Obornyák Erzsébet özv. *Szóts Farkasnéról* (1928. jan.) írt. Egy-egy látogatás során közvetlen beszélgetést folytattak és jegyeztek le, s adtak közre. Ez a sorozat a későbbi években is folytatódott.

Apáczai Csere János útján. A Mozgalom tagjai sokan megfordultak Európa és Amerika tájain. Sok ösztöndíjas évet töltött külföldön. Beszámoltak tapasztalataikról az itthon lévőknek. Töltéssy Zoltán: *Mesterdalnokok* (1925. nov.), Komáromy János: *Zwingli városa* (1925. dec. és 1926. jan.), Békássy Árpád: *Levél Skóciából* (1926. ápr.), Csontos Béla: *Még egyszer Skóciából* (1926. szept.), Szabó Zoltán: *Berlin* (1926. okt.), Árokháthy Béla: *Az örök város* (1927. jan.), Z.J. (= Záborszky János): *A beszélő kövek* (Bielefeld, 1927. ápr.), Viator: *Magyarok mindenütt* (1927. máj.), Dobos Károly: *London agoráján* (1927. szept.), Pap Géza: *Amerre nyáron kezdődik a tavasz... Cegléd-től–Punkaharjuig* (1928. febr. és ápr.), Csontos Béla: *Amerikából* (1928. ápr.) címmel írt.

A kálvinizmus világhelyzete

A kiszélesült látókör mindig jellemezte a Soli Deo Gloriásokat. Ennek jegyében születtek meg az alábbi kitekintések:

Töltéssy Zoltán: *Amerika* (1925. febr.). Amerikát református emberek alapították. Amerika a munka országa. Az emberekben van erkölcsi bátorság megbírkózni az étellel. Az amerikai diák dolgozik. Amerika lelke szabad lélek. Amerika lelkének álmai vannak és látásai. – Az „amicitia”-nak. A „Societas Studiosorum Reformatorum” jubileumára (1925. márc.). Ez a holland református diákszövetség 40 éves jubileumát ünnepelte. Két orvostanhallgató és egy jogász összefogott a barátság jegyében azért, hogy a tudományos kérdéseket a hit megvilágításában is megbeszéljék. A jubileumkor már öt szeniortaguk volt egyetemi professzor. „Ír” jelzéssel Hegyi Sándor írja a köszöntést.

Kaleidoszkóp. Töltéssy Zoltán ez alkalommal a kálvinizmus világhelyzetét pergette le, hogy bizonyosak lehessünk annak világhódító erejéről. A „Mi a kálvinizmus?” kérdésre így válaszol: „A kálvinizmus nem más, mint az ezideig legjobban megragadott, legkövetkezetesebben megszerezett és legkonkrétabban megfogalmazott keresztyénség. Mondanivalójának alcímei: Szigorú reformátusok. A kálvinista Amerika. A brit szigetek. Indiáról sokat írtak. Predestináció –

fatalizmus? Siessünk Kóréába. Svájc és Kálvin városa. A kálvinizmus legnagyobb mártírja a francia református egyház. (R.D. 1925. dec.)

Szigorú reformátusok. Újévi levél, „Hú barátod” aláírással. A szigorú református nem hihet akármit. A bibliai tized megvalósítására törekszenek. Nemcsak Hollandiában vannak, de Amerikában is van három szigorú református egyház. A legtöbb misszionáriust ők küldik ki. Egyházi életük a legvirágzóbb.

„*Külföldi omnibusz: Budapest: 1 perc.*” Az S.D.G. tagjai közül húszan tanultak 1928-ban külföldi főiskolán. Három omnibuszt indítottak el a gondolatközösség érdekében. Soltész Judit Strassburgból, B.L. Halléből, N.N. a Felvidékről, Főnyad Dezső Zúrichből, Pap Ferenc Amsterdamból, D.L. Tübingenből, Német B. Mihály Amsterdamból írt 1927 végén, illetve 1928 elején. A levelekből közölt idézetekkel Európa horizontját lehetett kikémleni, figyelve az Isten dicsőségét szolgáló szívek világhódító munkáját.

Konferenciák

1925 nyarán *Budapest*en 35 leány vett részt konferencián. A bibliatanulmányozás mellett a következő előadásokat tárgyalták meg: *A lelki élet forrása. A lelki élet halála. Uralkodás – szolgálat. Miért van szükség személyes megváltóra? A kálvinizmus lényege. A református leány az egyházban.*

Kápolnásnyéken 150 fiú gyülekezett. Előadások: *A magyarság nemzetközi helyzete*, Csűrös István. – *A magyar középosztály fényképe*, Szalonnás János. – *Középkoraink szelleme*, Józán László. – *Nemzeti bűneink*, Molnár István. – *Hazafiságunk fajsúlya*, Komáromy János. – *Budapest mélységei*, Záborszky János. – *A magyar glóbusz hatalmasságai*, Pap Géza. – *Kollektív bűnök – egyéni felelősség*, Szóke Imre. – *Diákszerelem*, Csűrös István. – *A kálvinizmus rendeltetése hazánkban*, Hegyi Sándor. – *Pályaválasztás*, Kováts Tibor. – *A Krisztusfogalom revíziója*, Töltéssy Zoltán. A záró összejövetelen imádkoztak. Egy fiú a karzaton imádkozott és hallatszott, amint lecsúszott a padról, hogy letérdepeljen. – Testvér! Ne szégyellj magad! Isten előtt nem szégyen térdelni!

A *zánkai tábor* összlétszáma 186. A résztvevők láttak örömtől, boldogságtól sugárzó arccokat. Láttak szenvedő, Istent kereső, Jézus felé forduló személyeket. Hallottak ujjongó bizonyágtevéseket, szent elhatározásokat.

Az első előadás témája: *Ady, Móricz és Szabó Dezső*. Az előadó előnyükre írta, hogy feltárták előttünk a magyar bajokat, de hátrányuknak tekintette azt, hogy nem mutatnak kivezető utat a feneketlen örvényből. A többi megbeszélte téma: *A vasárnap szentsége. A magyar fizikum pusztulása. A keresztyén élet higiéniája. A család és a magántulajdon kérdései*. Ott hangzott el először az S.D.G. zánkai himnusza, Árokhaty Béla szerzeménye: Felderült ránk ez új reggel. Száll ajkunkról az ima, Áldunk Atyánk ez új napért. Soli Deo Gloria! Soli Deo Gloria! Ez lett a szárszói reggeli zászlófelvonások éneke is. (R.D. 1925. szept.)

1926 nyarán 264 fő- és középiskolás diákleány, 459

fő- és középiskolás diákfiú vett részt az *egri, diósgyőri* leány, *aggteleki, tatai, poroszlói* fiúkonferenciákon.

1927 nyarán *Ács*on, *Alsónémedi-Ócsán*, *Hódmezővásárhelyen* a középiskolások a Református Középiszkolai Missziói Tanács rendezésében konferenciáztak. A Soli Deo Gloria Szövetség pedig *Bakonyzentkirályon* főiskolás leányoknak, *Polgárdin* pedig főiskolás fiúknak rendezett konferenciát.

Ez év január végére *Budapest-Kőbányára* hirdetett konferenciát a Szövetség. 150 diák már jelentkezett is, de a nagy influenza-járvány miatt a konferenciát el kellett halasztani *virágvasárnapra*. Így lett a budapesti nevezetessé vált virágvasárnap országos konferenciának kezdő időpontja 1927. április 10-12. Nagy meglepetése volt ennek a nagygyűlésnek, hogy a résztvevők száma egyszerre félezerre növekedett. Ez a nagy megmozdulás mindennél erősebben mutatta az S.D.G. Szövetség célkitűzésének helyességét és vezetőinek semmi áldozattól vissza nem riadó munkakészségét.

1928. január végén a *Cegléden* rendezett konferenciára is 372 jelentkező volt, de helyszűke miatt több jelentkezőt vissza kellett utasítani. Így 328 résztvevője lett ennek a találkozásnak. Legtöbb résztvevő *Budapest*ről volt: 97, *Cegléd*ről 38, *Szeged*ről 31, *Debrecen*ből és *Nagykőrös*ről 21-21. Az irodalmi estélyeken *Móricz Zsigmond*: „*A magyar ifjúság, a magyar termőfa*” címmel tartott előadást. Azért hívták meg a rendezők erre az előadásra, mert ismerték és bíztak benne. „Tíz év óta nem foglalkoztam egyházam dolgaival annyit, mint ma” – mondotta *Móricz Zsigmond* előadása után. Ezen túl a konferencián 5 előadás hangzott el: „*A kálvinizmus üzenete a magyar diákhöz*” címmel.

A Református Diákmozgalom 1928. májusi száma első oldalán közölte a Szövetség *balatonszárszói villájának* fényképét: „A testté lett imádság” felirattal. És boldogan írja: „Van most már állandó pihenő és konferenciázó helye a református diákságnak!” Már 1928. június 26-tól július 2-ig megtarthatták a *Mozgalom első szárszói konferenciáját*, a főiskolás fiúkonferenciát. Ez a konferencia azért olyan nevezetes, mert megalkotta a Szövetség elvi programját, mely hosszú időre meghatározta szolgálatának sajátos jellegét. Ez az elvi program olvasható *Főnyad Dezső*: „*Bevezetés a diákmissziós munkába*” című könyve (*Bpest* 1936) 35-38. oldalán.

Nem szóltunk most a Református Diákmozgalom első 5 éve idején rendezett imnapokról, a hétfő-, majd szerda estékről, az iratterjesztés munkájáról, a leányok közötti szervezkedésről, a Szövetség tisztikaráról s a tisztikar tagjainak vidéki útjairól. De ugyanígy az 1925. december három utolsó napján és 1929. február 1-től 3-ig tartott nevezetes wekerletelepi konferenciákról, a diákszociális munkáról sem, ahogy az irodalmi- és művészestek, a hazai és külföldi tanulmányutak is kimaradtak. *Makkai Sándor*: „*Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete*” című könyvét azonban meg kell említeni, mely 1927-ben jelent meg 150 oldalon, 2000 példányban a Soli Deo Gloria kiadásában. Ez eldöntötte az Ady kérdést, s az egész ország irodalmi közvéleményét a Soli Deo Gloria Szövetségre irányította.

Megállapíthatjuk, hogy a Református Diákmozga-

lom már első éveiben is református hitünk belső erőit mutatta fel minden területen. Egy határozott irányhoz ragaszkodott, ezért tudott eredményesen dolgozni. Az S.D.G. Mozgalom ereje éltette. Abban az időben hatalmas tömegek kívánták a hitvallásos, tiszta református munkát. A Református Diákmozgalomban rövid, lényegre törő, tartalmas írások jelentek meg. Hírei ébren tartották az érdeklődést a Szövetség minden munkája iránt. Gyakran foglalkozott a jövő-

dő tennivalóival. Felelős szerkesztő ebben az időszakban Csontos Bélát követően Szőke Imre, majd Hegyi Sándor volt. Mindhárman alapító tagjai a Szövetségnek. Felelős kiadó először Töltéssy Zoltán volt, majd Pap Géza, László Ödön, Komáromy János, aztán újra Pap Géza, majd Szőke Imre. Már az első két évben több mint 70 munkatársa volt a lapnak.

Rácz Lajos

KITEKINTÉS

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa

1995. december 4-én tartotta évi rendes

KÖZGYŰLÉSÉT

a Deák téri Evangélikus Gimnáziumban

I. A Közgyűlés nyilatkozatot fogadott el a *szlovákiai* nyelvtörvénnyel, és a *jugoszláviai-boszniai* békemegállapodásokkal kapcsolatban. Megtárgyalta és támogatásáról biztosította azt az állásfoglalást, amelyet a *romániai* egyházi elöljárók a Tanügyi Törvény vallásszabadságot korlátozó rendelkezései miatt ez év októberében tettek közzé.

II. A Közgyűlés 3 éves időszakra *újra választotta elnökét*, D.Dr. Harmati Béla evangélikus püspök személyében. Megfigyelői státuszban a 22 egyház és egyházi jellegű szervezet együttműködési fórumának *tagjai sorába fogadta* a Magyar Kékkereszt Egyesületet.

III. Az 1996-os programok kialakításában az alábbi szempontokat határozta meg:

– az Ökumenikus Tanács megfelelő módon kapcsolódjon be a *millecentenáriumi* ünnepségekbe. Az ez évi Országos Protestáns Napok központi és helyi rendezvényei szintén az 1100 éves évfordulóhoz kapcsolódjanak;

– az Ökumenikus Tanács kísérelje figyelemmel a *tagegyházak és testvéregyházak 1996-os ünnepségeit*, és profiljának megfelelően kapcsolódjon azokhoz, pl. II. János Pál pápa magyarországi látogatása, Magyar Reformátusok III. Világtalálkozója, a Baptista Egyház 150 éves évfordulója, az európai evangélikus püspökök magyarországi konferenciája, 1000 éves iskola;

– a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa keresse a lehetőségét annak, hogy a Magyar Katolikus Egyházzal közösen minél szélesebb rétegeket bevonva készüljön fel a *II. Európai Ökumenikus Nagygyűlésre*, mely 1997. júniusában kerül megrendezésre Grazban.

IV. A Közgyűlés elfogadta a főtítkár jelentését, az elnök beszámolóját, az 1994-es zárszámadást és az 1996-os költségvetési tervezetet, valamint beszámolót hallgatott meg a tervezett látványosi ökumenikus központ tárgyában.

Elnöki jelentés az Ökumenikus Tanács közgyűlésén

Tisztelt Közgyűlés!

Kedves Testvérek!

Ádventbe léptünk az egyházi esztendőben és megszólal a prófétai ígélet: „...Istenünk könyörülő irgalmáért... meglátogat minket a felkelő fény a magasságból... hogy ráigazítsa lábunkat a békesség útjára” (Lukács 1,77-79). Az elmúlt három év beszámolója a hazai ökumené területén ezért kezdődhet a hálaadás szavával mindazért, amit elvégezhetünk és végződhet a könyörgéssel, hogy vezessen „a magasságból jövő fény” az előttünk álló feladatok között. Az események gazdag sora nem engedi meg, hogy minden öku-

menikus és azt érintő fejleményre kitérjek 1992 decembere óta. Az évi naptár szerinti elemzések megtalálhatók az 1993. évi és 1994. évi szokásosan decemberben tartott közgyűlési beszámolóimban.

1. Három év ökumenikus prioritásai

Hazánkba látogató megfigyelők el szokták mondani, hogy míg Európában sokfelé és a világban általában mintha csökkent volna az ökumenikus érdeklődés, az egyházak egységkeresése, együttműködése területén a megfáradás jelei mutatkoznak, addig a

magyar beszámolók az elmúlt évekhez, évtizedekhez viszonyítva nagyobb lépésekről és élenkül érdekldésről szólhatnak. Ehhez természetesen hozzá kell tenni, hogy az előző évtizedek lemaradását most hozzuk be és például az ökumené néhány alapvető jellegzetessége, a közös liturgiai szövegek, az együttes Biblia-fordítás, az ökumenikus vegyesbizottságok működése, együttesen rendezett konferenciák egyházi és társadalmi kérdésekről, stb. nálunk most kezdődtek.

1994 februárjában az Ökumenikus Tanács elnökeként arra kértem az Ökumenikus Tanulmányi Központot, hogy készítsenek kérdőíves felmérést az ökumenikus megértés és együttműködés helyzetéről. Ezt a kérést akkor indokolta az a tény, hogy 1993. június 26-án ünnepelethtük a Kálvin téri református templomban Ökumenikus Tanácsunk megalakulásának ötvenedik évfordulóját. A felmérés részleteit megtalálhatjuk a Theológiai Szemlében és emlékeztetek arra, hogy az 1994. szeptember 8-án ugyanitt, a Deák téri Gimnáziumban Paskai bíboros úrral és Seregély érsek úrral együttesen tartott sajtótájékoztatónak jó volt a visszhangja. Megjelentettük az összefoglalót németül és angolul is.

Hadd idézzek az erről szóló jelentésből: „...a részeredmények, mint az ökumenikus imahét fogadtatása a gyülekezetekben, a Miatyánk és az Apostoli Hitvallás Ökumenikus fordításának használata, közös ökumenikus bibliafordítás elkészítése mind abba az irányba mutatnak, hogy az ökumené nem csupán »érdeklődő teológusok vesszőparipája« és »a másik kertje mindig zöldebb« – gondolkodású hívek és papok divatossá lett magatartása, hanem ... »sorsunk és világrendünk«, szükséges magatartásforma és mentalitás. Tradicionális, jézusi és bibliai gyökerek kapcsolódnak itt össze a mai társadalmi kihívásokra adandó válaszok keresésével, az ideológiai materializmus és ateizmus valamint keleti és nyugati típusú vulgármaterializmus, a fogyasztói társadalom problémái feldolgozásával.”

Az ökumenikus prioritások között első helyen kell megemlítenem a januári szokásos ökumenikus imaheti alkalmakat. Az istentiszteleti keretek aláhúzzák, hogy az ökumené „coram Deo” – Isten színe előtt kíván elsősorban találkozni a testvéregyházakkal. Meg kell kísérlni ezeket az alkalmakat a misszió-evangélizáció irányába ható formálását.

A másik jelentős rendezvénysorozat a belső protestáns ökumené irányában szervezett, 1993 óta újra fellevenített Protestáns Napok októberi sorozata. Itt érvényesülhet a helyi-gyülekezeti-területi szabadság! Hiszen a teológiai-istentiszteleti alkalmak, hangversenyek, kulturális rendezvények, ifjúsági találkozók, előadások kapcsolódhatnak össze. A mostanában századik előadását ünneplő Evangélium Színház is erre az időszakra szokta időzíteni évi egyik bemutatóját. Az elmúlt évek során évről-évre gazdagabbá vált a program és remélhető, hogy pl. a különböző egyházi iskolák, intézmények is jobban bekapcsolódnak majd a sorozatba, mégpedig ökumenikus alapon.

A prioritások közé kell sorolnunk azután az Ökumenikus Vegyesbizottság munkáját. Korábban is folytak dialógusok, hiszen a közös liturgiai szövegek megállá-

pítását az előző csoport végezte el. A most munkába álló új Ökumenikus Bizottság előtt számtalan feladat áll: vegyesházasság liturgia és tanácsadás, ökumenikus istentiszteleti előírások, együttes szentelések és avatások liturgiája (emlékművek, zászlók, épületek, stb.), a hitoktatási anyagok vizsgálata, stb. 1994-től kezdtek a munkát, várjuk az első eredményeket. Hiszen az előttünk álló 1996. ünnepi évben, amikor 1100 éve vagyunk Európában és 1000 éves a magyar iskola, több ökumenikus alkalomra fog sor kerülni. Megoldandó még a különböző politikai-társadalmi események „ökumenikus” kísérőistentiszteleti végzése. Itt bizony nem csupán csak az Ökumenikus Tanács tagegyházai és a katolikus egyházi fél gondjai okoznak problémát, hanem az is, hogy akadnak politikai pártok és csoportosulások, amelyek magukat jobb keresztényeknek/keresztyéneknek érzik, mint az egyházak képviselői.

Ide kívánczik az a megállapítás is, hogy a hazánkban rendezett sokféle ún. „ökumenikus” találkozó közül nem mindegyik tartozik az Ökumenikus Tanács keretébe. 1995. április 17-23. között Gyulán rendezték meg az 5. magyar ökumenikus találkozót. Az előző négyet külföldön tartották. Bár egyházi képviselők is jelen voltak, mint egyénileg meghívottak, az Európai Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia, az Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem, a Magyar Pax Romana Fórum – Katolikus Értelmiségi Mozgalom által szervezett esemény előkészítői elmulasztották meghívni az Ökumenikus Tanácsot. Bár nem tartjuk magunkat az ökumenikus mozgalom egyedüli letéteményesének, mégis hasznosabb lett volna néhány olyan szakember bevonása, akik képviselheték volna a magyar egyházakat és segíthették volna a teológiai tisztázást, például a katolikus egyház és a református, meg az evangélikus és a többi viszonylatában és nem helytelenül „protestáns egyház”-ról beszéltek volna (Gémes István–Gémes Pál: Ökumenikus üvegház Gyulán, Lelkipásztor, 1995. 7-8. 254-5. lpk.).

2. Kapcsolattartás határainkon túl

Az ökumené alapjelentése, hogy az egész lakott földet jelenti, ezért nem szorítható be egy ország határai közé. Ökumenikus Tanácsunk az elmúlt három évben is gondosan ápolta azokat a kapcsolatokat, amelyek révén a különböző nemzetközi ökumenikus szervezetek, az Egyházak Világtanácsa, az Európai Egyházak Konferenciája, a Leuenbergi Konkordiát aláíró egyházak Konferenciája, a Lutheránus Világszövetség, a Református Világszövetség, stb. egyrészt tagegyházainkat tagsági-jogon kapcsolja össze, másrészt pedig területi kisebb szervezeteket alakít, amelyekben munkálkodhatunk.

Elmondhatjuk, hogy az elmúlt három évben növekvő mértékben sokasodtak látogatóink, több konferenciát rendeztek nálunk és egyre növekvő mértékben kapunk meghívásokat külföldi látogatásokra. Ezekből csak néhányat hadd emeljek ki.

1994. március 2-7. között II. Alexij orosz ortodox pátriárka és 1994. október 15-19. között Teoctist román ortodox pátriárka látogattak el hozzánk két tagegyházunk kapcsolatainak révén. A látogatások kap-

csán nemcsak egyházi, hanem állami-politikai területen is sor került találkozásokra. Köszönjük ortodox tagegyházainknak, hogy elősegítették ezt a találkozót.

Széles nemzetközi vallási találkozót jelentett az 1994. február 1-6. között Jeruzsálemben rendezett konferencia, keresztyének és zsidók számára „Vallásos vezetés a szekuláris társadalomban” címen. Az évek óta működő Keresztyén-Zsidó Társaság és Keresztyén-Zsidó Tanács előkészítette a közeledést ezen a területen és hazánkat nagy ökumenikus delegáció képviselte.

1994. május 2-10. között Bécsben tartotta a Leuenbergi Konkordia egyházi szervezete közgyűlését. A református és evangélikus egyházak, valamint az uniáltak mellett a metodisták is belépni kívántak.

1994. november 17-20. között az Osztrák Ökumenikus Tanács küldöttsége járt nálunk. Náluk a Tanács tagja az elmúlt év december 1-től kezdve a Katolikus Egyház is. Ez a tény veti föl a kérdést, vajon nem volna-e üzenete a magyar nép számára annak a ténynek, ha a magyar ökumenikus helyzet is ebbe az irányba fordulhatna. Ez föltétlen előnyt jelentene a korábbival való tárgyalásokban is.

Az idei évben egyházaink bekapcsolódtak márciusban a Billy Graham-féle nemzetközi globális missziói evangélizációba, műholdon keresztül. Március 25-29. között a Vesztfáliai Német Tartományi Egyház elnöke, Linnemann Präses járt nálunk, március 30-31. között pedig a Rajnai Egyház elnöke, Präses Beyer, aki Hüffmeier egyházfőtanácsossal együtt március 31-én tartott rendkívüli ökumenikus közgyűlésünkön előadást is tartott.

Szeptember 28-október 1. között a Német Protestáns Egyház (Evangelische Kirche in Deutschland) elnöke, Engelhardt badeni püspök járt itt delegáció élén. Ellátogattak Debrecenbe, prédikáltak gyülekezetekben és intézményekben látogattak. Útjukról igen pozitív képet adtak a legutóbbi zsinaton Friedrichshafenben.

Az év nagy magyar ökumenikus eseménye az Ökumenikus Tanács és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke, Seregély érsek által összehívott kecskeméti ökumenikus konferencia volt, „A keresztyén hit és az emberi ellenségeskedés” címen. Szerbek és horvátok, bosnyákok és magyarok ültek egy asztalnál és próbálták megérteni egymást. Szóba került a szlovákiai és a romániai nemzetiségi helyzet is. A nagyon pozitív egyházi és világi sajtóvisszhangok és a közben megkötött boszniai béke azt mutatják, hogy nagy szükség van az ehhez hasonló tanácskozásokra.

A mai közgyűlésen foglalkozunk még a romániai iskolatörvény és a szlovákiai nyelvtörvény összefüggésével. Meggyőződésem, hogy az egyházak és az egyházi szervezetek nem hallgathattak ott, ahol az emberi jogok és a vallásszabadság csorbát szenvednek.

3. Ökumenikus tervek a jövőre

Az előzőekben vázolt események és programok keretét jelentenek a jövő számára is. Az éves visszatérő alkalmakat meg kell próbálnunk úgy szervezni, hogy ne legyen erőltetett és kiüresedett sem az imahét, sem a Protestáns Napok alkalmá.

Bizonyára kapcsolódhatunk az 1996-os év rendez-

vényeihez és az olyan adódó politikai eseményekhez is, mint például az EBEÉ-EBESZ 1994. végén Budapesten tartott konferenciája, ahol az ökumenikus szervezetek megfigyelőit segíthettük.

1996-ban Református Magyar Világtalálkozó lesz hazánkban, ez bizonyos értelemben nemcsak a rendező egyházat, hanem mindnyájunkat. 1997-re Graz városába hívták össze az Európai Ökumenikus Nagygyűlést, amelyik első alkalma Bázelen volt 1989-ben. Számos tanulmányi anyag, előzetes konferencia értékelése célozta meg a „Megbékélés: Isten ajándéka és az új élet forrása” témát.

Feladat van bőven, itthonról és határokon kívülről nagy az igény arra, hogy részt vegyünk Isten akaratának keresésében, az emberek közötti megbékélés szolgálatában.

Jelentésem végén megköszönöm az Ökumenikus Tanács Elnökségének, a dr. Bóna Zoltán vezette főtítkárság munkatársainak, a közgyűlés tagjainak mindazt a segítséget, amit az elmúlt három évben kaptam. Isten áldja és segítse magyarországi egyházaink életét és munkáját. Látogasson meg minket Krisztus felkelő fénye és igazítsa lábunkat az idézett evangéliumi rész szerint a békesség útjára.

Budapest, 1995. december 4.

*Dr. Harmati Béla
evangélikus püspök
ezidei ökumenikus elnök*

Nyilatkozat

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Közgyűlése aggodalommal vette tudomásul, hogy a Szlovák Köztársaság parlamentje az elmúlt hetekben olyan nyelvtörvényt fogadott el, amelyik korlátozza a kisebbségek nyelvének használatát, és a rendelkezések kiterjednek az egyházi okiratokra is.

Tagegyházaink, a református, evangélikus, baptista, metodista és ortodox egyházak évszázados kapcsolatot tartanak fent a nyelvtörvény által érintett kisebbségekkel, a Szlovák Köztársaságban élő egyházakkal, különösen is a népesség kerekén tíz százalékát kitevő magyarsággal. Meggyőződésünk, hogy az emberi jogok és a vallásszabadság biztosításához hozzátartozik az anyanyelv istentiszteleti, egyházi, közigazgatási, hitoktatási és iskolai téren való korlátozás nélküli használata.

Kérjük a szlovákiai egyházakat, és az azokat testvéri együttműködésben tömörítő Szlovákiai Egyházak Ökumenikus Tanácsát, hogy tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy a nemzetek közötti megértés szellemében az alapvető emberi és vallásgyakorlási jogok biztosítva legyenek a Szlovák Köztársaságban a nemzetiségek számára. Ez irányú fáradozásukat készséggel támogatjuk és imádságainkban hordozzuk.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Közgyűlése

Budapest, 1995. december 4.

*Dr. Bóna Zoltán s.k.
főtítkár*

*D.Dr. Harmati Béla s.k.
elnök*

Nyilatkozat

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Közgyűlése reménységgel tekint a jugoszláviai-boszniai polgárháború befejezéséért, és a helyzet rendezéséért létrehozott békemegállapodásra.

Felajánlja szükség szerint is végzendő diakóniai szolgálatát a menekültek megsegítésére.

Kéri a vajdaságban élők nemzetiségi-népességi arányának a nemzetközi jogban biztosított megőrzését e békekéség jegyében.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Közgyűlése

Budapest, 1995. december 4.

Dr. Bóna Zoltán s.k.
főtűkár

D.Dr. Harmati Béla s.k.
elnök

Nyilatkozat

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Budapesten, 1995. december 4-én tartott közgyűlése a Romániai Magyar Keresztény Egyházak Elöljáróinak alábbi Állásfoglalását tanulmányozta, a tag egyházak gyülekezetei számára megküldi és az abban foglalt, az új romániai Tanügyi Törvény vallásszabadságot korlátozó rendelkezései elleni, az egyházi elöljárók által meghatározott jogos törekvéseket támogatja.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Közgyűlése

Budapest, 1995. december 4.

Dr. Bóna Zoltán s.k.
főtűkár

D.Dr. Harmati Béla s.k.
elnök

A Romániai Magyar Keresztény Egyházak Elöljáróinak Állásfoglalása

A mai napon, 1995. október 12-én, Bukarestben tartott rendkívüli tanácskozásán a Romániai Magyar Keresztény Egyházak Elöljáróinak Értekezlete a romániai felekezeti és anyanyelvű oktatással, valamint az erővel elkobzott egyházi javakkal kapcsolatban a következő állásfoglalást teszi közzé és ajánlja a fővárosunkban ülésező *Interparlamentáris Unió* és az *Európa Tanács* figyelmébe:

1. Egyházaink mélységes aggodalmuknak adnak kifejezést az új romániai Tanügyi Törvény nemzeti kisebbségeket és híveiket sújtó, egyházi autonómiájukat sértő rendelkezései miatt, mely autonómiát mind az egyes egyházak törvényei, mind Románia alkotmánya előírja.

Meggyőződésünk, hogy az anyanyelvhez, az anyanyelven való tanuláshoz való jog Istentől kapott – demokratikus – szabadság, mely semmilyen körülmények között és senki által nem korlátozható. Egyetlen parlamentnek sem áll jogában jogfosztó törvényeket hozni. A Tanügyi Törvény olyan jogokat sért, melyek egyházainkat, híveinket és híveink nemzeti közösségét alapvető demokratikus emberi és kisebbségi jogaik alapján illetnek meg.

A romániai magyar nemzeti közösség számára a teljes esélyegyenlőséget, az anyanyelvhez és a tanu-

láshoz való jog maradéktalan érvényesülését csupán a teljes körű kulturális autonómia szavatolhatja.

Elutasítjuk a Tanügyi Törvényben tetten érhető, a romániai kisebbségekkel szemben évtizedek óta érvényesített hatalmi asszimilációs törekvéseket, és követeljük a törvény azonnali felfüggesztését, illetve megváltoztatását az Európa Parlament legutóbbi vonatkozó határozatai állásfoglalásának megfelelően.

2. A kommunista diktatúra a romániai történelmi – köztük a magyar anyanyelvű – egyházakat több évszázados múltra visszatekintő oktatási intézményeiktől fosztotta meg. Az 1948-as vonatkozó kormányhatározat egyházaink 1300, túlnyomó többségében magyar tannyelvű iskoláját államosította és szüntette meg – a következők szerint: 531 református, 468 római katolikus, 266 német, magyar és szlovák evangélikus, valamint 35 unitárius felekezeti tanintézetet. Az új tanügyi jogszabály, azáltal hogy a törvény hatályával rendel el a volt egyházi iskolák épületeinek az újraállamosítását, nem csupán egy kommunista visszaélésből fakadó, teljességgel jogszerűtlen, kisebbség- és egyházzellenes intézkedést legitimizál, de egyben annak a lehetőségét is eleve kizárja, hogy a volt iskolai ingatlanok visszakerüljenek eredeti tulajdonosaiknak és újra helyreálljon a teljes jogú egyházi-felekezeti iskola-rendszer (elemi-, közép-, szakiskola és felsőoktatás).

Az új Tanügyi Törvény következképpen szögesen ellentmond az Európa Tanács azon meghagyásainak, melyeket Romániának a Tanácsba történt teljes jogú tagként való felvételekor írt elő, az egyházi oktatás és ingatlanok tárgyában.

Míg Nyugat-Európában, a demokratikus országokban a teljes oktatási hálózatnak jelentékeny részét teszik ki a felekezeti iskolák, ezzel szemben Romániában a mégis létrehozott magyar egyházi iskolai intézmények öt év után is többnyire hajléktalanok és jogfosztottak.

3. Az oktatási intézményeken túlmenően – a zsidó közösségi tulajdonok visszajuttatását elkezdő folyamat mintájára – Egyházaink is nyomatékosan kérik és már megelőzőleg, 1990-nel kezdődően folyamatosan kérték, hogy a román állam juttassa vissza birtokukba mindazokat az ingó és ingatlan javakat, melyeket az elmúlt ötven esztendőben, önkényesen elkoboztak tőlük.

Jelen pillanatban, öt évvel az 1989-es változások után, a volt kommunista országok közül Románia az egyetlen, amely törvényes úton még nem rendezte a volt egyházi ingatlanok visszaszolgáltatásának a kérdését.

Annak ellenére, hogy Egyházaink, jogos igényeik érvényesítése végett, 1990 óta mintegy 14 alkalommal fordultak a román állami hatóságokhoz, folyamodványaikra mind a mai napig mégcsak választ sem kaptak – sem az államelnöktől, sem a kormánytól.

Időközben a román kormány különálló módon, részlegesen kártalanította a román görög-katolikus egyházat. Ezen túlmenőleg a Román Ortodox Egyháznak 1990 óta folyamatosan nagy értékű pénzüsségeket és állami ingatlanokat juttat – beleértve még ipari létesítményt is. Egyes esetekben az adományozás egyházaink elvett tulajdonából történik. Megkísérik a Román Ortodox Egyházat nemzeti egyházzá nyilvánítani.

A mintegy kétmilliós romániai magyarságot maguk-

ba foglaló keresztény egyházaink 1989 óta megszokták nélkül vívják közös küzdelmüket, és hagyományaiknak megfelelően valamint az ökuménia szellemében továbbra is hivatásuknak tekintik annak vállalását.

Ennek értelmében jogosnak és indokoltak tartjuk, hogy hazai és nemzetközi szinten valamennyi demokratikus utat felhasználjunk jogharcunk érvényesítésére és ugyanakkor felhívjuk az egyetértő és együttérző közvéleményt, hogy jogos törekvéseiket támogassa.

Meggyőződésünk, hogy küzdelmünk és céljaink teljes mértékben beilleszkednek Románia demokratikus átalakításának folyamatába, hozzájárulnak a román jogállamiság kialakításához és elősegítik az állam és az egyházak viszonyának rendeződését valamint a román-magyar történelmi megbékélést.

Bukarest, 1995. október 12.

Gyulaferhévéri Római Katolikus Érsekség nevében:

Dr. Jakubinyi György érsek

Nagyvárad Római Katolikus Püspökség nevében:

Tempfli József megyéspüspök

Szatmári Római Katolikus Püspökség nevében:

Reizer Pál püspök

Temesvári Római Katolikus Püspökség nevében:

Sebastian Krauter püspök

Zsinatpresbiteri Evangélikus Egyház nevében:

Mózes Árpád püspök

Dr. Podhrádszky László főgondnok

Erdélyi Református Egyházkerület nevében:

Dr. Csiba Kálmán püspök

Dr. Mártha Ivor főgondnok

Királyhágómelléki Református Egyházkerület nevében:

D. Tökés László püspök

Szilágyi Aladár főgondnok

Unitárius Egyház nevében:

Dr. Erdő János püspök

Jenő Dezső főgondnok

Megszólal 150 év után a Rohonci-kódex?

Eddig ismeretlennek tartott középkori írás megfejtési lehetősége.

(Rövid tanulmány)

A „Rohonci-kódex”-ről általában

1995. tavaszán kaptam kézhez a ROHONCI-KÓDEX másolatának két lapját egy megfejtési kísérlet tanulmányával együtt.

A kódex az MTA könyvtárában található és Csapodi Csaba: „A Magyar Codexek” elnevezésű gyűjteményben a következőket írja róla:

K 114 (Régi jelzése: Magyar Codex 12° 1.)

ROHONCI-KÓDEX (c. 1830?) – Nyelve nincs megállapítva.

Papír: – 120x100 mm – (224) fol.

Írás: ismeretlen

Díszítés: 57 tollrajzú kép.

Kötés: tárcaszerű bőrkötés, félbőr tokban.

Készült: Magyarország (?)

Tulajdonos: A rohonci Batthyány Könyvtárból 1838-ban került az MTAK-ba.

Megjegyzések: Valószínűleg XIX. századi hamisítvány, a XVI. század elejéről való papíron. A képek vallásos tartalomra (Ó- és Újszövetség) utalnak. Valószínűleg ősi magyar nyelvű kódexnek akarták föltüntetni. – Melléklet: Jül Bernátnak 1885-ben Innsbruckból Hunfalvy Pálhoz küldött levelezőlapja, a megfejtési törekvésekkel kapcsolatban; 2 db. vízjelfénykép, a papír kormeghatározásával Némäti Kálmántól.

Kiadás: nincs

Bibliogr.: Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. Budapesti Szemle 6 (1866) 123-124. l. – Fejérpataky László: Irodalmunk az Árpádok korában. Budapest, 1878. 3. l. – Némäti Kálmán: A Rohonci-Codex Ábécéje. Magyar Nevelő

1889. – U.a.: A Rohonci-Codex tantételei. Budapest, 1892. – Pintér I. 43., 724-725. l. – Gyürk Ottó: Megfejthető-e a Rohonci-kódex? Élet és Tudomány 25 (1970), 1923-1924. l.

Mikrofilm: Mf. 1173/II.

Az összefoglalóból hiányzik a tudományos elfogulatlanlanság, mivel három mondat közül kettő hamisítványnak tünteti fel a kódexet. Tekintve, hogy a mű keletkezésének időpontját nem áll módomban megállapítani, így javasolnám külön a papír és külön a bőrkötés vizsgálatát, amely az eredetiség kérdéséhez – esetlegesen – közelebb juttatna.

A kódex leírása

A kódexet csak külön engedéllyel lehet tanulmányozni, ezért meg kellett elégednem a mikrofilmről készült másolattal. Ezzel együtt a kódex másolata elfogadható minőségű és tanulmányozható.



A könyvecske 448 oldalon kb. 120.000 írásjelet és 57 rajzot tartalmaz. Lapmérete 10x12 cm és egy oldalon – változóan – 10-15 sor található. Soronként szintén változóan – 15-25 írásjel van ábrázolva.

A rajzok is segítséget nyújthatnak a kódex korának megállapításához (pl. ruházat, épületek, tartozékok, stb.). A megfejtéshez az írásmű bőséges anyagot szolgáltat, mivel sok esetben néhány sorból kell megállapítani a tartalmat.

A megfejtés

A megfejtéssel korábban kísérletezők lerajzolták a jeleket és megpróbálták azokat csoportosítani, majd a

csoportok alapján kerestek értelmet a leírtakban. A kódex megfejtési kísérleténél az alaphelyzetet minden esetben a benne szereplő ábrák határozták meg a kutatók számára. Volt, aki rajzos ábrákat készített, mások számítógépre vitték a lehetséges változatokat a megfejtés megkönnyítése érdekében. Ezekkel a kísérletekkel ellentétben megpróbáltam – a rendelkezésemre álló anyagban – olyan írásjeleket találni, melynek ismertem a jelentését és feltételeztem, hogy ebben a környezetben is ugyanazt jelenti. A birtokomba lévő kódexmásolat 19. lapján (mely a *Rohonci-kódex* két oldalát tartalmazta) legnagyobb örömmre felfedeztem egy ilyen rajzolatot, mégpedig három példányban. Ezt az írásjelet *Badiny Jós* Ferenc professzor „Káldeától-Ister-Gamig” című munkájának I. kötetéből ismertem. Ennek a műnek a 238. oldalán egy ladánybenei jazig sírban talált lelet (Banner után) megfejtése található.

A kérdéses írásjel a következő:  és az összerótt „szigma” és „c” betűket jelenti („ze”-nek kell olvasni). Miután az első jel megvolt és a kódex – ábrái alapján feltehetően – vallásos jellegű, így feltételeztem, hogy többször előfordul benne a „szent” szó. További tanulmányozás után meg is találtam a középső „ze” után az „N” (n) és a  (t) írásjeleket. Ezek után már rendelkezésemre állt három jel: két mássalhangzó és egy összetett „ze” betűcsoport. A szöveg olvasása itt is jobbról-balra történik, mint a korabeli írásoknál.

A következőkben azt vizsgáltam, hogy minek a jelzője lehet „szent”. Ezek általában: angyal, ige, írás, stb. Így találtam meg az angyal és az ige szavakat, természetesen megfelelő írásjelekkel. Miután már volt három magánhangzóm, merészebb lettem és csakhamar több sort is el tudtam olvasni.

Ami a további nehézségeket okozta, az a kódex írójának ábrázolásmódja, így például:

- a szavakon belül gyakran előfordul, hogy felcseréli a betűket,
- ugyanazt az írásjelet többféle betűre is alkalmazza,
- ugyanarra a betűre többféle írásjelet is használ,
- ugyanazt a szót többféleképpen is leírja,
- a szavak többszöri szerepeltetésénél kihagy betűket a szóból.

Ezáltal a megfejtést igencsak megnehezíti, mivel két hasonló módon leírt jelekkel egészen más szót fejez ki. Kérdéssé teszi még a megfejtést a jelképes ábrázolás is, mely az írásjelek között sűrűn szerepel és amellyel egész fogalmakat, illetve szavakat helyettesít a szerző. Javára írható, hogy az írásjelek, hasonló környezetben elhelyezve, ugyanazt jelentik. Mint utóbb kiderült, a korábban kísérletezők a rajzok mellett található szövegek alapján is próbálkoztak a megfejtéssel.

A megfejtési kísérletemhez a szerencse is nagymértékben hozzájárult. A hozzám eljuttatott két darab kódexmásolat közül az egyik rajzos, a másik szöveges volt. Én elsőnek a szöveges másolat tanulmányozásához láttam hozzá. Nos, talán ez vezetett oda, hogy nem követtem el az előttem próbálkozó „hibáit”? Mint később kiderült, megfordítva tanulmányoztam a rendelkezésemre álló lapot és így talál-

tam rá a „megoldásra”. – Ebben a helyzetben kerestem meg a már korábban ismertetett „ze” írásjelet.

Egyszóval fejezállítottam a kódexet.

Ez adja a megoldást!? Feltételezésem szerint a kódex olvashatóságát támasztja alá a szárnyat ábrázoló írásjel is. A szárnyból kiálló tollak ábrázolása lefelé történik. Ez is az eljárás helyessége mellett szól!? A vizsgált lap 90%-át sikerült megfejtenem. – Ezt a megfejtési lehetőséget a mellékletben közreadom.

Megállapítások – megfejtés alapján – a kódexről

1. A nyelvezete magyar.
2. A szöveg elhelyezése az ábrához képest fordított és olvasása jobbról-balra és fentről-lefelé történik.
3. A témája vallási tárgyú.
4. A szerző által alkalmazott írásjelek nem egységesek (ismert és egyéni írásjelek keveréke).
5. A szerző – a sorok között – több helyen képi megjelenítést is alkalmaz.

Felmerülő kérdések

1. Hol keletkezett?
2. Mikor készült?
3. Ki írta?
4. Milyen céllal?
5. Hamisítvány-e, vagy nem?

Nem vagyok műértő, ezért fenti kérdésekre a választ nem ismerem. Elképzelésem van, de bizonyítani, vagy alátámasztani nem tudom. Rejtvényfejtő vagyok és ezért egyrészt a megoldhatóság kérdése foglalkoztatott. Másrészt elképzelhetetlennek tartottam, hogy létezzon az *Akadémia tulajdonában egy olyan kódexünk, melynek nyelvezete 150 év után még mindig nem ismert.*

Ezzel az írással csak a megfejtési lehetőség kulcsát szeretném azok számára átadni, akik műértők (szakemberek), illetve akik kedvet éreznek ebben a tárgykörben az – évekig tartó – elmélyült kutatásra.

Végső következtetés

A megfejtéssel egy magyar nyelvemlék kerül feldolgozásra, melynek következtében kideríthető, hogy a *Rohonci-kódex*

- hamisítvány-e, vagy nem,
- a XVI. században, vagy korábban keletkezett,
- Magyarországon, vagy máshol készült,
- egyetlen szerző munkája, vagy közösségé,
- másolását ki és milyen céllal készítette.

Mellékletben közlöm az általam megfejtett két oldalt soronként:

- az első sor a kódex eredeti írásjeleit,
- a második sor a jelképeknek megfelelő betűket,
- a harmadik sor a mai olvasatot tartalmazza.

A mellékletben ezenkívül közreadom az írásjelek feltételezett jelrendszerét és a kódex egy rajzos oldalának másolatát is.

*Nyíri Attila
okl. vill. mérnök*

ALIN ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰

19

... ..



⊙ (DA I ON AN U: 6A B (HK

rÜza la z , dn t n s l za t ojlq
rÜza llázS . dqnqtsl za tt öjlE

(AJNA N F A: (ON A 6ba (

lajna n qz az o o n á lo v o
-aygnā tnqzs a kannav . 0

zC N 9 B S Z (ON S S H O Z U 6 A K

t q n g z l k l o s s s k o z z z z a l k -
tt qgnqz lakkózs sqkÉ. 0 kozA . kol

46 J U: ⊙: U B J U Z U (A C A 3 6 U

l q j ö r Ü z a i i d u z z z l a d a d l u
. l q v ö j r Ü z A . d s t i d ú z , t l a d a d l ü K

⊙: S S H O U R F (I B N C P A X U C

rÜza s s s k o u n d n i m k d r a á q l
. rÜza sqkÉ. 0 tt ün q d n i m k o d a r á l E

A: I M C A C A U H J: ⊙: Z Z E 3 R 6 A F

az , m l a d j u n u r Ü z a z z z s m l a z
-A . a m l a d o g u y n r Ü z a q z s s q m l l á z S

J A A J C N E 9 I A N F A Q O C N

j d l a k q n q g i t n q z a z o o n
-d l á k á g i t n q z s a k o z

6 A 3 R E (O E A A J U 9 J: ⊙: J

l a m s z l o s z t s z j u r l ü z a á
l a v á m s z o l o s z t s u z á j r l ü z a k á j

irúzallásj | n jrúzáj o ygan j g,

-ri rúzállásS.nöjlE.nöjrúzá.nöj.noygan j g E

o j j u n o y g a n , m l a g a r -

- j u n o y g a n . a m l a g

zzzs urúza noil o zs, noqzong -

rúzá.nojlózS . nojgnój

o k ü i i r z z z i d l a l a d a l a z z

o , k ü j r q s c i D . l a l l a d a l l á z s

sssk q q l k o t á j u l a l a k o l a d

n q s k l q l k o t á j d l A . l a k k o l a d

t t o j , o , l l á z s l a j n a , g g n i o

t t ö j . ö . l l á z s l a y g n A . k o g n o j j u

, l a l a d a i d l a z z , d n t s l z a

. l a l l a d a i d l l á z s . d q n q t s l z a

o i i d l r o r ú z a s l a z , m l a i r s l a z

ö . k i d o k l a r u s q r ú z a l l á z s . a m l a r i s l l á z s

t a o k l d z a . . . v l n t t a o k l d

t a k o l a d a . . . a v l u n a t t a k o l a d

ᠳᠠᠳᠢᠯᠠᠬᠤ ᠶ᠋ᠢᠨᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ
didilihk, llrlza, o vln t -
dollah iKA llázsrlzA. ó, avlunat

ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ
taokld t vln t toaokld -
takolad qt avlunat takolaD

ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ
vln t toaokld zzzsg m vlnat
avlunat takolaD. ózs igqem avlunat

ᠳᠠᠳᠢᠯᠠᠬᠤ ᠶ᠋ᠢᠨᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ
, ddj l mlarn za mlag m
. dajdlá : mollah qmi tza, mollahgqM

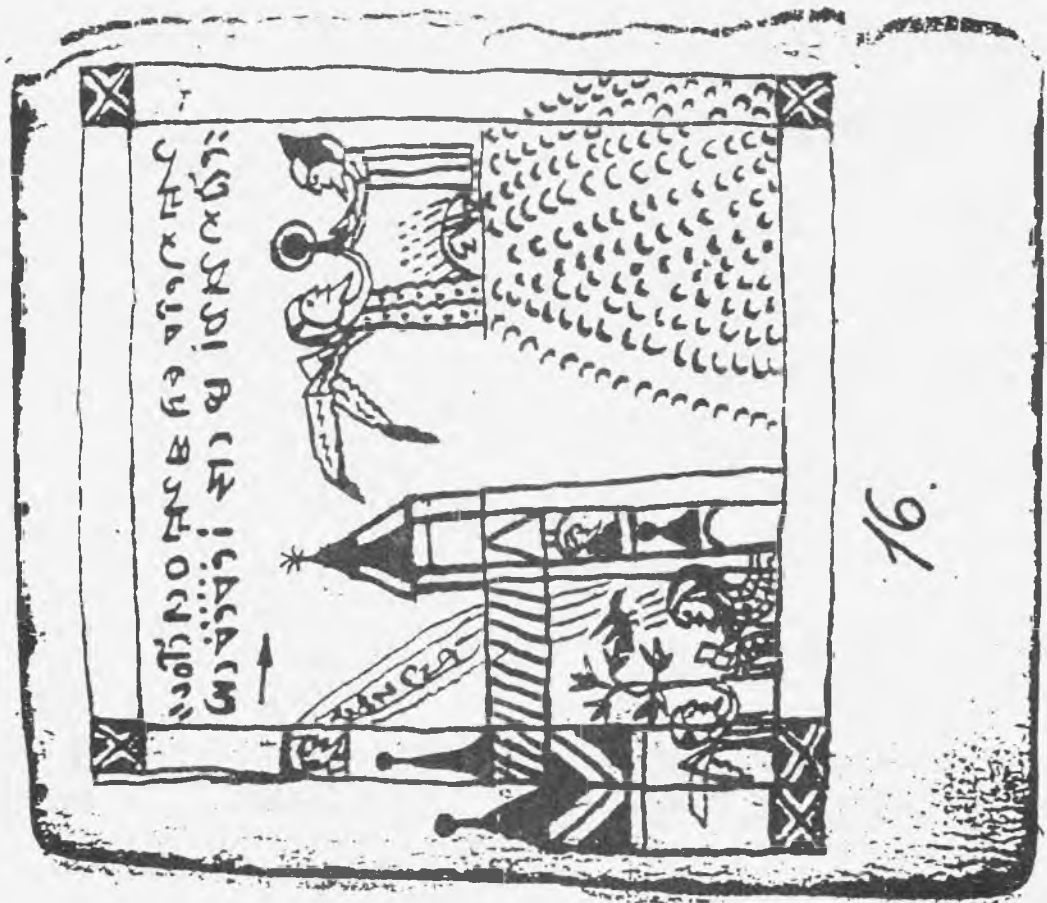
ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ
lajg na zaooiln ada oát
laygna zA.nöjön. lad a lovát

ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ
In oi, noj lynrás, toj l oi
-öN.nöj. noj laynrázS. ttöjlE.nöj

ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ
iir qj g aooj lajg, toj looi
kirqgi tza.nöj laygnA. ttöjlE.nöj

ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ
lkg, ooi ln za lynrás oidvj
lakkágl.nöjön zA.laynrázS.lqvöj

ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ ᠲᠤᠠᠠᠨᠠᠲᠤ
j, o, llázs lajna : g g n zzz
nöj. ö. llázs laygnA : k q g n q z



16.

A ROHONCI-KÓDEX másolatának 16. lapja

A ROHONCI-KÓDEX írásjeleinek feltételezett jelrendszere

<p>a = Δ, ♯, ∇, 1, 4, F, ↓, b = c = d = 0, 0, 3, ∇, 5, C, E, 2, e = C, C, E, E, f = g = 2, 3, 2, 9, 2, x, h = X, i = 1, ↓, j = 4, ↓, α, E, 9, 1, 2, 2, k = ^, +, 2, ~, l = C, G, L, m = 8P, M, 8, M, n = N, N, H, S, C, U, M, o = 0, (), 0, p = r = P, b, p, s, s = L, S, X, t = F, 2, T, 0, T, u = u, v, u, v, v = ↓, >, z = 6, 2, 2L, 5, 20,</p>	<p>á = x, X, cs = Z, gy = α, X, l = ↓, J = ↓, ld = X, ö = 0, 0, sz = K, Z, J, ü = u, Ü, zs = K,</p>
---	--

Összetett írásjelek

<p>az = ♯, I, ↓, amen = N ♯ angyal = (Δ)ND, 6ΔX5Δ, 6Δ ND, eljött = F(Δ)IC, (F)J6, (F)IC,</p>	<p>ze = F az Úr = 2 száll = F, 2, K szárny = 2</p>
--	---

mondatvégi írásjel = !

sorvégi elválasztás = ≡

Elősegíteni a demokratizálódást

– A vilemovi ökumenikus konferencia –
(Vilemov, 1995. november 8 – december 2.)

Az Európai Egyházak Konferenciája külön figyelmet szentel az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet munkájának. E tevékenység keretén belül rendezett konferenciát a Német Protestáns Egyházak közreműködésével a csehországi Vilemokban 1995. november 28 – december 2. között. E konferencia témája: Az egyházak szerepe a demokratizáció folyamatában. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa képviselőjében dr. Kovách Attila, dr. Szentpéteri Péter és Kiss Emil volt jelen. Az alábbiakban a delegáció vezetőjének a beszámolóját és a konferencia által elfogadott nyilatkozatot közöljük.

(Szerk.)

1.) A tanácskozás *egybehívója*: az Európai Egyházak konferenciája és a Német Evangéliumi Egyház (EKD). *Téma*: „Elősegíteni a demokratizálódást; fejleszteni a demokratikus ethoszt és a demokratikus intézményeket – kihívás az egyházak számára”. *Helyszín*: a vilemovi ortodox konferenciái központ.

A 27 résztvevő közül 17 a négy ún. „visegrádi országból” (Cseh Köztársaság, Szlovákia, Lengyelország, Magyarország) érkezett. Az EEK-t, a német egyházakat (EKD, Stuttgarteri Diakóniai Szervezet, az LVSZ német nemzeti bizottsága) 1, ill. 6 fő képviselte. Egy-egy résztvevő Albániából, Bulgáriából, Romániából volt jelen.

A magyar delegáció jól együttműködve, aktívan vett részt a tanácskozáson. Tagjai voltak: Kiss Emil, Kovách Attila (a nemzeti csoport jelentés készítője, a szerkesztő bizottság tagja, áhítaton való szolgálat), dr. Szentpéteri Péter (az egyik munkacsoport előadója, az irányító bizottság tagja). Tamás Bertalan írásban benyújtott tanulmánya az előkészítő anyag része volt.

2.) A tanácskozás *hátterét*, ill. *célkitűzéseit* R. Noll, az EEK titkára ismertette.

A közös rendezés hátterében az áll, hogy növekszik az együttműködés az EEK és az EKD között az emberi jogok és az EBESZ ügyének figyelemmel kísérése és támogatása tekintetében. (Az EKD adminisztratív szempontból is tehermentesíti a nagy konferenciákra készülő EEK-t.)

A vilemovi találkozó három folyamat részeként értelmezendő: (1) Tanácskozássorozat indult az EEK és az EKD szervezésében arról, hogy mit tehetnek az egyházak európai szinten a demokratizálás, az emberi jogok és a jogállamiság előmozdítására. A regionális tanácskozások sorában az első volt a vilemovi, ezt továbbiak követik a balti térségben, Délkelet-Európában, stb. – (2) Az ökumenikus szervezetekben előtérbe került az emberi jogok kérdése. Az EEK-ban kiértékelik az

USA-beli és kanadai egyházakkal közös programot és új koncepciót dolgoznak ki. Az Egyház és társadalom európai ökumenikus bizottsága (Brüsszel) emberi jogi kérdésekkel foglalkozó munkatársat állított be. Az EVT-ben hat régióra tagoltan vizsgálják és értékelik az emberi jogi munkát. – Az ökumenikus vizsgálódásnak ebben a folyamatában már kiérlelődött az a felismerés, hogy fokozottabb együttműködésre van szükség az egyházak és az NGO-k, különösen is a helyi emberi jogi csoportok között. (Ezt segíti elő az Egyházak Emberi Jogi Bizottsága által kiadott új kézikönyv.) – (3) Végül a vilemovi, valamint e tervezett további regionális konferenciák az 1997. júniusában, Grazban tartandó II. Európai Ökumenikus Nagygyűlés („Basel II.”) előkészítését is szolgálják.

A szervezők által javasolt program és munkamódszer arra engedett következtetni, hogy fő célkitűzéseknek a következőket tekintették: helyzetfelmérés, a tematikával kapcsolatos eszmecsere ösztönzése az egyes egyházakban, ajánlások és a jövődöntő munkára vonatkozó megállapodások kidolgozása. A távlati cél valószínűleg az, hogy az egész kontinenst felölelő egyházi hálózat foglalkozzék az emberi jogi kérdésekkel. Ezt különösen a volt szocialista országokban szeretnék előmozdítani, részben az ott folyamatban lévő változások miatt, részben pedig az érintett egyházak „felzárkóztatása” érdekében a máshol már hagyományosnak számító emberi jogi munka területén.

3. A „demokratizálás, emberi jogok, jogállamiság” kérdéséről *három előadás* hangzott el. Elisabet Winslip, az EBESZ varsói irodájának tisztviselője első sorban ennek – az NGO-val való kapcsolatokért is felelős – intézménynek a munkájáról szólt. (Az eredeti témája a visegrádi térségre vonatkozó helyzetfelmérés lett volna.) Különösen két feladatot emelt ki: a bosznia-hercegovinai rekonstrukció elősegítését, ill. a roma-sinti kisebbség ügyét. A Cseh Köztársaságbeli

helyzetet politikai szempontból J. Simsa, egyházi szemszögből J. Capek ismertette. A megbeszélések először két vegyes összetételű munkacsoportban, majd országokénti csoportokban (egy-egy ország delegációja, kiegészülve néhány nem a „visegrádi térségből” érkezett résztvevővel) folytak. A csoportjelentéseket a plénum vitatta meg, és ennek alapján jött létre a közös nyilatkozat. (Ehhez eredetileg országokénti jelentést is akartak csatolni, de ezt a jóval több előkészületet igénylő javaslatot – a magyar résztvevők kezdeményezésére is – a plénum az adott rövid időn belül nem látta megvalósíthatónak.)

Az albán, bolgár és román résztvevő külön beszámolót tartott. Különösen a bulgáriai problémák (feszültség az állam és az egyház között, a kis protestáns felekezetek rendkívül nehéz helyzete) jelentősen befolyásolták a tanácskozást.

4.) Amint ez a közös nyilatkozatból kiderül, a konferencia aláhúzta a közép- és kelet-európai államokban végbemenő demokratizálódási folyamat visszafordíthatatlanságának a jelentőségét. Emellett néhány *probléma*, ill. feltétlenül figyelembe veendő *szempont* is hangsúlyt kapott:

- a szociális biztonság és
- a demokrácia kultúrája fejlődésének a szükségessége;
- a kisebbségek helyzetének problémái (a magyar kisebbség Szlovákiában; a roma és sinti kérdés, mint az egész térség közös problémája);
- az egyházi élet alakításában mutatkozó nehézségek (a visegrádi térségben főként a csehek és szlovákok hiányolták az állam és az egyház viszonyában a pénzügyi kérdések végleges megoldását, valamint az ingatlan ügyek rendezését);
- (nem kifejezetten hiányként, de az egyházi társadalmi szolgálat elengedhetetlen feltételeként) az egyházi élet „demokratizálása”, amit a tanácskozás a transzparencia és participáció megvalósításaként értelmezett.

Néhány *egyházi feladat*, ill. *ajánlás* is megfogalmazást nyert:

- Az egyházaknak elő kell segíteniök, hogy a társadalom érzékenysége növekedjék az emberi jo-

gi kérdések iránt. Az NGO-kal való együttműködést ennek érdekében fokozni szükséges. Konkrét javaslat: ökumenikus konzultáció rendezése a roma és sinti kérdésről.

- A legelesettebbek iránti diakóniai felelősséget még intenzívebben kell gyakorolni.
- Nemzeti (ökumenikus) tanácsra minden országban szükség van. Ezekben belül emberi jogi ügyekkel foglalkozó munkacsoportot kell alakítani.
- A nemzetközi egyházi szervezetek feladata a konfliktusokban való közvetítés. Felül kell vizsgálni azt a gyakorlatot, hogy emberi jogi kérdésekről csak az érintett egyházak beleegyezésével lehet nyilatkozatot kiadni. A nemzetközi ökumenikus szervezetek és az EKD támogassák emberi jogi munkások képzését a kelet- és közép-európai országokban. A Vilemovban tárgyalt témák kerüljenek a II. Európai Ökumenikus Nagygyűlés napirendjére is.

A közös nyilatkozatban még nem szerepelt, de a szervezőktől azóta érkezett levél közli, hogy az ODIHR ez év tavaszán szemináriumot rendez a vallásszabadsággal kapcsolatos törvényhozásról. Erre lehet egyházi részről is (NGO-ként) jelentkezni. (Feltételek: problémaleírás, háttéranyag benyújtása, a költségek vállalása.)

6. Összefoglalva:

A konferencián az egyházak társadalmi szolgálata szempontjából fontos és időszerű kérdések kerültek napirendre. A jelek szerint az érintett tematika ökumenikus síkon fokozódó mértékben kap hangsúlyt. Vilemovban hasznos volt a szomszédos országok képviselői közötti tapasztalat, ill. információcsere. Külön említést érdemel, hogy amennyiben a hasonló tanácskozások folyamatossá válnak, ill. az egyes országokban emberi jogi kérdésekkel foglalkozó munkacsoportok alakulnak, ez alkalmat adhat olyan témák felvetésére, tárgyalására, mint pl. a kisebbségek helyzete. Javasolni lehet a közös nyilatkozatban foglalt ajánlások megvalósulásának figyelemmel kísérését, ill. az ezzel kapcsolatos esetleges hazai lehetőségek és feladatok mérlegelését.

Kovács Attila

Közös nyilatkozat

*„Az Úr Lelke van énrajtam,
mert felkent engem,
hogy evangéliumot hirdessek a szegényeknek,
azért küldött el,
hogy szabadulást hirdessek a foglyoknak
és a vakoknak szemük megnyílását,
hogy szabadon bocsássam a megkínzottakat
és hirdessem az Úr kedves esztendejét.”*

Luk 4,18-19

„A demokratizálódás elősegítése, a demokratikus ethosz és a demokratikus intézmények kifejlesztése, mint kihívás és feladat az egyházak számára” – ez volt

annak a nemzetközi konferenciának a vezérszólama, mottója, amely 1995. november 28-tól december 2-ig folyt le Vilemovban, a Cseh Köztársaságban. Az Euró-

pai Egyházak Konferenciája (EEK) a Németországi Evangéliumi Egyházzal (EKD) közösen hívta meg a résztvevőket erre a rendezvényre a Csehországi és Szlovákiai Orthodox Egyháznak Szent Gorazdról elnevezett ökumenikus központjába. A konferencia célja az volt, hogy megbeszéljük milyen feladat vár a közép- és kelet-európai egyházakra a demokratikus fejlődéssel és az emberi jogoknak emez országbeli védelmével kapcsolatban. A Vilemovba szólító meghívásra nyolc közép- és kelet-európai országból huszonheten jöttek el. A megbeszélések súlypontját a visegrádi államok (Cseh Köztársaság, Szlovák Köztársaság, Lengyelország és Magyarország) helyzetének megvitatása alkotta.

Első plenáris ülésünkön a közép- és kelet-európai országokban a demokratizálódási folyamat nagy fontosságát és visszafordíthatatlanságát hangsúlyoztuk. Az elnyomás évtizedei után nagy mértékben megvalósultak a demokratikus intézmények, az állampolgári jogok és az alapvető emberi jogok. Ennek ellenére egyes országokban különböző mértékben vannak még problémák a demokratikus jogok megvalósítása tekintetében, pl. az etnikai és nemzetiségi kisebbségek jogait illetően. Hangsúlyoztuk továbbá, hogy a demokrácia nem korlátozódhat a szabad választások tartására, a hatalom megosztásának intézményesítésére, vagy a piacgazdaság bevezetésére. Demokratikus társadalom csak akkor alakulhat ki, ha a piacgazdaságra való áttéréssel együttjár a gazdasági biztonság is. Ugyanígy van szükség a demokratikus kultúrára. Az állampolgároknak síkra kell szállniok a közös értékek megteremtéséért és megőrzéséért s felelősséget kell vállalniok a közjóért. Végül az is feladata az egyházaknak, hogy saját soraikban is megvalósítsák az átvilágítás és a közügyekben való részvétel lehetőségét.

Ilyen háttérrel többek között a következő témákat vitattuk meg a munkacsoportokban. A kisebbségek ügye számos országban jelent problémát. Bár deklarálták az etnikai és nemzetiségi kisebbségek jogait, ezek megvalósítása sok helyütt különböző mértékben nem kielégítő. Külön problémát jelent a romák (cigányok) és a sintik helyzete. Szerepelt a tárgysorozaton a száműzöttek és menekültek helyzete is a befogadó országokban.

Nagy figyelmet szenteltünk a lelkiismereti és vallásszabadságnak. Örömmel üdvözlöttük és nagyra értékeltük a vallásszabadság biztosítását. Egyes társadalmakban mégis az egyházi élet bizonyos nehézségeire lehet rámutatni. Sajnálattal kellett megállapítanunk, hogy egyes vallási csoportok és szekták visszaélnék újonnan elnyert szabadságukkal. Bár nem a törvényes tilalmak jelentik a járható utat, az egyházaknak mégis kötelességük, hogy lelki és erkölcsi vitát folytassanak velük; ez semmiképpen sem jelenti a gondolati, lelkiismereti és vallásszabadság megsértését.

Nagy aggodalommal figyeltük az olyan fejleményeket társadalmainkban, hogy a politikai szabadságért igen nagy árat kell fizetni a lakosság széles rétegeinek elszegényedésével és a társadalom peremére szorulásával. A munkanélküliség és a szegénység azzal a veszéllyel jár, hogy a demokratizálódási folyamatot nem részesítik kellő támogatásban. Az ilyen irányú (visz-

szá) fejlődés különösen a fiatalokat, a nőket, a sokgyermekes családokat és az időseket sújtja.

Mint keresztyének, akik hisszük, hogy az ember Isten képére teremtett, meg vagyunk győződve arról, hogy ki kell vennünk a részünket társadalmunk demokratizálásából és az emberi jogok érvényesítéséből és védelméből. A felsorolt problémákra tekintettel az alábbi feladatokat, vagy ajánlásokat tárjuk az egyházak elé.

– Még érzékenyebbé kell tenni egyházainkat és társadalmainkat az emberi jogok kérdései iránt. Ezt szolgálja pl. ha türelemre nevelünk a kisebbségek, a menekültek, a romák és sintik iránt. Ez hozzátartozik ahhoz a feladatunkhoz, hogy társadalmainkban terjesszük a keresztyén értékeket.

– Javasoljuk továbbá, hogy Európában, de különösen Közép- és Kelet-Európában rendezzenek konzultációt az országokban élők sintik és romák jogainak védelméről.

– Fokozni kell a diakóniai felelősségvállalást a társadalom leggyöngébbjeiért. A fenti problémák társadalmi és politikai felelősségünk vállalására figyelmeztetik az egyházakat.

– Közép- és Kelet-Európa lehetőleg valamennyi államban nemzeti egyháztanácsokat kell létesíteni. A tagegyházaknak ezeket megfelelő személyi és anyagi támogatásban kell részesíteniök. Minden országban létre kell hozni az emberi jogok kérdéseivel foglalkozó munkacsoportokat. A többségi és kisebbségi egyházak között gyakran nem elégséges együttműködést a nemzeti egyháztanácsoknak kell elmélyíteniök. Hangsúlyozzuk a többségi egyházak különleges felelősségét országuk társadalmában.

– Mivel mi is beletartozunk országunk polgári társadalmába, fontosnak tartjuk, hogy az emberi jogok érvényesítéséért és védelméért együttműködjünk más társadalmi csoportokkal és nem-kormány szintű szervezetekkel.

– Biztatjuk a nemzetközi ökumenikus szervezeteket, mint amilyen az Európai Egyházak Konferenciája és az Egyházak Világtanácsa, hogy a tagegyházaik között felmerülő konfliktusokban közvetítő és békéltető szerepet játsszanak. Örömmel fogadnók, ha újra fontolóra vennék azt a gyakorlatot, hogy az emberi jogok megsértésével kapcsolatban csak az érintett egyházakkal egyetértésben adnak ki nyilatkozatot.

– Az emberi jogok és a demokratizálódás kérdését az 1997-ben Grazban tartandó II. Európai Ökumenikus Nagygyűlés egyik fontos témájául ajánljuk.

– Kérjük a nemzetközi ökumenikus szervezeteket és az Egyházak Világtanácsát, hogy tegyék lehetővé, illetve erősítsék meg az emberi jogok területén munkát vállaló egyházi képviselők kiképzését és minősítését.

– A vilemomi konferenciát fontos lépésnek tartjuk azon az úton, amelyen erősíteni kívánjuk a demokratizálódást Közép- és Kelet-Európa társadalmában. Ezen az úton tovább kell lépni újabb konferenciák megrendezésével Kelet- és Délkelet-Európa államai-
ban is.

Vilemov, 1995. december 2.

(Fordította: Fűkő Dezső)

A Központi Bizottság Moderátorának jelentése

Az EVT Központi Bizottsága 1995 szeptemberében tartotta utolsó ülését. Korábbi számunkban közöltük e bizottság magyar tagjának, Szabóné Mátrai Mariann evangélikus lelkésznek e bizottsági ülés kapcsán született írását az ökumenikus mozgalomról. Az alábbiakban a két legfontosabb előadást, a moderátori és a főtítkári jelentést adjuk közre.

(Szerk.)

Szeretném önöket újra köszönteni a keresztyén szeretet és testvériség szellemében. Valóban szép újra együtt lenni az Isten által egybehívott egyház közösségében, amelyet a ma teljesebb koinoniára és a világban való hűséges misszióra hív el. A Központi Bizottság értekezletei fontos alkalmat jelentenek a kritikai önvizsgálatra, a komoly reflexióra és a közös cselekvésre. Azért gyűltünk egybe, hogy mély felelősségtudattal és kölcsönös számadással tekintsünk vissza az Egyházak Világtanácsának 1994 januárja és 1995 szeptembere közötti működésére.

Jelentésem két részből áll. Először a Végrehajtó Bizottság munkájáról adok rövid beszámolót. A második részben azzal a témával fogok foglalkozni, amelyet magam legszívesebben úgy nevezek: „Isten missziójának új megvalósulása felé a pluralista társadalmakban”.

I.

A Központi Bizottság utolsó találkozója óta (1994. január 20-28., Johannesburg, Dél-Afrika) a Végrehajtó Bizottság háromszor találkozott (1994. szeptember 14-től 19-ig Bukarestben, Romániában, 1995. február 7-től 11-ig Genfben, Svájcban, és 1995. szeptember 12-től 13-ig ismét Genfben). Ezek közül az első két ülésről már kaptak beszámolót. Most tehát arra szorítokozom, hogy a Végrehajtó Bizottság munkájának legfontosabb dimenzióit és főbb szempontjait ismertessem.

A nyolcadik nagygyűlés

a) *A nagygyűlés témája.* Talán emlékeznek, hogy a Központi Bizottság Johannesburgban vonakodott elfogadni a „Térjetelek Istenhez, örvendeztetek reménységben” megfogalmazást, míg a Végrehajtó Bizottság korábbi javaslata, „Itt az idő, térjetelek meg és örüljetelek”, túlságosan 1998 konkrét idejére látszott helyezni a hangsúlyt. Mivel úgy tűnt, hogy ezekkel a megfogalmazásokkal kapcsolatban már minden lehetőséget kimerítettünk, a stáb új irányban próbálkozott. A gyógyítás gondolata megfelelőnek látszott annak megfogalmazására, hogy az ünneplés motívumában a megbékélés, helyreállítás és megújulás áll a középpontban: az ünneplés a megtört közösség gyógyításának aktusa.

Amikor a Nagygyűlést Előkészítő Bizottság (EB) megpróbált általánosságban reagálni a johannesburgi vitára, először a következő két lehetőséget fontolta meg: „Isten meggyógyít, örvendezzünk reménység-

ben”, illetve „Isten meggyógyít – új élet felé közösségben”. Végül a bizottság egyhangúlag a következő megfogalmazás mellett döntött: „Gyógyíts meg, Istenünk, és élni fogunk”. A VB több tagjának az volt a meggyőződése, hogy az EB általt javasolt téma eltér a Johannesburgban megfogalmazott fő gondolattól. Más lehetőségeket is fontolóra vettek tehát, és tovább dolgoztak a johannesburgi javaslatokon. Hosszú vita után a Végrehajtó Bizottság a következő megfogalmazás mellett döntött: „Térjetelek Istenhez, örvendeztetek reménységben”. Ezután a főtítkár részletes indoklással elküldte ezt a javaslatot a Központi Bizottság tagjainak, hogy levélben szavazzanak róla.

b) *A Nagygyűlés jellege és munkamódszere.* A Központi Bizottság üdvözölte az Előkészítő Bizottságnak a Nagygyűlés jellegével és szerkezetével kapcsolatos munkáját. Kijelentették, hogy a Központi Bizottság nem kötheti meg az EB-t tevékenységében, de véleményét megoszthatja az Előkészítő Bizottsággal. Ennek szellemében a VB általánosságban elfogadta az Előkészítő Bizottságnak a Nagygyűlés jellegére és munkamódszereire vonatkozó tervét, és a következő észrevételeket tette: (1) Az ügyek és problémák „fóruma” gondolatát tovább kell fejleszteni, és be kell tagolni a Nagygyűlés életébe és szerkezetébe; (2) Az EB vizsgálja meg, hogyan lehetne a Nagygyűlés munkájába betagolni az egyes térségek problémáinak és az ezzel kapcsolatosan végzett teológiai munkának a tárgyalását; (3) Találjanak módot arra, hogy a Nagygyűlés munkájának részeként teológiai kérdésekkel is foglalkozzon.

c) *A Nagygyűlés időpontja.* Az Előkészítő Bizottság javaslatára a VB azt ajánlotta a Központi Bizottságnak, hogy a nyolcadik Nagygyűlést 1998. augusztus 24-től szeptember 7-ig tartsák.

d) *A mandátumok elosztása.* A Központi Bizottság megkérte a Végrehajtó Bizottságot, hogy a következő ülésre készítsen részletes tervet a mandátumok elosztásáról, és ezzel kapcsolatban több ajánlást tett (ld. a KB 1994. januári jelentését, 87-88.o.). Megkértük a stábot, hogy dolgozzon ki alternatív javaslatokat, és így két elképzelés került a VB elé. A VB kezdetben a második modell felé hajlott, mert ez garantálta volna az ifjúság 25%-os részvételét. Mivel azonban ez a modell számos nehézséget rejtett magában, a VB úgy döntött, hogy a második modellt követi, megjegyezve, hogy többet kell tenni a térségek és felekezetek megfelelő egyensúlyáért. Javasolták, hogy lehetőség szerint biztassuk az egy országban vagy térségben élő egyházakat, tárgyaljanak egymással a delegációk

összetételéről, törekedve a fiatalok 25%-os, illetve a nők 50%-os képviseleti arányára. Az elosztást tovább finomítottuk, a 25.000-nél kisebb tagságú 31 egyház részére egy-egy helyet biztosítva, és az egyházankénti mandátumok felső határát 25 főre emelve. Ha a 15%-os kategóriát teljes mértékben alkalmaznánk, ezzel a mandátumok száma 1131-re növekedne. Ez a modell lehetőséget nyújt arra, hogy valamilyen módon minden különböző követelménynek eleget tegyünk.

A VB tehát a következőkben állapodott meg: először, hogy az első modellt fogadja el, és ennek alapján tesz javaslatot a Központi Bizottságnak a Nagygyűlés mandátumainak elosztásáról; másodsor, hogy megerősíti szándékát a fiatalok 25%-os, ill. a nők 50%-os arányának elérésére; harmadsor, hogy a végső javaslat elkészítése az alábbiak szerint történjen: 1994 októberében a tagegyházakat levélben értesíteni kell a mandátumok tervezett elosztásáról, és meg kell kérni az egyháztagság naprakész statisztikáját; a fejleményekről 1995 februárjában jelentést kell tenni a VB-nek; 1995 szeptemberében a Végrehajtó- és a Központi Bizottságnak végső jelentést kell tenni a tagegyházankénti mandátumokról, illetve a térségek és felekezetek szerinti egyensúlyról.

A februári ülésen a VB a tagegyházaknak kb. a felétől megkapta az egyháztagságról szóló statisztikát és a mandátumok elosztásával kapcsolatos észrevételeket. Szintén megtárgyalták a 15%-os kategória kérdését. Mint tudják, ez egyrészt az ortodox egyháznak juttatott rendkívüli mandátumokat jelenti, amelyek segítségével jelenlétüket 25%-ra kívánjuk növelni, másrészt azokat a rendkívüli helyeket, amelyeket az egyházaknak a nők, fiatalok és világiak megfelelő képvisellete érdekében adunk. A 15%-os kategória elosztására a VB a következő menetrendet javasolja a Központi Bizottságnak: először osszuk el a mandátumokat az ortodox egyházak között, hogy részvételük elérje a 25%-ot; másodsor foglalkozunk a nők, a fiatalok és a világiak arányával a Központi Bizottság előirányzata szerint; harmadsor a KB által meghatározandó elvek szerint kiválasztott egyházak kapjanak plusz egy-egy helyet.

A következő napokban megkapják az EB teljes jelentését, és megkérjük önöket a Nagygyűlés jellegének és időpontjának, valamint a mandátumok elosztásának végső kidolgozására.

Szervezeti felülgizsgálat

A tervszerű újjászervezéssel foglalkozó tanácsadó testületnek a Központi Bizottsághoz intézett jelentése (1991 szeptemberében) a következő záradékot tartalmazta: „Az újjászervezés következményeinek fényében egy áttekintésben értékelni kell az új szervezet hatékonyságát a remélt előnyök elérésében. Ezt az értékelést az új főtitkár hivatalba lépése után három évvel kell elvégezni.” (KB jelentés, 1991, 179.o.)

Miután a stábnak a tárgyról adott értékelését figyelmesen meghallgatta, a VB úgy érezte, hogy a jelenlegi szervezet általában megfelelő. Sikerült növelni az EVT munkájának tervszerűségét, a programokon belül és azok között jobb együttműködést, integrációt és

kölcsönös elszámolást kialakítani. A VB megjegyezte, hogy az új szervezet még a megvalósulás kezdeti szakaszában tart, és néhány felelős igazgató csak viszonylag rövid ideje van hivatalában. A három éves időszak tehát nem volt elegendő arra, hogy komolyan kialakítsuk a prioritásokat, felülvizsgáljuk a feladatköröket, és megszervezzük a programegységek és a Főtitkárság belső életét. A VB kijelölte, hogy a jelenlegi szakaszban mely területek igényelnek további figyelmet:

a) *A Vallásközi Kapcsolatok Hivatala (OIRR).* Az értékelés rámutatott, hogy határozottabbá kell tenni az OIRR arculatát. Valójában nem volt kielégítő a teológiai szempontok elválasztása a kapcsolat-tartási feladatoktól, és ez mindkét oldalnak kárára vált. Megmutatkozott, hogy az OIRR feladatköréhez hozzá kell adni a tevékenységével kapcsolatos teológiai munkát. Ezt a hasonló kérdésekkel foglalkozó többi programegységgel együttműködve végezhetné.

b) *Az Ökumenikus Intézet (Bossey) elhelyezése.* A Bosseyben működő intézetnek a programba való integrálásával kapcsolatban nehézségek mutatkoztak, és ez Bossey adminisztratív kiválásához vezetett az ökumenikus teológiai oktatás folyamatából (I. programegység). Ezt a KB a Bosseyt felügyelő csoport ajánlására 1994 januárjában jóvá hagyta. A VB általános benyomása az volt, hogy az Ökumenikus Intézetet az I. programegység hatásköréből kivonva a Főtitkárságon belül a főtitkárhelyettes felügyelete alá kell helyezni. Ez a döntés azon a felismerésen alapult, hogy Bossey nem egy külön program-terület, hanem az EVT egységének nyújt szolgáltatást.

c) *A Főtitkárság tanácsadó testületei.* Kiderült, hogy a Főtitkárság tanácsadó testületeiről szóló intézkedések nem kerültek részletes kidolgozásra, és a gyakorlatban elégtelennek bizonyultak. A VB úgy érezte, hogy a témát jobban ki kell fejteni, és összhangba kell hozni a munkacsoportokkal kapcsolatos intézkedésekkel. Ettől a szándéktól vezérelve a Végrehajtó Bizottság úgy döntött, hogy a Vallásközi Kapcsolatok Hivatala (OIRR), az Egyházi és Ökumenikus Kapcsolatok Hivatala (OCER), valamint a Kommunikációs Hivatal részére a Végrehajtó Bizottság 5-15 főből álló tanácsadó csoportokat nevez ki. Ezek a Központi Bizottságnak tartoznak elszámolással, a Végrehajtó Bizottságon és a Főtitkárság bizottságán keresztül. A tanácsadó csoportok feladata először, hogy a Főtitkárságon működő ezen hivatalok munkájához segítséget nyújtsanak; másodsor, hogy a Központi Bizottságnak és a Főtitkárságnak tanácsot adjanak az EVT-n belüli programközi együttműködéssel és kommunikációval kapcsolatban; és harmadsor, hogy tanácsot és segítséget adjanak az EVT munkájáról az egyházak és az ökumenikus mozgalomban résztvevő más partnereknek adandó számadásban.

d) *A programbizottságok és programcsoportok feladatai.* A programcsoportok megerősítésére és a programbizottságokkal való megfelelő kapcsolat biztosítása érdekében a Végrehajtó Bizottság a következő határozatokat hozta: Először: a programbizottságok és a programcsoportok figyelmét fel kell hívni kölcsönös szerepük és felelősségük szabályaira, aho-

gyan azt a szabályzat negyedik fejezete rögzíti, amelyet a Központi Bizottság 1994 januárjában fogadott el. Másodsor: a Központi Bizottság felel a program-egységek munkája során követendő általános irányelvek meghatározásáért (szabályok 5. fejezete); ez magában foglalja a személyi és pénzügyi erőforrások hasznosítására felállított egyetemes prioritásokat. Harmadsor, a programcsoportok a Központi Bizottság által jóváhagyott irányelveken és erőforrásokon belül szabadon határoznak a progamegységen belüli prioritásokról és az egységekben folyó programszerű munka irányításáról (beleértve a rendelkezésre álló stáb foglalkoztatását, és a források kihasználását).

e) *Az Egyházak Világtanácsa elnökei.* A hetedik nagygyűlést követően kérdések merültek fel az elnökök szerepét illetően. Ez eredetileg egy olyan tiszteletbeli cím volt, amelyet megkülönböztetett egyházi méltóságok kaptak. Most, hogy számuk nyolcra emelkedett, megkértük őket, hogy lépjenek előtérbe, és vállaljanak tevékeny szerepet az irányító testületek munkájában. A VB úgy döntött, hogy a csoportot, amely az „együttgondolkodási és tervezési folyamat” részeként a képviselő és az EVT-ben való részvételt szabályozó törvények revíziójával foglalkozik, megkéri az elnököknek az EVT életében és munkájában való szerepének megfogalmazására.

f) *Vitaszabályok.* Az EVT szabályainak és szabályrendeleteinek a Központi Bizottság által 1994 januárjában elfogadott revízióját követően a VB-t felkérték, hogy vizsgálja felül a „Központi Bizottság vitaszabályainak vezérfonalát”, hogy azt átalakítva, az EVT újra nyomtatott alkotmányába lehessen foglalni. Ez a vezérfonal egy egyszerűsített segédlet volt, az irányító testületek tagjainak és a nagygyűlések számára készített részletes és komplex Vitaszabályokon alapult (Alkotmány és szabályzat, XV.). A VB úgy érezte, hogy maga a vezérfonal ugyan megfelelő, de a Szabályzat XV. fejezetében a beszédről és javaslattételről szóló 5.b és 5.j pontokban szükség lehet némi revízióra, hogy összhangba kerüljenek a jelenlegi gyakorlattal. Ezekben a cikkekben tehát kisebb változások történtek.

g) *A progamegységek tisztségviselői.* Némi zavar támadt a „progamegység tisztségviselői” meghatározásával kapcsolatban, amelyet a Központi Bizottság által 1994 januárjában (jelentés, 181kk. o.) elfogadott V. fejezet tartalmaz: „A progamegységek munkájának szabályai”. A szabályok megfogalmazása közben a Szabályrendeleti Bizottság biztosítani akarta a jó munkakapcsolatot a programbizottságok és programcsoportok között, és hangsúlyozni akarta, hogy a Központi Bizottság a határozathozatalban végső tekintéllyel bír. A 2.3. szabály garantálta az együttműködést a bizottság és a csoport között. A progamegységek tisztségviselőinek talán legfontosabb feladata volt, hogy a programbizottság munkáját előkészítsék. A gyakorlat programonként változott, és ezért félt volt, hogy ez a szabály gátolhatja a csoportnak és vezetőinek munkáját. Hangsúlyozták azonban, hogy a programok belátásuk szerint szabadon választhatják meg munkastílusukat, és gondoskodhatnak programfelelősről.

h) *Stáb kialakítása.* A canberrai nagygyűlés után a Központi Bizottság megegyezett a 7-10 tagú stábok kialakításának rendjében. Ez a rend a gyakorlatban sokkal áttekinthetőbbnek bizonyult, mint az előzőleg érvényben levő. Az eljárás mindazonáltal időigényes volt, ezért felmerült, hogy – a Főtitkárság és az igazgatók jelölésének kivételével – egy egyszerűbb eljárás lenne megfelelőbb. Mivel a főtitkár tesz javaslatot a Végrehajtó Bizottságnak minden 7-10 tagú stáb jelölésére, ő felel a toborzás, válogatás és kinevezés szabályszerű lefolyásáért. Arra biztattuk tehát, hogy állítson össze egy jegyzéket az irányelvekből, hogy a jelenlegi eljárást egyszerűbbé lehessen tenni az egyértelmű elszámoltathatóság megtartásával. A főtitkár úgy gondolta, hogy egy ilyen dokumentum részleteit a Végrehajtó Bizottság dolgozhatja ki, és az eljárások értelmezésére szolgálhatna.

i) *Hit és egyházalkotmány szabályrendeletei.* A Központi Bizottság 1994 januári ülésén elfogadták az EVT módosított szabályrendeleteit, kivéve azokat, amelyek a hittel és egyházalkotmánnyal kapcsolatosak. A Hit és Egyházalkotmány Állandó Bizottsága a fennálló szabályrendeleteknek megfelelően formálisan elfogadta a javasolt módosításokat. Már csak a Központi Bizottság végső beleegyezésére van szükség.

A felülvizsgáló csoportot kérték fel, hogy foglalja össze a Szabályrendeleti Bizottság néhány más problémájával (Központi Bizottság jelentése, 137kk. o.), de megállapították, hogy minden pont részletesen tisztázott, kivéve a helyszíni stábok kijelölését. Úgy gondolták, hogy ezekről a programoknak kell gondoskodniuk, a program vezérfonalak szerint (V. fejezet, 11.§.).

Az EVT-tagság kritériumainak felülvizsgálata

Az EVT-tagság kritériumainak korábbi felülvizsgálatát a Központi Bizottság kezdeményezte 1977-ben, de ez két év után megszakadt, minden konklúzió vagy határozat elérése nélkül. A VB tisztában volt vele, hogy a tagság kritériumainak bármilyen felülvizsgálata olyan alapvető teológiai és ekklesiológiai kérdéseket hoz felszínre, amelyekkel kapcsolatban nincs megegyezés az EVT tagjai között. Több okból is időszerűnek tűnt, hogy a kritériumok át gondolására munkatervet alakítsunk ki. Először is a tagsági kérelmek szüntelen áradata miatt: vajon célja-e az EVT-nek, hogy teljesen nyitott legyen és folyamatosan növekedjen? Másodsor, az EVT tagjai által alkotott közösség miatt: az évek során ez annyira elmélyült, hogy lehetővé és szükségessé teszi a tagság jelentésének világosabb megfogalmazását. Harmadsor, az EVT sokrétű kapcsolata miatt a tagságán kívüli egyházakkal, ökumenikus szervezetekkel, hálózatokkal stb.: szükséges tisztázni, hogy a formális tagságon kívül milyen kapcsolat lehetséges az EVT-vel.

A VB úgy vélte, hogy az ennek megvitatására készített munkatervnek a következőket kell tartalmaznia: a tagság jelentése; helyi ill. nemzeti ökumenikus tevékenység; pénzügyi kötelezettségek; az egyház mérete; olyan egyházak, amelyeknek tagjai több országban vagy térségben élnek; a tagságot megelőző előké-

születi periódus; megfigyelői státusz; kapcsolat az ökumenikus partnerekkel. Ezen megfontolások fényében a felülvizsgálat folytatására a következő lépéseket javasolták:

a) tárgyalás a Végrehajtó Bizottságban, munkacsoport kinevezése a Központi Bizottságon keresztül;

b) a munkacsoport két értekezlete a Központi Bizottság következő üléséig;

c) jelentés a Végrehajtó Bizottságnak a munka előrehaladásáról 1995 februárjában;

d) zárójelentés a Központi Bizottságnak 1995 szeptemberében.

Felvetődött a kérdés, hogy ezt milyen mértékben lehet külön kezelni az „együttgondolkodási és tervezési folyamattól”. Az általános benyomás az volt, hogy a folyamat során ekkleziológiai kérdésekkel is foglalkozni kell. A kritériumok felülvizsgálatával foglalkozó kis létszámú munkacsoportban meg kellene határozni azokat a mélyebb ekkleziológiai kérdéseket, amelyek a tervezési folyamathoz tartoznak. Az alkotmányt és a szabályokat érintő bármilyen változással a nagygyűlésen kell foglalkozni, ezért erre megfelelő időkeretet kell fenntartani. Később a munkacsoport négy területtel foglalkozott, és az eredményeket a VB elé tárta:

a) a nemzeti ökumenikus tanácsokkal és más ökumenikus partnerekkel való kapcsolat, és a velük kialakított közösség; az egyes egyházak ökumenikus kapcsolatainak, méreteinek stb. kérdése;

b) a tagság jelentése – mit jelent egy egyház számára az EVT-hez tartozás?

c) a tagsággal járó felelősség és kötelezettségek, beleértve az anyagi hozzájárulást, ökumenikus elkötelezettséget;

d) előkészület a tagságra, az egyház tagságának elfogadásához vezető folyamat.

Erről a kérdéstről hamarosan részletes jelentést fognak kapni.

Közös ügyek

A nemzetközi kapcsolatok területén a VB számos pozitív fejleményre figyelt fel, mint például: a dél-afrikai választások, amelyek többségi kormányzashoz vezettek; a Közel-Keleten folytatódó békefolyamat; az IRA által bejelentett tűzszünet Írországbán; béketárgyalások Sri Lankán; tárgyalások az USA és Észak-Korea között; párbeszéd a kormány és a Nemzeti Demokratikus Front között a Fülöp-szigeteken stb. A VB hosszú vitákat folytatott elsősorban Bosznia-Hercegovináról, Ruandáról és Burundiról, Dél-Afrikáról, Észak-Írországról, Kubáról, Haitiról, Csehszföldről, Angoláról és Peruról, Albániáról, Koreáról, Indonéziáról és Iránról és akcióba lépett, ahol lehetségesnek látta.

A Végrehajtó Bizottság megkérte az EVT elnökeit, hogy 1995-ös pünkösdi üzenetükben az erőszak elleni program összefüggésében reflektáljanak a II. Világháború befejezésének 50. évfordulójára; megkérte továbbá a főtítkárt, hogy készítsen részletes pásztori üzenetet az egyházak megemlékezéseiben való részvételének vezetésére, arra biztatva őket, hogy:

a) megemlékezéseiket állítsák egyetemes összefüggésbe;

b) adjanak bátorítást a helyes ünneplésre, továbbá bűnbánatunk kifejezésére, amiért nem tudtuk félretenni a háborút, mint a konfliktusok megoldását és nem tudtuk megakadályozni a világméretű erőszak hullámot;

c) hívják fel a figyelmet az erőszak továbbterjedésére és a világméretű társadalmi struktúrák minden szintjén való járványszerű megjelenésére, hangsúlyozva egy békés kultúra kialakításának szükségességét;

d) emlékezzenek meg a II. Világháború okairól és az egyházak felelősségéről, hogy a világban még ma is létező okokat legyőzzék;

e) emlékeztessenek az ökumenikus mozgalom örökségére és annak tanulságait alkalmazzák az egyházaknak a mai társadalomban folytatott biznyságtétele során.

A Végrehajtó Bizottság jelentésében megtalálják a VB fenti ügyekben végzett megbeszéléseinek és tevékenységének részleteit (bukaresti jelentés, 32-40. o.; genfi jelentés, 8-14. o.). Szeretném azonban felhívni a figyelmet néhány állandó problémára: Mit tehet és mit kell hogy tegyen az EVT olyan esetekben, amikor nem ért egyet valamelyik tagegyháza cselekedeteivel? Hogyan kezdeményezheti az EVT az ökumenikus párbeszéd új formáit szélsőséges válsághelyzetekben? Hogyan fejlesztheti ki az ökumenikus mozgalom a konfliktushelyzetben levő egyházak között a kölcsönös felelősségérzetet? Ezek a kérdések további tárgyalásra várnak.

Különleges alap a rasszizmus elleni küzdelemért

a) *Az 1994-es ösztöndíjak odaítélése.* 1994-ben a Végrehajtó Bizottság 225 ezer dollár odaítéléséről döntött, 26 fajilag hátrányosan megkülönböztetett csoport számára. A kedvezményezettek között voltak bennszülött népek, fajilag hátrányosan megkülönböztetett nők, faji és etnikai konfliktusok áldozatai Dél-Afrikában, Észak-Amerikában, Latin-Amerikában, Európában és Afrikában.

b) *A Különleges Alap jövője.* A Végrehajtó Bizottság arról értesült, hogy a főtítkár kérésére két csoport tárgyalta a Különleges Alap jövőjéről. Mindkettő úgy vélekedett, hogy a Különleges Alap sajátos prófétai hagyományát folytatva hangsúlyt kell helyezni a gazdasági és környezeti rasszizmusra; a Különleges Alapot célirányosan kell működtetni; továbbra is a VB döntsön az ösztöndíjakról. A két csoport azonban nem egyezett meg minden kérdésben és a Végrehajtó Bizottsághoz fordult útmutatásért, különös tekintettel az Alap nevére, vagyonának gyarapítására, az ösztöndíjkifizés módjára, és egy esetleges különleges célterület kijelölésére (az elmúlt 25 évben a középpontban a dél-afrikai felszabadítási mozgalmak álltak, amelyek évente az összes odaítélt ösztöndíjak 50%-át kapták).

A VB rendkívül fontosnak tartja az Alapot, mert a rasszizmus továbbra is egyike azoknak az égető globális kérdéseknek, amelyekkel az egyházaknak és a társadalmaknak szembe kell nézniük, és ezért így határozott:

1) Folytatni kell a Különleges Alap prófétai hagyományát;

2) Az Alap új neve: *az EVT Különleges Alapja a Rasszizmus Elleni Küzdelemért*;

3) Az Alap törekvéseinek középpontjában továbbra is az álljon, hogy segítse nyilvánosság elé lépni a fajilag elnyomott mozgalmakat és bennszülött népet az igazságért folytatott harcukban. A VB megállapította az Alap adminisztrációs és szervezeti rendjét, felülvizsgálva annak kritériumait. (1995. februári jelentés, 64-66. o.)

Afrikai konszolidációs program

Bizonyára emlékeznek, hogy a VB 1993. márciusi ülésén, felismerve, hogy az egyre nagyobb változások ellenére Afrika válsághelyzetben megy keresztül, egy „Afrika jelentést” fogadott el. A cél egy programközi átvilágító csoport felállítása volt, amelynek feladata az EVT Afrikával kapcsolatos munkájának folyamatos értékelésére szolgáló mechanizmus és programkeret kidolgozása. Ez a csoport, konzultálva az Afrikai Feladatok Munkacsoportjával, gondoskodik a munka koordinációjáról, hogy elkerüljék az átfedéseket, és biztosítsák a megközelítési módok egységét. Ezzel az elhatározással a VB megállapodott, hogy összeállítja az EVT afrikai munkájának vezérfonalát.

Ez a működési vezérfonal (1995. februári jelentés, 67-70. o.) először is leírja az afrikai helyzet főbb jellemzőit, majd körvonalazza az ökumenikus mozgalom szabályait, megjelölve a következő prioritásokat:

a) a jelenlegi afrikai helyzet elemzése és értelmezése;

b) igény a lehetőségek szélesítésére, válaszként a világgazdaság Afrikával való kapcsolatára;

c) társadalmi rekonstrukció, beleértve a szociális intézmények és hálózatok rehabilitációját és újjáépítését.

A VB felismerte, hogy ezeket a célokat egy EVT szintű koordinációval és átvilágítással lehet megvalósítani.

Az „együttgondolkodási és tervezési folyamatról”

A Végrehajtó Bizottság Bukarestben kifejezte óhaját, hogy időt szakítson az „együttgondolkodási és tervezési folyamat” teljes körű vitájára, hozzájárulva ezzel a folyamathoz. A főtítkárt arra kérték, dolgozzon ki egy vázlatot és időrendet, amelynek alapján a folyamat a nyolcadik Nagygyűlésen teljessé válna. Az 1995. februári ülésen a főtítkár jelentést tett a Végrehajtó Bizottságnak, a következő fontosabb pontokat érintve:

a) 1993-ban úgy látták, hogy a folyamat vége egy olyan nyilatkozat lehet, amelyet a tagegyházak tanulmányoznak, majd az 1998-as Nagygyűlés elé kerül elfogadásra. A nyilatkozat alapvető orientációt adna az EVT életéhez és munkájához a 21. századba lépve. Ezt a hosszú távú szemléletet a Nagygyűlést Előképző Bizottság is megerősítette, amely egy ilyen nyilatkozatot fontos elemnek lát a nyolcadik Nagygyűlés programjának kialakításában. A tagegyházaknak elegendő időt kell biztosítani a javaslat megfontolására és észrevételeik megtételére. A javaslat tervezetét

ezért 1996-ban a Központi Bizottság elé kell terjeszteni, ki kell küldeni a tagegyházaknak, majd a Központi Bizottságban 1997-ben át kell dolgozni. A következő két év tehát meghatározó a folyamatban.

b) Hogy biztosítsuk a tagegyházak és ökumenikus testületek széles részvételét a folyamatban, 1993-ban egy tanulmányi vezérfonalat osztottunk ki, és a választokat 1995 februárjára kértük. Néhány válasz már érkezett, és regionális tárgyalások sora van előkészületben.

c) Az idáig beérkezett válaszok fényében úgy tűnik, hogy négy területre kell szorosabb figyelmet fordítanunk a folyamat során: az EVT-nek mint az *egyházak közösségének* jellege és feladata; az EVT szerepe az *egy ökumenikus mozgalomban*; a képviselő, részvétel és kommunikáció formái az EVT közösségén belül; lépések az EVT integrációjának tervezésében.

Elfogadva ezt a munka- és időrendet, a VB néhány tagja a következő észrevételeket tette:

- az ifjúságot aktívan be kell vonni a folyamatba, mert ők dolgoznak majd tovább a jövőben;
- az EVT vagy a Torontói Nyilatkozat alapjainak érintése kényes kérdés, óvatosan kell eljárni;
- mivel a folyamat az egyházak folyamata, a részükről megnyilvánuló érdektelenség súlyos probléma;
- többen úgy látják, hogy az EVT inkább az együttműködés, mint az együttélés eszköze;
- meg kell fontolni, hogy az ünneplés motívuma az ökumenikus gondolkodás új megfogalmazására ad lehetőséget;
- a folyamat során más ökumenikus partnerekkel is konzultálni kell.

A válsághelyzetek felülvizsgálata

1993 októberében a IV. programcsoport Válsághelyzeteket Felülvizsgáló Bizottságot nevezett ki, hogy megvizsgálja, hogyan reagált az ökumené családja a válsághelyzetekben. Több probléma is szükségessé tette ezt a felülvizsgálatot: a hatékonyabb válaszadásra való igény; különálló és különböző diakóniai akcióink jobb koordinálásának igénye; a helyi egyházak és regionális szervezetek erőforrásainak elismerése és erősítése; az egyes egyházak munkájának elismerése a feszültség oldásában, a megbékéltetésben és a válsághelyzetek kezelésében.

A Felülvizsgáló Bizottság részletes javaslatot dolgozott ki, amelyet a területi egyházakkal és nemzeti ökumenikus tanácsokkal folytatott konzultációkon megvitatottak, és folyamatosan továbbalakítottak. A felülvizsgálat az 1994. szeptemberi genfi ülésen teljessé vált ki, ahol az egyházak, nemzeti ökumenikus tanácsok és egyházakkal kapcsolatos hivatalok képviselői megvizsgálták és elfogadták az átdolgozott javaslatokat.

A VB különös figyelmet fordított a válsághelyzetek felülvizsgálatára, és a következőket ajánlotta:

a) Hogy a különböző szervezetek, helyi egyházak és más partnerek nagyobb kapacitással tudjanak a válsághelyzetekkel foglalkozni, ki kell építeni a kölcsönös segítség és együttműködés közös hálózatát. (1) Ennek neve legyen „Az Egyházak Közös Akciója” (EKA); (2) Ez egy olyan közös védjegy, amely se-

gít a közösségi identitás megtalálásában, a saját identitás megtartásával; (3) Létre kell hozni az EKA válság-bizottságát, amelyben a hálózat minden tagja képviselve van, és megfelelő szakértelem és gyakorlat van jelen; (4) Ki kell nevezni a bizottság irányítóját; (5) Titkárságot kell létrehozni a bizottság támogatására, amelynek legalább három fős irányítása, és megfelelő személyzete van.

b) Hogy a megállapított célok megvalósítása folyamatos legyen, azonnal fel kell állítani egy interim EVT válság-bizottságot, amely legalább tizenkét tagból áll, és együttműködik a Lutheránus Világszövetség válság-csoportjával. Ezek (1) ettől kezdve közösen foglalkoznak a válsághelyzetekkel; (2) kidolgozzák az EKA válság-hálózat felállításáról szóló javaslat részleteit; (3) tanáccsal látják el azokat, akik a Lutheránus Világszövetségben 1995 júniusában születendő pénzügyi döntéseket előkészítik; és (4) interim feladataikat folyamatosan az EKA válság-bizottságának adják át.

1995 augusztusában az EVT főtítkársága és a Lutheránus Világszövetség közös levélben jelentette be ezt az „ökumenikus partnerségnek a mai válságos időkben született új és létfonosságú elképzelését”.

Pénzügyi kérdések

A pénzügyi stabilitás a Végrehajtó Bizottság egyik legfontosabb állandó kérdése maradt. A Központi Bizottság legutóbbi, 1994. januári ülésén mindnyájan viszonylag derűlátók voltunk az EVT anyagi helyzetét illetően. A költségvetés és a kiadások jól ellenőrzöttek voltak. A befektetések kiváló profitot hoztak. A tőkenövekedés 1993-ban évekre visszamenőleg a legmagasabb volt. Úgy tűnt, hogy elértük a pénzügyi egyensúly állapotát.

A következő időszak azonban nem volt a legszerencsésebb. Az 1993-as nagyon kedvező befektetések után az EVT 1994-ben veszteségeket tapasztalt. A svájci frank természetellenesen magas árfolyamokat ért el más valutákhoz, különösen az amerikai dollárhoz képest. Ez azt jelentette, hogy a bevételek a legtöbb forrásból alatta maradtak a költségvetésben tervezettnek. Az EVT általános működési számláin ezért veszteségek jelentkeztek, és szintén veszített a befektetéseken és valuta átváltásokon.

A helyzet részletes elemzését meghagyom a Pénzügyi Bizottság elnökének. E heti munkánkban azonban figyelembe kell vennünk az EVT tevékenységéhez rendelkezésre álló források szűkösségét. Ha új programokat akarunk indítani, és a régiókat fejleszteni, akkor támogatásukra vagy új források után kell néznünk, vagy csökkenteni kell a kiadásokat más területeken. Különösen aggodalomra ad okot, hogy az EVT-nek a tagegyházak hozzájárulásából származó bevételeinek értéke csökken, pedig ezeken alapulnak olyan fontos programok, mint a „hit és egyházalkotmány”, vagy a „kapcsolatok és kommunikáció”. Minden tagegyház figyelmét fel kell hívni, hogy vállaljanak teljes részt az EVT alapvető tevékenységeinek támogatásában.

a) *A 2000. év ökumenikus ünneplése.* Ahogyan a keresztyén kalendárium 2000. éve közeledik, sok egyház kérdezi, mit fog tenni az EVT ebből az alkalomból. Keresztyén ökumenikus szempontból az ezredforduló különös jelentőségét meghatározza, hogy 1000 év keresztyén megosztottságára a keresztyénségen belüli gyakran erőszakos konfliktusokra, a keresztyén imperializmusra, elnyomásra és gyarmatosításra tekintünk vissza. A 2000. év ünneplésekor nem szabad megfeledkeznünk a második évezrednek ezekről a jellemzőiről. Az ökumenikus mozgalom megjelenése a legutóbbi száz évben minőségi változást hozott a keresztyén egyházak közötti kapcsolatokban és a keresztyénség mai világban való hivatásának új megértésében. Az évezred vége tehát felszólítás számunkra, hogy szabaduljunk meg a múlt terheitől, és az egység látható kifejezésével menjünk át a harmadik évezredbe. Minden ünneplés középpontjában tehát a bűnbánat és megbocsátás, a közös emlékezés és felszabadulás, a hálaadás és reménység kell, hogy álljon.

Az egyházak, területi ökumenikus szervezetek, keresztyén világszövetségek, és legfőképpen a 2000. esztendőti szent évként ünneplő római katolikus egyház részéről megnyilvánuló előzetes érdeklődés arra a megegyezésre vezetett, hogy gyűjtsük egybe a keresztyén egyházak és közösségek vezetőit Jeruzsálemba vagy Betlehembe 2000 pünkösdjének vagy karácsonyának, vagy 2001 húsvétjának megünneplésére (amikor a nyugati és keleti egyház dátumai megegyeznek). Meg kell találni annak a lehetőségét, hogy 2000 ökumenikus ünneplése Isten egész népének minden helyen közös ügye legyen. Meg kell tervezni a közös bizonyoságtétel és ünneplés alkalmait, elkezdve a 2000 januárjában esedékes imahéttel, folytatva pünkösdvel és karácsonnyal, kiteljesedve 2001 húsvétjának közös ünneplésében.

A VB megkérte a főtítkárt, hogy írjon a tagegyházaknak, megosztva velük a fenti gondolatokat, és kérve véleményüket és értékelésüket az ezredforduló jelentőségével kapcsolatban, hogy a közeljövőben javaslatokat tehessünk 2000 ökumenikus megünneplésére.

b) *A kairói konferencia folytatása.* Az EVT élénk figyelmet és részvételt ért el az 1994 szeptemberben Kairóban tartott „Népesedés és fejlődés” konferencián. A konferencia eredményeinek előzetes áttekintése után a VB megismételte korábbi döntését, hogy a témához tartozó egész kérdéskör vizsgálatát figyelmesen tanulmányozni kell az egyházaknak. Először is azt javasolták, hogy az EVT állítson össze egy szakértőkből álló szerzői csoportot, hogy egybedolgozzák a Kairóban felmerült kérdéseket az egyházaktól kapott válaszokkal, és vita céljára egy levelet fogalmazzanak, amely tartalmazza: a 20 éves akcióterv kritikáját; a népesedési vita új szempontját az élet minőségéről; a Kairóban megfogalmazott kérdésekkel kapcsolatban az egyházak felé irányuló teológiai és etikai kihívásokra adott reflexiót; egy hosszú távú akcióprogram javaslatát az egyházak számára.

c) *Közös munkacsoport.* A VB a Főtítkárságnak beadott jelentések segítségével figyelemmel követte a

közös munkacsoport tevékenységét. A VB elégedetten állapította meg, hogy a közös munkacsoport egy nyilatkozaton dolgozik a „közös bizonyágtétellel és a prozelitizmussal” kapcsolatban. Megtudtuk, hogy a közös munkacsoport tervében a következő kérdések szerepelnek: a vallásszabadság tanulmányozása, az etikai kérdések, mint egyházakat megosztó kérdések; a 2000. év ünneplése, és a húsvét közös dátuma.

d) *Személyzeti kérdések.* A VB idejének jelentős részét személyzeti ügyekre fordította, beleértve a kinevezéseket, szerződések meghosszabbítását, az üresek bejelentését. A Végrehajtó Bizottság üléseinek jegyzőkönyveiben minden részletet megtalálunk a személyzeti kérdésekről.

e) *Tagfelvételi kérelmek.* A kapcsolattartások főtitkári hivatala által nyújtott információ megfontolása után a VB úgy döntött, hogy a Központi Bizottságnak ajánlja a következő egyházak teljes jogú EVT tagságra történő felvételét: A Kameruni Benniszülött Baptista Egyház, az Angolai Evangéliumi Pünkösdi Misszió (jelenleg megfigyelői státuszban), Kelet-Timori Keresztény Egyház, a Jamaikai Egyesült Baptisták, a Dél-Amerikai Déli (Anglikán) Tartomány, és megfigyelőként a Kenyai Evangéliumi Lutheránus Egyház. A Központi Bizottságnak megfigyelői EVT tagságra ajánlották az újonnan alakult Ausztráliai Egyházak Nemzeti Tanácsát. A VB örömmel értesíti önöket, hogy a németországi Schaumburg-Lippei tartományi egyház, amely tagságát 1978-ban felfüggesztette, elhatározta, hogy felújítja EVT tagságát. Mivel ebben az ügyben a Központi Bizottság nem tett hivatalos lépéseket annak idején, ez most nem szükséges.

f) *Jelentési eljárás a Végrehajtó Bizottság ülésein.* A VB megvizsgálta a jelentési folyamatokat ülésein. A cél az volt, hogy rendezett és sima jelentési folyamatokat biztosítsanak, elkerülve a bizonytalanságokat és átfedéseket. Feljegyzést készítettek, amelyet a Végrehajtó Bizottság jelentéseként közöltek; ennek teljes szövege az 1995. februári jelentésben megtalálható (26-28. o.). Most szeretném felhívni a figyelmet az ebben foglalt főbb pontokra:

1) Megjegyezték, hogy a programbizottságok javaslata alapján a Központi Bizottság feladata, hogy működési tervet készítsen, a tevékenységekről szóló jelentéseket elfogadja és véleményezze, és új irányú tevékenységeket kezdeményezzen;

2) A programcsoportoknak a maguk részéről konkrét programjavaslatokat kell kidolgozniuk a működési terv alapján, és segíteni kell a stábot a programok részletes végrehajtásában, a munkacsoportok és tanácsadó testületek segítségével.

3) A Végrehajtó Bizottság felügyeli általában az EVT ügyeit, és felelősen cselekszik a Központi Bizottság helyett, ha az ügyeket hozzá utalják, vagy működési kérdésben a Központi Bizottság következő ülése előtt kell döntenie. A VB felé irányuló jelentési eljárásnak tehát azt kell céloznia, hogy a programok végrehajtásáról teljes képe legyen, és így el tudja látni feladatát az EVT egyetemes felügyeletében és foglalni tudjon a működési programmal és irányelvvél

kapcsolatos olyan kérdésekben, amelyek a Központi Bizottság ülései közötti cselekvést igényelnek.

Ennek alapján a következő ajánlások születtek:

– A tevékenységekről szóló részletes jelentéseket a Központi Bizottsághoz kell benyújtani. Mindazonáltal a Végrehajtó Bizottságot folyamatosan tájékoztatni kell minden jelentős programbeli lépésről, ami két ülés között történik. A Végrehajtó Bizottsággal kell konzultálni, ha a Központi Bizottság által felállított működési program megújítására, módosítására, vagy az attól való eltérésre van szükség, vagy ha valamely ügyben a döntés nem várhat a Központi Bizottság következő üléséig;

– A Végrehajtó Bizottságnak beadott jelentéseket a programegységek felelős igazgatóinak kell elkészíteni, bennük rövid magyarázatot kell adni a programok munkájáról, és támaszkodni kell az egységen belüli különböző alapegységektől kapott jelentésekre. A jelentésekben rá kell mutatni, hogyan történik a programfeladat végrehajtása, és ez mit jelent az EVT életére és szolgálatára nézve.

A VB úgy hiszi, hogy egy ilyen jelentési eljárás egyrészt kiemeli a programokon belül a felelős igazgatóknak, mint a különböző tevékenységek koordinátorainak szerepét, másrészt olyan fórumot képez, amelyen belül az EVT vezető stábjába és az irányító testület tagjai mélységükben megvitathatják az EVT programjainak általános tendenciáit, és hatásukat a tag-egyházak életére.

II.

Az evangélium és kultúra kérdése régi ökumenikai probléma. Különböző összefüggésben és különböző tartalommal majdnem minden nagyobb ökumenikus gyűlés foglalkozott a kérdéssel. Ez az összetett probléma új összefüggésben és keretben merült fel újra, és a figyelem középpontjába került egyházaink és az ökumenikus mozgalom életében és munkájában. Erre gondolva a Központi Bizottság Johannesburgban felhívta az EVT és a tagegyházak figyelmét, hogy „fedezzék fel újra az evangélium és a kultúra kapcsolatát”, és annak hatását a mai pluralisztikus társadalomban. Mint tudják, ez a tanulmányi munka a Világmisszió és Evangélikációs Konferencián fog kiteljesedni 1996 novemberében és decemberében. A konferencia témája: „Egy reménységre elhíva: az evangélium különböző kultúrákban”. Evangélium és kultúra később a nyolcadik Nagygyűlés egyik központi témája lesz 1998-ban.

Mivel az EVT már megkezdte az intenzív teológiai feldolgozás, vita és felderítés dinamikus folyamatát, regionális és globális szinten, helyénvaló, hogy ezen a ponton mi, a Központi Bizottság, hozzájáruljunk ehhez a folyamathoz.

A modern társadalom négy ismérvére kell figyelmet fordítanunk: először, amit pluralizmusnak nevezünk, az létező és globális jelenséggé vált. Az élet minden területén megjelent, új félelmeket, reményeket, és kihívásokat hozva magával. Másodszor, a kultúra, vallás és nemzetiség közvetlen interakciója miatt a kultúrák társadalmi, politikai, gazdasági, vallási

és nemzetiségi megoszlások és feszültségek forrásává váltak. Harmadszor, jelentősen megváltozott a nyugati társadalom önazonossága, mivel technológiai társadalommá vált, amely melegágya a szekularizációnak és monokultúrát terjeszt.

Az egyházak szoros azonosulása a kultúrával kritikus missziológiai kérdéseket vet fel az ökumenikus mozgalom számára. Az evangélium és a kultúra találkozására a pluralista társadalmakban nagy kihívást jelent az egyházaknak, hogy *Isten missziójának új szemléletét alakítsák ki*. Évekig az volt a kérdés, hogyan viszonyul az evangélium a kultúrákhoz. Most az a kérdés, hogyan lehet a kultúrákat *felszabadítani, átalakítani, és újra orientálni*. Szeretnék rámutatni ennek a kihívásnak néhány fontosabb szempontjára, és az evangélium-kultúra interakció perspektívájában azonosítani a misszió formálódóban levő új szemléletnek néhány létfontosságú dimenzióját.

A.) Kultúrák válságban

A mai kultúrák mély válságban vannak. A gonosz, a rombolás, az embertelenség és a halál új erőinek küzdőterévé váltak. Melyek a növekvő kulturális válság jelei?

1) A kultúra az emberek egy csoportjának önkifejezése térben és időben. Az élet kifejeződése, az önmagunk megtalálásának, egymáshoz és a természethez viszonyulásunk módja. A kultúra így felöleli a közösséget összetartó nyelvet, hagyományt, hiedelmeket, intézményeket és szokásokat. A kultúra olyan komplexum, amely szellemi, anyagi, értelmi és érzelmi jellemzőkből áll. A kultúra tehát dinamikus valóság, és mint ilyen, változásnak van kitéve. A kultúra és a vallás szorosan kapcsolódnak egymáshoz, és sok társadalomban egymáson keresztül fejezik ki magukat, meghatározzák egymást. Míg az olyan vallások, mint a judaizmus, az iszlám vagy a hinduizmus számára az alapító kultúra modellt ad a végső valósággal való találkozásra, a keresztyénség számára a kultúrának eszközi és változó értéke van.¹

2) A világ egy egységes domináns kultúra felé halad. Ennek az új globális monokultúrának a megjelenése komolyan fenyegeti az emberiséget és az egész teremtettséget. Az új globális kultúrát a fejlett technológia és a piaccgazdaság teremti, és a nyereségen, mennyiségi növekedésen és kizsákmányoláson alapul. Tagadja a részesedést, megosztást és az egyenlő jogokat. A helyi kultúrákat elbontja és felaprózza, és az embereket elidegeníti kulturális gyökereitől. Ez az új és domináns kultúra a nyugati világ terméke, amelyet olyan normák és kapcsolatrendszerek határoznak meg, amelyek megkérdőjelezzik saját minőségét, egységét és szavahihetőségét. Valójában a nyugati kultúrát egy olyan gazdasági materializmus határozza meg, amely az értékítéletet a kiadások és bevételek kiszámítására korlátozza. Ezt egy növekedés-központú értékrend élteti, amely tagadja az ember méltóságát és a teremtettség egységét. Ennek irányítója a kritikátlan szekularizáció, amely az emberit előtérbe helyezi az isteni rovására.

Canberra olyan *rejtett ideológiákról*² beszélt, amelyek kultúránk mélyén gyökereznek; olyan ideológiákról,

amelyek új kulturális normákat vezetnek be; paradigmákról és értékrendekről. Ezek a *rejtett ideológiák*, beépülve olyan dolgokba, mint a Pizza-hut, a MacDonald's vagy a Coca-Cola, most az egész földet megfertőzik. A *rejtett ideológiák* közvetítésével a globális elektronikus kommunikáció átformálja a kultúrák egész etoszáit. Az elvilágiasodás és a fogyasztói kultúra kiszorította a keresztyén értékeket. A kultúrákat olyan értékek uralják, amelyek mindinkább evangéliumellenesek. A kultúrák erkölcsi és szellemi hanyatlásban vannak. Az uralkodó kultúrák a világiasság bálványait imádják. Evangéliumellenes értékeik könnyedén terjednek más kultúrákban. A jóléti társadalmakban élők olyan ellen-kulturális paradigmákban próbálnak meg értelmet találni, mint az újfasizmus, a vallásos fundamentalizmus, ezoterikus tanok vagy okkultizmus. A nyugati kultúrákat etikai relativizmus jellemzi. Egyesek azt hiszik, hogy ez az etikai relativizmus biztosítja az emberek közötti kölcsönös toleranciát és tiszteletet; mások azonban úgy vélik, hogy ez lerombolja a társadalmak etikai alapjait, és teljes szétesésükhöz vezet.³

3) Az emberiség és az egész teremtettség az istenközpontúságtól az emberközpontúság felé halad. Az emberiség új hatalmi központokat hozott létre, mint a gazdaság, kommunikáció, technológia. Büszkeségében az emberiség megfedkezett véges természetéről. Az önteltség megjelenése a kultúrákban a végső valóságtól való függőség és a neki való felelősség érzésének elvesztéséhez vezetett. A kultúrák szent és misztikus dimenziói szekularizálódtak. A horizontális dimenzió uralkodóvá vált. Más szóval, az elvilágiasodás,⁴ a materializmus és a technológia a kultúrákat kizárólag emberközpontúvá, ugyanakkor kevésbé emberivé tették.

A kultúrákat csupán az emberi túlélés és a növekedés-orientált fejlődés érdekli. Minden érték ezen alapul. Az élet nem Isten szándékának megvalósítása. A *birtoklás* lett a kultúrák kritériuma és létigazolása. A mai kultúrák nemcsak lerombolják az emberi élet jelentését és hivatását; képesek lerombolni magát az emberi életet is. Az emberi önmegvalósítás helyett a kultúrák az emberi önpusztítás eszközei lettek. A kérdés nem az evangélium és a kultúra *kapcsolata*, hanem maga az evangélium *jelenléte*, különösen a hagyományosan „keresztyennek” nevezett kultúrákban. Hogyan hirdessük az evangéliumot a félelem, a reménytelenség, az erőszak és halál kultúrái közepette? Hogyan válhat az evangélium életadó ereje által felszabadítás, megújulás és átalakulás evangéliumává? Az evangélium Jézus Krisztus, nem az írott könyv. Az Isten és ember közötti élő találkozás. Az evangélium ezért egy új emberség kezdete egy új világban. Az evangélium természetének ilyen megértése alapján szeretném körvonalaítani a mai kultúrákban az evangélium szerepének néhány jelentős vonását.

B.) Az azonosulástól a kontextualitásig

Az evangélium akkor válik élővé és hatóvá, ha az emberekhez saját kultúrájukon keresztül jut el. Az Ige egy adott kulturális összefüggésben lett testté. Egy adott kultúrában ismét testté lehet, és azon keresztül az

ember részéről megfelelő választ válthat ki. Az evangéliumot ezért egy kultúrán keresztül lehet befogadni, tapasztalni, megerősíteni és hirdetni. A kultúra döntő szerepet játszik Isten és ember párbeszédében. Ezzel kapcsolatban a következőkre kell figyelniük:

1) Az evangéliumot különböző korokban másképp tapasztalták meg és fejezték ki. Míg Isten önkijelentése a zsidó kultúrában történt, pünkösdkor Isten minden kultúra számára egyenlőképpen cselekedett. Pünkösdtől az evangélium számos kultúrában gyökeret vert. Az egyháztörténet kimutatja, hogy az evangéliumra adott minden igazi válasz kontextuális volt. Valójában az evangélium természeténél fogva kontextuális. A Krisztus esemény Isten szabadításának eseménye, és mint ilyen, az emberiség és a teremtettség egészéhez tartozik. Az evangélium egyszerűségét és egyetemességét folyamatosan sokféle kultúra tapasztalja és erősíti meg. Ebben áll ereje. Az evangélium az egyházat egy hit hitvalló közösségévé teszi sok kultúrában.

De hogyan léphet a keresztyén hit sokféle kulturális kifejeződése egymással párbeszédbe? Az egyház sokat szenvedett attól, hogy nem volt képes alkotó párbeszédet kialakítani az evangélium sokféle kifejeződése között. A kifejezések és értelmezések sokfélesége az egyházban polarizációhoz és szakadáshoz vezetett. Hiszem, hogy az ökumenikus mozgalom feladata, hogy olyan ökumenikus hermeneutikát alakítson ki, amely lehetővé teszi az egyházak közötti kölcsönös megértést, amikor az egy evangéliumot vallják és hirdetik különböző kulturális kontextusokban.

2) Az evangéliumot nem lehet egyszerűen átvinni az egyik kultúrából a másikba, hanem újra testet kell öltenie. Mivel az evangélium Isten szabadító tette az emberek életében, ezért az embereknek azt teljes mértékben magukévé kell tenniük saját kulturális formáikon, mintáikon, normáikon és értékeiken keresztül. Mivel az evangélium az Isten és ember közötti kapcsolattal foglalkozik, nem szakítható ki a konkrét világból. Az emberi lények életében és közösségében testté kell lennie.

Az ortodox egyházaknak gazdag hagyománya van az evangéliumnak a kultúrában való meggyökereztetésére. Itt az evangélium a közösségi élet minden szempontját és kiterjedését áthatotta. Ortodox viszonylatban nem beszélhetünk evangélium és kultúra kapcsolatáról, csak evangélium és kultúra azonosságáról. Saját egyházamban ez különösen fontos. Történelmeink az evangélium belépését az örmény életbe a keresztyén hit „örményesítéseként” írták le. Az evangélium elveszíti hitelét és érvényességét, az eredeti inkulturáció dinamikus folyamata nélkül, amely nem egyszerű befogadás vagy alkalmazás, hanem tudatos válaszadás és Krisztus iránti elkötelezettség egy konkrét helyen és egy adott kultúrában. Missziói tevékenységünk során élnünk kell minden technológiai lehetőséggel, amely a rendelkezésünkre áll: új missziói stratégiákat és módszereket dolgozzunk ki. De a kérdés nem a hatékony kommunikáció, a stratégia vagy módszer. A kérdés az, hogyan lehet testté az evangélium egy kulturális összefüggésben, és hogyan válhat alakító valósággá; a kérdés az, hogyan késztes-

sük párbeszédre a különböző kultúrákat, hogy kifejezhetőek a keresztyén hit egyetemességét.

3) Az evangéliumnak át kell lépnie minden emberi határt, és el kell jutnia minden emberhez, kultúrához és országhoz. Az evangélium nemcsak egy olyan valóság, amelyet meg kell élnünk, hanem egy olyan valóság, amelyet tovább kell adnunk. Missziói esemény, amely a misszióban való részvételre hív. De a választóvonalakat a mások kulturális értékei és normái iránti tisztelettel és érzékenységgel kell kezelniük. A misszióknak a befogadó kultúrán keresztül kell hirdetniük az evangéliumot: a misszionáriusoknak nem szabad a saját kultúrájukat másokra erőltetniük. Ha az evangélium egy új kultúrát erőltet, lerombolja a meglévőt. A nyugati missziók olyan kulturális normákat és értékeket terjesztettek, amelyek a keresztyéneket elidegenítették saját kultúrájuktól. A misszió terjedése a kultúra terjesztését jelentette. A keresztyén né válás a nyugatvá válást jelentette. Volt azonban néhány eset, amikor az evangélium a kontextualizáció folyamatában jutott el az emberekhez. Elmondhatom az örmény egyházban dolgozó dán misszionáriusok példáját. Nem hozták magukkal a dán kultúrát; nem hozták magukkal az evangélikus hitvallásokat. Megtámasztották örményül, és alkalmazkodtak az örmény élethez, csak hogy az örmény emberek lelki szükségleteit szolgálhassák. Az ökumenikus mozgalom megkérdőjelezte, hogy a nyugati kultúra lenne a keresztyén kultúra, és hogy bármely keresztyén kultúrának ezt a példát kellene követni.⁵ Itt az ideje, hogy visszamenjünk a kultúrák eredeti gyökereihez.

Sok gyarmati rendszerben formálódott egyházunk még mindig hordozza annak jelképrendszerét. Most azonban kezdik visszanyerni kulturális önazonosságukat. Felfedezték, hogy az egyház csak úgy maradhat fenn Afrikában, ha afrikaivá válik; a latin-amerikai egyháznak latin-amerikaivá kell válnia; a közép-keleti egyháznak közép-keletivé. Más szavakkal, az „új” egyházak szeretnék saját kultúrájukban önfenntartóvá, önkormányzatívá és önmagukról gondoskodóvá válni, nyitott párbeszédben maradva más egyházakkal és kultúrákkal. A kultúrától való elidegenedés az evangéliumtól való elidegenedés. Az evangélium eltorzítja saját természetét és hivatását, ha megpróbálja megváltoztatni a bennszülött kultúrát, és alávetni az embereket egy felülről ráhelyezett kultúrának. Ez a missziói modell, amely egykor olyan jellemző volt, most a volt Szovjetunió tagállamaiban jelenik meg. A nyugati szekták nemcsak torz evangéliumot visznek magukkal, hanem a nyugati kultúrát is. Az ökumenikus mozgalomnak szüntelenül ébernek kell lennie ezzel a fenyegetéssel szemben.

4) Az evangélium nem létezhet valamilyen fajta inkulturáció nélkül, de nem is merítheti azt ki egyetlen kultúra sem. Minden kultúrát áthat, azaz transzkulturális. Isten az embert az egyes kultúrákban akarja visszaállítani eredeti helyére. Az evangélium azonossága egy adott kultúrával az evangélium természetének tagadását jelenti. Krisztus a saját kulturális közegünkben találkozik velünk. Adott kulturális mintákban és formákban lehet róla hitvallást tenni.

Az evangélium a kultúra által, és nem a kultúrában fejeződik ki. A gyarmati időszakban a misszió hangsúlyozta a szöveget, és elhanyagolta a szövegösszefüggést, míg a posztkolonialis időszakban a misszió a kontextusra figyelt, és elvesztette szem elől a szöveget. Hogyan léphetünk túl a történelem Jézusán, aki olyan mélyen része kultúránknak, és azonosulhatunk a hit Krisztusával? Valójában az evangélium és kultúra azonosítása sok egyházban annyira nyilvánvaló, hogy a kettő egymásba helyettesítése az evangélium egyetemességét veszélyezteti. Egy dolog az evangéliumnak egy kultúrában való testet öltése, és más az, amikor egy kultúra a kijelentett igazság forrásává és kritériumává válik. Az evangélium segít, hogy valóban „benszülöttek”, ugyanakkor más kultúrák felé kritikusan nyitottak legyünk.

Canberrában nyíltan kifejeződött az az aggodalom, hogy az egyházak a kultúrát behelyettesítik az evangélium helyére. Vajon egy adott kontextusra kell korlátozni figyelmünket? At tudjuk lépni az evangéliumnak egy adott megértését és kifejeződését? Hogyan válhat az egyetemes evangélium konkrétta, és hogyan fejezhetjük ki az evangélium egyetemességét a konkrétumok között? Létezik olyan kultúrákat átható önazonosság, ami felé az egyházaknak és az ökumenikus mozgalomnak törekednie kell? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása hozzásegíthet ahhoz az alternatív megközelítéshez, amelyet az ökumenikus mozgalom az evangélium és kultúra kapcsolatában keres. Ez a megközelítés megerősíti, hogy az evangélium a kultúrák között dinamikus párbeszédet teremt, és végül az embereket a kulturális különbözőségeken keresztül az egy Krisztushoz vezet. Vigyáznunk kell arra, hogy a kialakuló ökumenikus kultúra ne uralkodjon az egyes egyházak kultúrája felett. A misszióknak olyan kontextuális megközelítést kell kialakítanunk, amely mind a teljes azonosulást, mind a teljes általánosítást elkerüli, és úgy fogja fel a missziót, mint az evangélium testet öltését a kultúrák közötti nyitott interakció összefüggésében.

C.) Pluralizmus: félelem vagy reménység?

Ahogy a világban uralkodóvá válik a pluralizmus, sürgetővé válik a kérdés, hogyan prédikáljuk az evangéliumot egy multikulturális kontextusban. Az erősödő kulturális interakció az egyházakban gyakran a nem keresztyén elemek és kategóriák kritikátlan használatához vezet, és ellentmondásokat hoz felszínre. Egyesek szemében ez fenyegeti a missziót. Mások számára lehetőséget kínál, hogy a keresztyén misszió hatékonyabban működjön. Canberra arra serkentette az egyházakat, hogy lépjenek túl a formális érintkezéseken egy „dialógikus kultúra” felé.⁶ Itt a következőket kell megjegyeznünk:

1) A kultúrák már nem önmagukban zártak; folyamatos párbeszédben és érintkezésben állnak egymással. A népesség mozgása miatt gyakorlatilag a föld minden része multi-kulturálissá vált. Eltűntek a határok a keresztyén nyugat és muzulmán kelet, fehér észak és fekete dél között. Kíváncsi vagyok, vajon a „Keresztyén üzenet egy nem keresztyén világban” cí-

met választaná-e Hendrik Kraemer, ha ma írná meg könyvét? Valójában ma már nincsen keresztyén és nem keresztyén világ. A világ egy hely, egy közösség, ahol a kultúrák nem tarthatják fenn magukat egymás nélkül: Kapcsolódnak egymáshoz és átjárják egymást. Fenyegetés vagy kihívás, gyenge vagy erős pont ez a multi-kulturális közeg? Az evangélium igent mond minden kultúra összefüggésére. A kultúrák dialógusa az evangélium természetéhez tartozik. Az evangéliumi etosz a kulturális pluralizmusra bátorít. Megerősíti a kultúrák inkluzivitását. Az alkotó párbeszéd kapcsolata a kultúrákat kölcsönösen inspirálja, korrigálja, biztatja és gazdagítja.

Ezen a ponton két tényezőre kell figyelni: Először is ez a technológiailag fejlett nyugati és az alárendelt nem nyugati kultúra párbeszédét jelenti. Következésképpen lehet tehát az uralkodás, az asszimiláció és a konfliktus. Másodsorban, a kisebbségek között kulturális merevséget tapasztalhatunk: különbözőségeket kultúrájukon keresztül tartják fenn. A kultúra a túlélés menedékét jelenti. A kultúra fenyegetése tehát ezen nemzetiségi csoportok léte ellen jelent komoly fenyegetést. A kultúrákban kifejezett etnikai gyökerek mind határozottabb keresése a mai társadalmakban, azonban romboló is lehet, amennyiben exkluzivitást szül; ugyanígy az önigazolás forrásává is válhat. Az örmény nép túlélése a népiertás utáni diaszpóra helyzetben például az örmény kultúrának köszönhető.

2) A teljes evangéliumot az egész világnak! Ez az egyház missziói feladata. A dialógus nem a misszió alternatívája; a dialógusban nem kell megalkudnia hitünknek. Újra és újra emlékeztetjük magunkat erre a missziói alapállásra. Világos különbséget teszünk dialógus és misszió között, megerősítve ugyanakkor a kettő közötti összefüggést. Nyitottabbá váltunk más kultúrák és hitek iránt, hajlandók vagyunk tanulni tőlük, és megosztani velük kérdéseinket és terveinket. Egyre jobban megértjük, hogyan hat egymásra evangélium és kultúra. Ezért bátornak kell lenniük az evangélium hirdetésében, és ugyanakkor alázatosnak a vallásközi párbeszédben. Más szavakkal, hiszem, hogy a más vallásokkal folytatott felelősségteljes párbeszéd és az evangélium egyediségéhez való szilárd ragaszkodás nem mond ellent egymásnak. Az evangélium inkluzivitása segíti a dialógus kialakulását és egy adott kultúra korlátainak előmozdítását.

De mit jelent, hogy missziói hivatásunk van egy több vallású világban? Milyen missziói kihívásokat jelent a más vallásokkal szoros függőségben való együttélés? A szinkretizmus fenyegetése mindig velünk lesz, amikor az evangéliumot megpróbáljuk más kultúrákra alkalmazni. De egy ilyen törekvés szükségképpen arra vezeti missziói küldetésében az egyházat, hogy újra felismerje és távlatokban szemlélje az evangélium egyediségét és egyetemességét, valamint annak az elhívásnak az érvényességét és sürgetését, hogy minden népet tanítvánnyá tegyen. Nem agresszív evangélizációt jelent, hanem egyszerűen azt, hogy az egyháznak egy pluralista társadalomban még komolyabban és felelősebben kell fogadnia az evangélium üzenetét.

San Antonióban merült fel a misszió holisztikus megértésének igénye. Mit jelent ez? Nem fogadhatjuk el egyszerűen a „nagy ökumenét”, amely a vallások közötti dialógikus érintkezést védelmezi, és relativizálja a keresztyén hit legmélyebb alapjait. A keresztyén misszió számára Jézus Krisztus jelenti minden inkluzivitás és teljesség középpontját. Benne kerül egységbe minden részlegesség. A misszió Krisztusról szóló hűséges tanúskodás; elutasítja a hűtlen megalkuvást. Mégis, „a keresztyén teológia nem fejezheti ki megfelelően a keresztyén távlat missziói vonalát, ha nem teljesen dialógikus hozzáállásban és stílusában”.⁷ San Antonióban megállapították: „A tanúskodás nem zárja ki a párbeszédet, hanem kezdeményezi azt, és a párbeszéd nem zárja ki a tanúskodást, hanem kibővíti és elmélyíti azt”.⁸ Mivel létünk missziói lét, Isten népeként való létünknek dialógikusnak kell lennie.

D.) A kultúra megítélésének kritériuma

Alapvető missziológiai meggyőződés, hogy a misszióknak prófétai feladata van a kultúrával szemben.⁹ Krisztus maga egy sajátos kultúra részese volt: megerősítette és ugyanakkor megítélte azt. Hogy Isten az emberiséget egy bizonyos kultúrán belül feltételezte, ez azt jelenti, hogy minden emberi kultúra Istennek ugyanazon ígérete és ítélete alatt áll. Jézus Krisztus halála és feltámadása minden kultúrába vett hit végét jelentette. Az evangélium minden kultúrára vonatkozik, mint ítélet, teremtés és megváltás. A kultúra kívülről jövő ítélet alatt áll. Mi a kultúra megítélésének a kritériuma? Az ökumenikus mozgalom nem tudott egy ilyen világos „evangéliumi kritériumot” megfogalmazni. Nem lenne itt az ideje, hogy kidolgozzunk egy olyan ökumenikus etikát, amely világosan körvonalazza az evangélium követelményeit és felszólításait? Nem kellene újra hangsúlyozni a misszió és etika közötti kapcsolatot? A következő megjegyzéseket szeretném tenni ezen a ponton:

1) Az evangélium Isten önkijelentése. A kultúrák értelmetlenné válnak Isten megvilágosító jelenléte nélkül, amely minden kulturális mintát, normát és értéket áthat. Csak az evangélium adhat igazi értékeket a kultúráknak, megjelenítve a transzcendentális, lelki és eszkatológiai dimenziókat.¹⁰ Az evangéliumnak ezért meg kell kérdőjeleznie a szekuláris, fogyasztói és militarista „értékeket”, amelyek számos kultúrában normává váltak.

2) Az evangélium elutasítja a kulturális magasabbrendűséget és a kulturális hierarchiát. Minden kultúra egyenlő, és tele van belülről jövő visszasságokkal, amelyek mind a hamis, mind az igaz prófécia tárgyává teszik. A technológiai fejlődés, a gazdasági növekedés és a politikai hatalom gonosz és halálos kultúrákat teremtenek, amelyek viszont megosztják a társadalmakat. Az evangéliumnak ezért oly módon kell újra orientálni a kultúrákat, hogy legyőzzék a gonosz és a halál hatalmát.

3) A technológiai haladás a legyőzhetetlen hatalom illúzióját adta a kultúráknak. Az evangéliumnak meg kell kérdőjeleznie ezt az arroganciát. Isten erőtlenség-

ge kihívja az emberi erőt. Az evangélium és a kultúra találkozása Isten alázatosságának és az ember büszkeségének, Isten hűségének és az ember hűtlenségének, Isten szeretetének és az ember elutasításának találkozása. Az evangélium emlékeztet a kultúra határaitra és az ember végességére. A hatalmi harc nem az evangélium és kultúra között folyik, hanem az evangélium és azon erők között, amelyek bármely kultúrában az embert embertelenné és rabszolgává teszik.

4) A kultúrák megtörték az emberi közösséget. Igazságtalanságot és elnyomást hoztak létre, aminek nyilvánulása a szexizmus, rasszizmus, osztályelnyomás és szegénység. Számos kultúra még mindig patriarkális, megkülönböztető és exkluzív. Ez sok konfliktus gyökere. Hogyan segíthet az evangélium megszüntetni a kultúrák kölcsönös exkluzivitását? Hogyan kérdőjelezhető meg az evangélium az igazságtalanságot és kizsákmányolást, és harcolhat az elnyomó és életet romboló struktúrák és értékek ellen? A prófétai ítélet „Isten háza népén kezdődik” (1Pét 4,17).

5) Az evangélium számára viszont kihívást jelentenek azok a kultúrák, amelyekben megjelenik. Az evangélium magán viseli bizonyos kultúrák sajátosságait. Az evangélium-kultúra kapcsolatban a kultúra megkérdőjelezheti az evangélium olyan értelmezéseit, amelyek normáitól és felfogásától idegenek. A kultúra nem válhat az evangélium megítélésének kritériumává. Mégis, a kultúra nem fogadhat el az evangéliumhoz kapcsolt olyan kulturális mintákat és értékeket, amelyek saját mintáival és értékeivel nem egyeztethetők össze.

E.) Az evangélium: Isten szabadító jelenléte

Már megállapítottuk, hogy a kultúrák válságban vannak. Átalakulásra van szükségük. Az evangélium és kultúra kapcsolatában a kultúra nemcsak megkérdőjelezi és megítéli a kultúrákat, de formálja, megtisztítja és átalakítja őket, új azonosságot adva nekik. Ez az átalakulási folyamat felszabadítást és megújulást jelent.

1) Jobban mint akármikor, az emberiség a kultúrákban megjelenő gonosz és romboló erők sokaságának van kitéve. Ma a kultúrák félelmet, zavarodottságot és dezorientáltságot kínálnak. Az erőszak a kortárs kultúrák legjellemzőbb tulajdonsága. A militarizmus, fogyasztói szemlélet és a társadalmi-gazdasági igazságtalanság olyan erőszakot szült, ami fenyegeti az emberi életet és az egész teremtettséget. Az emberiség közvetlenül és folyamatosan ki van téve a „halál kultúrájának”. Hogyan formálhatjuk át a „halál kultúráját” az „élet kultúrájává”? Hogyan alakíthatunk ki életet segítő kultúrákat? Az evangélium az élet evangéliuma. Minden, ami az élet ellen van, az evangélium elutasítása. Az élet evangéliuma olyan valóság, amely Jézus Krisztusban lett nyilvánvaló. Benne az élet evangéliuma teljesen és konkrétan, ajándékként és feladatként adatott az embernek. Az evangélium életigenlő üzenetén keresztül az egyháznak meg kell kérdőjeleznie az erőszak és halál kultúráit, de hirdetnie és ünnepelnie kell az élet evangéliumát a „halál kultúrájával” szemben.

Az 1990-ben Szöulban az Igazságért, Békéért, és a Teremtés Egységéért rendezett világméretű gyűlés az aktív erőszakmentesség kultúráját tűzte ki célul. Johannesburgban az EVT keretein belül elindítottuk az „Erőszak legyőzéséért programot”. Az erőszakot az igazság és értelem hiánya okozza. Az erőszak elleni harcban ezt a két gyökeret kell kitepni; meg kell erősíteni az élet szentségét; elő kell mozdítani az igazságosságot és az emberi jogok tiszteletét, és helyre kell állítani az ember méltóságát. Az erőszak legyőzése az „aktív erőszakmentesség” segítségével világosan ökumenikus stratégia. Ez a stratégia kell hogy megalapozza az ökumenikus cselekvést. Célja, hogy „igazságos, békés kultúrát” alakítson ki ott, ahol a konfliktusokat erőszakmentes eszközökkel megoldották.

2) A kultúrákat nagy mértékben befolyásolta az emberi bűn. A kizsákmányolás, uralkodás és embertelenség erőszakot, szegénységet és munkanélküliséget szülnek. A becslések szerint az Amerikai Egyesült Államokban percenként elkövetnek egy bűntényt. A bűnözést nem lehet úgy megállítani, hogy összeszedjük az utcáról a fegyvereket, vagy börtönbe dugjuk a gyilkosokat; a bűnözést megállítani csak akkor tudjuk, ha átalakítjuk a kultúrákat, megszabadítjuk őket a bennük működő gonosz erőktől, és erőt adunk nekik a társadalmi igazságtalanság, erkölcsi degeneráció és gazdasági kizsákmányolás elleni küzdelemhez.

3) Az evangéliumnak úgy kell testet öltenie minden kultúrában, hogy megszabadítsa az abban megkötözöttet, hogy ne legyenek a kultúra foglyai. Az evangélium szabadító esemény – megszabadítja a kultúrákat önmaguk börtönéből. Minden kultúra, amely elidegenedést és exkluzivitást termel, tagadja az evangéliumot. Néhány esetben maga az evangélium vált a kultúra foglyává, máskor az evangélium elidegenítette az embereket saját kultúrájuktól. Néhány egyházunkban az evangélium beépülése provincializmushoz vezetett. Az ökumenikus mozgalomnak segítenie kell, hogy az egyházak megtalálják azonosságukat a kultúrában, és azonosságukat Krisztusban, amely minden kultúrán túli. Az első a második nélkül fogsághoz vezet.

4) Az evangélium megújítja a kultúrákat; új életet ígér: „Íme, újjáteremték mindent!” (Jel 21,5). Krisztus nem hozott új kultúrát, nem rombolta le a zsidó kultúrát, hanem megújította és átalakította azt. Missziói útjain Pál apostol nem próbálta meg a kultúrát egy „keresztyén kultúrával” helyettesíteni. Sokkal inkább hívott annak a felszabadítására, ami a kultúrában eredendően emberi (ApCsel 17). Az evangélium és kultúra találkozásakor a vertikális és a horizontális, egzisztenciális párbeszédben állnak. Az evangélium a vertikális betörése, és a horizontális belülről való átformálása. Sok egyházunk ment át ilyen gazdagító és átalakító tapasztalaton. Hadd utaljak ismét az örmény egyházra: amikor az evangélium a pogány Örményországba érkezett, az örmény kultúra dinamikus belső megújulási folyamaton ment keresztül. Sok pogány kulturális elem, szokás és hagyomány ugyanaz maradt, jelentésük és azonosságuk megváltoztatásával „krisztianizálódtak”.

5) Az evangélium visszaállítja a kultúrák egész-

ségét és egységét. Isten szabadító tette Krisztusban teljes teremtésének helyreállítására irányul (2Kor 5;12). A megváltás a kultúrákat is magában foglalja; felöleli a társadalmak életének teljességét, tehát ember, Isten és teremtettség viszonyát. Amikor Jézus embereket gyűjtött maga köré, újjáformálta az emberiséget, mert életközösséget alakított ki, és közös identitást adott. Az evangéliumban a kultúrák meggyógyulnak, integritásuk helyreáll és megerősödik.

F.) Az evangélium: megbékéltető vagy megosztó tényező?

Az evangélium egyesítő tényező a kulturális megosztottság közepette. De válhat megosztó tényezővé is. Más szóval, az evangélium alapot ad arra is, hogy az emberek közel kerüljenek, de alapot adhat mások kizárására is. Erről szeretnék beszélni.

1) A kultúrákban a sajátosságok megosztó falakká váltak, ugyanígy a védekezés, önvédelem és túlélés erőivé. Az evangéliumban a helyi és a globális érintkezik. Az evangélium segít az embereknek, hogy megerősítsék kulturálisan önazonosságukat és ugyanakkor lehetővé teszi, hogy túllépjenek saját kultúrájukon és egy globális közösség részévé váljanak. De vajon az evangélium valóban egyesítő szerepet játszik azokban a kultúrákban, amelyek olyan sok megosztottságot és összeütközést mutatnak? Nem szabad megfeledeknünk fennálló konfliktusokban meglévő vallási és hitvallásos dimenziókról. Hiszem, hogy az evangélium egyesítő tényezőként fontos szerepet kell, hogy kapjon a társadalmakban, amelyeket annyi feszültség és ellentmondás szakít szét.

2) Az evangéliumban jelen van az egy és a sok közötti alkotó összefüggés és komplementaritás. Az evangélium konkrétan jeleníti meg azt, amit az ökumenében a „sokféleség egységének” és „az egység sokféleségének” nevezünk. Az egyetlen evangéliumot a kultúrák sokféleségében fogadjuk be, tapasztaljuk és hirdetjük. Az evangélium által a kultúrák megbékélnek és közelebb kerülnek egymáshoz. Az egy evangéliumhoz való tartozás nem zárja ki a különböző kultúrákhoz való tartozást. A missziók elidegenítették az embereket saját kultúrájuktól: az evangélium megosztó tényezővé vált. Remélem, hogy az ilyen missziói módszerek és az ilyen gyakorlat már a múlté. Mint prozelitizmust, el kell utasítani minden olyan kezdeményezést, amely megosztást és szakadást hoz létre. A nyugati misszionáriusokat, akik jelenleg Kelet-Európában, a Közép-Keleten és Afrikában dolgoznak, folyamatosan emlékeztetni kell erre.

3) Az evangélium gyógyító valóság is. Az evangélium nemcsak tanítás és ígéhirdetés útján jut el másokhoz, hanem gyógyítás útján is. Az ApCsel 4,9-ben szereplő „gyógyult” és a 4,12-ben szereplő „üdvösség” ugyanabból a görög *sothénai* szóból erednek, amelynek jelentése „egésszé tesz”. Az egészségnek ezt a dimenzióját missziológiánkban majdnem elfelejtettük. A gyógyítás, mint egésszé tétel, valójában a megbékéltetés. Ez összehozza azokat, akik el voltak választva. Az evangélium Isten gyógyító jelenléte. A feszültségeket és szétválasztást termelő kultúrák

közepette az evangélium feladata a megbékélés munkálása. Az evangélium hívás a megtérésre (*metanoia*), ami megújult kapcsolatot jelent Istennel és a teremtettséggel. Az isteni megbékélésnek ez az üzenete Jézus Krisztusban az egész világhoz szól. Egy olyan világban, ahol annyi a seb, nagy szükségünk van az evangélium gyógyító jelenlétére.

G.) A keresztyén misszió új kihívásai

Milyen új távlatok nyílnak a keresztyén misszió számára egy olyan világban, ahol eltűnnek a földrajzi és kulturális határok, a távolságok rövidülnek és az emberiség egyetlen, összefüggő közösség kialakulásának irányába halad?

1) Mostanában olvastam valahol a következő kérdést: „Van-e az egyháznak missziója a mai világban?” Missziói gondolkodásunkban és tevékenységünkben eljutottunk arra a visszafordíthatatlan meggyőződésre, hogy először is a misszió nem az egyház „feladata”, hanem Isten „kezdeményezése”, – Istenhez tartozik, *Isten missziója*. Másodszor, a misszió nem az egyház funkcióinak egyike, – ez az egyház lényege, tehát az a *cselekvés*, amely által az egyház teljesen és autentikusan önmaga.

A misszió tehát Isten egész népére tartozik. Felül kell vizsgálni a néhány egyházunkban még mindig létező „missziók” és „missziói szervezetek” fogalmát. Az egy és egyetlen egyház egyetlen missziójának fogalmában kell gondolkodnunk és cselekednünk. A misszió több síkúvá vált; már nem csupán a „jó hír” megosztását jelenti másokkal. Az egyház missziója, hogy közösséget formáljon egy világban, ahol a kultúrák szakadásokat hoztak létre; ítéljen, gyógyítson, szabadítsa fel és formálja a kultúrákat, amelyek igazságtalanságot és erőszakot szülnek. A misszió több irányúvá vált; már nemcsak nyugatról keletre és északról délre halad – minden helyen és minden irányban működik. A misszió több kultúrájává is vált; már nemcsak nyugati vagy északi vállalkozás, hanem alapvetően kultúra-közi vállalkozás. Ezért olyan misszióra van szükségünk, amelyet nem uralnak egy hely és egy kultúra jellemzői. Az egyház missziója nemcsak az, hogy hirdesse az evangéliumot, hanem hogy meg is élje azt, kimondja annak követeléseit és Isten országának jele legyen. Az evangéliumnak a mai kultúrákban való újbóli testet öltése alapvető missziói kérdés marad. Ki kell alakítanunk egy inkarnációs missziológiát.

2) Az egyház fontos tényező a kulturális önazonosság és kulturális értékek megőrzésében. Jelentős szerepet játszott öntudatlan csoportok kultúrájának kialakításában. Számos egyházunk teljesen azonosult kultúrájával. Hogyan segíthetne az ökumenikus mozgalom, hogy az egyházak kitörjenek kulturális fogságukból és átlépjék kulturális határaikat, de ugyanakkor hűségesek maradjanak kulturális örökségükhöz és önazonosságukhoz, egy olyan világban, ahol a kis nemzetek és nemzetiségek etnikai és kulturális önazonosságuk megerősítéséért harcolnak? Az evangélium megerősíti a kulturális önazonosságot és előmozdítja a kultúrák párbeszédét. A misszió holisztikus megközelítésében, amely az új ökumenikus stratégiát jelenti, komolyan kell venni ezt a dimenziót.

Az ökumenikus mozgalomnak olyan hermeneutikát kell kialakítania, amely lehetővé teszi, hogy az egyházak megértsék egymást a kulturális határokon keresztül. Az elmúlt években erre egyre jobban figyeltek. A közösség, amelyet az evangélium hirdet, inkluzív közösség, nyitott közösség, közösség másokért. Canberra az egyház missziójának „teljességére” hivatkozott.¹¹ Az evangélium célja nem az, hogy az embereket egy bizonyos kultúrához térítse, hanem hogy Jézus Krisztust hirdesse. A misszió, természeténél és céljánál fogva, kultúrákon és nemzetiségeken átható vállalkozás, amely a kultúrák, az emberiség, a teremtettség egészét magában foglalja. Az egyház hivatása, hogy inkluzív közösség legyen; célja nem egy inkluzív kultúra. Az egyházaknak és az ökumenikus mozgalomnak oda kell figyelnie erre a kihívásra.

3) Az egyház, ugyanúgy mint a misszió, mindenhol jelenlévő. Az egyház egységes küldetése, hogy az evangéliumot a föld határaitra elvigye. De a misszió elsősorban az egyház belseje felé irányul, nem egyszerűen „tengerentúli” vagy „külföldi” vállalkozás. A múltban a missziót kizárólag az egyház terjedéseként fogtuk fel. Hat kontinensre szerveztünk missziót. Az egyre növekvő terjeszkedés háttérbe szorította a „minden egyes hely” fontosságát. A globális távlat elvesztése nélkül, az egyházaknak komoly missziói munkához kell fogniuk otthon. Az egyház missziói terjeszkedése hitelesebbé és hatékonyabbá válik, ha azt a helyi missziói tevékenység igazolja.¹² Más szavakkal, a misszió nemzetek feletti, kultúrák feletti és ökumenikus jellege jut érvényre, ha konkrét missziói szituációból indul ki. Ezért nagyobb hangsúlyt kell fektetni a misszió kontextuális dimenziójára.

4) A missziónak fejleszteni és orientálni kell a struktúrák párbeszédét. De a kérdés ez: Hogyan beszéljünk „az igazsághoz ragaszkodva szeretetben” (Ef 4,15) olyan kultúrákban, ahol az igazságnak más kritériumai vannak? Az evangélium és kultúra közötti feszültséget nem lehet feloldani. Az evangélium mindig megkérdőjelezi a kultúrának azokat a szempontjait, amelyek nem egyeztethetők össze az evangéliummal. Isten az alázat és párbeszéd útját választotta, hogy megismertesse magát. Nem ez kell, hogy legyen a keresztyén misszió útja is? Ne felejtjük el San Antonio felhívását, hogy missziókat „Krisztus útján” végezzük. Az evangélium és kultúra közötti párbeszéd az isteni szeretet és az emberi büszkeség találkozása. Az emberi büszkeség rombol; az isteni szeretet épít, felszabadít, átalakít, megbékéltet.

Az ökumenikus mozgalom, vagyis az evangélium nevében való beszéd és cselekvés szerepe, hogy a kultúrákat újra az evangéliumban ábrázolt, ajándékul és hivatásul adott ember-teremtettség-Isten kapcsolat felé irányítsa. Az „egy világ – egy kultúra” veszélyes illúzió. Az ökumenikus mozgalom, amely maga a kultúrák alkotó párbeszédének kifejeződése, sohasem fogja elfogadni ezt a világ által kínált célt. Jobban, mint bármikor, igaz, hogy az ökumenikus távlat: *egy evangélium felé sok kultúrában, egy emberiség felé megbékélt sokféleségben.*

Az evangélium üzenete iránti engedelmisségben te-

hát az ökumenikus mozgalom szerepe először az, hogy felhívja a kultúrák figyelmét az életnek az evangéliumban kijelentett teljességére és eredetiségére; másodszor, hogy egészséget, egységet és eredetiséget nyújtson a kultúráknak, és a megfeszített és feltámadott Krisztus felé fordítsa őket; és harmadszor, hogy segítsen az egyházaknak az evangélium közös nyelvén szólni és cselekedni, megerősítve az életet a halál kultúrái közepette, a békességet az erőszak kultúrái közepette, az igazságot az igazságtalanság kultúrái közepette, és a közösséget a konfliktusok és szakadások kultúrái közepette.

Az előttünk álló ezredforduló a missziói egyház új létmódját hozza egy új világba.

Aram I.
Cilicia Katolikosza
(Fordította: Czachesz István)

Az EVT főtitkárának jelentése

(Genf, 1995. szeptember)

1. Mielőtt elkezdeném jelentésemet, szeretnék külön elismerő szót intézni Moderátorunkhoz. Miként legtöbbjük hallotta már, ez év június 28-án megválasztották őt az Örmény Apostoli Egyház ciliciai katolikoszává. Július 1-én Anteliában jelen voltam a beiktatási ünnepségen és az egész EVT nevében átadtam köszöntésünket. Megválasztása kitűnő egyházvezetői adottságainak méltó elismerése, mely adottságokat az elmúlt négy esztendő során az EVT-ben mi is megtapasztalhattuk. Ez egyúttal ékes bizonysga az Örmény Apostoli Egyház ökumenikus elkötelezettségének is, mivel – mint elődje, Karekin katolikosz esetében is – megint az EVT egyik aktív tisztségviselőjét emelték a ciliciai Örmény Apostoli Egyház legfelső egyházi és lelki vezetői posztjára. Hálásak vagyunk Aram őszentségének, hogy jelezte hajlandóságát: a nagygyűlésig folytatni fogja a Központi és a Végrehajtó Bizottság moderátoraként felelős hivatalát, s kifejezzük őszinte jókívánásainkat, kérve az Urat, hogy adjon neki erőt és bölcsességet s áldja meg gazdagon fontos szolgálatában.

I. A kapcsolatok erősítése

2. Jelentésemnek két főrésze lesz. A sokak által kifejezett ama kívánságra, hogy részletesebb tájékoztatást kapjanak az EVT tevékenységéről a Központi Bizottság legutóbbi ülése óta eltelt időszakban, a Moderátor Úr és én megegyeztünk, hogy mindketten belefoglaljuk jelentésünkbe az elmúlt 18 hónap fontosabb eseményeinek és döntéseinek áttekintését. Ő a Végrehajtó Bizottság és a tisztségviselő névében fog szólni, én jelentésem első felében a főtitkár és munkatársai felelőségére és akcióira összpontosított figyelmemet, főként a kapcsolatok erősítése és a koordinációs programok kettős dimenziójának tekin-

1. A kultúra központi jelentősége miatt a keresztyén hit és misszió számára az ökumenikus mozgalomnak ki kell alakítani a kultúra teológiai megértését. A vancouveri és canberrai nagygyűlések tettek bizonyos lépéseket ebben az irányban – 2. *Signs of the Spirit* (az EVT hetedik nagygyűlésének jelentése), 106. oldal – 3. II. János Pál: *Evangelium Vitae*, 1995 – 4. Tény, hogy a nyugati kultúrák a szekularizáló folyamatok hordozói. Ezért van az, hogy az iszlám fundamentalizmus újjáéledésének egyik alapvető oka a nyugati kultúrának az iszlám kultúrába való beáramlása – 5. Az Új-delhi-i nagygyűlés megerősítette ezt – 6. Canberrai jelentés, 104. oldal – 7. E.J. Lott: „On being religiously theological and theologically religious”, Bangalore Theological Forum, Jan.–June 1988, 75 – 8. San Antonio-i jelentés – 9. Gathered for Life (a hatodik nagygyűlés hivatalos jelentése), 33. oldal – 10. Ezt a gondolatot erősen hangsúlyozza E. Brunner (*Christianity and Civilization*) és R. Niebuhr (*Christ and Culture*). – 11. Canberrai jelentés, 187. oldal – 12. Ezt a gondolatot hangsúlyozza az *Ecumenical Affirmation in Mission and Evangelism* (Misszió és evangélizáció ökumenikus megerősítése). Ezen ökumenikus dokumentum különös jelentősége ellenére véleményem szerint új „ökumenikus megerősítésre” van szükség a missziói realitások és kilátások változása miatt.

1. Jelentésem második főrészében az „EVT közös értelmezése és látomása” jelenleg folyó kutatásával foglalkozom.

3. Amikor véget ért legutóbbi johannesburgi ülésünk, máris a Központi Bizottságnak ez év szeptemberében Nashville-ben tervezett következő ülésére tekintettünk előre. Az Önökhöz intézett levelemben kifejtett okoknál fogva kénytelen voltam azt ajánlani a tisztségviselőknél, hogy a Központi Bizottság ülésének helyét Genfben tegyék át. Sajnáljuk, hogy ennek a döntésnek és a dátumok megváltoztatásának következtében néhányan nem tudnak résztvenni ezen az ülésen, de hálás vagyok mindnyájuknak, hogy megértették ennek szükségességét és hajlandók voltak ehhez igazítani munkarendjüket. Hozzá kell tennem még, hogy hasonló helyzet keletkezett az 1996-i üléssel kapcsolatban is, amelyet a ciprusi Orthodox Egyház meghívására Cipruson óhajtottunk volna megtartani. De az EVT szűkös pénzügyi helyzete miatt, amit később fogok ismertetni, kénytelen voltam ismét azt ajánlani a tisztségviselőknél, hogy ezt az ülést is Genfben rendezzük meg, ez alkalommal azonban az időpontok megváltoztatása nélkül. Ez utóbbi tapasztalatok és az EVT kritikus közép- és hosszútávú kilátásai szükségessé tehetik, hogy a kormányzó testületek, különösen a Központi és a Végrehajtó Bizottság ülésezési helyének kiválasztásában új eljárást vegyünk fontolóra.

4. Ez az ülés az első alkalom, amikor több új stábot is ismerhetünk meg és üdvözölhetünk. Csak három munkatársunkat említettem meg, akik legutóbbi ülésünk óta vállaltak fontosabb vezető szerepet. Dr. Thomas Fitzgerald atya az amerikai Ökumenikus Patriarchátusból már 1994 augusztusában elfoglalta az I. egység (Egység és Megújulás) igazgatói posztját Ion Bria atya utódként. Ez év elején Mary Ann

Lundy asszony az amerikai Presbiteriánus Egyházból elvállalta a főtitkár helyettesének a programokért felelős beosztását, miután Mercy Oduyoye asszony 1994 nyarán távozott erről a posztról. Ugyanakkor Alan Falconer lelkész a Skót Egyházból dr. Günther Gassmann távozása után kezdte el munkásságát a Hit és Egyházalkotmány Bizottságának igazgatójaként. Mindhárman igen hamar teljes erővel vettek részt a Tanács munkájában, s nagyon hálásak vagyunk a részükről újonnan tapasztalt hozzájárulásért. Szeretném megragadni ezt az alkalmat, hogy a jegyzőkönyvben is kifejezzem az EVT háliját elődeinknek, akik hosszú éveken át hűséges és kitűnő szolgálatot végeztek az EVT-nek.

5. A kapcsolat teremtése és erősítése a tagegyházakkal meg a tágabb ökumenikus hálókban a főtitkárnak és a titkárságbeli, de különösen az Egyház és az egész Ökumenikus Kapcsolatok Hivatalának egyik legelső kötelessége. Ez utóbbi hivatalnak a jelentése (az 5.1. számú dokumentum) tömör áttekintést ad az utóbbi 18 hónapban végzett tevékenységről és kezdeményezésekről. Figyelmüket különösen azokra az új kapcsolatokra szeretném felhívni, amelyek a konvratív evangéliumi, pünkösdisták és „független” keresztyén közösségekkel létesültek, vagy vannak kialakulóban, főként Latin-Amerikában és Afrikában. Ez a hivatal a megalakulása óta eltelt három esztendőben az ökumenikus kapcsolatok művelésének új profilját teremtette meg, s közben nélkülözhetetlen szolgálatot végzett az EVT egésze számára. A tagegyházakkal a levelezés és a fontos eseményekkel kapcsolatos üzenetek meg a látogatások révén fenntartott rendszeres és igen sokszor intenzív érintkezés nagy részét ez a hivatal koordinálja dr. Wesley Ariarajah kollégám vezetésével.

Egy EVT Évkönyv első kiadása olyan vállalkozás, amellyel fokozhatjuk és koncentrálnálhatjuk az EVT munkájáról szóló közléseink módszereit. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy akár körlevelekkel, akár nyomtatásos anyaggal végzett kommunikáció ritkán talál visszhangra és alig jut túl egy-egy tagegyház központi hivatalán. Még a konzultációra vonatkozó kifejezett kéréseink is, mint amilyen az EVT közös értelmezése és látomása, az erőszak legyőzésének programja, a népesség- és fejlesztési politika tanulmányi folyamata, vagy a 2000. év ökumenikus megünneplésére szólító felhívás, csak nagyon korlátozott mértékben váltottak ki válaszadást. Pedig a kommunikáció kétoldalú dolog. Az EVT-t gyakran bírálták azért, hogy nem kommunikál eredményesen a tagegyházakkal. Ez talán még mindig így van, ezért állandóan próbálkozunk munkánk megjavításával. De ezek az erőfeszítések az kölcsönösségnek a tagegyházak részéről tanúsított érzete nélkül csak korlátozott eredményt érhetnek el.

6. Természetesen igaz az, hogy a levélváltás vagy más írásos anyagok megküldése a legtöbb kultúrában csak korlátozott mértékben helyettesítheti a személyes érintkezést. Ezért igyekeztünk komolyan venni azt a főtitkári felelősséget, hogy személyesen látogassak el a tagegyházakhoz. Az elmúlt 18 hónapban a csendes-óceáni térség kivételével többször is elutaz-

tam valamennyi régióba s összesen 38 országban látogattam meg a tagegyházakat, egyháztanácsokat és regionális szervezeteket. Ez év áprilisában a Vatikánban voltam, s remélem, hogy jövő márciusban a Végrehajtó Bizottság ülésével kapcsolatban meglátogathatom a csendes-óceáni és új-zélandi egyházakat is. E látogatások legtöbbször egy kis munkacsoporttal együtt végzem, amelyben gyakran jelen van az illető terület Központi Bizottságának valamelyik tagja is. A jövő márciusban a Csendes Óceán térségébe teendő látogatással befejeződik és teljessé válik a tagegyházak hivatalos meglátogatásának első ciklusa, amit 1993-ban történt hivatalba lépésemkor tűztem ki magam elé. Utána jelentősen le kell csökkentenem az ilyen látogatások számát, hogy több időt szentelhessek Genfben a nagygyűlés előkészítésének, amely akkor már döntő szakaszába lép.

Nem itt van a helye, hogy részletes beszámolókat nyújtsak a tagegyházaknál tett eme látogatások komoly erőfeszítésének eredményéről. Erről sok esetben az ENI (Ecumenical News Information) adott tájékoztatást, a jeruzsálemi és a vatikáni látogatásaimról pedig külön sajtókonferenciákon számoltam be. De szeretnék hálás köszönetet mondani a meglátogatott tagegyházakban mindazoknak, akik olyan szívvelyesen fogadtak engem is meg az engem kísérő csoportot is. Szinte mindenütt élénk érdeklődést tapasztaltam az EVT munkája iránt és készséget arra nézve, hogy még jobban bekapcsolódjanak az életébe. Nyilvánosan szeretném kifejezni elismerésemet azért is, hogy egyre több tagegyház vezetői és végrehajtói látogatnak el Genfben, az itteni stábtalakkal való beható megismerkedés végett. Ez a kommunikálásnak és a kapcsolatok elmélyítésének egyik leghatékonyabb eszköze. Különösen II. Alexijnak, az Orosz Orthodox Egyház pátriárkájának ez év júniusában tett látogatását szeretném megemlíteni.

7. Engedjék meg, hogy egy rövid időre kitérjek a vatikáni látogatásomra, amely II. János Pál pápánál lefolyt audienciával járt együtt. Főtitkárként ez volt az első hivatalos látogatásom a Vatikánban. A programban szerepeltek alapos megbeszélések a Keresztyén Egység Előmozdításának Pápai Tanácsában, valamint találkoztam több fontos egyházi bírósággal, melyekkel az EVT már együttműködik, vagy szeretne még szorosabban együttműködni. E találkozáson nyilvánvaló lett, hogy a Közös Munkacsoport 30 évi munkája ellenére is mennyire korlátozott még az eszmecsere közöttünk. A Keresztyén Egység Előmozdításának Pápai Tanácsán kívül nem igen tudnak az EVT munkájáról, a több területen is kibontakozó ökumenikus helyzetről és arról a kihívásról, amelyet ez jelent valamennyi egyház számára.

A Római Katolikus Egyház és az Egyházak Világtanácsa valóban nagyon különbözik egymástól, természetüket, tájékozódásukat és munkamódszereiket illetően, ez pedig erősen korlátozza az együttműködést és a kölcsönösséget. A Vatikánban az EVT-nek, a látható egység kutatása iránti elkötelezettségét ismerik el, ahogyan ez a Hit és Egyházalkotmány Bizottságának munkájából kitűnik, mely bizottságban római katoli-

kus teológusok is teljes jogú tagokként vesznek részt. S noha a rendszeres együttműködésnek vannak más formái is, az EVT-nek a nagy feladata mégis az, hogy elősegítse az egyházak együttműködését missziói és nevelési fáradozásaikban, valamint az igazságosságról, a békéről és a megbékélésről tett bizonyágtételükben. Az ökumenikus megújulás elősegítésében azonban csak korlátozott visszhangra talál a Vatikánban. Látnunk kell és tiszteletben kell tartanunk a Római Katolikus Egyház és az Egyházak Világtanácsa, e két nagyon különböző jellegű keresztyén világszervezet közötti alapvető aszimmetriát. Ez világosan kitűnt a pápának az élet etikájáról szóló nemréggi enciklikájából (*Evangelium Vitae*), valamint a 2000. év nagy jubileumáról szóló megemlékezésről folytatott vitákból. Ez utóbbi kérdéssel kapcsolatban a Közös Munkacsoport irányításával külön bizottság alakult meg.

8. Röviddel a vatikáni látogatás után egy fontos enciklikát adott ki a pápa „az ökumenizmusra való elkötelezettségről” (*Ut Unum Sint*). Ez az enciklika hatásos és gyakran meghatározó módon jelenti ki a pápa és a Római Katolikus Egyház visszavonhatatlan elkötelezettségét a látható egység keresésére, újra megerősítve a II. Vatikáni Zsinat által lefektetett alapokat. Ezt „II. János Pál pápa legfontosabb deklarációjá”-nak nevezik, s valóban több mint 30 évvel VI. Pál beiktatási enciklikája (*Ecclesiam Suam*, 1964) után ez az első olyan átfogó dokumentum, amely pápai tanítást nyújt az ökumenizmusról. Az EVT-nek ezt elismeréssel és hálával kell fogadnia. Őszinte és meleg helyeslésre kell találnia annak, amit a pápa az egy keresztségben gyökerező és a vértanúnak a hit melletti bizonyágtételével megerősített egyházi közösségről, a megbékélés és a megújulás szükségességéről, különösen pedig a párbeszédről és a kölcsönös meggazdagodásról mond. Ez az enciklika nagy segítséget jelent ama feladatok kitűzésében is, amelyekkel római katolikus szemszögből foglalkozni kell, hogy eljussunk a „kívánt és kielégítő egység”-re. Elismeri azt a fontos hozzájárulást is, amelyet e feladattal foglalkozva az EVT Hit és Egyházalkotmány Bizottsága is tett már, még ha kívánatos lenne is a Vatikáni Zsinat óta tett lépések határozottabb elismerése. Az enciklika igen világosan leszögezi, hogy a teljes egység elengedhetetlenül megkívánja a pápával, mint Róma püspökével való közösséget, de valamennyi egyházat arra szólít fel, hogy türelmes és testvéri párbeszédet folytassanak a pápával azért, hogy „megtalálják az utat egy olyan primátus gyakorlása felé, amely bár semmiképpen sem mond le arról, ami lényeges a küldetéséhez, mégis nyitott az új helyzet előtt” (95.§). Ez a párbeszéd már megkezdődött, s noha kétségünk lehet az eredményessége felől, fontos, hogy becsületesen nézzünk szembe az egyházakkal ezzel az alapvető problémájával. Egészét tekintve, ez az enciklika megerősíti a különbséget és az aszimmetriát a Római Katolikus Egyház és az Egyházak Világtanácsa között az ökumenikus elkötelezettség értelmében. Bár mi is csatlakozunk az enciklikában hangoztatott buzgó imádsághoz és a reménykedés magatartásához, realistán kell maradnunk. Mégis, ha az EVT tagegyházainak valamennyi vezetője, ha minden római katolikus püspök és

az összes vatikáni bíróság szívére venné a pápa tanítását és aszerint cselekedne, az Ökumené helyzete más lenne, mint amilyen ma.

II. Koordinációs programok

9. A kapcsolatokról áttérve a programokra, látni fogják a programegységek jelentéseiből, hogy az eltelt 18 hónap az intenzív programok ideje volt. Az I. Egység kivételével valamennyi Egység bizottsága már a harmadik ülését tartotta meg. A Tanács programjai a harberrai és a hararei nagygyűlések közötti félút határvonán túljutottak már, s legtöbbször 1996-ban, vagy 1997 elején el is érkezik a befejezéshez. Ez emberi és anyagi erőforrásokat fog felszabadítani a hararei nagygyűlés előtti utolsó esztendőben a gyűlés előkészítésének sürgős feladataira.

10. Ahogy az egységek jelentései és a programok koordinálásáról szóló jelentés jelzi, folytatódnak az erőfeszítések az egységek teljesebb integrálódása és a közöttük való együttműködés felé, aminek már bizonyos eredményei is vannak.

A IV. Egység elkészített egy keretdokumentumot, melynek címe: „A jubileum stratégiája”. Ebben foglaltatik egy látomás „az emberi méltóság meg az útszélre szorultakkal és kirekesztettekkel fenntartható közösség” elősegítéséről. Ez azonban négy feladatra való felszólítást is jelent (az erőszakforrások közlését, a szolidaritás akcióit, képességkiépítést és hálózati támogatást), s a nagygyűlésig tartó négy éves tevékenység alapjául szolgál. Nagy elismerés illeti az egységet és különösen az igazgatóját, Myra Blyth lelkesítőjét ezért a munkáért.

A III. Egység nagyobb program-integrálódást igyekezett elérni azzal, hogy számos olyan kulcstémára mutatott rá, amelyek általános eligazítást adhatnak a különböző stábcsoporthoz. Az egység valamennyi tevékenységének közös célja a „Képessé-tétel a közösségi életre”. „Az élet teológiája” című programnak az a célja, hogy adja meg a szükséges energiát a további integrálódáshoz. Gondot jelent azonban, hogy ez a feladat valójában meghaladja az egység korlátozott emberi és anyagi erőforrásait, és így akaratlanul is azt az irányzatot erősítheti, amely ismét az egyes stábcsoporthoz tartó profiljaira és különösen fontos feladataira (prioritásaira) irányítja a figyelmet.

A II. Egység-ben a Világmisszió és Evangélizáció következő konferenciájának az előkészítése az integráló elem és ennek dinamikája a konferencia közeledtével egyre fokozódik. Ez az egység egyúttal azon is fáradozott, hogy az „Egyházak a misszióban” mozgalom általános megbízásának részeként meghatározza a programok jövőendő tájékozódását az egészség és a nevelés (ill. művelődés) területén. Itt a megüresedett stábposztok feltöltését szándékosan arra használták fel, hogy a programban előírt munka következetesebb, egységesebb formáját teremtsék meg.

Végül az *I. Egység* az egyházak egysége és a megújulás közötti kölcsönös kapcsolatot igyekszik programjának szervező alapelvévé tenni. Az egységek között ez a legkisebb, azonban rá van utalva a tagegyházak hozzájárulásaiból származó bizonytalan összegű bevételekre. De ezek folyton csak csökkennek, ezért további problémákkal is meg kell birkóznia, pl. a Hit és Egyházalkotmány Bizottságának sajátos státusával, az Ökumenikus Intézet helyéről folytatott vitával és azzal, hogy nagy egyenlőtlenség van négy ágazat között, melyek közül kettőnek csak nagyon korlátozott stábszemélyzet áll a rendelkezésére. E nehézségek ellenére valódi integrálódás alakul ki az egyház mint *koinonia* és mint *laos*, azaz Isten egész népe mindent magába foglaló közösségének értelmezése körül.

Azért, hogy a programok koordinálásából adódó feladat egész terjedelmét lássuk, ahhoz az egységek közös programjának nagy számáról is be kellene számolni. Minderről a programok koordinálásáról szóló jelentésben lesz szó.

11. Amikor 1992-ben bevezettük a Tanács programjainak új megszervezését, úgy láttuk, hogy három év múlva át kell majd tekinteni az egész új struktúrát. Ezt az áttekintést a Végrehajtó Bizottság végezte el, és eredményéről a Moderátor fog beszámolni. Ennek az áttekintésnek az elkészülte óta az EVT pénzügyi helyzetének romlása új kérdéseket és gondokat vetett fel. Vajon az EVT programjai és stratégiája olyanok-e, hogy hosszú távon is lehetővé teszik feladatai végzését? Tükrözik-e a rohamosan változó ökumenikus helyzetet és megfelelnek-e a követelményeinek? Ha elkerülhetetlenné válik a költségvetés lefaragása, hogyan valósíthatjuk meg a szükséges döntéseket? A programok koordinálásáról szóló jelentés szerint „a koordinálás a tervezés állandó folyamatát, a programoknak a bevételekhez igazodó rangsorolását és értékelését is jelenti”. Eddig még nem indult meg ilyen folyamat. A szorongató pénzügyi helyzet és a programokért felelős új főtitkárhelyettes megérkezése ezt sürgetővé és megvalósíthatóvá is tette. Itt kell bizonyítanunk az egységek átszervezésének érvényes voltát, valamint azt, hogy minden egység igazgatója és pénzügyi irányítója körül adminisztratív csoportnak kell kialakulnia. Noha a szervezés áttekintéséből adódó ajánlások egyelőre csak korlátozott módosításokat javasolnak, a szűkös anyagi erőforrások nyomására további átszervezésre is szükség lehet. Gondosan kell mérlegelni, hogy a programok konzultánsi posztok létesítésével bővíthetők és szaporíthatók-e abból a feltevésekből kiindulva, hogy e posztok tovább is fenntarthatók lesznek. Miként a klímaváltozás program mutatja, nem minden programot kell a teljes idővel foglalkoztatott genfi stábnak ellátnia. E néhány rövid reflexióval arra akartam rámutatni, hogy a főtitkárságbeli kollégáimmal és az egységek igazgatóival együtt el vagyok tökévelve, hogy nagyobb figyelmet szenteljek a programok irányításának és sürgősségi rendjük megállapításának.

12. A Központi Bizottság legutóbbi ülése után ag-

godalmak merültek fel az egység-bizottságok szerepét és felelősségét illetően. Mint a szervezési jelentésből látni fogják, igyekeztünk e téren is nagyobb világosságot teremteni. A Központi Bizottság jelenlegi ülésén ez még nem lesz teljesen nyilvánvaló, de az egységek jelentéseinek formája már jelzi az irányt. Idővel majd ezek válhatnak olyan eszközökké, amelyekkel az egységek bizottságai (s nem csupán a stáb!) számolhatnak be a Központi Bizottságnak az albizottságokon keresztül. Ezeknek a jelentéseknek tehát megvan a saját értékük és a Központi Bizottság jegyzőkönyve részének tekintendő. Noha ezzel több időt fordítottunk az egységek albizottságainak a kérdésére, azoknak óvakodniuk kell attól, hogy megismételjék a programok részletes megtervezését és elemzését, ami megtörtént már a bizottságokban és azok tanácsadó csoportjaiban. Az egységek albizottságainak teendőit azért terveztük meg és azért koordináltuk, hogy azok figyelmüket a programokra és a tájékozódásnak azokra a kérdéseire vagy erőforrásaikra olyan felhasználására összpontosíthassák, amelyek a Központi Bizottság szintjén kívánják meg a döntéshozatalt. Ennek az eljárásnak a próbáját az egységek albizottságainak a Központi Bizottsághoz benyújtott jelentései adják majd. Ezeknek nem az a céljuk, hogy átfogó tájékoztatással szolgáljanak az egység minden tevékenységéről, hanem az, hogy az akciók ajánlására és a megvalósításukhoz szükséges okokra összpontosítsák figyelmüket. Ez lehetővé tenné a Központi Bizottságnak, mint az EVT legfőbb irányító testületének, hogy a döntéshozatal előtt kellő ideje legyen az ajánlásoknak a plénum előtti megvitatására. Ezért azzal a kéréssel fordulok az egységek albizottságaihoz, tisztségviselőihez és a stáb tagjaihoz, hogy kellő figyelmet tanúsítsanak az ügyvitelnek a Központi Bizottság előtti megjavításában.

13. A Központi Bizottság johannesburgi ülésének kiértékelésében elhangzott az a kívánság, hogy csökkentsük a tematikus plenáris ülések számát, javítsuk az előterjesztések módszerét, s több időt szánjunk a vitára. A plenáris ülések célja az volt, hogy az olyan eseményekről és azok eredményeiről számoljanak be a Központi Bizottságnak, amelyek a Tanács egésze szempontjából jelentősek. Továbbá arra is felhasználjuk ezeket, hogy megtárgyaljunk olyan eljárási kérdéseket, amelyek meghaladják az érték közvetlenül felelős egység hatáskörét. A Központi Bizottság jelenlegi plenáris ülésére hosszú vita után négy ilyen ügyet választottunk ki. A II. Egység új ökumenikus állásfoglalásokat készít a misszió és evangélizáció kérdéséről, s ennek végleges jóváhagyására a hararei nagygyűlésen kerül sor. A misszióról és evangélizációról 1982-ben kiadott ökumenikus nyilatkozattal összhangban új módon kívánja az egység megfogalmazni a misszió értelmezését. Ennek a témának a plenáris ülésen történő első előterjesztése lehetővé kell hogy tegye a Központi Bizottságnak e folyamatnak már korai szakaszában való részesülését. A második ilyen a plénum előtt való előterjesztés az EVT-nek „Az otthonukból elűzöttekkel vállalt szolidaritás kockázata” című állásfoglalásával foglalkozik. Ezt a

IV. Egység terjeszti elfogadás végett a Központi Bizottság plénuma elé. Noha a fő vita a IV. Egység albizottságaiban folyik, szükségesnek éreztük a Központi Bizottság plénumát is belevonni már ebben a korai szakaszában a vitába. A másik két előterjesztés a plénum elé a „Rasszizmus”-sal és a „Globális kormányzás”-sal foglalkozik. A rasszizmus kérdését a III. Egység dolgozta ki, amikor a dél-afrikai apartheid rendszer megszűnése után a figyelem ismét a rasszizmus elleni harcra irányuló ökumenikus elkötelezettség felé fordult. A vitaindító dokumentum szélesebb kör számára készült, s a rasszizmus világszerte jelentkező megnyilvánulására hívta fel a figyelmet. Ezt az egység bizottságában történő megvitatás után a Központi Bizottság jóváhagyása előtt terjesztik a plénum elé. Az utolsó ilyen plenáris előterjesztés a „Globális kormányzás”-ról szól s az ENSZ megalapításának ötvenedik évfordulóját akarja emlékeztetéssé tenni, valamint elgondolkozni az ENSZ és az EVT kapcsolatairól. Az EVT egységeinek az ENSZ különböző részlegeivel végzett együttműködése formáiról szóló belkörü áttekintés, ezt követően a Gyűlések Hetén folytatott vita – amelyen kiértékeltek az ökumenikus delegációnak az ENSZ legutóbbi világkonferenciáin szerzett tapasztalatait is – azt eredményezte, hogy megfogalmaztak egy memorandumot ajánlásokkal a Központi Bizottság számára. Ez után a plenáris ülés után fogadjuk az ENSZ genfi szervezeteinek vezető tisztségviselőit és azokat a diplomáciai képviselőket, akikkel az EVT rendszeres kapcsolatokat tart fenn. Ezekon a plenáris üléseken elő van irányozva egy nyilvános beszámoló az erőszak legyőzésének tervezett új programjáról. E beszámoló megrendezése azért látszott tanácsosnak, mivel nagy várakozásokkal tekintünk e program elé, de lebonyolításában nehézséget okoz, hogy a tagegyházak részéről nem igen talált visszhangra.

III. Kutatás az „EVT közös értelmezése és látomása” tekintetében

14. Jelentésemnek ebben a második fő részében arra a folyamatra szeretnék összpontosítani, amely „Az EVT közös értelmezése és látomása” címszó alatt lett ismeretes. Dossziéjukban találnak egy külön dokumentumot erről a kérdéstről, mely kérdés igen fontos az EVT jövőjére nézve. Ez az „interim (közbülső) jelentés” emlékeztetünkbe idézi e folyamat fejlődését a Központi Bizottságnak 1989-ben Moszkvában tartott ülésezése óta, összefoglalja a tagegyházaktól a tanulmányi vezérfonalra korlátozott számban érkezett válaszokat, jelzi az egyes egységbizottságokkal, a Hit és Egyházalkotmány Bizottságával valamint az Egyház és Ökumenikus Kapcsolatok irodájával folytatott konzultációk első eredményeit és újból elótárja, hogy mit végzett eddig a Központi Bizottság e munkálat célját és a következő nagygyűlésig az időbeosztásról illetően. A közbülső jelentésben elmondottak megismétlése helyett inkább arról szeretnék beszélni, hogy mi ennek a munkálatnak a célja és milyen eredmények várhatók tőle az Ökumené tágabb körében.

15. Meglehetősen nagy anyag készült el és gyűlt

össze 1989 óta, amikor elkezdődött ez a munkálat. Ahogy növekedett az EVT értelmezését és a róla támadt látomást kifejező hangok kórusa, úgy vált egyre nehezebbé e munkálat sajátos céljának a meghatározása. Fontos tisztázódást értünk el, amikor a Nagygyűlést Tervező Bizottság 1994 szeptemberében tartott első ülése azt javasolta, hogy a közös értelmezés és látomás megfogalmazásának munkálata csúcspontját egy „kartá”-nak a VIII. Nagygyűlés elé való terjesztésével érhetné el. Ez a karta egyaránt lehetne a közös ökumenikus perspektíva és tájékozódás lezárása, valamint egy felhívás minden egyházhoz, hogy az új évezred hajnalán küldötteik által ünnepélyesen újból kötelezzék el magukat az ökumenikus mozgalomnak. Ezt a javaslatot 1994 szeptemberében jóvá is hagyta a Végrehajtó Bizottság, s azóta ez irányította a további megbeszéléseket. Az összegyűlt anyag alaposabb elemzése a kutatás négy területének a felismerését eredményezte: a.) Mi az EVT-nek, mint az „egyházak közösségé”-nek jellege és feladata? 2.) Mi az EVT szerepe az „egy ökumenikus mozgalom”-ban? 3.) Melyek a képviselő, a részvétel és a kommunikáció formái az EVT közösségén belül? 4.) Milyen lépések teendők egy integráló ökumenikus látomás megvalósítása felé? E feladatok kitűzése alapján igyekeztünk bevonni a vitába az egységek bizottságait és más illetékes testületeket. Az első eredmények a közbülső jelentésben vannak összefoglalva.

16. A munkálat céljának ilyen tisztázódása után az ökumenikus partnerekkel folytatott tanácskozásokon kiderült, hogy őket nagyon is érdekli az EVT-nek ez a fáradozása. Valóban, egyre erősebb az a meggyőződés, hogy az egyházak életében, valamint az Ökumené és a vallások helyzetében jelenleg világszerte bekövetkező változások kihívást jelentenek az ökumenikus mozgalom valamennyi résztvevője, azaz a nemzeti egyháztanácsok, a regionális ökumenikus szervezetek, a keresztyén világgökösségek, a nemzetközi ökumenikus szervezetek, stb. számára avégre, hogy elgondolkodjanak munkájuk iránya felől, és közösen mérjék fel, milyen eszközök lesznek szükségesek a jövőben az „egy ökumenikus mozgalom” szolgálására. A kutatásnak tehát túl kell lépnie az EVT körén, különösen amikor a XXI. század ökumenikus látomását kell felvázolni. Bár világszinten még mindig az EVT a legátfogóbb eszköz, az ökumenikus mozgalom ténylegesen többközpontú hálózattá vált, és az EVT nem állíthatja, nem is szabad állítania, hogy ő jelenti a legfőbb központot. Nyilvánvaló pl., hogy az ökumenikus mozgalomnak magában kell foglalnia, s ténylegesen magában is foglalja a Római Katolikus Egyházat, de különféleképpen azokat az egyházakat is, amelyek ugyan nem tagjai az EVT-nek, viszont helyi, nemzeti vagy regionális szinten – gyakran a Római Katolikus Egyházzal közösen – részesei az ökumenikus struktúrának. Továbbá a keresztyén világgökösségek közül is sokan játszottak döntő szerepet az utóbbi 25 évtized folyamán az ökumenikus mozgalomban a kétoldalú dogmai párbeszéd révén. Ezek mégsem tartoznak szervesen az EVT intézményes keretébe, még ha sok átfedés van is a tagságban.

Az 1968-98 közötti időszakban a nagygyűlések felhalmozódására tekintettel sürgető kérdések vetődtek fel arra nézve, hogy a jövőben lehetséges lesz-e több párhuzamos szervezet fenntartása. Az ökumenikus mozgalom többközpontúsága parancsolóan veti fel a kérdést, hogy a szétforgácsolódásra és a versengésre való törekvésekkel szemben, s különösen az anyagi erőforrások zsugorodásaira tekintettel hogyan őrizhető meg a mozgalom „egysége” és „teljes, egész volta”, amit ismételten hangsúlyoznak az eljárást szabályozó állásfoglalásokban.

17. Ha ebből a perspektívából közelítjük meg az EVT közös értelmezésének kérdését – mint ahogy a közbülső jelentésen túlmenően a következő szakaszokban én is szándékozom tenni –, akkor ez nem választható el az ökumenikus mozgalom értelmének tisztázásától. Az ökumenikus mozgalom nem azonos egyik intézményes vagy szervezeti megnyilvánulásával sem, s nincs is ezek birtokában. Egyedülálló volta végső soron Jézus Krisztusban, mint az egyetlen középpontban gyökerezik, és a Szentlélek jelenlétét a hit táplálja. Ezen az alapvető teológiai definíció túl az ökumenikus mozgalom céljait, módszereit és főbb szereplőit illető különböző felfogásnak széles skálája áll előttünk. Némelyek, különösen a Római Katolikus Egyház és az ortodox egyházak, szemében az ökumenikus mozgalomnak fő, sőt egyetlen létjogosultsága az egyházak látható egységének keresésében van. Mások szerint, bár ők sem tagadják az egység céljának fontosságát, az ökumenikus elkötelezettség magában foglalja az egyházak közös missziói feladatát és az igazságosságért, a békéért meg a teremtett világ sérthetlenségéért végzett felelős fáradozást. Ez a tágabb értelmezés kapott hangot az ökumenikus mozgalom első időszakának hagyományában, az EVT alkotmányában (különösen annak III.§-ában). Emlékeztethetünk a Központi Bizottság 1951-i rollei ülésének e kérdés tisztázására vonatkozó ama kijelentésére, hogy az „ökumenikus” szó helyes használata mindazt jelenti, ami „az egész egyháznak arra a teljes feladatára vonatkozik, hogy az egész világnak vigye el az evangéliumot” (Jegyzőkönyv, 65. lap). De az ökumenikus mozgalom egyedülálló voltát alig teheti világosabbá, ha céljainak egyetlen meghatározását akarnók normatívvá tenni a különböző hivatásokat egyesítő hagyomány egyik vagy másik vonalának kiemelésével. Bármilyen fontos is a mozgalom integrálása, azaz a korábbi értelmezésekre való emlékezés, ugyanilyen fontos az is, hogy egy felnövekvő új ökumenikus nemzedék, amelyik a XXI. század ökumenikus mozgalmát alakítja majd, saját értelmezését kezdi már kifejezni, mégpedig olyan egyházi és világhelyzetben, amely gyökeresen különbözik az 50 vagy akár 25 évvel ezelőtől. Az ökumenikus mozgalom többközpontú jellege tehát olyan átfogó keretet kíván, amely a „közös elhívás” világosabb felismerését, az ahhoz való hűséget és a vitapartnerek különböző értelmezéseit kölcsönösen elkötelezett párbeszédben fogja össze.

18. Jelenleg az EVT az ökumenikus mozgalom egyetlen olyan eszköze, amely ilyen keretet tudna biz-

tosítani. De meg tud-e felelni és megfelelni ennek a várakozásnak? Az EVT úgy alakult meg, mint az „egyházak közössége”. Tagjai főként a protestáns és ortodox hagyományú történelmi egyházak közé tartoznak. Egyrészt a római katolikus, másrészt a főként afrikai és latin-amerikai konzervatív evangéliumi, pünkösdista és független egyházak nagy csoportjának teljes jogú részvétele nélkül nagyon korlátozott az átfogó ökumenikus volta. Azok a törekvések, amelyek az EVT-nek mint az egyházak közösségének lelki és egyházi értelmezése elmélyítését és a kölcsönös felelősség meg a lelki ajándékokban való kölcsönös osztozás gyakorlatát akarják elérni, nem eredményezik szükségképpen az átfogóbb jelleget, sőt olykor új gátakat is emelnek. A nyitottság az ökumenikus mozgalomban való részvételre nem azonos tehát az EVT tagjává válás készségével. Ami az egyházakkal kapcsolatban érvényes az átfogóság meglétére vagy hiányára, az még érvényesebb az ökumenikus mozgalom sokféle szervezeti megnyilvánulásával kapcsolatban. Az alkotmány elismer „más ökumenikus keresztyén szervezeteket” is (VI.§), mint amilyenek a konfesszionális világszervezetek, a nemzeti egyháztanácsok és regionális egyházi konferenciák, s megengedi nekik, hogy szavazati joggal nem rendelkező képviselőket küldjenek a nagygyűlésre vagy a Központi Bizottság üléseire. A szabályok (XI-XIII.) különbséget tesznek továbbá a részvétel speciális lehetőségeit élvező „társult tanácsok” s a lényeges partnerekként elismert „regionális konferenciák”, másrészt pedig ama „konfesszionális világszervezetek” között, amelyekkel még ki kell alakítani a kooperatív munkakapcsolatokat. A nem egyházi, hanem egyéni vagy testületi tagságon alapuló többi ökumenikus világszervezet, amilyen az YMCA (KIE), a YWCA (KLE), a WSCF, a WACC, stb., egyáltalán nincs jelen az EVT-ben. Ezek a rendelkezések, amelyekben tükröződik az az uralkodó értelmezés, mely szerint az EVT az „egyházak közössége”, megakadályozza a Tanácsot abban, hogy a teljesség fenntartásában érdekelt ökumenikus mozgalom integráló és átfogó eszköze legyen. Az EVT szabályzatának javasolt revíziója, a „nemzetközi ökumenikus szervezetek”-ről szóló új XIV. szabály is, ezen a korlátozáson próbál segíteni.

19. Úgy látszik tehát, hogy az EVT-nek ahhoz, hogy megfeleljen a jelenlegi ökumenikus követelményeknek, törekednie kell arra, hogy visszaszerezze és újból kifejezze kettős jellegét, mint az „egyházak közössége” és mint az „ökumenikus mozgalom speciális eszköze”. Az EVT „közös értelmezésé”-nek tehát nemcsak a tagegyházak közötti egyházi kapcsolatok erősítését és elmélyítését kell feladatáknak végeznie, hanem hangot kell adnia ama hivatásának is, hogy biztosítsa és elősegítse az ökumenikus mozgalom egységét és teljességét. Az EVT értelmezéséről szóló valamennyi állásfoglalás, de különösen az alkotmány és a „torontói nyilatkozat”, csak az első feladatra vonatkozik. Szükség van tehát az EVT olyan új értelmezésére, amely lehetővé teszi számára, hogy mindkét irányban tudjon lépni. Hogy ez hogyan valósítható meg, az az EVT sérthetlenségének megóvása vé-

gett gondos vitát kíván. Mindenesetre kétféle változatot lehetne fontolóra venni: A.) Az EVT megte-remthetné a tagság vagy társultság második kategóri-áját amaz ökumenikus partnerek számára, amelyek az I. Szabály szerint nem egyházak. Ez termé-szetszerűen vonatkozna azokra az ökumenikus ke-resztyén szervezetekre, amelyek nemzetközi szinten működnek, de gondoskodnia kellene a „társult egy-háztanácsok” státusáról is. A képviselő vagy részvét-el az EVT életében a tagegyházakat képviselő Köz-ponti Bizottság üléseztésein kívül egy „második szo-ba” formáját is ölthetné. B.) Az EVT felajánkozhat-na az ökumenikus keresztyén szervezetek fórumának vagy szövetségének (társulásának) szervező ágenséül, integrálva és hivatalossá téve az olyan szervezetek fő-titkárságainak jelenlegi konzultatív státusát, mint amilyenek a REO-k és a CWC-k. Maga az EVT is tagja lenne az ilyen szövetségnek (társulásnak), vagy fórumnak, amely azonban független lenne az EVT-től. Természetesen más formációk is lehetségesek, ha a cél továbbra is az ökumenikus mozgalom egységé-nek a szolgálata és az, hogy keretet biztosítson a szükségképpen kölcsönösen elkötelezett párbeszéd-nek. A tagság, illetve részvétel közös alapjának és kritériumának az EVT „bázis”-át kell tekinteni.

20. Az ilyen irányban tett előrehaladás messzeható következményekkel járna az EVT számára. Megerősí-tené eredeti jellegét, mint olyan egyházak közösségét, amelyeknek tagsága kész elfogadni az egyházi feyel-met és a kölcsönös felelősséget, amiben kifejeződik a teljes közösség és egymás kölcsönös elismerése, a lát-ható egység munkálására való elkötelezettségük. Ki-hangsúlyozná azt, hogy az EVT nem pusztán szerve-zet, vagy az eszmecsere és az együttműködés gyakorla-ti céljait szolgáló egyházak tömörülése, hanem annak megbizonyítása, hogy az egyházak az egy keresztségnél fogva szervesen beletartoznak a Krisztus testébe. Lát-ható módon fejeznék ki a tényleges megbékélésben va-ló növekedés új ökumenikus valóságát, amelyben az, ami egyesíti az egyházakat, erősebb annál, ami még szétválasztja őket, és így lehetővé tenné számukra, hogy visszanyerjék igazi megbékéltető, zsinati jellegü-ket. Ugyanakkor azt is világosan megmutatná, hogy az ökumenikus mozgalom, mint válaszadás Istennek arra a felszólítására, hogy közösen tegyenek bizonyosságot és az Ő egész népének megújulását szolgálják, tágabb va-lami, mint az EVT-beli tagság. Ha az a programatikus tevékenység, amelyet jelenleg párhuzamosan, vagy akár némi együttműködéssel végez az EVT, meg szá-mos más ökumenikus szervezet, olyan közös program-má válna, amely tiszteletben tartja ugyan a felek intéz-ményes autonómiáját, ugyanakkor azonban egybefog-ja emberi és anyagi erőforrásait, akkor fontolóra le-hetne venni, hogy milyen legyen számos más funkció-nális egyesülés is, mint pl. az ökumenikus ifjúsági és női munka terén, a katasztrófák orvoslásában és az otthonukból elűzöttek megsegítésében, az emberi jog-ok védelmében, a misszió és evangélizáció szolgálá-tában, de az egyházak közötti párbeszédben és a kul-túrák közötti teológiai eszmecsereben is. Mindezek együtt folyhatnának az ökumenikus keresztyén szerve-

zetek hálózatában. Nem is lehet itt felsorolni, milyen következményekkel járna az EVT és más ökumenikus szervezetek alkotmányának formájára, vagy a nagy-gyűlések és egyéb vezető testületek kölcsönös kapcso-lataira. Az ilyen irányú előrelépés egyik fontos követ-kezménye lenne, hogy megkönnyítené és eredménye-sebbé tenné a korlátozott erőforrások megosztását és közös felhasználását. De amit itt előadtam Önöknek, az csupán az eddigi folyamaton alapuló személyes el-gondolásom és csak a megbeszéléseket kívánja ösztö-nözni.

21. Mit jelent mindez a „közös értelmezés és látomás” elnyerésének a hararei nagygyűlésig tartó folya-matában? Ha egyetértünk abban, hogy az EVT, mint az „egyházak közössége”, nem képzelhető el helyesen az „egy ökumenikus mozgalom”-ban elfoglalt helyétől és benne játszott szerepétől elkülönítve, akkor fá-radozásainknak arra kell irányulniuk, hogy megfogal-mazzunk egy alapvető eljárási nyilatkozatot az öku-menikus mozgalomról, az egyházakról és az Egyhá-zak Világtanácsáról. Az 1950-i torontói nyilatkozatra, valamint a nagygyűléseknek, a Központi Bizottság üléseinek és a világkonferenciáknak más fontos hiva-talos nyilatkozataira, továbbá a „tagság jelentése” ja-vasolt tisztázására építve, az legyen ennek az állásfog-lalásnak a célja, hogy ismét leszögezze és újból me-gerősítse az EVT jellegének és céljának értelmezését a jelenlegi ökumenikus helyzetben és a XXI. század előestéjén. Majd a viták és a tagegyházak válaszainak beérkezése, valamint a Központi Bizottságban törté-nő két felolvasása és megvitatása után kellene ezt a dokumentumot végső jóváhagyásra a nagygyűlés elé terjeszteni, hogy az 50. évforduló alkalmából alapul szolgálhasson a tagegyházaknak az EVT iránti újabb ünnepélyes elkötelezéséhez. Ezt a nyilatkozatot már első tervezeti formájában is fel kellene használni arra, hogy megnyissák vele a konzultációt a többi ökumenikus keresztyén szervezettel, s hogy megter-vezzenek egy átfogó keretet az ökumenikus mozga-lom egységének tanúsítására és biztosítására, va-lamint a versengés és a szétszakadás elkerülésére. Ha sikerül elérni egy ilyen alapvető egyezményt az előre-lépés irányba felől, már az első kísérleteknek is fontos következményekkel kell járniuk az EVT és a többi szervezetek számára, melyek közül többen is tartanak nagygyűlést az EVT hararei nagygyűlése előtt. Az EVT szabályzatának alkotmányos módosítására és/vagy megváltoztatására vonatkozó végleges javas-latot 1997-ben a Központi Bizottsághoz kell benyúj-tani a tagegyházak körében való közreadás végett.

22. Belső vitákban már körvonalazódott, hogy az EVT-nek az egy ökumenikus mozgalomban felfogott értelmezéséről szóló nyilatkozatot el kellene választani a „látomás”-ról adott nyilatkozattól, vagy „kartá”-tól. Az eddigi válaszokból az következtethető ki, hogy egy ilyen állásfoglalásnak egy olyan látomás élénk vetítését kellene megcéloznia, amely az egész ökumenikus moz-galomra kiterjed, s nemcsak az EVT-re érvényes. Talán ez helyettesíthetné a nagygyűlés hagyományos üzene-tét. Mindenesetre a lehető legszélesebb körű elfogadás-ra kellene törekednie, hogy megújíthassa és kiszélesít-

hesse az ökumenikus mozgalom melletti elkötelezettséget Isten egész népe körében, de különösen a többségben lévő világiak között. A Nőkkel Vállalt Szolidaritás Egyházi Ökumenikus Évtizedében, amely csúcspontját majd 1998-ban éri el, ennek tükröződnie kell. Mindez inkább kijelentő és liturgikus, mint érvelő és vitázó nyelvet igényel. A hararei nagygyűlés témája lehetne egy ilyen nyilatkozat alapja. Az egész ökumenikus mozgalomnak a jubileum szellemével való inspirálása az emlékezésre és a bűnbánatra, az élet és a közösség fenntarthatóságának és a reménységének jegyében való megújítására ösztönözhetne. Így arra is, hogy az EVT látomásáról szóló nyilatkozat valamilyen ökumenikus keret legyen a XXI. század hajnalán.

23. Intézkedések történtek már egy szerkesztő csoport megalakítására a Központi Bizottság tagjaiból, több ökumenikus szakértőből, férfiakból és nőkből, ifjabb és idősebb felnőttekből minden területről, amely ez év decemberében ülne össze a fenti két szöveg tervezetének megfogalmazására. Ezeket először a Végrehajtó Bizottsággal közölnék, annak 1996. márciusi ülésén. Természetesen csak megfelelő revízió után kaphatnák meg a Központi Bizottság tagjai és az ökumenikus partnerek, hogy a véleményüket elmondhassák. Ezután egy kisebb szerkesztő bizottság az 1996 júniusában ülésező APC-vel kapcsolatban a

beérkezett hozzászólások fényében hajthatná végre rajtuk a szükséges korrekciókat. A Központi Bizottságban a tervek szerint az 1996-i ülésén kerülne sor az első felolvasására. Az eljárás és az időzítés eme jelzései megtalálhatók a közbülső jelentésben. A tisztviselők azt ajánlják, hogy e jelentés és a vele kapcsolatos további megjegyzések alapján folyamatosan vitát a közös értelmezésről és látomásról valamennyi egység bizottságában. Az egységbizottságokat arra kéri, hogy hozzászólásaikat közöljék a Főtitkárság Bizottságával, hogy így az ajánlásokkal koordinált jelentés az 1996-i ülésünk vége előtt kerülhessen vissza a Központi Bizottság plénuma elé.

24. Meggyőződésem, hogy az egyházaknak és az ökumenikus mozgalom egészének jelenlegi helyzete az egész világon arra indítja az EVT-t, hogy bátor lépéseket tegyen az ökumenikus szellem újraélesztésére, s hogy a XXI. század hajnalán adjon tájékozódást és vezetést az ökumenikus mozgalomnak. A hararei nagygyűlés a megfelelő pillanat, a *kairos* ehhez a kezdeményezéshez. Isten adja meg nekünk a szükséges képzelőerőt ez alkalom felismeréséhez és a bátorságot az előttünk álló kihívások közös elfogadásához.

Konrad Raiser
(Fordította: Fűkő Dezső)

Az EVT főtitkárának Franciaország elnökéhez írt levele

Az EVT főtitkára Franciaországot a nukleáris kísérletekről való lemondásra kéri

Dr. Konrad Raiser, az EVT főtitkára a mai napon a következő levelet küldte M. Jacques Chiracnak, Franciaország elnökének:

„Az Ön bejelentése, a Francia Köztársaságnak arról a szándékáról, hogy Mururoán új kísérletsorozatot indít nukleáris fegyverekkel, váratlanul megszakítva a Franciaország által három éve bejelentett és egyetemesen elfogadott moratóriumot, egyaránt megdöbbentő és kiábrándító volt.

A tudományos és katonai érvek, amelyekkel ön a döntését igazolni akarja, távolról sem meggyőzőek, amint azt a döntés elleni világméretű tiltakozás is mutatja. A nukleáris elrettentés logikája, amelyre ön hivatkozik, egy másik korhoz tartozik. Ma már kevesen fogadnák el, hogy bármilyen nukleáris fegyver „biztonságos járható út” lenne, vagy hogy a kísérletek felújítása távol Franciaország partjaitól „semmilyen ökológiai következménnyel sem jár”. Az ilyen gondolatok hangoztatása egy nagyhatalom kormánya részéről ellentmond a józan észnek, és megtorpedozza a nukleáris fejlesztés elleni egyezmény meghatározatlan időre történő kiterjesztésére tett erőfeszítéseket.

Az EVT tagságát képező egyházak sokszor és világosan elítélték a nukleáris elrettentés logikáját és gyakorlatát. Ismételten követelték a nukleáris kísérletek betiltását, és a nukleáris fegyverek modernizálásával és fejlesztésével kapcsolatos kutatások teljes beszüntetését. Alapvetően erkölctelennek ítélték azt a cinikus gondolatot, hogy a nukleáris elrettentés va-

laha is garantálhatja egy nemzet biztonságát, és hogy bármivel is igazolható lenne a nukleáris fegyverek betetésének fontolgatása, végső esetben egy ország területének vagy nemzeti érdekeinek védelmére.

Az óceániai egyházak, amelyeknek népei oly sokat szenvedtek a nukleáris kísérletektől és a területükön elhelyezett nukleáris hulladéktól, kitartóan vállalták a kezdeményezést, hogy a világ figyelmét felhívják a veszélyekre. A legutóbbi óceániai ügyekkel foglalkozó genfi tanácskozáson, a franciaországi elnökválasztás idején, ezen egyházak képviselői komoly reménységüknek adtak hangot, hogy az új kormány folytatja a moratóriumot.

Válaszul az ön döntésére, éles ellentétben az ön bejelentésének szűklátókörű nacionalista felhangjaival, az egyik érintett félnek, Francia Polinézia Evangéliumi Egyházának elnöke ezt mondta a határozatra adott válaszként: »Elítéljük a nukleáris kísérleteket, és követeljük a Mururoára épülő kutatások beszüntetését. A hirosimai atombomba ötvenedik évfordulójának előestéjén az evangéliumi egyház megerősíti, hogy Ura az élet forrása. Nem fogadhatja el a rombolás fegyvereinek készítésében való részvételt és együttműködést. Nem azt követeljük, hogy inkább Bretagnében végezzék a kísérleteket és nem Mururoán, mert magát a halál fegyverét ítéljük el, és nem 'a vele járó ökológiai kockázatot'«.

Ön »visszavonhatatlannak« nevezte ezt a döntést. Mindazonáltal kitartóan azt követeljük, hogy azonnal vonja vissza.

Franciaország nagyságát nem a nukleáris elrettenés fogja meghozni. Sokkal inkább a *visszatérés az egyetemes emberi értékekhez*, amelyekre a modern Franciaország épült, és egy olyan világban, amiben

óriási szükség van a békére, a *bölcs erkölcsi útmutatás pozíciója*, ami Önnek és népének megbecsülést, a nemzetek között pedig tekintélyes és tiszteletre méltó helyet jelent.”

SZEMLE

Tallóztatás teológus szemmel

Nagy István: Az Újszövetség könyveinek ismertetése

Úgy tűnik, sorozatot indít a Károli Gáspár Református Egyetem főiskolai kara. A sorozat – program – címe: „Teológia nem teológusoknak”. Ennek első füzetét Nagy István átgondolt, szorgos munkája, „Az Újszövetség könyveinek ismertetése”. Az előszó első mondata: „E jegyzet összeállítására a szükség kényszerített”. Az elmúlt negyven év műveltségéből kimaradt a Biblia. Ennek nemcsak hitünk terén vannak mélyreható és szomorú következményei, hanem műveltségünk európaisága is megsérült. Itt van az ideje, hogy a siránkozásnál valamit tegyünk is. Értelmiségünk különböző csoportjainak hasznára válhat egy kis posztgraduális képzés. Nemcsak hitoktatókra van szükségünk, hanem a hit értőire is, akik a Biblia pozitív, tudományos igényű ismeretével felfegyverezve képesek mindenféle racionális, ezoterikus, new age-ihletettséggű ordas eszmének ellenállni.

Nem csupán teológusokra van szükségünk. Más pályán mozgó emberek is meríthetnek a Biblia szolid, pontos ismeretéből. Nagy István az Újszövetséghez írt bevezetést. Ez azért lényeges, mert magyar nyelven jelenleg ilyen mű nem kapható. A jegyzet alapja William Barclay professzor nagy sikerű újszövetségi könyvéhez írt kommentárjának bevezetői. A mű jó értelemben konzervatív, inkább a hagyományos eredmények összefoglalása, mint az új gondolatok boncolgatása. Tényeket közöl jól tagolva, könnyen kezelhető módon – jól tanulható formában. A 120 oldalnyi főiskolai jegyzet szolgálatát kísérelje áldás, békesség!

„Török átok”

Arany János egy ősi vándoranekdótát foglalt írásba „A fülemile” címe versében, melynek eredete a híresneves csaváros eszű Naszr-Eddin Hodzsa tréfái közt található. Mivel ennek még nem jelent meg a fordítása, így Arany János, nem tudjuk milyen forrásból jutott hozzá a meghatározó tartalmú anekdótához. Ebben olvassuk a következő sorokat:

*„Hanem a mi Péter-Pálunk
Háza körül mást találunk:
Zenebonát, örök patvart,
Majd felfordítják az udvart;
Rossz szomszédság: török átok,
S ők nem igen jó barátok”*

Mi is az a „török átok”, ami zenebonában, örök patvarban ölt testet? Egy korábbi dolgozatomban már utaltam erre a közmondásra és történeti háttérre (Theologiai Szemle 1994.2.114-115.o. A török pap meg a török átok), de adós maradtam azzal, hogy miért a törökkel kapcsolódik össze nemzeti gyengeségünk a pártoskodás, meg a viszálykodás. A 16-17. századi irodalmunk jól tükrözi azt a morális válságot, amit eleink török átoknak mondtak. Zrínyi Miklós a „Szigeti veszedelem” 1. énekében így foglalja össze vezéreikhez intézett beszédében a „török átok” okát:

- „56. *Az magyarok ezek, kik fej nélkül vannak,
Mint törött hajó szélűl, ugy hányattatnak,
Miólta elvévén életét Lajosnak,
Sokan koronáért mast is vonyakodnak.*
57. *Igaz, nem tagadom, ha egység volna
Köztök, bizony, nekünk nagy gondokat adna
Az egynehány magyar, és megcsorbitaná,
Fényös koronánkat talán megrontaná.*
58. *De Isten ostora mast szállott reájok,
Fővénség, gyűlölség uralkodik rajtok,
Nincs szeretet köztök, sem okos tanácsok,
Kéért esőben van fényös koronájok.”*

Arszlán vezér is tudja jól, hogy milyen is a török átok. A Szigeti veszedelem szerint így ír Szulejmánnak Budáról:

- „65. *Az magyarok pedig leghenyélőbb népek,
Egyik az másikat gyűlölik, mint ebek;
Nincs köztök hadtudó, ha volna is, ezek
Az tisztviselőnek soha nem engednek.”*

Reformátor eleink ezért hívták nemzetünket bűnbánatra. Ezért látták, hogy mi sem vagyunk jobbak az ószövetségi választott népnél.

Így hát a török átkot magunkban hordjuk, a török veszély csak felszínre hozza lappangó indulatainkat.

Legátus prédikációk és meditációk

A prédikátor sokszor szemérmes ember. Nehezen tárja fel a szívét. A prédikáció születésének pedig fontos eleme a meditáció, vagyis az az út, ahogy az objektív Ige termővé sebzti az Ige hirdetőjének szívét. Dr. Szathmáry Sándor teológusoknak szánt 22 elő- és utóimával ellátott ünnepi prédikációja mellé meditációit is közreadta azzal a szándékkal, „hogy egy-egy

igeszakasz avagy egy bibliai vers a kutató emberi lelket, mint dallam a hürokat megszólaltassa, megzendítse, válaszadásra készítse” (5.p.).

A könyv tavaly a Nemzetközi Teológiai Könyvtár 19. köteteként jelent meg a Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztályának kiadásában „Vég nélküli ünnep” címmel. Az 50 meditáció nagy része ugyan a Reformátusok Lapja hasábjain megjelent, mégis így együtt olvasva új élményt ad. Az amúgy nem túlságosan bőséges homiletikai irodalmunkat ez a kiadvány gazdagítja.

Egy értelmiségi szorongásai

Az értelmiségi lét nem csupán egy hely a nemzetközi munkamegosztásban, hanem a társadalom öntudatának egyik formája. Az elmúlt fél évszázad bénító jele éppen ettől a funkciójától próbálta megfosztani az értelmiséget. Sose felejttem, a rendszerváltozás évében egy külföldi konferencián, ahol a kelet-európai teológusképzésről tartott egy amerikai professzor előadást, meglepődve hallottam: a legnagyobb gondnak a megbízható, tudományosan helytálló társadalomtudományi ismeretek hiányát tartotta, hiszen képtelenség Isten ránk bízott üzenetét úgy tolmácsolni, hogy nem ismerem a címzettet (sokszor még az üzenetet sem pontosan!).

ifj. Fasang Árpád – jeles zongoraművészünk – hitvalló értelmiségi testvérünk erre ráérezve 1995. februárja és áprilisa között „Gondolkozunk együtt az értelmiség hivatásáról 1995-ben!” címmel közel 100 oldalas dolgozatban összegezte a mai magyar értelmiség állapotára miatt érzett szorongásait. Ennek a tanulmánynak nagy része lapjaink, folyóirataink hasábjain megjelent. Szemnyitogatónak szánta azokat – szolgálatba álltak a gondolatok. Fogalmakat tisztáz, mint amilyen pl. a hivatás, a szellem vagy a lélek; cikkeikkel, levelekkel vitázik tisztas publicisztikai fegyverzettel. Utánaolvasott sok érdekes gondolatnak, és olvasmányélményeiről érdekesen és színesen tájékoztat. Ez az igazi, legjobb értelemben vett újságírói érzékenység az igazi ereje ennek az írásnak.

A szavak értelme összetört. *Sütő* András érzékeny lélekkel látta meg, hogy „kelet-európai politikai körökben némelykor a legvilágosabb szavainknak sincs értelmük, csak érdekek szerinti értelmezésük”. Ez a rontás az értelmiségi létünk egyik alapproblémája. Reményvesztetten képtelenek vagyunk igazat mondani. Spirituális érzékenységét veszítette el ez az osztály. Transzcendentális értékek meglátására vakká tették az elmúlt évtizedek, a partikuláris érdek felfalata az egyetemes értéket. Így az egyház társadalmi szerepe is megkérdőjeleződött.

Martin Luther King híres prédikációjában így vallott: „Az egyháznak nem az a feladata, hogy az állam ura vagy szolgája legyen. Feladata az, hogy az állam lelkiismeretfelelőse legyen” (A Knock of Midnight). De vajon igényli és hagyja-e érvényesülni az állam ezt a lelkiismeretfelelőst? Még nehezebb kérdés számunkra: vállaljuk-e nem túl népszerű szerepét?

Ki is hát az értelmiségi? Diplomával nem mérhető, hiszen a tudást nagyon nehéz bizonyítvánnyal, oklevél-

lel mérni. Nálunk a kereseti viszonyok anomáliái miatt nincs foglalkozási kasztrendszer, ami nem baj, de erős veszélye van annak, hogy a lumpenproletár mintájára kialakul a „lumpenértelmiségi”, aki a kultúra peremén vegetál. Ezt a veszélyt Fasang *Jászi* Oszkár két nagyszerű tanulmányával („Adalékok az ifjú bolsevizáló lélek pszichológiájához” Századunk 1930. 1.sz. és az „Újabb adalékok...” cíművel) írja le. Jászi szerint „a bolsevizáló lélek nem vállalja a bolsevista rendszer felelősségét és következményeit, de minden lehető alkalmat felhasznál arra, hogy minden vele ellentétes politikai vagy szociális irányzatot [...] nevétségessé tegyen”. „E típusnak másik vonása, hogy nincs semmiféle erkölcsi mértéke többé. Mert minden igaz erkölcsi rendszer egyenlő mértékkel mér. Ezzel szemben a bolsevizáló lélek mérőben hasznossági mértékkel mér a saját osztálya vagy csoportja szempontjából.”

Az értelmiség bűnesetét Fasang abban látja, hogy „a hatalmával skizofrén módon élt. Ez abból is következik, hogy az eszénél, tudásánál fogva neki kellett volna a hazugságlabirintust felszámolnia, de ezt nem tette, hanem a szocialista hatalommal szövetségese részre engedelmesen, s mi több lelkesen azonosult a rombolás és hazudozás szellemével”. Ennek okát a hatalomhoz való viszonyban látja *Konrád* György és *Szelényi* Iván: „A munkásosztály csak akkor tehet szert bizonyos osztályhatalomra, ha megfogalmazza osztályöntudatát: az értelmiség viszont csak úgy biztosíthatja osztályhatalmát, ha nem fogalmazza meg osztályöntudatát” („Az értelmiség útja az osztálytársadalomhoz”).

Kedvcsinálólul ennyit a könyvről. Végül még egy meggondolni való: Vajon mi lelkipásztorok, végiggondoltuk-e forradalmian változó világunkban értelmiségi szerepünket? Malakiás próféta szerint: „...a papnak ajkai őrzik a tudományt, és az ő szájából törvényt várnak” (2,7). Vajon őrzí-e még? Vannak-e még tudós papjaink? Van-e még egyházi elit Magyarországon? Elfogultságtól mentesen kell válaszolnunk ezekre a kérdésekre, hiszen egy rövid meditáció is meggyőző arról, hogy nem egyszerűen eldöntendő igennel vagy nemmel megválaszolható kérdések ezek a posztkrisztianus társadalomban.

Szigeti Jenő

M. Eugene Osterhaven: Az egyház hite.

Történelmi fejlődés református szempontból

Fordította: Dr. Czeglédy Sándor és
Dr. Gaál Botond
Budapest, 1995. Kálvin Kiadó

Osterhaven nevével találkozhattunk már a magyar teológiai irodalomban, Az evangéliumi kálvinizmus füzeteiben. Békési Andor: Kálvin és a sákramentumok című könyvében éppen Osterhaven után foglalja össze a gyermekkereszttség mellett szóló érveket a következő pontok szerint: 1. A szövetség-közösség apo-

lása. 2. A kisgyermek is tagjai voltak ennek a szövetségnek. 3. A keresztyén egyház ma Isten szövetség-közössége. 4. A csecsemők és kisgyermek jogos tagjai ma is Isten szövetség-közösségének, ahogy az ő szövetség idején is azok voltak. 5. A keresztség, mint a körülméltetés, beiktatási szertartásnak tekinthető. 6. Mivel a szülők és gyermekek szoros lelki egységet képeznek, a szülők ígéretet tehetnek gyermekükért. A Tízparancsolatban is erős hangsúlyt kap ez a felelősség; harmad és negyed íziglen a büntetést illetően, de ezer nemzedékig az áldást illetően. 7. A felelősség a gyülekezetre is kiterjed. A keresztség nem privát ügy, hanem az egész gyülekezet ügye.

Mindezt megtaláljuk bővebben kifejtve Osterhavennek Az egyház hite című könyve magyar fordításában a 176-180. oldalon. Békési Andor: Mi kálvinisták című dolgozatában is találunk Osterhavenre történő hivatkozásokat. A kálvinizmus és az eszkatológia című fejezetben, amikor arról szól, hogy az egyéni és társadalmi lét fundamentumai valósággal megrendültek, a figyelem önkéntelenül odafordult a jelenben már uralkodó és ugyanakkor eljövendő Krisztus személye és országa felé. „Az eszkatológia már többé nem a távoli jövőt jelentette, hanem az ember valóságos konfrontációját a végső tényekkel, itt és most” (idézet Osterhaventől).

Az erkölcs atlétái a puritánok. Amikor erről ír Békési Andor, idézi Osterhavent: „Ha az extraracionális tapasztalatoknak jogos helyük van a teológiában, akkor a Heidelbergi Kátének és Voetiusnak, Utrecht első professzorának igazuk volt akkor, amikor hangsúlyozták a hit hasznosságát és tapasztalati jellegét.”

Közismert Warfield professzornak az a megállapítása: *hogy amint a bűn és kegyelem tana Augusztinusztól, Krisztus elégetételének tana Anselmustól, a hit által való megigazulás tana Luthertől, úgy a Szentlélekről szóló tanítás Kálvintól datálódik az egyházakban.* Ezért Kálvint a Szentlélek teológiájának nevezik.

E négy hitigazság felől nézve ismertetem Osterhaven könyvét.

I. A bűn és kegyelem Augusztinusznál.

Az emberi természet, a bűn és kegyelem területén az egyháztörténelem egyik legtöbb tehetséggel megáldott vezéralakjának, Augusztinusnak munkásságát ismerteti Osterhaven. Azzal kezdi megállapításait, hogy a pelágiánizmus néven ismert gondolatrendszer kényszerítette az egyház teológusait a nyílt állásfoglalásra a bibliai tanítások értelmezéséről. Augusztinus szerint a pelágiusi tévtanítás nem valami ősrégi dolog, hanem az Augusztinuséhoz közeli időben keletkezett. Hiszen Athanasius, Ambrozius és Tertullianus is írt már a bűnnek az emberiségre gyakorolt hatásáról és a kegyelem szükségességéről.

A manicheizmus szerint az emberi test önmagában hordozza a rosszat. Ez a tanítás olyan determinizmushoz vezetett, mely a görög atyákat a szabad akarat erőteljes hangsúlyozására készítette.

Szükség volt azért egy világos hitigazsági-tekintéllyel felruházott megállapításra. Ezt alkotta meg Augusztinus.

Az istenképesség: Augusztinus vizsgálódása az egyének Istenhez való viszonyulásával kezdődik. Az ember eredetileg igaz és szent. Istennel való kapcsolatot nem zavarta meg semmi. Úgy élt tökéletes boldogságban, hogy semmiféle képessége nem halványodott meg. Ádám és Éva Istennek a tetszésére voltak és Isten tetszésükre volt nekik. Azt az elképzelést, hogy a lélek olyan valami, mely a test által lett beszennyezetté, Augusztinus elvetette.

Szerinte a bűnben élő embernek megvan a szabadsága a bűn elkövetésére úgy, hogy megvan mindig a szabad akarata a döntés meghozatalára is. De a bűnben az embernek nincs szabadsága pozitív értelemben Isten megismerésére és szeretetére, mint ahogy azt meglehetett a bűneset előtt.

Az optimista pelágiánus felfogás szerint az emberi természet alapvető alkatelemei nem változtathatók meg. Ilyen alapvető elem a jó akarásának képessége. E szerint a bűnt el lehet kerülni. Az emberi természetben nincs benne a bűn. Az mindig az akarat műve. Az akarat pedig mindig szabad. Az emberi természet nem romolhat meg. A kegyelemmel Pelágiusz meglehetősen röviden foglalja össze. Krisztus eljött. Tanításában és tetteiben a kegyelem gazdagon kiáradt.

Augusztinus szerint a bűn az emberi természetet megfertőzte. Valahányszor a jó eltűnik, ott a rossz zavart okoz. Ennek egyik bizonyítéka az érzéki vágy (concupiscentia) szertelen hatalmával. Ez a bűn átöröklésének egyik eszköze. Isten kegyelmeben gazdag és akarja is az ember megmentését. Az üdvösség megkívánja az emberektől annak elismerését, hogy nem tudnak segíteni önmagukon, sőt szükséges Istenhez fordulniuk kegyelemért. A kegyelem Jézus Krisztusban mutatkozik meg és ez a kegyelem a Szentlélek által kisegít bennünket gyengeségünkben.

Augusztinus kegyelemről szóló tanításának szerves része predestinációról vallott felfogása, amelyet Isten örök végzésére alapozott üdvözítésként gondolt el. Isten mostani cselekedeteit már az idő előtt meghatározta tanácsvégzésében. Isten akaratát tekintette a világ teremtése, megőrzése és üdvözítése okának. A bűnösök üdvözítésében a szuverén Isten a főszereplő, az ember pedig az abszolút kegyelem befogadója. A predestináció valójában előkészítés a kegyelemre.

Kálvin komoly elméleti szinten dolgozta ki a predestináció tanítását. Bekerült ez a tanítás a hitvallásokba és integráns része lett a református hitnek.

Igen nevezetesek a Dordrecht Kánonok. E szerint Isten pusztán kegyelemből, akarata szuverén jótetszése szerint, a saját bűne miatt elesett emberi nemzetségből kiválasztja övéit a Krisztusban való megváltásra. Krisztust pedig öröktől fogva Közbenjáróvá, a választottak fejévé, az üdvösség alapjává tette.

II. Anselmus elégtétel-tana.

Kiinduló kérdése: „Mi az oka annak, hogy Isten emberré lett és saját halála által visszaadta a világnak az életet?” A világot csak Krisztus halála által lehetett megszabadítani. A bűn miatt a boldogságot nem érhetjük el. A legtűrhetetlenebb az, hogy egyetlen bűn is büntetés nélkül maradjon. Isten nem adhat mentséget

a bűnre, bármily csekély is az. Az elégtételt csak az Isten-ember, azaz Jézus Krisztus adhatja meg. Krisztus önkéntesen magára vállalta az emberiség bűnét. Az Ő halála nagyobb súlyú, mint minden bűn nagysága.

Anselmus eredményes volt teológiai vállalkozásában. Megmutatta a bűn igazi voltát és a kiengesztelés abszolút szükségességét. Maradandó módon tudott hozzájárulni az egyház hitéhez.

A továbbiak során a reformáció be tudta helyezni Krisztus halálát Isten törvényének büntető dimenziói közé. A reformátorok hangsúlyozták: Isten igaz és szent természetében van a kiengesztelés megalapozó szükségessége. „Amiképpen uralkodott a bűn a halálra, azonképpen a kegyelem is uralkodik igazság által az örökéletre a mi Urunk Jézus Krisztus által” (Róma 5,21).

Kálvin szerint „Krisztus halálában megadatott az elégtétel”. Mindazt a bűnt, ami csak bennünk lehet, eltörli, hogy mint igazak és szentek jelenjünk meg az Ő színe előtt. Mi, akik azelőtt tisztátalanok és fertelmesek voltunk. Ezért szeretetével megelőzi és előkészíti az Atya Isten a mi Krisztusban való kiengesztelődésünket. „...Egyedül Krisztusra kell szegeznünk elménket és tekintetünket, amint bizonyára Ő általa érjük el, hogy bűneink ne számíttassanak be nekünk, mert beszámításuk Isten haragját vonja magával” (Inst. II. XVI. 3.). Mindez a tanítás Isten Igéjének kitartó kutatásából ered. Osterhaven részletesen felsorolja az erre vonatkozó igei helyeket.

III. A hit által való megigazulás tana.

Augusztinus még nem foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a megigazító hit valakinek beleárasztott igazságot ad-e (gratia infusa), vagy pedig nekünk tulajdonított, a mi javunkra számított igazságot (gratia imputata).

Augusztinus idejét követően a kegyelemről szóló tanítás beleszövődött az egyház sákramentumi rendszerébe azzal, hogy azt bizonyos szertartások közvetítik a hívőknek. Félretették a megigazulás bibliai tanítását, mint amely Isten ingyen való kegyelmének ajándéka. Pedig a megigazulás Istennek deklarációja. A Szentírás nem úgy beszél a megigazulásról, mint folyamatról, hanem úgy, mint bírói aktusról (justificatio), melynek során a bűnösnek megbocsát.

Luther a megigazulást „a keresztyén tan summájának” tekinti: „napfény, mely megvilágosítja Isten szent templomát”, „az a hitcikk, melyen áll, vagy dől az egyház”.

Luther hasonlót mond a Krisztusról szóló tanításról is. Ez annak jele, hogy együvé tartoznak és teológiájában kölcsönösen függnek egymástól. A megigazulás Jézus Krisztust jelenti és az Ő javainak magunkévá tételét hit által. Benne jelentetik ki az Istennek igazsága hitből-hitbe (Róma 1,17). Ez a hely Pál leveleiben valóban a paradicsom ajtaja lett Luther számára. Isten tehát nekünk tulajdonítja, vagy számítja be, nekünk bűnösöknek a saját igazságát Jézus Krisztusban. Így a megigazítás Isten bírói cselekedete, mely által a bűnöst igaznak nyilvánítja, noha ő még bűnös.

Innen származik Luther sokat idézett formulája: simul justus et peccator. Egyszerre igaz és bűnös.

Igei alapok: „Ábrahám hitt az Úrnak, és tulajdonították az néki igazságot” (1Mózes 15,6). Róma 4,3-ban és Galata 3,6-ban is ezt találjuk. Róma 4-ben a tulajdonít ígét legalább 12-szer használja Pál. Az a gondolata, hogy Isten a bűnösöket igaznak tekinti úgy, mintha tényleg igazak volnának. Nem azok. Isten azonban úgy néz rájuk, mintha azok volnának, mivel bíznak benne és hozzá fordulnak kegyelemért. Pál olyan éles hangsúllyal mondja ki ezt, hogy úgy tűnik, mintha el akarná venni kedvünket attól, hogy bármit is tegyünk. Egyesek tényleg úgy is vették, hogy Luther pontosan ezt akarja mondani. Róma 4,4-5-re hivatkozhatunk itt: „Annak pedig, aki munkálkodik a jutalom nem tulajdonítottat kegyelemből hanem tartozás szerint. Ellenben annak, aki nem munkálkodik, hanem hisz abban, aki az istentelent megigazítja, az ő hite tulajdonítottat igazságot.” Krisztus nem azért jött, hogy az igazakat, hanem hogy a bűnösöket hívja megtérésre (Máté 9,13).

Az igaznak nyilvánítással kapcsolatban végül megjegyezzük, hogy erről többféle értelemben beszélhetünk: 1.) Öröktől fogva való igaznak nyilvánítás Isten dekrétumában. 2.) Az időben való igazzá tétel Krisztus halála és feltámadása által. 3.) A hit által való igazzá tétel, mely a justificatio szubjektív elsajátítása folytán lesz a miénk. 4.) Az utolsó ítéletben történő igazzá nyilvánítás. Az igaznak nyilvánítás lényegében egy aktus Isten és ember között, annak mégis többféle mozzanata van. Az igaznak nyilvánítás valójában a Szentháromság Isten munkája. Az öröktől fogva való megigazítás az Atyáé, a hit által való megigazítás a Szentlélek munkája, aki Krisztus munkáját alkalmazza a mi szívünkben, az utolsó ítéletben való igaznak nyilvánítás pedig a Fiú munkája, mint akinek az Atya mindent ítéletre adott. Az Atya a bíró, a Fiú az ügyvéd és a Szentlélek alkalmazza az ítéletet. *Sebestyén* Jenő az igaznak nyilvánításban tartalmi és formális elemet különböztet meg. A tartalmi elem a Krisztus igazsága és ez a fő. A formális elem pedig a beszámítása, annak összes következményével együtt. (*Sebestyén* Jenő: Református dogmatika. Az igaznak nyilvánításról szóló rész. Bpest, 1930.)

IV. A Szentlélekről szóló tan Kálvinnál.

Osterhaven véleménye az, hogy Kálvin hozzájárulását az egyház hitéhez legjobban ezen a címen lehet összefoglalni: „A rend és a Szentlélek”. Warfield pedig úgy utal Kálvinra, mint aki a „Szentlélek teológusa”.

Isten teremtésének rendjén Kálvin a tulajdonképeni létezésértette, a dolgok helyes elrendezését, a szépséget, a dolgokat úgy, ahogy azoknak lennie kellene, egyszerűen a tökéletességet, sőt a Szentlélek jelenlétét. Isten az ő dicsőségéből valamit közöl a világgal is. Ő minden jónak forrása. Sehol egyebütt jót nem kereshetünk, csak Nála. Mindez mutatja Kálvin erős hitét Isten szuverénitásban, melyre rábízhatjuk magunkat. Ő fenntart, kormányoz, uralkodik, oltalmaz. Isten a világban lévő minden rendnek az ősmintája. A természet egész rendje Isten rendelésén nyugszik.

Az üdvösség pedig a rend helyreállítása. Isten Lelke nem hagyta el a megromlott emberi nemzetséget. A Lélek még mindig velünk van. A bűn rombolása következtében azonban nagy harc dül Isten Lelke és a sötétség erői között. A közdelem kimenetele nem kétséges. Mi tartozunk felismerni és értékelni a Szentlélek könyörülő jelenlétét a bűnbe esett teremtésben. A Lélek jelenlétét bizonyítja az országok kormányzása. Kálvin a tudományhoz, a filozófiához, és a természeti ember által kifejlesztett művészethez fordul annak bizonyítására, hogy Isten Lelke nem hagyta el a megromlott emberi nemzetséget. A Lélek még mindig velünk van és ezért az egyébként beközvetkezhető zűrzavar helyett még mindig rend van a világban.

A Szentlélek az, aki elhív, újjászüli, hitet ad Krisztusban, aki megszentel és erőt ad a hívőknek a kitarásra. Ő teremti a hívő közösséget, melyet szuverén kegyelmével megszabadít. Annak bizonyítékai, hogy kiválasztottak vagyunk, hogy van hitünk, hogy üdvösségünknek gyümölcsei is vannak, a Lélektől származnak. A pneumatikai tájékozódás Kálvinnál nincs túlzásban. Ugyanúgy értékeli az Atya és a Fiú munkáját, mint a Szentlélekét. Krisztus minden munkáját pneumatológiai keretben látjuk. Az Ige az az elv, melyet a Szentlélek használ az egyház testének formálására, táplálására és építésére. Ha bármilyen jótéteményt akarunk kapni a Szentlélektől, az Igéhez kell folyamodnunk. A Lélek belső bizonyossága a Szentírást önmagát hitelesítővé teszi. A Szentlélek nem helyettesíti, nem bővíti, hanem hitelesíti az Igét. Az Igét a Lélek teszi hathatossá. A Szentlélek munkájának az Isten Igéjétől való elválasztása veszedelmes és eretnek rajongás lenne. A keresztyén élete Isten jelenlétében megy végbe. Az Ige és a néki életet adó Lélek úgy működnek, hogy az ember tudatában lesz Isten jelenlétének, és így, mint a zsolttáros, Istenen gondolkodik éjjel és nappal. Isten orcája előtt élni annyit jelent, hogy természetes számunkra, ha az Ige és a Lélek elfoglalják helyüket az ember szívében és újra formálják a hívő életét. A Lélek besugározza az életet, annak minden vonatkozását Istennel kapcsolja össze, Aki fenn tartja életünket és annak értelmet és rendet ad.

A Szentlélek bizonyágtétele

Ezt külön címen is tárgyalja Osterhaven. Már előbb is utaltunk rá, hogy a Szentlélek belső bizonyágtételének tanításával Kálvin János ajándékozta meg egyházunkat. Mások is meglátták ezt, de senki nem hangsúlyozta azt oly erőteljesen, mint ő. Azóta ez a tanítás az egész egyház tulajdonává lett. Kálvin korában égető kérdés lett az, hogy milyen tekintély alapján hiszi valaki, hogy a Biblia Isten Igéje? A reformációt megelőzően a válasz ez volt: az egyház által. Egyszer csak ezt a tekintélyt kétségbe vonták és azt a sürgősen megválaszolendő kérdést tették fel, hogy mi az alapja a vallásos hitnek. A reformátorok a Szentíráshoz hivatkoztak az ógyház példáját követve. „Az Ige sem talál hitelre addig az ember szívében, míg a Szentlélek bensőbb bizonyágtétele meg nem pecsételi. Ugyanazon Szentléleknek kell tehát a mi szívünkbe is behatolnia, aki a próféták szája által be-

szélt, hogy meggyőzzön bennünket arról: híven adták elő azt, amit Isten rájuk bízott” (Inst. I. VII. 4.).

A Szentlélek belső bizonyágtételéről szóló tanítást kimunkáló reformátorok nem úgy gondolták, hogy ezzel megmenekülnek más figyelembe veendő tényektől, amilyen pl. a történelem. Ők éppen a történelemre hivatkoztak, amikor tisztázták az Írás kánonjellegére vonatkozó kérdéseket. A Lélek bizonyágtétele a teljes Írásra vonatkozik. Az eszkatológiai részben külön foglalkozik Osterhaven a *Szentlélek és a Vég* témájával. Itt előadja azt, hogy az első keresztyén közösség meg volt győződve, hogy Jézus Krisztusban és az Ő Lelkében Isten kijelentette a világ és az emberi tapasztalat értelmét. Földi élete után elküldötte Krisztus az Ő Szentlelkét, akinek eljövetele annak volt a záloga, hogy még valamennyi idő eltelte után befejezi a megváltás munkáját, amely tulajdonképpen már el van végezve. Pál ismételtlen említi a Lélek zálogát. Már most is a Szentlélet a zsenge. Jézus Krisztus valóban központja Isten világban végzett megváltói munkájának. Az a tevékenység azonban, amit a Szentlélek folytat szélesebb körű, mint Jézus Krisztus élete. *Befejezésként* azt hangoztatja Osterhaven, hogy Isten népe soha nem láthatta olyan világosan a történelem irányát, vagy végső kifejeletének lehetőségét, mint éppen napjainkban. Soha azelőtt nem tudták a keresztyének annyira értékelni a Szentlelket, mint zsenget és az örök örökség garanciáját, a lelki ajándékok, a kegyelem, a szolgálatok és a szolgálatra való felkészülés ajándékozóját, mint ahogy manapság.

A könyvet dr. Mészáros István püspök ajánlása, a fordítók, dr. Czeglédy Sándor és dr. Gaál Botond professzorok előszava és a szerzői előszó vezeti be. Nagy erőssége a könyvnek, hogy minden hitigazságot abban a történelmi korszakban tárgyal, amikor a legjelentősebb figyelem irányult rá. Kiemeli Osterhaven, hogy senki sem lehet igazán eredményes teológus – és egy lelkész egyben teológus is, vagy kell, hogy az legyen – ha nincs neki ilyen természetű, vagyis a történelmet is megbecsülő tudása.

Rácz Lajos

A lefordított holt-tengeri tekercsek

(Florentino Garcia Martínez: *The Dead Sea Scrolls Translated*; Leiden: E.J. Brill, 1994, LXVII+513.o., ISBN 90 04 100482)

Megértünk egy újabb fordulópontot a holt-tengeri tekercsek kutatásában. Ha valaki 5 évvel ezelőtt be ment volna egy színvonalas – mondjuk amerikai – könyvesboltba, s egy olyan kiadványt szeretett volna vásárolni, ami a tekercsek átfogó fordítását tartalmazza, az eladó bizony sajnálkozva közölte volna, hogy ilyen fordítás még nincs. Ha az érdeklődő vásárló egy szakembert kérdezett volna meg, még lesújtóbb választ kapott volna. Az illető szakember valószínűleg hosszan ecsetelte volna a tekercsek kiadása körüli nemzetközi botrányt, a beszámolóját pedig feltehetően azzal zárta volna, hogy átfogó fordítás a qumráni

leletekről még jó ideig nem is lesz. Pedig nem lett volna igaza. Megtörtént ugyanis az áttörés ezen a területen. Fordítási kísérletek már korábban is voltak; itt csak két nevet említünk meg: T.H. Gaster egy szabadabb fordítást készített¹, míg a magyar származású oxfordi tudós, Vermes Géza egy szöveghű fordítást alkotott². (Utóbbi a standard fordítás rangjára emelkedett az angolszász iskolák többségében.) Ezen kísérletek sorához csatlakozott F.G. Martínez 1992 novemberében megjelent fordítása is³. Két fontos tekintetben is megegyezett ez a mű a korábbi fordításokkal. Egyrészt olyan félreérthető címet viselt, amely megtévesztőleg azt sugallja az olvasónak, hogy minden szöveg fordítását tartalmazza; másrészt messze áll attól, hogy valóban eleget tegyen a címben sugallt elvárásnak. Fontos ezt látni már csak azért is, mert az angol kiadás ráépül erre a spanyol kiadásra. A két munka között azonban nagy, mennyiségi jellegű különbség van, s ez a két kiadás közötti időben történt változásoknak tulajdonítandó. Megjelent több olyan kiadvány, ami felgyorsította a tekercsek kiadását és kutatását. Ezek közül a legfontosabb valószínűleg az volt, amelyik 1993 nyarán jelent meg mikrofilm formájában, s az összes holt-tengeri tekercset tartalmazza⁴. Egy ilyen kiadványt persze csak nagyobb, ill. gazdagabb intézetek vásárolhatnak meg, de mindenestre a kutatók végleg „zöld lámpát kaptak”. Így tudott letenni az asztalra F.G. Martínez egy olyan fordítást, mint ez. Hiszen elméletileg lehetővé vált a qumráni szövegek fordítása. Itt persze jó pontosítanunk. „Qumráni szövegek”, „qumráni tekercsek” elnevezés alatt mást ért a köznyelv és mást a kutató. A köztudat ide sorol minden leletet, ami a Holt-tenger környékéről került elő, míg a tudós csak a Qumrán környékéről előkerült iratokat sorolja ide, s a többi (idáig 7) leletre külön címkéje van⁵. Martínez a szorosabb értelemben vett qumráni szövegek fordítását nyújtja. Azért a cím itt is csalóka. A fordítás nem teljes, bár ez a munka az eddig valaha megjelentetett legteljesebb fordítás, amely gyakorlatilag minden fontosabb – mintegy 270 – szöveg fordítását tartalmazza, beleértve olyan iratokat, mint a 4QMMT. A qumráni barlangokból több ezer szövegtöredék került elő⁶, ezek kb. 800 tekercs maradványát képezik. Ezekből 225 bibliai szöveg, vagy annak fordítása. 275-300 tekercs maradványa olyan kicsiny, hogy fordításuknak nincs értelme vagy gyakorlati jelentősége. A maradékból a leghosszabb és legfontosabb szövegek helyet kapnak Martínez munkájában. Csupán összehasonlításként: Vermes híres fordításának 3. kiadása⁷ mindössze 62 kézirat fordítását tartalmazza. Nem értünk egyet Martínezzel, hogy egy teljes fordításnak nincs értelme, de egy ilyenre még valóban sokat kell várni. (Az tény, hogy egy ilyen kötet jóval vasakosabb lenne a mostaninál, viszont teológiai értéke alig lenne nagyobb.) Ami nagyon fontos, ami számít, az itt, ebben a kötetben megtalálható.

Mielőtt magára a fordításra, annak felosztására, értékelésére kitérnénk, foglalkozunk a bevezetés ismertetésével is. A bevezetés szerkezete a következő:

- I. a holt-tengeri tekercsek,
- II. a felfedezés története és a publikáció

1. 1947-1956: az első kéziratok
2. 1949-1955: az első barlang feltárása és publikációja
3. 1951-1962: Khirbet Qumrán és az ún. kis barlangok feltárása
4. 1952: a 4-es számú barlang
5. 1956-1977: a 11-es számú barlang
- III. vita a hitelesség és régiség kérdésében,
- IV. egy szektás könyvtár,
- V. a qumráni közösség azonosítása és eredete,
- VI. a qumráni közösség története,
- VII. könyvajánlat további olvasásra.

Nem tévedünk ha azt gondoljuk, hogy a felosztás mindenki tetszését elnyerheti. A II. pontnál a publikáció kapcsán érdekes módon a szerző egy szót sem szól a kiadás lelassulásáról. Tárnyilagosan felsorolja a publikált anyagot, a publikálás menetét az adott barlangnál, ez igaz, de a tekercsek „privatizációját” még csak meg sem említi, ami mégis furcsa. (Vagy mégsem az? Ha belegondolunk, hogy a legnagyobb titkolózás idején is hozzáférhettek holland tudósok bizonyos qumráni arámi szövegekhez, s megjelentethették azokat...) A III. kérdéskörnél minden fontosabb elméletet, ill. a hivatalos qumráni doktrína elleni támadást megemlíti Martínez, természetesen értékelve is a különféle nézeteket. Szerencsésnek tartjuk a rövid és velős betoldást a héber paleográfia kialakulásáról, továbbá a legújabb kormeghatározásra alkalmazható módszerek ismertetését a C14-es módszertől el egészen az AMS kormeghatározásig⁸. A IV. témakör ezt a címet viseli: „egy szektás könyvtár”. Amikor qumranológiai olvasmányaim során először találkoztam a „szektás” kifejezéssel, elgondolkodtam azon, hogy miért is tekintjük szektának a qumráni közösséget. A kérdés nem felesleges, hiszen az intertestamentális kor vallási palettája annyira színes, olyan sok vallási csoport, irányzat létezett, hogy nehéz meghatározni, mi tekinthető szektának és mi nem. Maradjunk annyiban, hogy a tudományos irodalom egybehangzóan szektának tekinti a qumráni közösséget. Annyit mégis bátorkodunk megjegyezni, hogy szerintünk e nézet kialakulását erősen befolyásolta az a tény, hogy a Templom pusztulása után a rabbinikus júdaizmus egyeduralomra tett szert a zsidóságban, és ez a tény bevett viszonyítási ponttá vált még a keresztényen tudósoknál is. (Érdeemes eljátszani a gondolattal, hogy mennyire lenne más a helyzet, ha ma is lenne például egy erős szaduceus vagy mondjuk Qaraita irányzat a zsidóságban belül!) Nem felesleges leírni, hogy a szövegek ugyanahhoz a könyvtárhoz tartoznak és ez a könyvtár a régészeti leletek alapján a qumráni közösséghez tartozott. Nem felesleges ezt leírni, mivel a legerősebb támadások egyike éppen ezt a kapcsolódási pontot vette tűz alá⁹. Századunk emberének talán furcsa, hogy tisztán történeti vagy tudományos művek nincsenek a szövegek között. Persze nézőpont kérdése, hogy mit tekinthetünk tudományosnak, korunk vagy a korabeli szempontok veendőik figyelembe. Mindenesetre még azok a munkák is, amik legközelebb állnak ehhez a kategóriához – például az asztronómiai szövegek – vallási céllal íródtak és sok esetben liturgiai célt is szolgáltak. Az V. témakör a qumráni közösség azonosításával és

eredetével foglalkozik. Martínez itt a különféle elméletek ismertetése helyett arra hívja fel a figyelmet, hogy e kérdés taglalása mekkora kockázatvállalással jár. Helytálló a megállapítása, miszerint csábító lehetőség egyik vagy másik elem kiemelése a többi rovására. E megjegyzés egyben jó szellemi talajkészítés annak az elméletnek, amely „Groningen-hipotézis” néven került be a tudományos irodalomba. Martínez mint a groningeri Qumrán Intituut munkatársa maga is részt vett az elképzelés kidolgozásában, melyet e témánál a szerző fel is vázol. Az elmélet megalkotói (A.S. van der Woude és F.G. Martínez) szerint az esszénus mozgalomban szakadás történt, ennek eredményeként alakult meg a qumráni közösség. A szakadáshoz vezető vita – melynek két vezéralakja az Igaz Tanító és a Hazugság Embe-re volt – a naptáron és az ünnepek szervezése körül folyt. E szakadás ténye vitathatatlan. A két vezéralak ellenéte is világos. Ám az, hogy a qumrániak esszénus gyökerekből szakadtak volna ki, az már korántsem ilyen egyértelmű. Többen rámutattak már arra, hogy a klasszikus forrásokból korábban is ismert esszénusok és a mostanra ismertté vált qumrániak közt sok azonosság és hasonlóság van, de a „qumráni” és az „esszénus” jelző közé mégsem tehető egyenlőség jel a különbségek miatt. Ezt az ellentmondásos, mégis szoros kapcsolatot próbálja magyarázni a groningeri hipotézis. A neves szerzők miatt alig kapott kritikát ez az elképzelés, pedig ez annyira szilárd alapokon nem áll¹⁰. A VI. témakörnél, vagyis a qumráni közösség történetével kapcsolatban szintén a Groningen-hipotézist ajánlja megoldásként Martínez. A hipotézis e része szerint a „Gonosz Pap” elnevezés nem egyszerűen a főpap neve, hanem több hasmoneus főpapra is alkalmazták. Időrendi sorrendben Makkabeus Júdástól Alexander Jannaeus-ig. Bár kétségesnek tartjuk, hogy valóban pontosan behatárolható így a közösség eredete, vagy például az 1QpHab keletkezése, mégis az irány, amit az elképzelés kijelöl, jónak tűnik. A közösség alapítója, a szimbolikus nevet viselő Igaz Tanító óriási változásokat okozott, s ez olyan erős, életképes közösséget hívott életre, mely több főpapban/uralkodóban is ellenérzést válthatott ki. Az eddigi elméletek, melyek többnyire (nem mind!) egy személlyel próbálták azonosítani a Gonosz Papot, átgondolandók – ezért is látjuk úgy, hogy a hipotézisnek ez a része előmozdíthatja a kutatás haladását. Persze csak a jövő dönti el, hogy egyszerűen csak az elméletek száma lett eggyel több, vagy komoly értékkel is bír a Groningen-hipotézis.

A fordításról szólva már említettük, hogy *nem* minden Biblián kívüli irat fordítása lelhető fel e műben. Egyfajta okos válogatás jellemzi a szerző munkáját. Durva becslés alapján a kimaradt anyag az itt megjelentetett szövegnek 5 %-át sem teszi ki. Külön megemlítendő a szöveg áttekinthető volta, a fordítás minősége. Nem természetes a szöveg soronkénti számozása sem (gondoljunk pl. Vermes e tekintetben fogyatékos munkájára). Nagyon óvatosan bánik Martínez a szöveg rekonstrukciójával, amivel igen belopta magát a szívünkbe. Nem törekszik olyan fordítást adni, aminek nincs határozott alapja: nem vág össze szövegeket, nem hoz létre eredetinek vélt, ám kitalált

verziókat. Kivétel akad, de korrekt módon feltünteteti ilyenkor, hogy ez kompozíció (példának a 4QMMT „Composite Text”-jét említjük meg, pp. 77-79). Mindenütt önálló fordítást nyújt, s mindenütt látszik, hogy bár figyelembe vette az alapmunkákat, mégis van önálló véleménye. A fordítás alapja mindig az eredeti szöveg. (Bár feleslegesnek látszik ezt leírni, de vegyük csak elő Bardtke munkáját!)

Sokat lehetne írni még a fordításról, pl. a Martínez arámi tanulmányaira épülő egyéni megoldásokról, az újonnan közölt szövegekről, a könyv végén található listáról, de ehelyett egyetlen végső megjegyzést szeretnénk tenni. Vessünk egy pillantást a fordítás szerkezetére (a számok a nagyobb egységeket jelölik):

1. szabályok,
2. halachikus szövegek,
3. eszkatológikus szövegek,
4. exegetikai irodalom,
5. parabiblikus irodalom,
6. költői szövegek,
7. liturgiai szövegek,
8. asztronómiai szövegek,
9. a Réz-Tekercs.

Azonnal láthatók az átfedések, a módszertani következetlenség. Egyes fejezetek formai kategóriát jelölnek (pl. az első), míg mások tartalmi jellegűek (pl. a 3. fejezet). Egyes szövegek több helyen is lehetnének, itt a szerzőnek kellett döntenie (pl. a Templom Tekercs nem más, mint halacha gyűjtemény, egyben mégis exegetikai irat is). Nem Martínezt akarjuk hibáztatni! Ez a felosztás még így is a legjobbak egyike, ami fordításban a qumránológiában megjelent. Egyszerűen arra szeretnénk rávilágítani, hogy kellő rendszerezés, hermeneutikai csoportosítás még mindig nincs az iratok között. Pedig ez *legalább* annyira fontos kérdés, mint az, hogy egy személy volt-e a Gonosz Pap, vagy kettő, vagy hét. Ez is mutatja, hogy akad még tennivaló e tudományágban. Mindenestre Martínez művéért *csak hálával* tartozunk és köszönettel, no meg elismeréssel!

Egeresi László Sándor

Jegyzetek

1. TH. Gaster: The Dead Sea Scriptures (Garden City: Anchor Press, 1976³) – 2. Vermes Géza: The Dead Sea Scrolls in English (London: Penguin Books, 1987³) – 3. Textos de Qumrán (Madrid: Editorial Trotta S.A., 1992) – 4. The DDS on Microfiche. A Comprehensive Facsimile Edition of the Texts from the Judean Desert (Leiden: E.J. Brill, 1993, szerk.: E. Tov és S. Pfann) – 5. A Qumránon kívüli eddigi leletek: a. Murabbaat-i leletek (arab, héber, arámi, görög, latin szövegek, köztük Bar Kochba személyesen aláírt levelei); b. Nachal Hever-i leletek (két barlang említendő meg: a Levelek-Barlangja és a Réműlet Barlangja – héber, arámi, nabateus és görög papiruszok, egy részük Babata, más részük Bar Kochba archívumát képezik); c. Maszada (héber és arámi osztrakonok, latin nyelvű papiruszok és egyéb héber, arámi, görög szövegek); d. a Wádi Dálíjeh-ből előkerült papiruszok; e. Wádi Sejjál; f. Náchál Mismár – 2 papirusz és számos más tárgyi lelet; g. Khirbet Mird – görög és palesztinai keresztény arámi és arab kéziratok Castellion épületének romjai alól; – 6. A legtöbb a 4. barlangból, kb. 15.000! – 7. Lásd 2. számú jegyzetnél. – 8. Acceleratot Mass Spectrometry – 9. N. Colb. elméletére tessék gondolni! – 10. Egy tanulmányt említsünk meg az érdeklődő olvasónak: Timothy H. Lim, The Wicked Priests of the Groningen Hypothesis (in: JBL 112/3 /1993/ 415-425).

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÁLVIN KIADÓJA AJÁNLATA

A Biblia történetei videokazettán:

- I. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 1-6
(100 perc) 2.300,-
1. Sára és Ábrahám. A hit: reménység – 2. Exodus.
Szabadulás a szolgaságból – 3. Mózes és Áron. Tánc
az aranyborjú körül – 4. Ruth és Naomi. Hazatérés –
5. Ámós és a pap. Az igazság hangja – 6. Jeremiás
és a király. Az igazságot nem lehet „elégetni”
- II. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 7-12
(100 perc) 2.300,-
7. Keresztelő János. Várhatunk-e másra? – 8. Jézus
Pilátus előtt – 9. Az emmausi tanítványok – 10. Saul
és Anániás. Ellenségből testvér lesz – 11. Péter és
Pál. Nehéz közösség – 12. Üzenet a filadelfiai
gyülekezetnek. A hit ára
- III. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 13-21
(180 perc) 3.600,-
13. Noé bárkát épít – 14. Józsefet eladják a testvérei
– 15. Dávid és Góliát – 16. Akik a királyt keresik...
A napkeleti bölcsek – Heródesnél – 17. Bűnösök és
igazak közt. – A megbocsátás szabaddá tesz – 18.
Érted is, amit olvasol? – Fülöp és az etióp
kincstárnok – 19. Szabad keresztyének lenni. –
Róma császárai véget vetnek a keresztyének
üldözésének – 20. „Vedd és olvasd” Augustinus
rátalál a neki rendelt útra – 21. A holnap nyelvén.
Jeromos lefordítja a Bibliát

Serfőző Olivia: Gitáros Freek – Regényes önéletrajz egy
rákos fiatalról 250,-

- Sylvia Ber: Vadak – Ifjúsági kalandregény 320,-
Uta Schlegel-Holzmann: Nincs több kettesben töltött
esténk
Családi állapota: özvegy 195,-
Reinhard Abeln: Szerencsére vannak unokáink
Útmutató nagyszülőknek az unokák neveléséhez 250,-
Dr. Pálhegyi Ferenc: Keresztyén házasság 2. bővített
kiadás 260,-

Kaphatók:

- Budapest XIV. ker. Abonyi u. 21. sz. alatti,
Budapest, XI. Bocskai u. 35. sz. Könyvesboltokban,
Telefon: 186-8277, 186-8267,
Protestáns Könyvesboltban,
Budapest, IX. Ráday u. 1. Telefon: 217-7789. Hétfőn
szünnap.
Valamint a Debreceni Református Könyvesboltban,
Debrecen, Piac u. 4-6. Telefon: 418-886,
Kecskeméti Református Könyvesboltban,
Kecskemét, Szabadság tér 6. és a
Református Könyvesboltban, Szeged, Kárász u. 15.

Megrendelhető: minden lelkészi hivatalban és a Kálvin
Kiadónál, 1113 Budapest, Bocskai u. 35. 1519 Pf. 416. Tel:
186-8267. Utánvételes küldésre megrendelést csak a Kál-
vin Kiadó fogad és teljesít!

CONTENTS OF NO 1996/2

LORD, SPEAK TO US!

András Reuss: Not Son, but Sons: Dignity with Obligation

LORD, TEACH US!

Béla P. Tóth: Pastoral Psychology and Counselling – Practical
Application of the Psychology of Religion
István Karasszon: Prophets in North and South
István Czachesz: Saul among the Prophets

REMEMBER!

Lajos Rácz: The Reformed Student Movement Started 50
Years ago

OUTLOOK

General Assembly of the Ecumenical Council of Churches in
Hungary
Béla Harmati: Report of the President
Assembly Documents
Attila Nyíri: Does the Rohonci Codex begin to Speak after 150
Years?

WORLD CHRISTENDOM

Attila Kovách: To Promote Democratization (Report on the
Ecumenical Conference in Vilemov)
Joint Declaration
Report of the Moderator of the WCC
Report of the General Secretary of the WCC
Letter of the General Secretary of the WCC to the President of
France

REVIEW

Jenő Szigeti: Gleaning with the Eyes of a Theologian
Lajos Rácz: M.E. Osterhaven: The Faith of the Church
László Sándor Egeresi: The Dead Sea Scrolls Translated

INHALT DER NUMMER 1996/2

REDE UNS AN, HERR!

András Reuss: Nicht Sohn, sondern Söhne: Würde mit
Verpflichtung

LEHRE UNS, HERR!

Béla P. Tóth: Pastoralpsychologie und Beratung – Praktische
Anwendung der Religionspsychologie
István Karasszon: Propheten im Norden und Süden
István Czachesz: Saul unter den Propheten

ERINNERT EUCH!

Lajos Rácz: Die Reformierte Studentenbewegung begann vor 50
Jahren

AUSSCHAU

Generalversammlung des Ökumenischen Rates der Kirchen in
Ungarn
Béla Harmati: Bericht des Präsidenten
Dokumente der Versammlung
Attila Nyíri: Fängt der Rohonci Kodex nach 150 Jahren an zu
sprechen?

WELTCHRISTENTUM

Attila Kovách: Die Demokratisierung zu fördern (Bericht über die
ökumenische Konferenz in Vilemov)
Gemeinsame Erklärung
Bericht des Moderators des ÖRK
Bericht des Generalsekretärs des ÖRK
Brief des Generalsekretärs des ÖRK an den Präsidenten von
Frankreich

RUNDSCHAU

Jenő Szigeti: Ährenlese mit den Augen eines Theologen
Lajos Rácz: M.E. Osterhaven: Der Glaube der Kirche
László Sándor Egeresi: Die übersetzten Schriftrollen vom Toten
Meer

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

A kozmikus végső cél
Filiszteusok a héber Bibliában
Megbékélés az Egyházban és az
Egyházak között
Ökumenikus perspektívák ma
A vallási élet magyar-skót kutatása
Egyházpolitikai módszerek
Isten Országa
Dévai Mátyás életműve
In memoriam Csekey Sándor
Az Ökumenikus Tanulmányi Központ
beszámolója
A békemegállapodások következményei
Izraelben
A Közép-európai Biblia Intézet és a
teológusképzés
Ökumenikus párbeszéd a békéről
Könyv- és folyóiratszemle
A Bonhoeffer évforduló c. cikk
visszhangja

ÚJ FOLYAM (XXXIX)

1996
3

THEOLOGIAI SZEMLE

1996. május-június

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája,
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267, 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserhádi Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szerkesztés, tördelés:



Terjeszti a Kálvin János Kiadó. Előfizethető a kiadóhivatalban, vagy postautalványon, vagy átutalással a Kálvin János Kiadó – Budapest OTP 11714006-22098038 csekk-számlájára.

Árusítja:

Református könyvkiadás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 1380,-Ft

Egyes szám ára 230,-Ft

Előfizetés külföldre:

27 DM vagy 17 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

BÖLCSKEI GUSZTÁV: A kozmikus végső cél 129

TANÍTS MINKET, URUNK!

GATGOUNIS II, GEORG J.: Filiszteusok a héber Bibliában ... 130

PÁSZTOR JÁNOS: Megbékélés az Egyházban és az Egyházak között 134

FRIELING, REINHARD: Ökumenikus perspektívák ma 140

MACKAY, MARGARET: A vallási élet magyar-skót kutatásának értékéről 145

NOVÁK ISTVÁN: Az egyházpolitikai módszerek technikája ... 148

WELKER, MICHAEL: Isten Országá 154

EMLÉKEZZETEK MEG...

ÁGOSTON ISTVÁN: Dévai Máttyás életműve és korszakos vonatkozásai 162

RÁCZ LAJOS: Száz éve született Csekey Sándor 171

KITEKINTÉS

TÓTH KÁROLY: Az Ökumenikus Tanulmányi Központ beszámolója 176

KRONISH, RONALD: A békemegállapodások következményei a vallásfelekezetek és kultúrák közti kapcsolatokra Izraelben 180

GRIFFITHS, ANDY: Néhány gondolat a Közép-európai Biblia Intézetéről, a nyugati és a magyar teológusképzésről 183

VILÁGKERESZTYÉNISÉG

Ökumenikus párbeszéd a békéről 185

Az ökumenikus pátriárka tárgyalása az Európai Egyházak Konferenciájával 186

SZEMLE

HORVÁTH BARNÁ: Harminc év az Ökumenikus Mozgalom szolgálatában 188

EGERESI LÁSZLÓ SÁNDOR: Byron L. Sherwin: Abraham Joshua Heschel 190

SZÉNÁSI SÁNDOR: Petrus, der Fels des Anstosses 191

VISSZHANG

BÉKEFI-RÖHRIG KLAUDIA: Reflexió dr. Bolyki János Bonhoeffer évforduló című cikkére 195

HÍREK

A Trames c. észet folyóirat megjelenítése 196

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1996. VI. 17.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszélünk, nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

A kozmikus végső cél

(Fil 2,10-11)

Merész ember volt ez a Pál apostol. Éppen a soron következő börtönbüntetését tölti, vagy vizsgálati fogságban van, amikor látogatóba érkeznek hozzá az egyik általa alapított gyülekezet tagjai Filippiből. Természetesen nagyon örül a látogatóknak, s amikor elmennek, levelet is küld velük az otthoniaknak. Nem az egész városnak írja, hiszen alig néhányan lehetnek a gyülekezet tagjai. S ez a börtönben ülő ember ennek a néhány gyülekezeti tagnak olyan szavakat ír, hogy attól – ha egy kicsit belegondolunk –, az embernek a lélegzete is eláll. Mert amit itt mond Pál, az más szavakkal azt jelenti: Mi, akik Krisztusban hiszünk, én itt a börtönben, ti odahaza a kisebbségben, egy olyan folyamat részesei vagyunk, amelyik nem áll meg addig, amíg minden térd meg nem hajol a Krisztus nevére, s amíg minden nyelv nem hirdeti, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére. Lehet, hogy a Római Birodalom statisztikája szerint elhanyagolható kisebbség vagyunk, lehet, hogy nincsenek meg azok az eszközeink, amelyekkel emberi számítás szerint rendelkeznie kellene egy ilyen perspektívájú vállalkozásnak, és sorolhatnánk még a kételkedő érveket napestig. Mindez lehet, de a döntő, az elsődleges, a mindent meghatározó perspektíva érvénye megmarad: a mindenség iránya, s benne a mi életünk iránya a Krisztus uralmának beteljesedése felé mutat.

Ez a keresztyén hit alapállása, ez az örökkévalóság perspektívája, amelyik ellenáll minden beszűkítő, rövidlevegzetű és rövidlejárátú bölcselkedésnek vagy kétségbeesésnek, amelynek horizontján ott van az omegapont, Aki mindeneiket magához vonz. S a keresztyénség egyetlen igazi kísértése, s egyetlen tragédiája, ha ezt a perspektívát elveszíti, ha arról akar lemondani – bármi legyen is a helyette felajánlott csereérték. Távolokat veszítő korban élünk ma. Meginogtak a szilárdnak hitt alapok, leomlottak az örökkévalónak kikiáltott erősségek, s keresnünk kell a jövődőt kínáló perspektívát. Gondoljuk csak meg, milyen más élet következhet abból, ha tudunk erről a perspektíváról. Mennyire más lehet úgy munkát végezni, gyermeket nevelni, terheket elhordozni, kudarcokat átélni, hogy tudom: minden ebben a perspektívában van. A látható és a láthatatlan, a mérhető és a műszerekkel ki nem mutatható részlete a teremtett valóságnak egyaránt. Másként végzem a rám eső részt, ha tudom, hogy az egésznek van értelme. A korai középkori templomokban elhelyezett szobrokon figyelték meg, hogy alkotóik ugyanolyan gondossággal faragták meg azokat a részleteket is, amelyeket soha senki nem láthatott, mert úgy helyezték el őket a falmélyedésben. Majd egyszer csak megjelennek azok a szobrok, amelyeknek látványa ugyanolyan szép, de a meseterek rájönnek arra, hogy felesleges fáradniuk azoknak a részeknek a megmunkálásával, hiszen úgysem látja azokat senki. Valami elveszett, valami eltűnt, de nemcsak a szobor megmunkálásából. Az már csak a következmény. Az emberekből vészett el az a tudat, hogy minden dolgukkal, minden munkájukkal beleilleszkednek abba a folyamatba, amelynek kezdetét és végét egyetlen emberi élet sem élheti át teljesen, de amelyikbe beépülhet mindannyiunk élete és munkája.

Milyen is hát az a végső cél, amiről Pál beszél? Egy gesztussal és egy szóval jellemzi az apostol. Lássuk először a gesztust. Jézus nevére térdet hajtani – mondja az ige. Olyan

mozdulat ez, amelyik talán kissé idegen a magyar protestánsok előtt, hiszen vannak olyanok, akiknek csak annyit jelent a protestáns voltuk, hogy mi nem „térgepötlünk”. Pedig ez a gesztus az emberi életnek, egész létünknek arra az alapvonalára emlékeztet, hogy valamennyien az elfogadásból élünk. Nem mi adjuk magunknak az életet, hanem kapjuk azt – feladatként és ajándékként. A Szentírásról végighúzódik a térde hajtó ember képe. Mert Isten mindig gondoskodik arról, hogy legyenek emberek, akik felismerik és elismerik Jézus hatalmát. Van, amikor tudatosan, van, hogy akaratunkon kívül, de mindig ott vannak. S ugyanakkor végighúzódik annak az embernek a képe, aki dacosan húzza ki magát Isten előtt, s nem hajlik a térde.

Aki Jézus nevére tud térdet hajtani, az válik képessé arra, hogy más előtt ne hajtsa térdet. Így válnak a megtartott életű emberek tartásos emberré. A fizikai tartáshiba mellett létezik a lelki tartáshiba, s annak oka nem a külső körülményekben keresendő. Talán azért nem látják ma az emberek Istent, mert nem tudnak elég mélyre hajolni.

Vajon miről árulkodnak a gesztusaink? Hétköznapjainkban, családjainkban, munkánkban, egymással való beszélgetéseinkben hitelesítik-e szavainkat, vagy lerontják azoknak hitelét?

A gesztus után el kell hangzania a szónak is, mert csak a kimondott szó teszi egyértelművé a dolgokat. Isten pedig nem a kétértelműség, hanem az egyértelműség Istene. Lehet, hogy emberi mesterkedésekben igaz lehet az, hogy a szavak csak arra valók, hogy eltakarják az igazi mondanivalót, itt azonban ez nem érvényes. S mi az, amit ki lehet, és ki kell mondani?

Jézus Krisztus Úr! Nem langymeleg kegyes frázis ez. A filippói gyülekezet nagyon jól tudta ezt. Élet-halál kérdés. Összekapcsolódik benne egy emberi név, Jézus neve, az örökkévaló Isten nevével. Ez az igazi nagy összekapcsolás. Mert olyan Istenünk van, aki ott akar lenni, ahol teremtménye van. Ha a kettőt elválasztjuk, csak az istentelen ember és az embertelen Isten torzképét látjuk és tapasztaljuk.

Ebben a hatalmas perspektívában egyetlen rizikófaktor az emberi tényező. A mennyieiek és a földalattiak térdre hajlik, ők már ismerik Jézus hatalmát, s ki is mondják azt. Csak a mi térdünk, s lelkünk meszesedett el, csak a mi ajkunk nyílik olyan nehezen. S mit tesz Isten, a Mindenható, akinek hatalma lenne térdre kényszeríteni, s torkunk szakadtából üvöltetni velünk az igazságot? „Íme, az ajtó előtt állok, és zörgetek” – mondja a Jelenések könyve Jézusa.

Az emberséges gesztus és az emberséges szó – erre vár Isten. Tőlünk is, akik talán sokszor abban leljük kedvünket, hogy egymást térdre kényszerítjük, egymás szájából kicsikarjuk a nekünk tetsző szót. Adja Isten, hogy így legyen bennünk a Krisztus indulata, hogy egymástól az emberséges szót és az emberséges gesztust várjuk, s mi magunk is azt adjuk.

S még valamit. A Bibliának ezt a részletét himnusznak szoktuk nevezni. S valóban himnikus szárnyalású szavak ezek. Abban azonban különböznek a Himnuszától, hogy nem ünnepnapokra szól, hanem a hétköznapokra. Adja Isten, hogy hétköznapjainkat hassák át. Ámen.

*Bölcskei Gusztáv
(Debrecen)*

Filiszteusok a héber Bibliában

Jóllehet az archeológusok közül többen nagy reményeket táplálnak újabb felfedezések iránt¹, a filiszteusok története, törvénykezése és politikája tekintetében forrásaink inkább szerénynek mondhatók.² Jelenleg a filiszteusok tanulmányozásához rendelkezésre álló legteljesebb forrás a héber Biblia.³ A bibliai elbeszélések kompozíciója, hagyományozása és történeti álláspontja azonban e tanulmány keretén kívül esik. Tanulmányunk nem arra összpontosít, hogy hogyan és miért számoltak be a hébernek a filiszteusokról, arról, hogy mit tettek ők, hanem inkább arra, hogy mit írtak a filiszteusokról. Bár e tanulmány a bibliai elbeszélés rövid összefoglalása, mégis történeti és régészeti utalások tarkítják a bibliai elbeszélések információit. A héber Biblia szerint a filiszteusok Krétából vándoroltak be, hogy aztán saját kultúrájukat és politikai önállóságukat megformálják; saját pantheonjuk volt, s nemzeti voltak Kr.e. 605-ig megőrizték.

A filiszteus migráció eredete – honnan jöttek a filiszteusok?

Az eredet

1.) *Bibliai elbeszélés.* A héber Biblia szerint a filiszteusok Kaftórból jöttek, tehát Krétából (Jer 47,4; Ám 9,7; 1Móz 10,14; 5Móz 2,23; 1Krón 1,12).⁴ Két helyütt (ld. Ez 25,16; Zof 2,5.6; vö. az 1Sám 30,14 „kerétiak déli vidéke” kifejezést) a „filiszteusok” többes szám szinonim parallelizmusban áll a „keréti-

ekkel”. E helyeken a „kerétiak” valószínűleg krétaikat jelent.⁵ Tovább menve, az asszír szövegek akkád szavai: *pilistu* és *palastu*, amelyek a filiszteusokra vonatkoznak, nem sémi szavak, hanem indo-európaiak.

2.) *Görög-kréti emlékek.* Feltűnő a filiszteus és mükénéi materiális emlékek közötti hasonlóság.⁶ A filiszteus kerámiák stílusa a mükénéi IIC:1b (Kr.e. 1500 utáni),⁷ s nem minoszi (Kr.e. 3000-tól 1500-ig).⁸ Ezek között is kiválik a filiszteus kétszínű edény. Trude Dothan és Moshe Dothan mégis úgy vélik, hogy a tengeri népek kis csoportja korábban vándorolhatott be, mert megtalálható az egyszínű edény is.⁹

További anyag is bizonyítja, hogy a filiszteusoknak kapcsolatuk volt az égei-tenger vidékével: a *salis* katonai méltóság harci szekerekre utal; ezek három emberből álló csoportot szállíthattak (vö. 2Móz 14,7).¹⁰ Az ilyen szekerek a trójai háborúban mind a trójaiak oldalán voltak.¹¹ A filiszteusok megkülönböztető jele a toll fejdísz volt, valamint a kerek pajzs. Ez látható a phaistos-diszken is, amely Krétából származik és a középső Minosz III. korszakra megy vissza, tehát a Kr.e. XVII. századra.¹² Ahogyan pedig Góliát viselte

¹ Vö. Lawrence Stager, When the Canaanites and Philistines Ruled Ashkelon, *BAR* (1991 március-április) 17:36. Ő reménykedik: „Ha valaha is találunk filiszteus szövegeket Askelónban vagy másutt Filiszteában..., akkor azok mükénéi görög szövegek lesznek (tehát, lineáris B vagy hasonló írásban). Ekkor majd képesek leszünk fölfedni a világtörténelem egy újabb elveszett civilizációját.”

² Ígéretes néhány fölfedezés. Deir 'Allában cipro-mükénéi írásra hasonlító agyagtáblákat találtak, amelyek eddig nincsenek teljesen megfejtve. H.J. Franken, Clay Tablets from Deir 'Alla, *Jordan, VT* 14 (1964), 377-379; Jo Ann Carlton, Studies in the Plaster Text from Tell Deir 'Alla (Harvard Egyetem disszertációja, publikálatlan); vö. Baruch A. Levine, The Deir 'Alla Plaster Inscriptions, *JAOS* 101 (1981), 195-205. Albright szerint az agyagtáblák a filiszteusok vagy más tengeri népek korai szövegét tartalmazzák, *CAH* II, 2. rész, 33. fejezet, 510. Albright véleményének cáfolatát ld. H.J. Franken *CAH* II, 2. rész, 26. fejezet, 336-337.

³ A „filiszteusok” kifejezés 149-szer fordul elő a Sámuel könyveiben.

⁴ Kaftór Kréta volt, nem Kappadócia. Ennek rövid megvitatásához vö. Trude Dothan és Moshe Dothan *People of the Sea – The Search for the Philistines* (New York: Macmillan Publishing Co., 1992), 8-9; Kaftór és Kappadócia azonosításához ld. A. Wainwright, Keftiu, *JEA* 17 (1931), 26-43, ill. Caphtor, Keftiu and Cappadocia, *PEFQS* 1931, 203-216.

⁵ Kéziratban lévő előadás jegyzete: Prof. Lawrence Stager, Philistines, Ancient Near Eastern History – Syria and Palestine to Alexander the Great, Harvard University, 1995. március 23.

⁶ Exploring the Philistine Origins on the Island of Crete, *Biblical Archaeologist*, 1984 március-április, 16-28; Archeological Evidence for the philistines and the Old Testament, *Westminster Theological Journal*, 1973 tavasz, 315-23.

⁷ Trude Dothan és Moshe Dothan a III. mükénéi kort kb. a Kr.e. 1225 és 1050 közé datálják. *People of the Sea – The Search for the philistines* (New York: Macmillan Publishing Co., 1992), 89. Az Égei-tenger környékének Kr.e. 1200 utáni materiális kultúrája leírásához (vaskohászat, megjelenés, ruházat, társadalom, kereskedelem, utazás, hadviselés és vallás) ld. *Encyclopaedia Britannica* 20. kötet, 236kk.; Yohanan Aharoni, An Account of the Israelite Occupation of Canaan, *BAR* (1982 június), 8:21-22.

⁸ Az Égei-tenger környékének eszközei, kerámiái, temetkezési szokásai, a lineáris A és lineáris B, valamint a Kr.e. 3000-tól 1200-ig terjedő freskók leírását ld. az *Encyclopaedia Britannica* 20. kötetében, 228-36.

⁹ Trude Dothan, *The Philistines and Their Material Culture* (New Haven, CT: Yale University Press, 1982); Trude Dothan, The Arrival of the Sea Peoples: Cultural Diversity in Early Iron Age Canaan, 1-22; Moshe Dothan, Archeological Evidence for Movements of the Early 'Sea Peoples' in Canaan, 59-70, in: Recent Excavations in Israel: *Studies in Iron Age Archeology*, eds. Seymour Gitin és W.G. Dever, in: *Annual of the American School of Oriental Research* 49. kötet (Winona Lake: Eisenbrauns, 1989).

¹⁰ G.A. Wainwright, Some Early Philistine History, *VT* 9 (1959), 78.

¹¹ Vö. *Iliász* 1288kk.; 8312kk.; *Odüsszeia* 14 470kk.

¹² Sir Arthur Evans, *The Palace of Minos – A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries at Knossos* (London: Macmillan Publishing Co., 1921-35), I, 647kk.; Trude Dothan és Moshe Dothan, *People of the Sea – The search for the Philistines* (New York: Macmillan Publishing Co., 1992), 35.

lándzsáját (vállára vetve, 1Sám 17,5-7), ill. a párviadala állás ténye az Égei-tenger környékének szokásait tükrözi.¹³

3.) *Egyiptomi emlékek.* Az egyiptomi források leírják, hogy III. Ramszesz sikeresen űzte el a „tengeri népeket”, köztük a filiszteusokat, tjekereket és denikeket.¹⁴ A tengeri népek inváziójának a hettita birodalom bukása lett a vége, ami a hettita főváros, Hattusas, ill. Ugarit város lerombolásához vezetett. III. Ramszesz és a filiszteus vezetéség nyilvánvalóan szerződést kötött egymással a Sefelá* tekintetében. „Wen-Ámon története” Palesztina déli részének elfoglalását, kolonizálását a Kr.e. XI. századra datálja. Természetesen nem lett volna lehetséges egyiptomi bejegyzés nélkül, hogy a filiszteusok uralják a partvidéket. Wen-Ámon egyiptomi története (a Kr.e. XI. század eleje) leírja, hogy a filiszteusok kezében volt a Földközi tenger keleti partvidéke: erős hajóhadukkal ellenőrizték azt. Wen-Ámon tekerce a „tengeri népek” más elemeiről is beszámol: a sekelesekről, vagy tjekerekről, akik sikerrel foglalták el, majd védték meg Dór tengerparti városát. Mivel a sekeleseknek pompás hajóhaduk volt, így a föníciai partvidékre is eljutottak: Tíruszba, Szidónba és Büblószba.¹⁵ Egy másik egyiptomi beszámoló Amenemopisz Onomasztikonja Askelón, Asdódot, Gázát, Asért, Serdánt, Szikkelt és Philesetet említi. Az első három ezek közül filiszteus város; Asér Akkó környékén letelepült izraeli törzs; Serdán, Szikkelt és Phileset utalás más tengeri népekre.¹⁶

A népvándorlás kora

Az egyiptomi, Karnakban talált relief, ill. a Medinet Habu relief közötti különbség lehetővé teszi, hogy megközelítőleg meghatározzuk: mikorra tehető a filiszteusok erőszakos benyomulása Palesztinába.¹⁷ Merneptah Kr.e. 1207-ben végrehajtott kánaáni hadjáratát örökíti meg a karnaki templom reliefje Thébában: az egyiptomiak ellen harcolók nem viselnek sem fejdísz, sem filiszteus ruhát ezen a reliefen. Stager feltételezi, hogy a filiszteusok már használtak ilyen megkülönböztető viseletet ez időben, úgyhogy megérkezésük Palesztinába Kr.e. 1207 után történhetett.¹⁸ Medinet Habu

reliefjén azt láthatjuk, hogy hogyan űzte ki „pelesetet”, azaz filiszteusokat 1175-ben III. Ramszesz.¹⁹ A betolakodókat ő a „filiszteusok, tjekerek (szikilek), sekelesek, deniek és vesesek”²⁰ konföderációjának nevezte.

A partraszállás helye

A filiszteusok a mintegy kétszáz négyzetmérföldnyi, Joppétól Gázáig terjedő vidéken szálltak part-ra.²¹ Az öt várost körülvevő vidék közvetlen a partvidéken homokdűnékből állt, beljebb pedig alluviális földből. A partvidéken nagyon termékeny a föld – ez az ókori Kelet leggazdagabb és legkiválóbb mezőgazdasági területe. A „Pentapolisz”, az öt filiszteus város Askelón, Gáza, Asdód, Gát és Ekrón volt. Askelón közvetlen a tengerparton feküdt. Gáza és Ekrón ugyan néhány mérföldnyire beljebb, mégis volt kikötőjük. Gát és Ekrón már szárazföldi város volt.

A filiszteusok politikai és jogi rendszere – hogyan irányították önmagukat?

A bibliai elbeszélés és következményei

A héber Biblia nem elemzi a filiszteusok politikai és jogi rendszerét. Az elbeszélésekből mégis kiderül, hogy egy öt „királyból” álló oligarchia uralkodott (vö. 1Sám 29,1-7); ezek mindegyike saját városát vezette, ill. az azt körülvevő falvakat (vö. 1Sám 6,8). Más ókori keleti szövegektől eltérően²² a Biblia egységes Filiszteáról beszél. Bár a királyok befelé önállóak voltak,

és Denjen harcosai tolldíszot viselnek, Szerden harcosai szarvas sisakot, Sekies harcosai pedig fejdíszként szalagot. G.A. Wainwright, *Some Sea Peoples*, JEA 47 (1961), 74.

¹⁹ Uo.; Lawrence E. Stager, Merneptah, *Israel and Sea Peoples: New Light on the Old Relief, Eretz-Israel* 18 (1985), 61-62; de vö. G.A. Wainwright véleményét, aki III. Ramszesz trónra lépését korábbra datálja, kb. Kr.e. 1170-re.

²⁰ John A. Wilson (ford.), in: *Ancient Near Eastern Texts*, ed. James B. Pritchard (Princeton: Princeton University Press, 1969), 262. Redford szerint a III. Amenophisz idején betörtek között Lukka, Sarden, Danuna és Mesves volt. A II. Ramszesz idején betörtek között pedig Lukka, Sarden, Qarqisa és Labu. Merneptah Lukka, Sarden, Eqves, Tères, Sekeles, Labu és Mesves betörését verte vissza. III. Ramszesz uralkodása 5. évében két betörést vert vissza: Qajqisa, Labu, Mesves, Aszbata, Saju, Hasza és Baqan betörését, majd Sekeles, Veses, Danjen, Tjakkert és Peleset betörését. Hettita források szólnak Lukkáról (Lu-uk-ka), Térésről (Tà-ru-i-sa), Sekelesről (Si-ka-la-yu), Qajqisáról (Kar-ki-sa), Danjenről (Daniya-wana). Klasszikus forrásaink között szerepel: Lükia (Lukka és Lu-uk-ka), Szárdész (Lüdia vagy Sarden), Kósz (Eqves), Turszénosz (Lüdia, R-ru-i-sa és Tères), Szagalasszosz (Pisidia, Si-ka-la-yu vagy Sekeles), Caria (Kar-ki-sa vagy Qajkisa/Qarqisa), Wasszosz (Caria vagy Veses), Danaosz (Argosz, Daniya-wana, Danjen), Teukriosz (Tróász vagy Tjakkert), Pelaszgiosz (Illyria? vagy Pelset), Líbia (Labu), Maxüesz (Küréné vagy Mesves), Aszbüté (Küréné vagy Aszbata) és Auszész (Líbia vagy Baqan). – Donald B. Redford, *Egypt, Canaan, and Israel in Ancient Times* (Princeton: Princeton University Press, 1992), 241-256, különösen az I. táblázat, 246.

²¹ E terület körülhatárolásához ld. „Student Map Annual 'A'”, 165/150-től 180/190 koordináták.

²² Kéziratban lévő előadás jegyzete: Prof. Lawrence Stager, *Philistines, Ancient Near Eastern History – Syria and Palestine to Alexander the Great*, Harvard University, 1995. április 4.6.

¹³ Vö. Hektór és Akhillész párharcát az *Iliász* VIII. kötetében az 1Sám 17,1kk-ek.

¹⁴ Vö. John A. Wilson fordítását in: *Ancient Near Eastern Texts*, ed. James B. Pritchard (Princeton: Princeton University Press, 1969), 262-63. Ford. megj.: Magyar fordítását ld. Tóth Kálmán: Szöveggyűjtemény az ószövetségi kor történetéhez, in: *Bibliai Atlasz*, Budapest: Református Sajtóosztály, 1972, 40.

* Ford. megj.: a filiszteus partvidék-síkság héber neve.

¹⁵ Yohanan Aharoni, *An Account of the Israelite Occupation of Canaan*, BAR (1982 június) 8:21-22.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Az 1Móz 20,1kk Gérár királyát, Ábrahám kortársát filiszteusnak nevezi. Vö. John Skinner, *A Critical and Exegetical Commentary on Genesis*, ICC (Edinburgh: T.&T. Clark, 1980), 316.

¹⁸ Lawrence Stager, *When the Canaanites and Philistines Ruled Ashkelon*, BAR (1991 március-április) 17:33. A Medinet Habu reliefen három csoport különböztethető meg: Pelest, Thekker

mégis egy központi végrehajtó testület tagjaként működtek (vö. Bír 16,5,8); e testület egységet hozott létre Filiszteában háború esetén (vö. 1Sám 5,11; 1Sám 7,9; 29,1-7). Valószínű, hogy a filiszteus városállamok is úgy fogtak össze egy közös ellenség ellen, mint ahogy az izraeli törzsek is a bírák korában. Nem ismert a király személyének megválasztási módja (tehát hogy örökletes, demokratikus vagy exekutív királyság volt). Azt sem tudjuk, hogy volt-e valamilyen főparancsnok, mint egyetlen végrehajtó személy. Azt viszont igen, hogy az öt király nem csak civil vezető volt, hanem vallási vezető is: mindegyiknek politikai és kultuszi funkciói voltak, s az öt királyból álló oligarchia áldozott is a filiszteus pantheonnak (vö. Bír 16,23).

A történeti és bibliai elbeszélések összehasonlítása

1.) *Ókori amfikcióniak összehasonlítása.* Martin Noth az amfikciónia meghatározását félig önálló kisebb államok ligájaként adja meg, amelyeket közös kultusz kapcsol egybe egy közös szentély körül. A tagállamok vallási-politikai szövetséget kötnek és megegyeznek a központi kultusz hely megvédésében.²³ Noth elegáns paradigmája azonban a hat vagy tizenkét törzs amfikcióniájáról meglehetősen kétes: a héber Bibliában és a rokon irodalomban semmi sem támogatja a hatos vagy tizenkettes számot. Igaz, a héber Biblia beszél a tizenkét izmaelita törzsről (1Móz 25,15-16), a tizenkét edómi törzsről (1Móz 36,10-14) és a tizenkét hóri törzsről (1Móz 36,20-28). Ezzel szemben viszont a Biblia megemlíti az öt mezopotámiai király koalícióját: Sodoma, Gomora, Admá, Cebóim és Bela királyait (1Móz 14,1kk), szól Midján öt királyáról (4Móz 31,8), az emóriai öt királyáról (Józ 10,5), és Júda öt fiáról (1Kron 2,4).

A vonatkozó történeti elbeszélések között görög és etruszk amfikcióniak tűnnek föl, melyek közül némelyiknek van tizenkét tagja, némelyiknek viszont nincs. Delphi amfikcióniája, amely az amphelai Déméter-templom körül keletkezett Thermopylae mellett, tizenkét törzset egyesített;²⁴ az akháj törzsszövetség Hérodotosz szerint szintén tizenkét törzsből állt.²⁵ A héliki és szamikoni szövetségeknek vagy hat, vagy tizenkét törzs volt részese. Livius elbeszélése szerint az etruszkok törzsszövetsége Itáliában tizenkét törzsből állt.²⁶

Ezzel szemben a héliki törzsszövetség kilenc, ión törzset egyesített, amelyek Efezus mellett templomot építettek Poszeidónnak. A kalauroszi szövetség hét tagból állt (Nauplia, Prászia, Hermioné, Epidaurusz, Athén és Orkhomenosz).²⁷ A boiotiai törzsszövetség

fennállása során (Kr.e. 776-387) tíz, tizenegy vagy tizenkét törzset számlált. A lükiaia törzsszövetség (amelyet Sztrabón is leír és a numizmatika is bizonyít) 23 várost font egybe.²⁸

Annak ellenére, hogy vannak hasonlóságok a filiszteusok politikai struktúrája és az ókori amfikcióniak között, az „oligarchia” kifejezés inkább képes visszaadni a filiszteus politikai struktúrát, mert nincs meg benne az a felhang, ami közös az Égei-tenger, az ión és az etruszk törzsszövetségekben. Szemben Noth paradigmájával, amely hat vagy tizenkét törzsből való amfikcióniáról beszél, a bibliai elbeszélés soha nem beszél ötnél több tagról a filiszteus oligarchiában. A boiotiai és etruszk törzsszövetség vezetőinek jurisdikciója végrehajtó, törvényhozó és bírói hatalmat jelentett.²⁹ A bibliai elbeszélés nem szól arról, hogy a filiszteus politikai struktúra megkülönböztette ezeket a hatalmi területeket – további kutatási terület, hogy hogyan osztották meg ezeket a hatalmakat a filiszteus oligarchiák.

A bibliai elbeszélés egyesült oligarchiájának képétől eltérnek azok a történeti dokumentumok, amelyek a Kr.e. VIII. és VII. században Filisztea különálló részéről beszélnek (a bibliai elbeszélések rendszerint a hadban álló Filiszteáról szólnak). Askelón például Jamani uralkodása alatt föllázadt az asszír uralom ellen. Jamani akkadul „ióni”-t jelent; talán egy olyan görög ember megjelölése, aki az előző vallus helyére lépett. A Júdával, Edómmal és Móábal asszirelles koalícióra lépett Jamanit II. Sargon számuzte zsidó szövetségeseivel együtt. Általánosságban így szól Stager a filiszteusok különállóságáról: „A filiszteusok soha nem vettek részt egységes politikai cselekedetekben. Az egyik király maga ment a külön hatalmával, a másik király úgyszintén. Úgy tűnik, olyan mértékű függetlenségük volt, mint a föníciai városállamoknak. A kisebb, de igen gazdag partvidéki államok... csak érdek alapján egyesültek.”³⁰

2.) *Izraeli és egyiptomi szövetségek összehasonlítása.* Izraelben a politikai felépítmény az uralkodó bírakat, később pedig a királyokat jelentette; ezeknek nem volt abszolút hatalmuk (ld. a Nábót szőlőkertjéről szóló elbeszéléseket, 1Kir 21). Whitelam szerint az izraeli szegmentált alépítményt a családtörvény (1Móz 31,38; vö. 2Kir 14,6; 5Móz 24,16; Jer 31,29-30; Ez 14,12-20; 18,10-20), a klánok törvénye és a szent törvény által meghatározottnak kell tekintenünk. A feljebbviteli rendszer három lépcsőből állt: legalsó szintje a *pater familias* volt, aztán a klán vagy a város véneiből álló tanácshoz lehetett közvetlenül fellebbezni, majd a helyi lévita instancia is meghallgathat

²³ Az alábbi művek mindegyike feltételezi Noth azon tételét, hogy a héber törzsek amfikcióniát alkottak a Józsué utáni és Saul előtti korban: C. Kuhl, *The Old Testament, its Origin and Composition* (Richmond, Va., 1961), 97kk; John Bright, *Izrael története* (Ford. Domján János, Budapest: Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986⁴), 158kk; N.K. Gottwald, *A Light to the Nations* (New York, 1959), 162.170; Bruce Donald Rahtjen, *Philistine and Hebrew Amhictyonies*, *JNES* 20 (1965): 100-104.

²⁴ J.A.D. Larsen, *The Oxford English Dictionary*, Oxford 1953, 44.

²⁵ *JNES* 20 (1965): 100-104.

²⁶ Livius, IV, 23.

²⁷ Sztrabón, IV, 842.

²⁸ Pauly-Wissowa, VII, 2857.c.

²⁹ B.D. Rahtjen, *The Philistine Amphictyony* (publikálatlan PhD disszertáció; Drew University; University Microfilms, Inc., Ann Arbor, Mich., 1964), 111kk.

³⁰ Kéziratban lévő előadás jegyzete: Prof. Lawrence Stager, *Philistines, Ancient Near Eastern History – Syria and Palestine to Alexander the Great*, Harvard University, 1995. április 25.

tott további appellálásokat.³¹ A legmagasabb feljebbviteli szerv az uralkodó bírá vagy király volt (vö. 2Kir 3,16-28). Sem a *pater familias*, sem pedig a legfelsőbb végrehajtó szerv nem róhatott ki halálos ítéletet (5Móz 22,13-21; 1Kir 21,1-29).³² Trude Dothan közbeveti, hogy a filiszteusok társadalmi szervezete katonai arisztokrácia volt, mert „a kiváló katonai szervezettség, hadi készültség és a fegyverek lehetővé tették számukra, hogy nagyobb népcsoportok felett uralkodjanak.”³³ Katonailag a filiszteusok századokba és ezredbe tömörültek a bibliai elbeszélés szerint (1Sám 29,2), de nem tudni, hogy milyen volt a filiszteus társadalom aléptímvénye az izráélievel egybevetve.

Nincs elég ismeretünk a filiszteus társadalom felépítményéről sem, az izráéli és az egyiptomi felépítmények összehasonlításában. Egyiptomban egyetlen legfelsőbb végrehajtó személy, a fáraó, az istenség jogaival rendelkezett – ő maga volt az isten. Izráélben ez a legfelsőbb végrehajtó személy ellenőrzés és kiigénylés alá volt vetve (vö. 5Móz 17,17).³⁴ Az izráéli király nem hozhatott egyoldalúan halálítéletet (1Kir 21). Csupán találgatásokra vagyunk utalva tekintetben, hogy hogyan illeszkedett a filiszteus oligarchia az ókori Közel-Kelet politikai hatalmi rendszerébe. A bibliai elbeszélés mindenestre sehol nem utal arra, hogy lett volna egy legfelsőbb végrehajtó személy Filiszteában.

A filiszteusok vallása – kit és hogyan tiszteltek a filiszteusok?

A filiszteus pantheonban jelen volt Dágón, Baal és Asterót is. Templomuk volt Gázában (Bír 16,21.23-30), Asdódban (1Sám 5,1-7) és Bét-Seánban (1Kron 10,10; 1Sám 31,10) a gabona istenének, Dágónnak tiszteletére. Ekrónban a vihar-istennek, Baalnak emeltek templomot (2Kir 1,1-16). Hérodotosz elmondja, hogy Asterótnak Askelónban volt temploma (vö. 1Sám 31,10).³⁵ Az „Asterót”, „Baal” és „Dágón” nevek sémieek; nem indo-európaiak.³⁶ A kánaáni szomszédokkal való találkozás során a filiszteusok pantheonjukba sémi istenneveket is fölvehettek, s ennek megfelelően kánaáni isteneket is tisztelhettek.

A filiszteusok kultusza lehetővé tette, hogy „laikusok” és „nemesek” egyaránt mutassanak be áldozatot a pantheonban – „királyok” (Bír 16,23) és a „nép” (1Sám 6,2-9). A filiszteusok „papjai és jósai” idegen

isteneket is elismertek (1Sám 5,1-6,18). Miután a filiszteus oligarchia elrabolta a Szent Ládát, azt először Asdódból Gátba, majd Gátból Ekrónba vitette (1Sám 5,3-12). Az oligarchia kikérte a vallásos közösség véleményét is – a „papokét és jósokét” (1Sám 6,2). A bibliai történész szerint a filiszteus vallásos közösség elismerte Jahve juriszdikcióját a jahvizmus területén kívül is (1Sám 6,3-9). Arról azonban nincs történeti dokumentumunk, hogy hogyan indokolták a filiszteusok a láda visszaadását.

A filiszteusok vallásos gyakorlatában helye volt az amulettek viselésének és a jóslatnak is. A jelmagyarázás bevett filiszteus vallási kifejezés volt (Ézs 2,6). Filiszteus harcosok bálványokat is magukkal vittek a háborúba (2Sám 5,21); a környező kultúrák vallásos gyakorlatától eltérően nem ismerték a körülméltelkedést (Bír 15,8; 1Kron 10,4). Az edómiak, ammóniak, izráéliek és egyiptomiak gyakorolták volt a körülméltelkedést valamilyen formában (Jer 9,25.26).³⁷

A filiszteus nemzet vége – hogyan szűntek meg?

A filiszteus uralom csúcspontja

A héber Biblia elbeszéléséből következik, hogy a filiszteus hatalma Sámuel uralkodása idején tetőzött: a filiszteusok hatalma egész Izráelt átfogta. Ennek során a filiszteusok megtiltották az izráélieknek a kovácsmunkát kérieniük, ha mezőgazdasági eszközeiket élesíteni akarták (1Sám 13,19-21).³⁸ Eben-Ézer és Afék elfoglalása után Sílót is megszerezték maguknak, majd a *Via Maris*-on tovább haladva bevették Megiddót és Bét-Seánt (1Sám 4; Jer 7,12-14; Zsolt 78,60).³⁹ Mivel héber területeken is voltak filiszteus előőrsök (1Sám 10,5; 13,3.23), ezért a hébereknek egy életfogytiglani fővezérre volt szükségük (egy öröklődésen alapuló uralkodó osztályra) és egy professzionális állandó segrege (1Sám 8,4-22). Az első király, Saul élete 40 esztendejéig végig hadban állt a filiszteusokkal, s végül a konfliktus okozta halálát is (1Sám 31,1-6).

Súrlódások Júdával

Dávid a filiszteusoknak barátja, de ellensége is volt: Saul uralkodása alatt Dávid megöli a filiszteus harcost (1Sám 17,1-18,7), de később elmenekül Saultól (1Sám 18,8; 19,18; 20,33; 22,1; 27,1) és a filiszteus

³¹ Ezzel szemben vö. 1Móz 38, ahol Jákob tekintélye alapján Júda a legsúlyosabb büntetést is kiróhatja. Keith W. Whitelam, *The Just King: Monarchical Judicial Authority in Ancient Israel*, Sheffield: JSOT Press, 1970.

³² Ld. 31. jegyzet.

³³ Trude Dothan, *The Philistines and Their Material Culture, New Haven: Yale University Press, 1982, 19.*

³⁴ Másként: Norman K. Gottwald, *The Tribes of Yahweh. A Sociology of the Religion of Liberated Israel, 1250-1050 B.C.*, Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 1979.

³⁵ Hérodotosz 1.105.

³⁶ Vö. Hartmut Schmökel, *Der Name Dagan*, in: *Der Gott Dagan* (Borna-Leipzig: Universitätsverlag von Robert Neske, 1928), 9-11.

³⁷ Kéziratban lévő előadás jegyzete: Prof. Lawrence Stager, *Philistines, Ancient Near Eastern History – Syria and Palestine to Alexander the Great*, Harvard University, 1995. március 23.

³⁸ Sámuel könyve elmondja, hogy Góliát lándzsájának a hegye vasból volt; ebből többen arra következtetnek, hogy a filiszteusok hozták be a vasfegyver használatát Kánaánba az Égei-tenger térségéből. Ugyan lehetséges volt már ebben az időben Kánaánban a vasgyártás, mégis legtöbbször bronzból voltak a fegyverek a Kr.e. XI. századig. Trude Dothan és Moshe Dothan, *People of the Sea – The Search for the Philistines*, New York: Macmillan Publishing Co., 1992, Vö. Bír 1,18.19.

³⁹ Trude Dothan, *The Philistines and Their Material Culture*, New Haven: Yale University Press, 1982, 15.

királynál, Ákísnál talál menedéket, mint zsoldos (27,5-7). Amikor Dávidot Júda királlyá választja, Saul dinasztíája tovább uralkodik még hét esztendeig az északi törzseken – feltételezhetően csökkent a filiszteusok ellenszenvé Júda iránt, hogy így is előremozdítsák a két országrész megosztását (2Sám 3,1). Végül Dávid elfoglalja Gátot, Ekrónt (1Krn 18,1). Gázát, Asdódot és Askelónt Salamon szerzi meg magának (1Kir 4), majd később a fáraó elpusztítja Gézert és Salamonnak ajándékozta romjait (1Kir 9,16).⁴⁰

Dávid utódai és a filiszteusok szintén láthattak háborúskodást: Jósáfátnak sikerült Gibbetónt megadóztatnia, de Baásának nem (2Krn 17,11). A filiszteusok feldúlták Jórám gazdagságát (2Krn 21,16.17). Uzziás ennek ellenkezőjét tette: betört Filiszteába, elpusztította a filiszteus erődítményeket, s felépítette sajátjait (2Krn 26,6). Aházt utolérte a filiszteusok bosszúja (2Krn 28,18; Ézs 4,28-32), de Ezékiás ismét el tudta foglalni Gátot (2Kir 18,8).

A babiloni fogság

A filiszteusok végének előjelét az asszír király, Adad-Nirári (Kr.e. 810-782) uralkodása jelentette, aki kollektív adót vetett ki rájuk (vö. Jer 25,20; Ám 1,6-8; Zof 2,4; Zak 9,5-7). Sargon asszír király Kr.e. 712-ben így híreskedik Asdód elfoglalásával palotája falfeliratán: „Megszálltam és elfoglaltam Asdód, Gát és Asdudim városait. (Jamani) képeit, feleségét és gyermekeit, minden vagyonát és palotájának kincsét országának lakóival együtt zsákmánynak neveztem... Hivatalnokomat rendeltem ki fölérük és asszír polgároknak neveztem őket; ők pedig húzták (igám) szíját.”⁴¹

Megbékélés az Egyházban és az egyházak között

Az ötvenes évek közepén – még az '56-os forradalom előtt – egyik nyári, a dunamellékiek számára Tahiban rendezett lelkészkonferencián, – előadást hallottunk a 2Kor 5,18-21-re hivatkozással az Egyház megbékéltető feladatairól. Az előadó mondja az akkor szokásos szövegeket a békeharcról. A megbeszélés során az egyik fiatal lelkész hozzászólásában eleinte bátoritanul, később egyre határozottabban szólt arról, hogy Pál apostol a nevezett helyen Istennel való megbékélésre hív, és az erre való hívást tekinti az Egyház küldetésének. Emberek közötti megbékélés az Istennel való megbékélés gyümölcse lehet.

Ebben a kis történetben – *mutatis mutandis* – benne vannak mai problémáink is. Napjainkban óriási erők bevetésével keresik a megbékélést különféle csoportok között.¹ Ennek oka az, hogy az emberek egyre inkább belefáradnak a gyűlölködésbe, a pusztításba és a vérontásba. Bár ennek az állításnak az ellenkezője is igaz. Erről beszélnek a jeruzsálemi 18-as buszjáraton darabokra tépett halottak holtukban is. A szarajevói orvlövészek – akik aknákat küldtek a jól felszerelt biztonságukból a gyermekekkel és asszonyokkal teli piacra, vagy temetésre, és most a béke beköszöntével az eddig épen maradt városrészt is el-

Nebukadrecar újbabiloni király elfoglalta, deportálta és más helyre telepítette le a filiszteusokat Babilonban Kr.e. 605-ben. Filisztea és Júda, hét évszázad ellenségei, együtt estek el (vö. Zof 2,5.6).

Befejezés: a filiszteusok öröksége

A „filiszteus”^{***} csúfnév, amely önelégült kulturálatlanságot jelent, nem illik össze a filiszteusok örökségével. Kánaán filiszteus elfoglalása katonai diadal volt; a filiszteus materiális emlékek mély kreativitásról tanúskodnak, a filiszteus vallás pedig kulturális fejlődésre ösztönzött (Bír 16,29; 2Sám 5,21). A kölcsönös megsemmisítő háború Júdával, Asszíriával és Babilonnal onnan származik, hogy a filiszteusok a nemzeti függetlenség elkötelezettjei voltak. Mai tudósaink pedig várják azt a napot, amikor „lineáris B” filiszteus szövegek kerülnek elő, amelyek e figyelemre méltó nép titkait még inkább előtárlják, s örökségüket igazolják.

George J. Gatgounis II
(Harvard University)
(Ford. Karasszon István)

⁴⁰ Trude Dothan és Moshe Dothan, *People of the Sea – The Search for the Philistines*, New York: Macmillan Publishing Co., 1992, 182.

⁴¹ Uo., 145.

^{**} Ford. megj.: nincs tudomásom arról, hogy magyarul a „filiszteus” szónak ilyen negatív konnotációja lenne. Talán inkább a „filiszter” szónak – természetesen más értelemben.

pusztítják² – úgy tűnik nem fáradtak még bele a gyilkolásba.

Így azt kell mondanunk, hogy olyan világban élünk, amikor a *megbékélés vágya és – a modern technika lehetőségeivel egyre veszedelmesebb – gyűlölködő öldöklés egyszerre vannak jelen* a technikai fejlődés következtében globális faluvá lett világ életében. Ez azt is jelenti, hogy mind a megbékélés vágya, mind a gyűlölködés hatásai mindenütt megtalálhatók. Megbékélésre szükség van világhatalmak, népcsoportok és társadalmon belüli, egymással feszültségben álló csoportok között, családtagok között, és az egyes embereken belül. „*Béki ki Magaddal s magammal, Hiszen Te vagy a béke*” – imádkozott *Ady* a század elején. Napjainkra a lakos-

¹ E sorok írása napján 1996. március 13-án Egyiptomban csúcstalálkozót tartanak a legnagyobb hatalmak, hogy az egyre terjedő terrorizmus miatt lépéseket tegyenek a megbékélésre. 1996.03.25. Ugyanígy előtérbe került az ír-brit, a bosnyák-szerb-horvát, vagy a tutsi-hutu megbékélés Burundiban és Ruandában.

² Ugyancsak 1996. március 13-án, egy nyugodt, békés skót kisváros tizenhét, 5-6 éves tanulóját és a tanítónőt mészárolta le egy magános gyilkos, aki azután magával is végzett.

ság óriási részének vannak pszichés zavarai. Mit kell tenni ebben a helyzetben az Egyháznak?

I.

Az Egyházak Világtanácsa *Faith and Order* (Hit és Egyházszervezet) Bizottsága már évtizedekkel ezelőtt meglátta e problémákra nézve az Egyház felelősségét. Ez a Bizottság az Egyházakat egymástól elválasztó nagy dogmatikai kérdésekkel foglalkozik. Felismerte, hogy az Egyház Egysége – azaz az egyházakon belüli megbékélés – nélkül nem hiteles a megbékélésre hívó szó. Ily módon az Egyház és az emberiség egysége szorosan összetartoznak. Így született meg a *Faith and Order* munkaágban – a Limai Dokumentum kidolgozásával párhuzamosan előkészítve – az „Egyház és az emberiség egysége” c. tanulmányosorozat.³ Tulajdonképpen ez a törekvés a huszas évekre megy vissza. Már a *Life and Work* (*Praktisches Christentum*) megalkulásakor 1925-ben kezdett mutatkozni az a felismerés, hogy *gyakorlati együttműködés és elméleti munka összetartoznak*. Eleinte ugyan sokan hangoztatták a jelszót: „A tan elválaszt, a munka egyesít.” Kiderült, hogy *igazi együttműködés nincs hitbeli alap nélkül*.⁴ A nációkkal szembeni küzdelemben különösen nyilvánvaló lett, hogy az a küzdelem ecclesiologiai alapok nélkül nem lett volna folytatható.

Az egyházak egységéért folytatott küzdelmet nem tudta a 2. világháború sem megakadályozni. Sőt *George Bell*, *chichesteri* anglikán püspök, az evangélikus *Dietrich Bonhoeffer* és a református *W.A. Visser't Hooft* háború alatti együttműködésének sok jó gyümölcse volt a béke keresésében és a háború utáni megbékélésben is. Így láthatjuk az *ökumenikus mozgalomban szinte kezdettől fogva érelődött a meggyőződés, hogy az Egyháznak az Úrhoz való viszonya szorosan összetartozik az emberi együttélés kérdéseivel*. Mindez összhangban van az 1Jn 2,7-11 – és általában a Teljes Írás – tanításával.

Itt néhány problémával kell röviden szembenézünk: 1.) Helytelen az, ha az emberek közti megbékélést – jóindulatból vagy tisztátalan okokból –, túlhangsúlyozzák az Istennel való megbékélés szükségességének hangsúlyozása vagy éppen említése nélkül. Erre példákat lehetett megfigyelni az EVT *uppsalai nagygyűlésén 1968-ban*, ahol jóindulatú túlzásokkal, egyoldalú hangsúlyozásokkal találkozhattak a résztvevők.⁵ *Több országban – így pl. az Egyesült Álla-*

mokban – találkozunk egy prédikáció típusal, amelyik alaposan és magas szinten foglalkozik társadalmi kérdésekkel – köztük a megbékélés szükségességével –, *Jézus Krisztus evangéliumára való közvetlen utalás nélkül*.⁶ A pártállami időkben érdekes módon a legtöbb esetben vigyáztak az egyensúlyra még akkor is, amikor a társadalmi felelősség hangsúlyozása egyoldalú politikai célok szolgálatában állott.⁷

2.) A második világháború – különösképpen is az EVT *Amsterdam-ban* történt megalakulása, és így az új kezdet után – jelen volt az ökumenikus törekvésekben az élet problémáival szemben mutatkozó felelősség. A tragédia – ugyanakkor óriási kihívás – az volt, hogy *az EVT megalakulása egybeesett a világtörténelemben soha azelőtt nem tapasztalt méretű és mélységű szakadással az emberiség két fele között a „vasfüggöny” leengedésével, mely az egész emberiség életét súlyosan érintette*.⁸

Nyugaton (az első, vagy szabad világban) bekövetkezett e hasadás után a világ első affluens közösségének (*consumer society*)⁹ a kibontakozása. Közben egyre nagyobb mértékben mutatkozott a másik nagy hasadás: *az Észak és Dél közötti elválasztottság*. A kettő között – ti. a Kelet-Nyugat, ill. Észak-Dél szakadék – lényeges különbségek voltak. Észak és Dél között nem volt vasfüggöny, lehetett utazni. De lehetett az utazásokat úgy szervezni, hogy az érdeklődő turista csak a romantikát látta, de a szegénységet a maga megrendítő mélységében nem tudta figyelemmel kísérni.¹⁰

⁵ Nicholas Lossky et al (ed.), *Dictionary of the Ecumenical Movement*, (Genéve: WCC, 1991) 1093 k. Akkoriban hangoztatták többen a – később általános elfogadásra nem került – jelszót: *The world writes the agenda*. (= a tennivalókat a világ írja elő)

⁶ Ez a probléma összekapcsolódik a *textus versus téma* prédikáció súlyos kérdésével. Vö. Pásztor János, *Krisztus hirdetése a Magyarországi Református Egyházban. Homiletika*, 2. kiad. (Budapest: Ráday, 1994) 296-300. Ha valaki komolyan veszi textusát, nem kerülheti meg sem a szabadító Isten hirdetését sem pedig a társadalmi-kulturális kontextust, melyben a *textus* hangzott.

⁷ Az 1968-as Uppsalai EVT Nagygyűlésen a társadalmi kérdések túlhangsúlyozása ellen éppen a *Moszkvai Patriarchátus* emelte fel szavát, mely a társadalmi kérdések vonatkozásában a Szovjetunió politikáját képviselte.

⁸ Mint a régi rossz idők még élő tanúja mondhatom, hogy a csupán a Kádár-korszakban tapasztalatokat szerzett későbbi nemzedék *nem tudja elképzelni az elszakítottágnak azt az állapotát, ami akkor minden magyar mindennapos tapasztalata volt*.

⁹ A Nyugat-Európában, Észak-Amerikában, és még egynehány országban a legszélesebb néprétegek számára elérhetővé lett az, ami még 1939 előtt is, kevesek lehetősége volt. Pl. az egyszerű munkásemberek mehettek külföldre, szállodákba, nyári szabadságra. Ez azt jelentette, hogy *a szociális kérdés külföldre toldott át*. Most már nem egy ország munkásosztálya dolgozott a „saját” gazdagjairért, hanem az eufémizmussal „fejlődő”, majd „harmadik világnak” elnevezett gyarmati világ dolgozik az „első világ” gazdagjairért. A hetvenes évek óta a köztük lévő távolság növekedett, és ma is növekedőben van. Ami a posztkommunista országok helyzetét illeti, ma az a kérdés, hogy az első vagy a harmadik világ részei leszünk-e. Vö. „A Világbank jelentése. Magyarország a fejlődő világ része?” *Magyar Nemzet*. 1996. március 13. 9.1.

¹⁰ Afrikában élve és dolgozva idő kellett ahhoz, hogy ezt a döbbenet különbséget felfedezzük a maga teljes mélységében. Ennek megismerése egészen más színben tüntette fel a vasfüggöny mögötti dolgokat is. Egy-egy ökumenikus gyűlés alkalmával elvittük a külföldiek „sokk-túrára”.

³ Paul A. Crow, „The Unity of the Church and the Renewal of human Community: a perspective from Budapest” in: T.F. Best (ed.) *Faith and Order 1985-1989 The Commission Meeting at Budapest 1989*. (Genéve: WCC FO Papers No. 148, 1990) pp 134-146.

⁴ Ebből a szempontból jelzésértékű, hogy a *Life and Work* (*Praktisches Christentum*) mozgalma 1925-ben Stockholmban a *Niceai Hivallás* megalkotásának 1600. évfordulóján alapították. A szervezők – mindenekelőtt *Nathan Söderblom* – tudták, hogy a közös szolgálat közös hitbeli alap nélkül nem lehetséges. *Ez a közös pedig az egyetemes kereszténység hivallása a Niceai, amit 381-ben Konstantinápolyban kiegészítettek. Nagyon jó lenne, ha lelkészek nem neveznék az Apostoli Hivallást az „egyetemes kereszténység hivallásának”, mert nem az.*

1948 az EVT megalakulásának éve, a magyar és a csehszlovák kommunista hatalomátvétel ideje is. Amsterdamba *Ordass Lajos* magyar evangélikus püspök már nem mehetett el. Ezért hiányzott a magyar evangélikus delegáció is. Tehát már Amsterdamban ízelítőt kapott abból a világegyház, hogy mi következik Európa közepén a politikai élet területén. Röviddel ezután a kelet-nyugati szakadás szinte teljes lett. Több mint 10 éven át a legmegbízhatóbb hivatalosakon kívül senki nem utazhatott még a szomszéd „szocialista” országokba sem.

Az észak-déli hasadást nem ilyen drámai módon élte át a világ és benne az Egyház, amely ugyanakkor még mélyebben mutatta a fennálló rend igazságtalan voltát.¹¹ E vonatkozásban ugyanis arról volt szó, hogy az addig is meglévő gyarmati viszonyok a volt gyarmatok függetlensége során átformálódnak. Helyi vezetőkből kormányok alakultak. De a volt gyarmattartóktól – a gazdag („első”) világtól – való gazdasági függőség megmaradt, sőt növekedett.¹² Mindez nagyon mélyen érintette a szabad világban lévő egyházak felelősségérzetét. Hiszen a volt gyarmattartó országok gazdasági uralma folytatódott.¹³ Nagyon sok egyháztag dolgozott a volt gyarmatokon, akik állandó kapcsolatot tartottak fenn az otthoniakkal. Az ottani problémák a saját házatájuk saját maguk okozta kérdéseinek mutatkoztak. Az a tény, hogy Közép-Európát odalökték¹⁴ kormányaik a szovjeteknek, számukra nem közvetlen felelősségként jelentkezett. Viszont a volt gyarmati világgal való viszony közvetlen tapasztalataik alapján támasztott büntudatot az egyház nyitott szemmel járó tagjaiban és teológusaiban. *A velük való foglalkozás életük mindennapjaihoz tartozott.*

¹¹ E sorok írója a magyarországi kommunista hatalomátvétel idején Nagy-Britanniában tartózkodott. Az ottani híradások nyomán egészen más képet alkotott az itteni helyzetről, mint amivel 1949 őszén – hazatérésekor – szembesült. *A valóság egyszerűen elképzelhetetlen volt számára. Egészen más, sok szempontból rosszabbat talált, mint amire számított. A lehetetlennel határos egy olyan embernek megérteni az itteni élet dinamikáját, aki a hétköznapi élet területén – tehát nem turistaként – nem vett részt benne.*

¹² Ez a kérdéskomplexum összefügg az igazságosabb gazdasági rendért való küzdelemmel, amit – a kommunizmustól függetlenül – folytatnak a „Harmadik” („Fejlődő”, Kétharmad) Világ gazdasági problémáival kapcsolatban már a hatvanas évek óta. Legutóbb az 1995-ös Koppenhágai Világcsúcs alkalmával jöttek elő kérdések elsősorban a Világbank és a Nemzetközi Valutalap munkásságával kapcsolatban. L. Pásztor János, „Beszámoló a Koppenhágában tartott, társadalmi kérdésekkel foglalkozó világcúcskonferenciáról” *Theologiai Szemle*, Úf.XXXVIII. 1995/4, 219kk.

¹³ Fekete Afrika gazdasági életét a 70-es években elsősorban a *London-Rhodesia Trading Co.* tartotta kezében, amelyről *Edward Heath*, akkori konzervatív (*tory*) miniszterelnök mondotta, hogy a *kapitalizmus elfogadhatatlan arcukat képviseli*. Úsághír: *Daily Nation* Nairobi.

¹⁴ *Jalta* szerepéről mind a mai napig tart a vita, hogy az valóban „odalökést” jelentett-e. A *Churchill* és *Szjalin* közti bizonyított „papírszalvéta alku” ismeretében ez aligha kérdés. Nehéz elképzelni, hogy ne tudták volna jól, hogy mit jelent a szovjet befolyás. A kérdés gazdag irodalmából: Tamás Gáspár Miklós, „Az 50 éves háború.” in: Tamás Gáspár Miklós, *Másvilág*. (Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 1994) 115-120 (120!).

Ezzel szemben a vasfüggöny mögötti egyházakkal való kapcsolatok kialakítása számukra, mint állampolgárok számára, „külügy” volt. Az ökumenikus kérdésekkel foglalkozó egyháztagok és teológusok hittek az Egyház katolicitásában, és tudták, hogy a függöny mögé zárt egyházakkal kapcsolatot kell tartani. Ezt ők komolyan vették. A kérdés az volt, hogyan építsék fel ezeket a kapcsolatokat. Hosszas útkeresés, '56 leverésének a tragédiája, és sok más tényező nyomán bontakozott ki a standard magatartás, mely az alábbi szempontokat igyekezett szem előtt tartani: 1. A hivatalos egyházvezetéssel – még ha azok integritása komolyan megkérdőjeleződik is – a kapcsolattartás fenntartandó, mert anélkül a vasfüggöny mögötti egyházak elszigetelődése totális lesz. Tehát e kapcsolatokat a többiekért fenn kell tartani. 2. Az egyház félretolt, elnyomott vagy bebörtönzött hitvallóiért ki kell állni mind az egyházkormányzók, mind a kommunista hatóságok előtt. De a rendszert bíráló nyilvános kijelentésektől ez országokon belül – a további kapcsolatfenntartás érdekében –, tartózkodni kell. Ez nyilvánvalóan kompromisszum volt, amit lehet bírálni,¹⁵ de jóhiszeműségében nem lehet kételkedni.¹⁶ Erre utalnak bizonyos korlátozott eredmények is. Egy-egy esetben sikeres volt a közbenjárás. A könyvek küldése a teológiai könyvtárakba az egész időszakban lehetséges volt.¹⁷ A hatvanas évek közepétől kezdve újra megnyiták a kapuk teológusok előtt, hogy ösztöndíjjal külföldön tanuljanak. Ez óriási jelentőségűnek bizonyult a színvonalfenntartás, a kapcsolatteremtés, valamint a változások iránti kibontakozás szempontjából is.

II.

A kommunizmus összeomlása óriási jelentőségűnek bizonyult mind a közvetlenül érintett országok, mind az egész emberiség számára. Nagyon sokan azt hitték, hogy a főellenség a Szovjetunió – amit *Reagan* elnök „*evil empire*” névvel illetett – eltűnésével minden probléma megoldódik. Nem így történt sem a világban, sem az egyházban. A világban a gyűlölködésből fakadó osztódások, népek egymással szembe fordulása soha nem tapasztalt mértéket öltöttek. A haditechnika és az elektronikus-kommunikáció óriási méretű és egyre gyorsuló fejlődése ezeket a gyűlölködő konfrontációkat az egész emberiség számára egyik legfenyegetőbb tényezővé tették. Lehet, sőt szükséges arról elmélkedni, hol vannak az egészséges nacionaliz-

¹⁵ Zalatnay István, „Az Egyházak Világtanácsa és Kelet-Európa”, *Egyház és Világ*. 1/4. 1990, 8-12.

¹⁶ Bár ennek ellenkezőjére is van egy-két példa. Pl. Az EVT főtítkárának, *Emilio Castro*-nak a magatartása a Központi Bizottság 1989 őszén Moszkvában tartott ülésén, ahol nem volt hajlandó elfogadni a javaslatot *Ceausescu* nyilvános kritikájára a falurombolással kapcsolatban. *Castro* egy, a budapesti ref. Teológián a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa vezetésével tartott gyűlésen is hevesen védte álláspontját 1990. januárjában.

¹⁷ *The Christian Century* c. Chicago Illinois-ban kiadott kitűnő hetilap a Ráday Könyvtárban a nehéz években is elérhető volt. Akkor szüntették meg küldését, amikor a szabadság elérkezett.

mus határai, ami szükséges egy nép egészséges önazonosságának megőrzéséhez, és hol kezdődik az a nacionalizmus, mely a többi népet gyűlöli, és előbb „csak” szellemi „etnikai tisztogatás”-ra bujtogat, amelyiknél mindig megvan a veszélye annak, hogy fizikai öldökléssé lesz, ahogy az a volt Jugoszláviában is történt.¹⁸

Van tehát okunk a megbékélésért imádkozni és szolgálni mind a magyar társadalom, mind pedig a nemzetközi élet szempontjából. Ilyen imádkozó és szolgáló együttműködés szép példája volt a *Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa és a Magyar Katolikus Püspöki Kar* által a *Vatikán* támogatásával és az *Ökumenikus Tanulmányi Központ* közreműködésével 1995 augusztusában Kecskeméten megrendezett: „Keresztyén hit és emberi ellenségeskedés” című konferencia, mely elsősorban a volt Jugoszlávia konfliktusaival – horvát, szerb és bosnyák teológusok részvételével – foglalkozott. A konferencia közös róm. kat.–protestáns bizonyágtételének mind a kecskeméti közvéleményre, mind a világsajtó jelenlevő képviselőire nagy hatással volt.¹⁹ Biztató bizonyága volt a konferencia annak, hogy egy kísérlet a megbékélésre, melyet különböző egyházak együtt valósítanak meg, azonnal mutat gyümölcsöket.

Nekünk Krisztus egyháza népeinek és szolgálóinak rengeteg tennivalónk van a társadalomban és a nemzetközi életben a megbékélés szolgálatában. De ilyen tevékenység eredményességének előfeltétele az Úrral és Őbenne az egymással való megbékélés.

Sajnos napjaink magyar egyházi helyzetében a kecskeméti konferencia még nem vált általános gyakorlattá. Bár itt is vannak biztató jelek, elsősorban a római katolikusokkal való együttműködésben. Kétségtelen dolog, hogy *II. János Pál* bizonyos dolgokban – így pl. az *interkommunió* megtiltásával – visszalépett. Azt a közeledést azonban, amire Ő maga is hajlandó volt, erőteljesen ajánlja egyháza hivatalosainak és népének.²⁰ „Hálát adok az Urnak, hogy rávezetett minket a keresztyének közötti egység és közösség nehéz, de örömben olyan gazdag, hosszú útjára.

A felekezetek közötti teológiai dialógusok pozitív és konkrét gyümölcsöket hoztak, s ez továbblépésre bátorít” – írja a pápa.²¹ Ami ökumenikus vonatkozásban meggyőződésévé lett, azt teljes odaszánással csinalja, és erre buzdít.

Sokatmondó az 1996. január 6-án a csepregi rk. templomban az ellenreformáció idején 1621-ben legyilkolt evangélikusok emlékére tartott istentisztelet, melyen két rk., a két ev. és a dunántúli ref. püspökökön kívül *Angelo Acerbi* érsek, pápai nuncius is részt vett.²² De a környékbeli rk. papságból sokan távolmaradtak. Mutatja ez, hogy a római egyházban jelen vannak a megbékélés erői, de olyanok is vannak, akik a régi elzárkózást kívánják fenntartani.

A történelmi egyházak egymáshoz való kapcsolata áttekintésének összefoglalásaképpen mondhatjuk a következőket: *1. Az egymástól való távolodás több mint másfél évezredes folyamata – mely a pápai csalatkozhatatlanság tanításával jutott legmesszebbre, – az ökumenikus mozgalom megindulásával megfordult. Azóta a közeledés örvendetes jelei mutatkoznak. 2. Ezzel egyidejűleg a történelmi egyházak testéből egének és kisebb csoportok kiszakadása, ezek közül soknak nem keresztyén közösségekkel való keveredése (szinkretizmus) felgyorsult.*²³ Ennek két főoka: a.) Megszűnt a nagykonstantini kor,²⁴ amikor az állam üldözte, és erőszakszervezeteivel elnyomta ezeket a csoportokat. A konstantini kor egészének megítélésé bonyolult kérdés,²⁵ de azt hangsúlyozni kell, hogy az ilyen elintézési mód nincs összhangban az Úr Jézus Krisztus lelkületével. b.) A globális faluvá lett világban mindenki utazhat bárhova, és az elektronikus média utazás nélkül is elviszi mindenhova ezek propagandáját.²⁶ Ma már nem lehet „elintézni” őket, mint a nagykonstantini korban. Ezt a tényt tudomásul kell venni, de sajnálni semmiképpen nem szabad éppen a misszió eredményessége szempontjából.²⁷

¹⁸ „A balkáni háború az újságokban, a rádió- és televízióadókban kezdődött. Előbb gyilkoltak a szavak, mint a fegyverek.” Adam Michnik, „A szó fontosabb, mint a vér” *Beszélő*. III.f.l. évf.1.sz. 1996. március, 4.l. Nem sokkal e sorok írása előtt, március 15-én a magyar nép csodálatos ünnepén a gyűlölködésnek, és a gyűlölködésre való izgatásnak nagyon veszedelmes megnyilvánulásával találkoztunk, mely teljesen szemben állott *Petőfi, Bem József, a bécsi diákok, gróf Leiningen-Westerburg Károly, Damjanich János* és az egész szabadságharc örökségével.

¹⁹ Sok egyházi és világi folyóirat foglalkozott a konferenciával. A *British Broadcasting Corporation World Today* c. sorozatában egyik 15 perces szentelt a konferenciáról szóló beszámolóknak. Magyarul: „A keresztyén hit és az emberi ellenségeskedés” (Kecskeméti konferencia), „A kecskeméti ökumenikus konferencia levele.” *Theológiai Szemle*. Úf.XXXVIII. 1995/6. 350kk.

²⁰ *A II. Ökumenikus Direktórium*. (Budapest: Szt. István Társulat, 1996) egészen részletes utasításokat ad, az ökumenizmus gyakorlatának a lelkészképzésben, a lelképásztori gyakorlatban a többi egyházakkal való együttműködésben való továbbfejlesztésre. Ref. kritika: Pásztor János, „Az új ökumenikus Direktórium református szemmel” *VIGILIA*. 59.évf. 1994/10. 743-748.

²¹ II. János Pál pápa, *UT UNUM SINT* *Hogy egyik legyenek* kezdetű enciklikája. (Budapest: Szent István Társulat, 1996) 6.l.

²² *Evangélikus Élet*. 1996. január 13. és 21-i számai adnak tudósítást.

²³ *Minden vallás egyház? Tájékozódás a mai vallási pluralizmusban*. (Budapest: Ökumenikus Tanulmányi Központ, 1996).

²⁴ Pásztor János, „A nagykonstantini kor vége”. *Theológiai Szemle*. Úf.XXXVIII. 1994/1. 20-23; Pásztor János, „A magyar ökumené a harmadik millenium küszöbén” in: Hafenscher Károly (szerk.), *50 éves az Ökumenikus Tanács Magyarországon*. (Budapest: MEÖT, 1993) 231-241.

²⁵ E kor feltétlen pozitívuma az ökumenikus zsinatok egybehívása a Birodalmon belül.

²⁶ Hosszú időn át propagálta a Magyar Televízió *Vizöntő* c. alatt az egyik legelterjedtebb és legveszedelmesebb modern szinkretista vallás az ún. *New Age* tanait. E sorok írójának értesülése szerint ez a program a közelmúltban megszűnt. A Tény-Promotori TV-ben az előző években buddhista tanítást adtak.

²⁷ A nagy misszionárius-püspök, aki hosszú éveken át „mezítlábas” misszionáriusként járta India falvait – aki az Ökumenikus Mozgalomnak is egyik vezéralakja – írt erről a kérdéstről egy nagyszerű könyvet: Lesslie Newbiggin, *The Gospel in a Pluralist Society*. (London: SPCK, 1989). Vö. Reuss András, „Reformátori hittel a pluralista társadalomban” *Theológiai Szemle*, Úf.XXXIX. 1996/1. 47-49. Ha a prédikátor mögött ott áll a fegyveres katona, ez a tény megváltoztatja magát az üzenetet is.

Nem szabad elfelejteni, hogy az apostoli Egyház missziója – az I-III. sz.-ban – ugyancsak pluralista való-lási helyzetben lévő társadalomban ment végbe.

III.

Ezek után nézzük a magunk állapotát. Mielőtt a Magyarországi Református Egyház és az egész magyar reformátusság más egyházakhoz való viszonyát vennénk vizsgálat alá, szükséges arról is komolyan szót ejteni, hogy egyházunkon belül is nagy feszültségek vannak, melyek a Krisztusról való bizonyágtételünk hatékonyságát nagy mértékben gátolják, és megfosztanak bennünket a gyümölcs-terméstől.

Közismert, hogy egyházunkon belül különféle „kegyességi csoportok” vannak. Ez önmagában nem baj. Az Egyház belül a „szenteknek adatott” „közös üdvösség” (Júdás 3) alapján állók között részletkérdésekben mindig voltak látásbeli különbségek, melyeket elbírt a közös hit a közös üdvösség, amit Krisztusban és az Ő ismeretében kaptak. Nálunk azonban ezen csoportok között a legtöbbször és legmervebb konfrontáció van.²⁸ Nézzük ezt a kérdést közelebbről.

A budapesti Teológia – a lelkészek egy csoportját összefogó egyesület hivatalos lapja szerint – a Szentírás ellen támadó tudomány központja. Bár ebben a csoportban is van bizonyos mértékű ökumené – vezetőségében és tagjai között evangélikusok is vannak –, véleményük szerint az ökumenikus mozgalom közvetve vagy közvetlenül az antikrisztus érkezését készíti elő.²⁹ Úgy gondolom, hogy e csoport magatartásáról a gyülekezeti élet szintjén is vannak tapasztalataink. E csoport tanításának alapja egy bizonyos – a Szentírás egész világától idegen, pogány-görög mechanikus inspiráció szemlélet.³⁰ Bármennyire nem értek is egyet ezzel a vélekedéssel, tiszteletben tartom ezt a véleményt, és kész vagyok velük e problémáról beszélni azon az alapon, hogy Krisztust Őrnek és Megváltónak valljuk, és a Szentháromság Istent dicsőítjük.³¹ Erről a kérdésről és más kérdésekről is le-

het – sőt szükséges – a közös hit alapján beszélni (Fil 3,16; Júd 3). Ha azonban az következne be, hogy ezt a vélekedést a Krisztusról szóló vallástétellel egy szintre állítják, ill. azzal egyenértékűnek tartják, a másképpen vélekedőket pedig kizárják, akkor Krisztus ellen és az Ő Teste ellen vétkeznek.

Jelen vannak egyházunkban a karizmatikusok is. Velük szemben nagyon sok az idegenkedés, sőt a merev elzárkózás. A Szentírással a kezünkben lehetetlen tagadni azt, hogy az apostoli tanítás engedett korlátozott mozgásteret a „karizmatikusoknak” a gyülekezetben.³² Nem szabad tehát azt mondani, hogy a karizmatikus mozgalom – *ab ovo*, származásánál fogva – mindenestől démonikus.³³ Ha azonban egy karizmatikus azt mondja, hogy a nyelveken szólás a karizmák közül a legnagyobb, nyilván szembenáll az Írás idevonatkozó tanításával. E sorok írójának is voltak Afrikában és Amerikában negatív tapasztalatai magukat karizmatikusnak nevező csoportokkal kapcsolatban. Ezekben az esetekben rendszerint arról volt szó, hogy a „Szentlélek” elv拉斯ztatott az Atyától és a Fiútól. Már pedig a Szentháromságon kívüli „Szentlélek” az emberi lélek fedőneve a múlt század liberalizmusában éppen úgy, mint sok modern karizmatikus csoportban.³⁴ Ilyen esetekben entuziazmusról (*Schwärmerei*) – súlyosabb esetben – démoni erők hatásairól van szó. A trinitárius krisztológiai alapokon állókkal a közös hit alapján lehet és kell beszélgetést folytatni. Van helyük a református egyházon belül.

Egyesek szerint vannak más csoportok is egyházunkban, akiket áttekintésünk során szemügyre kellene venni. Saját tapasztalataim szerint ezen kívül vannak azok, akik megpróbálnak úgy reformátusok maradni, hogy életüket és szolgálatukat a Szentírás tanítására építik, a reformáció örökségének komolyan vételével, bármely csoporthoz való csatlakozás nélkül. Nem nevezem ezt az irányzatot – a szokások ellenére – kálvinizmusnak. A református reformáció teológiai örökségét – meggyőződésem szerint – helytelen kálvinizmusnak nevezni. A kálvinizmus egy nagyon tiszteletreméltó kulturális jelenség, mely nagyjából a református reformáció teológiai hatásterületeit öleli át az élet sok területén. De a Szentírás alapján a teológia: *theologia christiana*, és annak is kell maradnia. Ezt a teológiát művelni kell az Ige szolgálatáért, a misszióért és mindenekfelett Isten dicsőségének szolgálatáért.

Ez a teológia pedig markánsan ökumenikus teoló-

²⁸ Sok nyugat-európai és amerikai egyházban ezek a különbségek egyházszakadásokkal jártak. Így van egy-egy egyházban szinte megszámlálhatatlanul sok református egyház. E szakadások gyökereinél hamis krisztológia és arra épülő rossz ekklézológia van. Mindez teljes mértékben ellentétes Kálvin krisztológiájával és ekklézológiájával. Vö. *Institutio Religionis Christianae*. Meg kell jegyezni, hogy a kurrens magyar fordítás – különösen tekintettel annak ekklézológiai részre – tudományos munkára nem használható.

²⁹ Alföldy-Boruss Dezső, „Merre tart az ökumené?” *Biblia és Gyülekezet*. 1990/2. A cikkre reagáló írásomra a szerző válaszolt, de a lap helyhiányra hivatkozva írásomat nem közölte. A Teológiával kapcsolatban vö. *Biblia és Gyülekezet*. VI. 1994. 4.sz.

³⁰ Ez az irányzat, amit Amerikában fundamentalizmusnak neveznek – egy ortodox protestáns teológus szerint – a 19.sz. európai gondolkodás függvénye: „Fundamentalizmus nem jöhetett volna létre a 19.sz. előtt ... a modern fundamentalizmus sokkal közelebb áll a liberalizmushoz, mint azt a kettő közül bármelyik elismerné”, mert mindkettő a maga vélt evidenciáiban bízik. Thomas C. Oden, *After Modernity What? Agenda for Theology*. (Grand Rapids MI: Zondervan, 1990) 67k.

³¹ Emlékeztetésül: ez a trinitárius krisztológia az Egyházak Világtanácsában való tagság előfeltétele.

³² 1Kor 12,10; 14,1-40. Vö. Pásztor János, *A gyülekezet és a kegyelmi ajándékok a református tanítás szerint*. (Budapest: Ref. Theol. Akadémia, 1992).

³³ Szabó Imre, *Sírjanak a papok. Mozaikok egy falusi lelkész életéből*. (Kiskunfélegyháza: Paraklétos Alapítvány, 1995) 347k.

³⁴ Ilyennek tartottam pl. Jimmy Swaggart igen népszerű pünkösdistá tevékenységét aki, óriási TV birodalommal rendelkezett Baton Rouge louisianai városban, jóval azelőtt, hogy személyiségének szexuál-pathologikus jellegű terheltsége a világsajtóban – így pl. a *Magyarország* c. hetilap (1988. május-június) – nyilvánosságra került volna. Ezeknek módszerei rendkívül közel állnak a legnagyobb, és a magyar sajtóban nagy publicitással rendelkező pünkösdistá közösségből ismertekhez.

gia. Kálvin az Írást kutatta, de mindig odafigyelt arra, hogyan magyarázták az Írást az egyházatyák és a középkori teológusok, valamint a kortársak. Nem véletlen, hogy az ökumenikus mozgalomban kezdettől fogva számarányukon felüli szerepet vállaltak református teológusok. Az ökumenikus mozgalomnak, azon belül mindenekelőtt az Egyházak Világtanácsa hiteli kérdésekkel foglalkozó szekciójának, a Hit és Egyházszervezet Bizottságnak (*Faith and Order Commission*), régi alapelve a különböző felekezetek dogmatikájának ütköztetése (kontroverz teológia) helyett a közös, imádságos Igére figyelés és tanulás. Ezen az alapon kell nekünk is készen lenni arra, hogy az egyházunkban található különféle csoportokkal beszéljünk közös bizonyágtételünk érdekében. *Ha Jézus Krisztus, a testté lett Ige az életünk fundamentuma; Őt szeretjük és Neki próbálunk szolgálni, akkor feltétlenül szükséges egymás elfogadása, és a közös vallástétel lehetőségeinek megtalálása.*

A szomorú tények közé tartozik, hogy nemcsak teológiai-vallási alapon vannak szakadások egyházunkon belül, hanem politikai alapon is. Az természetes dolog, hogy a lelkipásztornak is megvan a maga véleménye és meggyőződése a „város dolgai” (*ta politika*) ügyében. Ezekről lehet és szükséges testvéri módon elbeszélgetni, vagy éppen tanulmányokat folytatni. A magyar közéletben az ellenfél kiirtandó, megalázandó, világgá zavarandó ellenségévé lett. A világ lelke (*Zeitgeist*) bevonult az egyházba is. Nem a Szentlélek, hanem a világ lelke uralma alatt vagyunk, amikor a másképpen gondolkozók szellemi vagy éppen fizikai megsemmisítését kívánjuk egyházon belül vagy kívül. A különféle „kegyességi típusok” közti kérlelhetetlen ellenségeskedésben is a világ lelke ismerhető fel. De hogy a lelkipásztor egy párt – *tehát nem az egész hanem egy rész (pars)* – tagja és aktív munkása legyen, az a Szentírás alapján nehezen fogadható el.³⁵ Különösen akkor nem, ha a szóbanforgó párt a fajok közti különbségtételt és a gyűlölködést üzenete részévé teszi. Ezen a területen is folytatnunk kell a megbékéltetés szolgálatát.

Hangsúlyozni kell azt is, hogy egyházunkon belül az egymással való megbékélésre nem csupán külső hitéletünk visszanyerése érdekében, hanem belső életünkért van szükségünk. Nem lehet ébredés, igazi megújulás ott, ahol a Krisztusban hívők nem szeretik egymást.³⁶

³⁵ Budapesti lelkipásztorként már az 1990-es választások idején is volt tapasztalatom arról, hogy lelkésznek egy párthoz való tartozása elfordított embereket a gyülekezetétől. Pedig 1990-ben egészen rendkívüli helyzetben voltunk, amikor sok helyütt a magától értetődő bizalom helyezett több lelkipásztort politikai szerepbe egy-egy párt támogatásával. A Magyarországi Református Egyház Zsinata 1996 márciusában tartott ülésén a kérdéssel foglalkozva több mint 80%-os többséggel ellenezte azt, hogy lelkészek párttagok legyenek. A szavazás nem alkotott törvényt, hanem tájékoztatást adott. 1945 viszont egészen rendkívüli helyzet volt.

³⁶ A nemzetközi evangélizációs gyakorlatban is igaz ez. Pl. *Billy Graham* is csak ott hajlandó evangélizálni, ahol felekezeti közösséggel készítik elő az evangélizációt.

Ugyanakkor sürgős feladatunk a felekezetek közti megbékélés munkálása. Nem lehet várni addig, amíg a közöttünk lévő belső ellentéteket fel tudjuk oldani.³⁷ Tudomásul kell vennünk, hogy a Római Egyházban – a II. Vatikáni Zsinaton és annak utóhatásaiban – Isten Igéje által munkált megújulás megy végbe. Éppen most készült el a németországi Protestáns egyházak és a vatikáni egységitikárság közti nyilatkozat szövege arról, hogy a kegyelemből hit által való megigazulás tanításában megszűntek a különbségek. A Krisztus egyszeri tökéletes áldozatának megismétléséről szóló tant is elvetették, és hangsúlyosan tanítják, hogy nincs szó az áldozat megismétléséről, hanem újra prezentálásáról.³⁸ Ma tehát nem lehet a 16. századi polémiákat úgy folytatni, mintha közben semmi sem történt volna. *Mi gyakran ismételtünk a régi mondást: Roma semper idem.* A Szentírás mértéke szerint ez a mondás a bálványimádással határos, mert egyedül Isten az, akiben nincs változás vagy változásnak árnyéka (Jak 1,17; Zsid 13,8). A római Egyházzal való sokszor önigazult küzdelmeinkben elfeledkeztünk arról is, hogy egyházunk a múlt században, az európai protestantizmus jórészevel együtt – tisztelet a nagyon kevés kivételnek – letért az evangélium útjáról. A reformatori princípiumok szerint az Ige nem hirdettetett tisztán és a sákramentumok nem helyesen szolgáltattak ki.³⁹ Beszélgetésünk alapja kizárólag az lehet, hogy Krisztusban megbékéltünk Istennel, és ez jogosít fel, és indít el, a másokkal való megbékélés keresésére a Krisztustól való vallástételünk hitelé és hathatósága érdekében.

³⁷ Itt a Jel 3,1-2 analógiája érvényes, ott nem lehetett várni a halálfelelben lévőket élesztésével, amíg a gyülekezet felépül. Szolgálat kellett épülnie.

³⁸ Legutóbb – a nép tanítása szintjén – az 1996. március 14-i rk. félórában (Kossuth Rádió 13.30) hangsúlyozták ezt. E kérdés irodalmából néhány: „Anglican-Roman Catholic Conversations Eucharistic Doctrine (Windsor Staement) 1971” in: *Harding Meyer & Lukas Vischer, Growth in Agreement Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level.* (Genève-New York: WCC FO Papers no. 108. & Paulist Press, 1982) 68-77. Limai Dokumentum a keresztségről, eucharisztiairól és lelkési szolgálatról in: *Református Egyház, XXXVII/3.* 1983. március. Alasdair Heron, *Table and Tradition Towards and Ecumenical Understanding of the Eucharist.* (Edinburgh: Handsel Press, 1983); Xavier Léon-Dufour, S.J. *Sharing the Eucharistic Bread The Witness of the New Testament.* (New York/Mahwah: Paulist Press, 1986); Alexandre Ganoczy, *An Introduction to Catholic Sacramental Theology.* (New York/Ramsey: Paulist Press, 1984) etc. Az 1976-os Orthodox-református Dialógus (Debrecen IV) – református részről igen erős amerikai (Princeton, McCormich), skót részvétellel – a zárókommunikében hasonlóképpen fogalmazott. Berki Feriz-Pásztor János, „Az úri szent vacsora és az egyház társadalmi felelőssége az orthodox egyház és a református egyház tanításában.” *Theológiai Szemle.* Uf XX. 1977/5-6. 226kk.

³⁹ Tóth Endre, „A magyar református egyház a századforduló idején”, *Református Egyház.* II.1951.II.15. Pásztor János, „Református teológia a 20. században.” in: Tenke Sándor (szerk.) *Református értelmiség új utakon a Balatonszárszón 1992. augusztus 26-30. között tartott konferencián elhangzott előadások és igehirdetések.* (Budapest: Ráday Nyomda, 1993) 13-32. Alasdair I.C. Heron, *A Century of Protestant Theology.* (London & Guilford: Lutterworth Press, 1980) 22-67.

A protestáns egyházak közösségén belül is van tennivalónk. Az ellenreformáció idején együtt szenvedtünk és küzdöttünk evangélikus testvéreinkkel. Ennek az egész keresztyénség számára példaadó gyümölcse volt a *Nagygerezdi Egyesség*. A két háború között a *Pro Christo Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség* munkássága során elsősorban értelmiségi fiatalok közti megújulás közös evangélikus-református ügy volt. Ezen a vonalon kellene mennünk tovább.

Az ún. szabad egyházak között a baptistákkal kapcsolatban voltak súlyos bűneink. Isten kegyelméből az utóbbi időkben sok szép és komoly testvéri kapcsolat épült ki velük. E sorok írója a csecsemő-keresztség bibliai megalapozottságáról meg van győződve. Ugyanakkor vallja azt, hogy *a keresztségnek, mint a Krisztussal együtt való eltemetetésnek és feltámadásnak általunk elfelejtett bibliai igazságának hirdetésével számunkra is komoly szolgálatot tesznek*. Velük való beszélgetéseink akkor lehetnek igazán gyümölcsözők, ha *mi magunk egyházlátásunkban (ecclesiologiánkban) megújulunk*. Egészséges ecclesiologia csak trinitárius krisztológiára építhető. – *Ebben a vonatkozásban nekünk reformátusoknak is vannak tennivalónk.*⁴⁰ Azaz a megbékélést nem is egyszerűen az egyházunkon belüli feszültségek feloldásánál, hanem az *Úr Jézus Krisztushoz való viszonyunknál, és az e viszonyról való teológiai reflexiónál kell kezdeni*.

IV.

Az 1995 októberében a Protestáns Napok kezdetétől szervezett teológiai fórum foglalkozott a megbékélés kérdéseivel. A *Theológiai Szemle* ez évi első száma közölte az ott elhangzott előadásokat. Így ezek bárki számára elérhetők.⁴¹ *Bartha Tibor* értékes bibliai összefoglalót adott a témáról. Az általa felhozottak nagy segítséget nyújtanak ahhoz, hogy a megbékélés szolgálatát egészséges bibliai alapon végezzük. *Gergely András* a kultúra fejlődésének összefüggéseiben vizsgálta a megbékélés problematikáját, és jutott el az eschatológikus összefüggések felismeréséig. Ezekben helye van az idő – múlt, jelen és jövő dimenziójával együtt az egész teremtettség iránti felelősségnek (környezetvédelem!), és az abból következő önfegyelmeknek. *Hafenschner Károly* helyzetképet adott, és a teendőkre irányította figyelmünket. Mondanivalójából kihangzott annak felismerése és tudomásulvétele, ami a Római Katolikus Egyházban történt és történik.

Ökumenikus perspektívák ma¹

A XX. századi ökumenikus mozgalom a keresztyén felekezetek távlatainak általános átrendeződését eredményezte. Az egyházak évszázadokon át azok miatt a hitbéli kérdések miatt szólaltak meg, amelyekben különbségek voltak, vagy gyakran olyan tévedések miatt, amelyeket a másikról feltételeztek. Így „hamis hitről”, az egyháztól való „elszakadásról” beszéltek és ezért valóban szétszakadt az egyházi közös-

1997 nyarán Graz-ban lesz az *Európai Egyházak Konferenciája (KEK)* rendezésében a *reconciliatio* témájával foglalkozó Nagygyűlés. Minden teológiai elméleti munka, minden erőfeszítés a látások megvalósítására, addig is része a grazi konferenciára való előkészületnek. Ha ezt a tényt és vele együtt hozzánk érkező üzenetet komolyan vesszük, akkor *egyházi életünk minden szintjén dolgozunk a megbékélésért: gyülekezeten, saját egyházunkon belül, az egyházak közösségében és az egész emberi közösségben, melynek a szó szoros értelmében vett egzisztenciális jövője függ attól, hogy lesz-e az emberiség életében megbékélés*. Nem igaz, hogy a szavak elrepülnek, és ezért nem számítanak. Jugoszlávia tragédiája is szavakkal kezdődött. Szavakkal lehet gyilkolni, és a gyűlölködő szavakból előbb-utóbb gyilkolás származik.

Végző soron azonban nem csak – és elsősorban nem – ezek a *gyakorlati megfontolások* sürgetnek bennünket a megbékélés munkájára, hanem Isten Igéje. Sokan a Jelenések könyvére hivatkozva beszélnek arról, hogy e világban egyre erősebbek a feszültségek a végső robbanásig. Közben azonban a Könyv arról tesz bizonyosságot, hogy a Megöletett Barány népe, a béketűrőben élő, imádkozó és szolgáló szentek már itt megélnék valamit Isten minden értelmet felülhaladó békességéből.

Egyházunk eheti zsoltára mondja: *Magam vagyok a békesség, de mihelyt megszólalok, ők viadalra készek.* (120,7)

Ímádsággal, odaszánt étellel és munkával tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy mi magunk ne a világ lelketől elárasztva magunk legyünk a megosztottság, a háborúság és a gyűlölködés; hogy ne mi legyünk mindig viadalra készek, hanem az Úrtól megbékéltetve tudjunk egymás között békességet találni, hogy hitelesen szolgálhassunk az emberiség megbékéléséért, mert *boldogok a békességre igyekezők, mert ők az Isten fiainak mondatnak* (Mt 5,9).

Dr. Pásztor János

⁴⁰ Pásztor János, „Az egyetlen fundamentum Jézus krisztus”, *Református Egyház*. XLI/11. 1989. november, valamint: „Néhány szó a krisztológiai alapok fontosságáról” *Református Egyház*. XLII/8. 1990. augusztus.

⁴¹ *Theológiai Szemle*. Úf XXXIX. 1996/1.

ség. A hitbéli különbségek árnyékot vetettek arra is, ami közös valamennyi keresztyén egyházban.

¹ A szerző: dr. Reinhard Frieling, a Bensheimi Felekezettudományi Intézet igazgatója, a Német Protestáns Szövetség főtitkára, az EVT-Vatikán Vegyes Bizottság tagja, ez az írás az Ökumenikus Tanulmányi Központ közgyűlésén, 1996. február 8-án tartott előadásának teljes szövege

Az ökumenében a felekezetek ma mindenekelőtt azt hangsúlyozzák, ami a közös örökségünk. Az elmúlt évtizedekben sok ökumenikus dialógus folyt (például Németországban) a XVI. századi tanításokra vonatkozó kölcsönös elítélésekről. Már az 1985-ös mérleg így hangzott: „erősebb az, ami összeköt annál, ami még elválaszt”. Az Egyházak Világtanácsán belüli sokoldalú tárgyalások és a római katolikus egyháznak más felekezetekkel, különösen is az ortodoxiával folytatott dialógusainak a mérlege ehhez hasonló. Az általam megvont ökumenikus mérleg első mondata ezért így hangzik: *A hit lényegi dolgaiban való közösség erősebb annál, mint ami elválasztja a felekezeteket.*

A távlatoknak ez az átrendeződése nem pusztán azt jelenti, hogy semmire sem kötelező bókákat mondunk egymásnak. Ellenkezőleg, ez tette lehetővé a sokoldalú ökumenikus együttműködést, mind a vegyes felekezetű családokban és a helyi gyülekezetek között, mind pedig a világ iránti közös biztonyságtétel és szolgálat tekintetében.

*De – ezt sok keresztyén kérdezi, minden felekezetben – elég-e ennyi? Miért van ma is ilyen sok felekezet? Még a protestáns egyházaknak sincsen elég erejük ahhoz, hogy egyesüljenek egymással. Evangélikusok és reformátusok a Leuenbergi Konkordiában egyrészt kinyilvánították „az egyházi közösséget”, másrészt viszont mindketten visszarettentek az „uniótól”. A szabadegyházakkal való közösséget még differenciáltabban kell látni. Az 1992-es budapesti Európai Protestáns Gyűlés kapcsán egy Európai Protestáns Zsinat érdekében emeltem szót. Egyesek ezt mérész álomnak tartották, mivel szuverenitásáról egyetlen protestáns egyház sem akar lemondani. Mások egy Európai Protestáns Zsinatban csak „új protestáns konfesszionalizmust” láttak: Az ökumenének csak az Európai Egyházak Konferenciájában, az ortodoxokkal közösen lehet jövője, illetve azon túl a római katolikus egyházzal való ökumenében. A következő évtizedekre felvázolt ökumenikus perspektívát sem rezignáció, sem illúziók nem jellemzik. Józanul és reálisan látom az ökumené helyzetét, így az általam megvont ökumenikus mérleg második mondata: *Megmaradnak az ellentmondások, de elmarad a kölcsönös elítélés.**

A realitáshoz az is hozzátartozik, hogy miközben hangsúlyozzuk a hit lényegi dolgaiban meglévő közösségünket, látnunk és elemeznünk kell a még fennálló felekezeti különbségeket is. Annak a fényében, ami közös, a különbségeknek valóban meg kell osztaniuk az egyházakat? Vagy pedig Krisztus egy egyházának a legitím sokfélesége nyilvánul meg így? Vajon a dogmatikai különbségek miatt? Kölcsönösen el kell ítélnünk egymást és külön utakon kell járnunk? Hogyan boldogulunk azokkal az úgynevezett nem teológiai tényezőkkel, amelyek felekezeti jellegünkhöz tartoznak: a felekezet és a nemzeti kultúra kapcsolatával, a mindenkori lelkeséggel, ahogyan az az erkölcsökben és szokásokban, a liturgiai gyakorlatban és a személyes imádságban megnyilvánul? Az egyházi al-

kotmányok sokféleségével, amelyek évszázadok folyamán alakultak ki?

A jelen évszázadban e kérdésekről természetesen minden ökumenikus megbeszélésen részletes vita folyt. Sokan már semmi újat nem várnak, hanem többé-kevésbé lemondóan az „ökumenikusokra” hagyják az ökumenét. Az „éljünk békességben egymással” jelszón kívül azután nem is marad más ökumenikus távlat. Viszont nekem ez túl kevés. Sem ilyen uniformizált világegyházat nem tartok kívánatosnak, vagy bibliai alapon szükségesnek, sem pedig valamiféle hitbeli „generálszösz”, vagyis azt, hogy minden „egy” és „mindegy” legyen. Ez nem lenne az evangélium szerint való. A hitélet sokfélesége nem szünteti meg szükségszerűen a hit egységét. A döntő, de amiért én az ökumenikus status quo-val nem vagyok megelégedve, az a tény, hogy a felekezeti szakadások akadályozzák az evangélium hatását a világban. A szekularizált világ kihívásai közepette már nem menettelhetünk felekezetként külön-külön, hanem a nagyobb ökumenikus közösség építésére vagyunk elkötelezve.

Erről kell folytatni a párbeszédet. A következőkben öt szakaszban szeretném megjelölni az ökumené kulcskérdéseit, a magam protestáns teológiai nézőpontjából. Az ökumenikus perspektívákat tézisszerűen, majd egy-egy csatlakozó kérdéssel szeretném megvilágítani.

1. A történelemről

Az egész keresztyénséget kell szem előtt tartani. Reformátor vagy az egység megbontója volt-e Luther?

Négy év múlva az „Úrnak, Krisztus születése utáni kétezredik évébe” lépünk. Annakidején Augustus császár rendeletet adott ki, hogy „az egész világot” – az „oikumené” szerepel a görög szövegben! – írják össze. Miféle „népszámlálást” végeznek majd 2000-ben a felekezetek, amikor végiggondolják az egyház történetét? Természetesen Jézusra hivatkoznak mindannyian. Ezt követően elég gyorsan szétválunk (a [szét]választás, görögül hairesis, eretnesség!). Különbséget tesznek szimpatikus és kevésbé szimpatikus hagyomány, a helyes egyházi tanok és a szakadások között, akiket már nem számítanak az egyházhoz.

Mindmáig majdnem minden felekezet egyháztörténet-írására az jellemző, hogy saját gyökereiket, hagyományait hosszasan ismertetik, miközben elhanyagolják a többi felekezet történetét.

Sok protestáns keresztyén – teológus is – gyakorlatilag semmit sem tud a keleti egyházak történetéről; náluk Lutherrel kezdődik a protestáns egyháztörténet, a középkort meghagyják a római katolikus egyháznak, majd a XVI. és a XX. század közötti időt tekintve a katolikus egyházzal csak exkurzusokban esik szó.

Megfordítva is így van: a katolikus egyházban az egyháztörténet – a növekvő számú kivételtől eltekintve – a római katolikus egyház története, miközben a többi egyházra nem mint egyházakra, hanem mint a római katolikus egyházon kívüli keresztyén elemekre tekintenek. Németországban a katolikus keresztyének gyakran csak az Egyházzal beszélnek és a katolikus egyházra gondolnak. A protestánsok többnyire hiába

reklamálnak, hogy értelemszerűen „katolikus egyházat” kellene mondani, mert a protestáns egyházak is az egyházhoz tartoznak. Néhány évtizede a katolikus történelemkönyvek a XVI. századról ilyen címmel írtak: „A hitszakadás korában”. Csak újabban beszélnek kevésbé elfogultan „A reformáció koráról”. II. János Pál pápának Luther Márton születése 500. évfordulójára, 1983-ban írott levelében – amelyben Luthert mint mély vallásos személyiséget méltatja: olvasható a következő: „A katolikus Egyház számára Luther nevéhez évszázadokon keresztül szomorú idő emléke fűződik, mindenekelőtt az, hogy ez volt a nagy egyházi szakadások kezdete”. A katolikus történelemképet egy olyan fa szemlélteti, amelynek nagy, sudaras, vastag törzse van, erről ágazik le a többi felekezet: 1054-ben a keleti, 1517 óta a protestáns egyházak.

A protestánsok önértelmezése más: a keresztyénység fáján a római katolikus egyház az egyik ág a többiek mellett. Egyes protestánsok szavajárása ellenére – miszerint Luther 1517-ben alapította az evangélikus (protestáns) egyházat – és sok katolikus véleménye ellenére, miszerint a protestáns egyház 1517-ben leszakadt a katolikus egyháztól, a protestáns egyháznak az a meggyőződése, hogy Krisztussal és az evangélium hirdetésével az I. században jött létre. A protestáns egyházban megvalósul Jézus Krisztus egyháza. A protestáns egyháztörténet az egész egyháztörténetet magáénak tekinti. Betlehem és Jeruzsálem, Efézus és Korinthus, Róma és Bizánc, Wittenberg és Genf – mindezek a helyek a maguk keresztyén történetével és Jézus Krisztus tanítványaival Jézus Krisztus egy egyházát képviselik. A középkor sem volt csak római katolikus – egy, a protestáns egyháztól idegen hagyomány vagy felekezet értelmében. A reformáció is abból a hagyományból nőtt ki és Krisztus egyházát bibliai kritériumok alapján reformálta.

Ha a régi kölcsönös polémia azt állította, hogy „Luther szétszakította az egyházat” és „Róma elszakadt az evangéliumtól”, akkor a mai ökumenikus perspektívát úgy kell megfogalmazni, hogy közösen próbáljuk meg tisztázni a Szentírás és a hagyomány viszonyát. Ehhez az is hozzátartozik, hogy közösen dolgozzuk fel egyházaink bűneinek történetét. Az egykori Jugoszlávia és Észak-Írország nekünk, keresztyéneknek tanulságul kell, hogy szolgáljon. Biztos, hogy ezeken a helyeken nem vallási, vagy egyházi háborúról van szó. A háborúk, félreértések, előítéletek, ellenséges indulatok történetének felekezeti balasztja mégis hozzájárul a konfliktusok súlyosbodásához és akadályozza az egyházak békéltető szolgálatát.

Az ökumenikus párbeszédben az egyházaknak időben kell véleménycserét folytatniuk a lehetséges konfliktusokról. Így például katolikus ellenreformátorok, mint Jan Sarkander szentté avatásának és az ökumené élharcosaként, ünneplésének – figyelmen kívül hagyva a protestáns keresztyének teljesen ellentétes véleményét és érzéseit – az ökumené korában már nem kellene előfordulnia! A pápa 1996 júniusában Berlinben boldoggá fogja avatni Bernhard Lichtenberget, mint az egyháznak a nemzeti szocialista

rezsim alatti mártírját. Nagyon érdekel bennünket, hogy a protestáns mártírokat, mint például Dietrich Bonhoeffer is, fogja-e méltatni és hogyan? Fordítva is igaz: bizonyára van bizonyos protestáns önelégültség és indokolatlan bezárkózás is, amikor is egyszerűen átnéznek a katolikus egyház fölött és sértik a katolikus keresztyéneket.

Véleményem szerint tehát a mai ökumenikus perspektívához magától értetődően hozzátartozik, hogy állandóan az egész keresztyéniséget, történetét és jelenét tartjuk szem előtt. Ezt az általános történeti ökumenikus perspektívát kell most teológiai is elmélyíteni. Persze a különböző felekezetek legitimitásának kérdésére még nem feleltünk ezzel.

Ezért még egyszer szeretnék a lényegi hitbéli közösség kérdésére visszatérni, megkérdezve, hol állították át a váltókat, amelynek következtében a különböző felekezetek teológiai alapon elváltak egymástól? Ezzel az ökumenikus párbeszéd második szempontjához érkeztem.

2. Krisztusról

Jézus Krisztus minden egyházi cselekmény „forrása, középpontja és normája” (Németországi Ökumenikus Vegyesbizottság). Hogyan képviseli Krisztust az egyház?

Az ökumené óriási haladása a krisztológiai és a megigazulástani egyetértés. Részleteiben ezt most nem tudom bemutatni, így csak utalásokra szorítkozom.

A németországi protestáns tartományi egyházak – tehát evangélikusok, reformátusok és uniáltak – a reformáció óta először nemrég legmagasabb testületeik, azaz zsinataik útján hivatalosan kijelentették, hogy a megigazulástanra vonatkozóan kialakult alapvető egyetértés miatt a reformáció hitvallásaiban szereplő, a katolikus egyházra vonatkozó elítélő nyilatkozatok ma már nem érvényesek.

A határozat szó szerint így hangzik: „Azt a központi tételt – hogy mi bűnösök egyedül Isten megbocsátó szeretetéből élünk, amelyet csak ajándékba kaphatunk, és semmiféleképpen, mégoly enyhített formában sem »érdemelhetjük ki«, sem általunk teljesítendő előzetes, vagy utólagos feltételekhez nem köthetjük – az elítélések ... nem érintik.”

Valamivel kevésbé dogmatikusan így fogalmaznék: Krisztus nyilatkoztatja ki számunkra Isten szeretetét. Életünket az határozza meg, hogy Isten szeret minket – nem pedig az, hogy nekünk, mint embereknek, vagy mint egyházaknak mi sikerül és mi nem. Ezzel az ökumenikus bizonyoságtétellel kell 2000-ben a világ elé állnunk és a más vallásokkal folytatott párbeszédben Krisztust, mint a világ világosságát hirdetni.

A felekezeti probléma e krisztológiai konszenzus után kezdődik, vagyis krisztológia és ekkleziológia viszonyának kérdésével. Hogyan képviseli Krisztust az egyház?

A protestáns egyházak azt mondják: Jézus Krisztus az evangélium hirdetésében találkozik velünk. Ahol a bűnök Krisztusért való bocsánatát hirdetik és elfogadják, Krisztus ott jelen van. A szentségek Isten bizonyos jegyek általi látható igéje. Az egyház az a hely, ahol ebben a Krisztussal való közösségben él-

nek. Az egyházzól, mint Krisztus testéről alkotott bibliai kép ennyiben és így helyes.

Mindezt a katolikus egyház is vallja. Az egyházzól azonban valamivel többet állít. Korábban XII. Pius pápa a „Mystici Corporis” enciklikában még azt mondhatta, hogy az egyház bizonyos mértékig „a második Krisztus” (quasi altera persona Christi existat). A II. Vatikáni Zsinat a Krisztus és az egyház közötti analógiáról beszél (Lumen Gentium 8. Konstitúció az Egyházzól): Ahogyan Krisztusban a két természet, úgy az egyházban is isteni és emberi elem ötvöződik. „Ezért az egyház ez analógia alapján hasonlít a testté lett Ige misztériumához.” Az egyház Krisztust reprezentálja, amennyiben önmagát „az üdvösség szentségének” és „a világ szentségének” (mysterium salutis és mysterium mundi) nevezi. Az egyház egyes szentségeinek celebrálásakor a papok Krisztus személyes képviselőiben (in persona Christi) cselekszenek, és így közvetítik az üdvösséget.

Az ortodoxok Krisztus jelenlétét mindenekelőtt pneumatikus történésként a Szent Liturgia során tapasztalják meg. Ők eléggé szkeptikusak mindenféle jogi természetű ekkleziológiai tisztázás iránt, vagy hogy miképpen fogalmazható meg Krisztus titka az egyház titkában. Kivétel a hierarchikus rend, ahogyan azt az óegyházi zsinatok a Szentlélek vezetése alatt elhatározták.

Nézetem szerint ezekben a különböző felekezeti hangsúlyokban nyer megalapozást a felekezeti probléma, amely különböző gondolkodási struktúrákhoz és kegyességi típusokhoz kapcsolódik. Krisztológia és ekkleziológia protestáns felfogás szerinti viszonyának alapjául, inkább az a funkcionális gondolkodás szolgál, amely Krisztus értünk elvégzett művén tájékozdik. Az egyház így csak elfogadja és közvetíti a szentségeket, ő maga azonban nem szentség. Ahogyan a megigazult keresztyén „simul iustus et peccator”, egyszerre igaz és bűnös, úgy az egyház is csak „simul iusta et peccatrix”.

A katolikus szentségfogalom inkább ontológiailag irányul Krisztus személyére. Krisztust és az egyházat analóg módon kell érteni úgy, hogy az egyház tekintélyét és az egyházi tekintélyeket krisztológiailag alapozzák meg. Ennek példája az ordináció, a hivatal viselőjének character indelibilis-eként.

Itt megállok és megkérdem: az ilyen teológiai definícióknak az egyház szakadásához kell-e vezetniök, vagy pedig a legitím sokféleséget fejezik ki? Röviden: különböző hitre, más-más Krisztusra épül-e az „ige” és a „szentség” eltérő hangsúlyozása? Vagy mindig ugyanaz a Krisztus, csak más-más módon gondolkodnak róla? Atyáink a felekezeti polémiákban szembeállították: a „solus Christus”-t (protestáns) és „totus Christus”-t (katolikus).

Úgy látom, hogy ez a párbeszéd még nem zárult le. Azt gondolom és remélem, hogy a még jobb kölcsönös megértésen túl, egy napon majd ökumenikus megegyezésre, de legalábbis kölcsönös elismerésre kerül sor.

Második tételben már szóba került az ekkleziológia, mint központi ökumenikus probléma. A har-

madik szakaszban ezt szeretném az egyházalkotmányra tekintettel közelebbről kifejteni.

3. Az egyházzól

Az egyház azoknak az embereknek közössége, akik Isten igéjét hallgatják. Nélkülözhetetlen-e a hierarchia?

Minden felekezet hangsúlyozza, hogy a „Jézus igen, egyház nem” jelszó szerinti individualizmus nem keresztyén. Isten igéjéhez hozzátartozik a közösség, az egyház. Minden egyháznak azért kell harcolnia a társadalomban, hogy a különféle vallásosság – amely részben keresztyén gyökerekből táplálkozik – és az egyháztól nagyon eltávolodott kegyesség is újra egyházi közösséggé váljon. Ezért eleven eszmecsere kellene folytatnunk egész Európa újra-evangélizálásáról. A más egyházaknak kárt okozó különutak tönkreteszik az ökumenét. Szeretném komolyan venni az ortodox egyházak prozelitizmussal kapcsolatos kritikus kérdéseit a kelet-európai protestáns és katolikus missziókról. A prozelitizmust, mint nem ökumenikus perspektívát elvetem. Másrészt ökumenikusan is érdekünk, hogy hangsúlyozzuk a vallásszabadságot. Nézetem szerint közös misszióink területén, a szekularizált Európában az egyházaknak sokkal több tapasztalat- és eszmecsere kell folytatniuk. Továbbá persze diakóniai cserét is, amikor a gazdagabb egyházak segítenek a többieknek, hogy azok is jobban töltsék be küldetésüket.

Más kérdés az egyház értelmezéséről, különösen is az egyházi hivatal döntő problémájáról folytatott teológiai párbeszéd. A Limai Dokumentum figyelemreméltó egybeeséseket állapított meg, mégis az egyházak válaszai nyilvánvalóvá tették, hogy itt jelentős marad az eltérés. A nők lelkésszé avatásával kapcsolatos újabb fejlemények szintén nem kínálnak kedvező ökumenikus perspektívákat. Alakulhat úgy, hogy bizonyos megegyezésre jutnak az ordináció értelmezésének dogmatikai kérdéseiben, de a nők lelkésszé avatásának gyakorlata a protestáns egyházakban és ennek szigorú elutasítása a római katolikus és az ortodox egyház részéről, megakadályozza az egyházi közösséget. Azzal a nyegle protestáns kérdéssel szemben, hogy a hormonok annyira fontosak-e, ott van a katolikusok és ortodoxok kérdése, hogy a keresztyénségben 1900 éven át valóban antifeminista elidegenedés érvényesült-e?

A fentiekben túlmutató kérdés: isteni rendelésű-e és nélkülözhetetlen-e a hierarchia?

Az álláspontok világosak, szilárdak, eddig csak kevés ökumenikus párbeszédben puhultak fel. A protestáns egyházak a bibliai igazságra utalva az egyetemes papságot és a nyilvános igehirdetés, a szentszolgálat hivatalát csak fokozat, de nem lényeg szerint különböztetik meg. Az ordinációban az egyház Isten nevében az egyes keresztyén férfira, vagy nőre ruházza a tisztséget. Az egyház és az egyházi tisztségek mégsem szakramentális jellegűek. Máskülönben könnyen azonosítják az Isten iránti hitbeli engedelmességet a keresztyéneknek az egyház és tisztségviselői iránti engedelmességével.

A római katolikus egyház és az ortodox egyházak

is az ógyházi hagyományra és a Szentlélek vezetésére utalva isteni rendelésűnek és eltörölhetetlennek tartják a hierarchiát. Az ökumenikus távlatban ezáltal ismét és újra jelentkezik „*az Írás és a hagyomány*” problémája. Lehet-e, szabad-e kötelezővé tenni a Szentírás apostoli bizonyosságtételén túlmenő rendeket és tanításokat? Vagy pedig itt is jogos az evangéliumi szabadság és sokféleség?

Közelebről az egyetemes és a felszentelt papság teológiai megkülönböztetéséről van szó, amelyek „lényegük és nem fokozatuk szerint különböznek” a római katolikus tanítás szerint. Majd *a papi és a püspöki tiszt* teológiailag minősített megkülönböztetése következik, ahol is közelebről a történelmi szukcessziót, azaz érvényesen felszentelt püspökök megszakítás nélküli kézzelátételét az egyház nélkülözhetetlen alkotóelemének tekintik. Még tovább *a tanítóhivatal funkciójáról* van szó: csak a püspökök látják el ezt hiteliesen, akár egyenként, akár zsinaton? Vagy pedig ordináltak és nem ordináltak Isten népének képviselőiként közösen gyakorolják a tanítóhivaltat?

Számtalan dialógusban fejtették már ki az egyházi hivatalnak ezt a kérdéskörét, anélkül, hogy kézzelfogható eredményeket értek volna el, amelyeket az egyházak elfogadhattak volna. Mindannyiszor reményteli ökumenikus perspektíva rajzolódott ki, amikor mind egyik oldal közölte teológiai vagy lelki *szándékait*, amelyeket tanításához és rendjéhez köt; azaz hogy milyen igazságot véd tekintéllyel, és az önkényes szabadság milyen veszélyétől óv. A „tekintély” és a „szabadság” mindenkor különböző hangsúlyt kap.

Személy szerint nem adom fel a reményt, hogy egy napon a tisztségek kölcsönös elismerése – a hivatal értelmezésének néhány különbsége ellenére – mégiscsak lehetővé válik. A protestáns teológiának például azon kell fáradoznia, hogy a protestáns ordinációt, mint az isteni megbízatás ellátását úgy tolmácsolja, hogy a katolikus és az ortodox egyházak ráismerjenek saját lényegi törekvéseikre, amelyeket ők maguk Isten ígéje hirdetésének, a szentségek kiszolgáltatásának és az egyház vezetésének tiszttségével kötnek össze. Az első ökumenikus cél a kölcsönös elismerés, nem pedig az integráció lenne.

Reménységem két forrásból fakad. *Először*: hosszú távon kitarthatunk-e amellet, hogy hitben egyek vagyunk Krisztusban, abban viszont nem, amit magunkról, azaz az egyháztól és hivatalairól hiszünk? *Másodszor*: hosszú távon tartható lesz-e, hogy Isten népének nagyobbik része, akármely felekezethez tartozzék is, egyáltalán nem érti a hivatalnak ezt a problémakörét és a teológusok tragikus viszálykodásának, funkcionáriusok problémájának tekinti, majd kiábrándultan elfordul az egyháztól és az ökumenétől?

Rendkívüli módon gátolja az evangélium hatását, hogy e kérdésben is felekezetekre szakadozunk. Ez okozza a távolságot a hit és az egyház között. Kiábrándult keresztyénektől minduntalan ezt hallom: „Az én hitéletemben egyáltalán nincs helye a ti hivatali problémáitoknak! Ami nekem, mint embernek és keresztyénnek segítség és támasz az életben, ahhoz a szentelésnek és az avatásnak, püspökök és zsinatok

értelmezésének semmi köze.” Ökumenikus távlatot illetően csak a Szentlélekben reménykedhetünk, hogy a „felekezetieskedés lelkületét” a kölcsönös elismerés váltja majd fel.

Itt félbeszakítom mondanivalómat, hiszen a főbb szempontokat már vázoltam. De a lehető legrövidebben – tézisszerűen – még két konkrét pontot szeretnék említeni: egyrészt az univerzális ökumenikus egység ügyét és ezzel együtt a pápaság problémáját, másrészt a helyi, a gyakorlati ökumené kérdését.

4. Az egységről

A keresztyénségnek szüksége van a felekezetek zsinati közösségére. Elég-e a közösség a pápával, de nem a pápa alatt?

A keresztyének első nagy viszályát, azaz a zsidó- és pogánykeresztyénekét az úgynevezett jeruzsálemi apostoli zsinaton oldották meg (ApCsel 15). A konciliumok (latin) és a zsinatok (görög) azóta az egység döntő struktúrájává lettek az egyház történetében. Két dolog miatt vannak nehézségek: csak római katolikus és ortodox egyházjogi felfogás szerinti püspökök tartoznak-e a zsinathoz, vagy pedig a zsinaton Isten egész népe, ordinált és nem ordinált keresztyénekként, képviselve van-e? Azután pedig tisztázni kell a pápa római katolikus értelmezés szerinti tekintélyt is.

Szerintem az ökumenikus távlat ma az ökumenikus tanácsoknak (angolul council – „tanács” és „koncilium”) és a zsinatoknak az egységet előmozdító pozitív tapasztalataikhoz kapcsolódik. Ezek annak a konciliáris folyamatnak az előzményei, vagy eszközei, amely az összes felekezet zsinati közösségében érné el célját. Szívesen idézem az Egyházak Világtanácsa 1968-as világgyűlését: „Annak az időnek az elérkezéséért akarunk munkálkodni, amikor egy valóban egyetemes zsinat ismét minden keresztyén nevében szólhat, és megmutathatja a jövő útját”.

A római katolikus egyháznak, mint a keresztyénség legnagyobb egyházának megvan a saját válasza az egység kérdésére. A konciliarizmus mellett ismerjük a papalizmust is, amely az I. Vatikáni Zsinaton a pápai salatközhatatlanságnak és a Krisztus egy egyházában való juriszdiskciós primátusának dogmájában érte el csúcspontját.

A pápa 1980-as németországi látogatása idején számos protestáns külön memorandumban tette fel a kérdést: A pápa az egyház egységének kedvéért le tud-e mondani a történelmileg kialakult jogokról, és olyan ökumenikus fejlődést indítani el, hogy a nem római katolikus keresztyénektől nem követeli meg a tévedhetetlenség dogmájának és juriszdiskciós primátusának elismerését?

Az ökumenéről szóló 1995-ös enciklikájában II. János Pál azt javasolja, hogy folytassunk párbeszédet a pápa tiszttségéről. Meg akarja „találni a primátus gyakorlásának azt a formáját, amely – bár semmiképp sem szakítana küldetésének lényegével – új helyzet iránti nyitottsághoz vezetne” (95).

Ebben az irányban kell folytatódnia a párbeszédnek. A pápaság eltörlésének, vagy mindenképp pápaságnak való alávetésének alternatíváján túl, az egyház

egyetemes egységét a felekezetek zsinati közösségé-
ként tudom elképzelni.

Végül – legalább tézisszerűen – szeretnék arra utal-
ni, hogy a helyi gyülekezetekben az ökumené még tá-
volról sem meríti ki azokat a lehetőségeket, amelyeket
dogmatikai nehézségek nélkül is meg lehet ragadni.

5. A legközelebbi lépésekről

*A családokban, a gyülekezetekben, az istentisztelete-
ken, a hitoktatásban és a társadalomban sokkal szoro-
sabb ökumenikus közösség lehetséges és szükséges,
mint eddig.*

Szépek és jók az egyetemes egységlátomások. Ahhoz
viszont, hogy közeledjünk is egymáshoz, talán fonto-
sabbak az első lépések. Nemcsak a dogmatikai ellent-
mondásokat kell feldolgozni, hanem sok félreértést, a
történelmi polemikus ballasztot, a különböző kultú-
rákkal együtt kialakult, egymástól eltérő evangélikus és
katolikus környezetet. Jó ideje már sokszor nem a pápa
és Luther, vagy Kálvin a felekezetek meghatározó alak-
jai, hanem a vélemények és hitek közötti harcok front-
jai sokkal inkább átívelnek a felekezeteken.

Egymás jobb megismerésére, sokféle ökumenikus
találkozóra, kölcsönös tanulásra, a protestáns és a

katolikus gyülekezeteknek a másik felekezetű vendé-
gek iránti nyitottságára, közös rendezvények és ahol
célszerű, a különböző egyházi munkaágak integráció-
jára (telefonos lelkigondozás, szociális gondozóhe-
lyek stb.) van szükség!

Evangéliumi szabadságban a protestáns egyházak
alig alkottak szabályokat erre, és jó tapasztalataik
vannak. Nem a felekezeti vádaskodás, hanem szívé-
lyes kérés segít, hogy újra meg újra vizsgáljuk meg,
valóban dogmatikai okok, vagy pedig más, egyházi,
hagyománybeli indítékok akadályozzák-e az ökume-
nikus szabadság és közösség növekedését? Különö-
sen a vegyes felekezetű családok tagjai szeretnének
közös istentiszteletre járni, úrvacsorában, illetve
eucharishtiában részesülni. Az evangéliumért és az
emberek és Krisztus egyházának ügyéért ne érjük be
a szívélyes-langyos ökumené status quo-jával!

Az evangéliumot és Krisztus egy egyházát keressük
minden felekezetben. Ezért imádkozunk Lutherrel:
„hogy mindnyájan egy érzéssel, akarattal, tudással,
kedvvel és értelemmel legyünk, amely Jézus Krisztusra,
a mi Urunkra irányul.” – „Koldusok vagyunk. Ez igaz!”

Dr. Reinhard Frieling
(Fordította: Dr. Szentpétery Péter)

A vallási élet magyar-skót közös kutatásának értékéről

*Egyházi néprajzi konferencia és kiállítás Mátraházán
(1996. január 26-28.)*

*A Doktorok Kollégiuma (DK) Egyházi Néprajzi Szekciója az
OTKA és az OKTK anyagi támogatásával több éve foglalkozik a
határon kívül élő magyarság vallási néprajzával. Ezen belül meg-
próbáltunk fényt deríteni a mindennapi vallásosság és az etnikus
identitás, valamint az anyanyelvi kultúra bonyolult összefüggései-
re. Recens vizsgálatainkat a lehetőségek szerint történeti, egyház-,
gyülekezet-, és kegyességtörténeti adatokkal egészítettük ki. A ka-
lendáris ünnepekhez, az emberi élet fordulóihoz és a történelmi
emléknapokhoz kapcsolódó lokális ünnepekről, szokásokról a
hagyományos néprajzi interjúk mellett, videófilmeket és fénykép-
felvételeket is készítettünk. Évek óta kapcsolatban állunk az edin-
burghi egyetem Néprajzi Intézetével, személy szerint Dr. Margaret
Mackay professzor-asszonnyal, akinek az irányításával Skóciában
– a mi vizsgálatainkkal párhuzamosan – az általunk szerkesztett
(Útmutató a vallásos értékrend méréséhez egy falun belül, a kü-
lönöző felekezetekhez tartozó egyének között, című) – kérdőív
alapján vizsgálatokat kezdtek a „Vallásos hit és értékrend alaku-
lása a mai társadalomban” megnevezésű témakörben.*

*A professzor-asszony részt vett 1996. január 26-28. napjain
Mátraházán a zárókonferenciánkon, melyet abból az alkalomból
tartottunk, hogy számot adjunk a kutatásainkat anyagilag támo-
gató – fentebb megnevezett tudományos intézmények vezetőinek,
és a Doktorok Kollégiuma elnökségének – az eddig elért eredmé-
nyekről. Margaret Mackay az alább következő előadásában érté-
kelte közös kutatómunkánkat.*

Molnár Ambrus

Megtiszteltetésnek és kiváltságnak érzem, hogy részt vehetek ezen a konferencián, és hálás vagyok a lehetőségért, hogy újra találkozhatok a régen ismert és nagyra becsült kollégákkal, és újabb ismeretségeket is köthetek, egyszersmind a tanácskozás során bővíthetem ismereteimet a régi és mai magyar vallásos életről. Egyúttal szeretném tolmácsolni azoknak az edinburghi egyetemen tanuló és dolgozó kollégáknak az üdvözlését, akik valamiképpen érdekeltek e téma kutatásában. A következőkben három szempont szerint kívánok beszélni a vallásos élet magyar-skót közös kutatásának értékéről:

1. közös egyházi hagyományok,
2. a vallásos jelenségek közös megnyilatkozási formái és értelmezései,
3. közös módszerek.

Mindenekelőtt szeretném elismerni a magyar néprajzkutatók vezető szerepét közös vallási néprajzi vizsgálatainkban, és megköszönni szíves bátorításukat, ösztönzésüket. Örömmel látom, hogy közülük sokan jelen vannak ezen a konferencián is.

1. Közös egyházi hagyományok

Napjainkban az összes nagy világvallásnak vannak hívei Skócia lakosságán belül, így a vallásos életet kutató személy bőségesen talál magának lehetőséget a gyűjtő- és elemző munkára. A keresztyén tradíción belül mind a protestáns, mind a katolikus és ortodox ágazat megtalálható, sőt a protestáns egyház számos kisegyháza és felekezetre bomlott a századok során, melyek mind a mai napig léteznek.¹

Magyarország adta nekünk Skócia egyik szentjét, Szent Margitot, aki félig magyar származású volt, és vannak feljegyzéseink olyan skót családokról, akik Magyarországon telepedtek le, köztük a Leslie családról, akik Erdélyben élnek. Skócia egyháztörténetének legfőbb alakítóereje a katolikus és kálvinista vallás volt, s tulajdonképpen az 1560-as skót reformációtól kezdhetjük felvázolni a skót-magyar vallásos élet közös pontjait. A történelem során ezek a közös vonások a különböző protestáns egyházak nagy családjának egységétartozását manifesztálták. Ez tükröződik például a skót egyházi személyek, papok, hitoktatók és misszionáriusok magyarországi munkájában (pl. a Skót Misszió megalapításában Budapesten 1841-ben), valamint a magyar papnövendékek és teológiai tanulmányokat végső tudósok skóciai tanulmányútjaiban. A Skót Egyház (Church of Scotland) és a Szabad Egyház (Free Church) jelenleg is évente fogad magyar teológus-hallgatókat, az egyházi személyek pedig évente találkoznak egymással a hivatalos látogatások alkalmával.

A kálvinista vagy presbiteriánus vallás meghatározó szerepét Skócia nemzeti életében, ill. a helyi kultúrák kialakításában, már nagyon sok szempontból tanulmányozták nálunk. Egy sor teológiai és egyháztörténeti tanulmányt, gyűlekezettörténeti írást, valamint egyházi személyek életrajzát és önéletrajzait lehetne itt felsorolni. Azonban nagyon hiányoznak az olyan dolgozatok, amelyek azt vizsgálják, milyen szerepet tölt be a (kálvinista vagy más módon hit-) vallás

az egyén életében, vagy magát a vallásos élményt – a vallásos kifejezésformák etnológiájának (ethnology of religious expression) nevezett témát – tárják fel és elemzik. Ez az a terület, ahol nekünk, Skóciában dolgozó kutatóknak a magyar kollégákhoz kell fordulnunk segítségért, a gyűjtő- és feldolgozó kutatómunka modelljeiért. Nagyon ösztönző számunkra azt látni, hogy Magyarországon az ilyenfajta kutatások elindítása és támogatása az egyházon belülről származik. Napjainkban a skót egyház is érdeklődést mutat a vallási néprajzi kutatások iránt.

2. A jelenségek közös megnyilatkozási formái és értelmezései

Az olyan vallási kultúrák, ahol a vallásgyakorlatban és a teológiai doktrínában is fellelhetők a közös jegyek, az összehasonlító munka értékes alapjául szolgálnak. Időhiány miatt sajnos csak néhány, a skót történelemből vett példára szorítkozhatok.

Itt van például az emberi élet vallásos szokásainak egyike, a szülés utáni *egyházkeelés* (*the mother's kirking*) gyakorlata. Míg Skóciában ez már csak múltbeli hagyomány, addig a magyar kutatóknak még lehetőségük van arra, hogy ezt élő gyakorlatként gyűjtsék és tanulmányozzák.

Második példám az *elbeszélő (narratív) hagyományt* érinti. Skócia észak-nyugati hegyeiben (Highlands) és nyugati szigetein az évente két alkalommal megtartott 4-5 napos „*gyülekezeti időszakok*” (*communion seasons*) – amelyekre távoli területekről utaznak oda a hívek –, kiváló alkalmat teremtenek az ún. *megtéréstörténetek* elmesélésére. Sor kerül ilyenkor az isteni beavatkozást tükröző élmények elbeszélésére, vagy az olyan személyekről szóló történetekre, akiknek az életében a vallás jelentős szerepet játszott. (Ez utóbbi elbeszélés típus példázza az a közismert történet, amely szerint egy ember többször hallotta a következő szavakat: „*Hajítsd kenyered a vízre!*” Végül is az ember megtöltött egy kis hordót zablisszal, vízre tette, és a hullámokra bízta útját. A hordócska olyan valakihez jutott el, akinek nagyon nagy szüksége volt az élelemre.)

A skóciai reformáció után azonnal jelentkeztek nehézségek a kilencszáz skót egyházközség pappal való ellátásában. Ez a probléma még súlyosabb volt a hosszú ideig a fejlődéstől elzárt kelta nyelvű vidékeken. Minek következtében ezeken a területeken a *reformáció előtti* (és néhány esetben még a *keresztyénység előtti pogány*) *hagyományok továbbélését* tapasztalhatjuk. Ilyen például a kutak gyógyítóerejébe vetett hit, ami még ma is létező hit. Protestáns területekről származik *Alexander Carmichael* hatkötetes gyűjteménye a *Carmina Gadelica*, ami imákat, ráolvasásokat, mágikus ígéző szövegeket és áldásokat tartalmaz, és bizony köztük sok a szenteket, Szűz Máriát, meg Jézus tanítványait hívja segítségül.

Skóciának azokon a területein, ahol a tizenhetedik századból származó *zsinatpresbiteri egyház* hagyománya (*convenanting tradition*) erős volt, a protestáns mártírok sírjait még a mai napig is ápolják, élettörténetük tárgyi emlékeit pedig máig is őrzik, és köz-

szemlére teszik, mint például azt a zabkásás tálkát, ami a legenda szerint feltartóztatott egy puskagolyót.

A fent említett okok miatt, a skót Felföldnek és a szigeteknek vallásos gyakorlata többnyire nem a reformáció-előtti, hanem a késő tizenharmadik, illetve a kora tizenkilencedik századi evangéliumi újjászületés (*evangelical revival*) korszakából származik. E történelmi mozgalom számos személyiségét természetfeletti erővel és képességekkel ruházta fel a hagyomány. (Ilyen például a „*Farquharson hosszú alvása*”-ról szóló történet, amely egy lelkesről szól, aki mennyei látomásáról számolt be felébredvén.) A papok és világi személyek (férfiak és nők) által megalkotott *vallásos költészet vizsgálata* is hálás kutatási téma.

A Zsoltároknak különleges szerepük van Skóciában mind a közös, mind a magános vagy családi vallásgyakorlatban. Sok skót emigráns család, beleértve a sajátomat is, őriz emlékezetében egy-egy zsoltárt, amit együtt énekeltek azok, akik hajóra szálltak, és azok, akik búcsúztatták őket, miközben a hajók útnak indultak a jövődöbéli telepésekkel Kanadába, vagy Ausztráliába. Néhány zsoltár pedig a mai napig különleges jelentéstartalommal bír, mind a mi számunkra, mind a magyarok számára. Ilyen a 90. és a 124. zsoltár. Ahogy azt két évvel ezelőtt megfigyelhettem Kárpátalján, az előénekes vezetésével gyakorolt ún. *diktálásos éneklés* (*'giving out the line', vagy a 'lining out'*) a templomban, szintén egyik maradványa közös protestáns hagyományainknak.

A vallásos kifejezésformák és az etnikai vagy nemzeti hovatarozás szimbolikus reprezentációja szorosan összefügg egymással a diaszpórában élő skótok számára éppen úgy, ahogy a jelenlegi országhatárokon kívül élő magyarok számára is. Igen tanulságos lenne például megvizsgálni ebből a szempontból egy skót és egy magyar gyülekezetet Torontóban vagy Vancouverben.

3. Közös módszerek

Az együttműködés ezen a területen a leggyümölcsözőbb, mert az Önök úttörő jellegű munkája nyomán már nekünk is lehetőségünk nyílt arra, hogy a vallásos élmények különféle megnyilvánulásait vizsgáljuk, úgy, ahogy ezt Önök itt is bemutatták. Az Edinburgh-i Egyetemen a Skót Tanulmányok Intézetében (*School of Scottish Studies*) a zsoltáréneklés hagyományával, a keresztelelési szokásokkal, a gyógyító forrásokhoz fűződő néphittel és a farsang utólján (*Shrovetide*) játszott labdajátékokkal, már elkezdett munkát szeretnénk folytatni, és kiszélesíteni kutatási programunkat a személyes és közösségi vallásos gyakorlatot dokumentáló magnós interjúkkal, illetve fénykép és film anyaggal. Itt kell megemlítenem, milyen nagy megtiszteltetés volt számomra, hogy 1994 augusztusában elkísérhettem Molnár Ambrus ny. esperes urat és Dr. Küllös Imolát Kárpátaljára, és személyesen megtapasztalhattam néprajzi gyűjtőmódszereket, amely csodálatraméltó anyag- és terepismeretből, emberi kapcsolatteremtő erőből és elkötelezettségből állt, és általában lelkes együttműködésre ösztönözte mindazokat, akik részesei voltak e kutatásnak.

Mi, az Edinburgh-i Egyetem skót összehasonlító

néprajzi programja keretében (*Scottish Ethnology*) beindítottunk egy kurzust a felsőéves hallgatók számára *A vallásos megnyilatkozás etnológiája* (*The Ethnology of Religious Expression*) címmel, és hallgatóink kutatási témái hozzájárulnak majd adattárunk anyagának bővítéséhez, olyan tanulmányokkal, mint például a zene szerepe a Brethren hittestvéri közösségben, vagy az Údvhadsereg sajátos nyelve. A magyar néprajzosok által már kipróbált és eredményesnek bizonyult megközelítési lehetőségeket az *oral history* (*szóbeli történelem*) és a *life history* (*élettörténet*) gyűjtés gyakorlati módszereit mi sikeresen alkalmazzuk vizsgálatainkban.

Hálásak vagyunk Dr. Küllös Imola kétszeri edinburghi látogatásáért, és reméljük, hogy a jövőben másokat is alkalmunk lesz fogadni a Skót Tanulmányok Intézetében. Nemrég kezdtünk meg a posztgraduális hallgatókkal egy vizsgálatot a szentisztelet jelenlegi szerepéről egy edinburghi gyülekezetben. Örömmel említem meg, hogy az olyan forrásokat, mint Dr. Szacsvey Éva filmjei a Bánvölgyében fekvő református falvakban szokásos keresztelezésről, esküvőről és temetésről, mint Dr. Barna Gábor publikációi, valamint a Molnár Ambrus epsres úr és Dr. Küllös Imola által gyűjtött néprajzi adatokat be tudtam építeni a mi tananyagunkba, és felhasználok az oktatásban.

Jelenlegi vallásantropológiai programunk másik fontos eleme annak a kérdőívnek az alkalmazása (természetesen kissé módosított formában), amelyet Magyarországon állítottak össze a mai ember mindennapi vallásgyakorlatáról, hitéről és vallásos értékrendjéről,² és amelyet Önök közül többen aktívan használnak. Bár az általunk eddig összegyűjtött anyag nem nagy terjedelmű, reméljük azonban, hogy nemsokára ez is felhasználható lesz az összehasonlító vizsgálatokban.

Marion Bowman a „*Fenomenológia, helyszíni gyűjtés, és vallási néprajz*” címen megjelent³ cikkében a hivatalos vallás, a népi vallásosság és az egyéni vallás kapcsolatát vizsgálja, és megállapítja, hogy „*Mind a hívők, mind a kutatók hajlamosak túlbecsülni az emberek vallásos hitének és hitgyakorlatának szigorú értelemben vett teológiai és filozófiai tartalmát, és ennek következtében alábecsülik a népi vallásosság mértékét és jelentőségét. Ha a népi vallásosságot aberráns (romlott) vallásként elutasítjuk, vagy a normáltól való eltérésnek tekintjük, akkor az magának a normának a félreértéséből származik. Ha viszont nem veszünk róla tudomást, azzal csak a vallásról kialakított tudásunkat szegényítjük.*” Úgy vélem, erre a tételre épül a népi vallásosságot feltáró kutató munkánk Magyarországon és Skóciában egyaránt.

Én először gyermekkoromban, az 1950-es évek elején, Kanadában kerültem kapcsolatba a magyarok vallásos életével, amikor is családom rendszeresen vendégül látta a békevári hitközösség lelkészét saskatooni látogatásai alkalmával. (A békevári hitközösséget Saskatchewanban alapították a századelőn az észak-kelet-magyarországi Bótrágyból, Karcagról és Szabolcsból származó családok.) És most, életem e későbbi szakaszában igazán szerencsésnek érzem magam, hogy magyar kutatókkal dolgozhatok együtt egy

olyan közös munkában, amely az emberi élet vallásos dimenziójának megértését szolgálja.

Mi, skótok őszintén tiszteljük magyar kollégáinkat, és nem győzzük hangsúlyozni, mennyire szerencsések a magyar kutatók nemcsak abban, hogy lehetőségük van arra, hogy felgyűjtsék és tanulmányozzák a vallásos tudás gazdag tárházát, hanem abban is, hogy olyan személyek vezetik ezt a munkát, akiknek gyűjtői tapasztalata, interpretációs képessége, értékőrző és ismeretterjesztő készsége egyaránt segítségünkre van. Ez nagyon szerencsés helyzetbe hozza a magyar vallási néprajzi kutatást, olyan helyzetbe, amely a bibliai példabeszédre emlékeztet minket:

„Derék asszonyt kicsoda találhat,
mert ennek ára sokkal felülhaladja az igazgyöngyöket.”
(Példabeszédek 31,10)

Dr. Margaret Mackay

Jegyzetek

1. Callum G. Brown, *The Social History of Religion in Scotland since 1730*, Methuen: London, 1987. Callum G. Brown, *The People in the Pews*, Studies in Scottish Economics and Social History 3, 1993. – 2. Útmutató a vallásos értékrend méréséhez egy falun belül, a különböző felekezetekhez tartozó egyének között. (Összeállította a Doktorok Kollégiuma Néprajzi Szekciója). – 3. Marlon Bowman, „Phenomenology, Fieldwork and Folk Religion”, British Association for the Study of Religions Occasional Papers, 1992:21.

Az egyházpolitikai módszerek technikája

I.

A protestáns egyházpolitika kérdéseivel foglalkozó korábbi tanulmányunk¹ vizsgálta azokat a körülményeket, amelyek között a protestáns egyházak politikai tevékenysége megvalósítható. Szó volt az egyházpolitika alapvonalairól, alapelveiről, majd a vizsgálódás azt a témárészt is áttekintette, amely a politikai cselekvések során alkalmazható módszereket sorakoztatta fel és vette megítélés, kritikai megvilágítás alá. Mindez lényegében elvi-elméleti oldalról történt.

Köztudott, hogy minden elméletnek a gyakorlat, a praktikus felhasználhatóság adja – minősítést is nyújtó – próbakövet. A gyakorlat viszont csak akkor képes ennek a feladatnak ellátására, ha birtokában van bizonyos, erre a célre szolgáló mozgási ismereteknek, közelebről: annak a technikának, amellyel szükségképpen dolgoznia kell. A technika voltaképpen a módszerek gyakorlati vetülete, mert arra a kérdésre válaszol, vajon az elvi-elméleti síkra felépített módszerek milyen praktikus eszközökkel ültethetők át a mindennapok politikai gyakorlatába?

Ez a tanulmány erre a kérdésre keres választ. Aból a felfogásból indul ki, hogy a politikai technikának van egy előkészítő szakasza, amelyben a politikai tevékenységet kifejtő egyház technikailag felkészül a cselekvésre. Ezt követi azoknak az eszközöknek áttekintése, amelyek a konkrét cselekvések rendjén vehetők igénybe. Végül felvillantja azokat a technikai lehetőségeket, amelyek e tevékenység befejezéséhez – „a szálak elvarrásához” – nélkülözhetetlenek.

II.a.) Előkészítő szakasz

1. Minden politikai cselekvés *előzetes átgondolást, áttekintést* igényel, az elérendő cél és eredmény pontos megjelölését, vagy legalábbis körvonalazását kívánja. *Ötletszerű* politizálás, ha gyakorlatilag lehetséges is, aligha mutatkozik eredményesnek, sikeresnek. Mindenesetre azzal a kockázattal jár, hogy az ekként politizáló személy vagy szervezet előnytelen vagy kilátástalan helyzetekbe kerülhet, olyan szituációkba,

amelyek előzetes átgondolással, betekintéssel nyilvánvalóan elkerülhetők lettek volna. *Politikában improvizálni egyáltalán nem tanácsos*. Erre – egészen kivételesen – csak akkor kerülhet sor, ha a politikai cselekvésfolyamat olyan, a leggondosabb előkészítéssel sem kiszámítható, meglepetésszerűen fellépő mozzanattal kerül szembe, amely halasztást nem tűrő, nyombani állásfoglalást, a fellépő akcióra azonnali reakciót kíván.

Mindeme sajátosságok az egyházpolitika területére is érvényesek, amiből az következik, hogy a politizáló, illetve jól politizáló egyháznak, mielőtt e területen bármit is cselekednék, *tisztában kell lennie azzal a céllal*, amelyet a majdani cselekvések rendjén elérni kíván. A cél nyilvánvalóan valamiféle *eredmény* lehet, ami azt jelenti, hogy ezt az eredményt is meg kell jelölni, előre ismerni kell. *Általánosságban* mindenesetre, ám *részleteiben* is, ha erre már a cselekvések megindítása előtt mód kínálkozik.

A politikai cselekvések előkészítése során az egyház nem elégedhetik meg egyfajta általános cél és elérendő eredmény megjelölésével. Különböztetnie kell. Számolnia kell egyfelől egy *minimális*, másfelől egy *maximális eredmény* lehetőségével. Egyiket is, másikat is muszáj mérlegre tennie és mind az előbbi, mind az utóbbi számára ki kell dolgoznia azoknak az *előkészületi mozzanatoknak* a rendjét, amelyek megvalósításukhoz szükségesek.

Az egyházak, jelesül: magyarországi protestáns egyházaink politikai magatartásának meghatározása, vagy egy-egy politikai cselekvés megjelölése minden esetben a legmagasabb egyházkormányzati, illetve törvényhozó testület: a *zsinat* feladatkörébe tartozik. Ez kollektív testületi döntéssel, *kollektív testületi* állásfoglalással egyértelmű. Ezért kap különös hangsúlyt a politikai állásfoglalások gondos, részletes előkészítése és ennek kezdetén az elérendő politikai cél és eredmény minél körültekintőbb megjelölése, hiszen az említett egyházi testület csak ily módon képes helyes döntést hozni.

E most említett kollektivitás eleve *kizárja* a politikai cél és elérendő eredmény *bármiféle rögtönzöttségét*. Egyházi viszonylatban erre legfeljebb az *előkészíté-*

tést meghaladó politikai cselekvés rendjén kerülhet sor, amikor az eljáró személy vagy személyek a körülmények sajátos, előre ki nem számítható alakulása nyomán rögtönös állásfoglalásra kényszerülnek. Ám ekkor is csak a politikai döntésre jogosult testület utólagos jóváhagyásától feltételezeten.

Ahhoz, hogy az elérendő politikai cél és eredmény előkészítése sikeresnek bizonyuljon, az ezt szolgáló gondolkodásnak két irányban kell tájékozódnia. Egyfelől *globálisan*, másfelől *helyileg*. A globalitás itt azt jelenti, hogy mind a célt, mind az eredményt *be kell illeszteni azokba a távlatokba*, amelyeknek keretében az egyház egész tevékenysége formálódik. Bármilyen politikai gesztusról legyen is szó, ennek eredményessége csak úgy képzelhető el, ha az egyház *egész politikájának szerves részeként illeszkedik* az egyház távlati politikai törekvéseibe. Mert ha nem, ha ilyen illeszkedésre nem alkalmas, akkor az elgondolt és szándékolt politikai cél már eleve, az indulásnál téves, vagy hibás lehet és ez a körülmény magát a szándék célra vezetését is megkérdőjelezheti. Ugyanakkor az előkészítést mozgató gondolatnak a *helyi körülményekkel is összhangot kell mutatnia*, ami az adott „*hely és idő*”, tehát a „*hic et nunc*” szoros figyelembevételét kívánja. Enélkül a gondolat „*levegőben marad*”, ami viszont a cél és eredmény komolyságát, valóságát és elérhető voltát teheti illuzórikussá.

2. A helyesen elgondolt cél és eredmény eléréséhez természetesen szükségesek bizonyos *adatok, tények és bizonyítékok*, amelyek a szóbanforgó politikai elgondolást alátámasztják és annak megvalósítását elősegítik. Ebből következik az előkészítő cselekmények másik mozzanata: az *anyaggyűjtés*. Lényegében mindannak a felhalmozása, ami a célbavett gesztus (gesztusok) sikerét akár egészben, akár részben biztosíthatja. E tevékenység az ezzel megbízott személy (személyek), esetleg testület fokozott *affinitásérzékét* feltételezi. Annak érzékeny ismeretét, vajon melyek azok az adatok (anyagok), amelyek az elgondolt céllal és eredménnyel összefüggenek és ehhez képest begyűjtendők, ugyanakkor melyek azok, amelyek az említett összefüggés hiányában szükségtelenek, tehát mellőzhetők.

Gyakorlatilag persze az a gyűjtőmunka mutatkozik helyesnek és célravezetőnek, amely minden olyan anyagrészt megragad, amelyről csupán feltételezhető az imént említett összefüggés. *Inkább többet, mint kevesebbet!* Utóbbival ugyanis kapcsolódhatik az a veszély, hogy a felületes és oda nem tartozást jelző minősítés nyomán az anyagból kimaradnak a politikai fellépést jól szolgáló, ám hiányuk nyomán azt hátráltató, vagy előnytelenül befolyásoló adatok.

A felhalmozott anyag – természetesen – *gondos vizsgálatra és osztályozásra* szorul. A vizsgálat még mindig elvárolhatója a gyűjtés során tévesen bekerülő anyagrészeket, viszont az osztályozás módszeresen *válogathat* aszerint, vajon melyek a tervbevett politikai cselekvést közvetlenül és melyek az azt csak közvetve szolgáló tényezők. Így válhatik az anyaggyűjtésnek ez a két fázisa az előkészítő munka egyik különösen fontos, mert a tervbevett politikai cél és eredmény elérését hatékonyan szolgáló cselekvésévé.

3. A célmeghatározást és az anyaggyűjtést követően a politikai tevékenységet folytató egyháznak meg kell határoznia azt a *stratégiát és taktikát*, amelyet a művelet megvalósítása során követni kíván. A politika, így az egyházpolitika is nagyon hasonlít, sőt sok tekintetben azonos a hadvezetés tevékenységével és ezért azok a cselekvések, amelyek az utóbbinál – mint stratégia és taktika – nélkülözhetetlenek, itt sem kerülhetők meg.

Ebben a szemléletben a stratégia azoknak az *irányvonalaknak* a megjelölését jelenti, amelyeket a politizáló egyház a vele szemben partnerként fellépő szervezet, intézmény, személy megközelítésekor követni kíván. A taktika viszont azoknak a cselekvéseknek (cselekvésektől való tartózkodásoknak) egymásutánja, amelyekkel az egyház – általában a stratégia keretein belül – a kitűzött cél és eredmény elérésén munkálkodik.

Mindebből világosan felismerhető, hogy amíg a stratégia a politikai tevékenység *stabil eleme* lehet, addig ugyanez a *taktikáról már aligha mondható el*. Mert azt, hogy a politikai cselekvés milyen irányvonalat kövessen, már eleve, tehát a *művelet megkezdése előtt* meg lehet, sőt meg is kell határozni. Ezzel szemben a követendő taktikának legfeljebb a *számbavehető eshetőségeit* lehet felvázolni, de ezt is a hozzáadással, hogy gyakorlati alkalmazásuknál az adott, adandó körülmények lesznek döntők; ehhez képest *felhasználhatók*, vagy mással, eddig fel nem használt taktikai lépésekkel *felváltandók*.

Ezek a körülmények azt is világossá teszik, hogy amíg a stratégia meghatározása teljes egészében a politikai tevékenység *előkészítő szakaszában* foglal helyet, addig a taktikai lépések túlnyomó része már az előkészítést követő cselekvés, a *végrehajtás területére* esik. Legfeljebb arról lehet szó, hogy az előkészítés rendjén néhány taktikai lépés felvázolására is sor kerülhet, de arról már nem, hogy ezeket a lépéseket mikor és milyen módon alkalmazza, vagy egyáltalán alkalmazza-e a politizáló egyház. Itt széleskörű cselekvési szabadságra van szükség. Ellenkező esetben a politikai művelet *méltánytalanul lefékeződhetik*, esetleg eredménytelenné válhat.

Az ekként már a politikai tevékenység végrehajtásának területére utalt taktikai lépésekkel összefüggésben még két körülmény érdemelhet figyelmet.

Az egyik arra enged következtetést, hogy a politikai tevékenység taktikai mozzanatai – különösen ha ezek magasabb, az átlagost meghaladó színvonalon mozognak – már-már a *művészet* minőségét is elérhetik. A politizáló személyiségeknek azt a készségét és képességét, amely ezt a lényegében gyakorlati síkon jelentkező tevékenységét abba a szellemi régióba emeli, amely céljai elérésére a művészet eszközeit alkalmazza. Ehhez kapcsolódhat – kedvező esetben – az a másik tényező, amelyet a szellemi tevékenységek világában mint *intuiciót* tartanak számon. „Az intuíció az a tudattalan intelligencia, amelynek révén elmélkedés vagy következtetés nélkül juthatunk ismerethez... Az intuíció az eredetiség, a találékonyság, a leleményesség minden változatának gyűjtő szikrája.”² Nem kétséges, hogy művészet és intuíció kivételes

adottságok, ám ha politikai síkon az egyház oldalán jelentkeznek, a politikai tevékenység eredményességét különösen jól és hatékonyan szolgálják.

4. A jól politizáló egyháznak jól politizáló személyiségekre van szüksége. Ez a merőben logikusnak tűnő megállapítás azonban egyházi vonatkozásaiban korántsem ilyen egyszerű. Protestáns egyházainkban a kormányzó, a döntést hozó szervek minden esetben kollektív testületek. Személyi kiválasztásuknál, tehát összetételük kialakításánál – egyházi törvényekben is lefektetett – különféle körülmények érvényesülnek. Közöttük azonban még csak utalás sincs arra, hogy a testületi tagok elhívásánál (megválasztásánál) bármiféle „politikusi képesség”, vagy „politikusi véna” is szükségeltetné. Ilyen vagy efféle kívánalom már csak azért sem lehetséges, mert a szóbajöhető személyiségek ilyen minőségének felmérésére megfelelő objektív támpontok hiányában általában nincs mód. Az megtörténhet, hogy a választott testületek tagjai egyikénél-másikánál a „politikus alkat” köztudott; ám ennek meglétét eleve – tehát mindenkire kötelező módon – feltételül szabni sem most, sem egy jövőbeni törvényalkotásnál kétségkívül nem lehet.

Úgy tűnik, protestáns egyházaink politikájuk kialakításánál és ilyen tevékenységük megvalósításánál a személyi feltételeket illetően bizonyos hátrányos helyzetben vannak. Különösen szembetűnő ez akkor, ha adottságaikat a római katolikus egyház e vonatkozású megoldásaival vetjük össze. Utóbbinál az egyházpolitikát központosítottan, a Vatikánból irányítják, erre a célra kiválasztott és erre alkalmas személyek tartják kézben. Ezt szolgáló alkalmasságukat elsősorban politikai, „politikus alkati” oldalról mértékelt képességeik alapozzák meg.

E most említett hátrányosság mégis leküzdhető és elhárítható. A politikai kérdésekben is döntésre hivatott protestáns testületi szervek mindenekelőtt a „kollektív bölcsesség” értékeinek messzemenő igénybevételével abban a helyzetben vannak, hogy a politikai állásfoglalás kialakításánál a legszélesebb körben tájékozódhatnak és a legkülönbébb nézeteket, véleményeket mérlegre tehetik. Ez különösen azért lehet értékes, mert a testületek belső működésére általában jellemző szabad gondolatcsere a vitatott vagy döntésre váró kérdés legsokoldalúbb megvilágítására nyújt módot. Ugyanakkor arra is lehetőség nyílik – sőt egyenesen kívánatos is – hogy ezek a kollektívák az eldöntendő kérdés legjobb *szakértőit* is meghallgassák és állásfoglalásukat ezek véleményének figyelembevételével rögzítsék. Végül annak sincs sem jogi (egyházi), sem gyakorlati akadály, hogy a szükséges politikai gesztiókkal egy vagy több, a kérdésben szakembert bízzanak meg. Úgy persze, hogy a mindenkori döntés és a szakember irányítása, mozgatása, végső soron a politikai határozatot hozó testület kezében maradjon.

b.) A cselekvés területe

1. A gondosan előkészített egyházpolitikai tevékenység adott helyen és időben szükségszerűen a cselekvés, a kivitelezés fázisába érkezik. Itt vizsgáljuk az előkészítés valamennyi faktora. Jól vagy rosszul asze-

rint, hogy a politikai cselekvésre hivatott tényezők az előkészítés lehetőségeit hogyan és milyen keretek között, milyen mélységben használták ki. A cselekvés tartalma, iránya, volumene, de egyes történései, szektorai aszerint mások, vajon az egyházpolitikai aktust az *egyház kezdeményezte*, ismét mások, ha a *kezdeményezés kívülálló tényezőtől* indult és ismét másképpen alakul, ha a politikai folyamatba az egyház – az események sajátos alakulása folytán – csupán *belesodródott*.

Ha a politikai tevékenységet az *egyház kezdeményezte*, a cselekvés folyamatát határozott, *célratoró lépésekkel* kell bevezetnie. Irányadóul szolgál mindegyiknek a stratégia és taktika, amit az egyház az előkészítés szakaszában eleve kidolgozott. Ha a cselekvés többirányú, tehát több szálon indul és többirányú mozgást kíván, már az indulásnál döntenie kell, vajon ez utóbbiak azonos időpontban, vagy egymást követően kapcsolódjanak a folyamatba. Utóbbi esetben mind az időpontnak, mind a cselekvés sorrendjének különös fontossága lehet. A kezdeményező a célbavett partner természetesen reagál és persze a legkülönbébb magatartást tanúsíthatja. A további lépéseket lényegében ez határozza meg, ami egyben azt is jelenti, hogy a kezdeményező egyháznak az eleve elgondolt taktikai szándékait is át kell tekintenie, nevezetesen: mérlegelnie kell, vajon az előkészítés során át gondolt taktikai lépések – kivételesen a stratégiai elgondolások is – mennyiben állják meg a helyüket, illetve miben szorulnak változtatásra. Bárhogyan is alakuljon a helyzet, az egyházpolitikát intézni hivatott faktoroknak mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy a kezdeményezésből fakadó, illetve azazal járó *előnyös pozícióját* az egyház mindvégig – tehát a cselekvés egész folyamata alatt – megtarthassa.

Egészen más követelményeket támaszt az a helyzet, amelyben az egyház az elindított politikai folyamatnak *nem kezdeményezője*, hanem más tényező által célbavett, passzív alanya. Előkészítésére itt is van lehetőség, ám annak mértéke és tartalma sok tekintetben a másik fél magatartásától függ. A partner támadási irányával és politikai szándékaival tisztában lehet ugyan lenni, azonban mind az előkészítésnél, mind a cselekvő politizálásnál számítani kell arra, vajon az említett irány és szándék mennyiben változhat. Ezt a lehetőséget mindig szem előtt kell tartani és – amennyire erre egyáltalában mód kínálkozik – a *védekezés tartalékait* is célszerű tárolni. Külösen fontos lehet e cselekvés során annak felkutatása és megragadása, vajon van-e és ha igen, mikor és milyen feltételek mellett van lehetőség arra, hogy a passzív szerepre kényszerített egyház adott pillanatban kezdeményezővé válhassék és a cselekvés folyamatát akként módosítsa, hogy a politikai folyamatban ő kerülhessen az irányítás, a vezetés pozíciójába. Nem egyszerű, nem könnyű vállalkozás, ám a politikai folyamatok sajátos, alapvetően változékony jellegéből eredően, a mindenre figyelő „ügyintézés” számára nem megvalósíthatatlan.

Mint lehetséges változat, a politikai cselekvések rendjéből az sem zárható ki, hogy az egyház – az események és körülmények sajátos alakulása nyomán – *belesodródjék* valamiféle politikai tevékenységbe.

Akaratán kívül, tehát úgy, hogy a folyamatot sem nem kezdeményezte, sem nem ellene indították, viszont az események és történések olyan tényeivel találkozik, amelyek elől kitérnie – éppen egyházi érdekekkel motiváltan – nem lehet. Másképpen fogalmazva: a külvilág adottságai úgy formálódnak, hogy az egyháznak „lépnie kell!” Persze a döntő kérdés itt az: vajon merre? A kérdésre két irányból adható válasz. Az egyik a jó *helyzetfelismerés*, a másik az adott *egyházi érdek spontán figyelembevételének* oldaláról közelíthet. Mindkettő fokozott tájékozottságot és átgondolt döntéskészséget igényel. Egyszerűbb és könnyebb a helyzet akkor, ha az eseményekbe belesodródott egyháznak e most említett kettős cselekvésre kellő idő áll rendelkezésére, viszont jóval komplikáltabb és nehezebb a megfelelő – az egyház érdekeinek megfelelő – álláspontot és viselkedésrendet megtalálni akkor, ha a magatartásformálást a sürgető idő sarkallja. De bárhogy is alakuljon a dolog és bármilyen sürgetőnek lássék az állásfoglalás kialakítása, *improvizációtól az egyháznak általában tartózkodnia kell*. A rögtönzés – a tévedések fokozott lehetősége nyomán – jóval nagyobb veszélyekkel járhat, mintha az egyház a lassúbb, ám megfontoltabb mozgást választva még átmeneti hátrányok vállalása árán is az átgondolt és megalapozott döntés mellett határoz. *A rögtönzést kizárni elvileg ugyan nem lehet*, gyakorlati alkalmazására azonban csak a *kényszerítő körülmények* nyomása alatt és csupán akkor kerülhet sor, ha ehhez az egyházat érhető „*nagyobb hátrány*” elhárítása nyújt indokolást.

2. A politikusnak, így az egyházipolitikusnak is ebbeli tevékenysége kialakításánál voltaképpen két lehetőség között van módja választani. Pozitív tartalommal, ha mint *cselekvő személy* tevékenykedik, negatív módon pedig, ha magatartását a *cselekvéstől való tartózkodás*, a nem-tevés jellemzi. Nem kétséges, hogy a politizálás különféle módozatai általában a cselekvő tevékenységet részesítik előnyben, bár ugyanakkor a cselekvéstől való tartózkodás is gyakran jól felhasználható gesztusként kezelhető.

A politikai kezdeményezés – a dolog természete szerint – *cselekvő magatartással* indul. A védekező magatartás viszont, bár általában szintén valamiféle tevékenységet kíván, mégis – adott esetben – a *cselekvéstől való tartózkodásban* is jelentkezhet. Hogy adott esetben mikor, melyik kerül előtérbe, azt azok a körülmények alapozzák meg, amelyek között a politikai gesztusok formát öltenek, lebonyolódnak. Döntő tényező itt is az *érdek*, amelynek szolgálatában a folyamat elindul, kialakul és végül valamiféle megoldáshoz jut.

A tevés, vagy nem-tevés értékét mindig az az érdek minősíti, amelyet előmozdítani, eredményre, sikerre juttatni hivatott. Egy jól megválasztott aktív fellépés ügödöntő jellegű lehet, viszont egy kellő időben és megfelelő körülmények között kialakított tartózkodás, hallgatás vagy nem-cselekvés egész sor pozitív cselekvés értékével vetekedhet, azt messze túlszárnyalhatja. A közöttük lehetséges válogatást a jó *helyzetfelismerés* alapozza meg.

Akár a pozitív, akár a negatív jellegű magatartás

mellett dönt a politizáló egyház, mindig *szem előtt kell tartania azt a stratégiát*, amelyet a tevékenység előkészítő fázisában meghatározott. Egyik is, másik is csak ennek keretében gyakorolható. A taktikát illetően már más a helyzet. Utóbbi ugyanis a különböző politikai cselekvések függvényeként változhat, illetve kell, hogy változzék. Ellenkező esetben minden taktikai lépés céltalanná, értelmetlenné, sőt károsná válhat.

3. Már az eddig előadottak is világosan tanúsítják, hogy politikai cselekvéseink kialakításánál az egyház a rendelkezésére álló módszerek között szabadon válogathat, amiből értelemszerűen az is következik, hogy a *módszerek halmozásától* sincs elzárva. Sőt mind elvileg, mind gyakorlatilag egyaránt kívánatos, hogy ezzel a lehetőséggel az egyház minél gyakrabban és minél szélesebb körben éljen is. A módszerek – ahogyan ezt már kifejtettük – az elrendő politikai cél eszközei és mint ilyenek, nyilvánvalóan annál hatékonyabbak, minél többet képes a politizáló egyház közülük felhasználni, hasznosítani.

A módszerek ilyen jellegű felhasználásának van bizonyos *rendje*, mert maga a felhasználás is többféleképpen történhet. Ez utóbbit az adott körülmények, illetve az ezekhez kapcsolódó helyzetfelismerés és politikai belátás határoolja meg.

Elképzelhető a módszerek egyfajta *válogatása* és ehhez igazodó *csoportosítása*, amikor is a politikai aktust gyakorló egyház eldönti, vajon a rendelkezésére álló eszközök közül melyeket választ ki csoportos, tehát halmozott felhasználásra. De mód nyílik arra is, hogy a válogatásban és az együttalkalmazkodásban bizonyos *időre tagozott sorrend* érvényesüljön, ami az eszközök egymásutánosságát rendezheti. Annak sincs akadálya, hogy az említett halmozáson belül egy vagy több eszközt mint elsőrendű fontosságút kezelje az egyház, amelyekhez több más eszköz kiegészítő, támogató szerepet betöltve csatlakozzék.

Bármelyik megoldást válassza is az egyház, arra gondosan ügyelni kell, hogy a halmozás, tehát az együttalkalmazás során soha ne kerüljenek egymás mellé olyan módszerek, amelyek hatásait *kölcsönösen gyengíthetik*, esetleg *semlegesíthetik*. Ez nem csak zavart okozhat, de magát a politikai cselekvést is károsíthatja, eredményességét kockáztathatja.

Az előadottakból végül az is értelemszerűen következik, hogy az eszközhalmazás megengedhetővé teszi az *eszköztartalékolás* lehetőségét. Azt a megoldást, amely bizonyos – fontosnak vagy ügödöntőnek ítélt – politikai eszközöket céltudatosan kiemeli és háttérbe szorítja azért, hogy azokat időben később vagy más szituáció létrejöttkor jobb hatásfokkal, gazdagabb eredményeket kiváltó módon alkalmazza. Lényegében a taktikai megoldások egyik „kifinomult” formájáról van szó, amelynek sikeres gyakorlásához az adott politikai cselekvés egész taktikai folyamatának gondos kézbe tartására van szükség.

4. A különféle módszerek kezelése, az azokkal való bánásmód sajátos módszertechnikai gyakorlatot kíván. Ennek egyik fontos tényezője a *módszerváltás*, az a művelet, amelynek során a politikai folyamatba bocsátkozott egyház az eddig alkalmazott módszer

(módszerek) igénybevételével felhagy és más módszer (módszerek) felhasználására tér át. Első pillanatra egyszerű és különösebb figyelmet nem kívánó cselekvésről van szó, amely szervesen beilleszkedik a már tárgyalt módszerhalmozás folyamatába. Alkalmazásánál azonban bizonyos körülményekkel számolni kell.

Elsősorban fontos annak felismerése, hogy a módszer-váltásra *időben mikor* van szükség. Még pontosabban: melyik az a politikai helyzet, amelyben a váltás valóban szükséges, amelyben tehát az adott körülmények azt – az elérendő politikai cél érdekében – szükségszerűen megkívánják. A „*kellő idő*” felhasználásáról van itt szó, tehát arról, vajon a váltás ideje valóban érkezett-e: nem túl későn, vagy túl korán él-e ezzel a megoldással a politizáló egyház? Mert mind az egyik, mind a másik hátrányos következményekkel járhat, ha a váltás időpontját téves vagy hibás felmérés motiválja.

Ugyanakkor a váltás sikere vagy sikertelensége attól is függ, vajon az eddig alkalmazott módszer valóban annyira *meggyöngült*, vagy *hatékonyságát veszítettnek* tekinthető-e, hogy a cserére ténylegesen szükség van? De továbbmenően az sem lehet közömbös, vajon a váltásra kiszemelt módszertől a politikai folyamat adott helyzetében jobb és eredményesebb hatások várhatók-e, mint amelyek a korábbi nyomán keletkezettek? Mert ha nem, úgy a módszer-váltástól el kell tekinteni.

A módszer-váltás mindemellett semmiképpen sem jelentheti azt, hogy a leváltott, tehát féltett módszerről az egyház *egyszer s mindenkorra lemondott*. Erről szó sincsen! A politizáló egyház az eszközfelhasználás terén szuverén, tehát senkitől és semmitől nem korlátozott. Ez nem csak azt jelenti, hogy erre rendelt és alkalmas eszközeit maga választja meg, hanem azt is, hogy a már használt, ám időközben mellőzött eszközeit újból sorompóba állítja, ha ezt az adott körülmények indokolják. Az eszközök világában nincs elhasznált és így használhatatlan, legfeljebb féltett, de bármikor elővehető tényező.

5. Közismert tény, hogy politikai folyamatok kezdeményezésénél, lebonyolításánál, de még befejezésénél is milyen kiemelkedő jelentősége van, ha a cselekvő fél az említett folyamatot nem egyedül, hanem más vagy mások segítségével, támogatásával tudja levezetni. Ha van segítőtársa, szövetségese, akire támaszkodhat. A világi politika egész történelme át-meg át van szöve a politikai *szövetségkeresés, szövetségkötés* nem egyszer bonyolult alakulásával, kiszámítható, vagy kiszámíthatatlan fordulataival.

Az evilági tényezők között politizáló egyház számára sem lehet közömbös, vajon a támogatásnak és segítségnek azzal az eszközzel, amelyet a szövetség, a szövetséges jelenthet, képes-e és ha igen, milyen módon és milyen keretek között képes élni? Mert ha az egyház mind elvileg, mind gyakorlatilag hasznosnak és szükségesnek is tekinti a szövetségkeresés és szövetségkötés politikai eszközét, annak alkalmazásánál többféle, nem elhanyagolható, ehhez képest a szövetségkötés körülményeit befolyásoló tényezővel kell számolnia.

Mindenekelőtt szembe kell néznie azzal a kérdé-

ssel, hogy politikai cselekvései során *kivel (kikkel) köthet*, illetve *kivel (kikkel) nem köthet* szövetséget.

Annak előrebocsátásával, hogy az egyházpolitikai szövetségkötés elemzése külön részletes vizsgálódást és tanulmányt igényel, a feltett kérdésre ezúttal csupán általánosságban, a nagy keretek megvonásával van módunk válaszolni.

Aligha vitatható, hogy a politikai szövetséges személye csak olyan tényező lehet, aki (amely) az *egyház lényegével, rendeltetésével nem ellentétes* elveket, célokat vall és követ. Még az is megengedhető, ha a szövetségesként kiszemelt tényező az egyházzal nem azonos elveket hirdet ugyan, de magatartását, gesztusait az egyház irányában tanúsított *közömbösség* jellemzi. Persze, ha ez a közömbösség egyáltalán alkalmas arra, hogy a szövetségkötést indokolja, és ilymódon az egyház politikai céljának elérését szolgálja. Mindemellett – természetesen – a szövetségkötésnek az a legkívánatosabb változata, ha a választott segítő-társat magát is az egyházzal *azonos elvi, küldetésbeli* törekvések vezetik, ha azonos, vagy legalábbis túlnyomórészt azonos nézeteket vall. Ennek ellenkezője a szövetségkötést nyilvánvalóan kizárja. *Elvtelen, az egyház lényegével ellenző, vagy azt sértő törekvések* valló tényezővel az *egyház politikai szövetséget nem köthet*. Úgy tűnik: még átmenetileg sem, mert ez is alkalmas lehet arra, hogy az egyház küldetését, az ebbe vetett bizalmat mind az egyháztagok, mind a kívülállók előtt alássa, megrendítse.

Mindeme körülményekkel párhuzamosan az is eldöntendő kérdés, vajon a szövetségkötésre *szükség van-e*, avagy helyesebb, ha az egyház ettől a megoldástól tartózkodik? Ezt azért kell körültekintően mérlegelni, mert a szövetségkötés gondolatával általában mindig összefügg egyfajta *csábítás*, az nevezetesen, hogy az adott politikai célt mással szövetkezve – mint egy „*viribus unitis*” – könnyebben, egyszerűbben, esetleg eredményesebben lehet elérni. Ez az egyébként helytálló gondolat alkalmas lehet arra, hogy a szövetségkötésből származó előnytelen, esetleg káros következmények lehetőségét *eltakarja*, az egyház részéről elfeledtesse. Holott a szövetségkötéssel – minden előnyös volta ellenére – szükségképpen kapcsolódhatnak *előnytelen, olykor kártékony* hatások, amelyek – kellő előrelátás hiányában – a szövetséget kötő egyházat kellemetlen, esetleg nehéz helyzet elé állíthatják. Olyan nem kívánatos megoldásokra készíthetők, amelyek a szövetségkötés nélkül elkerülhetők lettek volna. Ezért látszik messzemenően kívánatosnak, ha a politizáló egyház a szövetségkötést megelőzően, az erre vonatkozó, tervezett lépéseit különösen is megfontolja és az összes lehetőségek mérlegelése után határoz. Mindeme vizsgálatok persze azt is eredményezhetik, hogy bár a szövetségkötés előre kiszámítható következményei között bizonyos előnytelen hatásokkal eleve számolni lehet, mégis az ezzel járó előnyök és eredmények annyira dominánsak, hogy az egyházat a szövetség létrehozására indíthatják.

A kötés vagy nem-kötés problematikáját még más körülmény is bonyolíthatja. Az ezzel a lépéssel magát elkötelező egyházat szükségképpen az is motiválhatja,

hogyan a szövetség létesítése nem csak a jelenben, hanem a jövőben is válhat ki bizonyos hatásokat. Előnyöket és előnyteleneket egyaránt. Ezek lehetőségét tehát bele kell vonni abba a képbe, amely a szövetség létesítése körül szükségképpen kialakítandó. Mert egy, a jelenben kedvezőnek látszó, tehát a politikai törekvéseket előrelendítő kapcsolat a jövőben már visszahúzó hatásokkal járhat, ami a „sub specie aeternitatis” gondolkodó egyházat a kötést illetően eleve megfontolásra készítheti. Ugyanakkor mindennek ellenkezője is lehetséges: dönteni olyan szövetségek mellett, amely a jelenben ugyan előnytelen, sőt esetleg károsító hatásokkal jár, viszont a jövőben olyan eredményekkel kecsegtet, amelyek a ma bekövetkező hátrányokat a jövő értékes adottságaival váltják fel.

Nem közömbös a szövetség időtartamának alakulása sem. Többféle, alternatív változat áll itt az egyház rendelkezésére. Lehetséges *határozott* időre, de lehetséges *határozatlan* időre szóló együttműködés. Az sem kizárt, hogy a szövetség megszűnésének időpontját a felek az általuk elérendőnek kitűzött *politikai eredmény* beállításában jelölik meg, esetleg időközben bekövetkező *külső élmény* létrejöttétől tegyék függővé. Végül mindeme lehetőségek sajátos *kombinációja* is alkalmazható. Irányadó ezúttal is annak felmérése, vajon az említett változatok közül melyik szolgálja leghatékonyabban az egyház érdekét, illetve melyik az a variáns, amelyben az egyház és a vele szövetséges partner kölcsönösen meg tudnak állapodni.

E témakör bizonyára legkényesebb, ám megkerülhetetlen kérdése a *szövetségi hűség* problémája. Nyilvánvaló, hogy az egyház – már csak rendeltetésénél és evilági feladatánál fogva – nem helyezkedhet más állásponton, mint amelyet számára a vállalt szövetség kötőereje meghatároz. A szövetség kötelez és egyoldalúan nem *vonható fel*. Ha mégis oldani kell, mert közbejött körülmények nyomán erre multhatatlanul szükség van, meg kell keresni azt a modus vivendit, amely a kényszerű visszavonulást az *egyházi érdekek legkisebb veszélyeztetésével* biztosíthatja.

6. A politikai ügyeit intéző egyház – közelebbről: a nevében eljáró személyek – a másokkal kialakítandó érintkezés rendjén aligha nélkülözhetik a *kapcsolatlétesítésnek és -tartásnak* azt a módját, amelyet általában *diplomatikus magatartásként* tart nyilván a politikai köztudat. A viselkedésnek és a mások megközelítésének azt a módját jelenti ez, amely a tapintatosságot, a körültekintést az óvatossággal és az ügyességgel keverve a társas érintkezésnek megnyerő légkört képes kialakítani. Amely önmagában bizalmat gerjeszt és ennek révén már eleve kedvező irányba terelheti a kölcsönösen elintézendő feladatok megoldását. Mértékét, alkalmazhatóságát – természetesen – az eset adottságaihoz kell igazítani. Irányadóul szolgálhat az a további követelmény, hogy az említett magatartásnak a *politikai folyamat egészénél* jelen kell lennie. Tehát nem csupán a kezdetnél, hanem mindvégig és még akkor is, ha a körülmények előnytelen alakulása ennek a tónusnak fenntartását az egyház számára nehezíti teszi. Lényegében a „*kígyók okosságát*” és a „*galambok szelídségét*” kell itt gyakorlatilag haszno-

sítható módon megjeleníteni. Ez pedig – amint kifejtettük – a politizáló egyház számára *evangéliumi* alapon kötelező.

7. Mind a most említett diplomatikus magatartás, mind pedig az egyház lényege és evilági feladatellátása egyaránt kizárja annak lehetőségét, hogy az egyház a politikai cselekvések folyamatában olyan megoldásokat is igénybe vegyen, amelyeket a világi politika művelői egyébként minden gátlás nélkül alkalmazni szoktak. Ezekkel az egyház nem élhet és felhasználásukat – mégoly csábító körülmények ellenére is – következetesen el kell hártania.

Ilyen mindenekelőtt a *blöffölés*, ami a nagyhangú, minden valóságos alapot nélkülöző kijelentéseket, ügyvitelt jelenti. Az egyház nem blöffölhet, mert az ilyen és efféle viselkedés az evangélium minden tételével élesen ellentétben áll. Mert ez nem a „*kígyók okossága*”, hanem közönséges csalás, amelytől az egyháznak messzemenően tartózkodnia kell.

De ugyanúgy nem illik az egyház politikai eszköztárába a partner *félrevezetése* sem. Akár szándékos, akár gondatlan magatartás motiválja ezt. Sőt inkább: mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy erre semmiképpen se kerülhessen sor.

Az egyház politikai gesztusait semmiféle *károkozási szándék* sem vezetheti. Sem főtörekvésné, sem mellékhatásként megfogalmazva. Nincs tehát lehetőség arra, hogy a politikai cselekvések célja erre irányuljon. Ez megengedhetetlen és mind elvileg, mind gyakorlatilag kizárt. Az persze megtörténhet, hogy a politikai folyamat végeredménye a partner oldalán több-kevesebb előnytelené, ebből fakadóan felmérhető kárt is okoz, ami az érdekérvényesítés sikeretelenségével nyilvánvalóan együttjár. Anélkül persze, hogy ebben az egyház részéről bármiféle károkozási szándék kimutatható volna.

Végül teljesen kizárt annak lehetősége is, hogy az egyház bármiféle politikai cselekvését a *bosszú* irányíthassa. Útját állja ennek mind az egyház urának: Jézus Krisztusnak személye, mind az evangélium valamennyi tanítása. De az így hangzó ószövetségi kijelentés is: „*Enyém a bosszúállás, én megfizetek!*” (5Móz 32,35; Róm 12,19).

c.) Befejező tevékenység

1. A politikai, így az egyházpolitikai cselekvésfolyamatok is – az emberi tevékenység általános rendjéhez igazodva – egyszer befejeződnek. Vagy eredményesen, vagy eredménytelenül, vagy pedig e két lehetőség kombinációjával. A folyamat végén egészben vagy részben megmutatkozik a célbavett eredmény, illetve kiderül, hogy a megtett politikai gesztusok a várt sikert nem tudták biztosítani, a művelet eredménytelen maradt. Bármelyik változatról legyen is szó, a folyamatot *le kell zárni*.

A lezárás közelebből azt jelenti, hogy a cselekvés, a cselekvéssorozat további *érdemi tevékenységet nem igényel*, újabb érdemi lépések nem következhetnek. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a folyamat során szükségképpen kialakult mellék-cselekvések még le nem zárt részei is megfelelő módon befejeződjenek. Másként fo-

galmazva: a még „el nem varrt szálak” se maradjanak nyitottan. Mindez persze úgy, hogy a befejezés érdemi részét ne érintse, azt változatlanul hagyja.

2. Megtörténhet, hogy a politikai cselekvések sajátos alakulása nyomán az elindított folyamat – hosszabb vagy rövidebb időre – megáll anélkül, hogy érdemi eredményt produkálhatott volna. Bekövetkezik az *ideiglenes befejezettség* állapota. Az úgy tehát nem lezárt, csupán átmenetileg, ideiglenesen nem halad tovább. Ezt a sajátos szünetelést célszerű messzemenően kihasználni. Utóbbi szükségképpen magában foglalja mind az eddig tett vagy elmulasztott cselekvések áttekintését, mind az alkalmazott taktika felülvizsgálatát, mind pedig azokat az újabb jövőbeni teendőket, amelyek a politikai cél eléréséhez szükségesek, illetve lehetségesnek mutatkoznak.

Adott esetben az ideiglenes befejezés annak mérlegelésére is alkalmas lehet, vajon nem kell-e a *választott stratégián módosítani*, nincsenek-e olyan hiányosságok, amelyek a rendelkezésre álló idő alatt még pótolhatók. Ha igen, a lehetséges és megfelelő intézkedések nem maradhatnak el.

3. A politikai cselekvések során elért sikerek – bármilyen jelentősek legyenek is – az egyházat soha nem ösztönözhetik arra, hogy ezt látványosan kifejezésre

juttassa, netalán ünnepelje. Az egyház politikai cselekvéseinek világában nem öltheti magára az „ecclesia triumphans”, a győzedelmes egyház talárját. Ez mind lényegével, mind evilági feladatával ellentétes lenne. A sikerért az egyház Urának adjon hálát. És ezt is sokkal inkább a „titkon behajtott ajtó” mögött, mintsem az önimádat gyanúját felidézni alkalmas külsőségekkel.

4. Az egyházpolitikai cselekvések olykor kedvezőtlen eredménnyel is zárulhatnak. Nyomukban *kudarc és veszteség* jelentkezhethet. Belülről kettős feladat hárul az egyházra. Egyfelől ezek *keresztyéni elviselése*, másfelől a megfelelő *következtetések, tanulságok* levonása.

A veszteség elviselése nem jelentheti a kudarc pusztá tudomásulvételét. Ennél többről van itt szó: *önvizsgálatról és bűnbánattartásról*. Csak e kettő vezetheti át az egyházat azoknak a tanulságoknak a helyes megfogalmazására, amelyek a jövőbeni politikai teendők jobb és eredményesebb megvalósítását szolgálhatják.

Dr. Novák István

Jegyzetek

1. Theológiai Szemle 1995. évi 4. és 5. száma – 2. Selye János: Álomtól a felfedezésig. Bp. 1967. 80. old.

Isten Országá*

Wolfgang Hubernek, tiszteletadásunk jeleként,
50. születésnapjára

„Jöjjen el a Te Országod!” – csaknem kétezer év óta ezekkel a szavakkal fordulnak Istenhez könyörgésükben az emberek. Keresztyén férfiak és nők mintegy kétezer év óta ezzel az imádságos mondattal kérik Istent, hatalmas ereje megmutatására. A ma élő emberiségnek hozzávetőlegesen egyharmada mondja el rendszeresen vagy alkalmyszerűen ezt a könyörgést. Ez a személyes imádságban éppúgy felhangzik, mint istentiszteleti alkalmakon, tehát a rendkívüli személyes koncentrációban ugyanúgy, mint az élet emelkedettebb pillanataiban. Miért imádkozik valójában a keresztyénség ezekkel a szavakkal a legkülönbébb korszakokban, kultúrákban és élethelyzetekben?

Amennyiben úgy keressük erre a kérdésre a feleletet, hogy közvetlenül is szembesülünk az újszövetségi biznyságtétel sokaságával és sokféleségével, akkor rögvest rejtélyes konstellációkba ütközünk.

Vajon azért imádkoznak így a keresztyének, hogy Isten hatalmának befolyása és „felségterülete” még jobban kiterjedjen a valóságban, ahogy azt a Mk 10,14 és köv.-ben olvassuk¹, s amiből megtudhatjuk, hogy azoké ez az Ország, akik gyermekeivé tudnak lenni, s

úgy fogadják azt, mint gyermekek az ajándékot. Vagy másképpen: annak a hatalmas erőmegnyilvánulásnak a megvalósulásáért könyörögnek, melynek segítségével Mát 12,28 szerint² Jézus kiűzte a démonokat?

Az Isten Országáról szóló fenti két kijelentés is elég ahhoz, hogy tanácstalanná tegyen minket: hiszen – kérdezhetjük – a XX. század gyermekei közül kérheti bárki is őszinte szívvel azt a hatalmas erőmegnyilvánulást, ami exorcizmusokban mutatkozott meg egykoron, s amit ráadásul gyermekként kell elfogadni? Az újszövetségi biznyságtételek szerint nem térhetünk ki az ilyen jellegű konstellációkkal való szembesülés elől. Nem lehet tehát csodálkoznunk azon, hogy az EKV (= Evangéliumi-Protestáns Egyházak Uniója/NSZK) Teológiai Bizottsága néhány évvel ezelőtt kénytelen volt így fogalmazni: „Isten Országá tárgykörében tanbeli deficit”³ mutatkozik.

Fennáll ez a tanbeli deficit annak ellenére, hogy „Jézus igehirdetésében az Isten Országá elközelítéséről szóló üzenetnek központi jelentősége van”⁴. Megmutatkozik ez a deficit annak ellenére – hangsúlyozza a Bizottság által nyilvánosságra hozott dokumentum –, hogy „az Isten Országá mindazon reménységnek az ösképe, ami a megújított, a gonosztól megszabadított világra irányult”⁵. Tanbeli deficit mutatkozik mind a Jézus igehirdetésének lényegét, mind pedig a keresztyének mindenekét átfogó váradalmait illetően, jóllehet az ún. „kontextuális teológiák”, mint pl. a különféle

* Ez a tanulmány a Szerző heidelbergi székfoglaló előadásának (1992. június 3.) kibővített változata. Megjelent az „EVANGELISCHE THEOLOGIE” 1992/6. számában, 52. évfolyam, 497-512. oldal.

felszabadítás-teológiai irányzatok világszerte elevenen és kreatív módon törekszenek arra, hogy a keresztyén hitnek minél több embert megnyerjenek. *Emilio Castro* szerint ezek az irányzatok arra vállalkoznak, hogy megpróbálják „az emberek történelmi, kulturális és politikai valóságát Isten Országának perspektívájában, annak *keretén belül* láttatni és megérteni”⁶. Ez a tanbeli deficit kiváltképpen a *protestáns* teológiák és egyházak esetében kellemetlen, mivel – *Eberhard Jüngel* találó megállapítása szerint – „a reformatori egyházak teológiai örökségében” éppenséggel az Isten Országára vonatkozó tanítás az, ami „mind a keresztyén gyülekezet lelki élete, mind pedig e világban gyakorlandó felelőssége számára meglepően kevés támpontot és segítséget tudott nyújtani”⁷.

A következőkben szeretném felvázolni annak módját, *ahogyan* ezt a tanbeli deficitet, azaz annak képtelenségét, hogy tiszta, egyháziilag is konszenzusra ösztönző, az igazság kritériumának is eleget tevő megállapításokat tegyünk, elkerülhetjük, illetve felszámolhatjuk⁸.

E tanulmány első részében azokat az újszövetségi kijelentéseket vesszük szemügyre – szisztematikai vonatkozásaikkal együtt –, melyek Isten Országáról szólnak. Így néhány „homályos” textus is kitisztázódik előttünk. Az ehhez szükséges támpontot az Isten Országá és a törvény differenciált kapcsolatrendszere kínálja, melynek révén világos tartalmi megértését kapjuk az Isten Országá különböző értelmezéseinek. Ez mindenesetre még nem jelenti a főprobléma megoldását, nevezetesen: mi motiválta a klasszikus teológiákat és ezek kritikusaikat arra, hogy az Ország eljövételének kérdésével foglalkozzanak? Hova helyezhető el térbelileg Isten Országá? Érzékeinkkel tapasztalható valóság ez az Ország, vagy inkább csak vezéreszme, illetőleg álomkép csupán? A második részben azokról az apóriákról lesz szó, melyeket az a törekvés termelt ki, melynek célja az Isten Országá státuszának – tehát hogy az érzékelhető valóság, vagy vezéreszme, esetleg vágyálom – a meghatározása. A harmadik részben megkísérlem felvázolni azt, hogy a viszonylag új gondolkodásformák segítségével a nehézségek jó része elkerülhető, illetve felszámolható. A záró részben az Isten Országá eljövételét próbáljuk közelebbről megérteni, s meglátni, hogy az így kidolgozott alapon Jézus példázatai Isten Országáról, illetve a mennyek országáról a maguk sajátos, áttetsző ragyogásában jelennek meg előttünk⁹.

I. Isten Országának különféle szemlélete

„A törvény és a próféták Keresztelő Jánosig voltak: az időtől fogva az Istennek Országá hirdettetik, és mindenki erőszakkal tör abba” (Lk 16,16; vö. Mt 11,12 és köv.-vell!). Önmagában véve ez az Ige alátámasztani látszik a konvencionális különbségtételt a követelményt támasztó törvény (melynek hatálya Keresztelő Jánosig terjed), illetve a „megengedő” evangélium között (mely Keresztelő János után lépett hatályba), ami tehát két fázist mutat: a teológiai elválasztását és a szembeállítását. Ennek a felfogásnak azonban rögvést ellentmond a következő igever,

mely így fogalmaz: „Könnyebb pedig a mennynek és a Földnek elmúlni, hogynem a törvényből egy pontocskának elesni” (Lk 16,17; vö. ezzel Mt 5,17 és köv.-t!). Eszerint tehát a törvény és a próféták érvényessége, illetve az Isten Országának evangéliumként való hirdetése, s ezek egymásra utaltsága kizárja azt a nézetet, mely szeretné ezeket egymást kölcsönösen kizáró szembenállásban láttatni. Ehelyett a „*megőrzve-megszüntetés*” szempontja kerül előtérbe, azaz a viszonylagosságra és a megőrzésre esik a hangsúly.

Ennek felel meg az, hogy Jézus a szinoptikusok szerint a törvényre utalt, amikor megkérdezte őt a gazdag ifjú: „Jó mester, mi jót cselekedjem, hogy örök életet nyerjek?” Ekkor Jézus kifejezetten a Dekalógus parancsaira emlékezteti őt: „Ne ölj; ne paráználkodjál; ne lopj; hamis tanúbizonyságot ne tégy; tiszteld atyádat és anyádat; és: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”¹⁰. Tehát elsősorban a törvényt kell tiszteletben tartani és követni eszerint ahhoz, hogy valaki az örök életnek részesze, Isten Országának tagja lehessen¹¹.

Wolfgang Huber fogalmazását kölcsönvéve, általánosságában azt mondhatjuk, hogy itt „az önkéntes önkorlátozás éthosza” jelentkezik¹². Az önkéntes, szabad önkorlátozás éthosza kifejezetten követi a törvény intencióját, s az újszövetségi kijelentésnek ezen az idézett helyén még ama határon belül marad, amit a Dekalógus és a szeretet-„parancs” életbölcse sége kijelöl a számára. A „Mi jót cselekedjem, hogy örök életet nyerjek?” kérdésre adott másik felelet kifejezetten továbbfejleszti „az önkéntes, szabad önkorlátozás éthoszá”t abba az irányba, ahol már „*az önkéntes, szabad önfelszámolás éthosza*”¹³ jelentkezik: „Ha tökéletes akarsz lenni, eredj, add el vagyonodat, és oszd ki a szegényeknek; és kincsed lesz a mennyben; és jer és kövess engem”¹⁴. A szegények javára és a Krisztus-követés céljából megvalósuló szabad önkorlátozás éthosza ugyancsak követi a törvény intencióját. Mindenekelőtt azokhoz a könyörületes ségi törvényekhez kapcsolódik, melyek a gyengék védelmére és a gyengék javát szolgáló, nyilvánosan is elvárható önkorlátozást írják elő¹⁵. Így őrződik meg az ószövetségi törvény célkitűzése, azaz a gyengék rutinnossá tett, begyakorolt védelme, ami az első lépés az igazságosság megvalósításához. Ezzel egyidejűleg történik meg azonban a törvény radikalizálása is. A törvény tehát „kodifikálta” az önkorlátozást, illetve a felebarát javát szolgáló, korlátozott, de önkéntesen vállalt „önfelszámolást”. Ennek az „önfelszámolásnak” az a sajátossága, hogy jól megfér az addigi életmód folytatásával, így például a szolgák hét évenkénti szabadon bocsátásával, a gyengék kihasználásáról történő lemondással, az uzorakamat feladásával¹⁶, a megmunkált föld termése elhullott részeinek hátrahagyásával a szegények részére¹⁷ vagy a rászorultaknak nyújtott tizedfizetéssel¹⁸. Az örök és hiteles életre jutás ezzel szemben megkövetelte a szegények javát szolgáló szabad önfelszámolást, ami pontosan a saját tulajdon átadásával változtatta meg alapvetően az addigi életmódot. Részesedés Isten Országából, a mennyei kincs, az örök élet elnyerése, a hiteles élet megélése, ami semmilyen korban és világhelyzetben

sem veszíti el érvényét – nos, mindez hozzákapcsolódik ahhoz a – szegények javát szolgáló – önkéntes, szabad önfelszámoláshoz, ami messze meghaladja a könyörületességi törvények elvárásait, hiszen következménye nem kevesebb, mint az *irgalmasságot gyakorló személy életének teljes, alapvető megváltozása!* A törvény célja tehát az volt, hogy helyreállítsa a jogosságot, az irgalmasságot és az istenismeretet. Ezt a célkitűzést az önkéntes önfelszámolás éthosza, ami mások hozzáférést segíti elő az Isten Országához, nemcsak vállalja, hanem még radikalizálja is.

Miként azt a könyörtelen szolgáról és a szőlőműnkásokról szóló példázatok mutatják¹⁹, a szegényekkel gyakorolt irgalmasság fokozása mellett vannak más formái is az önkéntes önfelszámolásnak, amik az Isten Országához való hozzáférést és a belőle való részesedést teszik lehetővé felebarátainknak. Ilyenek például: a bűnbocsánat gyakorlása, a jogos bérre igényt tartók megelégtetése nem a teljesítmény, hanem az alapszükséglet szerint, valamint a készség és hajlandóság arra, hogy az irgalmasságnak nem ellentmondó igazságosságot is megvalósítsuk, tehát azt az igazságosságot, amely felebarátainkkal egyenrangú helyzetbe hozza azokat is, akik kevesebbet teljesítettek, ill. tudtak teljesíteni.

A szabad önfelszámolásnak ez az éthosza, ami meghaladja az irgalmasságra kötelező törvényt, s abban jut érvényre, hogy gyakorlattá teszi a bűnbocsánatot, a teljesítménytől független, de az életfenntartást biztosító bérezést, s ennek vonakodás nélküli elismerését várja el *mindenkitől* – nos, ez az éthosz, a törvény intenciójának ilyen folytatása és meghaladása még csak az első részét képezi annak a válasznak, ami erre a kérdésre adható: Milyen módon lehet közelebb jutni Isten Országához?

A mások javát szolgáló önkéntes önfelszámolást azonban nem csak *aktív megvalósulásában*, tehát gyakorlása során tapasztalhatjuk egyedül. Legalább ennyire fontosak az Isten Országához történő közeledés szempontjából azok a tapasztalatok, melyek az elfogadott irgalmasságból adódnak, az egyéni elvárásokat meghaladó bocsánat és bérezés formájában²⁰. A könyörtelen szolga példázatából láthatjuk, hogy a szabad, önkéntes önfelszámolásnak a megtapasztalása, ami a másik ember javát szolgálja, egyben az Isten Országá *felé* indító eseménnyé, s az Ország *felől* áradó ösztönzés, hívás, vonzás tényleges tudomásulvételévé is válhat. Azok, akik másoknak érettük történt szabad önfelszámolását megtapasztalták, maguk is meghívást kapnak oda, ahol ezt a tapasztalatot immáron ők maguk kelthetik életre másokban azzal, hogy ők is gyakorolják az irgalmasságot és a megbocsátást, s így olyan eszközzé válnak, akiknek közreműködésével fennmarad az emberséges élet esélye. Így hát ez a kérés: „Jöjjön el a Te Országod!” és „Bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeztek”, valójában ugyanannak a dolognak két oldalát képezi.

Az Isten Országá tehát a szabad önfelszámolás megkettőzött tapasztalatát is magával hozza: *egyrészt mások önfelszámolását a mi javunkra, másrészt a ma-*

gunk önkéntes önfelszámolását mások javára. Csak így válik először érthetővé az, ami az Isten országának „elnyerésében” paradigmaszerűen történik, mégpedig a „gyermekké válás” mozzanatában. A gyermekek állandó jelleggel rá vannak utalva a környezetükben élők gondoskodására. Ők valójában folyamatosan azt tapasztalják, hogy a felnőttek az ő érdekükben viszszafojgják, mérsékelik, korlátozzák, „feladják” magukat. Ugyanakkor erősebb számukra az a készíttetés, mint a felnőttek számára, hogy környezetükhöz alkalmazkodjanak. Ezt az alkalmazkodást a gyermekek normális állapotban különösebb döntés vagy önmaguk kényszerítése nélkül, mondhatjuk, hogy naív módon hajtják végre, s ez is „önkéntes önkorlátozásnak” tekinthető. A gyermekek valamennyi kapcsolatukban sokkal intenzívebben élik meg az önvisszavonást, mint a felnőttek. Szemünk előtt tartva a kétszeres önvisszavonást (mint önkorlátozást, s mint önfelszámolást), nem csodálkozhatunk azon, hogy a szinoptikusok megállapítása szerint a földi javaiktól teljesen függő gazdagoknak miért olyan nehéz a mennyek országába bejutni²¹. Részint az okoz számukra állandó konfliktust, hogy vagyontuk megőrizzék, sőt gyarapítsák, s ezzel a mások javát szolgáló szabad önvisszavonás éthoszárt sértik meg. Másrészt pedig az a konfliktus forrása, hogy a gazdagság a gazdagok reális esélyeit rontja abban a tekintetben is, hogy mások szabad, az ő igazi javukat előmozdító önkorlátozását megtapasztalhassák. Valóban igen nehezen tudják az ilyenek Isten Országát megismerni.

Az Isten Országá jövetelért hangzó imádság tehát annak a felségterületnek, „hatalmi övezetnek” a kiterjesztését óhajtja, melyben az *uralkodó vonás* éppen az, hogy *együtt mutatkozik mások javunkat szolgáló szabad önvisszavonása és a magunk mások javát szolgáló önvisszavonása, önkorlátozása.* Ez a „felségterület” mindenestre nem „mindenütt jelenvaló”. Egyéni vagy egyesített törekvések ellenére sem *evidens* mindenki előtt. Vannak emberek, akiknek idegen marad, vannak viszont olyanok, akiknek „megnyitattik”. Így jutunk el ahhoz a kérdéshez, hogy milyen státusza van Isten Országának, melynek az eljövételéért a keresztyének imádkoznak.

Olyan valóság előtt állunk tehát, ami érzékelhető és megtapasztalható? Esetleg olyan „vezérképre” kell gondolnunk, ami képes felszabadítani azokat az erőket, melyek mozgatják a világot, melyek az emberi tapasztalatot és az emberi életet formálják? Avagy emögött egy csalfa álomkép rejlik, amit végezetre is az ún. „végváradalmak keltette csalódás”²² semmivé foszlaszt?

Ennek a kérdésnek a megválaszolása azoknak is fontos, akik a keresztyén egyházakon kívül élnek. Hiszen nem lehet közömbös sem a másvallásúaknak, sem pedig a nem-vallásos embereknek, hogy mire irányulnak az ún. keresztyén kultúrákat alkotó emberek legfontosabb reményei és váradalmi. Márcsak azért sem, mert ezekben a keresztyén kultúrákban elképesztő mértékű hatalmi potenciál halmozódott fel.

Milyen státusza van tehát Isten „hatalmi felségterületének”? A történelem során kialakított, illetve a jelenkorban elterjedt Isten Országá képzeteknek

igencsak változatos formáit vehetjük sorra, ami talán kissé lehangolónak tűnik, hiszen egyre csökken a világos válaszadás lehetősége.

II. Hová „helyezzük” Isten Országát? Rendszerezett apóriák

Rendszeres teológiai szempontból valójában az összes elképzelés, fogalom és teória, ami az Isten Országáról eddig kialakult, úgy tekinthető, mint különböző válaszok a következő három kérdésfeltevésre:

- * „Isten Országá jelenvaló vagy eljövendő?”;
- * „Isten Országá immanens vagy transzcendens?”;
- * „Isten Országá szubjektumunkon belül létező valóság (’belső lelkiéppen’ – Luther is így utalt rá), vagy az emberi szubjektumon kívül is megvalósítható?”.

Eljövendő vagy jelenvaló; immanens vagy transzcendens; belső vagy külső? Az így elgondolható legtöbb kombináció rövidebb-hosszabb ideig hatott az egyház- illetve kultúrtörténetben²³. Természetesen nem mindenkor jelent meg a fentebb jelzett formában olyan alternatíva, amit el kellett volna dönteni. Hiszen olyasféle kombináció is előfordult – melynek nyomai a baloldali hegelianizmusig terjedően éppúgy felfedezhetők, mint a neomarxizmusban –, ami meglehetősen nagy morális és politikai befolyásra tett szert, s így hangzik: Isten Országá egyszerre immanens és külsőképpen valóságosan létező, ugyanakkor eljövendő, de egyszerre jelenvaló is. De arra is van példa, hogy egyes példák teljesen ignorálják a másfajta párosításokat, mint ahogy azt az absztrakt-eschatológiai sarkítás mutatja: Isten Országá transzcendens és eljövendő – így se nem belső valóság, se nem külső.

Ezek a vélemények teológiai „gyöngyfűzér-készítéséhez” hasonló passzióknak tűnhetnek, pedig az az igazság, hogy ezek az Isten Országára vonatkozó képzetek, melyek hol egymáshoz igazodnak, hol pedig kizárják egymást, a különböző korok gondolkodóit is foglalkoztatták, s mélyen befolyásolták egy-egy korszak kultúráját. Nemcsak a kegyességet motiválták, hanem legalább annyira meghatározták a keresztyének önmagukra és a világra vonatkozó tapasztalatát, illetőleg életük alakítását. Ezek nem csak az egyházak belső életrendjére hatottak, hanem a vallásos és a világi morálra is, sőt a politikai ideológiákra éppúgy, mint a történetírásra és a „próféciákra” is kihatottak. *Ernst Staehelin* hét kötetben gyűjtötte össze az eddigi egyháztörténelemben fellelhető elképzeléseket az Isten Országáról²⁴. Az EKU említett tanulmánya áttekintést nyújt a legfontosabb fejleményekről²⁵.

Ha rendszeresen vizsgáljuk ezeknek a gondolatoknak az összefüggését és fejlődését, mégpedig nagyobb időszakra kitekintve, akkor előtérbe kerülhet az a meggondolás, mely szerint Isten Országá nem létezik valóságosan. Minthogy ez a meggondolás lidércfénynek tűnik a számomra, valójában nem követhetem ezt. Mint csalóka képet kell elutasítanunk.

Már az egyházban felismerhető, hogy egy koncepció eltolódik abba az irányba, ahol az általa már nem közvetíthető összefüggés található. Az apostoli atyáknál az a tan kapott elsőrenden nyomatékot, ami

„Isten Országának jövőbeli, túlvilági jellegét” hangsúlyozta²⁶. A jelenhez moralizáló tendenciák és spiritualizáló értelmezések kapcsolják az Isten Országára vonatkozó váradalmakat és elképzeléseket. A jelen ebben az esetben egyáltalán nem jelenti azonnal a külsőképpen is észlelhető immanenciát²⁷. Elsőként Cesareai Eusebius az, aki a Konstantin császár alatt bekövetkezett „lenyűgöző történelmi változásról” azt tanítja, hogy bekövetkezett „Isten Országának immanenciája a világbirodalomban”²⁸. Hol van hát Istennek Országá? Jövőidejű és túlvilági volt, s most egyszerre csak jelenvalóvá és jelenidejűvé lett. Ezzel a koncepcióval szemben áll a misztikus és a spekulatív gondolkodás. A nyugati birodalom összeomlása és Róma bukása vezetett oda, hogy Eusebius „birodalmi teológiájának” is bealkonyult.

Ezzel azonban még nem történt meg végérvényesen a szakítás azzal a nézettel, mely szerint Isten Országá a keresztyén impériumban valósul meg. A XI. századi reformerek visszatérnek ehhez, s újból képviselni kezdik „az Isten uralmának birodalmi realitásáról” szóló meggyőződését²⁹. Eszerint Isten Országá immanens „nagyság”, külsőképpen érzékelhető, s vagy jelen van már vagy megvalósulása folyamatban van. A reformátor Martin Bucerne az angol királyhoz intézett felszólításai, melyek célul tűzték ki „egy keresztyén állam létrehozását Krisztus Országának az élettörvényei szerint”³⁰, továbbá „a münsteri Isten Birodalma”³¹ vagy az a kísérlet, hogy „az angol forradalom idején Cromwell Olivér vezetésével létrehozzák Isten földi Birodalmát”³² – olyan elképzelések voltak, melyeket Isten külső-immanens-jelenvaló Országának a koncepciója nélkül nem lehetett megérteni. Kétségtelen, hogy a birodalmi teológiának szekularizált formáiként értékelhetők azok a politikailag is közvetlenül mérhető hatalmas kezdeményezések, melyek a baloldali hegelianizmusból fejlődtek ki.

Ezekkel a koncepciókkal állanak szemben azok a teológiák és kegyességi mozgalmak, melyek azt hangsúlyozzák, hogy Isten Országát nem lehet emberi tapasztalatokkal helyettesíteni vagy hogy csak egy, a világi tapasztalatokkal ellentétes „keresztyén lelki egzisztenciára” vonatkozik. Azaz bensőségesség a külsőségekkel ellentétben, transzcendencia az immanenciával szemben. Ezeknek az ellenpozícióknak felel meg egyrészt a misztika, Luther teológiája és a korai pietizmus, másrészt pedig a polgári teizmus³³.

Hol van hát Isten Országá? A konfigurációknak széles köre jött létre, kezdve a jövőidejű, transzcendens és bensőséges értelmezéseken, el egészen a jelenvaló, immanens és külsődleges felfogásig, azaz a lélek halhatatlanságától a vallásilag értékelt aktuális politikai-szociális fejlődésekig terjed az a spektrum, melyben az Ország egyszerre jelenik meg felfoghatatlanként és „olcsó” kínálatként. Isten Országá tehát pusztá játéklabda lenne a különböző teológiai vélemények, kegyes vagy kegyeskedő vágyálmok, történelmi és kulturális „csúsztatások” között?

Azt gondolom, hogy ezeket a kérdéseket a következőkben jó okkal elhagyhatjuk. Láthatjuk majd, hogy az idők során megfigyelhetők vadhajítások, melyek az

Isten Országá koncepciókból nőttek ki, s valójában ennek az Orzágnak különleges felfogására reagáltak, akár egyrészt találóan, bár redukcionista módon; akár másrészt gyámoltalanul és zűrzavart keltve.

A következő fejtegetések arra ösztönöznek, hogy néhány gondolatot szemünk láttára kibontva, lehetővé váljék – a paradoxonokra történő mindenfajta visszautalást kerülve – annak megértése, hogy miért lehet és miért kell *egyidejűleg* Isten Országát jövőidejűként és jelenvalóként, immanensként és transzcendensként, s ugyanígy bensőségesként és külsődlegesként tapasztalható valóságnak feltüntetnünk³⁴. Ezekkel kapcsolatos álláspontunkat azoknak a gondolatoknak a fejlődése nyomán alakítjuk ki, melyek a húszas évek óta különösképpen a Harvardi egyetemről indultak ki, s mintegy tizenöt év óta elkezdték hatásuk alá vonni az európai tudományos gondolkodást és tudatot. Isten országa státuszának célbavett megfogalmazása természetesen nem jelentheti a különféle tartalmi meghatározások igazolását, melyek Isten Országáról a történelemben és a jelenkorban kialakultak. Pontosan ellenkezőleg! Polémikusan fogalmazva: elköszönünk azoktól az Isten országára vonatkozó elképzelésektől, melyek úttörő jellegűek voltak, s így tesszük fel a kérdést, hogy ez az Ország *már megkezdődött, vagy még nincs itt?* Most jön vagy később, netán sohasem? Azzal a gondolattal kezdjük, ami így hangzik: *Isten Országá emergens történet.*

III. Isten Országá – emergenciális történet

Az emergenciával jelölt eseményt, történetet akkor értjük meg a leggyorsabban, ha ebből a mondatból indulunk ki: *„Az egész több, mint részeinek összege”*. Ez a mondat, pontosabban a benne szereplő „több” szócska rendszerint szekuláris áhítatot kelt. Az „emergencia” kifejezés ezt a „több”-et célozza meg, s ennek összefüggését az ún. részekkel, mégpedig úgy, hogy közben felszínre hozza a viszonylagos egészen belüli markáns *változásokat*.

Az új gondolatok „emergálnak egymással” és megváltoztatják a beszélgetés szituációját; előre nem látható problémák vetődnek fel, emergálnak egymással, s szükségessé teszik egy kutatási terület átforgalmazását; egy új politikai hatalom tűnik fel, emergál, s elkerülhetetlenné teszi a világhelyzet új(ra) definiálását. Minden esetben meglepő konfigurációs változás áll be, ami aztán nyilvánvaló alakot ölt és magával hozza, ill. megköveteli az önszerveződés új erőit. Így áll elő az *„az új minőség, ami nem vezethető le az összetevők ill. együttthatók tulajdonságaiból, ugyanakkor kizárólag a komponensek kölcsönhatásában valósul meg”*³⁵. A közfelfogás ilyenkor állapítja meg: *„Meglepő fordulatot vett a beszélgetés”* – *„A tudomány átszerveződött”* – *„A világ megváltozott”*. Ezek a harsozó megállapítások azonban csak a relatív egész tekintetében rögzítenek változásokat. Valójában azonban arra lehet visszavezetni ezeket a változásokat, hogy az ún. „részek” meghatározott, változást mutató kölcsönhatásain túl bekövetkezett ezen részek kölcsönhatásainak *alapvető* változása is. Az ún. részek kölcsönhatásának ez az alapvető változása aztán úgy

jelenik meg, mint annak a megváltozása, ami több, mint a részek kölcsönhatásának a változása. Az „emergencia” kifejezés az egésznek ezt az ún. „önmódosítását” jelöli, azt a változást, ami felszínre hozza az új „többet”, tekintettel a részek konfigurációs változásaira, ill. tekintettel kölcsönhatásaik változásaira. Az „emergencia” szükségessé teszi a relativisztikus gondolkodást³⁶. Az „emergencia” azt is megkívánja, hogy a konfigurációs változásokra tekintettel, összehasonlításokat eszközöljünk az entitások vagy történések két vagy több összefüggése között, amik az ún. „új egészhez” vezetnek el.

Ez a tényállás viszonylag egyszerű, s még kényelmesen megérthető, ha pl. arra gondolunk, hogy egy beszélgetés során új gondolat merül fel, ami aztán az egész társalgást két részre osztja. Az első szakasz unalmas volt. X, Y és Z gondolatok felvetődése azonban új távlatot adott a beszélgetésnek. Ez az újabb tényállás még viszonylag könnyen elgondolható azokra a rétegszerűen egymásra épülő politikai formákra tekintve, melyek a különböző társadalmi szegmentumokban jelennek meg³⁷. Először – történelmileg nézve – a nagy családok voltak azok, melyek az ellenséges támadásokkal szemben *kölcsönösen* próbálták megvédeni egymást. Miután ezek állandóan szaporodtak, kifejlesztették a védekezés szilárd szervezeti formáit. Ez utóbbival aztán megjelent az együttélés új politikai formáinak az emergenciája is.

A helyzet akkor kezd súlyosbodni, s az elméleti segítségére rászorulni, amikor a komplex konstellációkban folytonos minőségi változásokat veszünk észre, azokat értékelni, sőt befolyásolni akarjuk. Ugyancsak nehéz a helyzet akkor is, amikor a komplex konstellációkban a még végbe nem ment fejlődést és a relatív haladást akarjuk „tettenerni”. Tehát akkor, amikor „még le nem zárult fejlődéssel” van dolgunk. Arra kényszerülünk, hogy legalább három különböző konfigurációban egyidejűleg jelenlevőnek tartsuk a gondolatoknak, illetve az eseményeknek a kölcsönhatását, valamint az emberek közötti komplex kapcsolatrendszeret.

Egy példa erre: a menekültproblémát országunkban a legtöbb ember régóta úgy tekint, mint olyan kérdést, aminek a gyengék védelmével és a kisebbségek integrációjával kell összefüggenie – teológiailag nézve ez elsősorban az irgalmasságra vonatkozó törvényekkel függ össze³⁸. A legújabb időkben mutatkozó politikai fejlődés azonban azt is elárulja, hogy új szemléleti formák „emergálnak”, aminek következtében az emberek egyre növekvő mértékben a menekültproblémával összefüggő következményként kezelik saját életviláguknak a fenyegetettségét, s ennek belső hatásait is. Teológiailag tekintve, ez a probléma formális-kulturális dimenziókat is tartalmaz. A valóságnak azok a konstrukciói, melyektől az emberek védelmet remélnek, valójában egyre inkább kétségesé válnak. S ha ez így van, akkor állandóan növekszik a defenzív magatartás és a brutalitás, a nem reális viszonyulás önmagunkhoz és a világhoz, továbbá az ezeknek megfelelő politikai és szociális konfliktusok előrejelezhetősége. Egy – mindenesetre még nem kü-

lönösen kreatív – megoldási lehetőség kínálkozik azoknak a formáknak az emergenciájában, melyek mindkét perspektívának az alkalmazhatóságát lehetővé teszik a menekültprobléma esetében. Itt már szükség van az új kommunikációs helyzetek emergenciájára, azaz a megváltozott, egymást kölcsönösen erősítő ön- és környezetelfogadó magatartásra. Legyen hát egy szándék mégoly jó is, egy javaslat mégoly kitűnő, vagy egyszerűen olyan morális felhívás, politikai kezdeményezés, ami ezt figyelmen kívül hagyja, biztosan semmivé válik.

Az, hogy Isten Országá világot megváltoztató hatalom, az, hogy megragadható valóság is, jóllehet nem köthető egy helyhez, s nem is határozható meg egyszerűen, mégis érthetőbbé lesz számunkra, amint összekapcsoljuk a formális és tartalmi elemeket. Isten Országá emergenciac-jellegű történe, mivel újból és újból arra ösztönzi az embereket, hogy *a szabad önkorlátozás illetve önvisszavonás kölcsönhatásokban mutatkozó viszonyaira úgy tekintsenek, mint a konkrét életösszefüggések nem manipulálható minőségi változásaira.*

Ez persze az emberek többségének nem megy könnyen. Ők azt észlelik, hogy ezek a kölcsönhatás mutató viszonyok konkrétak és élők, továbbá, hogy ezek jelentéktelenek, s „képlékenyek”, s éppen ezért állandó veszélynek vannak kitéve. Ez az oka annak is, hogy az emberek többsége semmiféle szilárd alapot, életvezetésük számára semmiféle támasztékot sem talál bennük. Azt tapasztalják, hogy kicsúszik kezükből az irányítás. Ezzel együtt azt fogják észlelni, hogy azok a tapasztalatok, melyek abból adódnak, hogy mások is képesek saját önkorlátozásukra, sőt az önérvényesítés feladására, felebarátaik javára, s ugyanígy ők maguk is képesek az önkorlátozásra, sőt az önérvényesítés feladására, nos, ezt meglepődve fogják tapasztalni, s egyben boldogítóknak, mint olyan tapasztalatokat, melyek erőt sugároznak. Mégis érződik bizonyos visszarettenés attól, hogy ezekkel a meghatározó erőkkkel megbarátkozunk, mégpedig mint olyan erőkkkel, melyek életviszonyaink minőségi változásainak a hajtóerejét jelentik.

Kétségtelenül megragadó és kifinomult módon érvényrejutó hatalmas tapasztalatokról és magatartásmódokról van szó. Csaknem mindig megcsodáljuk azt az erőt, ami az önkéntes önkorlátozásban, az önérvényesítésről történő lemondásban mutatkozik meg. *Az ún. „emberismeretünkben” lappangó előítéleteket, s velük együtt a már megcsontosodott és fixálódott „önképünket” és a magunkról gyűjtött (elfogult) tapasztalatainkat éppen ezek a tapasztalatok, melyeket a magunk, s mások önérvényesítéséről történő lemondás során szerzünk, segítenek jelentős mértékben korrigálni, letisztítani és megváltoztatni.* Valójában azok az életviszonyok, amiket szeretetreméltóknak és békésnek találunk, nem mások, mint amikben érvényesül a felebarát javát szolgáló önkéntes lemondás az önérvényesítésről, illetve az erre való készség jelenléte, ami a kölcsönösségben jut kifejezésre. Mégis miért nem tudjuk azt, ami a teremtménytársaink javát szolgálja, alapvető tapasztalatként és alapmagatartásként elismerni és elfogadni? Annak ellenére, hogy ez minden életviszonylatot áthat és formál?

A felelet, amit erre a kérdésre az Isten Országáról szóló példázat ad, így hangzik: a teremtménytársak javára történő önkéntes lemondás az önérvényesítésről már maga ez az alaptapasztalat. Am ez a végső feltevélei között hat, mégpedig nyilvánvalóan konkrét formát öltve, ugyanakkor mégsem rendelkezésünkre álló, tehát emergens folyamatokban. Az alap mindig tapasztalati, de nem rögzíthető azaz fixálható. A valószínűs földi életfolyamatokat a hiteles életteremtő módon, újra és újra átjárja és befolyásolja. Isten Országá jelenvaló, immanens és külsőleg is megtapasztalható azáltal, ahogy az emergensen képes változásokat előidézni a földi életviszonyokban. Ezzel együtt Isten Országá jövődöbéli valóság is, mivel nem oldódik fel a földi életviszonyokban beálló változások közben, sőt olyan hajtóerőként jelenik meg, ami igénybe veszi az embereket, anélkül, hogy ők azt ellenőrzésük vagy manipulálásuk alá rendelhetnék. Mivel Isten Országá alapvetően megmarad ebben a jövőidejűségben, nem véletlen, hogy az emberek jó része „transzcendensnek” tekinti azt, s bizonyosságukat szívük mélyére rejtik³⁹. Ha ez a magatartás általánossá lesz, akkor sajnálatosan kialakulhat egyféle szerencsétlen, kételkedő gondolkodás és tudat. Az ilyen gondolkodás és tudat pedig mindig dominál a nyugati ipari társadalmak vallásos kultúrájában, jóllehet ezt a tudatot Hegel mestéri elemzéssel alapvetően „historizálta”⁴⁰.

Isten hatalma Isten Országának komplex szemléletén keresztül is hat a földi életviszonyok valóságában⁴¹. Ez a finom és komplex szemlélet oda vezethet, hogy Isten Országá emergens jövetelét az ellenerők jelentős mértékben akadályozhatják és torzíthatják.

Különböféle okok játszhatnak közre abban, hogy az emberek Isten Országá jövetelét nehezen veszik észre. Nehézséget jelent számukra az, hogy örömet leljék ebben a kreatív, élő, a földi életviszonyokra irányuló isteni erőben, ugyanígy az is, hogy ennek az örömmel – tudatos részvételük révén Isten Országában – tartós kifejezést adjanak.

IV. Isten Országának jövetele

Isten Országának az eljövetele nem mondható meg pontosan előre. A többi teremtmény javát szolgáló szabad önkorlátozásunk érvényben marad, s minél sürgetőbbnek látszik, annál valószínűtlenebb lesz ez a megérkezés. Kiváltképpen a megcsontosodott, megkötözött életviszonyok, amiken csak önkorlátozással, csak az erők megtérése révén lehetne változtatni, mutatnak rendszerint különösen is szívós ellenállást. Pontosán ezeknek a megváltoztatása tűnik a legnagyobb mértékben valószínűtlennek. Ahol ez mégis sikerül, ott azt véletlenszerűnek, egyszerűnek és megismételhetetlennek fogják fel.

A szinoptikusok jó érzéssel kötik össze Isten Országá elérkezését a démoni erők kiűzésével. Ezek az erők, mint olvashatjuk is, kikapcsolják az általuk megszállott személyek szabad akaratmegnyilvánulásait, s ezeket az embereket – saját kárukra – „megszállásuk alatt tartják”⁴². Egyértelműen kiderül az is, hogy a felebarátok tehetetlenül állanak a szenvedéstől érintett személy előtt. Itt olyan hatalmak is tevé-

kenykednek, amelyekhez nem ér fel a jóakarató emberek közös cselekvőereje. Ezeknek a hatalmaknak a korlátozása valójában nem tervezhető, nem tanulható meg, s nem várható. Ám mindennek ellenére sem látszik szörnyű lehetetlennek a szabadítás a közösségi tehetetlenségből és a konkrét szenvedésből. Az Isten Országá megérkezésének jellegzetes vonása éppen az, hogy a konkrét szenvedés elképesztően sok válfaja igenis felszámolható! Nyilvánvaló, hogy a szabad önkorlátozás ereje, ami az irgalmasságban, a megbocsátásban és más, különböző formákban nyilvánul meg, képes megtörni a szenvedés és a tehetetlenség megszilárdult viszonyait.

Azt a rendkívüli összefüggést, ami Isten Országá nyilvánvaló jelenléte, s aközött van, hogy mégis milyen nehéz azt felfogni, s mennyire nem tudjuk „tervezni” ezt a jelenlétet, tulajdonképpen azok az Igék ragadják meg, melyek az Ország jelenlétéről szólnak, de egyidejűleg hangsúlyozzák azt is, hogy az a tér-idő rendszerben konkrétan nem lokalizálható. E helyek között talán a leghíresebb a Luk 17,20 és következők: a farizeusoknak arra a kérdésére, hogy mikor jön el az Istennek Országá, Jézus felelt nekik és azt mondta: „Az Isten Országá nem úgy jön el, hogy az ember azt előre kiszámíthatná. Azt sem mondják: Íme, itt, vagy íme, ott van! – Mert az Isten Országá már közöttetek van!”

Már hatékonyabban vannak jelen és működnek ezen a Földön azok az erők, melyek a teremtményi szenvedés, a szükség és az elnyomás ellen irányulnak, mégpedig a megtérés által, azaz a mások javát szolgáló önkéntes önkorlátozás, az önérvényesítésről történő lemondás által. Ezek az erők megelevenítően hatnak – akár ismertek, akár ismeretlenek, akár folyamatosak, akár pontszerűen jelentkeznek – a teremtményi lét összefüggéseire. Mértéket szabnak, még akkor is, ha ezt a mértéket sokan nem is fogják fel. Ezek az erők teremtik a hiteles, az élni érdemes életet, annak ellenére, hogy a világ folyása ezt az életet újra és újra az elsodrással veszélyezteti. Isten Országá az érkezés, a jövetel folyamatában mindig emergens, azaz: ez teszi lehetővé, létesíti a teremtményi együttélés újabb és újabb módzatait, tehát tartós befolyással rendelkezik, formáló, létrehívó változásokat gerjeszt. Jézus példázatai mindenekelőtt nyilvánvalóvá teszik ennek az Orzágnak láthatatlan voltát és erejét, rejtettségét és vonzását, makacsul emergens közeledését, de nem kevésbé azokat a módokat is, melyek rendkívüli változatosságban próbálják megjelenését akadályozni. Ezeket a példázatokot úgy is lehet tekinteni, mint az Isten Országá jövelele ellen fellépni próbáló emberi védekezésmódok tipológiáját.

Miként az a mustármagról (Mk 4,30 és köv.; Mt 13,31 és köv.; Lk 13,18 és köv.), a kovásról (Mt 13,33; Lk 13,20 és köv.) és a vetésről szóló különböző példázatok (Mk 4,26 és köv.; 4,1 és köv.; Mt 13,1 és köv.; Lk 8,4 és köv.) mutatják, Isten Országá alkotó-elemeiben észrevehetően, könnyen elsiklik felette tekintetünk, s gyakran lebecsülik azt⁴³. Nem lehet azon csodálkozni, hogy hozzá nem értő emberek a frissen bevetett földre tekintve egyáltalán semmit, vagy éppen csak a kopár földet veszik észre. De azon

sem csodálkozhatunk, ha mások viszont ugyanitt már látni vélik a következő időszakra rendelt mindennapi kenyeret és egy egész közösség eljövendő életének természeti alapját is. Ugyanarra a vetőmagra tekintve, az egyik ember a reménység csíráját látja benne, a másik ember pedig gondokat okozó figyelmeztetést fedez fel abban. Az eltérő tapasztalatok, a különböző váradalmak ténylegesen eltérő emergens folyamatokra irányítják a tekintetet, s eltérő gyakorlati viszonyulásmódokat eredményeznek. Egy silány aratás után sok ember másként fogja látni még a vetőmagnak általunk alig befolyásolható növekedését is, mint normális vagy bőséges termés esetén. Ennek megfelelően az önkéntes önkorlátozással összefüggő eseményeket az emberek viszonylag eltérő módon fogják – az események belső logikájától is eltérő módon – értelmezni és felfogni. Vagy ami még rosszabb: a maguk eltérő módján észre sem venni, illetve semmibe venni azt. Előfordulhat az is, hogy az önkéntes önkorlátozás látszat szerint sem, még kevésbé valóságosan tekintve, abszolút semmi eredményhez sem vezet. Ugyanígy lehetséges, hogy sokaknál megtörténik a mások javát szolgáló önkorlátozás anélkül, hogy ez különösebb kölcsönhatást vagy éppen az élet transzformációját eredményezte volna. A magvetőről szóló példázat összefüggésébe állítva ezt, így fogalmazhatunk: az Isten országáról szóló Igét, az isteni hatalomgyakorlás emergens közeledéséről szóló híradást éppúgy, mint az emberi életviszonyoknak az áthatását ezektől az erőktől lehet tudomásul nem venni, meg nem érteni – azaz az Ige gyümölcstelen maradhat. Ahol azonban konkrét hatásának feltűnés nélküli mivoltában az emberek felismerik Istennek erejét, ott a jó magvető reménysége szerint gazdag termés várható. Az elrejtett kincsről és a gyöngyről szóló példázatok (Mt 13,44 és köv.) szólnak arról a túlcserdülő örömről, amit a nehezen felismerhető Isten Országának a felismerése vált ki az emberekből.

A példázatok azonban nem csak azokra a nehézségekre mutatnak rá, melyek az Isten Országá jövelelel kapcsolatban – akár emergens módon a konkrét formákat illetően, akár a feltűnésmentességet illetően – felmerülnek és felismerhetők. Miként Máté a konkoly és búza, illetve a szakadozó háló példázataiban (Mt 13,36 és köv.; 13,47 és köv.) hangsúlyozza, Isten Országá jövelelel akadályozhatják, illetve megértését nehezíthetik az offenzívabbá lendülő ellenerők, valamint azok az esetlegesen kiváltódó események, melyek Isten Országá célkitűzéseinek egyáltalán nem felelnek meg. Ezek a példázatok az eschatológiai szétválasztás ígéretével zárulnak, melynek során elkülönül majd a hiteles, érvényes, örök élet az érvénytelen, nem hiteles, elveszett létektől. Itt is nyilvánvalóvá válik a törvényhez történő kapcsolódás⁴⁴. Az igazak fényleni fognak majd az Országban, mint a Nap, miután megtörténik az igazak szétválasztása a gonoszoktól (vö. Mt 13,42; és 13,49 is). A meg nem maradó, elvetendő életet azok élik, akik másokat megbotránkoztattak és Isten törvényét megszegték (Mt 13,41). Ezzel még nincs vége az Isten Országá és annak eljövetele akadályoztatásának. Egyes példázatok – mint pl. a tíz szűz-

ről szóló, vagy a talentumokról szóló – olyan akadályokra utalnak, melyek azoknak emberi restségéből vagy éppen hiányos körütekintéséből adódnak, akik már Isten Országára váradalmában élnek (Mt 25,1 és köv.). A királyi mennyegzőről szóló példázat (Mt 22,1 és köv.; Lk 14,15 és köv.) végül azokat az emberi vonakodásokat veszi sorra, melyek a világi üzletelésekkel függenek össze, s akadályt gördítenek azok elé, akik ennek a boldog eseménynek kívánják szentelni erejüket és idejüket. Sok embernek inkább azt kellene ajánlanunk, hogy *a mindennapi gondok és „bizniszelések” dolgában „állítsák magukat takarékra”, redukálják vágyaikat (Selbstreduktion)*, mielőtt a mások javára történő önkorlátozásra gondolnának. Így belátható közelségbe kerülhet hozzájuk a hiteles életben való tényleges részesedés öröme.

Jézus példázatai rávilágítanak Isten Országára kijelentésének sokféle alkadyoztatására, az emberi önkorlátozásra, öngáncsolásra, melyek éppen az Ország konkrét közeledésével és a felismerés örömeivel állanak szemben. De még ezek sem képesek elleplezni a hatalmas különbséget az érvényben maradó, igazi, s az érvényét veszítő, gonosz élet között. Tagadhatatlanul mindkettő jelen van ugyanabban a kultúrában, ami egyre inkább látszik szentesíteni a senkire nem tekintő szabados önérvényesítést, vagy az éppen csakhogy mérhető odafigyelést a másik emberre, tehát egyfajta „menetekelt”.

Ezekben a példázatokban egy másfajta alapvonal rajzolódik ki, ami sokkal erőteljesebb, mint az összes fenyegetés, s kifejezőbb, mint az ítéletre történő utalás. *A példázatok azt emelik ki, hogy Isten Országára láthatatlan, s valóban nehezen fogható fel; de jelzik továbbá a jövetelével szemben felhozott sokfajta emberi torzítást és irritációt, illetve a különféle, tudatos és nem tudatos visszautasításos- és tagadó magatartásformát. Ugyanakkor ezek a példázatok arra is ösztönöznek, hogy a szükségtelen gátlásokat legyőzzük. Így tekintve ezeket, felfedezhetjük bennük Istennek irántunk tanúsított szeretete hírüladását. A példázatok tekinthetők a gondoskodó felhívás jeleinek is: Isten ereje láttán töltson el öröm minket, még akkor is, ha ez az erő esetleg pont emergens valósága és közelsége miatt oly’ rejtőzködőnek tűnik számunkra.*

Ezzel a kéréssel tehát: „Jöjjön el a Te országod!”, azt adják tudtul az imádkozók, hogy ez a felszólítás nem pusztába kiáltott szó. Így adjuk mi Istennek újra és újra tudtul készségünket: a világ megújulásáért odaszánjuk magunkat azzal az erővel, ami éppen a mások javát elősegítő szabad és önkéntes önkorlátozásból fakad.

Michael Welker
(Fordította: Békefi Lajos)

Jegyzetek

1. vö. Mt 18,3 és kk.; 19,14; Lk 18,16 és kk. – 2. vö. Lk 11,20. – 3. „Az Isten Országára váradalmának jelentősége a keresztyén gyülekezet bizonyágtétele szempontjából.” Az EKU Teológiai Bizottságának szakvéleménye, Neukirchen 1986, 17. Vö. Mk 1,15; Mt 4,17. – 4. Az említett szakvéleményben és H. Merklein: Die Gottesherrschaft als Handlungsprinzip. Untersuchungen zur Ethik Jesu (FzB 34), Würzburg, 1981. – Ugyanó: Jesu Botschaft von der Gottes-

herrschaft. Eine Skizze (Stuttgarter Bibelstudien 111), Stuttgart, 1983., 25. és 11.o. – 5. Ld. szakvélemény, 19.21. – 6. E. Castro: Freedom in Mission. The Perspective of the Kingdom of God. An Ecumenical Inquiry, Genf, 1985. 64.o. – 7. E. Jüngel: Bevezető referátum, az EKU Teológia Bizottságának szakvéleményéhez, 30.o. – 8. D. Rüschi: Art. Lehre, TRE XX, 608. és kk.o. – 9. Az alábbi tanulmányok tudatosan nem a „királyság”-konceptiókból indulnak ki, hiszen túl nagy fényűzés lenne a különböző államelméletekkel vitatkozni, azután azokat a bibliai hagyományokkal összevetni, hogy a téves képzeteket lehántsuk róluk. Tanulmányomban megelégszem azzal, hogy az Isten Országára teológiának néhány hagyományos elméletére tekintve javasoljam a keretet alkotó képzetek megváltoztatását. Éppen ennyire ügyelek arra, hogy elkerüljem a teljes mértékű krisztológiai koncentrációt. Fontos, de legalább annyira érthetetlen vagy félérthető fogalmazásmódokat (pl.: „Jézus Krisztus Isten Országára egy személyben”) először is értelmezni kell. Ahhoz azonban, hogy megérthessük az összefüggéseket, Krisztus és Isten Lelke, s Krisztus személyének univerzális nyilvánosság-jellege között, először is szükség van a keresztes teológiájának, a feltámadás hatalmának, a Lélek kitöltése, valamint az Emberfia visszajövetelének teológiailag alapos átgondolására. Ebbe az irányba mutat néhány munka, így E. Schlink: Ökumenische Dogmatik, Grundzüge, Göttingen 1983, 293. és kk.o. – H.-J. Kraus: Systematische Theologie im Kontext biblischer Geschichte und Eschatologie, Neukirchen 1983, 15. és kk.o. – G. Ebeling: Dogmatik des christlichen Glaubens III, Tübingen 1979, 477. és kk.o. – M. Welker: Gottes Geist. Theologie des Heiligen Geistes, Neukirchen 1992, 174. és kk.o.; 214. és kk.o.; 279. és kk.o. – 10. Mt 19,16 és kk., kiváltképpen 18 és kk.; vö. Mk 10,17 és kk., kiváltképpen 19.; Lk 18,18 és kk. Ezek a textusok nyilván bizonyítják, hogy a különböző megjelölések, mint pl. az „örök életet nyerjek”, a „maradandó kincs a mennyben” és az „Isten Országába jutni”, valójában ugyanarra a tényre vonatkoznak. – 11. Itt főként a Dekalógus második tábláján lévő parancsolatokra esik a hangsúly. – 12. Vö. ezzel W. Huber: Konflikt und Konsens. Studien zur Ethik der Verantwortung, München 1990, 205. és kk.o. – Uő.: Selbstbegrenzung aus Freiheit. Über das ethische Grundproblem des technischen Zeitalters, in: EvTh 52, 1992, 128 és kk.o. – 13. Az „önvisszafogás” szabadságának hangsúlyozása fontos akkor, amikor az önfeláldozásnak sokfajta ideológiája létezik. – 14. Mt 19,21; Mk 10,21; Lk 18,22; vö. Lk 12,33. – 15. Ezentúl mérlegelendő, hogy vajon a követésre szólító hívásnak nem az a tartalma, hogy az a kultuszt érintő törvényeket is beolvassza magába, s egyben felülmúlja azokat, ugyanígy azokat a törvényeket is, melyek a teremtményi és az Istennel nyilvánosan is követhető kapcsolatteremtést tűzik ki célul? Lásd ehhez M. Welker: Security of Expectations. Reformulating the Theology of Law and Gospel, in: Journal of Religion 66, 1986, 237 és kk.o. – 16. Lásd pl. a Szövetség könyvének rendelkezéseit, Ex 21,2 és kk.; 22,20 és kk. – 17. Lásd Lev 19,9 és kk.; 23,22; 24,21 és kk. Bernd Janowskinak köszönöm ebben a tekintetben segítő észrevételeit. – 18. Lásd ehhez Deut 14,28 és kk.; 26,12-15. – 19. Mt 18,23 és kk.; valamint 20,1 és kk.; ezenkívül lásd még a tékozló fiú példázatát (Lk 15,11 és kk.), s az Úri imádság összefüggéseit, Mt 6,10-12; Lk 11,2-4. – 20. Nem csak arról az igazságosságról van itt szó, ami a késve belátásra jutó személyből tiszteletet vált ki, hanem arról is, hogy a tisztelet akkor is kiváltódik, amikor azt nem várta és remélte senki. – 21. Vö. Mk 10,23 és kk.; Mt 19,24; Lk 18,24 és kk.; de Lk 12,16 és kk. is. – 22. Ez a „csalódás” mindenesetre összefügg az Isten Országáról alkotott téves elképzeléssel, amit a III. fejezetben közelebbről is szemügyre veszünk. – 23. G. Klein: „Isten Országára”, mint központi bibliai fogalom, in: EvTh 30, 1970, 642-670.o., ahol is kereszttáblázatot állított össze ezekkel a duális fogalmakkal: „túlvilági-evilági”, „jelenvaló-eljövendő”. A négy pozíciót a következőképpen írta le: Az ortodox felfogás úgy írja le az Isten Országát, mint túlvilágit és eljövendőt, az újabb eschatológia (mindenekelőtt Jürgen Moltmann reménység-teológiája) azonban úgy írja le, mint evilágit és eljövendőt. Herbert Braun úgy vélekedik róla, mint evilágitól és jelenvalóóról, Günter Klein pedig mint túlvilágitól és jelenvalóóról. – 24. E. Staehelin: Die Verkündigung des Reiches Gottes in der Kirche Jesu Christi, I-VII., Basel 1951-1965. – 25. Gerhard Ruhbach, Rudolf Mau, Hans-Georg Geyer, Johannes Wallmann, Eberhard Jüngel, Christof Gestrich, Martin Onasch, Hennig Schrüer, Jürgen Miethke und Rudolf Weth írták a történelmi, feldolgozó jellegű dolgozatokat. Lásd még ehhez R. Mau/M. Beiniker: Art. Herrschaft Gottes/Reich Gottes V/VI, TRE XV, 218 és kk.o. – 26. Lásd a

szakvélemény 75.o-t! – 27. „Alexandriai Kelemen szerint a 'gnosztikusok' szintjére jutott keresztények már részesei Isten Országának”, Origenes szerint pedig Isten Orzága egy jelenvaló, „ám a külső realitástól radikálisan megkülönböztetendő lelki valóság”, in: a szakvéleményben, 76.o. – 28. Szakvélemény, 78.o. – 29. Szakvélemény, 79.o. – 30. Uo., utalással *M. Bucerre* („De regno Christi”, 1550). – 31. Lásd ehhez *G. Seebass*: Reich Gottes und Apokalyptik bei Thomas Müntzer (Lutherjahrbuch 58), 1991, 75 és kk.o., kiváltképpen a 80. és kk.o. – 32. szakvélemény, 84.o. – 33. Vö. ua., 79.80 és 84.o. – 34. A különböző aspektusok bemutatására 1.: *P. Tillich*: Systematische Theologie III, Stuttgart 1966, kiváltképpen 407. és kk.o. – 35. *W. Krohn/G. Küppers* (Hg.), Emergenz: Die Entstehung von Ordnung, Organisation und Bedeutung (stw 984), Frankfurt, 1992, 398.o., ami inkább a mikroszkópikus kölcsönhatásokra szorítkozik. L. még (csatlakozva A.N. Whitehead-hez és S. Alexander-hez) *G.H. Mead*: The Philosophy of the Present, La Salle 1959, 65. és k.o. – 36. Vö. ehhez *M. Welker*: Hegen and Whitehead: Why Develop a Universal Theory?, in: G.R. Lucas (Hg.): Hegel and Whitehead. Contemporary Perspectives on Systematic Philosophy, Albany 1986, 121 és kk.o. – 37. A kitűnő Harper Atlas a Bibliához, Hg. von *J.B. Prichard*, New York 1987, szintén alkalmazza az „emergencia” kifejezést a politikai hatalom minőségileg új konfigurációjának fellépésekor, pl. „The Emergence of the Iron-Age Kingdoms in Syro-Palestine”, 70.o. – 38. Vö. I. résszel, s az ott idézett

munkákkal! – 39. L. ehhez *D. Ritschl* gondolatait arról, hogy „megoldatlan teológiai problémákat vagy problémákat okozó jelenségeket hipotetikusan azzal is meg lehet oldani, hogy azokat a jövőbe helyezzük át” (uő.: Zur Logik der Theologie. Kurze Darstellung der Zusammenhänge theologischer Grundgedanken, München 1984, 306.o. – 40. Vö. *G.W.F. Hegel*: Phänomenologie des Geistes (PhB 114), Hamburg 1952, 158 és kk.o. – 41. Ennek a hatalomnak egyik hatásformája a reménység. L. ehhez *J. Molmann* hangsúlyos gondolatát arról, hogy az Isten Országára vonatkozó reménység jellemzi még a „társadalomtörténetben megjelenő életet, cselekvést és szenvedést is” (uő.: Theologie der Hoffnung. Untersuchungen zur Begründung und zu den Konsequenzen einer christlichen Eschatologie, München 1964, 304.o. és 299.s kk.). Annak a tárgyyszerű és realista eschatológiának viszont, amire igencsak szükségünk van, nem szabad e teológiai tanításnak moltmanni transzcendentalizmusa által elért teológiai és morális színvonalánál alacsonyabb szinten maradnia! – 42. L. ehhez *Welker*: Gottes Geist, 185. és kk.o. – 43. Az újszövetségi példázatok hermeneutikai szerepéről 1.: *Ch. Link*: Die Welt als Gleichnis. Studien zum Problem der natürlichen Theologie, München 1976, 288. és kk.o. – *E. Jüngel*: Gott als Geheimnis der Welt. Zur Begründung der Theologie des Gekreuzigten im Streit zwischen Theismus und Atheismus, Tübingen 1977, 395 és kk.o. – 44. Vö. ehhez az I. részt!

EMLÉKEZZETEK MEG...

Dévai Mátyás életműve és korszakos vonatkozásai

Dévai Mátyás művei

A következő fejezetekben Dévai Mátyás műveinek korszakos és áldásos vonatkozásait tárgyaljuk. Dévai küzdelmes élete nagy tanítás az utókor számára, de semmivel sem kevesebb jelentőségű műveinek hatása.

Sok próbatételt, üldöztetést, börtönt hordozott hőiesen, szinte egész életén keresztül. Attól kezdve, hogy megismerte az evangélium nagy igazságát, számára a reformációban végbemenő változás, megújulás, nem csupán frázis volt, hanem tényleges valóság: küldetés. Mint láttuk, az egész ország területét figyelembe véve – nagyon sok helyen megfordult, térített, prédikált. Nemcsak azokon a településeken, amelyekről tudomásunk van, hanem azokon a helyeken is, amelyekről nincs hiteles adatunk, és csak szájhagyomány őrzi tevékenységét. Apostoli munkát végez magyar honban. A „magyar Luther” nevet is nagy bátorságával, az Istenben bízó ember nagy önérzetével, az evangéliumi kereszténység lényegének megragadásával, az Isten igéjének szüntelen hirdetésével szerezte.¹

Dévainak azonban nemcsak mindenki előtt ismert hányatott élete tett bizonyosságot Isten igéjéről, annak felismert igazságairól, hanem teológiai és irodalmi művei is. Nem volt nyugodt otthona, mégis írt, háborúk, csaták zajlottak, fegyverek zaja vette körül, mégis alkotott. Ilyen körülmények között született a reformáció, sőt a nemzet magyar nyelvű irodalma. Igaz az, amit irodalomtörténésünk e korról megállapít: a reformáció tanításait, legfőbb tételeit a vezető magyar reformátorok maguk foglalták írásba. E prózai művek különféle értekező formában kifejtett vallási

oktatások, magyarázatok kettős célt szolgáltak. Szerzőik egyrészt prédikátortársaikat, az iskolamestereket, diákokat kívánták alapvető kézikönyvvvel segíteni a reformáció eszméinek hirdetésében, a tömegek között élőszó, vagy énekek útján való terjesztésében. E teológiai munkákat tehát elsősorban a prédikátor olvasók használatára szánták. Másrészt azonban számítottak a szerzők – főként a periódus második felében –, az olvasni tudó világiak, nemesek és polgárok érdeklődésére is. A reformáció eszméjét hirdető műveket magyar nyelven először az első nagyhatású magyar reformátor, Dévai Bíró Mátyás írta. Őt követte sok tudós prédikátor számtalan írása.²

Vegyük számba Dévai Mátyás műveit, azok korszakalkotó jelentőségét. Először egy a nép által róla írt ének rá való hivatkozását, a továbbiakban költői, majd teológiai irodalmi alkotásait.

„Magyar nyelven Mátyás vala az prédikátor”

Dévait – aki jóformán az egész magyar hazát bejárta –, szinte mindenki ismerte. A nép szeretetébe fogadta, s nemcsak a „magyar Luther” jelzővel tisztelte meg, hanem éneket is szerzett róla.³ Az ének kezdő sora így hangzik: „Magyar nyelven Mátyás vala az prédikátor”. Ennek az éneknek önálló dallama volt és annak idején végigénekeltek a hívek a bizonyára több versszakból álló éneket. Sajnos sem a dallam, sem a szöveg többi része nem ismert ma, elveszett. Csak a kezdősor maradt meg. Az, hogy létezéséről tu-

dunk, annak köszönhető, hogy későbbi énekeskönyvekben, mint jól ismert önálló éneknek a dallamára más éneket énekeltek ennek kottájára. Bornemissza Péter énekeskönyve (Énekek három rendben c.) és más énekgyűjtemények, az „Emlékezzél mi történik Uram mi rajtunk, és tekints meg mely szidalomban mi most vagyunk...” kezdetű dicséret szövegét énekeltek a Dévairól szóló ének dallamára.⁴

A Dévairól írt ének országszerte ismert dallama a reformátor országosan ismert személyének a bizonyítéka.

Dévai éneke

Dévai maga is írt egyházi éneket, illetve verset. „Minden embernek illik ezt megtudni Minden embernek illik ezt megtudni” kezdősorral. Ezt a verset a: „Boldog az olyan ember...” kezdetű ének dallamára énekeltek a hívek. A magyar reformált egyház nyilvános istentiszteletein használt énekeskönyvekben századokon át – egészen az 1863-ig megjelent énekeskönyvekben – rendszerint ott állt Dévainak ez az éneke. Ebben a szerző a keresztyén hit főbb ágazatait adja elő.⁵ A vers legfőbb vallási gondolatait tartalmazza. Kora kívánalmaihoz mérten választotta a verses formát azért, hogy jobban bevésődjenek tanai a gyülekezetek emlékezetébe. Reformátori igehirdetésének mintegy összesűritése ez az ének.⁶ A versszakok kezdő sorainak első betűi a szerző nevét adják:

*„Minden embernek illik ezt megtudni,
A hit nélkül senki nem idevélhet,
Tanuld meg most mi légyen a te hited,
Tudnod kell, hogy Isten egy állatjában,
Ha nehéznek tetszik az ösmeretre,
Istennek elvégzett akarataja:
A szent írás az utat megmutatja,
Sokan léznek, meglátjuk, ítéletkor
De vedd elő, régenten mit fogadtál
Esküvésed lássad, hogy meg ne rontsad,
Vennéd eszedbe ember tegadat,
Azt lásd meg csak mit Isten tőled kívánt
Jaj azoknak kik színnel keresztyének,
Fohászodjunk immár mi csak Istenhez,”
A kezdő betűkből állt elő:*

„MATTHIAS DÉVAJ F”: azaz fecit.

Dévai versének nyelvezetéről Szilády Áron azt írja, hogy erőteljes, világos, soronként rövid mondatokból áll. Mintha a szerző jellemét tükrözné. Pártatlan nyíltságot mutat a költemény, és személyválogatást nem tűrő hitének ereje sugárzik belőle. Reménységgel fohászodik Istenhez: oltalmazza meg nyomorult országunkat. Nemcsak tanít verse által, hanem buzdít. 11 szótagú sorai 4+4+3 tagú ütemekre oszlanak, s négyenként alkotnak egy strófát, melynek hol mind a négy, hol csak két sora rímel, s ezek is hol párosan, hol keresztként.

Sententiae de sanctorum dormitione és Rudimenta salutis

Dévai Mátyásnak ez a két műve első reformátori irodalmi működésének a kezdetére tehető, 1531-re. Ebben az időben Budán tartózkodott és itt írta ezt a

két munkát, amelyek valószínűleg csak kéziratban maradtak fenn. Így is széles körben ismertek voltak, és „kézikönyv” gyanánt használták. Dévai későbbi művének ajánló levelében, melyet Bebek Imréhez intézett, szól arról, hogy egyik hitfele és barátja számára 1531-ben írt egy művet a szentek aluvásáról, de nagy sietéssel és szabatoság nélkül. Egy másik barátja szedte azt rendbe és toldotta meg egy Krisztusról szóló elmélkedéssel, a szentek igénybe nem vételéről szóló és a halál lenti és élet utáni helyzetéről – úgyhogy ilyen formán az egészből egy „épkézláb kis könyv” (iustus libellus) lett. A címe: Sententiae de sanctorum dormitione (Szentenciák a szentek alvásáról). Ez a mű rövid tételekből állt és a feljegyzések szerint 1535-ben már nem volt a szerző birtokában, elveszett.⁸

Dévai másik kéziratosa munkája a: Rudimenta salutis (Az üdvösség alapkövei) című. Nem sokkal az előző után keletkezett. Ebben a reformátori hitigazságok 52 tételét fogalmazza meg. Bátsi Ferenchez írt ajánlása arról szól, hogy bizonyos proposíciókat (bizonyító summákat) készített, melyeket elmélkedés végett barátaival közölt valamikor, nem előre megfontolt terv szerint. Ez is előbbi írásával együtt rövid idő alatt elterjedt, és nagy közkeletűségnek örvendett.⁹ Tekintettel gyakorlati rendeltetésüknek ezek az írások magyar szövegűek voltak. Eredeti alakjukban nyomuk veszett, csak későbbi nyomtatásban megjelent kiadványokkal összefüggésben lehet tartalmukat rekonstruálni. Hasonlóképpen nincsen nyoma Dévai feltehetően ama másik két, 1535 előtt írt „tractatus”-ának sem, amelynek cáfolatát Szegedi Gergely – Dévai katolikus ellenfele – későbbre ígéri.¹⁰

Amint terjedni kezdtek ugyanis a reformáció eszméi, illetve a Dévai Mátyás által hirdetett nézetek, elsőként Szegedi Gergely szerzetes lépett fel velük szemben. Ő lett Dévai nagy ellenfele az irodalmi vita területén. Szegedi már Mohács előtt is üldözte a lutheri tanokat. Inkvizíciós tevékenységet folytatott. Heltai Gáspár „füncs” (ugrándozó, minden lében kanál) csacsogó fráternek nevezte, aki a váradi, az egri és más egyházi személyekkel összefogva 1538-ban a segesvári hitvitán Szántai István mestert is máglyára akarta küldeni. Szerencsére nem sikerült terve.¹¹ Dévai Mátyással és megújulást hirdető tanításaival szemben is támadást indított. Elleniratokat készített reformátorunk műveivel szemben, de a gondviselés munkája, hogy éppen az ő visszavágásaiból ismerhetjük meg Dévaink elveszett, ismeretlen alkotásait.¹²

Disputatio – Apologia – Expositio Examinis

Dévai Mátyás 1537-ben megjelent művének a címe: „Disputatio de stato in quo sint beatorum animae post hanc vitam” (Vita a szentek lelkének állapotáról eme élet után). Ez három hitvitázó iratot tartalmaz. A könyv első részének belső címe: „Confutatio apologiae cuiusdam Gregorii Seghedienensis”. A külső címnek megfelelően főleg a szentek (üdvözültek) halál utáni állapotáról szól, érintvén a kapcsolatos kérdéseket. A második rész belső címe: „Apologia quarundam propositionum”. E rész előzményei Dévainak 1531-ben készült 52 tétele, és Sze-

gedi Gergely Censurái voltak. A harmadik rész azokat a cikkelyeket tartalmazza, amelyeket Dévai a bécsi börtönben történt kihallgatása idején fogalmazott meg a kihallgató Fáber János püspök kérdéseire. Címe: „Expositio Examinis”.¹³

A Disputatio első része a *Confutatio apologiae*, mely válasz Szegedi Gergely irodalmi támadásaira. A támadás a maga egészében nem volt ismeretes, csak Dévai viszontválaszából tudunk következtetni mondanivalójára.

A reformáció már kezdeti szakaszában legfőbb vívmányára helyezte a hangsúlyt. Ez pedig az volt, hogy az üdvösség elnyerésének a tételében a szentek közbenjárása helyett Krisztusra, Isten és emberek közti egyetlen Közbenjárójára irányított a figyelmet. Ennek alapján a szentekhez való imádkozás vagy szentek imádása Biblia-ellenes.

Dévai kérdései így szóltak: hol vannak a Krisztusban alvó szentek teste és lelkei? Tudnak-e valamit rólunk? Könyöröghetnek-e érettünk? Hívhatók-e közbenjárókul?

Szegedi feleletei ekként hangoznak: Első igazság: Krisztus teste isteni dicsőségben mennybe ment, a többi szenteké az egybehangzó tudós vélekedés szerint a földben („in pulvere”) van, csak a boldogságos szűznek és Jánosnak, Jézus rokonának testéről vannak e tekintetben még bizonytalanságok.

A második igazság: A gonoszok lelkei a föld mélységeiben vannak örök kínok között.

Harmadik igazság: Minden megholt szent lelke fenn van a mennyben, Krisztusnál.

Mit felel ezekre reformátorunk? Az első tételt úgy cáfolja, hogy csodálkozik azon, hogy Szegedi a scholasticus dogmák ellenére így mert tanítani a szentek testéről. Hát nem kerültek testestől a *limbusba*? (purgatorium, tisztító tűz) Krisztus dicsőült testéről senki sem beszélt; ami pedig bizonytalan még, azt el kellett volna döntenie.

A második és harmadik tétel cáfolatában Dévai előhossa azt a kérdést, amit a tudósok tesznek föl, hogy nem haszontalan-e a fenti kérdésekkel foglalkozni? Szerinte mind a keresztyén tan, mind a keresztyén hit szempontjából nagyon fontos annak kiderítése, vajon úgy élnek-e a szentek a másvilágon, hogy jogosan vethetik-e beléjük, mint közbenjárókba bizodalmukat a hívők? Ezért szól először is a másvilágról, s megállapítja, hogy a hívő már életében üdvözülni, a hitetlen már életében elkárhozik.

Mennyiben lehet szó a szentek aluvásáról – teszi fel a kérdést. Az alvó nem tud az élőkről, így a szentek is alusznak ránk nézve. Nekünk pedig arra legyen gondunk, hogy Istennek éljünk... Nem lehet a szentekben bízni, akik különben is csak teremtmények. A szenteknek mindjárt haláluk után való mennybejutásuk római katolikus tétele, ellentétbe kerül a limbusról – vagyis a purgatoriumról szóló tanával. Ennek alapján Dévai két fontos tételt állít fel:

Az egyik: egyetlen szent sem dicsőült meg mind teste, mind lelke szerint.

A másik: egyedül Krisztus dicsőült meg teste-lelke szerint a mennyben... Ő a mi királyunk, Urunk, a di-

csőség országában egyetlen ügyvédünk, közvetítőnk, közbenjárónk, alkuszunk, tolmácsunk, szószólónk, oltalmazónk pártfogónk – igaz Isten és igaz ember.

Szegedi azt állítja, hogy a szentek tudván a mi dolgainkról, könyörögnek érettünk.

Dévai ezt is megcáfolja. A szentek csak a földön imádkozhatnak a földiekért; a dicsőség országában ki-ki a maga terhét hordozza, és sem magáért, sem másért nem könyörög. Krisztusnak egészen sajátos, senki mással meg nem osztható tisztsége a közbenjáró tiszt. Emberi mivoltával, büntelen halálának érdemével szerezte meg a váltságot nekünk és ezáltal lett üdvösségünknek eszközi okává.¹⁴

Érdekes, hogy már Dévai idejében vita tárgyát képezte az a felfogás, amely szerint első István felajánlotta országát szűz Máriának. Így szól erről reformátorunk: „A barátok harsány hangon kiabálják, hogy hiszen István, a magyarok első királya, az országot szűz Máriának ajánlotta; – aki, hogy az ország pártfogója, magok a pénznyomatok is bizonyítják”. „Erre csak azt mondom, hogy a király nem tudta, hogy mi-
ben áll a hit ereje és mivolta; mert a hit egyedül az Istent hívja segítségül, és egyedül Krisztusra tekint, nem is üdvözölve a szenteket és a boldogságos szűzet”.¹⁵

Dévai jól látta a régi egyház egyik legnagyobb bűnét: sokféle gátat vet híveinek az Úr Jézus Krisztussal való személyes, élő kapcsolatuk elé. Az egyik legfontosabb gát a „szentek” csontjainak, képmásuknak, nevüknek tisztelete és segítségül hívása. Dévai szembe fordul ezzel az akadállyal.¹⁶

Dévainak *Apologia* c. műve Szegedi Gergelynek *Censurae* c. írását rostálgatja, amelyben a barát az ő 52 reformátori tételét támadta meg. A műből megkülönböztetőleg az egész vita képét össze lehet állítani.

Az Apológiát Dévai Bátsi Ferenc szepesi prépostnak és királyi titkárnak ajánlja. Az ajánlásban nagy alázatáról tesz tanúbizonyosságot, amikor az őt tudatlansággal vádolók kijelentéseire így válaszol: „...valóban méltán elismerem tudatlanságomat, és bevallom, hogy én Pállal együtt nem tudok egyebet, hanem csak a Krisztust, és pedig azt, aki megfeszítettet...”¹⁷

Az Apologia első tétele a Szentírással kapcsolatos állásfoglalás. E szerint a teljes Szentírás két részre oszlik: törvényre és evangéliumra; avagy az egész Szentírásnak általában Ó- és Újszövetségnek tehát két része van: törvény és ígélet.

Szegedi ezzel szemben – okoskodó módon – azt állítja, hogy az Írás törvényen és evangéliumon kívül még *fenyegetésből* (cominatio: Mt 25; Lk 13; Jn 5), *megengedésből* (permissio: 1Kor 7) és *tanácsból* (consilium: Mt 19; 1Kor 7) is áll és csodálkozik, hogy ezeket nem vette észre.

Dévai válaszában kifejti: Nyilván van minden hozzáértő előtt, hogy amit követelnek tőlünk, az törvény, amit ígérnek, az ígélet. Az ígélet hirdetése az evangélium. Az ige helyes megosztása (2Tim 2,15) is azt kívánja, hogy a törvény rettentse a szíveket, az ígélet vigasztalja... Ha törvényből már megismertük betegségünket, ismerjük meg az orvost is: Krisztust („cognito morbo, cognoscamus et medicum Christum...”)

A második tétel a természeti és tételes törvény

dolgaiban igazít el. Ebben rámutat arra, hogy a törvény harcol a természet ellen, a kegyelem pedig tökéletességre viszi azt.

A hatodik tételben a barát háromféle jóról beszél, a természeti, erkölcsi és kegyelmi jóról. Dévai a Biblia alapján azt mondja: Krisztus és Keresztelő János csak két fáról: jóról és rosszról tudnak, semlegesről nem. Ama bizonyos „erkölcsi jócselekedetek” különben is csak a világra nézve értékesek, Isten előtt semmi, hit nélkül. De meg az erkölcsi jó és a kegyelmi lényegükben egyik is.

A hetedik tételben Dévai a törvény hármasságáról beszél, mely teljesen megegyezik Kálvin felfogásával. Megmutatja a természeti állapot bűnös voltát, megzabolazza a testet, hogy ne saját kénye szerint éljen és Krisztushoz utasít. Szegedi a törvénynek négy hasznát említi, Dévai azonban a negyediket csak polgári megigazulásnak tartja, Isten előtt lelkiileg nem igazít meg, mint ezt szerénsségi helyekkel bőven bizonyítja.

A tizenegyedik tételben a bűnbánat összetételéről szól és megállapítja, hogy annak két része van, úgy mint a bűnnek a megismerése, valamint a Krisztusban való hit.

A huszonegyedik tétel sarkalatos igazságot fogalmaz meg. A reformátorok alapvető felismerését. Ez pedig az, hogy Isten előtt egyedül a hit igazít meg, azaz üdvözít, szerez bocsánatot, tesz Istennek fiává (Jn 1,12). Az emberek előtt a jócselekedetek igazítanak meg, azaz nyilvánítanak igazságot. Nevetséges ezzel szemben Szegedi állítása, hogy ti. Dévai ezt csak azért tanítja, hogy a maga renyheségét mentse, tehát nem mintha tudománya készítené rá, hanem rosszakarattól. Dévai cáfolata egyértelműen a páli igékre támaszkodik: a Galatákhoz írt levél 2. részére és a Rómabeliekhez írt levél 3. fejezetére. Itt hangsúlyos a Krisztusba vetett hit és a kegyelemből való megigazulás. Az egyházi atyák egész sora támogatja ezt a felfogást.

A negyvenedik tételben Dévai megállapítja, hogy a fülbegyónásnak nincs szentírásbeli alapja.

Az imádságra vonatkozó tanításokat a 41-44. tételekben rögzíti, melynek lényege az, hogy az élőszóval való könyörgés legyen rövid, de hitből származó. Krisztus egyetlen közbenjárói tisztéről az 50. pontban szól. Legvégül pedig Isten elválasztó tervéről szóló tanítását rögzíti mintegy függelékként.¹⁸

Az *Expositio Examinis* Dévai bécsi kihallgatásának a leírása. Amikor fogságban volt a bécsi börtönben, Fáber János püspök különféle vádló kérdésekkel ostromolta. Ezt Vitus Theodornak Bátsi Ferenc szepesi prépostnak történő ajánlása vezeti be. Ezt írja Vitus a prépostnak:

Midőn Dévai Mátyás, kitűnő műveltségű és kegyességű férfiú, a téli utazás miatt megromlott egészsége tekintetéből itt nálunk néhány hónapig tartózkodott, gyakorta beszélgeténk együtt a vallásról és közös tanulmányainkról...Egyebek közt megemlékeztünk azon eléggé terhes fogságokról is, melyeket Dévai az evangéliumi tudományért csaknem három évig szenvedett...a bécsi Fáberről tett említést, ki által a fogházban kikérdezett...felkértem, hogy tegye azt írásba...tőle könnyen meg is nyerém...baráti sür-

getésemnek szívesen engedett, és a püspöki süveges tudor ama vizsgáló kérdéseit, többi műveivel csatolta. Ki ne bosszankodnék, hogy eretnokség gyanúja miatt elfogott embert rabláncra vernek és fogságba vetnek...Jónak látom pedig hogy ezen vizsgálati tordalékok neked ajánljam, derék férfiú, Ferenc!¹⁹ Persze készült erről a vallatásról hiteles jegyzőkönyv is. A bécsi levéltárban található.

Az inquisitio kérdései a személyes és az egyházi élet sok területét érintették. Az első vád Dévai ellen az volt, hogy a pápa és a császár által elítélt, elvetemült lutheri tanításokat hallgatta. Azután az, hogy Wittenbergből hazatérve nem misézett, két szín alatt vette fel és szolgáltatta ki az úrvacsorát. Nem tesz különbséget püspök, presbiter és diakónus között. Nem hisz hét szentséget, nem hiszi a transsubstantiatot, elveti szűz Mária és a szentek közbenjárását, tagadja a purgatóriumot és a fülbegyónást, azt akarja, hogy a köznép nyelvén misézzenek. Huszonhét kérdést és feleletet tartalmaz az *Examinis*.²⁰

E három hitvitázó irat a reformáció teológiai-irodalmi alkotásának kezdetét jelenti. Dévai műve, a Fáberrel és Szegedivel folytatott vita a *polemikus műfaj első jelentkezése* a magyar irodalomban. Ugyanakkor rámutat Dévai jellemére is. Arra, hogy rendkívül higgadt előadó, gazdag biliaismerettel rendelkezik. A vita közben ha nyilvánvaló a fölénye, akkor sem bántó a magatartása. Öszinteség és mértéktartás jellemzi, ami hitvitázó utódainak legtöbbjéről aligha mondható el.²¹

Orthographia Ungarica

Dévai Mátyás nevéhez fűződik az *első magyar nyelvű tankönyv* megírása. Ezzel a magyar nyelvészet egyik megalapítója lett.²² Művének címe: *Orthographia Ungarica*, azaz igaz írás módjáról való tudomány magyar nyelven íratott. Krakko 1538? Vietor.

Azt mondhatjuk ennek alapján, hogy vele kezdődött meg a magyar nyelv hangtani, szótani és mondat-tani elemzése. Ezzel megvetette a mindenkori magyar nyelvtannak az alapját. Dévaira való emlékezés alakalmával ezt is számításba kell venni!

Korábbi történészeink bizonyos feltételezéseit Dévai nyelvtankönyvének legelső megjelenésével kapcsolatban a Régi Magyarországi Nyomtatványok 1473-1600 c. mű vonatkozó helyei tisztázzák. Ennek alapján Dévai Mátyás wittenbergi tanulmányútja alkalmával 1537-ben Krakkoiban is megfordult és Vietor házában tartózkodott. Ott jelent meg nyelvtankönyve, amit aztán Sylvester János is megkapott Vietortól. A könyv Abádi Benedek közreműködésével készült, és később is kiadatott.²³ Ránk csak az 1549. évi javított kiadás maradt. Mint abc-s könyvet, nyilvánvalóan iskolai célra szánta, de a gyermekeken kívül a felnőtteket sem tévesztette szem elől. A reformáció programját alapozta meg, mikor célul tűzte, hogy mindenkinek el kell sajátítani az írást-olvasást, hogy „ak kesség” (a község) is olvashassa a Szentírást. De a betű ismeretének egyéb gyakorlati előnyeiről is igyekezett meggyőzni az egyszerű mezővárosi polgárokat, amikor arra szólította fel őket, hogy

mennyire hasznos, hogy egymásnak mindenki írhasson.²⁴ Az előszóban az olvasónak isteni kedvet kér B.A., majd így folytatja:

„A mi üdvözítőnk a szentírára igazítá mindenütt a tévelygőket: többek között szent Jánosnál V.cap. úgy mond. Hányjátok meg jól az írásokat, azok bizonyoságot tesznek én rólam. Erre pedig, hogy a község is olvassa a szent írást, nagy segítséget tesznek a mi nyelvünkre fordított könyvek. De az írásra a betűnek ismerete, és az olvasásnak tudása útunk. Meg kell azért azt nekünk tanulnunk, hogy olvashassuk mindnyájan a szent írást, tudakozhassunk az Isten akaratajáról, és hogy ennyi sok tévelygésbe legyen mihez támaszkodnunk, léssen pedig ha csak az Isten beszédéhez ragaszkodunk, mert az semmi nem egyéb hanem (mint szent János mondja) igazság.

Továbbá ez tudomány, hogy olvasni és írni tudunk, anélkül hogy útunk a szent írásra kiben üdvösségünket találjuk, ím arra is hasznos, hogy egymásnak mindenikünk írhasson, ne kelljen minden kicsiny dologért más ember után járni. A tanulása pedig igen kevés munkával léssen, ami nem nagy dologgal ismerhetni meg egynehány betűt. Embernek kevés munkát fel kell venni nagy haszonért, mivel mind testében lelkében élhet. Tartsion meg az Isten.”²⁵

Szép és hasznos előljáró beszéd ez. Mondanivalója ma is aktuális üzeneteket hordoz, melyekre érdemes odafigyelni. Annyi sok ma is a „tévelygés”, melyek közt ma is Isten igéjének olvasására támaszkodva lehet megállni az igaz hitben. Ezen kívül nincs-e ma is szükség arra, hogy olvasásra nézve történezen buzdítás?!

Maga a nyelvtankönyv alig néhány lapból álló kis könyvecske. Először felsorolja az abc nagy és kis betűit, majd megkülönbözteti a magánhangzókat és mássalhangzókat. A magánhangzók a vocalisok, melyeknek „önmagától vagy szava”, ezek csak az a-e-i-o-u. A mássalhangzók a consonansok, melyeket nem lehet kimondani csak vocalissal. „Efféle 17 vagyion” – írja az Orthographia. A hangok kiejtésére is tanítást ad. A hosszú vokálisokra előírja, hogy „jól feltátozt szájjal” kell kimondani.

A consonansokhoz fűzött szabálya összefügg a kor latinus hatásával. Mégis inkább nyomdatechnikai igénye, illetve esztétikai indokai vannak a „c” betűnek „k”-val történő helyettesítését tekintve. Azt mondja, hogy a mi nyelvünkben „k” szokott lenni, de hogy a „k” olyan nagy ágas betű, megrútítá a nyomást, jobb ezért a mi nyelvünkben is a „c” olyan helyen, mint a „k”.

Dévai nyelvtankönyvében érdekes szabályt állít fel a határozott névelő használatára nézve. „Ez kaet íghétskérül, Az Ez.” (E két igécskéről Az Ez) c. fejezetben. Már a címben foglalt elnevezés – „igécske” a névelő helyett, továbbá, hogy „ighe” előtti alkalmazásáról beszél, mutatja, hogy akkor még nem alakultak ki a szófajok elnevezései. Igécskének tartja a határozott névelőt, mutatószót, és „ighe”-nek mondja a főnevet is. Ettől függetlenül említésre méltó nyelvtani szabálya. Azt hiszem, hogy ez az *első nyelvtani szabály*. – „Micor ec két íghétske, az ez, oll íghe eleibe vettetic, ki consonansrol kezdetic el, accor azocotis vganazon conconanssal kell írni, ki az vtánnoc való

íghénc elein vagon (mint az barát, az pap, ez mester).” A nyomda ördöge azonban már az első nyelvtani szabályt is megrontotta, mert a Dévai által előírt szabály alapján a példának a nyomtatásban így kellett volna szerepelni: „ab barát, ap pap, am mester”.²⁶

Dévai nyelvtankönyve a továbbiakban az olvasás gyakorlása végett káté anyagot közöl. A Tíz parancsolatot, a Hiszekegyet, az Úri imádságot (Lukács szerint), angyali üdvözlőt, reggeli és esteli imádságot gyermekeknek. A továbbiakban bibliai locusokat idéz keresztyén hitigazságok címszava alá csoportosítva. A hitigazságok címei: Az isteni törvénynek sommája, Hogy csak az Isten irgalmasságából vagyion üdvösségünk, Hogy keresztyénnek keresztet kelljen viselni, Hogy nyomorúságunkban csak az Istenhez folyamodjunk, Az utolsó ítéletről. A könyv végén az arab, majd a római számok táblázata található.²⁷

Ami a nyelvtani rész után leírt olvasási gyakorlat szövegét illeti, a hagyományossá vált Káté-anyag összefoglalása. Luther Márton katechizmusa nyomán jár lényegileg, nem teljes fordításban. Luther Kis-Kátéjának hatása beláthatatlan volt az egész keresztyén irodalmára nézve, így a magyarországi irodalomra vetítve is. Hazánkban legkorábban Dévai Mátyás, Bencédi Székely István, Gálszécsi István, Batizi András, Heltai Gáspár tolmácsolták magyar nyelven Luther Kis-Kátéját, vagy írtak hasonló munkát.²⁸

Említésre méltó, hogy a gyermekek reggeli imádságra való nevelésénél még úgy tanítja, hogy mikor reggel felkel a gyermek, vessen keresztet magára, azután imádkozza a reggeli imádságot és a Miatyánkot. Még nem ment végbe a teljes reformáció a kegyességben. A protestáns hittételek még nem álltak készen. A kegyesség gyakorlását még ki kellett dolgozni és csak azután lehetett érvényre juttatni.

Az Orthographia előírásokat tartalmaz hangtani szempontból és eligazítást ad a kiejtésre vonatkozóan is. A helyesen kiejtett és hangsúlyozott szavak prédikáláskor a lelkipásztorok számára sem elhanyagolhatók. A magyar beszéd és írás, a helyes kiejtés megteremtése a reformációhoz kapcsolódik. Méltatlan volna az utódoknak felejtetni az örökséget.

A tömegkommunikációs eszközökben megszólalók nagy részének romboló hatása van a hétköznapi beszédre. A rádióban, Televízióban elharapózott a hadarás, a hosszú magán- és mássalhangzók rövid ejtése, a kevéssé hangsúlyos szavak – pl. a határozott névelő „a”, „az” hangsúlyossá tétele, a mondatok végén a hangsúly felemelése. Egy mai Orthographia Ungarica-ra nagy szükség lenne!

At tíz parancsolatnak...

Dévai Mátyás következő műve az Isten törvényének és egyéb hitágazatbeli tanításnak az ismertetése. Az első oldalon így írja le művének címét: „At tíz parancsolatnak ah hit agazatinac am mi atanckan aes ah hit petasinec roviden valo magarazatta – Matas Devai. Azt monga szent Péter szent Lucatsnál otodic részében Euangelománac. Vram te neuedben meg vetem hálomatt. Táblaiais vagon az végénn.” (Szilády A.)

Dévainak ez a műve, hasonlóan az Orthographia-

hoz, Krakóban nyomtatott ki 1538-ban. A nyomtatás idejének a pontosságát bizonyítja, hogy megegyezik annak betűtípusával, tipográfiailag azonos vele. Továbbá erősíti a nyomtatási időpont tényét, hogy Dévai 1538-ban megfordult Vietor házában, ahol a feljegyzés szerint vallási tételeket tartalmazó könyvet nyomtatott ki. Ez nem lehetett más, mint a Tízparancsolat magyarzatának a korábbi kiadása.²⁹

Révész Imre szerint ez a mű az *első magyar hittankönyv*, az első magyar protestáns vallástanító munka.³⁰

Hóman Bálint az első magyar hitnevelési kézikönyvnek mondja Dévai ezen művét.³¹

Sótér István megállapítja, hogy a polgári-mezővárosi vezető körök megnyerése érdekében adta ki Dévai magyar nyelvű hittankönyvét, és benne a legfontosabb dolgokat a Tízparancsolatot, a Hiszekegyet, a Miatyánkot, és a szentségeket magyarázza Luther tanítása szerint. Közmondásokkal, helyenként antik példákkal színezett választékos magyar stílusban, határozott ökonómiával fogalmazott. Nyelve már a humanista „műprózája”, amely megszabadult kódexirodalmunk nyelvének vaskos latinosságától.³²

Dévai Mátyásnak ez a könyve minden tekintetben a legfontosabb munkája. Általában és egészében az „üdvösség útja”-nak a feltárásával foglalkozik. Meghatározza könyve megírásának a célját, azt ami vezeteti műve megjelentetésében. Valószínű, hogy reformátori elve is ez volt: embereket halászni, fogni Jézus Krisztus számára. Ezt a célt könyve címdalára nyomtatott vezérigéje foglalja magába: „Ezt mondja szent Péter szent Lukácsnál ötödik részében(5.v.) Evangéliumának, Uram a te nevedben megvetem hálómat.”

Az előszóban „Dévai Mátyás az ő atyjafiainak isteni kedvet és békességet kíván”, majd így folytatja: „Közbeszédben szoktuk mondani, nincs jobb ki meghal és üdvözül, de az üdvösségre e világon meg kell tanulnunk az utat. Az út mellett a tudományt is, kiből megtanulhattuk az utat, a tíz parancsolat, a Crédó, és hogy ez útnak (kinek vége az üdvösség) ismeretére mehessünk, ájtatos könyörgés szükséges: ez a Miatyánk. Azért atyámfiai akarok tinéktek e három dologról röviden írni...olvassátok el és vegyetek bizonyosságot belőle...Istennek kedve és irgalmassága legyen veletek. Ámen.”

A továbbiakban a kötet végén található tartalomjegyzék („Tábla”) szerint tárgyalja a hitigazságokat; összesen huszonnégy fejezetben. Többek közt ilyen tételeket ölel fel: A tíz parancsolatnak kezdete, az isteni ismeretről, az emberi ismeretről, az eredet bűnről, a szabad akaratról”, stb.³³

Az első határozottan református szellemű magyar nyelvű káté Méliusz Juhász Péter műve volt a „Catekismvs”. Ez sok ponton találkozik Dévai felfogásával és rajta keresztül merít Kálvin Institutiójából. Révész Imre és Bucsay Mihály is végzett összehasonlító kutatást ezen a területen. Méliusz kátéjának első kérdése így szól: Micsoda vagy te?, Dévai kátéjának első mondata is ezzel kezdődik: Isten két dolgot parancsol mindenkinék, az ő ismeretét és magunk ismeretét: e két ismeret nélkül üdvösségnek útjára senki nem juthat.³⁴ Kálvin Institutiójában a mi szent tudományunknak

hasonló módon két alapját adta: Isten és a magunk ismerete. „Summa fere sacrae doctrinae nostrae his partibus constat: Cognitione Dei ac nostri”.³⁵

Ez az a két dolog, ami hiányzik a mai emberből: sem Istent, sem önmagát nem ismeri. Éppen ezért van örökérvényű üzenete a Tízparancsolatnak. Annak az embernek szól, aki elbizakodottságában, fennhéjzásában azt hiszi, hogy a makrokozmosztól a mikrokozmoszig minden ismeret birtokában van, de két alapvető ismeret dolgában alig tud valamit. Isten és önmaga ismerete messze áll tőle.

E két ismeret nélkül az üdvösség útjára senki el nem juthat. Dévainak és Kálvinnak e kérdésben való egyezését Révész Imre rendkívül jelentősnek tartja. A magyar protestantizmus történetében már megjelenik ez a szisztematikai, konstrukív tekintetben oly nagy értékű gondolat – melyet a teológiai rendszerek történetébe Kálvin visz bele –, mely szerint a teológia nem egyéb, mint az Isten és az ember közt fennálló viszony adatainak rendszeres feldolgozása. Tehát nem Isten mivoltának és tulajdonságainak elvont fürkészése, hanem az Isten és az ember életközösségének, más szóval a vallásos viszonyok tapasztalati vizsgálata. Méliusz átvette Kálvin, illetve Dévai kezdeményezéseit. Azt, hogy Dévai milyen gondolati egységben volt Kálvinnal mutatja, hogy mind Kálvin, mind Dévai külön adják elő tanításukat előbb Istenről, azután az emberről.³⁶

Az isteni ismeretről szólva – Dévai azt mondja – Isten véghetetlen hatalmasság, bölcsesség, igazság, szentség kit ő természetébe senki meg nem foghat, de minden időben ígét és ígének jeleit adta, melyekből ötet emberek megismerhették... Igéjéből akaratát ismerjük meg, akaratának ismeretéből juthatunk természetének ismeretére.

Az emberi ismeretről szólva megállapítja, hogy az elsősorban bűnös voltunk ismeretében áll, azután részletesen foglalkozik az eredendő bűn bibliai alapjával Ádámtól Krisztusig, majd a parancsolatok ismerete által elvezet bűnösségünk meglátására. Idézi a régi mondást; ismerd meg magadat.³⁷

Az ember teremtésének a titkát Dévai Kátéjában azzal a bölcs egyszerűséggel próbálta megérteni és megértetni: „Minden hasonló a hasonlónak örül!” Isten örült az embernek, amikor megteremtette, más-képpen, mint bármely más teremtménynek. Fia által a kárhózatból megváltotta, hogy újra örülhessen neki. Ez az öröm visszhangzik Dévainál és Méliusznál is.³⁸

A Tízparancsolatnak Dévai által való magyarázására mind a tíz esetben szüksége lenne az embernek. Ezek közül azonban csak egy pár tanítást emelek ki. Vannak egyházunkban is, akik a harmadik parancsolat és annak jézusi, újszövetségi magyarázatára hivatkozással megtagadják az esküt, a fogadalomtételt. E parancsolat értelmezését Dévai a Deut 10,20 versével egészíti ki, ahol ezt olvassuk: „Az Urat a te Istenedet féljed, őt tiszteljed, ő hozzá ragaszkodjál és az ő nevére esküdjél.” Majd így folytatja: „...azért mikor Isten tisztességére vagy a dolog, atyádfiának előmentyére, hitnek nincs ellen: és mikor fejedelmed, avagy bírád kényszerít igazán az esküvére, megesküdhetsz,

Így sokszor esküszik az Isten, üdvözítőnk, szent Pál, a próféták, ember felebarátjával, feleségével, urának, de senki nevére ne, hanem csak az Isten nevére... azért Üdvözítőnk nem tiltja meg az igaz hitet, mely Istened tisztességére vagy, felebarátodnak előmentére, hanem a hamis hiúságos beszédbeli eszközöket.”⁴⁰

Mindennapi kérdéssé vált a „ne ölj” parancsolattal kapcsolatos állásfoglalás. Tudatlanság, tájékozatlanság jellemzi az embereket ezen a téren az egyházban, a társadalomban, némely szekta esetében. Bizonytalanság mutatkozik a katonáskodás és az igazságszolgáltatás területén. Kiveszöben van a hazáért való áldozatvállalás.

Dévai azt írja: „Ez parancsolat azoknak szól, kik tisztben nincsenek, nem a tisztartóknak, kiknek a bűnöst bűne szerint igazán meg kell büntetnie, mert mint parancsolja az Isten, hogy az igazat meg kelljen oltalmazni, ekképpen parancsolja, hogy a bűnöst meg kelljen büntetni, mert nem hiába viselik a fegyvert, mint szent Pál mondja, jámboroknak oltalmára, gonoszoknak bosszúállására, mint halálos képpen vétkezik a fejedelem, ki a jámborokat meg nem oltalmazza, kiktől adót vérszen és kiknek oltalmára tartozik, azon módon halálos képpen vétkezik, ha a gonoszokat meg nem feddi.”⁴⁰

Ezen állásfoglalásnak kálvini alapja egyértelműbb. Az Intitúció azt mondja: „Az emberölést tiltja az Úr törvénye, de éppen azért, hogy ne maradjon büntetlenül a gyilkosság, szolgáltnak kezébe fegyvert ad az Úr, hogy azzal minden gyilkosra lesújtsanak... királyoknak és népeknek olykor fegyvert kell fogniuk, hogy nyilvános megtorlást hajtsanak végre, ugyan ezen az alapon azt is be lehet látni, hogy az ilyen értelemben viselt háborúk is jogosultak... a fejedelmek legyenek felfegyverezve nemcsak avégre, hogy magánszemélyek bűnözését törvényes büntetéssel megfékezzék, hanem azért is, hogy az oltalmukra bízott alattvalókat háborúval is megvédelmezzék...”⁴¹

Dévai evangéliumi módon szélesíti ki a „ne ölj” parancsolat értelmezését, amikor megállapítja, hogy négyféle halálról van szó Máténál: „ki szívében öl, ki szándékában, ki nyelvvel, ki cselekedetével...”⁴²

Dévai Kátéját Méliusz sűrűn forgothatta, sőt talán tanította is, hiszen vannak olyan tételei, amelyek szinte teljesen egyeznek. Dévai „hiszem a keresztyén anyaszentegyházat” hitvallási megfogalmazás magyarázatánál erőteljesen kiemeli: „nem hiszünk anyaszentegyházba ... hanem csak egy Istenbe.” Méliusz ezt így vallja: „Hisszük az anyaszentegyházat, a szentek gyülekezetét, hogy van, de nem hiszünk az anyaszentegyházba!”

Itt is Kálvin jelenti az alapot, aki Intitúciójában kifejti, hogy némelyek „alapos ok nélkül hozzáteszik a „ban” (in) ragot, tehát nem egyházat mondanak, hanem „egyházban”-t.” Ez elhibázott dolog.⁴³

A keresztségről azt vallja Dévai, hogy „lelki mártás, fürdő avagy tisztulat... a keresztség halálnak jele, és a feltámadásnak: a Krisztus egyszer halt meg, a Krisztus egyszer fel is támadt: mi is egyszer keresztkedtünk meg, elég, ne többször. Mikor keresztkelnek,

bemártanak és kimártanak: a bemártás a halált, a kimártás életet jelez.”⁴⁴

Méliusz Kátéja is a gyermekkereszttség mellett érvel. Azt mondja: „a kicsinynek ha választottak tudnak hinni, noha nem külső hallásból, hanem a Szentlélek munkája által... a hívő keresztyének kisdedei a maguk módján hisznek.”⁴⁵

Dévai végvacsoráról szóló tanítása különleges, egészen egyéni felfogást hordoz magában. Ezt tették szóvá a lutheri irányt képviselő kortársai is. Ebben a leírásában, Kátékönyvében felfogását az alábbiak szerint foglalja össze: „Krisztus tett testámentumot a végvacsorán, az ígéretet az apostoloknak egész keresztyénség képében testéről vérére tett avégre, e haszonra, bűnünknek bocsánatjára... ezért mondja üdvözítőnk: ezt tegyétek az én emlékezetemre... ezért hittel kell azt hozzánk vennünk, higgyük a Krisztus ígéretét igaznak lenni. E hitnek általa egyesülünk, részeltünk Krisztusnak testébe, vérébe. A kenyeret hozzád vevén, azt mondjad, azt higgyed, hogy a Krisztusnak szent testét vitted hozzád, a bort hozzád vevén azt higgyed, hogy a Krisztusnak szent vérért vetted hozzád, ne oly testet és vért gondolj, mint mi vagyunk, hanem dicsőült testet, mert minémű dicsőült teste, lelke most Krisztusnak, hívén ebbe részesülhetünk.”⁴⁶

Reformátorunk Apostoli Hitvallásról szóló tanításáról nem feledkezhetünk el. Summáját ugyanis abban látja, hogy a Credot nemcsak história szerint kell tudni, mert így sokan tudják, még az ördögök is, hanem a históriának a hasznát is kell tudni. „Mi azért bűnös emberek, ha ez büntetlen Krisztusnak szent halálának érdemében bízandunk, hát amaz két cikkelyt megnyerjük, melyek a Credonak végében vannak, tudniillik mint bűneinknek bocsánatját, és az örök életet.” Ez a história haszna.⁴⁷

Dévai Mátyás hittani műve nyitja meg azt a sort, amelynek folytatása számtalan magyar kátékönyv megírása és megjelenése. Ő címdalton közölt szándéka szerint Ura nevében és parancsára kivetette hálóját könyve megírásával. Nem hiába, a háló egyre jobban megtelt.

Dévai Mátyás tanai és a teológiai különbségek

Már az eddigiekből is kiderült, hogy Dévai teológiai felfogásának értékelése nem egyértelmű. A véleménykülönbségek oka Dévainak helvét irány felé történő orientálódásából, az úrvacsora értelmezésének önálló álláspontjából adódott. Már a kortársaknak szemet szúrt, hogy Dévai Bucer, Zwingli és Kálvin művei után érdeklődött, sőt műveiket használta. Reformatori hovatartozásának kérdése már életében vita tárgyát képezte. Ezt mutatja a Stöckel levél 1540-ben, de mutatja Dévai egész életének hányatott mivolta is. A kortársak véleménye megosztott teológiai irányát illetően és azóta is tart a vita.

Dévainak Luther úrvacsorai felfogásával nem teljesen megegyező álláspontja miatt kimondatott, hogy a „media sententia” embere, vagyis közép iránynak a híve és sacramentarius.⁴⁸ Sacramentarius a lutheránusok által használt egyik neve a reformáció korában

azoknak, akik tagadták Krisztus valóságos testének és vérének az úrvacsorában való jelenlétét.⁴⁹

A magyarság egészére nézve pedig elmondhatjuk, már a század első felétől kezdve, hogy lutheri iránykövetésük nem merev, kizárólagos, hanem irénikus jellegű. Az úrvacsora felől támadt nézeteltéréseket sem Luther, hanem a békülékeny, noha bátortalan Melancthon szemével nézték. Irataikban nem polemizáltak Zwinglivel és követőivel, hanem inkább áthidalni igyekeztek az ellentéteket. Luthertől tanultak, de az úrvacsoravíták felől elfogulatlanul tájékozódtak. Ez a szabadabb tájékozódás szinte önmagától vitte tovább a magyar lutheránusokat a század közepétől a helvét irány felé.⁵⁰

Ez lehet a magyarázata annak, hogy Dévai vallásos gondolkodása – tekintettel művei apologikus-polemikus, részint katechizmusi és építő jellegére –, legkönnyebben két főpont köré csoportosítható. Az egyik a *hit*, a másik az *élet* szempontja. Az első magába foglalja a vallásos viszony alapvető mozzanatait és az azokra épülő teológiai gondolatokat, a második az így kialakult világnézetnek megfelelő és abból következő életfolytatásnak a normáit, vagyis etikai irányvonalát tartalmazza. Ennek a hitnek a tartalma Isten és önmagunk ismerete, mely olyan két ismeret, amely nélkül az üdvösség útjára senki sem juthat el. Isten megismerése akaratának ismeretét jelenti – magunk megismerése pedig eredendő és egyéb bűneinknek a felismerését.⁵¹

Az úrvacsora dolgában hazánkban a reformátori irányzatok közt a külföldi tájékozódás következtében egyetértés volt abban a tekintetben, hogy az úrvacsora egy külső jel, amellyel Isten a jelzett dologra akar rámutatni. Továbbá abban, hogy a jelzett dolog a bűnbocsánat, a megigazulás, a Krisztussal való egyesülés. Csak abban nem voltak egy nézeten, hogy Krisztus teste és vére a jel, vagy a jelzett dolog oldalán áll-e? Luther azt tanította, hogy a jel oldalán. Zwingli viszont és a közvetítő irány valamennyi képviselője azt tanította, hogy Krisztus teste és vére a jelzett dolog. A hitetlenek csak kenyérben és borban részesülnek és csak a hívők egyesülnek Jézus Krisztussal.

Luther felfogását kritika alá vették Zwingli és a középírány hívei, akik határozottan azt állították, hogy Krisztus teste és vére nem a jel, hanem a jelzett dolog. Az úrvacsora haszna szerintük az, hogy a hívő úrvacsorázók a legszorosab, testi-lelki közösségben egyesülnek Krisztussal és övék lesz Krisztus testének engedelmessége, igazsága, érdeme és minden ereje.

Zwingli szerint a jelek csak emlékeztetnek a dologra és erősítik a hitet, a közvetítő irány szerint a jelzett dolog az Ige által szerzett szoros kapcsolatban van a jelekkel.⁵²

Stöckel Lénárt 1544-ben azzal vádolta Dévait Luther előtt, hogy elhajolt a középút felé és közeledett a „media sentecia”-hoz, Oekolampad, Bucer és Kálvin vonalához. A vád igaz volt, amennyiben közeledésről és nem formális azonosulásról volt szó. Ha azonban Stöckel úgy vélte, hogy Dévai letért korábbi útjáról, tévedett: Ugyanis Dévai az úrvacsora kérdésében kezdettől fogva, minden tőle ismert fogalmazásban

ugyanazt az álláspontot képviselte. Ebben a kérdésben azonban soha sem használta a vitázó teológia éles, polemikus nyelvét. Így Dévai már 1531-ben Fáber bécsi püspök előtt a vizsgálat során ezt mondta az úrvacsoráról: „E jegyben és e jegy alatt Krisztus igazi teste és igazi vére a hit bizonyosságával és erejével nyújtatik.” Hasonlót tanított Kátéjában is: „A kenyér és bor valóban Krisztus szent testét és vérének adja, de nem az átváltoztatás, hanem hitem megbizonyosodása útján.” Ezek az idézetek azt mutatják, hogy Dévai minden lutheri alapállása mellett, a nagy reformátorral szemben megtartott bizonyos önállóságot. Nem haladt mindenben szigorúan Luther nyomdokain. Nem polemizált soha sem Lutherrel, de úrvacsoratanát nem tartotta kötelezőnek a maga számára. Mesterének nem szolgai másolója. Több ponton érvényesíti vele szemben önállóságát.⁵³

A váradai tételek 1544-ben, a 22-24. fejezetekben más oldalról, de ugyancsak megfogalmazta azt, hogy a kenyér és bor nem változat szerint, hanem a hit bizonyossága szerint adatik. A pápás átlényegülést (transsubstantiat) elutasítja, de nem támadó jellegű érvet alkalmaz, hanem pozitíve érvel, párhuzamba állítva az úrvacsorát a keresztséggel. A keresztség vize – tanít Dévai – megmarad a maga állagában és így hat általa az igével a Szentlélek. Ugyanúgy az úrvacsorában a jegyek megmaradnak állagi épségükben, de mert az ige hozzájuk járult, többé nem üres jegyek, hanem a Szentlélek Isten végrehajtja, hogy a jelzett dolgot, azaz Krisztusnak lelki testét és vérének a jelek valósággal előtárják, közölgék és kiszolgáltassák.

Itt ismételtelen látjuk, hogy a test és vér nem a jel oldalán áll, mint Luthernél, hanem a jelzett dolog oldalán. A lelki test fogalmához pedig Dévai Kátéjának megfelelő helyén ezt a magyarázatot adja: „Ne olyan testet, vért gondolj, mint mi vagyunk, hanem dicsőült testet, mert minémű teste lelke most Krisztusnak, hívén, ebbe részesültetünk.” Dévai a test és vér alatt annyira az élő Krisztust érti, egységben és oszthatatlanul, hogy nagyon jellemzően *teste-vére* helyett *teste-lelkét* ír. Ilyen alapszemléletet nem lehetne továbbfolytatni lutheri nyomon, hogy ti. a test-lélek Krisztust szájjal lehetne enni, de annál inkább a középírány vonalán, hogy ti. az úrvacsora a hívő lelkét éppen ezzel a dicsőült test-lélek Krisztussal egyesíti és forrasztja össze.

Ilyen feltételeknek felelt meg az 1545. évi I.erdői zsinat döntése. Ebben a bizonyos értelemben vett szabadság wittenbergi szellemében írtak a legkorábbi magyarnyelvű teológiai íróink Ozorai, Gálszécsi, Batizi. Ezért használták hosszú ideig Batizi Kátéját a reformátusok és lutheránusok egyaránt.⁵⁴

Dévai kálvini irányú rokonszenvét azonban történelmi szükségszerűség is motiválta. Vallásos világnézetének áramlása wittenbergi irányú volt, viszont gyakorlati oldalának kifejlesztésében Zwingli hatása, francia, svájci kálvini befolyás érvényesült. A reformáció megmaradása és érvényre juttatása szükségképpen vezetett a genfi irány felé. Az, hogy ma egyházunk társadalomra áldásos hatása oly kevéssé tudja éreztetni jótékony következményeit, annak tudható be, hogy benne meggyengült a kálvini irányvonal. Dé-

vai még idejekorán felismerte a helvét vonal megtartó erejét és ezt igyekezett végig érvényben tartani. Kálvin Institutiojának legelső és legrövidebb kiadása már 1536-ban megjelent. 1539-től annak második kiadására is sor került, 1541-ben pedig már messze földön közkezen forgott. Semmi lehetetlenség nincs tehát abban a feltevésben, hogy Dévai már 1536-37-ben megismerkedhetett a munkával, sőt Kálvin működésével és figyelemmel kísérhette azt. Hathatósan felhívta figyelmét Kálvinra nürnbergi barátja, Dietrich Vida lelkipásztor. Révész Imre tanulmányában megállapítja, hogy Dévai Magyarországon a kálvini úrvacsorai tan úttörőjének tekinthető, és így annak kezdetei az első magyar reformátor működésének végső korszakával esnek egybe.⁵⁵ Tehát jelen volt Kálvin irányvonala hazánkban.

Igazat kell adnunk annak a régi elméletnek is, amely arról szól, hogy a magyar reformációnak kezdetleges forrását Luther szellemének a hatása indította meg, de a forrás a magyarságnál tüstént melancthoni irányzatot vett, majd a helvéták – Grynaeus, Zwingli, Oecolampad – felé tartott, mire folyamán nőtt, egyenesen Kálvin szellemét és irányát vette fel. Nem úgy volt, hogy elődeink a reformáció kezdetén évtizedeken keresztül szigorúan lutheránusok voltak, aztán egyszer pártot ütve kiszakadtak a lutheri kebelből, hanem lassanként és fokozatosan jutottak a kijelölt stádiumokon át a kálvinizmus álláspontjára.⁵⁶

Dévai Mátyás életművének mai értékelése is némely esetben magán viseli kortársainak különböző állásfoglalásait. A „Magyar Luther” elnevezésből, életének és kortársai írásainak elemzéséből ma is lehet olyan képet rajzolni róla, amelyik szerint reformátorunk egyedül a lutheri eszmék apostola volt. Ez azonban nem teljes Dévai-kép. Mint ahogyan az ellenkező sem volna teljes. Nem alaptalan viszont a felismerés, amely a nagy előd egyetemes reformatori, útkereső, sőt helvét irányultságának motívumait mutatja ki. Azonnal hozzá kell tennünk, hogy ez a felismerés – minden más, esetleg ezzel ellenkező véleménnyel szemben –, sem Dévai köpönyegforgató, „képmutató, alakoskodó, esküszegő” jellemét mutatja ki. Sem azt nem vonja maga után, hogy vele most már így sem az evangélikusok, sem a reformátusok nem büszkélkedhetnek (ha akarnak).⁵⁷ Nem! Sőt nagyon is megegyezett Dévai Mátyás jelleme, karaktere, kiváltképpen teológiai álláspontja reformátorainak – a reformáció általános felfogásán alapuló – magatartásával, melyet a II. Helvét Hitvallás előszavában kifejezésre juttattak: „Mindenkori előtt pedig ünnepélyesen kijelentjük, hogy mindig nagyon készek vagyunk, ha bárki kívánja, mindazt, amit itt előadtunk, egyenként és összesen bővebben kifejteni, végül azoknak, akik Isten ígérből jobbra tanítanak, köszönetünk nyilvánításával engedni és hozzájuk igazodni az Úrban, akinek dicséret és dicsőség. Kelt 1566.márc.1.”⁵⁸ Dévai Mátyás ennek a felfogásnak és szellemiségnek az előfutára volt két évtizeddel korábban.

Dévai Mátyás – Révész Imre jellemzése szerint – igaz kegyességű, józan és független ítéletű, gazdag olvasottságú és rettenthetetlenül őszinte, kemény ma-

gyar reformátor...Isten ama nagy külföldi választottainak méltó követe, népe várakozó lelkéhez.⁵⁹

„Minden embernek illik ezt megtudni.”⁶⁰
(Miskolc)

Dr.Ágoston István

Jegyzetek:

- 1.) Súlyom Jenő: Luther és Magyarország. Budapest, 1933.128. Továbbiakban: Súlyom 1933. – 2.) Magyar Irodalom Története I. (1600-ig) Főszerkesztő: Sótér István, Budapest, 323. Továbbiakban MIT – 3.) Súlyom 1933. u.o. + Bornemisza Péter: Énekek három rendbe...pag 63. tévesen XLIII. – 4.) Bornemisza Péter i.m. u.o. – 5.) Szilády Áron: Régi magyar költők művei, Budapest, 1880. 431. Továbbiakban: Szilády 1880. – 6.) Révész Imre: Dévai Bíró Mátyás tanításai Kolozsvár, 1915. 154. Továbbiakban: Révész 1915. + Révész Imre: Dévai Bíró Mátyás életrajza és irodalmi művei, Pest, 1863. 122-124. Továbbiakban: Révész 1863. – 7.) Szilády 1880. 431-432. – 8.) Bucsay Mihály: A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945. Budapest, 1985. 24. Továbbiakban: Bucsay 1985. + Súlyom 1933. 114. + Szinnyei József: Magyar Írók II. Budapest, 1893. 842. + Révész 1915. + Révész 1863. 124. – 9. Szinnyei i.m. u.o. + Révész 1863. 125. – 10.) Súlyom 1933. 114 + Révész 1915. 6. – 11.) Heltai Gáspár: Háló, Szépirodalmi könyvkiadó, 1980. 247-248. 12.) MIT 323. – 13.) Súlyom 1933. 115. – 14.) Révész 1915. 41-43, + Révész 1863. 78. + Révész 1915. 47,48,50,54. – 15.) Révész 1963. 78. – 16.) A Magyar Református Egyház Története, Budapest, 1949. 34. Továbbiakban: MRET 1949. – 17.) Révész 1863. 85. + Révész 1915. 63. – 18.) Révész 1915. 63-106. – 19.) Révész 1863. 90. – 20.) Révész 1863. 93. + Adalékok Dévai Bíró Mátyás éleltörténetéhez. Történelmi Tár 1880. 7-8. – 21.) MIT 323. – 22.) Magyarország története 1526-1686. Főszerkesztő: Pach Zsigmond Pál, Budapest, 1986. 1643. 514. – 23.) Régi magyarországi nyomtatványok 1473-1600. Budapest, 1971. 22,23. – 24.) MIT 323. – 25.) Töldy Ferenc: Corpus grammaticorum linguae Hungaricae vectorum, Pest, 1866. Orthographia Ungarica 97-114. – 26.) i.m. 102-103. – 27.) i.m. 112. – 28.) Bucsay Mihály: Mélius teológiája Kátéja tükrében. Studia et Acta Ecclesiastica, Budapest, 1967. 311. Továbbiakban: Bucsay 1967. – 29.) Dévai Mátyás: At tízparancsolatnac, ah hit agazatinac... + Régi magyarországi nyomtatványok 1473-1600. Budapest, 1971. 23,78. – 30.) Révész Imre: Magyar Református Egyháztörténet. I. 1520-1608. Debrecen, 1938. (Református Egyházi Könyvtár XX.) 63. Továbbiakban: Révész 1938. – 31.) Hóman Bálint és Szegfű Gyula: Magyar történet Budapest, 1935. III.272. – 32. MIT 324. – 33.) Dévai Mátyás: At tízparancsolatnac, ah hit agazatinac... – 34.) Bucsay 1967. 316. – 35.) Révész 1915. 113. – 36.) Bucsay 1967. 316. – 37.) Dévai Mátyás: At tízparancsolatnac, ah hit agazatinac 6. – 38. Bucsay 1967. 318. – 39.) Révész 1915. 126-127. – 40.) Révész 1915. 131. – 41.) Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra 1559. Budapest, 1986. 293. – 42.) Révész 1915. 131. – 43.) Bucsay 1967. 347. + Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra 1559, Budapest, 1986.218. – 44.) Révész 1915.150. – 45.) Bucsay 1967. 218-219. + Révész 1863. 97. – 46.) Révész 1915. 151-153. – 47.) Révész 1915. 134. – 48.) Révész 1938. 100. – 49.) Zoványi Jenő: Theologiai ismeretek tára III. – 50.) MRET 1949. 58. – 51.) Révész 1915. 19. – 52.) MRET 1949. 58. – 53.) u.a. 59. – 54.) u.a. 60. – 55.) Révész 1915. 171., 177. – 56.) Révész 1863. 57-58. – 57.) Botta István: Dévai Mátyás a magyar Luther Budapest, 1990.6. – 58.) II.Helvét Hitvallás. Budapest, 1954. 115-116. – 59.) Révész 1915. 178-179. – 60.) Révész 1863. 122.

Száz éve született Csekey Sándor

Alsóváradon (Bars megye) született Csekey Sándor 1896. április 22-én. Gimnáziumi tanulmányait Pápan végezte. A budapesti Teológiára 1914. szeptember 16-án iratkozott be. 1920-22-ig Edinburgban tanult. 1921 nyarán két hónapot Hollandiában töltött a hollandok által létrehozott lelkészi csereakció során. Erről a két hónapról a Kálvinista Szemle 1921. november 19-i és 26-i számában számolt be. Hollandiai tapasztalatai még jobban megerősítették és szilárd meggyőződésre érlelték benne Skócia után, hogy ha a magyar református egyházat meg akarjuk reformálni, úgy azt egyedül a református egyház hitével és tanításaival egyező alapelvek szerint végezhetjük el. Írásaiban megrajzolta, éppen a mindennapi életből kimutatva, azt a gyönyörű, mély és gazdag hitéletet, amelyet Hollandiában ezek a princípiumok teremtettek meg. Azt hangsúlyozta, hogy az egyházzal alkotott értékelésünk azon alapul és aszerint változik, hogy mit tartunk a szent és igaz Istenről, az Ő akaratáról, Igéjéről és mi a felfogásunk az egyházzal.

Csekey Sándor az 1922-1923. tanévben az amsterdami Szabad Egyetemen tanult.

1922. június 30-tól július 5-ig kilenc tagú holland küldöttség látogatta meg Budapestet, közöttük két lelkész volt. Velük hazajött Csekey Sándor és a Budapest-Kálvin-téri templomban a 130. zsoltár alapján H.A. Munnik zwollei lelkész igehirdetését ő tolmácsolta.

1923-ban hazatérve hollandiai tanulmányújáról Csekey Sándor Ravasz László magántitkára lett, az Amerikába távozó Töltéssy Zoltán helyén.

1924. augusztus 23-án a dunamelléki egyházkerület missziói lelkészévé nevezte ki Ravasz László, Szabó Zsigmondot követően. 1925. július 19-én már mint megválasztott szalkszentmártoni lelkész hirdette az Igét 1Sámuel 6,13 alapján aból az alkalomból, hogy egy év alatt Komáromy János, majd László Géza szolgálata idején 200 milliós költséggel újíttatta fel a templomot a gyülekezet.

1925. május 8-án Debrecben az állami egyetem református teológiai fakultásán a vizsgabizottság előtt, mint a Dunamelléki Egyházkerület missziói lelkésze „magna cum laude” fokozattal a dogmatikai szakcsoportból teológiai doktori vizsgát tett. Benyújtott értekezésének címe: *Krisztus elégtétele* (satisfactio). Másnap a teológia doktorává avatták.

Később, mint szalkszentmártoni lelkész Budapesten az ótestámenumi szakcsoportból tett magántanári vizsgát *Ámós próféta könyve* című dolgozatával. Az akkori viszonyok között tanulmánya nem jelenhetett meg nyomtatásban. Évek múltával teljesen átdolgozta művét, s így jelent meg 1939-ben.

Sárospatakon az egyháztörténeti szakcsoportból nyert magántanári képesítést 1929. november 5-én *Medgyesi Pál élete és tanítása* című értekezése alapján. Magántanári előadásának címe: *Elvi szempontok az egyháztörténet tárgyalásában*.

Ezt követően a Dunamelléki Egyházkerület Köz-

gyűlése 1929. november 29-én a Budapesti Teológia Tanári Kara és a teológiai választmány egyhangú ajánlására pályázat mellőzésével és egyhangú meghívással töltötte be az egyháztörténeti tanszéket Csekey Sándorral. Ez a tanszék Pruzsinszky Pál halálát követően már évek óta üresen állott. A közgyűlésen Ravasz László köszöntötte a megválasztott tanárt a teljes elismerés komoly szavaival Ő pedig válaszában bizonysgot tett hívő református álláspontjáról és ennek megfelelő tudományos programjáról. Az egyházi közvélemény nagy várakozással tekintett Csekey Sándornak a lelkészképzés, a teológiai tudományos munkálgodás területén kifejtendő tevékenysége felé. Ő lett egyben az Internátus, majd a Ráday Kollégium, később a teológiai Konviktus felügyelő tanára. Bent lakván a Teológián a diákélet közvetlen szemmel tartása és a diákokkal való együttélés által az internátusi életet családiasabbá tette. Így az Internátus egyre alkalmasabbá vált arra, hogy az elhagyott családi életet pótolja.

1933-1948-ig a Ráday Könyvtár s a Protestáns Diákmenza vezetője. A *Kálvinista Szemlének* 1923. október 27-től éveken keresztül főmunkatársa. Sebestyén Jenő felelős szerkesztő arra a teljes elvi közönségre, mely közöttük fennállt, s azokra a kiváló képességekre mutatott rá ekkor, melyeknek eddig is jelét adta. Ezért a legteljesebb reménységgel tekintett arra, hogy Csekey Sándor nemcsak a lapnak lesz buzgó munkatársa, hanem az olvasóknak is olyan értékeket ad, amelyek hozzájárulnak a magyarországi református keresztyénség öntudatos lelkének kiépítéséhez.

A *Magyar Kálvinizmus* című folyóirat szerkesztő bizottsági tagja volt 1934-től 1938-ig.

A *Studium Teologicum*, mint református professzorok és lekipásztörök kollégiuma és szemináriuma az 1934-1935. tanévben alakult a budapesti Teológián Sebestyén Jenő, Budai Gergely és Csekey Sándor kezdeményezésére, a református teológiának hitvallásos alapon való művelésére és az eredményekről időnként való beszámolóra. Havonta egy-két tudományos ülést tartottak. Ezek az összejöveteleken Csekey Sándor gyakran előadó volt. Majd 1936-ban megalakult a *Kálvin János Társaság*, s ennek lett tudományos alosztálya a Studium Teologicum. Csekey Sándor a Kálvin János Társaság alelnöke volt, annak országos konferenciáin előadásokat tartott és dolgozataival hozzájárult a kiadványsorozatának megjelentetéséhez.

A *budapesti Teológiának 1944-től 1947-ig igazgatója*.

A Budapesti Református Teológiai Akadémia Baráti Szövetségének ügyvezető elnöke volt 1941 őszétől. Időnként 14-16 oldalas körleveleket adtak ki. Eből fejlődött ki a *Református Teológia* című folyóirat Csekey Sándor szerkesztésében. 1943. júniustól 1944. júniusig öt száma jelent meg 4-5 ív terjedelemben. A tanulmányok írói a teológia professzorai és jeles neveltjei voltak. Ez a folyóirat Isten igaz ismeretét kívánta erősíteni és növelni egyházunkban és azon kívül is az Ő dicsőségét.

Ámós próféta könyve (Budapest, 1939.) Fordította és magyarázta Csekey Sándor. Az előszóban hangsúlyozza, hogy Ámós különösen a ma prófétája, főleg szociális tartalmú ígéhirdetésével, az emberi igazságtalansággal szemben Isten örökkévaló és változhatatlan igazságának felséges üzenetével.

Ámós könyve prófétai inspiráció gyümölcse. A prófétai inspiráció Kuyper szerint abban különbözik a lírikus és chokmatikus inspirációtól, hogy ez a szubjektum öntudatos dualizmusára mutat, ami által a próféta szubjektuma csak instrumentális jellegű, s tulajdonképpen a magasabb szubjektum szól a próféta által. Ámós tudatában van annak, hogy az Úr közölte vele kijelentését s az, amit mond, nem az ő bölcsessége, hanem az Úré és az Úr szól általa. Ámós meg volt győződve arról, hogy Isten hívta el őt az Ő szent szolgálatára. Csekey Sándor vallja, hogy a prófétai inspiráció nemcsak a beszédekre és látásokra, hanem azoknak leírására is vonatkozik (2Tim 3,16). Az isteni kijelentés nem semmisíti meg a prófétai egyéniséget. Isten más és más kijelentési eszközöket használt az egy teljes kijelentés felragyogtatására és így már nem beszélhetünk külön Hóseásnak, Ésaíasnak, vagy Ámósnak teológiájáról, mégis különböző módon jut el hozzánk, más színben ragyog fel számunkra az egy isteni kijelentés. Különböznek tehát a próféták egyénileg egymástól, sajátos lelki képességük, fejlődésük, jellemük, származásuk, neveletésük vagy életsorsuk szerint s így megérthetjük az egyes prófétai könyvek közötti különbséget az isteni gondolatok hangsúlyozása, a nyelv, vagy stílus szempontjából, de valamennyien egy forrásra mutatnak, egyből merítenek és az élet vizét nyújtják számunkra.

Különös jelentőséget ad Ámós könyvének Isten büntető igazságosságának hirdetése. Aalders nyomán kiemelte, hogy nem lehet az isteni szubjektum önkényes választása az, hogy Hóseásnál inkább Isten szeretete, Ámósnál pedig inkább Isten igazságossága lép előtérbe. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy Ámós könyvében semmit nem olvashatunk Isten szeretetéről és kegyelméről. Isten irgalmassága érvényesül abban a különleges viszonyban, amelyben Jahve van az Ő népével. Ez a viszony pedig a *szövetségen* alapul. A szövetségnek kettős értelme van: Jahve Izráel Istene, és Izráel az Ő választott népe. A szövetség gondolata tehát megvan, ha a szó nem fordul is elő. A szövetség motívuma pedig Jahve részéről a szeretet.

Jahve napjának hirdetése is Isten igazságosságának hangsúlyozásával függ össze. A próféta meg nem szűnő erővel kiáltja a megdöbbenő fenyegetést: „Jaj azoknak, akik kívánják a Jahve napját! Mire való nektek a Jahve napja? Sötétség az és nem világoosság” (5,18).

Különösen előtérben vannak Ámósnál a társadalmi bűnök, vagyis a szociális viszonyokkal kapcsolatos bűnök. Ámós korában Izráel bírái, előkelői és hatalmasai elnyomták a szegényeket, nyomorgatták a szűkölködőket és rabszolgáknak adták el azokat, akik nem tudták megfizetni jelentéktelen tartozásukat. Az élvezetek hajszolása, bőség és fényűzés, erkölcstelenség, igazságtalanság és erőszak jellemezte az előkelők életét. Mindez azért volt, mert Izráel népe el-

hagyta az Urat. Ámós prófétált minden bűn és gonoszság ellen. Hirdette a Jahvéhez való megtérést.

A *Kanonika* fejezet után következik az *Exegézis* című fejezet. Ennek első főrésze Ámós könyve 1-2. fejezetét, második főrésze Ámós könyve 3-9. fejezetét magyarázza, majd a gazdag irodalom felsorolása zárja Csekey Sándor könyvét.

Ige és Lélek – előadások, prédikációk, bibliamagyarázatok vannak Csekey Sándor másik művében. (Budapest, 1940.) Ez a 360 oldalas kötet három részből áll. I. Előadások. II. Prédikációk, bibliamagyarázatok. III. Úrvacsorai, esketési és temetési beszédek. Az első rész az egész könyv kétharmadát alkotja. Előadásaiból mindenütt kiténik, hogy Csekey Sándor a történelmi értelemben vett református teológia következetes hirdetője és alkalmazója. Kutatja annak magyarországi eredetét, a századok során való megjelenését és munkálkodik a XX. században való továbbfejlesztéséért az új reformáció jegyében. Jól tudja azt, hogy aki az egyház múltját nem ismeri, az az egyház jelenét képtelen megérteni; az egyház földi jövőjének alakításához pedig kontár kézzel nyúl. Ismeri Kuyper Ábrahám megállapítását: „Olyan keresztyénség, amely gyakorlati téren nem munkálkodik, száraz skolaszticizmussá és haszontalan fecsegéssé süllyed”. Nyilvánvalóvá válik előadásaiból, írásaiból az a kálvini megállapítás is, hogy az egyház egyedüli tanítója Krisztus.

Isten mindenható urasága az egyház életében című előadása a Kálvin János Társaság 1939. évi januári konferenciáján hangzott el és megjelent a Kálvin János Társaság 11. számú kiadványaként: Isten szuverenitása (mindenható urasága) és az emberi élet című kötetben Benkó Ferenc előszavával. Fejezetei: 1. Krisztus az egyház Alapítója. 2. Krisztus az egyház királya. 3. Hogyan kormányozza Krisztus az Ő egyházát? A kérdésre a felelet: Igéje és Szentlelke által, bizonyos tisztségek beállításával. Minden hívő, mint Krisztus egyházának tagja, próféta, pap és király. Ez egyetemes tisztségeken kívül vannak különös tisztségek is: a lelkipásztorok, diakónusok és presbiterek. Szolgálatuk, tanításuk, a könyörülő szeretet és kormányzás végzésében valósul meg Krisztus királyi hatalmának felmutatása útján. A 3. pontnál alcímek: 1. Személyes lelkigondozás. 2. A lelkigondozás nehézségei a nagy létszámú egyházakban. 3. Legeltesd az én juhaimat. 4. Krisztus királyságának szolgálata az egyházfegyelem által. 5. Krisztus királyságnak szolgálata a diakonátus által. 6. Krisztus királyságának szolgálata a hitvalló egyház által. 7. Ecclesia semper reformari debet. Az egyház deformációja az egyház reformációját teszi szükségessé. Elmondja Csekey Sándor, hogy a reformáció elsősorban engedelmisséget jelent Krisztus, az egyház Királya iránt. Jelenti az Ige fokozottabb mértékű tanulmányozását, tisztább hirdetését, határozottabb megvallását. Életté kell tennünk a régi, elfeledett református igazságokat, alakítsuk ki a református életstílust, építsük ki a tiszta írásszerű egyházszervezetet a diakonátussal együtt. Mindez nem nélkülözheti az egyházfegyelem fokozottabb mértékű alkalmazását, tisztségghordozókkal és egyháztagokkal szemben.

A keresztyén ember prófétái tisztje című előadása a Kálvin János Társaság első országos konferenciáján hangzott el és megjelent *Az egyetemes papság lényege és jelentősége* című kötetben is 1938-ban. Csekey Sándor előadásának tartalma a következő: *Prófétái tisztje az Újtestamentumban. Mit kell értenünk a keresztyén ember prófétái tisztén? A.) Isten és az Ő nagyszógos dolgainak megismerése. Isten ismeretének jelentősége. Isten házának buzgó látogatása. Házi istentisztelet. Ki magyarázhatja a Szentírást? A 16. századbeli magyar református hitvallások és zsinatok felfogása az Írás magyarázásáról. Főbb magyar református teológusainknak véleménye. Ki magyarázhatta az Írást a múltban? Ki magyarázhatja ma az Írást? – B.) Vallástétel Istenről és az Ő dolgairól. Egyház és hitvallás. Egyéni vallástétel. A bizonyágtétel református értelmezése. – C.) Isten másokkal való megismertetése. Az evangélizáció református értelmezése. Az evangélizáció az egyház ügye és munkája. Református és nem református evangélizáció. Ki evangélizálhat?*

Az *Ige és Lélek* című kötet további anyaga: *A diaconátus jelentősége. – Keresztyénség és nacionalizmus. – A teológus belső embere. – Lélek és betű. (A református sajtó jelentősége). – A Szentírás hatása a magyarság életére. – A magyar reformáció szociális üzenete. – A 16. és 17. század református igehirdetése. – Ez utóbbi témánál megállapítja Csekey Sándor, hogy a 16. és 17. század a magyar református igehirdetés hanyatlásának korszaka. Az előbb említett két században a református teológia hatása alatt áll az igehirdetés, az utóbb említett két században pedig a felvilágosodás és pietizmus, a racionalizmus és liberalizmus érvényesül, főleg az igehirdetésben. Természetesen az utóbbi korszakban is találhatók az igehirdetők között ortodoxok, biblikusok, konfesszionálisok, supranaturálisok is a racionalisták és liberalisták mellett. A református igehirdetés történetéről szóló dolgozata megjelent a Magyar Kálvinizmus 1938. január-márciusi számában is.*

Az *Ige és Lélek* című kötetben található prédikációit, bibliamagyarázatait főleg Budapest-Kálvin-téren, a teológiai istentiszteleteken, a Protestáns Diákmenza ünnepségein, Szalkszentmártonban, Klotildligeten mondotta el. Figyelemreméltó, hogy olvashattunk a kötetben 1921. május 15-én keltezett beszédet, tehát 25 éves korából valót, sőt *Szóts Farkas* koporsójánál elmondott búcsúbeszéde 1918. május 15-én, – tehát 22 éves korában – hangzott el. *Hamar Istvántól* mint tanárától és tanártársától búcsúzott 1933 augusztusában. *Hamar István* 37 évig volt a Budapesti Teológia professzora. A legnépszerűtlenebb szakon működött, mint az Akadémia legnépszerűbb professzora. Számára mint tudós teológusnak az volt a legfontosabb, hogy az Ótestamentum könyvei isteni kijelentést tartalmaznak, azokban és azok által Isten szól a különböző korokban és nekünk az a feladatunk, hogy megtaláljuk az istenti Igét túl a földi esz-közökön, emberek munkáján, idői és térbeli korlátokon. *Hamar István* a munka fáradhatatlan harcosa is volt. Örömmel és türelemmel végezte a legfárasztóbb feladatokat az alapszabálykészítéstől a kerületi Le-

váltár, vagy a Ráday Könyvtár rendezéséig. Még nyugdíjas korában is bejárta a fél országot a magyar kálvinizmus szolgálatában. A szív embere volt *Hamar István*. Minden szép és nemes ügyért tudott lelkesedni, ezért tudott lelkesíteni másokat is. Egyik baranyai kis falu parókijáról indult el élete, mint annyi sok nevezetes emberünké.

Csekey Sándor: *Az Institutio jelentősége és hatása* című előadása a Soli Deo Gloria Szövetség Központjában (Budapest, Üllői út 25.) hangzott el az Institutio megjelenésének 400 éves jubileumán. Továbbá megjelent a Magyar Kálvinizmus Jubileumi *Kálvin* számában, Budapest, 1938. július-december.

Kálvin Institutioja a reformáció tanításának első rendszeres összefoglalása és védelme. Nyilvánvalóvá vált ebben, hogy a reformáció a középkor nagy és egységes rendszereivel szemben nemcsak tagad valamit, hanem pozitíve is kifejti a Szentírás alapuló hitét és meggyőződését. Hat fejezetben szól a törvényről, hitről, imádságról, szentségről s úrvacsoráról, a többi öt nem igazi sákramentumról és az állami kormányzásról. Ez egyszerű keretben olyan hittant ad, amelyet semmiféle korabeli hitvallásban, vagy tudományos munkában nem találhatunk. Az első, 1536-os kiadást több kiadás követte. Az Institutio világhírűvé főleg legutolsó, 1559-es kiadása által lett. Hatása elsősorban nyilvánvalóan a svájci egyházakra terjedt ki. Skóciában Knox Jánosra vezethető vissza Kálvin személyes kapcsolata alapján. Németországban a református teológia kisebb mértékben függött Kálvintól.

Miben áll az Institutionak hatása ránk, magyarokra? Lehetünk-e reformátusok Kálvin nélkül, vagy az Institutio nélkül? – kérdezi Csekey Sándor. A kérdésekre azt feleli, hogy történelmileg annyiban vagyunk reformátusok, amennyiben atyáink azok voltak. Vagy ha ők bizonyos tekintetben nem hajtották volna végre a teljes reformációt, vagy ha a közelmúlt és jelen még nagyobb hanyatlást mutat, jogunk van teljesebb mértékben reformátusoknak lenni.

A svájci, francia, holland, skót református egyházak kialakulásánál Kálvinnak személyes közvetítő hatásáról beszélhetünk, addig a magyar református egyház kialakulásánál ezt a hatást inkább Kálvin követői hatásának tekinthetjük. Az bizonyos, hogy Belényesi Gergely 1545-ben Strassbourgból, Kaprophontes Ferenc 1561-ben Wittenbergből írt levelet Kálvinnak. Tanításait, írásait, elsősorban az Institutiot a magyarok ismerték már az 1550-es évektől kezdve. Atyáink az 1562-i tarcali, majd az 1563-i tordai zsinaton elfogadták Béza hitvallását, aki minden tekintetben Kálvin teológiai gondolatainak lett követője.

Az 1567. február 24-én összeült debreceni zsinat először megalkotta a Rövid hitvallást. Ez olyan kézikönyv, mely a tiszta tanítást összefoglalja a Szentháromság-tagadókkal szemben. Ugyanilyen célzatú a másik, magyar szövegű hitvallás is, hogy hívei hitük alapjáról világos tájékoztatást kapjanak. Ilyen alapon fogadták el a II. Helvét Hitvallást is és az elfogadás tényét éppen az egyházi törvénykönyv záradékában említették meg, 1567. augusztus 22-i dátummal.

A Heidelbergi Káté 1564-ben jutott el először Ma-

gyarországra. 1577-ben adta ki ezt a magyarra fordított Kátét Huszár Dávid pápai református lelkész. Majd újabb és újabb fordítása jelent meg és a nép könyvévé vált.

Magyarországi Református Egyházunk a II. Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté elfogadása által lépett be a református népek nagy családjába. Az Institutio nem lévén hitvallás, annak hatása annyiban jelentkezett hivatalos formában, amennyiben ez a hatás kimutatható elfogadott két hitvallásunkban. Szenczi Molnár Albert 1624-ben fordította le az Institutiot s előszavában a Szentlélektől drága szép ajándékokkal felékesített istenes embernek nevezi Kálvint.

Csekey Sándor fájjalja, hogy a diakónusi tisztség még ma sincs beépítve egyházunk szervezetébe.

Institutio és magyar református egyház annyit jelent, mint új reformáció a régi alapokon! – fejezi be Csekey Sándor.

Mindebből nyilvánvaló, hogy Csekey Sándor ifjú korától fogva odaadó híve a történelmi kálvinizmusnak. Így felfogásával legközelebb áll Sebestyén Jenőhöz, aki következtesen hangoztatta mindig, hogy egyházunk megújulásának nagy és felelősségteljes munkáját nem lehet csak úgy ötletszerűen, és sokelvűséggel, illetve mindenelvűséggel vagy elvtelenséggel végezni. Az egyházépítő és egyházreformáló munka csak a nagy elvek és törvények szerint mehet végbe. Minden egyház, amelyik meg akar újhódni, ezt a munkát csak a maga ideáljainak szem előtt tartásával végezheti el. Fontos tehát, hogy saját hitigazságaink legyenek életté az új reformáció munkája során. Mert ha nem így akarjuk, akkor nincs is értelme a külön egyházi életnek, akkor nyugodtan beolvadhatunk valamelyik protestáns egyházzal. Ezért ne csak a keretek felállításával törődjünk, hanem azzal is, hogy ezek a keretek milyen tartalommal telítődnek meg. Ez a munka nehezebb, évtizedekig tartó állandó része.

Csekey Sándor 1956 februárjában halt meg. Sírja a Farkasréti temetőben van.

Csekey Sándor írásainak bibliográfiája a Kálvinista Szemlében:

1923. Emlékezzél! 375.o. – Az áldozat törvénye. 407.o. – Szeresd az Urat, – 400.o. – A megértés útján. 413.o. – Krisztus visszatérése. 423.o. – Az Ige testté lőn. 440.o. – Krisztus evangéliuma és a nők. 445.o. – 1924. Krisztus királysága a református teológiában. 21-23. és 31-33.o. (Januári konferencián tartott előadás) – Járjatok a Krisztusban. 37.o. – A falu jelentősége. 31.o. Vezércikk. – A káromkodás református szempontból. 49-50. és 57-58.o. – Hiszem az örökéletet. 67.o. – Bűn-e az öngyilkosság? 73.o. – Kálvinizmus és methodizmus. 89-90. és 98-99.o. – Hárman vannak. 159.o. – Szentek közössége. 192.o. – Megkísértés. 200.o. – Az egyházi öntudat jelentősége. 205-206.o. – A vasárnap megszenteléséről. 313-314.o. és 329-330.o. – Reformáció ünnepén 347.o. – Sem hideg, sem hev. 356.o. Tartsd meg ami nálad van. 364.o. – Krisztus a hajnalcsillag. 380.o. – Krisztus a vigasztaló. 392.o. – 1925. Egyházi munka az új esztendőben. 1.o. – Az egyházi helyzet. 37-38.o. – A gyónás

református szempontból 46-47.o. – Keresztelő János halála. 57.o. – Krisztus megjelenései. 154.o. – Cselekedett és tanított. 164.o. – Az egyetemes papság elve. Mit értsünk e nagy református elv alatt? 186-187.o. – A bűnbánó fohásza. 189.o. – Krisztus áldása. 300.o. – Az apostoli áldás. 223.o. – Isten mibennünk. 233.o. – Pál Athénben. 291.o. – Kapi Béla és a jezsuita szellem. 395.o. – Az eskü jelentősége református szempontból 408-409.o. – Hívó gyermekek. 423.o. – A XVI. századbeli reformáció tanulságai. 431-432.o. Alcímei: 1. Az „ecclesia semper reformari debet” elvének helyes értelmezése. 2. Nem lehet célunk valami „dogma nélküli” keresztyénség. 3. Reformáció kell és nem múló ébredési mozgalom. A XVI. századbeli reformáció egyházreformáció volt és nem szervezetlen ébredési (revival) mozgalom. 4. Reformációra van szükség és nem revolúcióra. 5. Nem visszafelé, hanem előre tekintünk. – A reformáció intése. 438.o. – Az Evangélium terjedése Oroszországban. 449-450.o. – Több világosságot. 459-460.o. – Ígéretek ígérete. 483.o. – Elközéltett az Istennek országa. 522-523.o. – 1927. Tisztátalan lélek. 28.o. – A református evangélizáció főbb követelményei. 437-438.o. – A református vasárnapi iskola szükségessége. 106.o. – Krisztus feltámadott. 127.o. – Hiszek Szentlélekben. 189.o. – Mi maradt a múltból? 229.o. – Prédikálhat-e a református gyülekezetben a lelkészekon kívül más is? 278-279.o. – A belmisszió bekapcsolása egyházi életünkbe. 253-254.o. – Ör helyemre állok. 319.o. – Menjünk a „Völegény” elé. 400.o. – 1930. Fájdalom férfiak. 136.o. – A Szentlélek munkája az egyházban. 183-184.o. – Az amsterdami református egyetem 50 éves jubileuma. 339-341.o. – A 16. századbeli reformáció szükségessége. 357-358.o. – A Budapesti Református Teológiai Akadémia 75 éves múltja. 379-381. és 387-389.o. – Róma és a történelem. Pompéry Aurél: Irányzatos-e a magyar protestáns történetírás? 396-397.o. – Imre Sándor: A lelkesi hivatás nevelési szempontból. Budapest, 1930. 424.o. – Esterházy Miklós nádor iratai. I. Kormányzattörténeti iratok. Budapest, 1930. 98-460.o. A Kálvinista Szemle 425. oldalán könyvismertetés. – 1931. Ferenczy Károly: Sundar Singh. Bethánia-Egylet kiadása 1930. 8.o. Könyvismertetés. – A középső keresztfa. 113.o. – A vasárnapi iskola fontossága. 262.o. – Kialudt lámpások. 408.o. – 1932. Haramy K.: Az ungi református egyházmege. 353.o. Könyvismertetés. – *A Kálvinista Szemle* 1933. évi példányaiban nem találtam írást Csekey Sándortól. De találtam róla szóló sorokat. „Azután Dr. Csekey Sándor teológiai tanár foglalja el az előadói emelvényt. Ez – szinte – a legalaposabban kidolgozott előadás. Van valami a magyar reformáció első századára emlékeztető ebben a gondos készült-ségben. Öt nyelv ismerete, idézete nehézkes ejtéssel, de tiszta tudással. Kérkedés nélkül, csak a hűség kedvéért. Külföldön járt és mégis csak magyart és magyarokat tanító prédikátor. Tiszteletes és tudós. Új tanárnemzetség tagja; a legmodernebbül képviselt tizenhatodik század. Kálvini, magyar és mégis új. A diakonátusról beszél, a hallgatóság pedig megérzi, mekkora szakadék választja el a mátt a tegnaptól és a

holnaptól. Mert a tegnap is, és hisszük, a holnap is közelebb jár a református életideálhoz, mint a közeli múlt és a még mindig elhanyagolt ma” (Morvay István beszámolója a Budapesti Teológiai Konferenciáról a Kálvinista Szemle 1933. évi 31. oldalán)

A Magyar Kálvinizmusban: Egy magyar református nemes a 18. századból. Rádai Ráday Pál 1677-1733. – 1934. 1-2.szám, 17-22.o. Megjelent a Ige és Lélek című kötetben is 1940, 177-182.o. Új magvetés. M.K.1934.102.sz. 41-42.o. – Pap vagy prédikátor? 1934. 3-4.szám, 66-75.o. – Református mozgalom a 19.században. Rácz Károly és a Szabad Egyház. 1934. 5-9.szám, 120-126.o. – II.Rákóczi Ferenc fejedelem evangéliumi hitének kialakulása. 1935. 1-3.szám, 6-15.o. Megjelent az Ige és Lélek című kötetben is 1940. 166-176.o. – Könyvismertetés. Pap Gusztáv: Kálmáncsehi Sánta Márton (Doktori értekezés) Budapest, 1935. – 1935. 10-12. szám, 183-184.o. – Könyvismertetés, Ravasz Boriska: A magyar állam és a protestánsizmus Mária Terézia uralkodásának második felében (1760-1780) Budapest, 1935. 184-185.o. – Az Institutio jelentősége és hatása, M.K. 1936. 6-12.szám, 100-114.o. – A magyar reformáció szociális üzenete M.K. 1936. 6-12.szám, 200-209.o. Megjelent az Ige és Lélek című kötetben, Budapest, 1940. 105-119.o. – Holland kapcsolatok áldásai. M.K. 1937. 7-12.szám, 93-98.o. A XVI. és XVII. század református ige hirdetése. M.K. 1938. január-március, 12-41.o. Megjelent az Ige és Lélek című kötetben 120-153.o. 1940-ben. – Bayly Lajos – Medgyesi Pál: Praxis pietatis. Ravasz László előszavával 1938. január-március, 47.o. Újra kiadta Incze Gábor 1936.

Csekey Sándor további publikációi:

A református vasárnapi iskola. Budapest, 1937. A Kálvin János Társaság kiadványai 3.szám, 1-30.o. – Károlyi Gáspár emlékezete. Előadás a KJT 1940. jan.14-én a budapesti Református Teológiai Akadémia dísztermében rendezett ünnepségén. Bibliafordításának 350. évfordulója alkalmából. Budapest, 1940. I. és II. kiadás. 1-11.o. – Miért van szükség templomra? Elmondotta Klotildligeten 1937. augusztus 8-án, 1-8.o. Budapest reformációja. Budapest, 1938. 1-24.o. Elmondotta a szerző a Budapest-Pozsonyi úti Református Egyház „Hálaadás Templomá”-ban tartott teológus estélyen 1938. X.30-án. – Ámós próféta könyve. Budapest, 1939. 1-231.o. – Ige és Lélek. Előadások, prédikációk, bibliamagyarázatok. Budapest, 1940. 1-

360.o. – Evangélizáció a dunamelléki egyházkerületben 1880-tól napjainkig. Lőn világosság. Ravasz László Emlékkönyvben 233-245.o. Budapest, 1941. – Kövess engem! Baráti üzenet a pályaválasztás előtt álló református ifjúsághoz. Bodonhelyi József, Budai Gergely, Csekey Sándor, Sebestyén Jenő. Budapest, 1942. 34.o.

A Református Theológia című, általa szerkesztett folyóiratban: Református Theológia 1943. június, 3-7.o. – I.Rákóczi György. 1943. december, 5-19.o. – Uram, látni akarjuk a Jézust. 1944. március, 1-4.o. – Kossuth Lajos és a Budapesti Református Teológiai Akadémia. 1944. március, 48-51.o. – Értékes forrásközleményeket adott közre e folyóirat számaiban: Földvári Antal: Ágoston: Az igazi és tökéletes áldozat. – Köleséri Sámuel: Háznépbeli istentisztelet gyakorlása. Debrecen, 1682. – Kereszturi Pál: Prédikáció-vázlatok. A XXIII. zsoltár rövid magyarázata. Várad, 1649. – Joó Sándor: Mutatvány F.W.Grosheide: Jakab apostol levelének magyarázata c. munkájából – Pósházi János: A vasárnap megszentelése. Igazság istápjája, Sárospatak 1669. c. munkájából. Ugyancsak Pósházi János: Miben áll az igaz és Isten szerint való böjt? Igazság Istápjája, Sárospatak, 1669. – Debreczeni Péter: Rövid intés a mindennapi könyörgésre – Tizenkét Idvességes Elmélkedések, Leyden, 1637. – Derecskei Ambrus: A poenitentia útja és módja. Az szent Pál apostol levele, melyet írt a Rómabeli keresztyéneknek. Debrecen, 1603. – Bod Péter: Tusakodjatok a hitért. Szent Júdás Lebbeus apostol levelének magyarázatja. Szeben, 1649.

A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855-1955 című kötetben jelent meg: Az alapítás kora (1855-1870) című dolgozat a 7-37. oldalon – Ballagi Mórról ír a Református Egyház 1955. április 15-i számában.

Rácz Lajos

Jegyzet

1. Az aktuális könyvek rovatában: A Pápai Református Főiskola négy százéves ünnepének emlékkönyve. Összeállította Pongrácz József Pápa, 1933. Könyvismertetés M.K. 1934. 5-9.szám 141.o. – 2. Ravasz László püspök ajándéka a Rádai Könyvtárnak. M.K. 1935. 1-3.szám, 51.o.

Rövidítések:

M.K. – Magyar Kálvinizmus – K.J.T. Kálvin János Társaság

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ beszámolója

(1996. február 6.)

I.

Beszámolóm – az elmúlt öt év gyakorlatától eltérően – más jellegű. Ezt az új formát több körülmény indokolja:

a) A világméretű ökumenikus helyzet részletes és mélyreható elemzése alól felment az ügyintéző tanácskozásunk után sorrakerülő előadás, amelyet illusztris vendégünk, Dr. *Frieling* bensheimi igazgató tart „Ökumenikus perspektívák ma” címmel.

b) Ez évi közgyűlésünk programját úgy alakítottuk, hogy számoltunk a tavaly megalakult ÖTK „Baráti Társaság” tagjai egy részének részvételével.

c) A közgyűlésnek ezzel az új, „kísérleti” formájával kívánunk megemlékezni – Istennek hálát adva és nagyon sokaknak szívből köszöntet mondva – az ÖTK megalakításának ötödik évfordulójáról. Ily módon együttlétünk tulajdonképpen nemcsak egy évet tekint át, hanem valójában öt esztendőt.

Bár beszámolóm csak vázlatos lehet, mégis testvéri és nyílt beszélgetés tárgyává szeretném tenni azokat a legfontosabb ökumenikus témákat, gondokat, problémákat, örömeket és reménysegeket, amelyek világi értelemben éppúgy, mint teológiai szempontból „ökumenikusak”, azaz a hazánkban élő minden keresztyént és egyházat egészen közelről – mondhatni húsba vágóan – érintenek. Mindez persze globalizálható világunkban nem szakítható ki a világméretű ökumené, „az egész lakott föld”, a „globális falu” összefüggéseiből.

II.

Tulajdonképpen nagyon sok kérdésről kellene szót váltanunk. Most azonban ezek közül teljesen önkényesen – szubjektíve – csupán néhányat ragadok ki:

1) A hazánkban már jóval korábban megindult, a 6-7 évvel ezelőtt pedig szédtően felgyorsult kelet-közép-európai politikai, társadalmi, gazdasági stb. változások igazi mélységét és méreteit talán még fel sem fogtuk igazán. Az mindenesetre megállapítható, hogy a korszakos változásokhoz fűzött nagy illúziók, az eltúlzott várakozások és a megalapozatlan remények szétfoszlottak. Az élet kíméletlen valósága egyre nagyobb terheket, megoldhatatlannak látszó problémák tömegét zúdítja ránk. A társadalom növekvő kilátástalanságát látva egyházi, ökumenikus szempontból hiányolom, hogy nagyon kevés, vagy egyáltalán nem létező a genuin teológiai kísérlet arra, hogy az elmúlt 40-50 esztendőt „sub specie Revelationis Dei” és a Lélek emelkedettségével, a felülről elkért és kapott bölcsességgel dolgozzuk fel. Az ilyen igényű ún. értékelések az én látásom szerint propaganda ízű és szín-

tű és a jelenlegi konjunktúrának megfelelő politikai helyezkedések, vagy ami még rosszabb, szeretetlen ítélkezések. Mintha nem lenne egészen világos etekintetben is a bibliai tanítás: „Ne rágalmazzátok egymást, testvéreim. Aki testvérét rágalmazza, vagy ítélkezik felette, az a törvényt rágalmazza és a törvény felett ítélkezik... De ki vagy te, hogy ítélkezel felebarátod felett?” (Jakab 4;11)

2) Egy további szorító és aggasztó gondja térségünknek – benne különösképpen, nekünk magyaroknak – a *nemzeti érzéseket körülvevő gondolatok és indulatok tisztázatlansága*, a velük való politikai visszaélés és nemzeti-vallási jelszavak legtöbbször zavaros és zavarkeltő összekapcsolása. Kétségtelen, hogy Trianont, amelynek elmúlt évi 75. évfordulója kapcsán nagyon sok nyomdafesték került felhasználásra, de sem a magyarság – országhatáron belül és kívül –, sem a szomszédos népek nem emésztették meg, nem dolgozták fel igazán. A trianoni határok közé szorult magyarság és a környező szomszédos népek viszonyát – beleértve az egyházakat is – a kölcsönös bizalmatlanság és a sötét gyanú árnyékolja be. Különösen a szlovák és a román szomszédok, de így, vagy úgy a többiek is, szívük mélyén nem hiszik el nekünk, hogy nem akarjuk visszacsatolni – különösen nem erőszakkal – az elszakított területeket. Mi pedig joggal nagyon érzékenyek vagyunk a kisebbségi sorsra jutott magyarokat sújtó minden sérelemre, vagy vélt sérelemre és igazságtalanságra. Miért foglalkozom ezzel? Azért, mert itt sokszorosan eminens ökumenikus ügyről van szó. Ezt bizonyítja az, hogy az elmúlt évben a különböző ökumenikus konferenciák és tanácskozások legtöbbet tárgyalt témája a nacionalizmus és az etnikai kisebbségek kérdése volt. Hogy ez az egyházak és a keresztyén teológia számára is hatalmas kihívás és mindenekelőtt teológiailag tisztázandó probléma, azt most kezdik világszerte érzékelni. Ugyanis elkerülhetetlenül felmerül a teológiai kérdés: *hogyan viszonylik az egyház katolicitása, univerzális jellege – amely bibliai és hitvallási igazságot, legalábbis elméletileg senki sem von kétségbe – a nemzeti, a helyi egyházak felekezeti és etnikai megosztottságához?* Teológiailag közhelynek számít, de mégis szükséges emlékezetbe idézni, hogy a keresztyén ember két ország polgára: a Mennyei Országé és a földi hazáé. *Az elsőhöz hitben minden nemzetbeli Krisztus-hívő hozzátartozik.* Isten országának máshol húzódnak a határai, mint a földi államoké; a „mennyei polgár” identitásának mások a kritériumai, mint a földi állampolgárságé (Jn 18,36; Ef 2,19; Fil 3,20 stb.). Ha pedig ez így van, akkor az ökumenikus teológia sürgető feladata segítséget nyújtani e látszólagos ellentmondásnak a feloldásához. Egyre halaszt-

hatatlanabb feladat ez a tisztázás, hiszen olyan sokat hallani manapság „keresztyén értékekről” és a nemzeti és keresztyén jelzők összekapcsolásáról a nacionalista jellegű vádaskodások és uszítások során, amelyek térségünkben veszedelmesen mérgezik az itt élők népek egymáshoz való viszonyát. Az is bizonyos, hogy a 21. század küszöbén a nacionalizmusnak több mint egy évszázados fogalmai és módszerei többé nem alkalmazhatók.

3) A hazai ökumenikus gondjainkról szólva lehetetlen nem beszélni az egyházak nyomasztó és megoldatlan anyagi-pénzügyi helyzetéről. A szaporodó véleménynyilvánítások jelzik, hogy itt igen súlyos problémák kezdenek tornyosulni. Egy nemrégí újsághír arról számol be, miszerint az egyházak és a kormány teljes egyetértésével a volt egyházi javak visszajuttatásáról szóló 1991-es törvényt módosították; a 10 évre szóló határidőt 20 évre emelték és az egyházak pénzbeli megváltás fejében „lemondtak” volt javaik nagyobbik részének visszaszerzéséről. Mindez azt érzékelteti, hogy tisztázatlan és nyugtalanító az egyházak állami támogatása, amely „garantálja az egyházak élet- és működőképességét”. Joggal állapítja meg a Magyarországi Evangélikus Egyház főfelügyelője, hogy jelenleg az állam és egyház kapcsolata magában hordoz egy olyan terhet, amely kétségtelenül megkérdőjelezi az egyházi élet függetlenségét, mivel az „egyházak jogilag függetlenek, de ugyanakkor erős anyagi függőségben élnek” (Frenkl Róbert: Az egyházak finanszírozása, Magyar Hírlap, 1996. január 31.). Másrészt annak sem látszanak jelei, hogy az egyházak elgondolkoztak volna azon, milyen tanulságokat kell levonni az 1994-es magyarországi választások és az 1995-ös lengyel választások eredményeiből, amikor az egyházak többszörösen kinyilvánított álláspontjának élesen ellentmondó eredmények születtek a teljesen szabad választások során?

III.

E teljesen szubjektív „aperçu”-k után, amelyek magyarázzák és igazolják az elmúlt 5 év alatt végzett tanulmányi munkánk, kutatásaink és publikációink jogosultságát, néhány futó impressziót szeretnék megfogalmazni a világméretű ökumenikus helyzettel kapcsolatban. Ezek a legkülönbözőbb ökumenikus alkalmakon szerzett tapasztalaimra és olvasmányaimra épülnek.

1) A keresztyénség legnagyobb egyházában, a római katolikus egyházban az elmúlt esztendőben is továbbra nagyon jelentős ökumenikus fejlemények bontakoztak ki. Az egész ökumené megemlékezett tavaly december 8-án a II. Vatikáni Zsinat befejezésének 30. évfordulójáról (1962-1965). Ez a zsinat olyan változásokat indított el a római egyházban, amelyek alapjában véve változtatták meg a világméretű ökumenikus mozgalmat. A múlt év másik nagy ökumenikus eseménye kétség kívül II. János Pál pápának pünkösdkor közzéadott (május 25.) „Ut unum sint” című enciklikája volt. Ez a pápai körlevél összefoglalja és továbbviszi a II. Vatikáni Zsinat ökumenikus irányzatát és tisztáz néhány protestáns szempontból rendkívüli jelentőséggel bíró kérdést. Például: a pápai primátus

új értelmezésének lehetőségét. Az enciklika másik fontos mozzanata a római katolikus ekkleziológia (az egyházzal szembeni tan), protestáns szempontból korántsem elégséges, de mégis fontos változásainak érzékelése. Ez az enciklika és a II. Vatikáni Zsinat befejezésének 30. évfordulója igen széles körű figyelmet ébresztett protestáns és ortodox teológiai körökben. E beszámoló keretei nem teszik lehetővé, hogy az egyház közeledését előmozdító nagyjelentőségű változásokat mind felsoroljuk és rámutassunk a továbbra is fennálló különbségekre. Most csak két megjegyzésre szorítkozom:

- a) Vitathatatlan, hogy *hatalmas változás következett be a római katolikus egyház ökumenikus szemléletében* azóta, hogy 1928-ban XI. Pius kiadta a „Mortalium Animos” című enciklikáját, amely szigorúan megtiltotta a római katolikus részvételt az ökumenikus mozgalomban. Ma már a római pápa többszöri megnyilatkozásai teljesen világossá teszik, hogy az egyházak és keresztyének egységéért folytatott fáradozásokat Róma is az egyház és az egyházak legfontosabb feladatának tartja.
- b) Az esetleges félreértések elkerülése céljából hangsúlyozom, hogy ezek a római egyházban már bekövetkezett vagy folyamatban lévő változások még korántsem jelentik sem az evangéliumi keresztyénségnek a fenntartásai megszűntét, sem azt, mintha küszöbön állna a keresztyének annyira óhajtott egységének a megvalósulása. De vakság lenne nem látni azt a hatalmas változást, amelynek folyamatát hitünk szerint a Szentlélek Isten szélesíti, mélyíti és viszi előre. Nem tehetünk úgy, mintha semmi sem történnel!

2) Az ökumenikus mozgalom másik legátfogóbb szervezete az Egyháznak Világtanácsa (332 tag egyházzal). Az EVT gyakorlatilag megjeleníti az egész nem római katolikus keresztyénséget és most legalább két oldalról erős kihívásokkal találja magát szemben. Egyrészt a római katolikus egyház felgyorsult és dinamikus ökumenikus kezdeményezéseire, másrészt a hidegháború végének következményeire, a közép-kelet-európai és a volt Szovjetúnióbéli változásokra kellene választ adnia. Valószínűleg ezekre a kihívásokra is célzott Konrad Raiser, az EVT főtitkára, amikor egyik legutóbbi nyilatkozatában arra utalt, hogy „az EVT nem nőtt még fel a 21. század kihívásainak a kezeléséhez”, mert – úgy látszik – „képtelen valamit is tenni a társadalmi szétesés, a globalizálódás és az értékek hanyatlása ellen” (Ref. Kirchenzeitung, 1996. január. 35. old.). Ugyanakkor Raiser azt is látja, hogy „az ökumenikus mozgalomnak a római katolikus egyház nélkül nincs értelme” – bár hozzátesszi: „a római katolikus egyház valószínűleg sohasem lesz az EVT tagja”. Keresni kell tehát az együttműködés új formáit és a keresztyének egysége építésének új módszereit (EPD-Zentral Ausgabe, 1996. január 17.). Benyomásom az, hogy az EVT genfi központját és vezető tisztviselőit egyfajta pesszimizmus ejtette foglyul. Pedig két év múlva, 1998-ban a VIII. nagygyűlésen (Harare, Zimbabwe) az Egyházak Vi-

lágtanácsának mérleget kell készítenie megalakulásának (1948) 50. évfordulóján.

3) Személyes véleményem szerint az egyházak és keresztyének egységéért végzett fáradozásoknak az eddigi, lényegében véve bipoláris, kétpólusos (Vatikán, Genf) szervezeti formája át fogja adni a helyét egy policentrikus, regionális és lokális jelleget öltő mozgalomnak. Ezért kell nagyobb figyelmet és jelentőséget tulajdonítani olyan ökumenikus alkalmaknak, mint a jövő évben a szomszédos Grázban sorra kerülő II. Európai Ökumenikus Nagygyűlés (1997. június), amelynek fő témája rendkívül időszerű: „Megbékélés: Isten ajándéka és az új élet forrása”. Azért is kiemelkedően fontos lesz ez a rendezvény, mert az európai protestáns és ortodox egyházakat összefogó „Európai Egyházak Konferenciája” és az „Európai Római Katolikus Püspöki Konferenciák Tanácsa” közös vállalkozása lesz. Hasonló irányba mutat a Leueneri Közösség megélénkült tevékenysége is. Ez a Leueneri Concordia néven ismert, nálunk sajnos még nem eléggé köztudott, összefogás megteremtette több mint 100 európai evangélikus, református egyház szószéki és úrvacsorai közösségét. Az egységkeresésnek ez a konkrét útja egyfajta regionális modellként is felfogható.

IV

Ezek után ejtsünk néhány szót a magunk háza tájáról, a hazai ökumenizmusról.

1) Közismert, hogy a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa egyik legrégebb helyi ökumenikus szervezet Európában (1943-ban alakult meg, 5 évvel az EVT létrejötte előtt). A tanács jellegeből adódik, hogy évenként megismétlődő legfontosabb programja a januári Egyetemes Imahét. Ez így is van rendjén, hiszen a keresztyének egységének első konkrét kifejezési formája is imádság, Jézus főpapi imádsága (János 17), amelynek ökumenikus kérése lett minden ökumenikus kezdeményezés és fáradozás mottója: „Hogy mindnyájan egyek legyenek... hogy elhiggye a világ, hogy Te küldtél engem” (17,21).

Örülünk annak, hogy a MEÖT bázisa kibővült a megfigyelő státuszú szervezetek, így az ÖTK bevonásával is. A Magyar Római Katolikus Püspöki Konferencia – egyelőre – megfigyelővel képviselteti magát a tanácsban. Örvedetesen megélénkült a tanács teológiai munkája is, gyakorlati jellegű ökumenikus feladatok vállalásával (vegyesházassági, temetési ökumenikus liturgiák kidolgozása), miután az 1980-as években elkészült az Úri Imádság és az Apostoli Hitvallás közös fordítása.

Legyünk azonban teljesen őszinték: az ökumené még nem szívügye, jobban mondván nem a legfontosabb ügye az egyházaknak, sem nálunk, sem külföldön. Ez a feladat leginkább az egyházak külügyi kapcsolatainak részét képezi. *Szükséges, hogy a gyülekezeteinknek és egyházainknak belső ügyévé váljon az ökumenizmus!* De az is igaz, hogy az ökumenizmus bűvő pataként – amely hosszú ideig bizonyos helyeken nem látható – hirtelen nagy erővel máshol felszínre tör, mint például a csepregi ökumenikus megemlékezésen (1996. január 6.). (Csepregen 375 esztendővel

ezelőtt 1223 evangélikust mészároltak le az ellenreformációs hadak. Az ökumenikus istentiszteleten a kiengesztelődés és megbékélés jegyében részt vettek a magyar katolikus egyház legmagasabb méltóságai, Acerbi pápai nunciussal együtt.) Ilyenre néhány évvel ezelőtt még gondolni sem lehetett volna!

2) Most néhány szót az Ökumenikus Tanulmányi Központ Baráti Társaságáról. Megalakításával az volt a célunk, hogy egyrészt szélesítsük a személyes elkötelezettségű ökumenizmus bázisát, másrészt fokozzuk a kutatások és a tanulmányi munkák eredményeinek továbbadását ökumenikus érdeklődésű keresztyének bevonásával. Nem maradhat az ökumenikus tanulmányi munka csupán egy szűk kör lelki, szellemi és intellektuális öröme és élménye. A tapasztalat azt mutatja, hogy a kölcsönös megértés és bizalom kiépítése felé vezető legbiztosabb út a hívó keresztyének szívére keresztül vezet, akik örülnek a kisebb eredményeknek is. Baráti Társaságunknak már többszáz tagja van és nagyon szeretnénk tovább bővíteni a kört. Várjuk az ötleteket, javaslatokat, a friss gondolatokat: milyen témákat kellene még kidolgoznunk, milyen új programra nem gondoltunk eddig. Kaptunk már ötleteket, ilyen például az Optimizmus Alapítvánnyal együtt kiírt pályázat az egyházi középiskolák növendékei számára „A szabadság reménysége Jókai műveiben”. Örülünk annak is, hogy a másik Ökumenikus Baráti Társaság, amellyel jók a kapcsolataink, megindította az Ökumené című folyóiratot. Kíváncsian várjuk a további számokat.

V

Végül szónom kell röviden tanulmányi munkánkról és a központ irodájának elmúlt évi tevékenységéről is:

1) A kutatás és tanulmányi munka területén végzett tevékenységünket négy kiadvány és egy, az Ökumenikus Tanács elnökének készített összefoglalás tükrözi. (A Magyar Római Katolikus Egyház MEÖT-hoz való csatlakozásának ökumenikus, teológiai és szervezeti feltételeiről.)

1995. júniusában jelent meg az „Evangéliumi erkölcs és a piacgazdaság” című füzetünk, amelyet német barátaink kérésére és támogatásával az ő nyelvükön is kiadtunk. Az elmúlt év decemberében hagyta el a nyomdát a negyedik szekta-füzetünk „Övakodjunk az idegen tanításoktól” címmel. Szerintem az egyik legégetőbb és legsürgetőbb feladat a szekta-kérdés tárgyalása. Nálunk a pluralizmus kialakulásának hevében a társadalom bizonyos rétegei hajlamosak elfeledkezni a másság tisztelete jegyében az e téren jelentkező veszélyekről. Ezért hangsúlyozzuk a decemberi füzetben, hogy a szekta fogalom nem szűkíthető le csupán vallási jelenségekre. Van politikai, sőt etikai szektaritás is. Hosszú évtizedeken keresztül a „másként gondolkodás”, a „mátság” minősült rossznak, most arról feledkeznek meg egyesek, hogy a „más” nem szükségszerűen jó, vagy jobb. A karácsony előtti (1995. december 23.), franciaországi szekta-gyilkosság borzalmai megrázóan emlékeztettek erre az igazságra.

Örülünk annak is, hogy a Tanulmányi Központunk gondozásában, de az Ökumenikus Tanács kiadványaként a múlt év végén megjelenhetett magyar, angol és

német nyelven egy kötetben a „Tájékoztató a magyarországi egyházakról”. Nem túlzás azt állítani, hogy hasznos, hézagpótló kézikönyv ez.

Van reményességünk arra, hogy a tanulmányi füzetek formájában konkretizálódó munkánkat folytatni tudjuk. Ebben az esztendőben két témával szeretnénk foglalkozni: júniusra tervezzük megjelentetni az „Itt van a világ vége?” című tanulmányunkat. A téma a küszöbön álló nagy jubileum, Krisztus születésének 2000. évfordulója miatt a világszerte gomba módra szaporodó, vallási és szekuláris jellegű, katasztrófa hangulatot terjesztő irányzatok evangéliumi szellemű kritikája és az idevonatkozó tanítások összefoglalása kíván lenni. 1996 decemberére tartogatjuk a „Média-erkölcs” témát, amelynek időszerűsége szintén nyilvánvaló. Tanulmányi csoportunk tagjainak: Brückner Ákos, Hafenscher Károly, Kiss Emil, Kovách Attila, Karasszon István, Szentpétery Péter, Pásztor János és az elmúlt évben bekapcsolódott Adorján Józsefnek – ezen a helyen is – hálás köszönetet mondok.

2) Az elmúlt évben legnagyobb akciónk kétségtelesen a kecskeméti Ökumenikus Konferencia megrendezése volt. Erről Pásztor János testvérünk fog részletesen beszámolni. Én csak néhány rövid megjegyzésre szorítkozom:

- a) Az évek óta dédelgetett terv azért valósulhatott meg, mert az ötletben rejlő lehetőségeket a „kairos”-t Harmati püspök úr és Seregély érsek úr, illetve az ő személyükben a MEÖT és a Római Katolikus Püspökkari Konferencia felismerte. Ők időt és fáradságot nem kímélve, vettek részt az előkészítő munkában éppúgy, mint az egész konferencián.
- b) Az idők jeleit látva, a német és az amerikai keresztyének teremtették meg a konferencia szervezésének pénzügyi feltételeit. Itt Johannes Rau (Düsseldorf) és Manfred Stolpe (Potsdam) miniszterelnökökről, a stuttgarti Protestáns Diakóniai Szolgálatról és az Amerikai Egyháztanácsról van szó.
- c) Szinte vállalhatatlan feladatot jelentett a csekély létszámú központunk számára a közel 200 személyes konferencia szervezési és tartalmi előkészítése és lebonyolítása. Azt, hogy mégis sikerült, én egyenesen isteni csodának, az isteni kegyelem megnyilvánulásának tudom be. Nyilván Isten Lelke adott erőt és bátorságot a kecskemétieknek – Szabó Gábor esperes és Varga László lelkész testvérünket név szerint is említtem –, hogy példás odaadással és komolysággal, széles körű munkatársi gárda bevonásával megteremtették a konferencia feltételeit. A budapesti stáb munkája a hétköznapi gyakorlatában megvalósuló ökumenizmus szép példája volt. Illesse köszönet az Ökumenikus Tanács, a Református Zsinati Iroda Külügyi Osztályának, az Evangélikus Országos Egyház, a Római Katolikus Püspökkari Konferencia Titkárságának munkatársait és ezen intézmények vezetőit a megértő támogatásért. A központ irodájában –

ahová az előkészületek minden szála összefutott – Szesztay Mária állt hősiiesen helyt.

- d) Most azon fáradozunk, hogyan lehetne az eredményeket tovább gyümölcsöztetni: a konferencia nagyon értékes előadásai és dokumentumai a közeli hetekben magyar, angol és német nyelven megjelennek. – A volt Jugoszlávia területén a fegyverek elhallgattak ugyan, de a több százezer halott és a több millió menekült tragédiájához vezető gyilkos indulatok lecsillapodásához, az igazi megbékéléshez még hosszú út vezet. Hogy mit okozhat a nacionalista acsarkodás és az etnikai gyűlölködés, amelyek során nem ritkán vallási jelszavakat is felhasználtak, ezt a délszláv népek tragédiája megrázóan mutatja.

3) Szükségtelen talán külön tárgyalni, mégis rövid néhány szóval megemlítem, hogy széles körű külföldi kapcsolataink a múlt évben tovább erősödtek. Részt vettünk a bensheimi Felekezettudományi Intézet számos konferenciáján. Az ő magas színvonalú munkájuk inspirációt és tartalmi segítséget biztosított számunkra. Hasonlóan jók a kapcsolataink a Lutheránus Világszövetséggel, a Strassburgi Ökumenikus Intézettel és másokkal is. Kiemelkedő jelentőségű volt az EVT konzultációja, amely a vallásszabadság kérdését tárgyalta a Kelet-Közép-Európában kialakult új helyzetre tekintettel. A Japán Missziói Konferenciával is folytatódott a hagyományos együttműködésünk. A szentföldi zárándokutakról külön lesz szó, de itt mondom el, hogy fontos projektumot valósítottunk meg ezekben a napokban: az izraeli Nes-Ammim keresztyén „kibbucba” indul munkába a közeli napokban az általunk kiválasztott 5 magyar fiatal, akiket összesen 3 további követ.

4) A pénzügyekről mély hálával csak annyit akarok megjegyezni, ami kiderül majd a pénzügyi jelentésből is, hogy az elmúlt évben nőtt a hazai támogatottságunk. Részesültünk az Országgyűlés által a társadalmi szervezeteknek juttatott támogatásból. A Soros Alapítvány a tanulmányi munkánkat segítette. Külföldi jótevőink segítségével nélkül (Rajnai Egyház, Bensheim, Japán, USA) nem fejleszthettük volna tevékenységünket.

5) Feladataink szaporodása azt tette szükségessé, hogy további külső munkatársakat keressünk. Találtunk is „újakat”: Szovikné Jeannine és Riedné Veronika személyében. Kedves személyiségük és munkakészségük nemcsak új színt, hanem új barátságot is hozott együttesünkbe, amelyhez külső munkatársaként Ládonyi Klára (szervezés), Boros Lídia (könyvelés), dr. Bajusz Ferenc (zarándoklatok) tartoznak. A törzsgárda „régij” tagjai: Szesztay Mária és Csider László bírták a munkát erővel is és kedvvel is. – A kecskeméti konferencia arról is meggyőzött bennünket, hogy nagy bürokratikus struktúra nélkül is lehetséges komoly munkát végezni.

6) Szívvel köszöntetet mondok a tavaly újjáalakult elnökség tagjainak, helyettes és alelnök testvéreinknek, Brückner Ákosnak, aki a Római Katolikus Püspökkari Konferenciát képviseli körünkben, Boleszka Lászlónak (Magyar Ortodox Egyház); Hafenscher Károlynak (Evangélikus Egyház); Kiss Emilnek (Baptista Egyház); Karasszon Istvánnak (Református

Egyház), aki még mindig megnövekedett feladatai ellenére is ellátja a tanulmányi titkári munkát.

* * *

Most az Ökumenikus Tanulmányi Központ megalapításának ötödik évfordulóján különös hálával

magasztaljuk a mindenható örök Istent, akitől „onnan felülről száll alá minden jó adomány és minden tökéletes ajándék” (Jakab 1,17).

Dr. Tóth Károly

A békemegállapodások következményei a vallásfelekezetek és kultúrák közötti kapcsolatokra Izraelben*

Bevezetés

Mindenekelőtt szeretném elmondani, milyen nagy öröm és kiváltság a számomra, hogy itt lehetek Önökkel a mai napon. Igen nagyra értékelem, hogy szólhatok Önökhöz és megoszthatom Önökkel gondolataimat arra vonatkozóan, hogyan változtatja meg a békefolyamat a vallási és oktatási légkört Izraelben.

Mai előadásomat három részre fogom osztani:

- I. A béke új légköre Izraelben és a régióban
- II. A vallások közötti kapcsolatok jelenlegi helyzete Izraelben
- III. A jövő vonatkozásában: A békemegállapodások közötti növekvő kölcsönös kapcsolatok, és a békés kapcsolatok fejlesztésének szükségessége, több és jobb, vallások és kultúrák közötti párbeszéd és találkozások által.

Előadásom után örömmel veszem szíves kérdéseiket.

I. A béke új légköre Izraelben

Nem kérdéses számomra, hogy a Madridi Békekonferencia (1992), a palesztínokkal rögzített békeelviek deklarációjának aláírása (1994. szeptember 13.), valamint a hasmita Jordániai Királysággal kötött békeegyezmény aláírása (1994. október) óta egy határozottan új – diplomáciai, politikai, pszichológiai, szociológiai és kulturális összetevőkből álló valóság helyzet alakult ki Izraelben és a Közép-Keleten. Természetesen, ha az ember csak néhány év távlatából tekint vissza – az 1991-es Öböl-háborúra és az Izraélt Irak felől veszélyeztető nukleáris fegyverek fenyegetésére –, figyelembe kell venni, mennyiben változott meg a helyzet Izraelben az utóbbi három-négy esztendőben.

A béke új légkörének sokféle jelét tapasztalhatjuk meg manapság Izraelben, amelyek közül csak egy néhányat fogok most megemlíteni.

Idegenforgalom. Az idegenforgalom nagy és eddig példátlan mértékben éledt újjá Izraelben. Az öböl-háború és az „Intifada” (az 1987. decemberében kezdődött palesztin felkelés a térségben) korai éveitől viszonyítva – amikor a biztonsági viszonyok miatt csak kevés turista látogatta meg Izraélt –, az idegenforgalom virágzik Izraelben. A zsidók és a világ minden részéből jövő zsidó csoportok mellett, igen sok

keresztyén csoport is meglátogatja Izraélt (pl. 45 keresztyén csoport jön egyedül Koreából minden hónapban Izraelbe!). Egy másik példa: Keresztyén látogató csoportok számára időszakos előadásokat szoktam tartani a Sion Leányai szeminárium központban, a Via Dolorosán, Jeruzsálem óvárosában, és el kell mondanom, hogy valahányszor ott voltam az elmúlt két évben, több tucat keresztyén csoport sétált a Via Dolorosán.

Sajtó. Az izraeli újságírók most pozitív és átfogó értelemben adnak hírt a békefolyamatokról. Minden probléma és akadály ellenére, a béketárgyalások mindig címoldal híreket jelentenek és ez gyakran jó hírt is jelent. Sőt mostanában arra ébredünk, hogy vannak izraeli újságírók (a nyomtatott és az elektronikus sajtó területén egyaránt), akik híradással vannak Amman, Tunisz, Damaszkusz, az Öböl-menti államok, sőt Gáza területéről is. Az izraeli média vitathatatlanul új szemlélettel áll hozzá a realitások és a béke reménységének bemutatásához, a veszélyek és terrorista akciók pusztításai közepette.

Gazdasági élet. Gazdasági életünk is előrehaladást mutat. Új piaci lehetőségek nyílnak meg az izraeli termékek és munkaerő számára a korábban tiltott helyeken, így a Távol-keleten (Kína, Indonézia, stb.), a Közép-Kelet országában (Jordánia, Egyiptom, Marokkó), némelyik Öböl-menti államban, valamint Kelet-Európa azelőtti kommunista országában. A békeegyezmények reménységgel töltenek el és a stabilitás jelei, ezért – Rabin miniszterelnöknek a múlt héten, a Gyáriparosok Szövetsége előtt tartott beszéde szerint – még soha nem volt ilyen érdeklődés a befektetők részéről Izraelben, mint ebben az évben.

Az emberek hangulata. Reménység lebeg a levegőben. Izraeliek ezrei utaznak már Jordániába. A hangulat általában felfokozott és pozitív, s az okok világosak – életünkben először valóságosan fel tudjuk idézni a háborúk sorozatának végét Izraelben. Kevesebb az erőszak, annak ellenére, ami az újságokban olvasható és a televízióban látható. Az erőszakos cselekmények legnagyobb része egy bizonyos területre korlátozódik (Júdea, Samária és Gáza), és legtöbbször szélsőséges iszlám fundamentalisták kis csoportjai követik el.

De hozzá kell fűznöm ehhez a figyelmeztetés szavait is: mindez sok aggodalommal és félelemmel keveredik, valamint sok kétséggel és kérdésekkel: Vajon Arafat elnök diktátorból demokratává tud-e változni? És ellenőrzése alá tudja-e vonni az iszlám fundamentalista elutasítás képviselőit, akik megpróbálják

* Dr. Ronald Kronish előadása 1995. július 13-án Debrecenben, a Magyar-Izraeli Baráti Társaság debreceni csoportjának ülésén

erőszakosan szétrombolni a békefolyamatot? Vajon életképes társadalommá válhat-e Gáza? Nemzetközi segítség meg fogja-e tudni előzni, hogy Gáza káosszá hulljon széjjel? Komolyan veszi-e Szíria a békét? Vagy csupán területeket akar nyerni? Véget vet-e Szíria az Izráellel fennálló háborús viszonyoknak és kiúzi-e a terrorista csoportokat Damaszkuszról? Ezek és sok más kérdés és kétség húzódik meg e mögött. Mindazonáltal, bízom benne, hogy a hangulat Izráelben döntően reményteljes és optimista, amely Izráel népének kívánságát tükrözi, a háborús állapot megszüntetésére és egy új korszakba belépésre, amelyben békében élhetnek szomszédaikkal és learathatják a béke jótéteményeit a maguk számára.

II. A vallásfelekezetek közötti kapcsolatok jelenlegi helyzete Izráelben

1991. január 16-án – az Öböl-háború előestéjén –, azon az estén, mielőtt a szkad-rakéták Irakból elkezdtek földet érni Izráelben, a zsidók egy csoportja, keresztyénekkal és muzulmánokkal együtt összegyűlt Jeruzsálemben, hogy megalapítsa az Izráeli Vallásközi Koordinációs Bizottságot. A háború veszélyével szemben ez egy merész lépés volt, amely a jövőbe vetett reménységet jelezte, és különösképpen a három nagy monotheista vallás – a júdaizmus, a keresztyénység és az iszlám – adottságai tekintetében egy békésebb jövőhöz való hozzájárulást jelentett Izráelben és a Közép-Keleten.

Négy évvel ezután, most beszámolhatunk róla, hogy 54 különböző szervezet működik együtt velünk, megkísérelve egy szélesebbkörű közös megértés elősegítését országunkban a különböző vallási meggyőződésű emberek között.

A következőkben szeretném megvilágítani a felekezeti élet néhány kiemelkedő vonását Izráelben:

A legtöbb párbeszéd Izráelben a keresztyén-zsidó párbeszéd keretében zajlik. Ennek legnagyobb részét a „kivándoroltak” folytatják, azaz olyan Nyugatról jött emberek, akik a dialógus, a különbözőség és pluralizmus hagyományával és kultúrájával érkeztek Izráelbe. Ezek közé tartozik sok „nyugati zsidó” (az Egyesült Államokból és Európából), akik Izráelt választották otthonuknak, valamint sok keresztyén az USA-ból és Európából, akik keresztyén egyházakat és keresztyén szervezeteket képviselnek Izráelben és gyakran válnak hosszú időn keresztül országunk lakóivá.

A párbeszéd főként teológiai, intellektuális, lelki és történelmi témák körül forog, mint pl. a keresztyénység gyökerei a júdaizmusban és Izráel földjén – Jézus zsidó volta –, valamint a júdaizmus és a keresztyénység története az országban, a közös időszak első évszázadaiban. Sőt közvetlen törekvés irányul a források tanulmányozására, egymás közös témáinak vonatkozásában – mint pl. a teremtés, kijelentés és megváltás –, továbbá egymás hagyományainak, ünnepeinek, rítusainak és szent helyeinek megismerésére és megtapasztalására, Izráel speciális légkörében.

A politikai jellegű témákat elkerüljük a keresztyén-zsidó párbeszédben Izráelben, mert azok túlságosan megosztó jellegűek. A keresztyének nem érte-

nek egyet egymás között a szuverenitás jövőjét illetően Izráel földjén, és nincs egyetértés Jeruzsálem jellegét illetően sem. Az izráeli zsidó közösség szintén megosztott ezekben a kérdésekben. Ennek megfelelően meggyeztünk abban, hogy kölcsönösen eltérő szemléletet képviselünk politikai kérdésekben és megpróbáljuk, hogy ezek az egyet nem értek ne akadályozzanak meg egymás közös megismerésében, a kölcsönös megértés elősegítése érdekében.

Az izráeli zsidó-keresztyén párbeszéd sok esetben zsidó, keresztyén és felekezeti csoportok látogatása során történik. Amikor keresztyén csoportok látogatnak Izráelbe, gyakran vitába bocsátkoznak a zsidókkal arra vonatkozóan, *mit jelent Izráel állam a zsidó nép és a zsidók túlélése számára korunk világában*. Ugyanakkor gyakran támad vagy a bibliai Izráel megismerésére, a Biblia (az Ó- és Újszövetség) lábnyomainak követésére. Ezt rendszerint nemcsak a történeti Izráel megértéséhez vezető útnak értékelik, hanem a keresztyén hit elmélyítésének módját is jelenti a keresztyének számára. Egyre több keresztyén csoport látogatja meg Izráelt időről időre a Szentföldre zarándokolás formájában. Ezek közül sok csoport (noha nem valamennyi), felhasználja a látogatást a felekezeti párbeszédre is.

A muzulmánokkal mindeddig kevés felekezeti párbeszédre került sor Izráelben. Megítélésem szerint, ennek sokkal inkább politikai és szociológiai, mint vallási okai vannak. Az Izráelben élő muzulmánok a zsidóktól elkülönült élet folytatására töreksznek, külön városokban és falvakban, viszonylag kevés érintkezéssel. Sem a muzulmán, sem a zsidó vallási vezetés nem mutatott eddig bármiféle érdeklődést egy ilyen vallási dialógus iránt Izráelben. Azonban az elmúlt évben volt némi enyhe változás e tekintetben. Szervezetünk elkezdett egy zsidó-muzulmán párbeszédet, amely jelentős érdeklődést keltett és ígéretes jeleket mutat a jövőre vonatkozóan.

Sokféle találkozásra került sor az izráeli zsidók és izráeli arabok között (főként muzulmánok, de néhány keresztyén esetében is), egy nem vallásos, szekuláris humanista keretben, a következő címen: *Az arab-zsidó nevelés Izráelben*. Ez a fajta találkozás, amely főként arab és zsidó városokban és falvakban történt Galileában, az emberek és csoportok közötti kapcsolatokra irányult, a vallási hovatartozásra hivatkozás nélkül. Ezt baloldali humanista kibbuc zsidók és szekularizált arabok (muzulmánok és keresztyének egyaránt) folytatták, akik a vallást rendszerint valamilyen megosztó és romboló dolognak tartják, sokkal inkább, mint az egységet, együttműködést és együttélést elősegítő erőnek.

Vannak olyan jelek, hogy ez most kezd megváltozni, mivel a vallást olyan központi tényezőnek értékelik, amely szükséges a zsidók és arabok identitásának megértéséhez, más tényezőket is beleértve, mint amilyen a nyelv, történelem, kultúra, szokások és szertartások. Az „Egymás megértése” közös cím alatt, vallásos zsidók és arabok, akik párbeszédet kezdtek a felekezeti kapcsolatokon keresztül, valamint a szekuláris és kulturális zsidók és arabok,

akik elkötelezték magukat az arab-zsidó együttélés tanítása ügyében, elkezdtek közeledni egymáshoz innovatív szemináriumokban és konferenciákon, hogy megosszák gondolataikat és stratégiáikat, amelyeket egymás identitásának és kultúrájának jobb megértése elősegítése érdekében gondoltak el. Ez az utóbbi években az izraeli társadalomban egyre inkább növekvő felismerés eredménye, hogy mivel együtt kell élnünk – vagy legalábbis egymás mellett –, meg kellene próbálnunk egymást jobban megérteni és megismerni. Közös érdekünk, hogy ezt tegyük.

III. A jövő vonatkozásában: a békefolyamat hatása a felekezetek és kultúrák közötti kapcsolatokra Izraelben

Amint előadásom kezdetén már utaltam rá, bízom abban, hogy a már aláírt békemegállapodások – és azok, amelyeket alá kell majd írni a nem túl távoli jövőben Palesztínával és Szíriával –, megváltoztatják Izrael politikai, fizikai, társadalmi és pszichológiai képét. Ennek kétségkívül hatása lesz a vallásfelekezetek és kultúrák közötti kapcsolatok jövőjére Izraelben és a régióban. A béke új kapukat és új szükségességeket fog megnyitni afelé, hogy sokkal komolyabban és módszeresebben értsük meg szomszédainkat, mint ahogyan az a múltban történt. S el kell majd kezdenünk a párbeszéd kibővítését Izrael határain túlra, bevonva ebbe az autonóm Palesztina palesztin lakosait, jordániaiakat, egyiptomiakat, valamint más keresztényeket és muzulmánokat, akik hajlandók velünk párbeszédbe bocsátkozni. Valami már elkezdődött ebből, szerény, de nem jelentéktelen formákban, ami – úgy hiszem – utat mutat a jövő felé.

Néhány példa:

Egy konferencián, amelyet a mi szervezetünk támogatott Izraelben, tavaly júniusban (1994), négy fiatal palesztin muzulmán vett részt Gázából a dialógusban. Ezek a fiatal férfiak, akik aktívan tevékenykedtek Gázában a békemozgalomban, és akik önkéntes társadalmi munkásokként szolgáltak izraeli arab falvakban, egy „Önkéntesek a békéért” elnevezésű program keretében – nem lettek volna képesek résztvenni egy ilyen szemináriumon, egy-két évvel ezelőtt.

Az elmúlt évben, izraeli rabbiknak egy – „Rabbik az emberi jogokért” elnevezésű szervezethez tartozó – csoportja, találkozott néhány imámmal (muzulmán vallási vezetővel) Gázából egy kibbucon Izrael területén, egy dialógussorozat céljából. Ilyen tevékenység elképzelhetetlen lett volna a múltban.

Egy palesztin és zsidó-izraeli papi vezetőkből álló csoport rendszeresen találkozik, informális, nyilvánosságra nem hozott körülmények között, hogy együtt tanulmányozzák szent irataikat és hogy tanuljanak egymástól.

A fentiek csupán apró példák lehetnek, de én hiszem, hogy egyfajta új kezdetet jelenthetnek és új nyitást képviselnek.

A múltban azt mondták nekünk, akik aktív szerepet vállaltunk a felekezetek és kultúrák közötti dialógusban Izraelben, nyilvánosságra nem hozott, nem

rögzített beszélgetésekben, hogy „nem lesz dialógus, amíg a 'megszállás' véget nem ér”, vagy pedig, hogy „nem lesz dialógus, amíg nem leszünk egyenlő partnerek, amíg nem lesz saját államunk”. Most, jelentős előrehaladást téve a békefolyamatban – s amelynek folytatását várjuk ezen a nyáron –, ez elkezdett változni. Több érdeklődés alakul ki palesztin vallási vezetők között, a zsidókkal és izraeliekkel való megbékélés jegyében. Éppen az elmúlt héten találkoztam az egyik legbefolyásosabb palesztin keresztyén vallási vezetővel az óvárosban, aki a megbékélés érdekében tett növekvő erőfeszítésekről beszélt nekem, mivel a békefolyamat előrehaladása folytatódik. Most, hogy az egyenlő partnerség érzése egyre inkább valósággá válik, úgy tűnik, hogy több hajlandóság van reális engedmények megtételére, és őszinte dialógusban egymás megismerésére.

Elkezdődött annak felismerése, hogy ha politikusok és tábornokok – akik tegnap még esküdt ellenségek voltak – le tudnák ülni és szóba állni egymással, akkor a vallásos keresztyének, muzulmánok és zsidók Izraelben és a régióban elkezdik megismerni egymást. Ha Arafat elnök tárgyalni tud Rabin miniszterelnökkel, palesztin keresztyén és muzulmán vallási vezetőknek képeseknek kellene lenni arra, hogy találkozzanak izraeli rabbikkal a békés kapcsolatok elősegítése érdekében a két nép, a palesztin és a zsidó nép között.

Az Izrael területén végbement mindezen fejlődést kiegészítve, sok változás történik külföldön is – az Egyesült Államokban, Európában és másutt, aminek közvetlen, gyakran pedig közvetett hatása van munkánkra a felekezetek és kultúrák közötti kapcsolatok terén Izraelben.

Néhány további változás, az utóbbi időben: Mint-hogy a muzulmánok egyre inkább jelentős kisebbséggé válnak a nyugati országokban, mind több helyen bekapcsolódnak a keresztyén és zsidó dialógusba, szerte a világon. Pl. az Egyesült Államokban húsz zsinagóga kezdett zsidó-muzulmán párbeszédet az elmúlt három év során. Európában zsidó, keresztyén és muzulmán teológiai hallgatók, tanárok és érdeklődő személyek találkoztak évente Bendorfban (Németország) 22 éven át egy zsidó-keresztyén-muzulmán szemináriumon. Abban a kiváltságban volt részem, hogy részt vehettem ez év márciusában ezen a szemináriumon és megvalloim, hogy nyitottá tette gondolataimat és szívemet a „dialógus” irányában zsidók, muzulmánok és keresztyének között. Egy ilyen dialógust terveznek már Izrael számára jövő nyárra (1996).

A Vatikán és Izrael közötti egyezmény, amelyet több mint másfél évvel ezelőtt írtak alá, jelentősen megváltoztatta a viszonyt az egyház és a zsidó nép között. Ez nemcsak egy diplomáciai egyezmény volt. A zsidó állam centrális jelentőségének elismerése volt minden zsidó ember számára szerte a világon. Jelentős akadályt távolított el a katolikus-zsidó kapcsolatok útjából, és új lehetőségeket nyitott meg a dialógus számára mindenütt. Izraelben pedig, ahol most diplomáciai viszonyt hoztak létre a Vatikán és Izrael

között, a nyitottság és őszinte eszmecsere légköre alakult ki a katolikus és zsidó tisztségviselők között.

Az izraeli protestáns keresztyének érdeklődése évről évre növekszik, különösen ahogy közeledünk a kétezredik évhez. Igen sok zarándokutatót szerveznek, egyre inkább fejlődnek a tanulmányi lehetőségek, támogatást élveznek és a felvételi lehetőségeket kimerítik. Pl. a Szentföldi Tanulmányok Intézete a Sion hegyén egyre több hosszú-, ill. rövid tanulmányi idejű keresztyén diákot vonz szerte a világból különböző programjaival, a Biblia, bibliai történelem, Bibliafordítás, a Szentföld földrajza, valamint a modern Közép-Kelet tanulmányozására. Hasonlóképpen, a Tantur Ökumenikus Intézet, a Sion Leányai bibliatanulmányozási program, valamint más hasonló intézetek egyre több keresztyén tudóst, lelkipásztort, papot, egyházi vezetőt és laikus személyt vonzanak, hogy egy-egy szemeszterre eljőjenek Izraelbe tanulmányokat folytatni, megismerni a héber nyelvet, a judaizmus és a keresztyénség alapvető szövegeit – hogy elmerüljenek az ország kultúrájában, elmélyítsék keresztyén ismereteiket és hitüket, miközben ki-ki jobban megismeri és közelebb kerül a judaizmushoz és a zsidó néphez.

Mindez a fejlődés Izraelnek középponti helyet biztosít a felekezetközi viszonyok terén az egész világon. Ezért a zsidó, keresztyén és muzulmán vallási vezetők nagy figyelmet fordítanak Izraelre és különösképpen is Jeruzsálemre.

Milyen előrejelzést jelent mindez a jövőre nézve?

Szeretném elhithetni Önökkel, hogy a jövő jobb lesz, mint a múlt.

Most van először igazi lehetőségünk arra, hogy olyan Izraelben és új Közép-Keleten éljünk, ahol nem lesznek többé háborúk.

Azt fogja ez jelenteni, hogy a konfliktusokat békés eszközökkel, tárgyalásos úton oldjuk meg most és a jövőben is. Ebbe beleértjük a vallási és felekezetközi konfliktusokat is.

Bővülködünk régióinkban a békeegyezményekben, de ezek csupán diplomáciai iratok. Mégis új kereteket alkotnak és új lehetőségeket nyitnak meg az együttélés számára.

Az igazi béke kimunkálása érdekében keményen kell dolgoznunk a népek közötti békés kapcsolatok elősegítése érdekében. Ez nem diplomaták és politikusok feladata, hanem a vallási vezetők és tanítóké, szerte a világon és Izraelben. Ez az a nagy lehetőség és kreatív kihívás, amellyel ma szembe kell néznünk. Bárcsak megajándékozna bennünket Isten bölcseséggel és előrelátással, értelemmel és kreativitással, bátorsággal és elszánással, hogy optimizmussal fogadjuk el ezt a kihívást, és hogy kihasználjuk ezeknek a most kialakult izgalmas, új lehetőségeknek az előnyeit, hogy megalapozzuk és megszilárdítsuk a békés viszonyokat Izraelben, Közép-Keleten, és ahol csak lehet, nyugtalan világunkban.

*Dr. Ronald Kronish**
rabbi és tanító

(Fordította: Pethő Lajosné)

Néhány gondolat a Közép-európai Biblia Intézetről, a nyugati és a magyar teológusképzésről

Ezzel a cikkel semmiképpen sem az a szándékom, hogy leírjam, milyen a teológiai oktatás Magyarországon, amiről egy kis intézet kivételével nagyon keveset tudok, sem nem akarom előírni a magyar szemináriumoknak, hogy milyen úton járjanak, amire a jellegzetes angol-szász arroganciában szenvedők közül igen sokan hajlamosak lennének. Tudom, hogy Magyarországon a teológusképzés nem az amerikai vagy brit minta követésére törekszik. Ennek szerintem ellent is kell állni, vagy legalább is nem szabad megengedni a magyar bírálókat elfogadása nélkül, mely bírálóknak talán némi tájékoztatást adhat ez a cikk. Három olyan kulcsterületre szeretnék rámutatni, melyeken érzésem szerint a teológusképzésről vallott nyugati felfogás (s elkerülhetetlenül a brit felfogásra összpontosítok), valamint az ott használatos terminusok különböznek a magyarországiaktól. Eközben mindegyiknél adok némi tájékoztatást a Közép-európai Bibliai Intézetről is.

A tanulmányok időtartama

Hogy mi okozhat zavart a magyar és a brit rendszer összehasonlításában, az kiderül, ha elmondom, hogy Britanniában a „diploma” szó általában egy „Biblia Kollégium”-ban, vagy „Biblia Intézet”-ben (tehát valamilyen felekezetközi főiskola-szintű intézetben) eltöltött két év után szerzett szakképesítést jelent. Ha majd a pénzügyi és személyzeti válság, amely egyelőre csak a szabadegyházakra jellemző – s talán az ökumenikus szellem megerősödése is – elvezet oda, hogy az Anglikán Egyház is elfogadjon egy felekezeti szemináriumban (vagy teológiai kollégiumban) végzett minimális külön tanulmánnyal vagy anélkül szerzett diplomát teljes idővel foglalkoztatott egyházi munkás, vagy részidővel foglalkoztatott gyülekezeti vezető számára elegendő képesítésnek, akkor már csak egy vagy két évi további tanulmányt kívánnak meg a lelkesi ordinációhoz (felszenteléshez).

Amerikában viszont a „Biblia Kollégium” és a „Szeminárium” elnevezések használata ennek szinte a fordítottja. Az Egyesült Államokban a Biblia Iskola inkább valamilyen szektás kollégiumot jelenthet, esetleg egy bizonyos gyülekezetét, azzal a céllal, hogy

* Dr. Ronald Kronich rabbi és tanító, az elmúlt 16 év alatt Jeruzsálemben, Izraelben élt. Jelenleg a Felekezetközi Koordinációs Tanács igazgatója Izraelben. Sok folyóiratban jelentek meg írásai a zsidó oktatással és kultúrával kapcsolatban

az a gyülekezet a saját tagjait készítse elő (ami talán a budapesti Hit Gyülekezte által fenntartott Közép-és Kelet-európai Biblia Iskola megfelelője). Ennek minősítését nem igen fogadnák el. Ezzel szemben a Szeminárium általában felekezetközi intézet főiskolai végzettség utáni szinten, amely három év után „Master of Divinity” (M.Div. kb. a lelkészi oklevélnek felel meg) fokozatot adhat. A történelmi egyházak lelkészeitől és helyetteseiktől elvárható, hogy megszerezték legyen az M.Div. fokozatot, tehát legalább hét éven át folytattak teljes idővel főiskolai tanulmányokat.

Mindenek Magyarországra való alkalmazása talán azt jelentheti, hogy a nyugati csoportok egyre inkább úgy látják, hogy Magyarországon meglehetősen kevesen tanulnak szeminárium alatti szintű kollégiumokban, főként mivel Magyarországon – az Egyesült Államokkal ellentétben, de az Egyesült Királysághoz hasonlóan – kevesen jelentkeznek hét évig tartó lelkészképzésre. Az ilyen kollégiumok tehát itt nagyobb számban lennének kívánatosak, de hogy brit vagy amerikai értelemben vett bibliaiskolák-e ezek, az változó lehet. Sikerük részben attól függ majd, hogy milyen állást foglal el a magyar állam és milyet a történelmi egyházak a főiskolainál rövidebb tanulmányi idővel szemben. De az is meglehet, hogy a jövőben a gyülekezeteket szép számmal „laikus (világi) pásztorok” vezetik egy-egy felszentelt lelkész rendszeres látogatásai mellett.

A Közép-európai Biblia Intézet (KBI) 1992 óta áll fenn Magyarországon, s a Baár-Madas Református Gimnázium helyiségeiben tartja óráit. Bár van némi kapcsolata a Nemzetközi Egyházzal, amely az EVT tagja, a KBI erőteljesen felekezetközi, s hallgatói között vannak lutheránusok, reformátusok, baptisták és pünkösdisták. Nemzetközi is, s az angolnak, mint tanítási nyelvnek a használatával Magyarországot szeretné (az Intézet) a régió teológusképzésének bázisává tenni; jelenleg teljes idejű hallgatói Magyarországról, Romániából (magyarok és nem-magyarok), Ukrajnából, Finnországból, Litvániából, Etiópiából, Tanzániából és Oroszországból valók. Brit értelemben vett Biblia Iskola és diplomát ad; hallgatóit arra bátorítja, hogy tartsák fenn kapcsolatukat a saját felekezetükkel s diplomájuk megszerzése után igyekezzenek ott (fizetéses, vagy fizetés nélküli) alkalmazást nyerni.

A teológusképzés mintái

Cheeseman művének (lásd a bibliográfiát) alkalmazásával azt mondhatjuk, hogy a teológusképzésnek négy egymással versengő mintája van. Az egyik az *akadémikus* paradigma, amely az elme kiművelésére összpontosít. Ez a renaissance óta máig is a legáltalánosabb módszer. De meg kell mondani, hogy ez a modell a brit bibliai és teológiai kollégiumokban, valamint az amerikai szemináriumokban nagyon vitatott, mint amely a keresztyénségnek csupán elméleti megközelítésére nevel s nem eléggé gyakorlati; ezért pl. az angliai Moorlands College új kurzusát „alkalmazott teológiá”-nak nevezte el. A második minta „monasztikus”-nak (kolostorinak) nevezhető – „zárt közösség-

ben történő teológiai nevelés a személyiség spirituális kiművelésének elsődleges céljával”. Ezt is bírálták azért, hogy nem eléggé „gyakorlati” s a kollégium szokatlan közösségét nem tudja kapcsolatba hozni azzal a tényleges világgal, amelyben hallgatói szolgálni fognak. Ennek ellenére, különösen az Egyesült Államokban, számos bibliaiskolát lehet kolostorinak nevezni. Ehhez a mintához alkalmazkodik itt „A Biblia Szól” (azaz „megszólít”) jelmondatú iskola. A „training”, vagy „business” minta abból indul ki, hogy felteszi a kérdést: Milyen képességekre van szüksége az egyházi alkalmaztatásra törekvő hallgatóknak (igehirdetésre, vezetésre, lelkigondozásra, evangélizálásra, egyházépítésre, látogatásra, diakóniára)? S ezeket tanítja nekik, a „klasszikus” tantárgyakat (dogmatika, etika, hermeneutika) csak érinti, mint ennek a célnak az eszközeit. A „mentoráló” (bölcset és hűség tanácsadó) módszer sokkal nagyobb hangsúlyt helyez a hallgatók kapcsolatára az oktatókkal és a kisebb csoportokat kedveli. Mindegyik hallgató legalább hetenként ül össze beszélgetésre egy tanárral. Az angliai All Nations Christian College-ban pl. hetenként háromszor van ilyen beszélgetés.

Általában véve, jelenleg nyilvánvaló az elmozdulás az akadémikus és monasztikus mintáktól a training és a mentoring felé. A KBI-n mi az előadásokat tanulmányvezetői beszélgetésekkel (ahol minden hallgató hetenként számol be szóbelileg tanulmányi eredményeiről tanulmányvezetőjének és egy kis csoportnak), gondosan kidolgozott lelkigondozási programmal és gyakorlati műhelymunkával egészítjük ki. Célunk kettős: segítségnyújtás a hallgatóknak a Biblia megértéséhez, alkalmazásához és közléséhez (hermeneutika, homiletika), valamint gyakorlati képességek (evangélizáció, katechézis, egyházépítés, mások nevelése, küldetéses munka) elsajátítása. Minden más tantárgy ezeknek van alárendelve. Magyarországon elkerülhetetlennek látszik a teológiai intézetek körében a következő évek folyamán a többféle megközelítés erősítése. Mindezek kölcsönösen ki is egészítik egymást, bár ha pl. egy akadémikus kollégium a training-jellegű kollégiumokban vetélytársakat látna, az nagyon romboló hatású lenne.

Pontszámok kölcsönös átruházása

Mostanában a legtöbb nyugati kollégium egy sor olyan tanfolyamot hirdet meg, amelyek mindegyikében bizonyos pontszámot lehet elnyerni. (Közös alap lehetne, hogy egy 3000 szavas dolgozattal, amelyhez hat könyvet olvastak el, vagy egy 16 órás előadásorozatot hallgatásával + 16 órás feladattal egy pontot lehet szerezni.) A „diplomá”-hoz a hallgatóknak 58 pontot kell szerezniük. Ennek a rendszernek nyilván vannak hátrányai (bonyolult adminisztráció, a hallgatók esetleges nem szerencsés témaválasztásai), de elősegíti a szabad választást (talán az én monetáris kultúráom okozza, hogy a szabad választást szükségképpen előnynek tartom), megkönnyíti a nem teljes idejű tanulmányok folytatását és segíti az iskolák közötti együttműködést. (Mint pl. a mi „iker”-kapcsolataink a brit és az amerikai kollégiumok között.) Különösen

az Egyesült Államokban lehetséges, hogy egy három évre beiratkozott hallgató egy-egy szemesztert hat különböző kollégiumban töltsön el. Vajon a budapesti kollégiumok idővel nem válósíthatnának meg hasonló átjárhatóságot? A KBI-ben mi feltétlenül a lehető legszorosabban szeretnénk együttműködni a különböző iskolák képviselőivel, az egység szellemében, hogy tanulhassunk egymástól. Közben szeretnék levelezést kezdeni olyan lelkészekkel vagy másokkal, akik tudnak olyan angolul tudókról, akiknek megfelelne egy olyan kollégium, mint a mienk. Elérhető vagyok a 21 24 274 budapesti telefonszámon, vagy a Pf. 44, Budapest 1525 postai címen. Megemlíteném még, hogy könyvtárunk bármely teológiai intézet angolul

tudó hallgatójának rendelkezésére áll, s minden lehetséges módon felajánljuk segítségünket.

Andy Griffiths* MA (Oxon)
(Fordította: Fűkő Dezső)

Irodalom

G. Cheeseman, „Competing Paradigms in Theological Education Today”, *Evangelical Review of Theology*, October 1993. – M. Inchley, „Proposals for the Moorlands Dip. HE in Applied Theology” Moorlands College, UK, 1994. – R.W. Ferris, „Renewal in Theological Education” Billy Graham Center, II. US. 1990. – U. Vilkmann, „The Importance of Pastoral Care and Cross-cultural Training in Bible Colleges in Central and Eastern Europe” Moorlands College, UK, 1995.

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Ökumenikus párbeszéd a megbékélésről

az Európai Egyházak Konferenciájának és a Szerb Orthodox Egyház Theológiai Fakultásának a szervezésében Belgrádban, 1996. február 18-22-ig

Két szerb fiú, aki arra kényszerült, hogy elhagyja krajnai otthonát, a gondosan kitakarított szobában hagyta holmiját és azt a levelet, melyben üdvözlük a helyüket hamarosan elfoglaló menekülteket. Boszniában egy horvát hívő élete kockáztatásával mentette meg és helyezte biztonságba mohamedán szomszédait. Szerbiában mohamedán nők, legyőzve a bizalmatlanságot, megegyeztek, hogy keresztyén asszonyokkal együtt küzdenek a társadalmi igazságért. Az ilyen események a bibliai történetet visszhangozzák Józsefről, aki megbocsátott testvéreinek (1Móz 45), a német keresztyének történetét, akik a második világháború után megvallották bűnösségüket és felelősségüket, valamint azokat a római katolikusokat és protestánsokat, akik a mai Írországból töreksezenek a megbékélésre.

Ezeket a történeteket egy a megbékélésről tartott konferencián mondták el, amelyen Európa és Észak-Amerika 15 országából 30 egyházi képviselő vett részt azzal a harminccal együtt, akik Szerbia, Szlovénia, Horvátország és Bosznia egyházainak a képviselőiben voltak jelen. Február 18-22-ig a Szerb Orthodox Egyház belgrádi Theológiai Fakultása, valamint a genfi székhelyű Európai Egyházak Konferenciája látta vendégül őket.

Ez utókonferenciája volt azoknak a korábbi konzultációknak, amelyeken 1991 óta ortodoxok, római katolikusok és protestánsok rendszeresen, olykor pedig mohamedánok és zsidók is résztvettek, de ez volt az első olyan konferencia, amelyet a volt Jugoszlávia egyik országában tartottak. Sok-sok eltérő felfogás-

sal, megoldatlan kérdéssel és bizalmatlansággal kellett becsületesen szembenézniük mind a plenáris üléseken, mind a három munkacsoportban, ahol a kilenc nagyobb előadást vitatták meg. E kérdések közül némelyeket most sem tudták megoldani, de az ilyen nyíltság valódi párbeszédet és mélyebb megértést eredményezett. Határozott meggyőződéssel állították, hogy lehetségesek és szükségesek is konkrét akciók a megbékélés előmozdítására.

A megbékélés minden élet középpontjában

Mi keresztyének hisszük, hogy nekünk is támogatnunk kell a megbékélés folyamatát, amely nélkül a daytoni megegyezés kudarcot vallhat. Hozzájárulásunknak a keresztyén hiten kell alapulnia. A résztvevők hangsúlyozták a szeretetet, az egyenlőséget és az Atya, Fiú és Szentlélek Istenben való közösséget. A keresztyének a közösség forrását és igazi mintáját a Szentháromságban tapasztalják meg. Az Isten képe teremtett emberek, bármennyire különbözzenek is, egyazon emberi család tagjai. Ennek az egységnek a megvalósítása a különbözőségben teszi lehetővé a megbékélést a szomszédok és az ellenségek között.

A szerbiai, horvátországi és boszniai keresztyének, valamint Európa és Észak-Amerika egyéb területeiről származó keresztyének egyetértettek abban, hogy a megbékélés önmagukkal és a saját közösségükkel kezdődik. Ehhez nyíltság, kölcsönös tisztelet és a bűnbánatra, a megbocsátásra meg a bocsánat elfogadására való készség szükséges. Mások vádolása helyett a keresztyének inkább a béke és az igazságosság erőforrásai lehetnek, ha van önkritikájuk és ha szeretetben bocsátanak meg felebarátaiknak és ellenségeiknek.

* A.G. tanulmányi igazgató a Nemzetközi Egyházzal kapcsolatos Közép-európai Biblia Intézetben, Budapesten

Jézus ezt mondta: „Szeressétek ellenségeiteket!” (Mt 5,44), mert Istennek a megbékélésre adott ajándéka a bűnök felróvása nélkül adatik (2Kor 5,18-19).

A megbékélés cselekvésre szólít

A keresztyén hit erőt és látást ad a hívőknek, hogy más hitet, vagy más világnézetet valló felebarátaikkal együttműködve gyógyítsák azokat a megosztásokat és gyűlölködéseket, amelyek a múltból halmozódtak fel. A volt Jugoszlávia országaiban csupán az elmúlt öt esztendő folyamán milliókat üttek el otthonukból, százezreket öltek meg, s ezrek tűntek el vagy találtattak holtakként temetetlenül, vagy közös sírban. Az e tragédiákért érzett bűnbánat és az együttérző cselekvés nélkül a megbékélés üres szó csupán.

A résztvevők elkötelezték magukat a megbékélési akciókra s felkérjük egyházaikat, a nemzetközi szervezeteket, valamint szomszédaikat, hogy végezzék és támogatassák ezeket az akciókat, mint amilyenek:

- az elűzöttek otthonba juttatása, lehetőleg saját területünkön, és lelkigondozásuk;
- az eltűntek felkutatása, a halottak tisztességes eltemetése, az elhagyottakról való gondoskodás;
- segítség a gazdasági élet helyreállításában különös figyelemmel az önbizalom felélesztésére, munkalehetőség biztosítására a nők és a háborús rokkantak számára;
- a háború következtében családjukat vesztett és sokkos ifjak felkeresése és elérése;
- a lerombolt vagy megsérült istentiszteleti helyek újjáépítése, ill. tatarozása, akár a saját felekezetünkéi, akár másokéi;
- a vegyes kultúrájú nevelés (beleértve a hitoktatást is), a vallások közötti párbeszéd és a béke érdekében a közös imádságos bizonyágtétel elősegítése;
- a tömegtájékoztatási eszközök biztatása, hogy a bonyolult helyzetek egyoldalú ismertetése helyett, ami annyira jellemző a balkáni eseményekről a médiákban adott tájékoztatásra, s ami csak félelmet és gyűlölködést szít, pártatlan objektivitásra törekedjenek;
- nemzetközi vagy helyi vallási vezetők ajánlkozása választások levezetésére;
- folyamatos ökumenikus és vallásközi párbeszéd, különösen azzal az értékes szolgálattal,

amellyel a nők járulhatnak hozzá a megbékéléshez;

- a volt Jugoszlávia országaiban a megbékélésről szerzett tapasztalatok és meglátások közlése az 1997-ben Grazban tartandó Második Európai Ökumenikus Nagygyűlésen, melynek témája: „Megbékélés: Isten ajándéka és az új élet forrása”.

A megbékélés a kockázat és a felelősség vállalását is jelenti

Bár az emberek nagy többsége óhajtja a békét, a megbékélés elérésére a konkrét lépések megtétele nehéz és vitákat vált ki. A keresztyének által végezhető legbátrabb és legeredményesebb akciók némelyike helyi szinten kezdődik, de ezek nagy kihívást jelenthetnek a nemzeti és nemzetközi vezetők számára. Keresztyén lelkészek és világiak is lehetnek azok között, akik segítenek elvezetni a közösség helyreállításának útjára. Példát adhatnak a múlt bűneinek nyilvános megvallásával, s az emberi jogok bizonyos megsértésének nyilvános bírálatával. Az egyházak igen fontos szerepet játszhatnak a demokratikus társadalmi struktúrák megteremtésében a társadalmi igazságosság éber védelmével és szükség esetén a politikai és katonai vezetők bírálatára való készségükkel.

Pavle patriarcha, a résztvevőkhöz szólva, hangsúlyozta, hogy nekik, mint Isten munkatársainak, nem szabad szűklátókörű politikai vagy pártérdekhez ragaszkodniok, hanem látniok kell, hogy az egyháznak minden nemzetben az Isten népe szintjére kell emelnie az illető nemzetet. „Ha ettől eltér, akkor már nem az, aminek lennie kell: az élő Isten egyházának”. Hangsúlyozva, hogy az egyházban „nincs sem görög, sem zsidó” (Gal 3,28), annak a követelménynek a kimondásával zárta felszólalását, hogy a keresztyének nagy családjában minden egyház „a jóakarátú emberek, végső soron és félreérthetetlenül pedig az Isten ítélete alatt áll”.

A résztvevők megerősítették a Szentírás, az egyházi hagyomány és az imádság rendkívüli fontosságát a megbékélésre irányuló fáradozások elindításában, folytatásában és bátorításában. A konferencia szíriai Szent Efraim V. századbéli imádságával zárult: „Urunk, Istenünk, add, hogy meglássuk saját bűneinket és ne ítéljessük testvéreinket”.

(Fordította: Fűkő Dezső)

Az ökumenikus pátriárka tárgyalása az Európai Egyházak Konferenciájával

I. Bartholomeus ökumenikus pátriárkát 1991-ben történt beiktatása óta a genfi ökumenikus központban tett első látogatásakor, 1995. december 11-én, hétfőn, az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) látta vendégül egy lunchön, később pedig beható tárgyalások folytak a pátriárka és a regionális ökumenikus testület között.

Főtisztelű John Arnold, az EEK elnöke, a pátriárka fogadásakor emlékeztetett arra, hogy az Ökumenikus Pátriarkátus az EEK egyik alapító tagja s törekvéseinek erőteljes támogatója volt.

Arnold dékán, felelevenítve az EEK munkáját az 1992-i Nagygyűlés óta, ezt mondta: „Az utóbbi három esztendő nevezetessége volt kapcsolataink hely-

reállítása és megerősítése a Római Katolikus Egyházzal az Európai Katolikus Püspöki Konferencián keresztül.” Majd az 1997 júniusában Grazban tartandó Második Európai Ökumenikus Nagygyűlésről szólva, meghívta a pátriárkát, hogy vegyen részt ezen a rendezvényen.

Beszédében elmondta Arnold dékán, hogy az EEK a találkozás kiváltképpen helye a protestantizmus és az ortodoxia között, egyelőre csak Európában.

Bartholomeus pátriárka az EEK elnökéhez, alelnökeihez, főtítkárhoz és stábjához intézett szavaiiban rámutatott arra a jól ismert tényre, hogy az Orthodox Egyház „az egyház egységét mindig első és abszolút szükségnek” tekinti. Ennek tudatában kezdeményezte az Orthodox Egyház e század elején egy kiépített ökumenikus szervezet létrehozását. Ebben a szellemben „üdvözölte a konstantinápolyi egyház az EEK megalakítását és támogatja azóta is, hogy a lehető legjobban valósítsa meg célkitűzéseit”.

„Az EEK-nak nyújtott támogatásunk többféle formában nyilatkozik meg” – folytatta a pátriárka, különösen azokon keresztül, akik a múltban is meg ma is tevékeny szerepet játszanak az EEK munkájában mind a Végrehajtó Bizottságban, mind az egyes bizottságokban és munkacsoportokban.

A pátriárka megköszönte azt a támogatást is, amelyet az EEK az európai testvér ortodox egyházaknak nyújtott, mostanában különösen Szerbiában. „Az ortodoxia egész nagy családja hálával ismeri el mindazt, amit Önök próbáltak tenni a béke helyreállításáért Bosznia-Hercegovina népei között.”

Megemlékezve néhányról ama számos gyűlés közül, amelyeket azokban az országokban rendeztek, amelyekben az Orthodox Egyház van többségben, és általában értékelve az EEK által járt utat és a végzett munkát, ezt mondta: „Meggyőződéssel és Isten iránti hálával mondhatjuk el, hogy az önök szervezete nagy jótéteményeket és értékes szolgálatokat nyújtott földrészünknek és földrészünk egyházainak, még hozzá kritikus időszakokban”. „Kijelentjük, hogy az ökumenikus Pátriarkátus elismeri és nagyra értékeli az Önök munkáját, Európa népeiért és Isten dicsőségére végzett szolgálatukat.”

A grazi nagygyűlésre szóló meghívásra válaszolva, a pátriárka elvben elfogadta a meghívást, örülne, ha ez a rendezvény megvalósulhatna s ő is tölthetne egy időt ezen a gyűlésen.

Válaszában Jean Fischer, az EEK főtítkára kifejezte a szervezet rendkívüli örömét, hogy az ökumenikus központban fogadhatja a pátriárkát. Köszönetet mondott az Orthodox Egyháznak a keresztyén egységért évszázadokon át végzett munkájáért. Megemlítette, hogy az EEK feladatai közé tartozik, hogy segítse az egyházakat spirituális megújulásukban, erősítse bizonyágtételüket és közös szolgálataikat, és segítse elő az egyház egységét és a világ békéjét.

A főtítkár úgy mutatta be a Második Európai Ökumenikus Nagygyűlés témáját, „Megbékélés: Isten ajándéka, az új élet forrása”, mint amely jó alkalmat nyújt arra, hogy megerősítsük és nyilvánosan vállaljuk

a békéltetés szolgálatát ott, ahol erre Európa egyháza-inak, népeinek és államainak szükségük van. Utalva az orthodox Egyház vezetőinek korábbi találkozására Patmos szigetén (János Jelenéseinek 1900. évfordulója alkalmából), kiemelte az ott kibocsátott felhívást „a földi hatalmasságokhoz és mindazokhoz, akik háborús vagy konfliktus-helyzetekben élnek, hogy munkálkodjanak az igazságért és a mindenki számára igazságos békéért”. Az EEK – mondta a főtítkár – „csatlakozik ehhez a felhíváshoz és felajánlja lelki és morális erejét e nemes cél megvalósítása érdekében”.

Emlékeztetett Jean Fischer arra, hogy épp most tért vissza Belgrádban, Novi Sadban és Banja Lukában tett látogatásáról, ahol különböző egyházak és vallási közösségek vezetőivel találkozhatott. Ugyancsak hivatkozott az Írországra, Szlovákiára, a Kaukázusra, Romániára és Cyprusra tett csoportos látogatásokra, ahol szükséges és hasznos volt az EEK közvetítése.

Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy „milyen Európára törekszünk”, ezeket mondta a főtítkár: „Az EEK látomása az európai egység és az olyan nagyobb Európa, amely a világ problémáival szemben nem akar Európa-centrikus lenni. Európának nem szabad elszigetelődni a világ többi részétől”. Majd így folytatta: „Ha az egyházak hozzá akarnak járulni Európa egységéhez, akkor a megbékélésről és az egységről szóló bizonyágtételüknek hitelesnek és nyilvánvalónak kell lennie”.

Ugyancsak felhívta a figyelmet a főtítkár az EEK néhány olyan programjára, amelyek európai problémákat érintenek, mint amilyenek a kisebbség helyzete, a rasszizmus, az idegengyűlölet, a türelmetlenség, a gazdagoknak a gyöngéssel és tehetetlennel szemben tanúsított arroganciája. Az ökumenikus békét sokhelyütt veszélyezteti az egyházak közötti vádaskodás olyan érzelmileg fűtött szavakkal, mint „eretnekek, szekták és egyéb pejoratív kifejezések, valamint az egyes egyházak által gyakorolt missziói versengés, amely nincs tekintettel a már bevett egyházakra”. Majd hozzátette: „A prozelitizmus vírusa megmérgezi az ökumenizmust”. Azt is megállapította, hogy helyi szinten sokkal nehezebb megvalósítani azt a jó ökumenikus légkört, amely a legfelsőbb szintű kapcsolatokat jellemzi. Ezzel kapcsolatban figyelemre ajánlotta azt az EEK tanulmányi programot, amely hangsúlyozza, hogy a missziót közösen kell végezni s nem a versengés szellemében.

„Az ökumenikus béke törekény” – folytatta a főtítkár s jelezte, hogy az EEK meg az Európai Katolikus Püspöki Konferencia közötti kapcsolatok fenntartása és erősítése végett nemzeti egyháztanácsok létesítésére biztattunk azokban az országokban, amelyekben ilyenek még nincsenek.

Ajándékcseré keretében az ökumenikus pátriárka egy ezüst nyomólemezt adott az EEK-nak. Az EEK ajándéka egy jellegzetes genfi cin-tál volt, amelyre a pátriárka látogatásának egyes jeleneteit vésték rá.

1995. december 13-án.

(Fordította: Fűkő Dezső)

Harminc év az Ökumenikus Mozgalom szolgálatában

Ezzel a címmel írt összegező tanulmányt Konrad Raiser, az Egyházak Világtanácsának főtitkára a „the ecumenical review” 1995 októberi (47/4) számában. Ugyancsak ebben a számban ismertetések és reflexiók jelentek meg Reinhard Frieling, Diane C. Kessler, valamint a svájci *Damaskinos* metropolita tollából a Római Katolikus Egyház új ökumenikus irányelveiről. R. Frieling a bensheimi Konfessionskundliche Institut igazgatója úgy véli, hogy az 1967-es és 1970-es irányelvekhez képest, valamint a kánonjogi kódex és a katechizmus után ez az új „Directory” hatékonyan summázza a római álláspontot. Az említett megnyilatkozások egybehangzóan állítják, hogy növekvő nyitottság tapasztalható a Vatikán részéről. Pontosabban, ha mindazt megcselekednénk, amit az új irányelvek lehetővé tesznek, akkor nem éreznénk szegényesnek az ökumenikus együttműködés előrehaladását. A következőkben kivonatolva ismertetjük a megnevezett szerzők reflexióit, amikből kiolvasható, hogy hol tart ma a katolikus-protestáns együttműködés, ill. mennyit tart kívánatosnak a szabályzatot kibocsátó vatikáni hivatal. Mivel a Directory szó alapjelentése vezető, irányító, de címtárat és telefonkönyvet is jelent, a továbbiakban számos hivatkozás folyamán a kiadványt egy középértékű „Szabályzat” szóval fordítom, ill. nevezem. Továbbá, ezen írás műfaja ismertetés, ahol a nem szó szerinti idézetek folyamán információkat hordoz, véleményeket közöl, de nem a kritikai elemzés igényével.

1. R. Frieling „Néhány megjegyzés az Új Ökumenikus Szabályzathoz” címmel az ökumené jövőjére tekint és saját véleményét 5 pontban ismerteti. Rámutat arra, hogy kisebb változtatásoktól eltekintve, dogmatikai szempontból semmi új nincs a Szabályzatban. Közép-Európai vonatkozásban a státus quo-t ismerteti, de ebből is „olvashatnak” azok a püspökök és csoportok, amelyek konzervatív módon hagyományőrök. Ebből a szempontból hasznos és szükséges bátorításokat ad a Szabályzat, de megmutatja a „határokat” is és főleg a Szent Lélek vezetésére szóló ráhatározás tekintetében tartalmaz óvásokat.

A Szabályzat 2. és 3. fejezetének elemzésénél értelmeli, hogy a Joint Working Group (JWG) keretében már beindult az ökumenikus formálódás és az ökumenizmus távlatait minden teológiai disciplinában igyekeznek felvázolni. A Szabályzat is azt igazolja, hogy a Róm. Kat. Egyház jelentős mértékben segít a mozgalom kiszélesítésében, elismeri, hogy az együttműködés a Szent Lélek ajándéka és minden keresztyént megszólít a részvételre. Ugyanakkor olyan benyomást kelt, mintha a XIX.sz. második felében megindult missziós érdekeltségű mozgalom (Faith and Order és Life and Work) és annak az Egyházak Világtanácsába átvitt eredményei nem léteznének és

csak a II. Vatikáni Zsinattal kezdődött volna az egységkeresés. S amikor arról szól, hogy nem teljes az egység más egyházakkal, akkor a Lumen gentiumra utalva, a római katolikus egyházat állítja az igazság letéteményesének, amihez képest az egyes felekezetekben az igazságnak csak „elemeit” lehet felismerni. Frieling rámutat arra a választóvonalra, ami továbbra is látható a WCC és az RCC tagegyházai között az egység és közösségértelmezés terén. A pápa szerepének leírásában visszafogottabb a Szabályzat, pl. a Kánonjogi kódexhez képest, ahol még nemcsak a püspökök kollégiumának fejeként, hanem „Krisztus helytartójaként és a földi egyház egészségének pásztoraként” jellemzik. Frieling ezután megkérdezi, hogy a pápa szerepének ez a moderáltabb változata feljogosít-e arra a reményre, hogy egy napon a pápával és nem a pápa *alatt* lehetünk közösségben, szemben azzal a korábbi formulával, ami így szólt: „communio cum et sub Petro”.

Damaskinos svájci metropolita ortodox szempontból nézve ismerteti a Szabályzatot. Megállapítja, hogy a II. Vatikáni Zsinat Lumen gentium és Unitatis Redintegratio kezdetű iratainak szellemében keresi a katolikus egyház a keresztyén egységet. Lelkesen támogatja az ökumenikus párbeszédet, ami válasz Isten kegyelmére, Jézus egységre hívó imájára és a Szent Lélek inspirációjára. Továbbra is úgy tartja, hogy Krisztus egyetlen egyháza a Katolikus Egyházban van, amit Péter utóda kormányoz közösen a püspökkel. A püspöki kollégium feje Róma püspöke, Péter utóda. Ezután ismerteti azokat a személyeket és intézményeket, amelyek hivatottak az ökumenizmus szellemének képviselésére helyi, nemzeti és regionális szinten. Az egység helyreállítása az egész egyház ügye, nemcsak a klérusé, hanem a híveké is. A mindennapi élet kihívása ez, s egyben a teológiáé. A 3. fejezetben az ökumenikus formálódásról szól a Szabályzat, ami a Szentírás, a katechézis, a liturgia és a lelki élet útján történik. Helyszíne a család, a parókia, az iskolák és a különböző egyesületek és mozgalmak, amik az egyházban működnek. Az egyszerű hívek „spirituális ökumenizmusát” magasabb szinten fejlesztheti tovább a tudományos képzés a teológián és az egyetemen. A 4. fejezet a sákramentumi közösségről szól, amiben teljes elismertséget kapnak a keleti egyházak, szemben a protestánsokkal. Az ortodox egyházzal való közösséget kölcsönösen lehetővé teszi a Szabályzat és az ott megkötött házasságot érvényesnek mondja. Az 5. fejezet az ökumenikus együttműködésről, párbeszédéről és a közös tanúságtételről szól. Az ebben való részvételre buzdítja a Szabályzat a híveket, a rendelések és előírások betartásával.

Protestáns szempontból elemzi a Szabályzatot *Diane C. Kessler* a massachusettsi egyházak tanácsának

főigazgatója. Bevezetőjében felvázolja azt az áldatlan állapotot, amikor egy család különböző felekezeti tagjai nem lehetnek egymással teljes lelki közösségekben vallási hovatartozásuk miatt. Ezután 6 pontban emeli ki azt, amit protestáns szempontból fontosnak tart az új Szabályzatban.

1. Az egység iránti érdekeltség alapvető az egyház-értelmezésben, más szóval, Krisztus akaratának megfelelően kötelesek vagyunk az egységet munkálni minden keresztyénnel.

2. Az ökumenikus nyitottság lényeges távlatot ad a jövődől elkészítésének.

3. Akiket megkereszteltek Krisztus nevében, ezen tény által elhívtak arra, hogy a egységkeresésnek szenteljék magukat.

4. Akik a szent életre törekszenek, fel fogják ismeri ennek gyümölcseit saját egyházuk határain túl is.

5. Az is kívánatos, hogy a keresztyének együtt írják meg a megosztottságuk és egységkeresésük történetét. Így elkerülhetik a szubjektív magyarázatok veszélyét és távolosabb perspektívát nyerve, jobbjátják emlékeztüket.

6. Az ökumenikus együttműködés megmutatja a világnak, hogy azok, akik hisznek Krisztusban és az Ó Lelke által élnek, Istennek, mint egy Atyának gyermekei, le tudják küzdeni a megosztottságot.

Az ökumenikus lelkület gerjesztésének buzdításával elemzi tovább a szerző a Szabályzat alkalmazásának lehetőségeit a helyi ökumené területén. Ezzel összefüggésben fontosnak tartja, hogy a jövődől elkészési ökumenikus előképzésben részesüljenek. Az előző nemzedéket az ökumenében járatlanoknak (ecumenically illiterate clergy) tartja. Ezt a hiányt is pótolhatják a különböző szinteken folytatott párbeszéd, a társadalmi igazságosság, a szociális munka, a lelkigondozás, a közös bibliatanulmányozás és istentisztelet alkalmain. A Szabályzat lehetővé teszi, hogy a római katolikus papok részt vegyenek protestánsok istentiszteletein, szolgálhatnak is és fordítva is megengedhető, kivéve a szent liturgiához tartozó homiliát. Ez a behatárolás csalódást keltő, és több másal együtt még feloldásra vár.

Konrad Raiser tanulmányának alcíme: The Joint Working Group between the Roman Catholic Church and the WCC. (A továbbiakban JWG = Együttműködési Munkabizottság.)

1965-ben alakították a Római Katolikus Egyház és az Egyházak Világtanácsa közötti együttműködés tanulmányozása és lehetőségeinek kimunkálása céljából. A II. Vatikáni Zsinat előtt ez volt a legális fóruma az ökumenikus dialógusnak. A bizottságban szembesültek a résztvevők azokkal a változásokkal, amik az évek folyamán a közeledés vagy stagnálás fázisaiban a két nagy egyház csoport között végbementek. A főtitkár öt szakaszra tagoltan számol be az elmúlt 30 év jellegzetes változásairól. Az első három évben az alapelvek tisztázása és az ökumenikus dialógus új nyelvezetének kialakítása folyt. A dialógus dialógusának ideje volt ez, azzal a bővítménnyel, hogy nemcsak beszélgetést értettek alatta. A résztvevők megegyeztek abban, hogy a Krisztusnak való enged-

messég és a közös tanúságtétel a céljuk. Dokumentumaik ma is érvényesek. Ez a kezdeti szakasz nagyon fontosnak bizonyult az EVT számára, s közben az is nyilvánvaló lett, hogy az ökumené nem azonosítható az EVT-vel; túlnőtt rajta, munkája is kiszélesedett a teológiai kutatáson túl fejlesztési segélyekig menően.

A JWG tevékenységének második fázisában két tanulmányi bizottságot alakítottak a Katolicitás és Apostoli jelleg, valamint a Közös tanúságtétel és a Prozelitizmus tanulmányozására. Willebrands bíboros, a Keresztény Egységítőkarság elnöke és E.C. Blake az EVT akkori főtitkára egyértelműen kijelentették, hogy az RCC nem kéri ugyan felvételét az EVT-be a közeljövőben, mindazáltal fokozni kell az együttműködést a két szervezet között. Ezen kijelentések ellenére inkább megtorpanás következett és kritikus felülvizsgálata az addig megtett útnak. A közeledés eredményeire vágyók 1968-ban létrehozták a rövid életű SODEPAX munkacsoportját, ami 1980-ig működött. „Bizalmi válság”-ról szól a krónikás ezt követően és 1975-ig, a JWG inkább a helyi ökumené irányába fordította figyelmét. A róm. kat. oldalról jelentős tanulmánnyal segítették ezt, minek címe: „Ökumenikus együttműködés regionális, nemzeti és helyi szinten” (1975). Húsz év múltán – írja Raiser – ez a tanulmány igen jelentősnek bizonyult, mert eredményei lényegileg meghatározták a 95-ös Directory irányelveit. A 80-as években az együttműködésről egyre inkább nyilvánvaló lett, hogy elvi alapon riasztó akadályokba ütközik, ezért az útkeresés gyakorlati programokban való részvételre irányult. (Emberi jogok, vallásszabadság, fegyverkezés, munkanélküliség stb.) Eredményt hozott a keresztyén egység imahete, valamint a keresztség, úrvacsora és szolgálat dokumentumának kidolgozása, ami elképzelhetetlen lett volna a róm. kat. partner közreműködése nélkül. A beszámolóban említés történik a Bossey-i Ökumenikus Intézetéről is, ahol évtizedeken át folyt az ökumenikus beiskolázás. A főtitkár arra is rámutat, hogy miután strukturális vonalon megrekedt az ökumenikus együttműködés, célszerű volt a tartalmi és minőségi szempontokra koncentrálni. Ám sajnálatosan megmutatkozott, hogy a politikai különbözőségek miatt, az emberi szenvedés enyhítésének célkitűzéseiben sem sikerült maradéktalanul a közös tanúságtétel.

Két újabb tanulmány vitte tovább az útkeresést. Az egyik „Az egyház: helyileg és egyetemesen”, valamint „Az igazságok hierarchiája”. Ugy látszott, hogy II. János Pál látogatása az EVT-ben (1984) újabb ösztönzést ad az együttműködésre, de 1990-ben újabb csalódás következett. Megmutatkozott ugyanis, hogy a különböző tradíciók népe még etikai kérdésekben is különbözni tud. Másfelől a helyi ökumenében eredmények mutatkoztak és olykor Róma és Genf határain túlnöve, olyan szakemberi segítség is megjelent, ami nyilvánvalóvá tette, hogy sokan hajlandók áldozatot is hozni az egység ügyéért.

A főtitkári tanulmány befejező része ezt a címet kapta: „Gyors pillantás a jelenre”. Ebben pozitívnak mondja a JWG kilátásait: „...a közép és kelet-európai radikális változások új klímát teremtettek az egy-

házközi és ökumenikus kapcsolatokhoz is, ami az RCC-WCC viszonylatában is megmutatkozik.” Komplementaritás érvényesül a két és több oldalú dialógusokban és egy második „bizalmi válságot” sikerült elkerülni. A vallásszabadság értelmezésének különbségeiből, valamint az állam és egyház viszonyának modellkülönbségeiből származhatnak feszültségek. Kérdés, hogy 30 év felgyülemlett tapasztalatát fel tudják-e használni a JWG-ben arra, hogy az egyházakat a lényegre és látáshoz segítsék? Harminc év után a realitásokat kell szem előtt tartani. Az EVT 50. évfordulója előtt, a 8. nagygyűlésre készülve, ilyen szorongató problémák nyomulnak előtérbe, mint a

növekvő szétszakadozás és erőszak, a de facto apartheid gazdagok és szegények között, valamint az ökoszféra folyamatos pusztulása. Ezen kihívásokra figyelve kell lezárni múltbeli hadakozásaink könyveit és erőnket az élet és túlélés lehetőségeinek feltárására fordítani Krisztus evangéliumának fényében. Az ökumenikus törekvéseket ebbe az irányba kell fordítani a 2000. évre, el nem mulasztván a kairost. A főtítkári útmutatást megértve, hazai mezőinkben is Krisztus hívebb követésében reméljük egy pártpolitikától mentes ökumené kibontakozását.

Horváth Barna

Byron L. Sherwin: Abraham Joshua Heschel

(Atlanta: John Knox Press, 1979.)

A.J. Heschel (1907-1972) neve fogalom a 20. századi amerikai kultúrtörténetben. De ismert egyéniség az európai filozófiában is, hiszen egzisztencialista gondolkodóként Heschel olyan életművet alkotott, amelynek nagysága csak Martin Buber vagy Franz Rosenzweig munkásságához hasonlítható. Ennek a gazdag életműnek a feldolgozását vállalta fel Byron L. Sherwin. A feladat nem mindennapi, s ez több szempontból is igaz. Heschel művei több, mint 20 kötetet tesznek ki. Írt németül, angolul, héberül és jiddisül. Kutatási területe, érdeklődési köre is igen színes: írt könyvet a szombatról (The Sabbath, 1950), feldolgozta olyan rabbik életét, mint Móse ben Majmúni (Maimonides), Szádja gáon, R' Kotsk-i Mendel; több könyvet írt a judaizmus teológiájáról (pl. God in Search of Man, 1959), írt egy máig klasszikusnak számító munkát a prófétákról (The Prophets, vol. I-II., New York: Harper Torchbooks, 1969, első kiadása: 1962, – alapjául a német nyelven írt disszertációja szolgált: Die Prophetie, 1962). Ezenkívül Heschel a politikai életben is aktív szerepet vállalt. Már a Watergate-ügy előtt nyilvánosan szót emelt az amerikai korrupció ellen, tiltakozott a vietnami háború ellen, felemelte szavát az akkori kommunista országokban élő európai és orosz zsidóság érdekében.

Nem értünk egyet Byron-nal abban a kérdésben, hogy Heschelnek nincs összefüggő, kidolgozott teológiai rendszere. Ha filozófiai szempontból néznénk ezt a kérdést, talán még el lehetne mondani ezt. Ám teológiai szempontból ez a kijelentés nem állja meg a helyét. Egyébként Byron éppen a könyvével cáfolja önmagát, hiszen műve második részében ha nem is részletes, de elfogadható áttekintést ad Heschel eszmerendszeréről. Bár több témát is felölelhetne az ismertetés, főbb pontjai azért még így is átfogják Heschel teológiai-filozófiai rendszerének lényegét. Ezek a témák a következők: önértelmezés, vallásos önértelmezés, „mély-teológia”, Isten, ember, kijelentés, az emberi válasz: hit, cselekedetek, imádság. Magyarországon Heschel alig ismert, ezért érdemes lenne áttekinteni az összes témakört – ám ez jóval meghaladja egy könyvismertetés kereteit. Csak remélhetjük, hogy

zsidó testvéreink előbb-utóbb rászánják magukat Heschel életművének magyar feldolgozására és egy-két magyar fordítás is gazdagíthatná a magyar teológia polcát (pl. „A próféták” c. nagyszerű könyv). Mindenesetre tekintsünk át néhány témát röviden, a teljesség igénye nélkül.

Istenről. Heschel teológiája nem antropocentrikus, hanem teocentrikus. Ez az istenközpontúság teszi őt igazán teológussá, ettől válik teológiája teológiává, vagyis Istenről szóló beszéddé, Vele foglalkozó tanítássá. Heschel szerint a Bibliát (ő természetesen a Biblia Hebraicát érti alatta) inkább Isten antropológiájaként, semmint az ember teológiájaként kell olvasni. *A kérdés tehát nem az, hogy mit gondolunk Istenről, hanem az, hogy mit akar Isten elmondani rólunk és nekünk. Nem az ember keresi Istent, hanem éppen fordítva áll a dolog.* Ezzel Heschel megfordítja hittestvéreinek, a szintén egzisztencialista Bubernek a tételét. Míg Bubernél az emberi lét áll a középpontban, s az emberi „Én” keresi az örök „Te”-t, Istent, addig Heschel számára Isten az „Én” és a „Te” az ember. Követve a Héber Biblia és a zsidó misztikusok gondolatmenetét Heschel elutasítja azt a feltételezést, hogy emberi lény megismerheti Isten lényegét. Istent lehet érzékelni, de megérteni nem. Isten természete nem ismerhető meg számunkra, csupán érzékelhetjük és tapasztalhatjuk ahogy megnyilvánul nekünk a történelemben, a természetben és a szent könyvekben. „A Biblia magáról Istenről semmit nem mond el – mondja Heschel –, minden amit elmond, csak az emberhez fűződő kapcsolataira utal... Isten életéből a Szentírás csak azokat az eseményeket ismeri, amelyeket az ember kedvéért cselekedett: a teremtés, a szabadítás és a kijelentés tételeit.”

Emberről. Heschel számára az emberi lét természetének meghatározása nem klinikai vagy elméleti feladat. Az ember leírásánál önmagunkat festjük le, az ember meghatározásánál önmagunkat határozzuk meg – vizsgálódásunk tárgya mi vagyunk. Ebből következően az emberi lét megértésére tett kísérlet egyúttal gyakorlat az önmeghatározásban és az önértelmezésben.

Eszmefuttatásában Heschel áttekinti és elemzi a klasszikus és modern felfogásokat az ember meghatározásáról. A definíciók első nagy csoportjába azok tar-

toznak, amelyek állatként határozzák meg az embert. Az elképzelés gyökere igen régi. Már Arisztotelész is egyfajta állatnak tekintette az embert („civilizált állat”, „utánzó állat”, „értelmes állat” stb.). Az emberi gondolkodás történetében aztán végigvonul ez az elképzelés, a felszínre törve újra és újra. (Például Benjamin Franklin „szerszámkészítő állatnak” nevezte az embert; hozzáteszünk ehhez egy saját példát is: Charles Darwin „humorizált állatnak” nevezte az embert.) Habár lehet, hogy az ember állat, mégis több az ember, mint egy állat. Az ember állatként történő meghatározása nem más, mint az ember elembertelenítése, megfosztása emberi mivoltától. Heschel számára nem az a motiváció, hogy megjelje helyét az állatok birodalmában. Visszautasítja Heschel azt a felvilágosodás kori modern elképzelést is, amely egyfajta gépnek tekinti az embert. Az emberi lét misztérium, csoda. A gép egy találmány, egy mesterséges szerkezet. Heschel szigorú bibliai alapokon áll: számára az ember Isten képére és hasonlóságára teremtett, nem pedig – mondjuk – egy automobiléra.

Az emberi lét meghatározása helyett az emberi lét leírását javasolja Heschel. E tekintetben kettős megközelítéssel él, melyet a Héber Bibliából vesz át. A Szentírás festi le az embert egyrészt úgy, mint istenképző teremtményt, másrészt mint port és hamut. Ez a kettősség jelenik meg Heschel emberképében is. De mit jelent az istenképűség fogalma? Heschel gondolatmenete a következő. Mivel Isten láthatatlan, jelenléte a világban nem észlelhető közvetlenül. Isten ezért teremtett egy lényt, egy képmást, aki emlékeztet Rá – ez a lény az ember. Ha egyik ember ránéz a másikra, emlékezetébe kell jutnia Isten jelenlétének és az Iránta való elkötelezettségének. Az emberi létnek Isten képmásaként valódi értéke, belsejében rejlt méltósága van, amely abból ered, hogy a Teremtő képmására alkotattunk. Ez az istenképűség kötelezettségekkel is jár. Az embernek törekednie kell Isten követésére:

- ahogy Isten könyörület, úgy az embernek is könyörületesnek kell lennie;
- ahogy Isten szereti az emberiséget, úgy kell az embernek is szeretnie felebarátját, mint önmagát;
- ahogy Isten szent, úgy az embernek is szentségre kell törekednie;
- ahogy Isten törekszik az igazságra, úgy kell törekednie az embernek is az igazságra.

Az, hogy az ember Isten képmására teremtett, *nem a lét* analógiájára utal, *hanem a cselekvés* analógiájára. Ahogy Isten, a teremtő, egyedülálló, kivételes, ugyanúgy az ember is kivételes. A bibliai alapok mellett a rabbinikus teológiára is épít Heschel. A rabbinikus gondolkodás szerint az ember istenképző teremtettsége nem pusztán az ember teremtettségére vonatkozik, hanem az emberi kreativitásra, cselekvőkészségre. Az ember azzal a képességgel teremtett, hogy maga is képes legyen teremteni. Az ember Isten partnere a teremtés munkájának tökéletesítésében. Amíg „a görög gondolkodók az univerzum részeként próbálták megérteni az embert, addig a próféták Isten partnereként próbálták megérteni az embert”. Isten szabadsággal ajándékozta meg az embert, ami hatalommal, egyúttal felelősséggel is jár.

Mindezeket a gondolatokat kedvescínálónak szántam. Bár Heschel magyar feldolgozása még nem történt meg, mindez nem lehet akadály annak, akit komolyan érdekel egy olyan gondolkodó munkája, akitől zsidók és keresztyének egyaránt sokat tanulhatnak. Heschel prófétai szemléletmódja, ragaszkodása a Héber Bibliához, mindenképpen példa értékű. Nem lehet szó nélkül hagyni azt a felelős magatartást sem, ahogy részt vállalt kora politikai életében. Heschel életéről, munkásságáról egy hasonló értékeltő munka magyar nyelven felettébb kívánatos lenne. Amíg bizakodva várjuk ezt a jövőtől, addig is szeretettel ajánlom a kedves Olvasónak Byron könyvét.

Egeresi László Sándor

Petrus, der Fels des Anstosses

– Tanulmány R. Niemann kiadásában. Kreuz Verlag, Stuttgart, 1994. 160. l. –

A Pálról szóló tanulmánykötet mellett (ismertetését lásd: *ThSz* 1995/4.sz.!) megjelent a Péterről szóló is. Ahogyan Pálról ellentétes nézetek hangzanak, ugyanúgy Péterről is. Ezt előre jelzik a könyv elejére nyomtatott vélemények, élükön Jézus két – ellentétes – nyilatkozatával: „Te Péter vagy, és én ezen a kősziklán építem fel egyházamat”, valamint: „Távozz tőlem, Sátán, mert nem az Isten szerint gondolkodol, hanem az emberek szerint” (Mt 16,18.23). *Szent Ágoston* így vallott: „Mi Krisztus és nem Péter követői vagyunk”; *VI. Pál* viszont így mutatkozott be Genfben: „Mi Péter vagyunk.” – Pétert hétféle szemszögből vizsgálja a 16 dolgozat.

1. *Igei szemszögből* a kötet élén Hans Küng, a tübin-

geni egyetem világhírű professzora (1928), ábrázolja őt. „Péter három kísértésbe jutása” címmel. Kimutatja, hogy Jézus három magasztos ígéretére mindahányszor elhibázza a folytatást: 1.) A Mt 16,16 hitvallásából a 16,22 melléfogása lesz, amikor a „theologia gloriae”-t kívánja, a keresztet megkerül, triumfáló utat, amely ellentétes Isten gondolatával. Olyan választ kap, amelynél keményebb már nem is lehetne (16,23). – 2.) Nagycsütörtökön Jézus arról szól, hogy a Sátán kikérte a tanítványokat, hogy megrostálja őket, de Ő imádkozott értük (Lk 22,32). Péter magabiztosan túlbecsüli önmagát, s következik hármaskör tagadása (22,34). – 3.) A Feltámadott a szeretet hármaskör kérdése után pásztori megbízatást ad Péternek, de ő nem Jézusra néz, hanem annak a sorsa érdekli, aki őt szeretetben megelőzte. Jézus válasza szinte ellentétes a megelőző pásztori megbízatással: „Mit tartozik rád?

Te kövess engem!” (Jn 21,22). Küng Péterrel kapcsolatban mondja, de a mindenkori pápára érti a végkövetkeztetést: „Amikor nem enged érvényesülni más utakat is, akkor hallania kell azt az Igét, amely őt keményen érinti: »Mit tartozik rád? Kövess engem!«”

2. *Zsidó szemszögből.* Két dolgozat tartozik ide. Az egyik *Levinson* Nátán Péter rabbi (* 1921), vallástörténészé, aki máig sem tudta megfejtetni: szülei miért adták neki a Péter nevet. Fő tétele: *Péter nem akart lemondani a zsidó örökségről.* Mennyei portásnak ábrázolják (Mt 16,19). A kötés (tiltás) és oldás (engedélyezés) Isten nevében való művelése erősen emlékeztet a rabbik autoritására: a *Talmud* elbeszélése szerint a rabbik döntését maga Isten sem teheti semmissé. Levinson megállapítja, hogy a korai keresztyénség nem volt monolitikus, hanem sok ellentét volt benne. Péter, Jakab, az Úr testvére és mások nem voltak hajlandók arra, hogy Pál teológiáját kövessék, és így a Tóra üdvösségre segítő jellegét megtagadják. „Még maga a pogányapostol Barnabás is ingadozott – amint Pál bosszúsán értesít.” Ám a páli irány győzött, amely *Agoston* és *Luther* művében érte el legjellegzetesebb kifejeződését. Ugyanakkor örömmel állapítja meg a szerző, hogy napjainkban egyre több hívő fedezi föl újra a zsidóságot, mint vallási önazonosságuk gyökerét.

Schalom ben Chorin (* 1913), Jeruzsálemben élő vallástörténész és jeles író „A zsidó Péter keresztyéne?” címmel értekezik. A „szakadár farizeus” Pállal szemben ő a zsidóságba visszatérő hívő. A szombat reggeli istentisztelet máig élő himnuszát („Nismath Kol Khai”) neki tulajdonítják. Közreműködött az első zsinaton, amely a pogányokra nézve is kötelezővé tette a Nőé-féle törvényeket, mint minimumot. A középkori zsidóság kiváltképpen tisztelte benne a keresztyénség eredeti, zsidó gyökerének megőrzését. A kulcsok hatalmáról szóló jelenet hasonlít a korabeli rabbi-ordinációhoz – mondja ő is. Ám az ordináció mindig személyhez kötött, s nincs szó századokon át folyó átadásáról. „Egyház” alatt pedig nem a mai intézményt kell érteni, hanem Jézus akkori zsidó tanítványi körét. Így – szerinte – az a megbízás is: „Legeltesd az én juhaimat!”, Izrael háza elveszett juhaira vonatkozik (Mt 15,24). A Péter két levele nem segít témánkban – mondja –, mert a II. században keletkeztek, s céljuk a Péter és Pál irányzatait harmonizálni. Viszont elfogadja, hogy a legrégebb evangéliumot Márk, a Péter tolmácsa, írta, mert a galileai halász nem tudhatott görögül. Márknál a legtisztább Jézus alakja: teljesen rabbiként látjuk. Péter pápasága azonban legenda. Ha első pápát keresünk, akkor az Úr testvérét, Jakabot kell annak tartanunk.

3. *Péter női szemmel.* Nevetségesnek tűnik *Helga Frisch*, berlini lelkész nő, feminista teológus, írása: „Simonkának, a női tanítványnak, története.” Képtelen ötlete, hogy Péter nő volt, s mint András ikertestvére, mindig ment vele a tóra a férfiak munkásruhájában, s így érte őt is Jézus elhívása. Íme, a Cézarea-Filippi melletti történet parafrázisa: „Te vagy a Kőszikla, aki a férfiszerepet is vállaltad értem. Rád, a nőkre, építem egyházamat. Ti, nők, végzitek a szere-

tetmunkát, ti tanúsítotok türelmet és megértést, ti adjátok tovább az üzenetet a következő generációnak. Még hosszú ideig a férfiak fogják uralni ezt az egyházat, de majd eljő a ti időtök is!” (A tagadást is csak azért vállalja, hogy el ne fogják, meg ne motozzák, s így nővolta ki ne derüljön.)

Komolyabb ennél *Moltmann-Wendel* Erzsébet (* 1926) Tübingenben élő feminista teológus és publicista tanulmánya: „Péter és a nők”. Bár ő is azzal kezdi, hogy sok nő álma ma egy, a pápai trónon ülő Petra, de az „első pápát” nem „operálja” nővé. Szerinte Jézus első női követője a Péter anyósa volt, mert a „szolgált Néki” (Mk 1,31) – szerinte – nem azt jelenti, hogy a konyhába sietett, hanem azt, hogy követte Őt. Ugyanez a szó fordul elő a Kereszt alatt lévő asszonyokkal kapcsolatban is (15,41). Az író a meggyógyított anyós hatásának tulajdonítja, hogy később lánya is járta Péterrel a missziói utakat (1Kor 9,5). Az is lehet, hogy az ideális asszonyképet (1Pt 3) Péter a feleségéről mintázta. Mindenesetre lényeges, hogy itt Péter az asszonyokat a „kegyelem örökös társai”-nak nevezi. Az pedig a Jézus üzenet csattanója – mondja –, hogy Ő a meggörbedt asszonyt „Ábrahám leányá”-nak nevezi (Lk 13,16).

Boncolgatja az író Péter és Mária Magdolna konfliktusát: Ki volt a feltámadás első tanúja? Nyilván Mária Magdolna – mondja –, de az egyház ezen átsiklik, noha ő egyenesen női apostolnak mondható, mert megfelel az apostolság követelményeinek (ApCsel 1,21k). A gnosztikus evangéliumok is Mária Magdolna pártján vannak, Pétert pedig sértődöttnek mutatják. Péterből, a „Kőszikla”-ból, nem annyira a püspöki szuverenitás árad – állapítja meg –, hanem az önféjűség és bizonytalanság. *Brown* Raymondot idézi a dolgozat: az evangéliumokban nemcsak Péter tesz Krisztus-hitvallást, hanem Márta is (Jn 11,27). *Brown* szerint voltak jánosi gyülekezetek, amelyek a Márta hitvallására hivatkoztak.

Végül hivatkozik a szerző *Fra Angeliconak* a firenzei Szent Márk-kolostorban őrzött képére: a Gecsemáné kertben egyfelől a harmadmagával alvó Pétert ábrázolja, másfelől a Jézussal virrasztó Mártát és Mária Magdolnát. Szerinte ez a kép az alvó Péter-egyházat ábrázolja, amelyben mindig voltak éber és virrasztó asszonyok.

Itt emlékezem meg *Hubert Mynarek* (* 1929), a bécsi és bambergi egyetem volt vallásfilozófia és -pszichológia professzorának „Fiktív párbeszéd”-éről, amelyet Péter és *Wojtyła* folytat a cölibátusról. Péter fölényesen kioktatja a pápát. „Még Pál is, hajdani barátom, aki gyakorlatilag mindent meghamisított, közelebb van az igazsághoz (Náladnál), amikor azt kérdi: »Nem szabad-e a feleséget is magunkkal vinni a missziói utakra, mint Péter és más apostolok?« Az ember nemi igénye a teremtésen alapszik. De ti a természetet megmérgeztétek, a »gonosz« testet elátkoztátok.” A vita csattanója Péter elmés mondása: „A világtörténelem legnevetségesebb vicce Jézus tanításából cölibátustörvényt vezetni le.”

4. *Péter a vagyongazdálkodás szemszögből.* *Rudolf Dunde* (1953-93) okl. teológus és pszichológus, a vagyongaz-

zelés tanára volt egy kölni főiskolán. Tanulmányában Anániás és Zafira esetét elemzi. A szöveg Pétert úgy állítja be, mint aki „sztalinista módszerekkel” szervezi meg az őskeresztény kommunizmust. Szerinte Péter szinte rémuralmat állított fel, hogy ennek segítségével megvalósíthassa az apostolok gyülekezet-elképzelését. „Jakobinus-rendszer a Kereszt alatt.”

Péternek ez a képe lett a pápák előképe. E történettől nincsenek messze az eretneküldözések, boszorkányégetések, vallásháborúk. Benső szabadság helyett a félelem terrorja (ApCsel 5,11).

Végkövetkeztetése: Kényelmesebb a Szent Péter templomra kiírni a diadalmas Igét, de nehezebb e roppant szervezetet emberellenes beállítottságából gyógyulásra mozdítani.

Horst *Hermann* (* 1940) volt rk. pap s az egyházjog tanára a münsteri egyetemen. 1975-ben megvonták tőle az egyházi tanítás engedélyét. Azóta megházasodott, sőt az egyházból is kilépett. Ő a „Mese a halászlóról és a feleségéről” cím alatt társalog a Simonházaspárral. A házaspár elmondja: még álmukban sem tudták volna elképzelni, hogy érdekcsoportok mire nem használják fel Pétert a nagy lelki üzlet érdekében. Halvány fogalma sem volt a pápaság meséjéről. S mivé terebélyesedett mára a Vatikán: „devizakereskedők, adócsalók, maffiózók – s mindnyájuk fölött a vallás nyájás fénye.” *Luther* egykor föllépett az Antikrisztus ellen. „Nem kellene-e a reformátornak a sírban megfordulni – kérdezi –, ha a jelenkor ökumenéjéről hallana, a behízelt modorú tartományi püspökökről és egyházi főtanácsosokról, akik ajánlják magukat a pápás egyháznak – az állítólag közös ügy érdekében?”

A megkeseredett szerző túl sötét szemüvegen át nézi „a nős Péter nőtlen utódait”.

Idetartozónak vehetjük *Herbst* Károly fiktív levelét. A szerző (* 1916) Lipcse mellett volt rk. pap 1971-ig. Ma Düsseldorfban él, s Jézus valódi alakját és üzenetét kutatja. Levele alaphangja: „Igaz barátok nem igényelnek tömjénezést, nyíltan beszélnek. Utad fel és le és újra felfelé vivő vonalát figyelve, úgy vélem: nem vagy te a Szt. Péter, hanem egy közülünk.” Szívből megköszöni Péternek, hogy a tagadás történetét is elmondotta Márknak és így az utókornak is. „Tudod-e, hogy ez nekünk, maiaknak mit jelent? Hogy egy gyenge tanítvány is erősítheti és erősítse is testvéreit.” Célzatos legendának tartja az Anániás és Szafira történetét, amit túlbuzgó korai keresztények szövegeztek. Ez inkább Pálra vall (1Kor 5,1-5). – Tudni szeretné, hogy kényszerülten vagy önként adta át Péter az első zsinaton „katedróját” az Úr testvére Jakabnak, holott ő eleinte nem hitt az Úrban, s itt is a maga Jézus-ellenes törvénybuzgóságát erősítette az ősgyülekezetre. – Meg szeretné kérdezni Mária Magdolnával kapcsolatban: büntárs-e Péter abban, hogy – Jézus intenciójával ellentétesen – a férfiuralom valósult meg az Egyházban. – Sajnálatosnak tartja, hogy Péter mögött jött az az ifjú írástudó, aki sem Jézust nem ismerte, sem üzenetét nem igyekezett a tanítványoktól megtanulni, mert magát Istentől közvetlenül tanítottak tartotta. Így „az én evangéliu-

mom” címen saját szoteriológiát hirdetett. Annál örvendetesebb – fejtegeti tovább –, hogy Márknak „lehetővé tetted Jézus evangéliuma megírását éppen a Római Levél címzettjeinek. Közölted vele emlékezőseidet a történetekre, nem mint Pál, aki csak eszméket közölt. Így legalább birtokunkban van az evangéliumnak történetileg hitelreméltó alapanyaga. A háttérben ott van a te és a mi Taborhegyi bizonyosságunk: nekünk Őt kell hallgatnunk, a valóságos Jézust!” – A levél végén e ny. rk. pap azt reméli, hogy egy szép napon a pápa kitárja az 1870. július 18-án bezárt védés dacvázat: a dogmává emelt tévedhetetlenségét. De már az is elég volna, ha ablakát kitárná, és bevallaná: „Testvérek! nem vagyok az igazság birtokában. Segítetek a keresésében, a valóságos Jézus nyomdokain, mert »Őt kell hallgatnunk!«”

5. *Péter, a zsinati elv szemszögéből.* *Greinacher* Róbert (* 1931), a tübingeni egyetem rk. teológiai karának gyakorlati teológiai professzora. A zsinati Egyházzól szóló tanulmányának alapja az ApCsel 15,1-35 és a Gal 2,11-21. Antiókhában, e relatíve toleráns, liberális, multikulturális, gazdag kikötővárosban a keresztény gyülekezet megvalósította azt az egységet, amit a Gal 3,28 ír le. Ez a liberalizmus azonban egyes jeruzsálemi fanatikusoknak már túlzott volt (ApCsel 15,1). Különösen a „farizeusok köréből lett hívők” (15,5) voltak rajta, hogy – az ő szemszögéből – tisztátalan pogánykeresztényeket asztalközösségre alkalmassá nyilvánítsanak körülmetélés és a Tóra követe nélkül. Péter a tolerancia szószólója (15,7-11). Végül is kompromisszum jött létre: az ún. Jakab-féle kikötések megtartása (3Móz 17-18). Ezután Péter „pásztori látogatásra” megy Antiókhába, s asztalközösséget vállal a nemzsidó keresztényekkel. Ám amikor a jeruzsálemi vallási ellenőrök megérkeznek, visszavonul a körülmetéltektől való félelmében (Gal 2,12). Az evangéliumokból jól ismert jellemvonása: habozás, ingadozás. Mi történik most? *Greinacher* rámutat: az egybesereglett gyülekezet előtt Pál rendreutasítja Pétert, a Kósziklát, a Tekintélyt. Magartatása a zsinat lelkületének elárulása volt. Mire tanít e konfliktus? – kérdi a szerző. Ha a vallásos fanatikusok győznek, akikhez az „első pápa” is csatlakozott, akkor a kereszténység zsidó szekta maradt volna. Így nyitott, univerzális egyházzá vált. Ma is ez a kérdés – folytatja a szerző a gondolatmenetet –, „egyház vagy szekta akarunk-e lenni? Akar-e az egyház történetileg keletkezett, a maga korában talán jogos, de ma már tárgyaltan, sőt a keresztény szabadságnak ellentmondó normák, interpretációk, titulusok és struktúrák foglya maradni?” *Moltmann* megfogalmazását idézi: Exodus-gyülekezetként bátran és fantáziadúsán útra kell kerekednünk. E konfliktus azt is mutatja – elemzi tovább *Greinacher* –, hogy az „első pápa”-nak nem volt primátusa. Szólt a zsinaton, de a döntő szót Jakab mondta ki; Antiókhában pedig vétkezett az evangélium igazsága ellen. Nem véletlen – állapítja meg –, hogy 1989 januárjában az ún. Kölni nyilatkozatot 200 német nyelvű rk. teológus írta alá a Gal 2,11-re való hivatkozással: „Ha a pápa azt teszi, ami nem az ő dolga, a katolicitás nevében nem igé-

nyelhet engedelmességet, hanem ellenkezést kell várnia.” Nagyszerűen aktualizálja Greinacher az antiókhiai konfliktust az egyházak közti mai helyzetre. Nagyobb volt a szakadék hajdan a zsidó- és a pogánykeresztyénség közt, mint ma az egyházak közt, mégis kimondta az első zsinat az asztalközösséget. Az egység nem előfeltétele az úrvacsorai közösségnek, hanem következménye (1Kor 10,17). Ahogyan akkor Péter volt az, aki az asztalközösséget nem vállalta, ma az ő „utóda” akadályozza. A pápa habozik és késlekedik, nem utolsósorban ő is a tulajdon soraiban lévő engesztelhetetlen rigoristáktól való félelmében. Pál példája szerint ebben a pápával szembe kellene szállnunk. Csak úgy valósulhat meg az egyház egysége – zárja le a fejtegetéseit a szerző –, ha az egyházak elismerik egymás másjellegettségét, s a különböző nyelvű, mentalitású, teológiájú, tradíciójú, liturgiájú, törvényű egyházak vállalják a közösséget egymással, s elkötelezve tudják magukat az egyház egysége mellett.

E témához tartozik Reinhard Hehl (* 1957), a molekuláris genetika kutatója, a rk. ifjúsági és felnőttmunka elkötelezettje, utópisztikus látomása: „Honvágy Jeruzsálem után.” Ötlete szerint 2065 húsvétvasárnapján XXVI. János pápa egyszerűen eltűnik. Elrablásáról, láb alól való eltételéről szólnak a találgatások, Ő azonban egy kolostorba vonul vissza, hogy három hónapig a római egyház reformján dolgozzék. E reform témái: minden egyházi tisztségviselőt a hívek választanak; az új egyház nem gyűjt anyagi javakat; fő feladata lesz Krisztus eredeti tanításának őrzése; senki sem merészelheti magát „Isten földi helytartójá”-nak tartani; 12 elhívott egyén fog állni az egyház élén; nem Péter állítólagos sírja, hanem Jeruzsálem lesz az egyház központja. A nagy terv meg is valósul, s így 2065 óta XXVI. János – mint a 12 választott férfiú és nő egyike –, Jeruzsálemben él.

6. Péter a történészek szemszögéből. Két tanulmány szélesen foglalkozik azzal a témával: Járt-e Péter Rómában. Az egyik írója Deschner Károly (* 1924), aki „A keresztyénség bűnözéstörténete” c. tízkötetes főművét írja; a másiké Ranke-Heinemann Uta (* 1927), a világ első rk. női teológiai doktora. Az esseni egyetemen volt az ÚSz professzora, de megfosztották tanzsékétől, mert a Szűztől való születést teológiailag és nem biológiailag értelmezte. 1987 óta a vallástudományi tanszéken tanít.

A két szerző párhuzamosan és egybehangzóan adja elő Péter római tartózkodásának alap nélküliségét. Kelemen, római püspök, 96-ban írt I. levelében nem említi, hogy Péter Rómában lett volna. Arról szól ugyan, hogy mindkét apostol „intrikák” áldozata lett, de csak Pálról mondja, hogy elhatolt „a Nyugat végső határáig”. Pál az utolsó levelét Rómából írja, de nem említi Péter ottlétét. Több egyházatya szerint (Órigenész, Hieronymus) Péter Antiókhia püspöke volt. Először Korinthusi Dionüsziosz említi 170 körül Péter római tartózkodását a rómaiakhoz írt levelében. Ezt idézi majd Eusebius (+339) egyháztörténete. E meggyőződést azonban – a professzorasszony szerint – egyházpolitikai érdekek diktálták.

Péter római sírjáról először egy bizonyos Gaius

tesz említést 200 körül. „E korban különböző városok, versengtek egy-egy apostolsír birtoklásáért. Állításával Gaius az ellenfeleit akarta lefegyverezni, mert azt, hogy kinek van igaza, az dönti el: kinek a sírján ül az illető.” Két verzió is maradt fenn az apostolfejedelmek sírjáról: az egyik szerint a Via Appián (egy 354-es naptár hivatkozik a 260 körül éltek emlékeztetére), a másik szerint a Szent Péter-dóm alatt. 1940-49 közt folytak is a dóm alatt az ásások, s 1950 karácsony szombatján XII. Piusz bejelentette, hogy megtalálták Péter sírját. Ám a szakemberek elégtelennek találták a bizonyítékokat, s kimutatták, hogy a csontok három emberéi, köztük egy asszonyéi. Ezután 1968-ban VI. Pál jelentette be, hogy sikerült az azonosítás. Írja a professzorasszony, hogy Péter fejét eleve a Lateráni bazilika oltárában őrzik, több más testrészeit pedig szerte Itáliában. (Arról nincs szó, hogy nem tudnák-e így is, már eleve, összerakni Szent Pétert.) Ezentúl őrzik az ApCsel 12-ben leírt fogság láncait. (Azt nem jegyezték föl: az angyal vagy Péter vitte-e magával.) Deschner protestáns véleményt idéz tanulmánya végén: még a II. században keletkezett Péter-levél sem ábrázolja Pétert (római) püspöknek, hanem csak presbitertársnak.

Történelmi vénájáról tesz bizonyosságot Reinhold Bernhard (* 1957), a heidelbergi egyetem Ökumenikus Intézetének és diakotthonának tanulmányi vezetője, apokrif iratában: „Jézus rémálma a Gecsemánban.” A szerző ötlete szerint egy pince ásásánál kerültek elő e följegyzések, amelyek a XIV. századból, waldensektől, származhatnak. Ezek szerint Jézus a gyöttrődése közben átéli Péter pápává emelkedésének vízióját. „Látlak téged aranyos trónon bíbor baldachin alatt ülni... Én megmostam lábaidat, te meg azt követelted, hogy minden fejedelem térde meghajoljon előtted, s neked lábat csókoljon. Mert te »kisebb vagy ugyan, mint Isten, de több, mint ember« (III. Ince). Pilátus és Heródes szerény alattvalóid lettek volna... Augustus voltál, Fáraó, Kürosz. Nem egy, hanem három koronát hordtál.” Majd így folytatja Jézus a víziója elbeszélését: „Saját sereget állítottál föl: a »Militia Sancti Petri«-t (VII. Gergely). Dicsőséged és hatalmad növelésére e szavakkal indítottad csatádba: »Átkozott, aki kardját tisztán tartja a vértől!» „Szent háborúk ezek!” (IX. Leó mondta először a normannok elleni háborúra; majd a keresztes hadjáratok jelszava lett.) „Vad farkas voltál pásztortöltetben” (Dante-idézet).

A rémálomra Péter így felel: „Uram, ez csak egy gonosz álom volt, semmi több. Ha mindenki megbotránkozna is benned, én nem!”

E sötét álom után Jézus a szeretett tanítványhoz fordul: „Téged is láttalak álmomban: jóságos és alázatos pásztor voltál, atyja és testvére minden embernek. Apostoli egyszerűségben egy paraszt gúnyját hordtad, jóság volt a fegyvered és a békeszerzés határozottsága...” (E rövidebb álomban XXIII. János pápára ismerünk.)

Ide kell sorolnunk Kuschel Károly Józsefnek (* 1948) a pápaság tragédiájáról írt elmélkedését. A szerző az ökumenikus teológia és a teológiai eszté-

tika magántanára a tübingeni egyetemen. Felsorolja: századok során mennyi gúnydal és pamflet szólt a pápaság bűneiről. *Nietzsche* óta azonban csak egy német író merte átgondolni a pápa tragédiáját: Reinhold *Schneider*. (Életművét ismerteti *Szénási S.: Schneider R. bizonyágtétele a békéről, ThSz 1973/1-2.sz.*)

A jeles író római látogatása során döbrent rá: lényege szerint mennyire pogány a pápaság. Hatalom és keresztyénség egymást kizárja – ez lett *Schneider* meggyőződése. Időlegesen e tételt háttérbe állítja, mert a náciizmus idején úgy látta: a pápaság az egyetlen intézmény, amely a fasizmus jegyében tetszelgő, perversített uralmi rendszerek mocsara fölött fényugrárként világít. Ám a pápaság-kritikája a háború után újra éles lett (a Hitler-konkordátum meg nem bánása, az atombomba pártolása, stb. miatt). A pápaság kétarcúságát két történelmi modellben tükröztette: az egyik *III. Ince*, akivel *Assisi Ferencet* szembesíti; a másik *V. Cölesztin*, aki 1294-ben „Krisztus kedvéért” önként lemondott trónjáról. (Az egyháztörténelemben egyszer fordult ez elő.)

Szentség és uralkodás megfér-e együtt? Az a tragikus, hogy Cölesztin visszalépése az egyháztörténelem legerőszakosabb és legkíméletlenebb pápáját segítette hatalomra (*VIII. Bonifác*). Az egyház szentté avatta Cölesztint, *Dante* elmarasztalta. Szinte megoldhatatlan probléma: mind a hatalomról való lemondás, mind a hatalom gyakorlása a Sátán eszközévé lehet! Ezért *Schneider* nem teszi törvénné, erkölcsi normává Cölesztin döntését. Szerinte a pápa életformája a Kereszt felvételének aktusa legyen. A pápaság vállalható, de földi dicsőség keresése nélkül, a Hatalom nélküli hatalmaként, Annak a győzelmeként, Aki egyszer mindenkorra a kardot hüvelyébe tette.

7. *Péter a képzőművészetben*. Jürgen Döring (* 1954), a hamburgi Művészeti Múzeum Grafikai Intézetének vezetője „Szakállal és loknikoszorúval” címmel írt a Péter-ábrázolásokról.

A III-V. században több, mint 150 olyan szarkofág maradt fenn, amelyeken Péter alakja látható. A könyv reprodukálja a legismertebbet: „Dominus

legem dat”, az Úr törvénytekerceset nyújt át Péternek (Ravenna, Nemzeti Múzeum). – Itt látjuk a Sínai hegy Katalin-kolostorának a VI. századból eredő ikonját: Péter javakorabeli férfi, csupa határozottság és tetterő. – Közli a könyv Arnolfo di *Cambio* XIII. századbeli szobrát (Róma, Szent Péter-dóm). A Szent, tekintélyt parancsoló testtartásban ül. Előre nyújtott lába ujjait fénylő símára csókolták a zarándokok nemzedékei. Névünnepére minden évben a dóm kincstárában lévő, e célra őrzött, drága pápai ruhákba öltöztetik. – Még fekete-fehérben is elbűvölő *Raffaello* 1508-16 közt festett képe: Szent Péter kiszabadítása. Grandiózus „notturmo”, amint a börtönrácsok mögött az angyal keltegeti Pétert. – *Caravaggio* (1573-1610): Szent Péter fölkészítése c. képe a Szent és hóhérai (az eredeti képen életnagyságú) figuráiban kiváltképpen felmutatja az esemény brutalitását. – A barokk híres festménye a bécsi Művészettörténeti Múzeumban őrzött kép: *Mengs* „Pétert megvilágosítja a Szentlélek” c. alkotása 1775-ből. Itt Péter hatalmas uralkodónak, szinte *Zeus*nak tűnik, aki villám helyett kulcsot és könyvet tart kezében. – Megjegyzi a szerző: „Érdekes, hogy 200 év óta Péter megszűnt a művészet témája lenni.”

Már a könyv címe utal annak tartalmára: az a Kőszikla, amelyre az egyház épül, a botrány kösziklájává lett a történelemben. Van is némi hiányérzetünk, lévén a könyvet: a tanulmányok, fiktív levelek, ötletes irodalmi formájú művek túlnyomórészt a „Péter-tiszt” 2000 éves történetéről szólnak, s a bibliai Péter kevés teret kap. Abban is hiányos a paletta, hogy nem kértek föl a „Péter-tisztet” pozitívan értékelő szakembert cikk írásra. Így sok ismétlésre kerül sor.

Mindazonáltal a könyv jól érzékelteti: az ökumenikus mozgalom allergikus pontjáról van szó. Még sok vita fog elhangzani e témáról. De amilyen nagy meglepetés volt „urbi et orbi” a XXIII. János pápa személye, adhat Isten olyan „Péter-utódot” is, aki megoldáshoz segíti a megoldhatatlannak tűnő kérdést a „Péter-tiszt” átértelmezésében.

Szénási Sándor

VISSZHANG

Reflexió dr. Bolyki János: Bonhoeffer évforduló című cikkére

(Theologiai Szemle, 1995/6, 345-348.o.)

Főtisztelendő Professzor Úr!

Érdeklődéssel olvastam „*Bonhoeffer évforduló*” címmel a Theologiai Szemle 1995/6. számában megjelent cikkét, melynek tartalmával teljesen azonosulok. Valóban Bonhoeffer-reneszánsz előtt vagyunk, de erre még várni kell! Egyetlen mondatához szeretnék egy kis kiegészítést fűzni. Cikke első bekezdésében

ezt írja: „...ez évben nem olvastam megemlékezést az ötvenedik évfordulón”. Szeretném megemlíteni, hogy a Magyar Református Presbiteri Szövetség lapjában, a PRESBITER-ben – szerény keretek között – megjelent egy cikk, fényképpel és grafikával, amit megpróbáltam körültekintően úgy időzíteni, hogy azt Bonhoeffer 1945. április 9-én, húsvét hétfő hajnalán bekövetkezett kivégzésének 50. évfordulójára, tehát

1995. áprilisra jelentessünk meg. Így az az említett lap március-áprilisi számában jelent meg (8-9. oldal). „Éz a vég – nekem az élet kezdete” – Emlékezés Krisztus mártírjára: Dietrich Bonhoefferre címmel. A cikk felvezetését idézném: „A világkeresztyénség ez évben emlékezik meg a mártírhalált szenvedett német protestáns teológus, Dietrich Bonhoeffer halálának 50. évfordulójáról. Az emlékezés gyertyáját mi is meggyújtjuk, s hálát adunk Istennek azért a lelkészért, aki megélte a Krisztus-követést, tettekre váltotta a másokért élés etikáját, s kegyelemből a cellát is szószékké tudta változtatni. Onnan írt levelei a mai napig tartást, hitet, reménységet árasztanak. Mi most az emlékezet fényében visszatekintünk Bonhoeffer utolsó nagyhetére, s keressük annak titkát, hogy miből merített erőt a fájdalom útján – mindhalálig”. Cikke-mhez két könyv szolgált alapul, ami az emlékezés évében Németországban – a mintegy félszáz különböző könyv, album, lemez között – jelent meg. Ez pedig: gazdag levelezésének gyűjteménye, illetve albumszerűen kiadott életrajza, fényképekkel, eddig nem publikált adatokkal tőle és róla. Kétségtelen, s ez számomra is feltűnő volt, hogy Magyarországon mekkora érdektelenség vette körül az évfordulót. A „hallga-

tásnak többféle oka lehet” – írja Professor Úr. Természetesen lehet ezt magyarázni, de megérteni nem. Miként azt sem, hogy a másik nagy XX. századi Krisztus-követő, Albert Schweitzer is kihullani látszik a közös emlékezetből. 1995-ben nemcsak a svájci egyházi és világi sajtó, hanem Afrika sok egyháza is megemlékezett róla, hiszen születésének 120., halálának pedig 30. évfordulója volt a mögöttünk maradt évben. A visszatekintés óréa is, hasonlóan Bonhoefferéhez, szórványos volt. Pedig etikátörténete, kultúra-értelmezése, abban a hitnek, a protestantizmusnak a szerepe bizony több odafigyelést érdemelt volna. Úgy gondolom, méltatlan szellemi-lelki „utódok” vagyunk, ha ezt az érdektelenséget megengedjük magunknak. Nem csak velük szemben követünk el súlyos mulasztást, hanem saját magunkkal, nemzedékünkkel, az őket felnevelő anyaszentegyházzal, s a jövővel szemben is.

Az Ön cikke ezzel a hanyagsággal, felszínes-önélegült magatartással szembeni igényes, minőségi üzenet. Köszönöm!

Budapest, 1996.I.5.

Békefi-Röhrig Klaudia
református lelkész

HÍREK

Az Észt Tudományos Akadémia és a Tartui egyetem egy új humán és társadalomtudományi nemzetközi folyóirat megjelentetését jelenti be, melynek címe:

TRAMES

és minden országból, valamint bármely tudományos iskolából szívesen fogad el cikkeket.

A „Trames” össze akarja gyűjteni a legjobb tudományos gondolatokat Kelet-Európából vagy Kelet-Európáról s hozzáférhetővé kívánja tenni a nyugati olvasók számára. A cikkek elfogadásának kritériuma a gondolatok eredetisége, az érvek súlya és a feldolgozás világossága. A szerkesztőség előnyben részesíti azokat az írásokat, amelyek a problémát tágabb elméleti alapon és lehetőleg több tudományág felőli megközelítésben tárgyalják. Ugyancsak szívesen fogadunk a kelet-európai humán és társadalomtudományok történetében szereplő nagy neveket és eseményeket ismertető cikkeket, valamint e területen, vagy e területről újabban megjelent könyvekről szóló ismertetőket. A „Trames” negyedévenként angol nyelven jele-

nik meg. További tájékoztatást és a szerzők számára technikai eligazítást a szerkesztőség ad.

Felelős szerkesztő:

Martin Ehala (Tallinn)

Szerkesztő Bizottság:

Jüri Allik (Tartu)
Wolfgang Dreschler (Tartu)
Priit Järve (Tallinn)
Arvo Krikmann (Tallinn)
Priit Raudkivi (Tallinn)
Jaan Ross (Tallinn)

Cím:

7Estonia pst
Academy of Sciences Publishers
Tallinn EE 0100
Estonia

Telefon:

+ 372 (22) 454 156

Fax:

+ 372 (2) 64 66 026

Expressz:

elhala @ lin.tpu.ee

A „Trames” a legjobb szándékkal törekszik arra, hogy keleten és nyugaton egyaránt kitágítsa a világot a tudósok előtt.

(Fordította: Fűkő Dezső)

CONTENTS OF NO 1996/3

LORD, SPEAK TO US!

Gusztáv Bölcskei: The Final Cosmic End

LORD, TEACH US!

Georg J. Gatgounis II: Philistines in the Hebrew Bible

János Pásztor: Reconciliation within the Church and between the Churches

Reinhard Frieling: Ecumenical Prospects Today

Margaret Mackay: On the Value of Hungarian-Scottish Research of Religious Life

István Novák: The Technique of Church-Political Methods

Michael Welker: The Kingdom of God

REMEMBER!

István Ágoston: The Life Work and Contemporary Relations of Mátyás Dévai

Lajos Rácz: Sándor Csekey Born 100 Years Ago

OUTLOOK

Károly Tóth: Report of the Ecumenical Study Centre

Ronald Kronish: The Consequences of Peace Treaties for the Relations between Religions and Cultures in Israel

Andy Griffiths: Some Thoughts about the Central European Bible Institute and the Training of Theologians in Hungary and the West

WORLD CHRISTENDOM

Ecumenical Dialogue on Peace

Talks of the Ecumenical Patriarch with the Conference of European Churches

REVIEW

Barna Horváth: Thirty Years in the Service of the Ecumenical Movement

László Sándor Egeresi: Byron L. Sherwin: Abraham Joshua Heschel

Sándor Szénási: Petrus, der Fels des Anstosses

ECHO

Kludia Békefi-Röhrig: Reflections on the Article „Bonhoeffer Anniversary” by Dr. János Bolyki

NEWS

The Publication of the Estonian Periodical „Trames”

INHALT DER NUMMER 1996/3

REDE UNS AN, HERR!

Gusztáv Bölcskei: Der kosmische Endzweck

LEHRE UNS, HERR!

Georg J. Gatgounis II: Philister in der hebräischen Bibel

János Pásztor: Versöhnung in der Kirche und zwischen den Kirchen

Reinhard Frieling: Ökumenische Perspektiven heute

Margaret Mackay: Über den Wert der ungarisch-schottischen Forschung des religiösen Lebens

István Novák: Verfahren mit den kirchenpolitischen Methoden

Michael Welker: Das Reich Gottes

ERINNERT EUCH!

István Ágoston: Das Lebenswerk und die zeitgenössischen Beziehungen von Mátyás Dévai

Lajos Rácz: Sándor Csekey geboren vor 100 Jahren

AUSSCHAU

Károly Tóth: Bericht des Ökumenischen Studienzentrums

Ronald Kronish: Die Folgen der Friedensverträge für die Beziehungen und Kulturen in Israel

Andy Griffiths: Einige Gedanken über das Mitteleuropäische Bibelinstitut und die Ausbildung der Theologen in Ungarn und im Westen

WELTCHRISTENTUM

Ökumenischer Dialog über Frieden

Verhandlungen des Ökumenischen Patriarchen mit der Konferenz Europäischer Kirchen

RUNDSCHAU

Barna Horváth: Dreissig Jahre im Dienst der ökumenischen Bewegung

László Sándor Egeresi: Byron L. Sherwin: Abraham Joshua Heschel

Sándor Szénási: Petrus, der Fels des Anstosses

ECHO

Kludia Békefi-Röhrig: „Bonhoeffer Jahrestag” von Dr. János Bolyki

NACHRICHTEN

Das Erscheinen der estnischen Zeitschrift „Trames”

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÁLVIN KIADÓJA AJÁNLATA

*„A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos a tanításra,
a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre...”
(2Tim 3,16)*

A Biblia történeti videokazettán:

- I. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 1-6
(100 perc) 2.300,-
1. Sára és Ábrahám. A hit: reménység – 2. Exodus.
Szabadulás a szolgaságból – 3. Mózes és Áron. Tánc
az aranyborjú körül – 4. Ruth és Naomi. Hazatérés –
5. Ámós és a pap. Az igazság hangja – 6. Jeremiás
és a király. Az igazságot nem lehet „elégetni”
- II. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 7-12
(100 perc) 2.300,-
7. Keresztelő János. Várhatunk-e mágra? – 8. Jézus
Pilátus előtt – 9. Az emmausi tanítványok – 10. Saul
és Anániás. Ellenségből testvér lesz – 11. Péter és
Pál. Nehéz közösség – 12. Üzenet a filadelfiai
gyülekezetnek. A hit ára
- III. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 13-21
(180 perc) 3.600,-
13. Noé bárkát épít – 14. Józsefet eladják a testvérei
– 15. Dávid és Góliát – 16. Akik a királyt keresik...
A napkeleti bölcsek – Heródesnél – 17. Bűnösök és
igazak közt. – A megbocsátás szabadá tesz – 18.
Érted is, amit olvasol? – Fülöp és az etióp
kincstárnok – 19. Szabad kereszténynek lenni. –
Róma császárai véget vetnek a kereszténynek
üldözésének – 20. „Vedd és olvasd” Augustinus
rátalál a neki rendelt útra – 21. A holnap nyelvén.
Jeromos lefordítja a Bibliát

Bibliai segédkönyvek, tanulmányok, prédikációs kötetek:

- Szinopszis – Máté, Márk, Lukács, János
evangéliumának párhuzamos szövege 1.560,-
- Keresztény Bibliai Lexikon I. A-J Szerk.: dr. Bartha
Tibor 1.700,-
- Keresztény Bibliai Lexikon II. K-Zs Szerk.: dr. Bartha
Tibor (*megjelenés előtt áll*)

Jubileumi Kommentár – átdolgozott kiadás

- A Szentírás magyarázata I. kötet: Általános tájékoztató
a Szentírásról – Genézis-Jób könyve magyarázata . . . 1.160,-
- A Szentírás magyarázata II. kötet: Zsoltárok-Malakiás
könyve magyarázata 1.160,-
- A Szentírás magyarázata III. kötet: Az Újszövetség
magyarázata 1.160,-
- Az újfordítású Biblia (1975) revíziójának eredményei
(1990) 290,-
- Dr. Tóth Kálmán: Bibliafordítás-Bibliamagyarázás 320,-

Szabó Andor: „Lábam előtt mécses a Te igéd”

I-III. kötet

- Naponkénti segítség a Biblia olvasásához
- I. kötet: Történeti könyvek (1Mózes-Eszter) 130,-
- II. kötet: Költői könyvek, Bölcsességirodalom,
Próféták
(Jób könyve-Malakiás) 130,-
- III. kötet: Máté, Márk, Lukács és János evangéliuma,
Apostolok Cselekedetei 790,-
- ifj. Fekete Károly: Jakab apostol levelének magyarázata . 350,-
- Csiha Kálmán: Ábrahám öröksége (prédikációskötet) . . . 195,-

- Csikesz Sándor: Jézusban van menedékünk
(Igehirdetések és tanulmányok) 270,-
- Ravasz László: „Én vagyok a te Istened!”
A Tízparancsolat magyarázata 170,-
- Isten kérdez – Bibliai idézetek 80,-
- Frederick Neumann: A megszólított hit
(Tudomány-Erkölcs-Lelkiismeret) 150,-
- Dr. Sarkadi Nagy Pál: A tanítványok 85,-
- Nagy Antal Mihály: Örök szövetség.
Válogatott tanulmányok a zsidóság és keresztényiség
kapcsolatának témaköréből 450,-
- Révész Imre: Egyháztörténelem
I. Az őskereszténységtől az ellenreformációig
II. Az ellenreformációtól napjainkig (az 1930-as
évekig)
különös tekintettel a magyar protestantizmus
történetére 280,-
- Kálvin János: A keresztény vallás rendszere I-II. kötet
az 1559-es ún. Nagy Institutio, az 1909-ben
megjelent kiadás változatlan utánnomása 1.960,-

Versek, gyermek irodalom, a család olvasmányai:

- Szent szonettek. Válogatás a világ- és a magyar
irodalom istenes szonettjeiből 290,-
- Northcott: Bibliai lexikon gyerekeknek 300,-
- Kövess engem! A Biblia történetei rövid jelenetekben
Az 1990-ben revideált kiadásban megjelent új
fordítású Biblia szövege és az Ökumenikus
Énekeskönyv 2. kiadása felhasználásával válogatta és
szerkesztette: dr. Tóth Károly. Dramatizálta:
Giovannini Kornél 790,-
- Serfőző Olivia: Gitáros Freek – Regényes önéletrajz
egy rákos fiatalról 250,-
- Sylvia Ber: Vadak – Ifjúsági kalandregény 320,-
- Uta Schlegel-Holzmann: Nincs több kettesben töltött
esténk
Családi állapota: özvegy 195,-
- Reinhard Abeln: Szerencsére vannak unokáink
Útmutató nagyszülőknek az unokák neveléséhez 250,-
- Dr. Pálhegyi Ferenc: Keresztény házasság 2. bővített
kiadás 260,-

Kaphatók:

- Budapest XIV. ker. Abonyi u. 21. sz. alatti,
Budapest, XI. Bocskai u. 35. sz. Könyvesboltokban,
Telefon: 186-8277, 186-8267,
Protestáns Könyvesboltban,
Budapest, IX. Ráday u. 1. Telefon: 217-7789. Hétfőn
szünnap.
Valamint a Debreceni Református Könyvesboltban,
Debrecen, Piac u. 4-6. Telefon: 418-886,
Kecskeméti Református Könyvesboltban,
Kecskemét, Szabadság tér 6. és a
Református Könyvesboltban, Szeged, Kárász u. 15.

Megrendelhetők: minden lelkesi hivatalban és a Kálvin
Kiadónál, 1113 Budapest, Bocskai u. 35. 1519 Pf. 416. Tél:
186-8267. Utánvételes küldésre megrendelést csak a Kálvin
Kiadó fogad és teljesít!

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

A templomba járás öröme
Jeruzsálem és Antokheia között
A New-Age világmozgalomról
Az aranyas Szent Biblia históriája
Ebla, mint az Ószövetség háttere
Luther öröksége
75 éve alakult az SDG
Evangélikus középiskolák a történelmi
Magyarországon
Etnikumok a Bibliában
Az etnikum és jelentősége
Az evangéliumi missziói mozgalmak és
a történelmi egyházak
Az egyházak szerepe a népek közti
közeledésben
Emlékkonferencia az ungvári unió 350.
évfordulóján
Nemzetközi Protokoll Konferencia
Szemle
Hírek

ÚJ FOLYAM (XXXIX)

1996
4

THEOLOGIAI SZEMLÉ

1996. július–augusztus

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája,
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267, 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserhádi Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:



Tőszegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Számítástechnikai Stúdió

Terjeszti a Kálvin János Kiadó. Előfizethető a kiadóhivatalban, vagy postautalványon, vagy átutalással a Kálvin János Kiadó – Budapest OTP 11714006-22098038 csekk-számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 1380,-Ft

Egyes szám ára 230,-Ft

Előfizetés külföldre:

27 DM vagy 17 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

IMRÉNYI TIBOR: Az öröm 197

TANÍTS MINKET, URUNK!

KŐSZEGHY MIKLÓS: Jeruzsálem és Antiokheia között 198

FUKK LÓRÁNT: A New-Age világmozgalom 207

MOLNÁR JÓZSEF: Az aranyas Szent Bibliának története 212

GORDON, CYRUS H.: Ebla, mint az Ószövetség háttér 227

EMLÉKEZZETEK MEG...

FABINY TIBOR: Luther öröksége 229

RÁCZ LAJOS: 75 éve alakult meg a Soli Deo Gloria
Református Diákszövetség 231

KITEKINTÉS

HARMATI BÉLA: Evangélikus középiskolák a történelmi
Magyarországon 238

HETÉNYI ATTILA: Etnikumok a Bibliában 239

VERZAN, SABIN: Az etnikum és annak jelentősége a
Szentírás szerint 244

DUMITRESCU, NELU: Az evangéliumi missziói mozgalmak
és a történelmi egyházak kapcsolatai egy adott területen 248

ADORJÁNI DEZSŐ ZOLTÁN: Az Egyházak, mint a népek
közötti közeledést elősegítő faktorok 249

BÖLCSKEI GUSZTÁV: Az egyházak, mint a népek
közeledését elősegítő faktorok 255

IMRÉNYI TIBOR: Az új evangéliumi mozgalmak és a
történelmi keresztény Egyházak kapcsolatáról 258

FÖLDVÁRI SÁNDOR: Emlékkonferencia az ungvári unió
350. évfordulóján 261

BÓNA ZOLTÁN: Vitaindító előadás a Protokoll Konferencián
– Ajánlás 262

SZEMLÉ

JENS, W.-KÜNG, H.: Menschenwürdig sterben
(Szénási Sándor) 264

HÍREK

Pályázat kiírás 268

EEK hírek 268

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1996. IX. 23.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszélünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Hibaigazítás

A Theol. Szemle f. évi 3. számában, a 173. oldal bal hasábjában közepén egy fél mondat kimaradt. A mondat helyesen (a kurzívval szedett kigazítással együtt) így hangzik: „Ez utóbbi témánál megállapítja Csekey Sándor, hogy a 16. és 17. sz. a magyar református igehirdetés virágzásának, a 18. és 19. sz. pedig a magyar református igehirdetés hanyatlásának korszaka.”

Mind ezért a hibáért (itt elsősorban a szerzőt említve), mind azért, hogy jelen szám technikai okokból jelentős késéssel lett készen, az Olvasók szíves elnézését kérem.

Az öröm

Zsolt 122,1-3

Válahányszor templomba készülünk, e zsolttárversekkel közeledhetünk az Úr házához. Hozzávéve az 5. zsolttár szavait: „Én bemehetek házádba, mert te nagyon szeretsz engem, és szent templomodban leborulok, mert tisztellek téged” (8).

A zsolttáros költő imádsága védelmet nyújt a lelkésznek, ha több évtizedes szolgálata után – vagy olykor testének erőtlensége miatt – nem tudja átérezni az első örömet, az „első szeretetet” (Jel 2,4). De a templomba tartó hívőnek is, ha időnként csak a megszokás, a keresztény neveltetés irányítaná lépteit. Az „imádság házába” (Mt 21,13) készülő zsolttáros örömmel, szívesen, készséggel és buzgón igyekszik az Úr házába, és szolgál az Úrnak. Mert Őelőtte csak így módon illő szolgálni. Nehogy úgy járjon, mint amitől a próféta inti őt – és vele bennünket is: „Ez a nép csak szájával közlekedik hozzám, és ajkával dicsőít engem, de szíve távol van tőlem, istenfélelme pedig csupán betanult emberi parancsolat” (Ézs 29,13).

Az egység

A szent város nem egyhangú kőrengeteg, hanem „szépen épített város”, részei „jól illenek egymáshoz”. Látványának harmonikus egysége, az Isten népe *egységének* a szimbóluma.

A hívő keresztény is megáll egy pillanatra, mielőtt a templomba és a közösségbe lép és ezt gondolja: Ilyen jól, szépen, sőt tökéletesen illettek egymáshoz az *első jeruzsálemi közösség* tagjai. Jeruzsálemé, az Egyházak Anyjáié, melyről a zsolttáros így énekel: „Sionról ezt mondják majd Anyánk! Mert mindig egy benne született” (Zsolt 87/86,5. Katolikus új ford.).

Ha ilyen tökéletes egység uralkodott az első jeruzsálemi közösség tagjai között – ahogy ezt az ApCsel 2,42-46 is tanúsítja –, miért ne lehetne ez valóság *ma* is? Urunk Jézus főpapi imádságában ezért az egységért könyörgött (Jn 17,21-23). Ha mi *hihetünk* kéréseink beteljesedésében, mennyivel inkább *hihetünk* annak beteljesedésében, amiért nem is akar ki, hanem maga az Úr Jézus imádkozott!

Az egység útja

De nemcsak hinnünk, *tennünk* is kell. Péter apostol arra buzdít minket, hogy mint élő kövek épüljünk fel lelki házzá (1Pt 2,4-5). A számtalan élő kő, az egyetlen valódi Élő kőhöz járulva és Rá épülve, Vele válik eggyé, csak Benne válik valóban élővé. Az egyetlen valódi élő kő – maga Krisztus.

János evangéliuma szerint Jézus a maga testéről, mint templomról beszélt (Jn 2,19-21). Az igazi templom, az egyetlen igazi templom – maga Krisztus. Ezt a titköt viszi tovább Pál apostol: „Mert ahogyan a test egy, bár sok tagja van, mégis egy test, ugyanúgy a Krisztus is” (1Kor 12,12). Aranyszájú János szerint az Apostol ezt is írhatta volna: „ugyanúgy az Egyház is”. Ő azonban az Egyház helyett szándékosan Krisztust nevezte meg, mintha ezt akarta volna mondani: „Így a Krisztus Teste is, amely az Egyház”.

Ha ez a *test*, az a *templom*, az Élő kőre épülő *élő kövek*, az *Egyház* – közvetve vagy közvetlenül – magára Krisztusra

mutat, akkor nekünk, ha „tökéletesen eggyé” akarunk lenni (Jn 17,23) *magát Krisztust* kell keresnünk.

Keljünk útra!

Hogyan is lehetünk „tökéletesen eggyé”?

Krisztust keresve és rátalálva. Mert Ő az egyetlen, Aki valóban és „tökéletesen *egy*”. Nemcsak Önmagában *egy*, hanem *egy* az Atyával és a Szent Lélekkel, *egy* az Egyházzal, *egy* a szükségét szenvedő „legkisebbel” (Mt 25,40), *egy* mindazokkal, akiket Miatta üldöznek, mert Saulnak is ezt mondja: „Saul, miért üldözöl *engem*?” (Ap Csel 9,4).

És *egy* minden emberrel, mert nemcsak népéért akart meghalni, hanem „azért is, hogy Isten szétszóródott gyermekeit egybegyűjtse” (Jn 11,52). Istennek minden teremtménye drága és fontos. Neki a kilencvenkilenc is „keves” (Mt 22,14). Ő az *egy* elvesztett is ugyanolyan drágának és fontosnak tartja, mint a meglevő kilencvenkilencet. Csak a sátán nem szán semmit és senkit, mert nem is teremtett semmit.

De hol keressük?

A lelkünk ajtaja előtt! Mert Ő azért szenvedett, azért adta át testét a halálnak, megváltva bennünket rabságunkból, hogy így lelkünkhöz eljutva, benne vegyen magának lakást. Mert eledele és itala, ruhája, takarója és megpihenése – ahogy *egy* régi egyházatya, Egyiptomi Makariosz írja – a mi lelkünkben van. Ezért zörget szüntelenül lelkünk ajtaján (Jel 3,20), mert hozzánk kívánczik. Fogadjuk hát és vezessük házunk belsejébe, mert nekünk is Ő az *eledelünk* és *italunk*, egyetlen megnyugvásunk és örök életünk. Jaj nekünk – figyelmeztet *egy* másik hajdani bölcs, Remete Ézsaiás – ha az Ember Fiának az érettünk testté lett és az Atya Istennel egylényegű Jézusnak „nincs hova fejét lehajtania” bennünk! (Lk 9,58)

Hogyan keressük, milyen módon találjuk meg?

Ha az éhezők, a szomjazók, a jövevények, a meztelenek, a betegek és a foglyok közt keressük (Mt 25,35-36). Vagy vállalva a Vele együtt való megfeszítést, hogy erről Pál tesz vallást a galatáknak (Gal 2,20). Origenész írja egyik homíliájában: Mit használ nekem, ha Krisztus él Pálban, de nem él bennem? József és Mária három napi bánatos keresés után a templomban talált Jézusra (Lk 2,46-48).

Ígéret és vigasztalás

Biztos ígéretünk van arra is, hogy az Úr nem feledkezik meg erőfeszítéseinkről és Rá fogunk találni, vagy inkább Ő talál majd ránk (Jn 14,18). Ez minden egyes Őt kereső léleknek szóló vigasztalás.

A főpapi imában elhangzott könyörgés alapján lehetetlen, hogy mindazok, akik valóban rátaláltak, ne illeszkedjenek „jól és szépen egymáshoz”, és az is lehetetlen, hogy ne legyenek „tökéletesen eggyé” az Úrban, a hitben és a keresztségben, merthogy „*egy* az Úr, *egy* a hit, *egy* a keresztség...” (Ef 4,5).

Isten szent és igaz Írásainak a kutatása, olvasása – és imádkozása, legyen vigasztalásunkra és reménységünkre.

prot. Imrényi Tibor

Jeruzsálem és Antiokheia között

(A síretek Akarája Jeruzsálemben)

1. Elöljáróban

A kr. e. 2. századot mintha mostohagyermekként kezelné az Izráel történetével foglalkozó kutatás. Nem egyszerűen arról van szó, hogy időtlen idők óta nincs magyar nyelvű szakcikk e korszakkal kapcsolatban, hanem arról, hogy a nemzetközi kutatás is mintha kevésbé törődne ezzel a korszakkal. Pedig – amint azt alább még látni fogjuk –, forrásokkal kitűnően ellátott korról van dolgunk, főként ha összehasonlítjuk Izráel történetének egyéb periódusaival. Valószínűleg nem is a források hiánya okozza ezt az elhanyagolást, hanem az, hogy e források – s így velük együtt az egész időszak –, legalább két tekintetben határterületnek nevezhető.

Ha valaki a kor nagypolitikai összefüggéseiben el akar igazodni, akkor legalább valamelyest otthon kell lennie a klasszikus ókor tényei között is. Ez persze távolról sem lehetetlen, de a tapasztalat azt mutatja, hogy kevés klasszika-filológiai iskolázottságú kutató érdeklődik a Makkabeusok és a Szeleukidák közti összetűzések története iránt. Segítségét talán a biblia tudósoktól várhatnánk, itt azonban felmerül egy másik probléma. A héber és az alexandriai kánon eltéréseinek következtében a könyv tekintélyét illetően jelentős különbség van a római katolikus és a protestáns álláspont között. Így aztán a legfontosabb forrással, azaz a Makkabeusok könyveivel együtt az egész korszak is mintha elhanyagolt területté válna az ószövetségi biblia tudomány keretein belül is.

Meglepő módon a bibliai régészet az a tudományterület, ahol talán a legkevésbé érződik ez az elhanyagoltság. Ezért azután jelen munkánk célja kettős. Egyfelől szeretnénk röviden áttekinteni a korszakra vonatkozó legújabb (azaz 1980 utáni) szakirodalom legfontosabb darabjait, illetve a korszak rekonstruálására alkalmas legjelentősebb forrásokat. Másfelől néhány megjegyzést szeretnénk tenni a jeruzsálemi Akra lokalizációjának kérdéséhez. Ez utóbbi nemcsak azért tűnik fontosnak, mert a Heródes előtti Jeruzsálem topográfiájának egyik ősrégi, ám mindmáig megoldatlan kérdése, hanem azért is, mert az Akra bizonyos értelemben a júdeai hellenizálás szempontjából valóságos szimbólumnak is tekinthető.

2. A kutatás helyzete

2.1. Módszer

Természetesen lehetetlen vállalkozás volna a korszakkal kapcsolatos valamennyi tudományos cikk vagy monográfia felsorolása – ennyire azért nem mostohagyerek a Kr. e. 2. század. Áttekintésünket

ezért néhány olyan probléma köré kívánjuk csoportosítani, amelyek az átlagosnál több figyelmet kaptak a legújabb kutatásban.

2.2. A kutatás problémái

2.2.1. *A kronológia.* A Makkabeusok és a Szeleukida-birodalom kapcsolatrendszerének vizsgálatakor már a kronológiai keretek meghatározása sem egyszerű. Az újabb kutatási eredmények közül feltétlenül ki kell emelni K. *Bringmann* *Hellenistische Reform und Religionsverfolgung in Judäa*, Göttingen, 1983 c. művét. (A továbbiakban: Reform.) A szerző egy egész fejezetet szentel a kronológia problémáinak.¹ Bringmann érvelése szerint a Makkabeusok mindkét könyvében egyazon kronológiai rendszer szerint találjuk meg az egyes események időpontját, ám ez a rendszer kevert. Valamennyi év-adatot a Kr. e. 312 őszi kezdődő szeleukida éra szerint olvashatunk, ám a hónapok tekintetében már nem ilyen egyszerű a helyzet. Itt ugyanis a szerzők egy olyan datálási szisztémát alkalmaztak, amelyet ők úgymond tipikusan zsidónak tartottak, s amely tavasszal kezdte az évet.² Így a tavasz és őszi között lezajló eseményekkel előfordulhat, hogy egy év eltérés tapasztalható a Makkabeusok könyvei, illetve az egyéb, Júdeán kívüli források adatai között.³ Alapvetően tehát azt mondhatjuk, hogy a kronológia kérdéseinek legfontosabbika megoldottnak tekinthető⁴, de ez természetesen nem jelenti azt, hogy minden egyes eseményt egyértelműen és pontosan datálni tudnánk.

2.2.2. *Topográfia.* A topográfiai problémák egy része megnyugtatóan rendeződött. Például a Makkabeusok és a Szeleukidák közti csaták topográfiájáról igen értékes adatokat közöl Th. *Fischer* *Seleukiden und Makkabäer*, Bochum, 1983 c. művében. (A továbbiakban: Seleukiden.)⁵

Más kérdések, mint például az Ószövetség névhasználatához képest szokatlan, vagy ott elő sem forduló helynevek problémái részben még ma is nyitottak. J. *Schwartz* és J. *Spanier* a Mattatias-fiak menekülési helyéről publikált cikkükben⁶ példa értékű vizsgálatot végeztek. Szerintük a család első menekülési helye nem Júda pusztája volt, bár ez a terület mint bujdosók menedékhelye már egyfajta tradícióval rendelkezett, hanem a Samáriától délkeletre elterülő, a Kr. e. 2. században gyéren lakott dombvidék.⁷

A legfontosabb topográfiai probléma természetesen az Akra helyének meghatározása, ám erre később szeretnénk visszatérni.

2.2.3. *A felkelés okai.* Újra meg újra visszatérő probléma a Makkabeusok felkelésének oka, illetve okai. A Makkabeusok mindkét könyve elég egyértelműen

foglal állást ebben a kérdésben: mindkét könyv beállítása szerint egyedül IV. Antiokhosz Epifánész királyt terheli a felelősség a háború kirobbanása miatt.⁸ Josephus, aki e kor megírásakor elsősorban épp az 1-2 Makkra támaszkodott, hasonlóképpen vélekedik.⁹ Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a Makkabeusok első könyve szerzőjének elsődleges célja a Hasmóneusok uralmának legitímálása volt. Nem lehet kétséges, hogy ez az alapállás döntő szerepet játszott, amikor ilyen egyoldalúan állapították meg a felelős személyét. Ha azonban pontosabban akarjuk leírni a felkelést kirobbantó okokat, akkor egy sereg, részben igen nehezen megválaszolható kérdés merül fel.

Először is nehéz megmondani, milyen fokot ért el a hellenizálódás Júdea zsidó lakosságán belül. M. Hengel azt akarta bebizonyítani, hogy az egész tartomány már a Kr. e. 4. század végén mélyen hellenizált volt.¹⁰ Újabb munkák kétségbe vonják Hengel megállapítását, s nem is alaptalanul. J. Goldstein: Jewish Acceptance and Rejection of Hellenism, in: ed. E.P. Sanders et al. Jewish and Christian Self-Definition, vol.2. Aspects of Judaism in the Greco-Roman Period, Philadelphia, 1981, 64-87, illetve 318-326. például kidolgoz egy kritériumrendszert, amellyel megpróbálja mintegy mérni egy tetszőleges terület hellenizáltságának fokát, majd elutasítja Hengel fentebb említett téziséét. L.H. Feldmann How Much Hellenism in the Jewish Palestine, HUCA 57, 1981, 83-111. c. tanulmányában részben Goldsteint követve megállapítja, hogy Palesztina zsidó lakossága a kérdéses időszakban sokkal kevésbé volt hellenizált, mint azt Hengel feltételezte. S.J.D. Cohen: From the Maccabees to the Mishnah, Philadelphia, 1989, 29-30 szerint a vallásszabadság kérdése játszotta a döntő szerepet a felkelés kirobbanása körül. Ez az érvelés, ha indirekt módon is, azt tételezi fel, hogy a palesztinai zsidóság hellenizálódása ekkor már eléggé előrehaladott állapotban volt. H. Donner: Geschichte des Volkes Israel und seiner Nachbarn in Grundzügen 2, Göttingen, 1986, 447-452 szintén IV. Antiokhosz magatartásában látja a felkelés kirobbanásának fő okát. R. Albertz: Religionsgeschichte Israels in alttestamentlicher Zeit 2., Göttingen, 1992, 592-605 a vallási okok mellett arra is felhívja a figyelmet, hogy a vidék és Jeruzsálem közti szociális feszültségek is hozzájárulhattak a harcok kirobbanásához. K. Bringmann viszont másként közelíti meg a kérdést.¹¹ Szerinte a király és a jeruzsálemi előkelők egy kétségtelenül erősen hellenizált csoportja robbantotta ki türelmetlen politikájával a felkelést.

Ismét más megközelítéssel találkozunk J.D. Crainger: The Cities of Seleucid Syria, Oxford, 1990 c. könyvében. A szerző – válaszva a Szeleukidák urbanizáló politikáját -, arra a következtetésre jut, hogy ez a politika a hellén-makedón elem helyzetét volt hivatva megszilárdítani. Ennek érdekében részben teljesen új városokat építettek, görög lakossággal töltve fel őket, részben pedig régi városok hellenizálását is pártolták. Talán nem érdektelen itt a 2Makk 4,2 adatrára utalni, amely szerint néhány előkelő jeruzsálemi arra kérte IV. Antiokhoszt, hogy adja meg Jeruzsálem

számára mindazon jogokat, amelyet Antiokheiat megilletik. Másként: adjon polisz-jogokat Jeruzsálemnek. Ez esetben pedig nehéz volna erőszakos hellenizálásról beszélni. Egyelőre tehát úgy tűnik, a közeli jövőben nincs remény konszenzus elérésére ebben az alapvető kérdésben.

2.2.4. Róma szerepe. Szintén fontos kutatási probléma Róma szerepének megítélése a Makkabeusok és a Szeleukidák közti konfliktus során. Legutóbb S.R. Mandell adott átfogó feleletet erre a kérdésre „Did the Maccabees believe that They Had a Valid Treaty with Rome?” (CBQ 53, 1991, 202-220.) c. tanulmányában. (A továbbiakban: Valid Treaty.) A szerző az 1Makk 8,1 híradását vizsgálja, amely szerint Róma és a zsidó nép barátsági szerződést kötöttek egymással. Mandell megkísérli korrigálni a bibliai szöveg tárgyi pontatlanságait¹², majd megpróbálja az 1Makk 8,1 híradását összhangba hozni római jogi ismereteinkkel. Végül válaszolja, hogyan tett szert Róma egyre nagyobb befolyásra Szíriában a pydnai csata után.¹³ Összegzésében leszögezi: a szerződés római jogi szempontból – főleg a római megbízottak meghatalmazási problémái miatt – érvénytelen volt. Ám a Hasmóneusoknak érdekében állt, hogy minduntalan megpróbálják meggyőzni szomszédaikat ennek ellenkezőjéről.

2.2.5. A vallási helyzet. Izrael vallási helyzetét illetően természetesen számtalan munka létezik, így ezek közül itt csak az információink szerint legújabb cikkekre szeretnék utalni. R. Hanhart: Der status confessionis Israels in hellenistischer Zeit, ZThK92, 1995, 315-328. c. írása igyekszik kiemelni a legfontosabb pontokat, amelyek Izrael vallási helyzete szempontjából fontosak.

Hanhart megállapítása szerint Izrael történeti tudata szempontjából Makedónia léte is egyfajta vallási kérdést jelentett. Makedónia, illetve a nyomában kialakuló hellenisztikus birodalmak – főként természetesen a Szeleukida birodalom -, a korabeli júdeai megítélés szerint a dánieli negyedik birodalom, s mint ilyen kialakulása a végidők jele.¹⁴

Izrael vallási különállása a hellénizmussal való konfrontáció, de talán még inkább a hellén kultúrával való szimbiózis kapcsán komoly veszélybe került a Kr. e. 2. századra. Hanhart a „kyrios”-szó következetes használatában véli megtalálni azt a pontot, ahol a Jahve-hit egyedülállóságát, ekkor már kétségtelenül meglévő monoteista jellegét sikerült megvédeni. Egyedül Jahve a „kyrios”, és így lehetetlenné válik minden fajta szinkretizmus.¹⁵

Még folytathatnánk a sort, de talán ezen a ponton érdemesebb volna áttérni a korszak forrásanyagának vizsgálatára.

3. A források

3.1. Irodalmi forrásaink

3.1.1. A Makkabeusok könyvei. Az egész korszak legfontosabb irodalmi forrását kétségkívül a Makkabeusok könyvei jelentik. E helyütt felesleges és eredménytelen is volna válaszolni azokat a problémákat,

amelyek e két könyv kapcsán felmerülnek, ezért most csak utalni szeretnék a legfontosabb bibliai bevezetésekre, amelyek remek kiindulópontot jelentenek az egyes problémák kutatásakor.¹⁶

3.1.2. *Josephus.* Josephus mindkét fő műve nélkülözhetetlen a korszak történetének kutatásakor, ám velük kapcsolatban ugyanaz a helyzet, mint a Makkabeusok könyvei esetében: a felmerülő problémáknak még a vázlatos áttekintése is meghaladja e szerény írás kereteit.¹⁷

3.2. *A qumráni szövegek*

Mai tudásunk szerint a Holt-tenger partján élő közösség a Kr. e. 2. század elején jött létre.¹⁸ Az időközben híressé vált szövegek rendkívül sokfélék, bibliai könyvek részletei, azokhoz írt kommentárok, illetve olyan szövegek, amelyek a közösség belső életére vonatkoznak. Első pillantásra ez utóbbiak tűnnek érdekesnek számunkra. A bennünket foglalkoztató kérdés az, hogy e szövegek bármelyikében találunk-e bármiféle utalást a Szeleukidákra, vagy nem. Véleményem szerint e kérdésre több okból is nemleges választ kell adnunk.

Kronológiailag még elképzelhető volna, hogy az úgynevezett Háborús Tekercsen¹⁹ előkerülő csoport, a „sötétség fiai” (bny-hwsq), azaz a közösség első számú ellenségei a Szeleukidák volnának. Néhány kommentárban²⁰ sem lehet ilyen azonosítást minden további megfontolás nélkül elvetni, de nem szabad elfeledkeznünk bizonyos nehézségekről sem.

Először is figyelembe kell vennünk, hogy e szövegek datálása rendkívül vitatott. A megfogalmazások oly általánosak, sőt néhol szándékosan is homályosak, hogy nem szolgáltatnak elegendő alapot a pontos datálás számára.²¹

Másodsor azt sem szabad elfelednünk, hogy a qumráni közösség eléggé elszigetelten élt Júda pusztájában. A Közösség Szabályzatát²² olvasva határozottan úgy tűnik, hogy a közösség célja a Tórának megfelelő életvitel kialakítása és gyakorlása volt. E tekintetben fő ellenségüknek a jeruzsálemi papi csoportokat tekintették²³, így a közösség irodalmi műveiben legfeljebb egyes zsidó csoportosulásokra találhatunk távolról sem mindig könnyen érthető utalásokat. Külföldi hatalmakat, főleg pedig a Szeleukidákat hiába is keresnénk a sorok között.²⁴

Végül pedig azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a szóba jöhető szövegek apokaliptikus karaktere miatt szinte lehetetlen bármelyik ellenséges csoport azonosítása. Sőt, egy ilyen erőltetett azonosítás ellenében állna a szövegek szellemével.

Mindezek alapján érdemesnek látszik a qumráni szövegeket kizárni a további vizsgálódásból.

3.3. *A feliratos anyag*

3.3.1. *A Hefzibah-felirat.* Ez a Bét-Seán/Skythopolis környékén előkerült felirat viszonylag régóta ismert,²⁵ legutóbbi interpretálása *Th Fischer* nevéhez fűződik.²⁶ Ez a felirat a zsidó közösség nemzetközi jogi helyzetére nézve alapvető fontosságú forrásunk. Négy egymástól elkülöníthető dokumentumból áll, amelyek a Szeleukidák Palesztina politikáját reprezentálják III. An-

tiokhosz győzelmes keleti és kisázsiai hadjáratai után, de még magnesia-i veresége előtt. A felirat adatai alapján úgy tűnik, hogy Júdea III. Antiokhosz uralkodása alatt is megőrizte a „Tempelland”-státuszt, amelyet a ptolemaidák uralma alatt birtokolt. Kifejezetten toleráns hangnemével a felirat arról tanúskodik, hogy az új szeleukida hatalom nem a konfliktuskeresés elkötelezett bajnoka volt, hanem sokkal inkább hajlott a kompromisszumos megoldásokra – még nemzetközi jogi kérdésekben is.

3.3.2. *A Yavne-Yam-felirat.* Ezt a feliratot nemrég találták a tel-avivi egyetem régészei.²⁷ A Yavne-Yamban élő szidóniak Kr. e. 163 nyarán ideiglenes adóelengedésért folyamodnak V. Antiokhosz királyhoz.²⁸ A feliratnak önmagán túlmutató jelentősége az, hogy a szeleukida politikát még IV. Antiokhosz után is tolerálnak, de legalább is távolról sem oly sátáninak mutatja be, mint a Makkabeusok könyvei. Kár volna tehát, ha átvennénk a Makkabeusok könyvei szerzőinek generalizáló, főként pedig egyoldalú és túlzott megállapításait, a Szeleukidák hellenizáló politikájának értékelésekor.

3.4. *Régészeti források*

3.4.1. *Előljáróban.* A Kr. e. 2. és 1. század rendkívül változatos korszak Palesztina történetében. A katonai akciók és ellenakciók megkövetelték, hogy a katonai célú építkezések magas színvonalon, anyagi eszközöket nem kímélve valósítsák meg. Ezen kívül nagy számban állnak rendelkezésünkre egyéb leletek, amelyek a mindennapi élet jóval magasabb szintű rekonstruálását teszik lehetővé, mint Izrael története korábbi korszakainak bármelyike esetében. Természetesen lehetetlen vállalkozás volna megkísérelni, hogy átfogó képet rajzoljunk a kor valamennyi régészeti problémájáról. A régészeti kutatás súlypontja ma Izraelben nem a hellenisztikus korszak. A fogság előtti korszakok leleteit ezért sokkal nagyobb érdeklődéssel veszik körül, ami természetesen kiadásunk, feldolgozottságunk színvonalában is jelentkezik. Ha pedig megvizsgáljuk, hogy a hellenisztikus korban belül melyik periódus kap igazán nagy figyelmet a kutatásban, akkor egyértelműen a heródesi korra, illetve a Kr. u. 70-ig terjedő időszakra kell gondolnunk. Ha csak a heródesi építészet hatalmas dimenzióira, minőségi megoldásaira gondolunk, akkor nyomban érthetővé válik, miért éppen ez a periódus áll a kutatás homlokterében.

3.4.2. *Szeleukida építészeti tevékenység.* Kr. e. 190 és 165 között a szeleukida kormányzatnak kevés idő állt rendelkezésére ahhoz, hogy építkezzék. Pedig ez az időszak a szeleukida uralom konszolidált periódusát jelenti, így azután aligha meglepő, hogy a Makkabeusok felkelésének kirobbanása e szempontból még kedvezőtlenebb helyzetet hozott. Azzal kell számolnunk tehát, hogy a Szeleukidák építészetükben is sokat átvettek a Ptolemaioszoktól.

A katonai jellegű építkezések igen érdekes problémát jelentenek a kutatás számára. Az írott forrásoknak köszönhetően például már régóta tudtunk három fontos erőd létezéséről a Jordán és a Jarmuk összefolyásának vidékén. Amathous (Tell-Mganni), Es-

sa (Tulul ed-Dahad) és Ragaba (Tell el-Mrabba) egészen a körelmúltig meg is maradtak az írott források lapjain, amíg S. Mittmann néhány évvel ezelőtt nagy valószínűséggel azonosította őket.²⁹ A három erőd Mittmann meggyőző érvelése szerint valószínűsíti bizton-sági hálóként ellenőrizte a Philadelphia felé irányuló forgalmat. Alexander Jannáj korában az erődök már régóta használatban voltak, s a környékükön végzett terepbejárás (survey) alapján úgy tűnik, hogy a Kr. e. 2. században mindvégig használták őket.³⁰

Feltételezhetjük, hogy valamennyi stratégiai jelentős helyen hasonló építmények voltak hivatva biztosítani a Ptolemaidák, majd a Szeleukidák érdekeit, demonstrálni jelenlétüket. Ha azonban tekintetbe vesszük az azonosításuk rendkívüli nehézségeit³¹, valamint esetleges feltárásuk horribilis költségeit, akkor nem várhatjuk, hogy egyhamar ásatások kezdődnek e három erődítmény bármelyikében. Amathous, Essa és Ragaba esete azonban pars pro toto is értelmezhető: csak idő kérdése, mikor sikerül majd az erődítmények teljes hálózatát föltérképezni a hellenisztikus kori Palesztinában.

3.4.3. A Hasmóneus építkezések. A Hasmóneusok szintén jelentős építkezéseket folytattak, ám ezekből viszonylag kevés maradt ránk. Ennek fő okát alighanem Heródes nagyszabású építkezéseiben kell keresnünk, amelyeknek színteréül igen gyakran a Hasmóneusok korából származó épületek szolgáltak.

E helyzetet talán Maszada példázza a legjobban. Josephus szerint³² az erődöt Jonathán Makkabeus építette. Egyes kutatók inkább Alexander Jannájra gondolnak, mint építtetőre, de ez valószínűleg alaptalan feltételezés.³³ A magas központi platót már Jonathán idejében megerősítették, de e munkák nyomait Heródes nagyszabású építkezései gyakorlatilag elsöpörték. A plató északi szélén elhelyezkedő lélegzetelállító látványt nyújtó palota-komplexum viszont már bizonyosan Heródestől származik, hasmóneus előzmények nélkül.³⁴

Machaerus esetében feltételezhetően ugyanez lehetett a helyzet, bár az épület építészettörténete ásatás nélkül egyelőre reprodukálhatatlan.³⁵

A hellenisztikus kor erődítményei közt Gézert feltétlenül meg kell említenünk. Valószínű, hogy Gézer már a Kr. e. 3. században jelentős ptolemaida erődítménynek számított a via maristól nem messze.³⁶ Még folytathatnánk a sort, de hely hiányában erről le kell mondanunk.

3.4.4. Kisebb leletek. A Makkabeusok könyveinek beállítása szerint a felkelés idején teljesen világosak voltak a frontok: a síre maroknyi hitehagyott zsidóval az oldalukon, valamint a szigorúan vallásos többség a Makkabeusok vezetésével. E két csoport közt az érintkezés egyetlen lehetséges módja a harc volt. A hétköznapi élet rekonstruálására alkalmas kisebb leletek átvizsgálása azonban mást mutat.

Maresa ősi városa (első említése még fogság előtti: Józs15,44) a mai Bet-Guvrin mellett a Kr. e. 2. században az idumeaiak (=edómiak) kezében volt, de a század végén Alexander Jannáj elfoglalta és a birodalmához csatolta. A kerámia anyag tanúsága szerint Mare-

sa lakói kiterjedt kereskedelmi hálózatot működtettek. Számos megarai és rhodoszi eredetű, pecséttel ellátott tárolóedény jelöli ki e rendszer nyugati határait.³⁷ Néhány felirattöredék egyiptomi neveket tartalmaz³⁸, de a sírleletek sémi eredetű nevek rekonstruálását is lehetővé teszik³⁹. Maresa e kereskedelmi hálózatban jelentős olajtermelési kapacitásának köszönhetően jutott szerephez.⁴⁰ A népesség kevert volt: zsidóniak, idumeaiak és alighanem zsidók is éltek itt szép számmal, virágzó anyagi kultúrát építve fel.

E helyzetet különösen jól megvilágítja Gézer esete. A III-II. rétegekben feliratos pecsétengerek kerültek elő („yhwd”, illetve „yrwslm”).⁴¹ Ugyanezen rétegekből viszont rhodoszi tárolóedényeket is felszínre hoztak.⁴²

Utolsóként megemlíthetnénk még Samária/Sebaste esetét. Itt szinte egymás mellől kerültek elő megarai tárolóedények és hasmóneus pénzérmék.⁴³ A megarai edények félreérthetetlenül jelzik, hogy Samária lakói kereskedelmi kapcsolatban álltak a görög szárazfölddel. A pénzérmék vagy arra utalnak, hogy zsidók éltek a városban, vagy pedig arra, hogy a Hasmóneusok feltehetően zsidó alattvalói kereskedelmi kapcsolatban álltak a valószínűleg erősen hellenizált várossal.

Mindezek alapján valószínűnek látszik, hogy talán az egy Jeruzsálem kivételével hasonló lehetett a helyzet szerinte Júdeában a Kr. e. 2. század során: kevert népesség és viszonylagos jólét. A gazdasági kapcsolatok ezek szerint nem álltak szigorú vallási kontroll alatt. A Tóra túléléseért folytatott harc hősei eltűntek, hogy alattvalóik virágzó üzleti kapcsolatot tartsanak fenn a pogányokkal. Sőt: az sem kizárt, hogy maguk a Hasmóneusok is nyereséget könyvelhettek el az ilyen ügyletek nyomán – ha másként nem, hát adóbevételek formájában.

3.5. Numizmatikai források

3.5.1. Előjáróban. Az utóbbi tíz évben Izrael területén nem került elő jelentősebb kincslelet. A numizmatika területén ezért inkább összegző jellegű munkákkal találkozunk, mint pl. A. Houghton munkája a szeleukida pénzverésről Kr. e. 200 és 129 között.⁴⁴ Utalhatnánk még H. Seyring művére, amely a bennünket érdeklő korszak numizmatikájával foglalkozik, de súlypontja nem Palesztina, hanem Szíria, illetve Kisázsia.⁴⁵

3.5.2. A hasmóneus pénzkibocsátás kezdete. Mint az állami szuverenitás jelképe, számunkra igen fontos kérdés a hasmóneus pénzkibocsátás kezdete. A communis opinio⁴⁶ szerint Alexander Jannáj volt az első hasmóneus uralkodó, aki saját pénzérmét veretett. Y. Ronen⁴⁷ azonban meggyőzően érvel egy másik megoldás mellett. A zsidó névadási szokások fényében feltételezi, hogy nem Alexander Jannáj, hanem I. Aristobulus (héber nevén: „yntn”) volt az, aki Kr. e. 104/103-ban először vert önállóan pénzt.

3.6. Összefoglalás

A források minden hiányosságuk ellenére bőven szolgáltatnak számunkra információkat a kérdéses korszakról. Az izraeli történelem korábbi periódusaival összehasonlítva így a helyzet kifejezetten jónak mond-

ható. Áttekintettük az újabb szakirodalomban felbukkanó fontosabb problémákat, s a legfontosabb publikációkat is. Ezek után az tűnik a leghasznosabbnak, ha egy konkrét probléma megoldására teszünk kísérletet, ahol láthatóvá válna, miként lehet e forrásokat a maguk összességében vizsgálni. A jelen írás második felében egy egyszerűnek látszó kérdésre keressük a választ: hol helyezkedett el az úgynevezett Akra, a szeleukida csapatok jeruzsálemi támaszpontja?

4. A szeleukida Akra Jeruzsálemben

4.1. Módszertani megfontolások

A jeruzsálemi Akra identifikálása előtt szükségesnek látszik összeszámlálni az eddig napvilágot látott újabb véleményeket. A kérdés ugyanis oly régi, hogy mindenképp tanulságos a kutatás legfontosabb pontjaihoz viszonyítani a magunk álláspontját. Csak ezután van értelme számba venni mindazon irodalmi és régészeti forrásokat, amelyek felvilágosítást adhatnak a probléma vizsgálatakor. Tekintve pedig, hogy topográfiai természetű kérdés tárgyalására vállalkozunk, nélkülözhetetlennek látszik néhány térképvázlat mellékelése is.

4.2. A kutatás jelenlegi állása

Az Akrára vonatkozó kutatások rövid összefoglalásakor tanácsos a második világháború utáni eredményekre összpontosítanunk. *J. Simons* nagy összefoglaló műve⁴⁸ igen részletesen összefoglalja a háború előtti kutatás eredményeit, s egy egész fejezetet szentel az Akra problematikájának.⁴⁹ Ez a fejezet kitűnő lehetőséget ad az 1952-ben elérhető kutatási eredményekről. Ha emlékezetünkbe idézzük azt a tényt, hogy a Jeruzsálemmel kapcsolatos régészeti kutatások milyen nagy lendületet vettek 1948 után (s ezek eredményei jórészt még nem kerülhettek bele *Simons* monográfiájába!), s hogy az igazi nagy felfutás e téren csak 1967 után következett, akkor könnyen belátható: felesleges valamennyi vélemény részletes elemzése. Lássuk tehát az Akra lokalizációjára tett újabb javaslatokat!

4.2.1. *Az Akra a Délkeleti-dombon.* (térkép: Nr. 1.) Az újabb kutatásban főként *Y. Shiloh*⁵⁰ és *N. Avigad*⁵¹ érvelnek e lokalizáció mellett. Eltekintve a Jeruzsálem topográfiája kapcsán *Josephus*nál és a Makkabeusok könyveiben egyaránt felbukkanó terminológiai nehézségektől⁵², ez a lokalizáció számos nehézséggel kénytelen szembenézni. A communis opinio szerint a Kr. e. 2. századi Délkeleti-dombon egyetlen olyan épület sincs, amelyet egyértelműen Akraként lehetne lokalizálni. Talán az úgynevezett „step-structure” (térkép: Nr. 8.) az egyetlen, amelyik itt szóba jöhet. *Y. Shiloh* ezt a lépcsőzetes építményt a Kr. e. 10. századra datálja, s feltételezi, hogy építtetője maga Dávid volt. Ám az építmény szerinte egészen Heródes koráig használatban maradt.⁵³ A „step structure” 7. rétege volna azután az, amely a hasmóneus korból származna,⁵⁴ ám a kerámia leletek egyáltalán nem erősítik meg ezt a feltételezést. Az Ószövetség egyéb adatai⁵⁵ viszont ezt az építményt mintha inkább az úgynevezett millóval látszanának azonosítani.

4.2.2. *Az Akra az Északkeleti-dombon.* (térkép: Nr. 2.) A kutatók közt ez a lokalizáció a legnépszerűbb. Topográfiai megfontolásokból érdemes ezt a lokalizációs lehetőséget egy másikkal, az Ófel (térkép: Nr. 9.) – lokalizációval együtt tárgyalni.

E.M. Laperoussaz a szeleukida Akrát a Templomhegy, illetve pontosabban a heródesi templomterasz délkeleti sarka alatt szeretné lokalizálni.⁵⁶ Fő érve az, hogy a Templomhegy kérdéses pontján egy, a heródesitől különböző, az alatt fekvő falazási technika nyomait lehet látni. Ez a falazási technika kisebb, és lényegesen igénytelenebbül megmunkált köveket használ, amelyek tényleg különböznek a heródesi falszakaszok hatalmas, kitűnően megfaragott kőtömbjeitől. *E. Otto* Jeruzsálemről szóló monográfiájában ugyanezt a véleményt fogadja el hasonló érveléssel.⁵⁷

Y. Tsafir az a kutató, aki a legkörültekintőbb érveléssel igyekszik alátámasztani ezt a lokalizációt.⁵⁸ Ő feltételezi, hogy Jeruzsálemben nem is egy, hanem két Akra létezett. Véleménye szerint az egyiket, amely nem más, mint a Templomhegy északnyugati sarkánál sejtett Antonia-erőd, a Ptolemaioszok elfoglaló harcai során elpusztult.⁵⁹ A szeleukida Akrát *Tsafir* is a Templomhegy délkeleti sarka alatt lokalizálja, de az előző kutatókhoz képest új érveket is felvonultat. Feltételezi, hogy az Akra a Makkabeusok korában, azaz a heródesi nagy építkezések előtt még a Templomhegyen kívül feküdt. Épp ezért rendkívül alkalmas volt, hogy a templomba déli irányból érkező forgalmat ellenőrizze. Nem szabad azonban elfelednünk, hogy a Második Templom Heródes előtti kiterjedése gyakorlatilag ismeretlen. Ez részben a heródesi munkálatokkal függ össze, amelyek a Templomhegy déli irányú kiterjesztése kapcsán eléggé alaposan elpusztították a megelőző korok építményeit. Bizonytalanságunk abból fakad, hogy Jeruzsálem feszült politikai és bonyolult vallási helyzete lehetlenné tesz minden olyan feltárást, amely behatolna a mai Templomhegy déli része, azaz az Al-Aksza mecset alá. Így remény sincs rá, hogy tisztázzuk, merre futott a Heródes előtti szentélykörzet déli határa.

A szemléltetést eltérő építési technika kétségkívül Heródes előtti építő tevékenységre utal, ám datálása kerámia, padlórétegek vagy érmék nélkül szinte lehetetlen. A hely stratégiai szempontból valóban kitüntetett pont, de mindezt Jeruzsálem számos egyéb pontjáról is bizonyosan állíthatnánk. További problémát jelent, hogy a Templom-negyed kapuinak helyét illetően még távolról sem mondhatjuk ki a végső szót. E ponton rendkívül fontos lenne az Ófelben folyó ásátások kiértékelése, de erre a közeljövőben aligha számíthatunk.⁶⁰

4.2.3. *Az Ófel-lokalizáció.* Néhány kutató az Ófelben kívánja rekonstruálni a szeleukida Akrát. *B. Mazar*⁶¹ és *M. Ben-dov*⁶² tézisüket régészetiileg gyakorlatilag nem tudják bizonyítani, s az itteni ásátások publikálása nélkül erre nincs is esély.

4.2.4. *Az Akra a Délnyugati-dombon.* (térkép: Nr. 3.) Az Akra lokalizálásakor a Délnyugati-domb is komolyan szóba jöhet. Ez az ötlet nem új, sok régi kutató is felvetette már,⁶³ de ők többnyire az óváros Zsidó-

negyedében (térkép: Nr. 7.) keresték a megoldást. 1967 előtt e kísérletek mindegyike szükségképp hipotetikus maradt, de az utóbbi időben az izráeli kutatóknak módjuk nyílt arra, hogy ezt a területet is átkutassák. A leletek minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy a Délnyugati-domb e része már a Heródes előtti időszakban is lakott volt⁶⁴, de egyelőre egyetlen nagyobb épületnek sem sikerült nyomára bukkanni, amely komolyan szóba jöhetne az Akra lokalizációja kapcsán.

4.3. Az Akrára vonatkozó forrásaink

4.3.1. *Módszertani megfontolások.* Vizsgálatunknak tekintettel kell lennie arra a tényre, hogy az Akrára vonatkozó forrásaink részben írásosak, részben pedig régészeti természetűek. Arra is ügyelnünk kell, ne-hogy valamelyik forráscsoportot is indokolatlanul nagyobb mértékben juttassuk szóhoz, mint a másikat.

Ha egy régi, eltűnt építmény nyomait kutatjuk, akkor nyomban felmerül a leletek datálásának kérdése. Egy fal, mivel építése sok időt és az anyagi eszközök nagyfokú koncentrációját követeli meg, általában hosszabb életű, mint az egyéb műtárgyak. A fal datálása csak a feléje futó padlószintek, a kerámiaanyag, illetve az egyéb leletek segítségével végezhető el. Mindezek alapján könnyen belátható, hogy igen nehéz a szeleukida, illetve a hasmóneus falakat megkülönböztetni egymástól. A falépítési technika szűk ötven esztendő alatt nem megy át kimutatható változásokon, ugyanakkor a birodalom egyéb részein feltárt, minden kétséget kizáróan szeleukida erődítmények csak korlátozott mértékben segíthetnek. Hiba volna ugyanis elfelejteni, hogy Jeruzsálem a Szeleukida birodalom belül peremterületet jelentett,⁶⁵ így egy itteni erőd sem nagyságban, sem minőségben nem vetekedhetett azokkal, amelyeket az igazán fontos stratégiai pontokon, pl. a Tauros-hegységben építettek.⁶⁶ A transzjordániai erődítmények még régészeti feltárás előtt állnak, így ezek sem segíthetnek az Akra lokalizációjának munkája során.

4.3.2. *Kiindulópontjaink.* Ha a jeruzsálemi Akrát szeretnénk lokalizálni, akkor először össze kell gyűjtenünk azokat az információkat, amelyek biztosnak tűnnek, hogy azután el tudjunk indulni a feltételezések felé.

Az Akra minden kétséget kizáróan erődítmény volt. Ha a görög szó primér jelentéséből (magaslat, kiemelkedés) indulunk ki, akkor elsősorban olyan helyre kell gondolnunk, amely környezeténél magasabb.⁶⁷ Josephus azt írja, hogy Simon Makkabeus még azt a hegyet is elhordatta, amelyen a gyűlölt Akra állt.⁶⁸ E két információ egymást megerősítve arra utal, hogy az Akra Jeruzsálem egy viszonylag magas pontján állt.

Ha az Akra erődítmény volt, akkor azzal kell számolnunk, hogy falai közt csapatok állomásoztak. Ezek a csapatok – ahogy ez Josephus és az 1Makk adataiból is kiderül -, elszigetelten éltek a városon belül.⁶⁹ Ám – mivel például vízhiányról sehonnán sem értesülünk – ugyanakkor az is valószínű, hogy az Akra olyan helyen állt, amelynek vízellátása megoldott volt. Josephus egy másik helyen⁷⁰ viszont arról

ír, hogy Jónatán és Simon falat építenek az Akra köré, hogy az őrség immár ne járhasson vásárolni a jeruzsálemi piacra. E két utóbbi adat arra mutat, hogy a helyőrség helyzete nem volt mindig egyformán elvieszelhetetlen.

Arról is olvashatunk⁷¹, hogy zsidók is laktak az Akra területén. Valószínűleg nem arról van itt szó, hogy bizonyos hellenizált zsidók állandó jelleggel az Akra területén éltek volna. Sokkal inkább az látszik elfogadhatónak, hogy ezek a zsidók alkalomadtán kénytelenek voltak a szeleukida katonákhoz menekülni. Ilyen helyzet IV. Antiokhosz halála után, azaz a makkabeus felkelés első győzelmes periódusa során több is adódhatott. Ha tehát az Akrát keressük, nem kell feltétlenül valami nagy kiterjedésű építményre gondolni.

Josephus egyértelműen úgy tudja, hogy az Akra az alsóvárosban (he kató polis) feküdt.⁷² Ez a görög kifejezés szinte mindig arra utal, hogy a szóban forgó terület alacsonyabban feküdt valaminél. A viszonyítási pont esetünkben minden kétséget kizáróan a Templomhegy. Sajnos azonban nem világos, hogy Jeruzsálem esetében mit jelent a kifejezés. Az 1Makk 1,34 szerint az Akra Dávid városában, azaz a Délkeleti-dombon helyezkedett el. Hogy e két terminus hogyan viszonyul egymáshoz, azt egyelőre a kutatás nem tudja megmagyarázni. Magam egy folyamat rekonstruálásával, vagy legalább is lehetőségének felvetésével látom megoldhatónak a problémát. A „he kató polis” eredetileg csak a Délkeleti-dombot jelölte, amely tényleg alacsonyabb a Templomhegynél. Ám a város egy idő után terjeszkedett, s lassan birtokába vette a Délnyugati-dombot is. Neve azonban – ne feledjük, milyen tartósak a helynevek! – továbbra is „he kató polis” maradt, noha bizonyos pontokon magassága esetleg már megközelítette, sőt felül is múlhatta a Templomhegyét. Így elképzelhető, hogy az alsóvárosban (he kató polis) van egy olyan hely, amely magasabb még a szentélykörzetnél is. E körülménynek az azonosítás során még rendkívül nagy jelentősége lesz.

4.3.3. *Régészeti leletek.* A „step-structure” esetében véleményem szerint hiányzik a datáláshoz szükséges mennyiségű adat. *Shiloh* feltételezése a dávidi eredetről, illetve a Makkabeusok koráig nyúló használatról kerámia és érmeanyag nélkül erősen hipotetikus. Ezen felül döntő súllyal esik latba, hogy a kérdéses hely alacsonyabb a Templomhegynél, s minden valószínűség szerint a Makkabeusok korában sem volt ez másként. Igen fontos további körülmény, hogy a „step-structure” közelében nincs forrás⁷³, s még komolyabb ciszterna nyomaira sem bukkantak, amelyet szeleukida, vagy hasmóneus építményeként lehetne azonosítani.⁷⁴ Ezek alapján a „step-structure” és az Akra azonosítását további adatok felbukkanásáig el kell vetnünk.

Ami az Ófelben, illetve a Templomhegy délkeleti sarka alatti lokalizációt illeti, eléggé kevés lelet áll rendelkezésünkre. Se kerámia, se padlószintek, se érmék – mindössze egy, a heródesitől eltérő falazási technika. Azt sem szabad elfelednünk, hogy az Ófelre eléggé meredek lejtő vezet a Templomhegyről, s amíg az Ófelen folyó ásatások publikálása meg nem törté-

nik, addig szinte semmit sem mondhatunk arról, hol húzódott a Heródes előtti templom és az Ófel határa. További probléma, hogy az 1Makk 4,36skk. szerint Júdás Makkabeus megtisztítja a templomot, miközben az Akra még a szírek kezén van. Egy ilyen akció a remekül kiképzett, makedón módra harcoló zsoldosok szeme láttára aligha járhatott volna sikerrel. Nem, az Akrát valahol messzebb kell keresnünk!

M. Avi-yonah a jeruzsálemi óváros zsidó negyedében lokalizálja az Akrát.⁷⁵ Az Akra ezek szerint egy nagyobb, négyzet alaprajzú épület lenne, amelyet kiegészítésekkel erődítménynek is tarthatunk.⁷⁶ Itt pénzérmeket is találtak, de kizárólag hasmóneus koriakat, így csak az bizonyítható, hogy az épület a Kr. e. 1. században létezett. A korábbi időszakra vonatkozóan feltételezésekre vagyunk utalva. Az innen előkerülő ión stílusú oszlop-töredék nem feltétlenül utal az épület szeleukida eredetére. Sőt! Mivel kizárólag hasmóneus pénzérmék társaságában került elő, véleményem szerint sokkal inkább értelmezhető Kr. e. 1. századi divatjelenségnek, bizonyos hellenisztikus minták utánzásának.⁷⁷ Kutak és ciszternák egész sora került elő a környéken, amely azonban lényegesen alacsonyabban fekszik, mint a Templomhegy. Így ezt a leletet „akrának”, illetve az Akrának minősíteni alighanem tévedés.

Véleményem szerint azonban van egy másik lehetőség, amely mindeddig nem kapott különösebb hangsúlyt az Akra lokalizációjával kapcsolatos kutatás során. A jeruzsálemi óváros nyugati részén, a Jaffa-kaputól (*térkép: Nr. 4.*) délre található a citadellának nevezett építmény. Jelenlegi formáját az oszmán uralom első évtizedeiben nyerte el annak a nagyszabású erődítési munkának köszönhetően, amelyet Nagy Szulejmán szultán végzett el a városban. Az oszmán átépítés, amelynek során Jeruzsálem óvárosának falai elnyerték mai impozáns képüket, messzemenően felhasználta a sok helyütt még álló heródesi falakat. Így volt ez a citadella esetében is. Az oszmán falak alatt ugyanis az 1970-es években heródiánus technikával épített tornyok nyomaira bukkantak.⁷⁸ A tornyok alatt további, feltételezhetően hasmóneus kori, nagy valószínűséggel Kr. e. 2. századi igen vastag falak maradványait tárták fel. A feltárás jelenlegi fokán nem lehetséges összehasonlítaniunk valamiféle alaprajzot, de ebben valószínűleg szerepet játszanak az alapos heródesi átépítések. A Jaffakapu környéke eleve magasabb, nemcsak közvetlen környezeténél, hanem a Templomhegynél is, az „akra”-szó használatra tehát illett rá. Ha pedig mindaz, amit az alsóváros (he kató polis) feltételezett jelentésváltozásáról írunk, s amely eléggé valószínűnek látszik, igaz, akkor nem okoz gondot az a tény, hogy a kérdéses épület a Délnyugati-dombon található. Az Akra és a citadella környékének azonosítása természetesen csak akkor volna bizonyosság, ha átfogó képünk volna az itt található kerámiaanyagokról, főleg pedig akkor, ha pénzérmeket hozna felszínre az egyébként lezárt, ám befejezettnek távolról sem mondható feltárás. Mindenesetre figyelemre méltó tény, hogy ezek a hasmóneus, esetleg valamivel ko-

rábbi falak a szűz talajon helyezkednek el, vagyis a terület legelső emberkéz alkotta épületei. Néhány kutató⁷⁹ még az ásások előtt, a hipotézis szintjén felvetette ezt a lehetőséget, s véleményem szerint az itt végzett ásások befejezetlenségük ellenére is nagyban erősítik e hipotézis valószínűségét.

5. Összefoglalás

Az Akra lokalizációja mindmáig megoldatlan problémát jelent a hellenisztikus kori Jeruzsálem topográfiájának rekonstruálásakor. A fent említett lokalizációs javaslatok közül viszont bizonyos szempontok alapján válogatnunk kell. Véleményem szerint az eddig leírtak fényében igen valószínűtlennek kell minősítenünk az Akra azonosítását a Délkeletidombon található „step-structure” nevű építménnyel. Legalább ennyire valószínűtlen az is, hogy a Templomhegy délkeleti sarka alatt megfigyelhető érdekes falazástechnikai különbség segítségünkre lehet az Akra lokalizálásakor. Ugyanezt kell mondanunk az Ófel területén történő elhelyezésről is.

A következőkben ezért érdemesnek látszik a kutatást két lehetőségre leszűkíteni: vagy az óváros zsidónegyede, vagy – amit személy szerint valószínűbbnek látok – a mai Jaffakapu környéke jöhet szóba, ha a szír katonák erődítményeül szolgáló jeruzsálemi Akrát lokalizálni akarjuk. A végső döntéshez természetesen intenzív régészeti kutatásra van szükség. A térség politikai fejleményeinek ismeretében nem valószínű, hogy ezek a fontos feltárások a közeli jövőben megindulnak, illetve folytatódnak. Így azután el kell ismernünk, hogy e szerény írás legfeljebb szűkítette a lehetséges lokalizációk körét, a megnyugtató végleges válasszal azonban adós maradt.

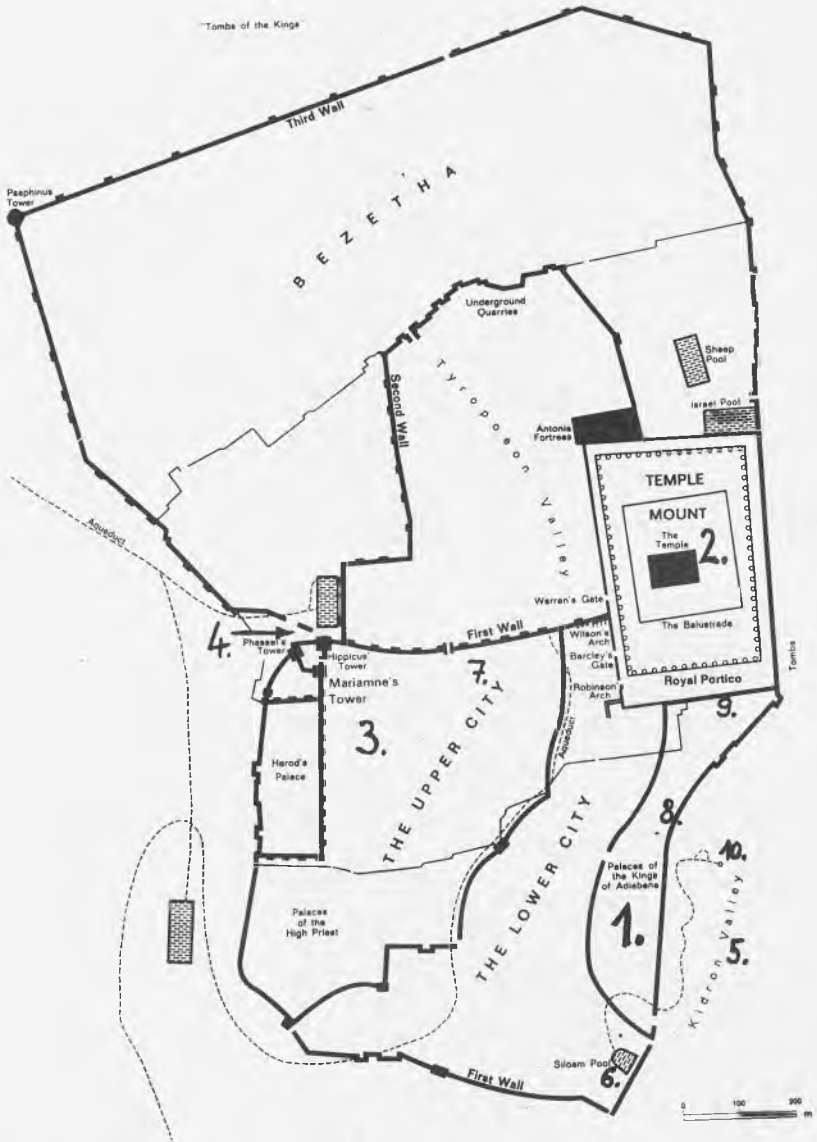
(Budapest)

Köszeghy Miklós
KGRE BTK

Jegyzetek

1. BRINGMANN: Reform, 15-28. – 2. BRINGMANN: Reform, 28. – 3. Itt természetesen arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a Makkabeusok két könyve néhol nem időrendi sorrendben, hanem inkább tematikai csoportosításban adja elő a történeteket. Ez azonban a hagyományképződés problematikáját illeti a kérdéses könyvek közül, amelynek tüzetes megvizsgálása túl messze vezetne kitűzött témánktól. Ld. erről: BRINGMANN: Reform, 29-65. – 4. A régebbi vélemények összefoglalását ld. Makkabäerbücher, in: RE XIV. Stuttgart, 1930, 772skk. Ld. még Sh. APPLEBAUM recenzióját BRINGMANN könyvéről in: Gnomon 1985, 191. – 5. Az egyes csaták pontos lefolyása természetesen ma már aligha rekonstruálható. Ez alól csak V. Antiokhosz és Júdás Makkabeus Bet-Sacharja mellett Kr. e. 163-ban vívott csatája kivétel. Ld.: Th. FISCHER: Seleukiden, 62sk. és Tafel IX. Sok tekintetben már elavultak, de még mindig igen fontosak FM. ABEL publikációi: Topographie des champagnes machabeens: RB 32, 1923, 495-521; RB 33, 1924, 201-217; valamint 371-387; RB 34, 1925, 194-216; RB 35, 1926, 2060-222; valamint 510-533. – 6. On Mattathias and the Desert. RB 100, 1991, 252-271. – 7. J. SCHWARTZ – J. SPANIER: Desert, 254sk. – 8. Vö. pl. 1Makk 1,41skk. – 9. Ant. 12,6,1-2 (Az arab számmal megadott könyv-helyek a Révai féle közismert magyar fordításra, a rómaiaval megadottak a görög nyelvű kritikai kiadásra utalnak.) Bell I,1. – 10. M. HENGEL: Judentum und Hellenismus. Studien zu ihrer Begegnung unter besonderer Berücksichtigung Palästinas bis zur Mitte des 2. Jhd's v. Chr. Tübingen, 1969. – 11. Reform, 66-97. – 12. Valid Treaty 203-208. – 13. Valid

JERUSALEM





- Treaty, 213-220. – 14. R. HANHART: i.m. 316. – 15. R. HANHART: i.m. 321sk. – 16. O. EISSFELDT: Einleitung in das Alte Testament unter Einschluss der Apokryphen und Pseudoepigraphen, Tübingen, 1934, 742skk. műve még ma is alapvető jelentőségű. Magyarul jó eligazítást nyújt: RÓZSA HUBA: Az Ószövetség keletkezése, Budapest, 1986, 690skk. – 17. A Josephus-kutatás újabb kérdéseiről ld.: A. SCHALIT: Zur Josephus-Forschung, WdF 84, Darmstadt, 1973; L.H. FELDMANN: Josephus and the Modern Scholarship (1937-1980), Berlin/New York 1984. – 18. E kis írás keretei közt főként két monográfiára szeretnék hivatkozni Qumránnal kapcsolatban. Az első, H. BARDTKE: Die Handschriftenfunde am Toten Meer, Berlin, 1958, még ma is értékes összefoglalás, amely a Qumránnal foglalkozó publikációk első nagy hullámában jelent meg, s így a kutatás e fázisát reprezentálja. Az újabbak közül J.D. AMUSZIN: A holt-tengeri tekercsek és a qumráni közösség, Budapest, 1986 (az eredeti moszkvai kiadás 1983-ból való) c. munkáját említeném, amely már a kutatás egy újabb korszakát jeleníti meg. A közösség létrejöttének problematikájához ld.: H. BARDTKE: i. m. 6-12. J.D. AMUSZIN: i. m. 27-46, valamint 216-240. – 19. A szöveget ld.: E. LOSHE: Die Texte aus Qumran, Darmstadt, 1971, 177-225. – 20. Itt főként a Habakuk-kommentár (LOHSE i.m. 227-245), valamint a Náhum-kommentár (LOHSE: i. m. 261-271) jöhet szóba. – 21. Hogy a Háborús Tekercs harci cselekményeket leíró részei előfeltételezik, a római haditechnika alapos ismeretét (így LOHSE: i. m. 178.), nos, ez természetesen rendkívül kérdéses. – 22. Ld. LOHSE: i. m. 1-45. – 23. Így LOHSE: i. m. XIII. A papi csoportokhoz ld.: J.D. AMUSZIN: i. m. 232skk. – 24. Hasonlóan vélekedik erről: M.A. KNIBB: The Qumran Community, Cambridge, 1987, 81. H.J. GNILKA: Jesus von Nazareth, Freiburg/Basel/Wien, 1990, 65. Külön köszönetet szeretnék mondani e ponton KARASSZON ISTVÁN professzor úrnak szóbeli beszélgetéseink során nyújtott igen értékes és hasonló következtésre irányuló segítségéért. – 25. Ld.: Y.H. LANDAU: A Greek Inscription Found Near Hefziba, IEJ 16, 1966, 131-138. – 26. Th FISCHER: Zur Seleukideninschrift von Hefziba, ZPE 33, 1979, 131-138. – 27. Első publikálása: SEG 41, 1991, 1556. – 28. A szöveg tudomásom szerint legutóbbi tárgyalása: B. ISAAC: A Seleucid Inscription from Jamnia-on-the-Sea: Antiochus V. Eupathor and the Sidonians, IEJ, 41, 1991, 132-144. – 29. S. MITTMANN: Amathous, Essa, Ragaba. Drei hellenistischen Festungen im östlichen Randbereich der mittleren Jordangraben, ZDPV 103, 1987, 49-66. – 30. Ld.: MITTMANN: i. m. 62-63. – 31. Főként Amathous azonosítása tűnik rendkívül körülmenyesnek, s itt-ott hipotetikusnak is. Ld.: MITTMANN: i. m. 51-56. – 32. Bell VII,285. – 33. Ld. Y. YADIN: Masada, in: Encyclopaedia of Archaeological Excavations in the Holy Land (Encyclopaedia), Jerusalem, 1973, 793. – 34. Y. YADIN: i. m. 799-801. G. KROLL: Jézus nyomában, Budapest, 1982, 86. – 35. A Department of Antiquity of Jordan néhány éves rendszeres ásatási és rekonstrukciós munkálatokat folytat a helyszínen. E sorok írójának volt szerencséje látni egy négyszögletes alaprajzú, valószínűleg hasmóneus torony alaprajzát a plató nyugati szélén. Ám amíg az ásatási eredményeket nem publikálják, addig semmi biztosat nem állíthatunk. – 36. Ld. W. DEVER: Gezer, Encyclopaedia, 442sk. – 37. Vö. M. AVI-YONAH: Maresha, in: Encyclopaedia 784. – 38. M. AVI-YONAH: i. m. 784. – 39. M. AVI-YONAH: Maresha in: New Encyclopaedia of the Archaeological Excavations in the Holy Land, Jerusalem, 1993, 950. – 40. Ld. ehhez: A. KLONER in: 37. jegyz. 951. – 41. W.G. DEVER: i. m. 443. – 42. W.G. DEVER: i. m. 443. – 43. N. AVIGAD: Samaria, in: Encyclopaedia 1049. – 44. A HOUGHTON: The Royal Seleucid Mint of Soli, Numismatic Chronicle 149, 1989, 5-33, valamint Plates 6-10. – 45. H. SEYRING: Scripta Numismatica, in: Bibliothèque archéologique et historique, Paris, 1986. – 46. Ld. Y. MENCHORER: Ancient Jewish Coinage, Vol. i.: Persian period Through Hasmonaeans, Dix Hill, NY, 1982, 35. – 47. Y. RONEN: The First Hasmonean Coins, BA 50, 1987, 105-107. – 48. Jerusalem in the Old Testament, Leiden 1952. – 49. J. SIMONS: i. m. 144-157. – 50. Y. Shiloh: Excavations at the City of David I. 1978-1984. Interim Report of the First Five Seasons, QEDem 19, 1984, 27. – 51. N. AVIGAD: Discovering Jerusalem, Nashville/Camden/New York, 1983, 64-65. – 52. Ezek megvitatását ld. később! – 53. A babylóniai pusztításai persze erősen relativizálják e tézist. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a „step-structure” jobb helyezkedik el, mint azok a lakóépületek, amelyek hamuréteg formájában félreérthetetlenül magukon viselik a pusztulás nyomait. – 54. Ugyanígy: N. AVIGAD: Jerusalem in: New Encyclopaedia 721. – 55. 2Sám 5,9; 1Kir 9, 15. és 24; 1Kir 11,27. Ld. még: K. KENYON: Digging up Jerusalem, London, 1974, 99-106. J.A. SOGGIN: The Davidic-Solomonic Kingdom, in: J.H. HAYES – J.M. MILLER: Israelite and Judean History, London/Philadelphia, 1977, 441. – 56. E.M. LAPEROUSSAZ: Angle sud-est du „Temple de Salomon” ou vestiges de „L'Acra des Séléucides”? Un faux problème, Syria 52, 1975, 241-259. – 57. E. OTTO: Jerusalem. Die Geschichte der Heiligen Stadt, Stuttgart/Berlin/Mainz, 1980, 115-117. OTTO kifejezetten utal LAPEROUSSAZ imént említett cikkére. – 58. Y. TSAFIR: The Location of the Seleucid Akra in Jerusalem, RB 82, 1975, 501-521, valamint ugyanilyen címmel in: M. AVI-YONAH szerk.: Jerusalem Revealed, Archaeology in the Holy City, 1968-1975, Jerusalem, 1975, 85sk. – 59. Az Antónia-erőd esete talán még bonyolultabb, mint az Akra-problematikája. E kétségtelenül fontos épületből ugyanis egyelőre semmit sem ismerünk, mivel a Kr. u. 70-es ostrom alkalmával teljesen megsemmisült. Ezért azután rekonstrukciói kivétel nélkül hipotetikusak. Vö. G. KROLL: i. m. 446sk. – 60. E sorok írója 1993 nyarán látta az opheli ásatásokat. Sajnálatos módon az ásató régész az eredmények publikálása előtt elhunyt, így az eredmények dokumentálására egyelőre kevés reményünk van. – 61. B. MAZAR: The Mountain of the Lord, Garden City, 1975, 216. – 62. M. BEN-DOV: In the Shadow of the Temple. The Discovery of Ancient Jerusalem, Jerusalem, 1985, 65-71. – 63. Ezek összefoglalását ld. Y. TSAFIR: in: Jerusalem Revealed, 85. – 64. Ld. ehhez: M. AVI-YONAH: Jerusalem of the Second Temple Period, in: Jerusalem Revealed, 9-13. – 65. Közismert tény például, hogy az Egyiptomot Szíriával összekötő legfontosabb útvonal, az úgynevezett „via maris” elkerülte Jeruzsálemet. – 66. A Bécsi Egyetem ókori történelmi tanszékének kutatócsoportja tavaly nyáron P. SIEWERT vezetésével a Tauros egyik Anatóliába vezető nágójánál talált egy szeleukida erődöt. A lelet első leírása megjelenés előtt áll. A hírt e sorok írója SIEWERT professzornak van hálára kötelezve. – 67. Ld. H.G. LIDDEL – R. SCOTT: Greek-English Lexicon, Oxford, 1968, 54. – 68. Ant XII, 215 Az idézett kiadás: R. MARCUS: Josephus, Jewish Antiquities, Books XII-XIV, The Loeb Classical Library, Cambridge (MA)/London, 1961. – 69. Ld. pl. az Ant XIII. 208 adatát, amely szerint az Akra szorult helyzetében élelmet kér Tryphontól. - 70. Ant XIII. 182. – 71. Ant XII. 252. – 72. Ant XII. 232. Bell V, 137 és 253. – 73. A Gihón-forrás (téekép Nr. 10.) sokkal alacsonyabban fekszik, hogysem innen lehetett volna fedezni a helyőrség tetemes napi vízszükségletét. – 74. Y. SHILOH: i. m. 29. – 75. Y. AHARONI - M. AVI-YONAH: Macmillan Bible Atlas, 4. kiadás, 1990, 204. téekép. - 76. Ld. ehhez: N. AVIGAD: Excavations in the Jewish Quarter of the Old City, Jerusalem 1968-1969. Preliminary Report, IEJ 20, 1970, 9-17, kül. 11. – 77. hasonlóan vélekedik: P. SCHAEFER: The Hellenistic and Maccabean Period, in: szerk. J.H. HAYES – J.M. MILLER: Israelite and Judean History, London/Philadelphia, 1977, 555. – 78. R. AMIRAN – I. AITAN: Excavations in the Courtyard of the Citadel, Jerusalem 1968-1969., Preliminary Report, IEJ 20, 1970, 9-17. – 79. Pl. K. KENYON: Jerusalem. Die heilige Stadt von David bis zu den Kreuzzügen, Bergisch-Gladbach, 1968, 146.

A New-Age világmozgalom

A szerző több fejezetből álló tanulmányban dolgozta fel a modern vallási mozgalmak ismertetését. Ebből kerül sorra a következő számokban néhány, egymástól függetlenül, önállóan. E vallási mozgalmak veszélyét nem szabad lebecsülnünk, mert azok a fiatalok és felnőttek, akik az elmúlt 40 évben nem ismerhették meg a Bibliát és az Egyház tanítását, ki vannak téve a tévútra vezetés veszélyének. Sajnos olykor még magukat keresztyénnek valló embereket is megtéveszthet az ártalmatlannak tűnő tanítás kritika nélküli átvétele.

(Szerk.)

A Vízöntő korszaka

1962. február 4-én a bolygók az égen ritka helyzetben álltak. Napkeltekor a Vízöntő jegyében a Nap mellett ott volt a Hold, a Merkúr, a Venus, a Mars, a Jupiter és a Saturnus. A hagyományos hét bolygó egyetlen stelliumban állt. A Föld belépett a Vízöntő korszakába.

Ezt a rendkívül ritka csillagászati jelenséget a tavaszpont vándorlásával hozhatjuk összefüggésbe. „A Nap a tavaszpont precessziós útján 72 év alatt tesz meg egy fokot, 2160 év alatt halad át egy állatövi szakaszon (30°), 25920 év alatt pedig bejárja az ekliptika egész körét.”¹ Ezt a 25920 éves ciklust nevezzük Nagy Napévnek. A 2160 éves ciklusok a világhónapok, a 72 éves ciklusok pedig a világnapok.

Az ilyen átlépés a korok között mindig válságokat hozott magával. Nagy jelentőséget tulajdonítanak neki az emberiség életében. A régi bölcsék a Nap útját világekorszakokkal hozták kapcsolatba aszerint, hogy a tavaszpont melyik állatövi csillagképben jár. A régi kultúrák számos helyen kifejezik ezeket az összefüggéseket. Ósi mítoszok és hagyományok őrzik a mai napig is az „aranykor” emlékét. Az aranykor azt az időszakot jelzi, amikor a tavaszpont az Oroszlán csillagképben vándorolt. A következő korokban az Oroszlán ősi tisztasága veszendőbe ment, elnyelte a múlt köde.

A világhoroszkóp négy sarkalatos pontját az Oroszlán, a Bika, a Vízöntő és a Skorpió foglalja el. Ezek a Nagy Napév fordulópontjai, ezért különösen kiemelkedő jelentőségük van.

A Nap a Vízöntő jegyében elindul felemelkedő útjára, hogy kiszabaduljon abból a sötétségből, amelybe a Bikában hanyatlott. „A Vízöntő egyben a hanyatlás mélypontját, de a felemelkedés, újjászületés felé ívelő út kezdetét is jelenti.”²

A Nap a Bika óta a sötét félfívben jár. A Halak korszaka után, amely az elmélyülést és az egyetemességbe visszavágyó megismerés elemeit hozta, a Vízöntő óriási változásokat indít el a földi életben, felforgat mindent, hogy a régi világból megszülessen az új. Természetesen egy-egy világekorszak hatásai nem egyszerre állnak be. Az előző korszak végső szakaszában már felderengenek a következő kor eszméi. A Vízöntő a legválságosabb, de a legígéretesebb korszaka a

Nagy Napciklusnak, „mert a precessziós Nap a Vízöntőben indul el jövőendő újrászületése, magasba szárnyaló diadala felé.”³ Jelenleg az átmenet korszakát éljük. Ezeket a változásokat saját szemünkkel láthatjuk, saját bőrünkön kell megtapasztalunk.

A teozófiai mozgalom

A New-Age gondolkodás gyökerei nem XX. századi eredetűek. Kezdetei 1875-re nyúlnak vissza, amikor Helena Petrovna Blavatsky (1831-1891) vezetésével megalakult a Teozófiai Társaság. 1851-ben Blavatsky Londonba utazik, ahol találkozik egy tibeti férfival, Morya Mahatmával, aki szellemi vezetőjének mondja magát. Elmondta, hogy ők a Bölcsesség Mesterei, vagy Mahatmák, akik a Himalája titkos barlangjaiban rengeteg ősi könyvet őriznek és a titkok birtokában az emberiség fejlődését tartják a szemük előtt. Morya azért kereste Helenát Londonban, mert ő hivatott közvetíteni a nyugati civilizáció számára mindazt, amire a Bölcsesség Mesterei elérkezettnek látják az időt. Blavatsky hét évet töltött el Tibetben, hogy a világnak bölcsességet szerezzen. Küldetését mesterei két fő irányban jelölték ki. „Egyrészt az előtte feltárt igazságokra alapozva ki kellett dolgoznia egy olyan eszmerendszer alapjait, amely alkalmas az ősi keleti és a később kialakult nyugati valláskultúra legfőbb vonásainak szintézisére, másrészt pedig létre kellett hoznia azt a világszervezetet, amely az így hozzáférhetővé vált igazságokat kutatni és képviselni hivatott valamennyi kontinensen.”⁴ A Bölcsesség Mesterei szerint a Titkos Tanítás azoknak a történelem előtti kinyilatkoztatásoknak az összessége, amely részekre bontva alapját képezi az ősi keleti vallásoknak, az okkult tudományoknak, bizonyos mértékben Mózes, majd a keresztyénség tanításainak is. Szerintük minden nép kapott egy-egy darabot az igazságokból és ezek fejlődtek később a különböző vallásokká a külső környezet és az egyes népek belső igényeinek megfelelően mítikus áruhába öltöztetve.

„A teozófia azonban nem jövődölésekkel, hanem következtetésekkel kíván foglalkozni. E következtetések kiindulópontja pedig a Titkos Tanításnak az alaptétele, amely szerint minden, ami a világegyetem részeként létezik, egy mindenütt jelenlevő, örök, határtalan és változhatatlan alapelve, őslényegre vezet-

hető vissza: az önmagában való feltétlen létezés állapotára. Ez az időtlen állandó magában foglalja a világmindenség valamennyi erőt és energiáit.”⁵ Abból, hogy minden felfogható létező és felfoghatatlan örök egész része, a teozófia azt a következtetést vonja le, hogy a világ minden létező eleme egyaránt tökéletlen, hiszen csak részként létezik, nem pedig a tökéletesség állapotában. Ezért törvényszerűen minden tökéletlenség a tökéletesség állapota felé kell törekednie. Minden létező számára kötelező a tökéletesedés törvénye. Ez a karma törvénye, amely az ősi keleti vallások alaptételei közé tartozik.

A teozófia a századfordulóra az egyik legszélesebb és leghatásosabb szellemi mozgalommá terebélyesedett. „A húsznál több európai ország között, melyre hálózata kiterjedt, nekünk, magyaroknak is megvolt az aktívan működő társulatunk, több kutató-szekcióval, tekintélyes könyvtárral, élénk nemzetközi kapcsolatokkal.”⁶ Széles kiterjedése a hadtudományban és a világpolitikában elenyésző, de a művészetekben jelentősebb szerepet kapott.

Alice Ann Bailey (1880-1949), Blavatsky követője már kidolgozta egy új vallás teológiáját. „Követelte minden olyan vallás megsemmisítését, amely nem kész lemondani arról az igényéről, hogy az abszolút igazságot képviseli.”⁷ Előkészítette egy egységes világbirodalom felállításának szervezeti alapjait. Iskolát alapított, amelyben az új világ szolgálóinak képzését akarta megvalósítani. Bailey túlkapásai ellenére a teozófia tanainak hirdetői azt vallják, hogy nem dogmákról van szó tanításaikban, amelyeket vakon el kell fogadni, mert a vakhit nem lelki elmélyedésre és szellemi tevékenységre indít, hanem lelki lustaságra és fanatikus korlátoltságra. Ezeket a tanokat kritikával kell fogadni és elfogultság nélkül kell elmélyedni bennük, de belőlük csak azt kell elfogadni, ami meggyőződésünké válik.

A teozófiát a késő ókori gnoszticizmustól különféle ezoterikus tanokig rengeteg hatás érte. Ezeknek a különböző hatásoknak a keveréke alatt vált a New-Age mozgalom egyik előfutárává és melegágyává.

A világ ébredése

A századforduló olyan tudományos és technikai felélénkülést hozott, amelynek lendülete a mai napig is tart, sőt talán még fokozódik is. Az emberiség azonban mintha megrettent volna az újabb és újabb eléje táruló veszélyektől, amelyek ellen minél jobban küzd, annál jobban elhatalmasodnak felette. Kialakult a XX. század utolsó negyedére a teljes telítettség és reménytelenség állapota. Amilyen magasra szökött a technikai szint, annál szembevetőbb a kulturális megtorpanás. Az emberiség mély gödörbe jutott és egyre reménytelenebbül keresi a kiutat, amelyen keresztül megtalálhatná régi önmagát. Korunk annyira tele van borzalmakkal, hogy az ember akárhová tekint, mindenütt egy-egy apokaliptikus halál-nem arcát látja. A különféle jóslatokból már ki sem lehet látszani. Korunk jelképe lett az atombomba. Csernobil hatásait többé nem lehet elfelejteni. Az emberiség végképpen elszaladt és elidegenedett a

természettől. Nem sikerült megoldani előző korok problémáit, sőt még újabbak halmozódtak fel. Emberek milliói éheznek a mai napig. Szinte mindenki teljes létbizonytalanságba került, mert nem tudja, hogy mibe kapaszkodjon. „Nem lehet elég keveset élni ahhoz, hogy az ember a bajokon való segítségnek tökéletes időszerűtlenségét ne tapasztalja. ...A modern civilizáció gépszövevénye remekül működik, amíg jó idő van. ...Az államintézmény is csak jó idő esetén működik. Mihelyt szociális zavar, elégedetlenség, bizalmatlanság lép fel, válságba kerül. Az egész civilizáció normál időben jó. Nem számol azonban a mutációkkal és a katasztrófákkal, ami pedig a Vízöntőbe való átlépéskor...fenyeget.”⁸

A szemléleti fordulópont a természettudósoknál következett be. Mind jobban felfigyeltek arra, hogy az emberi tudat beszűkült, az életszemlélet egyoldalúvá vált. Ezt a beszűkült emberi tudatot kellett tehát kiszélesíteni.

„A New-Age új tudatmeghatározást követel: »részesedő tudat« elfogadását. A külső világnak olyan belső összetételű világ felel meg, amely az egészre törekszik és részesedő szemléletet kíván kialakítani.”⁹ Az új korszak követői sem egyeznek meg abban, hogy a Vízöntő pontosan mikor jelentkezett. Ezoterikus vélemény szerint ittlétét a „Hair” című musical jelezte.

Az új korszak mozgalma tehát a 60-as évektől elkezdte hódító útját a világban. Terjedése mára hatalmas méreteket öltött. Érdekes jelenség, hogy a könyvkereskedésekben a teológiai és bölcséleti könyvek jelentős részét az ezoterikus munkák alkotják: antropológia, teozófia, apokaliptika, asztrológia, új gnózis, meditáció, okkultizmus, parapszichológia, ufológia, korforduló, újjászületés, stb.

A New-Age megpróbál választ adni a jelen gondjaira. Keresi egy olyan új szellemi és lelki kibontakozás útját, amely eleget tehet a felmerülő igényeknek. Az új eszmék, bár vallásos elemeket is tartalmaznak, mégsem nevezhetők vallási újrakezdésnek, de találhatók benne vallásos elmélyülést kereső törekvések is.

Mi a New-Age?

A New-Age (Új Korszak) a Halak jegyéből a Vízöntő jegyébe való átlépés és korforduló mozgalma. „Lényegében olyan élesen meghatározhatatlan szellemi áramlat reménykeltő jelszava, amely az embert újra a természet szerves részeként, a világmindenséget az emberiség anyaméhének fogja fel. Képviselői úgy érzik, hogy a valóságot nem lehet szellemre és anyagra, lélekre és testre feldarabolni, továbbá az emberben nem szabad szembeállítani és egymás ellen kijátszani a férfit valamint a nőt. Szerintük eljött a természet és Isten, a tudás és hit, a tudomány és misztika egységének a korszaka.”¹⁰ Az új szellemi keresésben az egységes formaadás kerül előtérbe, az egész az átölelő akarásban a szeretet jut érvényre. Az emberiségnek a belső személyesedés magaslatára, az „én-tudatra” kell emelkednie.

A New-Age Catalogue című kiadványban ezt olvashatjuk a mozgalom lényegeként: „A New-Age akkor kezdődik amikor alkotó, erőt árasztó és együtt-

érző módon élek. Akkor nyilvánul meg, ha a világnak és minden alkotó részének lényeges, egész mivoltát elismerem és tisztetem. Akkor születik meg, ha minden embert, minden állatot, minden növényt és minden tárgyat páratlan dologként tisztelve, ugyanakkor azonban sajátmagam emberi szellemmel, értékkel és szentséggel áthatott részként becsülöm. ...A New-Age emberi mivoltunknak planetáris valósnak való felemelése.”¹¹

Akkor tudjuk helyesen megítélni az új világmozgalmat, ha benne a társadalmi és szellemi megújulás vágyát is észre vesszük. A New-Age tudományossága túl akar jutni a materializmus és az empirizmus elavult tételein. A természettudományos korszakban a gép volt világszemléletünk alapvető sémája, a modern fizika alapján azonban új kiinduló pont felé kell indulnunk: az egész, mint egység sokkal több, mint a részek összessége. „Az ember nagyobb egésznek a része. Az egyes ember mint cselekvő és megismerő élőlény mikro- és makrokozmoszban állandóan éli saját magát, »mint egy nagyobb egésznek a részét«. Az ember, mint egyedi lény kozmikus vagy »planetárius« testvériségben foglal helyet a mindenségben, és »az egész élő valóság táncának részese«. A megtisztított környezet jelentőségét felértékelő új kultúra arra a meggyőződésre épít, hogy az állatok, a növények, a »dolgok« lelkével kapcsolatban lehetünk. Minden egyes teremtmény egységben van az egésszel. Ez a tény panteisztikus megfogalmazásban tetszetős és elfogadhatóvá teszi a lélekvándorlást, a reinkarnációt, amire ugyan egyetlen bizonyítékunk sincsen. Érthetetlen naiv optimizmusról, szubjektív megalapozású hitről van szó. A vallásos elem itt abban jut kifejezésre, hogy az emberek újjászületésükkel meg akarnak tisztulni és a lélek nyugalmi állapotába kerülni.”¹²

Az irányzat hivatkozik a modern fizika és kozmológia legújabb eredményeire is. Ezek az eredmények Fritjof Capra elméleti fizikus értelmezésében váltak ismertté. Néhányan a parapszichológia eredményeit igyekeznek a mozgalom érdekében mozgósítani. Mindezekből láthatjuk azt, hogy bár a mozgalmat átítatja a tudomány és a technika kudarcai nyomán kialakult elégedetlenség, de mégsem válik tudományellenessé. Figyelnünk kell azonban arra is, hogy a New-Age gondolkodás gyökerei mélyen behatolnak a metafizikába és a misztikába is. Az ezoterikus és asztrológiai tanok a legbizonytalanabb alapjai az irányzatnak. A mozgalom publikációiban rengeteg a túlzott egyszerűsítés, fogalomzavar és ferdtítés. Ez a hatás akkor mutatkozik meg a leginkább, mikor nem természettudósokra, hanem metafizikusokra vagy misztikusokra hivatkoznak.

A mozgalom egyik ismert alakja Marilyn Ferguson ezt írja a New-Age-ről: „Vezéralak nélkül, mégis erőteljes hálózat dolgozik ma mindenütt az egész világon, hogy radikális változásokat idézhessen elő. A követők bizonyos nyugati világnézetű és látásmódú alapelvektől megszabadították magukat, sőt még a történelem kontinuitását is megszakították. E hálózatot és tevékenységet »szelíd összeesküvésnek« lehet nevezni a Vízöntő csillagképek jegyében.”¹³

Ferguson *The Aquarian Conspiracy* (A Vízöntő Összeesküvés) című könyvében leírja az összeesküvés és az átalakulás négy fokozatát: 1.) belépés, 2.) kutatás, 3.) beépülés, 4.) összeesküvés.

Első fokozat: belépés. Az ember talál a könyvesboltokban egy asztrológiáról szóló könyvet és olvasni kezdi. „A többségben ez a pillanat váltotta ki a spon-tán misztikus vagy pszichikus élményt.”¹⁴

Második fokozat: kutatás. A kíváncsiság felébredt. Egyre több könyv elolvasásával beleszokunk a New-Age gondolkodásába. „Az ember úgy érzi, hogy valami értékeset találhat, ezért óvatosan vagy nagy hévvel keresni kezdi.”¹⁵

Harmadik fokozat: beépülés. A kereső ember „a titok kellős közepén él”. Lehetnek kedvenc tanítói vagy módszerei, de egy belső gurura bízta magát. Meggyőződéssel és tudatosan csinálja végig a megismert gyakorlatokat. Életfilozófiát épít ki magának, mintha valamelyik okkult elmélet követője lenne.

Negyedik fokozat: összeesküvés. A tanítványból összeesküvő lesz, aki minden embert meg akar győzni saját világnézetéről. Szerinte az egész társadalmat át kell alakítani és meg kell változtatni. Elképzeléséhez segítségül veszi a megtanult okkult ismereteket.

A New-Age helyes kritikai mérlegelését megnehezíti a mozgalom sokrétűsége és meghatározhatatlansága. Óvatosan kell tehát bánnunk ezzel a jelenséggel, nehogy túlzásokba essünk.

Keleti hatások a New-Age-ben

A hindu kali-yuga elmélet szerint a sötét korszak végső idejében élünk. Ennek tünetei azok, hogy az államok és társadalmak felbomlanak, háborúk, szociális felfordulások, ismeretlen betegségek tartják rettegésben az emberiséget. Szinte senki sem áll a saját helyén. Az egyik oldalon vagyon és hatalom, a másikon nyomor és szegénység. A keleti felfogás rendkívül nagy hatásúnak tartja az asztrológia egységeit az emberiség életében. A régi hindu felfogás az élet hosszát lélegzetvételekben állapítja meg. Ez a felfogás természetesen erőteljesen keveredik a számmisztikával is. „Az egészséges, normális ember életkora 72 év, vagyis a precesszió egyik foknyi útja. Az ember normális hőmérséklete 36 fok, ez 72-nek a fele: az egészséges ember érverése percenkint átlag 72; percenkint 18-szor veszünk lélegzetet, vagyis négypercenként 72 a lélegzések száma. Tudjuk, hogy a forgó Föld kb. 4 perc alatt fordul el 1°-ot, tehát a Föld 1°-nyi elmozdulásának 72 lélegzetvétel felel meg, mint ahogy a precesszióban 72 év egyezett 1°-kal. Ha az ember egy perc alatt 18 lélegzetet vesz, akkor egy nap – 24 óra – alatt 25920-szor lélegzik; ugyanennyi a Nagy Napévből lepergő földi évek száma. Ezek a számok tehát igen mélyen gyökereznek a lét törvényében és rejtelmes, örök összefüggéseket tárnak fel.”¹⁵ A hindu bölcsélet szerint a szabályos lélegzés meghosszabbítja az életet, valamint elősegíti a szellemi elmélyülést. A brahmani időszámítás nagy földi korszakokat említ, (jugák és klapák) ezek pedig mind a precessziós időszakon alapulnak.

A keleti vallások misszionáló hatást fejtenek ki a

nyugati világban. Hatalmassá duzzadt mind Amerikában, mind Európában azoknak a száma, akik elfogadják és vallják a keleti világnézetet. A guruk valóságos iskolahálózatot létesítettek a hinduizmus tanainak hirdetésére. Sokat beszélnek a reinkarnációról és a lélekvándorlásról. A mai nyugati világban keverékét találhatjuk a hinduizmusnak és a zen-buddhizmusnak.

A hinduizmusban a legmélyebben benne gyökerezik a lélekvándorlás és a reinkarnáció. Az élet értelme és célja az, hogy az ember kiszabadítsa magát a karmából és kitörjön a lélekvándorlás állandó körforgásából. Ahhoz, hogy végigjárhassuk az üdvösség útját, három dologra van szükségünk:

- 1.) ismeretre és megvilágosodásra,
- 2.) vallásos gyakorlatra az istenek felé,
- 3.) kötelességeink naponkénti teljesítésére.

Az ismerethez és a megvilágosodáshoz szükség van a jógára. A jóga a keleti ember számára nem csupán testedzés, hanem egy olyan önkéntes íga, amelyet magára vesz, hogy ezáltal megváltsa magát a bűntől és ezzel csökkentse az újraszületések számát. A jógának négyféle alapformája ismeretes: 1.) Mantra-Jóga, 2.) Hatha-Jóga, 3.) Laja-Jóga, 4.) Rádzsa-Jóga. A legáltalánosabb jóga formát, a Hatha-Jógát csupán testgyakorlásnak használják. Minden hindu tudja azonban, hogy a jógának nemcsak az a formája van, ami nálunk általánosan ismert. A szellemi jóga sokkal magasabb rendű. Csak a Rádzsa-Jógában érhető el a Brahmanal való teljes egybeolvadás. Idáig már csak a legfejlettebb szellem juthat el. Az előző három fokozat csak ennek a bevezetése. A Rádzsa-Jóga minden jógatörékvés betetőző fokozata. „A jóga kitűnően felhasználható arra is, hogy a különböző világnézetek helyességét hiszékeny lelkek előtt bizonyítsák.”¹⁷ A legtöbb ember azért fordul a meditáció vagy a jóga felé, mert misztikus erőket szeretne elnyerni.

A keleti tanoknak és rendszereknek a nyugati világba történő áthozatala félelmetes kavalkádot hozott létre a keresztyén tanításokon alapuló európai kultúrában. Emberek milliói használják úgy ezeket a tanításokat és világképeket, hogy valójában tudnák, mi áll mögötte. Ezekből alakulnak ki elferdült új rendszerek, és félig-meddig megtanult vagy átvett tudásból a visszaélések. A keleti és nyugati ember lelki alkata alapvetően más, így véleményem szerint nem hozhat sok jót maga után a tömeges vallási keveredés.

Keresztyénség és New-Age

Az új világkorszak a keresztyén tanítások körül is forrongásokat indított el. A New-Age nem mondható tipikus vallási mozgalomnak, bár sok vallásos elemet tartalmaz. A tömény materializmustól megcsömörlött emberiség újból a lelki és szellemi dolgok felé fordult. A keresztyén felekezetek körében is egyre nagyobb a váradalom a jövőendő eseményeivel kapcsolatban. Vannak, akik új ébredést és a hit megelevenedését várják, de természetesen újra és újra előtérbe kerül az eschatológia problémája is. A New-Age felhasználja ezt a keresztyén váradalmat tanainak népszerűsítésére.

A Vízöntő ősi jelképe a föld rögére termésfakasztó

vizet öntő ifjú. „Az egyetlen jegy, amelynek jelképe egy fiatal férfi, ifjú ember. Önkéntelenül is az evangéliumi szavakra kell gondolnunk: AZ EMBER FIA, aki eljövendő.”¹⁸ Ezt a váradalmat lovagolják meg a New-Age apostolai. Sokszor hivatkoznak vallásos gondolkodókra és jelentős egyházi személyiségekre. Az apokaliptikus világvége váradalmak megerősödtek és újra virágoznak. A Vízöntő a jézusi tanítás beteljesítőjévé lépett elő. „Én az Élet vizét hozom nektek – íme az Ifjú, az Ember Fia, az Élet vizének hozója: a Vízöntő!”¹⁹ Óvakodnunk kell azonban ezekhez a fix időpontokhoz kötött jóslatoktól. Az időhöz kötött váradalom eddig még mindig csödot mondott. „Krisztus jövetelének ideje kiszámíthatatlan, annak óráját meg nem mondhatjuk. Csak annyit tudunk: »hirtelen« jön (Mk 13,36), azért éberen kell várni, teljes készenlétben, imádkozással és vigyázással. Mindenféle »számítgatás« éppoly téves, mint a reménység feladása. A feladás többnyire a számításbeli tévedések következménye szokott lenni. Mégcsak a »jelekkel« se spekuláljunk. Háborúk, inség, nyomorúság, az egyház üldözése stb.: mindezek általában jellemzik az életet. Jellemzik nagyrészt még az egyház életét is a feltámadás és a paruzia közötti időben. Szinte »normális« a bűnös világ ellenállása a felkínált étellel szemben. Mondhatjuk tehát: a végidő mindenkor egyformán közel van.”²⁰

A New-Age-ben jelentős szerepet kapnak a guruk, a vallásos tanítók. Jézus Krisztus azonban nem egyszerűen vallásos tanító vagy vallásalapító, hanem Ő maga a Krisztus. Benne az isteni és emberi elemek csodálatos, emberi struktúrákat átlépő egységben vannak. Jézus Krisztus nem Buddha, sem nem valakinek a reinkarnációja. Váltsága által ingyen kegyelemből van Örök Életünk. Nem meditációra és megvilágosodásra, hanem imádságra és a kegyelem elfogadására van szükségünk. A döntő különbség a New-Age és a keresztyénség között alapvetően az isteneszmében van. Mi Istent szeretetnek valljuk, míg a New-Age csupán személytelen világszellemnek gondolja.

A New-Age átvette és összeolvasztotta a keleti és nyugati vallásosság szimbólumait. Felhasználja a keresztyén alapfogalmakat, más köntöst húzva rájuk. A hinduizmusban az erőt és a hatalmat a kígyó szimbolizálja, míg a Bibliában ez a gonosz, a Sátán jelképe. Az egységre való törekvés és a keleti vallások erőteljes hatása miatt a New-Age-t sokan az antikrisztus mozgalmával azonosítják. „Krisztus jövelele előjeleként emlegeti néhol a Biblia az antikrisztust. A Bibliának azonban nincs egységes képe róla. Az antikrisztust hol egyénnek, hol kollektív jelenségnek tünteti fel; hol a tévtanító, hol a tobzódó politikai hatalom képében jeleníti meg. Ennek tudatában óvakodjunk az antikrisztus nevet akár egyes történelmi személyekre, akár történelmi jelenségekre alkalmazni, noha tudhatjuk, hogy az antikrisztus már most tevékeny. Antikrisztus lehet egyszerűen a Krisztus-ellenes erők történelmi tömörülése, summázódása, mely igen különböző módon és igen különböző helyeken mutatkozhat. A politikai, gazdasági élet démonizálódásában éppúgy, mint a vallásos életben. Tehát az antikrisztussal kapcsolatban is józanságot kíván a Biblia.”²¹

Új gnózis?

A világban tapasztalható válság a keresztyének között is jelentős méreteket ölt. Sokan lépik át a dogmatikai határokat, és a vallásos eszmék új kínálatai felé fordulnak. Az egyházi tanításon kívül más elméleti rendszerek és vallási gyakorlatok születnek. Ezek az új rendszerek az ezoterikus és a gnosztikus hagyományokat újítják fel. Hatalmas vonzerőt gyakorolnak a tömegekre egyházon kívül és belül egyaránt. A gnózis, a tiszta evangéliumot elferdítő tévtan már az első keresztyének között is sok zavart okozott. A vallási perspektíva akkori tágulásának gyakorlati eredménye az volt, hogy az isteneket azonosították. A gnoszticizmus kisebb részben tudomány is. Súlypontja a vallásos megismerésen alapuló életre, a megváltás útján való járásra esik. Elemeiből keleten való keletkezésre következtethetünk, mert feltűnően sok benne az asztrológikus anyag. A gnoszticizmus mitológiai és vallásbölcseleti anyagok felhasználásával, látszólag bibliai szövegek alapján megalkotta magának a kozmikus Krisztus fogalmát. A gnosztikusok világmegváltója azonban csak úgy viszonylik a Biblia Jézusához, mint a kép a valósághoz, bölcseleti elv az élethez.

Az ókori gnosztikusok és a New-Age eszméi között félelmetes a hasonlóság. Megállapíthatjuk, hogy új gnózzsal van dolgunk. A mozgalom erősen hangsúlyozza a tudatnövekedést. A mindent egységesíteni akaró tudattal helyettesíti a vallásos hitet is. A gnosztikusok a valóságnak a teljességet felölelő és egységesített tudatára törekedtek. A New-Age a gnosztikus modell nyomán a belső megvilágosodás ismeretszerzését tűzte ki célul. „Az új korszak lelkeségében Isten Szellemeinek működését látja, a Hal és Krisztus érája után a Vízöntő és a Szentlélek korszakának kezdetét várja.”²²

A mozgalom kritikai megmérést megnehezíti sokrétűsége. Csak úgy ítéelkezhethetünk helyesen, ha észrevesszük benne a társadalmi és szellemi megújulás vágyát. El kell azt is ismernünk, hogy a lekipásztor is sok értékes lélektani elemet találhat a New-Age-ben. A vallásos lelkesedést, a tenniakarást, a közösség érdekében történő újrakezdést szintén megtalálhatjuk a mozgalomban. Ha komolyan vesszük ezeket az igazságokat, akkor észre kell vennünk a kihívást, hogy a keresztyén valóságot el kell mélyítenünk és kapcsolatot kell találnunk a többi emberrel. „Minden vallásos elkötelezettség és lelkesedés próbaköve a másik ember, akiért felelősek vagyunk.”²³

Az új korszakkal és a megújuló vallásos mozgalommal kapcsolatban észre kell vennünk, hogy a világ meg akar változni, az elavult formákat le akarja vetni. A válást érintő tételekkel és az erkölcsi vonatkozásokkal kapcsolatban azonban a keresztyén embernek alapvető kritikus kérdéseket kell feltennie. Milyen a New-Age kapcsolata Jézus Krisztussal és az Ő váltságahalálával? Milyen mértékben van szó panteizmusról az új mozgalomban? Hogyan állunk az isteni üdvösség közvetítésével? Milyen hatásokat vált és válthat ki az ember istenítése, a lélekvándorlás és a reinkarnáció tana?

A New-Age elszánt optimizmusa kihívás a keresztyén teológia, a keresztyén spiritualitás és a lelkeségi gyakorlat számára. A történeti egyházakkal kapcsola-

latban kifogásként emelik fel azt, hogy hagyományos lett a hit, nem áll mellette élő bizonyosság; az erőtlenné vált felfogások nem vonzóak a mai ember számára. Karl Rahner szerint az új vallásos mozgalmak rendkívülisége abban van, hogy a pénz, a politika, a gazdasági élet, a technika koriáitain túl a transzcendentális Isten és a lelkiismeret világára is rákérdezőnek és így korunk egyik reménységévé lettek.

A Bajorországi Katolikus Akadémia 1987. októberében konferenciát rendezett a New-Age-ről. Walter Ch. Zimmerli a braunschweigi műszaki egyetem filozófia tanára érdekes tételt igyekezett bizonyítani: „A fordulat korának végét éljük át. A meghirdetett új korszak, ha egyáltalán beköszönt, akkor csakis a New-Age-nek nevezett építmény romjaira épülhet.”²⁴

A korforduló és a közeledő kétezedik év váradalma ígében tartja a világot. Sokan próbálják ezt a várakozást eschatológikus végidővé várszolni. Könnyelműség lenne azonban, ha bármiféle jóslásba bocsátkoznánk. Nem lehet a New-Age-től a végső időkre szóló eligazító üdvösséget várni. Nem szabad túlzó következtetéseknek helyet adnunk. A mozgalom szélesrétűsége szinte lehetetlenné teszi alapos vizsgálatát. Óvakodnunk kell tehát a túlzott lelkesedéstől, de kerülnünk kell a dogmatikus megkeményedést is. Számunkra mindig annak a véleménye legyen a mérvadó, aki legyőzte a világot, és aki számára nem jelentenek akadályt korfordulók és hamis várakozás. A megoldást csakis tőle várhatjuk. Nem szükséges kétes következtetésekbe bocsátkozni vagy apokaliptikus végidőt hirdetni. A mai nap feladatai legyenek mindig fontosak, hogy készen tudjuk várni Őt. Ha megemlékezünk ígéletéről, akkor biztonságban van hitünk és életünk, hiszen Ő maga mondta: „Ímé én tiveletek vagyok minden napon a világ végezetéig.” (Mt 28,20)

Fukk Lóránt

Magyarázatok:

precesszió – a tavaszpont eltolódása az ekliptikán a Napnak és a Holdnak a Föld forgástengelyére gyakorolt vonzása következtében
ekliptika – az éggömbből a Föld Nap körüli pályájának síkjával kivágott főkör, amelynek mentén a Nap évi látszólagos mozgását végzi
karma – a hinduizmusnak az a tétele, hogy az élőlények jó vagy rossz sorsát a különböző életeikben, főleg pedig a megelőző életükben elkövetett tettek határozzák meg
ezoterika – belső, titkos ismeret, amely csak a beavatottaktól érthető meg, csak nekik hozzáférhető
panteizmus – Istent a természettel azonosító, a természet felett álló istenség létezését el nem ismerő filozófiai irányzat
reinkarnáció – a lélekvándorlásban valakinek új testi alakban való újjászületése
kozmológia – a világmindenséggel mint összefüggő egységes egészzel, tér- és időbeli szerkezetével foglalkozó tudomány
parapszichológia – az ún. okkult jelenségekkel való foglalkozás
guru – lelki tanítómester a hindu vallásosságban
okkult – rejtett, titkos, titokzatos
transzcendentális – a tapasztalattól függetlenül létező dolog (Kant idealista filozófiai műszava)

Jegyzetek:

1. Baktay Ervin: A csillagfejtés könyve (Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1989, 295.p.) – 2. Uo. 300.p. – 3. Uo. 305.p. – 4. Rátai János: A szellem kalandjai életben innen és túl (Minerva, 1988.) 40.p. – Uo. 41.p. – 6. Uo. 43.p. – 7. Vetés és aratás Evangéliumi folyóirat Elérkezett a „vízöntő” korszak? (1989. 2. szám, 51.p. – 8. Hamvas Béla:

Silentium, Titkos jegyzőkönyv, Unicornis (Vigilia Budapest, 1987.) 80.p. – 9. Cserháti József: A New-Age világmozgalom (Vigilia 1989. január 4.p.) - 10. Beköszöntött a Vízöntő „új korszaka”? Mérleg 1989/2. Jegyzetek 114.p. – 11. Uo. 114-115.p. – 12. Cserháti József: i.m. 5-6.p. – 13. Uo. 5.p. – 14. Vetés és aratás: i.m. 52.p. – 15. Uo. –

16. Baktay Ervin: i.m. 295.p. – 17. Bulla András: Jógaiskola (Sport-propaganda Budapest, 1986. 7.p.) – 18. Baktay Ervin: i.m. 306.p. – 19. Uo. – 20. Török István: Dogmatika (Free University Press Amsterdam, 1985.) 483-484.p. – 21. Uo. 484.p. – 22. Mérleg: i.m. 116.p. – 23. Cserháti József: i.m. 6.p. – 24. Mérleg: i.m. 117.p.

Az aranyas Szent Bibliának históriája

A reformáció kezdetéig nem létezett közhasználatú teljes bibliafordítás magyar nyelven, csak a gyakrabban idézett részek mentek át a köztudatba. Ezer esztendőnek kellett eltelnie Szent Jeromos Vulgatafordítása óta, hogy a kolostorok könyvtáraiban őrzött Biblia eljusson a népek nyelvén a szélesebb hívő közösségekhez. Ezt a humanizmus és a protestantizmus, s a könyvnyomtatás feltalálása tette lehetővé. Gutenberget megelőzően már a huszita tanok hirdető prédikátorok is szükségesnek érezték a Bibliának a nemzeti nyelvekre való lefordítását, hogy a Szentírás szavaival igazolják tanaikat. Ebben igyekeztükben a magyar prédikátorok semmivel sem maradtak el nyugati társaik mögött. A magyar szellem ekkor még együtt lélegzett az európaival. A tizenötödik és tizenhatodik század óta Magyarország talán soha többé nem került olyan közel Európához, mint akkor. Újlaki Bálint és Pécsi Tamás a tizenötödik század elején már ezzel tért vissza Magyarországra a prágai Károly Egyetemen végzett tanulmányaik után, hogy lefordították magyar nyelvre a Bibliát. A szerémségi Kamoncán kezdték meg a huszita tanok terjesztését és feltehetőleg a Biblia fordítását is. Sikerük láttára a katolikus klérus eretneknek nyilvánították őket és inkvizítort szabadított rájuk. A máglyahalált csak úgy tudták elkerülni, hogy híveikkel Moldvába menekültek, ahova már nem ért el az inkvizitorok keze. Feltehetőleg ott is fejezték be 1441-ben az első magyar bibliafordítást, mely Németi György 1466-ban készült másolatában maradt ránk. Máiig is kideríthetetlen, meddig jutottak el a teljes bibliafordításban. A Münchener-, Bécsi- és az Apód-kódexben a 15. század végéről az Újszövetségen kívül csak töredékeket őriztek meg a magyar nyelv és irodalom történetében fordulópontot jelentő munkájukról.

Majdnem száz esztendővel később, az „eretnek” huszita fordítók után a humanisták érdeklődése felé fordult. Elsőnek Rotterdami Erasmus érezte szükségét, hogy a Vulgata kanonizált szövegét összevesse az eredeti görög szövegekkel. Az 1516-ban megjelent Újszövetsége nagy hatást gyakorolt, ha nem is a római egyházra, de kora tudományos világára. Azonnal akadtak magyar követői is, akiket a magyar kultúrtörténet erasmistákként tart számon. 1533-ban jelent meg Krakóban Komjáti Benedek fordítása: „Az Szent Pál levelei magyar nyelven”. Három évvel később, 1536-ban Bécsben már napvilágot látott az első „Újtestamentum magyar nyelven” Pesti Gábor fordításában, akinek latinul írt előszavában, mintha csak Misztótfalusi hallanánk: „Bárcsak minden nyelvre le lenne fordítva az Újszövetség. És így a paraszt az eke mellől ebből dúdolna, a takács a fonalvetőjével egy ritmusban ebből zümmögne és az útonjá-

ró ilyen történetekkel könnyítene unalmán”. Őt év múlva 1541-ben jelent meg Sárvár-Újszigeten Sylvester János Újtestamentuma. Misztótfalutól alig néhány kilométerre fekvő Szinerváraljáról származó Sylvester János fordításának izes magyar nyelve már alapos nyelvtani ismeretekre vall. Bevezetője az első időmértékes, hibátlan disztichonokban írt magyar vers. Újszövetsége egyben az első Magyarországon nyomtatott magyar nyelvű könyv, nyomtatója pedig az első magyar születésű nyomdász, Abádi Benedek.

Az erasmisták bibliafordításai csak előzményei voltak nagy protestáns erőfeszítéseknek, mint ahogy Luther is túlságosan katolikusnak érezte Erasmus fordításának szellemét. Félégyházi Tamás 1586-ban Debrecenben kiadott Újtestamentuma, Méliusz Juhász Péter és Heltai Gáspár fordításai (1551-1586 között) már a kálvinizmus jegyében születtek és közvetlen előzményei voltak Károlyi Gáspár Vizsolyi Bibliájának. Fordításához fel is használta őket. A tizenhatodik század és a tizenhetedik század eleje egész Európában a bibliafordítások nagy korszaka volt. 1534-ben jelent meg Luther nagy műve, ezt követte 1535-ben az angol és francia, és – a magyart hat évvel megelőzve – 1584-ben a teljes szlovén fordítás. A magyar protestáns egyházak ugyan nem kötelezték híveiket a Biblia rendszeres olvasására, ellentétben a római egyházzal, elismerték az olvasás jogát, de a szektáktól való féltelmükben a magyarázatot inkább a papokra bízták.

Míg Nyugat-Európában a bibliafordítás elsősorban a városi protestáns polgárság szívügye volt, nálunk a nagyszámú gazdag polgárság hiányában a protestáns főurak szorgalmazták és segítették. Károlyi Gáspár mögött is nemes urak állottak: a Wittenbergben tanult, humanista műveltségű Mágocsi András és nagybátyja, Mágocsi Gáspár, akinek családi birtoka Tállyán volt – ahol Károlyi a Biblia nyomtatása előtt három évig lelkészkedett - és Vizsolyban. Mágocsi halála után a birtokai és a Biblia kinyomtatásának gondja is az örökösre, Rákóczi Zsigmondra maradt. Ő hozatta el Galgócra a lengyel származású Manskovits Bálintot, Bornemisza Péter nyomdászát. Rákóczi Vizsolyban egy alkalmas épületet is átengedett a nyomda számára, ahol 1589 februárjában Bornemisza Péter egykori betűivel megkezdődött a nyomtatás, melyet 17 hónapi szakadatlan munkával, 1590. június 20-án fejeztek be. A Vizsolyi Biblia nemcsak nyelvünk és kultúránk kimagasló alkotása, hanem Haiman György szerint nyomtatott kommunikációnk mérföldköves műve is: „A Bibliában ugyanis megtalálható a differenciált tipográfiai közlés – a különféle betűtípusok alkalmazása, a címek, a kiemelések, a jegyzetek, a csoportosítás, a tagolás – mindazon ismerve, ami a betűszedés technikájának birtokában és

annak lehetőségeivel élve, a nyomtatást az íráshoz, illetve az ősnymotatványok végeláthatatlan szövegtergeréhez viszonyítva, a kommunikáció fejlettebb szintjére emelte.”

Mint Károlyi előszavából kiderül, a fordítás nagy munkáját nem egyedül végezte. A címlapon ugyan Károlyi neve egyedül szerepel, de a munkájáról többes számban beszél. Sokan úgy vélték, hogy a többes szám csak a korábbi kéziratok fordítások felhasználását jelenti, viszont mások azt tartják, hogy Czeglédy János vizsolyi, Huszti Imre gönci és Thury Mátyás szántói lelkészek is segédkeztek neki. Annyi azonban bizonyos, hogy körülötte forgolódott a fiatal Szenczi Molnár Albert is, aki Gönc és Vizsoly között hordozta a kéziratokat és kefelevonatokat. Maga a fordítás feltehetőleg három évig tartott. Az újabb kutatások, Komoróczy Géza és Farkasdy Dezső felfedezései arra engednek következtetni, hogy felhasználta Immanuel Tremellius mellett Robert Estienne latin Bibliáját is. Bárhogy is volt, ilyen nagy mű segítség és korábbi fordítások felhasználása nélkül aligha készülhetett. Németh László találó szavaival csak „kollektív erőfeszítés” eredménye lehetett.

Károlyi Gáspár maga mondotta Bibliájának nyelvéről: „Az fordításban, éltünk, amennyire lehetett, tiszta igaz magyar szóval”. Ezeket az igaz, tiszta magyar szavakat visszhangozták évszázadokon a kálvinista templomok falai. A Károlyi Bibliának lehetőleg minden gyülekezetben ott kellett lennie, évszázados használatával a népnyelvnek is része lett, s a későbbi zsebben hordozható kiadások révén mindennapos családi olvasmánnyá vált, formálva, alakítva a magyar élőbeszédet és befolyásolva a magyar irodalmi nyelvet is, egészen Ady Endréig és Sinka Istvánig. Sokkal inkább, mint a jezsuita Káldi György előkelően hűvös Vulgata-fordítása, mely Pázmány Péter és Bethlen Gábor támogatásával jelent meg történelmünk nehéz korszakában a felekezeti ellentételen felülemelkedő, ritka szép magyar szolidaritási jegyében. A jezsuita Biblia azonban nem népmisszióra született, hanem maga Káldi is azt vallotta, „nem szükséges, hogy mindnyájan olvassák a Szentírást”. Hiányzik is belőle az a nyelvújítás előtti, tömör és zamatos magyarság, mely Károlyi nyelvét élővé és mindmáig élvezhetővé tette. Éppen ezért érthetetlen, hogy a legnépszerűbb irodalomtörténetünkben, Szerb Antal könyvében Károlyinak neve nem fordul elő. Ami pedig szövegűségét illeti, a kor színvonalán állt, érvényességét nem is vonták kétségbe, csak száz év múltával, Misztótfalusinak és a korrigálásban segítő társainak tűntek föl a fordítás feltehető egyenetlenségei és hibái. Maga Károlyi sem tartotta fordítását tökéletesnek, s még kevésbé megváltoztathatatlanak. Az olvasóhoz intézett figyelmeztetésében egyenesen kérte az olvasókat, hogy az esetleges hibákat vegyék regestumba és későbbi javítás céljából közöljék vele: „Ha valahol a fordításban tévelyegtem – írta -, és a célt nem találtam, azt ne tulajdonítsák vakmerőségnek, hanem az én gyarlóságomnak. Az olyan helyeket az olvasók ugyan regestrum szerént jegyezzék meg, és engemet intsenek meg, hogy míg Isten ez testben tart, jobbít-

hassam meg az mi fordításunkat, mígnem igen szép és jó lesz”.

A feltételezések szerint csupán 700-800 példányban nyomtatták. Hamar el is fogyott. Mint tudjuk, Szenczi Molnár Albert csak nagy nehézségek árán tudott egy példányt szerezni, ma mégis több mint ötven példány ismeretes belőle. Ez igen jó arány, aminek magyarázata, hogy nagy formátuma miatt csak istentiszteletek alkalmából a templomokban használták. Az igény olyan nagy volt, hogy 18 év múlva Szenczi Molnár Albert már 1500 példányban nyomatta hanai Bibliáját, és négy év múlva, 1612-ben Oppenheimben újra kiadta. Újabb kiadásra csak 33 évvel később került sor.

Az 1640-es évek első felében Amszterdamban tanulók rávették Jan Janson neves holland nyomdászt, hogy saját költségére nyomtassa ki a magyar Bibliát. Hollandiában ekkor a bibliakiadás már nem csupán egyházi ügy volt, hanem a nyomdászok üzleti vállalkozása is. Feltehetőleg Janson jó üzletet remélt ettől a vállalkozástól. A diákok bizonyára elmondták neki, hogy Erdélyben már 33 év óta nem volt új bibliakiadás, és a kereslet nagy. Hogy a kiadáshoz az erdélyi református egyház is hozzájárult-e, nem lehet tudni. A címlapon ugyanis ez áll: „Magyar nyelvre fordítattott Cároli Gáspár által. És mostan *negyedszer*, a Franciái nótákra *Molnár Albert*tl rendelt *Sóltár* Könyvel, a Palatinátusi Catechismussal, s egy-házi könyörgéseknek és *Ceremoniáknak* formáival egyetemben ki bocsátattot, a *Belgiomi* Akadémiákban tanuló *Magyaroknak* forgolódások által: Amstelodamban Jansonivs János költsegevel 1645 esztendőben.” A kiadás valójában Szenczi Molnár Albert oppenheimi 1612-es Bibliájának utánnomása. Mindjárt az Intések a kegyes olvasóhoz c. bevezetőben elmondták, hogy az „előtt levő kised formájú Bibliából” Károlyi Gáspár és Szenczi Molnár Albert bevezetőjét egynéhány énekeküel együtt kihagyták, hogy „a könyvnek se temérdeksége, se pedig az ára annyival is ne nevedekné”. Viszont néhány vers, mely a mintául használt kiadásból kimaradt, „azok helyre tetettek, és egyéb fogyatkozások is a mellyek ugyan sokak voltak, rész szerént meg jóbbitattak, rész szerént pedig ez mostani nyomtatásbanis a nyomtatóknak a magyar nyelvnek tudatlanságából eset fogyatkozásokkal ez könyvnek végin rendel nyomtattanak, hogy az együgyü olvasó az olvasásban azokat megtekéntvén, magát eligazithassa. A mely aprolek fogyatkozások pedig azokon kívül taláttanak, ugymint betöknék vissza forgatása és el tserélése, azokat a kegyes olvaso magától könnyen eszebe veheti és meg jobbithattya”. Íme az első utalás a Janson-féle kiadás temérdek hibájára, melyek később Misztótfalusinak oly sok gondot és bosszúságot okoztak. A hibák elsősorban a korrektorok rovására írandók, akik jószándékkal, de korrektori munkában való jártasság nélkül fogtak munkához. Az üzlet Janson számára nem végződhetett rosszul, mert egy év múlva, holland példára, a Biblia mellett kiadta az Újtestamentumot is, sőt négy év múlva, 1650-ben egy Zsoltáros könyvet is.

Tizenkét év múlva, 1657-ben Szenczi Kertész Ábrahám Nagyváradon nekifogott a második nagyalakú,

Magyarországon készült, ún. Várad Biblia kinyomtatásához. 10.000 példányra tervezte, de 1660-ban törökök elfoglalták Nagyváradot, a kinyomtatott ívekkel Kolozsvárra kellett menekülnie, ahol 1661-ben sikerült 6000 példányban kinyomtatnia.

Egy hibás, a magyar kultuszminisztérium költségével kijavított és bőrbe kötött példányát őrzi a Misztótfalusi Múzeum, talán éppen a falu nagy szülöttének adományából. Bizonyára volt példánya belőle. Misztótfalusi azt mindenképpen tudta, hogy Kertész Ábrahám „nem a maga költségén nyomatta; hanem egynéhány Fejedelmeknek, Uraknak és Ekklesiáknak *contributiojok* által”. Mikor pedig az „öreg” katekizmust nyomatta, elővette Szenczi Ábrahám mindkét kiadását, a váradit és a szebenit, s mivel nem bízott eléggé bennük, összehasonlította Jansonéval, s meg kellett állapítania, hogy „Szentzi Ábrahám követte mindenben *Janssoniust*: úgy hogy, a'hol amaz jól volt; ez-is; a'hol amaz hibázott; ez-is.” Nyilván nem lehetett másképp a Bibliánál sem.

Mikorra Misztótfalusi a Biblia kinyomtatásának megbízatásával elindult Hollandiába, már rég elfogyott a 12 forintért árult, „Janssonius Biblia” is, és a Várad is. Már 1668-ban többen is szóvá tették, hogy „igen elszüköltek, elfogytak az apró formában nyomtatott magyar Bibliák.” Hiába keresett Horti István Kóvár kapitányának, Teleki Mihálynak kisdud alakú Bibliát, egy példányt sem tudott felhajtani belőle. Apafi Mihály 1671-ben levélben fordult Dr. Joan Blaeuhoz a magyar Bibliának Amszterdamban való kinyomtatása ügyében. Blaeu 1671. május 26-án kelt válasza szerint, már korábban is érdeklődtek nála a Biblia kinyomtatásának lehetősége felől, de nem vállalkozott rá saját költségével. (Talán a kiadást szorgalmazó hollandiai magyarok elmondhatták neki, hogy a Janson-féle kiadás tele van hibákkal, amiket okvetlenül korrigálni kellene. Megriadhatott a várható nagy költségtől, s nem látott fantáziát egy saját kiadásban.) Apafi kívánságára az erdélyi fejedelemség költségével azonos szívesen kinyomtatna volna szép betűtípussal és finom papíron, ha „magyar vagy erdélyi tudós férfiak” közreműködnének az előkészítésben. Így már fantáziát látott benne: egyetlen feltételként csak azt kötötte ki, hogy a további kiadásokra privilégiumot kapjon. (A kézzel írt levélnek egy fotókópiája Jakó Zsigmond szíves jóvoltából Misztótfalu múzeumában látható.) Valószínűleg Apafi és Dr. Joan Blaeu levélváltása után kerülhetett sor Gávai Mihály kiküldetésére is, hogy Hollandiában kitanulja a nyomdász mesterséget és magyarul értő nyomdászként irányítsa a szedést és nyomtatást. Mint Misztótfalusiól tudjuk, Gávai az akkor még a Blaeu nyomda háziöntödéjét vezető Dirk Voskensnél kezdett el betűmetszést is tanulni, nyilván Blaeuval egyetértésben. Másfél évig lakott Misztótfalusi későbbi mesterénél, de nem tudta rendesen megtanulni a nehéz mesterséget, mint Misztótfalusi mondta róla: „soha olyan koldus nem lett volna, ha a mesterséget jól tudta volna”. Talán mivel a Biblia kiadásának terve felborult, kedvét veszítette, s nem tért vissza Erdélybe, hanem későbbi hírek szerint Angliába ment,

ahol „skulptor”-nak betűmetszőnek nevezte magát, s ott nyoma veszett. Hogy az anyagiak miatt, vagy a „tudós férfiak” kiküldetésének akadályai miatt nem lett semmi a tervezett Blaeu-féle Biblia-kiadásból, ma már nehéz lenne kideríteni. Lehetséges az is, hogy Dr. Joan Blaeu halálával Amszterdamban is feledésbe merült.

Misztótfalusi már azzal az utasítással indult Hollandiába, hogy az Elzevir nyomdában nyomtattassa ki a Bibliát, mint Absolon követhetett írott leveléből tudjuk, de Daniel Elzevir halála miatt erre amúgy sem kerülhetett volna sor. Lehet, hogy ekkora már a fejedelem sem emlékezett a Dr. Blaeuval történt levélváltásra. Misztótfalusi a megbízatást nagy megtiszteltetésnek tartotta. Mentségében büszkén idézte Tóféus püspök szavait: „Tóféus Mihály Püspök ezzen *intimálja* vala nékem, hogy a' Biblia nyomtatását, az-az annak *correctioj*át és a' körül való gondot felvállaljam: mert (úgymond) azzal több hasznot tehetek nemzetemnek, mint egész életemben való Prédikátorságommal”. A püspöktől kapott megbízatást Apológiájában, Mentségében és leveleiben is többször emlegette ilyenféleképpen: „A' Biblia kinyomtatásában *praeprimis* engem *auturált* volt... A Biblia kinyomtatásának gondját rám bízta... Tóféus Mihály püspök úr megbízást adott, nekem, aki külföldre indultam, hogy a Bibliát Belgiumban nyomtassam ki...” Ezekből az idézetekből kiderül, hogy eleinte a püspök is és Misztótfalusi is csak arra gondolt, hogy feladata Hollandiában a Biblia számára megfelelő nyomdászt találni, a munkára felügyelni és a korrigálást elvégezni. Miután Tóféus püspöknek kemény harc után sikerült a Gillányi-féle örökség 2500 aranyát a Generális Eklézsia számára megszerezni, Misztótfalusi azzal a biztos tudattal indulhatott útjára, hogy a Biblia kinyomtatásának már semmi akadálya nincsen. Mint 1681 januárjában Amszterdamból Pápai Páriz Ferenchez írott levelében olvassuk, mihelyt megérkezett, kétszer is tájékoztatta Tóféus püspököt a Biblia kinyomtatásának ottani lehetőségeivel kapcsolatban és nyilván arról a szándékáról is, hogy megtanulja a betűmetszést. A két levél ezideig sajnos nem került elő.

De alighogy megérkezett Amszterdamba, megbízatása máris érvényét veszítette. 1681. augusztus 20-án a fejedelem és a rendek meghatalmazták Tóféus püspököt a Gillányi féle 2500 aranyra a Biblia kinyomtatására való felhasználására. De... a fejedelem és a rendek biztosító levelében már szó sincs Misztótfalusi felügyelete alatt Hollandiában való kinyomtatásról. „Püspök urammal úgy egyeztünk meg – olvassuk Apafi biztosító levelében -, hogy az erdélyországi szent generális Ecclesia pénzén betűket hozassunk, s papirosat ide bé országunkba és a Szent Bibliát magyar nyelvünkön in octavo majori úgy nyomtassuk ki, mint ez előtt Belgiumban kinyomtatott volt, semmi változást sehol benne nem szenvedvén, az egy nyomtatás miatt esett fogyatkozásokon kívül”. Ezután a fejedelem biztosította a püspököt, hogy a pénzért, amit a Biblia kinyomtatására költ, sem magának, sem maradékának károsodása nem lesz. Majdnem szó szerint

ugyanaz áll a rendek biztosító levelében is: „Istennek ő felségének segítségével akarván kinyomtatattunk a szent Bibliát nyelvünkön in octavo majori, úgy mint Belgiumban kinyomtatották volt, minden mutatio nélkül a nyomtatásban esett fogyatkozásokon kívül, a szent Generális ecclesia pénzéből, kinek jobb móddal való véghezvitelére ide hazánkba hozassunk mind betűket, mind papirosat s itt nyomtassuk ki, mint közönségesen végeztük.” A rendek nemcsak a püspök pénzkezelésére adtak szabad kezet, hanem arra az esetre is felmentik őt is és az ekléziáit is a felelősség alól, ha a betűk vásárlásában és hazahozatalában alkalmatlanság és kár esnék.” A döntés tehát megtörtént a Biblia otthoni kinyomtatására, de gyakorlati kivitelre nem kerülhetett sor, mert Tőféus a pénzt 1682 elején kiadta kamatra a „nemes ország nagy szükségére”. A teljes összeget csak 1682 őszén sikerült visszakapnia. A pénz végre rendelkezésre állt, de jó másfél évig megint nem történt semmi.

Az otthoni döntésről csak szórványosan érkeztek hírek Amszterdamba Misztótfalusihoz. Legelőször 1681 őszén Gidófalvi Balázs által íratott levélben a püspök tudatta vele, a szent gyűlésnek végzését, hogy nem Hollandiában, hanem otthon fogják a Bibliát kinyomtatni. A nyomtatáshoz való eszközök megvásárlására utasítást is adtak neki, mert mint Apológiájában is említette később, otthon úgy határoztak, hogy „miután visszajöttem, odahaza a szent ekkézsia szeme előtt végeztetik el velem ezt a szentséges feladatot.” Majd Pápai Ferenc leveléből értesült, hogy a Biblia előállításának hollandiai költségeit „megsokallották, és az a' rongyos haza huszonöt száz aranyának még csak nevétől is megirtózik.” Pataki István ugyanakkor azt írta neki „Hogy a Biblia nyomtatása felől való tanátsnak elbomlásán ne tsudálkozzék, a' fen forgó zenebonás állapotra nézve: ő reá fog még az maradni”. Misztótfalusí tehát egyelőre várakozó álláspontra helyezkedett. Úgy gondolta: „Hogy a költséget sajnálják; tehát ez úton abban a' dologban semmi nem léssen: a'kik 2500-at sajnállanak, ki gondolhatná, hogy készek legyenek kitenni 3500-nális többet”. Ő már ekkor tisztában volt vele, hogy 2500 aranyért nem lehet kinyomtatni a Bibliát. Ha pedig az országos gyűlés úgy végzett, hogy otthon kell kinyomtatni, az erdélyi egyház tekintélye és végzése ellen vétett volna, ha feltételezi, hogy ez a végzés megváltozhat. Tehát várt. Az otthoni nyomtatás gondolata ellen nem is berzenkedett. Ha végül is otthon akarják kinyomtatni a Bibliát, reménykedett, hogy „abban a dologban nem fognak idegenkedni szolgálatától”. El is tervezte magában, hogy Erdélyben majd azzal a „készülettel” nyomtatja ki, amelyvel Schipper és Athias nyomtatja az Angliába csempészett Anglicana Bibliáját. Ezt a módszert Leusden János és több jóakarója is ajánlotta neki. Az otthoni nyomtatásnak az a haszna is lehetne, előtte a dodrechtí zsinat példájára egy tudós férfiakból álló nemzeti zsinat elvégezhetné a hibák kijavítását. S ha egyszer a korrektúra meglenne a készülettel 40-50 esztendeig újra meg újra lehetne javítás nélkül nagy példányszámban nyomtatni, s ezáltal a Biblia „elbővülhet” és „megoltósul”. De hír csak nem érkezett. A kényszerű

várakozás annál kínosabb volt számára, mert a betűmetszés tanulásában már jól előre haladt, de otthonról semmi újabb híre nem volt: „végtére e' dolog iránt sem eszközök felől, se semmi mozgolódás felől semmi tudósítással v. instructióval nem értesítének”. Majdnem két és fél esztendő telt el a Biblia kinyomtatását illetőleg bizonytalanságban. Közben kitanulta a betűmetszést és 1683 második felében már kezdett önállóan is dolgozni. Az 1683-as nyár a török Bécs elleni felvonulásának híreivel telt el. Szeptember 12-én az egész keresztény világ fellelegezve fogadta a hírt a török Bécs alatti vereségéről. Mint igaz keresztény, Misztótfalusí is örült a török vereségének, de mint protestáns erdélyi magyar előtt azonnal felrémlett Erdély függetlenségének elvesztése és a Habsburg-ellenreformáció várható felerősödése, mely örökre lehetetlenné teheti a Biblia otthoni kinyomtatását, sőt azt is, hogy anyagi segítséget kapjon Amszterdamban való kinyomtatására. Meg is írta Telekinek és Tőféus püspöknek: „Mihelyt Isten megszégyenítette Bécs alatt a' T.(örök) hatalmasságot, mindjárt ötlötte nekem szívembe e' szándékot, és hova tovább (minél nagyobb veszedelmét 's elnyomtatását hallottam annak a nemzetnek, és egyszer 's mind romlását a' mi nyomorult Hazánkknak, annál inkább engem e' devotioiban megerősített; hogy kész legyek azt a' mint ő felsegétől az én bujdosásomnak földében áldásúl vettem, és annakfelette minden fáradságomat és munkámat időmmel együtt arra fordítani, hogy édes nemzetemnek ily nagy periclitatiojában az én hivatalom szerint valamit használhassak. Hogy kardot kössek-fel Hazám mellett, úgy hogy azzal valamit használhassak, az én tehetségemben nem volt: a' mit az én tehetségemben helyzetettnek lenni láttam, ahoz az eszközhöz, ahoz a' fegyverhez nyúlhattam, keresztény vallásomnak tutálására.”

Nem lehet tehát tovább halogatni a Biblia kinyomtatását azzal, hogy „jó volna, ha mód volna benne”. Nem várt tovább az erdélyi határozatokra: „Hozzá fogok én szegény legény lévén -, gondolta és megmutatom, hogy egy szegény legénynek szives devotioja többet téssen, mint egy Országnak immel-ámmal való igyekezeti”. Mert „a' Pápastaság földünkben telylességgel elhatalmazik, melly onnét keresztény vallásunkat kiirtani már régen szándékozik, annál több akadályok 's tiszserte tehetősbekek támadnak e' mi Bibliánk nyomtatásának meggátolására. A török kahlenbergi vereségének hírére nemcsak a pápastaság elhatalmasodása rémlett fel előtte, hanem nemzete teljes felfordulásának képe is és dolgai füstbemenésétől tartott - mint másfél évtizeddel később Mentségében visszaemlékezve azokra a napokra, mondta: „Mikor Bécs alá menvén a' Török, annakutánna ott megverettétvén, a' hírek szerint még az Erdélyi Fejedelems is ott veszett. Mit várhatunk ebből, hanem tellyességgel való felfordulását Nemzetünknek? És így én-is mit remélhettem egyebet; a testi okoskodás szerint; hanem, hogy minden dolgom füstbe mégyen és minden annyi költségem és munkám haszontalanná válik.” Ugyanezt a reménytelen lelki állapotot tükrözik Apológiájának bevezető szavai is: „Erősen meg vol-

tam győződve, hogy a Bibliát vagy soha, vagy legalábbis jónéhány évig nem lehet kinyomtatni hazában, eltökéltem magam a nagy munkára, hogy amit hazában nem tudok, az itt igyekezzem elvégezni”.

Tisztában volt a vállalkozás emberfeletti nehézségével, de mint magáról megvallotta, „örökké olyan természettel bírtam én, hogy Istenben bízván olyan dolgokhoz fogtam, melyekhez kezdeni mintegy Isten kísértés volt. Mikor a Biblia nyomtatásához kezdetem, nem volt nekem több kétszáz talléromnál. A Prédikátor jó-akaróim tudakozván, hogy van-e rá tehetségem? Mikor megmondtam mennyi van, csak tsudálkoztak, és Isten kísértésnek mondták, de én csak azt feleltem: *Pertinacem me affero; temerarium nego*. Minthogy akkor már jó munkák voltak a kezemen...” Ez 1683 végefelé lehetett. Erre enged következtetni Bibliájának egyetlen kézzel szedett címlapú példánya, mely az 1683-as évszámot viseli. Ezt nyilván a kezdet kezdetén, mikor még nem készült el a rézmetszet, kísérletképpen maga készítette, mert téves évszámmal aligha nyomtathatott volna ki. Az 1683. évi kezdésre mutat az is, hogy 1694 első felében már igen előhaladott a nyomtatásban. A munka megkezdéséről nem is értesítette az otthoniakat. Megtehetette, hiszen a holland bibliakiadások példájára saját vállalkozásban adta ki. És sietnie is kellett, mert mint Teleki Mihálynak később írta: „Mindön nemzetemet 's vallásomat közel in extremo lenni látánám, és a jelen való dolgok kétsége hoznák, ha valaha illy szolgálatomra adattathatiké alkalmatosság”. Nem gondolt többet az erdélyi rendek egymásnak elmentendő határozataira.

Igaz, azok is megfeleltek róla. Talán maga Tótféus püspök sem gondolt már Misztótfalusinak adott megbízására, aki már szorgalmasan nyomtatta a Bibliáját, mikor a Kolozsvárott összegyűlt papok és főurak „kezdették tanátshozásukkal mozgatni” a Biblia ügyét, s újabb határozatot hoztak. 1683. december 6-án úgy döntöttek, hogy az 1681-es korábbi határozatukkal ellentétben mégis Hollandiában nyomtatják ki a Bibliát. Mintha Misztótfalusin ott se lenne, és sohasem kapott volna megbízást a Biblia kinyomtatására, úgy határoztak, hogy levelet íratnak egy „tisztes, buzgó professzornak” (talán Leusden Jánosra gondoltak), tudakolja meg, mennyiért nyomtatná ki „egy odafent való tipográfus” a Bibliát, s mennyi lenne a vám és a harmincad a hazaszállításkor. Ekkor még nem tudhatták, hogy Misztótfalusin már elkezdte nyomtatni a maga Bibliáját, ezért felőle csak azt határozták: „Tótfalusin uram jöjjen haza, s hozzon eleget a matrixokat és egyéb typographiához szükséges eszközöket.” Misztótfalusin szerepe, mivel csak tudták otthon, hogy megtanulta a matrix-készítést már csak erre szorítkozott. Viszont ezt igen komolyan vették és a rendek azzal a kéréssel fordultak Apafihoz, hogy „requirálja az Lengyel királyt arról, hogy eő Nga valami Tipographiához való eszközöket és exemplárokat akar hozatni, hanem annak mind securitása, mind pedig az mi az vámokat s harmincadokat illeti, azok iránt mutassa jó akaratyát”. Hogy a levél element-e a tisztes, tudós professzorhoz, és a len-

gyel királyhoz, nem lehet tudni. Annyi bizonyos, hogy a Biblia ügye hirtelen egészen más fordulatot vett.

A fejedelem 1684 áprilisában úgy határozott, hogy Kolozsvári István nagyenyedi professzort felküldi Berlinbe Wilhelm Frigyes brandenburgi választófejedelemhez és a holland rendekhez, „hogy azok – Bod Péter szerint vennék munkában Erdélynek a Vallásra nézve jó móddal a Felső Ausztriai Házhoz való hajlását”. Mit sem tudva arról, hogy Misztótfalusin Amszterdamban már jól előre haladott a Biblia kinyomtatásával, Apafi a Kolozsvári Istvánnak is megbízást adott a nyomtatásra. Sőt az anyagiakról is gondoskodott. Tótféus püspök még abban a hónapban átadta a Gilányi örökség 2500 aranyát Bethlen Gergely fogarasi főkapitánynak. A fejedelem „nem tartván bátorságosnak”, hogy Kolozsvári vigye magával az aranyakat, utasította Teleki Mihályt, hogy „hivassa magához a szebeni Companiabeli görögök bíróját és az egész companiát s adja kezekbe azon summát oly declaratióval, hogy fautorok által juttassák Hollandiába és ott hasonló pénzült adják Kolozsvári uram kezéhez”. Mint egy fennmaradt okmányból kiderül Teleki Mihály május 2-án át is adta a 2500 aranyat, Kolozsvári István 100 és Enyedi István 25 aranyával együtt a szebeni görögnek azzal az utasítással, hogy „karácsony napjára Hollandiában Amszterdamban ... hasonló jó monetaul és azon helyen elkelhető pénzült minden defectus nélkül” Kolozsvári István kezéhez szolgáltatassák ki. Ha nem adnák ki a megadott időpontban, közölte velük Teleki Mihály, mindnyájan rabságra hányatnak és mindaddig fogva lesznek, valámig két annyit nem nem fizetnek.” Kolozsvári István tehát a bőséges anyagiak reményében elindulhatott útjára.

Kolozsvári István már útban volt a fejedelem megbízásával a Biblia kinyomtatására Berlin és Hollandia felé, mikor az első kósza hírek Misztótfalusin Bibliá-nyomtatásáról a Hollandiából hazatért deákok révén eljutottak Erdélybe. Az otthoniak nagyon meglepődtek a hír hallatára, mert Misztótfalusin senkit sem értesített vállalkozásáról. A török bécsi veresége után Erdély sorsa felőli bizonytalanságában a hozzá eljutott háborús hírek alapján úgy vélte, hogy Erdélyben formális háborúság van, s ilyenkor ilyesmire ügyse tudnak figyelni. Később ugyan megnyugtatóbb híreket hallott Erdély felől, küldött is volna üzenetet, de Németországban és Lengyelországban csak ellenségeket látott; senkit sem mert megkérni, hogy levelet elvige, nehogy bajba sodorja a hírvívót. Várnia kellett, míg a debreceni diákok hazamentek, azokkal küldött levelet az „privátus jóakarójának”. Telekit és Tótféust csak 1684 júniusában értesítette a nyomtatás megkezdéséről, mert levelet biztos kezekbe akarta adni. Meg kellett várnia, míg Teleki alumnusai hazamennek. Ezzel az üzenetével azonban elmaradt a szállingózó rosszakaratú hírek mögött. Irigyek azonnal akadtak a Hollandiában tanuló diákok között is: „irégy szívek kivált-képen, – emlékszik vissza később – látván, hogy egyébként Sem árthatnak, magyarázták balra, hogy én Országgal akarok vetekedni, olly dolgokat kezdvén, melly Országot illetett volna”. Ahogy előre haladott munkájával, rágalmazni és „különféle

eltorzítások ügyével az egész nemzet előtt megvetés tárgyává tenni”. Különösen a javításokról terjedő hírek, s főként a vád, hogy „Coccejánus értelme” szerint igyekezett javítani, nagy felháborodást keltett otthon, mert a rendeknek eltökélt szándéka volt, hogy úgy nyomtassák ki, „mint azelőtt Belgiumban kinyomtatták volt, semmi változást sehol benne nem szenvedvén az egy nyomtatás miatt esett fogyatékoságon kívül”. A Janson-féle kiadás sajtóhibáit már ők sem tagadhatták. A feudális társadalmi viszonyok között élő Erdély protestáns urai a kálvinista egyházat és az államit ekkor még egynek tekintették; a Biblia szövege nem csak vallási, hanem állami ügy is volt. Misztótfalusi nem sejtette, hogy mikor segítő szándékkal neki fogott a nagy munkának, amint erről maga írta levelében Telekinek „mesterségemnek, ’s mesterségem után lehető állapotomnak, hivatalomnak, sőt majd egész életemnek kiváltképen való czéljául e’ szent könyvet tettem fel”, ezt otthon az ország hatáskörébe való beleavatkozásnak tekinthetik, s az első reakció az lesz, amit Teleki Mihály mondott a Bibliájáról a hírek hallatára: „Méltó volna annak a Tengerbe vettetni”.

Hogy otthon annyi év után ismét előkerült a Biblia kinyomtatásának ügye, a hírek egyrészt örült, mert ebből azt látta, hogy az ország még sincs olyan rossz helyzetben, mint az első háborús hírek hallatára gondolta, másrészt „háborgott” magában, mert vele nem tudták, milyen fordulatot vett a dolog. Így aztán ő nem tudott az otthoni döntésekről, az otthoniak pedig nem voltak informálva az ő szándékairól. Különben vagy ő nem kezdett volna bele a nyomtatásba, vagy a hazaiak határoznak másképpen.

De bármint legyen is, 1694 július-augusztusában tudatta Telekivel: „En már ezt elkezdtem, ’s ha félig elvittem, Istennek segedelme által végre is hajtom.” De úgy vélte, hogy ezzel a Biblia „bővülése és megoltosulása” érdekében csak az első lépést tette meg. Mert ha sikerül a most kinyomtatott Bibliáját békével hazavinnie, otthon újra kinyomtatja, s „Bibliánk nyomtatásának azt a módját követve”, melyet Amszterdamban a Schipper és Athiás nyomdában követnek, amint ezt jóakarói és köztük Leusden János professzor is ajánlotta neki; vagyis a stereopia eddig még föl nem derített valamilyen formáját. Ezzel meg lehetne oldani a javítások sokat vitatott módját is, hasonlóan a hollandok eljárásához, akik a dodrechti zsínaton tudós emberekkel elvégeztették ezt a munkát mielőtt nyomdába adták. Otthon is rá lehetne majd bízni ezt a hozzáértő emberekre, s ha „minden vétkektől megtisztították, osztán mintegy Canonizálhatnák, vagy authetizálhatnák”. Ha ezután nyomtatná ki, nemcsak a Biblia további változtatásának gondjától szabadulnának, mert az említett „készület” révén nyomdahiba sem csúszhatna már bele, hanem sikerülne a szent könyvet olcsóvá is tenni, mert mint Telekinek írta „a magyar Biblia nem bővülhet, hanemha megoltosul”.

Nem sokkal e levél megírása előtt értesült a Hollandiába érkezett „új Magyar atyafiak által”, mire indította Isten az otthoniakat, s hogy a Kolozsvári Ist-

ván a Biblia kinyomtatására kapott megbízatással már útban van Hollandia felé. Kolozsvári István viszont csak Berlinben értesült arról, hogy Misztótfalusi már javában nyomtatja a Bibliáját, mint erről 1684. július 25-én Apafihoz írott levelében így számolt be: „Ugyanitt lemenő atyafiakkal tanálkozám, kik azt beszélék, hogy Tótfalusi uram két feákokat vévén magammellé, az egész bibliát nyomtatja, de in octavo minori, mint egy kis deák biblia, olyan lészen, azonban fordítást is felette igen sokat mást csinálnak. Ugyanazon mondák, hogy Debrecenben is vittek Belgiumból biblia első levelének nyomtatására való rézmetszést; ott is bibliát akarnak nyomtatni, nem tudom szinte ki versióját. Nekem már harmadikat kell nyomtatnom, melyben mihelyt ide fel megtudják, hogy a fordításban jobbítás nem lesz, eme privatus emberekben pedig vagyon, nem fogják dicsírni e munkát.” Mint ebből a levélből kiderül, Kolozsvári István nemcsak Apafit, hanem Telekit és Tőféus püspököt is részletesen tájékoztatta már Berlinből a Biblia nyomtatásával kapcsolatos hírekről. Sajnos, ezek a levelek mind-ezideig nem kerültek elő. Szeptember 8-án újabb levelet írt Telekihez, mely ebben az ügyben már harmadik levele volt. Ekkor már tisztában volt vele, milyen lehetetlen helyzetbe került megbízatásával, mert a Biblia „kétfelül is nyomtatódik: Debrecenben egyfelől, Tótfalusi uram is már Sámuelig nyomtatta”, neki már harmadikat kellene nyomtatnia, de addig nem kíván nekilátni, míg otthonról ebben a furcsa helyzetben újabb utasítást nem kap. Különösen nem, ha neki minden javítás nélkül kellene nyomtatnia. Ezért azt javasolta: „Mivel pedig mindkét helyen versiót jobbítanak, nekem pedig meg van hagyva, hogy olyan ne legyen, hogy nagyságtok, kegyelmetek örök emlékezeteinek ne consulálnék, kérvén nagyságtokat, kegyelmeteket, hogy lévén most elég tudós embereink, ez alkalmatosságot neveljük jobbá ezzel, hogy azoknak, akik ahhoz értenek, ossza kezekre a bibliát, hadd revideáljanak, hadd jobbítsanak versiót helyelhellyel, ahol igen szükséges leszen. Az igen sokra nem telik; csak igen in silentio, hogy ingyen se tudja sok ember...”

Amilyen egyszerűnek látszott még Kolozsvárról az otthon kapott feladat, már berlini tartózkodása idején kiderült, hogy az utasítás szerint javítások nélkül való kivitele lehetetlen. Elbizonytalanodott. Nem tudta, hozzá fogjon-e Hollandiában a nyomtatáshoz, „nem gondolván véle, hogy Tótfalusi uram meg mást nyomtat velem egyszersmind Amszterdamban” vagy várjon, míg megérkezik javaslatára a válasz, „a versióban való melioratio”. A várakozás mellett döntött, de biztosította Telekit, hogy ahhoz tartja magát, „valamit nagyságtok, kegyelmetek fog parancsolni”. A Biblia javításának gondolatát mégsem adhatta föl. Elgondolásához támogatókat keresett. Ezt bizonyítja Vajda László postamesterhez és Dési Mártonhoz írott levele is. Kolozsvári nem tartozott a vaskalapos papok közé. Teleki Mihály alumnusaként végzett Leidenben csupán egy-két évvel korábban, mint Misztótfalusi megérkezett Amszterdamba. A coccejánizmus és kartézianizmus szellemét árasztó leideni egye-

tem rá is hatással volt. A Biblia kinyomtatásával kapcsolatban sem helyezkedhetett konzervatív álláspont-ra. Egyáltalán nem helytelenítette, hogy Misztótfalusi és társai javításokat végeztek, inkább csak az zavarta, hogy az ő kezét otthon megkötötték. Ez világosan kiderül Vajda Lászlóhoz írott leveléből is, melyet Dézsi Lajos tett közzé, de hiányzik Jankó Zsigmond könyvének Levelék és irodmányok alatti gyűjteményéből: „Nekem nem akadályomra leön, hogy meghallottam, hogy Totfalusi uram bibliát nyomtat, mert úgy hal-lom, hogy sok helyeken váltosztatta a fordítást, én pedig hogy aszt ne cselekedgyem, meg van hagyva, melyre nézve micsonda confusiora való alkalmatosság, hogy ketten azon egy városban bibliát nyomtassunk, én egyképpen, s ő kegyelme meg másképpen, helyről én irtam kegyelmes urunknak, az uraknak és püspök uramnak, és reménlem eddig a válaszom útban is van. De én csakugyan aszt tanáltam fel magamban, hogy a nyomtatáshoz addig ne fogjak, míg válaszom nem jű. Instaltam, hogy a bibliát osztanak el azoknak, a kik ahoz értenek, hogy eő kegyelmek csinálnának valami jobbítást a biblián által és egy darabját elsőben, az-után a többit egymás után küldenék, egyebet nem ír-ván le, hanem csak a locusokat, a melyekben a versiót jobbítanak. Ezzel a biblianyomtatás csak mintegy két hónappal vetődnek hátráb. Meg kel vallani, hogy az ide való nemzetek soha illen versio jobbítás nélkül bibliát nem nyomtatnak és illik, hogy nagyobb cura legyen abban, a mit egy ország cselekszik, mint a mit privatus emberek. Hogy kegyelmed is e jó szándék-ban segítséget nem lött volna, nem kételkedem.” (Kelet: 1684 szept. 18. A M.-vás. Teleki-levéltárban. Miss 2315. sz. a. levő eredetiről.)

Kolozsvári István tehát nem harci kedvvel indult Berlinből Amszterdamba, mint Tolnai Gábor minden bizonyíték nélkül állította: „Ha elgáncsolni nem lehet, meg kell előzni.” Tisztában volt vele, hogy a se-rényen nyomtató Misztótfalusit már sem megelőzni sem elgáncsolni nem lehet. Inkább megegyezésre gondolt, hiszen nem lehet véletlen, hogy éppen Misztótfalusi kedvenc tanárával, Dési Mártonnal tudatta „felette nagy búsulását”, hogy Misztótfalusi már annyira előrehaladott munkájában, s neki meg várnia kell a felhatalmazásra a „fordításnak jobbítására”.

Misztótfalusi viszonylag nyugodtan várta Kolozsvá-ri megérkezését. Tisztában volt vele, ha megbízatása értelmében hozzá akar majd fogni a nyomtatáshoz, először neki is a Janson-kiadás töméntelen hibáját kell kijavítania. Meg is írta Telekinek: „T. Kolozsvári Uram, ha felérkezik 's elszemléli e' mi munkánkat, a' Janson Bibliának általunk kifestetett vétkes voltát, és ellátja, miben álljon ez a correctiobéli munka; ell-szörnyülködik és minden bizonyal elhiszem, olyan proplexitásba hozza magát, hogy azt se tudja, mit tse-lekedjék.” Levelének utóiratában még külön is figyel-mezteti Telekit, milyen lehetetlen vállalkozásba kez-dene Kolozsvári, ha nem véve figyelembe a javítással járó rengeteg munkát és nehézséget, s egyedül fogna hozzá a nyomtatáshoz: „Mert lehetetlen, hogy reábo-csássá a lelkiismeret (annál inkább ha kegyelmetek is valami affélét committált őkegyelmének), hogy avagy

csak a mostan megjelentett módok szerint való vétkeket intacte hagyja (hogy a többiről ne szóljak); azok-nak megorvoslására pedig szükségképpen ezt a met-hodust kell követnie, melyet mi követtünk, azaz con-ferre biblia nostra cum fonte, cum versionibus aliis, cum criticis et commentatoribus. Melyhez ha őkegyel-me hozzáfog, egy embertől rövid idő alatt véghez vihe-tetlen munkát kezd, és bár egyebet ne cselekedjék, igaz elég munkája leszen mindaddig, míg az a biblia-nyomtatás véghez mégyen. A tipographicus vagy ort-hographicus errorokat is mind egyig corrigálni kell addig, míg a typothetáknak kezekbe adattatnék az exemplár. Ki procurálja (őkegyelme amában lévén foglalatos), ki s mint corrigálja a typothekát, lássa.”

A javításokban és a nyomtatásban szerzett addigi tapasztalatok alapján, Misztótfalusi tisztában volt Kolozsvári esetleges vállalkozásának nehézségeivel is. „Ha T. Kolozsvári Uram felérkezik, úgy vagyon mindnyájunknak tudunkra, hogy ő Kegyelme 'abban nem mozdul mind addig - írta Telekinek ugyanabban a levelében – míg Kegyelmetektől újabb információt nem vészen és annakutánna ha megindulnais, tsak a' betü öntésben és egyéb készülétkben négy vagy öt hó-nap eltelnek, a' munkábanis közel két esztendő, ha annyi exemplárt kezdenek nyomtatni. Misztótfalusi is hajlott a békés megegyezésre, mint Telekinek írta, szívesen elfogadta volna „arbiternek”, közvetítőnek, sőt felügyelőnek Kolozsvárit, akit bizonyára korább-ról ismert és remélte, hogy egyezsége tud vele jutni: „T. Kolozsvári Uram legyen Arbiternek, és ha Kegyel-metek úgy akarna disponálni, hogy ő Kegyelme itt maradjon ennek a végeződéséig, legyen supremus Inspector a munka hátra való részének correctiojána-k; énnékem nagy nyereség lenne, ha terhemre vala-ki participálna. Sőt ha Kegyelmeteknek tetszhetnék e munka, legyen Kegyelmeteknek szabadságában, en-nek 300 v. 400 tallérig való részét (a' mennyivel én ebben másoktól segitődöm magához váltani, satisfac-tionálván azoknak)”. Javaslatára bizonyára nem ka-pott érdemleges választ.

A diplomáciai küldetésben járó Kolozsvárinak so-káig kellett várnia Berlinben a választófejedelemre s csak 1694 késő őszen érkezhett meg Amszterdam-ba. Utasításainak megfelelően megpróbálta Misztót-falusit munkájában leállítani, feltehetőleg addig, míg otthonról újabb utasításokat nem kap. Tízennégy év múlva Misztótfalusi a Mentségében minden indulat nélkül így számolt be Kolozsvári első amszterdami tevékenységéről: „Mikor a Bibliát olyan nagy fervor-al nyomtatni continuálnám az Erdélyi Ref. Ecclesia, vagy Erdély Országa felküldött embere (mi szükség dissinulalnom, a' mit előhoznom a' materia kívánnya, és a' mit követni akkor ő Kegyelmének betsületiben járt) mindenképen azon lévén, hogy engemet inter-turbáljon munkámban, Conciliumot (az-az az Ams-terdami Confiftoriumot) egybe-gyűjtötte ellenem, hogy leg-alább dehortáljanak, vagy másként orvosol-ják, hogy elő ne menyek a' munkában: én azt felel-tem: Si totus mundus fe mihi opponat, ego toti mun-do me opponam, nec defiftam, dum fpiritus hos reget artus; mint-hogy tudom, hogy Istenemmel kezdettem,

az Istenemnek indításából, és benne ő felsége segít olyan látható-képen engemet: *Si Deus nobis cum &c.* Hasonlóképpen az Academiákban lévő Magyarok, az ő Kegyelme informatiójából mind azt tanácsolták, hogy hagyjam-le: sőt még (a' kiknél közelebb valók már nem vóltanak, a' kik t. i. ennek előmeneteleit úgy kívánhatták volna) a' Corrector Társaim-is el-tsüggedvén, kezdették javallani, hogy *Cedendum praefenti neceffitati: Megdorgálván azért egyiket ő Kegyelmek között, hogy (úgymond) Miért lágyítjátok és kesergetitek az én szívemet? mert én &c Act. 21.* Ilyen tribulatiomban ekképen látván, hogy apparenter ez egész világ ellenem vagyok, érkezék azonban egykor a' vidámitó válasz Erdélyből, mindenek megfordulának, és én cum triumpho véghez vivém munkámat."

Mind a mai napig rejtély, miféle Conciliumot, azaz amszterdami Consistoriumot hívott össze Kolozsvári, hogy eltanácsolják a további munkától, vagy valamilyen akadályozzák munkája előmenetelében. Sokáig az volt a kutatók véleménye, hogy az amszterdami, tehát holland konzisztórium nem volt hajlandó Misztótfalusi ellen foglalni állást. Kutatásaim során felmerült bennem a kérdés, milyen címen avatkozhatott volna bele a holland konzisztórium egy magyar Biblia kinyomtatása körül keletkezett vitába, mikor Hollandiában a Biblia kiadása már rég a nyomdák magánvállalkozása volt. Ezért 1970-ben levélben megkértem a Gemeentilijke Arehiefdienst van Amsterdam vezető tisztviselőjét, dr. W.J. van Hobokent, nézzen utána az archívumban, maradt-e valamiféle jegyzőkönyvi utalás az amszterdami konzisztórium üléséről, amelyben említés történik Misztótfalusi Bibliájával kapcsolatos állásfoglalásról. A válasz egyértelműen negatív volt: „Az amszterdami református egyháztanács jegyzőkönyveit valóban a városi levéltárban őrzik, – írta válaszában. Az egyháztanács jegyzőkönyvei az alapítástól, 1578-tól megvannak itt. Sajnálatomra ezekben semmi vonatkozást nem találtam Nikolaas Kiss und István Kolosváriira vonatkozólag. Mind a két név hiányzik az 1685 körüli jegyzőkönyvek alfabetikus regiszteréből. Átnéztem ezen felül az 1683-85 közötti idő jegyzőkönyveit is, de sajnos, eredmény nélkül. Az amszterdami „Klasszikalbehörde” jegyzőkönyveiben sem lehet semmit találni. Csodálkozom, hogy a magyar forrásokban ennek ellenére szó van róla. Véleményem szerint ez csak azt jelentheti, hogy Kolozsvári talán az egyháztanácsnak egy, vagy néhány tagjával beszélt, anélkül, hogy egy formális ülést erre összehívtak volna.”

A Mentség szavaiból az vehető ki, hogy Kolozsvárinak mégis sikerült összehívnia, ha nem is formális ülésre az amszterdami egyháztanácsot, vagy legalábbis annak néhány tagját. De Misztótfalusit nem olyan fából faragták, hogy könnyűszerrel el lehetett volna téríteni kitűzött céljától. Bizonyára tisztában volt azzal, hogy a holland egyházi emberek legfeljebb tanácsolhatják neki, hogy álljon le a munkával, de nem parancsolhatják. Ezért a tanácstagok előtt határozottan kijelentette, amit Isten segítségével megkezdett, azt be is fejezi. Hogy ennek a kihallgatásnak az egyháztanács jegyzőkönyveiben nincs nyoma, csak az

zal magyarázható, hogy nem számított hivatalos, formális tanácsülésnek, nem hoztak kötelező határozatot, s ezért jegyzőkönyvet sem vettek fel.

Hogy a holland egyháztanács nem foglalt állást Misztótfalusi ellen, abból is látszik, hogy Kolozsvári az akadémiákon tanuló diákokkal is nyomást akart rá gyakorolni, akik Misztótfalusi szerint „oly nagy számmal voltak ott, hogy majdnem képviselhetnék egyházunkat”. A többségükben főúri támogatással tanuló diákoknál már nagyobb sikere volt, mint a Mentségből tudjuk, „ő Kegyelme informatiójából mind azt tanácsolták” hogy hagyja abba a munkát, sőt még korrektor társai is azt javasolták neki, hogy meg kell haljania a hazai kívánság előtt. De Misztótfalusi továbbra is állhatatos maradt. Kolozsvári pedig várta, hogy újabb utasítás érkezik, mert mint Dési Mártonnak írta, felsőbb parancs nélkül nem egyezhet meg Misztótfalusival, akit legfeljebb ellenőrizni lehetne munkájában, de megakadályozni nem.

A végső döntést Kolozsvári is és Misztótfalusi is Teleki Mihálytól várta. Hozzá fordult Kolozsvári kérésére Nagyenyeden 1684. október 3-án kelt levelében Dési Márton is. Misztótfalusi is neki küldte el „Védelmező levelét”, sőt Tőféus püspök sem akart cselekedni nélküle a Biblia dolgában, mint Telekinek 1683. november 26-án kelt levelében írta: „Ha egyéb semmi nem, csak a szent biblia kinyomtatása is arra kényszerít, hogy Kegyelmed tanácsával és segítségével éljek, mely nélkül bizony az végbe nem megyen”. Bizonyára elgondolkodtatták Telekit Misztótfalusi „Védelmező levelének” alapos érvei is, de magatartásában a végső döntő fordulatot a nagy tekintélyű Dési Márton levele okozhatta, akinek sikerült végleg eloszlatnia Teleki aggodalmát Misztótfalusi és társai javításait illetően: „azzal nem más bibliánk lenne, hanem csak inkább inkább közelitenők az eredet szerént való nyelvhez... A mi nyelvünkön is egy néhány fordítások vannak, melyek egymástól mind különböznek, sok helyeken úgy van minden nyelvekben, de ugyanegy a Biblia”. Dési levele a Biblia nyomtatásának ügyében fordulatot hozó legfontosabb dokumentuma, érdemes tehát teljes egészében is idézni: „Alázatos szolgálatomat, mint uramnak ajánlom uram kegyelmednek és Isten-től minden üdvösséges lelki, testi jókat, szerencsés hosszú életet szívem szerént kívánok!

Colosvári uram nekem írt levelében jelenti, uram, felette nagy búsulását a Tótfalusi elkezdett munkáján és Istenre kényszt, hogy kegyelmednek megjelenvén, keressünk benne remediumot, ne láttatnék teljes reménységgel való indulatja s fáradsága falban romlani. Ezt nehezteli felette igen, hogy még mindenekelőtte őkegyelme hozzányúlna a dologhoz, már alkalmasint végére hajtja a munkát Tótfalusi: mert Julii 21-dik(én) Köleséri uramék Berlinumban beszéltek, hogy már a Sámuel második könyvéig előment a nyomtatás. Sőt azt is írja őkegyelme, hogy a debreceniek is vitettek biblia eleiben való rézmetszést, hogy ott is bocsássanak ki bibliát. Kétség nélkül, ha úgy van, nem más, hanem a Tshipkés Comáromi uram fordítását.

Úgy lévén a dolog, ha az mi editiónk valamiben jelesebb nem leszen a többinél (itt jár a Colosvári uram

elméje), nem kevés kisebbségére szolgál nemcsak őkegyelmének, hanem a munkának is; mert a Tótfalusi munkája felől is úgy értette őkegyelme, hogy nincsen minden jobbítás nélkül, vagy csak változtatás nélkül. Annak okáért az Istenre kényszerít, legyünk azon, nyerjük ki kegyelmeinktől a fordításnak jobbítására való hatalmat, és avagy csak azokban a helyekben, melyeket senki sem tagadhat, hogy külemben nem kellene fordíttatni, jobbítandók meg, küldenők utána, hadd lenne valami láttatja fáradságának.

Amelyre noha még itthon létében is őkegyelme engemet készítetett, hogy benne megmozduljak, mindazáltal látván az embereknek attól való idegenségeket, csak elhallgattam, nem remélvén abba való megegyezéseket nemcsak az uraknak őkegyelmeknek, de még talán a mi rendinknek is. Most is erről egy szót sem tennék, uram, ha mindenekre nem kényszerítene, noha a kívánság őkegyelmiben szent és jó. Mert hogy itt az emberek az ellenkező pápistáknak patvarkodásától és az erőtlenebbeknek botránkozásától tartanak, én arra csak azt mondanám, amit kegyelmed szokott hasonló dologban mondani, de más szókkal: Amit az én atyám (Krisztus urunk szavai) nem plántált, gyökerestől fogva kiszaggattatik az. Jó és szent dolog és szükséges a fordításnak jobbítása az ekléziában, az Isten ismeretinek nevedéséhez képest mindenkor. Azzal nem más bibliánk lenne, hanem csak inkább-inkább közelítenők az eredet szerént való nyelvhez, melyben soha talám e világon eléggé nem épülünk, hogy azt mondhatnók: Nem kell soha jobb fordítás ennél. Oly távol vagyon pedig, hogy a fordításban való különbségben meg kellene a gyengéknek ütközni, hogy inkább az hitekben való megerősödésekre szolgál, amikor minden fordításban azon egy hitnek fundamentomát látják és olvassák, ha egyéb dolgokban különböznek is, vagy tétováznak a fordítók. Minden igaz reformátusoknak ez a fordítás felől való értelmek, amint a confessiókban és egyéb könyvekben kitöltték. A mi ekléziánknak is ez praxisa – Istennek neve dicsértesség érette – a mi nyelvünkön is egynéhány fordításink vagynak, melyek egymástól mind különböznek sok helyekben; úgy van minden nyelveken, de ugyan egy a biblia.

Ezt akarám, uram, kegyelmeknek megírni, kényszerítvén Colosvári uram istenkedésétől, nehogy, ha elhallgattam volna, jövődöben szememre vetné, mert erre Colosvári uram kegyelmeitek parancsolatját várja, és azt írja, hogy két hónap beletelik ugyan, míg hozzáfog a munkához; de ha addig újabb instrukciója nem megyen, kényszerítettik a mellette levő instructióhoz tartani magát. Mert ott az őkegyelme elméje nem jár, hogy Tótfalusival megegyezzen, ha nem parancsolják, hanem hogy ötet superálná inkább, ha lehetne.

Ebben zelál Colosvári uram és talám nem is rosszul. De nem látszik, hogy ne lehetne őkegyelmét Tótfalusival megegyeztetni – amint tetszett volt püspök uramnak is -, ha Tótfalusi jól munkálódott. Melyet hogy megtudnánk, talám le kellene hozatni abból az ő exemplariból, melyek megláttatván és ítéltvén, ha jónak találtnak, mi szükség volna újabban Colosvári uramnak elkezdetni elől, és így az időt, költséget és

munkát szaporítani. Itt jár az Eperjesi és Bajcsi uramék elméjek, - ha kegyelmednek, uram, tetszenék.

Ezekkel Istennek oltalmában ajánlom, uram, kegyelmed életét, szerencsáját, kedveseivel egyetemben. Nagy-Enyeden, die 3 Oct[obris] 1684.

Kegyelmednek alázatosan szolgál

Dési Márton, manu propria

Ahogy Teleki e levelet kézhez vette, meghalt Tófalus püspök, aki konzervatív szemlélete ellenére idővel már megértőbb magatartást tanusított a coccejánus irányzattal szemben, de Misztótfalusi Biblia nyomtatásáról érkezett híreket még mindig nagyobb aggodalommal fogadhatta, mint Dési Márton és két hónappal később megválasztott utódja, Horti István, aki gyermekségétől gyámolítója volt Kis Miklósnak. Az új püspök fenntartás nélkül egyetértett Dési Mártonnak a Biblia javítására vonatkozó nézeteivel. Teleki tehát egyházi részről már nem számolt kifogással. Addigra nyilvánvalóvá vált, hogy a Biblia javítása elkerülhetetlen. Hiszen Kolozsvári is „a fordításnak jobbítására való hatalomért” esedezett, de mindenkorra megkapta volna a felhatalmazást, s neki kezdetet volna a munkának, már Horti volt a püspök és Misztótfalusi meg a nyomtatásban már az Őszövetség felénél tarthatott. A Dési Márton által javasolt, nyomtatott íveknek ellenőrzése céljára való lehozatalára valószínűleg nem is került sor. Misztótfalusi „Védelmes levele” és Dési egyértelmű állásfoglalása után erre már akkor aligha volt szükség. Persze Misztótfalusi Bibliája elleni hangulat megváltoztatásában szerepet játszhatott a költségmegtakarítás is, melyre Dési Márton is figyelmeztette Telekit levélben. Misztótfalusi „ajándékotskának” szánt Bibliáját saját költségén nyomtatta, ha nem akadályozzák munkájában megtakaríthatják a Gilányi örökség Kolozsvári kezéhez Amszterdamba felküldött 2500 aranyat. Hiszen a jóindulatú, az ügy érdekében naívnul szolgálni kész Misztótfalusi még azt is vállalta: „Ha az nehéznek látszik, hogy T. Colosvári Uram ez útra való expedíttatásával fogyott az Ecclesia v. ország költsége hijjába; én másként szántam volt az Erdélyi Ecclesiának az én Bibliámból ajándékotskát, ha miattam károsíttatott meg, vagy egyképen, vagy másképen kívánják, refundálni kész leszek, avagy jövődöbéli szolgálattal compensálni”.

1694 végére, 1695 elejére, Horti püspökké választása után érkezhett meg a „vidámító válasz” Erdélyből: „Mint hogy már Tótfalusi a Bibliát nyomtatja, Kegeyelled ne nyomtasson”. Szólt az üzenet Kolozsvárinak a fejedelemtől azzal az utasítással, hogy a Bibliára „adott pénzt ott valahol jó és barátságos helyen adgya ki Interesse.” Misztótfalusi tehát az ország pénzéből egy forintot se látott, Kolozsvári hamarosan kiadta kamatra Guillelmus Anslaaer prédikátornak. Jellemző Misztótfalusi áldozatkészségére, a pénz átadásakor ő volt a Kolozsvári egyik tanúja; névalírása ott szerepel az átvételi elismervényen. A másik aláírója Balthasare Becker lelkipásztor, aki akkor az ördögök, boszorkányok és a babonák ellen írott könyvén dolgozott. A két tanú kiválasztása nem lehetett véletlen. Misztótfalusi aláírása egy kötelez-

vényen, mely a Biblia nyomtatására szánt pénznek kamatra való kiadását igazolja, azt mutatja, hogy köze és Kolozsvári között a barátság nem romlott meg; Balthasare Becker bevonása pedig egy ilyen fontos ügybe, szorosabb személyi kapcsolatra vall a későbbi püspök és a felvilágosult szellemű holland teológus között, akit bizonyára Misztótfalusi is ismert.

A Biblia kinyomtatására szánt pénz sorsa sem előtte, sem utána nem foglalkoztatta Misztótfalusit. Annál inkább a papokat és a protestáns főurakat. Bod Péter több mint egy fél évszázad után sem tudott biztosat mondani róla Szent Polikarpusának Veszprémi Istvánról szóló fejezetében:

„Ennek a' Püspöknek idejében, a' melly Harmad-fél Ezer Aranyjat Tóféus adott vala ki, a' Közönséges Ekklesia Pénzéből, Biblia nyomtatásra; de arra nem kívántatván, mint-hogy *Tótfalusi* ki-nyomtatta vala maga erején; *Horti István* Püspök szorgalmatossága által, Belgyiomban Amsterdamban helyezettettetett volt jó móddal és bárotsággal, az Erdélyi Ekklesiának jövőendő szükségekben-való fel-segiltetésekre: a' melly igen hasznos gondolat és gondviselés lett volna; ha abban maradott volna; de a' Püspök nem nyughatván, a' Gubernátor Bánfi Györgytől, és Kantzellárius Bethlen Miklós, Uraktól; ki-adván az arról való Leveleket; mint az Ekklesiának Fő Kurátori, mi gondolattól viseltettek, magok tudták; onnan fel vevén Erdénybe le-hozatták. Melly dolgot meg-értvén a' Papok, az 1695-dik Esztendőbéli Sinodusban keményen kérdőre vették a' Püspököt; miért adta-ki azon Pénzről való Leveleket, és miért egyezett-meg annak Amsterdamból való ki-mozdításában, 's lehozatásában? Meg-mútoztatván az Uraknak egynehányszori fenyegető kemény Leveleiket a' Püspök, és magok lekötelezéseket; a' mellyel biztatták a' Püspököt, és leköttették magokat; hogy azon Pénznek hasznából, az Ekklesiákat, Oskolákat, építik, segillik; 's az hová a' szükség hozza, Ekklesia' javára oda fordítják. Mellyet értvén a' Papok, meg-tsendesedtek ugyan; de azt kívánták a' Kurátoroktól, hogy a' mit hova költnek abból a' Pénzből, az Esztendőnként előforduló Generális Sinodusban mutassák-meg. Annakutánna azon Pénznek dolgát vette kezére Bethlen Miklós Ur egyedül; hová adta-ki az Interefezésre 's mitsoda bátorsággal légyen, egynehányszor Sinodus' alkalmatosságával tudakozták a' Papok; de elégnek tartotta azt felelni: hogy jó helyen vagyon; azt félni nem elveszsen, nem lehet: Szám-adással is arról nem tartozik másnak senkinek; hanem Istennek.”

Hogy Bethlen Miklós a papok tudakozódására elégnek tartotta-e azt felelni, hogy számadással csak az Istennek tartozik, nem valószínű, mert mint a nagyenyedi és kolozsvári egyház javainak 1697-ben történt megvizsgálásáról készült jelentésből utólag kiderült, elszámolt a pénzről, melyet hazahozatala után más pénzekkel együtt a beszerceieknek a brassóiaknak és a nagy-sinkszékieknek adott ki kamatra, s felülvizsgálók megállapították, hogy „elég securitásban lévén azon summa pénz, nem kára, hanem haszna származik az ecclesiának és collegiumnak belölle”. De tizenöt év múlva megint felmerült a pénz hollété-

nek kérdése. Az egyházi főtanács a bécsi fogságban lévő Bethlen Miklóst nyaggatta, aki 1712. február 24-én a főtanácsnak írt válaszában felsorolta a négy száz városnak annak idején kamatra kiadott összegeket, melynek „az tizezer forintja a Gilányi testamantumtól áll, a mely hasztalanul sétála Amsterdamban, kik költötték el, az mi parányi haszna volt legjobban tudja, ha még él, Veszprémi püspök uram és fia és Kolosvári uram, melyet száma nélkül proponáltunk a consistoriumba, de haszna nem volt. De ez in parenthezi maradjon”. Úgy is maradt. Ez az utolsó híradás a 2500 aranyról. Többé már nem történik említés róla. Valahol nyoma veszett a történelem kódében. De Misztótfalusi két keze munkájával aranyak nélkül is „in triumpho” véghez vitte munkáját, melyre egy egész ország nem volt képes: 1685 pünkösdjé (június 15-e) előtt befejezte „aranyas” Bibliájának nyomtatását, pedig még sok nehézséggel kellett addig megküzdnie, de ezek most már nem kívülről támadtak, hanem a gondos munka természetéből adódtak.

„Ama gyászos török háborúig” nem gondolt a teljes Biblia kinyomtatására, inkább csak gyakorlatot akart szerezni a későbbi nagy feladathoz: „Megkísértem – mondja Apológiájában – (mind a betűmetsző és betűöntő művészet, mind pedig az ilyen munkához szükséges gondosság kitapasztalása miatt) néhány apró munka kiadását, nehogy ekkora feladathoz felkészületlenül, vagy a hozzáértést idő előtt előlegezvé magamnak, fogjak hozzá. Ezért arra határoztam magamat, hogy mindenek előtt a zsoltaáros könyvet, majd annak kibocsájtása után magasabbra törő lélekkel a magyar nyelvű Új Szövetséget adom nyomda alá.” Az Új Szövetséget egymaga javította, de utána átadta az utrechti magyar diákoknak, akik akkor szép számmal tanultak ott, hogy ők is nézzék át, a felmerülő nehézségeket terjesszék a diákok összessége elé, és kérjék ki a professzorok véleményét is. A török bécsi veresége után – mint láttuk –, hirtelen tervet kellett változtatnia: félre téve a zsoltaáros könyv és az Új Szövetség kinyomtatásának tervét, azonnal a teljes Biblia kinyomtatásához fogott.

Az első pillanatra fel sem merült a javítás gondolata. Hiszen, mint maga mondta, ha „közönséges költséggel” nyomtatta volna a hazai utasításnak megfelelően „azt a' *Versiot*, t.i. Károlyi uramét akarván *pre-máln*i, mellyhez a' Magyarok szoktanak, elégnek tartottam, ha azt közleném Nemzetemmel olyan nagy szükségben.” Mivel a szöveg előkészítését a nyomtatásra pénzkereső betűmetsző tevékenysége mellett egymagában úgy sem tudta volna ellátni, két társat vett maga mellé, akik már az Új Szövetség végső korigálásában is segítségére voltak: a magyar helyesírás kérdései iránt már akkor nagy érdeklődést mutató Csécsi Jánost és Kaposi Sámuel, a keleti nyelveknek már diákkorában kiváló szakértőjét. Ekkor már hallgattak Komáromi Csipkés György Biblia-fordításáról, de ők új fordításra egy percig sem gondoltak, mint Misztótfalusi Apológiájában mondja: „Új fordítást legkevésbé sem akarunk, nem is akarhatunk... mondhatni ilyen elgondolás még csak meg sem érintett minket.” Eleinte kardot vonni készek lettek vol-

na, hogy ebből az elhatározásukból nem engednek. Csak a legfeltűnőbb zavaró hibák kijavítására gondolt „*de successu temporis* látván mennyi *error* van benne, nem tudhatván bizonyosan, ha *Typographusok*-é úgy mentünk nagy kéntelen *emendálására*”. Az Apológia Védelmező levelében nem egyenesen azt állítja, hogy eleinte készek lettek volna szembe szállni azokkal, akik „annyi vétkekkel lévőknek mérészték volna állítani a Janson-féle Bibliát”. De „csak elhültünk belé, mikre akadtunk, mikor a *correctio* végett vizsgálódnunk kezdtünk”, hiszen csak „a Jansonius nyomtatta Bibliából kihagyott szók rátelnek közel háromezerre”. A tömeges sajtóhibák javítása nem volt olyan könnyű feladat, mint eleinte képzelték, hiszen ezek megszorodva végigkísérték az összes kiadást. Kezdve a vizsolyi Bibliától, melynek hibái szerint onnét eredtek, hogy „római katolikus úr falujában és nyomdájában készült”, s a szedője nem tudott magyarul. Az utánnomásokba pedig azért került mindig újabb és újabb sajtóhiba, mert ezeknek szedői sem ismerték a magyar nyelvet és a sok hiba következtében a korrektor belefáradt a rengeteg munkába, „felhagy a pontos és figyelmes munkával, s így követhet el hibákat”. Misztótfalusi alapossága és a tökéletes munkára való törekvése ellenére az ő Bibliájában is maradtak hibák. Mint bevezetőjében be is vallotta, „által-vizsgálván és nyomozván, ha mi hibák ebben maradtanak vagy estenek volna; amiket találtunk mind két rendéliek közzül e Könyvnek végére feljegyeztük”. Mentségére legyen mondva, hogy nem mentesek a sajtóhibáktól még a leghíresebb holland Bibliák sem. „A Blaeu Uram nyomtatta Deák Bibliát tartják a leg*correct*ábbnak; – mondja a Mentségben – még-is T. Tsési Uram egynehány száz *error* *depre*héndált benne, a’ Bibliánk nyomtatásakor. Athias egy aranyat ígért minden *error*ért az ő Sidó Bibliájában, ha ki mutat, annyira bizott hozzá: még-is *Angli*ában egy Sidó azt mondotta felöle, hogy csak ő-is 400ig való *error* talált benne. Magam-is az enyém felöl több remésséggel voltam: csak elálmétkodtam osztán annakutánna, hogy-hogy maradhatott benne ez vagy amaz véték. Ezt az *imper*fectiot megtapasztalván mindazáltal, nem kell *industria*-jokban eltsüggedniek az embereknek; hanem iparkodniok kell, és vágyani igekezve a’ *perfectiora*.”

De mennél jobban előrehaladtak a munkával, annál inkább észre kellett venniök, hogy nem elég csak a Janson-Biblia sajtóhibáira ügyelni. Mert „mintegy rámára huzván azt az egyéb nyelveken lévő leg*correct*abb (kiváltképen az eredeti, az-az Sidó és Görög nyelven való) Bibliákra”, meg kellett állapítaniok, hogy Károli maga is követett el hibákat a fordításban. A fordításkor kihagyott szavak száma „minden képezetet fölül múlóan” nagy volt, s mint a Biblia bevezetőjében írta, ezeret „néhány ezerig helyekre tettük.” Viszont néhol találtak sok fölösleges szót is, „mellyek minden haszon, szükség és ok nélkül kerültek” a fordításba; ezeket kihagyták. De hogyan követhetett el Károlyi Gáspár a fordításban annyi hibát, melyeket a későbbi kiadók észre sem vettek. Nyilván mert nagy munkája közben el kellett látnia lelkeszi

feladatait s gondokkal, bajokkal megterhelve, mint Misztótfalusi Apológiájában mondja, „nem tudott minden egyes mondatot olyan pontosan és csiszoltan megszövegezni, mint ahogyan ő maga szeretete volna.” Nem dolgozhatott nyugodtan, sokszor csak ideiglenes fordítást adott, s a kefelevonatokon is javított, de sok mindent elfelejtett kijavítani, és megtörtént, hogy ugyanazt a szöveget két változatban is közölte, mint Sámuel 2. könyve 17;19 esetében, az egyiket zárójelbe téve, ahogyan „a szöveghez nem tartozó, más szükséges megjegyzéseket szokás zárójelbe tenni”. Ezért a fordítás hibáinak kijavításához a tennivalókról valóságos kis kódexet állítottak össze: 1.) A fejezetek tartalmi összefoglalását le kell rövidíteni, vagy a későbbi kiadások rövidebb szövegére cserélni. 2.) A Szentírás latinul idézett párhuzamos helyeit magyarrá kell átírni, mert mint Misztótfalusi Bibliájának előszavában megfogalmazta: „ugyanis nem tsak a tudós és Deákos embereknek kell a’ Bibliát olvasniok, hanem az együgyűeknek, az asszonyépeknek, gyermekeknek” is, akik nem tudják, mire valók ezek, és „elméjeket efféléknek tanulatásokkal terhelni mi szükség”. A tömörségre és a hely jó kihasználására való törekvés mindjárt az első lapokon szemünkbe ötlök. Mózes első könyvének címét hat sorról háromra, az első rész tartalmi összefoglalójának hat sorát egyetlen fél sorra rövidítették. A párhuzamos helyek latinból magyarrá fordított helytakarítás céljából a margó helyett a lapok aljára helyezte. Az így nyert szélesebb tükör lehetővé tette a zoltároknak Jób Könyve után a Bibliába való bevételét, anélkül, hogy a könyv testét lényegesen növelni kellett volna. (Erre csak a nyomtatás közben határozhatta el magát, mert sem a rézkarc címlapon, sem az egyetlen kézzel szedett címlapon sem tüntette fel, noha a Janson-Biblia címlapján rajta van. 3.) Az idézetek helyességét meg kell vizsgálni. 4.) A szövegeértelmezéseket kurzív betűkkel el kell választani a főszövegtől, mert „ezernyi helyen ez az eset”. 5.) A kimaradt szavakat, mondatokat és sorokat pótolni kell, a rossz helyre rakottakat pedig a helyükre kell tenni.

Ekkora feladatot csak alapos összehasonlításokkal lehetett elvégezni. Az alap, mint a Biblia előszavában olvasható „az előtte ni ugyan-itt Amsterd: nyomtatott” Biblia, „melly minékünk példányul volt”. Érthető, hiszen ez volt a legutóbbi magyar-kiadású Biblia. Senczi Molnár Albert oppenheimeri Bibliáját csak a Janson-kiadás szövegének ellenőrzéséhez használták, a Vizsolyi Biblia nyilván nem volt kéznél Amszterdamban, s valószínű, hogy Misztótfalusi fogarasi rektor korában se nagyon forgatta; a Váradi Bibliát ismerte (talán a misztótfalusi gyülekezet birtokában lévő példányt később még ő ajándékozta szülőfalujának), de nem valószínű, hogy a Bibliája nyomtatásakor használta volna. Társaival bizonyára elégnek tartották a könnyen elérhető oppenheimeri és Janson-Bibliát.

Mivel a Károli Bibliából kihagyott, vagy kifelejtett szavak és mondatok pótlása és a szövegeértelmezések elválasztása a főszövegtől szükségessé tette a magyar kiadások szövegének összevetését az eredeti héber, latin és a legjobbnak bizonyult nyugati fordításokkal,

mint Apológiájának Védelmesző levelében mondja „elsősorban Junius és Tremellinus latinjával és a hollanddal, s mérlegeltük a Matthaues Polus által összegyűjtött teljes szövegkritikai véleményeket, igen sok helyen bukkantunk olyanokra, mellyeket az összes fordító és szövegkritikus ítélete alapján nyilvánvaló hibáknak kellett tartanunk”. De alapvető fontosságot tulajdonítottak a héber Bibliával való összevetésnek is, melyre bizonyára Leusden János professzor (aki Athias héber Bibliáját sajtó alá rendezte és sok tanulmányt tett közzé a héber Bibliával és a zsoltárokkal kapcsolatban) hívta fel kiváló tanítványának, Kaposi Sámuelnek a figyelmét.

Mindezen felül, a Biblia-kiadások történetében szinte először, törekedtek tudatosan a magyar nyelvhelyességre is: „Az ortográfiában, vagy írásnak módjában ha miket követtünk – olvashatjuk már a Biblia bevezetőjében –, vittenek arra bennünket mind fontos okok, mind pedig Tudós és nagy embereknek, akik az írásban való igaz magyarságokért dicsértetnek, példájok”. Apológiájában meg is nevezi ezeket a „Tudós és nagy embereket”, elsőnek említve Pázmány Pétert s csak utána Szenczi Molnár Albertet, Gelei Istvánt, Medgyesi Pált és Apáczai Csere Jánost, akik „példájokkal előljártak, hogy ezáltal a nemzetet rávezessék arra, hogy nyelvének beszédben és írásban egyaránt gondját viselje”. Utólag be is vallotta, hogy ifjúságában nem gondolt még példájuk követésére, erre csak Bibliája nyomtatásakor ébredt rá: „amikor nemrég már nekiláttam e mű nyomdai munkáihoz, és épen a korrigálásban (a nyomdai hibák javításában) gyakoroltam magamat, a véletlen szerencse olyan munkatársakkal hozott össze, s ajándékozott meg, akik maguk is már ezt megelőzően tisztelői voltak az említett jeles magyaroknak”. Ők, Csécsi János és Kaposi Sámuel ajánlották neki, hogy tanulmányozza írásaikat. Be is vallotta, hogy könnyűszerrel hagyta magát rávenni erre, hogy aztán ő maga is tegyen valamit, hogy a Bibliát és a kinyomtatandó könyveket megszabadítsa az általánossá vált nyelvhelyességi hibáktól.

A nyomtatás gyors elhatározását követő sietős kezdésből arra következtethetünk, hogy a sajtóhibákat és a szövegjavításokat már 1683 ősztől megkezdték, s aztán a nyomással párhuzamosan végezték. Erre vall a kolozsvári egyetemi könyvtárban lévő, egyetlen kézziszedésű példány címlapján olvasható 1683-as évszám is. Sokáig vitatott volt, hogy azt a címlapot nem utólag készítették-e és ragasztották-e be az elszakadt rézkarcos címlap helyére, s az évszám talán csak elírás: 1685 helyett 1683. Kötése hazai, a bordán 1696-os évszám jelzi a könyvkötés idejét, tehát a kötetlenül hazahozott ívet Kolozsvárott kötötték be, melyek között véletlenül fennmaradhatott ez az egyetlen kézziszedéssel szedett címlapú ív. A papír minősége is azonos a többi ívekével, egyetlen különbség, hogy a vízjel vonalai hosszában futnak, fölülről lefelé és nem keresztben, mint a többi íveken, tehát elképzelhető, hogy próbanyomat volt. A példányt gazdája, még Misztótfalusi életében vásárolta, mint a kézzel írt bejegyzésekből kitűnik: „Solymosi Mihály jegyben adja Sz. Királyi Erzsébetnek 1702. 8.” A címlapon látható

kurzív sorok betűi is arra mutatnak, hogy még Amszterdamban szedték, mert nem azonosak Kolozsvárott használt saját metszésű betűivel, a tökéletesen kiformált betűihez képest. Mindezekből arra a következtetésre juthatunk, hogy 1683 ősztől kezdhetett a munkálatokhoz, s még a rézkarc elkészülte előtt az első ívből próbanyomatot készített, mely aztán belekeveredve a kinyomott többi ív közé, a többivel együtt hazakerült Kolozsvárra, s a könyvkötő bekötötte. De ezen a vitatott évszámon kívül két utalást is találunk arra, hogy a Biblia nyomtatásának előmunkálatait már 1683 ősztől megkezdték és az első íveket legkésőbb 1684 januárjában már nyomtatta is. Mindjárt a Mentség elején elmondja, hogy legalább öt esztendő alatt foglalatzkodott a nyomtatással, tehát 1683-tól 87-ig, a zsoltáros könyv kinyomtatásáig. Köleséri közléséből is arra következtethetünk, hogy az előkészületeket, 1683 ősztől és a nyomtatást (mivel az első ívek szedése és nyomása több időt vett igénybe) 1684 elején kezdte meg, ha június 21-én már 20 ív kinyomtatásával el is készült.

Ha Misztótfalusi a Bibliáját dicsérte, sohasem a nyomdai munka minőségét, hanem csak a szövegjavításokat és a sajtóhibák kiirtását emlegette. Mint később többször hangsúlyozta is: „Soha a' Magyar Reformátusok ilyen corresta Bibliát nem láttanak”. A betűket és a kiállítást illetően már a Telekinek írott levelében is inkább csak szabadkozott: „Azon pedig senki meg ne ütközzék, hogy az én betűim, mellyekkel most nyomtatok, nem szinte olly rendesek, a'mint kellettének in exelenti gradu; ezeknek hibái löttek mind attól, hogy ez még eleinten való munkának specimenje, ezeknek matrixait készítettem volt még amikor a' mesterséget tanulnám; mind attól, mert szaparaságnak okáért a' betüöntésre magam mellé segédeket fogadtam volt, a'kik többire a' mesterséget nem tudván, jól nem munkálkodhattak. De ha Isten engemet megtart, én ezután ollyakat készíthetek, hogy Európában akarhol számot tésznek: és ha jó papirossunk lészen, talán a nyomtatásban is aemulalhatunk a' Belgákkal”. Tehát ezzel a munkájával még nem, de otthon majd sokkal szebb és jobb betűket készít és ha lesz jó papiros is, akkor majd a könyvek szép kiállításában is versenyezhetünk a hollandokkal. A Biblia betűit, mint mondja, még tanuló korában, tehát 1682 vége felé és 83 elején metszhette, még akkor, amikor az otthoni nagy feladatra felkészülendő, gyakorlatyszerzés céljából csak a zsoltáros könyv és az Új Szövetség kinyomtatására gondolt. A török bécsi veresége után történt hirtelen elhatározása miatt, meg kellett elégednie ezekkel a kész betűkkel, új matricák metszésére már nem maradt ideje. Ezek a betűk mintalapján Breiver névvel szerepelnek. Ezt a 7 pontos nagyságot breviáriumi szedésére szokták használni, de igen alkalmasnak bizonyult a Bibliák szedésére is. Haiman György megállapítása szerint ugyanez az antikva szerepel a mintalapján is, s később se igen változtatott rajta. A kurzívja még nem igazi párja az antikvának. Régi minták után készült, s későbbi híres kurzívjának még semmi jelét sem viseli. A kézzel szedett egyetlen fennmaradt cím-

lap és az előfejek címsorainak kurzív betűit utoljára metszhetette, mert ezek már a Janson-kurzíva előfutárának tekinthetők. Ugyancsak Haiman György véleménye szerint, ezeket a betűket sem használta másutt. Szerintem mikor már együtt volt a 14 méretű teljes betűcsaládja, ezeket nem akarta keverni a kiforrott, végleges betűtípusával. A Biblia kurzív rézmatricáit feltehetően materiának eladta, az ólombetűket beolvasztatta, ha többé sehol nem tűntek föl. Mivel a Biblia nyomtatásának megkezdése után fogott csak hozzá a 14 fokozatú híres betűcsaládjának metszéséhez, a Bibliához csak a legszükségesebb betűtípusokkal rendelkezett, ezért - Haiman György megállapítása szerint - néhány betűsor betűit attól a nyomdától kölcsönözte, ahol a Bibliát nyomták; s dísz-kezdőbetűi pedig Dirk de Bray holland festőtől származnak. Bibliájának és a kolozsvári nyomtatványainak is legfeltűnőbb hiányossága, hogy a hosszú ő és ú mindenütt hiányzik betűi közül. Ezt már Kner is hiányolta a Mentség gyomai kiadásakor. Ha szükségét érzi, mint betűmetsző és -öntő könnyen pótolhatta volna, hiszen a latin szövegeiben elég gyakran előfordul az ő és ú betű. Viszont a magyar nyelv szükségleteinek megfelelően elegendő „k” betűt öntetett a maga öntödéjében, s így sikerült a korábbi magyar könyvekben és még a Janson-Bibliában is használt szóvégi „k” helyett használt „c”-t kiszorítania, melynek használata onnét eredt, hogy a korábbi nyomdák betűkészletének betűit a külföldi öntödék a latinban való előfordulásuk arányában öntötték, ezért a „k” a magyar könyvekhez mindig kevés volt. Kner Imre ugyancsak a Mentség kefelevonatának javításakor - tegyük hozzá a zsidó munkaszolgálaton - figyelt föl Misztótfalusi szövegközlésének sajátosságaira is: a pontos vesszőt általában elválasztotta az előtte álló szótól, a kettőspontot, felkiáltó és kérdőjelek elválasztásában már nem volt mindig következetes, a zárójelet viszont következetesen elválasztotta a szövegtől. Új mondat előtt nagyobb hézagot hagyott, mint a szavak közt. Nagyjából ez a szövegközlési elv fedezhető fel az amszterdami Bibliájában is, tehát ebben nem volt különösebben új, hanem már akkor igazodott a nyugati nyomdászok bevett módszereihez, mely a Janson-Bibliában is szemünkbe tűnik.

Szinte napjainkig rejtély volt, melyik amszterdami nyomdában nyomtatta Misztótfalusi a Bibliáját. Mentségében erről csak ennyit mondott: „A bizony dolog, hogy a'hol az én Bibliámat nyomtattam, annak a'műhelynek gazdája takáts lévén az előtt, elvevé a' *Typographus*nét, 's menten ugyan tsak jó folyt az *Officin*ának dolga, és semmi hátra maradást nem szenvedett.” Dr. I.H. van Eeghen levéltárosnő közölte Haiman Györggyel, hogy abban az időben egyetlen takácsból lett könyvnyomtató működött Amszterdamban, aki egy özvegy tipográfusnéval kötött házasság révén lett nyomdatulajdonos: Abraham Olafson. Misztótfalusitól magától tudjuk, hogy nyomdájának a házasságkötés után is „jól folyt dolga”. Ha nem is tartozott a leghíresebb amszterdami nyomdák közé, mint a legtöbb holland kisüzem tisztességes munkát végzett, anélkül, hogy rendkívüli teljesítményt nyújtott volna, mint az

„aranyos Biblia” esetében is, mely nyomtatásának „Isten végét adá még pünkösöd előtt”, amint Misztótfalusi 1693. szeptember 19-én boldogan jelentette Teleki Mihálynak. Misztótfalusi csak a Bibliájával kapcsolatban említi a takácsból lett nyomdászt, mégis feltehető, hogy a Zsolnárokat szintén nála nyomtatta, de az Új Testamentumot már csak legfeljebb az utódjánál, mert Olafson 1696 decemberében meghalt. A Biblia kinyomtatása utáni munkákról Misztótfalusi Mentségében jó tíz évvel később ezt mondja: „A Biblia nyomtatást elvégezvén, negyed-fél ezer exemplárt t.i. hozzá fogék a' Psaltériumhoz, és azt mind a' Biblia mellé, mind pedig külön kinyomtatám 4200-ig: annak utánna azzal nem elégedvén-meg, kinyomtatám az Új Testamentumot-is 4200-ig”. Ebből az idézetből korábban sokan arra a következtetésre jutottak, hogy zsolnárokat a Biblia kinyomtatása után szedette, holott - mint láttuk - nyomás közben, hogy még Jób könyve után, belenyomtat-hassa. Csak a nyomtatás készült egy évvel később 1686-ban. Mint korunk kiváló könyvművésze, Szántó Tibor a Misztótfalusi Múzeum felavatására írott cikkében megállapította, Misztótfalusi a Biblia kéthasábos szedését egy hasábosra tördelte át, ellátta önálló címlappal és előfejjel és mint a Biblia „különlenyomata” születt meg „ez a 6 1/2 x 11 centiméter méretű, Elzevir formátumú könyvecske, melyet méltó módon hasonlíthatunk össze a kortárs Elzevirek elegáns, kecses betűkkel - a tipográfia már akkor több évszázados gutenbergi kánonjának figyelembe vételével - szedett, finom, kb. 60 grammos, kézi merítésű, fehér, alig kissé csontszínű papírjára tisztán, hibátlanul nyomtatott könyvremekeivel. Nem csoda, hogy Teleki Mihály is el volt ragadtatva tőle, mikor meglátta. Egy évre rá, 1687-ben a holland szokásnak megfelelően külön kinyomtatta az Új Szövetséget is. Nyilván Janson példáját követte, aki 1646-ben őt megelőzően, a magyar Biblia nyomtatás történetében először külön is kinyomtatta.

Mint Mentségében mondja, „azzal sem elégedvén meg, majd mind e könyvetem béköttem (keveset hozván haza exemplárul) még pedig többire aranyoson”. Négy könyvkötőmesterről tesz említést: „Néha dolgozott én számomra 20 ember, az-az négy Compactor minden tselédivel, legényivel és inasaival egybe: kiknek fizetésekre az én két kezem keresményének mind elégnék kellett lenni, úgy hogy minden héten leg-alább 100 forintnak ki kellett nékiek a' kezemből menni”. A könyvkötőkről - akikről az örmény betűkről szóló fejezetben részletesebben esik szó - egy korabeli közjegyzői okiratban említés történt. Az okirat azonban csak három nevet említ: Gerit Hujgens, Thomas Clapheck és Gaspar Steen, akik mind a hárman a városon kívül laktak. A közjegyző előtt tett vallomásból arra következtethetünk, hogy Misztótfalusival szoros kapcsolatban álltak már a Biblia nyomtatása idején is, tehát minden valószínűség szerint ők és egy ismeretlen nevű negyedik könyvkötőmester kötötték a Bibliát is. Hollandiában talán teljes bizonyosságot lehetne erről szerezni, ha más nyomdáknak kötött könyveiket valaki felkutatná és összehasonlítaná Misztótfalusi Bibliájának Leewardenben, Leidenben és Amszterdamban őrzött példá-

nyaival. Munkájukról az amszterdami kötött példányok alapján annyi megállapítható, hogy az Olafson gondos nyomásához méltó. De mint az amszterdami egyetemi könyvtár példányának kötéstáblájáról felvett fényképeken is látható, ennek sokkal kevesebb a díszítése, mint a főuraknak ajándécul szánt legyeződíszes kolozsvári kötéseknek, ezen csak a bordázat teljes felületét borítja az aranyfüsttel nyomott gazdag díszítés, az elülső táblán már csak középen látható egy nagyobb dísz, a sarkakon pedig csupán egy-egy kisebb dísz szerénykedik. Azonban mint Apáti Miklós feljegyzéseiből kitűnik, háromféle minőségben (aranyas, félaranyas és karmazsin metszéssel, kecskebőrbe, szkfiumba és pergamentbe) köttette könyveit.

Az Új Szövetség kinyomtatása és bekötetése után véget ért az öt évig tartó szakadatlan munka, „mellyet elvégezvén – emlékszik rá vissza Mentségében – úgy néztem utánnam, mintha hajótörésből szabadultam volna ki”, nem sejtve még mennyi akadályt kell még legyőznie, míg ajándékokskájával magát a Hazának bemutatathatja”. Pénzkereseti és egyéb okok miatt csak három év múlva tudta magát rászánni a bizonytalan nagy útra. Noha már majd egy évszázad óta jöttek s mentek a kálvinista diákok a vallásukon lévő könyvekkel; egy ilyen nagy szállítmány hazajuttatása a kitaposott utakon is nagy veszedelmekkel járt. Nem véletlen, hogy a rendek, mikor 1683-ban Misztótfalusiól függetlenül akarták a Bibliát kinyomtatni, azt ajánlották Apafinak, hogy a könyvek és egyéb tipográfiai eszközök biztonságos hazaszállításában kérje a lengyel király segítségét. Nem sokkal később, már a Biblia nyomtatásának első évében Misztótfalusi is gondolt a szállításkor felmerülő akadályokra, és Salamon Benedictussal betűk készítésére kötött szerződésében a közjegyző előtt megígértette, hogy segítségével lesz, hogy „szabadon és épségben” utazhasson Hollandiából javaival és podgyászaival Lengyelországon keresztül Erdélyig, vagy Magyarorszáig, ahogy ezt már korábban a másik lengyelországi ügyfél, Frankel Leó is megígérte.

Új Testamentumának kinyomtatása után három év múlva érkezett csak el a hazatérés ideje. Kinyomtatott, bekötött könyvei ládába és bálákba csomagolva évek óta készen állottak a hazaszállításra. A Biblia kinyomtatása utáni utolsó évek, mikor minden idejét a betűk metszésére fordította, olyan anyagi sikereket hoztak, hogy még a holland polgárok is marasztalni kezdték. Látva, hogy „targontzával tolták a pénzt” szállására, megkínálták egy olyan leánnyal, „kivel 60.000 forintot adtanak volna”. Mentségében nem titkolta, hogy az utolsó két évben több mint 15.000 forintot keresett s „gazdag conditio” ígéretével hívták Firenzébe is, nem csoda, ha a szakmai elismerés és a hirtelen ölébe hulló, váratlan gazdagság egy pillanatra még őt is, a misztótfalusi mezitlábás gyermekkor szegénységének emlékeit idegeiben hordó, puritán bibliás embert is megingatta: „Gondolkodóba esvén azért én – vallotta be odahaza évek múlva – (méltán ha eszem volt) ha ugyan oda hagyjam-é olyan siros állapotomat (mondék magamban) ha tsak külső-képen kellene, itt örökké boldogul el-élhetnék, mert

hova tovább inkább kiterjedne hirem ... de meggondolván, mitsoda végre javallották még hazámban jó-akaróim közelebb a Typographiát”. Ha rápillantott a nagy ládába csomagolt szent könyvekre, csak nem tudta magát rászánni a maradásra. Ekkor még a haza is jó volt hozzá. Először és utoljára „pénzekkel is édesgették”. Így nemzete javára és – amiről még nem tudhatott – a maga kárára a hazatérés mellett döntött. 1689 őszén nemzetének szánt „ajándékoltskájával” útra kelt „jó reménység alatt” Erdély felé. Szállítmányát biztonsági okokból két részre osztotta. A nagyobbikat a 15 ládába és három bálába csomagolt mintegy 2400 Bibliát, 2900 Új Testamentumot és 2400 Zsoltáros könyvet a Blaeu atlaszokkal és „egyéb féle deák könyvekkel és gunyákkal” a nála 12 évvel fiatalabb barátjára, Apáti Mihályra bízta, aki „a barátság csodájaként” vállalta a nehéz feladatot és 1689 szeptember 15-én társával, Bánki Jánossal elindult a magyarbarát Gerit Alosz frizlandi mennonista prédikátor hajóján Danzig felé. Maga Misztótfalusi a németországi utat választotta. Indulásának napját nem jegyezte föl. De bizonyos, hogy a megközelítőleg 1100 Bibliából, 1300 Új Testamentumból és 1800 Zsoltáros könyvből, szükséges nyomdai felszerelések-ből és matricákból álló, legalább 10-12 ládat megtöltő holmijával még az esős, hideg őszi idő beállta előtt ő is útra kelt. Nem gondolva a veszedelmekre, csak annyi pénzt tartott magánál, mellyel számítása szerint hazaérkezéséig beéri. Fölöslegesnek tartott pénzén inkább könyveket vásárolt. Feltehetőleg ekkor vette a drága Blaeu-atlaszokat is.

A mindig óvatos Misztótfalusi a rég várt hazatérés örömeinek mámorában lebecsülte a hosszú, bizonytalan utakon várható akadályokat. De hamar ki kellett jőzanodnia: „Mihelyt lábamat ki-mozdítám Belgiumból - panaszolja később a Mentségben -, mindjárt mintegy ellenem támada az Isten és sok látogatásaival mintha hallatos szóval mondotta volna arczúl vervény: Ne menj oda, rossz helyre mégy”. Hogy milyen nehézségei támadtak mindjárt indulása után a Lipcse felé vezető úton, soha nem részletezte, de – mint Apáti feljegyzéséből kiderül – a Lengyelországon át vezető út fogságokkal és az egész szállítmányt fenyegető veszedelmekkel volt tele: „Ezeket szenyedtem T Bánki János Társammal – jegyezte fel hazaérkezésekor Apáti Miklós – Tengeri Háborukat, ott Gallya meg feneklést, emiatt szivbéli félelmet, Danczkan egy holnapig való Arestomot, Fordanban a Lengyel Király Harminczadján késértetet, Varsován Mcziovicza mellett a Wizlaban való fagyas miatt két hetig való várakozást Furmányosok után. Jarászloban ket hetig való Arestomot, Duklyan a medio Januar usque ad 8 Junij 1690 Grof Alexánder Zabocziczki (Zabocriczki?)nál keserves fogságot”. Alig 15-20 km-re a duklai szorostól, pár óra járásnyira Magyarország határától megsemmisítés fenyegette az egész szállítmányt. Erről Misztótfalusi is elég részletesen beszámolt a Mentségben: „Lejövetelemkor Lengyel Országban arestaltatván jószágom... Mert lastromra akadván, mellyben feljegyeztem volt, ebben 's ebben a' ládámban ennyi 's ennyi aranyas Biblia vagyon: ök ezt ugy magyarázták, hogy Arianus Bib-

lia, és azt mondták: Ez nem egyéb, hanem az Erdélyi Ariánusok (a'mint ők nevezik) nyomtatták e' könyveket; és alig, hogy mind meg nem égették." A kétségbe esett Misztótfalusi hiába rohant Varsóba Apafi levelével a lengyel királyhoz és a püspökhöz. Apafi igyekezete semmit sem használt. „A Lengyel Ur (gróf Alexander Zabociczki, akiről Gömöri György segítségével csak annyit sikerült kideríteni egy lengyel címer-tanból, hogy a család valóban ismert, és két ága van a katolikus Sukima és a görögkatolikus Ulanicki. Misztótfalusi Bibliáját lefoglaló „lengyel úr” feltehetőleg a katolikus ághoz tartozott.) ... tsak azt mondta, hogy ő azokra a levelekre (t.i. a' Királyéra és a' Püspökére) egy tseppet sem hajt, hanem könyvemet fogja 's a Pá-pának küldi, lássa, mit tsinál vélek." Erre mégsem került sor, mert éppen abban az időben hegyi tolvajok megtámadták és kirabolták a környék klostromait és udvarházait. A megijedt gróf azt hitte, hogy a magyarok küldték rájuk a rablókat, megigértette az ugyan-csak begyulladt Apátival és Misztótfalusival, hogy többé nem küldik rájuk a tolvajokat és szabadon engedte a szállítmányt. Mondhatnók, hogy a hegyi rablók miatt nagy szerencséje volt. Komáromi Csipkés György Bibliájának első szállítmányát egy emberöltővel később, 1754-ben ugyancsak a Duklai szorosnál, de már a magyar oldalon a császári határőrök mint „csempészárut” lefoglalták. Ennek a Bibliának a nyomtatását 1710-ben kezdték el és hosszú halasztgatás után 1718-ban Misztótfalusi egykori legénye, Miskolci Csulyak György fejezte be Leidenben. A háborús viszonyok miatt hazaszállítására csak 36 év múlva kerülhetett sor. Ekkor a határon elkobzott könyveket Erődy Gábor egri püspök parancsára mint „eretnek bibliafordítást” elégették. Az átvételre felküldött debreceni megbizottaknak a helyszínen csak 31 példányt sikerült megmenteniök a lángoktól. A biztonsági okokból eredetileg Danzigban hagyott második szállítmányt, mintegy 1500 példányt, megint csak 35 év múlva 1789-ben II. József türelmi rendelkezésének hatására sikerült végre eljuttatni Debrecenbe. Misztótfalusi sok izgalom után csak 1690 júniusában érkezett Bibliájával Debrecenbe, Hollandiában vásárolt drága könyveinek egy részét örökre Lengyelországban hagyva, kimerülten, pénz nélkül. Mindjárt ott érte az első csalódás is. A kálvinista Rómában nem csinálhatott jó vásárt Bibliájával, mert mint Okolicsányi Pálnak Teleki Mihályhoz írott leveléből tudjuk: „Tótfalusi uram nagy bajjal innét-onnét szerezgetvén valami kevés költséget, azzal vagyunk.” Végre mégis otthon volt, és „ajándékoltskája” eljutott azokhoz, akiknek annyi gonddal készített-e. Ezzel véget is ért történetének első fejezete.

Ami utána következett, diadalmas utóélet. Misztótfalusi ellenségeinek acsarkodása és teljesítményét lebecsülő kijelentései, csak alkotójának életét tudták megkeseríteni, Bibliájának sikerét ócsárlásokkal már nem lehetett föltartóztatni, évszázadokra élte túl a gonosz vádaskodásokat. Az 1870-es Biblia-revizióig szinte minden későbbi kiadás alapszövegeként használták. Kezdve mindjárt egy hamis impresszumú kiadással, melynek címlapján „Amszterdam 1700” áll, de feltehetőleg csak 1725-ben nyomtatták rengeteg sajtóhibával

Boroszlóban. De alapja lett az F.A. Lampe és H. van Alphen utrechti professzorok kezdeményezéséből született későbbi (1730, 1737, 1747 és 1765) utrechti és az öt bázeli kiadásnak is, melynek egy hibás de szép példánya látható Misztótfalu múzeumának Biblia-gyűjteményében is. Bod Péter bizonyára a két utrechti professzorra gondolt, mikor azt írta, hogy Bibliáját „meg az idegen nemzetek is igen csidálták”. Talán ez a régi lelkes, eléggé meg nem alapozott vélemény vezetett oda, hogy a maga korában Misztótfalusi ellenségeitől lebecsült nagy műve európai nyomdászattörténeti értékét most még túlértékeljük. Mint Tólnai Gábor, aki „az egykorú Európa legszebb könyvei sorába” állította. S ahogy már lenni szokott az Aranyas Biblia 300 éves jubileumára szép Janson-betűkkel készült bibliofil szépségű kiadáshoz mellékelte brossura szerzője, Tárnóc Márton hibákkal jócskán teletűzdelt írásában szinte szó szerint átvette Tólnai besorolását. Sajnálatos módon az idegenek mind máig nem sorolják a korabeli európai nyomdászat remekművei közé. Ha valamit csodáltak vagy csodálnak Misztótfalusi életművében, azok későbbi betűi. A nekünk oly kedves Bibliájáról a nyugati nyomdászattörténetben sehol sem történik említés, nem hogy dicséret. A mi szemünkben azonban ez nem csökkentheti értékét és csodálatunkat, mert Károli Gáspár ősi tisztaságú magyar nyelvvel, és Misztótfalusi mai helyesírásunkat megalapozó etimologikus szóelemző ortográfiájával nemcsak a protestáns vallási irodalom, hanem az egész magyar könyvkultúra évszázadokra utat mutató alkotása, mely abban is osztozik a nagy magyar alkotások sorsában, hogy nem a körülményekből, hanem a körülmények ellenére született. S ez teszi érdemein felül nekünk magyaroknak még külön is kedvessé és megbecsülendő ritka kultúrkinccsünké.

Molnár József

Irodalom

- M. Tótfalusi Kis Miklós: *Mentség*. Gyoma, 1940. – Tótfalusi Kis Miklós: *Apologia Bibliorum. A Biblia védelmezése*. 1985-ös hasonló kiadás és magyar fordítás. Ford. Fekete Csaba. Makkai László előszavával. Magyar Bibliatanács, Budapest 1985. – Tordai Zádor: *M. Tótfalusi Kis Miklós*. Állami Tudományos Kiadó, Bukarest 1954. – Bod Péter: *A Smyrnai szent Polikárpus*, Nagyenyed 1766. – Dézsi Lajos: *Magyar író és könyvnyomató a XVII. században*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1899. – Kuncz József: *Tófeus Mihály élete*. – Bán Imre: *Adatok Apáti Miklós életrajzához. Filológiai Közöny* 433. o. – Koltay-Kastner Jenő: *Tótfalusi Kis Miklós coccejanizmusa. ItK. 1954* – E. Miklós: *De Hongarschke Bijbels in Nederland. Het Boek*. 1917/6 – Herner János – Keserű Bálint: *Adalékok az Amszterdami Biblia sorsához*. In: Tótfalusi Kis Miklós. *Előadások*. Debrecen 1985. – Dr. Joan Blaeu: *Levél a biblia kinyomtatása ügyében Apafi Mihály fejedelemhez*. 1671. (Fotokópia Kolozsvár, Kemény József gyűjteményéből. Sipos Gábor szívségéből) – Tárnóc Márton: *Az aranyas Biblia művelődéstörténeti jelentősége*. In: *M. Tótfalusi Kis Miklós Aranyas Bibliája*. (Melléklet a Vizsolyi Biblia 1990-es kiadásához.) – Szántó Tibor: *A tipográfus jegyzete*. (Uo.) – Szántó Tibor: *Misztótfalusi Kis Miklós „Dávid soltári”-nak keletkezése*. (In: *A Magyar Grafika 1992/2*. A Misztótfaluban lévő múzeum ünnepélyes megnyitásának anyagából készített melléklet.) – Nemeskürty István: *Magyar Bibliafordítások Szépirodalmi Könyvkiadó 1990*. – Tótfalusi István: *A könyvek könyve. I. Öszösvetség*. Móra Könyvkiadó 1991. – C. Koeman: *Joan Blaeu and his Grand Atlas. Theatrum Orbis Terrarum, Amsterdam 1700*. – S.H. Steinberg: *Die schwarze Kunst*. Prestel Verlag, München, 1988. – Fekete Csaba: *Az Amszterdami Biblia és az egykori bibliai tudományosság*. In: *Tótfalusi Kis Miklós. Előadások. Debrecen 1985*. – Péter Katalin:

A Bibliaolvasás mindenkinek szóló programja Magyarországon a XVI. században Uo. – Kalapis Zoltán: Bálint és Tamás prédikátor. *Üzenet* 1991/12. – Dr. Török István: Jelentés a nagy-enyedi collegium és kolozsvári egyház javainak megvizsgálásáról 1697-ben *Tört. Tár.* 1897. – Szilágyi Sándor: Az Amszterdami Biblia történetéhez *Régi MK.* 1894. – Szilágyi Sándor: Kolozsvári István levele Apafi Mihályhoz Uo. 1894. – Bethlen Miklós: *Önéletírása I-II.* Szépirodalmi könyvkiadó, 1955. – Dr. W.J. Hobokon (amszterdami levéltáros) közlése a szerzővel az amszterdami egyház tanács összehívása

ügyében Misztótfalusi biblianyomtatása miatt. – Gömör György levele az Amszterdami Biblia szállítmányát lefoglaló Zabokrzycki lengyel gróf személyével kapcsolatban. – Nagy Géza: Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből. 1985. – Herepei János: Adattár III. Budapest-Szeged 1971. – Haiman György: Hol volt Tótfalusi Kis Miklós amszterdami műhelye? In: *Előadások Erdélyi János könyvművész életmű-kiállítására alkalmából.* 1977. Debrecen. – I.H. van Eeghen: *De Amsterdamsche boekhandel 1680-1725* III. kötet.

Ebla mint az Ószövetség háttér

Habár egy ezredév választja el az eblai levéltárat (i. e. 23. sz.) a korai Izráeltól, s noha Észak-Szíria jelentős távolságra van a héber királyságoktól, mindazonáltal mégis létezik egy kulturális folyamatosság, mely összeköti őket. Legjobb lesz, ha eszmefuttatásunkat egy sajátos dolog elmondásával kezdjük.

És 26,20 figyelmeztet minket arra, hogy óvakodjunk egy veszélyes Chabí nevű démontól: „*lékh ámi bó bahadáreká úszegór delateká baadeká chabí kime-at-regá ád-jáábór záám*” – amit úgy lehetne körülírni, hogy „keress menedéket zárt ajtók mögött, amíg Chabí veszélye elmúlik”.

Hab 3,4 szintén említi ezt a démont egy „-ón” végződést adva nevéhez: Chebjón. A vers elmondja róla, hogy szarvai vannak, amelyek kettős jelentést hordoznak: „fény” (’ór) és „erő” (’óz). Káros természetére a következő versből derül fény (3,5): „dögvész jár előtte és vész támad lába nyomán”.

Chabí-t jóval a vaskori Izráel héber prófétái előtt leírták, Ugarit késő-bronzkori tábláin: hby b^c1 grm wdnb – „Chabi, akinek szarvai és farka van” – jóval megelőzve így időben a Sátán közismert ikonográfiáját. Chabí-t nevének reduplikált formájában most már vissza tudjuk vezetni a kora-bronzkorból származó eblai táblákig, ahol leírják mint Chabchabí-t, aki a hold szarvaival és a nap farkával rendelkezik.

Mi történt Chabchabí/Chabí nevével? Azt váránk, hogy az olyan név, amely ennyire hatásos és félt erőteljes jelöl, nemcsak két, hanem több helyen is felbukkan a Bibliában. Talán az történhetett, hogy a nevet annyira félték, hogy kerülték a használatát. „Hasszátán” = „a Sátán” és „ho diábolosz” = „az ördög” – mindkettő előtt határozott névelő áll, erősen javallva azt, hogy „a Sátán” és „az ördög” Chabchabí/Chabí jelzői, melyek azért terjedtek el, hogy elkerüljék a démon valóságos és borzasztó nevének a használatát.

Az eblai táblákon „I-li-lu”-t „az istenek atyjának” nevezik.¹ A vallástörténetben általános jelenség, hogy egy régibb rendszer istenségeit beépítik lefokozva egy új rendszerbe démonként. Ilil („Ill”-nek írva) egy kisebb istenség Ugaritban² – s ez a tulajdonnév közönséges főnévvé degradálva került be a héber nyelvbe (*elil*, többesszámban: *elilim*), „bálvány” jelentéssel.

¹AK megfelel két eblai istenségnek a kétnyelvűségben, azaz: „sa-du-um” és „ri-ba-nu”.³ A „sa-du-um” a „saddáj”-ra emlékeztet, míg a „ri-ba-nu” = arám „rabbán” és héber „ribbón”-ra - mindkettő Istenre vonatkozik a zsidó liturgiában. A saddáj biblikus, míg a rabbán/ribbón poszt-biblikus kifejezés. Emlékeze-

tünkbe kell idéznünk, hogy az ugariti terminológia néha újra felszínre tör a poszt-biblikus héberben, átugorva a bibliai corpuszt. Ilyen ugariti kifejezés a „mlg”, jelentése: „egyfajta hozomány” = rabbinikus „melóg”, amely az Ószövetségből hiányzik. Most már tehát rendelkezésünkre állnak eblai kifejezések, amelyek hiányoznak az Ószövetségből, de felbukkannak a poszt-biblikus héberben. Ennek a jelenségnek az egyik oka abban a tényben rejlik, hogy az Ószövetség pusztán töredékét tükrözi annak, amit a héber nyelv a bibliai időkben kifejezett. Az Ószövetségben előforduló hapax legomenonok nagy száma arra utal, hogy a véletlen folytán nagyon sok ősi héber szó egyáltalán nem fordul elő az Ószövetségben.

Az ún. Váv-consecutivum elenyészően maradt meg a héberben, amíg rendkívül általános az Ószövetség korai elbeszélő részeiben és ritkábbá válik a kései prózai könyvekben, mígnem eltűnik teljesen (kivéve az ósz-i idézeteket) a Misnából. A jelenség – változatos gyakorisággal – előfordul a főnicipai, moábita, ugariti és a Deir ‘Alla Balaam stb. szövegekben, s immáron az eblai szövegekben is. Az ige elé helyezett ún. kötő-vávnak ebben a szerkezetben a mondat vagy a kifejezés élén kell állnia. Ugyanolyan szerepet tölthet be tehát, mint a hagyományos elbeszélő idő. Így „wa-NAM-KU EN” = „az uralkodó mondta” megfelel a „Vajjőmer hammelek” szerkezetnek. Ezt a nyelvtani konstrukciót tehát vissza tudjuk vezetni a 23. sz-i Ebláig.⁴

Eblát az ékírásos világ hálózatában olyan szellemi központnak kell tekintenünk, amely még írástudói akadémiaival is rendelkezett. Az ilyen akadémiákon ugyanazokat a tankönyveket használták (névlisták, szótárak stb.), sőt a diákok és a fakultások között még cserkapcsolat is létezett. Az egyik tábla említést tesz diákokról, akik visszatértek Mari-ból Eblába. Továbbá egy eblai matematikusról is szó esik, aki Kish-ből költözött oda.⁵ A különféle korszakokban nemcsak mezopotámiai területen működtek ékírásos akadémiák, hanem Anatóliában, Elámban, Szíriában, sőt még Egyiptomban is. Az akadémiák nemcsak az írás művészetét tanították, hanem felölelték az akkor ismert összes művészetet és tudományt. Az istenek listája nem a mi ötletünk nyomán gondolandó teológiai értekezésnek, hanem az ilyen listákhoz kétségtelenül szóbeli magyarázatokat fűztek. Ugyanezt lehet elmondani a növények, állatok, halak, csillagok stb. listáiról. A művészetek királynője a filológia volt. A nyelv és az irodalom tanulása a kezdetektől fogva összehasonlító úton történt, mivel az akkád mellett ott volt a sumer nyelv is. Ennek

megfelelően fordítások, kétnyelvű szótárak és nyelvtani szövegek készítették fel az ékírást használó írnokot a további összehasonlító feladatokra, amikor azokra sor került. Anatóliában hittita és ázsiai nyelveket állítottak az oktatási rendszerbe. Ugaritból négy nyelvű – sumer, babilóni, hurri és ugariti nyelven írt – lexikon került elő.⁶ Amarnából⁷ egyiptomi-akkád kétnyelvű munkáink vannak. Ez a többnyelvű hagyományozási lánc tette lehetővé a sumer-akkád tradíciónak, hogy elérje és átítassa az egész Közel-Keletet és az olyan peremnépeket, mint az indo-európaiak, beleértve a hittitákat és a ióni görögöket.

Izrael egy többnyelvű közegben jött létre. Ezt szemlélteti a Gen 31,47-48, ahol egy kétnyelvű szerződésről van szó: Lábán arámi, Jákób pedig héber nyelvet használ.

Az amarnai levelezésekből tudjuk, hogy a Kr. e. 14. sz-ra a babilóni nyelv lett a Közel-Kelet lingua franca-ja, beleértve Egyiptomot, az égei övezetet, Anatóliát és Szíria-Palesztinát. Később lingua franca-ként az arámi váltotta fel a babilóni nyelvet. Kr. e. 701-ben a júdai tisztviselők tudtak beszélni az akkori diplomácia nyelvén, vagyis arámi nyelven Rab-saqéh-val, Asszíria szövegével (2Kir 18,26).

Amikor a Gen 11,1-ben azt olvassuk, hogy az egész földnek egy nyelve (száfa echat) volt az árvíz után, akkor az azt jelenti, hogy amíg a nemzetközi rendet alkotó etnikai egységeknek megvolt a saját családon belüli beszéde és etnikai kapcsolatrendszere, addig létezett egyidejűleg egy olyan nemzetközi lingua franca, amely lehetővé tette az érintkezést olyan mértékben, hogy olyan elképzeléseket is meg lehetett szervezni, mint Babel tornya. Ezt az arrogáns állapotot zúzta szét Isten Babilóniában (Sin^{ár} – Sumer) azzal, hogy összezavarta a lingua franca-t. A nemzetközi elképzelések kölcsönös megértést igényelnek. A nyugati kereszténység felbomlása nemzeti alkotóelemekre, együtt járt a latin elsovadásával, amit a szellemi elit egészen a modern időkig használt. A Gen 11 annak a régi rendnek a felbomlását tükrözi, amely a lingua franca babilóni nyelv megszűnését követi.

Ugarit nyújtja a legjobb képet arról a kulturális szintről, amit az ékírási akadémiák tápláltak és terjesztettek. Az írkokokat kiképezték a mezopotámiai szótagírásra és az ékírási ábécére azokkal a betűkkel együtt, amelyek olyan sorrendbe vannak állítva, ahogy az a hozzánk eljutott héber, görög és latin ábécében van. Ilyen módon egész betűfajták maradtak meg, úgy mint a k, l, m, n, o, p, q, r, s, t és u.

Akárcsak az ábécé, úgy az ugariti irodalom is összekapcsolódik a héber és a görög irodalommal. Például trójai Heléne motívuma az ugariti Keret-el-beszélésben nemcsak a homéroszi elbeszéléshez kötődik, hanem a pátriarcha elbeszélésekhez is, ahol Sárát királyok veszik elő erőszakkal, de később nesmeslelkű férje visszaszerzi.⁸

Az Ugaritban ápolt művészetek egyike a zene volt. A legkorábbról ránk maradt zenei jelzésekkel ellátott ének egy Nikkal istennőhöz címzett zsoltár, ami egy Ugaritból kiásvott táblán található.⁹ Így rögzítették a „kotta” anyag megfelelőjét az ugariti „Akadé-

mian” Kr. e. 1300 körül. Ilyen szintet ért el a zene leírása Szíria-Palesztinában három évszázaddal azelőtt, hogy Dávid segítene megmagyarázni teljesítményét, mellyel kiérdemelte a minden idők legnagyobb zenésze címet. Ő (mármost Dávid) jelöli a zsoltáreklés csúcspontját (nem pedig a kezdetét).

Az ugarati kultúrának az izráelita honfoglalás előtti behatolását Palesztinába, ugariti feliratok megtalálása jelzi olyan helyeken, mint Bét Semes és a Tábor-hegy Izraelben. Aféq-nál egy akkád táblát lelték, amely kapcsolatban áll egy olyan személlyel, akit az ugariti szövegek említenek. Kétség sem férhet ahhoz, hogy Ugarit és Palesztina között a késő-bronzkorban közvetlen összeköttetés volt.

Megiddó az Amarna korban nem egyszerűen csak a kánaáni város volt, amely a babilóni lingua franca-n keresztül levelezésben állt Egyiptommal. Megtalálták Megiddóban a Gilgames-eposz egyik tábláját (kb. Kr.e. 1400-ból), amely mutatja a korabeli akkád kultúra hatását. A nemzetközi kultúrának ez az „akadémiai” szintje Kánaánba nem hirtelen érkezett a késő-bronzkorban. Korábbi előzményei vannak, s ezt jelzi a kora-bronzkorból, kb. a Kr. e. 23. sz-ból származó, Eblából előkerült táblák.

Az eblai leletek azt mutatják, hogy a nomád pásztortori életforma Szíria-Palesztinában abban az időszakban nem a fő életmód volt. Városállamok gyakorolták a politikai ellenőrzést és szabályozták nemcsak az ipart, hanem a mezőgazdaságot és a pásztorkodást is.

A városi civilizációt már a Genezisben körvonalazott korai állapotok is tükrözik. Énókh, Kain fia (tehát Ádám és Éva unokája) építi az első várost (Gen 4,17). Az özönvíz előtti ósatyák közt ott van Jubál (Gen 4,21), a zenészek atyja, s Tubálkain, a fémmunkások prototípusa (Gen 4,22) – mutatva azt, hogy a kultúra éppúgy felöleli a szépművészetet, mint a réz- és vaskorszak technológiáját. A primitív kultúrjelenések iránt nincs érdeklődés. A vadászat létezett és az egyének gyakorolhatták is (Gen 10,9), csakúgy, mint ma.¹⁰ Am a Genezis a teremtéstől mégis az urbanizmus felé halad elképesztő gyorsasággal.

A héber nyelv tükrözi a történeteket. A héber kifejezések a „szék”, „palota”, „földműves”, „ács” stb. szavakra sumer kölcsönszavak, szemléltetve azt, hogy a héber civilizáció gyakorlati és technológiai oldala nagyrészt az ősi mezopotámiai kultúrából származik.

Az ótestamentumi civilizáció és irodalom kezdettől fogva magas szintje (nincsenek primitív kezdetei!) most már érthetővé válik a bronzkori kultúrával szemben, a maga gazdag sumer-akkád alkotóelemével, ami áthatotta Kánaánt és várta Izrael érkezését az országba.

Az izráelita helyek kora-bronzkori rétegét csak éppen hogy érintette a régész ásója. Aradnál a vaskori erőd csupán parányi része a földhalomnak. Az eddig feltárt kiterjedt kora-bronzkori terület időben megelőzi az eblai táblákat. Csak korlátozott mértékű kora-bronzkori területeket tártak fel, még az olyan nagyobb helyeken is, mint Megiddó és Lákhis. Megiddónál éppen olyan területeket tártak fel, amelyek pontosan egyeznek az eblai táblák korával. De más helyeken is felszínre kerülnek kora-bronzkori területek.

Előbb vagy utóbb Izráelben is fognak találni bronzkori ékírási leleteket. 1929-ig kellett várni, amíg megtalálták az ugariti táblákat és az 1970-es évekig, míg a felszínre kerültek az eblai leletek. Mindeközben az említett dokumentumok eloszlatták azt a misztériumot, amely Izráel üstökösként ívelő szerepét veszi körül a kezdetektől fogva.

(A fordítás alapjául szolgált: XII. Congress of the IOSOT, Congress Volume Jerusalem, 1986, [Keiden – New York – Kobenhavn/Köln: E.J. Brill. 1988.] pp. 294-7.)

Cyrus H. Gordon
(Fordította: Egeresi László Sándor)

Jegyzetek:

1. D.O. Edzard, *Archivi Reali di Ebla V* (Rome, 1984), p.19. – 2. *Ugaritic Textbook* (Rome, 1967), 19.par.184 és 67:V:16-17 (=CTA5.V16-17). – 3. C.H. Gordon, „Eblaïtica”. *Publications of the Center for Ebla Research I* (Winona Lake, Indiana, 1987), p.26. – 4. *Ibid.* pp.21-2. – 5. G. Pettino, *The Archives of Ebla* (Garden City, N.Y., 1981.). pp.239-40. – 6. J. Nougayrol, *Ugaritica V* (Paris, 1968), pp.240-47. – 7. S.A.B. Mercer, *The Tell El-Amarna Tablets* (Toronto, 1939) II, pp.796-7. – 8. C.H. Gordon, *The Common Background of Greek and Hebrew Civilizations* (New York, 1965). pp.132-3. – 9. C.H. Gordon, „The Ugaritic Texts: Half a century of Research”, *Biblical Archaeology Today* (Jerusalem, 1985.), pp.497-500. – 10. Voltak sátorlakó pásztorok is (Gen 4,20), de ők nem voltak a városállam vezetői.

EMLÉKEZZETEK MEG...

Luther öröksége*

„Ne feledkezzetek meg vezetőitekről,
akik Isten igéjét hirdették nektek,
figyeljetek életük végére és kövessétek hitüket!”
(Zsid 13,7)

Az Anyaszentegyház Ura időnként és koronként nagy személyiségekkel ajándékozza meg az ő népét. Gondoljunk csak a 16. század első felének világformáló személyiségeire: Rotterdami Erasmusra, Melancthonra és Luther Mártonra.

Amikor reformátorunk ma 450 éve, 1546. február 18-án Eislebenben váratlanul elhunyt, wittenbergi temetési emlékbeszédében Melancthon Fülöp a keresztyénség legnagyobb alakjai közé sorolta küzdőtársát. Szellemi elődjait Pál, az apostoli és egyházi atyák, Augustinus, majd Clairvaux-i Bernát és Johannes Tauler személyében jelölte meg.

Mielőtt Luther nekünk, mai evangélikusoknak szóló testamentumát megfogalmaznám és tolmácsolnám, hadd idézzem a legautentikusabb reformátor-társnak, Melancthonnak Luther életművét értékelő szavait.

„...Drága atyánk és tanítónk ... feltárta, mi az igaz bűnbánat, és mi a lélek igaz vigasztalása, ha azt Isten haragjának előérzete rémíti. Megvilágította Pál apostol tanítását, aki azt mondja, hogy az ember hit által igazul meg. Megmutatta a különbséget a törvény és az evangélium, a lelki és a világi igazság között. Megmutatta Isten helyes imádasának módját és az egész anyaszentegyházat visszaterelte a forrásokhoz. ... Megtanított arra, hogy hittel és tiszta lelkiismerettel történjék Isten segítségül hívása. Az egyetlen közbenjáróhoz, Isten Fiához utalt bennünket – aki az örökkévaló Atya jobbán ül és könyörög érettünk – nem pedig faragott képekhez vagy meghalt emberekhez. ... A prófétai és apostoli iratokat lefordította

német nyelvre, oly világosan, hogy az jobban megvilágítja az olvasó elméjét, mint a legtöbb magyarázat. Ezenkívül maga is számos írásmagyarázatot írt, amelyek minden eddigi létező írásmagyarázatot messze felülmúlnak, amint azt Erasmus is több ízben elismerete. És amint Jeruzsálem építőiről meg van írva, hogy egyik kezükkel építettek, a másikkal pedig a kardot tartották: aképpen ő is egyfelől az igaz tanítás ellenfeleivel hadakozott, másfelől pedig mennyei világosságtól áthatott írásmagyarázatot írt, és lelki tanácsaival számtalan lelkismeretet nyugtatott meg. ... Az igaz lelkek minden időben magasztalni fogják azokat a jótéteményeket, amelyeket Isten az anyaszentegyházzal Luther által közölt, s ezért elsősorban mindig Istennek fognak hálát adni...”

Eddig az idézet Melancthon latin emlékbeszédének részéből. Nála hitelesebben és tömörebben aligha foglalhatta és foglalhatja ma is bárki össze Luther reformációjának jelentőségét. Azért a reformátorét, aki nem a világot akarta megváltoztatni, hanem az egyházat és a keresztyéneket hívta megtérésre. De ahol ezt a szavát meghallották és megértették, ott az egyház és a keresztyénség áldássá, élet és megújulás forrásává lett a világ számára is.

A lutheri reformáció mai nemzedékének résztvevői azonban ma nem magas szárnyalású emlékbeszédet fognak hallani, hanem azt a gyakorlati üzenetet, amely Luther örökségének konkrét mondanivalója Isten 21. századba induló mai népe számára. A két forrás, amelyből meríték, Luther utolsó igehirdetése és halálos ágyának utolsó órája.

Három nappal halála előtt, 1546. február 15-én, a Vízkereszt ünnepe utáni 6. vasárnapon prédikált utoljára szülővárosának, Eislebennek Szent András

* Elhangzott az Evangélikus teológiai Akadémián 1996. február 18-án.

templomában. Jézusnak a bölcsek előtt elrejtett szavait, majd a megfáradtakat és szenvedőket bátorító mondatait tolmácsolta egyfelől rendkívüli szenvedéllyel, másfelől páratlan empátiával. Amikor pedig infarktusa következtében érkeztek utolsó percei, ajkai a zoltárírók és az evangélisták örökérvényű igéit suttogták.

A még három nap előtti életerős prédikáció és az Isten tenyerébe hanyatló utolsó óra kettős üzenetét tolmácsolom most az ünnepi hallgatóságnak. Elsőként ezt:

A lutheri életmű kétfrontos harca ma is kötelez!

Az a szenvedély, amely a reformátor küldetését élete végéig jellemezte, két irányba mutatott és mutat ma is. A két megcélzott egyházi jelenség ellentétes irányú volt ugyan – és ma is az –, ám közös jellemzője mégis a de-formáció. Az egykori pápás egyház deformációja kultikus, a rajongó csoportoké pedig extatikus előjelűnek nevezhető. Luther kettős harca élete végéig e két veszélyforrás felismerését szolgálta és azok reformációját szorgalmazta. Rég letűnt már a Borgiák és Mediciek, de ugyanúgy a Karlstadtok, Münzerek és Scwenkfeldek kora. A kultikus pernye azonban és a rajongó tűzcsóva is máig látható a keresztényiség egén.

Az egykori pápás egyháznak sokszor papi kultuszbába burkolt középkori hiedelmeit, sőt babonáságait bizonyára legyőzte az európai felvilágosodás. Maradványaival és következményeivel szemben azonban ma sem maradhatnak némák a lutheri örökség letéteményesei. Szólnunk és küzdenünk kell ma is a lelkiismeret megkötözése, a hierarchikus kényszer, a purgatóriummal való fenyegetés, az érdemszerző búcsúk, a bigottság, a bálványimádás, a szolgai engedelmesség, az égi látomások, a „könnyező Madonnák” és a babonás ereketisztelet ellen. Csak így maradunk protestánsok, a szó kettősen igaz értelmében. Tiltakozva minden lelki kényszer ellen, ugyanakkor tanúskodva a felismert igazság mellett.

Luther azonban utolsó igehirdetésében nemcsak a kultikus deformáció Szent-József-nadrágos visszaélései ellen emelte fel szavát, hanem a Schwärmerek, a mindenütt nyüzsgő rajongók ellen is. A karizmatikusnak mondott extatikus mozgalmak ma világszerte – így magyar földön is – sokszor a szó szoros értelmében táncra perdülnek. Hódítanak fiatal és öreget, balgát és bölcset, kispolgárt és akademikust, szektást és politikust. Az egyház pedig hallgat? Vagy nem akar, netán nem mer konfrontálódni velük? Tétlenül nézzük, hogy szétszakítanak, sokszor szétzúznak korábban békés családokat, megkeserítenek tisztet, hívőt keresztyén szülőket, kereszt- és nagyszülőket. Széles skálája van ma is a münzeri és egyéb rajongó irányzatok örökségének. Ezoterikus csoportok, New Age és hasonlók egyik oldalon, bigott fundamentalizmus és jehovizmus a másikon. Lehet, hogy egyesek örülnek a történelmi egyház felaprózódásának, de meddig hallgathatnak Luther szellemi örökösei minden szektás és rajongó jelenséggel szemben, ha – mégha hitük nagyságát elis-

merjük is – az ellentétes a tiszta evangélium, a hit által való megigazulás tanításával?

Ha a lutheri életmű kétfrontos harca valóban kötelez, akkor ma, 450 év után – Ezékiel jövődöleése szerint – megélednek Luther wittenbergi csontjai, feléled a harcossal reformátor szelleme és megújulást hozhat a könnyen kényelmes álomba merülő mai nemzedék fiainak és leányainak.

A hattyúdalt zengő, bátor hangú, majd vigasztaló szavú igehirdetőnek, és a küzdelmes életét békecséggel lezáró haldokló óriásnak egy egészen más irányú és más indíttatású üzenete is van számunkra.

A teljes Krisztusra hagyatkozás nélkül sem a próbák tüzeiben, sem a halál kapujában nem tudunk helytállni!

A harcossal Luther hangja szelíddé simult és bátorítóan meleggé vált, amikor utolsó prédikációjában Jézusnak a következő szavaihoz érkezett: „Jöjjetek én-hozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és meg vagytok terhelve, és én megnyugvást adok nektek. Vegyétek magatokra az én igámat, és tanuljátok meg tőlem, hogy szelíd vagyok és alázatos szívű, és megnyugvást találtok lelketeknek. Mert az én igám boldogító, és az én terhem könnyű” (Mt 11,28-30).

A teológiai ellenefeivel küzdő reformátor tekintete ekkor egyszerre minden teológusok Urára, szeretett Megváltójára irányul. Eltörpülnek a felekezeti viták, háttérbe szorulnak a rajongók, szakramentáriusok és anabaptisták, mit számít már császár, fejedelem és bíboros: egyedül Krisztus neve fénylik. És mintha előre látná a hugenották szentbertalan-éjszakáját, a csepregi vérengzést, a gályarabok és caraffa-áldozatok kimondhatatlan szenvedéseit, a Bach-korszak evangélikus mártírjainak és századunk meghurcolt keresztyéneinek kálváriáját, – így vigasztalt: „Krisztus igéjében mintha azt akarná mondani: Tartsatok ki melletttem! maradjatok meg az én igémmel és történéjé, ami történik. Még ha megégetnek, vagy fejeteket veszik is, legyen türelmetek. Olyan édessé teszem azt, hogy el tudjátok azt viselni... Ha szenvedtek, erőt adok nektek, hogy még nevésetek is és kínatok ne legyen olyan nagy, az ördög ne tudjon annyira bántani. Járhattok égő parázon, az olyannak fog tűnni, mintha rózsákon járnátok. Olyan szívet adok nektek, hogy nevéthessetek, ha török vagy császár gonoszul gyötör és tombol is, csak jöjjetek hozzám! Ha teher, halál vagy kínszenvedés nyomaszt, ha pápa, török, császár támad is rátok, ne rémüljete meg: nem lesz nehéz elviselni, hanem könnyűvé és enyhévé teszem. Hiszen az én Lelkemet adom, hogy az a teher, amely elviselhetetlen volna a világnak, számotokra könnyű legyen...”

Lehet-e egy prédikátornak szebben zárni élete utolsó, és a mellkasi fájdalmai miatt megrövidült igehirdetését, mint ezekkel az igazán méltó keresztyén lelkipásztori szavakkal, a Krisztus erejére támaszkodó sziklaszilárd hittel? A három napra rá hirtelen bekövetkező végóra ugyanezt az üzenetet hagyta ránk. Egy éjjelen át tartó agonizálásnak óráiban háttérbe szorult minden egyházi szertartás. Hiányzott – hiány-

zott? – a gyónás, nem volt úrvacsoravétel, mellőzve lett a hivatalos lelkészi szolgálát. Ám ezek helyett akadozó ajkán újra meg újra felcsendült a haldoklók zsoltár-imája: „Kezre bízom lelkemet, Te váltasz meg, ó Uram, hűséges Istenem!” – Feltört belőle a 68. zsoltár igéje: „A szabadítás Istene megszabadít a haláltól!” – És két újszövetségi igét idézett: János 3,16-ot, az evangéliumok evangéliumát, majd Lukács 2,29 igéjét, az agg Simeon szavait: „Mostan bocsátd el, Uram, a te szolgálodat békességben, mert meglátták szemeim üdvösségedet!”

Eisleben főterének a városi jegyző által lakott egyemeletes házában 1546. február 18-án hajnalban végleg lehunyta szemét Luther Márton. Meghalt, de va-

lóra vált, az általa is gyakran idézett 118. zsoltár szava: „Non moriā, sed vivo et narrabo opera Domini.” „Nem halok meg, hanem élek és hirdetem az Úrnak cselekedeteit.”

Itt, ebben az ünnepi órában is az Úrnak cselekedeteit hirdeti reformátori életműve, utolsó igehirdetése és az élet Urával való találkozása.

Ránk hagyott öröksége: a kétfrontos harc kötelezése és a teljes Krisztusra-hagyatkozás adjon nekünk és a sokat szenvedett egyházunknak megújult hitet, élő reménységet és mindenek felett tántoríthatatlan Isten- és emberszeretetet.

Dr. Fabiny Tibor

75 éve alakult a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség

A jól előkészített alakulógyűlés 1921. július 11-én ment végbe Siófokon, a református teológusok országos konferenciáján.

A Kálvinista Szemle már 1920. április 18-án ezt írta: Minden érv ma a református diákszövetség megalakítása mellett szól. Ki van ellenc és miért?

Majd 1920. augusztus 15-én felelős szerkesztőnk hollandiai meghívása című hírben a következőket olvashatjuk: „Hollandiában a szigorúbb református szellemű hallgatók a Mott János-féle Evangéliumi Keresztyén Diákszövetségtől, mely általános keresztyén alapon áll, már évekkel ezelőtt különváltak és szigorúan református alapon szervezkedtek. Jelenleg négy ilyen református diákszövetség működik: három férfi és egy női. Ezek az idén szeptember 17-19-ig tartják közös konferenciájukat, amelyre felelős szerkesztőnket is meghívták. A meghívás célja a határozott református szellemű diákszövetségi munka bemutatása, és egy ugyanilyen jellegű mozgalomnak Magyarországon való megindítása. ... Jól esik látnunk, hogy a történelmi kálvinizmus talpraállításáért indított munkánk a távoli Hollandiában is érdeklődést és föltétlen megértést ébreszt. Hisszük, hogy ez az évek folyamán még csak fokozódni fog és más országok határozott reformátussága részéről is meg fog nyilvánulni.”

1921. július 19-én már boldogan jelenti a Kálvinista Szemle, hogy a református teológusok országos konferenciát tartanak Somogykilitiben, a Balaton partján. A Szemle a legnagyobb örömmel üdvözli ezt a bizonyára komoly eredményekkel járó gyűlést, mely egy láncszem akar lenni abban a munkában, melynek célja a magyar Református Egyház talpraállítása.

Július 10-én a vezércikkben ezt olvashatjuk: „A négy református Teológia ifjúsága gyűlésezik ezekben a napokban. Vágyva vágnak ugyanis, hogyha talán nem is kifogástalan tudással, de ifjú lelkiük teljes buzgalmával, idealizmusuk minden tisztaságával szembenézenek a rájuk várakozó küzdelmes és felelősségteljes élet sok-sok tennivalójával. Meleg szeretettel köszöntjük anyaszentegyházunk jövődőlkipásztoraikat, kik már most, a tanulás éveiben tisztába akarnak jönni jövődől hiva-

tásuk százféle elméleti és gyakorlati problémáival, és azok rengetegében el akarnak igazodni.”

A közvetlen előkészületek során *Sebestyén Jenő* 1921. június 23-án Fonyód-Bélatelepről levelet írt a konferencia egyik rendezőjének. „Kedves Tiszteletes Úr! Legyenek éberséggel a konferencia jó rendjére és főleg szellemére vigyázván. A S.D.G. megalakulását még az idén ne forszírozzák. De ha egyhangú, vagy túlnyomó egyetértéssel lehet, csinálják meg...”

Június 28-án újabb levelet küld *Sebestyén Jenő*. „Arra kérem az urakat, küldjenek egy nyomtatott programot Prof. D.T. Hoekstra Kampen, Holland címre és ha lehet, üdvözöljék őket egy levelező lapon. Kíváncsi vagyok, hogy *Töltéssyék* meg tudnak-e jönni a vasúti sztrájk miatt Ausztrián át. Isten áldja meg mindnyájukat. Sok áldást és örömet kívánok a konferenciának. Szeretettel üdvözli az egész sereget igaz hívük és szolgatársuk: *Sebestyén Jenő*. Szép, kerek, de nem túl-hosszú tudósítást írjon valaki a Kálvinista Szemlének is.”

E konferencia és a Szövetség megalakításával kapcsolatban jelentős volt *Csontos Béla*, *Hegyi Sándor*, *Komáromi János* és *Töltéssy Zoltán* teológiai hallgatók tevékenysége. Ők a Budapesti Teológiai Akadémia Internátusának I. emeleti 5. számú szobájában együtt laktak és leghamarabb értették meg több társukkal együtt *Sebestyén Jenő* elgondolását a Soli Deo Gloria Szövetség megalapítására vonatkozóan. Együtt tartottak elmélyült bibliatanulmányozást, közös imádkozást, testvéri, baráti csoportot alkottak a református hitvallásos alapon álló Szövetség létrehozására.

Teológuskonferencia Kilitiben címmel örömmel számolt be *Hegyi Sándor* a Kálvinista Szemle 1921. július 24-i számában arról, hogy a református keresztyéniség hitvallásában testvérekké lettek a négy, egymástól százados tradíciókkal elválasztott Teológia hallgatói. Egy szívvel és lélekkel vallották, hogy egyházi és nemzeti talpraállásuknak egy feltétele van: *megreformálni* a nemzetet az egyház által, és az egyházat az evangélium által.

Mintegy ötven főből álló csoport vándorolt a kon-

ferencia idején Siófokról Kilitibe és vissza. A délelőtti előadások Kilitiben, a délutániak Siófokon voltak. *Gyűlvész István* a konferencia céljáról, Töltéssy Zoltán a módjáról, Komáromi János a külső eszközökről szólt, melyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. A konferencia minden napja bibliatanulmányozással kezdődött. Tárgyalták a testi és szellemi kísértéseket és foglalkoztak ezek legyőzése érdekében a Szentlélek erejével.

Elhangzott és megtárgyalt előadások:

Jézus Krisztus személyisége.

A teológus az Úr színe előtt. A csendes órákban tudunk személyes összeköttetésbe kerülni a mi mennyei Atyánkkal. Egy hozzászóló azt állapította meg, hogy ez az előadás volt a konferencia lelke.

Zajti Ferenc: Egy lelkipásztor belső életéből. (Oberlin naplója alapján.)

Töltéssy Zoltán: A református keresztyénség és a teológiai irányok. Rámutatott az előadó a hitvallásos teológia felsőbbségére, hangsúlyozva azt, hogy a legnagyobb teológusok Magyarországon ez irány szerint fejlődnek. Itt állapította meg a konferencia azt, hogy az általános evangélizáció mellett szükség van a református evangélizációra, és ezzel együtt a Református Diákszövetség megalkotására.

Gyűlvész István: A lelkipásztori ideál. Jézus Krisztus legyen eszményképe minden idők lelkipásztorának. Egy hozzászóló a pásztori levelek vonásaival ékes lelkipásztori ideált mutatta fel.

Tóth Endre: Lelkipásztori munka falun. Itt a helybeli lelkész gyakorlati tanácsait is készségesen hallgatta a konferencia.

Incze Gábor: Mai eszmeáramlatok.

Hegyi Sándor: A kálvinizmus mint világnézet. A kálvinizmus emeli az embert legmagasabbra: Isten munkatársává teszi.

A teológusok egymás közt és a társadalomban.

Szóke Imre: Az ifjúsági munkáról. Mint cserkész-tiszt, különösen hangsúlyozta a cserkészmunka fontosságát.

A konferencia jelmondata: „Te azért a munkának terhét hordozzad, mint a Jézus Krisztus jó vitéze” (2Tim 2,3).

A somogykiliti teológuskonferenciáról szóló tudósítást Komáromi János folytatta a Kálvinista Szemle 1921. augusztus 14-i számában.

Ebből megtudjuk, hogy Sebestyén Jenő egyik délután személyesen kereste fel a konferenciát. A jelenlévő holland testvéreinkkel részletesen ismertette a konferencia programját. Továbbá előadást tartott *Isten discóségéről*, a kálvinizmus felsőbbrendűségéről, s ezzel hamisítatlan pontos iránytűt adott a konferencia minden tagja kezébe. Minden akadály között, az élet ezerféle útvonaljában menjünk ezután, s legyen minden gondolatunk és cselekedetünk rugója: Soli Deo Gloria!

A négy református teológiának konferenciázó ifjúsága közül az alulírottak a következő *határozatokat* tették magukévá:

„1. Mi, akik jelen konferencián résztvettünk, Isten kegyelméből világosan megláttuk azt, hogy csak az lehet igazi lelkipásztor, aki találkozott lélekben Jézus

Krisztussal, mint az ő személyes Megváltójával, és aki élő összeköttetésben van az Örökkévaló Istennel. Kimondjuk tehát, hogy azokat, akiknek életében ez a találkozás sohasem történt meg, és ez az összeköttetés hiányzik, nem tekintjük igazi lelkipásztoroknak. Ebből levonjuk a konzekvenciát magunkra nézve is, és lelkünk bensőséges vágyakozásával a *csendes órák* minél gyakoribb megtartása által arra törekszünk, hogy Isten kegyelméből a mi életünkben megtörténjék ama nagy találkozás.

2. A fenti határozati javaslat alapján lelkileg egynek érezvén magunkat, megalakítjuk a Soli Deo Gloria Szövetséget (SDG), amelynek mindenki tagja, aki a fenti javaslatot magáévá teszi. A Szövetségben semmi tisztséget nem szervezünk, de a Szövetség az egyes Teológiákon helyi csoportokat állít.

3. Elhatároztuk, hogy 1922 nyarán Somogykilitiben II. teológuskonferenciánkat megtartjuk, melynek szervezésével az SDG Szövetség exponenseit bíztuk meg.

4. Az SDG Szövetség, hogy maradandó emléket állítson, elhatározta, hogy egész lelkesedésével és munkarejével hozzájárul a pápai teológus internátus létesítéséhez. E célra ünnepélyeket és gyűjtést rendeztet.

5. Elvben hozzájárul az SDG Szövetség a Teológus-Telep létesítéséhez. Zajti Ferenc és Komáromi János testvérünket munkájában támogatjuk, mind a Teológus-Telep, mind a teológus könyvkereskedés és könyvkiadó vállalat létesítésében.

6. A kiliti konferencia tiszteletteljes kéréssel fordul a négy református egyházkerülethez, hogy a négy református Teológián a valláspszichológia számára önálló tanszéket állítson fel.

7. A Soli Deo Gloria Szövetség jelmondatává választjuk: a 2Timótheus 2. rész. 3. versét: »Te azért a munkának terhét hordozzad, mint a Jézus Krisztusnak jó vitéze.«

Az Úr 1921. esztendejében, június hó 11. napján aláírtuk és életünkkel pecsételjük meg:

Daróczy Sándor, Zsíros József, Csizmadia Dániel, Halasi Miklós, Szóke Imre, Zombory Sándor, Fogarassy Dezső, Horváth László, Mirtse Árpád, Balogh Vilmos, Hegyi Sándor, Fekete Károly, Dr. Halmi János, Töltéssy Zoltán, Fábíán Gábor, Tóth Endre, Gáty Ferenc, Ury Ferenc, Csontos Béla, Perpáth Ferenc, Benke József, Vincze Károly, Dobos Dezső, Nagy Sándor Béla, Ecsedy Aladár, Apostol Pál, Szabó Zoltán, Baló Pál, Zajti Ferenc.”

1928-ban Töltéssy Zoltán egy kis ismertető füzetben így írt az SDG megalakulásáról:

„Különös látványnak volt tanúja 1921. július 11-én a siófoki, fából ácsolt színház üresen kongó nézőtere. A színpadon harminc egészen fiatal diákember állt körül egy korhadtlábú asztalt, s egyenként odalépve a gyenge alkotmányhoz, tollat mártva, aláírtak egy papírost. Közben a szívük mélyéből zokogott ki bánas, hazahívóan a kálvinisták híres zsoltára: »Te benned bíztunk eleitől fogva...« mintha csak Simándy Pál elhalt énekének lett volna a folytatása.

Kik voltak ezek a diákok és mit csináltak?

Harminc egyszerű, pénz nélküli kopott diák. Reformátusok, akiknek azonban e szóra kigyúlt a szemük,

mert nagy történelmi emlékezések váltak eleven erőké bennük. Mit csináltak? Valóban olyan drámai volt az a pillanat, mintha vérszerződés készült volna ottan, melynek végeztével mindnyájan megízlelték volna a közös kupába csorgatott egymás véréét.

Ez a harminc diák így alakította meg a magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetségét. Csendben, ahogy a nagy dolgok nőnek. A Balaton olvadt ezüstnek tetsző vizén egy habfodor sem mutatkozott. Az emberek közül senki sem gondolta, mi történt az elhagyott színház hétfő reggeli csendjében.

Megillet az emlékezés, amint a harminc közül a legkisebb papírra veti a nekünk olyan drága képet. Hosszú volna elmondani, hogyan vívódott a nagy gondolat, míg eleven valóság lett belőle. Kimenni az elhagyott magyar református diákság közé és szórni azt, amit mi Istentől kaptunk! Nem stréberek voltunk, akik akkor is mennek, ha senki sem küldi őket, hanem a szó legszentebb értelmében: *küldöttek*, akik gyáván és belső szorongásokkal indultunk neki, de ha már nekiindultunk, fanatikusan mentünk előre az utolsó lehelletig.”

Nagy Sándor Bélától, az alapító tagok egyikétől kértem emlékezést Töltéssy Zoltánról és az SDG megalakulásáról. Ő 1982. augusztus 29-én kelt levelében a következőket írta: „Töltéssy Zoltánnal 1921 nyarán ismerkedtem meg. Ekkor még mindketten teológusok voltunk. Ő Budapesten, én Sárospatakon. Részt vetünk az országos teológuskonferencián Siófokon. Ez egyben az SDG alakuló gyűlése is lett. A konferencia szellemi vezére Töltéssy Zoltán volt. Napokig tartott a zárógyűlés előtti megbeszélések arról, hogy alakítani kellene egy református szellemű diákszövetséget, melynek nem csupán teológusok lehetnek tagjai. Egy professzor vett részt a konferencián: Sebestyén Jenő. Ő maga is helyeselte a gondolatot. A zárógyűlést a siófoki színház termében tartottuk. Itt Töltéssy Zoltán felolvasta az SDG megalakulására vonatkozó javaslatát, s egyben ismertette annak programját. A fogadtatás nem volt egyértelmű. A hevesse vált vitában Töltéssy nyugodtan hallgatott, a végén indítványozta, hogy a jelenlévők énekeljék el a 90. zsoltárt és az éneklés idején mindazok, akik helyeslik az előterjesztett programot, írják alá az alapítási okmányt. Töltéssy Zoltán olyan szuggesztív egyéniség volt, hogy a jelenlévők többsége aláírta az alapító levelet. Később is fenntartottam vele a kapcsolatot.”

Hogy mi volt a hevesse vált vita tárgya, annak nem tudtam utána nézni. Feltételezhetjük, hogy az alapító okirat első pontjában meghatározott feltétel, miszerint a Jézus Krisztusnak, mint személyes Megváltónak elfogadása a feltétele annak, hogy valaki tagja legyen a Soli Deo Gloria Szövetségnek; akkoriban még egyesek előtt túl szigorú követelményként jelent meg. Ugyanis a teológiai racionalizmus még erősen tartotta magát egyes körökben.

A határozat 3. pontjában előre tervezett Somogykilitiben rendezendő II. teológus-konferencia elmaradt, de helyette volt 1922. június 28-tól július 2-ig Sárospatakon, Erdőbényén, Olaszliszván, és Vámosújfalun a konferencia 27 budapesti, 6 debreceni, 9 pápai és 16 sárospataki teológus részvételével. Jelen volt továbbá né-

hány lelkesítő pályára készülő VIII-os gimnazista és néhány református tanítójelölt is. Hat teológiai tanár és több környékbeli vallásos tanár valamint lelképásztor is megjelent. A Kálvinista Szemle 1922. július 22-i száma részletes beszámolót adott, kiemelve azt a kedves pontot, melynek során skóciai tapasztalataikról számoltak be Töltéssy Zoltán, Incze Gábor és *Parais Arpád*.

A Teológus-Telep, illetve konferenciázó telep ügye addig le nem került a napirendről, míg a balatonszárszói telephez hozzá nem juthatott a Szövetség, 1928-ban.

A Teológus könyvkereskedés és SDG könyvkiadó vállalat korán szolgálatba állott. Az iratterjesztésben Apostol János végzett először igen eredményes tevékenységet. Amint telt az idő, egymásután jelentek meg a könyvek a SDG kiadásában. Az első volt: Szűcs Ernő: *Győzelem a halál felett* című műve 1924-ben. Ezt *Dobos Károly* és Töltéssy Zoltán kezdeményezésére alakított sáfársági mozgalom keretében úgy adták ki, hogy Dobos Károly 80 dollárt, Töltéssy Zoltán 50 dollárt adott. A könyvből származó bevételt pedig az SDG Balatoni-Telep javára ajánlották. A továbbiak: *Csűrös István*: *Példának okáért* (1925). 242 illusztráció, gondolat. Kitűnő ifjúsági olvasmány. – *Böszörményi Jenő*: *Verőfényes úton* (1928). Pillanatfelvételek az életről, tele melegséggel, derűvel. – *Makkai Sándor*: *Öntudatos kálvinizmus* (1925). A református magyar intelligencia számára. Ez a könyv a magyar kálvinizmus újjászületésének szempontjait adja. A diákmunkának alapvető kézikönyvévé lett. Makkai Sándor: *Magyar fa sorsa*. – A vádlott Ady költészete (1927). Ez a könyv megnyerte az Erdélyi Helikon első nagydíját és egy csapásra eldöntötte az Ady Endrével kapcsolatos vitát. – *Szalonnás János*: *A református ifjú* (1928). – *Szalonnás János*: *A református leány* (1929). *Szalonnás János* mindkét könyve meglepően praktikus, tartalma építő erejű, egyben elvi megalapozottságú. – *Tavaszy Sándor*: *A kálvinizmus világmissziója* (1929). A témát három részben adja elő. 1. Mit jelent a világmisszió gondolata? 2. Honnan veszi a kálvinizmus a világmisszióra való igényét? 3. Hogyan és micsoda erő által tudja betölteni ezt az igényét? – *Makkai Sándor*: „Nem békességet” – *Evangélium és humánus*. Az evangélium szociális üzenete. *Evangélium és egyház* (1932). – *A nagy per*. *Zsidókérdés* (1933). Írták: *Kiss Arnold, Vámbéry Rusztem, Levatic László, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kühnelt-Leddin Erik, Sebestyén Jenő, Máté Elek, Milotay István, Berkes József, Bernát István, Ravasz László*. Ennek a könyvnek összeállításával is szolgálni akart a Soli Deo Gloria Szövetség: elindítani azt a bátor hangot, amely a tényekkel őszintén szembenéz.

Főnyad Dezső: *Bevezetés a diákmisziós munkába*. A Soli Deo Gloria Szövetség története és módszere (1936). A Mozgalom 15 éves határánál vezető-könyv lett. Ekkorra már a SDG Mozgalom behálózta az egész országot. Több mint 150 helyen dolgoztak a szövetség apró körei, a kollégiumok, néhány ezerre rúgott már diákjainak száma. Így előtérbe került a vezetők képzése. A szerző munkatársai: *Dobó László, Boleményi Margit, Torday Lenke, Morvay István, Paál István, Dobos Károly, Makay Miklós, Soós Géza, Péter János*.

Pap Béla: *Társadalmi rendszerváltozás: evangélium*

(1934). A könyv három dolgot tárgyal meg: 1. Mi az evangélium szociális üzenete a XX. század legégetőbb kérdéseire? 2. Hogyan és mennyiben érvényesül ez a szociális üzenet a modern ígihirdetésben? 3. Milyen főbb kísérletek történtek erre nézve a protestantizmus világában az elmúlt évtizedekben?

Szabó Lajos: Antikrisztus a Tiszánál (1935). A szerző megbízást kapott felsőhatóságától a Jehova tanúi között való dolgozásra. Két évig volt közöttük. Ez időben készítette feljegyzéseit.

Pap Ferenc: Bibliaolvasó kalauz Kálvin János Intitutiója alapján (1934). A Soli Deo Gloria Szövetség már 1926 tavaszán meghirdette a Kálvin-Brevárium megjelentetését, hogy a nehezen megszerezhető Kálvin-művek helyett legalább egy rövid, minden diák által olcsón megszerezhető könyvecskét adjon a kezünkbe. Ennek megvalósítására az Institutio megjelenésének 400 éves jubileuma adott alkalmat. Pap Ferenc nem az 1536-os, hanem az 1559-es Institutiót vette alapul. Egy 1617-es kiadás elején találta száz gondolatban összefoglalva az Institutiót, ezt dolgozta át magyarra. Tallózott emellett Kálvin magyarul megjelent műveiből is, latin nyelvű kommentárjait is forgatta. Az imádságokat a Jeremiás könyvéhez írt magyarázatokból vette. Ebben a kis bibliaolvasó kalauzban benne van hitünk legteljesebb és legtisztább tanítása összesűrítve, világos pontokba foglalva. Az Institutio megfelelő részeihez való bibliai részek kiválogatása által azt is kézzelfoghatóan és meggyőzően bizonyítja, hogy az Institutio minden tanítása mennyire szorosan és kizárólag Isten Igéjének tiszta tanításán nyugszik.

Kis magyar daloskönyv (1938). Ez az 5000 példányban megjelent kiadvány igyekszik az egész magyar népdalagyomány nyelvjárási és stílusbeli jellegzetességeit megmutató gyűjteményt adni. A megelőző kísérletezés próbáját kiállott dallamok kerültek bele ebbe a 40 népdalt tartalmazó füzetbe. 10 egyházi ének is van benne. Ezek a régi magyar református énekirodalom elkallódott pompás kincseiből valók. A tizedik, a gyűjteményt életre hívó Református Ifjúsági Mozgalom testvéri éneke: Új éneket mondjunk Öneki. A kis magyar daloskönyv szerkesztője – *Balla Péter*. Az Ajánlást *Morvay István* írta.

Ezen túl számos kisebb és nagyobb kiadványt jelentetett meg az SDG. Pl.: *Ravasz László: Két kérdés* (1921). *Bibliaolvasó kalauzok*, köztük: *Pap Géza: Út, Igazság, Élet. Bibliaolvasó Kalauz nyolc hétre napi jegyzetekkel* (Év nélkül). (Akkor még Bpest, VIII. Múzeum krt.10. II.e.12. alatt volt a Központ.) *Sándor Ernő: Tudakozzátok az írásokat* (1935). SOLI DEO GLORIA KISKÖNYVTÁR címen négy számot tudok felsorolni:

1. *Töltéssy Zoltán levelei, Kis Barnabás szeniortag előszavával* (1938. okt.31.). Kiss Barnabás volt az első magyar joghallgató, aki az amsterdami Szabad Egyetemen tanult.

2. *Református Ifjúsági Mozgalom* (1939. április hó). Szerzője *Morvay István*.

3. *Ravasz László: A nagy szakadék. Morvay Péter: Református Népfőiskolát.* 1939.

4. *Darányi Lajos: Siess keresztyén lelki jót hallani* (1939. szept.). A SDG Szövetség 1939. évi balatonszárzói vezetőképző konferencián elhangzott evangélicációs előadások rövid foglalata *Vatai László* előszavával.

Matolcsy Mátyás: Agrárpolitikai feladatok Magyarországon című könyve indította el a magyar földkérdéssel kapcsolatos irodalmat. SDG középiskolás *Collégium Szervezet* munkaprogram című kiadvány (H.n. é.n.) a 14-19 éves diákok számára szervezendő csoportok számára készült feltehetően 1929-ben, alkotója *Töltéssy Zoltán*. Tárgyalja a Collégium célját, jel-szavát, meghatározza a négyes programot: 1. Okosabb fej. 2. Jobb egészség. 3. Gazdagabb lélek. 4. Eredményesebb szolgálat (Lukács 2,52). A hetenként tartandó összejövetelen legfeljebb 15-20 résztvevő legyen. Minden alkalommal legyen bibliatanulmányozás és egy rövid előadás megbeszéléssel. Közzéteszi ez a füzet a heti összejöveteleket és a gyakorlati munka négy évi programját, továbbá a SDG Collégium alkotmánymintáját.

A Soli Deo Gloria Collégium KÁTÉJA 27 kérdés-feleletet tartalmazó kiadvány. Ennek ismeretéről kell számot adni annak a diáknak, aki a Collégiumnak felavatott tagja kíván lenni. Az avatást az Országos Központ küldöttje végzi templomi együttléttel alkalmával.

Mit akar az SDG Mozgalom? – címmel *Soós Géza* adott ki 1938-ban 24 oldalas kiadványt ezekre a kérdésekre adva választ: Kik vagyunk? Mit akarunk? Az elvi alap. Eszközeink, módszereink. Néhány szó a múlttól. Mozaikok munkánkból. Miből élünk? Mi nincs még? Mit kérünk? Soli Deo Gloria tagság.

Az Alapító Okirat 6. pontja terjesztette elő a kérelmet a Teológiákon a valláspszichológia számára önálló tanszék szervezésére. Ez a kérelem mintegy 70 év elteltével teljesült, amikor is a Budapesti Református Teológiai Akadémián *Pálhegyi Ferencet* választották a pedagógiai és pszichológiai tanszék vezetőjéül.

A Szövetség első esztendei

A megalakulást követően 3-4 éven át a belső élet fejlődésére törekedtek. Itt még teológusok között folyik a munka. A teendők gerincét a bibliakörök, a mozgalmas vitaesték és az egymással való barátság kiépítése adja. Azt tartották: ha százszor elbukik egy teológus mozgalom, emeljék fel a zászlót százegyszer. A baráti szövetség valójában egy család. Semmi mást, csak a magyar református egyházat akarják szolgálni. Meggyőződésük szerint a református keresztyénység a több hit kérdése. Az új elsőéves teológusok megnyerését rendkívül fontosnak tartják. Egymást buzdítják a naponkénti imádkozásra a mozgalomért. Ilyen jelszavakat tartanak szem előtt: Mikor rossz a kilátás, nézzetek felfelé! Vegyük komolyan Jézust! Add pénzed egy részét Istennek, százszorosan kapod vissza! Az a tag, aki a konferenciáról elmarad (kivéve betegség, haláleset) zárassék ki a Szövetségből. Vigyázzunk arra, hogy a kálvinizmus ne veszítse el az evangéliumot. Aki nem mindenek felett szereti Isten, az egyáltalán nem szereti Öt.

A nyilatkozat aláírása

1923-ban nyilatkozatot juttattak el tagjaiknak mintegy a szövetség megújításául és református egyházunknak missziói lélekkel való szolgálatául:

„Isten különös és meg nem érdemelt kegyelmét dicsérem abban, hogy engem szegény bűnöst az én Uram, Jézus Krisztus drága vérében megváltott és dicsősége szolgálatára elhívott.

A Soli Deo Gloria Szövetség programját magamé- vá teszem. Azaz mind életemben-halálomban, testemben-lelkemben Krisztus tulajdona, a református keresztyén életideált megvalósítani, Magyar Református Anyaszentegyházamat missziói lélekkel szolgálni, a református teológiát – úgy, amint a Heidelbergi Káté és a Második Helvét Hitvallás körvonalazza – megismerni, művelni és diadalra juttatásáért dolgozni, a kálvinizmus, mint világnézet, harcát megharcolni: egyszerűen Isten felségjogait életemben minden vonatkozásában érvényesíteni egyetlen céloknak tartom, éppen a Soli Deo Gloria Szövetség eszközeivel és módszereivel.

A Szentírást minden nap olvasom és szorgalmasan tanulmányozom.

A Szövetséget anyagilag támogatom, bárminemű munkájából a reám eső részt készséggel vállalom.

Amennyiben bármi okból a Soli Deo Gloria Szövetség tagjaival a fenti programot megvalósítani nem tudnám: becsületbeli kötelességemnek tartom ennek bejelentésekképpen a Nyilatkozat visszaküldését.”

A bibliakörvezető 10 parancsolata

I.

1. Alapul összefüggő hosszabb részt válassz és ügyelj a kontextusokra.
2. Szedd pontokba és írd le a textus vezető gondolatait.
3. Isten ígéje szóljon, te csak a gyakorlati megoldást keresd.
4. Készülj alaposan és tudományos fegyverekkel.
5. Legerősebb érv a személyes bizonyágtétel.

II.

6. Ne légy száraz és unalmas.
7. Ne feledd, hogy az idő alkalom.
8. Ne félj az ellenvéleménytől.
9. Ne engedd mellékvágányra térni a tárgyat.
10. Nem vezethetsz bibliakört, ha nem imádkozol tagjaiért.

Közli a Református Diákmozgalom 1925. februári 1. száma.

A budapesti Teológián az 1925-26. tanévben az SDG tagok három bibliakört szerveztek. Kettő minden nap találkozott, a harmadik hetenként háromszor. Ugyanezen időben az SDG leánybibliaköröket *Prohászka Gizella* közgazdasági egyetemi hallgató, *Sajó Margit* titkár, *Sághy Erzsébet* zeneakadémikus és *Sághy Ilona* vezették. A Református Diákmozgalom 1925. decemberi száma már 10 leánybibliakör műkö-

déséről ad hírt Budapesten. *Nagy Erzsébet* is bibliakört vezet. Sőt Debrecenben is megindult a leánymunka. *Szabó Irén* a főiskolás, *Patay Mária* a középiskolás leányok között dolgozik nagy buzgalommal. Pápán *Farkas Eszter* teológus, Pécsen *Horváth Laura* bölcsész, Szolnokon *Kohut Ilona* belmissziói munkás dolgoznak Isten kegyelmével a leányok között. A leánybibliakörök száma Budapesten és vidéken is egyre növekedett. 12 szolnoki leánydiák komolyan tanulmányozta a Szentírást. Dolgoztak Isten országáért bibliakörökben, vasárnapi iskolákban, kórházban és a fogházban. Egy bensőséges bibliakör eredménye volt az a vágyuk, hogy csatlakozzanak a SDG-hez – közli ezeket a jó híreket a Református Diákmozgalom folyamatosan.

Imaórák, imanapok, imahetek

Jézus így tanít: „Te pedig mikor imádkozol, menj be a te belső szobádba és ajtódat bezárva, imádkozzál a te Atyádhoz, aki titkon néz, megfizet néked nyilván” (Máté 6,6). Jézusról ezt olvassuk: „Amint elbocsátá a sokaságot, felméné a hegyre, magánosan imádkozni. Mikor pedig beestvéledék, egyedül vala ott” (Máté 14,23). A csendes magános imádkozásban növekszik igazán belső emberünk. Szükség van arra is, hogy a család tagjaival imádkozzunk együtt. Nyilvánosan is imádkozzunk iskolában, internátusban, háziistentiszteleten, bibliakörben.

„Az imádság a legcsodálatosabb erőforrás. Ha szeretted a református diákokat, imádkozol is értük, dolgozni is fogsz értük. Készülj a Soli Deo Gloria imanapjára” írja a Református Diákmozgalom 1926. januárban. Ebben az évben március 29-én volt az *imanap*. Az imanapi felhívás hálaadásra szólított azért, mert Jézus Krisztus kegyelmesen megváltott és dicsősége szolgálatára elhívott. Azért, mert egyházunkban ébresztette öntudatra Istennek Szent Lelke az alvó reformátusokat. Ez az ébredés mindjobban meglátja az anyaszentegyházat, Krisztus földi testét. Hitvallásaink óriási értéke naponként lett nyilvánvaló és református keresztyénségünk igazságai tisztán ragyogtak. Az SDG-s középiskolás munka mélységében és terjedelmében megnövekedett. A budapesti, kápolnásnyéki, zánkai, wekerle-telepi, és debreceni konferenciákon ezer diákhoz szólt és a Szövetség történelmi felelőssége ezeken a gyűléseken megerősödött. A szeniorosztály 23 taggal a Mozgalom mellé állt. Megindulhatott a diákok közti szociális munka. A Református Diákmozgalom havonta jelent meg. A leánymunka virágzásnak indult. A külföldi református diáksággal erősödött az SDG kapcsolata. A kérések közül az a legelső, hogy minden református diákhoz eljusson a Mozgalom üzenete.

1927-ben a novemberben tartott *imahéten*, a hazánkban lévő ifjúsági egyesületekkel, cserkészcsapatokkal együtt világszövetségi keretben mintegy 2 millió fiatalember volt együtt imaórán.

Folyamatosan egyre inkább valóra vált a Szövetség „Mit akarunk?” kérdésére a felelet: Józan, imádkozó, öntudatos református diákságot!

Heti összejegyzetek, hétfő esték a Központban

Az 1924-1925-ös tanév első felében tartott előadások: *Kuyper Katalin*: Kuyper Ábrahám és diákjai. *Csekey Sándor*: A halál utáni élet. – *Gombos Lajos*: A református keresztyén ember erkölcsi eszményképe; és: Az evangélium sorsa és az ifjúság. – *Sebestyén Jenő*, *Podmaniczky Pál*: A külmiszió jelenlegi helyzete. – *Hegyi Sándor*: Miért van szükség a református diákmozgalmra? – *Csontos Béla*: Isten szuverénitása. *Töltéssy Zoltán*: Az irracionális racionalitása. – *Bogdán Gyula*: Keresztyénység és szegénység. – *Szalonnás János*: Tapasztalataim az intelligencia és az ifjúság lelkipogondozása körül. – *Puskás György*: A rendőrök valláserkölcsei oktatása. – *Szöke Imre*: A természet és a vallás. – *Budai Gergely*: Diákfelelősség. – *Pálóczy Horváth Zoltán*: A szabadkőművesség. – *Sebestyén Jenő*: Életem érdekes emlékei. – *Csűrös István*: A magyar puritánizmus. – *Bilkei Pap István*: Krisztus a kételyek kereszttüzében.

1925 szeptemberétől a következő módon valósultak meg a hétfő esték: *Makkai Sándor*: A kálvinizmusról. *Szűcs Ernő*: Sub specie aeternitatis. – *Pruzsinszky Pál*: A Heidelbergi Káté. – *Kováts J. István*: Kálvin és Marx. *Ballagi Aladár*: Mária Terézia kora.

1926 februárjától: *Puskás György*: A rendőr-evangelizációról. – *Bogdán Gyula*: A kálvinizmus pedagógiai elvei. – A következő két előadó: *Dobos Sándor* és *Szónyi Sándor* volt. *Varga Sándor*: Böhm Károly a legnagyobb magyar filozófus. Majd *Császár Elemér* és *Gombos Lajos* következtek. Utóbbi a darwinizmusról szólt. *Töltéssy Zoltán*: Beszámoló a debreceni konferenciáról. – *Patay Pál*: A predestináció és az egyéni felelősség. – Feledhetetlen *Böszörményi Jenő* előadása a magyar néplélek humoráról, teaestély keretében. 1926 decemberében *Gombos Lajos* az ősemberről, *Sárkény József* a diákszerelmeletről tartott előadást. 100 leány és fiú vett részt a kedves összejegyzetelen. 1927. február 7-től *Balla Antal*: A kálvinizmus és a gazdasági élet egymáshoz való viszonya. – *Pap Géza* a nyomtatásban lévő *Ady-tanulmányt* ismertette. – *Balla Antal*: A kálvinizmus és a demokrácia. – Majd *Göde Lajos* előadása következett. *Sebestyén Jenő*: Készülődés az életre. – *Hegyi Sándor*: Szabó Dezső röpirata a magyar protestánsizmusról. – *Sebestyén Jenő*: Az új magyar kultúra és a kálvinizmus. Két alkalommal. – *Gombos Lajos*: Ibsen morálja. – *Kováts J. István*: Kálvinizmus és demokrácia. – *Sebestyén Jenő* elnök: A magyar kálvinizmus és 1848. március 15-ike. – *Balla Antal*: Államosítási törekvések Magyarországon. – *Ákom Lajos*: A zene, mint prédikáció. – *Bogdán Gyula*: Az ember aki van, aki nincs és aki lehetne. – *Töltéssy Zoltán*: Vetített képek bemutatása Krisztus életéből. *Dobos Károly* és *Novák Lajos*: Beszámoló az amerikai diákéletéről. – *Veress Jenő*: A modern irodalom problémái. – *Vasadi Balogh György*: Közgazdasági problémák. *Kontra Aladár*: A szabadkőművesség rejtelmei. – *Batiz Dénes*: A tuberkulózis.

1928. április 30-án *Dr. Hepp W.* az amsterdami Kálvinista Szabad Egyetem tanára: A dogmák jelentőségéről és értékéről tartott előadást, *Horváth László* alapító tag tolmácsolásával. *Hepp* professzor magyarországi látogatása alkalmával az SDG-nek a Régi

Képviselőházban tartott ünnepségén is előadást tartott *Sebestyén Jenő* tolmácsolásával: A kálvinizmus világhivatásáról. Sürgette a nemzetközi kálvinista iroda, folyóirat, konferencia munkába állítását.

1928 őszétől a hétfő esték a szerda esteken folytatódtak. *Kulifay Albert* összeállította azoknak egész anyagát egészen 1948-ig. Olvasható A református Ifjúsági Egyesületek és Mozgalmak Magyarországon a XX. században című kötet (Bpest, 1993) 456-646. oldalán.

A hétfő és szerda esték az SDG Szövetség szellemi kohói voltak annak jegyében, hogy Isten megismerését követően földi hivatásunkat a legjobban igyekszünk Isten dicsőségére betölteni. A diák tehát készüljön fel teljes öntudatossággal az életre is, hogy azt a leki fegyverekkel felöltözött református emberhez méltó módon élje le.

A budapesti virágvasárnapi- és a balatonszárszói nyári konferenciák jelentősége

Az első budapesti virágvasárnapi konferencia 1927. április 10-11 és 12-én volt. A résztvevők száma egyszerre félezerre növekedett. Ez a megmozdulás mindennél jobban bizonyította azt, hogy az SDG Szövetség célkitűzése helyes és áldásos erejű. Jelek mutatkoztak itt, amelyek jövődőt ígérnek. A Soli Deo Gloriában, mint ébredési mozgalomban minden a diákság Istenben bízóját erőfeszítése útján történik, s a diákság lelke mélyéről tör fel. *Íffakat íffak által* megnyerni Jézus Krisztusnak, az Ő Királysága szolgálatának, *kisebb közösségből indulva a nagyobb megszervezésére*. Ezekben a mozzanatokban van az SDG eredményeinek titka.

A következő években egyre nagyobb számban gyülekezett a virágvasárnapi konferenciára református diákságunk. Az ilyen nagyszabású megmozdulások az élő reménység kényszerítő erejével fokozták a Szövetség munkásainak semmi áldozattól vissza nem riadó szolgálatát.

A Református Diákmozgalom 1928 májusi számának vezércikkében olvashatjuk a következőket: *A testé lett imádság*. Amiótt annyiszor imádkoztunk, amiótt évek óta dolgozunk, íme Isten kegyelméből valósággá lett. A Balaton legszebb részén üdülőtelepet vettünk. Van most már állandó pihenő és konferenciázó helye a református diákságnak! Ma este adj hálát Istennek ezért a nagy ajándékért és határozd el magadban, hogy minden erőddel segítségére jössz e nagyszerű hely továbbépítésének! „Aki velem nincs, ellenem van, aki velem nem gyűjt, tékozol!” A szárszói üdülő villájának fényképét is ott láthatjuk ez írásnál.

Az első szárszói konferencia 1928. június 28-tól július 2-ig volt, főiskolás fiúk részvételével. Résztvehetek ezen: a senior, rendes és vendégtagok, és a középiskolások utolsó évfolyamain tanulók is. A délelőtti program összefoglaló címe: A holnap feladatai; A délutániaké: Intelligens szemmel, hívő szívvel. Különös jelentőséget ad ennek a konferenciának az, hogy ez alkalommal alkották meg a Szövetség elvi programját, ami hosszú időre meghatározta a Mozgalom további fejlődését. Az elvi program első két bekezdése a következőket tartalmazza:

„A Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria

Szövetsége a történelmi kálvinizmus fellendítéséért és diadalra jutásáért küzd a magyar diákság világában. Jézus Krisztust Urának és Megváltójának vallja. A teljes Szentírásban foglalt isteni kinyilatkoztatásokat és parancsokat naponként imádságos lélekkel tanulmányozza. A Szentírás értelmezésében a történelmi konfessziók: a II. Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté alapján áll. Teljes erejével küzd a kálvinista világnézet diadalra jutásáért. Egyfelől a magán- és családi, másfelől a nemzeti, gazdasági és társadalmi élet minden vonatkozásában. Szent meggyőződése, hogy Isten a magyar református Anyaszentegyházat örökkévaló céljainak megvalósítása érdekében alapította és tartotta meg a századok viharaiiban, azért az SDG Szövetség tagjai Istentől kapott erőiket a Magyar Református Egyház megerősítésére és tiszta kálvini alapokon való megújítására kívánják fordítani.

Fent hangoztatott elvektől vezérelve az SDG Szövetség küzd azért, hogy Isten szuverénitása jusson diadalra minden magyar református diák életében, kötendő családi közösségében, annak a nemzetnek az életében, amelynek Isten kegyelme mindannyiunkat tagjává tett; egész gazdasági és társadalmi életünkben.”

Igen nevezetes a szárszói vezetőképző konferencia 1931 augusztusában. A csoportos bibliatanulmányozás mellett mind elvi, mind gyakorlati szempontból igen jelentős témákat vitatott meg ez a gyűlés. Pap Ferencnek két előadása volt: Isten szuverénitása az egyik, a másik pedig az egyház Efézus 2,19-22 szerint. Főnyad Dezső is két előadást tartott: A diák és a predestináció. Lukács 17,36 alapján kinyílt a predestináció titka: „Ketten lesznek a mezőn; az egyik felvételik, a másik ott hagyatik.” – Szöke Imre három előadásának címe: 1. A serdülő biológiai szempontból. 2. A serdülő értelme. 3. A serdülő vallásos és akarati élete. – Nádházi Bertalan előadása: Hogyan leszek jó bibliakörvezető? Kérdésekre felelet című megbeszélésen felmerült a kérdés: Hogyan tanulmányozzuk a Bibliát? A felelet lényege: A rendszeres olvasása a fő. Elhangzott az a felhívás is, hogy tanulmányozzuk a Heidelbergi Kátét!

Az 1931. augusztus 23-án tartott közgyűlésen jelen volt Baltazár Dezső püspök, Kováts J. István, Vincze Elek esperes, Kádár Mihály a Szövetség elnöke. Ezen a 10 éves jubileumi közgyűlésen megrázó erejű *Deklarációt* olvasott fel Kiss Sándor főtitkár. A Deklaráció kifejezi, hogy Isten előtti hálaadásban, imádságban és meghallgattatásban, reménységben és beteljesülésben, igaz testvéri közösségben összeforrva, a Lélek ünnepelésének őszinte mélységével hajtja meg fejét a Szentháromság egy örök Isten előtt a Szövetség 10 esztendősi jubileumán. Utal arra, hogy Isten Szentlelkének kényszerítéséből született meg a Szövetség. Emberi bölcsesség nem képzelte, kishitűség megmosolyogta, csak az örökkévaló Isten tudta, az alázatos hit sejtette, hogy ebben az egyszerű kezdésben a Lélek vezetése zsendült. Az indulás idejétől elkezdve a kételkedéseket megszegyenítő csodáknak szinte évről évre új munkamezővel bővülő hatalmas sora bizonyítja, hogy valóban Isten rendelése volt a magyar diákságért vállalt SDG munka. Konferenciák sorozatán öntudatra ébredt diákllekek szálltak síkra. A Collégiumokban

életet formáló barátság tüzeiben szent lelkesedéssel készülünk a magyar életben Isten országa diadalra jutatásáért. A deklarációt közölte a Református Diákmozgalom 1931. októberi száma. Református egyházunk vezetői és fiatalok nyilatkoznak az SDG küldetéséről. Most már egész egyházunk közvéleménye előtt nyilvánvalóvá válik a Mozgalom jelentősége.

E sorok írója ezen az 1931-es konferencián és közgyűlésen volt jelen először Balatonszárszón. Mind a konferencia, mind a közgyűlésen elhangzott deklaráció úgy megragadta, hogy ezt követően 10 éven át nem maradhatott el Szárszóról. Itt tanult meg saját szavaival imádkozni, és kapta az elhívást Isten dicsőségének szolgálatára. Ellenállhatatlanul hatott reá az az önzetlen szeretet, baráti készség és segítség, amit az SDG-ben ismert meg.

Most nincs mód arra, hogy a Szövetség egész életét végigkísérjük. Mégis szeretném az SDG jelentőségét Kiss Sándornak az 1933. január elsején elmondott, három évig tartó főtitkárságáról szóló beszámolójára utalva érzékeltetni.

Az SDG Szövetség életében összezsúfolva találjuk az új reformáció felé közeledő református egyház legjellemzőbb tüneteit. Három ilyen tünetet jelöl meg a jelentés. 1. Néhány ifjú ember imádságából tizenkét esztendő elteltével a semmiből ezer magyar református diáknak égőszíves tábora fejlődik és válik tényezővé a magyar életben. 2. Ez a tábor a legöntudatosabb és legmélyebb hit lelkével a kor legidősebb és legkézzelfoghatóbb kérdéseinek vonalán korszerűen épül bele az egyetemes magyar életbe. 3. Hitét a református keresztyénség megvalósított programjának a mérlegén méri le: kishitűség helyett a hit bátorságával cselekszik. Akit a Soli Deo Gloria gondolata megejt, az elfeledkezik magáról és életét adja az ügyért. Ha Kiss Sándor ebben a beszámolóban a Soli Deo Gloria Szövetség három esztendejének, minden eseményének sokaságát teljes egészében meg tudta volna örökíteni, a ma egyháztörténet-írója egyházunk kibontakozó korszakának legértékesebb adatait találná meg. Így is nyilvánvaló, hogy a főtitkári beszámoló mögött olyan odaszentelt életek lüktetnek, akik mindig pozitív úton haladtak és munkájuk öncélt nem ismert.

Mérföldkövek 1925-től 1938-ig

Megindul a Református Diákmozgalom	1925
Diákszociális Osztály	1926
Első virágvasárnapi konferencia	1927
Első balatonszárszói konferencia	1928
SDG Collégiumok munkájának indulása	1929
Főiskolás Fiúinternátus	1930
Középiskolás Fiúinternátus	1931
Főiskolás leányinternátus Új Magyarország című havi folyóirat	1932
SDG Menza 1933 – Középiskolás Leányinternátus	1934
A vidéki munka erőteljes kiépítése	1935

15 éves a Mozgalom 1936. A Zeneakadémia Nagytermében rendezett ünnepségen Ravasz László mon-

dott megnyitót, Főnyad Dezső pedig előadást tartott. Közvetítette a Rádió.

Majd az út Szárszó 1941-ig, amikor Veres Péter: „Mit tesz, helyesebben, mit tehet az ember, ha magyar?” – címmel tartott előadást. Szárszó 1942: Az ifjúság az új magyar szellemért. Testvériség konferencia Németh László részvételével. Következett Szárszó 1943, a Magyar Élet tábora: „Az ifjúság az új magyar szellemért” címmel. Ez a konferencia megpróbálta egyengetni az utat „az új Magyarország” felé.

1949. december 17-mondotta ki a közgyűlés az egyeleti jelleg megszűnését, közel három évtized után.

Napjainkban kezd újrászerveződni a Soli Deo Gloria Szövetség.

Dicsőség az élő Istennek!

Rácz Lajos

Irodalom

1. Főnyad Dezső: Bevezetés a diákmissziós munkába Budapest, 1936 – 2. A Soli Deo Gloria Mozgalom története és módszere. – 3. Kiss Sándor: Ifjúsági munka a magyar református egyházban. Gyakorlati teológiai magántanári dolgozat. Budapest, 1941 – 4. Rácz Lajos: Isten dicsőségének harcosa: Töltéssy Zoltán 1900-1932. Nagykőrös; 1991 – 5. A Református Diákmozgalom egyes példányai – 6. Soós Géza: Mit akar a SDG Mozgalom? Budapest, 1938 – 7. Tenke Sándor szerkesztésében: református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században. Tanulmányok, emlékezések, dokumentumok, különös tekintettel a Soli Deo Gloria Szövetség történetére. Budapest, 1993 – 8. Töltéssy Zoltán: SDG középiskolás Collégium. Szervezet. Munkaprogram (H.n. é.n.) – 9. Töltéssy Zoltán levelei. Kiss Barnabás szenior tag előszavával. Budapest, 1938 október 31. SDG kiskönyvtár I. évfolyam, 1. szám. – 10. A Kálvinista Szemle egyes példányai.

KITEKINTÉS

Evangelikus középiskolák a történelmi Magyarországon*

– D.Dr. Harmati Béla evangélikus püspök megnyitó beszéde –

Hölgyeim és Uraim!

Kedves Vendégeink!

Ezeréves a magyar iskola! Pannonhalmától Budapestig, Soprontól Pozsonyig, Eperjesig, Bonyhádig, Békéscsabáig, Aszódig, Szarvasig, Nyíregyházáig, Kőszegig és Orosházáig siklik most gondolatban a tekintetünk hazánk térképén. Statisztikák bizonyítják, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház számarányán jóval felül vállalt részt a nemzet oktatásában és nevelésében. Patinás régi intézményeink letagadott és gúzsba kötött tradícióinak újraéledésére rácsodálkozva mondjuk magunkénak is ezt az ezerévet. Iskoláinkból kikerült idősebb és fiatalabb nemzedékek vallomásai tesznek biznyságot arról a spirituális erőről, amely nélkül nem tudtuk volna végigharcolni történelmünk nehéz évszázadait.

Vajon mi teszi egyháziá az iskolát, mitől evangélikus egy oktatási intézmény? Hol és miben található azok az ismertetőjelek, amelyek megkülönböztetik a keresztyén nevelési rendszert a többitől? Talán az alapítás számít vagy az irányítás? Talán a stílus, a légkör, a tanrend vagy esetleg a hitoktatás magyarázza, mitől egyházi egy iskola? Régi igazság, hogy a nevelés nem pénzkérdés, nem épület vagy felszerelés vagy tanrend teszi az oktatást kiválóvá. Az oktatás, a nevelés tanár-kérdés, milyenek a pedagógusok!

Ne értsük félre! Természetes, hogy szükséges az

épület, a tanterem, a tornaterem, a modern felszerelés, a számítógép. Az anyagi eszközök hiánya nyomasztó lehet egy-egy iskola számára, ahogyan ma is tapasztalhatjuk. Ez a kiállítás azonban azt mutatja, hogy iskoláink titka a tanároknak volt, a „nemzet napzamosaiban” és ez a kiállítás nem csupán a régi intézmények felemlegetése, hanem főhajtás az egykori kiváló evangélikus tanítók és tanárok előtt.

Az elmúlt negyven évben gyakran hallottuk, hogy káros az ún. kettős nevelés, azaz az ún. természettudományos világnézet és a vallásos világnézet együtt. Evangélikus iskoláink azt mutatják, hogy ezekben nem kettősen, hanem tizenkettősen vagy huszonkettősen neveltek! Meg akartak tanítani minket, amit csak érdemes megismerni a következő nemzedékeknek, hogy teljes legyen a világvégük. Ugyanakkor a múlt, a jelen és a jövő végső világnézeti kérdéseiben arra tanítottak, hogy „a bölcsesség kezdete az Úrnak félelme” (Péld 9,10).

A reformációi hagyományokra építő evangélikus nevelés mai divatos szóval élve interdiszciplináris akar lenni. Szembe kell szállnunk a „csőlátással”, a szakbarbársággal. Az egyes tudományok szakági ismeretei, sőt az összefoglaló filozófiai tételek elsajátítása még nem bölcsesség. Olyan gondolkodásra, hozzáállásra, mentalitásra kívánunk nevelni az egyházi iskolák, ahol az evangéliumi hit, a jézusi erkölcs erőterébe kerül az ember. Életalapra, szilárd tartásra van szükségünk, amelyiknek a keresztyén jele szerint függőleges, Istenhez fűződő és vízszintes, az emberekhez kötődő kapcsolatai vannak, tiszteletben és szeretetben.

* Az Evangélikus Országos Múzeum kiállítása a millicentenárium alkalmából az Evangélikus Teológián – a Hittudományi Egyetemen 1996. április 26-án

Ma nemcsak a fiatalabb nemzedékek, hanem az egész magyar társadalom is nevelésre szorul. Tanulni kell a tiszta és az igaz szót, mert sok a hazugság és a durvaság. Olyan kevés a megértés, a türelem, a szeretet, az áldozat, a békeesség családban, munkahelyen és közéletben. Tanulni kell újra a magyar szót is, hiszen míg korábban kelet felé, most inkább nyugat felé, Amerika irányába kacsintgatunk és alig találni az utcákon már magyarul egy-egy feliratot. Egymás számára pokollá tesszük az életet, mert a szabadság követelése és gyakorlása nem jár együtt a felelősség megélésével. Szégyenteljes magatartás volt valaha a lopás, hazugság és erőszak, a trágár beszéd, ma sikk lett belőlük a közgondolkodás szerint és sajnos ebben a változásban a tömegtájékoztatási eszközök rossz példaadása a döntő.

A magyar társadalomnak ma és holnap olyan emberekre lenne szüksége, akik megadják másoknak azt a tiszteletet, amit maguknak is megkívnának és a közjő-

ért, a közösség javáért, a hazáért, népünkért áldozatot is tudnak vállalni és nemcsak a maguk hasznát keresik.

D. Ordass Lajos mártír püspökünket azért ítelték el hamis vádakkal 1948-ban, azért került a börtönbe és fosztották meg hivatalától, mert ellenezte az egyházi iskolák államosítását. Ki merete remélni akkor és ki hitte volna még 8-10 évvel ezelőtt is, hogy egyházunk egykor virágzó iskolarendszere nulláról indulva az államosítás után, 1989. szeptember 2-án újra kezdheti az oktatást a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium indulásával és ez év nyarára már 31 oktatási intézményt mondhatunk magunkénak, közte 10 középiskolát?

Ezeréves a magyar iskola és benne rejlenek ebben a történelemben evangélikus középiskoláink a történelmi Magyarországon. Ez a gazdag hagyomány, történelmi örökség arra kötelez, hogy ápoljuk tradícióinkat és hálát adjunk Istennek, hogy újra indulhatnak egyházunkban iskoláink és évről-évre bővíthetnek.

A Romániai Felekezeti Bibliatársulat és a Magyar Bibliatársulat találkozója Budapesten

(1996. május 6-10.)

A Román Orthodox Egyházat és kilenc más romániai egyházat (köztük a magyar nyelvű egyházakat) egybefogó Romániai Felekezeti Bibliatársulat és a Magyar Bibliatársulat – amelynek tizenkét protestáns és ortodox tag egyháza van, valamint munkájában megfigyelőként részt vesz a magyar Római Katolikus Egyház – négynapos tudományos tanácskozással és tapasztalatcserére találkozott Budapesten. Mindkét fél részéről előadások, ill. korreferátumok hangzottak el három témakörben: 1. Az etnikum jelentősége a Bibliában; 2. Az egyházak, mint a népek közötti közeledést elősegítő tényezők; 3. Az ún. új evangéliumi mozgalmak és az adott területen élő történelmi egyházak kapcsolata. Ezen túlmenően tájékoztatták egymást a két bibliatársulat képviselői az országukban folyó bibliafordítói és bibliaterjesztői munkáról, valamint az egyházak szolgálatának új lehetőségeiről. Külön figyelmet szenteltek a tanácskozáson a romániai bibliatársulat cigány nyelvre fordított bibliai szövegei magyarországi terjesztésének lehetőségére. Örömmel állapították meg, hogy a romániai magyar ajkú hívők Bibliával való ellátása zökkenőmentes. A két bibliatársulat képviselői ellátogattak Esztergomba, ahol a katolikus egyház képviselői fogadták őket, Szentendrére a szerb ortodox püspökségre és felkeresték a budapesti Román Ortodox Egyházközséget. Hasonló találkozóra a jövőben évenként kerül majd sor Romániában, ill. Magyarországon.

Etnikumok a bibliában

A.) Izrael és a népek

A keresztyénség legfőbb cselekvési normáit a Bibliában keresi és találja meg. Számunkra a lehető legtermészetesebb tehát, hogy a népek kapcsolatának kérdésében is a Biblia segítségével igyekezzünk tájékozódni. Amikor azonban ezt tesszük, nem szabad elfelejtenünk, hogy a bibliai kor ezredéves történelmét a Szentírás az élet legteljesebb komplexitásában állítja eléink. Az etnikai kérdés sem végső, kikristályosodott formájában jelenik meg előttünk, hanem vallási és pártérdekekkel, politikai és katonai törekvésekkel, gazdasági és jogüggyekkel, az állami és polgári élet legkülönfélébb eseményeivel bonyolult kölcsönhatás-

ban. A kijelentés az eseményeknek ebbe a végtelenül összetett láncolatába szövéődött bele.

Munkánkra vonatkozólag ebből két fontos következtetés adódik:

1.) A bibliai bizonyosságtételt a maga korának történelmi hátterén kell vizsgálnunk és értékelnünk: figyelembe véve azt a szellemi és kulturális közeget, amelyben az Ó- és Újszövetség népe élt; és főként azt, hogy szemlélete onnan, milyen irányban és milyen mértékben mozdult el.

2.) E dolgozat már pusztán terjedelmi okok miatt sem tűzheti maga elé azt a célt, hogy a folyamatokat említett gazdagságukban nyomon kövesse. Az események e bonyolult szövetéből a témánkra vonatkozó kijelentést szeretné inkább kiemelni.

1. Terminológia

A szavak olykor nagyon sokat elárulnak használóik szemléletéből. Az egyiptomi nyelvben pl. az *ember* szó csak a másik egyiptomira vonatkozhat. Az e körön kívüliekre egy *idegen*, *ellenség* árnyalatú külön szavuk van.

Bevezetőben tisztáznunk kell, hogy az „*etnikum*” szót e dolgozatban nem néprajzi¹, hanem történettudományi értelemben használjuk: „*valamely nép az ősi, átöröklött tulajdonságok és hagyományok, különösen a nyelv szempontjából tekintve*” (Gn 25,25 cf; Lk 13,32; Tit 1,12).

A fenti fogalmi meghatározáshoz hozzá kell tennünk, hogy az olyan modern fogalmak, mint pl. „*etnikum*”, „*nemzet*” vagy „*kisebbség*” az ókori népekkel – köztük a Biblia népeivel kapcsolatban is – némileg anakronisztikusak, és csak mutatis mutandis használhatók. E megállapításunkat mindjárt a terminológia is igazolni látszik.

a) *A népesség egészére utaló szavak.* Az „*etnikum*” szakszó alapjául a görög *ethnos* szolgál. A LXX ezt kevés kivételtől eltekintve a héber *gój* fordítására használja.² A modern fordítások rendszerint a „*nemzet*” szóval adják vissza. A BH Izráelt többnyire az *'am* szóval jelöli (LXX: *laos*; modern fordítások: „*nép*”). Pontos megfeleltetés azonban az egyes héber-görög szópárok között éppúgy nem lehetséges, ahogyan az érintett bibliai szavak és modern nemzeti nyelvi megfelelőik között sem képzelhető el teljes konkordantívítás. Mindkét szó jelentésspektruma meglehetősen széles, és jelentős átfedés van köztük. Különbségük leginkább abban fogalmazható meg, hogy a *gój*-ban több a politikai összetartozást sejtető elem, az *'am*-ban viszont inkább az etnikai-vérségi kapcsolat dominál. Természetes tehát, hogy Izráel maga is többízben megjelenik *gój*-ként, az *'am* többszáma pedig a nemzetekre vonatkozik. Fontos itt még megemlíteni, hogy bár a „*gójim*” egyértelműen az idegen népeket jelenti, *sensu malo* használata az Ószövetségre egyáltalán nem jellemző³, az egyszámú *gój* pedig végképp nem jelenik meg „*pogány* (azaz nem izráeli) személy” jelentéssel. A szemantikai változásnak ez a szakasza, már a talmudi korba esik. Ennek hatására azonban sokan visszavetítik az Ószövetségre.

A szóhajóhető további két szó: a mindössze háromszori előfordulású *'ammáh*, és a kizárólagosan költői szövegekben előforduló, archaikus *l'om* nem befolyásolja a képet, ezért ezekkel itt nem foglalkozunk.

A M és a LXX szóhasználata után meg kell még említenünk, hogy az Újszövetség nagyjából a LXX-től örökölt szóhasználatot él.

b) *A népéségen belüli rétegződést jelölő szavak.* A népek etnikai határa és a politikai határ rendszerint nem esik egybe. Még leginkább Dél-Palesztina nemzeti államainál (Móáb, Edóm, Ammón) található átfedés. A városkirályságokban azonban a politikai határok belül esnek az etnikai határokon, a nagy hódító államok határai pedig messze átívelnek az etnikai határok felett. Ezért azokat a szavakat, amelyekben a mi „*etnikai kisebbség*” fogalmunk elődeit kereshetjük, a nép egészén belüli rétegződést jelölő szavak közt találjuk.

gér, „*jövevény*”, „*idegen*” (LXX *paroikos*, [késői szövegekben gyakran] *prosélytos*). Az alapjelentés szerint *gér* mindenki, aki (rövidebb-hosszabb ideig) olyan nép közt telepedett le, amely nem a sajátja. Ábrahám és Jákób tehát Kánaánban illetve Egyiptomban egyaránt *gér*, hasonlóképpen Izsák a filiszteusok közt, vagy Dávid Ákisanál, Naomi családja pedig Móában. A törzsi berendezkedésű országban még az Efraim hegyvidékéről Gibeába elszármazott izráeli férfi is *gér* (Bír 19;16). A későbbi szövegek azonban az ország egyik helyéről a másikra vándorló izráelieket már nem tekintik *gér*-nek, hanem az őslakosság kisebbségben maradt leszármazottait⁴. Jogi helyzet tekintetében a *gér* a bennszülött (*ezrach*) és az idegen (*zár*) közé esik.

tósáb, „*idegen*”, „*zsellér*”. Meglehetősen közel áll az előbbihez (1Móz 23,4), ezért gyakran annak szinonimjaként jelenik meg (Zsolt 39,13; 1Krón 29,15), míg máskor tőle megkülönböztetve (4Móz 35,15). A *gér*-nél hátrányosabb helyzetű, nála kevésbé beilleszkedett. Nem önálló háztartásban él, hanem mások háznépéhez tartozik (3Móz 22,10). Olykor pusztán szociológiai (3Móz 25,35), máskor azonban inkább etnikai kategóriának tűnik (3Móz 25,45).

zár, „*idegen*”, „*más*”. E szó jelentésspektrumának íve az *idegen*-től az *ellenség* értelemig sok árnyalatot fog át; jelezve ezzel, hogy a „*másság*” keltette idegenségérzet milyen könnyen ellenséggé válik. A szó legszűkebb értelme szerint minden idegen, ami a törzsi határokon túl van. Házasság szempontjából pl. a más törzshöz tartozó már „*idegen*”. Szakrális cselekmények szempontjából „*idegen*” a „*laikus*”, aki nem tartozik Lévi törzséhez, sőt van olyan előfordulás, mely szerint az áronidákhoz képest „*idegen*” a lévita is. Tágabb értelemben a szó azokat az idegeneket jelöli, akikre a törvény nem vonatkozik, vagy legalábbis akik törvényen kívülnek tekintik magukat (Hós 8,12). Ézs (1,7) szavaiból arra következtethetünk, hogy az ilyenek azzal keltik az ellenséges dűlást, hogy gondolkodásuk és egész viselkedés-módjuk másságával megzavarják a szokott rendet.

nokri, „*idegen nemzetbeli*”, „*külföldi*”. Témánkat érintő valamennyi szó közül ez fogalmazza meg legélesebben az etnikai különállást. Az 5Móz 14,21 megkülönbözteti a betelepült idegentől (*gér*), mint annál távolabb állót. A 29,21 pedig a *nokri*-t távoli külföldről származónak mondja; de *nokri* az Izráel területén levő város is, ha nem izráeliek laknak benne (Bír 19,12). Hasonlóképpen az Izráelbe emigrált vagy házassággal odakerült külföldi is (2Sám 15,13; 1Kir 11,1.8).

ezrach, „*bennszülött*”. A teljes jogú, szabad izráeli polgárt jelenti rendszerint a *gér*-rel szembeállítva. A körülmételéssel betaglott *gér* vele azonos jogállásúvá válik. A szó kizárólag jogi szövegekben fordul elő, és sohasem vonatkozik az őslakosokra, hanem mindig a már letelepült izráeliekre.

2. Az etnicitás fogalma a Bibliában

Melyek azok a tényezők, amelyeknek a bibliai ember *összetartozás* és *elkülönülés* fogalmának kialakításában konstitutív szerepük van? Hámán a „*másság*”-

ot teszi felelőssé az etnikai elkülönülésben (Eszt 3,8). Szavainak támadó éle mutatja, hogy az *elkülönülés*, az *eltérő életvitel* és általában mindenféle *máság* ingerlő hatással van a környezetre. Az etnikum fenti definíciója szerint három megkülönböztető jegyet kell megvizsgálnunk, mint az etnicitás összetevőit. Ezek: a nemzeti elem, a hagyományanyag és a nyelv. Teljesen félreértenénk azonban feladatunkat, ha a bibliai fogalmak vizsgálatánál éppen azt a teológiai közeget nem vennénk figyelembe, amely e fogalmakat döntően alakította. Ez rokon ugyan a hagyománnyal, mégis – úgy véljük – megkülönböztetendő tőle. Mindezzel a következő sor alakul ki:

- a) a nemzeti elem,
- b) a hagyományanyag,
- c) teológia és
- d) a nyelv.

a) Arról, hogy a *nemzeti elem*-nek milyen fontos szerepe volt az összetartozás-tudat ápolásában, ékes bizonyosságot tesznek azok a gondosan vezetett – és különösen a kisebbségi helyzetben élők, vagy a fogásból hazatértek körében igen fontosnak bizonyult – genealogiák (Neh 7,61-64), melyekhez hasonlók a Bibliában ránk maradtak. A származás kutatásának és dokumentálásának különös fontosságot adott az, hogy Izráel történeti emlékezete szerint a nép egésze egyetlen őstől: Ábrahámtól, illetve közelebről Jákób/Izráeltől származik. Hasonlóképpen a nemzeti összetartozás tudata fejeződik ki abban is, hogy egy nép őséneket használja nemzeti névként, vagy – ami talán még ennél is kifejezőbb – az eponymon állandósult szókapcsolatait („*Izráel fiai*”, „*Izráel/Jákób háza*”, „*Izráel/Jákób magva*”).

Hogy pedig Izráel nem csupán önmaga felől gondoskodott így, hanem így tekintettek móábi, ammóni stb. szomszédaira, sőt – mint az ún. *népek táblája*⁵ mutatja –, az ismert valamennyi népre is, végképpen jól mutatja, hogy e nép szemében a közös eredet gondolata milyen fontos összetevője az etnikum fogalmának.

b) A másik fontos tényező a *hagyomány* összetartó ereje. Ennek fontos szerepe az etnikum fennmaradásában aligha vitatható. Izráel, amelyet vallási parancsok köteleztek a hagyományok gondos ápolására – amint azt többek között az ún. katechetikai credo (Dt 6) bizonyítja –, a családot tette a hagyományörzés egyik fontos bázisává. Az ősről szóló történetek az ünnepi asztalnál apáról fiúra hagyományozódnak, az atyákkal kapcsolatos ígéreteket az utókor nyilván tartja, és – mivel a *traditum* egyúttal *credendum* is – ezzel a jövő reménységévé teszi.

Aligha tévedünk, mikor azt állítjuk, hogy Izráelben a hithagyománynak legalább akkora, vagy még nagyobb szerepe volt az etnikai összetartozásérzés kimunkálásában és fenntartásában, mint a nemzeti elemnek. Voltak vérségileg rokon népek, akik hitben mindvégig idegenek maradtak Izráel számára, és voltak idegen elemek, amelyek Izráellel együtt éltek át az üdvtörténet egyes eseményeit, vagy elfogadták Izráel ezzel kapcsolatos hagyományait, és így betagozódtak a szövetségbe, egyszersmind pedig beleolvadtak az etnikumba.

c) *A teológia*. Az Ószövetség egy olyan nép Bibliája, amely önmagát Isten különlegesen kiválasztott népének tekintette, és annak tudatában élt, hogy egyedülálló viszonyban van a világ teremtőjével (*am sz^egulláh*: Ex 19,5).

Egy ilyen hitlátás természetszerűleg döntő módon befolyásolja mind a nemzeti önértelmezést, mind a többi népekről alkotott véleményt. Éppen ezért különösen nagy súlya van annak, hogy Izráel e teológiai háttér mellett is egy vérből teremtettnek vallja az egész emberiséget. A maga kiválasztott voltát nem valamilyen kiváltságos teremtettségi státusszal vagy etnikai felsőbbrendűséggel, hanem történeti okokkal – Jhvh-val való történeti találkozásával – indokolja. Bár természetes és létező valóságként számol az emberiség etnikai megosztottságával, fenntartja az egész emberi faj egységének gondolatát, sőt éppen a népek megosztottságának dokumentumának, az ún. *népek táblájának* közlésével indirekte megismétli: a világ másodszor is egy vérből népesült be. Izráel hite tehát a többi népeket is Jhvh tulajdonának (2Móz 19,5; Zsolt 24,1) és áldásai várományosának tekinti (1Móz 12,3b; 18,18b).

Ettől eltérő látást két esetben találunk:

- a) ha a nemzetek ellenséges magatartása Isten ítéletét kényszeríti ki, vagy
- b) ha Izráelnek a velük való kapcsolata a tiszta hitet sodorná végveszélybe.

Nem kívánjuk tehát elhallgatni, hogy az Ószövetség történetében és prófétai igehirdetésében gyakran találkozzunk nacionalista felhangokkal. Ezek azonban elsősorban nem politikai és nem etnikai fogantatásúak, hanem vallási gyökerekre, közelebről az említett két okra vezethetők vissza. Ez nem enyhíteni kívánja a fájdalom tényét, pusztán azt indokolni hivatott, hogy nem itt, hanem a „vallás és etnikum” cím alatt szólunk róla.

Izráel etnikai különállásának a népek nagy közösségében, a már említett kiválasztás-tudat nyújtott szilárd teológiai támaszt. Természetesen minden ilyen hit alkalmas arra, hogy a nemzeti öntudatoskodásnak és etnikai felsőbbrendűségnek tápot adjon. Kétségtelen, hogy – mint a kristályosodási folyamat részei – ennek nyomai ismét tetten érhetők a Bibliában. Am éppen a sokféle megnevezés (*kiválasztás*, *szövetség*, „*tulajdon*” *nép* [’*am sz^egulláh*], stb) váltakozása, valamint a félremagyarázások ellen folytatott prófétai vita mutatja, hogy Izráel legjobbjai soha nem privilégiumnak, hanem éppen elkötelezésnek tekintették a szövetséget (Ám 3,2; Ézs 49,6). És nem hagyható figyelmen kívül, hogy a kiválasztás teológiai indoklásában igen heves tiltakozással találkozunk az ellen, hogy Izráel etnikai sajátosságainak bármiféle szerepe lenne e tiszt elnyerésében (5Móz 7,7).

d) *A nyelv* (szápháh lásón) összeköt és elkülönít. Ennél fogva egyrészt szükségképpen döntő szerepe van az etnikai identitástudat alakításában, másrészt alkalmas arra, hogy az emberi kapcsolatokban konfliktusok forrása legyen. Éppen ezért feltűnő, hogy – noha a Biblia történeti elbeszéléseiben gyakran találkozunk a népek legkülönbözőbb szintű érintkezésével – a nyelv-kérdés, mint kommunikációs nehézség szinte egészen a háttérben marad. Még feltűnőbb, hogy míg az egyvérből te-

remtett emberiség etnikai megosztottsága természetesnek tűnik (1Móz 10), nyelvi megosztottsága nem. Az előző benne értetik a föld betöltésének áldásígéretében, az utóbbi, az egységes ősnyelv felbomlása viszont ítéletként (kényszerítő erő) jelenik meg. Érthető, hiszen a meg-nem-értés lehetetlenné teszi az együttműködést: békében gátolja az építést, háború idején pedig tovább növeli a nyomorúságot (Ézs 28,11; 33,19), de az idegen nyelv ugyanígy zavar forrása lehet a teológiai megértésben is (Ez 3,5-6). A hit zavartalan kommunikációjának helyreállításához nem kisebb erőre, mint a Szentlélek munkájára van szükség (ApCsel 2).

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a Bibliától idegen a nyelvkérdés bármilyen túldimenzionálása. Végtelenül természetesnek tekinti, hogy immáron minden népnek megvan a maga nyelve (1Móz 10,5.31), amelynek alapján adott esetben felismerhető (Bír 12,6; Mt 26,73). Ez azonban önmagában nem forrása a konfliktusoknak. Más nyelvekkel szemben tanúsított türelmetlenséget nem tapasztalunk, pusztán a saját nyelv elvesztése feletti keserű felindulást (Neh 13,23-25). Egyébként története során Izráel kétszer is cserélt nyelvet: először, amikor ősei nyelvét az általunk „héber”-nek nevezett nyugatsémi nyelvre cserélte, másodsor, amikor az arámról tért át. Mind ezt anélkül, hogy identitását eközben feladta volna.

B.) Izráel és a népek kapcsolata

A maga hosszú története során az Ószövetség népével éppúgy találkozunk uralkodói szerepben, mint kisebbségi vagy éppen szórvány helyzetben. Hogyan jelentkezik az etnikai kérdés ezek között a körülmények között?

1. A határokon belül

Izráel mind a törzsszövetségi korban, mind a királyság idején, sőt a fogság után is zárt magába etnikai kisebbségeket. Az ebből adódó problémakör összetett voltát már az „idegen” jelentésű szavak magas száma is sejteti. Egy ország életében természetesen az etnikai különbségeken kívül is sokféle belső rétegződés mutatkozik. Nem is mindig könnyű közöttük a „másság” különféle árnyalatait elkülöníteni, mert pl. az etnikai különállás jogi különállást is vonhat maga után; vagy megtörténhet, hogy egy etnikai kisebbség szociológiailag is zárt egységet képez. Mindenesetre az egyértelműen etnikai vonatkozású szövegek alapján, elmondhatjuk, hogy a maga korához viszonyítva Izráel jogrendjében feltűnően kevés a hátrányos polgárjogi megkülönböztetés. Igaz, ez a „kevés” általában igen fájdalmas pontokat érint, mint a *rabszolgaság, kamat*, stb (3Móz 25,44-46; 5Móz 15,3; 23,20-21). Hogy azonban e kérdések milyen erős belső vajúdat okoztak Izráel társadalmában, azt legvilágosabban a törvénygyűjtemény belső feszültsége mutatja, mert rendszerint megtaláljuk benne az összebékíthetetlenül ellentétes értelmű rendelkezéseket is: „*Ne zsákmányold ki a nyomorult és szegény napszámot, akár atyádfia, akár jövevény, aki országodban, városaidban lakik.*”⁶ Másrészt fontos tud-

nunk, hogy a *gér-ezrach* megkülönböztetés az esetek zömében éppen nem az eltérő jogállást fogalmazza meg, hanem a törvény előtti egyenlőséget hangsúlyozza (2Móz 12,49; 4Móz 9,14; 15,15.16).

Az etnikai határok áttörése. Egy nép azzal is sokat elmond etnikai látásáról, hogy a befelé nyíló ajtókat mennyire tartja nyitva, vagy éppen mennyire torlaszolja el. Itt azt a két héber szót hívhatjuk segítségül, amelyek az össznépi egységet fogalmazzák meg: a *gój*-t és az *am*-ot. Az előző inkább a politikai határok által jelölhető összetartozást írja le, míg a másik az összetartozás genetikai és etnikai elemeit hordozza inkább. Témánkhoz ez a második áll közelebb. A két (egyébként sokszor szinonim) szó különbségéből válik érthetővé, hogy az előbbi, a *gój* Istenre vonatkozólag soha nem fordul elő constructusi kapcsolatban vagy birtokragos formában⁷, csupán az *am* (Isten vagy *Jvh népe*, stb); jeleként annak, hogy pusztán a politikai határ nem köt Jvh-hoz. Az ó szövegségébe az etnikumhoz csatlakozás által lehet bekapcsolódni, ahogy ez a körülméltékedés jelében ki is ábrázolódik.

Az a sajátos kettősség tehát, amit a zsidósággal kapcsolatban ma is látunk – hogy ti. aki születésénél fogva zsidó, az akkor is annak számít, ha istentagadó, míg a kívülről érkező csak úgy válhat zsidóvá, ha a vallási parancsokat aprólékosan betartja –, csírájában már a bibliai korban megfigyelhető: az etnikai határok vallási úton törhetők át (2Móz 12,48). A *gér* beépülhet Izráel népébe azáltal, hogy vállalja annak történelmi múltját, hitét és hagyományait. Erről a körülméltékedés felvételével tehet bizonyosságot, ami egyben az etnikai beolvadás jele is. Önként adódik a megjegyzés, hogy az etnikai kapcsolatok rendezésének kényszerű valláscserebe rejtett útja számunkra, keresztyének számára járhatatlan.

Vallás és etnikum. Izráel történetében e kettő sajátos összeszövődésben jelentkezik. Láttuk, hogy az etnikumba a vallás kapuin át lehetett belépni. Említettük azt is, hogy viszonylag kevés hátrányos polgárjogi megkülönböztetés volt a *bennszülött* és az *idegen* között. Itt azonban a vallási megkülönböztetésről is szólnunk kell. Ilyet nagyobb számban találunk: a *gér* pl. fogyaszthat egyes, az izráeliek számára tilalmas ételeket, és megfordítva. Nincs kötelezve a vallás előírásainak betartására (körülméltelés, zarándokünnepek, stb), de kedvezéseiben sem részesül. Röviden azt mondhatjuk, hogy mindez egyszerűen *másságának* tiszteletben tartása. Meg kell itt jegyeznünk, hogy vannak olyan religio-szociális rendelkezések is, amelyek az idegenekre is vonatkoznak, mint pl. a szombati nyugalom, mely egyszerre parancs és kedvezés.

Isten népe más népekkel állandó kulturális, nyelvi és egyéb kölcsönhatásban élt. E kölcsönhatás egyrészt gazdagít, másrészt veszélyezteti az identitást. Ez utóbbira, az identitás feladásának veszélyére reagálnak azok az ószövetségi helyek, melyek a más etnikumhoz tartozók totális annihilációját követelik. Mögöttük a hit tisztaságának féltése áll. Ezek tehát ismét tagadhatatlan vallási indíttatásból származnak. A tárgyilagos vizsgálat törekvése azonban arra kötelez, hogy velük kapcsolatban megállapítsuk: az őslakosok kiirtásáról, nem mint megtörtént eseményről

olvasunk történeti beszámolókból, hanem mint követelményről a hitbuzgalmi írásokban, illetve szemrehányásként, pontosan azért, mert nem valósult meg. Így éppen bennünket, a Bibliát és a hit embereit intenek alázatra, és figyelmeztetnek a vallási féltékenységből eredő etnikai türelmetlenség kísértésére.

Az etnikum a polgári életben. Izráel – már korábban említett – teológiai látása szerint valamennyi nép Istené. E hite megkövetelte a kisebbség iránt tanúsított méltányos magatartást: „*Ha jövevény tartózkodik nálatok az országban, ne legyetek hozzá kegyetlenek! Olyan legyen a köztetek tartózkodó jövevény, mint a közületek való bennszülött! Szeressétek, mint magatokat, mert jövevények voltatok Egyiptomban*” (3Móz 19,33-34). A Thórában egész sereg hasonló szellemű rendelkezést találunk a törvény előtti egyenlőség biztosítására (2Móz 12,49; 3Móz 24,16.22; 4Móz 9,14; 15,29-30; 5Móz 27,19), a történeti könyvekben pedig sok olyan elbeszélést, amelyben idegen nemzetiséghez tartozók pozitív hősként szerepelnek (a kenizsi Kaleb, a jerikói Ráháb, a móábi Ruth, a hettita Uriás, stb). Sokan magas tisztséget töltenek be.

Itt-ott annak is nyomára lelünk, hogy Izráel mit tett az ösztönös fenntartás, vagy az öröklött gyűlölség oldása érdekében. Itt fontos szerepe volt többek között az olyan elbeszélések hagyományozásának, amelyek a szomszéd népekkel vagy az őslakosokkal való együttéléstről szólnak, pl. „*Ráháb megvédi a kémeket*”, „*Ruth története*”, stb. Ezeknek egyik gyöngyszeme „*Izsák és Rebeka története*”. Az ősatyának örökletes fenntartása van az idegenek iránt, akik egyébként hazájának őslakói⁸. Övintézkedést tesz, de hamarosan nemcsak az derül ki, hogy félelme teljesen alaptalan volt, hanem az is, hogy aggályosságával majdnem ő maga idézte fel a veszedelmet, amelytől rettegett (1Móz 26).

2. Izráel határain kívül

Az idegen iránti megértő magatartás követelményét a törvények gyakran indokolják azzal, hogy Izráel maga is megtapasztalta a kisebbségi sorsot: számkivetésben, fogságban és diaszpórában egyaránt. Eközben éppúgy tapasztalt megértést, ahogy népirtó szándékkal is találkoznia kellett. A rugalmas kormányzat pl. magától értetődőnek tekinti, hogy a kisebbségeknek saját nyelve és saját írásmódja van, és az udvari adminisztrátúra ezeken teszi közzé kiáltványait (Eszt 3,12; 8,9).

Az etnikai feszültségek és összecsapások okait kutatva olyasmiket találunk, mint a népességi arányok felborulása következtében a biztonság elvesztésétől való félelem (2Móz 1,9-10), vagy a szellemi fölény miatt támadt irigység (Dán 6,4-6), máskor meg a féltékenységgel párosult politikai ambíció (Eszt 3,1-6). Megjelenik még a tartós következményekkel járó po-

litikai melléfogás is (5Móz 25,17-19; 1Sám 15,2-3), valamint a sokszázados etnikai feszültséget okozó vallási féltékenység (Ezsd 4,1kk; Jn 4,9b; Lk 9,53).

A kisebbségben lévők feszültségoldó mechanizmusaik közül megemlíthetjük az idegenben magas beosztást betöltő Nehémiás vagy Dániel megbízhatóságát, amely nem állt ellentétben a hazájukhoz és hitükhöz való hűséggel, és Józsefet, a *judeus assimilans* példáját, aki benősül és idegen nevet vesz fel. A kettős névhasználatra több példát is találunk a Bibliában (Dán 1,7; Eszt 2,7; ApCsel 13,9), sőt a kettős állampolgárság sem ismeretlen (ApCsel 21,39; 22,25-28).

Keresztyén reménység. Az apostoli kor keresztyénei jórészt diaszpórában éltek. Hátrányos megkülönböztetést nem etnikai jellegű. Környezetükben viszont állandóan találkozhatnak e kérdéssel, sőt a korai gyülekezetnek magának is birkóznia kell a zsidókeresztyén-pogánykeresztyén etnikai feszültséggel. A kihívást a keresztyénség igen komolyan vette. Annak ellenére, hogy még saját tanrendszerét sem dolgozta ki, a társadalom örök égető kérdéseit: a nemek, kultúrák, etnikumok és szociológiai rétegek feszültségének kérdését napirendre tűzte. Az etnikai problémára kettős feleletet adott: a diakonátus intézményének felállításával gyakorlati megoldást keresett, dogmatikailag pedig az Úrban való egyenlőség megvallásával a hit folyamatos feladatává tette e kérdés megharcolását a jelenvaló világban. A Jelenések könyvében az a reménység szólal meg, hogy az etnikai-nyelvi különbségek nem fogják megakadályozni vagy csökkenteni a Bárány dicséretét, sőt az e gátak felett is áttörni tudó magasztalás csak teljesebbé teheti a soknyelvű magasztalás harmóniáját.

Hetényi Attila

Jegyzetek

¹„Bizonyos népre vagy népcsoportra valamely időszakban jellemző néprajzi sajátosságok összessége”. MNyÉSz II.s.v. „etnikum”. – ²Főleg amikor nem Izráelről van szó. – ³Bár egyes esetekben a fordítások élnek a „pogány” értelmező betoldással. – ⁴Vallási értelemben később a prozelitát. – ⁵1Móz 10. – ⁶5Móz 24,14. – ⁷Itt Zof 2,9 az egyetlen kivétel. – ⁸1Móz 20. (*Ábrahám és Sára Abiméleknél.*)

Források

D.I. Block, „Nations”, ISBE-3. p492-596. – R.A. Bowman, „Genealogy”, IDB-2. p363-365. – F.F. Bruce, Israel and the Nations, Exeter, 1975. – R.E. Clements, s.v. *gój* in TDOT-2. – J.W. Flight, „Nationality”, IDB-3. p512-515. – E.J. Hamlin, „Nations”, IDB-3. p515-523. – M. Jastrow, Jr., „Races of the Old Testament”, in Hastings (ed.) DB. Ext. vol. p72-83. – D. Kellerman, s.v. *gúr* in TDOT-2. – K.L. Schmidt, s.v. *ethnos* in TDNT-2. – L.A. Sniijders, s.v. *zár/zúr* in TDOT-4. – E.A. Speiser, „Man, ethnic divisions of”, IDB-3. p235-242. – H. Strathmann, s.v. *laos* in TDNT-4.

Az etnikum és annak jelentősége a Szentírás szerint

1. A népek keletkezése

A népek keletkezési problémája a földön összekapcsolódik Noé három fiával: Sém, Hám és Jáfet (1Móz 6,10; 9,18). Nőé, feleségével, három fiával és feleségükkel voltak az egyedüli élőlények akik, belépve a Nőé által készített bárkába – ahogyan Isten megparancsolta nekik (1Móz 6,14-16) – túléltek az özönvizet, amelyben „elpusztult minden test, amely a földön mozgott: madár, állat és vad, a földön nyüzsgő minden féreg és minden ember” (1Móz 7,21).

Az özönvíz után Isten „megáldotta Nőét és fiait, és ezt mondta nekik: Szaporodjatok, sokasodjatok, és töltsétek be a földet” (1Móz 9,1 és 7; 1Móz 1,28).

Nőé három fia népesítette be az egész földet (1Móz 9,19).

A Genézis 10. fejezetében ismerjük meg Jáfet utódait (1Móz 10,2-5), majd Hám (1Móz 10,6-20) és Sém utódait (1Móz 10,21-31).

Jáfet utódainak felsorolásával kapcsolatosan, a Genézis könyvében említve van, hogy ezek közül ágaztak szét jelentős számú szigetlakó népek, mindegyik a maga nyelve szerint (*glóssan*), nemzetségekre (*phylais*) és népekre vagy etnikumokra (*ethnesin*) tagolódva (1Móz 10,5).¹

Amikor Hám utódairól olvasunk, megtudjuk, hogy ők uralkodtak – többek között – Babilonon, Asszírián, Ninivén; a kánaáni népekről (Kánaántól származott Hám egyik fia) említik, hogy területük Szidóntól Gerár irányában Gázáig, és innen Sodoma, Gomora, Admá irányában Lesáig terjedt (1Móz 10,11-19).² Ebben a bibliai kontextusban olvashatjuk:

Ezek a Hám fiainak családjai (*phylas*), nyelvük (*glóssas*), országuk (*tais chórais*), és népük vagy etnikumuk szerint (1Móz 10,20).

A Sém és utódainak befejező elbeszéléseiben szintén ez a négy szó található (1Móz 10,31). Sőt, az egész Szentírásiban, amelyben Nőé utódairól van szó, három fiának említésekor (1Móz 10,5-31), egy nagyon fontos útmutatással találkozunk, amelyből a világ valamennyi népének az eredete vezethető vissza: „Ezek Nőé fiainak a nemzetségei, származásuk (*kata geneiseis*) szerint, népekre (*ethné*) tagolódva. Ezekből ágaztak szét a népek (*tón ethnón*) az özönvíz után” (1Móz 10,32).

Ennek az utolsó szövegnek jelentősége az, hogy Nőét a világ összes népeinek egyedüli atyja és ősatyjaként mutatja be. E tény kizárja – természeténél fogva –, a diszkriminációt a népek eredetére vonatkozóan.

Ezért, Pál apostol az athéni Areopágon tartott beszédében kijelentette, hogy „Isten aki mennynek és földnek Ura ... az egész emberi nemzetséget is egy vérből teremtette, hogy lakjon a föld egész felszínén, meghatározta elrendelt idejüket és lakóhelyük határait” (ApCsel 17,24.26). Pál apostol beszéde az athéni Areopágon hangzott el, a görögök előtt, akik büsz-

kélkedtek magas szintű kultúrájukkal és kigúnyoltak más népeket, amelyeket barbároknak neveztek.³

A szöveg elsősorban nem a faji, vagy a nemzetiségi méltóságot mutatja, hanem az emberi méltóságot, amely felül van minden más elhivatottságon, amelyhez egy élőlény eljuthat. Pál apostol, hirdetve az emberiség egységes származását, bizonyítja és fenntartja az egy Isten létét.

2. A dolgozat szótára

Az emberiség közös (egyedi) származásának létét fenntartva, 1Móz 10,32 verse, valamint az ApCsel 17,26 befejező része ismerteti azt, hogy Isten Nőé fiaiból az egész nemzetséget egy vérből teremtette. De a Nőé fiainak utódai bemutatásával kapcsolatosan, ismételve és hangsúlyozva, előkerülnek ezen szavak: törzs vagy család, nyelv, nép, nemzetség vagy nemzet és ország.

A család, törzs vagy nemzetség (*phylé*, lásd Lk 2,36; ApCsel 13,21 stb.) szavak az egyén legközelebbi családi körét jelentik. E kifejezést használjuk, amikor hangsúlyozzuk az egyéni és személyi jogot az élni és fejlődni akaráshoz, a családi hagyományokon belül, a szülők és rokonok ápolásában, örök tiszteletében. Ezzel a *phylé* fogalommal van kifejezve az Ó- és Újszövetségben Izrael tizenkét törzse (lásd, például Mt 19,28; Lk 22,30; ApCsel 13,21; Jel 7,4-9).

A második kifejezés, amely a szövegben ismételtelen megtalálható, az a nyelv (*glóssa*), mint az etnikum vagy nemzet szellemi fenntartója és különálló jele.

Az előbb említett szövegek (1Móz 10, 20, 30, 31, 32) harmadik kifejezése az ország, terület, tartomány (*chóra*), amely egy földrajzi területet mutat, ahol a törzs, az etnikum vagy nemzet fejlődik és él.

Végül, ugyanazokban a szövegekben találjuk a nép, etnikum vagy nemzet kifejezéseket (*ethnos*), amelyek egy kifejlődött népcsoport lelki és szellemi életét, humanus fejlődését igazolja.

Dolgozatunk alapvető szótára megtalálható az egész Szentírásban, és leírja a különböző népek létét és történelmét, amelyeket kellő szimpátiával és megértéssel kezel a Biblia fejlődésük és történelmük szempontjából, mert Isten „megengedi, hogy minden nép a maga útján járjon” (ApCsel 14,16).

A téma szótára: család (törzs), nyelv, ország (terület, tartomány) és nép vagy etnikum átlépi a mindenkori történelmet a jelen sajátosságaival együtt, és formát ad az életnek és az emberi létnek, akkor is, ha egyes országok elveszítik függetlenségüket, és akkor is, ha egyes népek megszállva tartanak más népeket vagy birodalmakat.

Ez a szótár, akár a benne összefoglalt valóságok, nem csak a történelmi időben található, hanem a következő időben is, amikor majd az utolsó ítéletnél, Jézus Krisztus előtt, valamennyi nép (*panta ta ethné*) megjelenik. Ez a tanítás megtalálható a Jelenések könyvében is, ahol leírja az örök életet: „az Isten di-

csősége által” megvilágosított várost, és egyben megmutatja, hogy a népek az Ő világosságában fognak járni (Jel 21,24). Sőt, az örök életben, ahol a világosság, a Bárány (Jel 21,23) „a népek odaviszik dicsőségüket és tiszteletüket” (Jel 21,26), ami nem más mint a világ valamennyi népének legmagasabb szellemi valósága.

3. A Bibliai nép és más népek. Az Ábrahámotól való áldás

Mózes 1. könyvében (12,1-3) találjuk Isten áldását egy igen fontos pillanatban, amikor Isten elhívja Ábrahámot, hogy a neki tett fogadalmát teljesítse. Amikor Ábrahámot Isten megszólítja, megmondja neki, hogy ő és utódai egy új területet fognak kapni. Másodsor, Ábrahámot úgy mutatja be, mint akit Isten nagy néppé tesz (*eis ethnos mega*). Ábrahámot Isten megáldja, és ő maga áldás forrásává lesz, mert Isten megáldja az őt megáldókat. Sőt, Ábrahám által „nyer áldást a föld minden nemzetsége” (1Móz 12,3). Isten Ábrahámot kiválasztotta, hogy egy nagy nemzetnek ősatya legyen. Isten nem felejtette el a föld más nemzeteit és népeit, ellenkezőleg, ezeket számon tartja, mint megáldandókat.

Az 1Móz 18,18-ban fontos megjegyzést tesz Isten a népek áldását tekintve, „Ábrahámotól nagy és hatalmas nép fog származni, és általa nyer áldást a föld minden népe” (lásd 1Móz 22,18 is). Ezekben a szövegekben kell megtalálnunk a messiási próféták jövendölését, amelyek hirdetik Jézus érkezését a földre, a zsidó nép sorából – utoljára Ábrahámotól –, akivel Isten a körülmetélkedés szövetségét kötötte, testi jelként annak a népek, amely az igaz Isten imáadásának adta át magát (1Móz 17,10-14). Az Újszövetségben Jézus Krisztus mint az „Ábrahám fia” van bemutatva (Mt 1,1).

Kiindulópontként vegyük 1Móz szövegét 15,6-tól, amelyben azt olvassuk, hogy Ábrahám hitt az Úrnak, aki ezért igaznak fogadta el őt; Pál apostol megemlíti, hogy amikor Ábrahám hitét megmutatta Istenben, nem volt még körülmetélve, mert a körülméletlés később történt meg, ami után Isten kicserélte Ábrám nevét Ábrahámmá (1Móz 17,5; és 17,10). Pál apostol következtetése az, hogy Ábrahám igaz lett hitében az Istenhez, körülméletlenül is, hogy atyja legyen mindazoknak, akik körülméletlenül létükre hisznek (Róm 4,11). Ebben a kontextusban Pál apostol megmutatja hitét, mint alapvető igazságot (Róm 4,12-16), amelyet Ábrahámnak adott Isten, mint ahogyan 1Móz 17,4-ben találjuk: „Sok nép atyjává tettelek téged” (Róm 4,17; 1Móz 12,3). Üdvösségi szempontból, mindazok Ábrahám fiai, akikben létezik a hit, ahogyan Pál apostol írja: „Értsétek meg tehát, hogy akik hitből vannak, azok az Ábrahám fiai. Előre látván pedig az Írás, hogy Isten hitből fogja megigazítani a pogányokat, eleve hirdette Ábrahámnak: „Te benned fognak megáldani minden népek” (Gal 3,7-8). Innen van a következtetés, hogy Ábrahámot mint a zsidó nép atyját választva, Isten megáldja benne a föld valamennyi nemzetségét, akik Jézusban hisznek, azaz „Ábrahám fiában” (Mt 1,1).

Az üdvösséghez elérkezett népekről szó van már a Zsoltárokban (Zsolt 2,8; 85,8-9), valamint Ésaiás

(2,3; 6,35) és Malakiás (1,11) prófétáknál. Simeon, aki igaz ember volt, amikor a gyermek Jézust karjába vette, ezt mondta: „meglátták az én szemeim a te üdvösségedet, amelyet készítettél minden nép szemé láttára, hogy megjelenjék világosságul a pogányoknak, és dicsőségül népednek, Izraelnek” (Lk 2,30-32).

4. A család, a törzs, a nép, az emberi lény ideális és szent környezete a nevelésre és fejlesztésre vonatkozóan

Minden személy egy család körében jön a világra, ami egy sejt, a törzs és nép fő összetevője. Amikor Pál apostol önmagát ajánlja, büszkeséggel fejezi ki: „én izráelita vagyok, Ábrahám utódai közül, Benjámin törzsből” (Róm 11,1), „zsidókból való zsidó” (Fil 3,5). Ez az apostol identitása és ennek az identitásnak alapján marad a Benjámin népéhez és a zsidó etnikumhoz való hozzátartozása minőség, amelyben Pál egyben Ábrahám utódja is. Továbbá, az apostol hozzáteszi személyi életrajzához: „Az én ifjúságomtól fogva való életemet, mely kezdetétől az én népem közt Jeruzsálemben folyt le, tudják a zsidók mindnyájan, ha bizonyoságot akarnak tenni” (ApCsel 26,4-5). Saul az a zsidó ember volt, aki a ciliciai Tárzuszban született és Jeruzsálemben nevelkedett (ApCsel 22,3), Gamáliél lábainál kapta a nevelést az ősi törvény szigora szerint, rajongva Istenért (ApCsel 22,3), ahogyan a zsidók valamennyien.

Saul személyisége és neveltetése, amit a ciliciai Tárzuszban kapott, azt a családi és etnikai kört mutatja, amelyben született és nevelkedett. Ez lesz a fiatal Saul felkészültségének az alapja a Szentírás, az Ószövetség tanulásában, mivel ez egy atyai törvény volt, amelyet Saul rajongással és meggyőződéssel szolgált. Felkészültsége hasznára vált a keresztyén missziói szolgálatában, mert az ótestamentumi felkészültségéből kiindulva, a törvényből – ahogyan ő nevezte az Ószövetséget –, megismeri a messiási irányzatot, azt a tényt, hogy Jézus a világ Megváltója. Ismerve a Törvényt, a Prófétákat és a Zsoltárokat, Pál apostol alapvető igazságokat tud kifejezni, mint: „a törvény nevelőnk volt Krisztusig, hogy hit által igazuljunk meg” (Gal 3,24), és „a törvény vége Krisztus” (Róm 10,4).

Ha Saul egy egyszerű zsidó marad a szórványban, aki nem érzi kötelességének a héber nyelv tanulását, vagy alapos elmélyedését a törvény elsajátításában, tehát ha nem úgy élt volna mint egy igazi zsidó, kétségtelen, hogy nem lett volna az apostoli Egyházban, olyan fontos szerepe az evangélium hirdetésében.

Pál apostol szeretetét tekintve népe iránt, idézünk egy pár verset a témával kapcsolatosan: „Nagy az én szomorúságom és szüntelen fájdalom gyötri a szívemet; mert azt kívánom, hogy inkább én magam legyenek átok alatt, Krisztustól elszakítva, testvéreim, az én test szerinti rokonaim helyett; akik Izráeliták; akiké a fiúság és a dicsőség és a szövetségek, meg a törvényadás, az istentisztelet és az ígéretek; akiké az ősatyák, és akik közül származik a Krisztus test sze-

rint, aki Isten mindenek felett: áldott legyen mindörökké. Ámen” (Róm 9,2-5).

Jézus az, aki a törvény szigora szerint tanít, a gyermekek, a szülők, a nép körében úgy, ahogyan az Ószövetségben találjuk. Így az Úr Jézus beintegrálódik az ő népe életébe, hagyományaiba és történelmi sorsába. Jézus Krisztus a törvény alá adta magát a körülmételek által, nyolc napra születése után, amikor a Jézus nevet adták neki (Lk 2,21). „Amikor leteltek a tisztulásnak a Mózes törvényében megszabott napjai, felvittek Jézust Jeruzsálembe, hogy bemutassák az Úrnak, amint meg van írva az Úr törvényében, hogy minden elsőszülött fiúgyermek az Úrnak szenteltessék” (Lk 2,21-23). Názáretbe visszatérve, József és Mária városába, a gyermek Jézus „növekedett és erősödött, megtelt bölcsességgel” (Lk 2,40) a szülői házban, az igaz József és Mária ügyelete alatt, „és engedelmeskedett nekik” (Lk 2,51). Szülei évente felmentek Jeruzsálembe a húsvéti ünnepekre (Lk 2,41). Amikor 12 éves volt, a húsvéti ünnepek alkalmával, Jézus ott maradt a templomban „a tanítómesterek körében, ahol hallgatta és kérdezte őket” (Lk 2,46). A felnőtt Jézus pedig meglátogatta a zsinagógákat és résztvett a szertartásokon. Olvasta a Törvényt, különösképpen is a próféták könyveit, és szombat napon tanított (Lk 4,16-21.31). A Megváltó erősen, eredeti és őszinte módon élt a zsidó nép körében, amelyből származott, együtt érzett a nép ideáljaival és reményeivel. Népével szemben végtelen szeretetet és megértést tanúsított, mélyen megrendült népének hitetlenségén és tehetetlenségén, hogy az Ő személyében az igazi Messiást, az Isten fiát, nem ismerték fel. Összetört szívvel mondja a Megváltó: „Jeruzsálem, Jeruzsálem! Ki megöli a prófétákat és megkövezed azokat, a kik tehozád küldettek, hányszor akartam egybegyűjteni a te fiaidat, miképpen a tyúk egybegyűjti kis csirkéit szárnya alá; és te nem akartad. Ímé, pusztán hagyaték nektek a ti házatok” (Mt 23,37-38). Jézus kárhoztatja a városokat „amelyekben legtöbb csodája történt, mert nem tértek meg” (Mt 11,20), szívében hordozva a bánkódást, hogy majd a végső ítéletben ezek számot adnak hitetlenségükért, és azért hogy elveszítették megmentésük lehetőségét, nem hallgatván az evangélium szavára: „Jaj neked, Korazin! Jaj neked, Bétsaida! Mert ha Tiruszban és Szidonban történtek volna azok a csodák, amelyek nálatok történtek, régen megtértek volna zsákban és hamuban!... Te is, Kapernaum, talán az égig emelkedsz? A pokolig fogsz levettetni! Mert ha Sodomában történtek volna azok a csodák, amelyek benned történtek, megmaradt volna a mai napig” (Mt 11, 21, 23).

Néha Jézus azt mondja, hogy csak „Izráel házának elveszett juhainhoz” (Mt 15,24) küldetett, megmutatván az evangélium befogadásának elsőbbségét népénél. Jézus kiküldi tizenkét tanítványát egy próbaszolgálatra, figyelmeztetve őket, hogy először a zsidóknak hirdessék az evangéliumot: „Pogányok útjára ne menjetek, és samaritánusok városába ne menjetek be; hanem menjetek inkább Izráel házának eltévelyedett juhainhoz” (Mt 10,5-6).

Jézus, amikor a kapernaumi százados erős hitét

látta, így szólt: „Bizony mondom néktek, még az Izráelben sem találtam ilyen nagy hitet. De mondom nektek, hogy sokan eljönnek napkeletről és napnyugatról, és letelepednek Ábrahámmal, Izsákkal és Jákóbbal a mennyek országában” (Mt 8,10-11).

Ebből a fejezetből kitűnik, hogy minden emberi lét egy etnikumból származik, amely az ember fizikai és szellemi létének legmegfelelőbb fejlődési körét biztosítja. Jézus és Pál apostol két példát jelképeznek az etnikum ideális mintáját adva; ők erős hitű és szófogadó fiai voltak népüknek, mielőtt az egész emberiség jótévőivé, jelentős személyekké váltak volna.

5. A népek – az evangélium címzettei

Amint fentebb bemutatuk, Jézus Krisztus az ő népe előtt hirdette az evangéliumot, és különösképpen az apostolok és más tanítványok felkészítésével foglalkozott, hogy elsajátítsák az ő igehirdetését, úgy, hogy majd az egész világ előtt hirdessék evangéliumát. Az evangélium hirdetésének parancsából kitűnik, hogy az apostolok feladata a jó hír eljuttatása minden néphez és kortársaikhoz. Így tudomást szerzünk az etnikai részről, mint az evangélium befogadóról.

Ebben a sorrendben megemlítjük, mint utolsó tanítást – amellyel az egyik evangélium befejeződik –, a következő szöveget: Elmenvén, tegyetek tanítványokká minden népeket, megkeresztelvé őket az Atyának és a Fiúnak és a Szent Léleknek nevében, tanítván őket, hogy megtartsák mindazt, a mit én parancsoltam néktek (Mt 28,19-20). A minden népek kifejezés (*panta ta ethné*) gyakori az Újszövetségben, hogy megmutassa azokat, akik előtt hirdetni kell az evangéliumot (Mt 24,9.14; 28,19; Mk 13,10; Lk 24,47; ApCsel 15,17; Róm 1,15; 16,26. stb.).

Tehát, az apostolok feladata az volt, hogy az élő misszionáriusokkal együtt, az evangéliumot az összes kortársaiknak tudtára adják. A *ta ethné* (népek) kifejezés természetesen sokszor előfordul, mint jel a keresztyénség hirdetésében (lásd, például ApCsel 9,15; 10,45; 11,1.28; 13,40; 15,17.19; Róm 9,30; 11,11; Gal 1,16 stb.).

A Megváltó egy másik parancsa az apostolokhoz – az igehirdetés terjesztésére – szintén szigorú, úgy mint a fentebb említett, amelyben Jeruzsálem a kiindulási pont és egyben irányító központ is, a „föld végső határáig”. Az ApCsel-ben Lukács továbbítja a Megváltó parancsát, amikor a Megváltó így mondja az apostoloknak: „Erőt kaptok, amikor eljön hozzátok a Szent Lélek, és tanúim lesztek Jeruzsálemben, egész Júdeában és Samáriában, sőt egészen a föld végső határáig (ApCsel 1,8; lásd ApCsel 13,47 is). Más kifejezéssel, az evangéliumi üzenetet így hirdetik: „minden teremtménynek az ég alatt” (Kol 1,23) és „minden népnek” (Mt 24,14). Főléleg hangsúlyozni, hogy a fent említett kifejezésekben, amelyekben a földrajzi dimenzió áll első helyen, a népekhez eljutott evangélium hirdetése szintén megtalálható, úgy mint a Mt 28,19-20 verseiben is.

Teológiai szempontból, a minden néphez eljutott igehirdetés azon a keresztyén tanulmányon alapszik, hogy egy az Isten, egy a közbenjáró is Isten és emberek

között: az ember Krisztus Jézus, aki váltságul adta önmagát mindenkiért, tanúbizonysággént (1Tim 2,5). Ő „üdvözítője minden embernek” (1Tim 4,10). János írja: „Krisztus engesztelő áldozat a mi vétkeinkért; de nem csak a miénkért, hanem az egész viláგért is” (1Jn 2,1-2). Ennél határozottabban fejezi ki magát a Jelenések könyvében, amikor azt írja az Isten Bárányáról: „mert megölettél, és megváltottál minket Istennek a te véred által, minden ágazatból és nyelvből és népből és nemzetből” (Jel 5,9). A Szent Lélek kitöltésével kapcsolatos események tipikus példái az evangélium terjesztésének, amikor Jeruzsálemben, a pünkösdi ünnepre kegyes férfiak érkeztek, istenfélő férfiak, minden nép közül, melyek az ég alatt vannak (ApCsel 2,5). Ebben az első misszionáriusi beszédben és az egyház történelmi létrejöttében, az apostolok megteltek Szent Lélekkel és különféle nyelveken kezdtek beszélni, úgy hogy minden résztvevő „a maga nyelvén hallá őket (az apostolokat) szólni.” „Megdöböntek, és csodálkozva mondták: Íme, akik beszélnek, nem valamennyien Galileából valók-e? Akkor hogyan hallhatja őket mindegyikünk a maga anyanyelvén?” (ApCsel 2,6-8). Ezekben a leírásokban található tehát az evangélium gyors elterjedésének titka az apostoli korszakban.

Értékelve a korszak misszionáriusi eredményeit, Pál apostol írja: „a jelek és csodák ereje által, az Isten Lelkének ereje által; úgyannyira, hogy én Jeruzsálemtől és környékétől fogva Illyriáig betöltöttem a Krisztus evangéliumát... Most pedig, mivel hogy nincs már helyem e tartományokban ... ha Hispániába megyek, elmegyek ti hozzátok” (Róm 15,19.23.24).

A „pogányok apostola” (Róm 11,13) nem csak misszionáriusi területéről szól, hanem alapos információt is ad arról, ahogy a Római Birodalom keleti és észak-keleti részén az evangélium 57-58 körül elterjedt, amikor Pál rómabeliekhez írt levele keletkezett. Mert a szavak jelentősége a következő: „Most pedig, mivel már nincs munkaterület ezeken a vidékeken..., amikor Hispániába utazom, el is megyek hozzátok” (Róm 15,23-24), hogy találjon területeket, ahol „Krisztust még nem tették ismertté” (Róm 15,20), a népek apostola Spanyolországba, a Római Birodalom nyugati részére ment.

Pál apostol a kolossébeliekhez írt levelében – amelyet első római fogságában írt (tehát 61-63-ban) –, megállapította, hogy az evangélium hirdettetett minden teremtménynek az ég alatt (Kol 1,23).

6. Az evangélium hirdetésének vallási következményei a különböző népeknél

A keresztyénség egyetemes vallás abban az értelemben, hogy a megváltást Jézus Krisztus adja, mert „Ő engesztelő áldozat a mi vétkeinkért; de nem csak a miénkért, hanem az egész viláგért is” (1Jn 2,2).

Annak ellenére, hogy a keresztyénség az összes népek vallása, nem szünteti meg az embereknek egy néphez vagy országhoz való tartozását, mint ahogy nem tünteti el a férfi és nő közti különbséget sem. Sőt, Pál apostol írja: „minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére” (Fil 2,11) és „minden nyelv Istent magasztalja” (Róm 14,11).

Figyelemmel követve az evangélium terjedését az apostoli korszakban, észrevevessük, hogy a népek bizonyos sorrendben hallják meg az evangéliumot: először a zsidóknak hirdették az evangélium (ApCsel 2-9), ők lettek az első keresztyének is (ApCsel 2,41). A Szíriai Antiókhiaiban, a misszionáriusok, akik az István miatt támadt üldözés következtében szétszóródtak (ApCsel 11,19), először hirdették az evangéliumot „a görögöknek is...”, és hirdették az Úr Jézust. És az Úr keze velük volt, úgyhogy sokan hittek, és tértek meg az Úrhoz” (ApCsel 11,20-21). Ezután következtek Pál apostol missziói útjai, amelyek lehetővé tették Isten igéjének hirdetését valamennyi népeknek, amelyek Kisázsiaiban laktak, Makedóniában és Görögországban, egész Illiriáig (Róm 15,19).

Pál apostolnak a rómabeliekhez intézett levelében először találjuk, kronológikusan említve, a barbár szót, mint kifejezést azokra, akik a keresztyén ígértetésben részesültek. Ezzel kapcsolatosan írja Pál apostol: „Mind a görögöknek, mind a barbároknak ... köteles vagyok” (Róm 1,14). A barbár szó alatt azokat a népeket értjük, akik nem beszéltek a görög nyelvet, amelyet a keresztyén misszionáriusok használtak (lásd ApCsel 28, 2, 4). Ennek következtében ők különböztek a görögöktől, akik befogadták az evangéliumot mindjárt a zsidók után.

A kolossébeliekhez írt levélben, Pál apostol ebben a sorrendben említi a népeket akikhez eljutott az evangélium: „zsidók és görögök, barbárok és scithiaiak” (Kol 3,11). Tudomást szerzünk így arról, hogy amikor Pál a kolossébeliekhez írta levelét (61-63-ban), a zsidók, görögök és barbárok mellett a szkítákhoz is eljutott a keresztyén tanítás; ők az első században a mai Ukrajna déli részén éltek, valamint Románia keleti területén, ami annak idején Kis Szkitia néven volt ismert.

Íme azon kontextus, amelyben a népek apostola hirdeti a különféle népek érkezését az egyháza: „levetkeztétek amaz ó embert, az ő cselekedeteivel együtt. És felöltöztétek amaz új embert, melynek újulása van Annak ábrázata szerint való ismeretre, a ki teremtette azt: a hol nincs többé görög és zsidó, körülmetélkedés és körülmetélkedetlenség, idegen, scithiai, szolga, szabad, hanem minden és mindenkben Krisztus” (Kol 3,9-11).

Pál apostol párhuzamos szövegű, a galáciabeliekhez írt levelében olvashatjuk: „mindnyájan Isten fiai vagytok a Krisztus Jézusban való hit által. Mert akik Krisztusba keresztelkedtetek meg, Krisztust öltöztétek fel. Nincs zsidó, sem görög; nincs szolga, sem szabad; nincs férfi, sem nő; mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban” (Gal 3,26-28).

A fentebb említett szövegek igazi keresztyén alapokmányok a Krisztusban élő népek kapcsolatait tekintve. Saját identitásukat megtartva, nyelvét, kultúráját és saját hagyományait, egyetlen népnek sem szabad a másik ellen fordítani, leigázva azt. Ezen vallási igazság alapján, a népek, „akik mindnyájan Isten fiai, a Krisztus Jézusban való hit által” (Gal 3,26), le kell mondjanak a területi terjeszkedésről, és azon óhajukról, hogy más nép felett uralkodjanak, az etnikai gyűlöletről, népírástól, amely által csak szenvedést, kipusztított tájakat

és elhalálozást okoznak. Mindezek komoly bűnöknek tekinthetők, amelyek exkluzivizmushoz és etnikai elzárkózáshoz, fajgyűlölethez és sovinizmushoz, nácizmushoz vagy kommunizmushoz vezetnek.

A népek valamennyien Krisztusban „Isten népeivé válnak” (1Pt 2,10; Jel 18,4; 21, 3), amelynek a törvénye és fő parancsa a törzsek és népek közötti szeretet.

A fentebb említett tézisek természetesen anakronisztikusak, sőt torzultaknak minősíthetők, de ha nem ellenőrizzük kellő figyelemmel, azon nem óhajtott meglepetés érhet, hogy történelmi létünk megsemmisül.

Sabin Verzan

(Fordította: Galgotzi Eleonóra)

Az evangéliumi missziói mozgalmak és a történelmi egyházak kapcsolatai egy adott területen

(A Szabad Egyházak összekötő szerepe)

A vallás az a fogalom, amitől a lélek megújulását várják, Jézus Krisztus szellemében. De sok ellentmondásra, nézeteltérésre és harcra is adhat alkalmat.

Az egymásközi türelmetlenség gyakran jut itt kifejezésre, talán gyakrabban, mint az élet más területén. Jézus Krisztus nevében az emberek szerették egymást, segítették egymást, feláldozták magukat egymásért; de ugyanakkor gyűlölködtek, sőt, háborút is viseltek egymás ellen. Van-e ország ebben a helyzetben? Csak a tények megállapításánál maradjunk? Van-e középút, a békéhez, a megbékéléshez?

Természetesen, az én véleményem szerint a dolgok nem megoldhatatlanok; nincs megoldhatatlan helyzet.

A történelem megtanított arra, hogy ahányszor egy ember, vagy egy csoport, bátorsággal kutatott, és más következtetésre jutott egy dologban, vagy kételkedett az általános elfogadottban, más véleményen volt, – ez esetben –, ellenállásba ütközött, vagy kitagadásban részesült.

Ebben az összefüggésben igaz, hogy Isten nem kényszeríti az embert, hogy vakon fogadjon el általa értelmetlennek tartott nézeteket, véleményeket. Isten önmagát jelentette ki sokszor és sokféleképpen a történelemben, de meghagyta az ember szabad akaratát.

Emlékezzünk arra, hogy Krisztus földi egyháza, a megalakuláskor csupán missziói mozgalom volt, a zsidóság körében, a maga formájában. Ezt a missziói mozgalmat akkor úgy említették, mint a nazarénusok egy szektáját, amely felforgatja a hagyományos, elismert egyházat és társadalmat. Ez az új mozgalom régi igazságokat hirdetett új formában, a régi ruha kicserélését új ruhára, nem csak annak megfoltozását; az új bor új tömlőbe való helyezését.

A keresztyénség történelmi megjelenése a kizárólagosságot hozta magával, a legalizmust, de bizony sokszor a rasszizmust is. De lassan a harcok megszűntek,

Jegyzetek

1. A hagyomány szerint, a Jáfet utódai lennének: a keleti kisázsiai czireneiek, lídiaiak, midak, jóniai görögök, a Fekete-tenger körüli népek, lehetséges az etruszok, szkítiaiak, ciprusiak, stb. – 2. A hagyomány szerint a hamitták elfoglalták Núbiát, Etiópiát, Egyiptomot, Észak-Arábiát, Kánaánt, Szíriát, stb. – 3. Iustin Moisescu: Pál apostol tevékenysége Athénben, Iași, 160 lap.

Források

1. Dr. Dumitru Abrudan, Etnikum, Az emberi lét szent tere. Telegraful Román, 143 év, 1-4.sz., 1996, január 1. és 18. – 2. Dr. Iorgu D. Ivan. Ethos – nép – szent alap és kanonikus elv az egyházi független életben. Kötet: Önállósági függetlenség, Pátriárkia, szent szolgálat. Ünnepeles pillanatok a Román Ortodox Egyházban. Román Ortodox Egyház Bibliái és Missziói Intézet Kiadója, Bukarest, 127-140 lap. – 3. Dr. Sabin Verzan, Egyetemesség és etnikai-ság az apostoli korszakban, (Román Ortodox Egyház, 1992; 11-12.sz., 8-11. lap.).

a nézeteltérések csökkentek, és az idő múlásával ráértünk az együttélés korára.

Romániában az egyházak élete a történelem során sok nehézséget szenvedett. Az egy egyház mellett, a modern korról, protestáns irányzatok jöttek létre, nagy missziót végezve, különösen külföldi támogatással. Először meglepetést okoztak ezen mozgalmak, később pedig különböző reagálásokat: a megértéstől az elnyomásig.

El kell ismernünk, hogy az új egyházak sok esetben támadták a már meglévő egyházakat, máskor megzavargásokat is okoztak. A reakció nem késett. Ellentámadások, néha szóban, máskor tettelegességben; sok esetben az állam segítségét is kérve.

Nem szabad elfelednünk, hogy az új mozgalmak friss erővel hatottak, a megjégedett és sokszor megkövesedett tradicionális egyházakkal szemben. A rutinoság az a betegség, amitől az egyház sem szabadul. Előbb vagy utóbb utoléri e ragályos betegség.

Nagyon nehéz ellenállni azon kísértéseknek, amelyek a hatalmat, a földi dicsőséget és a nagyságot adják. Csak Jézus Krisztus tudta ezen kísértéseket legyőzni. Mi gyenge emberek vagyunk.

Hasonlóan jó tudnunk, hogy mind a két oldalon sok hiba történt: az ügyintézés, a magatartás, az ügykezelés terén. Az idő múlásával, egyes evangéliumi mozgalmak kiteljesedtek, elismert felekezetté váltak, nagy hatást gyakorolva a társadalomra.

A kommunizmus idején, az egyházak közötti kapcsolatot ellenőrizték, így elnyomásban volt részünk. Szerettük egymást a látszat szerint. Az 1989-es események után a dolgok megváltoztak. Az újkeletű egyházak szorgos evangélizációs munkához láttak, ami a vallás megelevenedéséhez vezetett, de egyben ez sokak nemtetszését is kiváltotta.

Napirendre került a prozelitizmus vádja, ami megbélyegezte az evangéliumi mozgalmat. Sok türelmet-

lenség jött elő, sok esetben fenyegetésekkel együtt, ami néha a gyülekezethez vezetett még az egyházon belül is.

Nem tudom viszont meg nem említeni, hogy a hívek nagy része békességben él egymás mellett, segítik egymást, tisztelik egymást, jó szomszédi viszonyban élnek, és a felekezeti különbség nem jelent válaszfalat. Ez így van, ha az egyházi elöljárók megértik egymást. Ellenkező esetben azonban megváltoznak a dolgok.

Egy biztos: Az egyházi elöljárók élete, nagyban befolyásolja a hívek életét és a felekezetek közti kapcsolatot is. Ha eljutnánk egy keresztyén erkölcsi magaslatra, ahol minden felekezet elismerné és tisztelné a másikat, megbecsülné a más személyiségét, és szívből tenné ezt, a körülmények jobbra fordulnának.

Minden keresztyén felekezetnek sok közös vonása van, ami a megértés és tisztelet alapja lehet, több az összekötő vonás, mint az elválasztó, és elsősorban ez kellene, hogy vezesse a felekezeteket.

Egy másik tényező az, hogy minden felekezetnek van erős és gyenge oldala. Öszinteségre és kölcsönös tiszteletre van szükség ahhoz, hogy ezt beismerje, de enélkül nem alakíthatunk ki valóságos képet és nem reménykedhetünk a jelen állapotok megoldásában.

A jelenben van és működik az Egyházak Ökumenikus Tanácsa – azon merész vállalkozással, hogy az egyházakat összehívja és egységes álláspontra indítsa. Megoldja ez vajon az egyházak közötti kérdéseket?

A fő probléma a harmonikus együttélés az emberi közösségekben, mert az ember határozza meg a természetes együttélést. Ezen a téren is lelki újjászületésre van szükség és igazi bűnbánatra – az egymás felé való fordulásban.

E nehéz időkben és súlyos erkölcsi problémákban a Megváltó parancsa: „Szeressétek egymást”, amidőn a világ elveszítette egyszéges célkitűzését és erkölcsi értékét, a keresztyénségnek óriási feladata: megmutatni a kivezető utat, az igazi szeretet és kölcsönös megértés jegyében.

Ami a szabad egyházakat illeti; ezek csak akkor tudják betölteni elhivatottságukat, ha ezeket elismerik és segítségüket kérik. Személy szerint meg vagyok győződve, hogy az őszinte dialógus, az egymás kölcsönös megismerésében, a teológiai találkozások a közös témákban, az előítéletmentes tárgyalások igen hasznosak lehetnek.

A múlt nem sok reménységgel tölt el. De az erkölcsi krízis, amiben a társadalom szenved, és az abból való kijutás lehetősége eltérbe hozza az egyházak azon óhaját és akaratát, hogy e krízisből való kijutás megvalósítható, de ezúttal is csak az evangélium által.

Valaki, és az lehetek én vagy ön, kaphatja azt az érdemleges, de fárasztó feladatot, ami lehet egy hosszú folyamat, de érdemleges szolgálat is, mert a tét nagy: egy új társadalom, a Jézus Krisztus evangéliuma szerint.

Ez hasznos folyamat, ami befolyásolja a hívőket, és ami a maga hasznosságában tovább terjed. Mert egy új magatartás nem lehet véletlenszerű vagy spontán, hanem komoly munka eredménye. A cél Krisztus kijelentésének megvalósítása: Hogy egyik legyenek a szeretetben.

„Arról ismerik meg, hogy ti az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok.”

Így és ebben segítsen minket az Isten!

Nelu Dumitrescu

(Fordította: Bányai László lelkész)

Az egyházak, mint a népek közötti közeledést elősegítő faktorok

(Egyházaink a népek közötti békesség és közeledés szolgálatában egy békétlen világban)

Megtisztelő és egyben nehéz feladat számomra röviden, egy néhány oldalas előadásban foglalkozni a megadott témával, amely különösen a közép-, és kelet-európai rendszerváltások kapcsán vált igen időszzerűvé számunkra.

Kétségtelen, hogy az utóbbi évek gyors politikai, gazdasági és társadalmi fejleményei országainkban és az egész térségben egy kihívással fordulnak a keresztyén egyházak felé és ennek hiteles megválaszolása feladatunk, sőt teológiai vizsgálódásunk új sajátossága kell legyen.

A kérdéskör, melyet itt érinteni szeretnék, annyira összetett és sokrétű, hogy előre kell bocsátanom, miszerint előadásom egyáltalán nem törekszik a teljesség és a megoldás igényére, inkább bizonyos rendszerbe foglalt gondolatokat, kérdéseket szeretnék felsorolni azzal a céllal, hogy kötetlen párbeszéd formájában ösztönözzön bennünket a továbbgondolásra, esetleg ennek a témának további részletes feldol-

gozására. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az adott realitások és kihívások ismeretében dolgozatomat inkább vitaindító tanulmánynak szánom.

Első megjegyzésként a dolgozat címére szeretnék utalni, melyet eredeti formájában nem tartok túl szerencsésnek. Egyrészt nyelvi szempontból, másrészt teológiai megfontolásból elhagynám a „faktor” szót. Így mindenképpen jobban megfelelne és összefoglalná az előadás tartalmát a következő cím: *„Egyházaink a népek közötti békesség és közeledés szolgálatában egy békétlen világban”*.

Fontosnak tartom a *béke* szó megjelenését, amely egyben utalás az ósz-i *Salom* és az úsz-i *Eiréné* kifejezésekre, ezek különösen gazdag teológiai tartalmára. A *szolgálat* szó is helyénvaló az egyház önértelmezésének kontextusában, különös tekintettel az *eirénopoi* – a békességszerző szolgálatra a jelen esetben (Mt 5,9: békességszerzők. Uj fordítás.)

1995 augusztusában, egy Kecskeméten megrende-

zett ökumenikus teológiai konferencián vettem részt, amely a következő főcímet viselte: „*A keresztyén hit és az emberi ellenségeskedés*”.

Ezen a tanácskozáson 180 küldött vett részt 25 országból, nagy többségében térségünkéből, nagyjából minden keresztyén felekezet képviselve volt. A konferencia eredeti célkitűzése a közép-, és kelet-európai konfliktusok, ellentétek vallási vonatkozásainak és a megbékélés esélyeinek a feldolgozása volt. Mostani találkozásunkat és párbeszédünket talán úgy is tekinthetnénk, mint az ott elhangzott tanulmányok, elmélkedések és állásfoglalások továbbgondolását, mint a „kecskeméti szellemiség” (keresztyén szellemiség) továbbvitelét. Csak néhány főbb tanulmány, igehirdetés és bibliamagyarázat címére utalok, melyből látni fogjuk mai témánk szerves kapcsolódását ehhez a gondolatkörhöz:

- „Közöttetek ne így legyen” – D.Dr. Harmati Béla püspök igehirdetése a Mt 5,13-18 alapján.
- „Megbocsátás, megengesztelődés, megbékélés” – Dr. Jakubinyi György katolikus érsek bibliatanulmánya a Mt 18,21-35 alapján.
- „Szükség van az egyházak segítségére” – Gál Zoltán, a Magyar Országgyűlés elnökének beszéde.
- „A közép- és kelet-európai konfliktusok vallási vonatkozásai” – Dr. Heinz-Günther Stobbe prof. előadása.
- „A nacionalizmus kihívásai” – Dr. Norbert Ropers kutató politológus esettanulmánya.
- „A bűn megvallása és a felelősség felismerése” – Dr. Julius Filo szlovákiai püspök tanulmánya.

Rám, mint gyakorló lelkészre különösen nagy hatással volt Dr. Paolo Ricca a híres olaszországi valdens teológus gyakorlati bibliatanulmánya, mely a „*Teljes megbékéléshez vezető út*” címet viselte az 1Móz 33,1-11 alapján. Röviden egy pár gondolatot szeretnék idézni a tanulmányból, amely egyben megvilágítaná ezáltal dolgozatom célkitűzését is:

„A felolvasott történet a Biblia első nagy megbékélési története. A Szentírás amúgy is a megbékélés könyve, vagyis az a könyv, amely az Isten és az ember közötti megbékélés történetét beszéli el. Joggal lehetne az egész Biblia alá ezt az alcímet írni: A megbékélés könyve. De amennyire központi és úgyszólván állandó tárgya a Bibliának, az Istennek az emberrel való megbékélése, annyira ritkán van szó benne embernek emberrel való megbékéléséről. Elképesztő s egyben megrendítő is, hogy milyen kevés történet szól a Bibliában az emberek, illetve népek közötti megbékélésről. Mi ennek az oka? Nyilván az, hogy az emberek közötti megbékélés oly ritka jelenség. S mivel az emberek közötti kapcsolatokban ez ritkán következik be, a Szentírásban is csak ritkán van szó róla. A Biblia ugyanis híven tükrözi a mi emberi valóságunkat, nem ámít bennünket. Az Isten és ember közötti megbékélésről minden további nélkül szólhat, de az ember és ember közöttiről már nem ilyen könnyen. Miért? Mert az még várat magára. Isten már megbékélt, de mi még nem. Ez a keserű igazság, amit minden önámítás nélkül el kell fogadnunk...

...A megbékéléshez vezető út. Textusunk üzenete

az, hogy a meghasonlásuk következtében egymástól elidegenedett két testvér kibékül egymással. Az üzenet: a valóságos megbékélés Jákób és Ézsau között. De mi az a megbékélés? Még nem tudjuk. Többé-kevésbé megismertük az evangélium egyéb üzeneteit. Azt tudjuk – vagy inkább csak sejtjük –, hogy miről is van szó bennük. A Szentháromságot már alaposan áttanulmányozták a teológusok, erről van némi elképzelésünk. A bűnösnek egyedül hitből való megigazulása – ezen fordult meg, és ebből nőtt ki az egész reformáció. A megszentelődést valamennyi felekezet ismeri és nagyra értékeli. Jól ismerjük a bűnök bocsánatát is. Ismerjük a felszabadulást is – erről sok szó esett az elmúlt évtizedben. A felebarát szolgálata is ismerős számunkra. De a megbékélést nem ismerjük. Ismerjük az Istennel való megbékélést, de a testvérral való paradox módon nem ismerjük. Megbékélés a testvéreddel – mi az? Fogalmam sincs sóla – kell őszintén beismernünk. A megbékélés az ígéret földje, amely előttünk van, a megígért, de még ismeretlen föld. A félmebékélést már ismerjük, de az *igazi, a teljes, a mélyreható és mindent átfogó megbékélést még nem*. Jákóbnak és Ézsauinak, e két elveszett, tékozló testvérnek a megbékélését így írja le a Biblia: Ézsau eléje futott, megölelte, nyakába borult és sírtak (1Móz 34,4). Ugyanez történt József és a testvérei közötti kibékülésnél is: »(József) megsókolta mind egyik testvérét és sírt velük« (1Móz 45,15). Ökumenikus csókokat és politikai ölekezéseket gyakran látunk már, de ezek közben senki sem sírt. Nem is voltak valódi megbékélések, s nem is lesznek, mert amíg nem sírtunk, csak félig békéltünk meg.

A megbékélés útja tehát még járatlan útként áll előttünk.” (Dr. Paolo Ricca: A teljes megbékélésre vezető út – Lépések a megbékélés felé MEÖT 1996. Budapest, 16.18-19.o.)

Hadd fűzzek még annyit ezekhez a gondolatokhoz, hogy nekünk korunk Ézsauinak és Jákóbainak legyen bátorságunk és őszinte szándékunk elindulni ezen a még járatlan és ismeretlen úton. Sajnos, hogy mindeféle békétlenség, feszültség, konfliktus és nyílt háború eredménye a *veszteség*. Ebben a konfliktusban minden harcoló fél vereséget szenved, az egyedül győztes a Gonosz, a Sátán.

Modern háborúinkban nincsen és nem is lehet győztes és vesztes, csak vesztes és vesztes. Azt hiszem mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a tragikus jugoszláv példa. Bár a felvilágosodás és a racionalizmus gondolkodói hittek az emberi értelem, fejlődés, a civilizációs folyamat mindenhatóságában, ezáltal az emberi „barbarizmus” teljes eltörlésében, erre éppen a XX. század megrázó eseményei cáfoltak rá leginkább. Kant még optimista, ami a társadalmi haladást illeti és a „*Halad-e állandóan előre az emberi faj*” című munkájában így ír: „A hatalmasságok részéről fokozatosan csökkenni fog az erőszak és növekedni fog a törvényeknek való engedelmesség. Talán több szeretet támad a politikai együttésben és kevesebb villongás lesz a perekben, jobban lehet bízni az adott szó megtartásában, részben a becsület szeretetéből, részben a jól felfogott önérdékből. Végül pedig ez kiterjed majd a

nemzetekre és egymáshoz fűződő viszonyaikban el egészen a kozmopolita társadalom megvalósulásáig.”

Több szociológus és politológus még a XX. század elején is azt bizonygatta, hogy a modern társadalom egyszerűen megszelídíti a bűnt, a pusztító ösztönöket, az emberi agresszivitást. Hittek feltétlenül abban, hogy a modern világ békésebb és civilizáltabb lesz. Erre határozottan rácsúszott századunk két borzalmas világháborúja és az azóta szünni nem tudó többszáz polgárháború, az emberi jogok, az igazságosság, a békés együttélés eltiprása. Az egész elképzelés egyféle naív mítosznak bizonyult, mondhatjuk optimista utópiának.

Hans Peter Duerr „Obszcenitás és erőszak” című művében éppen azt állítja, hogy a modern korban a pusztítás ösztöne, az agresszivitás, az emberi kegyetlenség egyáltalán nem csökkent, hanem új méreteket és más minőséget öltött magára. Az erőszak megnyilvánulásai annál intenzívebbek, veszedelmesebbek, minél magasabbrendű egy társadalom – mondja fejtegetésében Duerr.

Zygmundt Baumann (Modernség és Holocaust) arra mutat rá, hogy a XX. század rémtette a holocaust, a modern társadalomban „legitim lakos”, mert ezt csakis ez a modern társadalom tehetette lehetővé, a „bürokratikus kultúra” – ahogy ő nevezi –, amely nem építette ki ez ellen a hathatós védekezés mechanizmusait.

Tévedés volt egyszerűen azt hinni, hogy a civilizáció erőszakmentessé tudja formálni a világot, hogy az emberi értelem mindenható megoldásokat kínál a társadalom különböző betegségeinek gyógyítására. Tragikus lehet annak az országnak, térségnek, vagy világnak a sorsa, melyben nem az evangélium igazsága és értékei, a szeretet, a békesség, a tolerancia, a nyitottság a másság felé, a jóindulat vagy ezek vetületeként a társadalomban a pluralista demokrácia, jogosság és igazságosság győznek, hanem az intoleráns, fanatikus nihilizmus, amely tagad minden pozitív erkölcsi értéket, vagy az integrista fanatizmus, a dogmatizmus, a türelmetlenség és szélsőséges nacionalizmus.

Néhány évtizeddel ezelőtt alig akadt olyan „prófeta” vagy látnok, aki teljes biztonsággal megjósolhatta volna a kommunizmus bukását, csődjét. Kétségtelen, hogy politikai és gazdasági analisták nyugaton tettek bizonyos halk kijelentéseket, s állítottak prognózisokat.

Nekünk, akik Romániában a Ceaușescu rendszerben éltünk, az volt az érzésünk, hogy a rendszer acéltalapon áll és nincs az a vihar, vagy földrengés, mely ledönthetné. Belülről, különösen a megfelelő információ és kommunikáció hiányában nehéz volt észrevenni, hogy a talapzatot mennyire kikezdte a rozsdás, a korhadás. Ma már állíthatjuk, hogy a kommunista rendszer születése pillanatától halálra volt ítéelve.

1988-1990 között derült ki, hogy mennyire ingatag volt minden. Egyébként nálunk, de gondolom térségünk többi országaiban is mindenkit meglepett a rendszerváltás gyorsasága. Magukat, a keresztyén egyházakat is meglepetésként, felkészületlenül érte a hirtelen változás, bár az érlelődés, a változás folyamatának előkészítésében jelentős szerepet vállaltak. Példa erre a Német Evangélikus Egyház különleges politikai és társadalmi szerepe a berlini fal konkrét és

jelképes leomlásában, vagy a 80-as évek katolikus egyházának politikai tevékenysége Lengyelországban. Az egyház lett itt az antikommunista küzdelem egyik legfontosabb jelképe, támogatója és szervezője.

Vannak olyan kimagasló egyházi személyiségek, akiknek kiáltása, bátorsága, békés tiltakozása jelképpé magasodik a köztudatban. Ilyenek voltak Mindszenty József hercegprímás és Ordass Lajos ev. püspök 1956-ban, de miért ne említeném Tőkés László püspök kiemelkedő szerepét az 1989-es események megindításában.

Ő számunkra, erdélyi magyarok számára a helytállás, az erkölcsi tartás, a diktatúra, az igazságtalanság, a nacionalizmus elleni tiltakozás élő jelképévé vált. Kétségtelen, hogy politikai ellenfelei mindenáron próbálják személyét diszkreditálni, de hiszem, hogy kevés sikerrel.

A társadalomban, a politikában, a gazdaságban és a kultúrában beállott változások előmozdításában meghatározó szerep jutott a vallásnak, a keresztyén egyházaknak. A diktatúra éveiben az ellenzéki, demokratikus gondolkodású kulturális elit joggal ismerte fel az egyházak lelki, erkölcsi, sőt politikai szerepét. Nem csoda, hogy az elnyomás éveiben mindent megnőtt egy olykor latens, olykor nyílt érdeklődés a transzcendens, a metafizika iránt.

A volt blokk országaiban, ahol egyetlen exkluzív ideológia legitimizálta a hatalmat, ott akár pusztán a templombajlás ténye is egyfajta politikai állásfoglalásnak, véleménynyilvánításnak, sőt tiltakozásnak minősülhetett. Gyakran ezt szolgálták a vallási szimbólumok is.

Ebben a gyorsan bekövetkező változásban, a totalitarizmus által több mint 40 éven át a társadalom periferiájára tolt és hallgatásra, vagy kompromisszumra kényszerített egyházak mintha újra önmagukra találtak volna, egyszerre a társadalom figyelmének a középpontjába kerültek. A vallás, az egyház, újra érvényesült a közéletben, a közgondolkodásban. A társadalomnak újra komolyan kellett venni a vallási dimenziót. A történelmi tapasztalat ismeretében állíthatjuk, hogy a vallás, a keresztyén egyház fontos, gyakran központi szerepet töltött és tölt be az ember, az emberi közösségek életében, történelmében. A keresztyénség nélkül elképzelni sem lehet az európai és a világtörténelmet, hiszen az egyház jelentős mértékben járult hozzá a történelmi eseményekhez, a társadalom, a kultúra, a nemzeti kultúrák, a gazdaság, a jogrend kialakulásához. Gyakran maga lesz a politikai hatalom birtokosa és gyakorlója. Az egyháztörténetből jól ismert, hogy az apostolok, az apostoli atyák az egyház szolgálatát az első századokban az Evangélium hirdetésére és az Eucharistia közösségére összpontosították, a politikának, a politikai kérdéseknek és eljárásoknak kevés figyelmet szenteltek.

A hivatalos politeizmust és a császárkultust teljesen vallási alapon az egyház elutasította. Egészen a IV. századig a politikai kérdésektől a keresztyénség tartózkodott. Ez jórészt addig tartott, amíg a Római Birodalom hivatalos vallásává lett. Attól kezdve a politikai összefonódott az egyházi étellel. Az állampolgár-

ság és a vallás szoros összekapcsolásával a császárok a birodalom egységének megszilárdítására használták fel az egyházat. S bár a mai világban, különösen a felvilágosodás óta az egyház „világi hatalmának” elméletileg vége van, azaz az egyház nem rendelkezik közvetlen világi joghatósággal, mégis *tekintélyével befolyásolja a politikai és erkölcsi rendet az államban.*

Az egész francia történelmet, kultúrát, gazdasági civilizációt, aligha értenénk a katolikus vagy protestáns-hugenotta hagyomány ismerete nélkül, függetlenül attól, hogy a mai Franciaország egy erősen szekularizált társadalomra épül. Oroszország kultúrája, szellemi élete, több mint 70 év kommunizmus után is az ortodoxia szellemiségéből táplálkozik. Anglia sajátos fejlődése, a korai polgárosodás, az ipari forradalom, az angol filozófiai gondolkodás teljesen érthetetlen volna a szigetországi protestáns fejlődés ismerete nélkül.

Ha valaki akár a magyar, akár a román népet szeretné megismerni, ezeknek múltját, kultúráját, szokásait, mentalitását, akkor oda kell figyelni azokra a keresztyén egyházakra, közösségekre, melyek az évszázadok folyamán jelentős mértékben járultak hozzá a népek „arculatának” kialakításához. Tagadhatatlan az a tény, hogy ebben a mi térségünkben különös erővel hatottak és hatnak ma is az egyházak a társadalomra. Meg merném kockáztatni azt a kijelentést, hogy a keresztyénség alakította a legmélyrehatóbban az európai népek lelkét, gondolkodását, s ez különösen igaz a románság és a magyarság esetében. Ne feledjük, hogy mennyire fontos e két nép történelmében az a szerep, melyet az egyházak játszottak a népé, a nemzeté válás, az etnogenézis folyamatában. Térségünkön belül is az egyházak szerepe, helyzete, társadalmi funkciója sok változáson ment át a történelem folyamán, de hatásuk rányomta bélyegét a századokra, a különböző korokra.

Sajátos sorsa, fátuma van ennek a közép-, kelet-európai térségnek, amelyben élnek, működnek és hatnak egyházaink. Nagyon találóan írja Vaclav Havel cseh elnök egyik tanulmányában, a „Nyári meditációban”: „Olyan helyen élünk, amely az idők kezdete óta a fő európai ütközőpontja volt minden lehetséges érdeknek, politikai, katonai, etnikai, vallási vagy kulturális természetű invázióknak és befolyásnak. Kelet és Nyugat, Észak és Dél szellemi és spirituális áramlatai – akár katolikus, akár protestáns, akár felvilágosult, akár romantikus eredetűek is – mind összetorlódnak itt és egyetlen hatalmas katlanban bugyborékolnak...” Ebben a helyzetben számunkra egyetlen esély van – folytatja az elnök: „Ma történelmében első ízben van reális lehetősége ennek a kontinensnek arra, hogy az *egység a sokféleségben* elv alapján váljék egyetlen nagy társadalommá.” (Vaclav Havel: „Summer Meditations” New-York: Alfred A. Knopf 1992, 125-126.o. Lépések a megbékélés felé – ford. 830.)

Egyértelművé vált mindenki számára, hogy az 1988-1990 között régióinkban lezajlott változások nem jelentenek egy befejezett folyamatot, sokkal inkább egy még hosszan tartó, átmeneti folyamat kezdetét. Bátran beszélhetünk a 90-es fordulatokról, a fordulatok éveiről. Ezeket a változásokat, amelyek a

jelenben szemünk előtt mennek végbe, nem lehet egyszerűen csak politikai átalakulásoknak tekinteni. Itt olyan merőben komplex folyamatokról van szó, olyan együttthatók lépnek működéskébe, melyek gazdaságot, kultúrát, közgondolkodást, egyszerűen az élet minden területét felölelik. Ebben az értelemben beszélhetünk ma a modern Európa legnagyobb kulturális forradalmáról.

A régi hidegháborús status quo-t, a kétpólusú hatalmi rendszert felváltotta egy új világrend, egy dinamikus, mozgásban lévő, saját egyensúlyát kereső rendszer. A mai ember megszámlálhatatlan új jelenséggel találja magát szemben. Olyan fogalmakkal és jelenségekkel kell megbarátkoznia, melyek ebben a térségben az elmúlt 40 évben nem voltak honosak. Olyan ütemben változott az elmúlt néhány év alatt az életmód, a szociális környezet, hogy az emberek számára szinte lehetetlen volt az új információkat megérteni és feldolgozni. Nem csoda, hogy a korábbi egyensúly megbomlott, hogy a térség társadalmi rengeteg beteges pszicho-szociális tünetet hordoz, elterjedt egy általános apátia, úrrá lett a reménytelenség, másfelől fokozódott a bűnözés, az agresszivitás és a szélsőséges megnyilatkozások.

Dr. Heinz Günther Stobbe ezeket a jelenségeket tanulmányozva írja: „A kommunista uralmi rendszer teljesen váratlan összeomlása és a kelet-nyugati konfliktus szinte kísérteties eltűnése keleten is, nyugaton is, *mélyreható felismerésbeli bizonytalanságot okozott.* Egyszerre csak érvénytelenné váltak a tájékozódásunkat megkönnyítő térképek, az asztalunkon is, meg a fejünkben is. Elveszítettük régi ellenségeinket, akiket évtizedeken át már annyira megszoktunk, hogy különös módon meg is szerettük őket. Ilyen esetben csak egyetlen egyszerű alternatíva adódik: vagy új ellenségeket kell találni, vagy vissza kell térnünk a még régebbi, úgy szólván már bevált ellenségekhez. Kétségtelenül ez az utóbbi bizonyult könnyebbnek, ezért nyugaton is keleten is az ősi ellenségeinket fedezzük fel ismét.” (Dr. Heinz Günther Stobbe „A közép- és kelet-európai konfliktusok vallási vonatkozásai” Lépések a megbékélés felé – MEÖT kiadó Bp. 1996. 102.o.)

Ugyanezt a jelenséget vizsgálva Dr. Norbert Ropers politológus megjegyzi: „A kelet-nyugat konfliktus befejezése óta világunkban két különböző irányzat fejt ki ellentétes hatását. Egyrészt övezetek nőnek össze, távolságok zsugorodnak össze, „azonos időben értesülünk a kontinensen végbemenő eseményekről. Másrészt egyre nő a szakadék a szegény és gazdag területek között, a növekvő mobilitásból és kommunikációból a világ lakosságának csak kis töredéke tud hasznot húzni. Etnikai, nemzeti, vallási, kulturális és területi csoportok hangsúlyozzák sajátosságait. Elhatárolják magukat egymástól. A globalizációnak és a széttörözésnek ez az ellentéte hatja át világunk politikai rendjét.” (Dr. Norbert Ropers: „A nacionalizmus kihívásai” Lépések a megbékélés felé – MEÖT)

Mínthogy a keresztyén egyház valóságosan be van ágyazva a mai idők világába, a társadalomba, ezért nem maradhat elszigetelten az eseményektől, nem ke-

rülheti el az őt körülvevő társadalom általános válságainak és változásainak megrázkódtatásait. Keresztényen felelősségtudattal el kell fogadni és fel kell vállalni e mélységes politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális és morális átalakulásban lévő térség minden realitását és osztozni kortársaink problémáiban és keresni velük együtt a kiút, a megoldás lehetőségeit. Fontos feladata egyházainknak ebben a válsághelyzetben a *segítségnyújtás*, a hatékony válságkezelés rendelkezésünkre álló sajátos eszközökkel. Igaz, hogy az egyház, mely a diktatúra éveiben az ellenállás egyik jelképe lett és gyakran áttörő erővel hirdette az evangéliumot, Isten igazságát az adott rendszer igazságtalanságával szemben. Úgy látszik, hogy ebben az átmeneti időszakban az egész társadalom elbizonytalanodott. Gyakran az az érzésem, hogy ebben a hirtelen létrejött, félkész, demokratikus kultúrában valamennyien tanácstalanul állunk. Pedig éppen ez a társadalom van rászorulva és igényli leginkább az egyház szolgálatát.

Térségünkben nyílt és latens etno-politikai konfliktusok rémképe kísért, de sajnos nem csak térségünkben van ez így, hanem még a jól működő európai demokráciákban is, gondoljunk csak az ír, a korzikai, a baszk problémákra.

Alig tűnt el a régi rendszer, az új még csak megszületőben van, de máris működésbe léptek a destruktív mechanizmusok, megszülettek egyik napról a másikra a „rég-új” ellenségek, újraéledtek a mozgosító negatív csoporteszközök, sztereotíp képzetek. Elkezdődött napjainkban a faj, az etnicitás, a nemzet, az ide tartozó szimbólumok olyanszerű megfogalmazása, amely offenzív vagy defenzív módon valaki vagy valakik ellen, a más karaktereket viselők ellen irányul.

Az egyik gond az, hogy az átmeneti nehézségek idején a felgyült pszicho-szociális feszültségeket egy agresszív kiélésben próbálja kompenzálni, semlegesíteni a társadalom. Ezt az agresszív levezetést könnyen lehet azután manipulálni, célt, irányítottságot adni megfelelően a hatalmi, politikai érdekeknek. A krízistársadalom mindig kitermelte a bűnbak képét, a mindenért felelős és hibás „bűdös zsidó” motívumát, akin minden agressziót ki lehetett és ki kellett élni. Így mindig a legegyszerűbb lesz bizonyos „ösi” és „faji” csoportosztónökre hivatkozni, melyeket a legkönnyebben és leghatékonyabban lehet egy adott cél érdekében felhasználni. A fő gond abban van, hogy az etnikai kérdést jól megfontolt céltudatossággal bevonják a politikába. Mikor egy politikai vezető elit a saját gondjait és feszültségeit nem tudja levezetni és megoldani, akkor ennek okát kivetíti egy képzelte, vagy valós ellenfélre. Például a mai román politikában világosan megfigyelhető, hogy amikor komoly gazdasági, pénzügyi, vagy szociális problémákat a kormányzat nem tudja megoldani, akkor mindig kéznél van a hírhedt „magyar kérdés”, az „ördögi autonómia”, amit fel lehet használni. Teszik ezt azért is, mert egy teoretikus magyar agresszió által keltett féltelenség megvalósíthatja a kívánt politikai kohéziót és eltereli a figyelmet a valós problémákról. Így aztán történelmet, etnicitást, vallási szimbólumokat a napi politika szolgálatába állítanak a zavar, a diverzi-

ókeltés érdekében, mert ahogy a közmondás is tartja „a zavarosban jól lehet halászni”.

Az bizonyos, hogy a népek és népeink közötti békes, harmonikus és kölcsönösen hasznos együttélést ebben a térségben ezek a negatív jelenségek megzavarták. Természetesen történelmünk is hozza magával a régi terheket, a „negatív kollektív emlékeket”, az előítéleteket, a berögzött ellenségek képeket. Veszélyes a történelem nemzeti mítosszá váló átköltése szintén politikai érdekből. Sikerült a gyűlölet, a békétlenség, a gyanakvás magvait elhinteni az emberek között. A modern kommunikációs eszközöknek pedig veszélyes tudatformáló, vagy tudatromboló hatása lehet erre a kérdésre nézve is. Ebben az ördögi körben magának a vallásnak, a vallásos szimbólumoknak megvolt a maga szerepe. Szélsőséges ideológiákat megpróbáltak és megpróbálnak ma is a vallás sajátos eszközeivel legitimizálni.

Hans Küng egyik tanulmányában erről a következőket írja: „Nem vitás: *a vallás* mint emberi jelenség *ambivalens* – kétes értékű, miként a zene vagy a művészet, amelyekkel szintén alapos visszaéléseket lehet elkövetni: a vallások is hatalmi rendszerek, amelyek számára fontos önmaguk stabilizálása és hatalmuk kiterjesztése. Forrásai lehetnek viszályoknak éppúgy, mint a békeségnek is. Felheccelhetik, de meg is nyugtathatják az embereket. *A vallás kiválthat és elnyújthat háborúkat*, de arra is képes, hogy *lerövidítsen és megakadályozzon háborúkat*. (Hans Küng „Egységes világethoz felé” – Zeitschrift für Kulturtausch, 43. évf., 1993/1. szám. – fordítás: Mérleg 30.évf., 1994/1. München)

Jogosan teheti fel ma bárki a kérdést: Van-e még lehetőség a közeledésre, az őszinte megbékélésre a világnak ebben a viharsarkában?

Tehet-e ebben a helyzetben valamit a keresztyénség?

Lehet-e valami szerepe itt a keresztyén egyháznak?

Abból a tapasztalati tényből kell kiindulni, hogy a mélyen gyökerező ellentéteket, előítéleteket és konfliktusokat a hivatalos állampolitika, a felsőszintű diplomácia önmagában képtelen megoldani. Az állam leginkább keretet biztosíthat a megoldáshoz, amennyiben erre egyáltalán van politikai akarat. A megoldáshoz azonban szükség van az egész társadalomra, a gazdasági vállalkozásokra, a polgári kezdeményezésekre, a népi diplomáciára, a kulturális elitre, a médiákra, de jelentős szerep hárul a keresztyén egyházakra, a keresztyén szervezetekre és a helyi gyülekezetekre is. Ne tévesszük soha szem elől, hogy az egyház *jel* ebben a világban, Isten országának jele a világ számára, küldetése pedig egyetemes és eschatológikus. A legnagyobb feszültségek láttán is a keresztyének az-za segíthetnek a leghatékonyabban a problémák megoldásában, ha vállalják Isten akaratának megfelelően valódi küldetésüket, ha mernek minden helyzetben bizonyosságot tenni hittel és meggyőződéssel arról a Jézus Krisztusról, akiben Isten minden ember számára felajánlotta a bűnbocsánatot és az üdvösséget. Isten a békéltetés munkáját bízta ránk ebben a világban, ezért legfőbb kötelességünk az Ő akaratának maradéktalanul engedelmessé válni. Ezt a deformált, bűntől fertőzött társadalmi, politikai és erkölcsi helyzetet, mely-

ben élünk nem fogadhatjuk el kritikátlanul és nem állíthatjuk róla, hogy ez az Isten akarata szerinti életrend. Ezért Isten Igéjének és az egyház tanításának fényében szükséges mindig a kritikus helyzetfeltárás és a reális perspektívák felismerése. Elengedhetetlenül szükséges, hogy a keresztyén egyházak a teológiai tudomány segítségével intenzívebb és átütőbb módon reflektáljanak a társadalom kihívásaira, problémáira, traumáira és próbáljanak meg együttműködni azokkal, akik ezeknek a megoldásán fáradoznak.

A megváltozott viszonyok között a keresztyén hit – melynek központi tartalma, hogy a Mindenható Isten igazzá, megigazulttá teszi az embert Krisztusban, annak halála és feltámadása által – olyan kegyelmi életlehetőséget nyújt az embernek, amely lehetővé teszi egy új azonosság, egy új identitás kialakítását, amelynek birtokában az ember egyértelműen állást foglalhat a Gonosz minden megnyilvánulása ellen ebben a világban. Ez az új identitás tisztánlátást és erőt ad arra, hogy elutasíthassuk a gyűlöletet, az ellenségeskedést, az ártalmas ideológiákat, a moden kor hamis mítoszait, a jogtiprást. Éppen ezért tudjuk védelmünkbe venni a gyengéket, „az özvegyeket és árvákat”, a nélkülöző vagy szenvedő embereket, a veszélyeztetett kisebbségi csoportokat és lehet, hogy képesek leszünk a legnehezebbre is – szeretni fogjuk ellenségeinket. Valóban meg kell élnünk Isten gyermekeinek identitását ebben a világban. Amilyen mértékben az egyház engedelmeskedik ennek a küldetésnek és megvallja szóval és tettekkel, bátran és nyíltan az ő Urát, annál inkább válhat a világ élő lelkiismeretévé. Glenn Tinder római katolikus teológus szavait idézném: „Az emberi lény mélységes és megátalkodott gonoszságának keresztyéni tudata párosulva azzal a hittel, hogy a világegyetem a kegyelem hatása alatt a radikális újjáteremtődés felé halad, sajátos jeleget ad a politikai cselekvés és társadalmi haladás keresztyén koncepciójának.” (Glenn Tinder „Can we be good without God” – Atlantic Monthly 1989. dec. New York) Talán a gyengeségünk abban van, hogy félünk ma kimondani azt, hogy küldetésünknel fogva mi keresztyének, mi egyházak ennek a világnak élő lelkiismerete kívánunk lenni. Félünk, mert tudjuk, hogy a világ éppen ebből nem kér, kényelmetlen tartozék lenne a lelkiismeret, másfelől az egyház is benne él egy kényelmes kompromisszumrendszerben. Pedig mindenki előtt világosan áll: inkább az Istennek kell engedelmeskedni, sem mint az embereknek.

Ezért ennek a feladatnak csak első lépése lehet a *tényfeltárás, az elemzés*. Teológiai munkája legalább ennyire fontos lépés lesz, ha a békéltetés munkáját akarjuk szolgálni, a *bűnbánat*. Isten elé állni együtt és szívből, ösztíten megvallani mindazt, ami lelkünket terheli. Hiszem, hogy *bűnvallás, imádság, metanoia* nélkül nem lehet lelki feltöltődés, nincs megtisztulás és nem lehet közös akarat, sem közös bizonyágtétel a világban. Csak így válhat az egyház a társadalom élő lelkiismeretévé, ha önmaga már megtisztult, ha letette Krisztus keresztyéje elé saját bűneit, „ha lemosta bűneit a Bárány vérében”. Fontos, hogy egyházainkban, lelkészeinkben, teológusainkban, világi munkatársainkban és híveinkben, megszülessen végre az az eszmény, az a meggyőződés, hogy a Krisztusban gyökeröző keresztyén hit fel tudja oldani az ellenségeskedést és utat tud készíteni a népek közötti közeledésben. Valószínű, hogy el kell ismét sajátítanunk a keresztyén dialógus sajátos indíttatású kultúráját.

Mi keresztyének két világ polgárai vagyunk, részei Isten népének, polgárai Isten Országának, de polgárai vagyunk egy földi országnak is, tagjai egy népnek, melynek megvan a maga helye, kultúrája és karaktere. Saját nyelvünket, kultúránkat, úgy próbáljuk meg Isten dicsőségére gyümölcsöztetni, hogy az minden embertársunk javára, hasznára legyen.

Dr. Charles West írja: „Az egyházaknak az a hivatása, hogy Isten megítélő és megújító munkájának legyenek eszközei népünk életében és saját népünket a többi nép iránti nyitottságra és a szomszédos népek hagyományainak tiszteletére neveljük. Mi keresztyének a többi néppel együtt vagyunk Isten zarándok népe ezen a földön. Újra át kell gondolnunk különálló nemzeti létünk valóságát annak a közösségnek a fényénél, amelyet a Szentháromság Isten éppen az egyház bizonyágtétele révén alakít minden ellenségeskedés, félelem és önzés közepette.” (Dr. Charles West – Nacionalizmus és etnikum – Lépések a megbékélés felé. MEÖT-kiad. Bp. 1996. 131.o)

Testvérek, merjük ezeknek a gondolatoknak kapcsán őszintén kimondani azt, amit ki kell mondani, őszintén megnyilatkozni, itt ebben a közösségben, mert hiszem, hogy az őszintén megnyilatkozó keresztyének között Isten kegyelme csodát művelhet.

*Adorjáni Dezső Zoltán
elnök lelkész*

Az egyházak, mint a népek közeledését elősegítő faktorok

Bevezetés

A keresztyén üzenet egyetemes igénye és egy nép körében végzett szolgálata között kezdettől fogva érzékelhető volt a feszültség.

Az egyénnek szóló elhívás története előtt ott van az egyetemes őstörténet. Ábrahám a neki adott ígélet szerint áldássá lesz minden nép számára, de különleges felelőssége van rokonáért, Lótért. Izsáknak nem szabad a kánaáni nők közül feleséget vennie, de mégsem kell visszatérnie abba a környezetbe, ahonnan Ábrahám elindult. József történetében a növekedés határainak kérdése vetődik fel. A világbirodalom helytartóját már csak egy lépés választja el attól, hogy a fáraóistennel egyenrangú legyen. Azonban ha ezt a lépést megtenné, embertelenné válna. Emberségének próbája éppen az, hogyan bánik testvéreivel. Izráelnek a népek között kell élnie, de ha olyan akar lenni, mint a többi nép, akkor elárulja küldetését. A királyt kívánó Izráel megkapja a prófétákat is. Jeremiásnak saját rokonai csoportérdekével szemben is hirdetni kell Isten akaratát. Ézsaiásnál csúcspontjára ér az univerzális gondolata, Izráel küldetése a föld végső határáig tart. A fogság idején születik meg az Isten egyetemes teremtő hatalmáról szóló hitvallás. A tiszta Izráelért küzdő Ezsdrás és Nehémiás könyve mellett mintegy korrekcióként jelenik meg Ruth könyve. A bölcsességirodalom univerzális szemlélete odáig megy, hogy Jób könyvének szenvedő alakját egy Izráelen kívüli emberről példázza.

Az újszövetség hasonlóan látja együtt az univerzális és a partikuláris: az egyetemesség és a sajátosan egyedi közötti összefüggéseket. Az egyénhez kötött esemény, egy gyermek születése, a legegységesebb jelentőségű esemény, mely magához vonzza az univerzumot, gondoljunk csak a karácsonyi történet angyali és emberi alakjaira, a napkeleti bölcsekre. A keresztre feszítés is partikuláris esemény univerzális töltettel.

Pál elfordul azoktól, akik Jézust nem fogadják el Messiásnak, de kínzó fájdalom égeti saját népéért (Róm 9-11). Az apostolok küldetésének határa a lakott Föld határa, de az evangélium terjedése a helyi gyülekezetek létrejöttében kísérhető nyomon.

I. Az egyház identitása a népek világában

Mit jelent ez a mondat: Keresztyén vagyok. A válasz így hangzik: a keresztyén öntudatra ébredés abban a tapasztalatban gyökerezik, hogy nem vagyok azonos magammal, ugyanis az önmagával azonos ember tapasztalata ezzel szemben az, hogy Isten Jézus Krisztusban kegyelmes és ítéletes módon megkülönbözteti a bűnt a bűnöstől. A lét és a cselekedetek közötti különbségtétel adja meg a tudatosan megélt élet feszültségét. A tudatosan vállalt életforma a megkülönböztetés művészete és nem az elválasztásé, a szakításé. A kettészakítás és kettéosztás a mindenkor dualizmus veszedelme, amelyik kísértése marad a ke-

resztyén hitnek és életvitelnek. Ennek két formája van: az úgynevezett gnosztikus szétszakítás, amely szerint a benső jó és a külső rossz áll szemben egymással, valamint az apokaliptikus szétszakítás: a jelenlegi gonosz világ és az eljövendő jó világ közti különbségtétel. Ennek két mai megnyilvánulási formája az önmegvalósítás ideológiája (gnosztikus) és az utópiák kultusza (apokaliptikus).

Az egyházra nézve ez a különbségtétel úgy fogalmazódik meg, hogy nem ebből a világból van, de ebben a világban van. Az egyház nem ebből a világból van, de ebben a világban végzi szolgálatát. Ez a kettősség akkor is maradandó igazság, ha az elmúlt évtizedekben többen használták, hogy a környezethez, az adott keretekhez való alkalmazkodást igazolják általa.

Nem ebből a világból: egyedül Isten kihívása lehet az egyházhoz, a gyülekezethez tartozás alapja. Ezt nem helyettesítheti semmilyen e világi vagy természetes kötelék. Isten színe előtt nem érvényes semmilyen szociális, nemzeti vagy egyéb különbözőség.

Az „ebben a világban” azonban azt jelenti, hogy a felebaráti szeretet, mint a hit gyümölcse, arra a helyre állítja az embert, ahol természetes kötöttségei, kötései és adottságai vannak. Ezek a második helyre kerülnek, de megmaradnak. Az egyház eredeti küldetéséből fakad, hogy állást foglaljon azokban az életkérdésekben, amelyek a kortársakat érintik, mert Isten ezt a világot, ezt a népet is, ezeket az embereket is szereti. A felbaráti szeretet pedig először a közelvalókhöz indít, nem a távolvalókhöz.

Az „Istennek kell inkább engedelmessé válni, mint embereknek” nem azt jelenti, hogy embereknek soha nem kell engedelmessé válni. Ezt a különbségtételt is újra és újra meg kell tenni a „nem ebből a világból” egyetemes gondolat és az „ebben a világban” sajátosan egyedi vonása között. Ebből következően a keresztyén hit soha nem válhat népvallássá abban az értelemben, hogy belőle egy és csak egy nemzeti identitás származzék, ahogyan Cicero megfogalmazza: Minden államnak megvan a maga vallása, a miénknek is. A „magyarok Istene” ily módon az élő Isten kisajátítása és körülményeinkhez való önkényes „igazítása” lenne, amit a kijelentés szerint Ő nem tűr el. (Természetesen a „magyarok” megnevezés behelyettesíthető minden más nép nevével!) Megkülönböztető ettől a népegyházi létforma.

II. Az egyház felelőssége a népért és a néppel szemben

Népegyház – hitvalló egyház –, a két megnevezés az egyház két különböző típusára, illetve a világban való megjelenési formára utal. Egyik sem kizárólagosan az egyház belső lényegéből fakad, nem tartozik a változhatatlan ismertetőjegyek közé. A reformáció ismert meghatározása szerint egyház ott van, ahol Isten Igéje tisztán hirdetik, a sákramentumokat Jé-

zus Krisztus rendelése szerint kiszolgáltatták, s a keresztyén életfegyelmet (egyházfegyelmet) gyakorolják, komolyan veszik. Ahol ez a három dolog történik, ott az egyetemes anyaszentegyház van jelen a világban. Veszélyes vállalkozás akár történelmileg, akár a jelenben a kettőnek egymással való szembeállítása, vagy éppen rangsorba állítása. Igaz, vannak korszakok, amelyek jobban kedveznek a népegyházi formának, s vannak, amelyek a hitvalló egyház létformáját kényszerítik az egyházra. A döntő dolog mégis mindig csak az, hogy tudja-e az egyház szabad lelkiismerettel hirdetni az egy szükséges igazságot a változó körülmények között.

A társadalom az 1989-ben bekövetkezett változások után szinte messianisztikus reménységgel tekintett az egyházra, bizonyos területeken tőle várva az egyedül üdvözítő megoldásokat. Egyértelműen megnőtt az egyház nyilvánosságjellege. A kérdés az, hogyan tud eleget tenni az egyház ezeknek a váradalmaknak, hogyan tud részt venni az állam különleges felelősségeinek a hordozásában anélkül, hogy ezzel a saját felelőssége ellen követne el árulást.

Barth szerint: „Az egyház a Szentírás iránt való engedelmességéből dönthet abban a kérdésben, vajon vállalja-e a népegyházi helyzetet, illetve az abban való megmaradást. Nem vállalhatja ezt az egyház pusztán csak azért, mert ettől a helyzettől külső tekintélyt remél a maga számára, vagy mert arra számít, hogy ebben a helyzetben hatással lehet a közéletre, a társadalomra, az ifjúságra, széles körű tevékenységet tud kifejteni, s biztosíthatja vagy legalább könnyítheti gazdasági helyzetét... Aki a népegyházat hittel vállalja, annak vállalnia kell egyúttal azt is, hogy ez a népegyház szabadsággal bírjon a maga sajátos feladatainak tántoríthatatlan végzésére, tehát vállalnia kell azt, hogy egyház és állam úgy álljanak szemben egymással, amint az ószövetségi próféták igehirdetése föltünteti. Ez pedig azt jelenti, hogy az egyház, az állam iránti teljes tisztelete mellett is nyíltan beszél a néphez és a felelősséghez, és egy pillanatra sem távozik el arról a szilárd tárgyi alapról, amelyet éppen egyház volta ad neki; semmi esetre sem igyekszik tehát a helyzetét azal tenni kényelmesebbé, hogy egyszerűen azt hangoztatja: más az egyházi, más a világi hatalom; ezt éppen népegyházi mivolta miatt sem teheti.”

A kérdés tehát az, hogy az egyház tudja-e vállalni ebben a helyzetben, hogy érzékeltesse az állammal szemben azt az „üdvös nyugtalanságot”, amely abból következik, hogy mind az egyháznak, mind a világnak Krisztus az egyedüli Ura, s ez a hitben felismert igazság kizárja annak a lehetőségét, hogy az egyház a mindenkor fennálló politikai, gazdasági állapotok szentesítője legyen. Ennek a felelősségnek a gyakorlása nem akkor kezdődik az egyház számára, amikor nem keresztyén elveket hangoztató pártok vezetése alatt áll egy állam, s nem szűnik meg akkor, amikor az egyházat természetes szövetségesnek tekintő pártok birtokolják a hatalmat. A bizonyágtétel hitelessége attól függ, hogy mennyire tudja más-más hangsúllyal ugyan, de mindkét esetben ugyanazzal a lelkiülettel vállalni az egyház a küldetéséből rá ruházott felelősséget.

A felelősségét így vállaló egyháznak hitvalló egyénekre van szüksége. Olyanokra, akiknek a Krisztus-ügy személyes ügyük, mert személyesen élték át a szabadság, a megváltás csodáját, a Szentlélek újjáteremtő hatalmát.

Bekövetkezhet az az állapot, amikor az egyház egészének vállalnia kell a hitvalló egyház státusát. Ekkor sokkal hangsúlyosabbá válik az állammal szemben kimondott „nem”, mint „igen”, bár ez utóbbi akkor is megmarad az evangélium és a közbenjáró imádság szolgálatának gyakorlása által.

Számolni kell az egyháznak – ebben az esetben – a külső szempontból zsugorodásnak látszó folyamatra, amely azonban belső koncentrációvá válhat a kevesebbek számára. Lehet idő, amikor a kevesen való hűség a próbája annak, hogy az egyház mindig, minden körülmények között ki tudja-e mondani Urával szemben a feladhatatlan „igen”-t.

Barth a „Szabadság a közösségben” címszó alatt (KD III. 4. kötet) tárgyalja a nép és a haza kérdését. Az ember teremtettségi voltából fakad, hogy kapcsolatban áll embertársaival. A „közeli” embertársak jelentik a saját népet, megkülönböztetve az idegenektől. A közelség azt a természetes történelmi helyet jelenti, ahol Isten parancsolata megszólítja az embert. Ennek a természetes-történelmi helynek, s az odatartozásnak ismertetőjegyei a nyelv, az otthon jelentő vidék, a haza, a közösen megélt történelem. Az ide való tartozás alapozza meg az ember felelősségét a jogosság és az igazság iránt. A közeli és a távoliak elszakíthatatlan kapcsolatban állnak egymással. A történelmileg közeli iránti hűség és a történelmileg távoli iránti nyitottság azt követeli az embertől, hogy el tudja hordozni a feszültséget, le tudja győzni az ellentétet, amely ebből a feszültségből adódhat. Barth számára a saját nép egyszerre pozitívan és egyszerre kritikusan szemlélődő valóság. A saját nép és az emberiség egy ugyanazon valóság jelölésére szolgáló korrelációs fogalmak. A közeli és a távoliak közötti határvonal nem egyszer s mindenkorra adott. Népek között csak ideiglenesen lehetnek vasfüggönyök. A közeli és a távoliak szembeállítása nem eredetszerű és nem végérvényes, ezért nem tekinti Barth a teremtési rendek sorába tartozónak a nép közösséget.

A nép közössége tehát nem ordo (teremtési rend), de mégis Isten ordinációja (rendelése). Mit jelenthet ez?

1. Nép, nemzet, haza az emberi együttélés helymegjelölésére szolgál, olyanokéra, akik közel állnak egymáshoz és a közös otthon, a közös nyelv, a közös eredet, a közös történet egymással összeköti őket. Ez teszi lehetővé a közös, kollektív identitást, és felelősséget. Az életnek ez a valósága tehát természeti és történelmi tényezők által meghatározott, ilyen értelemben a teremtéshez tartozik. Ez a közösség azonban nem válik teremtési renddé, azaz isteni parancsolattá. A nemzeti önazonosság tudatát nem tekinti a sors hatalmának, a nép az etikai felelősség keretfeltételeit adja, de nem belőle származik az etikai felelősség.

2. A nép, a nemzet, a haza a hit megélésének a helye. A keresztyén ember világi hivatásához tartozik, hogy felelősséget vállal érte, azonban sohasem válhat üdvös-

séghordozóvá. A nép és a nemzet iránt támasztott szoteriológiai igény, amely ti. a saját néptől várja és követeli a megváltó, szabadító cselekedeteket, szükségszerűen nacionalizmushoz és sovinizmushoz vezet.

3. A történeti tapasztalatok azt mutatják, hogy a nemzeti gondolat ugyanúgy lehet politikai reformok hordozója, mint egy tisztán hatalmi-politikai ideológiai eszköz. Ezért különbséget kell tenni a nemzetértelmezés különböző típusai között. A nemzethez tartozás és az ezzel összekötött hazaszeretet nem redukálható a politikamentes otthonézés és az otthon-szeretet kategóriájába.

4. A nép, a nemzet, a haza soha nem szemlélhetők kizárólagos módon, hanem mindig csak az etika egyetemes igényével együtt. A nemzeti identitás lehet legitim, amely nem vezet más népek és nemzetek kizárásához, az idegenektől való félelemhez. A nemzeti, kulturális, vallási és felekezeti sokszínűség feltétlenül megköveteli a toleranciát, a párbeszédre való készséget és a kommunikációra való képességet.

5. A nemzeti szuverenitás határa ott van, ahol a minden emberre vonatkozó emberi jogokat sérti.

6. A keresztyén hit éppen az univerzális irányultságánál fogva lehetővé teszi a saját nép, a saját nemzet iránti szabad kritikus viszonyulást.

7. A keresztyének szolgálata egyaránt kapcsolódik a közös eredet, a történelmi örökség és a közös jövő területéhez. Nép, nemzet, haza a kollektív felelősség területeit írják körül.

8. Nem lehet az egyház feladta, hogy nemzeti követeléseket és igényeket teológiailag megindokoljon vagy legitimáljon. Ugyanakkor, ha az egyház tudatában van, hogy Isten szabad kegyelmét kell hirdetni minden népnek, akkor csak azon a módon végezheti megbízatását, hogy részese saját népe történetének, alakítja és formálja azt, együtt hordozza népe és hazája gondjait, együtt szenved a saját népéhez tartozókkal, s nem utolsósorban végzi a közbenjáró imádság szolgálatát saját hazájáért.

A nemzet, a nép témáját az egyháznak és a teológiának nem szabad kikapcsolni és tabuvá tenni. Ha a csoportidentitás és az egyetemes humanitás közötti feszültséget nem tudjuk elhordozni, akkor támad szellemi, morális és vallási vákuum. Ezt a vákuumot tölti aztán ki az embertelen, türelmetlen és radikális ideológia, a nacionalizmus, amely mindig kész az erőszakra és a terrorra is.

III. Az egyház, mint inkluzív közösség

A keresztről való beszéd fontos vonása a helyettes elégtétel gondolata. A helyettesítés kettős értelemben is igaz. Krisztus keresztyénben egyszerre jelenik meg, egymással összefonódva, szétszakíthatatlan kapcsolatba hozva egymással Istent és az embert. Jézus egész életét jellemzi az ún. „kettős reprezentáció” (Berkhof): Benne jelenik meg Isten az ember számára, s az ember Isten számára. Ezért igaz az, hogy „Egész bölcsességünk, már ti. amelyet igaz, valóságos bölcsességnek kell tartanunk, két részből áll: Isten s önmagunk ismeretéből” (Kálvin). A két részből álló ismeret Krisztus-ismeret. S ennek az ismeretnek kö-

vetkezményekkel kell járnia a keresztyénség számára, hiszen a keresztyénség lényege éppen az lenne, hogy Krisztushoz van köze. A teljes ismerethez feltétlenül hozzátartozik annak hangsúlyozása, hogy Krisztus nemcsak elszenvedte a bűn büntetését, hiszen ebben az esetben nem is beszélhetnénk *satisfactio*-ról, legfeljebb *satispassio*-ról, hanem egész élete a „kettős reprezentáció” tudatos vállalása volt. A megbékélte-
tés létformája azért lehetséges az egyház számára, mert Jézus nemcsak azért jött a Földre, hogy meghaljon – ahogyan azt a protestáns ortodoxia teológiai karikatúrája sugallja –, hanem azért, hogy éljen, s elhordozza a belső és külső feszültségek, ellentétek teljes skáláját. S mivel az ember számára engesztelhetetlen ellentét kibékítése a keresztyén megtörtént, ezért a keresztyén ember tudatában van az ún. „engesztelhetetlen” ellentétek relativitásának a földi, evilági keretek között.

Az egyháznak egész létével és szolgálatával arra kell emlékeznie és emlékeztetnie, hogy soha semmilyen politikai vagy gazdasági kérdés nem helyezhető az üdvösség és a kárhozat kategóriájába, mert az szükségszerűen abszolútista kizárólagossághoz vezetne. Ugyanakkor mindent megtehet azért, hogy segítse az adott körülmények között lehetséges jobbat, amelyik a szétforgácsoló, izoláló, skizmatikus erők ellenében a Krisztus-test egységének, törvényszerűségeinek és alapjának felel meg. Elengedhetetlenül szükséges az egyház számára, hogy különbséget tudjon tenni a mindenkor adottságok és az ún. áladottságok között. Az emberi együttélést meghatározó adottságok között vannak olyanok, amelyek valóban objektívek, figyelmen kívül hagyásuk lehetetlen. Ugyanakkor azonban a népek együttélésének világában megjelennek olyan „áladottságok” is, amelyek objektív adottságoknak tüntetik fel ugyan magukat, valójában azonban csupán egyéni vagy közösségi érdekek megjelenítései. Ebben az esetben nem az embertől független és racionálisan megindokolható objektív adottságok figyelembe vételével kell számolni, hanem azzal, hogy az ember maga teremti „objektív adottságokat”, s alárendeli magát azoknak. Akár a gazdaságban, akár a politikában jelennek is meg ezek, nem vonhatják ki magukat az alól a felelősség alól, amelyre az „emberléptékűség” kategóriája emlékeztet és figyelmeztet.

A bibliai kijelentés Isten és az ember közös történetét inkluzív történetként (Karl Barth) állítja elének. Ennek következménye a keresztyén egyház számára az, hogy megteremtse maga körül a bizalom légkörét, amelyben emberi életek, kapcsolatok, társadalmak, népek és a természet a megbékélés kultúráját élhetik. A szövetség annak a kifejeződése, hogy Isten bizalomra képessé teszi az embert, és bizalomra méltónak is tartja. Isten késznek mutatkozik arra, hogy megbízzon az emberben. Nem vakon és feltétlenül, de mégis megbízik benne. Ezzel lehetőséget ad az ember számára, hogy a bizalom légkörét megteremtse, ugyanakkor sebezhetővé is teszi magát, mert a bizalommal vissza lehet élni. Az inkluzív történet arra hív, hogy a keresztyén egyház az exkluzív közösségek világában mu-

tassa fel a megbékélésből következő alternatívát, az inkluzív (meghívó, befogadó) közösséget. (A só, a kovász, a világosság képei mind ebbe az irányba mutatnak.) Az exkluzív világában (a klikktől, a csoportérdeknek mindenáron való érvényesítésén át a nacionalizmusig és a jelen generáció fogyasztói igényét abszolutizáló életformában megjelenő válfajokban bőséges a példatár!) mindig ott van a skizmatizálódás, s a stigmatizálás (címkézés) életszemlélete és gyakorlata.

Az Újszövetség a Krisztus-test egységét differenciált egységként mutatja be. Elismeri, hogy a gyakorlatban – a funkciókat illetően – léteznek különözöségek a gyülekezet tagjai között, nem ismeri el azonban a lényeg szerinti különözöségeket, amelyek megosztottságot eredményeznek és szembefordítanak egymással. A megosztottság, az elkülönülés és elkülönítés, az emberi kapcsolatok területéről a bizalmat száműző életforma a „skizmatikus” életszemlélet (Reiner Strunk). A skizmatikus életszemlélet mindig kategorizál: barát-ellenség, gazdag-szegény, hívő-hitetlen, férfi-nő, természet-technika. A kategorizálás következményeként az egyik kategóriába tartozó mindig a rövidebbet húzza. A Krisztus-test egysége feles-

legessé teszi a skizmatikus hatalmat. A test tagjai részesednek az egységben, amelyik a tagok egymással való kapcsolata által valóság. Az egyes tagok között lehet koordináció, együttműködés, egymás kiegészítése, a skizmatikus hatalomból következő konkurencia azonban ki van zárva. A tagok különbözősége nem jogosít fel a rangsorolásra, alá- és fölrendelésre. Ezért nem tehetségről, képességekről beszél az Újszövetség, hanem karizmáról, kegyelmi ajándékokról. A „képességek” versenyre ösztönöznek, szembe fordítanak, arra ösztönöznek, hogy én előbbre jussak. (Ennek egyik sajátos válfaja az „ahogy én téríték, nem térít úgy senki” kezdetű apokrif nóta.) A kegyelmi ajándékoknak csak akkor van értelmük, ha azokat megosztom másokkal, ha belül maradnak a Krisztus-test egységén. A skizmatikus hatóerők egyedüli ellenszere a karizmák hatóereje. A skizmatikus hatóerők mindig távolságot növelnek, a karizmák távolságot csökkentenek, ezért alkalmasak arra, hogy segítségükkel az egyházak a népek közeledését és kiengesztelődését munkáló faktorok legyenek a világban.

dr. Bölcskei Gusztáv

Az új evangéliumi mozgalmak és a történelmi keresztény Egyházak kapcsolatáról*

E rövid tanulmány megírásánál nem azt a célt tűztem magam elé, hogy ennek a kapcsolatnak a gyakorlatát elemezzem. Egyrészt nem éreztem magam illetékesnek arra, hogy más történelmi Egyházak nevében is szóljak. Másrészt, ez a gyakorlat nem feltétlenül egységes az egyes történelmi Egyházak tekintetében. Harmadrészt pedig, tágabb meghatározásban az ún. „új evangéliumi mozgalmak”, szűkebb meghatározásban – az önmagukat többé vagy kevésbé keresztény közösségeknek valló – „szekták” és a „történelmi Egyházak” közötti határok sem mindig egyértelműek. Azaz, a történelmi Egyházak „új evangéliumi mozgalomnak”, vagy éppen „szektának” tekintenek olyan közösséget, amely önmagát már „történelmi Egyháznak” tartja.

Éppen ezért, e tanulmányban mindössze arra törekedhettem, hogy a Szentírásból kiindulva kísérletet tegyek az ortodox keresztény tanítás, és egyúttal az ebből fakadó – remélhetőleg mások számára is hasznos – magatartás bemutatására.

Az egység

Az újszövetségi Szentírás már közvetlenül a pünkösti csoda után megörökíti a tökéletes egyházi egység képét.

„Kitartóan részt vettek az apostoli tanításban, a közösségben, a kenyér megtörésében és az imádko-

zásban” (ApCsel 2,42). Azaz, a keresztény hívőknek egy volt a hitük és a hitvallásuk, egy közösségben voltak a testvérekkel és az apostolokkal, egyek voltak a szentségekben, egyek voltak a liturgikus imádkozásban. Ez az egység olyan teljes volt, hogy „a hívők egész gyülekezete szívében és lelkében egy volt”, sőt, „senki sem mondott vagyonából bármit is magáénak, hanem mindenük közös volt” (4,32).¹

Az Efezusiakhoz írt levélben pedig ezt tanítja az apostol: „Egy a test, és egy a Lélek, aminthogy egy reménységre kaptatok elhívást is: egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség, egy az Istene és Atyja mindenknek” (4,4-6). Az egyházi egység forrása tehát végső soron az, hogy Isten is egy.

Az úr Jézus egyetlen Egyházat akart, amikor megkérdezte az apostolokat: „ti kinek mondotok engem?” Péternek – a többi apostol nevében is tett vallástételére: „Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia” – így válaszolt: „Te Péter vagy, és én ezen a kősziklán építem fel egyházamat” (Mt 16,15-18). Azaz, ezen a hiten, ezen a hitvalláson, melyet Péter az apostoli közösség szóvivőjeként fogalmazott meg.

Egység különböző szinten

Mégis, az újszövetségi Szentírásban – paradox módon – azt láthatjuk, hogy ez a tökéletesnek óhajtott egység különböző szinten valósul meg. Márk evangéliumában olvassuk, hogy az Úr Jézus így válaszol János apostolnak, aki jelenti, hogy eltöltöttak egy ismeretlen ördögűzöt, mert nem követte őket: „Ne tiltások el, mert nincsen senki, aki csodát tesz az én ne-

* (Elhangzott rövidített formában a MBT–RFBT májusi konferenciájának 7-i ülésén)

vemben, és ugyanakkor gyalázni tudna engem, mert aki nincs ellenünk (*kath' hémón*), az mellettünk van" (9,38-40). Lukács evangéliuma, rövidebb formában, ugyancsak feljegyzí ezt az esetet, de így idézi Jézus szavait: „Ne tiltsátok meg, mert aki nincs ellenetek (*kath' hymón*), az veletek van" (9,50). Ezzel pedig az Úr Jézus talán már a jövőre is utal, a földi küldetésének befejezése utáni időkre, amikor már a tanítványoknak maguknak kell dönteníük.

Sőt, ha valaki csupán egy pohár vizet ad inni azoknak, akik az Úr Jézust Krisztusnak, Messiásnak vallják, és szolgálják, ezzel a közösséget és az egységet vállalja, és „el nem marad a jutalma" (Mk 9,42).

János apostol ezekkel a szavakkal határozza meg az egység lehetséges határát: „Az Isten lelkét erről ismeritek meg: amelyik lélek vallja, hogy Jézus Krisztus testben jött el (*en sarki*), az Istentől van" (1Jn 4,2). Ennek a vallástételnek a pontos tartalmát azonban már evangéliuma bevezető soraiban feltárta: „Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige" (1,1). A 14. versben pedig így folytatja: „Az Ige testté lett (*sarx egeneto*), közöttünk lakott, és láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttjének dicsőségét..."

Egység a jelenben és a jövőben

Másrészt, más helyeken, maga az Úr Jézus úgy beszél az egységről, mint ami a jelen, de egyúttal a jövő valósága is: „Más juhaim is vannak nekem, amelyek nem ebből az akolból valók: azokat is vezetnem kell, és hallgatni fognak a hangomra: és akkor lesz (*genésontai*) egy nyáj, egy pásztor" (Jn 10,16). A főpapi imában pedig az apostolok egységéért, de mind a jelen, mind az eljövendő korok hívőinek egységéért is imádkozik: „De nem értük könyörgök csupán, hanem azokért is, akik az ő szavukra hisznek énbennem, hogy mindnyájan egyek legyenek..." (Jn 17,20).

A szakadás

A szakadás fogalma és ténye is megjelenik azonban az újszövetségi Szentírásban. Maga a krisztusi közösség is ebből az ellentétből születik, mely a Jézust hallgató sokaság soraiban lép fel: „Ellentét (*schisma*) támadt miatta a sokaságban" (Jn 7,43). Jézus származása (7,41-43), cselekedetei (9,10-19) és szavai miatt (7,31-41) szakadás támadt az őt hallgatók között. Egyesek hittek benne, mások szembefordultak vele.

Az első Konrintusiakhoz írt levélben már másfajta szakadásról van szó. Ez a szakadás a keresztények közös gondolkodását és nyelvét fenyegeti (1,10). Pál apostol számára ez olyan szörnyűség, hogy úgy érzi, mintha Krisztust akarnák „szétszakítani": „Hát részekre szakítható-e Krisztus?" (1,13). A szakadás eljuthat addig, hogy az Eucharisztia közös ünneplését is képes megghiúsítani: „azt hallom, hogy amikor összejöttek a gyülekezetben (*en ekklésia*), szakadások (*schismata*) vannak közöttetek" (11,18). Pedig kezdetben csak bizonyos személyekhez fűződő kivételes kapcsolatokról volt szó, melyeket nem lett volna szabad kisarkítani: „mindenki így beszél közöttetek: »Én Pálé vagyok, én Apollósé, én Kéfásé, én pedig Krisz-

tusé« (1,12). Mindez azért történhetett meg, mert megfeledeztek a Krisztusi békesség örökségéről (Jn 14,27) és a szeretet új kapcsolatáról (Jn 13,34; 15, 12). Erről az új parancsolatról, a kölcsönös gondoskodásról és együtt szenvedésről megfeledezni mindenképpen végzetes hiba: meghasonláshoz, szakadáshoz vezet az egyházi közösségben. Az apostol ismét visszatér erre, amikor a test és a tagok közti hasonlatot magyarázza: „Isten szerkesztette így a testet egybe: az alacsonyabb rendűnek nagyobb tisztességet adva, hogy ne legyen meghasonlás a testben (*hina mé é schisma en tó sómati*), hanem kölcsönösen gondoskodjanak egymásról a tagok" (1Kor 12,24-25).

Meg kell jegyezni azonban, hogy magának a szakadásnak „schimá"-nak is lehetnek különböző formái, „színtjei", hiszen erre utal az, hogy a magyar fordítás is hol „szakadást", hol pedig „meghasonlást" említ. Az első Korinthusiakhoz írt levélben a 11,19-ben viszont maga Pál apostol használja az „*hairesis*" kifejezést, az előző versben fájlalt „szakadás", „schisma" nyilvánvaló szinonímájaként. Ez pedig már a következő gondolathoz vezet bennünket.

Az eretnekség

Az eretnekség általában annyiban különbözik a szizmától, hogy egy meghatározott tan körül csoportosul. Ilyen értelemben jelenik meg a „szaduceusok pártja" az Apostolok Cselekedeteiben (*hairesis* 5,17), vagy maga a kereszténység, mint „názáreti irányzat" (24,5) a zsidóság szemében². A keresztény tanítás szerint az eretnekség magával az Egyházzal kerül kibékíthetetlen ellentétbe. Ilyen értelemben sorolja az apostol a Galatákhöz írt levélben a „test cselekedetei" közé, melyek ellentétben állnak a „Lélek gyümölcseivel" (5,19-22). Számos formája létezhet, talán erre utal a felsorolásban a kifejezés többes számú alakja (*haireseis*), 5,20). A Tituszhoz írt levélben már az ezt képviselővel szemben kívánatos magatartásra is felhívja a figyelmünket: „A szakadást okozó ember elől (*hairetikon anthrópon*) egy vagy két megintés után térj ki, tudván, hogy az ilyen ember kivetkőzött önmagából, bűnben él és magában hordja ítéletét" (3,10-11).

Péter apostol olyan súlyos formáira hívja fel a figyelmet, amelyek magát a Megváltásról szóló tanítást veszik célba: „közöttetek is lesznek hamis tanítók, akik veszedelmes eretnekségeket (*haireseis*) fognak közöttek becsempészni. Ezekkel megtagadják az Urat, aki őket megváltotta, így gyors pusztulást hoznak magukra" (2Pt 2,1).

Minden bizonnyal ugyanezekről óvja Pál apostol az efézusi véneket – ha más kifejezéseket is használ –, amikor ezekkel a szavakkal búcsúzik tőlük: „Tudom, hogy távozásom után dühös farkasok jönnek közöttek, akik nem kímélik a nyáját, sőt közöttek is támadnak majd olyan férfiak, akik fonák dolgokat beszélnek (*lalountes diestrammena*)³, hogy magukhoz vonzzák a tanítványokat" (20,29-30).

Ugyanakkor a *hairesis* egy másik árnyalatával is találkozunk akkor, amikor ezt Pál apostol a zsidó valláson belül „elkülönültek" szigorú közösségére alkál-

mazza, melynek olykor ő maga is tagja volt. A Cselekedetek könyvében így beszél Agrippa előtt: „kegyességünk legszigorúbb irányzata (*hairesin*) szerint élttem, mint farizeus” (26,5).

A jézusi tanítás és magatartás

Az újszövetségi Szentírásban – de az Egyház későbbi történelme folyamán is – nehéz pontos határvonalat húzni az Egyházban megjelenő szakadás, az eretnesség és a felkínált bünbánat elutasítása nyomán fellépő engedetlenség között. A különböző esetekben maga Urunk Jézus Krisztus, tanításával és tetteivel kínál számunkra megoldást: A samáriai asszony-nal, annak legnagyobb csodálatára, a szigorú elkülönülés ellenére is szót ért, és megtéríti: „Hogyan? Te zsidó létedre tőlem kérsz inni, mikor én samáriai vagyok?” (Jn 4,9). Még a kihallgatása során őt arcul ütő szolgálával is kész a békés párbeszédre: „Ha rosszat mondtam, bizonyítsd be, hogy rossz volt, ha pedig jót mondtam, miért ütsz engem?” (Jn 18,23).

Máté evangéliumában viszont ezt a magatartást ajánlja a magát formálisan a közösséghez tartozónak valló, de mégis minden tekintélyt elutasító vétkessel szemben: „Ha a gyülekezetre (*tés ekklésias*) sem hallgat, tekintsd olyannak, mint a pogányt vagy a vámszedőt” (Mt 18,18). A főpapokkal és a nép véneivel szemben pedig csak szigorú előfeltételekkel hajlandó a hit titkaiból valamit is feltárni. Miután nem tudták megmondani, honnan való volt a János keresztsége, így válaszolt: „Én sem mondom meg nektek, milyen hatalommal teszem ezeket” (Mt 21,23-27). Végül, minden bizonnyal a jézusi tanítás legerőteljesebb szavait halljuk akkor, amikor a legnagyobb megpróbáltatás idejére figyelmezteti tanítványait: „Vigyázzatok, hogy meg ne tévesszen valaki titeket! Mert sokan jönnek majd az én nevemben, és ezt mondják: Én vagyok a Krisztus! – és sokakat megtévesztenek. Mert ahogyan a villámlás keletéről támad, és ellátszik nyugatig, úgy lesz az Emberfiának az eljövetele is” (Mt 24,4-5,27).

Az Úr Jézus világos különbséget tesz a „jóindulatú”, a tudatlanságból fakadó, és a „nem jóindulatú”, a „tudásra”, a szabad akaratra, vagy éppen az Isten nevében fellépő, de nem Istentől kapott hatalomra hivatkozó eretnesség, szakadás, ill. engedetlenség között.

A korai egyházatyák tanítása

Már a legismertebb egyházatyáknál világos utalást találunk a szakadás és eretnesség fogalmára, egymástól való megkülönböztetésére, ill. összekapcsolására. Szent Jeromos szerint († 419-420) a kettő közti különbség abban rejlik, hogy az eretnesség eltorzítja a tanítást (*peruersum dogma*), míg a szakadás a püspökök közötti nézeteltérés nyomán (*propter episcopalem dissensionem*) jön létre⁴. De utal a kettő közti kapcsolatra is: előbb vagy utóbb a skizma valamilyen eretnességhez vezet, mert éppen a tan megváltoztatásával akarja igazolni „az Egyháztól való elszakadásának a jogosságát”⁵. Ezzel magyarázható, hogy az egyházatyák hol megkülönböztetik, hol pedig egymás mellé sorolják a skizmát

és az eretnességet. A kappadókiai atyák közül Szent Vazul (*Basileios*, † 379) erre vonatkozó tanítása hagyta a legmélyebb nyomot az egyházi hagyományban. 1. Kánonjában – Szent Jeromoshoz hasonlóan – világos különbséget tesz az eretnesség és a szakadás között, megjegyezve, hogy ez utóbbit könnyebb orvosolni. A „régiekre” hivatkozva azonban említést tesz egy harmadik fajta szakadásról, az ún. „önkéntes csoportosulásról”, a „paraszinagógáról” (*parasynagógé*)⁶, melyet a valamilyen vétek miatt fegyelmi úton eltávolított, de továbbra is önkényesen liturgiát végző papok vagy püspökök és a hozzájuk csatlakozó tanulatlan emberek hoznak létre, nem engedelmessé válnak így a kánonoknak⁷. A keresztségre vonatkozóan azt tanítja, hogy az eretnekek keresztségét, akik olyan valamire kereszteskednek, ami „nekünk nem adatott át” (*mé paradedomena hémin*)⁸, semmiképpen sem szabad elfogadni. A szakadók esetében pedig a pasztorális szempont, az Egyház javának szem előtt tartása dönti el, hogy keresztségüket, megtérésük esetén, el kell-e fogadni, vagy, a régiek szokása szerint, újra meg kell-e őket tisztítani „igazi egyházi keresztséggel”⁹.

Az egyházi kánonok

Az ortodox kánonyűjteményben számos kánonban találunk említést eretnekekről és szakadárokról, és a velük szemben előírt magatartásról. Mindezek közül csak az egyik legismertebbet, a Nagy Szent Vazulnak tulajdonított 1. kánont láttuk részletesebben. Az összes idevonatkozó kánon ismertetése és alapos vizsgálata – a téma nagysága miatt – külön tanulmányban lenne célszerű. Általánosságban viszont megállapítható, hogy a kánonok az eretnekekkel foglalkoznak bővebben. Az előírások velük szemben a legszigorúbbak: keresztségük elutasításán túl nem szabad velük együtt imádkozni¹⁰, nem szabad gyülekezeteikbe járni, nem szabad jelenlétüket megengedni a hívők templomaiban, nem fogadhatók el felajánlásaik. Házasságot sem szabad velük kötni, csak abban az esetben, ha ígéretet tesznek arra, hogy megtérnek az igaz hitre. Felszenteléseik nem tekinthetők valódiaknak.

Múltból a jelenbe

A Biblia örök üzenete: a jézusi tanítás és magatartás és az erre épülő apostoli intelmek – az apostolok evangélizálását szorosán követő századok egyházi tapasztalatával együtt, és a későbbi korokét sem figyelmen kívül hagyva – tanítást és tanulságot jelentenek a ma keresztyénei számára. Az Egyházat szellemileg – Maxwell Staniforth szavaival – „nemcsak kívülről ostromolta egyik részről a pogány világ, másik részről pedig a zsidóság, belülről is zaklatták szakadások és heves viták.”¹¹ A keresztyénység szinte ebben az egymásra halmozódó, bonyolult ellentmondásokban született meg – és tett tanúságot az Úr Jézus Krisztusról „egészen a föld végső határáig” (ApCsel 1,8). Számunkra elsősorban – de nem kizárólagosan – az eddig elmondottak jelentik az eligazodási pontokat a mai „új evangéliumi mozgalmak”, szakadások, szek-

ták, eretnokségek, egyházfegyelmi és egyéb ellentmondások között.

Minden újabb kornak, így a mának is, megvan viszont a maga újabb tapasztalata, és az ebből fakadó, a sajátos körülményekhez igazodó vizsgálata és gyakorlata. Úgy érzem, példaként kölcsön vehetjük A. Guerrától azt a megállapítást – aki általánosságban vizsgál minden evangéliumi szellemiségű mozgalmat –, hogy mindenekelőtt meg kell határozni a tanulmányozásnak és az osztályozásnak az előzetes kritériumait. Ezek a következők lennének:

1) Nem kell feltétlenül megkülönböztetni a különféle mozgalmakat, csoportokat, csak azért mert ők különféle neveket választanak maguknak, vagy egyszerűen csak azt állítják, hogy másoktól különböznek.

2) A nyomatékos megkülönböztetéseknek, a hangsúlyos pontoknak viszont adjunk helyet, mert így elkerülhetjük a végtelenségig fokozható felosztások veszélyét.¹² (Itt kellene megvizsgáljunk azt, hogy az adott mozgalom valóban Jézus egyetlen evangéliumának a szellemén belül van-e?)

3) Figyelembe kell venni a konkrét magatartást, az életet, mely a mozgalom lelkeségéből táplálkozik.¹³ Mindezek után következhet a valódi osztályozás és besorolás.

Befejező gondolatok

Végül azt gondolom, hogy bárkivel és bármivel szemben tanúsított magatartásra érvényesnek kell lennie Pál apostol Timóteus számára megfogalmazott intése, mely szerint „az Úr szolgája ne viszálykodjék, hanem legyen barátságos mindenkihez, tanításra alkalmas és türelmes, aki szelídséggel neveli az ellenszegülőket, hátha az Isten megadja nekik egyszer, hogy megtérve megismerjék az igazságot, és fel-

ocsúdjának az ördög csapdájából, aki foglyul ejtette őket, hogy akaratát teljesítsék” (2Tim 2,24-26).

Erre figyelmeztet Péter apostol is: „Az Urat, a Krisztust tartások szentnek szívetekben, és legyetek készen mindenkor számot adni mindenkinek, aki számon kéri tőletek a bennetek élő reménységet. Ezt pedig szelíden és tisztelettudóan, jó lelkiismerettel tegyétek, hogy amivel rágalmaznak titeket, abban megszégyenüljenek azok, akik gyalázzák a ti Krisztusban való jó magatartásotokat” (1Pt 3,15-16).

De az intés is megszívlelendő, amelyet bármilyen fegyelmi vagy tanításbeli elpártolásból kihajtó, és szektáig érlelődő mozgalomra értve, egy ma is élő moldvai sztarec így fogalmaz meg: „A keresztény szekták szaporodása apokaliptikus jel és egyúttal az Úrban való hit meggyöngyülésének a bizonyítéka.”¹⁴

prot. Imrényi Tibor

Jegyzetek

¹A szentírási idézeteket az 1975. évi újfordítású Biblia javított kiadásából vettem. Budapest, 1995. – ²Lásd még: ApCsel 24,14 és 28,22. – ³Maga a *diastrephó* ige is sokatmondó, melynek itt part. perf. neutr. főnévként használt alakjával találkozunk: „megfordít, elfordít, kiforgat”. L. Varga Zsigmond. *Újszövetségi görög-magyar szótár*. Budapest, 1993. – ⁴S. *Eusebii Hieronymi*. *Commentariorum In epistulam ad Titum liber*. J.P. Migne, *Patrologiae Tomus XXVL*, 738. A kommentár a már korábban idézett Tituszhoz írt levél 3. fejezetének 10-11. versével kapcsolatos. – ⁵„...ut recte ab Ecclesia recessisse videatur.” Uo. – ⁶*Pédalion, Thessaloniké*, 1991. – ⁷Uo. – ⁸Azaz, ami idegen attól, amit istenfélő és igaz elődeinktől örököltünk... – ⁹Uo. – ¹⁰Ezt különben a laodikeiai helyi zsinat 33. kánonja az eretnekek említése után a szakadárokkal (*schismatico*is) szemben is előírta. *Pédalion, Thessaloniké*, 1991. – ¹¹Early Christian Writings. The Apostolic Fathers. Translated by Maxwell Staniforth. Penguin Books, 1968. p.137. – ¹²Nuevo Diccionario de Espiritualidad Ediciones Paulinas. Madrid, 1991. p. 1316-1319. (A mű eredeti címe: Nuovo Dizionario di Spiritualità. Roma, 1979. – ¹³Uo. – ¹⁴*Arhim. Cleopa Ilie-Arhim. Ioanichie Bălan*. Lumina și Faptele Creștinești. Iași, 1994. p. 239.

Emlékkonferencia az ungvári únió 350. évfordulóján

A magyar szlavisztikát és történettudományt is érintő kettős jubileumra került sor 1996-ban: a kárpátaljai görög katolikus egyház megszületését jelentő ungvári únió 350. évfordulóját ünnepeltük áprilisban, az önálló munkácsi görög katolikus püspökség felállításának 225. évfordulóját augusztusban. A nemzetközi egyháztörténeti élet még egy, legalább ilyen jelentőségű eseményt is ünnepelt: a breszti únió 400. évfordulóját. Így az 1996. április 22-én Ungvárott rendezett konferencia „A breszti únió 400. és az ungvári únió 350. évfordulója” címet kapta.

A konferenciát megelőző napon, április 21-én nagyszabású szentmisét celebrált *Ioann Szemedi* munkácsi görög katolikus püspök. Az ungvári vár udvarán épült szabadtéri oltárt közvetlenül annak a katedrálisnak a romjai mellett állították fel, ahol 1646. április 24-én hatvanhárom ortodox pap letette a katolikus hitvallást *Jakusich György* egri püspök kezébe. A szentmisén megjelent negyvenhét püspök tételes felsorolásától itt eltekintve, jelezzük, hogy a Vatikán

részéről *Antonio Franco* bíboros, kijevei pápai nuncius, valamint *Miroslav Marusin* bíboros, a Keleti Kongregáció titkára jelent meg. A görög katolikus egyház nemrégiben még a sztálini politikának köszönhető négy évtizedes katakomba-életével Európa – s talán a világ – legnagyobb tiltott és üldözött egyháza volt. Felszabadulásának jelentőségét az is jelzi, hogy állandó pápai követ tartózkodik Kijevben. A görög katolikus egyházak vezetői közül a pittsburgi metropolitát emeljük ki, jelezve, hogy a tengerentúli emigrációban mind az ukránok, mind a kárpátaljai származású ruszinok rendelkeznek a külön-külön püspökségekbe szerveződött saját egyházzal. A számos római katolikus egyházfő közül kiemeljük *Dr. Paskai László* bíborost, esztergomi érseket, aki négy magyarországi püspök kíséretében érkezett. A munkácsi püspökség 1771-ben történt felállításával az esztergomi metropólia juriszdkciója alá rendeltetett.

Másnap, április 22-én az ungvári Tudomány Házában rendezett konferenciát szintén *Ioann Szemedi* gö-

rög katolikus megyéspüspök nyitotta meg, az elnöki tisztelet pedig Szabó György püspökkari titkár látta el, minthogy a konferencia házigazdája a munkácsi görög katolikus püspökség volt. – Az első előadó Ernst Cristoph Suttner teológiai professzor (Bécs) a marcai kolostor körül kibotakozott délvidéki úniót, valamint az ungvári és az erdélyi úniót egybevetve a szerb, ruszin és román úniós folyamatok hasonlóságait elemezte. – Athanas Pekar OSBM egyháztörténész (Róma) a breszti úniótól az ungvári únióig eltelt fél évszázad során az úniós folyamat ukrán területeken, illetve Kárpátalján tapasztalható sajátosságairól beszélt. – Paul Robert Magocsi professzor (Toronto) a görög katolikus egyháznak a ruszin etnikum identifikációjában betöltött szerepét vizsgálva rámutatott: az asszimiláció helyett az adaptációt választó egyháznak kulcsszerepe volt a ruszin nemzetiségi kultúra megőrzésében. – A további mintegy tíz téma közül kiemeljük Bendász Dániel gör. kat. lelkész, egyháztörténész (Nagyszőlős) előadását: apja, az elhunyt Bendász István kanonok hatalmas egyháztörténeti hagyatékát feldolgozva és kiegészítve a görög katolikus egyházat likvidáló politika sztálini éveinek eddig ismeretlen statisztikai adat-

tárát nyújtva (áttértek, elítéltek, emigráltak) számolt be a munkácsi egyházmegye papságának sorsáról.

A magyarországi egyháztörténetet két előadó képviselte. – Pirigy István ny. teológiai professzor (Debrecen) az ungvári únió történeti vonatkozásait összefoglalva adatgazdag érveléssel mutatott rá: az úniós folyamat mind lelkileg, mind külső vonatkozásaiban jól előkészített volt. Nem igaz, hogy a nép feje felett döntöttek volna az egyházi vezetők, amint az sem állja meg a helyét, hogy a papság kizárólagosan a gazdasági előnyök reményében csatlakozott a katolikus egyházhoz. – E sorok írója az Egri Érseki Levéltárban újonnan feltárt források fényében korrigálta a munkácsi görög katolikus egyházmegye tizennyolcadik századi kultúrtörténetének több momentumát.

A konferenciát szervező munkácsi görög katolikus püspökség nagyszerű házigazdának bizonyult. Tapasztaltuk ezt az idejekorán kezdett szervezéstől a helyszín és a korrekt levezetés biztosításán át az előadóknek nyújtott kiváló, a kárpátaljai viszonyok ismeretében különleges meglepetésnek ható ebédig minden mozzanatban. A konferencia anyaga a püspökség kiadásában a közeljövőben megjelenik.

Nemzetközi Regionális Protokoll Konferencia és Kiállítás

(Budapest, 1996. április 18-20.)

Vitaindító előadás

Miként az európa-atlanti kultúrának, civilizációnak, erkölcs- és jogrendnek elvitathatatlan pillérei közé tartozik a részben biblikus, részben biblián kívüli zsidó-keresztyén hagyomány, ugyanúgy meghatározó erővel bír a közéleti érintkezési formák és szokásrendszerek kialakulásában az egyházi kommunikációs gyakorlat. Amennyiben e megállapítást elfogadjuk, két figyelemre méltó, mind a mai napig érvényes konzekvenciával kell számolnunk.

I. A keresztyén kultúra, érték- és szokásrend indokolt sokkal mélyebben és átfogóbban van jelen az úgynevezett északi világ köz- és magánéletében, mint azt sokan gondolják.

II. Ez az érték- és szokásrend, továbbá a maga intézményes – ha úgy tetszik – direkt formái által (egyházi elvárások, előírások, istentiszteletek, ünnepek, szervezetek, intézmények stb.) is sokkal meghatározóbbak a társadalom életében, mint ahogy azt nálunk, s a környező országokban 40 éven át kormányprogramként is forszírozott szekularizáció jelenlegi stádiumában sokan vélik.

E ténymegállapítás és annak feltételezett elfogadása után tisztelettel az alábbi szempontokat ajánlom szíves figyelmükbe.

a.) Az általánosságban említett keresztyén érték- és szokásrend nem rendelkezik homogén megjelenési formával. Vallási és egyházi pluralizmussal kell számolnunk, s azzal, hogy a különböző értékek, szokások és tanok a különböző csoportosulásokban különböző prioritással rendelkeznek. Ezek akár egy feleke-

zeten belül is másként alakulnak. Az együttélés és kommunikáció szabályai nyilván eltérőek pl. a Vatikán hivatalaiban, és mondjuk egy szintén római katolikus szerzetesrend hétköznapijában. Ez a különbség természetesen még élesebben jelenik meg az egyes keresztyén felekezetek összehasonlításában, nem is beszélve a világvallásokról. Tehát a protokoll szakembernek az az elsődleges feladata, hogy valóban tudja és ismerje az adott, konkrét, az itt és most situációban érintett egyházi vagy vallási közösség sajátosságait. Minderre azért van szükség, mert ami helyénvaló az egyik egyház esetében, az esetleg tragikomikus otrombaság a másikéban.

b.) Az állam és az egyház szétválasztásának programja nem jelenti az egyház és társadalom szétválasztásának, és különösen nem az egyén vallási és világi énjének szétválasztásának lehetőségét. Ebből az következik, hogy az egyházi, vallási protokoll nem egyszerűen egy külön, esetleg járulékos fejezete a közéletnek, illetve a közéleti események szervezésének, hanem integráns része annak. Az egyházi-vallási szempontokat az északi társadalmak közéletében akkor is figyelembe kell venni, ha azok az adott situációban tételes, intézményes vagy személyes formában nem manifesztálódnak. A szekularizáció jelenleg előrehaladott állapotában sem illendő dolog pl. Nagypénteken bált rendezni, vagy temető mellé kirakodóvásárt telepíteni.

c.) Amikor valljuk, hogy az egyház és a vallás a maga értékmegőrzése során a protokoll kategóriájába tartozó konvenciókat is megtartott, nem szabad megfedelkednünk arról, hogy sokszor éppen egyházi kö-

rökből indult a távolságtartást, kapcsolat-akadályozást, hatékonyságsökkenést jelentő haszontalan, sőt káros formalizmusok lebontása. Felismerhető ez a tendencia a szerzetesi mozgalmakban és a protestáns egyházi közéletben, de általában az egyházi személyek kollegialitást meghaladó testvériségében is. A XVI. sz-i kálvinista protestantizmus azzal, hogy az Isten egyedüli dicsőségét és abszolút szuverenitását radikálisan meghirdette, amihez képest az emberek végső soron egy csoportba tartoznak, egy olyan gondolatnak nyitott teret, amely az akkor érvényes egyházi és világi feudális protokollal értelemszerűen szembehelyezkedett, s a Felvilágosodás és demokrácia felé mutatott. (E megállapítást természetesen tényként teszem, s nem értéktételeként.) *Ennek értelmében helytelen az egyházi protokollnak csak a megőrző szerepére tekinteni, s megfeledezni a közéleti érintkezés változásait, módosításait előmozdító hatásáról.*

A fenti megközelítésben és megállapításokban már benne van az a határozott véleményem, hogy a közéleti érintkezés szervezésére hivatott protokolláris tevékenység nem egyszerűen könnyű fajsúlyú formális kérdésekkel foglalkozik. A forma a tartalmat szolgálja, amelyhez alkalmazkodnia kell, s ha nem tud vagy nem akar, akkor a tartalmat szolgálat helyett sérti. *Igy a látszólagosan protokolláris intézkedések az egyház és a vallás társadalmi manifesztációit illetően (egyházi érték, ünnep, szokás, intézmény, épület, személy) a leg súlyosabb emberjogi kérdéseket, a vallásszabadsággal összefüggő kérdéseket olyan mélységeig támogathatnak vagy sérthetnek, amelyek már – az ezeket is meghaladó –, az ember egyéni és közösségi méltóságát érintik.*

Az elmondottak alapján a protokoll szakemberei számára egész konkrétan a következőket tartom fontosnak:

1. Az északi társadalmakat mind a mai napig befolyásoló egyházi, vallási érték- és szokásrend nagyobb figyelmet érdemel.
2. E figyelem feltételezi az ismeretek elsajátítására való törekvést, különös tekintettel a vallási és egyházi pluralizmusra. Az illetékes hivatalok nyilvánvalóan felajánlják ehhez partneri segítségüket.
3. Az egyházi közélet történeti példája akár az értékmegőrzés, akár az értékteremtés szempontjából segítő forrás lehet a produktív protokollós szakemberek számára.
4. A látens, de még mindig meghatározó vallási értékek külön érzékenységet követelnek a protokoll szakembertől.
5. A vallási és egyházi protokoll különösen érzékeny volta pedig óvó és intő hatással lehet a protokollós szakember – eléggé nem hangsúlyozható, és más területeken is ugyanúgy elvárt – felelősségére.

Azt kívánom, hogy e konferencia hozzon áldott növekedést ismeretekben, szakmai tapasztalatokban és felelősségteljes elkötelezettségben.

Dr. Bóna Zoltán
A Magyarországi Egyházak Ökumenikus
Tanácsának főtitkára

Mi, a Budapesten 1996. április 18-20-án megrendezett Nemzetközi Regionális Protokoll Konferencia résztvevői, az alábbi ajánlásokat fogalmazzuk meg az 1997. évben Oviedóban megrendezésre kerülő II. Nemzetközi Protokoll Kongresszus számára:

Mi, a Budapesten összegyűlt konferencia résztvevői – 23 ország képviselőjében – üdvözljük a világ valamennyi országában dolgozó protokollós kollégáinkat, illetve a II. Nemzetközi Protokoll Kongresszusra összegyűlt résztvevőket.

Örömünkre szolgál, hogy a protokoll tevékenység szakmai kérdéseit az abban érintett és résztvevő magasrangú állami, egyházi és katonai személyiségekkel együtt tekinthettük át Budapesten, s ezt a tárgyalási módot ajánljuk a II. Kongresszus számára is.

A kölcsönös véleménycserék elősegíthetik az állami-, egyházi- katonai körökben a protokoll tevékenységgel összefüggésben felmerülő elvárások korszerűsítését, pontosítását, mert a nemzetközi kapcsolatok bővülése miatt ma már egyre szükségesebbé válik, egyes kérdésekben egységes nemzetközi gyakorlat kialakítása. Ugyanakkor a protokollós szakemberek törekvéseinek alaposabb megismerése elősegítheti kormányaink és egyéb intézményeink körében a protokoll munka presztízsének, jelentőségének felértékelését, a megfelelő színvonalú protokoll ellátásához szükséges szervezeti és anyagi hátterek javítását.

Valamennyien egyetértünk abban, hogy a protokollós munka: hivatás. Önálló szakma, melynek elsajátításához – az általános viselkedéskultúra és a korszerű műveltség értékeiből táplálkozó önképzés, valamint az egyéni kvalitások mellett – szervezett oktatás és képzés is szükséges.

Ennek beindítását, illetve továbbfejlesztését mind nemzeti, mind nemzetközi keretek között a jövőben is következetesen szorgalmazni kell.

A protokoll feladata nem több és nem kevesebb, minthogy megfelelő formai keretet adjon a tartalmi kérdések megtárgyalásának, olyan szolgálat, mely mindig a tartalomnak alárendelten, és sohasem öncélúan működik.

Ezek hangsúlyozása mellett azonban fontosnak véljük, hogy a protokoll soha ne legyen uniformizált és egyénietlen. Figyelemmel kell lennünk a stílus és ízlés nemzetközi trendjeinek változására, elő kell segíteni a nemzeti, vallási sajátosságok ismeretét és kölcsönös tiszteletét, a maximális toleranciát, és hangsúlyozni kell a nemzeti és vallási értékekből mindazt, ami a világ számára közkinccsé tehető.

Az egyházak képviselői egyöntetűen fontosnak tartják és üdvözlük a téma tárgyalását és úgy vélik, az ilyen módon folytatott eszmecserék nemcsak a protokollós szakemberek munkáját teszik színvonalasabbá. Készségüket fejezik ki a további szakmai együttműködésre.

A katonai kapcsolatok területén megmutatkozó protokolláris sajátosságok áttekintése nemcsak a vele tárgyalási kapcsolatba kerülő civil protokollósok munkáját segíti elő, de ráirányítja a figyelmet arra is, hogy elengedhetetlen a fegyveres erők hivatásos állománya számára a protokoll ismeretek rendszeres oktatása.

Ajánljuk a II. Nemzetközi Kongresszus számára, fontolja meg egy nemzetközi protokoll szervezet létrehozásának lehetőségét, s ennek érdekében alakuljon Nemzetközi Előkészítő Bizottság.

Javasoljuk, hogy az Előkészítő Bizottság fogalmazza meg a nemzetközi civil szervezet célkitűzéseit, és segítse elő, hogy a kormányzatok ezen elképzelésünket megismerhessék.

A Magyar Protokollklubos Klubja készséggel felajánlja ebben a munkában és a koordinációban aktív együttműködését.

A nemzetközi szervezet elősegíthetné a világ protokoll szakembereinek rendszeres találkozását, ta-

paszlatatcseréjét; a szakmai utánpótlás oktatását és továbbképzését; lehetőséget nyújtana arra, hogy ismereteink hatványozottan kiterjedjenek s kiküszöböljék, vagy csökkentenék a szakmai tévedéseket, melyek esetenként nemkívánt problémákhoz vezethetnek.

A budapesti konferencia résztvevői hasznos tapasztalatokkal, kellemes szakmai ismeretségekkel zárták rendezvényüket. Ezt kívánjuk a II. Nemzetközi Protokoll Kongresszus résztvevőinek is.

*A Budapesti Nemzetközi Regionális
Protokoll Konferencia és Kiállítás
résztvevői*

SZEMLE

Walter Jens–Hans Küng: Menschenwürdig sterben

– Piper Verlag, München & Zürich, 1995. 220.l. –

A könyvcímben jelzett neves esztétán és a világhíres teológuson kívül a könyvben e sokat vitatott kérdékről, az eutanáziáról, véleményt nyilvánít még Eser Albin, a freiburgi Max Plank Intézet igazgatója és Nithammer Dietrich, a tübingi Gyermekeklinika igazgatója, is. Mindnyájuk közös elve: emberhez méltó élet után emberhez méltó halál!

Küng a háború utáni Németország fejlődésének három fázisát különbözteti meg Schulze Gerhard („A jelen kultúrszociológiája”, 1993) nyomán: 1. A túlélés és munka jegyében (1945-68): elég sok halottat láttunk, most már törődjünk az élettel! – 2. A kultúrkonfliktus átmeneti szakasza (1968-80): diákkorradalmak, esztétikus életre törekvés, evés-ivás, világotutazás. A halálra gondolás helyett ily mágiikus jelszavak: kreativitás, autonómia, identitás, aktívizálás, animáció. – 3. Az élménytársadalom fázisa (1980-tól): az öncélú élmény keresése: szabad, ami szórakoztat; ami kéjjel tölt el; ami unalmat űz el; ami sikerhez segít. A halál is egy szempontból érdekes: mint a halálból visszahozott emberek élménye (Kubler-Ross Erzsébet és Moody Raymond interjúi).

Am tudnunk kell – mondja Küng –, hogy a klinikai halott még nem a halálból, hanem a halál küszöbéről tért vissza. Mindenesetre érdekes, hogy, míg a XIX. század orvostudománya elvetette a halál utáni élet tényét, ma ez újra nyitott kérdés. Feuerbach és Freud azt mondják: Isten és örök élet csak projekció, fikció, illúzió, vágyalom, de még Freud is azt írja valláskritikai iratának végén: „Hiszen nagyon szép volna, ha...” Bizony, az ember végtelen felé való törekvésének a valóságos végtelen felelhetne meg. És ez – a szerző szerint – racionálisan ugye nem bizonyítható, de nem is alaptalan bizalom. „Szenvedélyesen kívánom, hogy az értelemmel leélt élet ne a semmiben végződjék; hogy szeretteim és barátaim ne a semmibe jussanak.”

Nem tagadjuk – írja Küng –, hogy ateisták is hal-

hatnak meg bátran (ellenpéldaként említi Feuerbach és Sartre abszolút vigasztalan elmúlását); de a hívő más viszonyulásban van a halállal. „A halálos betegnek nem kell kínosan kapaszkodnia ehhez az élethez, mint egy végsőhöz. Megvigasztalódva hagyatkozhatik a végső Valóságra.”

Kiváltképpen hangsúlyozza Küng a gyógyíthatatlan betegek iránti figyelmességet, a rájuk szánt időt, a velük való foglalkozást, hiszen az a haldokló is, aki már beszélni nem tud, még tud hallani. „Maximális törődés, minimális terápia”. Épp ezért „a tökéletes klinikának sem szabad a maximális biokémiai és ugyanakkor a minimális emberi gondoskodás pusztá szervi-zállomását vánia.”

Ezzel elért a szerző „a vitathatatlan eutanázia” témájához. Nemcsak az indokolja a kérdés rendezését, hogy a modern társadalmakban egyre több idő embert egyre kevesebb fiatal embernek kell eltartania, hanem az a tény is, hogy a művi életmeghosszabbítást sokan inkább tehernek, mintsem jótéteménynek érzik. (Washington államban 1991-ben 46% szavazott amellett, hogy engedélyezzék a „meghívott halált”, Hollandiában törvényi úton biztosították.)

Küng is elveti a kényszerű eutanáziát, amit Hitler Adolf művelt zsidók, cigányok, szlávok megölésével. (Voltaképpen Hitler gatzetteire nem is alkalmazható e szó, hiszen a görög szóban a kellemes, a jó, a szép, a könnyű hangulata van benne!)

Az „euthanasia medica” (e kifejezést először Bacon, angol filozófus használta a XVI. század elején) azért is megfontolandó, mert még a klasszikus morálteológia is kimondja: „rendkívüli eszközöket (*media extraordinaria*) nem kötelező alkalmazni az élet megtartására. Egy beteg sem kötelezhető arra, hogy minden helyzetben, minden lehetséges terápiát vagy operációt eltűrjön... Az orvosnak is szabadságában áll, hogy hagyja »természetes halállal« meghalni betegét.”

Az eutanázia követelői 1967 augusztusában tartották első világkonferenciájukat, s adták közre az ún. *Tokiói nyilatkozatot*. Három fő tétele: 1. Mindenki maga dönthet életéről és haláláról. – 2. A páciensek rendelkezései emberi jogként elismerendők. – 3. Ezek számítsanak törvényes dokumentumoknak.

Küng idézi a három oldalról érkező tiltakozást: orvosok arra hivatkoznak: gyógyítani és nem ölni kötelesek („hipokratészi eskü”); jogászok: jogállamban nem engedhető meg a „gyilkosság kívánságra”; teológusok: az élet Isten ajándéka.

Küng személyes emlékét eleveníti föl. 1954. október 11-én Rómában mondotta első miséjét. A 22 éves öccse a templomba menet elájult. Három hét múlva elvitték az agysebészet világhíres zürichi professzorához. *Krähenbühl* professzor: agytumor a kisagy és az agytörzs között, operálhatatlan. Sugárzások, kemoterápia – mindhiába. Egyik tagja a másik után mondta föl a szolgálatot, míg nem a félelemetesen lassú haldoklás után a tüdőben felgyűlő víz megfojtotta. Azóta ő megkérdőjelezi: az emberi élet redukciója a tisztán biológiai létre, lehet-e Isten akarata, lehet-e Istennek tetsző lét? Gyönyörködhet-e a Teremtő, vagy az irgalmas Jézus, az orvostudomány által életben tartott beteg elviselhetetlen kínjaiban?

Sokan nem értettek egyet azokkal az amerikai orvosokkal, akik a menthetetlen és tudattalan *Quinlan* Karen Ann-t éveken át – a szülei akarata ellenére! –, mesterségesen életben tartották. Viszont sokan megértették azt a holland orvosnőt, aki béna, depresszív, 78 éves édesanyját morfium túladagolásával elaltatta. Küng szerint is védeni kell a beteget örökségárhító rokonok, vagy felelőtlen orvosok és ápolók ellen, de ugyanakkor a részvét és irgalom is érvényesülni akar, hiszen minden ember testi kínok, félelmek és megálázottság nélkül szeretne meghalni.

Küng – úgyis, mint keresztyén és úgyis, mint teológus –, az eutanázia kérdésében a keskeny utat ajánlja a felelősség nélküli, vallásellenes *libertinizmus* („korlátlan jog a halálra!”) és a részvét nélküli, reakcionárius *rigorizmus* („Isten nevében nyújtsuk az elviselhetetlen kínokat”) között. Az irgalmas Isten, aki az embernek szabadságot és felelősségérzetet adott, a haldoklónak is megengedi a felelős lelkiismereti döntést. „Ahogyan az Isten kegyelme és az ember szabadsága nem zárja ki egymást, úgy Isten elrendelése és az ember önelhatározása sem.” Hozzáteszi: „Éppen, mivel meg vagyok győződve, hogy a halállal nincs mindennek vége, számomra nincs jelentősége az élet vég nélküli hosszabbításának – kivált emberhez méltatlan körülmények között.” Idézi az eucharisztia ünneplésének régi, halottakért mondott imáját: „Vita mutatur, non tollitur” = Az élet átváltozik, nem vész el. „A hívő embernek az innét való búcsú hazatérés az eredetbe, igazi hazájába. Talán nem fájdalom és félelem nélküli búcsú, mindenesetre keserűség és kétség nélküli, csöndes bizonyosságban és megszágyonyult hálában mindazért a jóért és kevésbé jóért, ami – Istennek hála –, végleg hátunk mögött van.”

A továbbiakban *Jens* Walter, jeles irodalmár, „Si vis vitam, para mortem” címmel közöl tanulmányt:

mit mond az irodalom a halál méltóságáról vagy annak hiányáról.

Az élen az evangélium passiója van. Jens fölhívja figyelmünket, hogy ne kegyes traktátusként olvassuk, hanem Mathausen, Santiago, a szibériai Gulág vagy a török kínzókamra kontextusában. Ehhez meg is adja a segítséget kortörténeti ismereteivel: „Jeruzsálemben olyan ostorral dolgoztak, amely bőrszíjakból készült, s ezekbe hosszú tövisek és – mint gyöngysorok – hegyes csontdarabok és ólomgolyócskák voltak beillesztve. 8-10-100 ütés fejre, a testre, a herékre: a római jog nem ismerte az ostorcsapások maximumát. S az uralkodónak járó csók paródiájaként a nyál-orgia: egyik katona a másik után várta, hogy ő is térdet hajtson és köpjön. Király, akit pojácává tettek.”

Az irgalmatlan halálra a példa a Hektóré, ahogyan az *Iliasz* 22. könyve elbeszéli. A győztes Akhilleusz nem hallgat a szép, legyőzött ifjú könyörgésére; az irgalmatlan halálra a halott meggyalázása: szekér után kötött teteme meghurcolása következett. (Magyarul *Devecseri* Gábor fordításában.)

A nyájas halálra *Alkésztisz* a példa, aki *Euripidész* drámájában férje érdekében kész volt a halált vállalni. (Szintén *Devecseri* Gábor fordítása.)

Híres a *Csehországi paraszt panasza* c. írás a XV. század kezdetéről. Az illető a halált bíróság elé állítja, mivel elrabolta legkedvesebb kincsét: a feleségét.

A halálhoz való lassú, de könyörtelen közeledés leírása *Tolsztoj* Leó novellája: „Iván Iljics halála” (1896). Végül is a megsemmisülés pillanata egybeesik a megváltás mozzanatával: „Kereste megszokott halálfélelmét, és nem lelte sehol. Hová lett? Miféle halál? Nem volt sehol a félelem, mert a halál sem volt sehol. A halál helyett világosság volt. – Hát ez az! – szólt váratlanul, fennhangon. Milyen boldogság! (Szöllőssy Klára fordítása.)

Mac Cullers író (1917-67) regénye: „Óra, mutató nélkül” (fordította: Osztovits L. 1972) egy leukémiában szenvedő gyógyszerésznek utolsó hónapjait írja le.

Roth Fülöp, USA-beli író (– 1933), „Igaz történet apámról” c. műve azt beszéli el: hogyan kellett a 86 éves, agytumorban szenvedő apjának – őszintén és kíméletesen – megmondania az igazságot.

„A legbeleérzőbb orvosi jelentés sem írhatja le soha – mondja Jens –, a személyes halál páratlanságát.” De érzékelteti ezt velünk sok irodalmi mű: *Szolzenyicin* Rákosztálya (magyarul: *Szabó* Mária, 1990); *Handke* Péter, osztrák író (– 1942), anyja öngyilkosságának ábrázolása; *De Beauvoir* Simone, francia író (1908-86), anyja haldoklásáról írt kisregénye. *Noll* Péter pedig, miután megtudja, hogy hólyagrákja van, megírja „Diktate über Sterben und Tod” c. művét, amely *Frisch* Max, svájci író, temetési beszédével jelent meg (München, 1987. – A beszéd tartalmát a haldokló vázolta föl!)

Az irodalmárok és tudósok után egy orvost szerepeltet Jens. *B. Nuland* Sherwin sebész és orvostörténész a Yale Egyetemen. Könyve bestseller az USA-ban: „Hogyan halunk meg?” Szerinte nincs is méltóságteljes halál, mert a halál hosszú betegség után – gyötrelmes; pillanatnyi rosszullet után is szánalmas;

halálos balesetet tekintve – riasztó. Ő – a visszaéléseket megbélyegezve –, az aktív eutanázia mellett van. Helyteleníti, hogy sokan a betegséget, kivált az AIDSt, Isten büntetésének tulajdonítják. „A holland református egyház hittudósai az *Eutanázia és lelki-gondozás* c. iratukban bátran kimondták: A dolgok természeti rendje nem szükségképpen egyezik Isten akaratával.” Pártját fogja a fizikai Nobel-díjas *Bridgman*-nek, aki – amikor már a rák akadályozta a tudományos munkájában –, öngyilkos lett. Együttérez az említett *Roth* amerikai íróval, aki habozott abban, hogy a lélegeztetőkészüléket apjára tegye. „Elgondoltam azt a nyomorúságot, ami kikerülhetetlenül még jönne... Mégis sokáig ültem ott, mielőtt hozzá hajoltam, amily közel csak tudtam, hogy végülis elstutogjam: »Dad, talán el kell eresszelek!«”

Bräker Ulrik (1735-98), a szegény pásztorfiúból lett svájci író, „A tockenburgi szegény ember” c. önéletrajzi művében már említi az eutanáziát, mint emberi jogot. 1797 márciusában jegyezte föl ezt: „Minden dolgok jó-ságos Teremtője parancsolta-e a természetnek, hogy lassan gyötörjön halálra?” Megkérdezi azt is: Az-e az orvos rendeltetése, hogy a szenvedő emberiségnek vigaszára legyen, vagy az a kötelessége, hogy „a természet lassú lépteit még lassabbá tegye, s az ilyen szerencsétlent lassan, éveken át, kínozza halálra?”

Jens szerint emberek milliói nyugodtabban néznének a halál elé – ő maga és Küng is –, ha tudnák: azon a napon az orvos segítségükre lesz. Úgy, mint *dr. Schur* Max, aki nem késlekedett, hogy páciensének, *Freud* Zsigmondnak, – természetesen sok, nagy lelki-erővel elviselt operáció után –, odaadja a halálos morfium adagot. Freud emlékeztette házi-orvosát 1939. szeptember 21-én arra az egyezésre, amit még akkor kötöttek, amikor a carcinoma, amely már a száj- és orrüreg közti válaszfalat is szétronította, először nyilvánvalóvá lett.

„Regula omnium viventium” = minden élőnek joga van arra, hogy ne szenvedjen – ezt még *Petrus Hispanus* orvos foglalmazta meg, aki nemcsak kitűnő irodalmár, képzett filozófus és hívő lélek volt, hanem ráadásul 1276-ban *XXI. János* néven a Péter trónjára lépett.

Marti Kurt, svájci ref. papköltő, versével zárja Jens irodalmi körképét:

KIVÁNSÁG

amit oszt mindenki
a nem imádkozók imádsága is:
hogy a halál egykor
hirtelen és szelíden érjen
egyik pillanatról a másikra

(A Jens felsorolta művek elolvasása igen hasznos minden lelkigondozónak, beteglátogatónak, kivált kórházi lelkészeknek.)

A két főelőadást, amelyek a tübingai egyetemen hangzottak el – az előszó szerint nem várt, nagy tömeg előtt esténként 20-22 óra közt –, diszkusszió követte. Ebben *Nietmayer* Dietrich az orvos szemszögéből szól hozzá a témához. Hivatkozik Jens mondására: kellemesebb volna az élet – neki és Küngnek is –,

ha olyan orvosbarátjuk volna, mint *Freud*nak. „Ezt a kívánságot nekünk, orvosoknak, nem szabad hallatnánk tennünk. A tapasztalás azt mutatja: van ilyen! »Barátok nem hagyják egymást cserben!« – mondta nekem egy 12 éves fiú, és hozzátette: »Barátok nem hazudnak!«, mert észlelte késedelmemet arra a kérdésre, hogy mikor fog meghalni.” – Egy másik élménye: „A 17 éves Károly tumorja minden terápiának ellenállt. Rendszeres vértranszfúzióra volt szüksége. Egyre rosszabbul nézett ki, mégis többnyire vidám és nyugodt volt. Egyszer azt kérdezte: »Mi történnék, ha nem kapnék több vért?« Elmagyaráztam: egyre fáradtabb lenne, s egyszerűen elaludna és nem ébredne többé föl. Elgondolkodott, s aztán azt mondta hal-kan: »Mostantól fogva nem szeretnék több vért kapni. Értesse meg, kérem, a szüleimmel. Nekik ez ugyan nehezükre esik, de én nem bírom tovább!«”

Nietmayer idéz egy ősi orvosi esküt: az orvos feladata, hogy *néha* gyógyítson, *gyakran* enyhítsen, *mindig* vizsgáljon. Szerinte nincs szükség új jogi szabályozásra, mert a mai keretek is lehetőséget adnak e hármashoz. Elviselhetetlen kínok esetén az orvosnak most sem kell visszariadni a nagyobb adag morfiumtól, s újabb jogi szabályozás nélkül egy öregnek sem kell félnie attól, hogy az orvosokat meggyőzzik a hozzátartozók: számára jobb a halál, mint az élet.

Eser Albin a jogász szemszögéből szól hozzá a témához. Szerinte a büntetőjog kettős feladata: védelem az élet időelőtti megrövidítése és védelem az élet helytelen meghosszabbítása ellen. Kimondja: az életfenntartó kötelesség ott végződik, ahol a kimutathatóan visszafordíthatatlan tudatvesztés forog fenn. Elismeri, hogy vannak érvek az aktív eutanázia mellett is. Beszél a mai jogi következetlenségről: büntetlen az orvos, ha a beteg éjjeliszekrényén hagyja az öngyilkossághoz szükséges altató mennyiségét, ugyanakkor, ha ezt a mennyiséget ő maga adja be injekció formájában, hat hónapi börtönt kap. „Kérdés, hogy e két cselekmény etnikai értéke valóban annyira eltérő-e, hogy ily különböző konzekvenciák igazolják?”

Szerinte az aktív eutanázia a meggyilkoltsághoz való jogot jelenti. Megkérdezi: nem kell-e a súlyos betegnél a remény és a rezignáció közti erős ambivalenciát feltételeznünk? Főlemli, hogy sokak szerint 30 nappal a döntő tény előtt írásba kell foglalni a halál kívánságát tanúk jelenlétében; némelyek egyenesen bizottságot javasolnak. *Eser* szerint éppen ezáltal „a halottas szobába olyan atmoszférát viszünk, amely által a »méltóságteljes halál« inkább a fonákjára fordul.”

Az egyetemi előadásokat pódiumdiskusszió zárta le, ahol mind a négyen még egyszer szóhoz jutottak. *Küng* hangsúlyozta, hogy nem a korszellem, hanem Jézus és az örök élet hite áll személyes meggyőződése hátterében. „Mind a négyen itt a pódiumon, az orvos, a jogász, az irodalmár és a teológus, ugyanazt a frontállást foglaljuk el: minden etikai felelőtlenség ellen.” Csak egy az érdek: segíteni a halálos betegen, s ezzel az orvostudománynak és jogalkotásnak, hogy bizonyos tabukat mellőzzenek, amik az aktív eutanázia kérdésében még megvannak. Leszögezi: egy orvos sem kényszeríthető az aktív eutanáziára. (Analógia:

egy nőnek joga van a terhesség megszakítására, de nincs joga arra, hogy egy meghatározott orvost kényszerítsen annak elvégzésére.) „Keresztyén emberként igenlem az életemért, mint Isten ajándékáért, való felelősséget”, ám ha a szenvedés elviselhetetlen, „akkor megvan az a jogom, hogy a halál időpontjáról és módjáról határozzak.”

Jens Walter: „Szabad-e az állítólagos jóakarónak a szenvedő akaratát semmihe véve a *Bräker* Ulrik említett naplójában szereplő ellenfelekkel azt mondaniok: »Ohó, ez azt jelentené, hogy elébe vágunk az élet és halál Urának! Az írástudók és farizeusok azt mondanák nekem: Istennek kell átengedni! Ő minden ember elé kitűzte a célt, azt nem szabad elmozdítanunk!«”

Az ideális házi orvos szerint az, aki tudja: mikor kell az igazságot megmondania, s mikor kell elhallgatnia. Illusztrációja: „Dicsérnünk kell azt az orvost, aki egykor *Storm* Tivadarral (német író, 1817-88) szemben – akivel a röntgenvizsgálat után kegyetlenül közölték a carcinom diagnózisát –, irgalmasan járt el. Fölsimerte, hogy páciense az „Ez már a vég, Járásbíró Úr!” – közléssel nem élhet. Tehát revideálta a mondatát: „Tévedtünk! Ön élhet tovább!” És Sturm vizsdatért íróasztalához, és befejezte mesterművét, a Schimmelreiter-t (magyarul: A viharlovás. Ford.: Szabó E., 1958).

Niethammer megállapítja, hogy az aktív eutanázia az orvost hihetetlenül nagy erkölcsi nyomással terhelné meg.

Eser szerint az autonómia jelszavával – jogászai szempontból – túl nagy nehézségek állnak elő az öngyilkosságban való részvétel megengedésével. Ugyanakkor a „jó halált” nemcsak azoknak kívánja, akik oly szerencsések, hogy van orvosbarátjuk, hanem mindenkinek.

Küng professzor idézi *Keutert* Harray holland teológiai professzort, aki az aktív eutanáziáról a „legátgondoltabb könyvet” írta. Központi mondanivalója: „Az életre és halálra való jog az önrendelkezés magva, elidegeníthetetlen jog, s magába foglalja azt a szabadságot, hogy mimagunk döntsünk végünk Mikorjáról és Hogyanjáról.”

Főlemlíti *Küng*, hogy hét évet a szigorú *XII. Piusz* alatt Rómában tanult. Ott tartották 1952-ben az Idegrendszer Histológiája és Patológiája Nemzetközi Kongresszusát. „E konzervatív pápa maga ítélte el, hogy orvosi ténykedéssel az életet úgy hosszabbítsák meg, hogy egyidejűleg megszűnik az ember szabad önrendelkezése. A pápa az ellen nyilatkozott, hogy az embert meggyötört, vegetáló lénné, egy eleven automatává degradálják.” Hozzáteszi: „Ezt nem szeretném én megérni.”

Jens sürgeti az emberhez méltó halál elősegítésének a büntetőjog alól való kivételét, kezdve azokon a

barátokon és orvosokon, akik megkönnyítik a távozást, a történelem legmegindítóbb halálára, a *Szokrateszére* emlékeztetően, nyújtván a mérge poharat. Ugyanakkor *Jens* szól a segítség másfajta jellegéről is: ahogyan *Tolsztoj* elbeszélésében *Gerasszim*, a szolgálégy, oly nagy odaadással vigasztalja, gondolzza, fekteti gazdáját.

Megemlíti *Jens Noll* Péter mondását is („Diktátumok életről, halálról”): „Az állatokat miért szabad elaltatnunk, az embert viszont nem?” megkérdezi: „Miért nem talált milliószoros echót a fizikai Nobel-díjas *Bridgeman* mondása: »Ha az élet kikerülhetetlenül a vége felé jár, az egyesnek joga van arra, hogy orvos segítségét kérje.«”. Halovány remény: „Ha az orvos vállalkozik rá, akkor a tulajdon fiúnk, mint *Roth Fülöp*, fölénk hajol: »Dad, talán el kell engedjelek!«”

Az életre-halálra érvényes jelszóval zárul a könyv: „Agere cum dignitate”.

A könyv nem egy állítása tiltakozást válthat ki, és mondhatjuk: „A Bibliában nincs szó az eutanázia megengedéséről.” Ám azt se feledjük el, hogy a Biblia korában még nem volt az élet mesterséges nyújtásának lehetősége: napjainkban életben tarthatók azok, akiknek idejük már lejárt. Azt sem szabad számításon kívül hagynunk, hogy az eutanáziával pár napos – vagy hetes –, nem egyszer leírhatatlan szenvedés megelőzéséről van szó, míg az alkohol, a dohányzás vagy éppen a hajszolt munka révén évekkel rövidítik meg ezrek az életüket. Gondolhatunk arra is: a terhességszakítás révén – államonként több-kevesebb megszorítással, de „az anya életének megmentése érdekében” –, mindenütt megengedett induló életek kioltása; akkor nem indokolt-e – visszafordíthatatlan esetekben! –, az élet irgalmas lezárása? Hát még ha arra gondolunk, hogy az eutanázia esetében emberroncsokról, hol tudatvesztett, hol örvényező haldoklókról van szó, míg napjainkban Boszniában és Csecsenföldön viruló, fiatal férfiak tízezreit ölték le, akikre várt volna a szerelem, a munka, a jövő! Végül azt kell mondanunk: makkegészséges emberek, még ha hívók is, nem lehetnek minden empátia és részvét nélkül a halált kívánó szenvedők iránt, hiszen még *Szent Jób* is a szenvedések súlya alatt így érez: „Miért nem lettem olyan, mint az elásott koraszülött, mint a világosságot nem látott csecsemők?” Azok közé tartozónak érzi magát, akik a halált „jobban keresik, mint a rejtett kincset; akik ujjongva örülnek, örvendeznek, ha megtalálják a sírt” (3,16.21b.22). Az egészségesek fölényével viszont azok közé az írástudók és farizeusok közé tartozunk, akik „súlyos és elhordozhatatlan terheket kötnek össze, és az emberek vállára rakják” (Mt 23,4).

Szénási Sándor

Pályázati kiírás

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ az alábbi pályázatot hirdeti meg:

1. *A pályázat témája:* „Az ökumenizmus alakulása a római katolikus egyházban a II. Vatikáni Zsinat óta” (Figyelembe veendő: a II. Vatikáni Zsinat ökumenikus határozatai, összehasonlítva a korábbi római katolikus hivatalos állásponttal. A pápák megnyilatkozásai, XXIII. János, VI. Pál, I. János Pál, II. János Pál enciklikái, apostoli levelei és más dokumentumai; Keresztény Egység Pápai Tanácsa állásfoglalásai; az Ökumenikus Direktórium – 1993; a jelentősebb dialógusok eredményei; mértékadó ortodox, protestáns, római katolikus teológusok témával kapcsolatos megnyilatkozásai.)

2. A kézirat *szabvány gépeléssel* nem lehet több 50 oldalnál, nem lehet kevesebb 20 oldalnál.

3. *Beküldési határidő:* 1997. április 30.

4. A pályázat *beküldendő jellegével* az Ökumenikus Tanulmányi Központ címére (Bp. 1114 Bocskai út 15.).

5. A beküldött pályázatokat *ökumenikus bizottság* bírálja el 1997. június 30-ig.

6. *Pályadíjak:* I. díj 50.000.- Ft; II. díj 30.000.- Ft; III. díj 20.000.- Ft.

7. A díjnyertes tanulmányok *közlési jogát* az Ökumenikus Tanulmányi Központ fenntartja.

EEK Hírek

A SZERB KIVONULÁS SZARAJEVÓBÓL MEGAKADÁLYOZZA AZ EGYHÁZAK TALÁLKOZÓJÁT

Az Európai Egyházak Konferenciájának (EEK) és az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsának (EPKT) Közös Bizottsága 1996. március 14-16-ig gyűlt össze szokásos évi konferenciájára a svájci St. Gallenben, abban a reményben, hogy ott fogadhat két Párbeszédi és Találkozási Bizottságot, az egyiket a Szerb Orthodox Egyháztól, a másikat Horvátország és Bosznia Katolikus Püspöki Konferenciáitól.

E két bizottság 1992 januárjában tartotta első ülését St. Gallenben. Az EEK és az EPKT Közös Bizottságának meghívására megállapodtak abban, hogy a Közös Bizottság ülésezése alkalmából második ülésükre jönnek össze St. Gallenben.

A sarajevói helyzet alakulása és a szerb lakosság-
nak e városból való folyamatos kivonulása azonban olyan döntésre bírta a Szerb Orthodox Egyház küldöttségét, hogy nem vállalkozik erre az útra.

A Közös Bizottság mélységesen sajnálja ezt a döntést, amely miatt elhalasztódik a nagyon szükséges találkozó és párbeszéd Szerbia, Horvátország és Bosznia ortodox és katolikus egyházai között.

Az EEK és az EPKT Közös Bizottsága újból felkéri mindkét egyházat, hogy megfelelő időben Svájcban, vagy máshol jöjjön létre a Párbeszéd és Találkozás Bizottságainak együttes ülése.

St. Gallen, 1996. március 14.

(Fordította: Fűkő Dezső)

AZ EGYHÁZAK ÉS EURÓPA

Az Európai Egyházak Konferenciájának (EEK) és az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsának (EPKT) Közös Bizottsága március 14-16-ig tartotta évi rendes ülését a svájci St. Gallenben. Az ülés moderátorai Vlk bíboros, prágai érsek és Főtiszteletű John Arnold, durhami dékán (Anglia) voltak.

Ez az összefoglaló, mint Európa különböző egyházzai képviselőinek a közössége, évről évre gazdagabbnak és korunkban valóban szükségesnek bizonyul.

Idén a megbeszélések középpontjában főként két téma állt:

- a Második Európai Ökumenikus Nagygyűlés előkészítése, amelyre az EEK és az EPKT közös védnökségével 1997 júniusában az ausztriai Grazban kerül sor a „Mebékélés, mint Isten ajándéka és az új élet forrása” témáról;
- a két szervezet Közös Bizottságának jelentése „Az Iszlám Európában” címmel. A Bizottság ez év márciusának vége előtt megegyezően ülésezik Szófiában.

A volt jugoszláviai fejleményekről szóló vitát különös gond jellemezte amiatt, ami jelenleg Szarajevóban folyik. A Közös Bizottság áttekintette az EEK és az EPKT kezdeményezéseit és ismételt kijelentette készségét a párbeszéd fenntartására a konfliktus két szembenálló fele között. A résztvevők sajnálattal vették azt a hírt, hogy a Szerb Orthodox Egyház Párbeszédi Bizottsága, amely meghívást kapott St. Gallenbe, a sarajevói események miatt az utolsó percben lemondta részvételi szándékát.

A Második Európai Ökumenikus Nagygyűlést illetően a résztvevők megegyeztek a program fő vonásaiban, azaz a nagygyűlés valamennyi résztvevőjével folytatandó párbeszédben, az európai egyházak és a püspöki konferenciák résztvevőinek külön programjában és a kulturális programban. A Nagygyűlés témájával különböző szempontokból hat altémában foglalkoznak a plenáris üléseken és a munkacsoportokban. Ezek a következők:

1. Törekvés az egyház látható egységére,
2. Párbeszéd a vallásokkal és a kultúrákkal,
3. Munkálkodás a társadalmi igazságosságért és a szegénység legyőzéséért,
4. Mebékélés a népek között,
5. Új ökológiai gyakorlat, különös tekintettel a jövő nemzedékre,
6. Párbeszéd a világ más területeivel.

A Nagygyűlésre 700 küldöttet várunk az európai

egyházaktól és a püspöki konferenciák részéről, továbbá a társ-szervezetek képviselőit és számos más résztvevőt egész Európából. E csoportok mindegyike számára sajátos programokat tervezünk.

Ezzel kapcsolatban a Közös Bizottság megvitatta és elfogadta a nők részvételére vonatkozó sajátos irányvonalakat.

Az Európa szegényebb egyházaiból és vidékeiről

érkezők részvételének lehetővé tétele érdekében felkéri a Bizottság az egyházakat, hogy támogassák az EEK-EPKT Szolidaritási Alapját.

A Nagygyűléssel kapcsolatos további információk az EEK és az EPKT titkárságától kaphatók.

1996. március 20.

(Fordította: Fűkő Dezső)

CONTENTS OF NO 1996/4

LORD, SPEAK TO US!

Tibor Imrényi: The Gladness

LORD, TEACH US!

Miklós Kőszeghy: Between Jerusalem and Antiochia

Lóránt Fűkő: The New Age World Movement

József Molnár: History of the Golden Holy Bible

Cyrus H. Gordon: Ebla, as the Background of the Old Testament

REMEMBER...

Tibor Fabiny: The Heritage of Luther

Lajos Rácz: The Soli Deo Gloria Reformed Student Association Was Established 75 Years Ago

OUTLOOK

Béla Harmati: Lutheran Secondary Schools in the Historical Hungary

Attila Hetényi: Ethnic Groups in the Bible

Sabin Verzan: An Ethnic Group and Its Significance According to the Holy Scripture

Nelu Dimiřescu: Connections between Evangelical Missionary Movements and the Historical Christian Churches in a Given Area

Dezső Zoltán Adorjáni: Churches as Factors of Rapprochement between Nations

Gusztáv Bölcskei: Churches, as Factors of Rapprochement between Nations

Tibor Imrényi: On the Connection between the New Evangelical Movements and the Historical Christian Churches

Sándor Földvári: Conference of Commemoration on the 350th Anniversary of the Ungvár Union

Zoltán Bóna: An Adress to Open the Discussion at the Protocol Conference – Recommendation

REVIEW

W. Jens-H. Küng: Menschenwürdig sterben (Sándor Szénási)

NEWS

Invitation to a Competition

CEC News

INHALT DER NUMMER 1996/4

REDE UNS AN, HERR!

Tibor Imrényi: Die Freude

LEHRE UNS, HERR!

Miklós Kőszeghy: Zwischen Jerusalem und Antiochien

Lóránt Fűkő: Die New Age Weltbewegung

József Molnár: Geschichte der goldenen Heiligen Bibel

Cyrus H. Gordon: Ebla, als Hintergrund des Alten Testaments

ERINNERT EUCH...

Tibor Fabiny: Luthers Vermächtnis

Lajos Rácz: Die Soli Deo Gloria Studentenvereinigung wurde vor 75 Jahren gegründet

AUSSCHAU

Béla Harmati: Evangelische Mittelschulen im geschichtlichen Ungarn

Attila Hetényi: Etnische Gruppen in der Bibel

Sabin Verzan: Die ethnische Gruppe und ihre Bedeutung nach der Heiligen Schrift

Nelu Dimiřescu: Verbindungen zwischen den evangelischen Missionsbewegungen und den geschichtlichen Kirchen auf einem gewissen Gebiet

Dezső Zoltán Adorjáni: Kirchen als Faktoren zur Förderung der Annäherung zwischen den Völkern

Gusztáv Bölcskei: Kirchen, als Faktoren zur Förderung der Annäherung zwischen den Völkern

Tibor Imrényi: Über die Verbindung zwischen den neuen Evangelikalbewegungen und den geschichtlichen christlichen Kirchen

Sándor Földvári: Gedenkkonferenz am 350. Jahrestag der Union von Ungvár

Zoltán Bóna: Ein Vortrag zur Einleitung der Diskussion an der Protokoll-Konferenz – Empfehlung

NACHRICHTEN

Ausschreibung

KEK Nachrichten

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÁLVIN KIADÓJA AJÁNLATA

*„A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos a tanításra,
a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre...”
(2Tím 3,16)*

A Biblia történetei videokazettán:

- I. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 1-6
(100 perc) 2.300,-
1. Sára és Ábrahám. A hit: reményesség – 2. Exodus.
Szabadulás a szolgaságból – 3. Mózes és Áron. Tánc
az aranyborjú körül – 4. Ruth és Naomi. Hazatérés –
5. Ámósz és a pap. Az igazság hangja – 6. Jeremiás
és a király. Az igazságot nem lehet „elégetni”
- II. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 7-12
(100 perc) 2.300,-
7. Keresztelő János. Várhatunk-e másra? – 8. Jézus
Pilátus előtt – 9. Az emmausi tanítványok – 10. Saul
és Anániás. Ellenségből testvér lesz – 11. Péter és
Pál. Nehéz közösség – 12. Üzenet a filadelfiai
gyülekezetnek. A hit ára
- III. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 13-21
(180 perc) 3.600,-
13. Noé bárkát épít – 14. Józsefet eladják a testvérei
– 15. Dávid és Góliát – 16. Akik a királyt keresik...
A napkeleti bölcsek – Heródesnél – 17. Bűnösök és
igazak közt. – A megbocsátás szabaddá tesz – 18.
Érted is, amit olvasol? – Fülöp és az etióp
kincstárnok – 19. Szabad keresztyénnek lenni. –
Róma császárai véget vetnek a keresztyének
üldözésének – 20. „Vedd és olvasd” Augustinus
rátalál a neki rendelt útra – 21. A holnap nyelvén.
Jeromos lefordítja a Bibliát

Bibliai segédkönyvek, tanulmányok, prédikációs kötetek:

- Szinopszis – Máté, Márk, Lukács, János
evangéliumának párhuzamos szövege 1.560,-
- Keresztyén Bibliai Lexikon I. A-J Szerk.: dr. Bartha
Tibor 1.700,-
- Keresztyén Bibliai Lexikon II. K-Zs Szerk.: dr. Bartha
Tibor (megjelenés előtt áll)

Jubileumi Kommentár – átdolgozott kiadás

- A Szentírás magyarázata I. kötet: Általános tájékoztató
a Szentírásról – Genézis-Jób könyve magyarázata . . 1.160,-
- A Szentírás magyarázata II. kötet: Zsoltárok-Malakiás
könyve magyarázata 1.160,-
- A Szentírás magyarázata III. kötet: Az Újszövetség
magyarázata 1.160,-
- Az újfordítású Biblia (1975) revíziójának eredményei
(1990) 290,-
- Dr. Tóth Kálmán: Bibliafordítás-Bibliamagyarázás . . . 320,-

Szabó Andor: „Lábam előtt méceses a Te igéd”

I-III. kötet

- Napokénti segítség a Biblia olvasásához
- I. kötet: Történeti könyvek (1Mózes-Eszter) 130,-
- II. kötet: Költői könyvek, Bölcsességirodalom,
Próféták
(Jób könyve-Malakiás) 130,-
- III. kötet: Máté, Márk, Lukács és János evangéliuma,
Apostolok Cselekedetei 790,-
- ifj. Fekete Károly: Jakab apostol levelének magyarázata . 350,-
- Csiha Kálmán: Ábrahám öröksége (prédikációskötet) . . 195,-

- Csikész Sándor: Jézusban van menedékünk
(Igehirdetések és tanulmányok) 270,-
- Ravasz László: „Én vagyok a te Istened!”
A Tízparancsolat magyarázata 170,-
- Isten kérdez – Bibliai idézetek 80,-
- Frederick Neumann: A megszólított hit
(Tudomány-Erkölcs-Lelkiismeret) 150,-
- Dr. Sarkadi Nagy Pál: A tanítványok 85,-
- Nagy Antal Mihály: Örök szövetség.
Válogatott tanulmányok a zsidóság és keresztyénség
kapcsolatának témaköréből 450,-
- Révész Imre: Egyháztörténelem
- I. Az őskeresztyénségtől az ellenreformációig
II. Az ellenreformációtól napjainkig (az 1930-as
évekig)
különös tekintettel a magyar protestantizmus
történetére 280,-
- Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere I-II. kötet
az 1559-es ún. Nagy Institutio, az 1909-ben
megjelent kiadás változatlan utánnyomása 1.960,-

Versek, gyermek irodalom, a család olvasmányai:

- Szent szonettek. Válogatás a világ- és a magyar
irodalom istenes szonettjeiből 290,-
- Northcott: Bibliai lexikon gyerekeknek 300,-
- Kövess engem! A Biblia történetei rövid jelenetekben
Az 1990-ben revideált kiadásban megjelent új
fordítású Biblia szövege és az Ökumenikus
Énekeskönyv 2. kiadása felhasználásával válogatta és
szerkesztette: dr. Tóth Károly. Dramatizálta:
Giovannini Kornél 790,-
- Serfőző Olivia: Gitáros Freek – Regényes önéletrajz
egy rákos fiatalról 250,-
- Sylvia Ber: Vadak – Ifjúsági kalandregény 320,-
- Uta Schlegel-Holzmann: Nincs több kettesben töltött
esténk
Családi állapota: özvegy 195,-
- Reinhard Abel: Szerencsére vannak unokáink
Útmutató nagyszülőknek az unokák neveléséhez . . . 250,-
- Dr. Pálhegyi Ferenc: Keresztyén házasság 2. bővített
kiadás 260,-

Kaphatók:

- Budapest XIV. ker. Abonyi u. 21. sz. alatti,
Budapest, XI. Bocskai u. 35. sz. Könyvesboltokban,
Telefon: 186-8277, 186-8267,
Protestáns Könyvesboltban,
Budapest, IX. Ráday u. 1. Telefon: 217-7789. Hétfőn
szünnap.
- Valamint a Debreceni Református Könyvesboltban,
Debrecen, Piac u. 4-6. Telefon: 418-886,
Kecskeméti Református Könyvesboltban,
Kecskemét, Szabadság tér 6. és a
Református Könyvesboltban, Szeged, Kárász u. 15.

Megrendelhetők: minden lelkészi hivatalban és a Kálvin
Kiadónál, 1113 Budapest, Bocskai u. 35. 1519 Pf. 416. Tel:
186-8267. Utánvételes küldésre megrendelést csak a Kálvin
Kiadó fogad és teljesít!

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

„Nem olyan főpapunk van..., hanem...”

A szimbolikus cselekmények jelentősége
Ezékielnél

Cantus firmus – megemlékezés
Bonhoefferről születésének 90.
évfordulóján

Apokrif értekezés a feltámadásról

Gyermek- és ifjúsági munka a
gyülekezetépítés szolgálatában

Jegyzetek a római unióról

Egy pesti református lelkész és családja
története a XVI-XVII. sz-ban

MVSZ ökumenikus találkozó

Gyermekeknek alkoholról,
alkoholizmusról

Csernobil szomorú évfordulója

Könyvszemle

Hírek

ÚJ FOLYAM (XXXIX)

1996
5

THEOLOGIAI SZEMLE

1996. szeptember-október

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája,
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267, 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserhádi Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:



Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Számítástechnikai Stúdió

Terjeszti a Kálvin János Kiadó. Előfizethető a kiadóhivatalban, vagy postautalványon, vagy átutalással a Kálvin János Kiadó – Budapest OTP 11714006-22098038 csekk-számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:
Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:
Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:
Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 1380,-Ft

Egyes szám ára 230,-Ft

Előfizetés külföldre:

27 DM vagy 17 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZOLJ, URAM!

ALMÁSI TIBOR: „Nem olyan főpapunk van..., hanem...” 269

TANÍTS MINKET, URUNK!

FODOR FERENC: A szimbolikus cselekmények jelentősége Ezékiel könyvében 270

BÉKÉSI SÁNDOR: Cantus firmus 279

KRIZMANICNÉ, GERŐ DÓRA: A Rheginoszhoz írt levél –
Értekezés a feltámadásról 285

CSORBA PÉTER: A gyülekezetépítés fókuszában a gyermek és ifjúsági munka 291

BERKI FERIZ: Jegyzetek a római unióról 294

KITEKINTÉS

Az MVSZ ökumenikus találkozója 306

BALOG ZOLTÁNNÉ: Hogyan beszéljünk a gyermekeknek alkohorról, alkoholizmusról 309

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

DOBNER BÉLÁNÉ: Szomorú évforduló 311

SZEMLE

SZIGETI JENŐ: Tallóztatás teológus szemmel 312

SZÉNÁSI SÁNDOR: Elébe menni a szekularizált tékozló fiúnak (G.H.Hirsch: Mein Wort in Gottes Ohr) 316

BALASSA IVÁN: „Három fáklyám ég: hit, haza, emberiség” (Emlékkönyv Ujszászy Kálmánról) 320

BÁN ERVIN: Nyelvek közös „szolgálat” (R.Balibar: Le colinguisme) 325

CSOMA ÁRON: Lapról lapra – folyóiratról folyóiratra 326

EGERESI LÁSZLÓ SÁNDOR: Xeravits Géza: Szentírás-értelmezés Qumránban 328

HÍREK

EEK hírek 330

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1996. XI. 25.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kézíratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Hibaigazítás

„Tisztelt Szerkesztőség!

A THEOL. SZLE 1996. 4. sz-ban hibásan jelent meg írásom (Emlékkonferencia az Ungvári unió...). Elmaradt a szöveg alól a szerző neve. Ez minden írás alatt ott áll, tehát a nyomdai hiba személyiségi jogokat csorbit. (A cikkben szándékosan és udvariasan nem írtam ki a nevemet az előadók sorában, csak az „E sorok írója” fordulattal jeleztem.)

Határozottan kérem: hogy a soron következő 96. 5. számban azonnal közöljön a szerkesztőség hibaigazítást, amely tudatja, hogy a nyomda és a szerkesztőségi korrektor mulasztása folytán lemaradt a nevem a jelzett (a hibaigazításban kiírt) című cikk alól.

(...) tisztelettel

Földvári Sándor”

Ezért a korrektor ezennel ünnepélyesen elnézést kér dr. Földvári Sándortól, hogy a TARTALOM-ban található szöveggel ellentétben a 4. szám 261. oldalán levő Emlékkonferencia az ungvári unió 350. évfordulóján c. cikk végéről a technikai akadályok okozta késsedelmes megjelenés miatti hájrásabb munkája közben, figyelmetlensége következtében a szerző neve lemaradt. E mulasztása miatt mind a Szerző, mind az Olvasók szíves elnézését kéri.

„Nem olyan főpapunk van..., hanem...”

Mt 4,1–11

A Biblia a Sátán emberpusztító ténykedésének három aspektusáról szól: az Isten előtti vádolásról, a megszállásról és a kísértésről. Ezek közül a legutóbbi módszer az, amellyel az Édentől fogva a kegyelmi idő lezáródásáig minden ember által tapasztalható módon élhet és él is az ördög.

Az inkarnálódott Isten Fia bizonyos tekintetben az emberek által utánoszthatatlan Isten, más vonatkozásokban azonban követendő példa. Éppoly nagy hiba lenne a követhetlenség felséges területein (megváltás, szabadítás, üdvözítés) erőltetnünk utánzását, mint elmulasztani követését ott, ahol példát adott nekünk (szelídség, alázat stb.). Néha–néha előfordul, hogy egyes keresztyének abban csodálják Őt, amiben követniük kellene. Vajon Jézus, megkísértésében kizárólag csodálatra méltó, de követhetetlen Úr, vagy példaként állhat előttünk (persze *csodálatos* példaként)? Ez kulcskérdés számunkra, amikor megkísértésének történetét tanulmányozzuk. Az Ő megkísértése és a miénk közös abban, hogy a kísértő azonos, de alapvetően különbözik abban, hogy a megkísértett személyek jelentősen különböznek egymástól. Segítségünkre siet a Zsidókhoz írt levél írója, aki Jézus megkísértésében és a miénkben kifejezett hasonlóságot talál: „Mert nem olyan főpapunk van, aki ne tudna megindulni erőtlenséginken, hanem olyan, aki hozzánk hasonlóan kísértést szenvedett mindenben, kivéve a bűnt” (Zsid 4,15). Persze a levélíró is érzi e hasonlóság esetleges azonosságát tételében rejlő kockázatot, ezért sietve gátat vet a hasonlat helytelen értelmezőinek azonosító szándéka elé. Egyszermind kifejezetten megjelöli a minden egyéb tekintetben azonossági pontokat hordozó hasonlat egyetlen sarkalatos differenciáját, vagyis, hogy a Sátán kísértésének a folyamata ugyan nála is megvalósult, a célja azonban nem („kivéve a bűnt” Zsid 4,15). Az eddigiekből az következik, hogy Jézus kísértési történetének tanulságai hasznosíthatók számunkra. Egyrészt abban segíthet, hogy lelepleződjék előttünk a Sátán mindenkorai szándéka, gyakran használt eszköztára, másrészt abban is, hogy hogyan kell és lehet nekünk Jézus példája és ereje segítségével győzni a kísértések felett. Nézzünk most néhány közelebbi példát, milyen tanulságokkal szolgálhat számunkra textusunk!

1. Jézus megkeresztelési történetéhez kapcsolódó mennyei szózat rejtőzik a háttérben: „Ez az én szeretett Fiam, akiben gyönyörködöm” (Mt 3,17). Jóval előbb, tizenkét éves korában Jézus Atyjának nevezte Istent, s most – mintegy két évtizeddel később – eme megnyilatkozását visszaigazolja az Atya. Az első két kísértésben ezt a kijelentést vonja kétségbe a Sátán nagyon árnyaltan, formailag semmiképpen nem tagadva (feltételes módon), de bizonyításra szorulónak ítélve: „Ha Isten Fia vagy, mondd, hogy ezek a kövek változzanak kenyérré” (Mt 4,3): „Ha Isten Fia vagy, vedd le magadat...” (Mt 4,6). Hasonlóan fondorlatos és megtévesztésre alkalmas fogalmazás ez, mint az édenkerti, kérdésbe bújtatott, részgazságot tartalmazó, Isten iránt elégedetlenséget támasztó dialógus–indítás: „Csakugyan azt mondta Isten, hogy a kert egyetlen fájáról sem ehettek?” (IMóz 3,1). Ha Isten pusztá szavát valaki kevésnek tartja, és ezért csodatámaszra, csodabizonyítékre szorulónak itéli, akkor ez esetben kísértésről van szó. Még akkor is, ha megtévesztő és serkentő módon éppen olyan csodákat igényel bizonyítékkul a Sátán (mert Ő igényeli!), amelyek Jézus képességi

körén belül vannak, lényegében messiási programjától sem idegenek (vö.: Jn 2,1–12; Jn 6,1–15 stb.). Örökérvényű alapelv ugyanis, hogy „a hit hallásból van...”, nem pedig látásból. Nekünk is kísértésnek és nem szent kihívásnak kell tekintenünk az ilyen jellegű sátáni provokációt, és teljesen elégnék kell elfogadnunk Isten szavát, az Igét, egzisztenciális döntéseink meghozásához és maradék nélküli teljesítéséhez.

2. A Sátán kísértésének időzítése „tökéletes”: tizenöt napos böjt után asztalterítés. A *sokáig nélkülözött létszükségleti* javak felajánlása ma sem idegen az ördögtől. Éppen ezért a szükségben lévő embernek célszerű felkészülnie a kísértő érkezésére. Mennyi éhező ember sodródik bele napjainkban a kenyérgérés illegális megoldásába! Ők persze nem a kenyéretermelés csodatételére kapnak sátáni készletet (hiszen ez képességi körökön igencsak kívül esnek), hanem a lopás bűnére. De ugyanígy szólhatnánk pl. a házastársi relációban hiányzó szeretetről, megbecsülésről, amelynek pótlására a Sátán külső kapcsolatok létesítését jelöli meg bőséges és legális (de legalábbis megmagyarázható) forrásként. Ezekben a valóságos hiányokat felvonultató szükséghelyzetekben először a Sátán hosszú időn át koncentráltatja kiszemelt áldozatát az egyetlen állított és maximalizált hiányra. Ennél fogva aztán a nélkülöző ember úgy érzi, hogy enélkül örökre szerencsétlen marad, az egyetlen dolog azonban tartós boldogságot hozna neki. Milyen csodálatos tanulságot hordoz ezen veszélyes esetekre nézve textusunk! Jézus tekintetét az ördög a hosszú böjt után megpróbálja a kenyérré szegezni, – Ő azonban egy határozott mozdulattal egy magasabb, örökkévaló értékre emeli át, elismerve az előbbi szükségességét, de kinyilvánítva az utóbbi magasabbrendűségét: „Meg van írva: Nem csak kenyérről él az ember, hanem minden igével, amely Isten szájából származik” (Mt 4,4). Jézus példája e tekintetben is követendő és segítségévé követhető is!

3. Jézus végig tisztában van azzal, hogy kivel van dolga. (A megkísértett ember számára ennek tudatosodása mindig kulcskérdés.) Néven nevezi és határozottan elutasítja kísértőjét: „Távozz tőlem Sátán...” (Mt 4,10). Ezzel vállalja azt, hogy a kísértő ajánlatairól is teljesen lemond. Nem veszteség ez? Ellenkezőleg! Amikor elhagyta Őt az ördög, angyalok jöttek és szolgáltak Néki. A háromszori kísértés analógiájára a gazdag kárpótlás is hármas:

a) Az éhező Jézus nem terített magának asztalt az ördög szavára, csoda által. Most az angyalok „szolgálnak” neki.

b) A templom párkányáról Jézus nem szállt alá (vagyis nem próbálta ily módon bizonyítani mennyei származását). Most a *mennyei* angyalok *szolgálata* jelzi, hogy Jézus Krisztus csak mennyből érkeztetett, sőt az ottani lények közül is az első!

c) Jézus nem fogadta el a Sátán által felkínált hatalmat, vagyis, hogy ilyen módon nyerje el az emberek hódolatát. Ehelyett most *angyali* alattvalók jelzik, hogy Ő nemcsak a föld, hanem a menny ura is!

Ha kísértéseink során hisszük azt, hogy a Sátán által felkínált javak elutasítása esetén Isten bőséges kárpótlásában részesülhetünk, akkor nagy lépést tettünk a győzelem felé.

Dr. Almási Tibor
a Baptista Teológiai Akadémia
főigazgatója

A szimbolikus cselekmények jelentősége Ezékiel könyvében

A mindig teljes embert megragadó prófétai üzenet továbbadása is a teljes ember feladata. A továbbadás elsődleges szokványos eszköze a szó, a prófétai ige, amely a kijelentést adó Isten teljességének csak a visszfénye, de mégis benne rejlik a teljesség. Az önmaga elrejttségéből előlépő, kijelentés az ő *morphé doulouja* (Fil 2,7: vö. És 55,8–9), ezért az emberi szón túlnani szféráját is igénybe veszi. Mindent, ami az emberi kommunikáció bármely kategóriájába tartozik. Isten kijelentésének gazdagsága a beszéden kívül igénybe veszi a cselekedeteket is, melynek számos példáját találjuk a prófétáknál, különösképpen Ezékielnél.

Ezékiel személyéről

Prófétai elhívását az 597/598-ban bekövetkezett deportálás után, a Kebár¹ folyónál, Babilon földjén nyerte, ahová előkelő jeruzsálemi papi család tagjaként került. A Kebár melletti terület az ide telepített zsidóknak az imádkozás helye lehetett. Elhívásakor a kijelentés hallatán orcájára esik (1,28). Az 1,1 szerint a „*harmincadik esztendőben*” történik elhívása. A kifejezés értelmezése nehézségekbe ütközik. Más jelentős, használható kronológiai magyarázó adat 1,1-ben a szöveg mostani formájában nem lévén, feltételezhető, hogy a szöveg sérült, eredetileg bővebb lehetett. *Eissfeldt* a próféta 30. életévére gondol,² *Rothstein* pedig ezt cáfolja azzal a megokolással, hogy ha a próféta életkorára vonatkozna a megjegyzés, bizonyára félreérthetetlenül kifejezésre juttatva volna.³ Érve nem meggyőző, mert maga is elismeri ugyanott, hogy régi szöveggel van dolgunk. Az 1,2-ben Jójákin fogságba vitelének ötödik évét jelöli meg elhívása időpontjaként, ami tehát a Kr. e. 593. esztendő. Fogságba vitelekor volt huszonöt éves, aminek egy előkelő, papi tradícióval rendelkező családból származó ember számára különleges jelentősége volt, hiszen a lévítáknak hagyományozott rendtartás analógiája szerint a lévítai szolgálat kezdete a huszonötödik év betöltése után történt.⁴ A lévita-kor kezdete, számára a haza elvesztését jelentette, a papi szolgálatba való lépés körüli idő pedig prófétai működésének kezdetét. 29,17-ben említődik működésének egy kései, de nem a halálát és nem prófétai szolgálatának befejezését jelző dátuma, a „*huszonhetedik esztendő*”, ami az előbbieket összefüggésében a Kr. e. 571. év. Működése tehát valamivel több, mint húsz évet ölelt föl. A hagyomány szerint a prófétát Izrael fejedelmei gyilkolták meg Babilonban, ami azonban nem bizonyított. *Jeremias* pedig megemlíti, hogy a próféta sírja Babilontól délre ma is megvan.⁵ Miként *Jeremias* nőtlen-sége (16,2 kk.), úgy Ezékiel feleségének a hirtelen halála (24,15 kk.) is jelszerű. Ezékiel személyiségének a

megítélése kizárólag elhívásának, prófétai mivoltának és a róla elnevezett bibliai könyv leírásának, majd végső formába öntésének az összefüggésében lehetséges. Enélkül a legszélsőségesebb megállapítások tehető róla egészen addig, hogy szkizofrén vonások mutathatók ki viselkedésében. E vélemény szerint⁷ (pl. *Jaspers*⁸) Ezékiel szavaiban és cselekedeteiben a szkizofrénia tipikus lefolyásának a jelei mutathatók ki: a kezdeti stádiumtól – az izgatottságtól, amelyben látomások és színes költői képek is előfordulnak – egészen a késői fázisig, melyben az izgatottság elcsendesedik, amelyet a nagy nyugalom és a nagyszabású elképzelések, tervek, az új templomról hirdetett látomások jellemeznek. Ennél kicsit szelídebb vélemény *Klostermanné*, aki a könyv 3–24 fejezeteit egy benuult beteg naplójának véli, aki betegsége következtében beszédében korlátozott volt és egyik, majd másik oldala megbenuult (4,4 kk.), ami szerinte a hemiplégia jele, összességében pedig lelki okokból eredő katalapsziának⁹ sorolható be.

Ilyen végső következtetésre csak akkor juthat valaki, ha figyelmen kívül hagyja azt a kétségtelen tény, hogy Ezékiel könyve nem orvosi anamnézis, hanem megfontolt és meghatározott prófétai üzenet szerint formált, számos esetben későbbi átdolgozás következtében végső formába öntött szöveg. Ebből pedig az adódik, hogy a betegségről egységes és profilizozott kép a jelenleg rendelkezésre álló anyag birtokában nem alakítható ki. *Keil* helyesen vélekedik, amikor figyelembe veszi, hogy szimbolikus cselekmények véghezviteléről van szó, ami azt jelenti, hogy Ezékiel katalapsziában való szenvedésének a feltételezése nem csupán kétséges, hanem egyben teljesen valószínűtlen is.¹⁰ A betegség szimptomájaként értékelhető jelenségek ugyanis csak apró részleteiben állanak rendelkezésre, hiszen az írásbafoglalás és a későbbi átdolgozások, betoldások motivációja a prófétai üzenet továbbadása volt és nem orvosi megfigyelések összegyűjtése. Ez a megállapítás érvényes egyebek között (vö. 4,4–8) a bevezetőben a kerekekről és a rajtuk lévő szemekről olvasható látomásra, valamint a 40–48. fejezetekre, amelyekből összességében a próféta egészségi állapotára vonatkozó következtetéseket levonták. Ezékiel könyvének a szövege a benne lévő egyenetlenségek, arameizmusok¹¹, romlások¹², javítások és betoldások miatt egy sereg kérdést vet fel. Szöveg szempontjából tisztának mondható fejezetek (6: 20) mellett az egész Ószövetség legrosszabb állapotban fennmaradt szövegei (7: 21) vannak.¹³ Az eredeti szöveg helyreállításához némely esetekben a LXX segítséget nyújt. Ezzel kapcsolatban általánosságban elmondható, hogy a LXX anyaga a masszoréta szöveghez képest többnyire tömörebb. *Zimmerli* szerint az 1. fejezet, a trónt hordozó lényekről szóló látomással erősen túldíszített és a hozzáfűzött in-

terpretációk és betoldások következtében helyenként nehezen érthető.¹⁴ A fenti megfontolásokból következik, hogy bárminemű diagnózis felállítása merészség, a tévedés és a félreértés lehetőségét és kockázatát hordozza.

Ezékiel az a próféta, akinek személyiségét úgy ragadja meg a kijelentést adó Isten, hogy rajta az isteni kijelentés teljessége a szó, látás és cselekedet szívérványszíneire bomlik és nemcsak az emberi szóvá formálódó ige, hanem a látás (1,4), hallás (1,24), cselekedetek (2,8 kk. stb.) is üzenethordozó történésé válnak. Ez az üzenethordozó történés mintegy elébe vág, megelőzi a következő eseményeket, melyeknek színtere a történelem. Izrael egész történetén így halad karöltve prófécia és történelem, egymástól elválaszthatatlanul. A prófétai szó által történő megszólítás és ennek Izrael, egyes emberek vagy népek hitével való összefonódása történelmi dialógust eredményezett, aminek egy színes irodalmi lecsapódása Ezékiel próféta könyve. Hozzáteesszük, a gazdag és színes prófétai szó öltözékében megjelenő ige kiegészül a páratlan karakterisztikummal, hogy az isteni parancsnak engedelmeskedő próféta cselekedetei is annak szolgálatába vonódnak. *Zimmerli* találóan fogalmaz, amikor azt mondja, hogy egy képes beszéd, mely valahonnét eljutott Ezékielhez, a próféta átélése révén „*drámai valóság*gá”¹⁵ változott. Erre csak olyan finom belső érzékenységgel rendelkező ember képes, aki a hozzá érkező isteni kijelentést rögtön mindenki számára érthetővé formálta jelképes cselekedetei által, és akinek a mindennapi élet történései a kijelentést mindig befogadni kész öntőformákká váltak. E belső érzékenységből adódik, hogy nemcsak a prófétai üzenetet felfogó belső vevőrendszere különlegesen finom, hanem a megértett üzenet továbbadása és annak formája is igen sokszínű. *Haller* szerint Ezékiel mint próféta magától értetődően egyben költő is, azaz használja a meglévő prófétai kifejezésmódok adta műfaji lehetőségeket, amelyek Izrael hosszú történetének örökségeként gazdagon rendelkezésre állottak.¹⁶ Ezzel szemben *Bertholet* méltánytalanul óvatosan fogalmaz, amikor azt mondja, hogy Ezékiel nem látszott rossz szónoknak és a foglyoknak mondott prédikációja kellemes fülcsiklandozás volt (33,30–33). De nincs tudomásunk róla, hogy a foglyok mássá lettek volna, mint a prófétai szó pusztá hallgatói.¹⁷

A mágikus és szimbolikus cselekedetek közötti viszony

Ha az Ószövetség prófétáira gondolunk, képzetünkben azok a követek jelennek meg, akik küldetésüket elsősorban a rájuk bízott hatalomteljes szó buzgó hirdetésével végezték. Kétségtelen, hogy első helyen mindenképpen a hirdetett prófétai szó van, mégsem hagyható figyelmen kívül, hogy mellette jelentős helye van a szimbolikus cselekedeteknek is, melyek rejtőzködő, majd előbukkanó fonalként át- meg átszövik a próféták bizonyágételét, s mint ilyenek az ószövetségi kijelentés tarka köntösének sajátos karakterisztikumát adják. Ismerni kell a szimbolikus cselekedetek eredetét, megjelenítését és sajátosságait, mert ezek birtokában lehet őket értelmezni is. Ez az értelmezés egyben a prófécia megértésének a része is, hiszen a szimbolikus cselekedeteket nem önmagukban kell értelmezni, hanem mindig a pró-

féciával összefüggésben. A szimbolikus cselekedetekről szóló híradások tükrözik, amint a próféták egy cselekményt véghezvisznek. A cselekmény velük vagy másokkal, egyedül, vagy nyilvánosság előtt, eszközökkel vagy azok nélkül mehet végbe. A szimbolikus cselekedetek megkülönböztethetők aszerint is, hogy egészen rövid időt vagy éppen éveket vesznek igénybe. *Fohrer* utal rá, hogy ezeket a híradásokat a kutatás mindenkori helyükön exegetikai szempontból megvizsgálta (különösen behatóan a következőket: Hós 1: 3; Jer 13,1–11; 51,59–64; Zak 6,9–15): és sokszor vitatták, hogy ilyen cselekményeket a próféták ténylegesen, tudatosan vagy szándékosan és célirányosan véghezvittek volna.¹⁸

Kétségtelen, hogy a szimbolikus cselekedetek vonatkozásában a prófétai kijelentést *kísérő* cselekményekről van szó és nem a prófétai kijelentést *hordozó* cselekményekről. Hangsúlyos tétel, hogy az ószövetségi próféták szimbolikus cselekedeteinek nem önmagukban van jelentőségük, hanem a próféciával összefüggésben.

Eddig a felismerésig a vallástörténet folyamán hosszú út vezetett. A vallástörténet korábbi szakaszaiban arra alkalmasnak bizonyult személyek mágikus cselekedeteinek különleges jelentőséget tulajdonítottak és önmagukban értelmezték őket, még akkor is, ha a mágikus cselekmény részesei hitték, hogy cselekedetük hatással van azokra az eseményekre, melyeknek a várható menétét cselekményükkel befolyásolni akarták, mert saját szolgálatukba vélték állítani a dolgok természetes rendjét meghatározó titokzatos numinózus erőket. A gyökereket tekintve a vallás és a mágia egybeesik, de történeti távlatokban lassan differenciálódik mindkettő arra a formára, amelyben egymástól élesen elhatárolható. A kettő közötti lényeges különbség az, ahogyan a végtelen érzékfeletti, az istenséggel az ember kapcsolatba lép. Vagy úgy reagál az általa megtapasztalt természetfeletti-re, hogy mechanikus módon a maga szolgálatába akarja azt kényszeríteni – e magatartásformából nőtt ki a mágia –, vagy elismeri, hogy az általa megtapasztalt természetfeletti hatalmasság mint mindenek fölötti abszolútum, nemcsak közel van hozzá, nemcsak több mint ő legnemesebb erényeivel és legkiválóbb képességeivel együtt is, hanem egész valója egyedül csak belőle értelmezhető, sorsa kizárólag tőle függ. Ez utóbbi felismerésből született a vallás. Emberi sikon mindkettő közös abban, hogy az ember mindkettőben a saját végességével találkozik. A mágia az emberi végességet a dolgokban, szavakban, gesztusokban vélt erőnek az illető hasznára fordítása által akarja legyőzni, míg a vallás is elismervén az ember végességét, átengedi magát a mindenek fölötti abszolútumként megtapasztalt hatalmasságnak. Amikor ez utóbbi magatartás elválhatott az előbbitől és kizárólagosságához a mindennapi élet szféráiban sem férhetett kétség, megmaradt a mágiából a külsőség, a keret, eredeti tartalmát elveszítve. Izrael vallásos gyakorlatában is jelen volt egy sereg eredetileg mágikus eredetű cselekmény, melyek eredeti tartalma az idők során elveszett, de megmaradt a külső keret. Izraelben ezeknek a mágikus eredetű szokásoknak a gyökere a kánaáni őskultúrához nyúlik vissza, mellyel Izrael a letelepedés után mint meglévővel és késszel találkozott, s amelytől folyamatosan el kellett különülnie, ha nem akart asszimilálódni előbb vallásilag és kulturálisan, majd pedig végül nyelvileg is. Az Izraelt

körülvevő kultúrák vallásaiban fellelhető az a gondolat, hogy a varázslás és a mágia eszközeivel mintegy *átvitték* az ember szenvedéseit bizonyos tárgyakra, melyeken a varázslat adta eszközökkel a szenvedés okát megszüntették s ezáltal maga a szenvedő ember is megszábadult. *Stamm* írja, hogy Babilonban agyagból, szurokból, viaszból vagy egyéb anyagból a varázslás eszközéül szolgáló figurát készítettek. Ami a figurával egy szimbolikus cselekmény részeként történt, annak kellett történni a babiloniak hite szerint a szenvedő emberrel is. A szenvedések okát rendszerint varázslók és varázslónők hatásaként értelmezték. A ő varázslatuk megszüntetésére a következő elhárító formulát alkalmazták:

„Amiként e figurák elolvadnak, széjjelfolynak és semmivé lesznek, úgy olvadnak el, folynak széjjel és lesznek semmivé a varázslók és varázslónők.”¹⁹

Izráelben a varázslást, a mágiát a Tora tiltotta (Ex 22,18: Deut 18,19) s úgy, ahogyan ez Izráel környezetében bevettnek számított, nem található meg. Bizonyos szimbolikus cselekedetek megtalálhatók a néphitben továbbélő, a hivatalos kultusznak részét nem, vagy csak korlátozott mértékben képező vallásos szokások körében, melyek a külsőségek(!) terén mozogtak, valamikor azonban önálló tartalommal rendelkeztek.

Az Ószövetség számos olyan cselekményről tud, amelyek valaha bizonyosan mélyebb tartalmat hordoztak. A 2Királyok elején egy sereg ilyet találunk: Elizeus a mérgező vizet sóval meggyógyítja (2,19 kk.), az ehetetlen, mérgezett étel liszt hozzáadásával ehető lesz (4,38 kk.), a beteg Naámán Elizeus parancsára megfürdik és meggyógyul (5,11 kk.), úszik a fejsze (6,1 kk.).

Valaha a *táncnak* is különleges erőt tulajdonítottak. Úgy vélték, a harci táncok és a vadásztáncok szerencsét hoznak, ugyanakkor mágikus és kultikus elemek vegyültek a győzelmi táncokba (Ex 15,20: Bír 11,34 stb.) Bizonyos mágikus gesztusok és cselekedetek áldással és átokkal vannak összefüggésben.²⁰

Esküvéskor a nemi szervet rituálisan megérintették (Gen 24,2,9), ugyanígy Jákób meghalásának leírásában is előfordul (Gen 47,29), a halálba készülő utolsó akaratát megpecsételi az élet forrásánál történő esküvés által.²¹

A *gyász* jeleképpen megszággatták ruháikat (2Sám 1,11), zsákruhát öltöttek (2Sám 3,31), levetették sarujukat (2Sám 15,3: Ez 24,17), port szórtak a fejükre (Józs 7,6), hamuba ültek (Eszter 4,3), böjtöltek (1Sám 31,13), fejüket rázták (2Kír 19,21: Jób 16,4), kezüket összecsapták (Num 24,10), teljesen vagy részben leborotválták a haját és a szakállt, bőrüket meghasogatták (Jób 1,20: Ézs 22,12). A haj és a szakáll lenyírását, valamint a bőr felsértését pogány rítusoknak tekinti az Ószövetség, ezért elveti (Lev 19,27: Deut 14,1). A felsorolt szokások mozdulatokban, gesztusokban éltek tovább, külsőségekben jelentkeztek, az idők folyamán spontán módon, vagy a jahvizmus hatására irányítottan, eredeti értelmüket elvesztették. Alkalmazásukkor senki sem gondolt rá, hogy valaha önálló jelentéssel bírtak. E cselekmények eredeti, önálló értelme bizonyára a gonosz lelkek elűzésével függhetett össze, melyeknek a valamikor önállóként hirdetett hatalmát Izrael hite beolvasztotta Jahve hatalmába. De a szokások eredeti értelmében benne lehetett az is, hogy a ha-

lottak rontó ereje elől az itt maradók elrejtőzködjének (ruha megszággatása, por szórás stb.).²²

Hasonló megállapítás az ószövetségi *tisztulási szer-tartásokkal* kapcsolatban is tehető. A tisztulási cselekmények alapja az a hit, hogy az ember Isten előtt csak tisztán állhat meg. Voltak olyan tárgyak is, amelyeket kultuszilag tisztává kellett tenni. Tisztaság alatt első renden nem fizikai, hanem kultikus tisztaságot kell értenünk. Ennek hiánya kizárja az embert nemcsak Istennel, hanem az embertársaival való közösségből is. A tisztálanságtól való félelemnek az alapja az az ősi, az ókori keleti népek gondolkodásában fellelhető képzet, hogy a mindenség garázdálkodó gonosz szellemekkel van tele, akik arra törekedtek, hogy az embert megrontsák, tisztátalanná tegyék. A jahvizmus ezt az ősi félelmet is feloldotta és Izrael Istene személyében összpontosította, az ártó szellemek hatalmát pedig beolvasztotta Jahve hatalmába. A gondolat tehát adoptálódott Izrael hitébe, de egészen más tartalommal, letisztultan, demontalanítva, mitologizáltanítva a szellemi világot. A vízben való rituális mosakodásnak, mint szimbolikus cselekménynek is megvannak a vallástörténeti alapjai. A víz lemossa azt a szennyet, amit a gonosz démon vitt az emberre. *Varga Zsigmond* rámutat, hogy a víz démon elhárító jelentése a babiloni szövegekből érthető meg. Idézi a következő szemelvényt: „*a két folyó torkolatából végy vizet, mond el a víz fölött varázslásodat, precskeld meg a vizet az emberre. ... Gonosz pusztításaid, fogásaid távoztassanak el tőlem testem vízával és kezeim tisztító vízával.*”²³

A tisztulási szokások, az *áldozat* bemutatás különböző formái, *felszentelési* és *avatási rítusok* egyes elemei mind külön-külön vizsgálat tárgyát képezhetnék s mögöttük fellelhető lenne egy-egy régi, eredeti tartalmát feleltet, a mágikus cselekmények szférájába sorolható cselekmény.

E gondolatsor összefoglalásaképpen elmondható, hogy az ószövetségi kultuszi és a népi gyakorlatban élő szokások végzése során tett mozdulatok, gesztusok, mint szimbolikus cselekedetek legnagyobb része besorolható a vallástörténetben valaha önálló mágikus, kultuszi elemekként használt szokások, cselekedetek közé, melyeket eredeti mágikus tartalmától Izrael hite megfosztott. Az izráelita kultuszban és a népi gyakorlatban külsőségeiben továbbélő szimbolikus cselekmények nem ex opera operato hatottak, kellett hozzá az a szándék, amely a Jahve tiszteletére történő rítust létrehozta. E szándék hiányát a próféták számos esetben értékelték s a tartalom nélkülivé vált kultuszt támadták (pl. Ámós 5,21 kk.).

A szimbolikus cselekedetek rövid áttekintése az Ószövetségben

A fenti rövid vallástörténeti áttekintésből láthatóvá vált a kapcsolat, amely Izráelt beilleszti a kijelentést adó Isten megismerésének egy folyamatába, melyben érzékelhető, hogy Izrael hite kitaposott ösvényeken járt. A mágikus cselekedetek demitologizálásával egészen más tartalmat hordoztak, mint eredeti környezetükben: a mágikus cselekedetekből szimbolikus cselekedetek lettek, melyek nem önmagukban hatottak, hanem jelzői lettek egy egészen sajátos tartalomnak, amit a prófécia pecsételt hitelessé és egyedülállóan izráelivé. A Jahveval

való viszony emelte ki az üzenetet hordozó cselekményeket eredeti helyükből és tette a prófécia applikáló magyarázata által a máshonnan ismert külső forma ellenére is egyedülállóan izráelivé. Jahve egyedülálló mivolta az alapja az esetlegesen idegen kultúrákból átvett elemek egyedülvalóságának akkor is, ha formai szempontból nem is látszik „eredetinek”. Most vizsgáljuk meg néhány öszövétségi, de nem Ezékiel könyvéből való szimbolikus cselekményt, hogy – ha kevés példán keresztül is, de lássuk azt a környezetet, amiben Ezékiel szimbolikus cselekedetei vannak.

Természetesen nem minden szimbolikus cselekedet gyökerezik mágikus cselekményben. A 2Kir 13,14–19-ben Elizeusnak Jóással folytatott beszélgetése kiegészül két szimbolikus cselekedettel. Az egyikben a király Elizeus kérésére íjat és nyilat vesz kezébe és keleti irányban kilövi. Jahve szabadításának nyila ez Arám ellen. A másik jelképes cselekedet, hogy a királynak a földbe kell lőni a nyilakkal. Amikor a király a harmadik nyíl kilövése után abba hagyja, a próféta megmondja, hogy annyiszor győz Arám felett, ahány nyilat kilőtt. Jóllehet előre nem mondja el a királynak a jelképes cselekedet fontosságát a jövőre nézve, kishitúsége miatt megfeddi, mert csak háromszor győz majd Arám felett.

Jeremiás Jahve parancsára lenövet vásárol (13,1–11). A fehér lenöv a papi viselet része. Az öv színe vagy a felkötés módja²⁴ valakinek a társadalmi rangját is jelezte (Ézs 22,21). A prófétának az övet egy ideig viselnie kell, gondosan ügyelve rá, hogy víz ne érje, később azonban elviszi az Eufráteszhez, és egy sziklahasadékban elrejtí. Kétségtelen, hogy a szimbolikus cselekményben a lenöv Izráelt jelenti, viselője pedig Jahve személyére mutat. Szépen kifejezi a kép Jahve és Izráel egymáshoz való közelségét. Izráel Jahve büszkesége, ékessége, miként az öv viselőjének. Felvetődhet a kérdés, vajon miért nem érthette víz korábban az övet? Egy lehetséges magyarázat, hogy később, amikor az Eufrátesz partjának egy sziklahasadékába rejtí, éri majd víz úgyszólván, ettől pusztul el. De a képbe belefér az a magyarázat is, hogy el kell az övnek piszkolódnia és így pusztul el. Izráel beszennyezte magát, de Jahve mégis vállalta a vele való különleges közelséget, mert hosszútávú: nem mindjárt haljón veszi népét. Izgalmas kérdés, hogy a szimbolikus cselekmény valóban úgy ment-e végbe, hogy a próféta a mezopotámiai Eufráteszhez vitte volna el az övet, ami Jeremiás működési területétől mintegy ezer kilométernyire van? Az írásmagyarázók véleménye általában háromféleképpen oszlik meg: van, aki a mezopotámiai Eufráteszre gondol,²⁵ Schmidt és mások nem tartják elgondolhatóknak, hogy ekkora távolságot kétszer megtett legyen a próféta,²⁶ Weiser sem tartja valószínűnek, ez az út később Esdrásnak is mintegy száz napig tartott (Ezsdr 7,9). Weiser azt is elveti, hogy a Jeruzsálemtől észak keletre lévő (Ephrat ‘en fára) helyet jelentené, mert nyelvileg nem igazolható, hiszen a p^rrat héber kifejezés csak az Eufráteszt jelenti és éppen ez a kifejezés képezi az egész elbeszélés fogódzó pontját. Ebből a megfontolásból kiindulva – e kiegészítő harmadik magyarázat szerint – egy látomásban átélt eseményt kell az élmény háttéréként elfogadnunk.²⁷ Jeremiás könyve szimbolikus cselekedetire általában az jellemző, hogy *ítélet hirdetéssel* függnek össze.²⁸

Jeremiás 51,59–64 szintén a szimbolikus cselekmények kategóriájába tartozik és az idegen nép (Babilon) ellen szól, csakúgy, mint 43,8–13 (Egyiptom). Babilon pusztulásának ítéletes ígét könyvtekerésbe írja és követ kövte rá az Eufráteszbe veti, kifejezve ezzel, hogy az ítéletes szavak immár visszavonhatatlanul elindultak a beteljesedés felé.²⁹ Schmidt véleményével, hogy sehol másutt nem ilyen nyilvánvaló a prófétai szó mágikus hatása, mint éppen itt, mert ahol a szó le van írva, ott feltartóztatatlan hatalom erejeként működik³⁰ – nem értettünk egyet.³¹

Szimbolikus cselekmények Ezékielnél

Az eddig leírtak a kontextust mutatják be, amiből a címben vázolt téma megközelíthető. Ezékiel könyve szimbolikus cselekedetei nem szakíthatók ki sem a valástörténeti, sem a kánonba felvett szent iratok összefüggéseiből, de különleges személyiségétől sem vonatkoztatathatók el.

Westermann írja, ha áttekintjük Ezékiel példázatait (Vergleiche), rögtön ellentmondásos benyomást szerzünk. Megkérdezzük magunkat, hogy ezek mind egyetlen férfiu beszédei lennének s ha igen, miként magyarázhatók meg a különbségek.³² A szimbolikus cselekedetekre ugyanúgy igaz e megállapítás.

Ezékiel 4,1–3.7. Jövendölés Jeruzsálem ellen. Ezékiel Jahve parancsára a téglára rajzolt várost ostromolni kezdi. Jeruzsálem ostromával foglalkozik még ezen kívül két másik, stilisztikailag hasonló felépítésű perikópa is (4,9–11; 5,1–3), ezért e három szimbolikus cselekményt egymás után vizsgáljuk. A három perikópa a következőképp tartozik egymáshoz: Jeruzsálem ostromának kezdetét, csúcspontját és végét ábrázolják. Bertholet felveti a kérdést az ezékieli szimbolikus cselekményekkel kapcsolatban, hogy valóban megtörténtek-e avagy a próféta fantáziadús fikciói csupán. Felveti továbbá, hogy Jeruzsálem téglára³³ vézése összefügg bizonyos mágikus cselekedetekkel, aminek alapja az a hit, hogy ugyanannak kell bekövetkezni a várossal, mint ami az ábrázolással történik.³⁴ Egyik állítással sem kell egyet értenünk. A régi Babilónia területén a legrégebbi időtől kezdve találtak hasonló ábrázolásokat. Zimmerli mintegy fél tucat napvilágra került tervrajzról ír, amiket Ezékiel közvetlen közelében, a Kebár folyó mellett, az egykori Nippur városában találtak.³⁵ Palesztinában nincs adatunk arra, hogy téglára város, templom, ház stb. képét ábrázolták volna. A babilóniai környezetben ismert szokás³⁶ ihlette Ezékiel prófécijának mondanivalóját anélkül, hogy annak esetleges mágikus tartalmával is azonosult volna. Ezékiel a szimbolikus kiábrázolt város ellen ostromot indít az ókori harci szokások szellemében. Az ókori világban először az asszírok által alkalmazott faltörő kosokkal (*kar*) támad rá: körös körül (*szábib*), ostromgépeket (*dájég*³⁷) épít vele szemben, sáncot (*szol^llá*), amire szilárd burkolatú utat is építettek, hogy a nehéz harci járművek is közlekedni tudjanak rajta.³⁸ Az események drámai fokozódása van ebben a néhány versben, amint egy teljes, átfogó támadás képe bontakozik ki. Az eddigiekhez kapcsolódik egy rövid bevezetővel (*qach l^{ka}*) indított kiegészítés (3), hogy fogjon maga és a kiábrázolt város közé falként felállítva egy vasserpenyőt, tekintetét

pedig szegezze a „város” felé s így vigye végbe Jeruzsálem ellen a hadjáratot: a szimbolikus cselekményben mintegy Jahve reprezentánsaként. A várossal szemben felállított vasserpenyő Jahvenak a város iránt majdan megnyilvánuló kemény ítéletét szemlélteti. A vaslemez keménysége, áthatolhatatlansága és törhetetlensége Jahve elkövetkezendő tettének vonásait ábrázolja. Mindez jel (*ot*), mert ami a téglára rajzolt Jeruzsálemmel történik, az történik majd Júda házával is. Az *ot* fogalom tartalmában egy nem rögtön kézzelfogható ténynek az értelem számára felismerhető koncentrációja van. Ez az értelem számára felismerhető koncentráció jelen esetben a téglára rajzolt város szimbolikus ostromlása. Nehéz történelmi sorsfordulók idején, reménytelen helyzetben mindig könnyebb a hamis próféták üdvjövendöléseire hallgatni (az igény is mindig megvan rá!), mint az ítéletképpen adódó tényekkel szembenézni.

Ezékiel 4,4–8. Az előző szimbolikus cselekedet esetében a próféta Jahve reprezentánsa volt, e mostaniban a nép szenvedéseinek jelszerű kiábrázolója. Jahve parancsára 390 napig (LXX-ben 190 ill. 150 nap) a baloldalára fekszik, így hordozza Izrael háza, majd jobb oldalára feküdve 40 napon³⁹ át Júda házának vétkeit viseli.⁴⁰ A jobb és bal oldal átvitt értelemben égtájként, „északi” és „déli” irányként is felfogható.⁴¹ Amit a próféta tesz, szimbolikus értelemben ugyanaz vár az északi és a déli országrészre: bűnhődnie kell, hordoznia bűnének terhét. A próféta bűnlúasa személyes életében olyan, mint nemzeti méreteken a fogság. A napok Izrael és Júda számára esztendőket jelentenek ugyanúgy, mint a Kánaánt kémlelő követek hitetlenségéért is egykor (Num 14,34) a negyven napért negyven esztendő pusztai vándorlása adatott. Kérdés, hogy a 390/190 (150) évre, illetve a 40 évre történő utalás mennyire vehető kronológiai adatnak vagy inkább ez is szimbolikusan értendő? Ha Júda bűntetésének 40 esztendejét a LXX által megadott 190 évbe beleszámítjuk, a megmaradt 150 évet hozzá kell adnunk az 586-hoz, Jeruzsálem lerombolásának évéhez. Ekkor hozzávetőlegesen – két esztendő különbséggel – a Kr. e. 734. évet kapjuk meg, amikor III. Tigletpilézer az északi országrész lakosságát fogságba hurcolta. Tizenkét évvel később következett be Samária elestével Izrael államiságának a megszűnése. Egy másik megoldási kísérlet lehet, ha Izrael büntetése éveinek (390) és Júda büntetése éveinek számát összeadjuk. Az eredmény 430, ami kerekén az Ex 12,40-ben megadott adat szerint Izrael egyiptomi rabszolgasága éveinek számát adja. Így az elkövetkezendő pusztulás mint egy újabb rabszolgaság fogható fel. Ismét egy másik magyarázat Deut 25,3 rendelkezését veszi alapul, mely a testi fenyíték mértékét legfeljebb negyven botütésben határozza meg (vö. 2Kor 11,24).⁴² Deut 25,3 értelmezése kapcsán az idők során az a gyakorlat alakult ki, hogy 39 botütést mértek a vétkesre⁴³ Eszerint a 390 = 39x10, ami az említett deuteronomiumi törvény szerint a tíz északi törzs figyelembevételével azt jelentené, hogy az egyes törzsek esztendőiben mérve ugyanannyi büntetést szenvednek el, amennyi botütést a vétkesre mérni szoktak. A magyarázat szellemes, de – abból a hermeneutikai szabályból kiindulva, hogy ugyanaz a szó ugyanabban az igében ugyanazt jelentheti – nem fogadható el, mert nem tételezhető fel az az önkényesség és következtetlenség, hogy Izrael esetében a bün-

tetés mértéke 39 botütésben ill. esztendőben határozódik meg, míg Júda esetében ugyanez a 40-es számmal fejeződik ki. A 390 év lehet a templom felszentelése és lerombolása között eltelt idő is. Ezékiel 8-ban a próféta a nép bűnös voltát – mely Jeruzsálem feldúlásához és Jahve dicsőségének a városból való eltávozásához vezetett –, azokkal a szörnyűségekkel, visszaélésekkel hozza összefüggésbe, amelyek épp a templomban történtek meg.⁴⁴ E prófétai szemlélet szerint az első templom működése nem egyéb, mint az *'avon bét jisráél* sötét korszaka. A 40 esztendeig tartó büntetés, mint azt az imént láttuk, a kezdeti időktől fogva a büntetés teljességének a korszakát jelentette, mert negyven esztendőt számítottak egy generáció idejének, melynek során a felnőtt generáció kihalt s ezzel egy új kezdet indul egy nép életében, utat készítve Jahve egy tisztultabb nemzedék jövendője számára. Vizsgált igeszakaszunkban is erre kell gondolnunk. A 40 esztendő a büntetés időszakát (teljességét) jelenti, amelyre Júdának a bűnei miatt számításnia kell.

Izrael és Júda kollektíven értelmezett bűnét a próféta hordozza. Az Ószövetségben összesen 35–ször előforduló papi gyakorlatból ismert *nászá'avon* kifejezésből nyolc nem Ezékiel könyvében és nem a P iratában található. A fennmaradó 27 helyből 9 Ezékielnél, 18 a P-nál fordul elő. Az *'avon* nemcsak magát a tettet jelenti, hanem annak következményét,⁴⁵ terhét is. A bűn úgy jelenik meg, mint teher, amiért bűnhődni kell (Num 14,34). Hordozása az annak következményeképpen járó büntetés hordozásává lesz, mert ószövetségi értelemben a bűn és annak következménye nem választható el egymástól. Ezékiel szimbolikus cselekedetével az Izrael és Júda által elkövetett bűnök kinyilvánítójává, mintegy ezeknek a vádlójává lett. Ezáltal azonban maga is részese maradt népének, amelyhez küldetett. Deutero-Ésaiásnál az *'ebed* hordozza (53) mások bűneit. Ezékielre ez nem úgy bízatik, mint az *'ebed-re*, hanem abban az értelemben, hogy hozza Izrael és Júda vétkeit felszínre. A bűnt ő szimbolikusan hordja, s ez azt jelzi, ahogyan Izraelnek és Júdának a következőkben hordoznia kell hűtlensége következményeit.

Ezékiel 4,9–17. Tisztátalan és szegényes eledel fogyasztására kap parancsot, ami az eljövendő ítéletet jelképezi. Azt a nyomorúságot, ami Isten népére következik. Különböző gabona származékok keverékéből készíti kenyerét és többféle hüvelyes növényekből az ételét. Lev 19,19 és Deut 22,9 kk. szellemében az elegyítés minden formája tiltott volt. Mindezt csak fokozza, hogy ételét emberi ganéj tözegéből rakott tűznél süti meg. Ha ilyen kiáltó szükséghelyzet áll elő, az étel elkészítésének eszköztára sem lehet sokkal gazdagabb. A keverék gabonából készített tésztát a forró hamuba tehetette s úgy sütötte meg. Tette ellene mond mindenféle tisztasági rendtartásnak, hogy megragadóan kifejezze: a megszállás idején ilyen állapotok várnak majd a népre. A tűzifában szegény Palesztinában a beduin törzsek ma is használják tűzelő gyanánt az állati ürüléket szalmával keverve és szárítva. A próféta panaszára Jave megengedi neki, hogy az előző rendelkezés végrehajtása helyett állati ürüléken rakott tűzön készítse el ételét. Kenyérből és vízből még így is csak egészen kevés jut: az elébbiből napjában 32,7 dkg, az utóbbiból kb. 1 liter.⁴⁶

Ezékiel 5,1–17. A próféta éles kardot vesz és leborot-

válja a haját⁴⁷ és a szakállát, majd a leborotvált szőrt mérlegesen háromfelé osztja. A perikópa tartalmilag két részre oszlik, egyik felében (1–4) a szimbolikus cselekmény véghezvitelére vonatkozó parancs hangzik, majd a másik felében (5–17) a cselekmény értelmezése. A haj és a szakáll a férfiú ékessége volt.⁴⁸ Csak nagy gyász esetén nyírták le, de ezt is szívesen elkerülték és a lenyírás helyett inkább befedték a haját (ez 24,17 kk: Mik 3,7). A szőrzet leborotválása az ember személyiségének az összetörését jelenti (Ézs 7,20), a teljes megsemmisülést (2Sám 10,4 kk.). Vizsgált igénkben a megsemmisülésre utal, amit csak fokoz az utána következő cselekmény. A leborotvált szőrzet (=Jeruzsálem, ill. lakossága, ld. 5.v.) harmadát tűzbe veti, másik harmadát szétdarabolja és a maradékot szétszórja a szélben. Értelme az, hogy a városban élők harmada elpusztul az ostrom alatt, másik harmada menekülés közben fegyver által vész el, s aki megmarad, az is szétszóratik. A szélben való szétszórás azokra vonatkozik, akik erőszakkal vagy szabad akaratuk szerint hurcoltatnak el (Jer 40,11) a fogságba. Valami kevés maradékról azért mégis gondoskodik Jahve, hogy terve tovább haladjon a maga útján. Ami Izráelen ítéleteképpen esik, figyelmeztetés (*múszár*) lesz a népek számára (15).

A szimbólum és a valóság oly kevéssé van itt elválasztva egymástól, hogy egy modern író szemrehányással illetné érte. Ezékielt azonban nem, mert az antik ember a szimbólum és a reális valóság között nem húzott olyan éles határt, mint mi.⁴⁹ Az „és én kardot vonszok utánuk” (2) valószínűleg a 12. versből való betoldás (*Bertholet*), mert itt csupán arról van szó, amit a prófétának kell tennie és nem arról amit Isten tesz.⁵⁰

Ezékiel 12,1-11 Ezékiel útra való csomagot készít és a falon ütött nyíláson át menekül az otthonából. Ez a szimbolikus cselekmény is a Jeruzsálemre váró katasztrófa meghirdetésével foglalkozik. Míg azonban az előbbiben a szimbolikus cselekményt végrehajtó Ezékiel Jahve ítéletét ábrázolja ki, itt az ítélet következtében sietve menekülni kényszerülő népet. A 711-ben bekövetkezett Asdód város által szervezett lázadás kapcsán Ézsaiás is hasonló parancsot kapott (Ézs 20), amikor három évig mezítláb és prófétai öltözete nélkül, alsó ruhájában járt. Megjelenése így a rabslóglákra emlékeztetett. Ezzel juttatta kifejezésre környezete előtt: kár Egyiptomban bízni!

Az Ezékielnek szóló parancs értelmében a népnek, mely nem akar látni és hallani, a cselekménnyel fényes nappal (3) kell szemléltetni a deportáltak kivonulását, hogy talán *!!* (*'úlaj*) ezáltal még egyszer látnak és hallanak. A látását és hallását veszített nép azt az alapvető képességét veszítette el, ami a Jahveval való kapcsolatához nélkülözhetetlen. A későbbiekben (4) a leírás azzal a vonással egészül ki, hogy a cselekményt az éj leple alatt kell végrehajtani. Ezt az újabb vonást bizonyára a Sedekias menekülésére való emlékezés inspirálta (2Kí 25,4: Jer 39,4: 52,7). A szimbolikus cselekmény kettős vonása az írásba foglalás idejének az összefüggéseiből érthető. A prófétára – aki végleges formában mindezt Jeruzsálem eleste után jegyezhetette fel – az 587-ben bekövetkezett események bizonyára hatással voltak s ezek mint utólagos értelmezések elegyedtek az eredeti cselekményről szóló híradásába. Az a tény, hogy a szimbólum magyarázatát csak másnap (8) kapja, azt bizonyítja,

hogy egy ténylegesen végrehajtott és nem kitalált cselekményről volt szó.

Ezékielnek a szimbolikus menekülés során az arcát be kell fednie. Az elfedett arc lehetett a gyász jele (2Sám 15,30. Jer 14,4: Eszt 6,12: 7,8) vagy a szégyen is (IMóz 38,15). Kifejezi a kép az országvesztés miatti gyászt és az ebben való személyes felelősség megvallását.

Ezékiel 12,17-20. Kenyerét reszketve⁵¹ eszi és vizét izgatottan⁵² issza. Ezáltal szimbolizálja a júdaiak magatartását a Jeruzsálem bekövetkező ítélet után. Az előző szimbolikus cselekedet vizsgálatakor láttuk, hogy a próféta a fogságba hurcolás körülményeit ábrázolta ki. Itt is az ítéletől elgyötört népet szimbolizálja, de még egy éppen megelőző fázisban, amikor az idegen seregek ostromolják a várost és mindenütt éhínség és nyomor van. A „föld népének” (19), mely titkos belső reménységgel Jeruzsálem megépítésében s ezáltal a fogságból való szabadulásban reménykedett, tudomást kell szereznie egy az egész országot⁵³ megteremtő katasztrófáról. A szimbólum tárgya az elfogyasztott szerény étel: kenyér és víz. *Keil* nem az étel szűkösségét látja ebben a képben, hanem csupán az élelem szokásos elnevezését,⁵⁴ amivel nem kell egyetértünk, hiszen éppen a következő nyomorúság kiábrázolásán van a hangsúly, aminek a szegényes étel éppen úgy része, mint az aggodás és a rettegés.

Ezékiel 21,11-12. (Károli: 21,6-7). Testileg és lelkileg összetörten, „roskadozó derékka!”, a fájdalomtól sóhajtozva kell fogolytársai előtt megjelennie. A foglyok érdeklődő kérdésére, hogy mit jelent ez, azt válaszolja majd, a hírért – mely Jeruzsálem elestéről szól – történt ez. A szenvedő próféta a szenvedő népet szimbolizálja. Megragadók a perfekumok – ba'a –⁵⁵, amelyek az ítéletéről, mint már bekövetkezett eseményről, realitástól beszélnek.

A derék (*mátnajim*), amelyre a férfiú háború esetén kardot kötött, gyász esetén pedig zsákruhát öltött, az öszövségi ember gondolatvilágában az erő helye volt (Jób 40,16: Náh 2k2). Eltörése (Deut 33,11) esetén, ha fájdalom és reszketés tör rá (Náh 2,11), ha megroskadd (Ez 27,7): ereje elvész.

Ezékiel 21,23-29. (Károli: 21,18-24). Két utat kell rajzolni (agyagtáblára?), amelyek egy országból indulnak. Nabukodonozor útját szimbolizálja a rajz, aki nyugat felé hadjáratot indít: Ammon és Júda ellen. Damaszkuszig ugyanaz az út vezetett mindkét országba.⁵⁶ Ott kellett eldöntenie, hogy a kelet-jordániai fennsíkon át dél felé Rabba irányában, vagy nyugati irányban, a Hermontól délre, a Jordán forrása iránt Jeruzsálem felé vonuljon. Az ókori uralkodók egy-egy csata kimenetelét előzetesen megkérdezték az istenségtől. Babel királya is ezt teszi. Nyilakat⁵⁷ vesz elő, az egyikre Jeruzsálem, a másikra Rabbat–Ammon nevét (jelét?) írja fel. A tegezt megrázta vagy egyszerűen a kezében megrázva, az egyiket hagyta kihullani s abba az irányba indult, amelyik várost szimbolizáló nyíl a földre esett.⁵⁸ Ezután Nabukodonozor megkérdezi a *teráfimot*, ami Izráelben is ismert orákulum volt (1Sám 19,16), később azonban a jahvizmus elterjedésével negatívan ítélték meg a használatát (1Sám 15,23: Zak 10,2). Végül az Izráelben nem, Babilonban azonban általánosan alkalmazott mág-jóslás által akarja megtudni, hogy milyen irányban kell a hadseregével fel-

vonulni. Az egykori Babilon területén folytatott ásatások egy sereg olyan ábrázolást hoztak napvilágra,⁵⁹ amelyek a māj-jóslás értelmezéséhez szükséges megjegyzéseket tartalmaznak.

Ezékiel szimbolikus cselekményében az istenséget háromszorosan megkérdőző Babel királya kétségtelen bizonyosságra jut, hogy Jeruzsálem ellen kell felvonulnia, amiből Ezékiel hallgatóságának meg kell értenie, hogy a Júdát érő tragikus történések nem véletlenek, hanem Jahve büntetéseként szakadtak rá. A próféciát Ezékiel honfitársai hamis jóvendülésnek vetették és nem hallgattak rá, hanem abban a hűségesküben bíztak, amit Sedékiás tett Babilon királyának (Ez 17,13 kk.). Sedékiás és főemberei az esküt megszegték, a király követeket küldött Egyiptomba, hogy onnan segítséget kérjen. Ezért a politikai vakságért szeme világának elvesztésével kellett lakolnia. Ezékiel próféciája fájdalmasan igaznak bizonyul.

*Ezékiel 24,1–14.*⁶⁰ Ezékiel egy (réz?) fazék forró vízbe hús darabokat és csontokat tesz,⁶¹ majd főzni kezd. Idő múltával a húsokat és a csontokat kiszedi és a levét is kiönti, a fazekat pedig ismét a tűzre teszi és melegíti egészen addig, amíg a fazék izzani kezd. Ezékielnek fel kell írnia a szimbolikus cselekmény időpontját,⁶² ami szó szerint megegyezik a 2Kir 25,1-ben megadott dátummal. A *másálként*⁶³ megnevezett jelszerű prófécia Jeruzsálem elkövetkezendő sorsát hirdeti meg. Jahve is megfőzi a „húst”, a „levét” (=Jeruzsálem előkelő lakói, vezetői) leönti róla s a „fazék” (=Jeruzsálem) tisztátalanságát a ráakódott rozsdával együtt leolvasztja, megtisztítja. A 6–8 versek Jeruzsálem lakóinak büntetését, a 9–13 pedig magának a városnak a büntetését írják le.

A szimbolikus cselekmény egy igényes ünnepi vendéglátás előkészületeinek leírásáról, majd véghezviteléről szól, melynek során sokak számára készül az étel(2Kir 4,38). A legfinomabb húsok és csontok főnek együtt. A Jeremiás könyve elején (1,13) ábrázolt forró fazék példázata a maga rövidségével az itt példázott eseménynek egyetlen vonását – az erőteljes hevítést (=ítéletet) – szemlélteti, mégis egészen más hangulatú.

A prófécia maga nevezi meg, hogy, a képes beszédben említett fazék „a város”, azaz Jeruzsálem (6), mely a vérontást oly gátlástalanul és szemtelenül tette, hogy a vért sziklára ontotta, ahol nem volt lehetőség arra, hogy földdel befedjék a Tora rendelkezései szerint (Lev 17,13). A rozsdás edény – a meg nem bánt bűnök miatt tisztátalanná lett város – Jahve megtisztító szándékával szükségszerűen és elkerülhetetlenül találkozik, mely ítéletképpen következik rá. Az ítélet kohójában majd újból megtisztul, de ennek a tisztulásnak az az ára, hogy az edény szétolvad és funkciójának mégsem felel meg többé. Jeruzsálem tisztátalanságát csak a teljes megsemmisülés szüntetheti meg. Bizonyára nem lenne helyes a *másál* minden részletét kiszínezni és az adott történelmi helyzetre vonatkoztatni, de az a mozzanat, hogy a fazékból kivétetik a benne elkészített értékes étel s ezután a fazekat tűz tisztítja és olvasztja meg, hűen példázza a deportálás történéseit, amikor a nép színe-javát Babilonba hurcolták s az odahaza maradtak keveredtek, identitásukat veszítették: megszűntek.

Ezékiel 24,15–24. A próféta felesége hirtelen halállal meghal. Ezékiel nem gyászolhatja, könnyet nem hullat

hat utána akkor sem, ha a veszteség mélyen érintette. A környezete kérdésére azt kell válaszolnia, hogy tette a foglyok magatartását ábrázolja ki, amikor Jeruzsálem bukásának híret veszik. A hír hallatán olyan mély lesz a döbbenet, hogy gyászolni sem tudnak. Aki Ezékiel számára a felesége volt, az volt a nép számára Jeruzsálem.

A gyász kifejezéséül alkalmazott szokásokat ld. fentebb.

A prófétát nem érinti váratlanul a bekövetkező veszteség, hiszen Jahve előre megmondja neki. Éppen ez a körülmény teszi veszteségét jelszerűvé, üzenethordozóvá. Meg kell értenie, hogy ez a különlegesen nagy veszteség nem véletlenül és nem is idegen hatalmasságok munkálkodása nyomán történik, mert véletlenség és veszteség mind alá van rendelve Jahve hatalmának. Jahve nem feledte őt el, sőt éppen hogy szüksége van rá még gyászában, legnagyobb veszteségében is. Még személyes életét és személyes szenvedéseit is a maga szolgálatába akarja állítani. Ezékiel nem az egyetlen próféta, akinek legszemélyesebb családi élete is bevonódik a próféta üzenet megfogalmazásába (Hós 1–3).

Ezékiel itt ismét a nép reprezentánsa. Jahve számára népe gyászja eszköz lehet arra, hogy esetlenül is eszköze legyen céljainak. A gyász nem végcél, hanem eszköz. A felesége személyére történő utalás – „szemeidnek gyönyörűsége”⁶⁴ (16) – azt fejezi ki, hogy Jahve tudomással bír arról, hogy Ezékiel számára mekkora a veszteség mértéke. Magatartása mégis akkor válik jellé (24) hallgatósága előtt, amikor a személyes életében bekövetkezett tragédiát megelőzi: „elveszem tőled...” (16) és követi: „ezt mondja az Úr Isten...” (21) Jahvenak az eseményeket előkészítő és magyarázó szava.

*Ezékiel 3,22–27: 24,25–27: 33,21–22.*⁶⁵ Ezékiel a nagy kiterjedésű babiloni hordalékos völgybe⁶⁶ vitetik s ott azt a parancsot kapja, hogy házába zárkozzék be, nemuljon el és ne prófétáljon addig, amíg Jahve szájába adja az igét. Később (24,25–27) megérti, hogy némasága Jeruzsálem elestéig tart. Amikor követ érkezik hozzá Jeruzsálemből (33,21–22), hogy a város elesett, nyelve megoldódik és ismét prófétál. *Foherer* a három perikópat helyesen egységben szemléli és a próféta szimbolikus cselekedetéről szóló híradásként értelmezi.⁶⁷ A próféta hallgatása és némasága, Jahvenak a népetől való elfordulását szimbolizálja. Amiképpen Jahve szava élet (Ez 37,1 kk.), úgy hallgatása – az igeiséges idők – megerőtlenedés és halál (1Sám 3,1). A szimbolikus cselekmény a város elestét hírül hozó követ megérkezésekor ér véget. Kifejeződik benne, hogy az ítélet megtörténte után Jahve ismét megszólal, mert hallgatása és haragja nem tart mindvégiglen. „*Ich kann das Wort so hoch unmöglich schätzen*” – mondja Faust és a szó helyébe a tettet teszi. Nem is tudja, hogy ezzel nem egy csere történik, hanem a *dábár* szónak egy másik „fordítása”. Jahve, akinek lényege a szó, a kijelentés, akarátát közölni tudja úgy is, hogy hallgat. Csak annak a hallgatása kommunikációs értékű, akinek a szava is az. Az eredetileg mágiikus értelmű *favete linguis*, mely a rontó szó hatalmát akarta meggyőzni, az „eltolás” által a szavakkal kimondhatatlan pozitív kifejezésévé és a kibeszélhetetlen nyelvévé lesz. Nem az embernek kell beszélnie, hagyni kell, hogy a dolgok beszéljenek. A hallgatásban maga a mindennek fölötti, az örök ige szó nélküli döntése

válík hallhatóvá: Jeruzsálemnek el kell esnie. De mert nemcsak a hallgatásnak van ideje, hanem a szólásnak is (Préd 3,7), ezért a némaságra rendelt prófétának ismét szájába adja az igét.

*Ezékiel 37,15–28*⁶⁸ Ezékiel két fadarabot⁶⁹ vesz kezébe⁷⁰ és felirattal látja el őket, amik Izráelre és Júdára utalnak. Emlékeztet ez a szimbolikus cselekedet Num 17,16 kk.–re. Egymás mellé kell illeszteni őket egy fává, hogy kezében a két országrész egysége kiábrázolódjon. A próféta itt Jahve reprezentánsa. Miként Ezékiel, úgy Jahve is egyesíti (*qrb*) a két szétszakadt országrészt, amint a 7.v.–ben egymáshoz illeszkedtek (*qrb*) a csontok. Így lesznek az egymástól elszakadtak az ő kezében ismét eggyé.⁷¹ A LXX nem Jahve kezéről, hanem Júda kezéről⁷² beszél, mely egyesítené a két, egymástól elszakadt országrészt. A masszoréta szöveg – én ezt fogadom el – a két nép Jahve kezében történő egyesülését, a LXX variánsa pedig a Júdai messianizmus érvényét emeli ki. A kettészakadt ország újraegyesítésének a gondolata már korábban is (20,40: 34,23) megfogalmazódott. A két országrész egyesítése egyetlen király (*melek*) uralma alatt történik és Jahve ígéretei Izráelé lesznek. A szimbolikus cselekményhez már nem kötődnek az ígéretek, de mégis abból nőnek ki, mert a Jahve keze által történő ország–egyesítés következményei. A hontalansága terhe alatt roskadó nép ígérete ez: tartós lakozást vesz a saját hazájában s az ígéretek távolabbi nemzedékekre is kiterjednek. A jövőndő ígérete a Dávid házának adatik egy olyan szövetségnek a keretében, amelynek a tartalmát Jahve állandó jelenléte (*miskán*) képezi, s amelynek ívélése és ismert volta a pogányokra is kiterjed.

Összegzés

Ezékiel prófétai szolgálatának legmeghatározóbb lényege a prófétai szó, a leírt és tanítványi köre által is formált és áthagyományozott üzenet. Ezekon kívül azonban a szimbolikus cselekmény is mint a cselekedetek kommunikációja kiegészíti és színesíti a prófétai üzenetet. A könyvben előforduló és röviden megvizsgált tizenkét szimbolikus cselekmény azonban azt mutatja, hogy fontosságuk nem hagyhatók figyelmen kívül. Az őszövetségi próféták szimbolikus cselekedeteinek a vallástörténeti háttérben a mágikus cselekmények húzódnak. A nomád környezetben bevettnek számító mágikus elképzeléseket, szokásokat az izráelita törzsek magukkal hozták, melyek az egyiptomi és asszír–babiloni kultúrákkal való érintkezés által gazdagodtak és színesedtek. Különösen nagy kísértést jelentett Izráel hite számára a kánaáni típusú vegetációs istenséggel kapcsolatos képzetek állandó közelsége és ráhatása. Tanulmányom elején röviden bemutatam, hogy az izráelita ember mindennapjait mennyire át meg átszöttek a valamikor mágikus cselekményként gyakorolt, a jahvizmus által megtisztított és a mindennapi élet szféráját számos ponton érintő szokások. A mágikus cselekedetek eredeti értelme az életet, az ember mindennapjait, sorsát alakító vagy befolyásoló hatalmaságok hatásának a mágikus cselekményt végző ember szolgálatába állítása vagy a másik (pl. ellenség) ellen történő felhasználása volt. A jahvizmus teljes elszántsággal és erővel küzdött ez ellen. Később ezt a védekezést segítette és alapvetően meghatározta a papság által fel-

ügyelt és irányított, folyamatosan impulzusokat adó törvény és a kultusz, mint a hit insitucionalódott formulái. Izráel elvetett mindent, ami a mágiával vagy a varázslással összefüggött, de meghagyta és beolvasztotta azt, ami a hitével összeegyeztethető volt és amire az új helyzetben szüksége volt. *Fohrer* a mágia és a papság szerepének összehasonlítása kapcsán megállapítja, hogy míg a mágia a saját vagy a megbízó érdekeit szolgálja, addig a papság a közösséget. A próféták – amint szimbolikus cselekedeteik értelmezése mutatja – a mágiát a szó legnemesebb értelmében *legyőzték* és *betöltötték*.⁷³

A fogság első felében működő Ezékiel a szimbolikus cselekmények terén leggazdagabb és legszínesebb az Őszövetség prófétái között. Ez éppen így van jól, hiszen ha valaha, akkor épp a fogságban volt a legnagyobb kihívásnak kitéve Izráel hite. Ha a babiloni vallásban gyakorolt mágikus cselekedetek prófétai értelmezésére nem került volna sor, a megválaszolatlan kérdések Izráel hitében még nagyobb károkat okozhattak volna. Ezért az ezékieli szimbolikus cselekedetekben a Babilonban bevettnek számító mágikus cselekmények polémiáját is látnunk kell. Ezékiel cselekedeteiben nem a cselekmény hat önmagában, hanem csak szemléltető eszköze annak, amit a Jahvetől érkező üzenet a prófétai szóban megerősíti. A fogság elején erre az „evangélium hirdetésre” volt szükség, amely Izráelt felszabadította az idegen környezet vallásos szokásának hatása alól. Az idegen vallási gyakorlattal rendelkező többségi környezet hatásai alól való felszabadulás után, a fogság végén pedig jött ama névtelen próféta, aki egy lépéssel még tovább mutatta az utat: „*egy rövid szempillantásig elhagytalak, de nagy irgalmassággal egybegyűjtelek*” (Ézs 54,7). Deutero–Ézsaiás szavai nem szármalhatnának oly magasan az Őszövetség egén, ha nem előzte volna meg ez a különleges lelki gazdagsággal rendelkező próféta, aki szavával és cselekedeteivel, némaságával és személyes sorsával, teljes valójával egy volt a prófétai szolgálattal.

Dr. Fodor Ferenc

Jegyzetek

¹ A Kébar folyó a Nippurból, I. Artaxerxész idejéből (Kr.e. 424) származó feliratok révén ismertté vált *nár kabari* (nagy folyó), az a csatoma, mely Babeltől délkeletre lép ki az Eufráteszből. Kébar folyó kifejezésen lényegében egy kisebb csatomát kell értenünk (*H. Haag: Bibellexikon*, 1968, 929., *A. Bertholet – K. Galling: Hesekiel (Handbuch zum Alten Testament) 1936, 3. W. Eichrodt: Der Prophet Hesechiel I. ATD 22/1, 1965, 4. stb.*). – ² *O. Eissfeldt: Einleitung in das Alte Testament 4. Aufl. 1976, 494. k. Megjegyzésként, hogy Numeri 4,30 a papok szolgálatba állásához a harminc éves kort jelöli meg. – ³ *Rothstein: Das Buch Ezechiel, in: E. Kautsch: Die Heilige Schrift des Alten Testaments (3. Aufl. I. Bd) 1909, 817. – ⁴ V.ö. Numeri 8,24 – ⁵ *J. Jeremias: Heiligengraber in Jesu Umwelt, 1958, 112. – ⁶ *J. Bright: Izráel története 1986, 324 lapján: „Ezékiel a próféták nagy társaságának legkülönösebb alakja. Rideg személyiség volt, nem valami megnyerő és ellentmondásos. Úgy éreztük, nyers magatartásában elfojtott érzéseket takar. Olykor a törvénytudó pap szárazságúval tanít, másszor szárnyaló, szinte zabolátlan ékesszólással. ... Önkívületi vagy félönkívületi állapotban olyan jelképes cselekedetekkel közölte próféciáit, hogy ezeket még kortársai is furcsának találták.” – ⁷ *W. Zimmerli: Ezechiel I. BKAT [XIII/1] 1979, 26. lapján bemutatja és idézi az e nézetet valló szerzőket. L.d. még: R. Smend: Die Entstehung des Alten Testaments 1978, 167. – ⁸ in: K. Schneider: Arbeiten zur Psychiatrie, Neurologie und ihren Grenzgebieten (Festschrift) 1947, 77 kk. [*K. Jaspers: Der Prophet Ezechiel – Eine pathographische Studie*] – ⁹ *Haller: Ezechiel und Ezechielbuch (GGG²) 1928, II. Bd. 485., A. Bertholet: Das Buch Hesekiel (Kurzer Hand-Commentar zum Alten******

Testament, [hrsg. K. Marti] Abt. XII.) 1897, XV. – ¹⁰ C. F. Keil: Biblischer Commentar über den Propheten Ezechiel III. Bd. 1882, 2. – ¹¹ W. Zimmerli: Ezechiel I. BKAT [XIII/1] 1979, 32. – ¹² Rothstein: Das Buch Ezechiel, [in: E. Kautzsch: Die Heilige Schrift des Alten Testaments (3. Aufl., I. Bd.), 1909,] 816. – ¹³ M.-D. Beck: Ezechielbuch (GGG²) 1958, II. Bd. 847. – ¹⁴ W. Zimmerli: Ezechiel – Gestalt und Botschaft [Biblische Studien, Heft 62.] 1972, 24. – ¹⁵ W. Zimmerli: Ezechiel I. BKAT [XIII/1] 1979, 29. – ¹⁶ Haller: Ezechiel und Ezechielbuch (GGG²) 1928, II. Bd. 485. – ¹⁷ A. Bertholet: Das Buch Hesekei (Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament [hrsg. K. Marti] Abt. XII.) 1897, XV. – ¹⁸ G. Fohrer: Die symbolischen Handlungen der Propheten [hrsg. W. Eichrodt & O. Cullmann] 1953, 9. – ¹⁹ J. J. Stamm: Das Leiden des Unschuldigen in Babylon und Israel 1946, 26. kk. Id. még: G. Fohrer: Die symbolischen Handlungen der Propheten [hrsg. W. Eichrodt & O. Cullmann] 1953, 13., Varga Zs.: Általános vallástörténet II. 1932, 83. k. – ²⁰ G. Fohrer: Die symbolischen Handlungen der Propheten [hrsg. W. Eichrodt & O. Cullmann] 1953, 12. – ²¹ C. Westermann: Genesis 12–36 [BKAT 1/2.] 1981, 471. – ²² A manapság bevettnek szmitó szokások között is vannak ilyenek. Az Alföldön ma is szokás a temetőben a sírokat tiszta fehér homokkal körbeszórni, majd szépen elgereblyézni. Ma már senki sem gondol rá, hogy ezzel a szokással őseink valaha azt akarták elérni, hogy a holtak ne zavarják az élők mindennapjait. A homokot azért szórták és azért gereblyézték el, hogy a lelkek ne tudjanak észrevétlenül – anélkül, hogy lábnymot hagynának maguk után – eltávozni a nyughelyükről. E gyakorlat kialakulásának másik oka, hogy a holtak ne találjanak vissza az élők közé s ne zavarhassák meg őket. – ²³ Varga Zsigmond: Bibliai vallástörténet II. 1938, 443. – ²⁴ Kürti L.: Jeremiás könyvének magyarázata (Jubileumi Kommentár) 706. – ²⁵ J. Breuer: Das Buch Jimejah 1914, II., J. A. Dielmair: Die Heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments (IX. Teil) 1760, 260. – ²⁶ H. Schmindt: Die grossen Propheten (Die Schriften des Alten Testaments) II. Bd. 1915, 219., Kürti L.: Jeremiás könyvének magyarázata (Jubileumi Kommentár) 706. – ²⁷ A Weiser: Das Buch Jeremia (ATD 20.) I. Bd. 1969, III., Id. még: L. Koehler & W. Baumgartner: Lexicon in Veteris Testamenti libros 1958, 783. – ²⁸ C. Westermann: Vergleiche und Gleichnisse im Alten und Neuen Testament 1984, 50. – ²⁹ Valószínűsíthető, hogy az elbeszélés eredetileg Báruk feljegyzéseinek a végén, a 45. fejezet után állott, ebből érthető az utolsó vers (64.) utalása. „Eddig vannak a Jeremiás beszédei.” – ³⁰ H. Schmidt: Die grossen Propheten (Die Schriften des Alten Testaments) II. Bd. 1915, 332. – ³¹ Ugyanígy elveti a cselekmény mágiával való kapcsolatát: A. Weiser: Das Buch Jeremia (ATD 21.) II. Bd. 1966., 440. – ³² C. Westermann: Vergleiche und Gleichnisse im Alten und Neuen Testament 1984, 57. – ³³ A héber *Fbéná* nem égetett, hanem a Nap melege által, levegőn szárított téglát jelent (L. Koehler & W. Baumgartner: Lexicon in Veteris Testamenti libros 1959, 472.). – ³⁴ A Bertholet & Galling: Hesekei (Handbuch zum Alten Testament) 1936, 16–17. – ³⁵ W. Zimmerli: Ezechiel (BKAT XIII/1) I. Teilband 1979, 112. – ³⁶ A. Jirku: Altorientalistischer Kommentar zum Alten Testament 1852, 210. is arról tudósít, hogy házak és városok agyagtáblákra vésett rajzát találták Babilonban és Asszírriában, megadva azok pontos méreteit. – ³⁷ L. Koehler & W. Baumgartner: Lexicon in Veteris Testamenti libros 1958, 209. – ³⁸ L. Koehler & W. Baumgartner: Lexicon in Veteris Testamenti libros 1958, 659. – ³⁹ A 40 a bibliai számszimbolikában a *teljesség* száma. Egy generáció idejének tekintették. Az IKirályok 6,1–ben említett 480 év = 40x12. Ezékiel 18–ban kimondja, hogy a fiak nem lakolnak az atyák vétkeért, így semmi nem gátolja őket, hogy Jahve előtt igazaknak bizonyuljanak. – ⁴⁰ Tartalmilag ide tartozik a 4,12–15 is. Mindkét egység szimbolikus cselekmény kíséretében a fogság nyomorúságát mutatja be, különböző aspektusok szerint. A szimbolikus cselekmények mostani formájában való rendezése bizonyára nem Ezékieltől való, hanem későbbi átdolgozások eredménye. – ⁴¹ A. Bertholet & K. Galling: (Handbuch zum Alten Testament) 1936, 18., A. Bertholet: Das Buch Hesekei (Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament [hrsg. K. Marti] Abt. XII.) 1897, 25., C. F. Keil: Biblischer Commentar über den Propheten Ezechiel (III. Bd.) 1882, 67., W. Zimmerli: Ezechiel – Gestalt und Botschaft [Biblische Studien, Heft 62.] 1972, 107. stb. – ⁴² C. F. Keil: Biblischer Commentar über den Propheten Ezechiel (III. Bd.) 1882, 67. – ⁴³ H. L. Strack & P. Billerbeck: Die Briefe des Neuen Testaments und die Offenbarung Johannis (Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch) III. Bd. 527., Hertz J. H.: Mózes öt könyve és a Haftárak V. 301. – ⁴⁴ W. Zimmerli: Ezechiel (BKAT XIII/1) I. Teilband 1979, 119., u.ő.: Ezechiel – Gestalt und Botschaft (Biblische Studien, Heft 62) 1972, 108. – ⁴⁵ E. Jenni & C. Westermann: Theologisches

Handwörterbuch zum Alten Testament 1976. II. Bd. 246. R. Knierim szócikke. – ⁴⁶ A mértékegységekhez ld. A. Bertholet: Das Buch Hesekei (Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament [hrsg. K. Marti] Abt. XII.) 1897, 29.: I hin = 6,07 liter, I sekel = 16,37 g. – ⁴⁷ Vallástörténeti szempontból a haj jelentősége ismert: lélekhozóznak tekintették. A haj az egész embert helyettesítette, akitől származott. Ami a hajjal történt, az következett be azzal is, akie volt. Aki levágott haját vagy szakállát másnak oadaata, azzal elismerte, hogy az illető rabszolgája lett. Fohrer (Die symbolischen Handlungen... 53. k.) említi egy feltárt germán sírt, amelyben egyéb halotti ajándékokon kívül a halott helyett néhány hosszú barna hajfonat is volt, melyek nyilvánvalóan az elhaltat helyettesítették. Ld még: Varga Zs.: Általános vallástörténet II. 1932, 54. k. – ⁴⁸ Czeglédi S.: Bibliai régiségtudomány II. – ⁴⁹ A. Bertholet: Das Buch Hesekei (Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament [hrsg. K. Marti] Abt. XII.) 1897, 30. – ⁵⁰ A. Bertholet: Das Buch Hesekei (Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament [hrsg. K. Marti] Abt. XII.) 1897, 30. – ⁵¹ A *ra'as* a Koehler & Baumgartner szótár szerint (903) „földrengést” jelent, de Ez 12,18 esetében változtatást javasol: a *ka'asz* [= *ka'asz*] szót („kedvetlenséget érezni”), amit nem látunk indokoltnak, mert a LXX variánsa (*odnyé* = „fájdalom”) sem támogatja. – ⁵² A *rág'za* az egész Ószövetségben haxpax legomenon, jelentése „izgatottság”. Alapját a *rgz* gyök képezi, aminek a jelentése: (testileg, lelkileg) megrendülni (Koehler & Baumgartner: Lexicon in Veteris Testamenti libros 1958, 872.). – ⁵³ A 19. versben lévő *arcáh* a LXX és a Vulgata olvasatában szuffixum nélkül van: *erec*. Így a mondat értelme: „...pusztasággá lesz az ország...”. Az 5 MSS^{Kon} 3 MSS^{de} Rosen Edd *arcám* olvasatot közöl, ami a másoláskor bekövetkezhetett elírással könnyen megmagyarázható, ezért ezt a megoldást jobbnak tartom. A mondat ez esetben így szól: „...pusztasággá lesz országuk.” – ⁵⁴ C. F. Keil: Biblischer Commentar über den Propheten Ezechiel (III. Bd.) 1882, 122. k. – ⁵⁵ A *b'ó* ige a céllal való (*el*)jövétel szava. Jahvenak tehát célja van Ezékiel szimbolikus üzenetének a tartalmával: Jeruzsálem elestével. – ⁵⁶ W. Zimmerli: Ezechiel (BKAT XIII/1) I. Teilband 1979, 488. – ⁵⁷ Ld. Homérosz: Iliász III. 325. kk.: „... nagy Hektor rázza a sorsot, elfordítja fejét: s kiröpült most sorsa Parisznak”, VII. 181. kk.: „... Hős Hektor rázza a sorsot/és kiszökelt a sisakból az, amit amúgy is akartak./Aiasz sorsa...” stb. Mohamed a Koránban (5. Szura 3) tiltja a nyállal való sorsvetést: „Tiltott dolog néktek elhullott állat húsát, vérét ... megenetek, vagy amit pogány áldozó helyen vágatok le és tilos továbbá nyállal sorsot vetnetek”. – ⁵⁸ Lev. 16,9–ben az *alá* gyök (tkp. „felmenn”) fejezi ki a sorsvetést, ami a sorsvetéshez használt tárgyak feldobását sejteti. Num. 33–54–ben *jácá* ige: hogy a sorsvetés miképpen dől el. A szó tartalmában benne van a „kijön” vagy „kiugrik” kifejezés. Ez 24,6–ban a *náfál* az „esésre” utal. – ⁵⁹ W. Zimmerli: Ezechiel (BKAT XIII/1) I. Teilband 1979, 490. lapján közöl néhányat. ⁶⁰ A szakasz három részre osztható: első részében (1–2) a prófécia idői meghatározása (a megadott dátum szerint ez 588 januárja [Bertholet: Hesekei (BKAT XIII/1) Teilb. 1979, 561.] lehetett): a másodikban (3b–5, 6b) a szimbolikus cselekmény végrehajtása: a harmadikban (3a, 6a, 7–14) a cselekmény értelmének Jahve magyarázatán alapuló interpretálása. – ⁶¹ Hús és csont a fázékban együtt említődik: Mik 3,3 – ⁶² A dátum pontos meghatározására azért volt szükség, mert a próféta Babilon földjén a fogságban volt s egy Jeruzsálemben bekövetkezendő eseményt hirdetett meg. A távolság tette indokolttá a dátum pontos meghatározását, hogy később a prófécia igaz volta bizonyítást nyerjen azok előtt, akik elhangzásakor nem hittek benne. – ⁶³ A *másál* nem csupán kellő részletességgel elmondott hasonlat, hanem egy önmagában teljesen érthető elbeszélés, melynek elmondása során a *másál* igazi értelme a hallgatók előtt teljesen rejtve marad(hat). A *másál* egy kerettörténet, melynek gyújtópontjában *másál* = *parabolé* [!] – annak igazi értelme van elrejtve. – ⁶⁴ Nem kell a kifejezés sentimentálisan értelmeztünk, a kontextus azt mutatja, hogy közelálló hozzátartozó jelölésre általában használták (Sir 2,4: Hós 9,16). Így: W. Zimmerli: Ezechiel (BKAT XIII/1) I. Teilband 1979, 573. – ⁶⁵ A felosztás Fohrertől (Die symbolischen Handlungen ...) 66. – ⁶⁶ W. Zimmerli: Ezechiel (BKAT XIII/1) I. Teilband 1979, 105. – ⁶⁷ G. Fohrer: Die symbolischen Handlungen der Propheten [hrsg. W. Eichrodt & O. Cullmann] 1953, 66. – ⁶⁸ A szöveg a következőképp osztható fel: 15–17 szimbolikus cselekmény: 18–22 értelmezés: 23–28 általános ígéretek – ⁶⁹ Az *éc* első-sorban élő, termő fát jelent (Gen 1,11. 29: Deut 22,6 stb.), de jelenthet megmunkált vagy megmunkálásra alkalmas kitermelt fát is (Agg 1,8: Ez 4,16 stb.). – ⁷⁰ A. Bertholet: Das Buch Hesekei (Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament [hrsg. K. Marti] Abt. XII.)

1897, 185.: nem közönséges fára, hanem királyi pálcára, jogarra gondol, amit nem kell elfogadnunk, hiszen egy szimbolikus cselekedetről van szó, melynek nem a külsőségében van a lényeg, hanem abban, amit példáz. –⁷¹ Az egységet a *gój echád* fejezi ki. Az 'am az egész Ószövetségben egy népre vagy nemzetre vonatkozik (alapján az 'amam = „kötni” gyök képezi: így: *kötöit*, *szövetséges nép*), a maga centripetális egységének az aspektusában és összetartozásában. A *gój* pedig elválaszthatatlanul kapcsolódik területhez, kormányhoz, külkapcsolatokhoz. A. R. Hulst [Jenni & Westermann: Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament 1976, II. 313.] mutat rá, hogy a fogság szituációjában a *gój* 'ammá lett, az Istennépe-teológiája lényeg-

ének megtartása mellett. Az életnek ezen a szakaszán *gójim* között Izrael energikusabban és különleges élel hangsúlyozta Jahvetől szerzett különleges státusát: a *gój* is kiválasztott! (ex 19,6 stb.) –⁷² A *kai esontai eis hrabdon mian té cheiri Jouda...* változat van a LXX-ban. Ha ezt héberre visszafordítjuk, a következő variánst kapjuk: *w^e hájú l^e 'éc 'echád b^e jad j^e hüdá*. Ha a LXX által javasolt variánst vennénk alapul, érzékelhetővé válna a finom ellentét a szövegben található *b^e jad 'efrajim* kifejezéssel. Mégis a masszoréta szöveg értelmezésénél maradunk, mert az újbóli egyesülésre szóló ígéretnek a két nép tárgya és nem anyja. –⁷³ G. Fohrer: Die symbolischen Handlungen der Propheten [hrsg. W. Eichrodt & O. Cullmann] 1953, 122.

Cantus firmus

(Dietrich Bonhoeffer műve börtönben írt levelei és versei alapján)

*A múltban fedezd fel Istennek kegyelmét
s kérjed Őt, hogy óvjon ha próbál a jelen lét.*

Bevezetés. A „cantus firmus”

Dietrich Bonhoeffert, a 37 éves neves teológust 1943 áprilisában letartóztatja a Gestapo, s Tegelben bebörtönzik. A következő évben testvérét és sógorát fogják el. 1944 októberében a Gestapo Prinz-Albrecht utcai pincéjébe szállítják, majd innen 1945 februárjában a buchenwaldi koncentrációs táborba viszik. Legvégül április 19-én Flossenburgban többedmagával Hitler személyes parancsára felakasztják. Két hétre rá testvérét és sógorát is megölik Berlinben.

Kivégzése előtt ezt az üzenetet adta át Peyne Best kapitánynak: „Mondd meg néki (ti. Bell püspöknek), hogy ez a vég számomra az élet kezdete. Vele együtt hiszek az egyetemes keresztyén testvériségünk alapelvében, amely felülemelkedik minden nemzeti érdeken és biztos a mi győzelmünk.”¹

A fiatal Bonhoeffer életének derékba törésével a teológia irodalma egy nagyreményű, felívelő pálya torzójáról beszél, míg maga a teológia Bonhoeffer beteljesedett művének tekinti azt. Munkájának töredékei az egészre utalnak, meghagyva nekünk a kiegészítések felelős továbbgondolását, mintegy ezen életműhöz simulva, a vele együttgondolkodás szabadságát. Az erőszakos halál Bonhoeffer számára az élet kezdete: számunkra, – még földi vándorlásban haladók számára – pedig művének beteljesedése. Hogyan lehet az, hogy e derékba tört és töredékes mű utólag, mint a mozaikszemek, egy teljes boltozat eleven, színes képévé áll össze az Istennek égő áldozatul odaszánt életnek apszisában? Hogyan lehet az, hogy a legkegyetlenebb erőszak sem tudja eltörölni és eltörölni ennek a műnek egészét? Hogyan lehet az, hogy a tegeli börtön, a prés, a kín kriptájából, a flossenburgi bitófa sötétjéből tökéletes, egész mű érlelődik és terem a világra, s lát napvilágot?

Éppen mártíromsága végezte be e művet, amikor vérével pecsételte le könyvének utolsó lapját. De a titok kulcsát igazán maga Bonhoeffer fogalmazza meg: „...Véleményem szerint Isten és örökkévalósága azt akarja, hogy teljes szívből szeressék, ne úgy, hogy eközben a földi szerelem csorbuljon és gyengüljön, hanem úgyszólván mintegy „cantus firmus”, – amelyhez az élet egyéb hangjai ellenpontként csendülnek

fel: – egyike legyen ezeknek a kontrapunktikus témáknak, melyek teljes önállósággal bírnak: ugyanakkor még a cantus firmushoz tartoznak... Ahol a cantus firmus világos és érthető, a kontrapunkt oly egyszerűen képes kibontakozni, ahogy csak bír. A kalcedoni hitvallással mondvá mindkettő oszthatatlan és mégis összeleegyíthetetlen, ahogyan Krisztusban isteni és emberi természete az. Vajon nem azért olyan közeli és valóságos számunkra a zenében lévő polifónia, mert ennek a krisztológiai ténynek zenei képmása és ezért a via christiana, a mi keresztyén utunk is?... Arra akartalak kérni, hagyd együttlétetekben a cantus firmust jól érthetően kicsengeni, csak akkor zendül tisztán teljes és egész hangzás és ellenpontozás, ha mindez nem csúszik el, nem bomlik meg és egész rendkívülien teljes marad. Ha ebben a polifóniában állunk, lesz az élet elsősorban egész: ugyanakkor tudjuk, hogy semmi szentségtelen nem történhet, ameddig a cantus firmus kitart. Talán így lesz jóval könnyebben elhordozható most, az együttlét ezen napjaiban, de az elválás esetleg elkövetkező napjaiban is. Kérlek Eberhard, ne féld és ne gyűlöld az elválást, ha annak és minden veszélyének jönnie kell újra, hanem bízd rá magad a cantus firmusra.”²

Az életmű tehát egy polifonikus zenei kompozíció elhangzása, melyben a cantus firmus Krisztus szerete: a kontrapunkt pedig e vezérdallamnak azonos hangnemben felelő ellenpontozása hétköznapjainknak. Az ellenpont legyen szerelem, legyen rabság, legyen halál, mindenképpen a cantus firmushoz tartozik, hogy az megőrizze és teljessé tegye a kompozíciót. Bonhoeffer nem bontotta meg ezt a harmóniát: tudta, nem léphet ki egy másik szólammal, nem válthat hangnemet. Ő a legfájdalmasabb présben is rábízta magát erre a cantus firmusra, hogy az a flossenburgi sötét pillanat utolsó akkordjával teljessé tegye életművét és továbbhangzó felhangjai mindannyiunk közös földallamára irányítsák a figyelmet.

A cantus firmus egységre és teljességre fogja össze az emberi művet, még akkor is, ha külsejében torzónak, töredékesnek látszik is az. Bonhoeffer utolsó napjainak művében világosan csengenek ki ezen har-

mónia legfőbb elemei, ha börtönlevelezéseire, verseire és feljegyzéseire, mint életművének a kagyló szorításában kiérlelt gyöngyházfényű összegzésére tekintünk. A filozófia kategóriái szerint: az igaz, a jó és a szép koszorújában hangzik fel Bonhoeffer kontrapunktikus témája. Mindez legszemélyesebben költészetében fedezhető fel, amely gondolatainak, tetteinek és érzelmeinek legmélyebb kifejeződése. Szóaljjon meg tehát a börtönben ihletett énekek közül is néhány az utókor elemző prózájába ágyazottan, hogy Bonhoeffer művéhez a legközvetlenebbül hozzásimulhassunk³

JÓNÁS⁴

*Kiáltottak a halál torkában, s karmolták
testeik viharcsapzott köteleken,
és az iszonyatba bámultak meredten:
a tengert rettentő hatalmak korbácsolták.*

*„Ti, örök, jó, megharagított istenek,
segítsétek, vagy adjatok jelt nekünk:
mi bánt titeket titkos bűnnel félnünk?
Gyilkosra, hitszegőre, gúnyolóra intenek*

*csapásaitok rajtunk, hogy gögösen rejtvé
gonosztettét köztünk egy hitvány hunyász!”
Így rimáncokdtek. „En vagyok az! – szólalt Jónás
En vékeztem Isten előtt gamamat mentvén.*

*Enyém a bűn, mely Isten haragjába került.
Az igaz nem veszhel el a bűnössel!”
Remegtek. Akkor rárontottak vad rössel,
kidobták a bűnöst. S a tenger tajtéka elült.*

I. Az igaz

Érdekes, hogy Bonhoeffer utolsó feljegyzéseiben milyen kevés börtönélményeinek megjelenítése. Másként fogalmazva, börtönélményeként is az a szellemi lét tölti ki idejét, mint annakidején szabadon tanulmányai alatt, ökumenikus tevékenységeiben, a finkenwaldei Predigerseminar-ban, vagy személyes levelezéseiben. A zárt falak, a szögesdrót és a magasfeszültségű huzalok által beszorított „életér” nem törte meg szellemi létének továbbélését, sőt inkább kiteljesedett az. Rabtársairól, az örökről, a mindennapok sóhajairól, a bezártság feszültségeiről szóló versei keltenek igen mély benyomást: leveleiben és feljegyzéseiben viszont igazi otthonáról és otthonából, a szellemi lét végtelen, szabad birodalmából szólal meg. Ebben a szellemi létben kereste legvégső értelmét az igaznak, a szépnek, a jónak, hogy válaszában a szögesdrót között szenvedőknek biztatást és erősítést adjon reumatikus fájdalokkal küzdő testi létében is.

Az igaz kutatása számára az a teológia, amelyet a vallásos lerakódásoktól és értelmezésektől próbált megtisztítani. Véleménye szerint nem választhatjuk szét Istent és a csodákat, de mindkettőt – saját maga által alkotott kifejezéssel – „nem vallásos interpretációval” kell hirdetnünk. Mit jelent ez? A vallásos beszéd vagy metafizikus területen mozog, vagy individualista megközelítésekre bomlik szét. Egyik sem találkozik a bibliai üzenettel, sem a ma emberével: hiszen a Biblia mondandója a teremtés, az inkarnáció, a keresztrefeszítés és a feltámadás sajátos értelmében

fogalmazódik meg. Az embert érintő kérdések is, melyek nyitottak a Biblia üzenetére, szintén nem vallásos frazeológiában, hanem éppen az embert körbevevő világ fogalmaiban öltenek testet, mint például: hit, megigazulás, újjászületés. Ezen a ponton lényegesen eltér K. Barth felfogásától, melyet „kijelentés–pozitivizmusnak” nevez, s hangsúlyozza más, a profán által megfogalmazott és megőrzött keresztyén titkok fontosságát. Barth a keresztyénséget nem csak a vallástól választja el, hanem a világtól is, míg Bonhoeffer csupán a vallást és annak interpretációját választja le attól a világtól, amihez viszont szervesen kötődik a bibliai értelemben élő keresztyénség. A legfőbb igaz, Isten megközelítéséhez a világ bizonyos támpontokat és az egész ismerethez szükséges elemeket ad.⁵

Ebben az értelemben kutatja a filozófiát és a történelmet. Szüleikhez írott leveleiben kéri N. Hartmann „Systematische Philosophie” c. könyvének megszerzését, mert a börtönben szívesen dolgozna rajta.⁶ Ugyanakkor forgatja Delbrück Világtörténetét,⁷ valamint Ortega y Gasset „A történelem rendszere”: „A történelmi krízisek természete” és „A római birodalomról” írott három könyvét kéri. Dilthey igazán ekkor kezdi el foglalkoztatni.⁸

Azon töpreng, vajon mennyire függ össze a művelődés folytonossága avagy mindenkori egyedisége az igaz megismerésében. A rankei, vagy delbrücki történelemszemléletnek van-e igaza, mely az ókor–középkor–újkor kontinuitásának fontosságáról beszél, vagy Spengler jár jó úton, amikor a kultúrköröket születő, virágzó és elhaló biológiai folyamatként szemléli? Bonhoeffer költői kérdése ez, hiszen Goethét, Stiftert, Mörikét olvas, belőlük töltekezik filozófiai olvasmányaihoz is. Maga is a klasszikus típusú, esztétikus embert képviseli a modern szemlélet poliszemberével szemben⁹ A világmindenség és a történelem kultúrájának folyamatos egységének tanulmányozása segíti őt keresztyénségének kiteljesedésében. Erre buzdítja az 1943 Adventjén olvasott bibliai hely is (Ef 1,10): „Az idők teljességének rendjére nézve, hogy ismét egybeszerkeszt magának mindeneket Krisztusban, mind amelyek a mennyekben vannak, mind amelyek a földön vannak.” Ezen anakephalaiósis-t, avagy re–capitulatio-t (Ireneus), mint minden dolgok visszahozásának tanítását nagyszerű és igen megnyugtató gondolatnak tartja. P. Gerhardtra utal, aki énekelve a Krisztus-gyermek szájába adja: „ich bring alles wieder”: „én hozok vissza újra mindent.”¹⁰

Börtönolvasmányai között szerepel a teológia- és egyháztörténet is. A művelődés folytonosságának jelentőségét vallja és tapasztalatait a jelenkorra alkalmazza. „Mostanában sokat olvasom nagy érdeklődéssel Tertullianust, Cyprianust és más egyházatyákat. Egyrészt sokkal időszerűbbek, mint a reformátorok és ugyanakkor az evangélikus–katolikus párbeszédhez nyújtanak alapot.”¹¹ A reformációval kapcsolatban is kijózanító felfedezésre jut korunkra tekintve. Nem a reformáció korát éljük, hanem immár egy újabb hellénizmus, szinkretizmus: a korai keresztyénség küzdelmeinek világát. Így reagál az október 31-i ünnepre: „Ma a reformáció ünnepe van, egy nap, amely épp a mi korunkban lehet újra igen elgondolkodtató. Az emberek azután érdeklődnek, miért Lúther tettéből

kellett létrejönni azon következményeknek, amelyek azzal ellentétesek, amit ő akart: és amelyek számára az utolsó éveiben elhomályosodtak és sokszor még életművét is megkérdőjelezték. Ő az egyház és a nyugat, vagyis a keresztyén népek valódi egységét akarta, és a következmény az egyház és Európa szétesése lett: ő a keresztyén ember szabadságát akarta, és a következmény közönyösség és elvadulás lett: ő a nyugat társadalmi rendjének felállítását akarta klerikális gyámkodás nélkül, és az eredmény zendülés lett már a parasztháborúban és hamarosan aztán az élet minden valódi szövetségeinek és rendjeinek fokozatos felbomlása. Emlékszem tanulmányi időmből egy vitára Holl és Harnack között, hogy vajon a nagy szellem-történeti mozgalmak primér vagy szekundér motívumok által érvényesülnek-e? Akkoriban azt hittem, hogy Hollnak, aki az előbbi állította, kellett hogy igaza legyen. Ma úgy gondolom, nem volt igaza, Kierkegaard már száz évvel ezelőtt megmondta, hogy Luther ma épp ellenkezőről beszélne, mint amit akkor mondott. Úgy hiszem, ez az igazság – cum grano salis.¹²

KERESZTYÉNEK ÉS POGÁNYOK¹³

*Mennek Istenhez zokogva, sírva,
kenyeret kérve, könyörgést írva,
gyógyulást, ha dőlnek ágyba, sírba.
Így tesznek mind: keresztyének és pogányok.*

*Mennek Istenhez, mert látják sírva,
kenyér szűkén Őt, gyalázatban leírva,
hogy' szegeznek által bűnbe, vérbe, sírba.
Véle vesznek: keresztyének és pogányok.*

*Isten megy hozzájuk, ha éheznek sírva,
megtört testét adja, amint meg van írva,
megnyugtatja őket, nem maradt a sírba'
megbocsátván: keresztyének és pogányok.*

II. A szép

A tegeli börtön cellájában utat tör magának a gyönyörűség is. „Elöttem áll az a tarka dáliacsokor, amelyet tegnap hoztatok nékem” – írja szüleinek a gyönyörködés szabadságába lépve, s a teremtett világ színeinek rezonanciáját hallja egy felejthetetlen belső melódiában:

*„és odakint míg ördögi,
keresztyén vagy hitetlen
bár a világ: a szépséget
megölni lehetetlen.” (Storm)*

„Ezt tudni, elegendő csupán egy pár tarka őszi virág, egy pillantás a cellablakból és egy fél óra séta a börtönudvaron, ahol két szép gesztenye és hársfa áll.”¹⁴ Októberi leveleinek színeit küldi így ki a fekete, kegyetlen világba Bonhoeffer. A természet szépségének felhangjai szólnak meg a zenében, mely egész életét végigkísérte és kitöltötte. Olykor visszavágyódik a házimuzsikálások meghitt perceihez: „A fül szeretne egyszer újra valami mást is hallani ezen épület bongásain kívül.”¹⁵ Olykor pedig maga a zene látogatja meg, nem ismervén a zárt falakat. Egyik adventi

vasárnapon az altdorferi bölcsőkép látomására felhangzik benne Ambrosius himnusza:

*„A te jázslod immár fénylik,
Az éj megvilágosodik:
Homály, sötétség távozzék,
A hitnek világa fényljk.”¹⁶*

Nem vonakodik megjegyezni, hogy a dallam a szöveg elválaszthatatlan része, s így késlekedő ritmussal és nem 4/4-es ütemben énekelendő.¹⁷ A szöveg ritmusa és tartalma annyira meghatározó számára, hogy egyenesen teológiáját gazdagítja. Az „O bone Jesu” kezdetű Schütz énekből azokat a tanulságokat vonja le, miszerint ez a passzus bizonyos értelemben eksztatikus, vágyódó és oly tiszta ima, mint minden földi kíváncságot újrafelhangzása. Ez az újraelhangzás azonban nem szublimálás, nem pietista módon való elképzelése a test (sarx) megtisztulásának, felemelésének, hanem az újraalkotás mindenképp Lélek (pneuma), – nem a lelkesültség értelmében, de – az új teremtés (kainé ktisis), a Szentlélek (pneuma hagion) által.¹⁸ A test megtisztulása csupán a változó, ingadozó érzelmek foglya és azoktól függ: viszont a művészet ilyen Istennek válaszoló eksztatikussága lelki értelemben már az új teremtéshez tartozik: annak lelki megélése és része. Ebben az állapotban nem csupán az érzelmekkel van dolgunk, hanem a Szentlélek magávalragadásával: a legfőbb szép, a summum pulchrum tapasztalásával: „O bone Jesu!”

Az irodalom pedig ajtót nyit a nagy távlatoknak. „Olyan jó felfedező útra indulni az irodalommal és olyan csodálatos, amit az ember életének oly sok éve után meglepetésként élhet át.”¹⁹ Vándorlásának legszebb tájéka, mely személyiségének legbelsejével találkozik, Stifter romantikus „Witiko”-ja. „Az ő ezer oldalával, melyet nem lehet csak úgy átrepülni, hanem nagy nyugalommal kell olvasni, nem sok emberhez került közel manapság és nem tudom, vajon ajánlhatom-e Nektek? – kérdezi szüleitől. –”Számomra ő jelenti a legszebb könyvek egyikét, amelyet igazán ismerek: amellet ő a nyelv és a formák gazdagságával egy teljesen sajátos és jellegzetes boldogságérzésbe ragad.”²⁰ A klasszikus vonal folyamatának (Goethe, Mörike) egy frissen felfedezett állomása számára Stifter, akinél megállhat egy virág leszakítására, a természetben való elmerengésre és lelki gyönyörködésre, hogy tovább induljon (Wanderjahre-témák) az igaz-szép-jó egységének felfedezésére.

A boldogságérzés, mely szorosabban öleli körül, mint cellájának falai, kimondottan izgatja Bonhoeffert. Ha a művészet egyáltalán részeltetni tud az új teremtésből, az alkotásban és a befogadásban való öröm valóban a legfőbb széppel való találkozás eseménye? E. Bethgehez írott levelében a következőket fejtegeti: „A hilaritás-t nemcsak klasszikus örömként (Raffaello, Mozart) szabad értelmeznünk: hogy csak pár nevet említsek: Walter von der Vogelweide, a bambergi Reiter, Luther, Lessing, Rubens, Hugo Wolf, Karl Barth birtokol valamit ezen hilaritásból, amelyet én inkább a saját munkához való bizalomként; a világ és a vulgáris vélemény merészségként és provokálásaként; a saját művel a világhoz, s ha tetszik, valami jóhoz való erős bizonyosságként; magasérzelmű önbizalomként szeretnék körülírni.”²¹ Amint a korábbiakban láthattuk, Bonhoeffer a keresz-

tyénségtől elszakíthatatlannak tartja azt a világot, amelyből s amelyre nézve ez a hilaritas fakad. Ebben nincs helye sem klasszikus, sem a démoni kategorizálásnak, (itt válik el Paul Tillich-től): lényege az, hogy egyszerűen földi, mely formájától függetlenül az igazság hordozója. Barátjának írva ezt így fogalmazza meg: „Könnyen a túl primitív nietzsche-i alternatívára gondolhatunk, amikor ezen apollói szépségfogalommal szemben adódik a dionysosi, vagy ahogy ma mondjuk, a démoni. Ez azonban egyáltalán nincs így. Vedd például Brueghelt, vagy Velasquezt, vagy akár H. Thomát, Leopold Kalckreuthot, vagy a francia impresszionistákat. Ez a szépség, sem nem klasszikus, sem nem démoni, hanem egyszerűen földi, és amely sajtáságos igazságot hordoz: személyesen azt kell mondanom, hogy egyedül ehhez a szépséghez vonzódik valójában a szívem.”²² A hilaritas a napba tekint és kacag, miközben a földben gyökerezik.

A BARÁT²³

*Nem a rögös talajból,
hol a vérség, a nem, az eskü
nem kétség: hatalmas és szent:
ahol a föld maga
bomlás és gázság ellen
felavatott ősrégi rendeket
őrzi, óvja és megbosszulja: –
nem a darabos rögéből a földnek,
hanem az őszinte sóhajából,
s a lélek szabad óhajából,
mely sem esküre, sem törvényre nem szorul,
kapja a barátot a barát.*

*Az aranyló búzamező mellett,
mit alázattal vetettek és aratnak,
melyért munkájuk verítékét,
és ha kell, bérét,
testüknek vérét áldozatul ontják:
a mindennapi kenyér szántóföldje mellett
még a kicsi kék búzavirágot is
hagyják, hadd viruljon.*

*Nem ültették, nem öntötték,
védtelen nőtt végtelen szabadon,
s abban a boldog bizalomban,
hogy a szántók néki szánták
a széles ég alatt
az életet.*

*Súlyos agyagból anyagba formázottak
szükségében,
robot, eke és kard árkában
a vadóc is
megél,
és a napra föltekint.*

*Nem csak a mosolygó gyümölcs,
de a virág is kacag.
Vajon a gyümölcs virága,
vagy a virág gyümölcse szabatott
arra, hogy a világot betöltse?*

*Mindkettő nekünk adatott.
Legértékesebb, legritkább virága e világnak
– a játszó, védtelennek látszó és bizó
lélek szabadságának boldog órájában fakadt –
barátnak a barát.*

*Játszópajtások régen
messzi lélekösvényen,
csodálatos,
távoli tájakon,
melyek a pirkadó nap fátyolában
ragyognak, mint az arany:
s ha olvad a forró délben,
lenge felhői az égcsínkében
fátyolba vonják:
majd izgató éjjel
remegő lámpafénnyel,
mint rejtett, titkos kincsek,
csábítják a keresőt.*

*Ha a lélek a testben
eszmélve végre merész eszméssel
szívet és szellemet érint,
s nyitott szemmel és szabad mosollyal a világnak
arcába néz:*

*ha a tett szárba szökken,
– bár álljon vagy bukjon, ha kell:–
ha a tetteből
szilaj és szép
mű sarjad,
mely a férfi életének
tartalmat és értelmet ad, –
akkor kívánczik
az alkotó, magányos ember
őt befogadó és megértő lélek után.
Mint a kristálytisza, hűs forrás,
melyben a lélek a föld porából tisztul,
s lázas indulata lehül,
megedződven a próbák üllőjén: –
mint a sziklavár, melybe veszély és vihar után
a lélek visszatér,
hol oltalmat, vigaszt és bátorítást talál, –
az barátnak a barát.*

*És bizik a lélek,
határtalanul bizik.
Mikor éremyedik a mákonytól,
mely minden métellyel vegyül,
mikor irigység, sandaság, kíváncsiság keleszt,
hogy kígyósziszegéstől
mérgezett nyelvekkel
szennyezze a szabad elveket:
midőn az őszinte szívnek titkát
rettegi, gyűlöli, gyalázza:
akkor szomjúhozik a lélek után,
hogy valódi vágyát oltsa
és bizalmas lelkének
önmagát kiöntse,
véle szabadon és hűségesen szövetséget kössön.
Ronto irigységtől menten
elismerjen,
megköszönjön,
töltekezzen, s kedvét töltsen
a másik lélekben.*

*Még a magas mércének
és a szigorú feddés is
meghajlik szívesen.
Nincsenek parancsok, nincsenek idegen regulák,
tételek,*

*de a tanácsot, a jót, a komolyat,
mely szabadon szólal,
kutatja az érett férfi
a barát hűségében.
Távol vagy közel,
jóban vagy balsorsban
felismeri a másikban
hűséges társát, – semmi másra,
csak – repülésre
és helytállásra.*

*Éjjel, mikor bömböltek a szirénák,
csendben és hosszan gondoltam én reád:
hogyan megy sorod és hogyan volt hajdan,
és hogy csak épen hazatérj a bajban.*

*Hosszú csend után fél kettőkor felbúg
a szignál: a veszélynek vége, elmúlt.
Elhaltában áldott jelnek bizonyul,
hogy fejed felől minden vész elvonul.*

III. A jó

Bonhoeffer 37 éves fiatal férfi, amikor véglegesen be-
börtönzik, nagy teológiai jövővel maga előtt. Utólag már
látjuk, hogy utolsó két éve már a beérkezés ideje, ame-
lyet maga is érzett: „Sokszor gondolok arra, hogy tulaj-
donképpen az életem többé-kevésbé mögöttem van és
még csak az etikámat kéne befejeznem”²⁴ – írja másfél
évvel halála előtt Bethgenek, aki később összegyűjtötte
és feltételezett sorrendben kiadta Bonhoeffer e tárgyban
lejegyzett sorait, fogalmazásait „Etika” címmel. „Ne
hidd – mondja máshol, – hogy mint a [belső vonal] em-
bere innen kikerülök: most még sokkal kevésbé, mint
eddig!... Most egész egyszerűen a szabadságért imádko-
zom. Ez a hamis higgadtság semmiképp sem keresztyé-
ni. Valami türelmetlensége, vágya, ellentmondása a ter-
mészetellenesnek és részben a szabadság, a földi
boldogság, s a tettek utáni vágy miatt mi keresztyének
nem tudunk és nem is kell szegyenkeznünk.”²⁵ Szüleivel
is megosztja ezen érzését: „... A nap órái mostanában
oly rövidnek, hogy sokszor már az a komikus érzésem tá-
mad, mintha itt – mindezekhez és minden lényegtelen-
hez – nem lenne időm!”²⁶

Az etikája, keresztyénként való helytállása ezen szo-
rongatott, kegyetlen világban ezekben a végső napokban
érik, hogy töredékben maradván hitelesebben szóljon. La-
tinul tanulmányozza Kempis „Imitatio Christi”-jét és az
ókeresztyén mártíráktakat: szembesül a szenvedés teoló-
giájával is. „Úgy hiszem, hogy például a szenvedéshez a
testi szenvedés is hozzátartozik, valódi fájdalmak stb.
Szívesebben hangsúlyozzuk a lelki szenvedéseket, de
Krisztus épp ezeket vette el tőlünk...” Ezért a lelki szen-
vedésről, – amelyre annyiszor hivatkozunk a testiek ba-
gatellizálásával, – semmit sem talál a Bibliában és a
mártíráktákban.²⁷ Krisztusban az új ember nem lelkében
szenved, hanem testében igazán a börtönben, a kínpa-
don, a betegágyán, a bitófán. A kegyelem, a Krisztus ke-
resztje bár elvette a teljes halált, és a túlsó part életét
ajándékozta, a révéznek azonban fizetni kell: ha ideig-
lenesen is, de a testi szenvedéssel számolni kell. Itt talál-
kozik nála a húsvét értelmezése is a halál kérdésével.
Különválasztja a meghalást (Sterben) mint eseményt és

a halált (Tod) mint állapotot. Ebben az értelemben a
meghalásra készen állunk ugyan, de a halál legyőzésére
nem: ahogy a sztoikus rendelkezhet a meghalás módjá-
val és idejével, de a halállal semmiképpen. „Sokratés le-
győzte a meghalást, Krisztus legyőzte a halált, mint utol-
só ellenséget. Készen lenni a meghalásra még nem
jelent a halállal való elkészülést. A meghalás megtaga-
dása az emberi lehetőségekhez tartozik, a halál megtaga-
dását feltámadásnak hívjuk. Nem az ars mooriendi-től,
hanem Krisztus feltámadása felől fújhat egy újabb meg-
tisztító szél a jelenlegi világba. Feltámadásban élni, – ezt
hívják húsvétnek.”²⁸

A húsvét reggelében élő ember Istenre való hivatko-
zásában visszafogott és életére nézve tapintatos. Csak ha
„ismeri Isten nevének kimondhatatlanságát, akkor ejtethi
ki egyszer is Jézus Krisztus nevét: csak ha úgy szereti az
életet és a földet, hogy nélküle úgy tűnik, minden elvész
és véget ér, akkor hihet a halottak feltámadásában és egy
új világban: csak ha önmagára nézve fogadja el Isten tör-
vényét, akkor beszélhet a kegyelemről, és csak ha Isten
haragját és bosszúját ellenségei felett érvényes valóság-
szeretet valamennyire szívünket megérinteni. Aki túl
gyorsan és túl direkt akar újtestamentumi lenni és úgy
érezni, az véleményem szerint nem keresztyén.”²⁹

Ezen gondolatmenetének folytatásában jut el a sza-
badság jelentőségéhez, ami nélkül az „etikus ember” ön-
magában még nem keresztyén. Az örvendezésre, a játé-
kra, a barátság ápolására az „etikus” homlokráncolatása
közepette képtelen: mindezek csak a szabadságban való-
síthatók meg: csak a keresztyén ember szabadságához
tartozik. „Az isteni parancs necessitas-ának igénye nél-
kül, de a szabadság necessitas-ának igényével!” Az isteni
mandátumok és intézmények rendelkezései sui generis el-
lentétben vannak mindezzel, de mégis hozzájuk tartozik,
ahogy „a búzavirág a búzamezőhöz”,³⁰ A szabadság ko-
vász, mely túlnöveszt a korlátokon, ha úgy tetszik, az
etikai határokon, és egy magasabb szintre érve igazodik
az isteni rendelkezésekhez. A szabadság az ember istenké-
pűségének nélkülözhetetlen alkotó ereje.

MŰLT³¹

*Elmentél, édes boldogság és kín-keserű fájdalom.
Minek nevezzelek? Szükség, élet, üdvösség,
valóm darabja, kitéptt szívem, – múlt?
Bevágódott az ajtó,
s lépéseidet hallom lassan távolodni a gangon
tűnő hangon.
Mi maradt nekem? Öröm, üröm, vágy?
Csak azt tudom, elmentél – és minden elhagy.
Érzed, ahogyan megragadlak,
ahogyan karmollak magamnak,
hogy fájva fájjon néked?
Érzed, ahogyan sebet ejtek rajtad,
hogy kibuggyanjon véred,
csak hogy közelséged bizton megmaradjon,
te testi, földi, teljes élet?
Sejted egyáltalán, hogy most örültem vágyódom
önnön fájdalom után?
hogy tulajdon vérem óhajtom látni,
csak hogy megmaradjon és ne hunyjon ki senki
a múltban?*

Élet, mit tettél velem?
 Miért jöttél? Miért mentél?
 Ha menekülsz tőlem, múlt, –
 nem az én múltam maradsz, elmúltan...
 Ahogy a tenger fölött már egyre gyorsabban bukik
 a nap,
 mintha húzná, húzná a mélység,
 úgy hull és hull és hull
 feltartóztathatatlanul
 képed a múlt óceánjába,
 hol elnyeli mélytengeri sötétség.
 Ahogy a meleg lélegzet lehellete
 elvegyül a hívős, pirkadati légben,
 úgy oszlanak szét vonásaid,
 hogy arcod, két karod, s alakod a messzeségben
 már fel nem ismerem.
 Egy mosoly, egy pillantás, egy bók még felbukkan,
 de szétrobban,
 de elpukkan,
 vigasztalan, hideg pára,
 de elpattan
 a múlt utolsó szála

Szeretném léted illatát belélegezni,
 beszívni, maradásra bírni,
 ahogy a nyári nap aranyában a telt virág mézet rejtve
 a méheket örök nászra hívja,
 kábulatba ejtve,
 korhelyként a bódító fagyaltól megejtve: –
 de durva szélroham dönti le kelyhed, dülja szét illatod,
 és úgy hullok, részeg bolond,
 becsapva, ahogy a múlt itthagyott.
 Mintha tüzes fogókkal testem szaggatnák,
 – húsomból tépnének,
 ha te, elmúlt életem, sietsz.
 Örjítő dac és düh dobog a torkomban,
 vad, hasztalan kérdéseket dobolok fojtottan:
 Miért? miért? miért? folyton folyvást,
 miért nem tudnak érzéseim megtartani téged,
 te elmenő, te elmúló élet?
 Így gondolok rád, hogy újra formázzalak, míg testet
 nem ölt az elveszített alak.

De érzem,
 ahogy minden: felül, alul, mellettem váratlanul
 rejtélyesen és kegyesen rám nevet,
 reményvesztett omladékaim felett,
 hogy a szél elragadjon,
 s a múltnak visszaadjon.

A lélek és tükre gonosszá lett.
 Gyűlölöm, amit látok,
 gyűlölöm, ami mozdul,
 gyűlölök minden élt és szépet,
 ami az elveszett pótlásába lépett.

Az életem akarom, saját életem kaparom a múltban,
 a múltam.
 Téged.
 Téged – egy könny szökik szemembe,
 hogy a kín kristálya mögül
 a te teljes képed,
 te valós egészed
 visszanyerjem?

De nem akarok sirni.
 Nem akarom gyöngén, hogy könnyemet nyeljem,
 az erős gyógyul tőle, én csak betegebb lettem.

Elcsigázva érem az estét,
 hogy a láger józansága intsen
 köszöntvén itt, a feledés szerint,
 ha már semmim sincsen.
 Éj, töröld el a falakat, s ajándékozz meg
 teljes feledéssel: éj, gyakorold jótékony tiszteted,
 bizalmamba fogadlak.
 De az éj bölcs és hatalmas,
 bölcsőbb, mint én és hatalmasabb a nappalnál.
 Amire nem képes semmi földi erő,
 amin érzelmek és vélelmek, dacok és félelmek
 fennakadnak véresen,
 azt önti ki rám az éj bőségesen.
 Menten az öldöklő időtől,
 teljesen, szabadon, élesen
 téged hoz elém az álom édesen,
 téged, múlt: téged, életem,
 téged, tegnapi órákba bábozott jelenem.

Közelségedre a rideg, fekete éjbe riadok
 dültnan:
 ismét elvesztél? mindhiába üzlek
 téged, múltam?
 Kinyújtom kezem
 és imádkozom – –
 és újat tapasztalok:
 az elmúlt, íme, önmagát visszaadja,
 mint életednek legelőbb darabja,
 a hála és a bűnbánat révén.

A múltban fedezd fel Istennek kegyelmét,
 s kérjed őt, hogy óvjon, ha próbál a jelen lét.

Befejezés. A „teleios anthropos”

„Aki a szabadság ezen játékeréről semmit sem tud,
 az lehet jó apa, polgár vagy munkás, sőt keresztyén
 is, de hogy teljes ember lehet-e (amennyiben keresz-
 tyén is a fogalom teljes értelmében), számomra kétsé-
 ges” – írja barátainak ezt a meghökkentő mondatot.³²
 A teljes ember fogalma Bonhoeffernél valami külö-
 nösre vetít fényt, ami torzó életművét egységbe és tel-
 jességbe foglalja, mint az aranykeret a szétfolyó, forró
 zománcot. A jelen darabkái teljes mozaikként ez rak-
 ja össze, ha idővel rápillantunk: ez ragyogtatja a
 mennyei hátteret a sokat szenvedett szentek közössége
 mögött. Ez ad választ a Bonhoefferéhez hasonló ket-
 tétört életművek, – akár fiatal, akár idős korra végig-
 járt pályák – csodálatos kiteljesedésére, mintegy eleve
 „így” rendeltettségére. S tegyük hozzá, ez ad ma-
 gyarázatot elsősorban Jézus Krisztus váltságművének
 univerzális beteljesedésére.

Bonhoeffer, Stiftert olvasva lett figyelmes, hogy a
 regény hőse, Witiko az egészre törekszik, ahogy olva-
 sója is a tegeli börtönben. Jézus mondja a Hegyi Be-
 szédben: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti
 mennyei Atyátok tökéletes” (Mt 5,48). Bonhoeffer ér-
 telmezésében a tökéletes, a teleios eredetileg „egés-
 zet”, „teljeset” jelent: s a teleios anthropos, a teljes

ember,³³ mint Witiko – az igaz, a jó, a szép egységét próbálja megélni. A földön jár, de a mennyeihez igazodik: szabadságában áttöri a korlátokat, de betölti az isteni rendelést: örvend a földi szépeknek, de a summum pulchrum-ban, Jézus Krisztusban gyönyörködik. Életével kitölti a három filozófiai kategória területét, természetesen adottságainak megfelelően, hogy egészen betöltse életének előre elkészített öntőformáját, melynek mintája, képe a tökéletes ember: Jézus Krisztus.

A teleios anthropos ellenpárja az asszimetrikus, kétlelkű ember: az anér dipsychos (Jak 1,8), aki csak széthasadni, meghasonlani tud két pólusa közti feszültségében.³⁴ Hiszen melyiket is válassza a három közül, hogy arra a kettőre tegye életét, mellyel csak sántítani képes saját útjának peremén. „A Biblia nem ismeri a mi különbségétélünket külső és belső között”: mindig a teljes embert célozza,³⁵ – igazolja Bonhoeffer immár egész életművével.

„Hol van még életmű?” – kérdezi egyik levelében, s utal rá, hogy ezen technikai civilizációban már nem egzisztálhat. „A mi szellemi egzisztenciánk torzó marad” – vallja meg rabságában önmaga fragmentumaira, töredékeire tekintve,³⁶ bizonyosságát adva annak, hogy senki saját teljességére rá nem láthat. Mégis az általa megfogalmazott teleios anthropos-t, s egy teljes

ember életművét látjuk magunk előtt, a cantus firmus ellenpontjaként; – ahogy Bonhoeffer mondja, – a fűga művészetében megvalósulva.

Békési Sándor

Rövidítések

Bethge – Eberhard Bethge: Dietrich Bonhoeffer, Eine Biographie (München, 1967.)

Widerstand – Dietrich Bonhoeffer: Widerstand und Ergebung (Zürich, 1970.)

Jegyzetek

1. Bethge 1037. – 2. Widerstand 331–332. – 3. A versek fordítására nemcsak Bonhoeffer tisztelete és emléke sarkallt, hanem annak a lehetősége is, hogy a fordítások nyomán a legközvetlenebbül simulhatok személyéhez. Tisztában vagyok azzal, hogy a fordítás ferdtítés, részben új versek alkotása más helyen és más korban, de éppen ennek feszültsége teremthet aktuális kapcsolatot Bonhoeffer gondolataival. A versek kiválasztását is ez a személyes kapcsolat irányította. – 4. Widerstand 344. – 5. Uo. 311–313. – 6. Uo. 109. 126. – 7. Uo. 116. – 8. Uo. 136. 210. 212. 255. – 9. Uo. 258. – 10. Uo. 190. – 11. Uo. 154. – 12. Uo. 141. – 13. Uo. 382. – 14. Uo. 136. – 15. Uo. 144. – 16. Az 1612-es oppenheimeri magyar fordítás. – 17. Widerstand 166. – 18. Uo. 190. – 19. Uo. 144. – 20. Uo. 143. – 21. Uo. 257. – 22. Uo. 268. – 23. Uo. 422. – 24. Uo. 182. – 25. Uo. 150. – 26. Uo. 137. – 27. Uo. 260. – 28. Uo. 269. – 29. Uo. 175. – 30. Uo. 217. – 31. Uo. 351. – 32. Uo. 216. – 33. Uo. 225. – 34. Uo. 225. – 35. Uo. 379. – 36. Uo. 246.

A Rheginoszhoz írt levél – Értekezés a feltámadásról

(NHC I.4 TR)

– *A heretikus exegézis egy 2. századi példája* – 44,12

A szöveg

A Rheginoszhoz írt levél. Értekezés a feltámadásról

[NHC I.4 TR 43:25–49:11] – (Fordítás koptból. A szögletes zárójelben megjegyzés vagy az eredeti kifejezés feltüntetése szerepel. Ezek a kopt vagy a kopt verzióban megőrzött görög szavak a gnózisban „műszavak”, azaz a köznapi (vagy ortodox) használaton túlmenő jelentéstartalommal töltött „kódok”. — (Részletek)

43,25

Vannak olyanok – Rheginosz, gyermekem –, akik sok minden iránt érdeklődnek, azzal a céllal, hogy nehéző problémákra megoldást keressenek. S ha valami sikert érnek el, önteltté válnak. Én azonban úgy gondolom, hogy az ilyeneknek nincs köze az Igazsághoz, mivel csupán kellemes időtöltésre [*anapausis*] törekcsenek. Ami ezt [a Nyugalmat, *anapausis*] illeti, ezt mi a Megváltónktól, Nagybecsű Urunktól nyertük el, amikor az Igazság megismerésére eljutva belé vetettük bizodalunkat.

44,3

Mivel azonban te a feltámadás lényeges pontjairól kívánsz többet tudni, s mivel olyan kedvesen kérdezel, levélben válaszolok. Mert a feltámadás alapvető dolog, bár sokan nem hisznek benne, és még kevesebben vannak, akik megtalálják azt. Legyen tehát ez [a feltámadás] a tanulmányunk tárgya.

Lássuk először Urunk véleményét ezekről a dolgokról. Mikor testben megjelent, kinyilatkoztatva istenfűségát, itt járt ezen a földön, beszélt a természet törvényéről, vagyis a halálról. Rheginosz, az „istenfia” egyben „emberfia” is volt, mindkét tekintetben kimagasló módon: az emberi és isteni természet tulajdonosa, hogy istenfűsége révén győzhessen a halál fölött, s hogy az emberfia által megvalósulhasson a Teljesség [*Pléróma*] helyreállítása [*apokatastasis*]: mivel kezdettől fogva az Igazság „magvaként” [*sperma*] létezett, onnan felülről, még a jelen kozmikus rend kialakulása előtt, mely [koz-mikus rend]ben a fejedelemségek és hatalmasságok megsokasodtak.

44,39

Tudom, hogy bonyolultnak [*düskolos*] tűnik a magyarázatom, az igazság beszédében azonban nincs semmi homályos. Azért jött, hogy magyarázatot adjon, hogy a rejtett dolgokat napvilágra hozza, hogy kinyilatkoztatást adjon a létezésről. A gonosz megszüntetése és [annak, ami] magasabbrendű /a/ nyilvánosságra hozása – ez az Igazság és a Lélek „gyümölcsé” [‘hajtása, csirája’ – *probolé*].

44,46

A Megváltó elnyelte a halált.

Né legyetek tudatlanságban:

azt jelenti ez, hogy a múlandó anyagvilágot levette

egy örökkévaló és romolhatatlan világra váltotta fel; és feltámadt [feltámasztotta önmagát]:

a láthatót elnyelte a láthatatlannal
és megnyitotta számukra a halhatatlanság útját.

Továbbá, amint az apostol mondja:
vele együtt szenvedtünk,
vele együtt támadtunk fel,
vele együtt emelkedtünk fel a mennyekbe.

Az anyagvilágban élve, mintegy öltözéket viseljük magunkon

de őt [a Megváltót] sugározza lényünk.

Életünk napnyugtáig, azaz halálunkig fogva tart, [azután] a mennyekbe emelkedünk, mint a nap sugarai, minden akadálytól mentesen.

Ez a szellemi feltámadás: a testi és lelki [létforma] „bekebelezése”.

46,3

A hitetlent lehetetlen meggyőzni. Mert, gyermekem, a feltámadás hit és nem vita kérdése. Tegyük fel, azonban, hogy van egy hívő ezek között a filozófusok között: az is feltámad.

...

46,19

Amilyen nagy a hit tárgya, ugyanolyan jelentősek maguk a hívők is: a megváltottak gondolata maradandó, a személyes ismeretre jutott [személy] értelme múlhatatlan. Tehát: megváltásra lettünk kiválasztva kezdettől fogva, hogy ne legyünk tudatlanok, hanem járjunk az igazság ismeretének bölcsességében.

46,32

Az igazságot, melyet éberén őrizünk, tehát nem lehet és nem fogja semmi elpusztítani. A Teljesség [pléróma] struktúrája [„szerkezete” *systema*] erős. Ami meglazult, s leválva róla a kozmoszá [kosmos] lett, elhanyagolható csekélység. Ami maradandó és szilárd, az a Teljesség [„mindenség” *p.térj*]: ami nem lett, hanem öröktől fogva létezett.

47,1

Tehát Rheginus, gyermekem, ne legyenek kétségeid a feltámadás felől!

Mielőtt e világba születtél, nem volt fizikai tested, azt a születéskor öltötted magadra. Azt kérdezed: Miért ne vinnéd tehát ezt a testet magaddal, mikor visszatérsz az örökkévaló világba? A testnek a felsőbbrendű életem a mozgatója, s ami a te érdekedben jött létre (azaz a test), vajon nem elválaszthatatlanul hozzád tartozik-e? Ebből eredően: Ami a tiéd, az veled együtt létezik.

De földi életed során mi is az, ami valójában idegen tőled? Nem éppen az-e, amiről te is beszélsz: a [téged] beborító test, s az öregedés? Lényeged hozzátartozója lenne hát a romlandóság?

Ennek [a romlandóságnak] a hiánya nyereség. Mert azt, ami magasabbrendű, nem kell visszafizetned [visszaszolgáltatnod], amikor eltávozol. Kegyelem, hogy ami alacsonyrendű, megsemmisül. Míg itt élünk, nem vált meg minket semmi és senki; a Teljesség, aminek részei vagyunk, az, amire a „megváltás”, „megtartás” vo-

natkozik. Ilyen értelemben mindig is miénk volt és lesz a „megváltás”. Gondolkozzunk ilyen módon! Fogadjuk el ezt a magyarázatot!

...

48,5

Mert mi is a feltámadás?

A halhatatlan [„feltámadásban részesülő”] dolgok leplezetlen bemutatása,

...

48,33

a valós létező kinyilvánítása,
a körülmények gyökeres változása.

Mert

a romolhatatlanság felváltja a romlandóságot,
a fény elnyeli a sötétséget,
és a teljesség megszünteti a hiányt.

(Mindezek a feltámadás szimbólumai, jelképei.)

...

49,9

Ezért ó, Rheginus, a teljesség érdekében ne pazarold magad az egyedi dolgokra, és ne élj a test kívánságai szerint. Hagyd el a szétszórtság (diszperzió) és megkötöttség állapotát, s máris elnyerted a feltámadást.

* * *

A keresztyénység sarokköve a feltámadásba vetett hit. Pál apostol szavaival: „Ha Krisztus nem támadt fel, akkor hiábavaló a mi igehirdetésünk, de hiábavaló a ti hitetek is...” (1Kor 15.14) Ezt a meggyőződést tükrözi a korai igehirdetés lényegét tömören összefoglaló apostoli hitvallás is: a feltámadás ténye Jézus istenfiúságának bizonyítéka és egyúttal annak biztosítéka, hogy követői is joggal reménykedhetnek Isten üdvözítő kegyelmében, az örökkévaló élet ígérétében.

Kezdetől fogva élénken foglalkoztatta az emberiséget az a kérdés, amellyel ma is minden ép értelmű embernek szembekell néznie: mi történik velem halálom után? A kérdésre adott válasz világosan tükrözi a válaszadó életfilozófiáját, hitbéli hovatartozásához azonban semmi kétség nem fér: traktátusa nem véletlenül került a gnosztikus iratok gyűjteményébe. De mi is teszi tévántitássá a levelet?

Miközben az ortodox állásponttól való elhajlásokat keressük, érdemes egyúttal figyelmet fordítani a szerző logikai érvelésének módszerére is. Mint látni fogjuk, aktuális tanulságokat is rejt ez a vállalkozás: a heretikus exegézis egy „klasszikus”, – így napjainkban is megtalálható – formáját örökítette meg ez az aránylag rövid értekezés.

A háttér: a gnóziról általában

A Rheginoszhoz írt levél a dél-egyiptomi Nag Hammadi közelében 1945-ben felfedezett kódexek gyűjteményében található meg, innen a szakmabeliek által használt megjelölés, NHC I.4 TR (Nag Hammadi Codex, Volume I, Number 4, *Treatise of the Resurrection*). A kopt gnosztikus kódexekről népszerű ismeretterjesztő könyvet írt magyar nyelven Kákosy

László *Fény és káosz* címmel, mely a Gondolat kiadásában 1984-ben jelent meg Budapesten. Itt elég annyit megjegyeznünk, hogy a korai kereszténységgel foglalkozó kutatás számára a kódexek jelentősége a Holt-tengeri leletekkel egyenértékűnek mondható.

Orthodox részről ugyanis a gnosztikus szekták elleni harc stratégiája a hitvédelmi vitákon túlmenően a veszélyesnek nyilvánított iratok megsemmisítését is magában foglalta. A vállalkozás eredményességét bizonyítja az a tény, hogy a Nag Hammadi kódexek felfedezését megelőzően mindössze három kopt gnosztikus kódex volt ismeretes: a *Codex Askewianus*, *Codex Brucianus* és *Codex Bezae Cantabrigiae*. Az 1945-ös lelet tehát nagy mennyiségű „elsődleges” forrásmunkával gazdagította a tudományos kutatást.

A szakirodalomban a gnózis – mint vallási vagy ideológiai irányzat – kialakulására és a kereszténységgel való kapcsolatára nézve számos eltérő véleménnyel találkozunk. Van, aki a kereszténység mellékhatásának tartja, mások a judaizmus ezoterikus ágából eredeztetik, a jelenleg uralkodó elmélet szerint azonban a gnózis gyökerei sokkal mélyebbre nyúlnak – innen a nagymértékű érdeklődés a gnózis iránt a kulturális antropológia kutatói részéről.

Néhány szóban összefoglalható az, ami a gnosztikus tanok színtéjén áttekinthetetlen rengetegében közös: legfontosabb ezek között a dualista világnézet és egy alapvetően pesszimista életszemlélet. A mindennapi gyakorlatban ez a dualizmus és pesszimizmus legtöbbször szélsőséges életstílust eredményez: vezethet az erkölcsi normák teljes elvetéséhez, vagy ellenkező oldalon: az anyag, a test teljes leértékeléséhez, aszkézishez.

Alapvető tényező még a gnózisban az elitizmus: a gnózis rejtett, titkos ismeret, nem mindenki számára elérhető. *A Rhéginoszhoz írt levél* bevezető szakasza is beszél azokról, akik mindent megtesznek azért, hogy ismeretre jussanak, és úgy gondolják, hogy az igazságot képviselik (43,25). A gnosztikus szerző azonban elutasítja az ilyen tudományt és ismeretet. A gnózis egzisztenciális „tudás”. A titkos tanok és a beavatottak számára fenntartott rituális gyakorlatok kombinációja során jut el a gnosztikus a „megvilágosodás” állapotára. Nyíltan ki is jelenti az író: a hitetlent lehetetlen érvekkel meggyőzni (46,3).

Lényeges eleme a gnosztikus világnézetnek a makrokozmosz és mikrokozmosz kapcsolatára vonatkozó spekuláció, amely nem idegen a zsidó miszticizmustól sem (ez az alapja a mélylélektan érdeklődésének a gnoszticizmus iránt; lásd Jungot és követőit).

A gnózis sajátos szotériológiáját kell még röviden megemlítenünk. Mivel a gnosztikus mitológia szerint a teremtés nem egy jóindulatú isteni lény tevékenysége, s csupán az emberben meglévő „isteni szikra” az, ami magasabbrendű forrásból ered, az anyagi létezés, a földi életforma negatív előjelet kap. A megváltás ennek megfelelően nem „Büntől való megszabadulást, feloldozást”, hanem az „isteni szikrának” az anyag börtönéből való kiszabadulását jelenti.

A gnosztikus reménysége tehát nem egy személyes „üdvözült állapot”, hanem az ún. apokatasztázis, beavatás a „végtelen létezőbe”. A gnosztikus vallásokban a megváltó feladata az, hogy ráébressze az embereket iga-

zi eredetük tudatára. Közkedvelt szókép ebben a kontextusban a „felébredés”, a „kijózanodás”, „meg- vagy felvilágosodás”. Nincs bűn, csak tudatlanság. Nincs szükség büntől való megszabadulásra, csupán a tudatlanság állapotának a megszüntetésére. A gnosztikus számára a hedonizmus tehát ugyanúgy nem a moralitás hiánya, mint ahogy az aszkézis sem morális megnyilvánulás, a maga módján mindkét életforma csupán az anyagvilágon való felülemelkedés metaforája.

A gnoszticizmus másik alapvető vonása a képlékenység. Ennek tudható be, hogy egyes keresztény gnosztikus iratok első látásra, vagy a felületen olvasó számára az ortodox tanítással megegyezőnek tűnhetnek. Ilyen például *Az Igazság evangéliuma*, *Fülöp evangéliuma*, és a jelenlegi tanulmány alapját képező *Értekezés a feltámadásról*. A keresztény gnózis képviselői tudatosan az apostoli hagyomány tekintélyére, Jézus személyére apellálnak, miközben a keresztényen istentiszteleti formák és teológiai fogalmak átértékelésével egy hasonlóan tűnő, de alapjaiban lényegesen eltérő vallási irányzatot képviselnek. Mint a szemantikus filozófia előfutárai tagadják a dolgok és fogalmak közötti egyértelmű összefüggést. Talán éppen ez a jellemvonása – a metaforikus nyelvezet alkalmazása, a tudományos módszerrel szemben a spekulatív rendszerek előtérbe helyezése – okozta, hogy a történelem folyamán újból és újból „felkapott” lett, bizonyos körökben divatosság vált a gnosztikus irányzat. *Fény és árnyék* című könyvében Kákossy László pár sorban erre is utal. Megemlíti a pauliciánus és bogumil mozgalmakat a Balkánon, a francia és itáliai eretnekmozgalmakat, a katár és albigens csoportokat, de alulbecsüli a 19–20. század újgnosztikus szektáinak jelentőségét. Nem csökkenti a gnózis veszélyét azonban az a tény, hogy napjainkban elsősorban szélsőséges irányzatok keretein belül éli reneszánszát. Az okkultizmus, a nyugati lélektan idomított keleti filozófiák és vallások, pszeudo-tudományos irányzatok köpönyegébe öltözik ugyan, de a tömegkommunikációs eszközök révén világszerte felmérhetetlen hatáskörre tett szert.

A tévtanítások módszereinek vizsgálata nem öncélú vállalkozás. A hitben szilárd ember tisztában van a saját elveivel, ezért világosan látja azt is, ha valami nem egyeztethető össze hitbeli rendszerével, vagy valami fenyegető módon próbál hatni arra.

A gnózis alapjában véve szubverzív ideológia, nemcsak vallásos, de egyéni és társadalmi vonatkozásban is destruktív jellegű. Tanulságos megvizsgálni tehát, milyen meggyőzőési módszereket alkalmaz traktátusában egy 2. századi gnosztikus tanító.

A Levél vázlatja

A Rhéginoszhoz írt levél logikai felépítése a következő:

1. az exkluzív autoritás megalapozása (43,25 – 44,2); sokan keresik az Igazságot, de nem megfelelő módon; a levél szerzője azonban már birtokában van annak, mert közvetlen kijelentés során jutott hozzá;
2. a téma megnevezése (44,3 – 44,11); a feltámadás: sokan nem hiszik, valójában kevesen

tudják mit is jelent, és kevesen vannak, akik részese-
sednek benne;

3. *Jézus szerepe* (44,12 – 145,22;)
szotérológia: a „Meváltó” megsemmisített a ha-
lált és megnyitotta a halhatatlanságra vezető utat;
4. *a hívő jelenlegi és jövőbeli státusza, a (szellemi)
feltámadás lényege* (45,23 – 46,2;)
antropológia: a test, lélek, szellem dinamikája; a
feltámadás során az ember szellemi összetevője
visszatér eredeti állapotába, a lélek és a test meg-
semmisül;
5. *a tanítás elfogadása hit kérdése, vitának nincs he-
lye* (46,3 – 46,18;)
6. *a hívők „kiválasztottsága”* abban áll, hogy bennük
rejlük a halhatatlanság csírája, a Teljesség helyreál-
lításának ok az eszközei;
7. *képzelt ellenvetések cáfolata, részletkérdések vizs-
gálata:*
a testben való feltámadás elvetése (47,1 – 48,23)
mit jelent az, hogy a feltámadás már megtörtént
(48,5; 49,24 – 49,37;)
8. *óvás, figyelmeztetés, stb. záró-, búcsúzóban mon-
dott tanácsok;*
9. *befejező ajánlás és köszöntések* (49,38 – 50,11;)

A RhegLev 44kk és Kol 1,3kk közötti párhuzam

A Rheginoszhoz írt levél

- a szerző kiváltságos ismeret birtokában van: a meg-
váltás folyamatának, a hívők eljövendő sorsának is-
merete (44,2 kk)
- a Megváltó Isten Fia (44,16,32)
- a Teljesség helyreállítása (apokatasztázis) az Emberfia
által jön létre (44,33)
- Jézus mindenk előtt való létező... (44,35)
- fejedelemségek és hatalmasságok sokasága népesíti
be ezt a kozmoszt (44,38)

- a Megváltó halála és feltámadása a hívő halhatatlan-
ságának forrása (45,14–22)
- vele együtt szenvedtünk (45,25)
- feltámadtunk vele (45,26)

- felemelkedtünk a mennybe övele (45,27)
- mint öltözetet viseljük (öt), míg ebben a kozmoszban
élünk (45,28)
- a Megváltó összetartja a hívőket halálukig, azután
mint a fény sugarait a nap, magába szívja (Sic!) őket
(45,30)

- a megváltás pénzügyi hasonlattal, képpel való
illusztrálása: hiány, haszon, visszafizetés, stb.
(47,19 kk)

A Levél célja

A feltámadás témája kitűnő indokot nyújt a levél író-
jának arra, hogy a keresztyén hit alapvető dogmáit
gnosztikus „formába öntve” közölje. Bármennyire rövid
is ez az írás, megtalálható benne a keresztyén gnózis
szinte minden lényeges tétele: dualizmus, exkluzivitás,
gnosztikus szotérológia, antropológia, apokatasztázis,
stb. A szerző célja, hogy a keresztyén gnózist mint egye-
dül érvényes hitelvi rendszert mutassa be.

A szerző hitelének megalapozása

Ismeretterjesztő vagy oktató jellegű írásokkal kapcso-
latban elsőrendű kérdésként szerepel a szerző hitele. *A
Rheginoszhoz címzett levél* írója sem feledkezik el arról,
hogy biztosítsa olvasóit afelől: minden joga megvan ar-
ra, hogy nyilatkozzon a témáról. Hitelének alapja:

- 1) az igazság birtoklása (44,1–3) (szemben azokkal,
akik azt hiszik, hogy náluk az igazság);
- 2) az Úrtól nyert közvetlen kijelentés (43,36–37);
- 3) az apostoli hagyomány (45,24);
- 4) a levélírónak a közösségben elfoglalt tisztsége
(50,9);
- 5) a páli levelekre való közvetett utalás (lásd az aláb-
bi összehasonlító táblázatot):

Kolosébeliékhez írt levél

- Pál feladata, hogy titkot tárjon fel: Krisztus az eljöv-
endő dicsőség reménysége (1,27b)

- Krisztus Isten „szeretett Fia” (1,13b)
- „tetszett a Teljességnek, hogy benne lakjék és általa
békéltessen meg önmagával mindent...” (1,20)
- „ő előbb volt mindennél” (1,15.17a)
- láthatók és láthatatlanok, „akár trónusok, akár ural-
mak, akár fejedelemségek, akár hatalmasságok: min-
den általa és reá nézve teremtett” (1,16); lefegyverezte
a fejedelemségeket és hatalmasságokat... (2,15)
- Krisztus halála és feltámadása az Istennel való meg-
békélés alapja (1,18–22)
- Pál Krisztus szenvedéseinek részese (1,24)
- „a keresztségben vele együtt eltemettek benneteket, és
vele együtt fel is támadtatok...” (2,12) (valószínűleg
liturgikus – bemeztési – formula, lásd 2Tim 2,11-et,
ahol közismert „igaz beszéd” amire emlékezniük kell
a hívőknek)
- „vele együtt ti is megjelentek dicsőségben” (3,4)
- az új ember felöltözése (3,5–17)

- a hívő feladata a Krisztushoz való ragaszkodás
(2,19a): Krisztus, mint a „Fő... összetartja az egész
testet” (2,19b) „életetek el van rejtve a Krisztussal
együtt az Istenben; mikor Krisztus megjelenik, akkor
vele együtt ti is megjelentek dicsőségben.” (3,3.4)
- a megváltás, bűnbocsánat mint az adóslevél eltávolítá-
sa, keresztfára szegezése (2,14)

A szerző autoritásának kinyilvánítása

1) oktató hangvétel, (43,25 stb.); (megszólítás: gyermekem vagy fiam; személyes jellegű utasítások: tedd ezt, ne tedd azt; figyelmeztetés: ne kételkedj... fogadd el, amit mondok, stb.);

2) az olvasó képességeinek lebecsülése: nehezen fel fogható amit mondok..., ha van valami kérdésed...;

3) utalás arra, hogy a szerző a gnózis tökéletes birtokosa ugyan, de olvasói kedvéért csak leegyszerűsítve, tömören foglalkozik azzal, ami bővebb kifejtést igényelne.

Az érvelés módja

1) A forma és ún. „szónoki fogások” tekintetében kora didaktikus irodalmát és a páli leveleket utánozza;

2) a levél tartalmát illetően az ismertből kiindulva halad az ismeretlen felé, azaz közismert és általánosa elfogadott hitelvi pontokra építi sajátos tanítását;

3) jellegzetesen gnosztikus stíluseszköz a szójátékok alkalmazása;

4) a logikai érvelés helyett személyes autoritásra támaszkodik.

A Reginoszhoz címzett értekezés és a Kolossébeliekhez írt levél vázlatos összevetése elegendő bizonyíték arra, hogy meglássuk, nem lehet véletlen a hasonlóság.

Az értekezés írója jól ismerte és tudatosan használta fel alapul ezt a páli levelet. Közelebbről megvizsgálva a párhuzamokat azonban azt látjuk, hogy a szerző „újragalmazásában” kivétel nélkül minden esetben más értelmet nyer a páli szöveg.

A feltámadásra vonatkozó szakasszal¹ érdemes külön is foglalkozni. Az értekezés itt a páli levelekben megörökített liturgikus formulát idézi, mintegy „alapigeként”. A Megváltó és a hívő kapcsolatát fogalmazza meg tömören ez a formula: „vele együtt...”

Következő lépésben egy jólismert és általánosan elfogadott hasonlatot elevenít fel a levél írója: utal arra a koncepcióra, képre, amely szerint a menny a világosság birodalma: „a szentek öröksége” (Kol 1,12), a Megváltó mint a világosság forrása jön ebben a világba (Jn 1,1–13); Jézus, de maguk a hívők is a „világ világossága” (Jn 8,12; 9,5; Mt 5,14–16), ők a „világosság fiai” (Mt 13,43; Ef 5,8).

De míg az újszövetségi koncepció szerint Jézus az egyedüli „igaz világosság” (lásd Jn 1,8 megjegyzését Bemérintő Jánosról: „nem ő volt a világosság, de a világosságról kellett bizonyosságot tennie”), és a hívők annyiban „világosság”, amennyiben betöltik hivatásukat, tehát amennyiben az egyedüli igaz világosságot képviselik, ezzel szemben a gnosztikus hívő azonosítja magát a „világossággal”, a Megváltóval: része a Teljességnek, a benne lévő fény–szikra révén részese az isteni természetnek, metaforikusan a gnosztikus hívők a „nap sugarai”.

A szójáték itt az: *euemahte mman* – *enceemahte mman en* „fogvatart”, „ragaszkodik” – „feltartóztathatatlan” (a görög eredetiben valószínűleg a *krateo* – kettős jelentésére épül a kopt fordítás során is kiválóan megőrzött szójáték). Feladata, hogy törésmertessé tegye a váltást, s hogy elkerülje új, az olvasó számára idegen fogalmak bevezetésének szükségességét.

Az apostol szerint a hívő kötelessége, hogy „ragaszkodjon” a Főhöz, Krisztushoz, aki „inak és izületek segítségével” tartja össze az egész testet, azaz az egyházat. Ezzel szemben az *Értekezés* írója azt állítja, hogy a Megváltó az, aki „megragadja, magához ragadja” a hívőt, eggyé lesz vele, olyannyira, hogy a hívő teljes értékű részesévé válik az isteni tulajdonságoknak. Ez a gnosztikus feltámadás, s amit az ortodoxia feltámadásnak mond, az csupán a „titokban” már megtörtént, végbe ment folyamat nyilvánosságra való hozatala.

Érdekes megfigyelnünk az ortodox és gnosztikus megközelítés közti eltérést. A feltámadásról szólva az ortodox álláspont különbséget tesz a valós esemény és a jelkép között. Konkrét értelemben Krisztus feltámadt, és a hívők is feltámadnak. A bemerítés aktusában azonban ez a jövőbeli esemény jelképes formában elevenítődik meg. Így mindaz, aki a bemerítés szakramentumában részesült, jelképesen „már feltámadt”-nak mondható, de maga a feltámadás valójában még nem történt meg, csak potenciálisan van jelen. Ugyanakkor kifejezett óvást találunk azok ellen, „akik az igazság kérdésében eltevelyednek, amikor azt mondják, hogy a feltámadás már megtörtént és ezzel feldúlják egyesek hitét” (2Tim 2,18).

A gnosztikus levél írója azonban nem ismer különbséget a potenciális és aktuális létezés kategóriája, a jelkép és a jelkép alapját képező valóság között. Abból indul ki, hogy a földi létezés ideiglenes, s minden, ami az anyaggal kapcsolatos, egyszer elmúlik, ezért jelképesen máris megszűntnek tekinthető. A rituális aktusban valósággá lesz a feltámadás ténye. Külön szakaszt szentel annak bizonygatására, hogy a feltámadás nem 'illúzió': „a világ csak látszatjelenség, a feltámadás – valóság” (48,6–23). A feltámadás máris megtörtént: a test a romlás felé halad (ez az öregedés folyamata), a szellem a testtől való elszakadás és a Teljességbe való beolvadás felé, mivel a hívő már most a feltámadás birtokosa (49,9).

Hozzátartozik a gnosztikus spekulációhoz, világképhez az az elképzelés is, miszerint a felfelé irányuló útja során a lélek szembetalálkozik ellenséges erővel, akadályokkal, s csak ezek leküzdése után érheti el végső célját. Az akadályok legyőzésében segíti a gnosztikus hívőt a „fényruha” magára öltése. A rituális úton megszerzett „fényruha” biztosítja azt, hogy viselője feltartóztathatatlanul jut át az akadályokon²

Az Újtestamentumban a „feltartóztathatatlan” Jézus kizárólagos tulajdonsága. Péter püünkösi beszédében (ApCsel 2,24–ben) utal arra, hogy Isten feltámasztotta Jézust, „mivel lehetetlen volt, hogy a halál fogva tartsa őt.” (érdemes megfigyelni, hogy itt is a *krateo* szó fordul elő a görögben). Míg a keresztyén hívő földi élete során küzd a „szellemi hatalmasságok” ellen (Ef 6,12), a gnosztikust halála után fenyegeti a veszély.³ (Innen a későbbi elhajlás a gnoszticizmusban az okkultizmus és a mágia irányába.)

Az értekezés főtémájának gnosztikus értelmezése tömören egy másik gnosztikus irat, a *Magyarázat a lélekről* (NHC II,6 134,13–15) szavaival foglalható össze: „ez a feltámadás... ez a fogságból való szabadulás. Ez a felfelé irányuló út.”

Kapcsolódó fogalmak

A feltámadás fenti értelmezése kizárta teszi a testi feltámadás lehetőségét, szemben az újszövetségi tanítással (1Kor 15). A „megdicsőült” testben való feltámadás lényege, hogy a halál után is érintetlenül megmarad az ember személyisége. Nemcsak az következik ebből, hogy van létjoga a halál utáni „igazságszolgáltatásnak” (üdvösség vagy kárhozat formájában), de a mindennapi életre vonatkozóan is egy pozitívabb és felelősségteljesebb életszemlélet kialakításához vezet.

A gnosztikus világképnek megfelelően Isten alapvetően elérhetetlen, megfoghatatlan létező, akinek semmi közvetlen kapcsolata nincs Jézussal vagy az emberiséggel, annak ellenére, hogy a keresztyén gnosztikus terminológiában előfordul az istenfia megjelölés Jézussal kapcsolatosan. Valójában azonban az istenfia, emberfia kifejezés mást jelent az ortodox és mást a gnosztikus számára. Ezért nem véletlen, hogy az értekezés bevezetőjében visszaható ígét használ a szerző Jézus feltámadásáról szólva („feltámasztotta magát = feltámadt), s nem azt mondja, amit Péter: „feltámasztotta őt az Isten” (ApCsel 2,24b).

Befejező megjegyzések

Láttuk, hogy a feltámadásról szóló értekezés szerzője tudatosan megtevesztő módszereket használ. Először is, autoritását olyan állítással vezeti be, amely ellenőrizhetetlen: személyes kijelentés, titkos ismeretekben való jártasság, a gnózis birtoklása; kiindulópontként az apostoli hagyományra és közismert liturgikus formulára hivatkozik. Igyekszik elkerülni a sajátosan gnosztikus terminológiát és inkább arra összpontosít, hogy a közös szókincs felhasználásához való ragaszkodással tegye elfogadhatóbbá a hagyománytól való elhajlást. (A levélben előforduló gnosztikus kódszavak nagy részét megtaláljuk a Páli levelekben is.) Az író eszközként használja fel a szavak többértelműségét,⁴ árnyalati jelentéskülönbségeit, a nyelv ambiguitását. Látjuk, milyen módszeresen éri el a szerző azt is, hogy egyetlen fogalom átértékelésével számos egyéb gnosztikus fogalmat becsempésszen levélbe. Emellett ellentétet nem tűrő hozzáállással adja elő értekezését. Nyíltan nem vonja ugyan kétségbe a hagyományos keresztyén álláspontot, sőt, magyarázatát úgy adja elő, mint ami tökéletesen harmóniában van azzal, mégis, szinte minden állításával aláássa az apostoli hagyományt.

A heretikus exegézisre jellemző tehát: a közös kiindulópont meghatározása, a meggyőzendő fél terminológiájának felhasználásával egy eltérő magyarázat bevezetése, végül annak igénye, hogy ez az egyedül helyes exegézis. Az új tanok bevezetésének iránya mindig a könnyen elfogadhatótól a kontroverzális felé halad, ugyanis egy-egy új fogalom már magában hordozza a kapcsolódó tanok csiráját. S mindenek mögött ott áll az exegéta (tanító, guru, stb.) személyes autoritása, aki titkok, jelentős, hatalmas „tudás” birtoklásának igényével lenyűgözi a felkészületlent, a saját hitében megalapozatlant.

Ha el akarjuk kerülni, hogy gyülekezeteinkből elragadja a tagokat a tévtanítás, nagyobb gondot kell fektetnünk a hitben való megalapozás munkájára, és az „ellen-

fél” módszereinek megismerésére, hogy felkészülten szembenézhessünk az eretnekéggé egyre erősödő szellemi áradatával.

Krizmanicné Gerő Dóra
(Torontó, Kanada)

Jegyzetek

¹ A szakasz felépítése világosan kirajzolódik a kötőszavak használatából, melyek nemcsak a szerkezeti, hanem a logikai felépítés kulcsát is megadják:

44,39 Tudom..., de (alla), de...(alla), de...(alla), de...

45,23a – *tote de* – így tehát/ezért – a központi mondanivalóra hívja fel a figyelmet;

45,23b – *dzsoof dzse* – egyenes idézetet vezet be, a szerző az apostoli autoritásra apellál;

45,28 – *ispe nde* – a jelenlegi állapot;

45,34 – *ete peei pe* – magyarázat, következtetés levonása; a hasonlat metaforává szélesül;

45,39 – *teei te* – összefoglaló kijelentést vezet be.

² A feltartóztathatlanság a gnózis alapvető tétele: lásd NHC IX,3 *Tamúság az igazságról* 74,22; NHC V,3 *Jakab első apokaliptiszese* 30,4; NHC VI,3 *Hiteles tanítás* 26,26–29; NHC VI,4 *Nagy Erőnk gondolata* 41,23–42–19; NHC XII,1 *Sextus kijelentései* 30,20–21; *Salamon ódái* II, 15, 21 stb., a *Tamás–akták gyöngyhimmusa*...

³ A *Fülöp evangéliuma* (NHC II,3) – keresztyén gnosztikus katekizmus – hármas felosztásról beszél. Az ember vagy ebben a világban van, vagy már feltámadt, vagy pedig az ún. közbeeső helyen, amely szerinte a legrosszabb: „Isten mentsen, hogy ott találtassam!” (66,9) jegyzi meg, és „Csak Jézus tudja az ilyen ember végső sorsát” (77,1). Ezzel szemben az, aki a szakramentális unió során magára öltötte a fényruhát. Láthatatlan lesz az ellenséges erők számára, és feltartóztathatatlant (70,5kk). A rituális aktus a gnosztikus iratokban mint „nász–szoba” szerepel (Fülöp 69,1; 105 stb.). (Sajnos, igen kevés konkrét adatunk van a korai keresztyén gnózis vallásos, rituális gyakorlatáról.)

⁴ Lásd még 47,19kk: *apousia*, távollét, hiány – az itt alkalmazott kép a pálihoz hasonló, de mégis különböző következtetéshez vezet: Pálnál a megváltás az adósság lefizetése, Jézus az, aki ezt végrehajtotta. Az *Értekezésben* a megváltás a testtől való „távollét”, elszakadás. A távollét vagy hiány görög szava a latin *interimentum*nak felel meg. Szak-kifejezés, ún. *terminus technicus*, jelentése: a használt pénzermék beolvasztása során az eredeti és a kopás miatt fennálló súly- és értékkülönböt, „hiány”. A test kopása hiány ugyan, de olyan jellegű, amit „nem kell visszafizetni”. (115–125. sor) Ami érték, az a szellemi összetevő az emberben. Ezt nem érinti a romlás, sőt a testtől való elkülönülés inkább megtisztulást, hasznot jelent. A megváltás a hagyományos tanítással ellentétben nem adósság visszafizetése, hanem az értékesnek az értéktelentől való megszabadítás, szétválasztása. Nincs etikai vonatkozása, a célja inkább a „test–szellem” polarizálása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források: *The Coptic Gnostic Library Nag Hammadi Codices I–XIII.* Bentley Layton ed. Leiden, New York, København, Köln: E.J. Brill, 1989. – *The Gnostic Treatise on Resurrection from Nag Hammadi.* Text with translation and commentary by Bentley Layton. Harvard Theological Review No. 12. Missoula, Montana: Scholars Press, 1979. – *De Resurrectione.* M. Malinine, H. Puech, G. Quispel, W. Till eds. Zurich, Stuttgart: Rascher Verlag, 1963. – *The Greek New Testament.* K. Aland, M. Black, C.M. Martini, B.M. METZGER, A. Wikgren eds. Third, corrected edition. Stuttgart: United Bible Societies, 1983.

Szótárak: Arnd, W. F., and F.W. Gingrich. Ford. szerk. *A Greek–English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature.* Chicago: University of Chicago Press, 1957. – Crum, W.E. *A Coptic Dictionary.* Oxford: Clarendon Press, 1939. – Levay, I. és A. Wida, szerk. *Magyar–Görög szótár* 3. kiad. Budapest: Lampel R. Rt., 1924.

Egyéb: Haardt, Robert. *Gnosis. Character and Testimony.* Transl. by J.F.Hendry. Leiden: E.J. Brill, 1971 – Jonas, Hans. *The Gnostic Religion.* 2nd ed. Boston: Bacon Press, 1970. – Kákossy, L. *Fény és árnyék* Budapest: Gondolat, 1984. – Peel, Malcolm Lee. *The Epistle to Rheginus.* London: SCM Press Ltd., 1969. – Wink, Walter. *Cracking the Gnostic Code.* The Society of Biblical Literature Monograph Series. Atlanta, GA: Scholars Press, 1993.

A gyülekezetépítés fókuszában a gyermek és ifjúsági munka*

Az édesanyák kísértése környékezi még mindig a gyülekezetvezető lelkipásztorokat és velük a presbitériumokat: megnyúlt kamaszgyerekekre andalító érzélgősséggel rákényszeríteni az egykor oly kedves „babaruhát”. Nem a szépségét vesztette el a babaruha, csak az aktualitását. A ma gyülekezte is kinötte a tegnapi babaruhát. A hagyományos értelemben vett gyülekezet ma rendkívül nehezen tud megfelelni a reá háruló új feladatoknak. A társadalom egészében kitapintható a legpregnansabb változás: a mobilitás. Ez pedig teljesen analógnak látszik a reformatori értelemben vett egyházképlet definíciójával. Mégis ennek a nagyon kézenfekvő kihívásnak a válaszadással sokszor adósok maradunk. Persze tudom, hogy az egyház feladata nem abban áll, hogy emberi kihívásokat, igényeket elégítsen ki, mert Isten igénye az egyház. Ebben az Istentől kapott feladatban viszont mérhető az illetékesége és lehetősége. A konkrét helyi gyülekezet illetékesége rendkívüli módon kitágult, bár lehetőségei nem sokat változtak. Illetékesége a társadalom önszerveződésű formájaként ma sokkal több dolgot fed le, mint öt, vagy még inkább tíz évvel ezelőtt. Akkor illetékesége csak „falakon belül”, s ezt is legtöbbször csak bizonyos napokon. Ma mi vagyunk az egykor sokat kinevetett „illetékes elvtárs”, egy messze nem elvtársi, illetve ekkléziogén közegben! Kórház: nemcsak látogatási napokon, hanem műtétek idején az orvos mellett megállva. Börtön: ahova már nem minket visznek, hanem minket várnak, szintén nem csak látogatási napokon. Iskola: ahova nemcsak vallásoktatásra várnak, hanem akár az erkölcsi nevelés, etika óráit megtartani a NAT szerint, s a problémás gyermekek is sok helyen a mi felelősségünket terhelik. Falusi–városi ünnepélyek, koszorúzások, öregek napközi otthonának létesítése, gyülekezeti újság szerkesztése, részvétel a média különböző formáiban, egyházi iskolák működtetése, közéleti funkciók vállalása több–kevesebb sikerrel, kelet–nyugati testvér–gyülekezeti kapcsolatok kiépítése, vagy éppen a részvétel az ökumenikus rendezvényeken. S akkor még nem szóltam arról, amiért vagyunk, az evangélium hirdetésének különböző formáiról, a teológiai tudományok művelésével együtt, a parókiális egyház képétől egy gyülekezetcentrikus berendezkedés felé fordulva. Mindezekben óriási nagy kérdés a realitások és az illúziók arányának helyes megtalálása.

Az illetékeségi kör gyönyörű bokrétája mellett lehetőségeink egy szalmaszállra korlátozódnak. Ez viszont a kegyelem Urának kezében van!

A modellváltás, a parókiális egyház képétől a gyülekezetcentrikus képlet felé, nem jelentett eddig még struktúra váltást. A megújulásból következnie kell a struktúra váltásnak, még akkor is, ha a struktúra váltás nem jelenti feltétlen a várt megújulást. Teljesen hiányzik ehhez a hiteles áttekintés lehetősége: személyi összeté-

telében, a szerepek elosztásában az új szolgálati lehetőségek tekintetében.

A hagyományos gyülekezetkép stabilnak látszik: az egyház az elhívott személyek állandó mozgásban levő dinamikus közössége. Kriteériuma közös hitvallás és liturgia a közösség és a spiritualitás iránti igényként jelenik meg ebben a formában. Korábban az egyházas jelleg hordozta a dominanciát, ma inkább a spiritualitás.

A gyülekezetépítés funkciója, hogy az egyént, a maga mikrovilágából átvezesse egy makrovilágba, a Krisztus–test közösségébe. Kísértése, hogy az egyik mikrovilágból csak egy másik mikrovilágba vigye! Az egyházi egyesületek, csoportok, amikor saját kegyességi karakterük dominanciáját várják el, azzal válnak inaktívvá, hogy a szekta–jelleg mikroklímáját kínálják, a Krisztus–test makrovilága helyett. A posztmodern vallásosság különböző ekkléziológiaiak az útja ez, nem pedig a magyarországi református egyháze!

Az idő rövidege miatt még megválaszolhatatlan kérdése a gyülekezetépítésnek, hogy az elmúlt hat esztendőben „egyszer magukat mégis rászánó” eddig kívülálló próbálkozásából, egyszeri templomlátogatásából miért nem lett hívó református keresztyén élet. Tényleg nem az Isten hívta őket? Csak a mikroklímát látták, a természettudományban jól meghatározott entrópiát, a zárt rendszer belső problémáit? Miért nem látták életük nagy lehetőségét az egyházban?

Hitem szerint a gyülekezet az élet tere. Az elmúlt évek illetékeségeit és lehetőségeit figyelembe véve a gyermek és ifjúsági munka szempontjából a gyülekezeti életet szeretném modellezni. Két koncentrikus kör kínálja a mozgás, forgás irányát is megadva az alapot, ahol a küllők a hagyományos gyülekezeti élet évszázadokon át megáldott eseményei, a keresztesítés, esketés, konfirmáció. A körök láthatatlan, de valóságos központja, az egyház létrehívója, a megváltó Jézus Krisztus. A belső kör a spirituális és közösségi igénynek, valamint az életkori sajátosságoknak megfelelően körökre tagolódik, ezek a kiscsoportos foglalkozások. A nagyobb sugarú kör jelzi a gyülekezet istentiszteleti és úrvacsorázó közösségét. A gyermek és ifjúsági munka kisebb sugarú belső körének minden egyes részvevője így csatlakozik a gyülekezet liturgikus alkalmához. Ennek gyakorlati jelentősége, hogy minden egyes, a gyülekezet egészéhez képest kiscsoportos foglalkozás csak a nagy egész részeként találja meg értelmét.

Az esketéssel kezdődő forgásirány, mozgásirány szerint, a nagy ifjúsági gyülekezetből ezzel a szertartással kikerült ifjú pár az úrvacsorázó gyülekezet tagjának megmaradva, egy az életkori sajátosságokat figyelembe vevő csoportba kerül; ez az ifjú házaspár bibliaórája. Az esketést megelőző jegyesoktatás már konkrét hírt adott ennek a gyülekezeti alkalomnak az idejéről. Az ifjú házaspár bibliaórája egy kötetlen liturgiájú (hisz azt a vasárnapi istentiszteleten élük meg), témacentrikus és beszélgetésre lehetőséget adó alka-

* Elhangzott a Debreceni Református Teológia ösztöndíjasai számára rendezett konferencián

lom, ahol éneklés, közös bibliaolvasás és imádság is van. Három–négy ifjú párral már érdemes ezt a közösséget hetente, kéthetente összehívni. A házasságkötés leggyakrabban a korábbi baráti körtől való távolodást jelenti, ez a gyülekezeti alkalom kínál helyette új közösséget. Nagyon fontos szerep annak a ténynek a megerősítése – amit sehol máshol nem tanítanak – hogy nem a nézetazonosság az alapja a jó keresztyén házasságnak, hanem a véleménykülönbségek tolerálása, elhordozása szeretetben. A kör tagja lehet akár már többgyermekes házaspár is. Kritérium, hogy mindig házaspárok jöjjenek.

A következő kis körcikk a kismamakör, vagy kismama bibliaóra. Teljesen új helyzetbe kerül az, aki áldott állapotban gyermeket hordoz a szíve alatt. Az úrvacsorai közösségnek boldogan tagja marad, de félidő után nem biztos, hogy végig tud ülni egy–egy istentiszteletet. A kismamakör vezetője mindenképpen hölgy, esetleg ápolónővel vagy védőnővel együtt. Kiterjedhet még közös babaholmi készítésre is. Ideje délelőtt, vagy kora délután, amikor a kismama többi családtagja nincs otthon. Az ilyen körben otthont talált kismama természetesnek fogja látni az áldott állapottal járó terheket, mert itt ezek megoszthatók és azonosak. Ez a körív záródik le a keresztelés kínálta sugárral. Az ifjú házások körében maradhat tovább a kismama, férjével együtt, de a kismamakört otthagyja, igaz hogy már hasonló helyzetű, hitben testvérekkel tér vissza az ifjú házások közé.

Ettől kezdve a működési modellen megszűnik az úrvacsorai közösség köríve, mert egy gyermek életének szakaszain haladunk végig, aki ennek a közösségnek még nem tagja. Szaggatott vonallal jelenik meg az istentiszteleti közösség, ahol a legkisebb kortól is lehet helye a gyermeknek, de jelenléte nem elvárt követelmény. Hatással lehet hitbeli növekedésére az ifjúházas bibliaórán napirendre kerülő téma, a kisgyermekek hitben való növekedésének megbeszélése.

A gyülekezet szempontjából a hitben való szervezett nevelés origója az óvodai hitben való nevelés, ez a következő körcikk, ami két formában gyakorolható. Ideális formája, az önkormányzati tulajdonban levő óvodákban alternatív nevelési programként az óvodapedagógus által választott vallásos nevelésű program. A tiszántúli egyházkerület területén 1989 óta működnek így óvodai csoportok, a helyi lelkipásztorok aktív támogatásával. Az egész napot áthatja így az Isten–közeli lét belsőélménye. Az egyelőre kisméretű református óvodákban ugyanígy történik. Önkormányzati óvodákban ökumenikusan működnek ezek a csoportok. Itt tanulhatja először egy kisgyermek egy szekunder közösségben gyakorolni a hitét, a nap minden programjához illő egyszerű imádságok, énekek és bibliai történetek segítségével. Másik formája az óvodákban szervezett vallásórák kínálta lehetőség. Ez az eddigi kormányok jóakarató elnözésével működik, mert óvodai közösségben nincsenek nyilvánított foglalkozások, csak motiváció történhet, s ha nem sikerül, majd később újra kezdeményezhet az óvodapedagógus. A gyülekezetek jó része él ezzel a lehetőséggel, az óvodapedagógiai főiskolák pedig képzik erre hallgatóikat. A református iskolákba je-

lentkezést és vallásoktatásra jelentkezést is nagy mértékben meghatározhatja az óvodai hitben való nevelés bármelyik formája. Az óvodás csoport alkalmanként és közösen vesz részt a felnőtt istentiszteleti közösségben. Ünnepi alkalmon pár perces műsorukkal színesíthetik az istentiszteletet. Ez automatikusan jelentheti nemcsak a szülők és a nagyszülők, hanem a tágabb család részvételét is az ünnepi istentiszteleten. Rendkívüli fontossága van már ilyenkor is, a nem rendszeres, de elvárt gyülekezeti istentiszteleten való részvételnek.

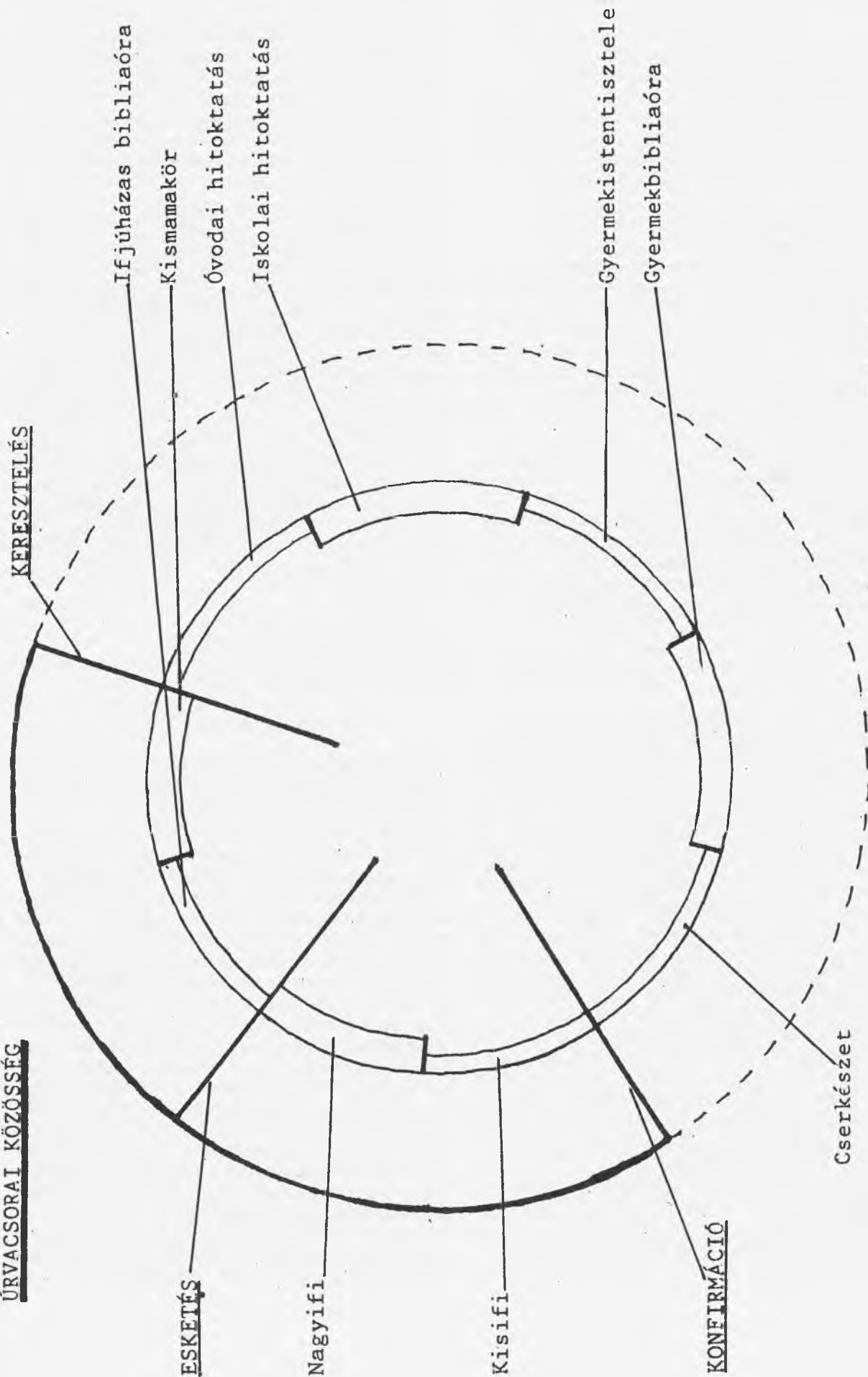
Az óvodában a foglalkozásokon már az Atya szeretetét megismert gyermek számára örömteli lehetőség lesz a következő körcikk, az általános iskolai vallásoktatás. Lelkésze, vagy eljövendő vallásoktatója már találkozott vele mind az óvodában, mid a gyülekezetben. A közös hit életüknek nem lesz akadály. Az iskolában, heti két órában, az órarendbe beiktatva, vagy fakultáció jelleggel délutáni időben végezhető. A két forma közötti választásban csak a felszínes vizsgálódás mutatja ki az iskolai igazgatók döntő szerepét. A valóságban a gyülekezethez tartozó szülők szerepe a meghatározó, és így a gyülekezet kisugárzó szerepe. Ahol van hitét élő gyülekezet, ott van vallásoktatás. A vallásórái munkálkodás haszna csak egy bizonyos „ingerküszöb” átléptekor várható a gyermeklétszámot illetően, az iskolára és a gyülekezetre nézve egyaránt. Az iskola, ill. az osztály 25–28 %-os vallásórái beiratkozás esetén a vallásórái közösség marginalizációjához vezet. Ezért maradnak el a gyermekek, ez sokszor a lemorzsolódás oka. Általános iskolai vallásoktatásra végzett, képzett tanítói diplomával rendelkezők – emberileg – a legalkalmasabbak. A tantestületen belül tervezhető igazán a vallásoktatói munka. Meg kellene tanulni jobban számítani a pedagógusokra. Jézus így mondta: engedjétek hozzám jönni a gyermekeket. Nagyon hangsúlyosnak érzem ezt így átfogalmazva: engedjétek hozzám jönni a pedagógusokat, vagy legalábbis, ne tiltsátok tőlem őket!

Az egész iskolai vallásoktatásnak nincs értelme, ezt kínálja a következő körcikk, ha az nem a gyülekezetbe visz. El kell várni, hogy minden vallásoktatásra járó gyermek vasárnap ott legyen a gyermek–istentiszteleten! A gyülekezetépítés sarkköve a vasárnapi gyermek–istentisztelet. A közös hitvallás és a cselekvési kapcsolatok mellől ha elvész a liturgikus forma, ott nincs és nem is lesz egyház. Ezen az íven lesz a gyermek életének részévé a vasárnap megszentelése, itt tanul meg hitben cselekedni, itt lesz részesévé az egyház titkának! Formái: azonos időben a vasárnapi felnőtt istentisztelettel – a városi gyülekezetek által jobban gyakorolt – vagy külön időben a helyi rendnek megfelelően. A vallásórával ellentétben, amelyik az oktatási ciklushoz kötődik, egész évben folyamatos a megtartása. A két ifis csoport tagjai közül ajánlatos segítőt beállítani. Különböző felnőtt korban sem várhatjuk el, hogy valaki szolgáljon a gyülekezetben, ha ezt korábban nem élhette meg örömmel.

Ha tehetném, lelkészi etikai kódexben szabályoznám, hogy a csoportonként heti két vallásóra és a vasárnapi gyermek–istentisztelet mellett még két gyermekalkalom megrendezése mellett lehessen a járandóságot felvenni.

Az egyik, a körív mentén tovább haladva a gyer-

ÚRVACSORAI KÖZÖSSÉG



ISTENTISZTELETI KÖZÖSSÉG

mek–bibliaóra. Ez lehet csoportösszevonással az 1–2. 3–4. és 5–6. osztályosok számára közös alkalom. Funkciója az egymással és Jézus Krisztussal való közösség gyakorlása. Ez a legspirituálisabb, és ennek van a legnagyobb közösség teremtő és formáló ereje. A gyermek–istentisztelettel szemben ez liturgiailag nem kötött alkalom. Óriási a szerepe: itt szokhatja meg a gyermek a hétközi felnőtt alkalmak ritmusát (bibliaórák, énekhar, bűnbánati esték, imaórák). A gyülekezetépítés szempontjából ez a közös imádságra nevelés ideje.

A másik pedig, amit ötödik óráként kínálhat a gyülekezet a gyermekkorban lévőknek hetente: a cserkészfoglalkozás. Ha egyházunk nem fektet több erőt és energiát ebbe a gyermekszabadidős program szervezésébe, elveszítjük a hit játékosan és derűsen megélt hétköznapijait, s a nagy nyári kirándulásokat. A körív mentén továbbról visszatekintve, a kisifi és a nagyifi tagjai számára ez a kategória nyújtja a legtöbb lehetőséget, hogy a gyülekezeten belüli önálló, felelősségteljes feladatot kapjanak, mint kiképzett cserkészvezetők.

Az eddigiek lezáródnak egy újabb nagy körívet kiszakító sugár mentén, ez a konfirmáció helye és ideje. Ettől kezdve tart újra a körív mentén az úrvacsorai közösségbe tartozás, mint a nagy egész jele. A gyülekezet élő közösségébe tehát keresztesítés, konfirmációs hitvallástétel és esketés mentén juthat el a modellezés menete szerint a gyermek. A körív mentén állandó, őt elfogadó és váró közösségként tapasztalja meg a gyülekezet titkát.

A legutolsó két körív a még mindig életkori sajátosságok szerint szerveződő két ifis csoport. Nem szigorú törvényszerűség a 14–17 és 17–22 év közötti csoportok korszakhatárának megszabása, inkább a gyakorlat ajánlata, hogy az évek óta összeszokott 20 év körüli csoport nem tudja befogadni a frissen konfirmáltakat. A kisifiben több a játékoság és a harsányság, míg a nagyifi az érett hit kérdéseinek a helye. Nagyon fontos lenne, hogy a kisifis korosztály, bármely iskolába jár, részesedhessen középiskolai vallásoktatásban.

Mit kínál ez a modell? Egy élő egyház képlete a gyermek és ifjúsági munka szempontjából. Egy mobil kerék, ahol a küllők az egyházunk életének eddigi sarkpontjai. Egy olyan koncentrikus kör, ahol semmi sem történik a többlettől elszakítva, csak az életkori sajátosságokat veszi nagyon komolyan. Ahol minden a középponttól tájékozódik. A modell kikerülhetlenné teszi a struktúraváltást. A teljes, vagy rész munkaidőben foglalkoztatott hitoktató munkába állítását. Lehetőséget teremt hitbeli elkötelezettség alapján – akár társadalmi munkában, akár teljes állásban – de szolgálatként, egyházi szociális munkás, diakónus és ifjúsági vezetői feladatra való munkába hívást. Szükségessé teszi gyermekszabadidős programok vezetéséhez cserkészvezetők kiképzését, és önkéntes gyülekezeti munkásként bevonásukat a gyülekezet ifjúsági munkájába. Végül a modell társakat kínál a lelkipásztorok számára a sokszínű és gazdag lehetőséget adó gyermek és ifjúsági munkában.

Csorba Péter

Jegyzetek a római unióról

Ebben az évben emlékeznek meg a római katolikusok és a velük egyesült volt ortodoxok (görög katolikusok) a breszti unió 400., valamint az *ungvári unió* 350. évfordulójáról. Ha jelenleg nem az ökumenizmus korában élnénk, ez a megemlékezésük bizonyára sokkal ünnepélyesebb, triumfálisabb lenne, így azonban, a kárvallott Ortodox Egyház kérésére, jóval visszafogottabb lett. Ami a helyi *ortodox* egyházakat illet, – akár szenvedtek veszteséget az unió folytán, akár nem –, magát az uniót Róma részéről *elhibázott lépésnek* tekintik, amely zsákutca és a legnagyobb akadály az ortodox–katolikus párbeszédben. A kettős évforduló alkalmából megpróbáljuk tehát *sine ira et studio* vázolni az unió történetét és jelenlegi problematikáját. Mint előzményre, előbb vissza kell tekintelnünk röviden az *1054. évi nagy egyházszakadást* előidéző okokra is. Tanulmányunk végén kitérünk azokra a közös erőfeszítésekre, amelyeket a Római Katolikus és az Ortodox Egyház a legutóbbi években tett annak érdekében, hogy elhárítsa a ma már mindkét fél szempontjából anakronisztikusnak tűnő unió akadályozó funkcióját a keresztesítés egységkeresés útjáról. Hozzáteszük, hogy nem feladatunk foglalkozni más keresztesítés (örmény, kopt, maronita, káld stb.) egyházak uniálásával, amely az ortodoxokéval hasonló módon és formában jött létre, de kívül esik elsődleges tárgyunk körünkön.

A nagy egyházszakadás okai

Jóllehet egészen szinoptikusan kívánjuk felsorolni az 1054. évi egyházszakadás okait¹, a könnyebb áttekinthetőség kedvéért csoportokra osztjuk őket.

a) Történelmi–politikai okok.

Miután Diocletianus császár 286-ban a római birodalmat kettéosztotta, Nagy Konstantin pedig a birodalom fővárosát 330-ban a régi Byzantion helyén alapított Konstantinápolyba helyezte át, Nagy Theodosziosz 395-ben bekövetkező halálával a birodalom keleti és nyugati része lényegében *elszakadt* egymástól. Ezt követte 476-ban a nyugat-római birodalom bukása, s annak helyén kisebb-nagyobb germán államok kialakulása. A kelet-római birodalom viszont, Nagy Jusztinianosz (527–565) után állandóan fogyva a Kelet felől jövő különböző iszlám (arab, szeldzsuk–török, majd oszmán–török) támadások folytán, *közel ezer évvel élte túl* a nyugatit, rómaiságának tudatával együtt, egészen Bizánc, 1453-ban bekövetkezett elestéig. Amikor Itáliában a frankok 756-ban legyőzték a longobardokat, a pápa Pippin frank királyra ruházta a Nagy Konstantin által alapított patriciusi méltóságot, amelyet annak idején a Rómában székelő császári helytartó viselt. Viszonzásul Pippin az egykor bizánci fennhatóság alatt álló közép-itáliai exarchátust – mint „Patrimonium Petri” – t

a pápának adományozta. Ebből a pápa saját uralma alatt római hercegséget (későbbi nevén: *Respublica Romanorum*-ot) alapított, amelynek birtokában politikai ellenlábasa lett a bizánci, vagyis kelet-római császárnak. Ezzel *politikai szakadás* következett be a keresztény Kelet és Nyugat között, amely azzal lett teljessé, hogy III. Leó pápa 800-ban Nagy Károly frank királyt a nyugat-római birodalom császárává koronázta, amit Bizánc soha nem ismert el.

b) Faji, nyelvi, lelkeségi okok

Ezek úgy keletkeztek, hogy a római birodalom kettéosztásától kedve Kelet fokozatosan egyre inkább elgörögösödött, Nyugat pedig *ellatinosodott*. A nyelvhasználaton kívül ez megnyilvánult a kulturális hagyományok közti különbségek elmélyülésében is. A görög kultúra metafizikus, kontemplatív és rendkívül fejlett esztétikai tartalmú mentalitása szembekerült a latin kultúra gyakorlatias, jogászai, szervező és rendszerező gondolkodásmódjával. Ehhez járult még a görög kultúra eredeti elsődlegessége, felsőbbsege a latin kultúrával szemben, ami átöröklődött a keresztény korba is mind a teológiában, mind az egyházi, lelki élet egyéb területein. Természetes, hogy a nyugati kereszténység, elsősorban Róma, igyekezett ezt a hátrányát a potestas jurisdictionis terén kompenzálni.

c) Dogmatikai, liturgikus, diszciplináris okok

Ezek úgyszólván valamennyien az egyetemes zsinatok korában (IV–VIII. sz.) keletkeztek, anélkül, hogy az egyetemes zsinatokat foglalkoztatták volna, vagy szakadást idéztek volt elő. *Dogmatikai* eltérések közé tartozott az ún. „Filioque” nyugati tanítás (Szent Léleknek az Atyától és Fiútól való származtatása), amelyet a nyugati kereszténység a Hispániában elterjedt késői arianizmus ellen harcolva – a Szentírás tanításától (Jn 15,26) és a nika–konstantinápolyi hitvallástól eltérve – alkotott meg az 547. és 589. évi toledói zsinaton. Ezt a tant azután a frank birodalomban is elfogadta a 809. évi aacheni zsinat, de Róma hivatalosan csak 1014-ben tette magáévá, mégpedig II. Henrik nyugat-római császár nyomására. Másik dogmatikai eltérés volt a Purgatórium tana, melyet Dialogus Gergely pápa (590–604) fogalmazott meg, de a keleti kereszténység – jóllehet I. Gergelyt szentként tiszteli – mint szentírási és hagyományi alapot nélkülöző tanítást, nem ismeri el. A keleti ortodoxia is imádkozik az elhunytak lelkiüdvéért, azonban az üdvözülés, megigazulás kérdését sohasem kezelte olyan adminisztratív, könyvelésszerű módon, mint a Luther előtti nyugati kereszténység. A lényegesebb *istentiszteleti* különbségek közé tartozik az, hogy az Eucharisziában Keleten a kovászos, Nyugaton pedig a kovásztalan kenyeret (ostyát) használták, és hogy Nyugaton bevezették az egy szín alatti úrvacsoraosztás gyakorlatát. Továbbá Keleten kezdettől fogva minden nép a maga nyelvén véghezvethette egyházi szertartásait, Nyugaton pedig a II. vatikáni zsinatig a latin volt a kizárólagos liturgikus nyelv. *Egyházfegyelmi* különbségek közé tartozott és tartozik egyebek közt az, hogy az ortodoxia tiltja a negyedik házasságot és a szombati böjtöt. A későbbiek során Nyugaton VII. Gergely pápa (1073–1085) bevezette a kötelező papi nőtleniséget, és a további századokban roppant módon elszaporodtak a különböző szerzetes rendek. Ezzel szemben Keleten a papi cölibátus ma is fakultatív, csak

a püspököknek kötelező 692 óta, szerzetes rend pedig a IV. század óta ma is csak egy van.

d) Egyházzervezeti, egyházipolitikai okok

Az Apostolok Cselekedetei, az egyháztörténelem és a kánonok tanúsága szerint, az apostolok hithirdetése nyomán helyi egyházak alakultak, amelyeket a közös hit és a kölcsönös szolidaritás kapcsolt össze, de belső igazgatásokban *egymástól függetlenek* voltak. Általában minden városi egyház élén püspök állt, s a nagyobb, jelentősebb városok püspökei bizonyos *tiszteletbeli* elsőséget élveztek. A nagyobb közigazgatási területek (pl. provinciák) helyi egyházait érintő kérdéseket a *helyi zsinatok* tárgyalták meg, az egyetemes egyházat foglalkoztató nagyobb horderejű problémák megvitatására pedig – a kereszténység emancipációja után – *egyetemes zsinatok* ültek össze. Ez az egyházzervezeti és egyházkormányzati rendszer Keleten *maig fennmaradt*. Nyugaton azonban az egyházzervezet másként fejlődött ki: *egyeduralmi forma* jött létre. Ez abból adódott, hogy ott – Kelettel ellentétben – megszűnt a központi császári hatalom, s egyedül a római püspök, a pápa testesített meg bizonyos központi egységet, ő lett a nyugat-európai szellemi és politikai élet egyetlen központja, majd a keresztény Nyugat abszolút ura. A pápai egyeduralom kialakulásában része volt annak is, hogy az egész keresztény Nyugaton nem volt olyan város, amely vetekedhetett volna Róma történelmi, politikai, közigazgatási, kulturális tekintélyével. Ezt a helyzeti előnyét Róma azzal tetézte, hogy kifejlesztette Péter apostol abszolút elsőségének a doktrínáját, akit a római egyház kizárólagos alapítójának is tekintett. Azonkívül napfényre hozott egy „Donatio Constantini” néven ismert, most már köztudomásúan hamisított okmányt, mely szerint Nagy Konstantin, amikor a birodalom fővárosát Bizáncba helyezte át, Róma városát püspökének, a pápának a gondjaira bízta volna.

A Keleti Egyháznak azonban nem volt különösebb érzéke sem Péter apostol különleges kiváltságához, sem ahhoz a feltételezéshez, hogy kizárólag ő alapította volna Róma egyházát, s így a pápák, mint az ő kizárólagos utódai, az egyetemes egyház monarchikus kormányzói. A keresztény Kelet egyáltalán *nem vette figyelembe*, hogy valamely helyi egyházat *apostol alapította-e* vagy netán valamelyik tanítványa. Ugyanis – ellentétben a Nyugattal –, Keleten tucatjával vannak apostoli alapítású egyházak, hogy ne is szóljunk például a *jeruzsálemiről*, amelyet Jézus alapított összes apostolaival együtt. Keleten tehát csak a *tiszteletbeli* elsőség elve érvényesült, mégpedig azon az alapon, hogy valamely püspöki székhely mint város milyen szerepet tölt be a birodalmi *közigazgatásban, politikában, kultúrában*. Világosan fejezi ki ezt az álláspontot a 451. évi IV. egyetemes zsinat 17. és a 692. évi trullloszi Quinisexta egyetemes zsinat 38. kánonja: „... ha császári hatalomból létesült egy város, vagy ezután létesülne, az *egyházi dolgok rendje a politikai és polgári formákat kövesse*”. Ezen az alapon jutott kiváltságos kánoni helyzetbe a konstantinápolyi egyház is. Nem azért, mert a hagyomány szerint András apostol alapította, hanem mert birodalmi főváros lett. A 381. évi II. egyetemes zsinat 3. kánonja ezt így fejezi ki: „Konstantinápoly püspökéé legyen a *tiszteletbeli* elsőség Róma püspöke után, mivel az (ti. Konstantiná-

poly): *Új Róma*.” A IV. egyetemes zsinat 28. kánonja pedig egyebek közt így rendelkezik: „... a százötven legistenfélőbb püspök (ti. a II. egyetemes zsinati atyák *B. F.*) egyenlő előjogokat juttatott Új Róma legszentebb trónusának, helyesen ítélve, hogy azt a várost, amely *császársággal és szenátussal* tiszteltetett meg és a régi császári Rómával egyenlő előjogokat élvez, az egyházi dolgokban is ahhoz hasonlóan kell felmagasztalni...” Ez lett az alapja a legtekintélyesebb püspöki székhelyek ún. „pentarchiájának”: Róma, Konstantinápoly, Alexandria, Antióchia és Jeruzsálem”. Szembe lehet helyezni ezzel a keleti kánoni szemlélettel a *római püspöki hatalom nyugati szemlélet szerinti fejlődését*, kezdve az első három keresztény században követett alapelvtől, miszerint minden helyi egyháznak egységben kell lennie a római egyházzal egészen az 1917-ben publikált Codex Iuris Canonici 218. kánonjáig, amely kimondja, hogy „a római főpap, mint Szent Péter utóda a primátusban, nemcsak a tiszteletbeli elsőség birtokosa, hanem a *legfőbb és teljes juriszdikcióval* rendelkezik az egész Egyház felett, mind a hitre és erkölcsre, mind pedig az egyházi fegyelemre vonatkozó kérdésekben.”

Mint láttuk, az a–c) pontokban felsorolt különbözőségeket, ellentéteket mellett is a Római és a Bizánci Egyház évszázadokon át békében élt együtt. Így az egyházszakadásban a *d) pontban* ismertetett kánoni, ekkleziológiai szemléletek közti ellentétnek nagyobb szerepe volt, mint a többieknek együttvéve.

Lássuk tehát, *hogyan zajlott le ezek után a nagy egyházszakadás*. I. Miklós pápa (858–867) megkísérelte érvényesíteni Keleten is a Nyugaton kivívott hatalmát, vállalkozva a döntőbíró szerepére az Ignátiosz és Fótiosz konstantinápolyi patriarchák körül támadt belső viszályban. Minthogy azonban a nézeteltérés nem maguk a patriarchák között keletkezett, hanem abban a császár mindenkor akarata érvényesült, Miklós pápa beavatkozása eredménytelen maradt, csupán egy *rövid ideig tartó egyházszakadást* vonva maga után. Ezt követte a IX. században a *Bolgár Egyház hovatartozása* körüli vita Róma és Konstantinápoly között, amelyből az utóbbi került ki győztesen. Egy évszázadig tartó egyházi béke után IV. Sergius pápa (1009–1012) megküldte II. Szezgiosz konstantinápolyi patriarchának (999–1019) pápai megválasztása alkalmával megszerkesztett szokásos hitnyilatkozatát, amely már magában foglalta a „*Filioque*”-t is, mire a patriarcha a pápa nevét, mint eretnekét, törölte a liturgikus kommemorálásból. Amikor a XI. század közepén a normannok arra kényszerítették a Dél-Itáliában ősidők óta élő görögöket, hogy alkalmazkodjanak a *latin* egyházi szokásokhoz, válaszul I. Keruláriosz Mihály konstantinápolyi patriarcha is megkövetelte a bizánci fővárosban lakó latinoktól, hogy ők viszont a görög egyházi szokásokat kövessék. Miután pedig azok azt megtagadták, a patriarcha 1052-ben bezáratta templomaikat.

Mihály patriarcha hamarosan engedékenyebb lett és *tárgyalásokat* indítványozott IX. Leó pápának. A római egyházfő erre 1054-ben delegációt küldött Konstantinápolyba a merev és intoleráns Humbertus bíboros vezetésével, aki egyébként a Bizánca vitt pápai levelet is fogalmazta. A rendkívül barátságatlan hangú levél egyebek közt a *pápa abszolút felsőbbségének* elismeré-

sét is követelte. Közben IX. Leó meghalt, ezért Mihály patriarcha már nem volt hajlandó a római követekkel további tárgyalásokat folytatni. Amint az várható volt, Humbertus akkor végképp elvesztette türelmét, és 1054. július 16-án letette a Hagia Szofia patriarchai katedrális oltárasztalára a Keruláriosz Mihály és hívei kiközösítéséről szóló bullát, amely egyebek közt azt is felrótta a bizánciaknak, hogy a hitvallásból kihagyják a „*Filioque*”-t. Humbertus ezután minden további nélkül visszatért Rómába, Mihály patriarcha pedig egybehívta a konstantinápolyi helyi zsinatot, amely egyházi átokkal sújtotta a kiközösítési okmányt, valamint annak megszerkesztőit és elfogadóit. Ezt a zsinati határozatot magukévá tették a többi keleti patriarchák is, s ezzel végbe ment a nagy egyházszakadás.

Sikertelen újraegyesülési kísérletek

Tévedés volna azt gondolni, hogy a keleti és a nyugati keresztények örültek az egyházszakadásnak, mert így megszabadultak egymástól. Akik a szikzmát egyáltalán érzékelné tudták, inkább abban reménykedtek, hogy *hamarosan helyreáll* az egyházi egység. Ebben azonban tévedtek, mert a keleti keresztények az egyházi egységet demokratikus, a nyugatiak pedig *monarchikus* formájúnak, Róma központúnak képzelték.

Sajnálatos módon, leginkább a *keresztes hadjáratok* tették véglegessé, sőt el is mélyítették az egyházszakadást. Az első keresztes hadjárat során a keresztesek 1098-ban felszabadították Antióchiát, 1099-ben pedig Jeruzsálemet. Ennek ortodox szempontból az volt a negatív következménye, hogy mindkét városban elűzték a legitím görög patriarchát, és *latin patriarchát* ültettek a helyébe. Amikor pedig Szaladin egyiptomi szultán 1187-ben visszafoglalta a Szentföldet, attól kezdve mindkét városban egy-egy görög és latin patriarcha székelt, és ez a kettősség végképp elrontotta a helyzetet.

Még nagyobb baj következett be 1204-ben, amikor a IV. keresztes hadjárat velenceiektől megvesztegetett frank lovagjai a kitűzött cél, Egyiptom helyett Konstantinápolyt foglalták el, és ott a keresztes vitézek dúltak, raboltak, szentségtöréseket követek el. A frankok ezután az általuk elfoglalt bizánci területeken *latin királyságokat* létesítettek, amelyek azonban rövid életűnek bizonyultak. Az történt közben, hogy a bizánci császár és a patriarcha Konstantinápolyból a kisázsiai Nikeába kényszerült menekülni. Az eredeti rend csak akkor állt helyre, amikor 1261-ben Paleologosz Mihály császár visszafoglalta Konstantinápolyt

Bizáncot tehát két oldalról érték támadások: Kelet felől a törökök hódítottak el tőle folyamatosan kisebb-nagyobb területeket, Nyugat felől pedig a keresztény népek tették ugyanazt. Eközben Róma *két egyházegyesítő zsinatot* hívott össze: 1215-ben Lateránban és 1274-ben Lyonban. Mindkettő kudarcra végződött: a *lateráni* azért, mert a keleti patriarchátusokat nem a legális görög, hanem a latin patriarchák képviselték, akik mögött nem álltak hívő tömegek, a *lyoni* pedig, – amelyet Paleologosz Mihály császár kezdeményezett –, azért bukkant meg, mert áthidalhatatlan problémák merültek fel a „*Filioque*”, valamint egyéb, juriszdikciós és disziplináris kérdések körül.

A következő újraegyesítési kísérlet a XV. század első felében ment végbe, némileg engedékenyebb légkörben. Ugyanis a pápák hatalmát akkor már megcsapta a Reformáció előszele, amely az 1431–1439. évi ellenzéki bázeli zsinat formájában jelentkezett, Konstantinápolyt pedig egyre közelebbről fenyegette a török veszedelem, és ezért – Rómán keresztül – remélt katonai segítséget a nyugati országoktól az iszlám hadak ellen. Ilyen előjelek közepette hívta meg IV. Jenő pápa 1438-ban az itáliai *Ferrarába* közös egyesítő zsinatra az ortodoxokat. Bizánci részről a legmagasabb szintű képviselő érkezett: VIII. János császár és II. József patriarcha. Rajtuk kívül több más helyi ortodox egyház is delegált főpapi küldöttségeket, úgyhogy tekintélyes számú ortodox képviselő jelent meg a zsinaton, amelyet a pápa 1439 elején Ferrarából *Firenzébe* helyezett át.

A zsinat hosszas viták során igyekezett feloldani a görög és a latin teológia közti ellentéteket, mérsékelt eredménnyel. Ugyanis az ortodoxokra bénítóan hatott, hogy voltaképpen ki voltak szolgáltatva a latinoknak, mert tőlük vártak katonai segítséget a törökök ellen, erre pedig csak a pápának való behódolás esetén volt kilátásuk. Úgy is fogalmazta meg a zsinat az egyház újraegyesítéséről szóló okmányt, hogy abban Róma úgyszólván minden elfogadtatott az ortodoxokkal, amit csak akart, kezdve a „Filioque”-től egészen a pápai primátusig. (A „Filioque” mégsem került be az ortodox hitvallásba, hanem azt az ortodoxok csak mint hittanítást fogadták el.)

Az 1439. július 6-án aláírt egyesítő okirat, mint *pápai bulla* maradt meg, elején a pápa nevével. Az aláírók között 70 nyugati és 16 keleti főpap neve szerepelt, ami a jelenlevő ortodox főpapok többségét jelentette. II. József patriarcha az okmányt nem írhatta alá, mert időközben meghalt. Helyette Mamasz Gergely protoszinkellosz látta el kézjegyével. Márk efezusi metropolita, aki az Antióchiai Patriarcátust képviselte, nem volt hajlandó az uniót aláírni, helyette Iszidorosz moszkvai metropolita írta alá. A Grúz Egyház küldöttei pedig megszöktek Firenzéből.

Mínhogy ezt az uniót inkább politikai, mintsem vallási tényezők motiválták, a pápa pedig abban a tévhitben volt, hogy Keleten korlátlan ceszaropapizmus érvényesül, tehát elegendő a császár aláírása, az ily módon kikényszerített egyesülés *értelemszerűen összeomlott*. Konstantinápoly papsága és népe az egyesülést elvetette, Iszidorosz moszkvai és Visszarion nikeai metropolitát pedig a nép kiűzte egyházából. Mindketten Rómába menekültek, és ott bíborosok lettek. Az alexandriai, antióchiai és jeruzsálemi patriarcha 1443-ban Jeruzsálemben *ellenzsinatot* tartott, amely a ferrara–firenzei uniót semmísnek mondta ki. Persze, a remélt katonai segítség is elmaradt, s így 1453. május 29-én a törökök 52 napi ostrom után elfoglalták Konstantinápolyt. A város falain harcolva esett el az uniót aláíró VIII. János fia, XI. Konstantin, az utolsó bizánci császár.

Egyoldalúan sikeres uniók

A sikertelen újraegyesítési kísérletek után Róma részéről néhány olyan egyesítési akció következett, amely számára sikeresnek bizonyult, bár tárgyilagosan mérlegelve a dolgot, ezek az uniók Rómának nem hoztak

annyi hasznot, amekkora kárt okoztak az ortodoxiának, valamint a további egységtörekvéseknek. Miként az előző fejezeteket, ezt is nagyon vázlatosra kell fognunk, úgyelve a fejezetek közti arányokra.² Mindenekelőtt arra kell felhívni a figyelmet, hogy miként a korábbi, sikertelen római egyesítési kísérletek, ezen a Róma szempontjából eredményesen zárult uniók is mindig olyan helyeken és időszakokban jöttek létre, ahol és amikor az Ortodox Egyház *kiszolgáltató helyzetben* volt. Sőt, a közép- és kelet-európai uniók olyan körülmények között mentek végbe, hogy azokat nem az iszlám hódítástól való félelem segítette elő, hanem közvetlenül az erősen római orientációjú politikai hatalom.

Az első nagy uniós esemény a XVI. század végén zajlott le a nagy *lengyel–litván birodalom* területén, amely magában foglalta az ortodoxok lakta Ukrajna és Beloruszia egy részét is. Ez az unió III. Zsigmond lengyel király nevéhez fűződik, akinek a támogatásával a jezsuitáknak sikerült megnyerni Róma számára néhány ortodox hierarchiát, köztük Mihail kijevi metropolitát is. Így tehát 1594-ben szerkesztettek egy uniós hitvallást, és azt két aposztata ortodox püspök vitte el Rómába VIII. Kelemen pápának, aki cserébe hozzájárult ahhoz, hogy akik hajlandók csatlakozni Rómához, megtarthatják keleti szertartásaikat és szokásaikat. Az így létrejött egyezés alapján ült össze *Bresztben* az egyesítő zsinat, hogy az uniót szentesítse, ami 1596. október 6-án meg is történt. Közben a hithű ortodoxok a keleti ortodox patriarchához fordultak segítségért, amire az ottani török uralom miatt vajmi kevés kilátás volt. A patriarchák csupán annyit tehettek, hogy a konstantinápolyi Nikiforosz Katakuzinosz archimandritát, az alexandriai pedig Kyrillosz Lukarisz archimandritát küldte ki a breszti zsinatra megvédeni az ortodoxiát. (Az utóbbi később alexandriai, majd konstantinápolyi patriarcha lett, végül 1638-ban vértanúságot szenvedett a törököktől.) A két görög pap kemény ellenállása nyomán a breszti zsinat kettészakadt: a hithű ortodox többség az unió ellen foglalt állást, a pápa–barát kisebbség pedig kimondta az egyesülést Rómával. Zsigmond király természetesen az utóbbiak állásfoglalását hagyta jóvá, az ortodoxok ellen pedig kíméletlen üldözés kezdődött, melynek során Nikiforosz Katakuzinosz is – idegen létére – börtönbe került és ott éhen halt, Kyrillosz Lukarisz pedig menekülni kényszerült. (Ezen a zsinaton nevezték el először a Rómával egyesülteket unitusoknak, uniáltaknak, később pedig görög egyesültekné, vagy görög katolikusoknak.)

Zsigmond király megpróbálta kiterjeszteni az uniót *Oroszországra* is. Előbb 1604-ben, felhasználva ehhez egy „ál-Dimitrij” néven ismert kalandor szerzetest, aki a Rurik dinasztia utolsó, elhunyt leszármazottjához való hasonlósága révén rövid időre elfoglalta a moszkvai trónt. Ennek megöletése után Zsigmond 1607-ben hadjáratot indított Oroszország ellen, elfoglalta Moszkvát, és rákényszerítette az oroszokra a római uniót. Ez azonban nem bizonyult tartósnak, mert 1613-ban Romanov Mihály foglalta el a cári trónt, és véget vetett az oroszok egyházi uniójának.

A történelmi *Magyarországon* bizonyos uniós törekvések már a XIV. században mutatkoztak, de csak jóval később, a XVII. században aratott az unió nagyobb és tartósabb sikereket, amikor a jezsuiták a Habsburgok

hathatós támogatásával kezdték meg jól megszervezett propagadájukat.

A magyarországi unió – a középkori magyar jellegű ortodoxia háttérbe szorulása után – két nemzetiségi kisebbségnél ment végbe: a *ruszinoknál* és a *románoknál*. Mindkét nemzetiség, egyházával együtt, hasonló képet mutatott: a szilárd egyházi szervezet és a képzett papság hiányát, valamint a politikai jogfosztottságot. Érthető, hogy így az unió, a Rómához való tartozás kilátása a jobbágysorban tengődő ortodox papság körében termékeny talajra talált, mert az ortodox papoknak az unió propaganda a római katolikus klérusával egyenlő jogokat ígért. Az ortodox hívő nép, amely az uniótól semmit sem várt, de nem is nagyon értette, hogy mi az, ösztönösen jobban ragaszkodott az ortodoxiához.

Az *ungvári unió* néven ismert kárpátaljai *ruszin* uniót 1646. április 24-én Ungváron írta alá Parthén Rostosinszkij szerzetes 63 pappal együtt. Az aláírás feltételei hasonlóak voltak a breszti unió feltételeihez, különösen abban a tekintetben, hogy a keleti rítus (szertartások és fegyelmi rend) változatlan marad. Hozzájárult még az, hogy az uniót püspököket a papok szinódusa választja, a pápa pedig megerősíti, valamint az is, hogy az egyesült papok elnyerik a magyarországi latin papság mentességeit és kiváltságait. Nem sokkal később, 1655-ben további kárpátaljai *ruszin* papok és szerzetesek is csatlakoztak Rómához, Parthén pedig munkácsi görög katolikus püspök lett.

A Habsburg fennhatóságon kívül élő *máramarosi* *ruszinok* továbbra is megmaradtak ortodox hitükben addig, amíg a Habsburg uralom alá nem kerültek a XVII. század végén. Megfelelő propaganda után, 1721-ben ők is elfogadták a római uniót.

Az erdélyi *románok* uniója, – amely *gyulafehérvári unió* néven ismeretes –, a *ruszinok*éval hasonló előfeltételekből indult ki. Hozzá kell tennünk, hogy az erdélyi fejedelemség korábban kialakult „három nemzet, négy vallás” rendszere (magyar, székely és szász, illetve római katolikus, református, evangélikus és unitárius) az egyre nagyobb számban ugyanott élő ortodox románokat sem nemzetiségileg, sem vallásilag nem érintette. A többiek vallásszabadságát kimondó 1568. évi tordai országgyűlés is megfedkezett róluk. Csupán az 1653. évi erdélyi törvénykönyv, az *Approbatæ Constitutiones* szabályozta közjogi helyzetüket, mint megtűrtéket. („Noha az oláh natio az hazában sem a státusok közé nem számláltatott, sem a vallások, nem recepta religiók közül való; mindazonáltal, propter regni emolumentum, miglen patiáltatnak, az oláh egyházi rendek ehhez tartásák magokat:...” és következőkkel a megálázó rendelkezések.)

Amikor Erdély 1688-ban a Habsburgok uralma alá került, máris megindult az unió propaganda, ugyanazzal a kecsegtető ígérettel, hogy az egyesült papság elnyeri a római katolikus klérussal egyenlő jogokat, megtartva keleti rítusát. Az unióra Atanasie gyulafehérvári metropolita vállalkozott, akit 1698 januárjában a bukaresti ortodox katedrálisban szenteltek föl, és aki ugyanakkor hűséget fogadott Teodosie havasalföldi ortodox metropolitának. Ugyanaz év októberében Atanasie zsinatot hívott össze Gyulafehérvárra, ahol október 7-én kihirdette a Rómával ilyen kikötésekkel kötött uniót: az uniót papság; a naptár, a typon, az ünnepek és a bűnök érintet-

lenül keletiek maradnak; Atanasie metropolita élete végéig megtartja szolgálati helyét, utódait pedig a helyi zsinat választja, a karlócai szerb ortodox metropolita szenteli fel, és a pápa erősíti meg. Ezeket a naív feltételeket Atanasie a bécsi udvar nyomására hamarosan visszavonta, és 1701-ben olyan nyilatkozatot írt alá, mely szerint megszakítja minden kapcsolatát a Havasalföldi Ortodox Egyházzal, alávétve magát az esztergomi érseknek; a pápát az egész Egyház fejének ismeri el; elfogadja a Purgatórium tanát; az Eucharisziát ostyával végzi és végezteti; elfogadja a „Filioque” dogmáját.

Ez az egyesülés is – akárcsak egy századdal korábban Lengyelországban – anomáliákat és zűrzavart idézett elő a papság és a hívek körében. Az egyesülést el nem fogadó ortodox románok a karlócai szerb metropolita joghatósága alatt kerestek menedéket, és ott is maradtak másfél évszázadig: 1864-ig, amikor alkalmuk nyílt újraszervezni Erdélyben a Román Ortodox Egyházat.

A *ruszinokkal* és *románokkal* együtt uniót kötötték még található *magyar*, illetve elmagyarosodott ortodoxok is, ami annál is könnyebben ment végbe, mivel ők így közös hitre jutottak az ország népességének többségét kitevő katolikus magyarokkal.

A Magyarországon 1690-ben és azután megtelepedett *szerb* ortodoxok kedvezőbb helyzetben voltak más nemzetiségű hittestvéreiknél, mivel jogaikat kezdettől fogva különféle császári diplomák biztosították. Mindazonáltal az unió propagandát kezdetben ők sem kerülték el: 1713-ban Martinovics János aradi szerb püspök alá írta az egyesülést, azonban utóda, Jovánovics Vince visszatértette uniót papjait és híveit az ortodoxiába. Az unió sikerelensége a szerbek között annak is volt tulajdonítható, hogy nagyrészt az ország déli határszélein telepedtek le, és ott – mint „szerb granicsárok” – határőrségi szolgálatot láttak el a török birodalommal szemben. Amikor tehát a XVIII. század derekán a határmenti szerbek – egyebek közt az unió propaganda miatt – otthagyták őrhelyeiket, csoportosan Oroszországba kezdtek kivándorolni, Mária Terézia 1751-ben külön pátenssel biztosította szerb ortodox alattvalóit az irántuk táplált jóindulatáról, és ígéretet tett, hogy a jövőben nem engedi meg köztük az unió propagandát. Ettől kezdve hazánkban a szerb ortodoxia, konkrétan a karlócai metropolia lett nemzeti-ségre való tekintet nélkül az országban élő összes ortodoxok menszára és szilárd bázisa.

Közel-Keleten az ortodoxok között folytatott unió akciók a viszonylag legnagyobb eredményeket *Szíriában* tudták felmutatni. Ugyanis XIV. Benedek pápa, kihasználva az Antióchiai Patriarchátusban ismételt felmerülő belső viszályokat, 1744-ben rábírta a szíriai és libanoni ortodox papság és hívek egy részét a Rómához való csatlakozásra. Ezekből, valamint a Jeruzsálemi és az Alexandriai Patriarchátusból kivált unitásokból alakult meg azután az arab nyelvű uniót Melchita Patriarchátus, amelynek joghatósága kiterjed tehát Szíriára, Libanonra, Irakra, Palesztinára és Egyiptomra.

Az unió *legújabb történetéhez* tartozik, hogy századunk elején megkezdődött Kárpátalján a *ruszin görög katolikusok visszaáramlása az ortodoxiába*. Ennek emléke fennmaradt az 1913–14. évi máramarosi perben, melynek eredményeként 189 vádlottból 94-et ítélték szabadságvesztésre, lényegében az ortodoxiába való vissza-

térés miatt. A visszaáramlás nem szűnt meg az I. világháború utáni Csehszlovákiában sem, úgyhogy Kárpátalján és Kelet-Szlovákiában a Görög Katolikus Egyház mellett megszerveződött az Ortodox Egyház is.

A II. világháború utáni években már nemcsak Csehszlovákiában, hanem Lengyelországban, Romániában és a Szovjetunióban is teljes mértékben *felszámolták az uniót*, jobbra hatalmi szóval. Érdekes módon, Jugoszláviában és Bulgáriában ez nem történt meg; valószínűleg azért, mert ezekben az országokban a görög katolikusok lélekszáma olyan csekély, hogy nem volt érdemes az adott helyzetet megbolygatni. Úgyszintén hazánkban sem merült fel az unitusok visszatérésének gondolata, vélhetően éppen ellenkező okból: mert nálunk viszont a görög katolikusok lélekszáma mintegy hatszorosa az ortodoxokénak, akiknek nem volt – mint ahogy most sincs – közös egyházi szervezetük, amelyhez hozzá lehetett volna őket csatolni.

Az 1989–1990. években végbement közép- és kelet-európai *politikai rendszerváltozások* nyomán újraéledt az ukrán, belorusz, román, ruszin és egyéb unionizmus, ami – mondanunk sem kell – szintén nem folyt le vesztegetések és atrocitások nélkül.

A jelenlegi helyzetről elmondható, hogy az öt évtizeddel ezelőtt az ortodoxiába visszatért unitusok nem tértek vissza újra maradéktalanul az unióba. Arra pedig nem tudunk példát, hogy az eredetileg is ortodoxok most csatlakoztak volna nagyobb számban az unióhoz.

Vélemények a római unióról

Eddig a római uniónak szinte kizárólag a többé-kevésbé közismert történelmi oldalával foglalkoztunk, szándékunk és meggyőződésünk szerint tárgyilagosan. Ideje tehát áttekintenünk a vele kapcsolatos *szubjektívebb állásfoglalásokat* is, ahogyan azok a több évszázados tapasztalatok alapján kialakultak. Ezeket a szubjektívebb állásfoglalásokat azért nevezzük így, mivel *három érdekelt fél* véleményét kell megvilágítanunk, melyek közül mindegyik önállóan, a maga szemszögéből alakította ki véleményét, tehát azok szükségszerűen eltérhetnek egymástól. A *három érdekelt fél: Róma*, amely az uniót kezdeményezte és létrehozta, maguk az *uniáltak*, akik keleti rítusuk megőrzése mellett római légkörben, latin szellemenben élnek, valamint az *ortodoxok*, akik vitathatatlanul az unió egyedüli vesztesei, viszont hívei a keresztény egységnek.

Róma állásfoglalásának ismertetésénél nem vehetjük figyelembe egyfelől az egyes római katolikus körök – szerencsére egyre ritkábban tapasztalható – felsebbrendű, lekicsinylő magatartását unitus testvéreikkel szemben, másfelől mellőznünk kell azoknak az ortodox teológiai és egyházpolitikai nézeteknek objektív tényként való a priori elfogadását is, melyek szerint az unió nem egyéb, mint Róma hatalmi törekvéseinek egyik megvalósítási formája. El kell tehát – legalább feltételesen – fogadnunk, hogy Rómának az unióval mindenkor csak az volt az egyedüli célja, hogy általa visszaállítsa a megbomlott keresztény egységet. Ugyanakkor alapvető dokumentumnak ebben a vonatkozásban a legilletékesebb és legaktuálisabb katolikus egyházi testület, a *II. vatikáni zsinat*

állásfoglalását kell tekintenünk, amelyet külön zsinati dekrétum öriz: *Decretum de Ecclesiis orientaliibus catholicis*.³

A dekrétum bevezető részében *nyilatkozat* olvasható, mely szerint a Római Katolikus Egyház nagyra becsüli az uniált keleti egyházak intézményeit, szertartásait, egyházi hagyományait és keresztény életének fegyelmi rendjét, amelyeket a zsinat az Egyetemes Egyház Istentől kinyilatkoztatott, osztatlan örökségének tart.

„*A részegyházakról, vagyis a rítusokról*” című fejezetben a dekrétum kifejti, hogy a rítus fogalmát tágabb értelemben használja, és azon a liturgiát, az egyházfegyelmet és a szellemi örökséget érti. Hangsúlyozza továbbá, hogy a rítusok változatossága nem árt az Egyház egységének, és hogy a részegyházak (rítusok) egyenlő rangúak, ugyanazon jogaik és kötelezettségeik vannak „a római pápa irányítása alatt”.

„*A keleti egyházak szellemi örökségének megőrzéséről*” szóló fejezet meglehetősen általánosító rendelkezéseket tartalmaz. Elismeri ugyan, hogy a keleti egyházak milyen jelentős szolgálatokat tettek az Egyetemes Egyháznak, a továbbiakban azonban csak általánosságban szól arról, hogy az uniált keleti egyházaknak joguk és kötelességük, hogy „saját jogrendszerük szerint kormányozzák magukat”, továbbá biztosítja őket arról, hogy „törvényes liturgiái szertartásaikat és fegyelmi rendjüket mindenkor megtarthatják”. Ismerjék meg minél jobban a saját hagyományaikat, és vigyék át azokat a gyakorlatba. Ha pedig azoktól eltértek volna, igyekezzenek visszatérni hozzájuk. Ajánlja a dekrétum a latin papságnak is, hogy ha érintkezésbe kerül a keleti uniáltakkal, tanulja meg a keleti hagyományokat és támogassa azok ápolását.

„*A keleti patriarchákról*” címet viselő fejezetben a zsinat megállapítja, hogy a patriarchai rang ősidők óta élt az Egyházban, és hogy a keleti (uniált) patriarchának teljes fokú juriszdikciójuk van a területükön vagy a rítusukon belül, „természetesen a római pápa főiségének sérelme nélkül”. Ha a századok folyamán tekintélyük netán csorbát szenvedett volna, helyre kell állítani jogait és kiváltságait, „amelyek Kelet és Nyugat egysége idejében már érvényben voltak, még ha valamelyest alkalmazni is kell őket a mai viszonyokhoz”. Hangsúlyozza továbbá, hogy ezen a téren is „megmarad azonban a római pápa elidegeníthetetlen joga az egyes esetekben való közbelépésre”. Végül leszögezi, hogy új unitus patriarchátusok is létesíthetők, s ez fenn van tartva az egyetemes zsinatnak, vagy a római pápának.

„*A szentségekre vonatkozó szabályok*” fejezetében az újdonság az, hogy a zsinat felújítja az ősi keleti gyakorlatot, mely szerint az uniált keleti egyházakban a papok szolgáltatják ki a bérmálás szentségét a patriarcha vagy a püspök által megáldott chrizmával. Ezt a szentséget – akár a keresztséggel együtt, akár külön – kiszolgáltathatják bármilyen rítusú híveknek. Megemlítendő még a dekrétumnak az a passzusa, mely szerint a zsinat kívánatosnak jelenti ki az „állandó szerpapság” (diakonátus) intézményének visszaállítását, amely intézmény latin hatásra az uniált keleti egyházakban is szinte teljesen feledésbe merült.

„*Az istentiszteletről*” szóló fejezet a különböző ünnepek időpontjainak és időtartamának felsorolásán kívül arra emlékezteti az uniált keleti papokat, szerzeteseket és

híveket, hogy tartsák be a keleti liturgikus fegyelmet, majd körvonalazza az uniált patriarchák jogait a liturgi-
kus nyelvhasználattal kapcsolatosan.

Az utolsó fejezet „Érintkezés a különvált egyházakhoz tartozó testvérekkel” címet viseli és inkább az ökumenizmusról szóló zsinati határozat tárgyköréhez tartozik. Rendelkezései közül megemlítjük az uniált keleti egyházakhoz szóló ösztönzést, hogy ápolják az összes keresztények egységét, főként a keletiekét, az ökumenizmusról szóló zsinati határozat elvei szerint.”

Ha az unitusok önszemléletét, helyzetük, rendeltetésük, céljaik saját értékelését vizsgáljuk, erről négy kategóriát állíthatunk fel.

Az első kategóriát azok alkotják, akik ortodox környezetben elenyésző kisebbséget képeznek (Görögországban, Bulgáriában, Jugoszláviában stb.). Ezek még mindig abban az illúzióban élnek, hogy az unió összekötő hidat jelent a nyugati és a keleti kereszténység között. Vélt igazuk tudatában tehát *harcos prozelitizmust* igyekeznek kifejteni az ortodoxok körében, ám a sikernek egyre halványuló kilátásával. Ezzel a kategóriával tehát, mint elszigetelt és extrém jelenséggel, nem tartjuk szükségesnek most részletesebben foglalkozni.

A második kategóriához az egyszerű, tájékozatlan hívek tartoznak, s ezek adják a túlnyomó többséget. Ezek az unitusok – amellet, hogy tiszteletre méltó, ösztönözhető *ragaszkodást* tanúsítanak rítusuk iránt és hangoztatják „grékus” voltukat –, az unió állapotát, annak valamennyi elváltozásával együtt, *eredeti, ősi szituációnak* tekintik, s ebből a pozícióból az ortodoxokat skizmatikusoknak tartják, akik „elszakadtak Rómától”. Számukra az elsődleges állapot a Rómához való tartozás, beleértve a „Filioque”-t, a Purgatóriumot, Mária szeplőtelen fogantatását, a pápa abszolút uralmát és tévedhetetlenségét, a Jézus-szíve kultuszát, a csendes miséket, a szentségimádást és általában mindazokat a nyugati tanításokat, szabályokat és szokásokat, amelyeket az uniálás óta Rómától átvettek. Ezzel szemben az ortodoxia számukra valamilyen másodlagos szituáció. Arról nem tudnak és nem is akarnak tudni, hogy őseik egykor – uniálás előtt – szintén ortodoxok voltak és nem tartoztak a pápa fennhatósága alá, hanem ugyanolyan egyházi szervezetük, tanításuk és szokásaik voltak, mint a mai „szakadár” ortodoxoknak.

A harmadik kategória azokból a képzett papokból és értelmiségiekből áll, akik tisztában vannak ugyan az unió történetével, valamint azokkal a veszteségekkel, amelyek az uniáltakat a keleti lelkiség tekintetében érték, mégis *makacsul ragaszkodnak* az unió kialakult formájához és Róma nimbuszához. A tudatlanabb hívekre való hatás kedvéért időnként ők is hangoztatják „grékus” mivoltukat, ez azonban inkább csak semmitmondó szövegekben, valamint sokadrendű rítusbeli kérdések feszegetésében jut kifejezésre. Ennek a kategóriának a tekintélye a II. vatikáni zsinat óta lényegesen megcsappant, hiszen a zsinat világosan kiállt a keleti tradíciók és szokások ápolása mellett. Ezeknek az uniáltaknak az *identitás-zavara* még a II. vatikáni zsinat előtt, a latin teológiákon folytatott tanulmányaik alatt alakulhatott ki, ahol elkápráztatta őket a Római Egyház monumentális nagysága, hatalma, gazdagsága, tökéletes szervezettsége, valamint a Péter-pápa axiómaszerű abszolút primátusa.

Ezek az unitusok egyáltalán nem bánják, ha a körülmények (házasságkötés, keresztelés) átcsúsztatják őket vagy gyermekeiket a latin rítusba.

Végül a *negyedik kategóriát* azok a főleg melchita és magyar unitusok alkotják, akik már a II. vatikáni zsinat előtt döbbsentek rá a teljes *ellatinizálódás* veszélyére, és vállalták az akkor még népszerűtlen szerepet, hogy az Uniált Egyházat visszavezessék az *eredeti, keleti* formákhoz. A II. vatikáni zsinat dekrétumától felbátorodva, most már nem állnak meg a pusztaságoknál, hanem a keleti *lelkiség* felélesztését is szorgalmazzák az unió belül, például a keleti egyházatyák fokozottabb tanulmányozásával, műveik lefordításával és kiadásával. A reorientálódáson fáradó unitusok azon a nézeten vannak, hogy a Római Egyházon belül egy egészen sajátos helyzetbe kerülhetnek, amelynek jellemvonásai közé tartozik a hűség egyfelől a pápához és az összes új keletű római dogmákhoz, másfelől a keleti kereszténység szelleméhez, tanításához és hagyományaihoz. Bármennyire is illúzióknak tűnik (ortodox szemmel nézve) ez az unitus törekvés, el kell ismerni, hogy *az unió területén valami megmozdult*. Méghozzá úgy, hogy gondolkodóba ejtette a latin hittudósokat is, és jelentős mértékben egyengette az ortodox–katolikus párbeszéd göröngyös útját, amiről szó lesz a továbbiakban.⁴

A római unióról kialakult *ortodox nézetek* az alábbiakban foglalhatók össze. Kevés olyan interkonfessionális kérdés van, amelyben az egész ortodoxia annyira *egységes állásponton* volna, mint a római unió kérdésében. És ez az álláspont egyértelműen *elutasító*. De vizsgáljuk meg a kérdést több szempontból.

Nem kétséges, hogy Róma az unió révén akarta visszaállítani *a keleti és a nyugati kereszténység egységét*. Az eredmény azonban az lett, hogy a római katolicizmuson és az ortodoxián kívül egy *harmadik egyházi formációt* hozott létre, amely *lényegére* nézve katolikus, *formájában* pedig többé-kevésbé ortodox. A lényeg fő alkotó eleme a *dogmatikai tanítás*, amit az uniáltak teljes egészében kénytelenek voltak elfogadni, mint kiderült, pro futuro is. A *rigorózusabb* ortodox teológusok az unióval kapcsolatosan nem tételeznek fel semmiféle jószándékot, kizárólag a monarchikus hatalomvágy kielégítését, ami az összes érintett keleti egyházakban rombolást, gyengülést hozott.

Objektív tény, hogy az unió *soha és sehol* sem jött létre önként, *a keleti keresztények spontán kezdeményezéséből*, hanem mindig és mindenütt úgy, hogy valamely ortodox, illetve más keleti egyház, nép, ország *szorult helyzetben volt*, s így – többnyire egy része – nem tudott ellenállni a római propagandának és a hiú reménynek, hogy az unió révén *megmenekülhet* kényszerhelyzetéből. Azóta hosszú idő telt el, s az egykor uniáltak késői utódai már elfelejtették, hogyan jutottak őseik Róma fennhatósága alá. Ortodox látás szerint például a magyar görög katolikusok ezzel a lélekszámmal, *unió nélkül*, ma minden bizonnyal *teljesen önálló, autokefál egyházat* alkotnának, amely – figyelembe véve a szinte egyoldalú áramlást a latin és a görög rítus között az előbbi javára – valószínűleg jóval nagyobb lélekszámú is lenne.

Ami az *ortodox katolikus párbeszédet* illeti, amely már évtizedek óta folyik, abba az unitusok mindeideig nem szólhattak bele, éppen kényes helyzetük és az orto-

doxok leplezetlenül elutasító állásfoglalása folytán. Tudnunk kell ugyanis, hogy több helyi ortodox egyház az ortodox–katolikus dialógus sikerének első előfeltételét az unió *előzetes felszámolásában* jelöli meg. Egyébként ortodox vélemény szerint a keresztény egység visszaállításában leginkább éppen az unitusok érdekeltek, mert az ő tagadhatatlanul problémátikus helyzetük másképp nem oldható meg. Jelenleg tehát a legfőbb feladatuk az, hogy a keresztény egység megvalósulásának reményében, saját magukat készítsék elő az ortodox egyházak közösségébe való beilleszkedésre.

Útban a konszenzus felé

A második keresztény évezred a nagy egyházszakadással kezdődött. Az évezred közepén a Reformáció rázta meg a keresztény Nyugatot. Róma az akkor elszennvedett veszteségét előbb az ellenreformáció segítségével igyekezett csökkenteni, majd egyes ortodox helyi egyházak uniálása útján próbálta azt kompenzálni. Mindkét akciója csak részben járt sikerrel, hiszen a Reformáció egyházai is fennmaradtak, és az ortodox egyházak is csak töredékeikben uniáltak a XVI.–XVII. századok folyamán.

A második évezred utolsó századát, amelyben élünk, az egyetemes kereszténység szempontjából méltán nevezhetjük az *ökumenizmus* korának. Pontosan nem állapítható meg ugyan, hogy az ökumenizmus gondolata mikor, honnan és kitől indult ki, de meggyőződésünk szerint a szétszakítottság évszázadaiban is mindvégig ott parázslott azoknak a keresztényeknek a szívében, akik nem felejtették el Krisztus Urunk főpapi imádságának ezt a fohászát: „Szent Atyám, tartsd meg őket a Te neved által, hogy egyek legyenek, mint mi” (Jn 17,11). Ortodox részről első ökumenikus szellemű dokumentumként III. Joakim konstantinápolyi patriarcha 1902. évi körlevelét tartják számon. Ezt a körlevelet a patriarcha az autokefál ortodox testvéregyházak vezetőihez intézte, és benne nemcsak ortodox–közi, hanem interkonfesszionális kérdésekkel is foglalkozott. Nemsokkal utána, 1920-ban, ugyancsak a Konstantinápolyi Patriarchátus, Dorotheosz pruszi metropolita patriarchai helytartó aláírásával (ti. a patriarchai trón üresedésben volt) valamennyi keresztény egyházhoz fordult körlevéllel, amelyben 13 pontból álló javaslatot tett a keresztény egyházak együttműködésének lehetőségeiről. Ugyanennek az évszázadnak közepe táján jöttek létre különböző ökumenikus mozgalmak, szervezetek, amelyek ma is működnek és a keresztény egység helyreállításán fáradoznak.

Kilencszáztízévvél a nagy egyházszakadás, után, 1964 januárjában találkozott Jeruzsálemben IV. Pál római pápa és I. Athinagorasz konstantinápolyi patriarcha, majd közel két év múltán, 1965. december 7-én *kölcsönösen feloldották az egyházi átkot*, anatómát, amelyet csaknem ezredév előtti elődeik mondtak ki egymásra és egymás egyházaira. Ezt követően a két egyházfő, valamint utódaik is találkoztak még egymással Rómában és Konstantinápolyban. Jóllehet ezekkel az eseményekkel maga az *egyházszakadás nem szűnt meg*, és az anatóma amúgy sem érintett minden ortodox egyházat, az ortodox világ – leszámítva a szélsőséges konzervatívokat és nyugat-él-

leneseket – optimizmussal telt el a keresztény egység közeledését illetően.

Egyelőre azonban megmaradt a *kereszténység hármasság* a katolicizmusra, az ortodoxiára és a protestantizmusra. Ez a három viszont élénk és intenzív párbeszédben van egymással, bár egyikük sem tagadja, hogy a keresztény egység nagy távolságra van még a mi generációnktól. De reménységük szerint már nem elérhetetlen távolságra.

Visszatérve most tulajdonképpen témánkhoz, az unió kérdésére, a fentiekben már rávilágítottunk az unió nemcsak belső, felemás identitására, hanem arra is, hogy az ortodoxia egységes álláspontja szerint az ortodox–katolikus dialógus egyik legnagyobb akadálya éppen az unió. (A másik a nyugati módon értelmezett pápai primátus.)

Mi legyen tehát az uniált keletiekkel? Az *ortodox* álláspont egyértelmű és közismert. Az *unitusoké* egyelőre kiismerhetetlen: vannak ortodox–barát uniáltak, és vannak olyan Róma–barátok, akik – ha valahol, itt találó a szólásmondás – „pápábbak a pápánál”. Róma álláspontja sokáig egyértelmű volt: az unió pártján áll, és jelenleg is minden úton–módon elősegíti újjászerveződését Közép- és Kelet-Európában. Ha ez volna a kizárólagos katolikus vélemény az unióról, az ortodoxoknak egyszer s mindenkorra le kellene mondaniuk a keresztény egység helyreállításának reménységéről. Ámde Róma felől a legutóbbi években másféle, *reálisabb és ökumenikusabb vélemények* is hangzanak el, melyek az ortodox–katolikus párbeszédben is reménykeltő módon érvényesülnek. Ezeket kívánjuk most nagyon röviden áttekinteni, csak a személyek nevét említve, akiktől ezek a vélemények származnak, és a legpregnansabb mondatokat idézve nyilvánosan elhangzott vagy leírt nézeteikből. Segítségünkre volt ebben a Görögországi Ortodox Egyház hivatalos lapjának igazgató–főszerkesztője, *Evangelosz Theodoru* nyugalmazott athéni teológiai professzor, aki egész cikksorozatot publikált erről lapjában különböző címek alatt.⁵ Ebből a cikksorozatból valók az alábbi idézetek.

Wilhelm de Vries jezsuita, a Pápai Gergely Egyetem Keleti Intézetének professzora: Az unió a keletiek szellemi latinizálására irányuló gátlástalan törekvés szüleménye, és a Kelettel szembeni megingathatatlan felsőbb-ség-tudatból fakadt. (...) Ezért utasították el a szellemi örökségükre méltán büszke keletiek, akik híven az apostolokig visszavezethető hagyományukhoz, nem hódoltak be egy szigorúan centralizált egyháznak. Az unió az egyesítésnek egy sok tekintetben hibás módszerét alkalmazta, ezért az ortodoxok túlnyomó többsége tudatosan anti-katolikussá, Róma iránt bizalmatlanná lett.

Michael Lacko, ugyanannak az Intézetnek a professzora: Bizonyos területeken az unió alkalmazása majdnem mindig az államhatalom segítségével jött létre, azután pedig nem tartattak meg mindig az uniált egyházak teljességének és önállóságának megőrzésére vonatkozó feltételek. Ezért a keleti katolikus egyházak idővel többé-kevésbé ellatinizálódtak.

Albert Rauch, a regensburgi Keleti Egyházak Intézetének igazgatója: Az uniós törekvés az ókeresztény ekkleziológia megváltoztatásán és a római püspök szu-

per-hatalmán alapult. Ezért a Kelet egyházaival való találkozás és egyesülés csakis a római püspök juriszdkciós primátusának való totális behódolás formájában volt értelmezhető.

Johannes Ev. Hoeck bencés, a felső-bajorországi Scheyernben levő apátság apátja: Az egész ügynevezett keleti probléma magja: a Vatikán negatív állásfoglalása az Egyháznak az első keresztény évszázadokban szilárdan álló patriarchikus felépítésével szemben. Ez az állásfoglalás, amely megalázó a Kelet uniált patriarchátusaira nézve, rossz, jel a pápaság szándékairól az ortodox patriarchátusok számára. Az unitus patriarchák alá vannak rendelve a Curia Romanának és a bíborosok kollégiumának. Így ezeknek a patriarcháknak a jogai csupán árnyékai azoknak a jogoknak, amelyek valamikor megillették őket. A pápai primátus gyakorlása most teljes egészében eltér az ezer év előtől.

Johannes Willebrands bíboros, a Vatikáni Keresztény Egységítőkárság (ma Tanács) elnöke: Az unió semmiképpen nem tekinthető modellnek a római katolikus és az ortodox egyházak kapcsolataihoz vagy jövőendő egyesüléséhez. Éppen ellenkezőleg: el kell ismerni, hogy létrejötté inkább újabb töréseket idézett elő katolikusok és ortodoxok között.

Pierre Duprey püspök, ugyanazon Titkarság, illetve Tanács főtitkára: a Római Katolikus Egyház és az Ortodox Egyházak testvér-egyházak, melyek egyformán rendelkeznek az üdvszerzés valamennyi eszközével, amelyeket Isten Bízott az Ő Egyházára az emberek üdvözítésére. (...) Ezért nem lehet már szó a hívek áthelyezéséről egyik egyházból a másikba, hanem csak a krisztusi lelkinélkül felelős pástorainak kölcsönös elismeréséről. (Ez visszaütalás volt VI. Pál pápa beszédére, amelyet 1967-ben mondott Konstantinápolyban, Athinagorasz patriarchánál tett látogatása alkalmával, amikor is a római egyházfő ugyanezt a gondolatot ugyanezekkel a szavakkal fejezte ki.) Az ortodox egyházak területén kerülni kell nemcsak a prozelitizmus bármilyen formáját, hanem még a reá való célzást is. Mint-hogy az ortodoxok igen érzékenyek a rájuk nézve fájdalmas történelmi tapasztalatokból kifolyólag, nem a Keleten élő katolikusok lennének a legalkalmasabbak – sőt ők lennének a legkevésbé alkalmasak – az egyházak közti érintkezésre, a dialógusra. Következésképpen az uniáltak az egységítőrekvéseket csak visszafogottsággal és háttérbe húzódásukkal segíthetik elő.

Frans Bowen, a Szent Anna fehér atyák szerzetes rendje által Jeruzsálemben szerkesztett Proche-Orient Chrétien folyóirat igazgatója: A többé-kevésbé latinizálódott unitus egyházak nem lehetnek híd a katolikusok és az ortodoxok között. Ezért van az, hogy az ortodoxok most közvetlenül a római katolikusokkal akarnak párbeszédet folytatni az uniált egyházak részvétele nélkül, hiszen az utóbbiak pusztán létezésében az ortodoxia egyház-jellegének de facto tagadását látják, és az olyan hívek prozelitizmusának álcázott formáját, akik képtelenek észrevenni a különbözőségeket. Az uniált egyházak nyílt sebek az ortodox egyházak oldalában.

Az 1991-től életbeléptetett Codex Canoum Ecclesiarum Orientalium-mal kapcsolatosan, amelynek I. kánonja kimondja, hogy a keleti katolikus (uniált) egyházak saját jogú egyházak, amelyek rendelkeznek az ön-

kormányzás jogával tulajdon szabályaik szerint. *Demetrius Salacha* római katolikus professzor a kódexről Athénben publikált ismertetésében megállapítja: Ezeknek az (uniált) egyházaknak az autonómiája és önkormányzása egyáltalán nem olyan értelmű, mint a régi és újabb ortodox patriarchátusoké, valamint az autokefál és autonóm egyházaké. A kódexben nem sikerült mindig érvényre juttatni a keleti egyházatyák és az első egyetemes zsinatok teológiáját, mert sokszor megtörténik, hogy azonosítja a latin teológiát a dogmákkal. A kódex a Római Katolikus Egyház ismert ekkléziológiáját juttatja kifejezésre a pápa isteni jogon alapuló primátusáról az egész Egyház fölött. Így tehát a pápa – ellentétben a régi hagyománnyal – a Pentarchián kívül, vagy felette áll, annak ellenére, hogy a régi, osztatlan Egyház egyetemes zsinatai a pápában mindig Róma püspökét, Nyugat patriarcháját, a sorrendben és a tiszteletben elsőt látták a Pentarchia rendszerében. Most a Szentszék, a keleti patriarchák állandó tiltakozása ellenére is, magának vindikálja a saját jogú Keleti egyházak új egyházmegegyének és exarchátusainak alapítási jogát azok juriszdkciós területén kívül. A keleti katolikus egyházak kánoni kódexe nem lehet mint a Kelet és a Nyugat óhajtott egyesülése után bevezetendő kánoni rendhez, mivel sok helyütt a Nyugati Egyház teológiájának a befolyása alatt áll és azt visszhangozza.

Ezek után most mellőzhetjük a melchita és az ortodox főpapok és teológusok nézeteinek az idézését, hiszen azok tökéletesen fedik a fentebb idézett római katolikus véleményeket. Ehelyett az *ortodox-katolikus teológiai párbeszéd* két nevezetes ülészakán a nyilatkozatait tesszük itt közzé, azzal a megjegyzéssel, hogy amióta az unió Közép- és Kelet-Európában újraéledt, a dialógus tematikája az ortodox egyházak kívánságára csupán a *római unió problematikájára korlátozódott*.

A bajorországi Freisingben tervezett teológiai vegyes bizottsági ülés előtt, 1990 januárjában Bécsben tanácskozott az *előkészítő albizottság*, amelynek célja volt az ortodox és a katolikus álláspontok tisztázása. Ezt az albizottság sikeresen elvégezte. Az erről szóló közlemény szerint az albizottság arra a közös álláspontra jutott, hogy a jelenleg is fennálló unió nem tekinthető már az egyházak újraegyesülési mintájának, mivel létrejöttének ekkléziológiája nem tükrözte az osztatlan Egyház közös tradícióját. Egybeesett az a vélemény is, hogy a szoterológiai kizárólagosság bármely fajtája ellentmond a testvér-egyházakról alkotott ekkléziológiának. Kijelentette továbbá az albizottság, hogy ki kell küszöbölni az erőszak bármilyen formáját a testvér-egyházak között, mivel az erőszak ellentmond az alapvető keresztény tanításoknak. Az ortodox résztvevők megértéssel fogadták katolikus társaik állásfoglalását, miszerint nem követelhető meg hosszú történelmi múltú egyházrészek – az uniált keletiek – beolvasztása másik egyházba, még ha a Rómával egykor történt uniálásuk bírálható is. Mégis utaltak a rodoszi konferencián kifejezett álláspontra, mely szerint „az unió felszámolása és az uniált egyházak tagjainak kívánság szerinti bekebelezése vagy a Római Katolikus, vagy az Ortodox Egyházba” jeletené a probléma végleges megoldását.⁶

Az ortodox-katolikus párbeszéd teológiai vegyes bizottsága *freisingi* ülésére június 6–15. között került sor. A

róla szóló, 10 pontból álló kommuniké az alábbiakat tartalmazza:

Az 1-4. pontok tájékoztatnak a tanácskozás szervezeti kérdéseiről (pl. hogy az ülés két társelnöke Sztilyanosz ausztráliai görög ortodox érsek és Edward Idris Cassidí bíboros, a Pápai Egységítőkarság elnöke volt), továbbá áttekintést adnak a vegyes bizottság tízévi munkájáról. Örömmel és Isten iránti hálával állapították meg a bizottság tagjai, hogy mind az Ortodox, mind a Római Katolikus Egyház ma már szabadon fejtheti ki tevékenységét.

Az ezután következő pontok már konkrétan a *római unió* kérdését vizsgálják, a következőképpen.

5. A keleti rítusú római katolikus egyházak eredete és létezése mind a Római Katolikus, mind az Ortodox Egyházat foglalkoztatta már a dialógus megkezdése előtt is, és állandó témát jelentett a dialógus folyamán. Az a mód, amellyel egyházaink képesek lesznek megkeresni a megoldást, próbaköve lesz a már lefektetett és a még kifejlesztendő teológiai alapok szilárdságának. A legújabb események nyomán a bizottság kizárólag azoknak a problémáknak a vizsgálatával foglalkozott, amelyek az unitus egyházaknak is nevezett keleti rítusú római katolikus egyházak eredetéből, létezéséből és fejlődéséből adódnak.

6. Az őszinteség és egyetértés szellemében folytatott tárgyalásokból a bizottság a következő gondolatokat fogalmazza meg:

(a) Abból a rendellenes állapotból ítélve, amely egyes területeken uralkodik a keleti rítusú római katolikus egyházak és az Ortodox Egyház között, az unió problémája sürgős, és elsőbbséget igényel a többi témával szemben, amelyekkel a bizottság hivatva van a párbeszéd folyamán foglalkozni.

(b) Ez esetben az „unio” kifejezés törekvést fejez ki az Egyház egységének megvalósítására oly módon, hogy az Ortodox Egyháztól egyházközönségeket vagy ortodox híveket szakít el, miközben nem veszi figyelembe, hogy az ekkleziológia szerint az az Ortodox Egyház testvér-egyház, amely önmagától megadja az üdvözülés eszközeit és kegyelmét. Ebben a szellemben, valamint az albizottság által Bécsben megszerkesztett textusnak megfelelően, elvetjük az „unio” mint az egységkeresés módszerét, mivel ellentmond a két egyház közös tradíciójának.

(c) Ahol az uniót az egység módszerének alkalmazták, nem érte el célját, vagyis az egyházak közeledését, hanem épp ellenkezőleg, újabb megoszlásokhoz vezetett. Az így előállt helyzet összeütkezések és fájdalmas forrása lett, amelyek mélyen bevésődtek mindkét egyház emlékezetébe és közös tudatába.

(d) Manapság, amikor egyházaink a testvér-egyházak közösségének ekkleziológiája alapján találkoznak egymással, szomorú lenne, ha visszatérve az „uniohoz”, tönkretennék azt a jelentős művet, amely az egyházak egységére irányuló párbeszédrel létrejött.

7. Mindazonáltal, a történelmi és teológiai megközelítéseken túl, időben kellene tenni olyan gyakorlati intézkedéseket is, amelyekkel el lehetne kerülni a különböző ortodox országokban kialakuló veszélyes feszültségek következményeit. Ebben az irányban kellő hatással lehetnének a következők:

(a) Az egyes személyek és az egyházközönségek vallásszabadsága nemcsak teljes mértékben tiszteltetben tartandó jogot jelent, hanem az ugyanazt az istenes életet élő keresztények számára a Szent Lélek ajándékát is a Krisztus Testének felépítése céljával, „saját adottságainak megfelelően” (vö.: Ef 4,16). Ez a szabadság kizárja a közvetlen és közvetett, fizikai és morális erőszak minden formáját. Miként a Szent Lélek valamennyi adománya, amelyek mindannyiunk javára osztanak szét (IKor 12,7), ez az adomány is megköveteli a lekipásztorok testvéri együttműködését a múlt sebeinek gyógyításában és a közreműködésüket a hívek lényegi és állandó érintkezésében, megadva nekik a lehetőséget, hogy teljes igazságban ismételjék az imádságot, amelyre az Úr tanította követőit.

(b) Következésképpen szükségesnek látszik, hogy a felelős egyházi hatóságok tegyenek erőfeszítéseket, hogy a párbeszéd szellemében és a helyi közösségek akarátának szem előtt tartásával is oldják meg a fennálló konkrét problémákat.

(c) Minden olyan kísérletet, amely azt célozza, hogy az egyik egyház hívei alávettessenek a másik egyháznak – amit általában prozelitizmusnak szokás nevezni –, ki kell zárni mint elhajlást a lekipásztori gyakorlatból. Ezen felül ez negatív bizonyágot szolgáltatna azok számára, akik kritikusan szemlélik, miként használják fel az egyházak az újonnan elnyert szabadságukat, és felismerve az egyházak antagonisztikus felállását, hasznot húznának belőle. Ez szükségessé teszi, hogy az egyik közösség lekipásztora ne avatkozzék egy olyan közösség ügyeibe, amely más lekipásztor gondjaira van bízva, hanem épp ellenkezőleg, törekedjék kölcsönös megértésre vele, valamint az összes többi lekipásztorral, úgyhogy az összes közösségek ugyanazon cél felé haladjanak, ami közös bizonyágtevés a világban, amelyben élnek.

(d) Ha eljutunk egy kétoldali megegyezésre, amelyet majd az illetékes egyházi főhatóságok jóváhagynak, ezt a megegyezést feltétlenül életbe kell léptetni.

8. Úgy gondoljuk, hogy a párbeszéd, amely az egységkeresés leghelyesebb eszköze, a legkellemesebb módot jelenti a problémák, különösen az unió problémájának megoldására. Ennek érdekében folytatnunk kell a dialógust. Jelenleg érdeklődésünk ennek a különleges problémának a tanulmányozására összpontosul.

9. Hisszük, hogy a probléma tanulmányozásának sikere érdekében hasznos lenne azoknak az ortodox egyházaknak a jelenléte is, amelyeknek nem volt módjuk ezen a találkozáson részt venni.

10. A probléma tanulmányozása folytatódni fog a már megnyitott úton, amelyet a bécsi találkozó jelölt meg, hiszen el kell háritani az akadályokat, hogy tovább haladjunk az egység felé.

Freising, 1990. június 15.⁷

Ezek után az ortodox-katolikus párbeszéd *koordinációs bizottsága* 1991. júniusában tartott római ülésén értékelte a teológiai vegyes bizottság bécsi és freisingi állásfoglalását. Kiemelte azt a törekvést, hogy az egyházak kölcsönösen testvéregyházaknak tekintsék egymást, elítélik a prozelitizmust és a vele járó erőszak alkalmazását, és fokozzák a kölcsönös bizalmat és megbecsülést.

Hasonló szellemben nyilatkozott II. János Pál pápa az 1991. évi júniusi lengyelországi útja alkalmával a

bialystoki ortodox katedrálisban mondott beszédében, amikor is hangsúlyozta a Római Katolikus és az Ortodox Egyház testvér–egyházi voltát. Külön is kifejezte mély részvétét a Lengyelországi Ortodox Egyház megpróbáltatásaiért, így például a Grabarkában lévő Úr Színeváltása ortodox kolostor felgyújtásáért, valamint a Jablecznóban működő Szent Onufrij kolostor kirablásáért.

Az ortodox–katolikus párbeszéd teológiai vegyes bizottsága 1993. június 17–24. között a libanoni Balamandban tartotta soron következő ülését, amelynek témáját így fogalmazta meg: „Az unió mint az egyesítés múltbeli módszere, és a teljes közösség mai keresése”. A tanácskozásról az alábbi, 35 pontból álló közlemény jelent meg:

1–5. Bevezető visszapillantás a közelmúltra, amikor is – a politikai változások nyomán – akuttá vált az újraéledő unió, és emiatt megszakadt a normális mederben folytatott párbeszéd, hogy ezáltal behatóbban lehessen foglalkozni az unió kérdésével. Utalás történik továbbá az 1990. évi freisingi tanácskozásra, amely a régebbi uniálásokat kizáró módzereknek minősítette, továbbá a koordinációs bizottság 1991. évi római értékelésére, amely egyben előkészítette az anyagot a balamandi tanácskozáshoz. A továbbiakban két fejezetből áll: A) Ekkleziológiai alapelvek; B) Gyakorlati szabályok. Ezek tartalma az alábbi.

A) Ekkleziológiai alapelvek.

6–7. Az egyházszakadás sohasem fojtotta el a keleti és a nyugati kereszténység egységvágyát, hanem az egyházak különböző módszerekkel próbálkoztak visszatérni az egységhez. Ezek a módszerek azonban sikertelennek bizonyultak, olyannyira, hogy a keresztény Kelet és Nyugat közti ellentétek csak tovább fokozódtak.

8–9. Különböző külső körülmények hatására a keresztény Kelet egyes kisebb–nagyobb egyházi közösségei egyesültek Rómával. Így jöttek létre a keleti rítusú katolikus egyházak, amelyek eredeti szándékuktól eltérően nem a keresztény egység helyreállítását szolgálták, hanem tovább mélyítették a keresztény Kelet és Nyugat közti szakadást.

10. Feltétlenül hibának kell minősíteni Rómának azt a törekvését, hogy a keleti keresztényeket „visszavezesse” a maga joghatósága alá, méghozzá azzal a teológiai indokolással, hogy Róma a keresztény üdvösség kizárólagos letéteményese. Ennek reakciójaként az Ortodox Egyház is a maga kizárólagos üdvözítő szerepét kezdte hirdetni, s ennek megfelelően egyes helyeken odáig jutottak el, hogy az ortodoxiába áttérő más felekezetű keresztényeket újra keresztelték, és hogy szem elől tévesztették a vallásszabadság elvét, amely iránt a kornak egyébként sem volt nagy érzéke.

11. Ennek következtében egyes politikai hatóságok is igyekeztek visszatéríteni a keleti katolikusokat őseik hitére, s ehhez megengedhetlen eszközöket is használtak.

12–15. Amióta évszázadunk 60-as éveiben a rodoszi összortodox konferenciákon, illetve a II. vatikáni zsinaton megfogalmazódott a homlokegyenest ellentétes ekkleziológiai alapelv az egyházak testvériségéről, mivel azok közösen örökölték a krisztusi tanokat és az apostoli szukcessziót, az unióval korábban létrehozott részleges

egyházegyesítések értelmüket veszítették. A testvéregyházak csakis a maguk egészében munkálkodhatnak a remélt keresztény egység újjáteremtésén a dialógus és a közös imádság útján. Közösen kell tehát fáradozniuk a Krisztusban való teljes egység elérésén, kizárva a prozelitizmus bármilyen módszerét, ahogyan azt II. János Pál pápa is ismételt hangsúlyozta.

16–18. A keleti szertartású katolikus (unitus) egyházak, amelyek a maguk részéről újabban vissza akarták állítani egységüket a római Szentszékkal, jogosultak erre. Egyben kötelesek azonban követni a II. vatikáni zsinat útmutatásait az ortodoxokkal való kapcsolataik tekintetében a kölcsönös tisztelet és bizalom jegyében, valamint részt venni a teológiai párbeszédben. Ezeket szolgálják az alább felsorolt gyakorlati szabályok is. VI. Pál pápa is ezt a gondolatot fejtette ki 1967. júliusában mondott egyik homíliájában, amikor vázolta a katolikus és az ortodox hierarchiák ama kötelezettségét, hogy kölcsönösen ismerjék el egymást a rájuk bízott lelkinyj teljes jogú és értékű vezetőinek, kerülve minden olyan lépést, amely zavarná harmonikus együttműködésüket. Ugyanebben a szellemben fogalmazta meg 1987. december 7-én kiadott közös nyilatkozatban II. János Pál pápa és I. Dimítriosz konstantinápolyi patriarcha a következő gondolatot: „Elutasítjuk a prozelitizmus minden formáját, minden olyan magatartást, amely a másik fél iránti tisztelet hiányából fakadna, vagy annak lenne tekinthető.”

B) Gyakorlati szabályok

19–20. Az itt felsorolt szabályok nem azzal az igénnyel készültek, hogy egyszerre megoldjanak minden fennálló problémát. Céljük fokozni, hatékonyabbá tenni a szeretet dialógusát, amely nélkül a teológiai párbeszéd sem folytatható.

21–22. Véget kell vetni az egyházak között tapasztalható minden viszálynak, megvetésnek. Ennek érdekében munkálkodjanak az uniált keletiek is. Összefügg ezzel az az útmutatás is, hogy a Katolikus Egyház (mind a Római, mind az Uniált Görög) szüntesse meg az ortodoxok közti terjeszkedési törekvéseit, és elégedjék meg a saját hívei pasztorálásával. Ez nem jelenthet elszigetelődést a katolikus és az ortodox papság és hívek között. Sőt kívánatos, hogy mindkét fél kölcsönösen tájékoztassa egymást különböző pasztorális programjairól, ünnepi eseményeiről stb.

23–27. Az ortodox és az unitus egyházak kapcsolatainak története tele van az üldözés és az elnyomás emlékeivel, amelyek semmiképpen nem jogosítják fel egyiküket sem valamiféle triumfalizmusra. Ezért mindkét részről különösen a püspökök járjanak elől jó példával és tiszteljék a másik egyház híveinek vallásszabadságát, és ne akarják azt sem az anyagi támogatás ürügyével, sem bármiféle nyomással befolyásolni. Nyílt, őszinte párbeszédre van szükség, nemcsak a legfelsőbb szinten, hanem helyi viszonylatban is. Ezzel a kölcsönös közelséggel fejleszthetők a testvéri kapcsolatok a hívek között, valamint – II. János Pál pápa 1991. május 31-én kelt levelében kifejtett intenciójának megfelelően – minden erőszak, minden erkölcsi nyomás teljes kizárásával. A főpapok és papok a rájuk bízott lelkinyj nevelésével a saját egyházukhoz való hűségre tanítsák híveiket, és egyben kerüljenek minden olyan kijelentést, amely akár

burkolt formában is, becsmérélt tartalmazna a másik egyházra nézve.

28–30. A misztériumi valóságban való hit azt parancsolja, hogy tiszteljük a másik egyház liturgikus szertartásait. Ebből következik, hogy az egyházak szükség esetén egyezzenek meg templomaik kölcsönös rendelkezésre bocsátásáról, amint a Pál apostol is tanítja (Róm 15,7). Ugyanez okból az egyik egyház püspökei és papjai tiszteljék azt a hatalmat, amelyet a másik egyház püspökei és papjai a Szent Lélektől kaptak és segítsék egymást a szolgálatban. Ez maga után vonja azt is, hogy a katolikus és az ortodox püspökök, akik ugyanazon a területen szolgálnak, egyeztessék össze főpásztori tevékenységüket. Vonatkozik ez különösképpen a hagyományosan ortodox vidékeken működő katolikus püspökök tevékenységére. A Római Egyházhoz való „visszatérés” elavult elméletének jövőbeni leküzdése érdekében különös figyelmet kell fordítani arra, hogy a leendő katolikus papok már a teológiai tanulmányaik folyamán megkapják a felvilágosítást az ortodox hierarchia apostoli szukcessziójáról és szentség–kiszolgáltatásai autentikus voltáról.

31–35. Pál apostol tanítása szerint (IKor 6,1–7) az ortodoxok és a katolikusok a köztük felmerülő nézetkülönbségeket igyekezzenek békés testvéri párbeszédben egymás között megoldani, és ne vigyék azokat világi fórumok elé. Úgyszintén az egyházi és a világi hírszolgálatot tárgyilagosan tájékoztassák közös dolgaikról, kellő tisztelettel egymás nézetei, megpróbáltatásai, üldöztetései iránt, amelyek önmagukban is alkalmasak, hogy előmozdítsák közös egységtörekvéseiket. Mindezek alapján a teológiai párbeszéd vegyes bizottsága azt javasolja, hogy a párbeszédbe vonassanak be aktív részvételre az unitus egyházak is. Reményét fejezi ki a bizottság, hogy a prozelitizmus gondolatának és lehetőségének kizárásával meggyőzte azokat a helyi ortodox egyházakat, amelyek eddig tartózkodtak a párbeszédben való részvételtől, s így újra az egész ortodoxia folytathatja majd a keresztény egység helyreállítására irányuló teológiai munkát, amely néhány évtizede oly reménykeltően vette kezdetét.

Balamand (Libanon), 1993. június 23.⁹

Különös örömet érzünk azért, hogy ezt az írásunkat epilógusként a magyar katolikus püspöki kar egyik reprezentánsának szavaival zárhatjuk. Várszegi Asztrik püspök, pannonhalmi főapátról van szó, aki 1994-ben tart karokkal és nyitott szívvel fogadta történelmi főapátságában II. Alexij, Moszkva és egész Oroszország patriarcháját, és aki mindent megtett annak érdekében, hogy ez évben, a főapátság milléniuma alkalmával, – amely főapátságot tehát még a nagy egyházszakadás előtt alapítottak –, Pannonhalmán jöjjön létre II. János Pál pápa és II. Alexij moszkvai patriarcha találkozása. Ha a találkozás nem jött létre, nem a főapáton múltott. Tanúsíthatják ezt az egyházi és világi sajtóban megjelent hírek, közlemények, interjúk tömege. Várszegi Asztrik püspök–fő-

apát alábbi szavait is egyik interjújából idézzük, amelyet a legelterjedtebb hazai napilap munkatársának adott.¹⁰

Miután tárgyilagosan megállapította, hogy egyházán belül is „léteznek konzervatív, pontosabban szűkebb látókörű emberek”, akik nem támogatják az ortodoxiához való közeledést, az újságírótól ezt a fogós kérdést kapta: „Nem magyarázhatja az ortodoxia idegenkedését az aggodalom, hogy a Katolikus Egyház esetleg pápai irányítás alatt képzeli el az egységet?” A főapát válasza ez volt:

„Léteznek ortodox közösségek, melyek valóban ettől tartanak. Bartolomeosz ökumenikus pátriárka nyilatkozta, hogy a keresztény egységnek a pápa római módon értelmezett primátusa, azaz vezető szerepe a legnagyobb akadály. A pátriárka kritikusan, de nagy szeretettel mondta ezeket a szavakat, hisz ő egyike azon reformegyeníségeknek, akik igyekeznek jó kapcsolatot ápolni Rómával. Meggyőződésem, hogy az Egyház történelmében és fejlődésében a kulturális sokszínűséget, belső változatosságot mindenképpen tiszteletben kell tartani.”

Arra a kérdésre, hogy ki lenne az egységes Keresztény Egyház vezetője, ezt felelte: „Ha a remélhetőleg létrejövő egységes Keresztény Egyháznak lesz egyáltalán vezetője, akkor ez kizárólag reprezentatív, jelképes formában képzelhető el. Arról nincs szó, hogy ténylegesen egyetlen ember irányítsa az Egyházat”. (...) Azt gondolom, hogy át kell alakítanunk a még bennünk élő monolitikus felfogást. Jézus tanítványai tizenketten voltak. Szétszéledtek az akkor ismert világban, egyházközösségeket alapítottak. Ezek egymástól függetlenül jöttek létre, mégis egységet alkottak. Tehát a sokféleséget és az egységet egyszerre valósították meg. Valami hasonlón kell tömni a fejünket nekünk is, új értelmezést kell keresni primátusnak, az elsőségnek. Hisz a pápai irányítás sem az ortodoxok, sem a protestánsok nem fogják elfogadni. II. János Pál is úgy tartja, hogy az Egyház vezetése rendkívüli teher egy embernek. A pápa arra kér, segítsünk megmondani, hogyan lehet megosztani a terhet.

Dr. Berki Feriz

Jegyzetek

¹Az egyházszakadás előzményeiről és lefolyásáról részletesebben Berki F.: Az ortodox kereszténység. II. kiad. Bp. 1984. p. 47–64. – ²A kelet-európai és közel-keleti uniókról bővebben Berki F.: Ismerjük meg egymást. Egyh. Krónika 1970. évi 1–3. sz. V. Sztefanidisz: Ekklesiásztiké historia. Athén 1948. p.640–647. Timkó I.: Keleti Kereszténység, keleti egyházak. Bp. 1971. p.304–320; 449–450. Pirigyi I.: Az ungvári unió. Vigilia. 1996. évi 6. sz. – ³Megjelent magyarul is Határozat a keleti katolikus egyházakról címmel. Bp. 1968. – ⁴A melchiták és a magyar unitusok törekvéseiről részletesebben Berki F.: Ismerjük meg egymást. Egyh. Krónika 1970. évi 5–6. sz.; 1971. évi 1–2. sz. – ⁵Ekklesiásztika, Athén, 1992. évi 5–10. sz. – ⁶Episzkepszisz, Genf, 1990. febr. 15-i (433) sz. – ⁷U. o. 1990. július 15-i (443) sz. A szöveget a L'Osservatore Romano nem közölte, hanem megjelent a Service d'information-ban. Kiad.: Conseil Pontifical pour la promotion de l'unité des chrétiens 1990. évi 73. sz. p. 54–55. (Ekkli. 1992. évi 6. sz. p. 179.) – ⁸Ep. 1991. júl. 1-i (464) sz.; júl. 15-i (465) sz. – ⁹U. o. 1993. évi szept. 30-i (496) sz. – ¹⁰Népszabadság 1996. júl. 23-i sz.

A Magyarok Világszövetségének Ökumenikus találkozója

A Magyarok Világszövetsége szervezésében ökumenikus találkozóra került sor Budapesten, a Múzeum kertben 1996. június 16-án 19 órakor. Az alábbiakban Dr. Hegedűs Loránt református püspök, a Zsinat lelkészi elnöke, Dr. Harmati Béla evangélikus püspök, az Ökumenikus Tanács elnöke és Tőkés László református püspök, a Magyar Reformátusok Világszövetségének elnöke beszédeit közöljük. (Szerk.)

Testvéreim!

Az örökkévalóság zsoldárának, Református Egyházunk hitvalló himnuszának a 90. zsoldárnak 4. versében ez az ige áll:

*„Mert ezer esztendő anyni előtted,
mint a tegnapi nap, amely elmúlt,
és mint egy őrzési idő éjjel.”*

Ezer esztendő egyetlen nap, 1100 esztendő egyetlen nap és annak még egy tized része. Származik az idő mint-ha repülnék, csiga lassan kúszó nappalok, végevárhatatlan éjjelek, retentő történelmi ítéletek közepette is, de csak Isten előtt. Coram deo. 1000 esztendő anyni Előtted mint a tegnapi nap és mint egy őrzési idő éjjel. Soha nem volt magyarságunknak olyan szüksége az Isten előtti összefogott és egyetemes látás segélykiáltására, és szárnyaltatására mint most. Ha agonizálódunk, ha romlott lesz lelkünkben a hit, ha összefogni képtelenek vagyunk 1100 esztendőnk, odaleszünk, mint a tavalyi hó. De Isten előtt az 1100 esztendő precízen is panorámában tárul fel előttünk, hiszen Isten látja, ítéli meg és emeli fel az életnek magaslatára 1100 éves múltunkat, millocentenáriumos történelmi életünket. Éspedig úgy, hogy átadja, megítéli és megdicsőítő szemléletét, emberséges, alacsonyabb rendű fórumok számára, melyek közül a legelső a lelkiismeret, a második az ige, a harmadik az utókor, a negyedik a történelem, és az ötödik az ő utolsó ítélete, mely hisszük, utolsó kegyelem is. Nézem, mert megképzik előttem 1100 éves Istentől kapott történelmi népünket a Kárpát-medencében az agónia és az Isten perspektíva népének egyik szolgáló tagjaként és megremeg a lelkiismeretem, mert Isten ezt a lelkiismeretet adta az 1100 éves történelmi, nekünk juttatott csoda legelső ítélő fórumán. Egy erkölcsstelen, embertelen és istentelen politikai, aki mindenkit eladott, aki megvásárolta őt, csak édesanyját nem, mert arra állítólag nem volt vevő, megszolgált az ancien rezsimet, a francia forradalmat, Napóleont, a Szent Szövetséget és mindig felül maradt, mint parafa ember, így tanította diplomata tanítványait: Féljete a lelkiismeret legelső rezdülésétől, mert az rendszerint a legnemesebb. A lelkiismeret elaltatásának, eldurvulásának és halálos elhallgattatásának korát éljük az 1100 éves évfordulón. Döntő jelentőségű, hogy lelkiismeretünk legelső rezdülése felemelje szavát és hirdesse történelmi hatóerővel Deák Ferenc szavát mai aktualitással: Hazudni pedig nem szabad.

Minden ideológiai, hatalmi érdekből eredő és destruk-

tív félremagyarázás ellenére lelkiismeretünk legelső rezdülése elemi erővel támadjon fel mint a zúgó fürgeteg, hogy meghirdesse: Abortálni többé nem szabad, mert elfogyunk és elpusztulunk védtelenül. S lelkiismeretlenségünknek ilyen tiltakozása nélkül 1100. évfordulót ünnepelni embertelenség és istenkáromlás egyszerre. A lelkiismeret legelső rezdülése mindig hirdesse egész országunkat s Kárpát-medencénkben átvonuló emberszeretettel meg kell maradnunk.

Az Isten előtti második ítélő fórumon 1100. esztendőnek amelyet itt töltünk ebben a hazában, az isteni ige a mi magyar nyelvünk mondhatatlan gazdagságát jelzi, hogy különböztetni tud szó és ige között. S a döntő különbség a kettő között éppen abban áll, hogy az ige mindig örök harmóniában tartja önmagában a gondolatot, a szót és a tettet. Nélküle gondolataink arra valók, hogy a szavainkat elleplezzük velük. És a gondolatot elleplező szó vagy hatástalan vagy halálba visz. Ítélt meg 1100 éves történelmünket az isteni ige, amikor Isten gondolata élet és békesség. Isten szava az Ady Endre-i igei Szózat tal együtt azt jelenti, hogy az élet él és élni akar, és ez az ige Arany János szobránál mondassa ki velünk az örök szeretet összetartásának szózatát: „Élni fog a nemzet, soha meg nem hal / mert, ha nem hódítja vétke nem hódítja kard. / Régmúlt harcok sorokkal egybeszöve / táruljon szívünk büszkén a jövőbe.” Mert ha igei gondolatot, szót és tettet egybefoglaló erők vezetnek bennünket, akkor Isten ígéje a semmiből világot teremt, a semmi fölött haldokló népet is megőriz és új életre kelt, a megsemmisülésből is feltámaszt. Ezzel az ígéssel légy boldog újra Te árva ország, lesz még ünnep, lesz még ünnep, jó még jó még feltámadás, mert Te a megtisztult lelkiismeret által az ige mérlegére veted 1100 éves múltadat. Akkor az utókor is méltán fog megítélni bennünket. Látjuk az isteni, színe előtt hódoló történelemtudat emberöltőkben lélegzik. 1514-ben Dózsa Györgyöt vastrónuson izzón elégették. De Eötvös József a 19. században megírja Magyarország 1514-ben regényét és Ady kijelenti a XX. században, hogy Dózsa György unokája vagyok én. 1958-ban teljes lebényulással, pokoli kavargással és kétségbeeséssel hallottuk ezen a napon, hogy Nagy Imrét kivégezték, de térdre és arca borulva kértem másik társammal együtt Istent, hogy Isten hozza el az utókor ítéletét. S ha csak úgy hozta is el, hogy csak azok fognak ünnepelni, akik elárultak, elhozza azok ünnepét is, akik megtisztulva és mindenek előtt megtisztítva akarják ünnepelni ezt az ünnepet, és az 1100 éves törté-

nelmi múltat, mely Isten által mögöttünk áll. Ha ilyen jelentésvényünk az utókorra, az utókor áldani fogja ezt az 1100. évfordulót. Utána a történelem ítélőszéke következik. Ebben a történelemben a mi magyar népünk, mint kis magános nép, a történelem legnagyobb ütközéspontján az agónia, az élet–halál küzdelem népe, de ugyanakkor mindig az Isten–perspektíva népe is, mert amikor a kalandozások után Európa ellene támadt volna, felvette a Szent István–i keresztyénséget, amikor Mohács után elpusztult volna, jöttek a reformatori zengő igék, és egy Sztárai Mihály két év alatt 126 gyülekezetet alapított a halálos kétségbeesés népének, a Keresztyénség evangéliumának egyetemes életerejét imádkozta le, hogy Istennek Lelke kitölttesék a mi szívünkbe, a Szent Lélek által. S amikor a XX. században kiderül, hogy a világ még mindig pokollá változott, amikor még Isten nélküli, emberi, titáni erővel akarták változtatni azt, az örökkévaló történelmi ítélőszéke előtt látjuk a Mindenható Istennek ereje által lehetséges megérteni azt, hogy nem lehet emberi erővel istenivé válni, de lehet isteni erővel emberivé válni. Ezt az isteni erővel emberivé váló történelmet lehetségesnek tartjuk, hazugság nélkül, abortusz nélkül, halálos kétségbeesés nélkül, újra szülve, újra újjászülve és újra koporsóból kitörve és egeket kérve. Akkor az utolsó ítélet szava az utolsó kegyelem szava lesz, annak jegyében hogy ez az utolsó szó mindig Istené, akkor is, ha most hallgat és akkor szólal meg mikor segítségül hívjuk. Tebened bízunk eleitől fogva. Óáltala adjon újabb 1100 esztendő sokat szenvedő megtisztulni kívánó és újat kezdő népünknek az Atya, Fiú, Szent Lélek Isten, Jézus Krisztus a mi urunk és az ő lelke által.

*Dr. Hegedűs Loránt
ref. püspök*

Pál apostol ezt írja a 2. Thesszalonikai levél 2. fejezete 15. versében: „*Testvéreim álljatok szilárdan és ragaszkodjatok azokhoz a hagyományokhoz, amelyeket akár beszédükből, akár levelükből tanultatok.*”

Ragaszkodjatok a hagyományokhoz! A mai történelmi napon, ezen a történelmi helyen egyértelmű a bibliai útmutatás, amelyik meditációra, elgondolkodásra és cselekvésre készítet. Ragaszkodjatok a hagyományokhoz! – de hát milyen hagyományokra kell itt gondolnunk? Arról a bibliai, jézusi, apostoli tradícióról beszélünk, amely évszázadokon keresztül adott útmutatást népünknek. Ezt az élő tradíciót jelenítették meg szentéletű királyaink, ezt képviselték ezer éven keresztül legjobb iskoláink. Rövid összefoglalását a jézusi útmutatás szerint így lehet megadni: szeresd az Istent, tiszteld az Istent és szeresd és tiszteld az embertársadat.

Ebben a tradícióban együtt voltunk és vagyunk Európával. Nem most indulunk Európa felé, mindig is Európa voltunk és amíg ebben a bibliai hagyományban maradunk, Európa is maradunk! Nem kell tehát új útmutatás, új hagyomány után néznünk! Az elmúlt évtizedekben kelet felé, új ideológiák irányába tájékozódunk inkább hivatalosan, most meg néhány éve a tengeren túli Nyugat lett a divat. Szükségünk van tehát az intésre, az elgondolkodásra, az önvizsgálatra. Ragaszkodjatok a hagyományokhoz – azaz: hétköznap és ünnep, munka és törvényalkotás, iskola és művészet, család és egyes ember ismerje meg ezt a tradíciót, hiszen spirituális erő, lel-

ki gazdagság, sorscsapások között is reménység lehet általa a miénk. Nem igaz, hogy „eladó az egész világ”, nem kötelező mindenkinek a vulgármaterializmus szellemében az aranyborjú körül táncot lejtteni! Vajon komolyan tudjuk-e venni a jézusi szót, hogy: „nemcsak kenyérrel él az ember”? Hadd idézzük Kölcsey-t: „Ha elszakadunk a saját múltunktól, létünket veszélyeztetjük.” Jaj nekünk, ha a tradíció átváltozna nálunk tradícionálisba! Hiszen a tradíció az elődök, az ősök, a halottak élő hite, a tradícionális pedig az élők halott, megmerevedett hite és meggyőződése. Átalakuló korunk sokféle nehézségét spirituális megújulásunk erővel küzdhetjük le, hiszen hagyományaink nélkül nemzetidegen lesz a gazdaság, emberidegen lesz az oktatás és az adminisztráció. Ahogyan Károli Gáspár bibliafordítása nyomán irodalmi nyelvünk kialakult, az apostoli hagyomány, az Istent–szerető és embert tisztelő magatartás megnemesítheti nyelvünket, gondolkodásunkat, közéletünket. A keresztyén értékek nem múzeumba való kincsek, ünnepi alkalmakon előhozandó ünnepi magatartásformák, hanem az egyént, a családot, a közéletet formáló, a másik ember javát, a köz javát, a haza javát szolgáló kincset. Bennünk és általunk válhatnak jó szavá, becsületes munkává, igazsággá és békeséggé.

Európa és a világ nem tradíció nélküli, hagyománytalan, egysütetű internacionalizmust vár tőlünk, hanem az adni és teremteni, a kapni és átvenni tudó nemzeti spirituális egységek, értékes kultúrák egymást gazdagító közösségét.

Ragaszkodjatok a hagyományokhoz! – ezen a helyen illő a szó: Talpra magyar! – veszélyben a haza, a tradíció, a hagyományaink!

„Testvéreim álljatok szilárdan és ragaszkodjatok azokhoz a hagyományokhoz, amelyeket akár beszédükből, akár levelükből tanultatok”! Amen.

*Dr.Harmati Béla
ev. püspök*

Honfitársaim!

Kedves Testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

A honfoglalás és a magyar állam megalapításának 1100. jeles esztendejében, a Magyarok Világszövetsége, a Világszövetség Erdélyi Társasága, a határon túli magyarság, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a Romániai Református Egyház, nevében kimondhatatlan szeretettel köszöntelek Benneteket, a Magyarok IV. Világtalálkozójának Múzeum–kerti ökumenikus nagygyűlésén.

Isten legyen velünk és nemzetünkkel!

Mai összegyülekezésünk programbéli megfogalmazását igen fogyatékosnak és erőtelennek tartom. „*Ökumenikus meditációról!*” szól, holott nekünk nem szabad a „meditálással” beérnünk, hanem – végre – *eszmélnünk és cselekednünk* kell! Hogyha – amint Petőfi Sándor mondta – „Megint beszélünk, csak beszélünk”, akkor „meglássátok”, megint „Megfojtanak majd a tétlenség /Lomhán ölelő karjai”, és „maholnap – megint – minden / Az ó kerékvágásba’ lesz”.

Petőfi szavait idézve, előrebocsátom, hogy mai eszméltető szándékú beszédem meghatározó elemei: *a hely és az idő.*

Száznegyvennyolc évvel ezelőtt a történelem és a

világszabadság ezen megszentelt helyén hangzott el először, a forradalmi érzéstől áthatott sokaság szavalókórusának kíséretében, a *Nemzeti dal*. 1848 európai tavaszán „a márciusi ifjak” itt „emelték föl először / A cselekvés zászlaját” és „riasztották föl jajukkal / Nagy álmából a hazát”. Hitben és reménységben fogant lelkesültséggel ezen a helyen tették magukévá ezrek és ezrek Petőfi Sándor nemzet–megújító *költői–erkölcsi programját*, – melynél jobbat mi, mai magyarok is aligha tűzhetünk magunk elé.

*„A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi, nagy híréhez:
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot”.*

Ökumenikus összejevetelünk a *nemzet erkölcsi megújulását* választotta vezérgondolatául. Ennek összefüggésében, június 16. napján *hely és idő* szerencsés együttállásáról és együtttható üzenetéről beszélhetünk.

Nagy Imre, Maléter Pál és Gimes Miklós csúfságos halálának 38. évfordulóján itt, a Nemzeti Múzeum történelmi fórumán – a „márciusi ifjak” és a „pesti srácok” együttes erővel tesznek bizonyosságot a magyar *szabadságról*, a nemzet ideológiáikat és megosztó ellentéteket meghaladó *egységéről*, csodákra képes *hitéről*, megtartó és megtartásra érdemes *értékeiről* és – ha kell – halált megvető *élniakarásáról*. Arról, hogy: „Sehonnai bitang ember, / Ki hogyha kell, halni nem mer.”

Romantikus korban, egykor *Petőfi Sándornak* még megadatott, hogy „ott essen el” Fehéregyházán, – a harc mezején”. Nagy Imre törvényes magyar miniszterelnöknek azonban az internacionalista és kommunista „realizmus” korszakában már csupán Bukarest, Snagov és a bitófa jutott osztályrészül. Nekünk pedig a módszeresen és tartósan beszögezett ama „hatodik koporsó”. A nagy kövel eltorlaszolt sziklasír.

Nagy Imre és mártírtársai rendszerváltozást ígérő újratemetésének évfordulóján hajtsuk meg fejünket az ‘56-os forradalom és szabadságharc nagy államférfia előtt. 1989-ben hittünk „*politikai feltámadásában*”, azonban hét év után keserűen kell megállapítanunk, hogy a „*rendes feltámadás*” még várat magára. Boldog emlékezetű miniszterelnökünk még késve meglelt sírjában sem nyugodhat békén, mert személye „(aktuál)–politikai pártérdekű csűrés–csavarás céltáblája és egyben áldozata” (Magyar Nemzet). Holtában is meg kellett érnie, hogy ugyanazok akarják törvény által „szenté” avat-

ni, akik Grósz miniszterelnököt nemrégén saját halottjukként részesítették pártos kegyeletben...

Nem a pártok vitájába akarok belekeveredni, hiszen ‘48 és ‘56 nyomdokán haladva, Petőfi és Nagy Imre esetét és szellemét – nagy halottainkat – idézve, a *nemzet feltámadását* sürgetem. Azt az egységet szeretném követendő példaként elétek állítani, mely 1848 sajátja volt a harcban és cselekvésben, Nagy Imre ideológiák és megosztottságok fölé magasuló alakját megidézni, aki ezelőtt hét évvel még rég kihült, haló porában is katartikus egységbe tudta fogni a nemzetet.

Az *Evangélium* – helyzetünkre alkalmazott – szavaival azt szeretném Veletek együtt megkérdezni: „Mit keresitek a holtak között az élő?” (Lk 24,5). És a *Költővel* szeretném együtt mondani: „Kelj fel, Petőfi Sándor, és járj!”

A mai napon a Magyarok IV. Világtalálkozójának hitet és reményt ébresztő, összefogásra és cselekvésre indító ökumenikus találkozóján, a nemzet szétszakítottságának és megosztottságának, az értékek anarchiájának és magyarságtudatunk zavarodottságának ínséges idején *tegyünk közös erővel hitet* összefogásunk és erkölcsi megújulásunk ügye mellett. Tűzzük magunk elé célul a mindeneket egyesítő, az anyaországiakat és határokon túliakat magába foglaló, közös hitünkön alapuló *magyar ökuménia* megteremtését.

Ezen eszményi *célkitűzés*, de bizton gyakorlatba is ültethető *program* vállalásával készülünk az Ezredvég jeles ezeréves magyar évfordulójára.

Ezen közös elhatározás fontos állomása legyen 1998. március 15-i következő találkozásunk, az 1848-as szabadságharc közelgő 150. évfordulója. A mai napon egyakarattal tűzzük ki célul, hogy két évvel a 2000. esztendő előtt végre újból egységbe gyűjtjük a nemzetet. Ugyanerre indítson bennünket ‘56 ma ünnepeelt vértanúinak 1998-ban betelő 40. évfordulója. Ébredő emlékük és megelevenedő példájuk vonjon a remény cselekvő közösségébe bennünket, hogy Petőfi Sándor Két ország ölekezése felett érzett örömevel újból elmondhassuk majd:

*„Együtt vagyunk és együtt maradunk!
Nincs isten és nincs ördög, aki
Ismét széjjel bírná szakítani
Ölekező karunk.”*

*Tőkés László
a Magyarok Világszövetsége
Elnökségének tagja*

Hogyan beszéljünk gyermekeknek alkoholról, alkoholizmusról?

Mielőtt átadnám tapasztalataimat, hogy hogyan is végzem ezt a munkát, szeretnék az előzményekről is írni, amit Isten bennem végzett el, és arról is, hogyan nyílt lehetőség iskolákban felvilágosító munkára.

Huszonkét évesen ismertem fel, hogy Isten nekem a gyermekek között adott feladatot, hogy az ő országát hirdessem. 1947-ben el is mentem egy gyermekmunkásképző tanfolyamra, amit Vizi Istvánné, akkor még Nemezes Mária vezetett Balatonszárszón. Sok mindent elfelejtettem, de egyvalami sokat segített a későbbi munkám során is. Arról beszélt, hogy az elmondott bibliai történet előtt nagyon fontos a *bevezetés*. A gyermek úgy jön az órára, hogy teljesen ebben a földi, látható világban él, és nekünk az a küldetésünk, hogy elmondjuk Isten üzenetét, ezért a *bevezetés legyen hídvérés*, mely átviszi őket ebből a világból az Isten világába.

Majdnem negyven év telt el gyülekezetben, gyermektáborozásokon, sok örömet jelentett, de mindig nagy gondot fordítottam a bevezetésre – figyelem: egy másik világ üzenete jön.

Amikor megindult az Iszákosmentő Misszió és férjemmel együtt mi lettünk a munkatársai, belesodálkoztunk Isten nagy tetteibe, boldoggá tett, de a szívem csücskében fájdalom éreztem, hogy a gyermekek között kevesebb lett a lehetőség a kezdetben. A nyári táborozások megmaradtak, sőt gazdagabbak lettek azzal, hogy szabadult barátaink gyermekei is jöttek. Az ő hálaadó imádságaik, amiket elmondtak a meggyógyult édesapáért vagy édesanyáért, felejthetetlenek. Azzal a lehetőséggel is gazdagodtunk, hogy ekkor kezdtünk beszélni a táborozásokon az alkoholról, alkoholizmusról. A gyermekeket nem érdekli a „vallásos szöveg”, de az alkohol annál inkább.

Egy ilyen nyár után egyik missziói csoporttalálkozókon beszámoltam a gyermektáborozás áldásairól. Az alkalom után odajött egy iskolaorvosnő, aki egy alkoholproblémás anyukát hozott a misszióba (a gyermekkel baj volt az iskolában). Azt mondta: majd ő gondoskodik róla, hogy évközben is foglalkozzam gyermekekkel.

Beszélt az iskolaigazgatókkal; szívesen fogadták, hogy osztályfőnöki óra keretében tartunk felvilágosító előadásokat. Ennek tíz éve, és ez azóta is tart, sőt növekszik az igény. Már nemcsak általános iskolákba, hanem gimnáziumokba, szakiskolákba, vidéken is, sőt egy egyetemre is elhívtak. Akkor láttuk igazán, hogy milyen nagyon fontos ez a munka. Mennyi tudatlanság, téves nézet uralkodik és így csúsznak bele sokan az alkoholba. Meg kell várni, amíg mindenki alkoholista lesz, hogy utána meggyógyítsuk? Nem bölcsebb dolog megelőzni? Azért bennem is támadtak kétségek. Kell ezt tenni? Van értelme? Egyszer megjelenünk – lesz ennek gyümölcse? Ahogy alakult, formálódott a dolog, egyszerre felismerem, amit Nemezes Máriától tanultam. *Az alkoholról való beszélgetés a legjobb bevezetés, hídvérés*. El lehet juttatni a gyermekeket ebből a világból az Isten világába. Ez missziói feladat. Volt több olyan alkalom, amikor átéltem: ez evangélizáció volt.

Miért beszéljünk az alkoholról?

Az alkoholizmus világméretű probléma, de vannak kiemelten veszélyeztetett korok, országok, és most éppen ilyen korban és országban élünk. Egymillió az alkoholista száma országunkban, és 3-4 milliót érint, akik szenvednek miatta: legtöbbit a gyermekek. Olyan, mint ha az egyházak ezt nem vennék komolyan, pedig jó családnak mondható közegben élő gyermekek is találkoznak velem, és nekik is jelenthet csapdát.

Reformátor őseink ebben is példák, akik felismerték és hirdették, hogy az erkölcsstelen életmód és a részegkedés miatt érte hazánkat a mohácsi vész. Nagyon emlékezetes számomra Siklós József testvérünk temetése, aki ezt a missziót elindította. A prédikációban dr. Bartha Tibor püspök úr azt mondta: „Ő volt az, aki felrázta az egyház lelkiismeretét.” Az egyház az, akinek fel kell venni a vesztükbe rohanók ügyét, és segíteni gyermekeinket, hogy ők is el ne sodródjanak.

A rendőrség már komolyan foglalkozik a prevencióval, de sajnos az egyház nem. Állami iskolákban sok helyen igényelték már felvilágosító munkánkat, de egyháziban – két katolikus iskola kivételével – még nem került rá sor. Sőt, egy második osztályos gimnazista fiút, aki egy üveg sört megivott, ki akartak csapni az egyházi iskolából. Nehéz ezeket leírni, nem bántani akarok, hanem én is szeretném felrázni az egyház lelkiismeretét.

Hála Istennek, készülnek gyermekek részére könyvek, kiadványok, hittankönyvek. Jó lenne, ha ezekben megfelelő helyen, megfelelő súlyú, részletesebb felvilágosítás lenne. Kábítószerrel még inkább esik szó, az érdekeesebb, divatosabb, pedig az alkohol a legolcsóbb kábítószer. Az alkohol elfogadottabb, elterjedtebb, ezért nem is gondoljuk, hogy milyen lelki és testi rombolást okoz.

Az alkohollal egy szinten emlegetjük a dohányzást is. Ugyancsak a Misszió kezdetére gondolok vissza, amikor az első konferenciát megnyitó lelkész áhítatára készülve felismerte, hogy nem bibliatanulmányra van szükségük az alkoholizmusban szenvedő embereknek, hanem a Szabadítóra, és akkor ő is letette a cigarettát. Hogyan beszéljen a szabadító Jézus Krisztusról, amikor ő is megkötöztette ennek a káros szenvedélynek?

1. Bibliai alapja van. Ha a Biblia beszél róla, akkor nekünk is beszélni kell.

2. Ha nem lennénk keresztyének, akkor is beszélni kellene róla, mert a gyermekek lépten-nyomon találkoznak vele, a családban, az egész társadalomban. Vendégség, ünnepek, összejövetelek el sem képzelhetők alkohol nélkül, sajnos még az egyháziak sem.

3. Azért is beszélünk róla, mert van olyan a gyermekek között, akinek az otthonában vagy a rokonságában alkoholista van. Szennved, szegyélli és nem tud vele mit kezdeni.

4. Ők is veszélyeztetettek. Belőlük lesznek a jövőben alkoholistái. Ezt az életmintát látják. Amikor megkérdem egy ilyen órán: ti lehetek-e alkoholisták, kórusban válaszolnak, hogy igen (25-ből 24). Miért? A válasz:

mindenki iszik és dohányzik. Ők pedig szeretnének minél hamarabb felnőttek lenni.

5. 14 éve működik az Iszákosmentő Misszió; kezdetben idősebbek, most már mind fiatalabbak jönnek a gyógyító alkalmakra. Egy budapesti iskolában egy decemberi hónapban igen nagy örömmel fogadtak – jókor jöttem, mert az általános iskola 7. osztályosai pont most ünnepelték a Mikulást három üveg pezsgővel.

6. Ha a gyermeknek tudnia kell, hogy a tej milyen hatással van a szervezetére, akkor azt is tudnia kell, hogy az alkohol mit tesz, nemcsak a testével, hanem a lelkével is. Tudnia kell, hogy mi az alkohol, mi az alkoholizmus és ki az alkoholista. Erről igen sok téves nézet uralkodik felnőttek között is. Minket itt is Isten igéje igazít el: Gal 5,19 – Isten nem tesz különbséget részegesek, pénzsóvárak, irigyek, gyűlölködők között. Ezek egyike sem öröklí Isten országát, de aki más életet szeretne élni, azoknak üzeni Jézus: „Nem az igazakért jöttem, hanem a bűnösökért. Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek” (Lk 5,31.32).

Mi szükséges ahhoz, hogy felvilágosító munkánk eredményes legyen?

1. Legfontosabb az a személy, aki végzi. A belső indíték: *Istentől kaptam megbízatásomat, nagyon fontosnak tartom, amit tehetek, és boldog vagyok, hogy tehetem.* Ha ez megvan, akkor

2. tudok *élményt* nyújtani. Érzelemszegény világban élünk. Negatív élményeket még kapnak gyermekeink tv-ből, krimiből. Mi adjunk pozitívát.

3. *Személyes kontaktust* teremtsünk. Tudják meg, hogy nekünk is közünk van a témához. Esetleg van a családjukban alkoholista; én is lehettem volna. Úgy kerülünk közel hozzájuk, ha látják, hogy mi felnőttek is rászorulunk Isten segítségére.

Ezeknek a szempontoknak át kell szólni az egész órát. Nem száraz adatokat közlünk, habár az alkohol biológiai hatását is megemlítjük. Az életről beszélünk, ahol lélek, test elválaszthatatlan.

Végül elérkeztem oda, hogy leírjam *egy óra lefolyását*. Kérdések feleletek is elhangzanak, így természetes, hogy nem teljesen egyforma minden óra. Aki hitoktatás keretében végzi a munkát, az több órára is feloszthatja.

1. Általában *személyes élménnyel* kezdem.

2. Többféle szemléltetőeszközöm van. Van, amikor csak egyet használok, van, amikor többet. Legtöbbször egy *120 cm-es papírcsikot* mutatok fel, ami 10 cm-es részekre van osztva. Egy orvos mondta el egy gyógyító alkalmunkon, hogy mindnyájan úgy születünk, hogy 120 évig kellene élnünk. Most Magyarországon az átlagéletkor ennek a fele, 40-60 év között halnak meg a legtöbben, amikor teljesítő képességük csúcán vannak, élvezhetnék munkájuk gyümölcsét. Ennek oka, hogy mi, akik élni szeretnénk, mégis mindent megteszünk, hogy önmagunkat pusztítsuk. Itt csak azokról beszélünk, amiket mi okozunk magunknak. Legtöbbször őket kérdezem. Így minden szenvedélybetegséget meg lehet említeni. Kábítószer, dohányzás, természetes alkohol, *eszékesség*... (mi magyarok nemcsak halálba isszuk, hanem halálba esszük is magunkat), játékszenvedély, tévé. A nagyobbaknál megemlítem, hogy az elmúlt 40 év alatt 4 millió kisgyermeket öltek meg születésük

előtt. Közben le-levágok 10-20 centimétereket. Itt hangsúlyozzuk a személyes felelősséget. Nekem kell eldönteni, hogy mivel és hogyan élek.

3. *Az alkoholról való részletesebb beszélgetés.* Van egy Dániából kapott diasorozat, amit az ott működő ifjúsági Kék-kereszt vezetője ajándékozott. Ez ahhoz ad vonatkoztatást, hogy miről is beszéljessünk.

a) *A társadalmi szokásról.* Mindig ittak az emberek, de nem mindegy, hogy mit (mi borivó nemzet voltunk, és most a tömény szesz ivásában vezetünk), nem mindegy, hogy mennyit, és nem mindegy, hogy mikor. Fiatalnak, női szervezetnek sokkal jobban árt. Mindig ittak az emberek, pl. férjem szokta mondani, hogy Noé megúsza az özönvizet, de az alkoholt nem. Ő nem alkoholista volt, hanem tudatlan. Ezért szükséges erről beszélni. Mindig, minden alkalommal alkohol... A vendégeket ki mivel kínálja meg?

b) *Mi történik az ember szervezetében,* ha alkoholt iszik? Van jó hatása? Bizony van, de mindig többet kell inni ahhoz, hogy ugyanazt a jó hatást elérjük. Egy perc alatt felszívódik az alkohol, szervezetünk minden sejtjébe. Legfontosabb részünk az agy, ez irányítja szervezetünk működését, de egy kevés alkohol is felborítja az egyensúlyt. Ezt onnan tudjuk, hogy aki alkoholt ivott, az is szeretne folyamatosan beszélni, de nem tud, jámi egyenesen, de annak az M7-es is keskeny. Kettőslátást, emlékezetkiesést okoz... stb. Hangsúlyossá kell tenni, hogy aki alkoholt iszik, nem ugyanaz az ember, mint aki volt. Elveszíti az uralmat önmaga felett.

c) *Miért isznak az emberek?* Hagyjuk, hogy ők találgassanak. *Ki az alkoholista?* Ennek a megbeszélése igen fontos. Nem az, aki részeg, nem az, aki időnként sokat iszik. Mélyebben van az ok. Egy általános iskolás, 5. osztályos kislány fogalmazta meg remekül: „aki nem tud alkohol nélkül élni”. Az alkohol hiányt pótol az alkoholista életében; alkohol nélkül nem tudja a problémáit megoldani. Persze alkohollal sem. Orvosilag is hiánybetegségnek nevezik. Ezt a Biblia mondja el az Ef 5,18-ban: „Meg ne részegedjete bortól, amelyben kicsapongás van, hanem teljesejete be Szentlélekkel.” A lélek betegsége: a hiány. Jézus Krisztus, amikor eljött ebbe a világba, azt mondta, hogy „elhozta az Isten országát, ami szeretet, öröm, békesség”. Az alkohol ezt adja hamisítva. Itt van lehetőségünk az örömmüzenet hirdetésére. Ezért van az, hogy egy alkoholista, ha abba akarja hagyni az ivást, nem tudja. 2-3 nap, és újra szüksége van rá. Ha viszont Isten Lelke betölti ezt a hiányt, ami minden ember szívében van, akkor megszűnik az alkoholéhség. Kaptunk egy jobbat. Itt beszélhetünk a misszióról is, ahol igazán meggyógyulhatnak. Itt ajándékozó- és nem elvonókúra van. Itt szeretetet kapnak az emberek.

d) *Szabad inni alkoholt, vagy nem?* A Biblia mit mond? A válaszok különbözők, de mindig eljutunk a helyes válaszra: szabad, de mértékletesen. Ez nem vonatkozik a pálinkára meg a sörre, és nem fiatalokban. Az is igaz, hogy az a 10.000 alkoholista, aki gyógyulást keresett a misszióban,

mind mértékletesen szeretett volna inni, hisz senki sem álmodozik arról, hogy jó lenne, ha alkoholista lehetnék. Akinek az életéből hiányzik a szabályozó, a Szent Lélek, az semmivel és senkivel nem tud jól élni.

e) *Az alkoholista hibás, vagy beteg?* Is-is. Ha te elrontod a gyomrod, hibás, vagy beteg vagy? Mindkettő; de akkor miért vetik meg az alkoholistát? A társadalom kiveti, de mi ne.

f) *Te lehetsz-e alkoholista?* „Jó erkölcsöt megrontanak rossz társaságok.” Itt is sok érdekes és értékes megbeszélést lehet folytatni.

4. Egyik *legjobb szemléltetőeszköz*, ha egy fiatal szabadult barátunk velem jön, és ő mondja el a történetét, esetleg azt is, hogy annak ellenére, hogy nem akart inni, hogyan jutott bele az alkoholizmusba és hogyan gyógyult meg. Hála Istennek, az egész ország területén már nagyon sokan vannak, akiket Krisztus megszabadított, és igénybe lehet venni őket.

5. *Ajándékozok* egy kis *szórólapot*, amit egy szabadult szobrászművészünk rajzolt. Minden szemléltetőeszköz segítség, de munkám során egyik legnagyobb élményem ahhoz fűződik, amikor egy általános iskola felsőtagozatos diákjai között voltam. 250-en voltak egy színházteremben – sem film, sem bizonyágtevő nem volt, de Istent hívtam

segítségül, és jelenléte mindent kipótolt. Pedagógusok és az iskolaigazgató is ott voltak. Az igazgató két nappal később bevallotta, hogy rá is olyan hatással volt az előadás, hogy három napig nem itta meg a napi sörét. Tanulunk egymástól, de mindenkinek saját magának kell kialakítania, hogyan tud azonosulni a mondanivalóval.

Heti táborozásokon érdemes még egy szemléltetőeszköz használni. Négy cserépbe babot vagy borsót ültetünk. Ha kb. 10 cm magasra nőtt, a gyerekek szeme előtt, több napon át az egyiket borral, a másikat sörrel, a harmadikat pálinkával és a negyediket vízzel öntözzük. Amelyiket pálinkával locsoljuk, az pusztul el leghamarabb... (Szülői értekezleten is érdemes beszélni arról, hogy a szülő mit tehet.)

Állandó hittanos gyermekek között érdemes Kék-kereszt ifjúsági csoportot alakítani. 10 éves kortól 24 éves korig tart a korhatár. A gyerekek megfogadják, hogy *alkohol és dohányzás nélkül* élnek és segítenek ebben más is. Két ilyen csoport van az országban, két keresztyén orvos munkatársunk vezet. Ha erre igény van, bővebb felvilágosítást adhatunk, vagy el is mehetünk egy ilyen csoportot megalakítani. Szívvel kívánom, hogy mindenki annyi örömet és élményt találjon ebben a munkában, mint amennyit én is kaptam Istentől.

Balog Zoltánné

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Szomorú évforduló*

Belorussziában jártunk

Tíz esztendeje, 1986. április 25–éről 26–ára virradó éjjel meghibásodott a csernobili atomerőmű reaktora. Akik a közelben dolgoztak, vagy ott laktak, azok addig szokatlan jelenségre figyeltek fel. Érdeklődésükre, hogy mi történt – senki nem felelt. Azóta eltelt tíz év. Ez idő alatt kitudódott, hogy akkor hírzárlatot rendeltek el. A reaktor területét lezárták. Onnan ki nem jöhetett senki. Úgy gondolták, ha elhallgatják a bajt, akkor az nem is történt meg.

1996. április 23–28 között Minszkben jártunk a 10. évforduló „megünneplésére”. Minden nap más–más oldalról ismerhettük meg Minszkben a katasztrófát túlélőket és az azután születetteket. „Nem szabad felejteni, mégis előretekintve dolgozni kell! Az istenhívó emberek feladata a hitetleneket hitre juttatni!” – mondta egy túlélő orvosnő.

A konferencia ideje alatt a Csernobili Gyermekekért Alapítvány létesítményeibe is betekinthettünk. Megrázó élmény volt a nyomorék gyermekek óvodája, az elhagyott, magányos emberek ingyenkonyhája és az onkológiai gyermekkorház.

Április 26–án a „Szomorúságunk örömmre változik” el-

nevezésű templomkertben a konferencia résztvevői gyümölcsfát ültettek, amelyeket ki–ki hazájából hozott, abban a reményben, hogy ez már nem lesz sugárfertőzött.. Hisszük, hogy akik gyümölcsöt fogyasztani fogják azok testileg, lelkileg egészségesek lesznek.

Ezen a napon délután csendes tüntetésre készültünk. A Minszki Sportszarnok előtt volt a 25–30 ezer ember néma tüntetése. A csendet félpercenként a lélekharang hangja szakította meg... A tömegben kézzel kézre adtak égő gyertyákat, így emlékezve az áldozatokra, azután eleredt rövid időre az eső, majd csodának lehettünk tanúi: a sokaság felett égi jelként megjelent a szivárvány.

A következő imádságot fogalmaztuk:

Imádság a csernobili katasztrófa túlélőiért, akik áldozatok is.

Szeretnek forrása Jézus Krisztus, mi Pásztorunk! Kérünk tekints mindazokra, akiket a csernobili katasztrófa sújtott, hogy ne legyenek reménytelenek és hajléktalanok. Ajándékozz nekik lelki bátorságot, hinni a Te véghetetlen segítségedben. Szabadítsd meg Urunk a jövő nemzedéket a súlyos betegségektől és eltorzulásoktól, óvd meg a magzatokat az anyaméhben. Minden gyógyíthatatlan beteget, és a gyász fájdalma alatt roskadókat Te vigasztalj. Küldd el angyalaidat, hogy vigyázzanak a túlélőkre, add, hogy ne legyen bennük bosszúvágy. Urunk, a Te jobb keziddel tiszt-

* 1996. április 23–28-ig Minszkben rendezett konferenciát a keresztyén/keresztyény nőket összefogó nemzetközi szervezet a FÖRUM.

títsd meg a Földet a levegőt s a vizeket a veszélyes szenny-től és mérgektől, hogy ne okozhassanak újabb katasztrófát. Urunk vigyázz ránk, és imádkozz értünk az Atyánál, te-kints kegyelmesen a Belorusz földre. Ámen.

„Örüljtek az örülőkkel, sírjatok a sírókkal „(Róm. 12,15). Április 23–28-ig útítársaimmal Brücknerné Bár-dos Agotával a mondat második felét gyakoroltuk... Kérjük Istent, hogy ne engedje meg a Földet pusztító erők elhatalmasodását.

Dobner Béláné

SAJTÓTÁJÉKOZTATÓ AZ EURÓPAI KERESZTYÉN NŐK, A „FÓRUM” NEMZETKÖZI KONFERENCIÁJÁRÓL

„Nők és Energia” c. megemlékezés a csernobili ka-tasztrófáról. A gyűlés helye és időpontja: Minszk, Belo-russzia, 1996. ápr. 23–28-ig.

18 európai ország asszonyai találkoztak a csernobili reaktorbaeset tizedik évfordulóján Minszkben, Belo-russziában a Csernobili Gyermekekért Alapítvány mun-katársaival, hogy megtekintsék a helyszínt ahol a káro-sodás 70%-os volt. Céljuk az volt, hogy a túlélőkkel és az alapítvány munkaterületeivel megismerkedjenek. 57 gyümölcsfát ültettek a jövőnek, emlékezve a múlt áldo-zataira, a reménység szimbólumaként.

A sugárhatás Beloruszsiában nagyon súlyos, megfer-tőzte az egész bioszférát, a vízforrásokat, az emberi és állati táplálékot. Az egészségkárosodás számokban nem fejezhető ki. Leukémia, pajzsmirigygrák, gyomor-bél megbetegedés, léguti, szív-bajok az utóbbi 10 évben megsokszorozódtak és a folyamat még nem állt le. A la-kosság létét fenyegeti a nagymérvű károsodás.

Elszomorító a Belorusz kormány véleménye, amely le-kicsinyíti a veszélyt. A Nemzetközi Atomenergia Bizott-ság is csatlakozik a lekicsinyléshez, figyelmen kívül hagy-va a kihatásokat, mondván „ez már a múlté”, így törekszenek a költségek csökkentésére. Felelőtlenül

visszatelepítik a katasztrófa helyszínére a kényszer-kitele-pítettek. Beloruszsiát szükségállapot területnek kell te-kíteni.

Fontos, hogy Csernobilért alapítványok, önszervező egyesületek jöjjenek létre, ezeket minden polgári és egy-házi szervezetnek támogatni kell.

Az indítást a „Nők és Energia” találkozóra, az azt megelőző héten Kiebben megtartott „Lessons of Chernobyl” adta. A résztvevők, egyházi nőszövetségek tagjai, képviselői megegyeztek abban, hogy az Energia-politika, Csernobil után csakis egyéni és társadalmi tu-datváltás útján történhet meg. Megegyeztek abban, hogy ehhez politikai cselekvés szükséges.

A következő pontokat juttatják el *Követelmény* formá-jában az országok vezetőihez:

1. Ismerjék el bizonyítékként a csernobili atomkataszt-rófa nyomán, hogy az energiapolitika rossz. Ki kell lépni az atomenergia felhasználásából. Az atomerőművek fenye-getik az életet (klímakatasztrófák, CO₂ problémák).

2. Az energiatakarékossági intézkedések kötelezővé tétele, a családi körben, az iskolákban, és a kommunális intézményekben.

3. Kötelezzék a kormányokat, az atomkutatással és fel-használással kapcsolatos *valós informálásra*. Az igazság-nak megfelelő tájékoztatást adjanak az erőművek építési, üzemelési költségeiről és ne hallgassák el a baleseteket.

4. A radioaktív hulladék eltakarítása az Európai Kö-zösség feladata legyen és ne a privátgazdaságé.

5. Az atomkutatás helyett a pénzforrásokat más ener-giaforrások felkutatására fordítsák, dolgozzanak ki új technológiákat.

6. A csernobili katasztrófa áldozatainak sorsa akkor sem volt hiábavaló, ha Európa energiapolitikája megvál-tozik. Ezért tegyenek meg mindent igazolva, hogy szoli-daritást vállalnak a Beloruszsiát és Ukrajnát körülvevő országokkal.

SZEMLE

Tallóztatás teológus szemmel

Az európai reformátusok egyik ismeretlen szigete

A kárpátaljai református egyház története

Tizenhárom évvel ezelőtt egy svájci teológiai hallgató *Fritz Peyer-Müller* híreket hallott a kárpátaljai református egyházzal. Ez a mondat azok számára, akik nem élték át a hallgatásnak ezt a korszakát, bizonyára nem sokat jelent.

Ezekben az években a recenzens úgy járhatott Munká-cson, hogy megígérte vendéglátóinak, nem beszél egy szót sem, hiszen akkor nem volt külföldiek számára (lehallgató készülékekkel felszerelt) szálloda Munkácson, ahová idege-neknek tilos volt a bemenet. Egy hasonló korú és hasonló arcú hittestvérem személyi igazolványát kaptam „köl-csön”, így láttam – messziről – a Munkácsi várat.

Mindezt a szubjektív emléket pusztán azért említem, hogy Fritz Peyer-Müller doktori értekezésének hősi vál-lalkozását jobban értse a diktatúra embertelen világában járatan olvasó.

Fritz Peyer-Müller feleségével együtt két esztendő-t töltött a debreceni teológián ösztöndíjasként. Kitűnően megtanult magyarul és hangyszorgalommal gyűjtötte a kárpátaljai református egyház történetéhez az anyagot. Erről a kényesnek mondott témáról írta doktori disszer-tációját, melyet 1992. április 7-én védett meg summa cum laude minősítéssel. A disszertációt a Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztályának fáradozása nyo-mán a „Nemzetközi Teológiai Könyv” sorozat 16. köte-teként még 1994-ben kiadta. Így a *Csohány János* által többször is bemutatott német disszertáció Dr. Ruzshty Gyuláné tolmácsolásában magyarul is olvasható (vö.

Confessio 1992. 4. szám 125–125. Reformátusok lapja 1992. szeptember 27. 6. old.)

A könyv a pozitívista történetírói hagyományok legjavát eleveníti fel, minden elérhető formát felkutatott és a hihetetlen mennyiségű adatot svájci pontossággal – sine ira et studio – dolgozza fel logikus, jól áttekinthető formában úgy, hogy szerényen és határozottan véleményt is mond. A tények fegyvereivel harcol, elkerüli a múltat restaurálni akaró nosztalgikus józantalanságot.

A nagyszerű szerkezetű disszertáció lényegében 3 nagy egységre oszlik. Az első a hányatott sorsú terület történetéről a legfontosabb tudnivalókat rendszerezi. Lehet, hogy a világ más országánál elhanyagolható háttér lenne egy ilyen fejezet, de Kárpátalján minden más. Ha például valaki, aki az 1910-es években született és ki sem mozdult a falujából – öt ország állampolgára lehetett élete alatt. Ez az ötven oldalnyi fejezet méltán tekinthető egy fontos adaléknak a kárpátaljai kisebbségek nagy odüsszeiájához. A nemzetiségi manipuláció teljes eszköztárát tanulmányozhatjuk ennek a fejezetnek objektív híradásában. A meg nem született rutén nemzet elvetélt története bújik meg ebben a fejezetben.

Még a történelemben járatos olvasók sem nagyon tudják, hogyan csatolták ezt a területet a szlovák köztársasághoz, vagy azt, hogy mi lett a sorsa a kárpátaljai autonóm területnek Csehországban belül.

A könyv derekas része – több mint 300 oldal – kárpátaljai református egyházkerület húsz éves története 1919 és 1939 között. E korszak levéltári anyaga az 1940-es évek elején szinte hiánytalanul Debrecenbe került. Ennek elmélyült tanulmányozása adta a disszertáció alapját és a munkához az ihletet. Így vall erről a kötet előszavában: „A forráshoz való visszatérés nemcsak a reformátorok felhívása és az egyház feladata, hanem mindenekelőtt egyháztörténelmi szükségyszerűség. Ha ugyanis az egyháztörténet ezt a nehéz munkát nem vállalja, akkor éppen ma elveszíti hitelét. A forráshoz való visszatérés megóv a múlt idealizálásától és elvetésétől, de olyan alapot ad, ami nélkül az egyház képét és igazi feladatát nem nyeri vissza.” (15. old.)

Ez a fejezet először a hovatartozás kérdését vizsgálta. A világtörténelem kegyetlen szeletelő ollója az újonnan alakult Csehszlovákiához metélte ezt a területet. Régi történeti és egyháztörténeti szálatokat vágott el. A kis felsőtiszai református gyülekezetek számára létkérdés lett az, hogy hová fogódzkodjanak; szervezetenként hova tartozzanak. Az újonnan alakult tiszai egyházkerülettel való egyesülést sok kérdőjel nehezítette, az önálló út vállalására – úgy érezték – nincs erejük. Így megindultak a heves viták. Az 1921. január 19-én Beregszászban összeülő gyűlés tette meg az első lépéseket az önállóság vállalása felé. A prágai kormány azt követelte, hogy külön egyházkerületet alakítsanak, mivel „Kárpátukrajna a Csehszlovák Köztársaság autonóm része”.

A szervezeti kialakulás vajúadásának pontos dokumentációja jól mutatja azokat az erőfeszítéseket, amellyel egy új, a régihez mégis sok szállal kapcsolódó egyház-szervezetet kívántak létrehozni. A csehszlovák református egyházon belül 1923. március 8-án alakult meg a Kárpáti Kerület, melynek első püspökéül a szervezésben nagy szerepet vállaló Bertók Bélát választották. 1923. június 7-én megtartották az első kerületi gyűlésüket is,

melyen beiktatták a püspököt. A meg– megismétlődő állami beavatkozások sok nehézséget okoztak, hiszen a csehszlovák állam azt követelte, hogy a reformátusok független, a magyarországi református egyháztól elszakadt egyházat alapítsanak.

A régi szálak erősek voltak. Ez a konfliktus tette szükségessé a lévai zsinat összehívását. Az állam ugyanis csak új zsinati törvény alapján álló szlovák református egyházat volt hajlandó elismerni.

A disszertáció gondos forráselemzés alapján mutatja be a zsinat előkészítését és lefolyását. Bemutatja a kialakult új egyház szervezeti rendjét. A korábbi negatív megítélés mellett szemben Fritz Peyer–Müller a források és az egyház előtt álló objektív lehetőségek megítélésével szemben egy reális kép kialakítására ösztönöz. A zsinati atyák azt tették, amit tehettek.

„A kormány autonómián független, önálló, Magyarországtól elszakadt református egyházat értett. Az egyház ezzel szemben egyházi, oktatási, nyelvi és szociális vonatkozásban megvalósuló autonómiát kívánt. Az egyházi autonómiát úgy értelmezte, hogy az egyház szuverén módon, állami megkötések nélkül hozhat döntéseket az egyházi élet minden területén.” Ez hosszas harcot eredményezett. 1923 és 1932 között a Kárpátaljai Kerület kemény harcokat vívott az elismertetésért.

Ez az időszak a belmissziói munka megelevenedésének ideje Kárpátalján.

A belmisszió szervezésének jeles ellenfelei is voltak. Sokak előtt csak lassan világosodott meg, hogy ez az egyház megmentésének az egyetlen módja. A huszti református árvaház megszervezése a belmissziói gondolat győzelmének a jele volt. A szervezeti keretek megteremtése körül még sok vita támadt, de egyre nyilvánvalóbbá lett, hogy ez az egyház életbenmaradásának a feladata. A református nőszövetség, a gyülekezeti munkásokat képző tanfolyamok sora, a sajtómisszió, a református Kálvin–nyomda nagyban hozzájárult a kárpátaljai reformátusok fennmaradásához.

A csehszlovákiai református egyház és a kárpátaljai terület között az államsegélyek elosztása miatt tört ki a viszály, aminek pontos részletekbe menő dokumentálását megtaláljuk a könyvben. A csehszlovák időszak alatt a politikai hovatartozás miatti bizonytalanság árnyékolja be ennek az egyházzrésznek az életét. Kárpátalja önállóságának biztosítása volt a cél, de mivel Prágától nagyon messze esett ez a terület a Kárpátaljai egyház és az állam kapcsolata sok nehézséggel küzdött. 1932-ben az állam elismerte, amivel az egyház lojalitását biztosítani szeretne volna. Ez lehetővé tette az egyházi intézmények konszolidációját, ami különösen az iskolák esetében volt fontos. A disszertáció feltárja az egyházkerület belső életének belső történetét, belmissziói munkásságát és a közös egyházi szolgálatban való részvételt.

A bécsi döntés után Ravasz püspök táviratban köszöntötte a visszatért református gyülekezetet. A visszatérés módzatairól elkezdődtek a tanácskozások. Az alapelv az volt, hogy az 1918-as állapotot kell helyreállítani. Egy 9 pontos tervet dolgoztak ki, amit elfogadott az 1939. március 1-jén ülésező zsinat. A csehszlovák uralom alatt maradt gyülekezetekben is megindult a szervezkedés, de a kárpátaljai kerület megszűnt.

A disszertáció 3. része – kitekintés. Mi történt a má-

sodik világháború után? A szerző tudásához illő objektivitással veszi számba a Szovjetunióhoz csatolt terület református egyházának elnyomását, az egyházi élet megbénítását, az állam által bevezetett korlátozó, ellenőrző rendszer kiépítését.

A legdöntőbb kérdés az egyház legális működési kereteinek biztosítása volt. Ravasz püspök a párizsi béketárgyalásokon síkra szállt azért, hogy a reformátusok mint önálló református közösségek épségben maradhasanak. Az óhaj – csak írott malaszt maradt. Így Révész püspök a jobb körülmények között lévő baptisták segítségét várta. Egy közös protestáns egyházszövetség képe lebegett szeme előtt, de 1948. után a közvetítő fáradozás végső kudarcot vallott. Igaz, hogy a Baráti Kör levélírói Sztálin magatartását Nebukadnecáréval hasonlították össze és figyelmeztettek az Isten előtti felelősségre.

„A változások kezdete” címet viseli a disszertáció utolsó fejezete, melyben az 1970 és 1991 közötti események legfontosabb mozzanatát foglalja össze a szerző. Ahogy Csohány János bevezető ajánlása írja „elhárít minden dramatizálási kísértést, és a száraz tényeknél megmaradva mutatja be a szovjet rendszer most már leplezetlen kisebbségellenes és ráadásul vallásellenes tevékenységét.” Ugyanígy visszafogott az az öröm is, ami át-süt sorain, amikor a kárpátaljai magyar reformátusok egyházi életének közelmúltban kezdődött meglevenedéséről, az egyházi szervezet újjáépítéséről tudósít” (11. old.). A kárpátaljai egyház újjászerveződött. Igaza van Fritz Peyer-Müllernek: „Az egyház olyan jövő előtt áll, ami erős hitet és erőt kíván az egyháztól” (415. old.).

A könyvet olvasva kárpátaljai református költő testamentuma, Füzesi Magda verse dobolt bennem – biztatól:

*Ki kért, hogy magos Déva várába
más helyett befalazzad magad!
Sírjál csak, béke katonája,
te, értelmetlen áldozat.*

*A sors kiszemelt, hogy megéljed,
amíg elillan a jövőd.
Most kövek habzsolják a véred,
mert feladtad idő előtt*

*Hidd csak, hogy hamvad az ígéret,
tán összetartja az eget.
A vár körül felzeng az ének:
„Ne csüggedj el, kicsiny sereg.”*

(Küldetés)

Hogyan szerették egymást az avar házaspárok?

Az ősi sírok csontjai némák, élettelenek. Hajdan volt, elment emberek nyomát, gondolatait, érzelmeit mégis meg tudja szólaltatni a vallatni tudó régész. Így a szeretetről és a gyűlöletről is tudnak beszélni a sírok.

Madaras László könyvét böngésztem, a Szentés-Kajáni avarkori temető ránkmaradt maradványait elemzi, amelyet Szentestől 13 km-re észak-keletre még 1931-ben találtak faültetés közben. A csontok – emberi kapcsolatokról is információkat őriznek. De vajon az üzenetet ki tudjuk-e betűzni? Mit jelent az vajon, hogy

egy női csontvázat a sírmező szélén a többi halottól jól elkülönítve találunk? Egy másikat hasra fektettek a sírba, a lábát hátra felé behajlították és semmilyen tárgyat nem tettek melléje. Véletlenül nem gondolhatunk, hiszen a kaba-bitózugai avar temetőben hasonló sírt találtak (Nepper Ibolya: A kaba-bitózugai avar temető. *Communicationes Archeologicae Hungariae* 1982. 118–157.). Vajon miért kényszerítették hátrahajtott térdekkel a holtat eltemetni? Mi büntetett el, hogy a temető minden különbséget megszüntető közösségéből száműzték? Miért fordították arcát még a sírgödör mélyén is a föld felé? (Nagy Imrét és az 1956-os mártírokat is így temették, annak jelképeként, hogy nem szeretnék, hogy a halálra ítélték újra feltámadjanak.)

De szelídebb üzenetet is őriznek a porladó csontok. Hét sírban találtak két-két csontvázat. Legtöbbször anya és gyermek került egymás mellé. A 270-es számú sírban egy kislány anyja ölébe hajtotta fejecskejét. Nagyon szerethették. Ezt nemcsak a gyengéd mozdulat árulja el, hanem a sír mellékletei is. Míg a nő mellett csupán kásagyöngyök, vascsat és esztergályozott csonttű volt, addig a gyermeket karperecpárral, bolgárokkal, gyöngysorral, fülbevalóval és korongolt korsóval együtt temették el. Ki tudja, hogy a két élet hogyan tartozott össze? Talán a dajka volt a nő, vagy talán a mama pazarolta minden kincsét szíve magzatjára? Ki tudja?

Két olyan sírt is találtak a 459 sír között, amelyben egy férfi és egy nő együtt nyugodott. Ezek házaspárok lehettek. A 109. sír csontvázai kissé oldalukon fekvőde kerültek elő, egymással szembefordulva. Fejük összeért, arcuk egymáson pihent. A 351. sírban a halott férfi és nő nyakát közös nyaklánc fogta össze dinnyemag-, karnel- és borostyánszemekből. Úgy feküdtek, mint ma is. Mindkét sírban a nő a halott férfi bal oldalán fekszik. Az egyik sír szegényes. A férfi mellett csak egy vaskés van, ami hitük szerint a másvilági „betevő falat” megszerzésére való. A nő mellett – fülbevaló, meg egy tojás – ami a termékenység ősi szimbóluma.

A porladó csontok élő üzeneteket hordoznak, a szeretet üzenetét. Csak észre kell venni az apró jelek üzenetét és a szívünkkel is látni kell.

Örömötök munkatársa

Örömötök munkatársa címen a vérteszaljai Református Egyházmegye kötetbe rendezte nyugállományba vonult esperesének, Szénási Sándornak hetvenegy alkalmi beszédét, ötszáz példányban. Ezzel köszöntötte a jeles lelkész-költő 70. születése napját egyházmegyéje. A bevezető „Testvéri köszöntés” szerint „E kötet anyaga, amely közel két évtizedes esperesi szolgálatának idejéből való, családok és személyek sorsában művészi gondtal, hiteles ismeretekkel megjelenített egyháztörténelem, igaz beszéd oly korban, amely a valóságot torzítani igyekezett”.

Mindenki, aki állt már előadói pulpituson tudja, hogy a múlt pillanatáról, az alkalom szülte ünnepeken nehéz időtállót, hosszú távon is érvényeset mondani. Az ünnep hegyecsúcsain könnyű torzítani, érdemein felül dicsérni az emberben rejlő percemberkét. Csak a szeretet szíve-kig látó igazsága szabadít meg a szépet-hazudás bűné-

től. Szénási Sándor a kötet tanúsága szerint ezt a lelki ajándékot kapta. Ez a ritka, Szentlélektől kapott kincs magán viseli minden ajándék legfontosabb kritériumát: a szent tökéletesebbítésére, a szolgálat munkájára, Krisztus testének építésére adatott (Ef. 4,12).

A kötet első 18 beszéde lelkészbeiktatáson elhangzott prédikáció – tulajdonképpen a lelkési szolgálat kis enciklopédiája. Bennük az ige reflektorfényébe kerül a szolgálat. Különös beszédek ezek. Bennük csillámlik Szénási Sándor kötődése a szülőföldhöz. Régi események, hajdan élt lelképásztorok arcai villannak meg a nyugodtan hömpölygő mondatokban. Beköszöntő beszédeknek titka: a húségből születő helytállás, az esküvői beszédek pedig a tanítani akaró szeretet, ami mindig a mindennapok gyakorlati igazságában tűnik elő.

A kötet derekas része: a temetési beszédek sora, amelyek között nem egy legújabbkori homiletikai irodalmunk gyöngyszeme. Nem magasztaló beszédeket ír Szénási, hanem számvetéseket, amelyben az ember odaáll a kegyelmes Isten ítélőszéke elé. Nyeresége a könyvnek, hogy Szénási Sándor ötletekben és emberségben gazdag köszöntőiből is kapunk egy csokorralalót. A kötetet az utolsó esperesi jelentése zárja. Itt találjuk Szénási Sándor életrajzát, az életművét feltáró bibliográfiát is. Köszönet érte mindenkinek, aki ezzel a kötettel örömmel munkálta.

Epilógus

Akkor kaptam ezt a könyvet kedves ajándékként, amikor hegyekben állt az elolvasandó az íróasztalomon. Amikor megláttam, hogy „alkalmi beszédeket” tartalmaz a virágcsokorral díszített fedelű kis füzet, arra gondoltam, beleolvasok majd és írok róla néhány általános gondolatot. De csapdába estem. Elkezdtem előről – és végigolvastam. Öszintesége, gyakorlati példáinak emberközelsége fogott meg. Így hát a recenzens egy régimódi jókívánssággal zárja sorait: felejtkezz te is bele ebbe a különös könyvbe, Nyájas Olvasó!

„Mi, gyalogrendűek...”

Gergely Mihály azon kevesek közé tartozik, akinek a leírt szó szent és az újsághasáb is szószék, amiről csak a mindenkit megítélő, minden álságosat leleplező ígéret lehet hirdetni. Ennek a patetikus mondatnak igazát mindazok tanúsíthatják, akik a prédikátori hevületű riportkönyveit nyomon kísérték (Röpirat az öngyilkosságról (1969.), Szakmám az önismeret (1981.)). Most egy újabb kötetet tett szemnyitogatóul, lelkiismeret-felrázó olvasmányul az asztalunkra (Bárcsak sokan elolvasnánk!): „Mi, gyalogrendűek...” – ez a kötet címe. Könyve a Hét Krajcár Kiadó gondozásában jelent meg. „A magyar valóság könyvei” sorozat második darabja.

Gergely Mihály – mint ahogyan a kötet alcíme mondja – korpépet rajzol hetven jegyzetben. Az írások zöme, a Kiáltás című – sajnos nem nagyon ismert – lap hasábjain jelent meg. Bennük gyalogrendű sorstársaink létének mélysége, reménye és reménytelensége bomlik ki. Megcsalásaink, meghiúsult reményeink kapnak hangot felelősen higgadt hangszerelésben, de soha nem szenvedetlenül. Az író a segíteni akaró emberek okos szavával fo-

galmaz emberi létünk problémáiról. A szép kivitelű könyv borítója Pieter Bruegelnek a Vakok című jeles alkotását idézi önpusztító létünk tragikusságára emlékeztetve. Beszél szenvedélybetegségeink önpusztító örvényeiről, művészeti, kulturális életünk napi gondjairól és örömeiről a család, a nemzet és az egész emberiség problémáiról. Igyekszik komoly, józan szóval rányitni a szemünket a fogyasztói társadalom mai, etikai problémáira. A könyv – de keresztyén létünk, szolgálatunk mottója is lehetne – naplójegyzetének egy mondata: „Aki csak magának él, mások rovására él.” (7. old.).

A hét ágú gyertyatartó a Vatikánban?

A sajtó hírül adta, hogy 1996. január 17-én II. János Pál pápa kihallgatáson fogadta Simon Shetret Izraeli vallásügyi minisztert, valamint Sömuél Hadast Izrael vatikáni nagykövétét. Különös célja volt a látogatásnak. A mintegy 20 perces megbeszélésen a diplomaták felvetették a pápának, hogy tudomásuk szerint a 70-ben Titusz által legyőzött Jeruzsálemből háborús jóvátételként Rómába hurcolt hét ágú gyertyatartó a vatikáni kincstárban van.

A kortárs történetíró Josephus Flavius beszámol a római diadalmenetről, „amelyben különösen azok a tárgyak keltettek feltűnést, amelyeket a jeruzsálemi templomban szereztek: egy több tálentum súlyú aranyasztal és egy ugyancsak arany lámpatartó, de egészen más alakú, mint azok, amelyek Rómában használatosak; mert a talpazatán emelkedő oszlopszerű tengelyből egymással szemben háromszög alakban karok nyúlnak ki, mindegyik kar végén fent egy bronzlámpa, tehát összesen hét – ez jelképezte, hogy a hetes szám a zsidók szent száma” (Bellum VII. 5. 5. u. – A zsidó háború Gondolat Bp. 1963. 4. kiad. Ford.: Révay József 458. old.).

A nevezetes gyertyatartó képe felkerült Titus diadalívének domborművére is, melyet Titus öccse és utóda Domitianus építtetett 81-ben. A diadalív belső oldalán ma is meg lehet csodálni a finoman meg munkált domborművet, melyen a katonák vállukon viszik a diadalmenetben a jeruzsálemi templomból zsákmányolt gyertyatartót. A szomorú emlékek miatt a Titus-kapu ívei alatt ősi idők óta zsidó ember nem haladt át, „nehogy újra át kelljen érezniük népük megsemmisítő vereségét” (Jacob Allerhand: A zsidóság története Ford.: Lichtmann Tamás Bp. 1989. 145. old.). A gyertyatartót, ami a fogság utáni templomban állt IV. Antiochus Epiphanes elrabolta. A makkabeusok könyve 1,21–23 szerint ezt feldarabolta és így vitte el. Jézus idejében a szentélyben az a gyertyatartó világított, amelyet Makkabeus Júdás készíttetett (1Makk.4,49) Kr. e. 164-ben.

Régen kutatják a nevezetes lámpatartó – vagy zsidóul menóra nyomát. Most úgy tűnik, a kutatók nyomra bukkantak. A La Repubblica 1996. január 18-i száma szerint az izraeli kutatók és a firenzei egyetem szakemberei úgy találták, hogy az a 40 kg súlyú, színaranyból készült menóra, amit a Vatikán földalatti kincstárában őriznek, ez a Makkabeus Júdás által készíttetett nevezetes darab, melynek képét minden turista megcsodálja a Fórumon a Titus diadalíven.

A La Repubblica értesülése szerint komoly alapja kell, hogy legyen ennek a feltételezésnek, ha ilyen ma-

gas szinten indulnak el a tárgyalások. Az izraeli vallásügyi miniszter így nyilatkozott az esetről az újságíróknak: „Bizonyos adatok arra utalnak, hogy a menóra a Vatikán kincstárának tulajdonában van. Szeretnénk ez ügyben választ kapni. Visszaadása szép gesztust jelentene a zsidóság és a katolikus egyház kapcsolatában”. A miniszter megjegyezte: II. János Pál kedvezően és készségesen fogadta a kérést (Új Ember 1996. április 1.).

Szigeti Jenő

Elébe menni a szekularizált tékozló fiúnak

E. Chr. Hirsch: *Mein Wort in Gottes Ohr*

– Ein Glaube, der Vernunft annimt. Hoffmann & Campe, Hamburg. 1995.365 –

A szerző okl. ev. lelkész (1937), az Északnémet Rádió „Vallás és társadalom” c. rovatának szerkesztője, e témakörben több sikeres könyv szerzője. A vallás és az elidegenedett modern ember közt kíván hidat verni. Voltaképpen Niebergall Frigyes századunk-eleji kérdésének próbál megfelelni: *Wie predigen wir dem modernen Menschen?* Ezt korunk ama liberális teológiai irányzatának szellemében igyekszik teljesíteni, amelynek legnagyobb nevei Tillich Pál ev. és Drewermann Jenő róm. kat. hittudós. Jellemzi: kényes kérdések fölvetése; bámulatos olvasottság (a könyv végén 28 oldalon közli a vonatkozó irodalmat); jó humor (1986-ban ő nyerte el „a groteszk humor Kasseli Díját”). 1992 óta Alsó-Szászországi-díjas publicista. Ahogy a könyv alcíme mondja: az értelmet elfogadó hit propagálója. A könyv öt fő fejezetre, azokon belül 8–8 alfejezetre oszlik. Érdemes őket áttekinteni!

I. *Hitcikkely véleményezésre*. E – kissé furcsa című – főrész a hit lényegének sokféle magyarázatát tárja elénk. Sokaknak a hit „lelki komfort”; ugyanakkor sokaknak ösztönzés a jóra. Jaspers szerint a hit „az emberi egzisztencia kiteljesedése”. Ő maga a hit négyféle szemléletét vázolja föl: a) az igaznak-tartás. Fő képviselőjének Barth Károlyt látja. Ki akarta küszöbölni a XIX. Század félreértését, hogy ti. az Ige lényege csupán ösztönzés: „Építünk egy jobb világot!”, s az I. Világháború csatlódottségében elkezdte hirdetni, és hirdette 50 éven át: „Isten mindent megtett értünk!” – b) A hit = új emberré lenni. Erre Bultmann Rudolf a minta. Nem kell mítosz, csoda, hitvallási formula; a lényeg: „az evangélium az embert döntésre hívja”. Az evangélium olyan, mint Rilke versében az „Archaikus Apolló–torzó”:

...nincsen helye egy sem,
Mely rád ne nézne. Változtasd meg élted.
(Tóth Árpád ford.)

c) A hit = bizalom. Erikson Erik, amerikai pszichológus fölfedezése: minden embernek kora gyermekségében szert kell tennie az ösbizalomra, hogy magát otthonosan és biztonságosan érezze a világban. A bizalmat Küng azóta egyenesen egyfajta istenbizonyítékká tette. – d) A hit = barátságot érezni. Ez Hirsch saját nézete,

noha – írja –, már Aquinói Tamás is – Arisztotelész nyomán –, az Isten és az ember viszonyát barátságként értelmezte. A Biblia Ábrahámot nevezi Isten barátjának.

Szól Hirsch a hit elutasítóiról is. „Nagybirtok a Holdon” c. fejezete Freud Zsigmond „tévedését” vázolja föl, aki a hitet illúzióknak, kollektív kényszerneurozízisnak minősítette. Freud vallásellenességének magyarázata szerinte az a tény, hogy a zsidó családja a „chassidim”, a kegyesek, iránti megvetésről volt híres, s ő ily légkörben nevelkedett. Amikor az „Egy illúzió jövője” c. könyvét elküldte barátjának, Rolland Romain francia írónak, az próbálta őt kiigazítani: a vallás forrása „az örökkévalóság megsejtése”, „az a különleges érzés”, ami őt sohasem hagyta el. „Szubjektív érzés, de nagy energia forrása!”

A hithez hozzátartozik a másik ember igenlése. Szép illusztrációja: Az orvosokkal és gondozókkal vonuló Bodelschwing Frigyes lelkészt egy beteg ütni kezdte. Ő így reflektált munkatársai előtt: „Ezt a testvért nyilván nem szerettük eléggé!”

S bár a Sínai Hegy és a Hegyi Beszéd egyaránt csupa parancs és tilalom, a hit ne tegyen bennünket moralizálókká. Isten nem olyan, mint a futballbíró: rögtön jön a sárga, netán a piros lappal. Lám, Luther azt tanácsolta búskomor barátjának: *Pecca fortiter, crede fortius!* (Vétkezz bátran, higgy bátrabban!) Szent Ágoston: *Ama, et fac, quod vis!* (Szeresd az Istent, és akkor tedd azt, amit akarsz!)

Hirsch szerint a keresztyén ember autonóm módon cselekszik. Példája: Schleiermacher Frigyesnek, az 52 éves hittudósnak meg kellett érnie, hogy felesége beleszeretett egy fiatalemberbe. Ezt ő indítéknak vette, hogy még tapintatosabb és gyöngédebb legyen iránta. Szójátéka: „Leidenschaft: die mit Eifer sucht, was Leiden schafft.”

Külön fejezet szól a „Vallás és Erősz” kapcsolatáról. Helytelen ezek szembeállítása. Lám, Szent Antal a IV. században hiába vonult el a világtól, lakott 15 éven át egy kriptában és böjtölt – testi vágyai annál inkább lángoltak benne, s a nők – festők kedvenc témája! minden alakban üldözték. Százak, ezrek tették e tapasztalást. (Hirsch e legkirívóbb példákat ismerteti is.) Sok esetben sikerül a vágyat szublimálni. Hirsch említi az ókori keresztyén regény főhősét, egy Tekla nevű szüzet, aki járta a börtönöket, s csókolgatta az apostolok vasbilincseit; Magdeburgi Mechtild nemes úrnőből lett apácát, aki 6 könyvben írta le szexuális színezetű rajongását a Völegény Krisztus iránt; a férfiak pedig – élükön Clairveaux-i Szent Bernáttal –, a Mária-tiszteletben jeleskedtek. (Úgy mondják, a Szent Szűz e jeles tisztelőjének pár tejcseppet ajándékozott tiszta melléből – hálából.)

Hirsch fölhívja a figyelmet Josuttis Manfréd göttingai teológus nemrég megjelent könyvére („Gottesliebe und Lebenslust”), amely megállapítja: mind a vallásban, mint a szexualitásban „az élet erői” vannak, s „ha a szexualitást az istenségtől elválasztjuk, elmegy az ördög-höz.” Hirsch végkövetkeztetése: erotika és a vallás egyformán gyógyító hatású, s azáltal, hogy fölemelnek, az üdvösség előízét adják.

II. „Az ismeretlen istennek” c. főrész nagy teológusok életén és életművén át mutatja be azt a „tapogatózását” hogy a vallás lényegét megtalálják. Pascal

Balázs fiatal korában Párizsban egy herceg kísérője volt a játékkaszinókban. Amikor 31 évesen (1654–ben) megtért, hitvallását kabátja belésébe varrta bele, hogy mindig szíve fölött legyen: „Ábrahám, Izsák és Jákób Istene nem a filozófusok Istene. Bizonyosság. Öröm. Béke. A Jézus Krisztus Istene.” Mégis ő (matematikai csodagyerekként kezdte), buzgó térítői munkásságában főérvként a rulett példáját hozta föl. (Ő lett a valószínűségi elmélet megalapítója is.) Eszerint a hit terén is úgy kell gondolkodni, mint a játékasztalnál. A tét csekély a nyeremény fantasztikus nagy. Érdemes hinni, templomba járni. „Ha nyer Ön, mindent megnyer; ha veszít, nem veszít el semmit. Tegyen föl hát mindent arra késlekedés nélkül, hogy van Isten.

Érdekes, hogy a „szív misztikusa”, a testén szögesdrót-övet hordó askéta, a Jézus Krisztus Atyjától megragadott hívő ily racionális érvelést űz. (Egyébként a sokat betegeskedő Pascal 39 évet élt.)

Pascal csodálói közé tartozott *Schleiermacher* Frigyes. Jó száz évvel később ő is „csábítónak” kívánja föl-tüntetni a hitet a hitetlen értelmiségi ifjúság előtt. (Híres könyve „a vallás megvetői közt lévő képzett emberekhez” szól, 1799.) de ő már – állapítja meg Hirsch –, nem a túlvilág megnyerésével kecsegtet mint Pascal, hanem a földi élet páratlan meggazdagodásával. (A két teológus közt bontakozott ki a felvilágosodás eszméje.) *Schleiermacher* tétele: Az embernek szüksége van a vallásra, mert a vallás „a végtelen értelme és íze”. Elmélyíti az életet, az igazi kultúra alkotórésze, oly nélkülözhetetlen, mint a zene. Ő, „az érzések virtuóza”, a berlini egyetem egyik alapítója és nagynevű professzora, visszahozta az embereket a templomba. Mái példánk abban – állapítja meg Hirsch –, hogy az értelem világos fényét és a benső vallásos érzést össze lehet kapcsolni.

Újabb száz év, és *James Vilmos*, amerikai tudós, pszichológus, a pragmatizmus megalapítója, a kereszténység *hasznosságára* mutatott rá. Valláslélektana nyüzsgő a kortársak leveleiből és naplójából átvett példáktól: a vallás jótékony hatású; megnyugtatja az idegeket; értelmessé teszi az életet. Ártani nem árt s talán van valami haszna. (Ezért úgy hozzák a gyerekeket keresztiségre, mint valami védőoltásra.)

Tillich Pál, akit Hirsch „a hit határjárója” titulussal jellemez, azt tűzte ki célul, hogy a teológiát filozófiai köntösbe öltöztesse. Racionalitására jellemző, hogy mint fiatal tábori lelkész kioktatta a mélyhitű generálist: az csak kegyes babona, hogy az imádság megvéd az aknátűzben. (A generális rögvést áthelyeztette a modern lelkeszt.) A filozófia–szociológia frankfurti professzorának 1933-ban menekülnie kellett. A New York-i egyetem hívta meg vendégprofesszornak, s csak 8 év múlva kapott rendes tanszéket és amerikai állampolgárságot. Kivált diákjai közt volt népszerű, nyitott kérdéseivel, kételeyi megvallásával. Igyekezett új terminológiát használni a régi helyett. Így lett nála a „bűn”-ből elszakadás: a felebaráttól és Istentől, „a Lét alapjától”, való elidegenedés. Sokan attól féltek, hogy ily módon a teológia emberi bölcselkedéssé lesz. *Tillich* egyensúlyozó művészetét *Niebuhr* Reinhold, szintén jeles amerikai teológus egy képpel illusztrálta (Hirsch szerint „nem minden oldalvágás nélkül *Barth* irányában”): „*Tillich* nagysága a teol-

gia és a filozófia közti határ kutatásában áll. A drótkötélen való cirkuszi egyensúlyozó mutatvány nehéz vállalkozása magával hozza azt a veszélyt, hogy az ember egyik vagy másik oldalon lezuhan. Amikor *Barth* elutasítja azt, hogy egyáltalán a drótkötél közelébe merészkedjék, *Tillich* a legnagyobb virtuozitással mozog rajta, noha nem a megtörténhető leesés veszélye nélkül. Az ilyen zuhanást az olyan egyszerű járókelők is észlelik, akiknek a legcsekélyebb tálentumuk sincs arra, hogy ők maguk ily drótkötélmutatványt végezzenek.”

Századunkban a filozófiai nyelv, mint modern interpretációs lehetőség, mellett, a másik nagyhatású jelszó volt *Bultmann* Rudolf mítoszstalanítása. Ő azt akarta, hogy az embernek ne kelljen a templom bejáratában az eszét letenni. „Csak semmi *sacrificium intellectus!*” Úgy gondolta: a „mítoszok” elhagyásával az evangélium üzenete közelebb kerül a mai emberhez. Ám az utóbbi évtizedben – jegyzi meg Hirsch –, a tudományos világképet sokan megkérdőjelezik, a mítoszt pedig ismét tisztelettel szemlélik. Ahogyan *Hübner* Kurt kieli filozófus fogalmaz: A mítosz a világmagyarázat egy módja, tapasztalattrendszer. Mítoszok vannak vallás nélkül, de vallás nincs mítosz nélkül: mert Isten sohasem lesz része a tudomány és technika által elénk tárt világnak.

Az ortodoxiában Isten a legfőbb bíró. Korunk legvitatottabb teológusa, *Drewermann* (felfüggesztett) r.k. pap, paderborni professzor, pszichológus, mesekutató szerint Isten – kezelőorvos. Ő a bűn helyett – *Kirkegaard* nyomán – inkább félelemről beszél. Így tudja az embert elsősorban tehetetlennek, megtörtnek, kétségeskedőnek mutatni meg. Segíteni akar az emberen, s az az elgondolása: nem mindegy, hogy az embert büntetőtanács elé citálják-e, vagy orvosi rendelőbe. „A vádlottak padja és az orvosi dívány nagy különbség!” (Kritikusai felhózzák ellene, hogy csupán a korszellemet követi, amelynek jelszava: „Büntetés helyett segíteni!”)

Drewermann megbotránkoztató tétele: a bibliai elbeszélések nem valóságos történeteket, hanem mélylélektani igazságokat közvetítenek. Vaskos kötetekben fejti ki – *Freud*, *Jung* és a modern meseértelmezés segítségével a bibliai szövegek üzenetét. Amíg *Bultmann* a lomtárba helyezte a mítoszokat, addig azok az ő számára kincsesbányák lettek: Isten gyógyító szeretetének életre segítő üzenetei hámozza ki belőlük.

A *fundamentalizmus* legjellegzetesebb esetének *Khomeini* ajatollaht látja Hirsch, aki 1978-ban, párizsi száműzetéséből hazatérve, a radikális teokrácia megvalósítását hirdette meg. De Amerikában is régi gyökerekre nyúlik vissza a fundamentalizmus: 1875 óta tartanak a konferenciák s jelennek meg könyvek a darwinizmus ellen s a teremtéstörténet szósz szerinti értelmezése érdekében. Híressé vált az 1925-ös daytoni „majomper”, amelynek során a 12 farmerből álló bíróság vétkesnek találta a biológianárt „a Biblia hitelrontásában”. Róma fundamentalizmusát egyfelől *Lefébvre* püspök tradícionalista mozgalma jelenti (elsősorban a latin mise visszaállítása, a II. Vaticanum érvénytelenítése); másfelől azok az integristák, akik az egész társadalomra rá akarják kényszeríteni erkölcsi elképzeléseiket. Érdekes jelenség: 1994 nyarán a kairói Világnépesedési Konferencián a Vatikán az iszlám fundamentalisták támogatásával megakadályozta a túlnépesedés ellen a fogamzásgátlás ajánlását.

Nem hagyja ki Hirsch a leltárból a zsidó fundamentalistákat sem, azokat az ortodoxokat, aki vallásukat erőszakkal képviselik. (Nemrég fiatal ortodoxok támadást intéztek egy kibbuc ellen, mert szombatra tették a bolhapiacot.)

Bár vannak a vallási fanatizmusnak bibliai támpontjai (Hirsch megemlíti a Baál papok lemészárlását Illés által vagy az 5Mózes szent háborúra buzdítását), számunkra Jézus felebaráti szeretetről szóló tanítása érvényes, ami legjobban – szerinte – Lukácsnál jut kifejeződésre. (Jézus tényleg itt hűti le a samaritánus falura villámot kérő tanítványait, sőt itt állítja az irgalom mintaképeül – a rabbi és a lévita helyett – a samáriai eretneket.)

Kik a fundamentalisták Hirsch szerint? Az igazság egyedárusai; akik nem hajlandók a modern kultúra közösségében, a diszkusszióban, részt venni; akik szemében a másként hívők hitetlenek, majd istentelenek, sőt Isten ellenségei.

Végül a *New Age*, a Vízöntő korszakának, ismertetése következik. Az ember itt nem kegyelemre szoruló lény, hanem isteni erő része. Nem a bűnbocsánat hiányzik számára, hanem az „új tudat”. Az új lelkiség a meditáció és a misztika révén érhető el. Sokan mondják: kiszáradt, racionális keresztyénségünk korában mindez megfelel a mai vágyakozásnak: saját átélésű tapasztalást! Hirsch egy ugyancsak mai teológus óvását idézi: „aki e korszallemmel házasodik, nagyon hamar megözvegyül.”

III. *A görcsös istenfélelem*–ből akar Hirsch újabb nyolc előadása gyógyítani. Felsorolja a *nagypéntek* többféle értelmezését. *Soccini* (aki Bázeltől Lengyelországba ment, hogy az ottani toleráns uralkodó alatt megjelenthesse nézeteit, 1594) szerint Jézus nem halála, hanem példaszerele élete által váltott meg. E szociánus tanítás a felvilágosodás korában éledt újjá.

A legelterjedtebb magyarázat *Canterbury Anzelm*ől ered, aki a *Cur Deus homo?* c. művében a kereszthalál jogi értelmezését adja. Ezt vette át a reformáció, legjobban aláhúzta – Hirsch szerint – a lutheri ortodoxia, de ez jut szóhoz *Barth* Károly főművében is. E vonalba tartozik *Moltmann* Jürgen elgondolása is, amikor arról elmélkedik: mit mondhatott az Atya a Fiú kérdésére: „Miért hagytál el engemet?” „Egy szempillantásra elhagytalak, hogy az elhagyott emberek testvérévé légy.”

Schleiermacher szerint a Megváltó halála azt példázta, hogy a lélek uralma teljes lehet a test fölött.

Drewermann szerint Jézus a kereszthalálával „kivezet bennünket a félelem börtönéből. A félelmet azáltal győzte le, hogy szeretete erejével bizalomná változtatta.”

Bármely értelmezést választjuk is, elmélyülhetünk Krisztus szenvedéseiben, s átérzhetjük Isten közelségét – summáz Hirsch.

A húsvét c. fejezetben *Lüdemann* Gerd göttingai ÚSZ–i professzor nagy vihart támasztott könyvét tárgyalja Hirsch. (A felháborodás miatt a híres kiadó, Vandenhoeck & Ruprecht, a könyv 2. kiadását már nem vállalta.) Elgondolása: a Jézus teteme nem tűnt el, hanem elenyészett. Amikor Pál a maga damaszki elményét egy sorba állítja az apostolok tapasztalásaival („legutoljára nékem is megjelent”), azt igazolja, hogy azok is csak víziók voltak. Lüdemann menten ellentámadásba megy át: „Komikus, hogy a keresztyének mindmáig oly pogányok, hogy a szellemi létezését pusztán testi és fizi-

kai létezésként értik meg.” Hirsch azt hozza föl Lüdemann „mentségéül”: „A feltámadás így nem valami érdekes csoda, hanem kijelentés, amellyel Isten a földi, immár fölemelt, Jézusról bizonytságot tesz.”

A Qumrán c. fejezetben Hirsch ismerteti azokat a szenzációhajhász, elsiertet, egyházellenes következtetéseket, amiket egyesek a tekercsek megtalálásából vontak le: „A tekercsekben felfedeztük a keresztyénség alapjait!” „A Qumrán–gyülekezet azonos az ősgyülekezettel.” Ám a legtöbb qumránszakértő konszenzusra jutott a különbségek hangsúlyozásában: a) a qumrániak extrém módon voltak törvényhűek; Jézus a törvényt nagyvonalúan kezelte; b) Qumrán szent háborúra készült, Jézus: „Tedd hüvelyébe szablyádat!”; Qumrán: Gyűlöld ellenségeidet! Jézus: „Szeressétek ellenségeiteket!”

Egy–egy fejezet szól Péterről, „az ingó köszikláról, és Pálról, akinek kegyelemtanát az egyház elrejtette, s csak később, *Szent Agoston* és *Luther* forradalmaiban jött napvilágra.

Különösen nehéz téma: *Szadista–e Isten?* A szekularizált világban több gondolkodó felháborodik a Biblia istenképén. A pszichológus *Buggle* szerint minden borzalom gyökere – még a szerb vezetők „etnikai tisztogatásáé” is –, a Bibliában van. Ahogyan az 5Mózes 31 az öslakosok kiirtását parancsolja; ahogyan a Jelenések Könyvének angyala a madaraknak kiált: „Jöjjetek, gyűljetek egybe a nagy Isten vacsorájára, és egyétek a királyok, vezérek és hatalmasok húsát, a lovaknak és a rajtok ülőknek húsát” (19,17); ahogyan még a menses alatt közösülő házaspárra is halálbüntetés van kiszabva (3Móz 20, 18).

Hirsch bemutat egy Bugglénél is hevesebb vádlót: az esszéista *Schepper* Rainert. Szerinte „Járvé üdvtörténetének témája nem az élet, hanem a megsemmisítés és üldözés.” S mivel a Biblia mindenfajta erőszakot dicsóít, vét a Büntetőtörvénykönyv 131. §–a ellen. Ezért azt kérdi: „Miért nem emelt mindmáig senki sem az NSZK–ban vádat az embertelen, erőszakot dicsóító könyv terjesztése és magasztalása ellen annak érdekében, hogy rendes bíróságok tiltsák be?”

Hirsch azzal védekezik: a Biblia nem minden helye egyforma fontosságú. „A Biblia csak az érc, amely az ezüstöt rejt.” Különben – mondja –, a Biblia istenképében is van fejlődés. Nemzeti istenségből lett az egész emberiség Istenévé; a háború Urából a béke Barátjával; a bosszúállóból irgalmas Istenné.

Ide tartozik az *utolsó ítélet* elképzelése. A szerző részt vett egy istentiszteleten, ahol a lelkész a kapernaumi százasokról prédikált. Amikor odaért: „Ez ország fiai kivettetnek a külső sötétségre, ahol lészen sírás és fogcsikorgatás”, egy fiatal nő közbekiáltott: „Isten nem hóhérlegény! Isten egészen más!” A lelkész a téma megbeszélésére utó–összejövetelre hívta a híveket. Ott az ifjú hölgy, jogászhallgató, a gyülekezet eddigi gyermekmunkása, így nyilatkozott: „Mióta jogot tanulok és az amnesty i–ben szolgálok, az örök pokolbeli kínokról nem akarok hallani. Nem vádolhatjuk a diktatúrákat és verőlegényeiket, ha Istent is olyannak tekintjük, mint aki egész poklot készít, hogy ellenségeit abban pörkölje. Számomra Isten egészen más! A Földön már eltöröltük a halálbüntetést, a teológus urak mikor szüntetik meg a túlvilági halálbüntetést?”

Benyitott egy pietista, jóvágású úr akinek, kritikájától a lelkész mindig remeg – súgja Hirsch fülébe valaki –, és kinyilvánítja: „Isten Igéjéről nem diskurálhatunk. Az ítéletről szóló kijelentések egyértelműek!” S el is távozik. Az egyetemista lány szerint tekintélyuralmi kijelentés helyett maradt volna ott beszélgetni.

Az izgalmas fejezetet Hirsch így zárja: „Az utolsó ítélet megszegyenyítés lesz: Isten a jóságával fog megszegyenyíteni bennünket!”

IV. A szellem és az anyag. 1948 óta képezi az ősrobbanás a világ előállításának elméleti modelljét. Ám ezt a kezdetet a fizika mindmáig sem tudja megérteni. Csak az a biztos, hogy kezdettől fogva minden meg volt határozva. Ez vonatkozik arra a sebességre is, amely az ősrobbanás során uralkodott. Egy fikarcnyival sem lehetett sem kisebb, sem nagyobb. – Sok fizikus kérdezte már: „Hol volna még hely a Teremtő számára?” Hirsch véleménye: „Egy brutálisan beavatkozó, önkényúr számára nincs; de egy, mindent előre kitervező szellem számára talán van.”

Izgalmas fejezet szól arról is: az anyag végeredményben nem szellemi jelenség-e? Hirsch föleleveníti két párizsi fizikus, a *Bogdanov-ikrek* beszélgetését *Guillon* filozófussal. Egy kulcs van az asztalon. „Tételezzük föl, hogy akkorára megnő a kulcs, mint a Föld nagysága. E mérték esetén ezt az óriás kulcsot alkotó atomok alig volnának nagyobbak, mint a cseresznyék. De ami még meglepőbb, tételezzük föl, hogy az egyik cseresznye nagyságú atomot a kezünkbe vesszük. Még mikroszkóp segítségével sem tudnánk a magot megfigyelni. Hogy ezt tehessük, újra mértéket kell változtatnunk. A cseresznye 200 m-es golyóvá nő. E roppant méretben az atommag egy porszemnyi lesz. Íme, az atom üressége.” Tényleg, itt minden szemlélet és logika végére ér. „Utazás ez a végtelen kicsinybe.”

Viszont – folytatta a fizikus –, „ha minden atom, amelyből a testem áll, úgy össze akarna húzódni, hogy egymással érintkezzenek, akkor nem láthatnának engem. Oly kicsi volnék, mint egy pontszem, a mm pár ezredrésze.”

1960-ig azt hitték, hogy a protonok és a neutronok az anyag végső, legkisebb építőkövei. De amikor nagy energiával ütköztették őket, kiderült, hogy még kisebb részecskékből állnak. *Gell-Mann*, kaliforniai tudós, e „kvark”-okat már 1964-ben gyanította, s 1969-ben Nobel-díjat kapott tételéért. Ez már az absztrakció világa, a matematikai lények birodalma. – Minket a fizika, jelestül a kvantummechanika is hitre hív.

A *komputer és az emberi agy* összehasonlítása során elmondja Hirsch: a tudósok sokáig a komputertől voltak elragadtatva. De kiderült, hogy az agyunk ez a „tányérnyi zabkása”, több idegsejtet tartalmaz, mint ahány kapcsolást a legnagyobb komputer, és egyetlen sejt 80000 kapcsolatot tud fenntartani más sejtekkel.

Szól Hirsch az új divatterületről: a *kaoszkutatásról* is. Még 1890-ben Svéd Akadémia pályátételt tűzött ki: „Mennyire stabil a planétarendszerünk?” *Poincaré*, francia matematikus, vette a fáradságot, hogy kiszámítsa: hogyan hat az egyes planéták vonzereje a többiekre. Eredménye: ezen erők „játéka” oly labilis, hogy előre nem láthatóan egy planétát a pályájáról kiteszíthat. Hoz-

zá is fűzte: „E dolgok oly bizarrok, hogy nem bírom ki a róluk való további elmélkedést.”

A komputer korában elővették számításait, s beigazolódtak. Száz ezer évig a Nap körül keringő kis égitestek, egyszerre kaotikus pályára mehetnek. *Einstein* Albert híres mondása volt: „Isten nem kockajátékos”, s ezzel a véletlent akarja kizárni világképéből. Ma egyre több tudós azt vallja: mégis csak kockázik; engedi, hogy a dolgok maguk szerveződjenek; megengedi a törvény és a véletlen összjátékát. Így állhatott elő a teremtettség végtelen formagazdagsága. Így elmondható a véletlen kreatív elem. Így véletlen volt az is külső szemmel nézve, hogy 4 milliárd évvel ezelőtt az élettelen anyagból előállt az első élő sejt. „Valószínűlenebb, mint egy hatos a lottón.” E fejtegetések végén Hirsch idézi *France* Anatole mondását: „A véletlen Isten álneve, amikor személyesen nem akar aláírni.”

V. Világ világossága és a föld sója. Az utolsó főrész a hit személyes vonásaival foglalkozik. „Egy keresztyén szó eltűnik” címmel beszél Hirsch a bűnről. Utal rá, *Freud* is már kerülte e szót, csak büntudatról beszélt. *Heine* Henrik így fogalmazta meg haladásideáját a Téli regében (1844):

*Felnő már egy új nemzedék itt.
Nincs bűne, sminkje semmi.
Szabad öröm és gondolat van.
És én fogok mindene lenni.*

(27. fej.)

Náluk is keményebb *Nietzsche*, aki „Túl jön és rosszon” c. művében az „állati ártatlanság új erkölcsét” propagálta. A papság a bűn kitalálása révén uralkodik – vallotta.

A Biblia az ember bűnösségét tanítja, s az egyház – Hirsch szerint – az 50-es évekig azt tartotta feladatának, hogy büntudatot ébresszen. Sok modern teológus szerint „élettelenes” az az ideológia, amely ilyen öncélúan tevékenykedik.

Hirsch szerint fontos a „hibás magatartás” felismerése, kibeszélése és jóvátétele. Példája: egy egyetemista lányt gyötört ama szégyenteljes magatartásának emléke, ahogyan egyik tanítónőjüket „kikészítették”, sőt korai nyugdíjba kergették. Az egyetemi lelkész nő hiába próbálta az ügyet elbagatellizálni; a lány csak akkor nyugodott meg, amikor együtt imádkoztak, s döntött arról, hogy elmegy bocsánatot kérni.

Hát még milyen nagy dolog a bűnvallás és a bocsánat a politikában! Hirsch három példája: *Hosokawa* japán miniszterelnök 1993. augusztus 23-án, első parlamenti beszédében bocsánatot kért Japán szomszédaitól, amiért rabló hadjáratukkal a II. világháborúban annyi szenvedést okoztak. – 1993. október 12-én *Jelcin* elnök tokiói látogatásakor bocsánatot kért a SzU-ba harcolt japán hadifoglyok tizezreinek az elpusztulásáért. – 1993. október 28-án az USA szenátusa bocsánatot kért Hawaii őslakosságától, hogy száz éve ügynökeik azért rendeztek puccsot a szigetországban, hogy azt az USA-hoz csatolhassák.

Beszél Hirsch a gazdagok és szegények ellentétéről („Már *Alexandriai Kelemen* föltaálta azt a túfokot, amelyen át a gazdag is mennybe juthat”); majd az egoizmus és a közjó szolgálata ellentmondásáról. Idé-

zi „minden idők legrosszabb kapitalistáját” *Rockefeller* olajmilliárdost: „Annyi vagyont kell az embernek összehalmozni, amennyit csak tud, hogy azután annyit ajándékozhasson, amennyit csak kell.” Kimondja, hogy a sikeres gazdaságpolitika előfeltétele a jó szociálpolitikának: azt a pénzt, amit az állam szét akar osztani, előbb meg kell valakinek keresni. „Sóhajtozva be kell látnunk: nem megy a dolog az öreg kapitalizmus gyűlölt formái nélkül.” Idézi a kapitalisták szarkasztikus viccét: „A keresztyénség a szegénységet prédikálta, a kommunizmus megvalósította.”

Külön fejezete szól a biztosítások történetéről: az egyház mennyire gáncsolta, mert Isten büntető szándékának kijátszását látta benne.

A „Privatizáljátok a papokat!” c. fejezet összehasonlítja a lelkészek helyzetét Európában és Amerikában. Ott az egyházi élet ötszörte élénkebb, mint Németországban. Nem mintha az USA-beliek született keresztyének volnának, hanem más a rendszer. Van tucatnyi protestáns felekezet, denomináció; nagy a konkurencia; aki nagy gyülekezetet hoz létre, annak nagy büdzséje van. A bürokrácia helyett nálunk is több szabadság és egyéni iniciatíva volna szükséges az egyházi munkások számára – vonja le a következtetést.

Az ökumenéről szóló fejezetben a kezdetekre megy vissza Hirsch. 1520-ban egy szép májusi napon *X. Leó* két vaddisznó-vadászat közt talált időt arra, hogy a bíborosai által fogalmazott *Exurge, Domine* kezdetű bullát aláírja. Stílusosan folytatódik: „mert rókahad, sőt egy vaddisznó jött ki az erdőből, uram, szőlőhegyed elpusztítására.” A bulla megengedte a vadászatot eme „vaddisznóra.” Természetesen *Luther* sem kényeskedett. Latin elleniratának címe: „Az Antikrisztus átkozott bullája ellen.”

Ma az egység a program. Hirsch nem híve az „egy akol”-nak. „Elrettent a fasizmus és kommunizmus egységre való törekvése.” Szerinte az egyházak sokfélesége olyan áldás, amelyben a Lélek gazdagsága mutatkozik meg. Megkockáztatja azt az állítást: a római egyház is már rég elszáradt volna, ha nem kapott volna a reformációban konkurenciát. „A piaci feltételek szemszögéből is: a bőség ésszerű.”

Modellje: egység a sokféleségben – a tolerancia jegyében.

Külön fejezet foglalkozik a nyugati demokrácia egyik „vadhajtásával”: a vallásgyalázással. Egész sereg adalékot hord össze a szerző (egy falusi tűzoltóság ökröket „keresztelt” sörrel; egy diszkóban a pincérnők apácnak öltöztek, s így mutogatták harisnyatartóikat; egy egyházellenes nő felragasztható ábrákat sokszorosított, többek közt ily felirattal: „Inkább egy beszennyezett óvszer, mint egy szeplőtelen fogantatás”; vagy a Jézus utolsó megkísértetése c. film). A rastatti kastélyszínház 1993-ban „A Messiás. Komédia” c. darabot vitte színre. Benne Jézus bolondságában, ágyékkötővel, a kereszt keresztgerendáján üldögél. Egy nyugdíjas dühös levelet írt az ügyészségnek: „Ha moszlimok lennénk, a népharc elsöpörte volna a kastélyszínház felelőseit, de még ezt az ügyészséget is!” 750 DM-ra ítélte a bíróság – a nyugdíjast sértegetésért: „A művészet autonóm, s a vallásnak el kell hordoznia a sértegetést”. (Végül a bíró elengedte a büntetést.) A magyar olvasó e fejezet olvasása közben

elismerését fejezi ki népünknek szemérmességéért, ízléstartásáért, tisztességtudásáért.

A zöldek mozgalmat indítottak a 166.§. eltörléséért, mert a vallásgyalázás elleni § „alkalmas a művészet és a jogos egyházkritika elnyomására.” Hirsch azt ajánlja, hogy – a visszatetsző jelenségek ellenére is –, a hívők csatlakozzanak e célkitűzéshez. „Ez illik hitünkhöz, ez illik Urunkhoz.”

A könyv utolsó fejezete *Schweitzer* Albertnak állít emléket. Mindannyiunk példaképe a hit megélésében. 1896 pünkösdjén, 21 éves korában, azzal a gondolattal ébred: milyen boldog; de ezt a boldogságot nem szabad magától értetődőnek vennie, hanem valamit kell érte adnia. Elhatározta: pár évig még kedvenc foglalatosságait űzi: teológia és orgonamuzsika, s 30 éves korában dönt.

Először azt vélte: A strassburgi árvaházban kell dolgoznia. Itt akadt kezébe az a missziós újság, amely az afrikai segélykiáltást közölte. „Mire elolvastam keresésem véget ért.” Egy sikeres tudós és művész abbahagyta karrierjét; egy liberális teológus elmegy egy missziói állomásra; egy kultúrkeresztyén eltemetkezi az őserdőben. Főérdeme – Hirsch szerint – életének ez a kettős példája: tudjunk együtt szenvedni az egész teremtettséggel; és az, hogy keresztyénnek lenni nem annyi: Jézusról ezt vagy azt hisszük, hanem az, hogy Jézus akaratát cselekedjük.

Függetlenül attól, Hirsch egyes nézetei hallatán, hogyan horkanunk föl, mindannyiunkat megragad ez a sokoldalúság, témagazdaság, a problémákkal való szembeállítás. Ha nem az ortodoxia szigorával nézzük fejtegetéseit, hanem azt méltányoljuk: a tékozló fiú atyja módján hogyan megy elébe a szekularizált, egyháztól elidegenedett modern embernek (a német templomok padjai még a magyarokénál is üresebbek), akkor elismerésünket fejezzük ki vállalkozásáért: ezt az embert akarja visszahódítani. Ily részletesen a könyvét nem csak azért ismerttettem, mert kevesek tudnak hozzájutni a könyvárak miatt, hanem elsősorban azért, hogy lelkesítsen bennünket olvasottságra, szellemességre, az emberek problémái iránti empátiára, a szürkeségtől és sablonoktól való mentességre. Nem minden témája való szószékre, de minden témája előkerülhet bibliaórán vagy pásztori beszélgetésben.

Szénási Sándor

Három fáklyám ég: hit, haza, emberiség

Újszászy Kálmán (1902–1994)

A közelmúltban jelent meg a Szabad Tér Kiadónál az Újszászy Kálmán emlékkönyv. (Szerkesztők: Balassa Iván, Kováts Dániel, Szentimrei Mihály; Bp., 1996. 640 o. 150 fotóval, műbőrborítással.)

Az emlékkönyv a XX. századot átívelő életpálya, dr Újszászy Kálmán munkásságának dokumentuma. Újszászy professzor sárospataki teológiai tanár, rektor, a könyvtár, majd a Tudományos Gyűjtemények igazgatója, a Tiszáninnyi Református Egyházkerület főgondnoka, bel-és külföldön ismert és elismert polihisztortudós sze-

mélyiség volt, akinek neve összeforrt a pataki iskolával és szellemiséggel.

Az önéletrajzi írások és kortársi visszaemlékezések mellett a kötet a professzor filozófiai, pedagógiai, hungarológiai, művelődéstörténeti, helyismereti és módszertani írásainak bőséges gyűjteménye, amelyből határozottan rajzolódik ki az a felismerés, hogy Újszászy Kálmán professzor élete – mint ő maga is remélte – szolgálatot betöltött, befejezett élet volt, amely méltó a tiszteletre és a követésre.

A kötet egyetlen angol nyelvű írása Balassa Iván akadémikusé, amelyet az alábbiakban magyar fordításban adunk közre.

(Szerk.)

Az utóbbi évszázadban a magyar főváros magához vonzotta az értelmiséget, az írókat, tudósokat és kisebb azoknak a száma, akik szülőföldjükön maradtak, hát még azoké, akik a központból valamelyik vidéki városban telepedtek le, ott alkottak, ott érezték magukat otthon. Ilyen kivételes egyéniség volt *Újszászy Kálmán*, aki tizenkilenc éves korában jelent meg Sárospatakon és hűséges maradt ahhoz több mint hat évtizeden át. Igaz, különleges emberről és különleges helyről van szó. A háború vihara (1944) keresztül zúdult a városkán, az országhatárt ismét a közelben húzták meg, majd elveszett az iskola és a tevékenység nagyon szűk térre korlátozódott. A pataki szellem, mely a *Református Kollégiumban*, a *Főiskolán* nevelte legszebb virágait, csak a felszín alatt maradhatott meg és ennek fő éltetője, terjesztője a messziről jött *Újszászy Kálmán* volt az alatt a negyven év alatt, amíg az iskola nem az egyház, hanem az állam fennhatósága alatt működött. Minél több barátot szerezni közelebről és távolabbról, a nagy viharban pedig lehajolni, mert a vihar a széles fákat letördelheti, de a fűvet csak a földre hajtja és az az esőre és a kisütő napra újra felegyenesedik. Neki lett igaza! 1990 őszén ismét megnyílt a református gimnázium, majd a Teológia. A zsúfolásig megtelt pataki templomban a tanárok, a diákok és a város lakossága együtt énekelte az ősi zsoltárokat. Öröm volt látni a boldog mosolyt *Újszászy Kálmán* és felesége *Deák Ilona* ajkán: hiszen ezért dolgoztak hosszú, sokszor reménytelennek tetsző éveken át.

Újszászy Kálmán 1902. december 13-án Budapesten született a József utcában. Édesapja, ugyancsak *Kálmán*, Garamszentgyörgyről földműves családból származott, de a sokfelé oszló föld a fővárosba kényszerítette, ahol a postánál vállalt raktárosi állást. Édesanyja *Lukács Mária*, Dunabogdányban látta meg a napvilágot. A jobb megélhetés reményében a belvárosi, nagypolgári negyedben házmesterséget töltöttek be, majd takarékosodva a falusias *Palotán* egy telket vásároltak és azon csinos házat emeltek. Itt élték le kilenc évtizedre terjedő életüket. *Kálmán* öccse orvos lett és az Újpesti kórház egyik vezetője.

Elemi iskoláit Pest belvárosában a Szemere utcában végezte, majd a Markó utcai Gimnázium következett, ahol nyolc évig a nyolcvanhat megközelítő létszámú osztályban elég idegenül érezte magát a nagypolgár gyerekek között, amihez még az is járult, hogy egyedül volt református. Nagyműveltségű tanárai közül különösen kedvelte *Benedek Marcellt* (1885–1969;

Benedek Elek író, mesélő fia) és vallásánárát *Simándy Pált* (Gombos Ferenc 1891–1978), aki ebben az időben *Németh Lászlónak* is vallásoktatója volt. *Simándy* révén jutott el a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetséghez és annak Tahiban rendezett táborozására. Itt olyan sárospataki teológusokkal találkozott, akikről úgy tapasztalta, hogy nálánál sokkal többet tudnak és beszélgetések során úgy döntött, hogy nem finn–ugor nyelvészetet tanul a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen, hanem elmegy patakra teológusnak. Ezt a hatást többek között *Szabó Zoltán* és *Zsíros József* váltotta ki, akik később teológiai professzorok lettek, *Vincze Károly*, aki megszervezte az Amerikai Független Református Egyházat és annak püspökeként tevékenykedett, *Benke József* az egyházi ébredés vezéralakja, *S. Nagy Béla* a jeles Kálvin–kutató.

A sárospataki *Református Teológia* törzskönyvébe 1921. októberében jegyezte be *Rácz Lajos* professzor és az akkor tett fogadalmához hatvanhárom éven keresztül hű maradt. A négy évet olyan kitűnően végezte, hogy az egész Kollégium szeniorává, azaz ifjúsági vezetőjévé választották. Ennek egy éve után három éves külföldi ösztöndíjat nyert el. Először a skóciai Glasgowba utazott, ahol igaz barátságot kötött *László Dezsővel* (1904–1973), a kolozsvári reformátusok később oly sokszor meghurcolt bebörtönzött papjával és rajta keresztül az erdélyi református teológia sok képviselőjével. Innen Bazelbe vezetett az útja, ahol 1927 őszétől kezdve *Barth* és *Kirkegaard* irányzatát tanulmányozta és *M. Nagy Ottó* révén tovább erősítette erdélyi kapcsolatait. 1928-ban Athén következett, ahol itthonról kapott feladatának megfelelően *János* Evangéliumának kérdései állottak tanulmánya középpontjában. Ezek után az Amerikai Egyesült Államokba utazott volna, de Sárospatakról azt az ajánlatot kapta, hogy foglalja el a Tanítóképző vallásánári állását. Ezt elfogadta és hazajött.

„*A negyedik evangélium írójának személyisége*” c. tanulmányával teológiai magántanári fokozatot ért el, amikor 1931-ben meghívták a filozófiai–pedagógiai tanszék vezetésére. Az ehhez szükséges egyetemi doktorátust a debreceni *Tisza István* Tudományegyetemen *Tankó Béla* filozófiai professzornál szerezte meg, majd a szegedi egyetemen *Várkonyi Hildebrand Dezső* egyetemi magántanárrá habilitálta: „*A falunvelés szellemi alapjai*” tárgy körből. Működésének kezdetétől szociológiai szemináriumot tartott, majd megindította 1932-ben a *Faluszemináriumot*, mely a magyar falu kérdéseivel ismertette meg a teológusokat. Ebben az időszakban *Szabó Zoltán* kezdeményezésére népfőiskolát szervezett, azoknak a falusi fiataloknak, akikből településük vezetői, irányítói válhattak.

A Teológia igazgatója 1942–1944 között, majd a Főiskola rektora (közigazgató) teendőit is ellátta éppen a legkritikusabb években (1944–1946). A háború megpróbáltatásai elől nem menekült el, hanem megvárta három gyermekével és áldott állapotban lévő feleségével az orosz–román hadakat. Az orosz parancsnok, egy sebesüléstől lábadozó kapitány, mikor meglátta a Nagykönyvtár termét, tisztelgett és őrséget rendelt ki annak védelmére. Ilyen is volt! De közben a fővárosban a legbiztonságosabbnak tűnő bank pánccelterméből legfélélt-

tebb kincsekhez, unikumokhoz robbantással jutottak hozzá. Hosszú évtizedekig meg sem lehetett kérdezni, hogy hol vannak; csak az utóbbi években derült ki, hogy egy távoli orosz kisvárosban raktározzák ezeket. A visszaadásukra vonatkozó tárgyalások megindultak, de nagyon akadoznak, mert az orosz felső vezetés egy része „trófea”-ként vagyis hadizsákmányként kezeli a Sárospataki Református Kollégium egyedülálló értékeit.

1948-ban a népfőiskolák megismerésére svédországi tanulmányutat tett, melyről visszatérve tanszékének megtartásával főkönyvtárossá választották. 1951-ben megszüntették a Teológiát, majd a következő évben a gimnáziumot állami kezelésbe vették. Széthullott a 420 éves Kollégium. De mégsem teljesen, mert Újszászy Kálmán létrehozta a *Tudományos Gyűjteményeket*, mely a Tiszáninenni Református Egyházkerület felügyelete alatt működött. Ebben kapott helyet a Nagykönyvtár, a Múzeum, a Levéltár és a Faluszeminárium sokrétű gyűjteménye. Ennek szervezetét nemcsak kidolgozta, de egyetlen vezetője is lett három évtizeden keresztül.

Közben fontos feladatokat vállalt a Református Egyház szervezetében. 1955-től a *Zempléni Református Egyházmegye főgondnoka*, majd 1964-től a *Tiszáninenni Református Egyházkerületben* látta el a sokkal szélesebb körű *főgondnoki* teendőket. A *Református Gyűjteményi Tanács* elnöke, majd ügyvezető elnöke és hetente tette meg a fővárosba a hosszú utat, hogy a nagy értékű gyűjtemények szintjét emelje. Közben nemcsak Európa, de Amerika különböző részeiben is megfordult. Afrikában Nairobitan (Kenya) részt vett a Református Világszövetség konferenciáján. A szerteágazó feladatokat csak úgy tudta megoldani, hogy maga mögött és mellett tudhatta biztos támaszként családját. Mindenekelőtt feleségét, a pataki tanár, festőművész, néprajzkutató leányát *Deák Ilonát*, aki elvégezte a teológiát és a gyermekek szárnyra bocsátása után a Tudományos Gyűjtemények Múzeumának lett az igazgatója és az évszázados úrasztala terítők újjávarázsolója. Négy gyermekük született. *Ágnes* a budapesti Orvostörténeti Múzeum restaurátora; *Kálmán* a Magyar Tudományos Akadémia Szerkezeti Kémiai Kutató Intézetének tudományos főmunkatársa; *László* országos hírű belgyógyász Miskolcon a Szentpéter kapui Kórház Belgyógyászatának igazgató főorvosa; *Eszter*, aki Detroitba ment férjhez egy második generációs magyarhoz. Hét nagyszerű unoka szépítette meg öregkorukat.

1982-ben betöltve a nyolcvanadik évét nyugdíjba ment, de nem nyugalomba. Minden nap bejárt a Faluszemináriumba az ún. adattárba és még akkor is rendszeresen dolgozott levelezett, tanácsot adott, amikor egy lábtörés élete végéig nehezítette mozgását. Még súlyosította a helyzetét, hogy hasonló okból felesége segítőképessége is nagyon lecsökkent, de egy-egy Patakban tanuló unoka, gyermekei, a Gyűjtemények munkatársainak segítőkészsége megkönnyítette ezeket az éveket is.

1992-ben a Kollégium dísztermében melyet újra Imateremnek lehetett nevezni, a tanítványok, a barátok, a tisztelők több száz főnyi serege a nyolcvanéves feleségével együtt 90. születésnapját. Ez alkalommal megkapta a Magyar Köztársaság legmagasabb polgári kitüntetését és

ami különösen jól esett neki: a Kolozsvári Protestáns Teológia díszdoktorává választotta. Közel hatvan üdvözlés hangzott el és ezek sokoldalúan világították meg gazdag életét és munkásságát.

1994 májusában szomorú értesítést kaptak mindazok, akik tisztelték és szerették: Meghalt Újszászy Kálmán! A kertjükkel határos temető fogadta be, éppen úgy Patak professzorait, diákjait és minden református lakosát. A templomban történt búcsúztatás után hatalmas emberáradat kísérete utolsó útjára. Évszázados szokás szerint egy percre megállt a kollégium előtt, ugyanígy a házuk kapujában is, hogy végső búcsút tudjon venni mindazon helyektől, ahol gazdag életét, áldott munkáját folytatta.

Hatalmas hagyatéka, mely nemcsak nyomtatásban vagy kéziratokban maradt ránk, hanem nevelési módszerében, a nehéz körülmények között kialakított intézményekben, de mindenek előtt szíveben és lelkekben őrzik emlékét, kedves alakját. A továbbiakban felvázolom működésének néhány területét, de inkább csak jelzem azokat és lelkiismeret-furdalást érzek azokért, melyek egy rövid összefoglalóba nem férhettek bele.

A tevékenységek szétválasztása rendkívül igazságtalan, hiszen az egyes munkálatokat nemcsak az ember személye, hanem a tér és idő is összetartja. Újszászy Kálmán esetében is ez a helyzet, hiszen János apostol Evangéliumának mélységeibe merült, vizsgálta a görög filozófusok gazdag hagyatékát, de tanította cserkészzeit, vagy kertjében dolgoztatott, tárgyalat egyházi és világi méltóságokkal, külföldi és hazai tudósoknak adott kutatási tanácsokat, könyvtárak, múzeumok rendjét próbálta jobbitani, a népfőiskolán egy nagytáj paraszt-polgárságának elvi és gyakorlati alapjait rakta le; végezte Sárospatak és környéke honismereti kutatását és ilyen irányba igazított diákokat. A sok-sok munkálkodás személyében összefüggött, mégis külön próbálok meg róluk szót ejteni, hogy ezzel az olvasó munkáját megkönnyítsem és egy sok irányba alkotó ember megértését elősegítsem.

Élete értelmét és a követett út irányát 1964-ben, egyház kerületi főgondnokká megválasztásakor, egy közönséges beszédben fogalmazta meg, melynek ezt a címet adta: *Három fáklyám ég: hit, haza, emberiség*. Ezt nagy elődje Erdélyi János költő, népdalgyűjtő, filozófus íratta fel az alapításának 300. évfordulóját ünneplő Sárospataki Református Kollégium homlokzatára. Újszászy Kálmán beszédében így kezdte a hitvallást: „Hiszem, hogy Isten, teremtő Isten. A világmindenség műalkotása tehát, melynek mérete és rendje és szépsége mutat az alkotóra... a nyomorúságból, amelyet az embernek és miatta a teremtett mindenségben, az életben a bűn okozott és okoz, az egyetlen szabadulás Jézus Krisztusban van... Hiszem, hogy az Isten a váltságművének a befejezésével sem hagyta magára az embert, hanem tovább munkálkodik benne Szent Lelke által, kiváltképpen az egyházban:” A hazaszeretetről így vall: „Föld és nép történetünkben találunk egymásra, lesznek egymástól elválaszthatatlanok. Akkor szeretem hát igazán a hazát, ha földjét és népét a történetében szeretem”. Végül így foglalja össze: „Ha keresztyén voltomat a hitben, a magyar hazához való tartozásomat a szeretetben szemléltetem, ha hozzájuk való viszonyulásomban elsődlegesen a

hit illetve a szeretet uralkodik, akkor az emberiség felé a reménységben élek.”

Csaknem két évtizeden keresztül sokat foglalkozott a *filozófia* kérdéseivel, hiszen, mint teológiai professzornak ez elsőrendű feladatai közé számított. A *teológiában* nagyon jól ismerte és kritikusan magáévá tette Barth, Kirkegaard eredményeit és ez megmutatkozik János apostol személyiségének kutatásakor is, melyet a kérdéssel foglalkozó tudománytörténeti kiindulásnak tekintenek.

Újszászy Kálmán a szó legnemesebb értelmében elméleti és gyakorlati pedagógus volt. Már diákkorában *cserkész* és ehhez ragaszkodik mindaddig, míg ezt a szervezetet azzal fel nem oszlatta az államhatalom, hogy az „angol imperializmus szellemében fogant” egyesületre nincs szükség. Patakra kerülésekor az „*evangéliumi cserkészmunkát*” ismerte meg, melybe a bibliakör, a meditáció éppen úgy beletartozott, mint a sport, a kirándulás, a táborozás és a magyar népdal tanulása. Már teológus korában a Kollégium cserkészcsapatának vezetője. Ilyen minőségben országos táborozásokon is részt vett és ekkor ismerkedett meg *Karácsony Sándorral* (1891–1952), aki e mozgalom egyik vezetőjeként társaslélektani elgondolásaival és művelődési reformtervével hatott a fiatal Újszászy Kálmánra. Patakon a cserkészlet szellemi és fizikai szintet jelentett és közéjük bekerülni minden magára valamit adó diáknak vágya volt. A táborozások romantikája, közelebbi és távolabbi vidékek megismerése nevelés szempontjából is jelentős eredményeket hozott. 1924-ben, már mint a cserkészcsapat vezetője elérte, hogy az egész országból elsőként juthattott el az elszakított Felvidékre és a Tátrába.

Már jelentős tapasztalatokkal felvértezve lett a *Sárospatki Református Tanítóképző-intézet 234. sz. II. Rákóczi Ferenc cserkészcsapatának vezetője* és kidolgozta a működés elvi alapjait és azok gyakorlati megvalósítását. Ez ugyan elsősorban a tanítóképzősökre vonatkozik (15–20 évesek), de számos olyan megállapítást tartalmaz melyet az ifjúság nevelésének általános kérdéseiben is lehet alkalmazni. Ma már csak kevesen élnek egykori cserkészeiből, mert elvitte őket a háború, a kor, meg sok minden egyéb, de azok akik keze alatt cserkészkedhettek, az életben megállták a helyüket és nagy szeretettel emlékeznek vezetőjükre.

Bár professzor lett a Teológián, de olyan szempontból megmaradt cserkésznek, hogy sokat foglalkozott tanítványaival; számukra táborozásokat szervezett, máskor ezeket munkával kötötte össze. Utat építettek a pataki határban, hogy egy katolikus sváb községet összekössenek Rudabányácskán át Sátoraljaújhellyel.

Az 1920-es évek végén a diákok országosan nagyon érdeklődtek a falu, a parasztság kérdései iránt. Ekkor került Újszászy Kálmán a Teológiára és néhány tanítványa arra kérte, hogy indítson *szociológiai szemináriumot*, melyen egy-egy könyvet, tanulmányt megbeszéljenek és annak vonatkozásait megvitassák. Ezek a szerda esték, a hétórás vacsora után egyre népszerűbbek lettek és egyre többen vettek részt azokon. Mindez 1932-ben szervezettebbé vált és megalakult a *Faluszeminárium*, melyben már nem csak az irodalmat olvasták, hanem a környék falvait rendszeresen felkeresték és a tapasztalatokat megbeszélték. Ehhez nagy segítséget nyújtott *Újszászy Kálmán: A falu. Sáros-*

patak 1936. könyve, mely csokorba fogott kérdéseivel a gyakorlati munkát nemcsak segítette, hanem a szükséges módon egységesítette is. Ennek az intézménynek nemcsak az volt a feladata, hogy a teológusok, később a faluban dolgozó lelkészek, megismerjék annak népi műveltségét, társadalmi kérdéseit, hanem az is: miképpen járuljanak hozzá azok megoldásához. Közben hatalmas anyagmennyiség gyűlt össze a Faluszemináriumban, melyet később *Adattárként* emlegettek, és gondosan rendezve ma is a kutatók rendelkezésére áll. A Faluszeminárium munkája eredményeként a falusi lelkészek közül sokan bekapcsolódtak a néprajzi, helytörténeti gyűjtő és feldolgozó munkába és lettek a tudományterület jeles művelői. A szemináriumi megbeszélésekre, vitákra meghívták a népi írókat, mindegyik az egykori pataki diák *Móricz Zsigmondot*, legkorábban *Szabó Pált*, majd *Veres Pétert*, *Illyés Gyulát*, *Németh Lászlót* és másokat.

A *Sárospataki Népfőiskola* Szabó Zoltán teológiai professzor kezdeményezésére 1936-ban nyitotta meg első évfolyamát, melyen Újszászy Kálmán is tevékenyen részt vett. Támogatta a professzori kar és a teológus ifjúság. Az első csak tíz napig tartott, a második már két hétig, míg később telenként öt-öt hétre növekedett. Ezen a közismereti tárgyak az órák kétharmadát, míg a szakismeretiek, főleg mezőgazdaságiak, egyharmadát foglalták el. A háború nagyon megtizedelte a főiskolások számát, hiszen közülük kerültek ki a tisztesek, elsősorban ők estek el a harcokban. A háború után mégis újra indultak a tanfolyamok. Újszászy Kálmán Svédországban tanulmányozta a népfőiskolák rendszerét, mert kezdettől fogva a skandináv megfelelőket tekintették mintaképnek. 1945-ben három éven keresztül leánynepfőiskola is indult, melynek középönjában a közismereti tárgyakon kívül a család, a gyermeke nevelés, a háztartás állott. 1948-ban az államhatalom megszüntette a népfőiskolákat és a régi hallgatókat majd csak az 1970-es évek végén lehetett összehívni. A környékből és Szlovákiából összesereglett egykori főiskolások Újszászy Kálmán Kazinczy utcai házának diófája alatt nagy szeretettel vették körül egykori professzorukat. 1986-ban Sárospatakon a Tanítóképzőben újra megindult a Népfőiskola, de az eltelt csaknem négy évtized következtében más tartalommal, sőt a Sárospataki Népfőiskolai Egyesület táji kisu-gázási központot is létrehozott.

Az iskola államosítása után (1951–1952) rendkívül kényes helyzet alakult ki, attól lehetett félni, hogy a könyvtárat, a múzeumot, a levéltárat elviszik. Szerencsére ez nem történt meg, de Újszászy Kálmánnak felajánlották, hogy a budapesti vagy a debreceni teológián folytassa professzori működését és tartson filozófiai előadásokat. Erre nem került sor, mert már oly mértékben patakivá vált, hogy az ajánlatot elhárította. Hiszen ide kötötte a család, a nemrégiben vásárolt nagy történelmi múlttal rendelkező ház, továbbá az is, hogy 1948-ban főkönyvtárosnak is megválasztották; ilyen szempontból kedvezőbb volt a helyzete, mint professzor társainak. Tehát maradt!

Működési területe beszűkült, hiszen korábban a különböző gyűjtemények, szertárak szorosan kapcsolódtak az iskolához, mely az államosítás után „ellenséges” intézményként állt szemben a Gyűjteményekkel. Ekkor indította meg a belső szervezkedést, tudatosan és nagyon

átgondoltan létrehozta a *Tiszánineni Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeit* a következő részlegekkel:

1. A *Nagykönyvtár*, mely ekkor mintegy 80 000 kötettel rendelkezett. Ezt az 1980-as évek végére 350 ezerre sikerült növelni. Hatalmas könyvgyűjteményeket sikerült megszerezni. Ezek közül is kiemelkedik Cs. Szabó László könyvtára, mely hazánkban a legteljesebb magyar emigráns irodalmi gyűjtemény. Ezt már csak úgy tudták elhelyezni, hogy *Makovecz Imre* kiváló tervei alapján egy új, korszerű könyvtárpéldét emeltek. A Nagykönyvtárhoz kapcsolódik a Kézirattár is, rendkívül értékes anyagával. Az 1950-es években a közkönyvtár feladatát is ellátták, mert akkor nem működött ilyen intézmény Patakon. Ez a működés lassanként oldotta az államosított gimnázium idegenből jött vezetésével a feszültséget.

2. A *Levéltár*, mely nemcsak a Kollégium, az Egyházkerület és az egyházközségek iratait tartalmazza, hanem itt helyezték el Sárospatak város levéltárát, mely a 16. századtól kezdve magyar nyelven is hatalmas anyagot foglal magába. Ezt többször is el akarták állami levéltárba vinni, de sikerült megakadályozni. Számos református nemes és arisztokrata család itt tette le levéltárát.

3. A *Múzeum*, mely a 18. században épült legrégebbi részben helyezkedik el és hazánk egyik legkorábbi gyűjteménye. A „Raritas”-okat a 17. század végétől kezdve itthon és külföldön gyűjtötték a vándorló diákok és azokat 1770-ben már jegyzékbe is szedték. A gyűjtés az utóbbi évtizedekben megélenkült és különösen az egyházközségek klenódiámai tették különösen értékessé ezt a múzeumot. Jelentős néprajzi gyűjteménye Északkelet-Magyarországról származik, de találunk itt erdélyi, sőt más földrészekről ideszármazott, misszionáriusok által gyűjtött tárgyakat is.

4. Az *Adattár*, elsősorban a faluszeminaristák gyűjteményeit őrzik, sok tízezerre gyarapodott a fényképek száma, levelezőlapgyűjteményük is értékes. Az amerikai gyűjtemény egyedülálló. Kézikönyvtára történeti, szociológiai, néprajzi munkákat őriz közel kétezer tételszám alatt.

Négy évtized alatt hallatlan méretű gyarapodás következett be anélkül, hogy rendszeres pénztámogatásban részesültek volna. Mikor egyszer kérdeztem Újszászy Kálmántól, hogyan lehetséges ez? Csak ennyit válaszolt: Hát a pataki „szent élelmesség”. Ez pedig azt jelentette, hogy mindenkivel kapcsolatot tartott, aki valamilyen formában Patakhoz tartozott vagy szeretett volna odatarozni (ez rangot jelentett). Számon tartotta a pataki diákokat, a város, a Kollégium iránt különösen érdeklődőket. A hatalmas szellemi érték nagyon sokakat adományozásra ösztönzött. A Patakhoz való kapcsolódást Újszászy Kálmán jelentette.

Ebben az intézményben mindig mindent megkapott és megkap a kutató, de még tanácsokkal is bőven szolgáltak, némelyike akár egy kész tanulmánnyal is felért. Itt mindenki azonos elbánásban részesült: a tudományos kutató a fővárosból vagy a Világ bármelyik sarkából, a tanítóképzős, aki szakdolgozatához kért segítséget, a kisdíák, aki falujáról kívánt egy dolgot beadni. Nagyobb és teljesebb segítséget sehol nem tapasztaltam, mint az Újszászy Kálmán által vezetett Gyűjteményben, és ez hála Istennek napjainkban is megmaradt.

A messziről jött kutató, vándor, érdeklődő meghí-

vást kapott lakására is, ahol a beszélgetésből mindig nagyon sokat lehetett tanulni. Szívesen kínálta saját szőlőjében termett ízletes hegyaljai borát, melyhez felesége nagyszerű süteményei járultak, sokszor a hagyománnyá magasodott öreg diófa alatt. Ilyen beszélgetések során a legnehezebb kérdések is könnyebben megoldhatókká váltak. A ház hangulata, történeti légköre érezhetővé vált, mikor elmondta, hogy Kossuth Lajos Sátoraljaújhelyből jövet rendszerint itt szállt meg, később a Kollégium nyomdáját fogadta be és itt készültek a tankönyvek és a tudós professzorok messze földön számontartott könyvei.

A már korábban is működött *Református Gyűjteményi Tanács* feladata: a Református Egyház tulajdonában lévő múzeumok, levéltárak, könyvtárak, adattárak felügyelete és szakmai segítése. Az egyház felső vezetése a sárospataki eredményeket látva Újszászy Kálmánt bízta meg, *ügyvezető elnökként*, e munka irányításával. Ettől kezdve egy sor intézmény gondját-baját vállára vette és minden héten kedden és szerdán a fővárosba utazva intézte ügyeiket. Ezek pataki mintára történt megszervezésük lehetővé tette fejlődésüket, értékeik pontos számba vételét. A pataki mintát nemcsak a református gyűjtemények, hanem más vallások hasonló intézményeiből is tanulmányozták, nemcsak a határon belül, hanem azon túl is.

Az *Amerikai Egyesült Államokban élő református magyarság* nagyon régóta foglalkoztatta. Az 1920-as évek második felében Athénből már oda kellett volna utaznia, de akkor hazajött Patakra. Az érdeklődésének egy családi hátterét is említette. Édesanyja rokonságából, Dunabogdányból vándoroltak ki Detroitba és ott a Ford-gyárban dolgoztak. Amerikai tartózkodása idején sikerült az utódokat megtalálni. Az újabb kapcsolat megteremtője *Osterhaven professzor* a Hope College, majd a Western Theological Seminary tanára, aki a háború befejezése után segítséget ajánlott a pataki Kollégiumnak. Ebben közrejátszott, hogy a holland származású professzor felesége magyar eredetű, szülei Gömör megye egyik kis református falujából vándoroltak ki. Ez a kapcsolat eleinte ruhaneműt és élelmet jelentett, de később olyan angol nyelvű teológiai szakkönyvekre váltott át, melyeket nálunk hosszú ideig nem lehetett beszerezni. Később Osterhaven professzor is ellátogatott Patakra feleségével, sőt 15 éves leányuk, *Jenice Osterhaven*, itt tanult a gimnáziumban és az Újszászy-családnál lakott.

1965-ben, majd 1971-ben Újszászy Kálmán és felesége három-három hónapos előadó körutat tettek az Egyesült Államokban és számos magyar református egyházat kerestek fel. Ez rendkívül nehéz feladat volt, mert itthon az állami hatóságok a vállalkozást nagyon bizalmatlanul kezelték, az ottani magyarok pedig egyszerűen egyszerű fenntartással fogadták, különösen azok, akiknek 1956. után, a levert Forradalom után kellett elmenekülniük. A bizalmatlanságot fel tudta oldani, részben az Osterhaven-család segítségével, részben az ott élő volt pataki diákok oszlatták azt el.

Ennek az útnak egyik nagy eredménye, hogy felkeltette az ottani magyarok érdeklődését múltjuk iránt, melynek írott, nyomtatott, tárgyi és ábrázolt emlékeinek gyűjtéséhez feleségével együtt gyakorlati útmutatást adott. A másik eredmény, hogy a már korábban is meg-

lévő pataki magyar amerikai gyűjteményt sok-sok láda értékes könyvtári, irattári, muzeális anyaggal sikerült gyarapítani és azt nem kis nehézséggel hazaszállíttatni. Napjainkban, ha valaki az amerikai magyar kivándorlást akarja tanulmányozni, akkor ezt a gazdag és ma már rendezett gyűjteményt kell először megismernie, mert az sok vonatkozásban egyedülálló hazánkban.

Az amerikai és más nyugati kapcsolatokból nőtt ki a *Sárospataki Kollégium* 1972-től. Elsősorban az amerikai református lelkészek vetették fel, hogy szívesen elküldenék serdülő gyermekeiket Magyarországra, ha az Patak lenne, ha valamilyen módon az egyház, de főleg Újszászy Kálmán védnöksége alatt működne. Ez nem könnyen, de mégis megvalósult. A gyermekek, akik csak részben tudtak magyarul, megismerkedtek a magyar történelemmel, irodalommal, zenével, sőt eljutottak arra a vidékre is, ahonnan a családjuk egykor kivándorolt. A szülők általános kérésére politikai kérdések nem merültek fel. Minden évben 50–50 fiatal ismerkedett meg az „óhazá”-val, gyakorolta a magyar nyelvet. Ezret jóval meghaladja azok száma, akik így közelebb kerültek elődeik szülőföldjéhez. A vállalkozás sikerét mi sem mutatja jobban, hogy többen visszatértek a következő években, sőt felnöve egész családjukat elhozták.

Újszászy Kálmán számos teológiai, nevelési kérdést dolgozott föl és kisebb-nagyobb tanulmányokban, könyvekben adott közre. Sokkal nagyobb azoknak a száma, melyek kéziratban maradtak ránk. Ezeket az általa haláláig gondozott, vezetett Adattár őrzi. Ezt a hatalmas gyűjteményt valakinek, vagy valakiknek fel kellene dolgozni és közkinccsá tenni. A most közreadott Emlékkönyvben, munkásságának bemutatására csak ízelítőül lehetett néhány tanulmányt, megemlékezést közölni.

Sárospatak és benne a Kollégium történetét nálánál senki jobban nem ismerte, ebből is sok mindent kiadott vagy legalább is leírt. A *Sárospataki vezető* c. füzetben megfogalmazta a város történetét. Egy terjedelmes kéziratban a város jeles épületeit mutatta be, olyan ismeretek alapján, melybe a nagy elődöktől szóban hallottakat is belefoglalta. Az 1784-ben megnyitott református temetőben, ahol Ő is nyugszik, mind ismerte a professzorok, diákok, a város vezetőinek, a jeles mesteremberek sírját és ezt szerencsére egy kiadványban közre is adta.

Újszászy Kálmán halk, csendes, de kitartó munkával, még akkor is, amikor a lehetőségek a minimumra csökkentek, mindig azon munkálkodott, hogy a *Sárospataki Református Kollégium iskolái* valamikor újra indulhassanak. Ezt a napot jól felkészülve igyekezett megvárni. Az utolsó negyven év működését így foglalta össze: „Szerettem volna, ha a nemzeti öntudat ápolása, a kultúra megmaradása érdekében minden tőlünk telhetőt megteszünk, s azért folyamatosan azt csináltam, amit lehetett, s abban a formában, ahogy lehetett. S ha valamit nem lehetett megcsinálni, azon gondolkoztam, hogyan lehet egy másik utat bejárva, ugyanarra az eredményre jutni. Ezen gondolatok és életvitel nélkül az az új iskola nem lehetne majd egyszer ismét olyan, mint amilyen volt, és amilyennek korunkban is lennie kell” (1987).

A *Kazinczy Ferenc Társaság* (Sátoraljaújhely) SZÉPHALOM 7. kötetét *Tanulmányok Újszászy Kálmán emlékére* címen jelentette meg Kováts Dániel szerkesztésében. 1995-ben Koltay Gábor és Somlai

Zsuzsánna a Szabad Tér Kiadó vezetői (Budapest), Újszászy Kálmán életművének igaz tisztelői, felajánlották, hogy 1996-ban egy önálló kötetet adjunk ki: ÚJSZÁSZY KÁLMÁN EMLÉKKÖNYV címen. Ennek szerkesztését *Szentimrei Mihály* (utódja, a Gyűjtemények igazgatója), *Kováts Dániel* (tisztelő és munkatárs), *Balassa Iván* (tisztelő és munkatárs) vállalta, a gondozást *Koltay Gábor* (tisztelő) végezte. A szerkesztők közreműködésre kérték fel a pályatársakat, barátokat, tisztelőket, tanítványokat és nem eredménytelenül.

A kötet első részében *Ember és szerep* címen közöljük Újszászy Kálmán önéletrajzi írásait, a Vele készült beszélgetéseket. A második részt belső tartalom szerint rendeztük el: *Feladat és mű* összefoglalás alatt. Ezen belül találja az olvasó a teológiai, a filozófiai jellegű írásait (*Szellem és világnézet*), hogy érzékeltessük munkásságának mindenkori alapját. *Magyarságismeret és falumunka* címen a hungarológiai és falukutató dolgozatait csoportosítottuk. Ezután az ifjúság nevelésével, a népfőiskolával kapcsolatos írások következnek (*Ifjúság és népfőiskola*). A külföldi útjait és az egyházi gyűjteményeket bemutató dolgozatok, beszámolók: *Utak és kincsek* cím alatt sorakoznak. Ezt a nagy fejezetet Sárospatakkal foglalkozó írások zárják (*Sárospatak és öröksége*). A harmadik részben (*Számadás és tanúságtétel*) azok nyilatkoznak róla, akik tanítványai, munkatársai, barátai, pályatársai, tisztelői lehettek. Majd közöljük a százat meghaladó nyomtatásban megjelent és mintegy kilencven kézíratos munkájának jegyzékét, melyből néhányat kötetünkben is közlünk. A felsorolás egyben szeretné érzékeltetni a nehéz, de sok szép eredményt hozó tartalmas élet irodalmi hagyatékát.

Balassa Iván

Nyelvek közös „szolgálata”

Renée Balibar: Le colinguisme. Press Universitaires de France, Paris, 1993. 125. 1.

A bilingvizmus (kétnyelvűség), plurilingvizmus (többnyelvűség) eléggé ismert fogalmak. Most egy harmadik társul hozzájuk, amely mindkettőt magába foglalja, a nyelvi többség számos egyéb fajtájával együtt: a *kolingvizmus*. A szerző szerint ez a szó két vagy több nyelv együttes, egy feladat érdekében történő használatát jelenti. A nyelvek pluralizmusának nevezhetnénk. Kolingvizmus például minden fordítás, mert ugyanazt az írásművet két vagy több nyelven jeleníti meg. R. Balibar a kolingvizmus vizsgálatát a nyelvészet egyik új ágazataként mutatja be.

Érdekes módon a könyvnek legalább a fele vallási, egyházi írásörökségen alapul. A Jézus előtti időkben a zsidók a héber Ószövetség mellé odatették a görögöt (Septuaginta). Jézusnak – feltehetően – arámi nyelven elmondott szavait az evangéliumok görögül közvetítik az utókoroknak. A kolingvizmus legizgalmasabb példaként a szerző első pünkösödöt mutatja be. Vajon miként történt? Az apostolok több nyelven beszéltek, vagy csak egy nyelven, de azt mindenki a maga anyanyelvén hallotta? Az idézett vélemény az első változatot tartja való-

színűbbnek, mert az *az apostolok* csodatétele a többi *tömeg* csodája lenne.

A katolikus egyház kommunikációja a kolingvizmuson alapult, mert önmagához latinul, a néphez annak anyanyelvén szólt. Kolingvis a hajdani vallásos irodalom, mert egyszerre volt latin és népnyelvi. (A mi első nyelvemlékeink latin nyelvű példák és himnuszok *utánzásai*; valószínűleg nem fordítások.) – A könyv kolingvizmusként írja le egy nyelv tájváltozatainak, szociális változatainak használatát, ezért szerinte Pál apostol kommunikációja nyelvi szempontból hármas: otthon arámi, a szétszórt zsidóság körében közigörög, a művelt pogányokkal való érintkezésben irodalmi görög. Nagyon érdekes lenne ennek a témának a további feldolgozása, például: a kolingvizmus az apostolok ígértető tevékenységében.

A *világi* példák a jelenig sorakoznak. A szerző elemzi az ENSZ nyelvi rendszerét (két hivatalos nyelv és hat munkanyelv, kölcsönös fordításokkal), vizsgálja a nemzetiségi kérdést a kolingvizmus szempontjából, legrészletesebben a magyar–szlovák viszonytal kapcsolatosan. Megjelenik az eszperantó, amely (saját szándéka szerint) a kolingvizmus lehetséges végső formája: az egyén – a világ minden embere – számára két nyelv létezne, anyanyelve és az eszperantó.

A szerző nem ad irodalomjegyzéket, mondván, hogy a könyvben ismertetett új nyelvtudományi ágak még nincs szakirodalma. Lapalji jegyzetben viszont elég sok publikációra hivatkozik, de főként a saját könyveire, tanulmányaira.

Dr. Bán Ervin

Lapról lapra – folyóiratról folyóira

Mióta egyre nehezebb igazán jó folyóira

lenni, az ember jobbára szemlézik. Egyiket a másik után veszi kézbe, hogy aztán a harmadik mellett döntsön. Mostani folyóira

A Credo

szemlének pontosan két olyan azonos profilú lapot kínál, amelyek az esetek nagyobb részében meghálálhatják a rájuk fordított időt. Két olyan egyházi

orgánomot, mint a *Credo* és a *Confessio*. A helyzetükből és jellegükből adódó hasonlóságuk, valamint különbségük miatt csináljunk most a folyóira

nek és a jó hírverésnek is köszönhetően a *Credo* első évfolyamának ezt az egyetlen számát pillanatok alatt szétkapkodták.

Persze minden lapnak megvan a maga választotta területe. A *Credo* számára ez mindenekelőtt az a hármas vonás, amit a borítólapok illusztrációi, valamint maga a folyóira címe igyekszik kifejezésre juttatni. A szerkesztők megfogalmazásában a szimbólumok valóban egyértelműek. A *Credo* mint az egész keresztyénség hitvallásának kezdete – akár a teljes lap aufaktja lehetne. A megkezdett intenciót azonban a fedőlapon megjelenő dűrieri metszet szélesre tárt kapuja tágítja minden zárt, ítéletes és fixált bizonyossággal szemben, valamiféle szabad, premisszív (megengedő) „irgalom” nyitott gondolkodása felé. A lapot ugyanakkor a hátoldal Cranach erőteljes Luther portréja zárja, elsősorban éppen Luther örökségére, a lutheránus értékek artikulált, szabatos megfogalmazására utalva. A cél tehát egészen egyértelmű. De voltaképpen már maguk az utalások is (hiszen Cranach és Dürer metszeteiben a mindenkori művészet is ráköszön az olvasóra) arra engednek következtetni, hogy az értelmiséget tényleg érdeklő, érdekelhető orgánusról van szó. Hogy aztán a vágyott rendeltetés miként nyeri el jól áttekinthető formáját, arra csak a már eddig megjelent két folyóira

számból következtethetünk. Az biztosnak látszik, hogy a *Credo* tagolása jobbára nem követi a rovatok, rovatcímek segítő „forgatókönyvét”. Ha tetszik, a szerkesztők nem támaszkodnak arra a „partitúrára”, amire más periodikák esetleg számítanak. Ez persze korántsem jelent valamiféle átgondolatlan improvizációt. Sokkal inkább olyan szigorúan vett tematikus összeállítást, amivel a folyóira

könyvszerű egészet alkothat. Az 1995-ös, téli nyitó szám egymást követő írásai a számunkra ugyancsak ízelítőül szolgálhatnak, de bizonyos átmenettel mégis számolhatunk a tavaszi dupla számhoz. A *mustra* természetesen nem vehet számba mindent, de álljon azért itt néhány jellegzetesebb, vagy érdekesebb cím és szerző. Mindjárt az első oldalakon Fabiny Tamás írása, ezt nemsokára Frenkl Róberttől „Az Élet Evangéliuma” kezdetű pápai enciklika nyomán írt szociáletika – életvédelem című tanulmánya követ. De olvasható például Bárdossy György cikke Bibó kapcsán és Baán Tiboré Mándy Ivánról. Van persze sok egyéb is. Könnyen válogathatunk írások és címek között. Mindenesetre az alig néhány hónapja alapított és megjelent *Credonak* van egy megkapó különlegessége. Az az egyetlen – címet is kapott – rovat, amiért nem muszáj előlről, hanem akár hátulról is hozzá lehet kezdeni a folyóira

oldalok közötti lapozgatáshoz. Ez pedig a Kulturális figyelő, ígéretes témáival, recenzió választásaival. Hiszen innen is vezet visszafelé, a lap belsejébe út. Természetesen az imprimáló aktualitásokra gondolok, azokra az ajánlásokra, amelyek mondjuk Northrop Frye könyvére mutatnak, vagy éppen a százéves Uray Tivadaról emlékeznek meg, esetleg ugyanebből az indítatásból a százéves filmről. Ezekre pedig szükség van. Mert semmilyen nyitottság nem őrizhető meg, ha az egyház elveszíti érdeklődését, jelenlétét és elfelejt a művészettel is olvasni ebben a világban.

belenézzünk. Jóllehet az eddigieket most csak azokkal a mozzanatokkal kiegészítve, amelyek kimondottan a lap tavaszi jelentkezésére, megjelenésére vonatkoznak. A szerkezet, a tematikus rendszer összefüggései és az orgánium kitűzött célja, azt hiszem könnyen nyomon követhető. Azon túl, hogy kezdeti lendületéből még mit sem vesztett, a legfrissebb szám tartalmát tekintve, nyugodtan rábízhatjuk magunkat az 1996-os év különböző évfordulóira. Arra gondolok, hogy a Credo mint evangélikus szellemi műhely, természetesen kötelezi a szerkesztőket. A mostani tavaszi szám azért lett jelentős részben a Luther-évfordulónak, másrészt a millicentenáriumnak szentelve és lényegében a kettő találkozásából állt össze a lap legfrissebb, jól funkcionáló konstrukciója.

A Credo fősodrában, legfontosabb vonalvezetésében, azért mégiscsak a Luther-év az uralkodó. A millicentenáriumot meg szinte észrevétlenül kötötték össze azzal a mindenkit érdekklő, adott szituációval, amit – mindenféle teológiai meggondolás mellett – az ezredvég közelsége jelent. A történeti idő ugyanis meghatározott irányba tereli a gondolatokat. Peter Handke regényétől és Wim Wenders 1972-es filmjétől reminiscenciaként kölcsönözve a címet – az ember ebben az időben könnyen a kapus félelmét élheti át annál a bizonyos „tizenegyesnél”. Az ezredvég főszereplője tehát, a 20. század végére jellemző egzisztenciális hangnemével, jó ideig még úgyis az ember félelemeiről magyaráz majd. Másrészt azonban a kétezredik év Jézus-évfordulója olyan közel van, hogy kétségkívül fölértékeli a történeti Krisztus-kutatás iránti érdeklődést.

Azt hiszem, valójában ez az a három szál, három vezérfonal, aminek nyomán ez a mostani lapszám egyértelműen értelmezhető és amiből a leközölt írások és tanulmányok végén a Credo egészére kerekedhetik. Mint mondtam, ezek nem teológiai szempontok. De valamiféle rejtett aktualitást mutatnak, az ettől talán független teológiai gondolkodás időszerűsége felé.

Ugyanakkor ami izgalmas, ami igazán fontos, az mindig az egyes írás, a mindenkori konkrét tanulmány önmagában. Ezek a részletek, ezek az egyes írások a szigorúan vett koncepciózus és hagyományos tematikus renddel szemben fölértékelődhetnek és az olvasót mindig új helyzet, új szituáció elé állítják. Dehát éppen ez teremti meg azt a folyamatosságot, ami a Credo olvasásához szükséges.

Mindjárt a Luther évfordulóval kapcsolatban több tanulmány is helyet kapott. A sor elején Anders Nygren írása áll a „Vissza Lutherhez!” helyett: „Előre Lutherhez” címmel. Aztán ott van még Vajta Vilmos tanulmánya: A lutheri teológia – mindig korrektívum. De ugyanabban a gondolatkörben meg kell még említeni Szontagh Pál írását is a pedagógus Lutherről. Természetesen az 1996-os szám legizgalmasabb részét a történeti Jézus-kutatással foglalkozó írások adják. Itt egymás után olyan tanulmányok sorakoznak, mint McKnighté a Jézus-kutatás három korszakáról, vagy Fabiny Tamás elemzése négy kortárs zsidó szerző Jézus-könyvéről, ahol Joseph Klausner, David Flusser, és a nem olyan régen megjelent Vermes Géza és Pinchas Lapide könyve került a hazai könyvkiadásba és a Credo lapjain is szorosan egymás mellé. A példaknál maradvá, ugyanilyen fontos megem-

líteni Cserhádi Márta esszéjét Marcus J. Borg 1987-ben megjelent Jézus-könyvéről, de Csepregi András munkáját is, ami egy katolikus szerző Jézus-tankönyvét elemzi.

A sor még folytatható. De minden további megjegyzés helyett, érdemes majd, inkább hátra, a Kulturális figyelhöz lapozni, hogy a Credo recenzív, szemlélő körbejárása, még se érjen véget.

A Confessioval

már nehezebb a dolgunk. Hiszen a maga negyedévenkénti megjelenésével, könnyebben lehet régen várt vendég, mint alkalmi olvasnivaló. Mindenesetre ha a beszédes folyóiratcímek kezdeti játékoságánál maradunk, akkor a Magyarországi Református Egyház Figyelőjével most, valahol az Apostolicum első és utolsó szava között járunk. Az exordium, a nyitány után, az első igazán hosszú jelenetnél. Ez persze, csak amolyan profán játékoság, szemledramaturgia, ami inkább arra a türelemre és szabatoságra int, amire a Confessio olvasása közben végig igyekeznünk kell. Annál is inkább, mert itt alkalmanként egész rovatok számolnak azzal az egységgel, amire máskor, másutt esetleg csak egy-egy írás tart igényt. A rovatok sorrendje, a rovatcímek kiemelt szerepe pedig, tényleg szépen tagolja – a lap – szerkezetét. Az ilyen hagyományos, artikulált koncepcióknak ugyanis mindig megvan az az előnye, hogy a váratlan fordulatok nehézségétől mentesen, már a periodika tartalomjegyzéke is a befejezett egész érzését adhatja. Ennél fogva aztán, nincs föltétlenül szükség az egyes lapszámok, egy adott tematika szerinti szerkesztésére. Hiszen jobb esetben maguk a rovatok is egymásra mutatnak és támáról témára haladva adják egy-egy lapszám egységes egészét.

Miután a rovat-kiírások ilyenformán meghatározzák az adott szám gondolatmenetét, formáját és szerkezetét – mindjárt a bevezető oldalak (meditáció és imádság) után –, minden gyorsan pergő tempó nélkül vehetjük szemügyre a Confessio legfrissebb számának, első, nagyobb terjedelmű összeállítását.

A tudomány és teológia hat írásának ürügyét az a tavaly rendezett debreceni konferencia szolgáltatta, amin természettudósok és teológusok találkoztak egymással. Ezek a dialógusok – Gaál Botond bevezető gondolatai szerint – három évvel ezelőtt indultak, azzal a céllal, hogy „közös mérjék föl mindkét tudományterület egymást segítő, egymás fejlődését szolgáló lehetőségeit”. A témák sokaságából, amit a bevezető, ajánló írás fölsorol, a Confessióban most helyet kapott tanulmányok az antropológia jegyében születtek, és arra a kérdésre igyekeztek – ha nem is válaszokat, de valamiféle eligazító megjegyzéseket tenni –, hogy tulajdonképpen „kicsoda is az ember?”

A kérdésföltevés nyilvánvalóan nem új. Csakhogy miután a huszadik század egyben az antropológia és ugyanakkor a mindenkori párbeszéd korszaka is, az ismételt érdeklődésen és szándékon nemigen lehet csodálkozni. Még akkor sem, hogyha hasonló törekvésekkel már jó ideje, újra és újra találkozunk. Rövid kitérővel gondoljunk például az „Emberrel Foglalkozó Tudományok” 82-ben alapított bécsi intézetére, ahol éppen valami hasonló igény, hasonló dialógus érdekében ültek egy asztalhoz olyan különböző tudományágakat képviselő

szakemberek, mint René Thom matematikus, Gerhard Ebeling teológus, Lévinas és Gadamer filozófusok, vagy éppen Weizsacker a természettudós és fizikus. Aztán fölmerülhet Wolfahrt Pannenberg neve is, akinek „Mi az ember?” című könyve alig öt éve jelent meg magyarul. Még lehetne sorolni.

De a párbeszéd alighanem ugyanúgy alaphelyzete és előfeltétele ezeknek az írásoknak, mint a speciális téma-választás iránya és főladata. Hiszen a dialógus, ami egyben az egymást kizáró vita összeomlása is, egyrészt mindig a hallgatás, az odahallgatás gesztusát jelenti. Másfelől meg olyan „információcserének”, „eszme-cserének” a lehetőségét, ami túlegít azokon a zárkózott monológláncolatokon, amelyek soha nem találkoznak, soha nem érnek össze. Ez persze tényleg csak kitérő. Ha tesszük, a tanulmányokat kísérő helyiérték, szituáció, alaphelyzet és háttér. Nem utal másra, mint a tanácskozás, és egy-egy előadás, illetve tanulmány mögött meghúzódó gesztus formai jelentésére. De úgy hiszem, ez legalább annyira fontos, mint maguk az előadások és azok írott, olvasható változatai. A tartalom mögötti tartalom így lehet a *Confessio* alkotórésze is.

Azonban a tudományok között erre az „egymás iránti korrelációs nyitottságra” – amiről bevezető írásában Gaál Botond és a bécsi példa is beszámol – itthon, de ugyanakkor Közép-Európában is szükség van. A Hatvani István Teológiai Kutatóközponttal talán ez valósul meg Debrecenben, a *Confessio* legutóbbi száma pedig az itt elhangzott előadásokból közöl egy csokorral. A válogatás kóstolóját számunkra most a lehozott tanulmányok szerzői és témái illusztrálják. Így elsőként Bolyki János professzoré, aki az ember teljességét vizsgálja a keresztény antropológia értelmezésében. Ezt Farkas L. Gyula antropológus írása követi az ember megjelenéséről, de olvasható Veress László orvosprofesszor előadása és Végh László munkája is, aki az ember és a mindenség viszonyát egy fizikus szemével próbálja meg szemlélni. Az ízelítő persze nem lehetett teljes. A részletezés idejét elvitte a körülírás kísérlete. De végtére nemcsak az írásokhoz, az ajánláshoz is szükséges a háttér ismeretének legalább a töredéke. Ehhez pedig elegendő végigolvasni a *Confessio* első rovatának tanulmányait.

A rovatok többségével hasonló a helyzet. Jóllehet egyik-másik közülük alig egy-két írást jelent, némelyik meg éppen az írás, a választott tanulmány kedvéért van, mobilitásuk mégis egyazon célt szolgál: a változatosság, vagy aktualitás lehetőségét. Így aztán a rovatok, akár egy versenymű kadenciái lapszámról lapszámra módosulhatnak és úgy válthatják egymást, hogy a folyóirat valamelyik következő számában, az egyik helyére esetleg valami egész más kerüljön.

A körülmények most talán ezért kedveztek többek között a Filmművészetnek, azaz Marcell Péter fekete-fehér filmszemléjének. Anélkül azonban, hogy hosszabban leragadnánk ennél a munkánál, a megemlített rendezők nevének és filmjeinek felsorolása helyett egyszerűen csak a választás dicséretére muszáj néhány szót „vesztetni”. A fekete-fehér „celluloid” érzékenységéről van

ugyanis szó. Annak számbavételéről, hogy tulajdonképpen a közönséges áruból, hogyan lehet ilyen vagy olyan szerzői film. Marcell Péter tanulmányának minden lehetséges kritikája mellett megvan az az előnye, hogy a *Confessio* lapjain éppen a fekete-fehér film alkotói, iskolái és irányzatai kaphattak helyet. A cikk olvasása közben meg talán mi is különbséget teszünk a kommersz filmgyártás, a „puszta ruhadvat-effektus” és a valódi művészet között.

Ezzel persze még korántsem értünk a *Confessio* olvasásának végére. A két kiemelt rovat azonban mindenkinek megadhatja a folytatás, a továbblapozás lehetőségét.

Csoma Áron

Xeravits Géza: Szentírás-értelmezés Qumránban*

(Bp., 1995.; XXIII + 68 pp., ISBN 963 8392 169)

Az elmúlt esztendőben a DC öszövétségi szekciójának ülésén dr. Karasszon Dezső professzor úr kitűnő javaslatot tett arra, hogy függetlenül az ülés közösen megbeszélte témájától, elhangozhat egy-egy érdekesebb könyv ismertetője is. Nos, élve e lehetőséggel, szeretnék most egy ilyen „érdekesebb” könyvet bemutatni a jelenlévőknek.

A könyv a *Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara Bibliái és Judaisztikai Kutatóintézetének kiadványaként jelent meg*. Önmagában is sokatmondó tény, hogy a sorozat szerkesztője, Karasszon István professzor úr felvállalta egy ilyen munka kiadását. Remélhetőleg ez a fajta ökumenizmus, amely a nemzetközi teológiai életben az utóbbi évtizedekben igen megerősödött, példaértékű lesz mindenkinek, tekintet nélkül a felekezeti hovatartozására. De nem csupán az beszédes, hogy református egyetemünk adta ki a katolikus szerző munkáját, hanem az is, hogy milyen könyvek sorába tagolódik Xeravits Géza könyve. A Bibliái és Judaisztikai Kutatóintézet gondozásában ugyanis kitűnő könyvek jelentek meg eddig is. C. Westermann, A. de Pury, T. Römer – hogy csak néhány nevet említsék a szerzők közül. Nem kellene itt hosszasan beszélnem ezekről a kiadványokról, erről a sorozatról, ha mindenki ismerné és olvasná ezeket a könyveket, a helyzet azonban másképpen fest. Sajnos az elmúlt évtizedek a magyar teológiai irodalmon is nyomot hagytak: konganak a polcok az ürességtől, a megíratlan könyvek hiányától. Ez a helyzet fokozottan igaz az öszövétségi tudományokra: bár születtek igen értékes kiadványok, összességében mégis mindez pusztán csepp a tengerben ahhoz képest, amire szükség lenne. De tapasztaljuk a változás szelét is: *Íme egy új sorozat, amelyet magyar nyelven adtak ki, amelyet a magas színvonal és az elérhető ár jellemez*. Nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy ilyen hiánypótló munkákat ne terjesszünk kollégáink, barátaink, ismerőseink körében. Ezért is kérek arra mindenkit szeretettel és tisztelettel, hogy terjessze ezt a sorozatot, beleértve ezt az új kiadványt is. *Ez is misszió, ezt is vállalunk kell*. Tudatában vagyok annak, hogy az éremnek csak az egyik oldalát jelenti a terjesztés, a másik oldalon az emberi érdeklődés van, ami sokszor hiányzik. De az

* Az alábbi könyvismertetés elhangzott a Doktorok Kollégiuma ösz-i szekciójának ezévi ülésén (Bp, 1996. VIII. 28).

utóbbi csak akkor bírálhatjuk, ha az előbbiért mindent elköveztünk. Súlyos gondokat látok a magyarországi szakmai-teológiai iratterjesztésben, amin változtatnunk kell. 1996-ot írunk.

E rövid bevezetés után lássuk Xeravits Géza „Szentírás-értelmezés Qumránban” c. könyvecskéjét.

A jó cím mindig rövid és elmondja, hogy miről lesz szó a következőkben. Ez a cím jó cím. Némi félreértésre azonban mégis okot adhat. A jóhiszemű olvasó e címet olvasva azt hiszi, hogy teljes körképet kap a qumrániak bibliamagyarázatáról. Ez azonban csak részben igaz, hiszen e könyvecske az ezzel kapcsolatos iratoknak csak egy részével foglalkozik. Ha megengedik a résztvevők, egy gasztronómiai hasonlattal élnék. Valami olyasmi ez, mint amikor egy cukrász kitesz egy hirdetést, miszerint „Eszterházy torta kapható” – de nem egy egész tortát tesz ki a pultra, hanem csak egy szeletet. Tehát a hirdetése igaz is, meg nem is. Gyorsan hozzáteszem: Xeravits könyvének ez a szelet nagy szeletet jelent még így is. Mégsem lett volna talán felesleges a címlapon is feltüntetni azt a pontosítást, amely alcímként a belső borítón már szerepel, vagyis azt, hogy az ún. folyamatos peserek tárgyalásáról lesz szó.

Röviden az előszóról. Az „Előszó” három fontosabb dologgal foglalkozik: 1) a qumránológia magyarországi helyzetének rövid értékelése; 2) a munka céljának meghatározása, és végül 3) köszönetnyilvánítás mindazoknak, akik valamilyen módon hozzájárultak e kiadvány megszületéséhez. Az utóbbi ponttal nem kívánok foglalkozni. A második ponttal sem, hiszen ismertetésem vége kiderül, hogy eleget tett-e a kiadvány a szerző által kitűzött célnak, egy megjegyzést viszont fűznék az első ponthoz. Egyetértek a szerzővel a qumránológia valóban „a mai magyarországi biblia- és egy ókortudomány talán legmostohább gyermeke”. A magyar qumránológiai irodalom végtelenül szegényes: gyakorlatilag két jelentősebb könyv áll rendelkezésünkre, ezek sem magyar szerzőtől származnak, mert fordításokról van szó. Ezek körül M. Burrows könyvének függelékében szerepel néhány holt-tengeri tekercs fordítása Komoróczy Géza professzor úrtól. Ezekről maga Komoróczy professzor írja azt Amuzsin könyvének egyik lábjegyzetében (84.o.), hogy „felülvizsgálatra és javításra szorulnak”. Egyébként ezt a fordítást megelőzve korábban már jelentek meg szemelvényes formában fordítások a tekercsekről, még hozzá éppen néhány peserről van szó ebben a bizonyos cikkben, amelynek Tóth Kálmán professzor úr a szerzője. Pontosan a cikk témája miatt hiányoltam, hogy nincs róla említés sem itt, sem a bibliográfiában.

Ezzel rá is térek a bibliográfiára. A felhasznált irodalomból szembeötlő az irodalom gazdagsága. Szépen összegyűjtött válogatásról van szó. Nem felesleges ezt leírnem, ismervem a magyarországi könyvtárak adta korlátozott lehetőségeket. A bibliográfia arról tanúskodik, hogy Xeravits Géza komoly anyaggyűjtést végzett. A bibliográfia válogatás, csak a szerző által fontosabbnak tartott munkák kaptak benne helyet. Néhány munkát hiányoltam a válogatásból a már említett cikken kívül is, de ezekről mindjárt szót ejtek a bevezetés tárgyalásánál.

Két megjegyzés a rövidítésekhez. A felsorolt folyóiratok közül kimaradt a HUCA (Hebrew Union College Annual). A másik megjegyzésem módszertani: egy-egy

reprint kiadásnál szokás feltüntetni, hogy hányadik kiadásról van szó, esetleg mikor jelent meg legelőször. Talán köztudomású, de én néha félrevezető lehet. Bizonyára sokunk birtokában van M. Jastrow híres nagy arám szótára, amit a század elején adtak ki először. Aki viszont nem ismeri ezt a ma is gyakran használt kiadványt, az a feltüntetett 1992-es évszám alapján új kiadványra gondol. Mindez metodológiai apróságnak tűnhet, de gyakorlati fontosságúvá válhat, ha például valaki szeretné megvásárolni ezt a szótárt, mert nem mindegy, hogy új kiadványként veszi meg, vagy jóval olcsóbban egy használtkönyv-kereskedésben.

A könyv további két részre osztható: egy rövidebb bevezetésre és magára a fordításra.

A „Bevezetés” elején a szerző említést tesz arról, hogy két gyakran idézett monográfiához nem tudott hozzájutni. Maurya P. Horgan disszertációja (CBQMS 8, 1979.) valóban fontos munka, csakúgy, mint Brooke 1985-ben írt könyve (különösen a IV. fejezetnek vette volna hasznát a szerző). További két általam fontosnak tartott munka megemléztetését hiányoltam, amikhez a szerző csak későn, vagy egyáltalán nem tudott hozzájutni. Az egyik W. H. Brownlee könyve, aki hosszú éveket töltött a peserek tanulmányozásával és 1979-ben egy olyan monográfiát adott ki az 1QpHab-ról, amely alapmunka lett a qumránológiában. Különösen Brownlee bevezetését lehetett volna haszonnal forgatni. A másik munkát, amit szeretnék megemlíteni, az amerikai Scholars Press adta ki 1986-ban. (HSS 29; ez a könyv sajnos borsos árba kerül, a kiadót árfekvésben a holland Brill-hez tudnám hasonlítani.) Egy fiatal izraeli tudós, Elisha Qimron munkájára gondolok, a címe: „The Hebrew of the Dead Sea Scrolls”. A könyv részletes és alapos áttekintést nyújt a tekercsekről kizárólag nyelvtani szempontból. Fontos részét képezi a bevezetésnek két kulcsfontosságú kifejezés tárgyalása, az „^o áhárit hajjámim” és „kittim” kifejezések.

A „Kittim” szóval jelölt csoport azonosítása vitatott. Maga a szó Ciprus egyik városának, Kitionnak a lakóit jelentette eredetileg (a mai Larnaka), aztán a kifejezés hosszú utat tett meg, amely során bővült a jelentése. Xeravits Géza helyesen mutat rá arra, hogy a szó a tekercsekben kétféle szerepkörben bukkan fel: „egyrészt Izrael külső ellenségeinek színönimájaként, másrészt... mint az isteni harag ítéletkori végrehajtói említettnek.” Az előbbinél az azonosítási kísérletek két fő síkon mozognak valóban, a két irányt a szeleukida haderő és Pompeius hadai jelentik. Érdemes itt megemlíteni Y. Yadin nevét, aki nemcsak régész és hebraista volt, hanem katonai szakember is (gondoljunk karrierjére az izraeli hadseregben, vagy két kötetes lenyűgöző munkájára, a „The Art of Warfare in Biblical Lands” c. munkájára). Yadin mutatta ki híres kommentárjában, amit a Háborús Tekercs első barlangból előkerült példányáról írt (1QM), hogy az ebben a tekercsben központi jelentőségű „Kitim” csoport a római légiók, és nem a görög phalanx leírásához áll közelebb. A gyalogosok szögletes pajzsa (*scutum*), a lovasok kis kerek pajzsa (*parma*), a katonai egységek mozgását jelölő kifejezés (*intervalla*), mind-mind a római légióra utalnak. Ezért is datálja Yadin az 1QM-et a Kr. u. első század második felére. Vermes azonban helyesen mutat rá: ez az azonosítás önmagában még nem elég a datáláshoz. Ehhez egyetlen biztos pontunk van, nevezetesen az, hogy a Háborús Tekercs

szerzője ismerte és használta Dániel könyvét, vagyis a tekercs csak ezután íródhatott. A qumráni iratok összességét tekintve osztom Xeravits véleményét: „helyesebb, ha a kérdést az egyes iratok szintjére bontjuk le” és az adott tekercs alapján vizsgáljuk azt. Ez megfontolt vélemény, amit érdemes figyelembe venni.

Igen örültem annak, hogy az „eljävendő napok” kifejezés tárgyalásánál a szerző saját véleményének is hangot adott (XX.o.). Ennél csak véleménye józansága tett szert jobban, ahogyan *Steudel* és *Carmignac* nézeteit értékeli. Az elemzés itt is alapos és jó.

Xeravits könyvének legértékesebb részét a folyamatos peserek fordítása jelenti. Fordítását pontosság jellemzi, a fordításhoz fűzött megjegyzéseket pedig tömör és világos fogalmazás, lényegretörő stílus és tartalmilag a szélsőségek kerülése. A fordítás helyenként egészen merész. Tetszett például a „kóhané hasém” (7.o.) szerkezet feloldása = „a Név papjai”, s az ehhez fűzött indoklás (37.j.). Apróbb stilisztikai hiba a legelső (4Q161) tekercs fordításában szereplő „fennkölt termetűek” szóösszetétel. A „fennkölt” jelzőt nem a megjelésre, termetre használjuk, hanem elsősorban beszédre: valaki fennkölt szavakat használ, valakinek fennkölt stílusa van. A régi irodalmi magyar nyelvben akad példa az ittenihez hasonló használatra (Jó-

kainál, Vörösmartynál), de egy mai magyar olvasó számára a „fennkölt termetűek” kifejezés furcsa és nehezen érthető. Az újfordítású Biblia itt szebben fordít:

„a sudár termetűeket kivágja,
és elterülnek a magasba törők”
(Ézsaiás 10,33b)

Fontos kiemelni és hangsúlyozni, hogy a szerző mindenütt az *editio princeps*-et vette fordítása alapjául és a fordítást természetesen ellenőrizte és egybevetette a tekercsekről készített felvételekkel. Szép példák találhatók erre a 18. (88.j.), 23. (110.j.) és 33. (161.j.) oldalon.

Összegzésként azt mondhatjuk, hogy a könyv szerzője jó anyaggyűjtést végzett, s ezt nemcsak a bibliográfia, hanem fordítása is tükrözi. Xeravits Géza munkája régi hiányosságot pótol a magyar teológiai irodalomban azáltal, hogy bepillantást ad magyar nyelven a holt-tengeri tekercsek egy részébe és a qumráni közösség bibliaértelmezésébe. E könyvecske úttörő vállalkozás a maga nemében, s remélem e példaértékű kezdeményezésnek folytatása is lesz akár a szerző, akár mások részéről. *Mindenkinek olvasásra ajánlom!*

Egeresi László Sándor

HÍREK

EEK Hírek

Nyilatkozat a főtítár választásáról

A Központi Bizottság időközi jelentést kapott a Jelölő Bizottságtól az Európai Egyházak Konferenciája új főtítkárának kinevezését illetően. A Jelölő Bizottságnak hosszabb időre van szüksége ahhoz, jelöltet vagy jelölteket ajánlhasson a Központi Bizottságnak. A Központi Bizottság megbízta a Jelölő Bizottságot az eljárás folytatásával. A Jelölő Bizottság ajánlását a Központi Bizottságnak 1997 január 11–12-én Genfben tartandó ülése elé fogja terjeszteni.

1996. július 1.

(Fordította: Fűkő Dezső)

Négy egyházat fogadtak be az EEK-ba

A Központi Bizottság legutóbbi ülésén (Bosseyban, 1996. június 20–22-ig) négy egyházat szavazott meg felvételre az Európai Egyházak Konferenciájának (EEK) tagjai közé, valamennyit volt kommunista államból. Két horvátországi és két bulgáriai egyház felvételével a tag-egyházak száma 122-re emelkedett.

Részletek az új tagegyházakról:

Horvátországi Baptista Unió

Ez az egyház a jugoszláviai háború miatt keletkezett a Jugoszláviai Baptista Unióból való békés kiválással. Baptista hitelvek már a XIX. században is jelen voltak ezen a területen, de a Baptista Unió csak 1920-ban alakult meg. A Horvátországi Baptista Unióban jelenleg 41 egyház és öt

egyházi szervezet van, s ezek mintegy 2000 egyháztagot képviselnek. Az Unió teológiai képzést, missziót, női, ifjúsági és gyermekmunkát végez, valamint emberbaráti segítséget nyújt és kiadóként tevékenykedik. Ökumenikusan együttműködik a római katolikus, ortodox és a lutheránus egyházakkal, különösen a keresztyén egységért rendezett Imahétén.

Horvátországi és Bosznia–Hercegovinai Evangéliumi Egyház

Ez az egyház a történelmi protestáns hagyományon belül a pünkösdista és evangéliumi világmozgalmak része. A mozgalom ezen a területen a XX. század elején indult el. A második világháború alatt betiltották az egyházat, de a háború után feléledt és átterjedt Bosznia–Hercegovinára is. Ma 34 gyülekezete van 1342 taggal és 476 társult taggal. Az egyház teológiai képzést, kiadói munkát, rádiós, emberbaráti és ökumenikus tevékenységet fejt ki, s tagja a Protestáns Evangéliumi Egyházak Tanácsának.

Bulgáriai Baptista Unió

Bulgáriában az első baptista gyülekezeteket 1870-ben szervezték meg az Ozmán Birodalomban munkálkodó orosz misszionáriusok. 1878-tól kezdve a munka rohamosan fejlődött s 1909-ben megalakult a Baptista Unió és elfogadta első alkotmányát. A kommunista rendszerben elnyomták az egyházat, a templomokat bezárták, az épületeket elkobozták és a lelkészeket bebörtönözték. 1989 óta újra kezd növekedni

az egyház s jelenleg 65 gyülekezetet számlál 3000 megkeresztelt egyházzal. Igen tevékeny az egyház a gyermek-, ifjúsági és női munkában, szeretetmunkákban, valamint az emberi jogok és a vallásszabadság védelme terén. Tagjai a Bulgár Evangéliumi Szövetségnek és az Európai Baptista Szövetségnek.

Az Evangéliumi Pünkösdisták Egyházak Uniója Bulgáriában.

Bulgáriában az első pünkösdisták egyházakat orosz misszionáriusok alapították 1920-ban. Az Evangéliumi Pünkösdisták Egyházak Uniója 1928-ban jött létre Bulgáriában. Jelenleg 400 regisztrált gyülekezet s kb. 50.000 tagja meg támogatója van. 106 lelkészt foglalkoztat. Tavaly 100 hallgató végzett a Bibliai Intézetben. Az egyház elnöke a Bulgár Evangéliumi Szövetségnek is elnöke. Az egyház tagja az Európai Pünkösdisták Szövetségnek.

1996. július 1.

(Fordította: Fükő Dezső)

Szolidaritás a hontalaná tett emberekkel

Az EEK Központi Bizottságának levele a tagedyházakhoz:

Kedves Testvéreink a Krisztusban!

Az Európai Egyházak Konferenciájának Központi Bizottsága a Genf melletti Bosseyben 1996. június 20–28-ig tartott ülésén felszólít minden egyházat, közösséget és kormányt, hogy reagáljon arra a sok válságra és folytonosan tartó problémára, amely sújtja a hontalan embereket – menekülteket, internáltakat, menedéket keresőket, vándorokat – Európában meg szerte a világon.

1995 júniusában az EEK főtitkára levelet intézett a tagedyházakhoz az egyházaknak a hontalanokért viselt politikai és pásztori felelősségéről. Az EEK Központi Bizottságának jelenlegi ülése melegen ajánlja az EVT Központi Bizottságának 1995. szeptemberi állásfoglalását a hontalanok ügyében, valamint az 1995 novemberében Addis Abebában tartott Ökumenikus Világkonferencia akcióra szólító felhívását: „Az egyházak prófétái küldetése válaszul az erőszakos kitelepítésekre”. Biztatjuk az egyházakat, hogy tanulmányozzák ezt az akcióra szólító felhívást, és teljesítsék ajánlásaikat.

A fentiek szellemében arra biztatunk minden európai egyházat, hogy szervezzenek akciókat és rendezvényeket, hogy a lehető legteljesebb mértékben vegyenek részt a hontalanokért 1997-ben tartandó Ökumenikus Szolidaritási Év előkészítésében, lebonyolításában és utómunkálataiban.

Javasoljuk, hogy az egyházak földrajzi helyzetüktől és politikai, meg pásztori lehetőségeiktől függően válasszák meg tevékenységük különleges gyűjtőpontját. Politikai téren pl. az Európai Unió tagállamainak egyházi fordítsanak különös figyelmet azokra a kérdésekre, melyekkel az Európai Unió Kormányközi Konferenciája foglalkozik a vízum-, menedékjogi és bevándorlási politika tekintetében.

A humanitárius, pásztori és szociális felelősség terén felkérjük egész Európa egyházait, hogy keressék azokat az utakat és módokat, amelyeken támogathatják az ENSZ nemrégiben tartott „CIS Konferenciá”-jának

(ENSZ Regionális Konferencia a menekültek, kitelepítettek, meg a hazatértek problémáiról a Független Államok Közösségének országaiban) akcióprogramját, különös tekintettel a szociális munkások kiképzésének, személyzeti cseréknek és anyagi segítségnyújtásnak az állandó támogatására.

A szolidaritás és a vendégszeretet szükségének megmutatására példaadásként felkérjük az összes érdekelt egyházat, hogy éberrel figyeljék a védelmezett személyek hazatelepítését a volt Jugoszlávia országaiba. Az egyházaknak szorgalmazniuk kellene, hogy egyetlen kormány se fontolgassa a nem kívánt hazatelepítést és ne fenyegetsen ezzel, hanem tartsa teljes tiszteletben a sértetlenség és biztonság kritériumait és teljes mértékben vegye számításba az újra beolvadás meg a szociális és pásztori gondolkodás lehetőségeit.

Hisszük, hogy a közelgő Második Európai Ökumenikus Nagygyűlés különleges alkalom lesz arra, hogy megmutassa az egyházak elkötelezettségét Európa hontalanjainak szükségéi iránt, hogy felismerje, olyan egyházak tagjai vagyunk, amelyek azokból lettek, „akik egykor idegenek voltak” és odaszánták magokat a megbékélés szolgálatára mindazok felé, akik még mindig idegenek.

Hisszük továbbá, hogy mind tartalmában, mind formájában újra fontolóra kellene venni az európai ökumenikus reakciót a menekültek, menedéket keresők, kitelepítettek és vándorok problémáira, hogy összehangolt szolgálatot alakítsanak ki a hontalanok közt végzett munkában.

Imádkozunk azért, hogy mindnyájunknak adassék kegyelem és erő e szolgálat vállalására, valamint földrésztünk és egész világunk minden hajléktalaná lett emberével a hatékonyabb szolidaritás megmutatására.

1996. július 1.

(Fordította: Fükő Dezső)

A béke és párbeszéd támogatása Észak-Írországban

Az Európai Egyházak Konferenciájának Központi Bizottsága a svájci Bosseyben 1996. június 20–28-ig tartott ülésén újra leszögezi Isten békéltető munkája iránti elkötelezettségét egy olyan világban, amelyben a keresztyének felszólítanak, hogy küzdjenek a meghasonlás, a konfliktus és az erőszak ellen

– Kifejezi szolidaritását mindazokkal, akik a megbékélésen és a békén fáradoznak Észak-Írországban.

– Leszögezi azt a keresztyén meggyőződést, hogy a tartós béke csakis békés eszközökkel teremthető meg.

– Bátorítja a belfasti Stormontban a „Többpárti tárgyalások”-on meg a belfasti Észak-Írországi Békefórum-on résztvevő politikai pártokat, hogy tartsanak ki a párbeszéd meg a békére való törekvés mellett.

– Felszólítja az IRA-t, hogy állítsa helyre a fegyvernyugvást, s ezzel tegye lehetővé a Sinn Fein-nek, hogy elfoglalja demokratikus helyét a többi párt mellett, amelyek képviselve vannak az Észak-Írország jövőjéről folyó „Többpárti tárgyalások”-on.

– Ugyancsak bátorítja a Vegyes Lojalis Katonai Parancsnokságot, hogy szilárdan tartsa ki a fegyvernyugvásra való elkötelezettsége mellett.

Ezek a lépések lényegesek ahhoz, hogy előmozdítsák a békét, az igazságot és biztonságot mindenki számára.
1996. július 1.

(Fordította: Fűkö Dezső)

Az EEK főtitkárának tájékoztató körlevele a tagegyházakhoz

Genf, 1996. július 25.

Kedves Barátaim!

Kedves Testvérek a Krisztusban!

A központi Bizottságnak a múlt hónapban Bosseyban tartott ülése után szeretném tájékoztatni Önöket a legfontosabb határozatokról.

1. Új főtitkár választása

A Jelölő Bizottság időközi jelentést terjesztett elő az új főtitkár kinevezéséről. A Bizottságnak hosszabb időre van szüksége ahhoz, hogy jelöltet vagy jelölteket ajánlhasson a Központi Bizottságnak. A Központi Bizottság felkérte a Jelölő Bizottságot az eljárás lefolytatására. A Jelölő Bizottság ajánlását a Központi Bizottságnak 1997. január 11–12-én Genfben tartandó ülése elé terjeszti.

2. Az EEK 11. Nagygyűlése

Jóváhagyták az ausztriai Grazban tartandó 11. Nagygyűlés terveit. Ez a Nagygyűlés 1997. június 30-án, hétfőn kezdődik és július 4-én, péntek délben ér véget. Tehát közvetlenül a Második Európai Ökumenikus Nagygyűlés után lesz. A Központi Bizottság megismételte azt a kívánságát, hogy ez elsősorban munkaülés legyen. Meghallgatott a Központi Bizottság egy jelentést arról, hogy az egyházaknak 40%-a sem terjesztette elő delegációit a határidő lejártáig s arra kérte az egyházakat, hogy minél előbb adjanak választ az egyházakat, hogy minél előbb adjanak választ. Döntést hoztak a társszervezetekre nézve is, s a következő hetekben postára adjuk a meghívókat e testületeknek.

3. Második Európai Ökumenikus Nagygyűlés

Ugyancsak meghallgatott a Központi Bizottság egy legfrissebb beszámolót a Második Európai Ökumenikus Nagygyűlésről, amelyre 1997. június 23–29-ig Genfben kerül sor. Ez a rendezvény máris lelkes fogadtatásra talált több országban, különösen magában Ausztriában. A Nagygyűlésre előkészületként már kezdenek tartani regionális üléseket.

4. Pénzügyek

A Költségvetési Bizottság örömmel jelentette, hogy az 1996. évi költségvetés egyenleggel zárult. Ez igen nagy teljesítmény, különösen azokra a nehézségekre tekintettel, amelyekkel tavaly számolt a Központi Bizottság. Köszönettel tartozunk mindazoknak az egyházaknak, amelyek az év folyamán pénzügyileg támogatták az EEK-t. A Központi Bizottság felhívással fordult azokhoz az egyházakhoz, amelyek még nem teljesítették pénzügyi hozzájárulásukat, hogy fontolják meg az ökumenikus mozgalom iránti elkötelezettségüket, s ezt mutassák is meg a javasolt évi 1.000.- svájci frank minimális összeg befizetésével.

Az EEK jövőendő pénzügyi gazdálkodásának előkészít-

tésére a Központi Bizottság elfogadott egy kulcsot a tagegyházak hozzájárulásaihoz. Ezt egy későbbi időpontban teljes terjedelemben közölni fogjuk a tagegyházakkal.

5. Közügyek

A Központi Bizottság közügyekben egy sor levelet és állásfoglalást küldött szét. Ezek másolatai mind mellékelve vannak ehhez a levélhez (1–4. sz. melléklet).

- 1) Az EEK örömmel üdvözli a cyprusi megbékélésre tett kezdeményezéseket.
- 2) A béke és a párbeszéd támogatása Észak-Írországban.
- 3) Szolidaritás a hontalanná lett emberekkel.
- 4) Levél az ír miniszterelnökhöz az Európai Unió kormányközi konferenciája ügyében.

6. Új tagegyházak

A Központi Bizottság négy új tagegyházat fogadott be az EEK-ba. Ezek: a Horvátországi Baptista Unió, a Horvátországi és Bosznia–Hercegovinai Evangéliumi Egyház, a Bulgáriai Baptista Unió és a Bulgáriai Evangéliumi Pünkösdisták Egyházak Uniója.

Az új tagegyházakat jelző hivatalos levél a négy egyház rövid ismertetésével mellékelve van ehhez a körlevélhez (5. sz. melléklet).

7. Az EEK és az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottságának egyesülése

A Központi Bizottság jóváhagyott egy tervet – amely még végső jóváhagyásra szorul az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottságának ez év szeptemberében tartandó Nagygyűlése részéről –, hogy 1998-ig egyesítik a két szervezetet. Ha ebbe beleegyezik az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottságának Nagygyűlése, akkor a tervet megvitatás és támogatás végett megküldjük a tagegyházaknak. Az EEK hagyományosan az ENSZ-re és az Európai Biztonság és Együttműködés Szervezetére összpontosította figyelmét, míg az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága a brüsszeli székhelyű Európai Unióra és a strassburgi Európa Tanácsra. Szükség van most szoros együttlétre ezekben a szervezetekben, hogy az európai biztonság kérdéseivel és az új Európában a szociális és emberi dimenzió jövőjével foglalkozhassunk. Az egyesülésnek mindkét szervezetre nézve messze ható következményei lesznek, s a tagegyházakat rendszeresen tájékoztatni fogjuk előrehaladásáról.

8. Rasszizmus és idegengyűlölet

A rasszizmus és az idegengyűlölet olyan magatartás, amelyet helyi kezdeményezéssel, neveléssel, tájékoztatással, vallás- és kultúrákőzi találkozókkal, valamint törvényes (jogi) és nyilvános akciókkal kell megvitatni és megharcolni. Az EEK-nak a rasszizmussal és az idegengyűlölettel foglalkozó munkacsoportja megbízást kapott „az egyházak és egyházi vezetők akcióinak indoklására és megkönnyítésére a rasszizmus elleni harcban” (Elnökség, 1996. január).

E feladat teljesítéséhez a Rasszizmus és az Idegengyűlölet Munkacsoportjának rendszeres tájékoztatást kell kapnia arról, hogy mi a helyzet az egyes országokban s az egyházak milyen akciókat fejtenek ki és milyen szükségét látnak még azokban az országokban.

Ennek megkönnyítése végett a Munkacsoport megszerkesztette a mellékelt kérdőívet (6. sz. melléklet), amelyet szíveskedjenek kitölteni és 1996. szeptember 30-ig visszaküldeni, hogy a Munkacsoport a következő ülésén (október 10–14.) már rendelkezessék a megfelelő információkkal. Ha ez nem lehetséges, a későbbi válaszokért is hálásak leszünk.

9. Az Európai Biztonság és Együttműködés Szervezetének helyzetfelmérő konferenciája

E levélhez mellékelve találnak egy levelet és néhány beszámólót (7. sz. melléklet), az Egyházak Emberi Jogi Bizottságától. Ezek az Európai Biztonság és Együttműködés Szervezetének helyzetfelmérő konferenciája különböző vonatkozásaival foglalkoznak. Kérjük Önöket, hogy vegyék fontolóra ezeket az iratokat és a megjelölt módon adják meg válaszukat.

10. Ökumenikus és Nemzetközi Hírek

A Központi Bizottság júniusi ülése után a főtítkárnak adott az Ökumenikus és Nemzetközi Híreknek. Ennek másolatát tájékoztatásul mellékelem (8. sz. melléklet).

11. Nyomtatványok

Nemrégiben bizonyára kaptak postai küldeményt az EEK nyomtatott anyagával. Különösen az Évi Jelentésre hívjuk fel figyelmüket, amely rövid de átfogó tájékoztatást ad az EEK 1995. évi munkájáról. Kérésre további példányok is rendelkezésre állnak. Ezt megelőzően küldtük a Tegyeházak Névsorának legújabb kiadását is. Ezzel együtt egy ívet a listán teendő korrekciók kérésével. Ez nagy segítséget jelent majd, amikor a következő kiadás kinyomtatására kerül sor.

Amint látják, az EEK tevékenysége továbbra is széleskörű. Az 1997-ben tartandó nagygyűlések előkészítéséhez ismét kérjük aktív támogatásukat, érdeklődésüket és imádságukat. E szabadságos időszakban köszöntésünket küldjük és bízunk abban, hogy Mindnyájan erőben és lélekben megújulva támogatják békéltető és szeretetszolgálatunkat.

A legjobb kívánságokkal

1996. július 1.

őszinte hívúk

Jean Fischer főtítkárnak

(Fordította: Fűkő Dezső)

CONTENTS OF NO 1996/5

LORD, SPEAK TO US!

Tibor Almási: „For We Have Not a Highpriest...But...”

WORD, TEACH US!

Ferenc Fodor: The Significance of Symbolic Actions in the Book of Ezekiel

Sándor Békési: Cantus firmus

Mrs. Dóra Krizmanic, née Gerő: The Epistle Written to Rheginos – A Treatise on Resurrection

Péter Csorba: The Work among Children and Young People in the Focus of Building Up a Congregation

Feriz Berki: Notes on the Union of Rome

REMEMBER...

László Balázs: The History of the Ref. János Csanaki, Reformed Minister of Pest, and His Successors

OUTLOOK

Ecumenical Assembly of the World Federation of Hungarians

Mrs. Zoltán Balog: How We Are To Speak to Our Children about Alcohol and Alcoholism

WORLD CHRISTENDOM

Mrs. Béla Balog: A Sorrowful Anniversary

REVIEW

Jenő Szigeti: Gleaning with the Eyes of a Theologian

Sándor Szénási: To Go To Meet the Secularized Prodigal Son (G.H.Hirsch: Mein Wort in Gottes Ohr)

Iván Balassa: „I Have Three Torches Burning: Faith, Fatherland, Humanity” (A Book in Memory of Kálmán Ujszászy)

Ervin Bán: The Common „Service” of Languages (R.

Balibar: Le colinguisme)

Aron Csoma: From Journal to Journal – from Periodical to Periodical

László Sándor Egeresi: Géza Xeravits: Bible-Interpretation in Qumran

NEWS

CEC News

INHALT DER NUMMER 1996/5

REDE UNS AN, HERR!

Tibor Almási: „Denn wir haben nicht einen Hohenpriester..sondern...”

LEHRE UNS AN, HERR!

Ferenc Fodor: Die Bedeutung der Symbolischen Handlungen im Buch Hesekiel

Sándor Békési: Cantus firmus

Frau Dóra Krizmanic geb. Gerő: Der Brief an Rheginos – Eine Abhandlung über die Auferstehung

Péter Csorba: Die Kinder und Jugendarbeit im Fokus des Gemeindeaufbaus

Feriz Berki: Aufzeichnungen über die Union von Rom

ERINNERT EUCH...

László Balázs: Die Geschichte von János Csanaki, reformiertem Pastor von Pest, und seinen Nachfolgern

AUSSCHAU

Ökumenische Versammlung des Weltbundes der Ungarn

Frau Z. Balog: Wie sollen wir unseren Kindern über den Alkohol und den Alkoholismus reden?

WELTCHRISTENTUM

Frau B. Dobner: Ein trauriger Jahrestag

RUNDSCHAU

Jenő Szigeti: Ährenlese mit den Augen eines Theologen

Sándor Szénási: Dem säkularisierten verlorenen Sohn entgegenzugehen (G.H.Hirsch: Mein Wort in Gottes Ohr)

Iván Balassa: „Ich habe drei brennende Fackeln: Glaube, Vaterland, Menschheit” (Erinnerungsbuch über Kálmán Ujszászy)

Ervin Bán: Der gemeinsame „Dienst” der Sprachen (R. Balibar: Le colinguisme)

Aron Csoma: Vom Blatt zu Blatt – von Zeitschrift zu Zeitschrift

László Sándor Egeresi: Géza Xeravits: Bibel-Interpretation in Qumran

NACHRICHTEN

KEK Nachrichten

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÁLVIN KIADÓJA AJÁNLATA

*„A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos a tanításra,
a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre...”
(2Tím 3,16)*

A Biblia történetei videokazettán:

- I. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 1-6
(100 perc) 2.300,-
1. Sára és Ábrahám. A hit: reménység – 2. Exodus.
Szabadulás a szolgaságból – 3. Mózes és Áron. Tánc
az aranyborjú körül – 4. Ruth és Naomi. Hazatérés –
5. Ámósz és a pap. Az igazság hangja – 6. Jeremiás
és a király. Az igazságot nem lehet „elégetni”
- II. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 7-12
(100 perc) 2.300,-
7. Keresztelő János. Várhatunk-e mágra? – 8. Jézus
Pilátus előtt – 9. Az emmausi tanítványok – 10. Saul
és Anániás. Ellenségből testvér lesz – 11. Péter és
Pál. Nehéz közösség – 12. Üzenet a filadelfiai
gyülekezetnek. A hit ára
- III. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!” 13-21
(180 perc) 3.600,-
13. Noé bárkát épít – 14. Józsefet eladják a testvérei
– 15. Dávid és Góliát – 16. Akik a királyt keresik...
A napkeleti bölcsek – Heródesnél – 17. Bűnösök és
igazak közt. – A megbocsátás szabaddá tesz – 18.
Érted is, amit olvasol? – Fülöp és az etióp
kincstárnok – 19. Szabad kereszténynek lenni. –
Róma császárai véget vetnek a keresztények
üldözésének – 20. „Vedd és olvasd” Augustinus
rátalál a neki rendelt útra – 21. A holnap nyelvén.
Jeromos lefordítja a Bibliát

Bibliai segédkönyvek, tanulmányok, prédikációs kötetek:

- Szinopszis – Máté, Márk, Lukács, János
evangéliumának párhuzamos szövege 1.560,-
- Keresztény Bibliai Lexikon I. A-J Szerk.: dr. Bartha
Tibor 1.700,-
- Keresztény Bibliai Lexikon II. K-Zs Szerk.: dr. Bartha
Tibor (megelenés előtt áll)

Jubileumi Kommentár – átdolgozott kiadás

- A Szentírás magyarázata I. kötet: Általános tájékoztató
a Szentírásról – Genézis-Jób könyve magyarázata . . . 1.160,-
- A Szentírás magyarázata II. kötet: Zsoltárok-Malakias
könyve magyarázata 1.160,-
- A Szentírás magyarázata III. kötet: Az Újszövetség
magyarázata 1.160,-
- Az újfordítású Biblia (1975) revíziójának eredményei
(1990) 290,-
- Dr. Tóth Kálmán: Bibliafordítás-Bibliamagyarázás . . . 320,-

Szabó Andor: „Lábam előtt mécses a Te igéd”

I-III. kötet

- Naponkénti segítség a Biblia olvasásához
- I. kötet: Történeti könyvek (1Mózes-Eszter) 130,-
- II. kötet: Költői könyvek, Bölcsességirodalom,
Próféták
(Jób könyve-Malakias) 130,-
- III. kötet: Máté, Márk, Lukács és János evangéliuma,
Apostolok Cselekedetei 790,-
- ifj. Fekete Károly: Jakab apostol levelének magyarázata . 350,-
- Csiha Kálmán: Ábrahám öröksége (prédikációskötet) . . 195,-

- Csikesz Sándor: Jézusban van menedékünk
(Igehirdetések és tanulmányok) 270,-
- Ravasz László: „Én vagyok a te Istened!”
A Tízparancsolat magyarázata 170,-
- Isten kérdez – Bibliai idézetek 80,-
- Frederick Neumann: A megszólított hit
(Tudomány-Erkölcs-Lelkiismeret) 150,-
- Dr. Sarkadi Nagy Pál: A tanítványok 85,-
- Nagy Antal Mihály: Örök szövetség.
Válogatott tanulmányok a zsidóság és keresztényiség
kapcsolatának témaköréből 450,-
- Révész Imre: Egyháztörténelem
I. Az őskereszténységtől az ellenreformációig
II. Az ellenreformációtól napjainkig (az 1930-as
évekig)
különös tekintettel a magyar protestantizmus
történetére 280,-
- Kálvin János: A keresztény vallás rendszere I-II. kötet
az 1559-es ún. Nagy Institutio, az 1909-ben
megjelent kiadás változatlan utánnyomása 1.960,-

Versek, gyermek irodalom, a család olvasmányai:

- Szent szonettek. Válogatás a világ- és a magyar
irodalom istenes szonettjeiből 290,-
- Northcott: Bibliai lexikon gyerekeknek 300,-
- Kövess engem! A Biblia történetei rövid jelenetekben
Az 1990-ben revideált kiadásban megjelent új
fordítású Biblia szövege és az Ökumenikus
Énekeskönyv 2. kiadása felhasználásával válogatta és
szerkesztette: dr. Tóth Károly. Dramatizálta:
Giovannini Kornél 790,-
- Serfőző Olívia: Gitáros Freek – Regényes önéletrajz
egy rákos fiatalról 250,-
- Sylvia Ber: Vadak – Ifjúsági kalandregény 320,-
- Uta Schlegel-Holzmann: Nincs több kettesben töltött
esténk
Családi állapota: özvegy 195,-
- Reinhard Abeln: Szerencsére vannak unokáink
Útmutató nagyszülőknek az unokák neveléséhez 250,-
- Dr. Pálhegyi Ferenc: Keresztény házasság 2. bővített
kiadás 260,-

Kaphatók:

- Budapest XIV. ker. Abonyi u. 21. sz. alatti,
Budapest, XI. Bocskai u. 35. sz. Könyvesboltokban,
Telefon: 186-8277, 186-8267,
Protestáns Könyvesboltban,
Budapest, IX. Ráday u. 1. Telefon: 217-7789. Hétfőn
szünnap.
Valamint a Debreceni Református Könyvesboltban,
Debrecen, Piac u. 4-6. Telefon: 418-886,
Kecskeméti Református Könyvesboltban,
Kecskemét, Szabadság tér 6. és a
Református Könyvesboltban, Szeged, Kárász u. 15.

Megrendelhetők: minden lelkeszi hivatalban és a Kálvin
Kiadónál, 1113 Budapest, Bocskai u. 35. 1519 Pf. 416. Tél:
186-8267. Utánvételes küldésre megrendelést csak a Kál-
vin Kiadó fogad és teljesít!

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

Igazság és küldetés

Az egyházak és a nemzetállam

A honfoglaláskori magyarság és
megtérítőik

A magyar református kollégiumok
szellemissége

A Hare Krsna Mozgalom

Szövetség vagy Leviatán

In memoriam Böhm Károly

Az első pesti református lelkész és
családjának története

Hírek az Európai Unió bővítésének
előkészítéséről és egy európai közös
misszió kilátásairól

Megszólal-e a Rohonci Kódex?

Könyv a feminista teológiáról

Pályázati felhívás

ÚJ FOLYAM (XXXIX)

1996
6

THEOLOGIAI SZEMLE

1996. november-december

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája,
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267, 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserháti Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szerkesztés, Lektorálás:



Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Számítástechnikai Stúdió

Terjeszti a Kálvin János Kiadó. Előfizethető a kiadóhivatalban, vagy postautalványon, vagy átutalással a Kálvin János Kiadó – Budapest OTP 11714006-22098038 csekk-számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:
Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:
Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:
Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 1380,-Ft

Egyes szám ára 230,-Ft

Előfizetés külföldre:
27 DM vagy 17 USD

Egyes szám ára:
5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

GYÖRI ISTVÁN: Igazság és küldetés 333

TANÍTS MINKET, URUNK!

GAÁL BOTOND: Az egyházak és a nemzetállam Közép-Európában 334

ÁGOSTON ISTVÁN: A honfoglaláskori magyarság és megtérítőik 339

BARCZA JÓZSEF: A magyar református kollégiumok szellemisége 346

FÜKK LÓRÁNT: A Hare Krsna Mozgalom 349

MOLTMANN, JÜRGEN: Szövetség vagy Leviatán 352

EMLÉKEZZETEK MEG...

VARGA ISTVÁN: 85 éve halt meg Böhm Károly 359

BALÁZS LÁSZLÓ: Csanaki János pesti református lelkész és utódainak története 363

KITEKINTÉS

Hol tart az Európai Unió bővítésének előkészítése? 372

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Az evangélium és kultúra közös konzultáció dokumentuma..... 376

VISSZHANG

GYÖRK OTTÓ: Megszólal a Rohonci Kódex? 380

SZEMLE

NAGY EDIT: Zámbo András: Mondhat-e újat a feminista teológia? 381

Biblia – magyarázó jegyzetekkel 383

HÍREK

Pályázati felhívás 384

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1997. I. 6.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrözzük meg és nem küldünk vissza.

Igazság és küldetés

„Hátha szót fogadnak, és mindenki megtér az ő gonosz útjáról,
akkor megbánom a veszedelmet...”,
(Jer. 36,3.)

A Károli-fordításban szinte óhajtó mondatnak hat a fenti ige kezdősora, de lehetne egyszerű feltételes mondat is fordítani. *Ha szót fogadnak... akkor megbánom a veszedelmet...* Jeremiás könyve 26. része egy különös eseményt ír le, ennek összefüggésében lehet megérteni ennek az igének az üzenetét.

Jeremiás azt a parancsot kapja Istentől, hogy álljon ki az Úr háza bejáratához és hirdesse meg még egyszer a megtérés lehetőségét Izráel népének, ugyanakkor az ítéletet is; ha meg nem térnek akkor a templom is és az egész nép is elpusztul.

A papok ellene támadnak Jeremiásnak. A vád az vele szemben, hogy nem igazi próféta, és mégis az Úr nevében szól. Nem tudják elfogadni, hogy az Úr ilyen ítéletet tervezett volna ellenük, a saját választott népe ellen.

Jeremiás nem menekül el, nem menti az életét, hanem kitar az általa képviselt igazság mellett. *Kezetekben vagyok, cselekedjetek velem, amint jónak és helyesnek tesztek nektek. De jól tudjátok meg, ha megöltök engem, ártatlan vér száll tireátok.*

Jeremiást a papok haragjától a „laikusok” védik meg. A nép fejedelmei, a köznép és a vének is Jeremiás pártjára állnak. Felidéznek Ezékiás példáját, aki nem ölette meg az őt megintő prófétát, hanem megtért az intő szóra és az Úr megkegyelmezett a királynak és a népnek.

Az egész jeleneten ez a kérdés húzódik végig: kinek van igaza? Ki téved, ki hazudik? De a tét sokkal több, mint egy átlagos vita téje. A tét nem Jeremiás próféta élete vagy halála. A tét Izráel népének sorsa, jövődjéje. A tét ez: igazság, vagy hamisság, áldás vagy átok. Itt látszólag még győz az igazság, de sajnos tudjuk, hogy csak egy időre.

Más történelmi helyzetekben, Isten népének más körülményei között ez a kérdés sokféleképpen újra meg újra előjött és előjön.

Lehetetlen, hogy ne gondolkozzunk el néhány kérdésen. Ott van először is a papok szerepe. A hivatalból „írastudók” nem ismerik fel Jeremiásban az Úr követét. Talán a nép iránti, rosszul értelmezett, rövidlátó szeretet, vagy mai szóval szolidaritás hártotta el velük minden kritikát és minden ítéletet. Hol van itt az igazság, ha az Úr a saját választott népe ellen küld prófétát ilyen üzenettel?

A világiak, a laikusok ellenben egészen másképpen viselkednek. Egyik csoportjuk rögtön kimondja, indoklás, vagy érvelés nélkül, hogy Jeremiás mégis az Úr ne-

vében szólt, tehát nem méltó a halálra. Kinek van akkor most igaza?

A világiak másik csoportja történelmi példára hivatkozva int óvatosságra; Ezékiást állítják követendő példaként Jójákim elé, aki meghallgatta és megfogadta a próféta intését és Isten is visszavonta egyszer már kimondott ítéletét.

Látszólag teljes a zűrzavar az igazság kérdése tekintetében. Jeremiás, a próféta nem bocsátkozik bele ezekben a vitákba, nem érvel, nem védekezik, csak egy dologra tud hivatkozni: *az Úr küldött engem.*

A körülöttünk levő világ tele van ugyanezzel a kérdéssel. A közélet, a politika, a sajtó, a gazdasági megoldási kísérletek, az orvostudomány sokszor egymásnak ellentmondó irányzatai, a minket ostromló szellemi irányzatok sokszínűsége, a mindenre megoldást ígő horoszkópkészítők mind ezt a kérdést vetik fel. Hol itt az igazság, lehet-e még egyáltalán az igazságról a maga klasszikus értelmében beszélni? Elbizonytalanodott nemzedékünket pedig nagyon könnyű becsapni. Sokan még ma is úgy gondolkodnak, amit „megmondanak”, amit „megír az újság”, vagy „bemond a TV”, az biztos úgy van. S az egymásnak ellentmondó álláspontoktól, a magukat az igazság egyetlen letéteményesének kijátszó „perc-emberkéek dáridójától” megcsömörlő ember könnyen válik kiábrándulttá, közömbössé, vagy menekül szinte véletlenszerűen valamelyik abszolút megoldást hirdető irányzat védőszálya alá.

Sokszor még az egyház sem mentes ettől a sokszínűségtől. Gondoljunk az egyházakon belül is megmutatózó vitákra. Az igehirdetők, a teológusok is sokszor óvatossak az igazság megfogalmazásában. A konkrét megfogalmazás talán elriasztja vagy kizárja ezt vagy azt a csoportot, jobb tehát óvatosan fogalmazni, akkor abba mindenki beleértheti a maga igazságát.

Jeremiás kiállása nem meggondolatlan, ifjúi lázadás, nem is egy megrögzött „világmegváltó” öngyilkos akciója, hanem a *küldetés* komolyan vétele.

Az „igazság” nevében folyó birkózás helyett ez az egyetlen út az Isten népe számára. Ha felismerjük küldetésünket, ha komolyan vesszük, hogy mi a mi küldetésünk, akkor nem gögösségre, hanem alázatra int Jézus szava: *„én vagyok az út, az igazság és az élet.”*

(Sárospatak)

Győri István

Az egyházak és a nemzetállam Közép-Európában*

Ennek a témának alig van irodalma. Sem az egyházi, sem a társadalmi tudományos élet nem foglalkozott behatóan az egyházak és a nemzetállam viszonyának a közép-európai nagy változások óta kialakult helyzetével, történelmi eseményeket formáló szerepével. Mintha mindkét oldal várakozó álláspontra helyezkedett volna, s a váratlanul kialakult helyzetben ezek csupán a tényleírásra, vagy helyzetfelmérésre vállalkoznának. Valószínűleg a jelenlegi helyzetben bármelyik fél erejét meghaladó vállalkozás volna, ha a valóságos tények elvi magyarázatára tenne kísérletet a történelmi, társadalmi, gazdasági, politikai, szellemi és vallási mozgatórugók feltárásával, azaz e tényeknek a háttérből a jelenbe sugárzó hatása értelmezésével, s jövőt formáló felfogásával. Ezért igen nagy jelentőségűnek tartom a Strassbourgi Egyetem Protestáns Teológiai Fakultásának e tárgyban összehívott tudományos tanácskozásiát. Végre nézzünk szembe problémáinkkal és kezdjük hozzá annak őszinte feltárásához. – Figyelembe kell azonban vennünk, hogy e tanulmány terjedelme nem engedi meg a historizáló részletelemzést, csupán a dolog madártávlatú vagy globális összefüggéseire mutathatunk rá. Ugyanezt az általános érvényű szemléletet tudjuk föltárni teológiai szempontból is.

A régmúlt és a közelmúlt feszültségében

„Kontinensünk, a nagy szkizmának, a kereszténység római és bizánci változata elszakadásának történelmi méretűvé mélyüléseivel – kissé leegyszerűsítve – napjainkra két nagy kulturális közösség részévé vált” – mondja *Kulcsár* Kálmán akadémikus jogtudósunk.¹ Ez bizony így igaz! Az 1054-es egyházszakadás sajnos törésvonalat jelentett, s ennek a választóvonalnak a két oldalára eső népek, nemzetek, egyházak sok tekintetben külön utakon fejlődtek, kultúrájukat más-más szemléletmód formálta. Sok időnek kellett eltelni annak újra felfedezéséhez, hogy bár mindkét fél ugyanannak a tartalomnak a kifejezésére törekedett, csak ennek a formájában, eszközében mutatkozott leginkább eltérés. Ezt látatják velünk utólag a 20. századi ökumenikus mozgalmak és a sok eredményt felmutató számos dialógus az egyházak között. Ezek azonban csak az utóbbi két-

három évtizedben eredményeztek némi „átjárhatóságot”. Az ezt megelőző hosszú „különutas” fejlődés aztán globális tekintetben is két másfajta civilizációt eredményezett Európában, amelyet *Kulcsár* Kálmán találóan, modern szóhasználattal „Euro-Atlanti Közösségnek” és „Euro-Ázsiai Közösségnek” nevez.² Az euro-atlanti civilizáció – vázlatosan ábrázolva geográfiaiilag – a Baltikum-Lengyelország-Magyarország vonalig terjedt, s az ettől nyugatra eső országok nyilvánvalóan a nyugat-európai kultúrkörben éltek, míg a keletre eső népek a kelet-európai kultúrán nőtték fel. A mostanság Közép-Európának nevezett terület országai szinte valamennyien a nyugati típusú civilizációkhoz tartoznak a szerves részei. Mármost a második világháború után kialakult szovjet zóna pontosan erre a közép-európai térségre terjedt ki, s az imént említett törésvonalat nyugatabbra tolva felhúzta az ún. vasfüggönyt. Ezzel a kontinens látványos kettéválása csak tovább rögzült, s a vasfüggöny mögé került közép-európai államok civilizációs skizofréniába kerültek. A nyugati kultúrán nevelkedett országoknak lényegüktől jelentősen eltérő társadalmi-politikai rend öltözetét kellett magukra próbálni, a szellemiségüket egy újfajta gondolkodásmóddal ötvözni. Így alakult ki a társadalmi értékrendszer mindmáig kibogozhatatlan zűrzavara a volt kommunista országokban.

A történet aztán így folytatódik, hogy ezek az országok fölszabadultak a tőlük idegen szellemi kényszer alól, s 1989-től úgy találták magukat, hogy az integrálódó Európa éppen a nyomorúságuk miatt nem mutatott nagy hajlandóságot ezeknek az országoknak a visszafogadására. Ha ennek megkeressük az okát, akkor közelebb kerülhetünk ahhoz a problémakörhöz is, miként tölthetik be küldetésüket az egyházak Közép-Európában, s mennyire játszhatnak szerepet a nyugat-európai népek elzárkózásának oldásában.

Ezek a felszabadult és bizonyos mértékig magukra hagyott közép-európai népek az új szituációban reformlépések megtételére kényszerültek. A reformok útján való járás azonban, ha nem kellő figyelemmel és bölcsességgel történik, nagyon sok buktatóval és dilemmával jár. Ugyanis az elnyert szabadság a nemzetállammá fejlődést kívántatja, ugyanakkor pedig a történelmi tapasztalat révén megfogalmazható bölcsesség az európai integráció felé mutat. A kettő nem zárja ki egymást elvileg. Gyakorlatilag viszont a mostani fejlettségi szinten lévő európai népek közössége felkészületlen és képtelen a befogadásra. Miért?

Politikailag és gazdaságilag, s ebből következően tudati szinten is, a modern nemzetállam egy olyan társadalmi közösség, amely képes a mindig fölfelé ívelő fejlődési folyamatban új, teremtő szellemiség és gyakorlat létrehívására, az emberi jogok alkalmazására, az önrendelkezés megvalósítására, az együttműködésre alkalmas kereskedelem megteremtésére, s mesterséges kormány-

* „Ezt a tanulmányt a Strassbourgi Egyetem Protestáns Teológiai Fakultásának felkérésére készítettem. Nagyobbik hányada előadás-ként fog elhangzani a Strassbourgen szervezett, közép-európai egyházakkal, kisebbségekkel és etnikumokkal foglalkozó tudományos konferencián 1996. novemberében. Hasonló témájú és tartalmú írást szándékoztam készíteni *Kulcsár* Kálmán és *Harmathy* Attila akadémikus jogász-professzoroknak a Magyar Tudomány 1995/10. számában megjelent tanulmányaikra reagálva. Az európai integráció problematikájának teológiai megközelítése és hozzájárulása foglalkoztatott. Ezúton hadd ajánljam írásomat e két kiváló, európai hírű tudósunknak nagyrabecsülésem jeléül. A szerző.”

zati beavatkozás nélkül olyan társadalmi struktúrák megalkotására, amelyek aztán újból és újból létrehozzák egy magasabb termelési és szellemi szint valóságát, nemkülönben egy magasabb erkölcsi norma szükségességét. A szabad fejlődés egy nép számára tulajdonképpen ezt eredményezi a maga természetes folyamatában. Ez így volna szép. Így ideális! Európa fejlődése is a legutóbbi évtizedekben ezt a tetszetős folyamatot mutatja. A nyugati népek ezen a pozitív folyamaton szabadon mentek keresztül a második világháború után. Nem így a szovjet megszállás alatt élő nemzetek! Ezek „csak igen távoli múltjukban alkottak önálló államot”,³ így a nemzeti érzés mint olyan, hivatalosan „mások által definiált és megengedett” identitás-forma volt. De ugyanígy volt pl. a jogrendszer kialakítása is, amint erre *Harmathy* Attila akadémikus jogtudósunk rámutat: „A magyar jogrendszer egészét, alapvető jogszabályait alapul véve azt lehet mondani, hogy a magyar jog az európai jog gondolatkerében fejlődött, annak része. A 19. században már állandó gyakorlat volt az, hogy fontosabb jogszabályaink tervezetei más európai jogokkal való összehasonlító elemzés, külföldi tapasztalatok megismerése alapján készültek. Ez a gyakorlat a 20. században is folytatódott, és csak viszonylag rövid ideig tartó törést jelentett az 1940-es évek végének, az 1950-es éveknek a jogalkotási időszak. Ezt követően ismét megjelent a külföldi, elsősorban a nyugat-európai jogok tanulmányozása, később már az Európai Közösség jogának tudatos alapul vétele, tételeinek a lehetőség szerint a magyar jogba való beépítése.”⁴ Negatív példát említve, ez a gyakorlatban úgy működött, hogy Magyarország is kodifikálta a Helsinkii Egyezményt, de annak részleteit nem szabályozta törvényekkel. A lelkiismereti szabadságról és vallásszabadságról szóló törvény csak az 1989-es változások után született meg. Mármost egy ilyen sokféle deficittel rendelkező államnak tetemes időre van szüksége, hogy felzárkózzék a modern nyugati nemzetállamokhoz. Ez utóbbiak a modernizációnak olyan magas szintjét érték el, hogy természetesen merült fel esetükben a nemzetállam meghaladottsága, s helyette előtérbe került az integráció szükségessége és lehetősége. S éppen itt van egy olyan pont, amelynél a szabadságot nyert közép-európai népeknek gyors döntésre és cselekvésre van szükségük. Az ideológiává merevedett korábbi filozófiájukat föl kell adniuk és az egész társadalmat, szerkezetével és mentalitásával együtt mihamarabb *eurokompatibilis* állapotba kell hozniuk. Ez rendkívül nehéz erőfeszítést igényel. Még nem vagyunk az integrációhoz „szalonképes” nemzetállam, ugyanakkor érezzük a magárahagyatottság magányát, s tudatunkban pedig ott van a nyugati civilizációhoz való tartozás történelmileg predestinált érzése. Közben figyelni kell arra is, hogy nemcsak a közép-európai népek voltak a szovjet rendszer politikai-gazdasági-szellemi áldozatai, hanem tőlünk keletre még számosan, akikkel úgyszintén jó kapcsolatokra szükséges törekednünk, sőt mitöbb, éppen nekünk kell segíteni jobbot nyújtani nekik is. Tehát egy ilyen bonyolult politikai helyzetben, súlyos gazdasági terheket hordozva, az intézményi struktúraváltás és jogharmonizáció mázsás nehezekeit cipelve, ugyanakkor erkölcsiségében is sok-sok hiánnyal küzdve kell új, teremtőképes és szabad nemzeté formálni a közép-

európai népeket. Másképpen kifejezve: olyan fejlettségi fokon élő nemzetállammá formálni azokat, hogy a más népekkel való kapcsolatukban ez a nemzetállamiság a közeli jövőben már ténylegesen túlhaladottá váljék. Ebben a szerteágazó és időileg is hosszabb folyamatban az egyházaknak a pozitív katalizátor szerepét kell betölteniük. Ennek a szolgálatnak elvi és gyakorlati szerepéről lesz szó a következőkben.

Az egyház jelenléte a nép közösségében

Keresztyén nézőpontból a népet mint olyat teremtési rendnek tekintjük. Általános értelemben teremtési rendnek azt szoktuk nevezni, amit Isten úgy alkotott meg, hogy annak létebe felismerhető szabályokat, törvényeket épített bele. Ilyenek például a természet rendje, a család, a férfi és nő, a fajfenntartás ösztöne, a jogi rendek, a fel-sőség, stb. Valamennyiben megtalálható az állandóságnak, pontosabban a változatlanlanságnak bizonyos mértéke, s pontosan ezért ismerhetők fel mint rendek. Így értelmezhetők a Noéval kötött szövetség kifejezései: „Míg a föld létszen, vetés és aratás, hideg és meleg, nyár és tél, nap és éjszaka meg nem szűnnek” (1Móz 8,22). Mint ez utóbbira, tehát a természet rendjére, a többire is érvényes a *kontingencia* átfogó szabálya. Van azonban a rendek között egy, amelynek esetében az említett szabályokat, illetve törvényeket csak foszlányaiban ismerhetjük fel, s akármelyik konkrét oldalról közelítjük is, szinte eltakarja magát a megismerő szándékunk elől. Ez a rend a népek rendje. Megannyi kérdés marad felelet nélkül, vagy a válasz csak kevés bizonyosságot tartalmaz. Honnan jönnek és hová tűnnek a népek? Mi az eredetük? Mitől válnak egy közösséget alkotó nemzeté? Melyek a fő faktorok: klíma, kultúra, vérségi kapcsolat, nyelv, szokások, vallás, törvény? A tapasztalat azt mutatja, hogy vannak esetek, amikor ezek a tényezők mind megvannak és kedvezően összejárhatnak bizonyos emberek között, azok mégsem válnak egy néppé. Másfelől viszont azt látjuk, hogy bár ezek az összekötő kapcsolatok hiányoznak, mégis a „mi-tudat” titokzatos valósága az emberi közösséget egy néppé kovácsolja. Maguk a tények is arra indítanak bennünket, hogy komolyan vegyük Pál apostolnak az athéniakhoz intézett beszédét, amikor azt mondja, hogy Isten határozta meg a népek „eleve rendelt idejét és lakásuknak határait” (ApCsel 17,26). Itt tehát a kontingencia szabályát *sub specie gratiae* látjuk érvényesülni. De nyomban tovább visz bennünket a kérdés: hogyan is van ez a dolog a keresztyénség nézőpontjából? A Szentírás tanítása ebben is mély megfontolásra készít bennünket.

A kontingencia semmiképpen nem jelent zűrzavart, káoszt, vagy éppen indetermináltságot, de determináltságot sem. A teremtési rendek kérdésében is Isten egyszerre *Deus Creator* és *Deus Ordinator*, aki a világ pluriformitását úgy alkotta meg, hogy abban egyszerre érvényesül az Ő integráló és differenciáló aktsa. Ez a tény Isten fenntartó kegyelmének eszköze. Igaz ugyanis, hogy Isten az emberiséget népekben differenciálja és népekké integrálja, de gondviselésének nem ez a végső megnyilvánulása. A Szentírásban adott kijelentés nemcsak Isten fenntartó kegyelméről beszél, hanem megváltoztató kegyelméről is. Ezért kell hangsúlyoznunk, hogy a

népet, mint teremtési rendet és életének minden vonatkozását, értelemmel követhető törvényszerűségeit *sub specie gratiae* átfogó szemlélettel foghatjuk fel. A népek története ugyanis nem bábeli összevisszaság, hanem olyan folyamat, amelynek megvan a célja. Ezt úgy fejezzük ki a teológia nyelvén, hogy Isten a történelem folyásába beépítette a *váltság rendjét* is. Minden kaotikusnak tűnő esemény-rendszerben ott van a rend is, legfeljebb mélyen megbúvik, nehezen fedezhető föl. A világ valóban kontingens, ez azonban azt jelenti közelebről, hogy „a közeljövőt meg tudjuk jósolni, csak a távolit nem”.⁵ Más szavakkal, Isten gondoskodott a népek rendjéről. Az tehát most számunkra az égető kérdés, amire feleletet keresünk: hogyan lesz a nép, mint teremtési rend a világ történelmének szinguláris pontján a váltság rendjévé?

A Biblia erre a kérdésre nagyon határozott választ ad. Isten a sok nép közül – szuverén kegyelméből – kiválaszt magának egy népet: „... ti lesztek nékem valamennyi nép közt az enyéim; mert enyém az egész föld. És lesztek ti nékem papok nemzedéke és szent nép” (2Móz 19,5-6). Ez a választott nép Izráel népe, amelyre nézve korábban ez az ígélet hangzik el: „Megáldatnak te benned a föld minden nemzetségei” (1Móz 12,3). Izráel népének titka abban van, hogy ő nem pusztán egy nép a népek sokaságában, hanem ő a minősített jelentőséggel bíró *választott nép* is egyben, s amely népnek a történetében Isten megváltó kegyelme immanenssé lesz. Izráel ugyanolyan nép, mint a többi, mégis több azoknál, illetve azokhoz képest más, mert Isten őket az Ő kijelentésének hordozójává tette. Sőt, az Újszövetség tanúsága szerint ehhez a néphez még a Krisztus-esemény után is hűséges marad, mert – Pál apostol kifejezését használva –, a megváltás művének befejeztével a „test szerinti Izráel” is megtér (Róm 11). A részletektől eltekintve, a történet úgy folytatódik, hogy Krisztusban és Krisztus által létrejön a „lelki Izráel”, az egyház, amelynek küldetése kiterjed a széles világra az „elmenvén tegyetek tanítványokká minden népeket” parancs szerint (Mt 28,19). Izráel küldetése tehát a tágabb értelemben vett *választott népben*, az *egyházban* folytatódik, amelyről ezt olvassuk: „Azért most is van maradék a kegyelemből való választás szerint” (Róm 11,5). Ami tehát elkezdődött Izráel kiválasztásával, az folytatódik a Krisztusban választott nép életében, amint ez visszaköszön Péter apostol szavaiban: „Ti ellenben választott nemzetiség, királyi papság, szent nemzet vagytok, Isten tulajdonná tett népe, hogy hirdessétek annak hatalmas cselekedeteit, aki a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívott el titeket; akik hajdan »nem nép« voltatok, most pedig »Isten népe« vagytok, akik egykor nem találtatok kegyelmet, most pedig kegyelemben részesültetek” (1Pt 2,9-10).

Az egyház így sohasem egy mindent átfogó „uralmi pozícióból” végezheti feladatát, sem pedig ideológiává fajult szellemiségével, hanem az „isteni választás szerinti maradék szituációjában” szolgál. Legtöbbször kisebbségi helyzetben! Létét pedig egy nép életének közepette mindig az minősíti, hogy munkáját az Isten választása alapján, a váltság rendje szerinti predestináltságban végzi-e, vagy sem. Amiképpen a zsidó népnek is az volt a nagy titka, hogy egyben Isten választott népe is lett, ugyanúgy a mindenkori egyház jelenlétének és szolgálatának is ebben a predestináltságban van a misztériuma.

Az egyház partikularitása és univerzalitása a nép rendjén belül

Úgy szoktuk kifejezni, hogy minden, ami a történetben van, annak lényegi vonása az esetlegesség. Amint láttuk az előző részben, az egyháznak mint kisebbségnek a természetes jelenléte, élete, munkája egy nép közösségében a kontingencia szabálya szerint történik. Szeretnék most „második megközelítésben” is hozzáférni ehhez a kapcsolathoz, s bemutatni, megértetni annak valóságát a partikularitás és univerzalitás paradox egysége által. A dolog teológiai megközelítésére vállalkozhatunk csak, a filozófiai és tudományelméleti aspektusokra nem térhetünk ki, így gondolatainkat az időbeliség és az örökkévalóság feszültségének titka fogja lekötöni.

A partikularitás, tehát a részlegesség problémája azzal kezdődik, hogy Izráel kiválasztatik, s az ígélet szerint ő lesz a gyökere annak a törzsnek, amelybe a vadolajfa ágak beoltatnak (Róm 11). Ez tulajdonképpen Pál apostolnak egyik legszebb képes kifejezése a zsidó nép rendeltetéséről, egyben az ígéretnek Krisztusban történt egyetemes beteljesedéséről. Tehát nyomban itt van a másik pólus is, és együtt szemlélhetjük a partikularitás és univerzalitás megkülönböztethető, de el nem választható összekapcsolódását. A gyakorlati élet számára ennek súlyos konzekvenciái vannak.

Ha a partikularitás felől nézem a dolgot, akkor mindekelőtt azt kell látnom, s belátnom, hogy valamiféle nagy objektivista szemlélettel nem oldozhatom ki magamat azokból a valóságos emberi kötelekekből, amelyek engem a népemhez vonnak. Aki komolyan végiggondolja életét, gyökereit, küldetését, tehetségét, az nem helyezkedhet a világpolgár semleges álláspontjára, megelégedve azzal, hogy ő szolidáris az egyetemes emberiséggel, s így már meg is van számára az az óhajtott közösség, amelynek ő képzelt részese. Ez távol áll a keresztyén fölfogástól. A bibliai tanítás világosan szól arról, hogy előbb szeretnem kell a hozzám legközelebb állókat, a feleségemet, családomat, háznépemet, a felebarátaimat; mondhatnánk itt honfitársakat is János levelei értelmében. De még komolyabbra fordul az igei intés, amikor ezt olvassuk: „Nincsen senkiben annál nagyobb szeretet, mintha valaki életét adja az ő barátaiért!” (Jn 15,13) Az tehát az Isten teremtési rendje szerint mindent megelőz, hogy én személy szerint beletartozom a népem, nemzetem kisebb közösségébe. Sőt, én személy szerint – vallási szempontból – először beletartozom a magyar reformátusok közösségébe. Így lesz számomra a történet valóságos történet, életem pedig történeti valóság, egzisztenciámat is érintő „kontingens esemény”. Mégpedig igazi kontingens esemény, mert nem a vaksors szerinti véletlen az, hogy magyarnak születtem, hanem Isten akarta így. De az is a Deus Creator és Deus Ordinator műve, hogy a másik ember franciának, orosznak, németnek vagy eszkimónak születsek. Ebben Isten teremtői gazdagságát ismerhetjük föl. Itt látszik igazán, hogy a nép maga nem abszolút és nem örök érték, hanem egy olyan teremtési rend, amelynek közösségébe az egyes embert Isten belehelyezte, úgyszólván népéhez hozzákötötte és őt népe életéért felelőssé tette. Tehát nem azért vagyok jó hazafi, nem azért szeretem népem, mert annak minden más népet felülmúló kvalitásai vannak, hanem azért, mert a népteremtési rendjében Isten

ajándékát kell látnom. Ezért ha a saját népem sülyedne a legmélyebbre, még akkor is szeretnem kellene, mert Isten engem a felelősség missziójával odahelyezett. „Szívet cseréljen az, aki hazát cserél!” – mondotta a 19. szd. egyik leghíresebb magyar költője, Tompa Mihály, aki református lelkipásztor volt.⁶

Amint kitűnik, nem az egyes emberek vannak a nép teremtési rendjéért, hanem éppen fordítva. Ez abból is következik, hogy Krisztus váltságműve kapcsán az isteni kegyelem ereje mindenkire egyformán érvényes, így senki és semmi nem kerülhet kitüntetett helyzetbe a megváltó kegyelemhez viszonyítva. Semelyik nép nem mondhatja tehát, hogy ő előnyben részesül más népek mellett, vagy fölött az ő népisége jogán, mert – amint erre példát is látunk a történelem során –, maga Isten tette az ilyen népet átokká más népek előtt és szétzúzta őket. Az ilyesféle népi hybris előbb vagy utóbb kiérdemli méltó sorsát, s a biztos bukás előjelét láthatjuk benne: „Az összeomlást gőg előzi meg, a bukást pedig felfuvalkodottság” (Pld 16,18). Az a keresztyén gyülekezet, amelynek helyesen hirdetik Isten igéjét, annak tagjai sem a népet nem fogják abszolutizálni, sem pedig a népiségüket. Röviden szólva, ezek a keresztyén emberek helyesen töltik be küldetésüket a népük rendjén belül, áldássá válnak a tágabb közösségük életében.

Az univerzalitás nézőpontjából más az optikája ezeknek az igazságoknak. Más megvilágításba kerülnek, gazdagabb értelmezést nyernek. Az ugyanis kétségtelen, hogy a keresztyén vallás igazságai elszakíthatatlanul össze vannak kötve partikuláris történeti tényekkel, ugyanakkor viszont a Krisztusban nyert megváltás rendje és célja szerint magasabb összefüggés részeivé válnak. A mi esetünkben ez azt jelenti, hogy amikor a népeknek és az Isten népének, az egyháznak az egymáshoz való viszonyát vizsgáljuk, akkor ezt a „végső dolgok” felől is értelmeznünk szükséges. Az egyház ugyanis nem mondhat mást, mint hogy a Krisztusban adott üdvösség fölkináltatik mindenkinek, sőt minden népnek. Erre a titokra töredékes szavakkal így utal a Szentírás: „A népek az Ő világosságában fognak járni, és a föld királyai oda viszik be dicsőségüket. ... A népek odaviszik dicsőségüket és kincseiket” (Jel 21,24.26). Így lesz a zsidó nép kiválasztásának eszkatológiai jelentősége, a profécia szerint ugyanis a megváltottak seregében Izráel törzsei is megjelennek, mégpedig név szerint felsorolva és elkülönítve. Ez azért lehetséges, mert Krisztus minden emberi képzeletet felülmúlva, minden partikularitást transzcendálva tölti be az ószövetségi ígéretek és törvényeket, az ember pedig általa felszabadul, hogy új törvény alá helyeztessék: a Jézus Krisztusban való élet lelki törvénye alá, amelynek betöltése a hit és a szeretet (Róm 8).

Mi következik ebből az egyházra nézve? Mindenekelőtt az, hogy az egyháznak érzékenyen reagálnia kell az őt körülvevő nép teljes életére, figyelnie kell az emberek valamennyi megnyilvánulására, örömére, fájdalmára, törekvéseikre, egyszóval mindenre, ami velük történik, de ugyanakkor el kell vállalnia egy még nehezebb és még terheesebb szolgálatot, hogy tudniillik mindezeket Isten igéje szerint kell megítélnie, értékelnie, s ezt megalkuvás nélkül tolmácsolnia a népnek és mindezt a népért az „így szól az Úr!” profétai bátorságával. Az egyház tehát, mégha vallási kisebbségnek számít is, nem teheti meg

azt, hogy viteti magát a mindenkori társadalmi-történelmi események hordágyán, s olykor még segít is ideologikus magyarázatot keresni a történések miéértjére. Az egyháznak nem szabad a kényelmes szemlélődő székeben ülni, s várni arra, milyen jövőt szán neki és a népnek a történelem. Ha az egyház valóban Krisztus egyháza, s így a „végső dolgok” felől akarja megítélni helyzetét, irányítani saját cselekedeteit, tanácsolni híveit és az azokat körülvevő népet, akkor csak az aktív és alkotó életformálás nehéz szolgálatára vállalkozhat. Az igazi hívó ember a Krisztusban való új élet rendje szerint azt a kérdést teszi fel, hogy ő maga milyen jövőt szán a történelemnek, s cselekedeteit pedig ennek megfelelően irányítja. A keresztyén ember az idői partikuláris rendeket mint Isten országának univerzális rendjéhez képest relatív eszközöket kezeli. Egy példával magyarázva, továbbra is érvényes a Tízparancsolat, de annak gyakorlása a krisztusi szeretet egyetemes szabálya szerint kell hogy végbemenjen.

Kihívások és feladatok az egyház számára Közép-Európában

Figyelembe véve az előzőekben fölvezetett bibliai és teológiai megfontolásokat, most vessük fel egészen élesen azokat a problémákat, kritikai észrevételeket és megoldandó feladatokat, amelyekkel az egyháznak szembe kell nézniük. Ha az egyház egyház akar maradni, s identitását Isten választott népeként „lelki Izráel” értelmében akarja megélni, akkor mint Közép-Európában élő vallási kisebbségnek föl kell vállalnia az alábbi kihívásokat és tennivalókat.

1. Az egyháznak mindenekelőtt bátran szembe kell néznie a saját egyházi problémáival és a társadalom egészének harmóniáját zavaró tényezőkkel. Az egyház nem rejtőzhet a liturgiája mögé, mondván: van vallásos élet, a dolgok rendben folynak: eközben pedig a nép ezer bajjal küszködik, nyomorog! Az olyan egyház, amely hallgat akkor, amikor szólni szükséges, már nem egyház. Amikor az egyház látja a gyökeres változtatások szükségességét és időszerűségét, a történelmi jelentőségű *kairos* idején nemcsak hogy részt kell vennie a munkában, hanem abból részt kell kérnie. Ez most fokozott felelősségre kötelezi a közép-európai nemzetállamok egyházait, legyenek azok nemzeti egyházak, vagy vallási kisebbségek egyaránt.

2. Életbevágóan fontos lépésnek és sürgős tennivalónak mutatkozik valamennyi közép-európai egyház számára, hogy Isten igéjének fényében újra értelmezze és bűnbánattal megvizsgálja saját múltját és népének történetét. Az egyház nem válhat téves történeti eszmék rabjává, s még inkább nem ennek templomi prókatorává. Helyesen értelmezett létéhez és küldetéséhez hozzátartozik Isten kijelentésének hűséges tanulmányozása és a „jó hír”, az evangélium, a biztos útmutatás közlése „alkalmas az alkalmatlan időben” (2Tim 4,2). Nincs annál szánalmasabb, amikor az egyház tanítását penetránsan megüli egyfajta népi-nemzeti ideológia. Az ilyen egyház elfelejtette a „testi Izráel” és a „lelki Izráel” különbségéről szóló evangéliumi ígéretet.

Közép-európai tanulság lehet – sajnos! – az a megfigyelhető jelenség is, hogy olykor népek, egyházak, kisebbségek merev álláspontját, sőt talán hitét is, valami-

lyen – szavakkal ki nem fejezett – kollektív tudatalatti határozza meg. A keresztyén hit igazságait nem szabad összetéveszteni, vagy elegyíteni az ember tudatalattijának valóságával.

3. Nyilvánvalóan alapfeladatnak tarthatjuk, hogy minden gyülekezet az evangélium szerinti belső békességre, harmonikus közösségi életre törekedjék. Ugyanennek a megvalósítása szükséges a különböző felekezetek között is, itt azonban sok deficitje van a lokális és regionális ökumenének. A szovjet mintára kiépített állami egyházügyi politikának az volt a megtévesztő gyakorlata, hogy látszólag támogatta az ökumenikus mozgalmat, de csak a válaszfalak, vagy törésvonalak mentén zajló dialógusig engedte a kapcsolattartást. Sarkítva a dolgot, szerette benne a megosztottságot látni. Természetesen az egyházak közötti kapcsolat korántsem olyan volt, mint amilyennek a politika hitte. Kétségtelenül, van mit helyretenni ezen a téren is, ugyanakkor pedig arról is számot adhatunk, hogy éppen az ökumené volt az egyik legnagyobb és legerőteljesebb jótéteménye, eszköze az egyházaknak, amellyel a térség népei még regionális és lokális vonatkozásban is kapcsolódhattak a nyugat-európai keresztyénséghez, kisebb mértékben a keletihez is.

4. Közép-Európából nézve határozottan és ismételtelen hangsúlyozni szükséges annak keresését, miképpen segíthet az egyház a nemzetállamokban élő társadalmaknak az etnicitás és a nacionalizmus problémáját megérteni, feldolgozni és békességes gyakorlattá formálni. Ezt csak úgy teheti meg, ha tanulmányozza a Szentírást, kutatja Isten szándékát és ezt tanítja a szószékről, katedráról. Valahogyan úgy, amint ezt mi is tettük a két előző fejezetben, amikor rámutattunk arra az összefüggésre, amely a népet, mint teremtséi rendet és a Jézus Krisztusban adott váltság rendjét harmonizálja. Nagyon világosan kitűnt, hogy ha Isten kijelentésére figyelünk, egyáltalán nincs szükség a herderi „valahová tartozás” mindmáig ható, nacionalizmushoz vezető tanítására. A Biblia tanítása más, és nem vezet ilyen ideológiákhoz. Ha ugyanis rábizzuk a dolgot a népekre, nemzetiségekre, akkor Jézus látása szerint „nemzet támad nemzet ellen és ország ország ellen” (Mt 24,7), az Isten országáról viszont azt olvassuk, hogy a nemzetek „fegyvereiket kapákká kovácsolják, dárdáikat pedig sarlókká; nép népre többé fegyvert nem emel és hadakozást többé nem tanulnak” (Ézs 2,4). Mennyivel más képpen hat ez a tanítás ott, ahol megtapasztalják a gyülekezeti közösségben az Isten országának földi anticipálását.

5. Úgy tűnik, a történelem kérlelhetetlen velejárója, hogy a nyugati típusú társadalmi átalakuláshoz vezető úton egyrészt a társadalmi igazságtalanság növekedését tapasztaljuk, másrészt a kormányzatok nem elegendő szociális érzékenységet. Az egyház nem támogathatja sem egyiket, sem másikat. Csupán két esetet ragadunk ki.

Az egyháznak azt a határozott álláspontot kell képviselnie, hogy melléáll a nemzetiségi mivolta miatt hátrányban és elnyomásban részesülő kisebbségeknek, mert ők védtelenek, kiszolgáltatottak. Hittel állíthatjuk, hogy annak a népnek lesz a legboldogabb jövője, amely nép a kebelében élő kisebb népeket, csoportokat a legtöbb szeretettel és gondoskodással veszi körül.

Az egyháznak szót kell emelnie azok ellen, akik nem termelő munkával és nem kreatív tevékenységükkel jutnak gazdagsághoz, hanem a még alacsonyabb szinten élő tö-

megek elszegényedése árán, a nemzeti javak nem igazságos újraosztása révén. Ez a fajta „fejlődés” nem lesz kedves Isten előtt, „mert én, az Úr, a jogosságot szeretem, gyűlölöm a gassággal szerzett ragadományt” (Ézs 61,8). Az egyháznak segíteni kell a rászorulókat, a hátrányos helyzetben lévőket, „Krisztus kicsinyeit”, ez azonban nem jelentheti azt, hogy tétlenül nézi az állam rossz szociális intézkedéseit, s mintegy kívülről szemléli az országút szélére vetett emberek sorsát, hanem helyette már a gyökerénél igyekszik a problémák orvoslását kezdeményezni. Ilyenkor az egyháznak erőlyesen bele kell szólnia a politikába, mert a nép érdeke úgy kívánja, s ennek a jogosságát az evangéliumi igazság biztosítja.

6. Van Közép-Európának egy nagyon nehéz gondja, amelyet bizony csak kevesen látnak a térség országaiban. Ez a harmonizáció problematikája, amely azt jelenti, hogy a fejlett nyugati országokhoz való szorosabb és biztonságosabb kapcsolódás csak úgy valósítható meg, ha ezeknek az országoknak a teljes gazdasági, intézményi, jogi, stb. struktúráját összhangba hozzák azokéval. Ez rendkívüli szellemi teljesítményt igényel, az országok népétől pedig megértést, türelmet és szorgos, precíz munkát. A végeredmény az említett *euro-kompatibilitás* jutalma lesz. Mármost itt az egyházakra sokkal több feladat, bölcsesség vár, mint azt gondolnánk. Kétségtelenül az egyházaknak, vallási kisebbségeknek sokat kell javítaniuk a maguk háza táján, mégis azt kell mondanunk, hogy az adott lehetőségeiken belül az egyházak és vallási kisebbségek voltak azok az „intézmények”, amelyek az identitásukat – megfogyatkozott állapotban is – többnyire megőrizték, úgyszólván euro-kompatibilisek maradtak. Ezért tudnának segíteni, ha a társadalom többet figyelne a szavukra. Nem lehet ugyanis mindent demokratikus törvényekkel és gazdasági szabályozással megoldani. Amit nagyon meg kell szívlelni a közép-európai térségben élő népeknek is, a nemzetállamok kormányainak is, hogy nem mindegy, milyen erkölcsi színvonalon élő nép kéredzkezik a nyugati unióba. Az erkölcsiségnek aztán még messzenyúló következményei is vannak, amelyek a jogi harmonizáció területére esnek, s ott pedig megint csak találkozunk a keresztyén értékekkel. Nem lehet ugyanis pl. az emberi méltóságot, az egyenlőséget, az alapvető szabadságjogokat a keresztyén kultúra nélkül egy jogrendszer szerves részévé tenni.

Most még csak azt látjuk, hogy egy rendkívül bonyolult, sok időt igénylő, becsületes munkát, szándékot kívánó és tisztességes gondolkodásmódot ígérő feladatrendszerrel van dolgunk. E folyamat közben, amikor egy „új nép” létrehozásáért fáradoznak az ország vezetői, a pártok, az egyetemek, az iskolák, a gazdasági szakértők és jogtudósok egyaránt, az egyházak, illetve vallási kisebbségek, a maguk eszközeivel nagyon sokat segíthetnek. Sőt, meg vagyok győződve, hogy ezek áldássá is fognak válni a nép életében, mert a nép akár igényli ezt a segítséget, akár nem, az egyházak vállalják értük ez a szolgálatot hitből.

Gaál Botond
(Debrecen)

Jegyzetek

1. Kulcsár Kálmán: Az európai integráció és Magyarország. Magyar Tudomány, 95/10. 1146. – 2. Kulcsár Kálmán, i.m. 1146. – 3. Kulcsár Kálmán, i.m. 1147. – 4. Harmathy Attila: Jogharmonizáció az Európai

Unióhoz való csatlakozás perspektívájában, Magyar Tudomány, 95/10. 1158. – 5. Lovas István: Rend és káosz, Debreceni Szemle, 1994/1. 40. – 6. Tompa Mihály: Levél egy kibujdosott barátom után, 1850. (Vers)

Általános irodalom

1. H.S. Wilson: Ethnicity and Nationalism, A Challenge to the Churches, Reformed World, September 1995., – 2. Rudolf Weiler: Az állam és a nemzet nem azonosítható, Méréleg, 95/2. – 4. Czeglédy

Sándor: A választott nép, Sylvester, Bp. 1940. – 5. M. Eugen Osterhaven: The Faith of the Church, Eerdmans, Grand Rapids, 1982. – 6. Confessing Christ in Doing Politics, Essays on Christian political thought and action, Orientation, IRS, Potchefstroom, Ed. Bennie van der Walt and Rita Swanepoel, 1995. – 7. Gaál Botond: A teológia és az emberi jogok, Theologiai Szemle, 1990/2. – 8. Richard Hörschik: Human Rights and Eastern Europe, Luton College of Higher Education, 1993. – 9. Confessio, 1986/3. Etnikum, kisebbség, szórvány gyűjteményes kiadványa.

A honfoglalás kori magyarság és megtérítőik*

Jeremiás próféciájában a 6. rész 16. versében olvassuk az ígét, mely irányt mutat számunkra: „Álljatok az utakra és nézzetek szét, és kérdezősködjétek a régi ösvények felől, melyik a jó út, és azon járjatok, hogy nyugodalmat találjatok a ti lelketeknek!” Álljunk mi is nemzetünk történelmének nagy útjára és kérdezősködjünk a régi ösvények felől, hogy megismerjük azt, s járjunk rajta.

A magyar református keresztyéneknek bízniuk kell rendíthetetlenül abban, hogy hitükre szükség volt, szükség van és ezután is szüksége lesz a világnak, – de nemcsak hitükre. A kálvinista keresztyén ember tudja és érti, hogy az öntudatos hit és a hazaszeretet összetartozik és egyet jelent.¹ Ezért emlékezünk és emlékeztetünk a honfoglalás 1100. évfordulóján. Azért, hogy az öntudatos hit és buzgó hazaszeretet foglalja el a magyarság szívét és törjön be értelmébe. Erre azért van nagy szükség, mert a magyar nemzetnek múltja során mindig, és ma is csak egy kérdése volt és van: a létezés kérdése. Mi az élet és a halál kockázatát hordoztuk történelmünk folyamán. Amit megtettünk, vagy amit elmulasztottunk megtenni, mindig a lét és nemlét kérdésével állt kapcsolatban. Ez hatotta át nagyjaink lelkét, ebből fonódik a magyar bánat, ettől sötét a magyar vér és ettől szomorú a magyar könnyek csillogása. Kelet kapujában Kelet Népe mindig nyugatért vészett, ... s ha védeni akarta magát, mindig másokért kellett kockára tennie életét. ... Maga a honfoglalás is a nemzet életmentő aktusa volt. Kelet és nyugat feszültsége a magyarságot a halálos kockázatok népévé tette.²

Nemzetünk története, közelebről a honfoglalás története különösen alkalmas az evangélium nemzetmentő hatalmának a szemlélésére. A magyar nép, mint a népvándorlás áradatának utolsó hulláma, közel volt ahhoz a veszélyhez, hogy elnyeli Európá tengere, mint annyi más elődjét; de nem így lett. Két tényező – mely áttételesen ma is működik – megmentette attól, hogy megsemmisüljön. Az egyik a magyarságnak államalapításra és ön-maga fenntartására hivatott szellemisége, a másik keresztyénségének az ereje. A féktelen harcosokat, akiket rettegett Európa, a X. század keresztyénségében még meglévő erők letelepedésre, munkára, földművelésre kényszerítik és Isten gondviseléséből hatalmas élő bástyává emelik. Európa lelkét tatártól, töröktől saját testével fogta fel. Felfogta az Európának szánt csapásokat.³ A keletről érkező vallási és ideológiai áramlatokat is. Mai nagy kérdésünk viszont az, hogy a nyugatról érkező

– a keletitől sokszor veszedelmesebb – szellemi csapásokat fel tudja-e fogni, vagy pedig sebeiben elvérzik?

1. Az Őshazától a Kárpát-medencéig

„Álmos nemzetébül Árpád születeték
Erdélyben az Atyja Álmos megöleték
Hét Kapitány közül elsőnek téteték
Többinél erősbnek mivel találtaték.

Szíve felgerjede még a pogányságban,
Kezde gondolkodni fene Szkitiában,
Felbuzdula a vér minden tagaiban,
Hogy erre kijönne gondolá magában.

Hét kapitánysággal effelé indula,
Tana-is folyásán ő által rándula,
Nemzete romlásán szíve eljajdula,
Erdély ország felé népével mozdula...”

Listius László XVII. szd.²⁴

Az Őshaza. A Krisztus előtti IX.-VIII. évezredben a Volga középső vidékén, és annak középső részét képező Volga-Káma torkolattól az Ural nyugati lejtőjéig terjedő területet lombos erdők uralták. Ezen a vidéken, vagyis a Volga középső szakaszán, Kazany város, a Volga-Káma torkolat, a Volga-könyök nyugati széle közti területen tétélezhető fel az urali és finnugor őshaza. Az életmódra vonatkozó szókincsből egyaránt íjas, vadász, halász és gyűjtögető foglalkozás derül ki. A halászat eszközeinek szókészlete csakis a finnugor alapnyelvnek a sajátja.⁴

A nyelvtudomány megállapításai szerint a magyarnak nyelvet adó előmagyar nép, a finnugor népcsalád keleti ágának szélső tagja volt, ezért hazáját legközelebbi rokonain túl, az osztyákok és vogulok őshazájától délre, vagy keletre kell keresnünk, de inkább keletre. Az ugor őshaza területén végzett régészeti ásatások az első lelőhelyről ananjinói műveltségnek elnevezett, sajátos ősi kultúra emlékeit hozták napvilágra, amelyek a Krisztus előtti VII-II. századból származnak. A finnugorságot harmadfélezer év előtt illusztráló ananjinói kultúra központja a Csuszovája, Káma és Blelaja folyók vidéke, vagyis az osztyákok és vogulok európai őshazája. Az előmagyarok később 1000-500 évvel Krisztus előtt átköltöztek az Ural keleti lejtőjére és lassanként nyomultak előre a Tobol folyóig. Az előmagyarok és vogul-osztyák rokonaik már fejlett családi életet éltek, mint ahogyan mutatják ez e korra visszavezethető szavaink: apa, anya, fi, férj, vő, meny, ipa, napa, ángy, ős stb.

Hitéletük tekintetében néhány homályos jelentésű szón kívül csak analógiákra támaszkodhatunk. Vallásuk

* Millecentenáriumi megemlékezés, mely elhangzott a Magyarországi Református Egyház Doktorai Kollégiumának Egyháztörténeti Szekció ülésén Sárospatakon, 1996. június 17-én.

főelemei a primitív lélekhiedelem, animizmus és a varázslásban való hit. Hittek a testhez kötött éltető lélekben (lélek) és a holtak felszabadult árnyékjelkéiben („íz”, ami a magyarban jelentésváltozáson ment át). Ezzel kapcsolatban fejlett halottkultuszt üztek. Valószínű, hogy a rokon népeknél felismerhető totemmisztikus állattiszteletet is gyakorolták. Hittek a varázserőjű jó és rossz szellemekben („hagy” = hagymáz betegséget okozó szellem), az emberi varázserőben („orvos” = varázsló, „jvas”, „jós” = gyógyító mágus, jövendőmondó; „révülés”, „révülés”, „rület”, „részeg”, a varázslás által előidézett önkívületi állapotra vonatkozó kifejezések), de hittek az ég („ég”, „menny”), természet-, vagy légurában is („imád” vö. a finn „ilma”, a votják „inmar” = légszellem, „áld”, „átkoz” = tabunak nyilvánít), akinek alattvalói a világosság, melegség, eső, föld, víz, szellemei. Szellemi kultúrájukról egyébként nincs adatunk. Kétségtelen, hogy a vogulokhoz hasonlóan nekik is voltak népmeséik és dalaik.⁵

Az előmagyarok primitív életét valamely magasabb színvonalon álló idegen kultúra tartós és intenzív hatása erősen befolyásolta. Ennek következtében jelentős változás ment végbe életük különböző területein. E műveltség átalakító forrására nyelvünk altáji, vagyis török eredetű ősi jövevényszavai mutatnak. Ezek századokkal a honfoglalás előtt rakódtak le nyelvünk alaprétegeibe. A földművelésnek, a gazdasági, a családi, a szellemi és vallási életnek, a műveltség területének a jövevényszavai szépen kimutathatók. Ez utóbbi két ágazatnak megszapordtak a kifejezései az elvont fogalmak tekintetében („szám”, „idő”, „dél”, „kor”, „örök”, „szél”, „ige” = szó, „bűn”, „érdem”, „ildomos” = okos, „gyarló” = „bűnös”). A vallás fogalom köre bővült a „bölc” = varázsló, „egy”, „id”, = szent, „egyház”, „idnap” = ünnep, „bű” = varázs, „bűvöl”, „bűbáj” = varázskötés, „bájol”, „igéz”, „boszorkány”, „tor”, „csök” = keresztelőkoma, „gyász”, „koporsó” szavakkal.⁶ A török eredetű jövevényszavaink a már fent említett kapcsolatot bizonyítják. A „finnugor” és az „östörök” nyelvek testvérek. Mind a kettő egy közös ősnyelvből ered, mely az ókor folyamán különült el egymástól „ugor” és „ogur” nyelvcsoportra. A finnugor nyelvcsoport legősibb közös alapanyaga a ma is primitív finnugor népeknél megmaradt és részben kimutatható.⁷

A magyar nyelv kialakulásához hosszabb időre volt szükség. Nem lehet pontosan meghatározni, hogy az ősmagyar nyelv mikor ért el arra a pontra, amikor már nem az ugor alapnyelv egy dialektikusának, hanem önálló nyelvnek számított. Mindenesetre a szétválás után néhány évszázadnak kellett eltelnie. Feltehetően a Krisztus születése körüli századokban már létezett magyar nyelv, melyet önálló és saját hagyománykincs jellemezett.

Népneveink. A kutatás már régóta tudja, hogy a magyar népnév két elemre bontható: egy *magy-* és egy *-ar* elemre. A kutatók többféle vonulatban tették vizsgálat tárgyává. Van aki az elhatárolódás irányát látja benne, hogy ti. ezáltal különítették el magukat másoktól. Van aki a közösségnek a kifejezését hangsúlyozza, hogy ti. az együvé tartozás kifejezése. Tény az, hogy a magyarok az ugor korból hozták népvüknek „*magy*” előtagját, tehát összefoglaló nevet hagytak saját nevükben. Jelentései a „*mon*” tövel: „beszél”, „mond” szavakkal, vagy a vogulokat és osztyákokat együtt elnevező „*mansi*”,

„*mansi*” névvel függ össze. Ez a vogulok és az osztyákok közös neve, illetve a vogulok önelnevezése, az osztyákban a *mosz*, *manty* egy törzsi csoport neve.

A második tag az *ar*, a török *eri*, *iri* férfi jelentésű szóval hozható kapcsolatba. Így a *mancs-eri* kifejezés, amelyből *mogyeri* alak származott a „magyar” és a „megyer” nevek közvetlen őse, eredetileg „*mansi ember*” jelentett.

A magyar népnév valójában a *magyok* (mancsok) és török nyelvű népek együttélésének a következménye. Egy, a magyarsághoz csatlakozó nép illeszthette a magyarok akkori *magy* nevéhez a török *-eri* utótagot, ily módon nevezve meg azt a magyarságot, amellyel együtt élt, ill. amelynek röviddel utóbb maga is szerves része lett.⁸ A magyarság ugyanis a IX-X. században a Türk birodalomhoz tartozott. Egyes kütfők „türk”-öknek is neveztek a magyarokat.

Konstantinus közlése más elnevezésről is hírt ad művében. „És abban az időben nem turkoknak mondták őket, hanem valami okból SABARTOIASFALOI névvel nevezték.” Vannak kutatók, akik azt állítják, hogy a „*sabar*” név azonos a „hunszittya” népnévvel, amely Herodotosnál némi változattal jött elő, a vogul énekekben is megtalálható, és amelyről a tatár hódoltság idején a *szibir* kánság, s erről a mai Szibéria kapta a nevét. A „T” az ugor többes szám ragja.

Az „*asfaloi*”-t két szóra lehet bontani, az „*as*” kötszóra és a „*faloi*” népnévre. Jelentése ezek szerint „és Fálok”. A két összetétel együtt: Szabírok és Fálok, más szóval: Szabírok és Palócok, vagy már kevésbé szabatosan: Szabírok és Kunok.

Az elnevezést nem az egész magyarság, hanem csak egy az on-ogur népcsaláddhoz csatlakozó törzs viselhette, akik elszakadtak a főtörzstől és visszamentek a Kaukázustól északra elterülő tengerközre.⁹

A SABARTOIASFALOI magyar fordítása: rendíthetetlen szavardok, tehát mindenképpen a szabír népnév rejtőzik benne. A Szavár személynév nyoma még a X. században is fennállt.¹⁰

Levedia. A Baskíriában hosszú ideig élő magyarok jelentős része a IX. század első évtizedeiben, feltehetően a 830-as előtti években elhagyta volgai hazáját és délre vonult a Don és Dnyeper vidékére. Levediába való érkezésről Konstantinos császár a következőképpen tudósít: „A turkok népe régen Kazáriához közel szerzett magának lakóhelyet, azon a helyen, melyet első vajdájuk nevével Levedianak neveznek, amely vajdát tulajdon nevével Levedinek, méltóságánál fogva pedig, miként az utána való többi is vajdának hívták.”¹¹ A görög szövegben a „*katoikeó*” = megtelepszik, megszáll kifejezés arra utal, hogy nem őslakosok voltak Levediában, hanem csak megszerezték.

Helymeghatározás szempontjából Konstantinos két folyónévre utal: „Ezen a helyen, az imént említett Levediában folyik a *Khidmas* folyó, melyet *Khingilus*-nak is neveznek. E folyónevek azonban más korabeli forrásokban nem fordulnak elő, így Levedia lokalizálását a mai napig sem sikerült megnyugtató módon elvégezni, mégis általánosan elfogadottá vált a Dontól nyugatra eső terület.¹²

Azt sem sikerült pontosan meghatározni, hogy mely törzsek érkeztek Baskíriából és mely törzsek csatlakoz-

tak a Don vidékén. Nagy valószínűség szerint a Jenő, a Gyarmat, a Kúrttel egyesítve, a Nyék és a Megyer törzsek érkezhettek az őshazából. Az viszont bizonyosnak látszik, hogy 830 táján ezen a területen, tehát Levediában mehetett végbe a magyarság néppé alakulásának egyik döntő szakasza, az északról dél felé vándorló magyar és török nyelvű népek, valamint a kazár birodalomból kivált török ajkú töredékek egységes törzsszövetségbe szerveződésével.¹³

Levedi a többi törzsfők közt kiemelkedő szerepet töltött be. Tisztsége főnököt, törzsfőt jelent. Neve a nyelvtudomány megállapítása szerint finn-ugor eredetű. Nevében ugyanaz a fő lappang, ami a „lesz” igékben megfigyelhető és a jövő felé mutat.¹⁴

A Levediről elnevezett területen a magyarok a kazárokkal együtt laktak fél évszázadon keresztül, s kazár hatásra ezen idő alatt indult fejlődésnek a magyar törzsszövetségben a szakrális fejedelemség intézménye. Ezt elősegítendő Kazária fejedelme, aki kagán vitézségükért és szövetségükért nemes kazár nőt adott feleségül a türkök első vajdájának, akit Levedinek hívtak. A kazár házassággal megkezdődött Levedi kultuszának a kialakítása a magyarságnál.

A kazár népeknél a királyt mágikus erejének megőrzése végett annyi tabu előírással vették körül, hogy uralma végül is teljes mértékben szakrálissá vált, s így mindennapi teendőivel egy ügyvezető királynak kellett foglalkozni. Létrejött a szakrális kettős királyság intézménye. A kazár kagán állandóan palotájában, háremében tartózkodott. Senki sem láthatta őt, és amikor négy havonként elhagyta a palotát, egy mérfölddel a kísérő csapatok előtt lovagolt. Ha útjába került valaki, annak földre kellett borulnia. A kazárok a szakrális királyt tették felelőssé az esőért, a szárazságért, általában a kozmikus jelenségekért és a hadi szerencséért. Szárazság vagy vesztett háború esetén – vagyis, ha a kazár kagán nem teljesítette hivatását – megölték. Megölése, illetve feláldozása akkor is bekövetkezett, ha meghatározott ideig már uralkodott, s mintegy értelme már – alattvalói felfogása szerint – meggyengült, ezen idő negyven évben volt meghatározva.

Azzal, hogy Levedi nemes kazár nőt vett feleségül, teljes lett a kazár-türk (magyar) barátság. Az egyik legnagyobb méltóság reá szállt, s így a magyar törzsszövetség szakrális fejedelme lett.¹⁵ Ide nyúlik vissza a későbbi századokban is fennmaradt szakrális királysági rendszer a magyar nemzet történetében.

Etelköz. Az éppen szerveződésben lévő magyar törzseknek Levediából a besenyő áradat miatt nyugati irányba kellett húzódnuk. A besenyők, akiket korábban kangároknak neveztek – tudósít a bizánci császár –, a kazárok ellen háborút indítván és legyőzve, kénytelenek voltak saját földjüket elhagyni és a türkökére maguk letelepedni. Tehát a megvert besenyők a fegyverek erejével foglaltak területet. Ebben a harcban a türkök hadserege vereséget szenvedett és két részre oszlott. Egyik kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, másik részük vajdájukkal, Levedivel együtt nyugatra, Etelközbe ment lakni.¹⁶

Etelköz elnevezése török eredetű, az *Etel* = folyó és a finn-ugor „köz” szavak összetétele. Területileg a Dnyeper, a Bug, a Szeret és a Prut szabdalta vidék, ahol Kabar törzsek is csatlakoztak a magyarokhoz. Kabarok azok a török

ajkú kazárok voltak, akik fellázdak vezető rétegük ellen. A kabar szónak a törökben „felemelkedő”, „lázadozó” jelentése van.¹⁷ A népvándorlás magyarjai Etelközben sorra rendezték, a Hétmagyar törzsszövetséget megőrizték, még a három kabar törzs csatlakozása után és ellenére is. Őket külön segédnépként tartották számon.¹⁸ Ezzel a tulajdonképpen keletről induló hadi tevékenységgel a magyarok számára alkalom nyílt a kazár fennhatóság alól történő felszabadulásra. Persze a Kazár fejedelem továbbra is igyekezett hatalmát Levedi felett fenntartani, követeket küldvén hozzá, felajánlva számára az első fejedelmi tisztelet. Levedi azonban Álmost, vagy annak fiát Árpádot javasolja a tisztségre.

A források egyértelműen azt mutatják, hogy Levedi tisztségének ideje lejárt és ő a *künde* méltóságot Etelközben Álmosnak adta át. Levedi nagyjából egyidős volt a IX. századdal és a 830-as években kialakult törzsszövetség élén állt. Konstantinus szerint kortársa volt Álmosnak és fiának Árpádnak. Álmos megérte a 895. évet és fiatalabb volt Levedinél. Álmos a honfoglaláskor 70, Árpád 50, Levente 30 év felé tarthatott és három egymást követő nemzedéket képviseltek.¹⁹ Álmos a 850-es években került a *kündü* méltóságra és negyven éves uralkodás állt már mögötte a honfoglalás idején, ezért a kazár-féle szakrális királyság ideje részére lejárt. A súlyos magyar vereségek bizonyították, hogy már nem tudja megfelelően tartani a kapcsolatot az égiekkel. Az etelközi haza elvesztése és Álmos megöregedése játszott közre abban, hogy Erdélyben megölték. Rituális gyilkosság áldozata lett a kazár párhuzam szerint, a besenyőktől elszenvedett vereség oka ő volt. A honfoglalás, illetve az újabb vállalkozás előtt tisztázni kellett a biztos jövő feltételeit. Így a megölt Álmos helyett fia, Árpád lett a nagy évek szakrális fejedelme. Álmos szelleme és ereje öbeléje költözött és ekkor a kazárok szokása szerint paizsra emelvén fejedelemmé tették. Így végezték el a törzsfők az új besorolást és állították ismét helyre a Hétmagyar törzsszövetséget.²⁰

Kárpát-medence. A népvándorlás korának utolsó nagy hullámként a IX. század végén új türk szervezetű nép érkezett a Kárpát-medencébe: a magyarok. Ez a terület valóban önállóságra teremt fizikai, földrajzi egységet. Egységessé teszi az a hatalmas medence, melyet Alföldnek nevezünk, másrészt a medencét körülvevő természetes határok: a Kárpátok. A magyar medence Európa közepe, mert az európai tagolódás részeitől többé-kevésbé egyenlő távolságra terül el. A magyar honfoglalásig a Kárpát-medencében még nem volt egységes és tartós uralom. Komoly, vagy nagyobb politikai szervezet nem volt itt található. Nyugati felére az avarok bukása óta a frank-német birodalom, a keletre a bolgárok érdekköre terjedt ki. Északon szétszórtságban szlávok éltek. Erdélyt a rómaiak a III. században kiürítették és egészen a „XII. századig nincs adat Erdélyben a románokra.”²¹

A honfoglalást közvetlenül két esemény idézte elő. Az egyik az, hogy Iszmail ibn.-Ahmen szamanida uralkodó hadat üzent, vagy vezetett szomszédai, a karlukok és az úzok ellen. Ezek a besenyő szállásterületek felé indultak és onnan a besenyőket Etelköz irányába szorították. A másik esemény, ami a honfoglalást előbbre mozdította az volt, hogy 894 táján Bölcs Leó követeket küldött a magyarokhoz, hogy megnyerje őket egy bizánci szövetség-

hez a bolgárok elleni harcra. Közben azonban a bolgárok kibékültek Bölcs Leóval és a besenyőkkel megegyezve a magyarokra támadtak. A 895-ben a besenyőktől és a bolgároktól elszenvedett vereség hozta magával, hogy a magyarok átlépték a Kárpátokat és megindult a honfoglalás. Nem volt ismeretlen számukra ez a vidék, korábban már többször is átvonult itt némely seregük, sőt a Duna-Garam vonalától keletre eső részt 892. óta a magyar törzsszövetségi haderő fennhatósága alatt tartotta.²²

Történeiszink körében gyakorta vitatárgyként szokott felmerülni a kérdés, hogy a honfoglalás előre meghatározott esemény volt-e, vagy véletlen szülte kényszermegoldás. Akár előzetes tervek megvalósulásáról, akár kényszerről legyen is szó a honfoglalás megteremtette azt a geográfiai lehetőséget, hogy a magyarság az egyetlen az urali népek közül, amely nyelve megőrzésével, a keresztyénség felvételével európai típusú államot alapítson a Kárpát-medencében.

Ezen felül azonban van egy rajtunk kívül álló magyarázat is arra, hogy miképpen került nemzetünk Közép-Európába: ez az Isten akarata. A mi nagy nemzeti költőnk, Kölcsey Ferenc Himnuszában így fogalmazta ezt meg:

*„Őseinket felhozád Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát Bendegúznak vére.”*

2. A magyarság első megtérítői

*„Egész országostól megkeresztelkedék,
Géza ő magában ugyan iszonyodék,
Régi vallásától megidegenedék,
S keresztyéni hitről osztán gondolkodék,*

*A' Szent Albert által tért az igaz hitben,
Üdvesség sisakját tev é fejében,
Szeretet, reménység paizsa kezében,
Kiért angyaloktól vitették mennyekben...”*

Listius László XVII. szd.²⁴

Általános helyzetrajz. A VIII. század vége óta a török népeknél, a kazároknál – akiknek körében élt a magyarság – rohamosan hódítani kezdtek a különféle világvalások: az iszlám, a zsidó vallás, a keresztyénség. A kazároknál élő ősi hit vidékre szorult. A bizánci birodalom szomszédságában élő dunai bolgárok és szláv alattvalóik, Boris fejedelemmel az élen elvben már 804-ben keresztyén hitre tértek. Valamivel később Kazáriában is megjelentek a zsidó és a mohamedán misszió munkatársai. A keleti törökök között a nesztóriánus és manicheizmus dualisztikus tanai terjedtek, melyek több évszázadon át versenyeztek az iszlámmal. A IX-X. századi török népeket és az ő kultúrkörükbe tartozó magyarokat is az ég urába és a mindenek felett való teremtő Istenbe vetett hitük érlelte az egyisten hívő vallás befogadására. Már az óhazában jártak a magyarság körében hittérítők, mint például Ciril és Metód, a magyarok azonban meglehetősen közömbösen reagáltak az új hitre.²⁵

A magyarság vallása a nomád népekéhez hasonlóan a steppe fölött a maga végtelenségében és teljes fenségében kibontakozó mennybolt látványa, egy tisztább hitvilág kialakulását hordozta és elsősorban ehhez a min-

denek felett álló istenhez imádkoztak, aki a mennyben lakik.²⁶ Hitük azonban összefüggött az ősök varázshatalmának a tiszteletével. A törzsfő és a fejedelem méltóságának mágikus értelmezését már láttuk Levedi szakrális tisztségének a mozzanataiban. Ez volt jelen az Álmos személye körül kialakult vallásos felfogásban és cselekményben, akit a totemhős inkarnációjaként áldoztak fel az új haza elfoglalása előtt, hogy örökölhető varázsereje átszálljon az első fiára, Árpádra, az előtte álló nagy feladat a honfoglalás sikeres megvalósítása végett.²⁷

A honfoglalás sikeres volt. A magyarok fokozatosan terjesztették ki uralmukat az egész Kárpát-medencére. 894-ben a sereg elérte a Dunát. Kurszán vezetésével átnyúlt fennhatóságuk a Duna-Garam vonalától keletre eső területekre.²⁸ Pannóniát az itáliai kalandozásokból hazatérőben vették szemügyre, mielőtt birtokba vették volna.²⁹ Erdélybe Levente vezette be a magyarokat, miután nem térhetett haza Etelközbe a bizánci hadjáratból, mert a besenyők feldúlták otthonaikat. Így a Déli-Kárpátokon átkelve érkezett Erdélybe, ahol találkozott a keleti Kárpátok szorosain keresztül besenyők elől menekülő magyar testvéreivel.³⁰

A letelepedés után kalandozásokba fogott magyarság rövidesen mint rabló pogány nemzet tűnt fel a nyugati országokban lakó népek szemében. Ismert imádságuk volt: ments meg Uram minket a magyarok nyilaitól! Az egyház azonban rövidesen felismerte küldetését a Kárpát-medencében és úgy tekintette a magyarságot, mint missziói területet. Először szórványosan, majd szervezeten kezdődött meg a magyarság keresztyén hitre térítése. Mindig akadtak szerzetesek, – fogolyként, vagy más helyzetben, de önszántukból is –, akik Isten igéjét prédikálták a rabló, vad pogányoknak. Így a belgiumi Gembloux-i klostrom alapítója Wicbert, aki midőn a magyarok jövet-menet arra jártak 954-ben „elérjük állott nem védve (magát) anyagi paizzsal és sisakkal, csak Isten szavának kardjával övezve, ... nem szünt meg hirdetni a hit tanait... míg közülök néhányat az ördög birodalmától el nem vont, és nevüket a keresztyén vitézkedők közé be nem vette.”³¹

Az idő múltával a honfoglaló fejedelem és hű társai örök nyugalomra tértek. Az itt maradtak és leszármazottaik táboraiiban, a sátrakban és a kunyhók közelében még hangzott a dal az ellenség felett aratott győzelmes csatákról. A régiek helyére azonban más nemzetségek léptek és egyszer megváltozott a dalok szövege és hangvétele. Egyre több lett a szomorú, a sirató ének. A seregek és a hős vezérek odavesztek, elpusztultak. A nagy vereségek híre lesújtotta a nemzetet. Mivel a magyarság minden tevékenysége a hadjáratokkal állt összefüggésben, úgy a vallásuk is ezt a szintet hordozta magán. A szittyia hit elválaszthatatlan volt attól a meggyőződéstől, hogy a magyarnak uralkodni kell a többi nép fölött ezen a földön, – hogy a másvilágon is uralkodhasson. Lehel vezér utolsó szavai Konrád német császárhoz, mielőtt kurtjével fejbe sújtotta volna, ezek voltak: „Eredj előttem a másvilágra, hogy ott az én szolgám légy!”

Mielőtt azonban ez az ősi felfogás megvalósulhatott volna az új hazában, már megrendült. Az ősi hitre a legnagyobb csapást a fegyverek kudarca hozta. Mert a hívő a balsorsban is meghajlik Isten előtt, a pogány – ha áldozatot hozott, a szertartást megtartotta, az igézeteket

elmondta és istene mégsem segítette meg, akkor az vagy istene gyengeségét, vagy rosszakaratát mutatta, és akkor el lehet hagyni. Az ősi vallás volt a kalandozások idején a nyugatot romba döntő erő, mihelyt azonban ez a fajta hadvezetés csődöt mondott, a régi hit is elveszett.³²

A kalandozások nyolc évtizedének utolsó kudarcai helyzetváltoztatásra kényszerítették a magyarságot. Árpád utódai, Zsolt és Taksony nem tudták féken tartani a hadvezetést a sok veszélyt magában hordozó kalandozások terén. Ha el nem kezdődik egy erőteljes, tudatos vezetés az ország irányításában nemzetünk könnyen az avarok sorsára jutott volna. Géza fejedelem az, aki helyreállítja a vezéri tekintélyt, mely Árpád óta lehanyagolt, megnyitja az ország határait nyugat felé, a németekkel való kiegyezést megteremti, melynek legbiztosabb útja a keresztyén hitre való áttérés.³³ Géza túl nézett országa határain. Láta, hogy milyen mértékben terjedt el a keresztyénség nyugaton, de azt is látta, hogy milyen sors várt a többi kazár fennhatóság alól felszabadult népekre. Tudta, hogy a keresztyénség előrenyomulását megakadályozni nem lehet. Szabad utat kell hát engedni, sőt elő kell mozdítani terjedését.³⁴

A keresztyén vallás behozatalát segítette a fejedelmi családnak és a vezéreknek keresztyén uralkodókkal történő érintkezése. Ez a magatartás növelte a krisztusi hit iránti fogékonyságot az egyszerű emberekben is. Mint ahogyan ennek minden korban meg van az áldásos következménye. A magyar nép a X. században megérett a keresztyén eszmék és tanok, valamint az ehhez kapcsolódó nyugati intézmények befogadására.

A korabeli magyar válság megoldását nagy mértékben előbbre vitte – ha nem is közvetlenül, de közvetve – a clunyi reformmozgalom, amely a középkori keresztyénség egyik legszebb eredménye. Ez az egyházi megújulás megkönnyítette a magyarság választását a nyugati és keleti orientáció között. Géza döntő elhatározása volt, hogy az ország megtérítésében a nyugati egyházat választja.³⁵

A X. század második felében Európában mindenféle a keresztyén egyházi és politikai rendszer előrehaladása látszik az idegen ősi vallásokkal és népeikkel szemben. Spanyolországban 960 körül kezdődik a keresztyén fejedelmek terjeszkedése. Franciaországban a letelepedett normannok megtértek. Norvégiában, Dániában, Svédországban 1000 körül alakulnak meg a keresztyén királyságok. Oroszországban Vladimir alatt elfogadják a konstantinápolyi térítők tanait.³⁶

A népvándorlás nehéz és zavaros bajjaiból kiemelkedő népek, mint új államok átvették a nyugati örökséget, rábították a nép vallási, erkölcsi és civilizációs gondjait a keresztyén egyházra. Egész pogány népek kerültek gondjaikba. Nem lett volna csoda, ha a terhek alatt összeroskadt volna, de csak megrokkant. Isten adott olyan fáradságtalan szolgákat, akik hozták a maguk vallását a magyarság számára. Az új, a keresztyén vallás megismertetői külföldről érkeztek a Kárpát-medencébe, akik a nemzet megtérítésén fáradozó püspökök, szerzetesek, és más keresztyén személyiségek voltak, akik igaz szeretettől indítva jöttek hazánkba: Hierotheos, Wolfgang, Bruno, Adalbert, Domonkos, Astrik.

Keleti orientáció. Először vissza, kelet felé tekintett a magyarság. Bulcsút Konstantinus keresztelte, nemsokára a vezér látogatása után. Gyula, aki hasonlóképpen fejede-

delme volt a magyaroknak, szintén elment a császár városába és ő is megkeresztelkedett. Ugyanolyan tisztségre lett méltatva. Később a marosvári fejedelem Ajtony vette fel a sákramentumot és tartományában keresztyén papokat és szerzeteseket tartott.³⁷

Bulcsú után feltehetően Zombor nevű gyula is Bizáncban járt hasonló célból és a keleti misszió szolgájaként *Hierotheos* nevű püspököt hozott Magyarországra. A görög püspök a térítést a főemberek és a hercegek közt kezdte meg. Tevékenységének emléke több görög építészeti templom lett. Ide sorolható a marosi Kiszombor-i körtemplom, ahol Konstantinos-Romanos érem (945-959) került elő. Ilyen előzményei lehettek Ajtony marosvári (csanádi) keresztelő medencés Szent János templomának. De a Tisza jobb partját birtokló Ond-utódok esetében is lehet gondolni a védőszent alapján, a titeli Szent Bölcsesség (Hagia Sophia) és a szegedi Szent Dömötör templom helyén állt korábbi egyház görög előzményére. Bulcsú harka sem maradt ki a templomépítők sorából. Erdélyben a Kis-Küküllő bal partján emelt Szent Demeter templom hozható e térítési hullámmal kapcsolatba.

A keleti irányú térítés azonban nemcsak az előkelőkre terjedt ki, hanem a köznépre is. A görög nyelvvel ugyan nem ment előbbre a tanítás, de a magyarok legtöbbször tudott valamit szláv nyelven. A szávaszentdemeteri monostor kezdeteiről feljegyezték, hogy ott eredetileg görög és szláv papok működtek együtt. Nyelvünk bolgár, szláv, illetve görög-keleti elemeit hordozzák: kereszt, karácsony, szent, barát, stb. szavaink.

A keleti térítésnek tulajdonképpen egy váratlan politikai, illetve inkább stratégiai esemény vetett véget: az augsburgi vereség. A fővezér Lehel kivégzése lélektani sokkot idézett elő a magyarságban. Konstantin császár külpolitikájában is változás következik, a kijevei Oroszországot elkötelezi a keleti egyházzal, másrészt Magyarországot elfordította a keresztyénség görög irányvonalától. A magyarság vezetői pedig új irányú külpolitikát kezdenek folytatni.³⁸

Nyugati orientáció. A keleti misszió beszűkülésével a magyarság érdeklődése nyugat felé irányult. A misszionáriusok már nyugat felől érkeztek, és hozták a megtérés evangéliumát a pogány magyaroknak. Eljött *Wolfgang*, Szent Udalrik tanítványa, jámbor és tudós férfiú – ahogy életrajzírói nevezték. „Csekély kísérettel jött a régi tévedések csalitjait kiirtani és korhadt szívek mezejét evangéliumi kapával feltörni, de hiába fáradt, a hit magjának elvetésén.”³⁹ Későbbi életrajzírói dicsőítették, hogy ő térítette meg a magyarokat és királyukat, – valójában alig járhatott messze a határtól, mikor Pilgrim passauai püspök visszahívta. Wolfgang azonban továbbra is Géza és Sarolta barátja, hű tanácsadója maradt és Gizella nevelője.⁴⁰

Pilgrim passauai püspök viszont nagyobb szerepet akart kivívni magának a magyarok megtérítéséből, mint amit ténylegesen betöltött. Nem elégedett meg a térítéssel, hanem ezáltal hatalmát is növelni akarta. Arra törekedett, hogy Magyarországot felelti egyházi vezetést magának szerezze meg, és a Magyarországon működő püspökre, mint érsek kiterjessze uralmát. Ennek érdekében nyolc pápai bullát hamisított. Hamisítványai mellé írt egy levelet VI. Benedek pápának, melyben az addigi magyarországi térítést a saját egyéni akciója sikerének tüntette fel.⁴¹ Részletek a levélből:

„Most a Mindenható Isten kiszabott kegyességében mindig összeszedi a szétszórtakat, megnyitni méltóztatott szívöknek zárt ajtaját, hogy széttépve macacsságuk takarását és letéve vadállati kegyetlenségökről, az Úr szelíd igájába hajtsák nyakukat... Küldtem hozzájuk nagyon alkalmas szerzeteseket és kánoni papokat és minden egyházi rendből klerikusokat, úgy igazítva egész életüket és társalgásukat, amint azt az angolok történetéből tanultam. Az isteni kegyelem oly nagy sikert szerzett, hogy csak ha a mindkét nembeli előbbkelő magyarok közül kb. 5000-en nyeretek meg Krisztusnak a katolika hit tanítása és a szent keresztség tisztítása által...”

A magyarság keresztyén hithez való viszonyulásáról a levél a következőket mondja: „... maguk a barbárok nem tiltják el alattvalóiknak keresztelését és a papoknak megengedik köztük a szabad járást-kelest. Annyira egyetértenek a pogányok és a keresztyének, oly benső köztök a barátság, hogy beteltnék látszik Ézsaiás jóslása: együtt legelnek a farkasok és bárány... Majdnem az egész nemzet kész a szent hit befogadására, sőt még más szláv tartományok is hinni készülnek, sok ott az aratás, de kevés a munkás...”

Pilgrim meglehetősen rózsaszínre festett helyzetképéről megállapítható, hogy részben koholt, részben kiigazított levéltári anyag, melynek megmaradt részei a kutatók rémei. A fenti levélből három adat történeti értékű: az, hogy a Passauból indult térítést szerződés előzte meg – a másik az, hogy a keresztyének nagy számban éltek már hazánkban – és harmadik az, hogy a magyarok meglehetősen közömbösek voltak az új tanok iránt. A többi Pilgrim termékeny koholmányának tekinthető. A püspök számára a magyar térítés csak lépcső volt az érseki palást elnyeréséhez.

A német egyházaknál verseny indult, hogy ki vigye véghez a magyarok térítését. A magyarság azonban független volt, és egyházilag sem volt elkötelezett. A magyarok keresztyénné tétele szabadon, külső politikai indokok nélkül mehetett végbe. Mikor a fejedelem megtért a politikai vezetés is kezében volt. A politikai és egyházi eredet következtében az új egyház magasabb erkölcsi színvonalon állt, másrészt nemzeti feltékenységet nemigen kelthetett, mert a nemzet első emberétől indult ki.⁴²

A magyarországi misszió egy másik kiemelkedő alakja *Bruno Prunward* Szent Galleni-i szerzetes. Őt már a császár, Ottó küldi. Géza ugyanis üzent Ottónak, melyben bejelenti megtérési szándékát. A császár pedig szólt Pilgrim passzai püspöknek, hogy Brunot küldje segítségül a térítési munkában.

Bruno követsége a magyarokhoz angliai módon történt. Az angliai módszert Pilgrim is említette már levelében. Ez a módszer ünnepélyes processióval ment végbe úgy, hogy litániát énekeltek, ezüst keresztet vittek maguk előtt, a Krisztus keresztjét. Ilyen külsőségek közt történt a megtérítendőkhöz való közeledés. Ezután tolmácsolták mondanivalójukat. A Szentgallen-i halottaskönyv szerint Bruno megkeresztelte a „magyarok királyát”. Ez a keresztelés természetesen Gézára vonatkozott.

A már említett Pilgrim feladata az volt Passauban, hogy papokat adjon Bruno mellé, nyilván olyanokat, akik az ausztriai karatán-szláv nyelv ismeretében mint tolmácsok és térítők el tudtak boldogulni Magyarországon. A magyarság nyugati térítők számára csak szláv

nyelven volt megközelíthető. A 150 éves szláv-magyar együttélés ugyanis azt jelentette, hogy úr, szolga és vitéz értett valamit szláv nyelven. Ez a magyarázata annak, hogy a magyar keresztyén terminológiának a második csoportja az a szlovén volt, amelyet a „bajor-karatán végeken” is beszéltek. Ebből származik a kereszt(el), keresztyén, malaszt, bérmál, apát, apáca, pilis, zsolozsma, szövetség szavunk.⁴³

Bruno missziójával állnak összefüggésben az udvarhelyeken épült kápolnák és a Szentgál helynevek, melyek egyházuk védőszentjéről kapták nevüket. A Szent Gál kultusz terjedésének azért van jelentősége, mert a szent Gallen-i apátságban őrzött ereklyéből egy vagy két esetleg több darabot hoztak Magyarországra. Bruno magyarországi működésének időtartamáról biztos adat nem áll rendelkezésre, de Tietmar feljegyzéseiből bizonyos, hogy később is működött egy püspök (antistes) Géza udvarában és István uralkodásának kezdetén halt meg Domonkos, az első magyar érsek, akinek idekerülése rejtély. Nem elképzelhetetlen, hogy Bruno egyházi neve Dominicus – vagyis Domonkos volt.⁴⁴

A magyar nép apostolai között legkiválóbb *Adalbert* prágai püspök. Előkelő családból származott, apja Libice várának ura volt és rokonságban állt a cseh herceggel, sőt Ottó német királlyal. Magdeburgban tanult, amikor tanúja volt az első prágai püspök, a kegyes Tietmar halálának, aki utolsó pillanatában is arról panaszkodott, hogy az ő bűnei miatt nem szűnt meg a pogányság az országban. Ekkor ébredt fel igazán hivatástudata. Családja ellen az ő evangéliumi intézkedése miatt hajszát indítottak. Ellenségei libicei várukat ostrommal bevették, feldúlták, testvéreit, hozzátartozóit híveikkel és családjakkal együtt legyilkolták. Ő azonban éppen római távolléte miatt életben maradt. A vérfürdő után nem térhetett vissza Prágába. Szászországól Lengyelországba ment, majd Boleszló lengyel fejedelem azonban a poroszokhoz küldte téríteni. A poroszok azonban a Visztula torkolatánál mártíromságot kereső püspököt megölték. Holttestét Boleszló nagy pénzen váltotta meg, s ezzel indult el a Szent Adalbert kultusz.⁴⁵

Adalbertet nagyon érdekelte hazánk keresztyénsége és sok irányú érintkezése volt az ország népével, de valami túl nagy eredményt nem ért el – emberileg szólva. Először követeket küld hazánkba, majd pedig személyesen érkezik meg. Őt tartották a magyarországi tömeges áttérés elindítójának.⁴⁶

A magyarországi viszonyokkal, a pogánysággal fertőzött félkeresztyénség miatt elégedetlen volt, ezért a fejedelmi családot és híveit igyekezett hitben megerősíteni. Tanításai mégsem voltak eredménytelenek. Először Géza fejedelemmel és Sarolttal került levelezésbe, majd nagy hatást gyakorolt a fiatal István hercegre, akit a feltételezések szerint ő bérmált meg, később ő fordította az ifjú figyelmét a bajor herceg kisasszonyra, Gizellára, aki egyébként az ő rokona volt és apácájelölt. Később István oldalán sokat fáradozott országa megtérítésén.⁴⁷

Adalbert hatása érezhető volt István uralkodói stílusán, törvényei szellemiségén, Istvánnak rabszolgák megítélésében megnyilvánult magatartásán. A keresztyénség terjedésével a rabszolga társadalom, illetve annak jogi helyzetében lényeges változás következett be.

Az egyház a keresztyének rabszolga állapota megszüntetésére törekedett. Erre példát mutatott Adalbert Istvánnak, aki a prágai püspöksége jövedelmét négy részre osztotta: az elsőt egyházi célra, a másodikat a szegények megsegítésére, a harmadikat a foglyok kiváltására, és a negyediket a saját szükségleteire rendelte.⁴⁸

Az ezredik év második felében került sor Rómában az első magyar érsek felszentelésére *Domonkos* személyében. Domonkos a magyar történelem sokat vitatott alakja, mert csak a meghamisított pannonhalmi és a hamis zalavári oklevélben szerepel, és így számos történész tagadta létezését. A pannonhalmi alapító levél alján viszont éppen Domonkos érsek neve szerepel. Személyének bizonyítéka a német császári oklevéllel való összehasonlításból derül ki, hogy tudniillik az érsek a magyar király mellett működve oklevél ellenőrző szerepet töltött be. A bizonytalanság tisztázódott, ennek felszámolása után azt mondhatjuk, hogy ő az első magyar térítő érsek.

Domonkos római felszentelésekor kapcsolódott be a magyar királyság diplomáciai előkészítésébe *Anasztáz* apát.⁴⁹ Ő közvetítette a koronát István számára. Eredetileg Astrik nevét az ó-keresztyén mártír Anastáz névvel cserélte fel. Előbb a lengyelek fejedelménél szolgált, onnan pedig István udvarába került, hogy mint pápai legátus jöjjön Magyarországra, és részt vegyen István koronázásán.

A koronázást Esztergomban a bazilika dombján álló Szent István protomártír templomban végezheték, ahová Domonkos érseken és Anastáz apáton kívül Henrik herceg követségében több bajor főpap érkezhettek. Az előzetes szertartások után az imádságokat és a fogadástételt követően az érsek felkente a király fejét, mellét, mindkét karját és vállát olajjal. Ezután a püspök átadta a kardot, a közbeeső szent szövegek elhangzását a palást felterítése és a gyűrű átadása követte. A szertartás, a jogar és pálca átnyújtásával folytatódott, végül pedig az érsek a koronát helyezte István király fejére. Így ment végbe megkoronázása.

A koronázástól független, de vele diplomáciailag egybefonódott aktus volt az esztergomi érsekség felállítása.⁵⁰ Ezzel a keresztyén királyság kiépítése után megkezdődött az egyház megszervezése, amelyben a különböző helyeken felállított püspökségek és érsekségek tovább folytatták a magyarság megtérítésének a munkáját.⁵¹

A keresztyén hitre téréssel hazánkba bejutott a római katolicizmus minden járuléka. Munkájának értéke, történelmi fontossága nem lehet kétséges. Nem végzett kisebb munkát, minthogy beillesztette hazánkat a nyugati országok közé, azok nagy családjába. Népünket e haza földjén államalapításra segítette, fölébresztette tudásvágyát, nemcsak elméleti, hanem gyakorlati téren is. Az István korában ideérkezett térítők többnyire magas fokon tanult, jól képzett szerzetesek voltak. Ők vetették meg az iskolaügynek az alapjait. Az alapított közép- és felsőfokú intézmények magas igényekkel léptek fel. Aránylag rövid idő alatt hírneves egyetemekkel ékeskedhettünk (Veszprém, Pécs). A tudomány és művészet virágzásnak indult, a népnevelés a kor igényeihez képest kielégítő volt, a gazdasági élet magas fokra emelkedik. Mindezekben az oroszlanrész az egyházé volt.⁵²

A keresztyénség befogadása az erkölcs terén is mélyreható átalakulást idézett elő. A főrangú és alacsonyabb

sorsú bűnöst egyenlő mértékkel mérő egyházi törvény figyelmeztetés volt az emberiség egyház által hirdetett követelményeire. A keresztyén erkölccsel ellentétes pogány szokások törvényes üldözése eredményeket hozott. Más háza ellen intézett fegyveres támadás szigorú büntetése gátat vetett a magánháborúskodásnak. A leányrablót büntető törvények, az elhagyott asszony erkölcsi és anyagi jogait védelmező törvények, a családi élet tisztaságát mozdították elő. A pogányság órája lejárt, új hit, új gondolat, új műveltség, új nemzet honosodott meg a Kárpát-medencében.⁵³

A honfoglalás 1100. évfordulóján számunkra mondanivalókat hordoz az emlékezés:

1. Elvezet annak megismerésére, hogy a Kárpát-medencét a mai magyarság is hazájának tartsa! Nem bérlok vagyunk itt, hanem gazdák! Igaz, hogy ebben a században kívül-belül megaláztatásban volt részünk. Levágták kezeinket, lábainkat. Elvették önbecsülésünket. Mégis tulajdonosok vagyunk itt. A birtoklás alázatos határozottságával és szilárdságával kell belaknunk ezt a földet, melyen annyiszor apáink vére folyt. Abban kelve egymással versenyre, hogy ki szereti jobban e hazát.

2. Az emlékezés azt is tudunkra adja, hogy megmaradásunk biztosítéka a pogányságból az Istenhez térés, az ateizmusból a teizmusba menetelés.

A marxista örökség államvallássá tette az istentelenséget, kiirtotta a lélek gondolatát, sivár materializmus fagyasztotta csontkeménnyé a lelkeket. Még ma sem tudott feloldódni. Ez volt az oka annak, hogy szörnyű feszültség jellemezte évtizedeken át a világot. Nincs lélek, csak gép, nincs nemzet, csak osztály, s az egész egy nagy mechanikus termelési rendszer, mely sehogysem találta meg magát. Ez az ideológia véste be magát a magyarság lelkébe.⁵⁴

A honfoglalást követően a pogány magyarok keresztyén hitre tértek. Ebből született egy új állam, új magyarság és ebből élt 1100 éven át. Ez vezet el a külsőségekre épülő társadalomtól a belső megújulásra, a pénz mindenható hatalmától egy magasabb hatalomhoz, az erkölcsatlenségből az igazi belső értékhez. Ezért figyeljünk a jeremiási igére: „kérdezősködjetek a régi ösvények felől, melyik a jó út és azon járjatok!”

Dr. Ágoston István

Jegyzetek

1. Farkas István: Te vagy a Krisztus, Miskolc 1930. 51. – 2. Ravasz László: Legyen világhossz, Bp. 1938. 290,330. – 3. Forgács Gyula: A belmisszió és a cura pastorális kézikönyve, Pápa 1925. 168. (Református Egyházi Könyvtár XIV.) – 4. Bartha Antal: A magyar nép őstörténete Bp. 1988. 45. – 5. Hóman Bálint és Szegefy Gyula: Magyar történet Bp. 1935. 19,22. – 6. u.o. 24. – 7. Padányi Viktor: Dentu-Magyararia, Veszprém 1989. 76. – 8. Kristó Gyula: Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok Bp. 1996. 12-20. + Bartha i.m. 165. – 9. Dr. Fiók Károly: Sabartoisfalói. Századok 1896. (607. 610. 616) – 10. Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségtől Szent István államig Bp. 1985. 44. Továbbiakban: Kristó-Levedi – 11. Kristó-Levedi 32,33. – 12. Kristó-Levedi 41,42. – 13. Kristó-Levedi 55-57. – 14. A magyar nyelv történetimológiai szótára Bp. 1970. II. 759. – 15. Kristó-Levedi 81,82. – 16. Kristó-Levedi 100. – 17. Kristó-Levedi 113. – 18. Kristó-Levedi 116, 118. – 19. Kristó-Levedi 193. – 20. Kristó-Levedi 192. – 21. Kosáry Domokos: Magyarország története, Bp. 1943. 12. – 22. Kristó Gyula: Az Árpád-kor háborúi, Bp. 1986. 7,8. – 23. Deér József: A magyarság a nomád kultúrközösségekben, Magyar Művelődéstörténet, Szerk. Domanovszky Sándor I. 61. – 24. Régi magyar költők tára XVII. szd. 12. Szerk. Stoll Béla Bp. 1987. 545, 419. – 25. Hóman i.m. 111-112. – 26.

Deér József i.m. 90. – 27. Hóman i.m. 109. – 28. Kristó-Levedi 157-158. – 29. Kristó-Levedi 212.215. – 30. Bóna István: Erdély a középkori magyar államban (895-1526) Erdély rövid története Bp. 1989. 104. – 31. Marczali Henrik: Világtörténelem-magyar történelem Bp. 1982.48. Továbbiakban: Marczali 1982. – 32. Marczali 1982. 47.50 – 33. Balla Antal: Magyarország története Bp. é.n. 18. – 34. Marczali 1982. 61. – 35. Kosáry Domokos: Magyarország története, Bp. 1943.14. –36. Marczali 1982. 60. – 37. Hóman i.m. 165,166. – 38. Györfly György:

István király és műve, Bp. 1983. 47-48. Továbbiakban: Györfly 1983. – 39. Marczali 1982. 61-62. 40. Györfly 1983. 72. – 41. Györfly 1983. 77. – 42. Marczali 1982. 62. – 43. Györfly 1983. 72. – 44. Györfly 1983. 76. – 45. Györfly 1983. 80. – 46. Györfly 1983. 78. – 47. Hóman i.m. 174. – 48. Györfly 1983. 503. – 49. Györfly 1983. 151. –50. Györfly 1983. 158-160. – 51. Kosáry Domokos: Magyarország története Bp. 1943. 17. – 52. Forgács Gyula i.m. 170-171. – 53. Hóman i.m. 206. – 54. Ravasz László i.m. 202.

A magyar református kollégiumok szellemisége*

„Korunk történetírója nem fogja feledni – írta egy hivatalból is illetékes kortárs 1860-ban – hogy a megpróbáltatás napjaiban volt a kevés közt egy protestáns főiskola, amely elszakítva egy ideig magas pártfogóitól, elszigetelve nemes lelkű igazgatóitól, egyenesen hagyományos hazafiságának, úgyszólván történelmi ösztönének köszöni a régi saját úton volt megmaradását. Nem fogja feledni, hogy egyik kezében a Helvét vallástétellel, másikban a magyar nyelvtannal egy kis csoport ember – a tanári kar – egy-két elvbarát mellett vívott döntő csatát az állam ereje és a kormány tekintélye ellen, azon meggyőződésből, hogy hitét szívéből, nyelvét ajkáról senkinek senki el nem veheti, s e részben a legkisebb próbálkozás istenkísértés.”¹ A Sárospataki Református Kollégium korabeli jelentőségét ecsetelte így Vay Miklós egyházkerületi főgondnok. Az iskola abban az esztendőben rendezte meg 1831-ben elhalasztott háromszázados ünnepét. Ezen a testvér- és a vele rokonszenvező más jellegű intézetek hivatalos küldöttei is részt vettek. A messze tájakról összesereglett résztvevők egyértelmű elismeréssel és lelkesedéssel olvasták a főépület homlokzatán az alma mater szellemiségének találó önjellemzését:

„Három fátylám ég:
Hit, haza, emberiség.”²

Ez egy keresztmetszetszerű rápillantás a magyar református kollégiumok karakterisztikus vonásaira. Mögötte hosszszemet áll. Gyökérzete a középkorba nyúlik vissza, a reformációval kezdődően pedig folyamatosan vált színéssé. Ezt a folyamatot szeretném érzékeltetni.

Referátumom vázlata: I. Kezdetek a kontinuitás jegyében. II. Közös protestáns örökség. III. Református sajátosságok.

I. Kezdetek a kontinuitás jegyében

A kezdetek vizsgálata mind eszmetörténeti, mind strukturális téren a kontinuitás tényével szembeesik. Mint ahogyan a magyarországi protestantizmus történetének első nyomtatásban megjelent felvázolásában, 1586-ban Gönczi György így fogalmazott: Isten „az evangéliumnak világosságát az mi nemzetünkre is kiárasztotta ennek előtte úgy mint hatvan esztendővel. Jóllehet az derék tudománnak nem minden ágait és cikkelit egyszersmind árasztotta ki, hanem az mint szokott lenni egyelőször csak valami sengéjét fundamentomul nyilatkoztatta ki az

mi nemzetünkben, miképpen más országokban is.”³

Ma már egységesen árnyaltabban fogalmaznak az egyháztörténet-írás mégoly különböző jellegű pólusain is. Arról van szó, hogy jóval 1517 előtt létezett katolikus reform. Rómának voltak belső reformerei. Egy részük talán inkább a humanizmus eszméit vallotta, mások talán inkább a devotio moderna érvényesülését sürgették – mindenesetre soraikból váltak ki lassan a reformátorok. A kezdeti időkben, summásan: a Trienti Zsinatig, ill. az első protestáns hitvallások keletkezéséig egyszerűen nem, vagy csak kivételesen lehet különbséget tenni a reformer és a reformátor között.

Iskolatörténeti tekintetben is így igaz ez. Ezért erőszakoltnak tűnik annak a fessegetése, hogy mikor alapították a protestáns, majd a kifejezetten református kollégiumokat. Csak azt lehet nagyjából behatárolni, hogy a korábban már meglévő, főként városi-plébániai iskolák, a belső reformerek iskolái mikor kerülhettek reformátori hatás alá, történetükben mikor beszélhetünk fordulópontról. Pápa és Sárospatak esetében a hagyományos 1531-re, Debrecennél az 1538-ra ilyen összefüggésben gondolok. Erdélyben érthetően összetettebb a kép. A négy recepta religio hazájában, Gyulafehérváron, az eredetileg káptalani skóla vált végül reformátussá. Az országgyűlés kérésére Izabella királyné 1557-ben ígérte meg, hogy Kolozsvárot a dominikánusok, Marosvásárhelyen és Váradon a ferencesek rendházaiban alapít tanintézeteket. „Az egyes skólatörténetek viszont már működő tanintézeteknek juttatott új épületeket tételnek fel az országgyűlések rendelkezései alapján.”⁴

Továbbra is, sőt egyre inkább igénybe véve a mérföldjáró csizmát, összegezzünk így: a római katolikus egyházban szorgalmazott reformtörekvések képezik a magyar református kollégiumok idővel kialakult szellemiségének első hajszálygyökereit.

II. Közös protestáns örökség

Rátérve a közös protestáns örökségre – vagy vonásokra –: Európában, így Magyarországon is, a protestantizmus két fő irányáról beszélhetünk. Az egyik Németországhoz, Wittenberghez, Luther és Melanchthon nevéhez kapcsolódik. A másik helvéciai fogantatású, kezdetben Zürich és Zwingli nevéhez fűződik.

Hazánkban, időileg Mohács körül Luther hatása érvényesült meghatározó módon. Témánkat illetően ez annyit jelent, hogy a későbbi református kollégiumok tulajdonképpen az evangélikus középiskolákból fejlődtek ki református főiskolákká. Csupán jelzésszerűen: fennmaradt legrégebbi törvényeik elemzése kimutatta, hogy döntő hatást gyakorolt rájuk főként Melanchthon,

* A Magyarok Világszövetsége Veszprém Megyei Szervezete által 1996. augusztus 12-én Sopronban „Az ezeréves magyar iskolázás” címmel rendezett tudományos tanácskozáson elhangzott előadás.

de ugyanígy a római köztársaság mintáját alkalmazó gondbergi iskolamester: Valentin Trotzendorf, valamint a strasbourgi Johann Sturm is. Ennek ellenére, hogy a hitvallási elkülönülések korábban már megtörténtek! Igen, itt is a kontinuitás érvényesült.

A reformáció két fő ága a mellékágakkal együtt osztódásnak indult. Minden különbözőség mellett is azonban pedagógiai törekvéseikben, célkitűzéseikben legalább egy dogmatikai elvet érvényesítettek. Az egyetemes papság elvét.

Mit jelentett ez a gyakorlatban? Legyen szabad ezzel kapcsolatban egy római katolikus szerzót, Lakos Endrét megszólaltatnom. „Nagy magyar egység” címmel a Magyar Szemle 1942. 3. számában megjelent tanulmányából idézek: „Míg a katolicizmus teljes tekintélyi alapon áll, addig a protestantizmus szabad folyást enged a személységnek mindabban, ami Istenhez való viszonyát illeti. A protestantizmusnak ez a beállítottsága kedvezett erősen a szabad kutatás és szabad gondolkodás kialakulásának és térhódításának... Ezért van az is pl., hogy olykor egy tizenéves protestáns ifjúnak már önálló véleménye van, határozottan ítél sok mindentről, míg katolikus társa többnyire még sokkal később is más véleményére, egyháza ítéletére támaszkodik. Következésképp a protestantizmus sokkal aktívabb, tette később személyeket nevel ki, mint a katolicizmus.”⁵

III. A református sajátosságokról

Hazánkban a magyar anyanyelvű lakosság zöme a XVI. század második felében sorskérdéseire a reformáció helvét irányában talált feleletet, a Zwinglitől Bullingeren át Kálvinhoz, majd utódához: Bézához vezető vonalon. Ennek iskolatörténeti vetülete is természetesen megmutatkozott.

Etimológiai boncolgatások mellőzésével kollégiumokon háromtagozatos iskolákat értünk.⁶ Bennük alsó-, közép- és felsőfokon folyt a tanítás, csúcson a teológiával. Fokozatosan épültek ki a XVI-XVII. század fordulójára körül. Az ország számos pontján: Abaújszántótól kezdve Cegléden át Tolnáig, vagy Nagybányáig több iskola indult el a fejlődésnek ezen az útján, de kedvezőtlen körülmények miatt felívelésük lendületét elveszítették. Magyarországon – tehát Erdélyen és a Partiumon kívül – csak Debrecen, ill. Pápa és Sárospatak épült és fejlődött tovább. Az előbbi megszakítás nélkül, az utóbbi kettő kényszerű megszakításokkal vált egy-egy tájegység szellemi gócpontjává és partikularendszert tápláló anyaiskolájává.

A tájegységek pedig a maguk különböző adottságainál fogva – beleértve az iskolafenntartó társadalmi bázisokat is – sajátos arculatokat formáltak ki. Egy sokat mondó, látványos példa: Az egyháztörténész Révész Imre így fogalmazta meg a sárospataki és a debreceni diák különbségét: „A pataki diák eléje megy a tavasznak, a debreceni diák pedig kipipál az ablakon és megvárja, amíg a tavasz érkezik el hozzá.”⁷ Ezzel az előrelendülő és kívánni tudó, az úttörő és a megőrző jellegű értékek súlyponti elhelyezkedésére utalt.

A református kollégiumok nem uniformizálódtak, de mégis voltak közös vonásaik. A helvét ihletettségű, majd okkal, ok nélkül kálvinistának nevezett tanintézetek egy-

ségesek voltak abban, hogy megfelelő karaktereket, habitusokat igyekeztek kialakítani. A maguk sajátos dogmatikai és etikai, főként szociális etikai alapvetésük szellemében.

Két irodalmi alkotás talán önmagában véve is érzékelteti ezeket a problémákat. A Himnusz teljes szövegére és a Ludas Matyira utalok.

Az említett Révész Imre mutatta ki egyik előadásában, hogy „A Himnuszt nem írhatta volna meg és nem imádkozhatta volna el Kölcsey, ha nem a debreceni kollégiumban kapta volna döntő, az egész életét meghatározó ihletet”, a maga „bibliai predestinációs szemléletét.”⁸ – Igen, a református kollégiumok szellemiségét meghatározta a predestinációs szemléletmód, az elrendelt életút értelmezése Isten szuverenitásának hangsúlyozásával és következetes vállalásával.

A református kollégiumok ezért igyekeztek szociális etikai töltetű kegyességre nevelni, amely tehát Isten szuverenitását hirdelve tiltakozik az emberi önkény ellen. Nem „vastag nyakúan”, nem szolgálalkúen. Belőle pedig elkötelezett társadalmi-politikai felelősségtudat fakadt. Odáigmenően például, hogy Martonfalvi Tóth György váradi, majd debreceni professzor nyilvános disputációban ítélte el a jobbágyság rendszerét, ami 1670-ben nyomdafestéket is látott⁹ Ugyanígy tanított 1692-ben Lisznyai Kovács Pál,¹⁰ 1800-ban pedig Lengyel József diktálta le bölcsészhallgatóinak: „Tilalmazván a természetet jussa a Jobbágyságot, még jobban tiltja annak firól fira való által menetelit, mivel senki egy harmadik erkölcsi személy akarátján nem disponálhat és a jobbágy atya teljességgel nem praesummalhatja, hogy az ő ígértebe a fiú meg fog egyezni, amelybe t.i. soha sem nyerhet, hanem mindig veszthet.”¹¹ A jobbágyfelszabadítás terén mindenesetre a debreceni professzorok (is) így mentek a tavasz elé. Mint ahogyan a Ludas Matyit először (1815-ben) a későbbi debreceni professzor, Kerekes Ferenc adta ki.

Szélesebb perspektívából idézem egyik fiatal irodalomtörténészünket: „A népi-plebejus hagyomány szorosan kapcsolódik a protestáns örökséghez. A [református] reformáció hazai tömegbázisát elsősorban az alföldi mezővárosi paraszt-polgár lakosság és a kisbirtokos nemesség alkotta. Ez a réteg saját kétkezi munkájából élt, ugyanakkor az átlagosnál sokkal öntudatosabb rétege volt a korabeli társadalomnak... A polgári származású Csokonai és Fazekas nevét kell itt első helyen megemlíteni, akiknél a népiség és a polgárosodás sajátos módon kapcsolódik össze. Ennek okát nagyrészt kollégiumaink népi talajban gyökerező, de mindig Európára tekintő szellemében tekinthetjük. Nyilván nem véletlen, hogy néhány évtizeddel később ezt a programot a Debrecen, Pápa és Sárospatak szellemi kisugárzásában eszmélkedő Arany, Petőfi, Erdélyi és Tompa viszik majd diadalra. Ugyanennek a hagyománynak említi táplálják később Móriczot is...”¹²

Ezek a kollégiumok másfelől nemcsak kulturális, hanem társadalmi felemelkedést is lehetővé tettek. A XVII. század közepén Apáczai Csere János gyakorta idézett megállapítása szerint Erdélyben olyannyira, hogy a jobbágyok fiai „bőven megtöltik” az iskolákat, „a szabad és nemes szülék fiai” majdhogynem kiszorultak.¹³

Ami Európát illeti: a peregrinációról ezen a tanácskozáson külön előadás hangzik majd el. Itt is hangsúlyozzuk azonban Hollandia, Anglia és Svájc fontosságát.

Azért, mert ezek az országok a református külföldjáró diákokat vonzották, eszmevilágukat megtermékenyítették. A XVII-XVIII. század Európájában pedig ezek voltak a gazdaságilag-társadalmilag legfejlettebb országok. A magyar református kollégiumok diákjai pedig (belőlük lettek professzorai is!) már csak a II. Helvét Hitvallás előszava értelmében is mindig nyitottnak, fogékonynak, jobbra taníthatónak bizonyultak. Érthető pl., hogy Apáczai Erdélyben, Pósa-házi János Sárospatakon a szabad vizsgálódás jogánál fogva, személyes meggyőződésből katedráikon szabadon hirdethették Kopernikusz tanításait, amikor azok máshol indexre kerültek.¹⁴

Még két megjegyzést szeretnék tenni.

Egyik hangsúlyosan jellemző vonás: „A kollégium egyik legnagyobb eszköze volt a szellem- és jellemnevelésben... a szakadatlan vándorlás.” Csikesz Sándort idéztem, aki a legációra és a szupplikációra gondolt. „A legációban és a szupplikációban talált rá Kollégium és deák egyaránt a magyar népre, mint igazi mecénásra.”¹⁵

A másik megjegyzés pedig friss eredmények miatt kívánczok ide. A református kollégiumok történetének kutatásai korábban mellőzték gazdaságtörténeti jellegük és jelentőségük tudományos vizsgálatát. Csak napjainkban került erre sor. „A legújabb magyar történetírás... bizonyította..., hogy a hitelélet kialakulása és funkcionálása nem köthető kizárólag a pénzügyintézetek megjelenésének időpontjához, előtörténete évszázadokkal előre nyúlik vissza.”¹⁶ Kálvin gazdasági etikája érvényesült ugyanis a magyar református kollégiumok önálló, felelős gazdálkodásában. Mindenesetre Debrecennel és Sárospatakmal kapcsolatban a közelmúltban egy-egy vonatkozó monográfia meg is jelent.¹⁷

Tisztelt Szimpózium!

Ezen ökumenikus módon megszervezett tudományos tanácskozáson referátumomat Debrecenhez és Sárospatakhoz fűződő sorok idézésével fejezem be.

A Debreceni Református Kollégium adott helyet az Országos Középiskolai Tanáregyesület közgyűlésének 1898-ban. (Tehát az 1894-1895. évi országgyűlések viharos vallásügyi vitái után!) A díszében pohárköszöntők hangzottak el. Felszólalt Bódiss Jusztin pannonhalmi apát is, aki többek között ezeket mondta: „csak az tudja tisztelni mások vallási meggyőződését, aki a magáét is becsüli és féltett kincs gyanánt őrzi... ha voltak és vannak is félreértések s összekoccanások egyebükt, a felekezeti fellobbanások legcsekélyebb mértékben hatottak a magyar tanárookra, akik a haza jövőjén dolgoznak.” – Idézet Balogh Ferenc egyháztörténész professzor válaszából: „A magyar égboltot a műveltség hatalmas szivárványa íveli át, egyik vége Pannonhalmi magaslatairól indul, a másik vége a magyar

alföld e talaján éri a földet... A rege szerint a szivárvány alulról szívja fel a nedvet. Hadd szívja az mindenik végével az ősz hazai talajból a jellemerőt, dolgozza fel közös hazánk tudományos haladásán önnön szellemét... szent és nemes akarattal építsük tovább az évezred újuló korszakát, közös jövőnkét.”¹⁸

Sárospatakot 1948-ban (az ún. fordulat évében!) Karl Barth is meglátogatta. Találkozott az ifjúsággal. „Tőlünk, akkori diákoktól tomboló vastapsot kapott, amikor arról beszélt, hogy ne féljünk. Élünk szabadságunkkal úgy, hogy a múltat kritikusan vizsgáljuk felül, de értékeljük és becsüljük meg és fejlesszük tovább. Idézte Kantot: „A felvilágosodás azt jelenti, hogy az ember kinő a saját hibája okozta kiskorúságból. A kiskorúság pedig az az állapot, amelyben az ember képtelen az értelmét úgy használni, hogy ne mások vezetésére hagyatkozzék. Ezért a kiskorúsáért az ember saját maga a bűnös... Sapere aude! Vedd a bátorságot ahhoz, hogy saját érteledre támaszkodj.” Vastapsot kapott, hiszen „a Bodrogsági Athén” hagyományosan ebben a szellemben nevelt – tegyük hozzá: a többi magyar református kollégiumhoz hasonlóan önállóságra, nagykorúságra.”¹⁹

Barcza József

Jegyzetek

1. Jelzete a Sárospataki Tudományos Gyűjtemények Levéltárában: C.LXXXII. 40.001. – 2. A Sárospataki Református Főiskola háromszázados ünnepe. Szerk. Erdélyi János. Sárospatak 1860. 65. – 3. Gönczi György írta Félégyházi Tamás Debrecenben, 1586-ban kiadott újszövetség-fordításának az előszavában. RMNY 584. – 4. Péter Katalin: Papok és nemesek. Bp. 1995. 101. – 5. Idézve: „Szivárványhíd Pannonhalmi és Debrecen között”. Szerk. Barcza József Debrecen 1991. 90. – 6. A kérdéssről legújabbban Bajkó Mátyás: A magyarországi és az erdélyi protestáns kollégiumok 1777 és 1848 között. H.n. [1992] – 7. A Sárospataki Református Kollégium. Bp. 1981. 196. – 8. Révész Imre: A Himnusz gyökerei a debreceni kollégiumban. Szatmárnémeti 1942. 7. 10. – 9. Révész Imre: Társadalmi és politikai eszmék a magyar puritanizmusban. Theológiai Szemle 1948. 15. – 10. Tóth Béla: Debrecen és a puritanizmus, Református Egyház 1974. 274. – 11. Jelzete a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában: R. 241/4. 58/b. – 12. Györi L. János: A Kollégium szerepe a magyar irodalom művelésében. A Debreceni Református Kollégium története. Bp. 1988. Szerk. Barcza József 632-633. – 13. Apáczai Csere János válogatott pedagógiai művei. Összeáll. Orosz Lajos Bp. 1956. 170. A XVIII. század első harmadában Soos Ferenc erdélyi püspök pedig így fogalmazott: „Az úrfiak és nemesek hamar kimennek az iskolából, félbehagyják a tanulást. Török István: A kolozsvári ref. collegium története. 1. köt. Kolozsvár 1905. 117. – 14. Makkai László: Református kollégiumaink szellemi öröksége. Református Egyház 1981. 241-243. – 15. Csikesz Sándor: A református kollégiumi nevelés lényeges vonásai. Debrecen 1938. 4. – 16. Rác István: Az ország iskolája. A Debreceni Református Kollégium gazdasági erőforrásai. Debrecen 1995. 201. – 17. A másik monográfia szerzője Hörcsik Richárd: A Sárospataki Református Kollégium gazdaságtörténete 1800-1919. Sárospatak 1996. – 18. Szivárványhíd... i.m. 16-17. – 19. Barcza József: Karl Barth és a sárospataki kollégium eszmevilága. Theológiai Szemle 1987. 101.

A Hare Krsna Mozgalom

(A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada)

„Mindenki Krsnát keresi. Néhányan nem tudnak róla, de Krsnát keresik ők is. Krsna Isten, minden létező forrása. Oka mindannak, ami van, volt és valaha lesz.”¹ Így kezdi George Harrison, a világhírű Beatles sztár a Krsnáról szóló magyar nyelven is megjelent könyv bevezetőjét.

1965 óta a mozgalom látványos növekedésnek indult. Meghódította a nyugati világot és néhány éve már itt van Magyarországon is. Találkozhatunk követőivel életünk legkülönbözőbb területein. Naponként láthatók és hallhatók az utcákon, egyetemeken és főiskolákon, az újságokban, televízióban és rádióban egyaránt. Valahogy fokozatosan, szinte észrevétlenül beszivárogtak mindennapi életünkbe. Híres személyiségeket tudhatnak maguk mögött, akik anyagilag és erkölcsileg egyaránt támogatják őket. 1991-ig csupán Magyarországon három nagy központjuk működött: Budapesten, Debrecenben és Egerben, de ezeknek száma szinte napról-napra látványosan gyarapszik.

Kik is valójában ezek az emberek? Mi mozgalmuk tanítása és célja? Kicsoda Krsna, akit ők az Istenség Legfőbb Személyiségének tartanak?

Hatalmas a tudatlanság róluk és tanításaikról egyaránt. Nem tudjuk, hogy kicsodák, honnan jöttek, mit akarnak tőlünk egyáltalán. Ezekre a felmerülő kérdésekre szeretnék most itt röviden választ adni.

Mitológiai háttér

Az indiai hindu panteonban három formában jelenik meg az istenség. Mindegyik formában külön jellegzetességekkel rendelkezik. Brahma a teremtés, Visnu a megőrzés, Siva a rombolás isteni funkcióit tölti be. Ez a három istenség az „abszolút igazság” megjelenési formája. Visnu az egyik legnépszerűbb istenség Indiában. Ő a teremtés elsősülöttje, akinek nincs kezdete és vége. Követői az univerzum egyedüli forrásának tekintik, aki aktív annak mindhárom fázisában: a teremtésben, a megőrzésben és a feloszlásban. Visnu elsőrendű feladatára neve világít rá: mindenütt jelenlévő, mindent átfogó istenség személyisége, aki behatol az anyagi teremtésbe. „Benne ölt testet a világ fennmaradásának elve.”²

Mint az univerzum megőrzőjének, legfontosabb jellegzetessége az avatarjaiban van; állati vagy emberi formában, azért, hogy megőrizze az egyensúlyt a jó és a rossz között, a világban a jó erőit támogatva. Az általánosan elismert listán ma tíz híres avatarja szerepel. A lista tartalmazza Matsya-t a halat, Kurma-t a teknősbékát, Varaha-t a vaddisznót, Vamana-t a törpét, Narasimha-t az ember-oroszlánt, Parasurama-t, Rama-t, Krsnát és Buddha-t – férfiakat – különböző jó tulajdonságokkal és Valki-t, a még eljövendő avatart. Nem minden lista felel meg egymásnak, azonban egyik sem hagyja ki Krsnát, a 8. avatart, aki mindegyik között a legvonzóbb. Krsna imádata a századok során olyan nagy fontosságra tett szert, hogy sok hindu szemében elhozályosítja Visnu imádatát.

„A családot, amelyben Krsna megjelent, Yadu-dinasztiának nevezik. A Yadu-dinasztia ahhoz a családhoz tartozik, amely Somától, a hold istenétől ered. A királyi rendben kétféle ksatriya családot találunk: az egyik a hold, a másik pedig a nap királyától származik. Valahányszor az Istenség Legfelsőbb Személyisége eljön, általában egy ksatriya családban jelenik meg, hiszen vissza kell állítania a vallás elveit, a becsületes életet. A védikus rendszer értelmében a ksatriya családok az emberi faj védelmezői.”³

„Mivel nagybátyjának, a kegyetlen Kanschának, Mathurá királyának azt jósolták, hogy Krisna megöli, ezért Kansa megparancsolta, hogy országában pusztítsanak el minden újszülött fiúgyermeket. Krisna azonban megmenekült ebből a betlehemi jellegű gyermekmészárlásból, és Brindábanban a pásztorok között nőtt fel ismeretlenül. Már gyermekként csodás tetteket vitt véghez, mint ifjú azután az összes pásztorlány (gópi) kedvence lett. Később megölte Kanschát, Mathurá uralkodójaként győztes hadjáratokat vezetett, majd Gudzsarathba (Gujarat) ment, ahol Dvárakában (Dwarka) 16000 nővel 180000 fiút nemzett. Krisna hőstettei, szerelmi kalandjai és bölcs mondásai az indiai költészet legkedveltebb témái közé tartoznak.”⁴

A mozgalom eredete és története

Krsna imádata az évszázadok során egyre nagyobb méreteket öltött. Ennek az imádatnak volt egyik fő képviselője Sri Caitanya Mahaprabhu, aki 1486-ban született. Miután lelkileg beavatták mint sannyasit a Bharati rendbe, Caitanya lelkes híve lett a visnuizmusnak és különösen a krsnaizmusnak. Krsna nevét énekelve járt az utcákon és éneklését táncsal kísérték. Azt tanította, hogy a Krsna iránti direkt szeretet a legbiztosabb útja annak, hogy levetkőzzünk minden tudatlanságot és karmát. Ezzel el lehet érni a legtökéletesebb boldogságot. Mivel csak kizárólag énekléssel és táncsal dicsőítette Krsnát, így a Brahminok megvetették őt, azonban személyes karizmáival sok követőt vonzott maga köré, akik Krsna megtestesüléseként tisztelték. Caitanya mozgalma Bengálban és Észak-Kelet-Indiában virágzott leginkább.

A modern Hare Krsna mozgalom megalapítójaként A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupadát tisztelik, aki 1896. szeptember 1-én született Calcuttában. Tanulmányait 1920-ban fejezte be a calcuttai egyetemen. Fő tantárgyai a filozófia, az angol és a gazdaságtan voltak. 1922-ben találkozott lelki tanítómesterével Sri Srimad Bhaktisiddhanta Sarasvati Gosvamáival, a Védák híres tudósával, akinek tanítványa lett. Arra kérte meg a fiatal embert, hogy terjessze angol nyelven a védikus tudományt. 1933-ban Prabhupada hivatalos felavatásban részesült. 1944-ben minden támogatás nélkül elkezdte egy hetenként megjelenő angol nyelvű folyóirat, a Back to Godhead (Vissza Istenhez) szerkesztését. „Filozófiai tudását és tiszta vallásosságát felismerve a Gaudiya Vaisnava Társaság a „Bhaktivedanta” címet adományozta Srila Prabhupadának.”⁵ 1950-ben visszavonult a

családi élettől, elhagyva feleségét és öt gyermekét, hogy felvegye a sarga leplet.

1965-ben eleget téve tanítómestere kívánságának elindult az Egyesült Államokba, hogy megismertesse a nyugati világgal a Bhagavad-gita igazi üzenetét. Mindössze hét dollárral érkezett meg New Yorkba 69 éves korában. Kemény munkába fogott és 1966 júliusában megalapította a Krsna-tudat Nemzetközi Szervezetét (International Society for Krsna Consciousness, ISKCON). A mozgalom mára az egész világon elterjedt.

Srila Prabhupada legjelentősebb munkája azonban könyveinek a megírása volt. Műveit a világon számos egyetem és főiskola használja tankönyvként. Írásai eddig 26 nyelven jelentek meg. A Bhaktivedanta Book Trust, amelyet művei kiadására létesítettek, a világ legnagyobb könyvkiadójává vált az indiai vallás és filozófia terén. Élete végéig szüntelenül írta könyveit. 1977. november 14-én hal meg Vrndavanában.

1970-ben Prabhupada megalakított egy kormányzással megbízott közösséget 24 idősebb követőjéből. Személyesen választotta ki őket, hogy a szervezet missziói aktivitását ellenőrizze a világ különböző részein. Létszámuk azóta 40 főre emelkedett. Halála előtt a hindu szokásoktól eltérően nem választotta ki egyetlen tanítványát sem a vezetői tisztre. A mozgalmat 11 senior, mint vezető guru irányítja.

A Hare Krisna mozgalom hivatalosan egyfajta illatanyag előállításából és könyvek terjesztéséből tartja fenn magát. Állításuk szerint éves bevételük csupán könyvekből 16 millió dollár. Híveik alapítványokat hoznak létre a közösség támogatására. Legismertebb támogatóik George Harrison és Alfred Ford, de több jelentős indiai üzletember is komoly összegekkel támogatja a mozgalmat.

Prabhupada haláláig kb. 80 könyvet írt meg, 108 templomot alapított, kb. 1000 avatott tanítványa és milliós gyülekezete volt. Tanítványai őt tekintik a Krsna-tudat végső mércéjének. Istennek járó tisztelettel veszik körül, noha ő többször kihangsúlyozta, hogy nem isten. Követői magasabbnak tartják, mint Krisztust, Brahmát és Sívát az istenek hierarchiájában. Csak egyedül Visnu áll felette. Ő a világ lángelméje, akinek hatalma van magára venni követőinek karmáját. Közbenjárói tisztet töl be Krsna és követői között.

Tan és hit

„Mindennapi tapasztalataink során megfigyelhetjük, hogy valakit a következő tulajdonságok tehetnek vonzóvá: 1.) gazdagság, 2.) hatalom, 3.) hírnév, 4.) szépség, 5.) bölcsesség, 6.) lemondás. Arról, aki egy időben, korlátlanul rendelkezik a hat fenséges tulajdonsággal, tudhatjuk: Ő az Istenség Legfelsőbb személyisége. ... Ám az emberiség történetében nem találunk senkit, aki korlátlanul és egy időben gazdag, hatalmas, híres, szép, bölcs és lemondott lenne, mint Krsna. Krsna, az Istenség Legfelsőbb Személyisége történeti személyiség, aki ötezer évvel ezelőtt jelent meg a Földön. Százhuszonöt évig volt itt jelen, s pontosan úgy viselkedett, akár egy emberi lény, de cselekedetei példa nélkül állók voltak.”⁶

„Az anyagi világban tartózkodó élőlény négy hiányossággal rendelkezik: 1.) hibázik, 2.) tévhitben él, 3.)

hajlamos mások becsapására és 4.) tökéletlen érzékekkel van ellátva. E négy hiányossággal nem képes az ember teljes felvilágosítást adni a mindent átható tudásról.”⁷

A brahmanák, a ksatriyák, a vaisyák és a sudrák a társadalom négy rétege. A brahmanák azok a nagyon értelmes és művelt emberek, akik tudják, hogy mi a Brahman. A ksatriyák szintén az értelmiséget képviselik, ők az adminisztrátorok. A vaisyák a kereskedők, a sudrák a dolgozók. Ez a védikus tanítás. A védikus tantételeket megdönthetetlenként kell elfogadni, mert teljesen mentesek minden tévedéstől. A védákat srutinak is hívják, ami olyan tudományt jelent, amit hallás által szerez az ember. A védikus tanítás igazi célja az, hogy Krsnát felfedezzék.

A Bhagavad-gita nagy hangsúlyt fektet a lélekre. Rögtön az elején figyelmeztet, hogy a test múlandó, míg a lélek elpusztíthatatlan. A lélek különbözik az anyagi testtől s természeténél fogva örökkévaló.

A nagy bhakták Krsnát a különféle kapcsolatok kútforrásának tekintik. Az írások 12 különböző kapcsolatról tesznek jelentést, amelyek mindegyike jelen van Krsnában. 1.) szeretői, 2.) szülői, 3.) baráti, 4.) szolgálai, 5.) semleges, 6.) dühös, 7.) csodálkozó, 8.) tréfás, 9.) hősies, 10.) könyörületes, 11.) félelmetes, 12.) kísérteties, undorító. Az istenség legfelsőbb személyisége – természetéből fakadóan – örömteli.

„A kiváló bölcsék, a védikus himnuszok és a Vedanta-sutra aforizmái szerint ez a világ a mhabhutá-ból, vagyis az öt főbb anyagi elemből (föld, víz, levegő, tűz és éter), valamint a hamis egoból, értelemből és a természet három megnyilvánulatlan kötőerejéből áll. Ezenkívül van még öt információszerző érzékszerv (hang, kéz, láb, végbél és nemi szerv) és az elme, amit belső érzékek is hívhatunk, mivel a testen belül van. Az elmével együtt tehát tizenegy érzékszerv van. Ehhez hozzájárul még az érzékszervek öt tárgya: az illat, íz, hang, hő és forma. Ezek együtteséből áll a cselekvés mezeje, amit nagyon jól megérthet az ember, ha ezt a huszonnégy elemet tanulmányozza. A vágy, a gyűlölet, a gyönyör és a fájdalom a durva fizikai test öt fő eleméből, azok kölcsönhatásai miatt keletkezik. A lét tüneteit a tudat és a meggyőződés képviseli, melyek a finom-fizikai test (értelem, elme és hamis ego) megnyilvánulásai. Ezek a finom-fizikai elemek is a cselekvés mezejéhez tartoznak. Az öt fő elem az anyagi fogalom szerint a finom-fizikai hamis ego durva megnyilvánulásai. A tudatot az értelem képviseli, melynek megnyilvánulatlan állapota az anyagi természet három kötőereje. Pradhana az az állapot, amikor a három guna megnyilvánulatlan.

Ezekből az elemekből nyilvánul meg a test, és hatféle változásnak van kitéve: születés, növekedés, állandósulás, utódok létrehozása, romlás és végül elmúlás. A cselekvés mezeje tehát ideiglenes anyagi tényező, míg ismerője a ksetrajna örökkévaló és lelki.”⁸

A Krsnával való azonosulás útja

A mozgalom követőinek várakozása transzcendentális öröm Krsnával. Ezáltal mennyei gyönyöröket érhet el a tanítvány. A Krsnával való teljes egységhez nem kell feltétlenül fizikális közösség. Az éneklés ereje által is lehet Krsnával egyesülni. Amit énekelnek, az a mantra.

Ennek állandó vibrálásával keresik Krsnával való közöségüket. Szövege a következő:

Hare Krsna, Hare Krsna, Krsna Krsna, Hare Hare; Hare Rama, Hare Rama, Rama Rama, Hare Hare.

A mantra vibrálásának két alapvető típusa van. A személyes meditáció során a japa-lánc segítségével végzett mantrát japának nevezik. Amikor ez másokkal együtt felváltva történik, az a kirtana. Naponta 16 körben éneklük el a mantrát. Egy kör 108 imából áll. Ha ezt naponta megteszi a hívő és elképzeli mindazt, ami Krsna szeretetében benne van, akkor olyan misztikus kapcsolata teremődik vele, amely minden emberi gyönyört felülmúl. A mantrát addig kell énekelni, amíg a tudat teljesen ki nem szorul. Ezáltal kerül bele az egyén az istenség áramkörébe.

Akik a karmától való szabadulás útjára akarnak lépni, azoknak különböző megszorításokat kell elvégezniük.

1.) Állandóan vibrálniuk kell a Hare Krsna mantrát.

2.) Rendszeresen olvasniuk kell a Védikus Írásokat, különösen a Bhagavad-gitát és a Srimad-Bhagavatamot.

3.) Tilos a hús, a hal, a tojás fogyasztása;

– tilos a kábító- és mámorítószerek használata (alkohol, koffeines kávé, tea és cigaretta is);

– tilos a házasságon kívüli nemi élet (házasságon belül is csak gyermeknemzés céljából engedélyezett);

– tilos a szerencsejáték.

4.) Csak olyan vegetáriánus ételeket szabad fogyasztani, amelyeket előbb már Krsnának felajánlottak és így lelkivé vált.

5.) A munka gyümölcsét fel kell ajánlani Krsnának.

6.) A szülőknek istentudatban kell felnevelniük gyermekeiket, mert felelősek azok karmájáért.

7.) Hasonló gondolkodású emberek társaságát kell keresni és kerülni azokat, akik akadályozzák a lelki életet. Meg kell érteni a karma és a reinkarnáció törvényeit, mert különben állandó körforgásba kerül az ember, ahol nem biztos, hogy legközelebb is embernek születik. Aki eljut a tökéletességre, annak nem kell többé újjászületnie.

Ahhoz, hogy mindezek a dolgok hatásosak legyenek, nem elég egyszerű teljesítésük, hanem mindennek a módját egy hiteles gurutól kell megtanulni. A mester tagja kell, hogy legyen az Úr Krsna tanítói láncnak, aki ugyanazt adja tovább, amit mesterétől hallott. Ez a lánc évezredek és évszázadok során a következő volt:

- | | |
|------------------|---|
| „1.) Krsna | 17.) Brahmanyatirtha |
| 2.) Brahma | 18.) Vyasatirtha |
| 3.) Narada | 19.) Laksmipati |
| 4.) Vyasa | 20.) Madhavendra Puri |
| 5.) Madhva | 21.) Isvara Puri (Nityyananda, Advaita) |
| 6.) Padmanabha | 22.) Sri Caitanya Mahaprabhu |
| 7.) Nrhari | 23.) Rupa (Svarupa, Sanatan) |
| 8.) Madhava | 24.) Raghunatha, Jiva |
| 9.) Aksobhya | 25.) Krsnadasa |
| 10.) Jayatirtha | 26.) Narottama |
| 11.) Jnanasindhu | 27.) Visvanatha |
| 12.) Dayanidhi | 28.) (Baladeva) Jagannatha |
| 13.) Vidyamidhi | 29.) Bhaktivinoda |
| 14.) Rajendra | 30.) Gaurakisora |
| 15.) Jayadharmá | 31.) Bhaktisiddhanta Sarasvati |
| 16.) Purusottama | 32.) Ő Isteni Kegyelme Bhaktivedanta Svami Prabhupada” ⁹ |

A mozgalom követői és céljuk

A mozgalom követői között meg kell különböztetnünk az elkötelezett tanítványok és a kültagok csoportját. A felmérések szerint a kültagok nagyobb részét fiatalok teszik ki. Átlagos életkoruk 24-25 év körülre tehető. Legtöbb esetben alsó-, esetleg középfokú képzettséggel rendelkeznek csupán. Ezek csak alkalmanként látogatják a központot és nem úgy élnek, mint az elkötelezettek.

A tanítvány élete céljaul a Krsnára való teljes ráhagyatkozást jelöli meg. Egyedül őerte él és dolgozik. Az egész napot a templomban tölti, ahol különböző szertartásokat végez el Krsna tiszteletére. Éneklia a mantrát, szanszkrit nyelven tanulmányozza a szent szövegeket és csak Krsnának felajánlott ételekből hajlandó enni. A tanítványok csak délután hagyják el szent helyüket, hogy könyveket osztogassanak, Krsnának szentelt ételt adjanak az embereknek és templomukba hívogassák őket. Életükre még szigorúbban érvényesek az előző fejezetben felsorolt normák. Amikor a guru meghatározza, akkor kiképzésen vesznek részt (bhakta-program), melynek célja, hogy a testet minden anyagi szennytől megtisztítsák. A tanítványnak minden gondolatát állandóan Krsnára kell összpontosítani. El kell hessegetnie magától minden kétséget és a lelki mester szavát abszolút igazságként kell elfogadnia. Amikor áthalad a beavatás két további fokán (brahmana és sannyasi), megszabadul az anyagi világtól, hogy a lelki világba belépve egyesüljön Krsnával.

„A bhakta-program önzatonossága és emlékezete megsemmisítését követeli meg az új tanítványtól. Az újjászületéshez meg kell halnia. Aki lelkileg előre akar haladni, annak nagy árat kell fizetnie: önként el kell szakadnia saját kultúrájától, törölnie kell saját egyéni történelmét. Igen magas ez a pszichológiai ár: a tanítványnak teljesen le kell tértie eddigi útjáról, s azonnal rá kell lépnie egy teljesen más életútra, egy „másik” életmódra. Gyökeresen megváltozik életmódja, másképp tekint az emberekre, a valóságra, másképp gondolkodik, másképp szeret, másképp fejezi ki érzelmeit.”¹⁰

Az átalakulásban jelentős szerepet tölt be a csoport. Ellenőríz és felülvizsgál, de támaszt, védelmet, biztonságot és összetartozási tudatot is ad. Képes választ adni az egyén biztonságigényére és felvetődő kérdéseire. „Nem szabad elfelejtenünk, hogy az új tanítványok gyakran beilleszkedési zavarok, pszichológiai és egzisztenciális tragédiák után csatlakoznak a mozgalomhoz. A vallási döntés pedig azonnal választ tud adni azokra az igényekre, amelyek az egyéni és közösségi összhang és egyensúly visszaszerzése felé mutatnak.”¹¹

Az ISKCON célja nem csupán a Krsna iránti tisztelet gyakorlása, hanem „Isten dicsőségeinek elterjesztése az egész világon”, Krsna dicsőítése és minél több emberrel való elfogadtatása.

Keresztyén tanítások és a Krsna-tudat

A keresztyénség és a Krsna mozgalom egyaránt a komoly felépítésű hitrendszerek közé tartozik. Mind a kettő arra tanít, hogy magasabb szinten kell megélni az emberi életet. Az élet célja az istenséggel való helyes viszony kialakítása. Mind a kettő hisz egy olyan istenség-

ben, akihez személyes kapcsolat fűzi. Igazi híveiktől teljes odaszánást kívánnak, amely az élet szentségében nyilvánul meg. Ha csak felületesen vizsgáljuk meg a keresztyénség és a Krsna kultusz tanait, akkor valóban sok hasonlóságot találhatunk közöttük. Ezekon felül azonban nagyon lényeges különbségek adódnak.

1.) Jézus Krisztus nem egy az istenségek közül, mint Krsna, hanem az Atyával és a Szentlélekkel együtt egy és ezen a hármasságban kívül nincs más.

2.) Jézus Krisztus az egyetlen megváltó és rajta kívül nincsen más. Nincs szükség arra, hogy különböző megtestesülésekben újra és újra véghezvigye művét, mert váltsága egyszeri és tökéletes.

3.) Amíg Krsna követői a cselekedeteiből való megigazolást és az újrászületések körforgásából való kikerülést hangsúlyozzák, addig nekünk mindörökké elég Jézus Krisztus egyszeri és tökéletes áldozata. Hitünk szerint az emberi élet nem kényszerű újrászületések sorozata, hanem egyszeri felkínált lehetőség az Úr Istennek Jézus Krisztusban való szabadításának elfogadására.

1.) Krsnának, mint legfőbb isteni személyiségnek követői szerint legfőbb tulajdonsága, hogy maga a szeretet. Hogyan lehetséges hát az, hogy a legfőbb szeretet mégis ől?

2.) Történeti tanulmányozása során feltűnik az, hogy megszegi a saját maga által megszabott törvényeket. Híveinek tiltja bármilyen állat húsának elfogyasztását, míg ő maga embert is öl. Tiltja a nemi érintkezést gyermekek nemzésén kívül, de neki megtestesülése során több ezer nővel volt szexuális kapcsolata a legenda szerint, akik közül ráadásul csak egyet szeretett, a többi hitegette.

3.) A Krsna kultusz tanulmányozása során minden alkalommal csak a hívőnek Krsna felé irányított szeretetéről volt szó, de arról sosem, hogy ő hogyan szeret és mit tett azért, hogy megváltsa követőit. Csak általánosságokról lehet hallani, de hiányoznak a konkrétumok. Szerepére önszeretet. Magának és magáért létezik.

4.) A Krsna-tudat be akarja szűkíteni az emberi megismerést és a lehetőségeket. Szó sincsen szabad akaratról vagy választásról, csak feltétel nélküli engedelmességről. A mantra állandó ismételtetésével beszűkíti a tudatot, amely így már csak egyetlen pontra koncentrálódhat,

Krsnára. Nem a világban való küldetésre, hanem a világból való kivonulásra hív. Mindenféle emberi kapcsolat teljes felszámolását akarja, amely nem felel meg a mozgalom céljainak és nem fér be a keretei közé. Időnként az a személyes nézetem támad a mozgalomról, hogy mindent követel, de nagyon keveset ad.

Szinte akaratlanul is az első parancsolat szavai jutnak az eszembe: „Én, az Úr, vagyok a te Istened, aki kihoztalak téged Egyiptomnak földéről, a szolgálat házából. Ne legyenek néked idegen isteneid és előttem” (2Móz 20,2-3).

Fukk Lóránt

Jegyzetek

1.) A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada: Krsna az istenség legfőbb személyisége The Bhaktivedanta Book Trust Egyetemi Nyomda Budapest, 1991. 11.p. – 2.) Helmuth von Glasenapp: Az öt világvallás Gondolat Budapest, 1987. 40.p. – 3.) Krsna az istenség legfelsőbb személyisége 21.p. – 4.) Glasenapp: i.m. 40-41. p. – 5.) Krsna az istenség legfelsőbb személyisége 779.p. – 6.) Uo. 13-14.p. – 7.) A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada: Az eredeti Bhagavad-gita The Bhaktivedanta Book Trust, 1989. 30.p. – 8.) Uo. 637-638. p. – 9.) Uo. 49. p. – 10.) Giuseppe de Rosa: Vallások, szekták és a keresztyénség Szent István Társulat Budapest, 1991. 193.p. – 11.) Uo.

Magyarázatok

pantheon – az istenek összességének szentelt templom; – *avatara* – (aki leszáll) Visnu inkarnációja, aki az íráskobban előre leirt módon és küldetéssel leereszkedik a lelki világból az anyagi univerzumba; – *ksatriya* – a négy társadalmi osztály egyike, melynek tagjai az adminisztrátorok és a harcosok; – *sannyasa* – az a lemondott életrend, amikor az ember teljesen elzárkózik minden érzékiségtől és egyedül Krsna-tudatú tetteket végez; – *vedák* a négy védikus irodalom (Rg, Yajur, Sama és Atharva), valamint kiegészítőik, a Puránák, a Mahabharata, a Vedanta-sutra stb.; – *brahmana* – az emberek intelligens osztálya; – *vaisyya* – az emberek harmadik, kereskedelemmel és gazdasággal foglalkozó osztálya; – *sudra* – a negyedik osztály, a dolgozók rendje; – *bhakta* – Krsna híve, aki az odaadó szolgálatot gyakorolja; – *sruti* – az istenség által közvetlenül kinyilatkoztatott íráskob; – *mahabhuta* – az öt fő anyagi elem: föld, víz, tűz, levegő és éter; – *guna* – (kötél), anyagi tulajdonság, melyből három van: tudatlanság, szenvedély és jóság; – *ksetrajna* – (a test ismerője), a lélekre és a felsőlélekre egyaránt utal; – *mantra* – tiszta hangvibráció, az elme anyagi hajlamoktól való megszabadítására; – *rama* – a vég nélküli gyönyör; – *japa* – az istenség neveinek halk vibrálása a 108 golyóból álló japalánc segítségével; – *kirtana* – Krsna dicsőítése általában hangszerekkel és csoportosan.

Szövetség vagy Leviatán*

Az Újkor politikai teológiájához

Ahogy a jelen kérdez

Föderalizmus vagy centralizmus – ez ma a döntő kérdés Európa politikai felépítésében. A szocialista centralizmus a tervgazdaságban és a népesség ideológiai felügyelete Kelet-Európában széthullott. Erősebb volt a Szövetségi Köztársaság annak decentralizált kommunikációs formájával és a regionális, helyi és személyes kezdeményezések sokszersőségévé vált.

Föderalizmus vagy centralizmus – ez Európa belső egységének is a problémája. Demokratikus Európát akarunk-e erős polgári részvétellel, vagy valamiféle súrlódásmentesen funkcionáló államapparátust, amely gondoskodik a polgárokról és gondnokság alá helyezi őket.

Föderalizmus vagy centralizmus – ez nemcsak a politika gyakorlati kérdése, hanem olyan kérdés is, amely az emberek ösbizalmáig és ösfélelméig nyúlik le. Ne várjuk-e az államtól mindenekeelőtt a „biztonságot” és az ellenségektől való védelmet? A jugoszláviai egységes állam széthullása után nem a káosz tört-e ki a Balkánon, és nem a „mindenki mindenki ellen” való háborúja van-e folyamatban? Nem az ember-e az embernek farkasa, ahogyan a

* (A cikk tudományos jegyzetanyaga technikai hiba folytán kimaradt. Az olvasók elnézését kéri: Dr. Szathmáry S. – Tegez L.)

történelem mutatja, ha kemény kézzel meg nem szelídítik? De ki kezkesedik nekünk arról, hogy ez az „erős állam”, amely védelmet és biztonságot nyújt, nem maga lesz-e farkassá úgy, hogy feltárlja a polgárait és a biztonság államából „állambiztonság” lesz? Ahogyan a történelem is mutatja, a biztonság államából embert megvető és embert pusztító diktatúrák lettek, amelyekre nézve ismert ragadozó állatneveink vannak: a félelmes „leviatán”, az állam „moloč” és a „STASI-szörny”. Hogyan jutunk tehát el a szabadság pluralizmusához káosz nélkül és a béke egységhez diktatúra nélkül?

E jelenlegi kérdések megfeleléséhez szeretnénk egy adalékot nyújtani a politikai teológia történetéből, mely az új kor kezdetéhez vezet a 16. és 17. században. Talán felismerjük a 16-17. századi konstellációkban ismét a saját problémáinkat és az újkor kezdetein ezek megvalósulásának a lehetőségeit is.

A „szövetség” szó a föderális állameszmére szolgál, ahogyan ez az úgynevezett kálvinista „monarchiarajongók” által kibontakozott, a kezdődő politikai és vallási abszolutizmussal szembeni ellenállás-jog kiterjesztésében Franciaországban. Erre a teológiai és politikai gondolatokat a „vindiciae contra Tyrannos”-ból (1574, kinyomtatva 1579-ben) veszem, amely szerzőjének Philipp Duplessis Mornay számít.

A „leviatán” szó Thomas Hobbes-nak az ugyanilyen nevű hatásos könyve címéül szolgál 1651-ből (latinul 1668-ból): „Az egyházi és polgári állam lényege, formája és hatalma”. Ez a biztonsági állam utópiája, amely lelki és világi, politikai és ideológiai hatalmat egyesít magában, és nem engedi meg sem a hatalom megosztását, sem az ellenállási jogot. Mint teológus szöveg, nem mint politológus és mindkét tervet teológiai dimenzióra és implicite teológiai előfeltételeire nézve fogom vizsgálni. Végül a két tervet összehasonlítom és erre nézve Luther Márton 1539-es körlevélszerű vitairatát is bevonom, melynek témája az ellenállás az apokaliptikus Werwolf-fal (gonosz emberrel) szemben. A 20. századba való ugrás Carl Schmitt csodálatával való vitában és a „leviatán” megkísérelt pogányosításával való ellentmondásban fog megtörténni. Végül néhány tételt akarok adni a demokrácia politikai teológiájához és a „leviatán” bukásához.

Carl Schmitt híres tétele a politikai teológiáról így hangzik: „Szuverén az, aki a kivételes állapot fölül dönt” (1922). Az én tételem így szól: szabad az, aki az ellenállási jogot igénybe veszi. Az ellenállás a jogtalan, zsarnoki „kivételes állapotnak” az alulról jövő befejezése.

A szövetség teológiája és az ellenállási jog

Ámbár a kálvinizmus különösen politikainak számít, mert „teokratikusként” kell gondolkoznia. Ez azonban nem állja meg a helyét. Kálvin a politikai ellenállást a hugenottákhoz frott leveleiben mindig csak az érvényes jog keretein belül indokolja meg, de nem természetjogilag. Franciaországban az ő korában az érvényes jog a rendi volt, a francia királyság elkezdődő abszolutizmussával és annak az államvallásra való igényével szembeni konfliktusban: „Un Roy – une loy – une foy”. Ha az államban vannak rendek, amelyeket Kálvin „Ephoren”-nek nevez, akkor ezeknek kötelességük a nép szabadságáért egy zsarnok uralkodóval szemben fellépni. Ezzel

szemben Kálvin „a hivatal nélküli embereknek” ad tanácsot a szenvedő ellenállásra, és a bosszú Istenre való hagyására (Inst. IV.20,31). Természetjog és szuverenitás Kálvinnál nem játszik szerepet. Az olyan uralkodóval szemben azonban, aki elnyomja a hitet, ez a vallás követelménye Kálvin szerint. Mert szemben a középkori vitával az ellenállási joggal kapcsolatosan a reformációval az ellenállás új esete jelenik meg hitbéli okból az államilag elrendelt vallásváltoztatással szemben.

1572 *Bertalan éjszakáján* a francia „Rex christianissimus” a Párizsban összegyűlt vezető hugenottákat, köztük Coligny admirálist és a filozófus Petrus Ramust meggyilkoltatta. Ez hozta a fordulatot, és életre hívta az úgynevezett monarchia hatalmáért küzdő vita-irodalmat. Ebben nem a „zsarnok megölésének a régi problémájáról, hanem alternatív államformáról volt szó a kezdődő abszolutizmussal kapcsolatban. E „modern” államformával való vitában jött az átmenet a középkori rendi államról a nem kevésbé „modern” alkotmányos államra. Az átmenet az ellenállási jog növekvő demokratizálása által ment végbe. Miközben *Francois Hotman* 1573-ban a rendi ellenállási jogot az arisztokratikus mérsékelt monarchia képe szerint védelmezte, így találjuk, hogy *Theodor von Beza*, Kálvin utódja Genfben, 1574-ben a rendi ellenállási jog védelmezését a nép jogára tekintve fogalmazta meg: „Mindenki ellenállhat azokkal szemben, akik hivatali kötelességeik megsértésével zsarnoki uralomra merészkednek alattvalóik felett.” A presbiteriánus Skóciában keletkezett a „Confessio Scotica”. Ez a „jó cselekedetek” között az Isten dicsőítése és a felebarát szeretet után adja elő, „hogy az ártatlanok életét meg kell védeni, a zsarnokságnak ellen kell szegülni és az elnyomottak mellé kell állni” és ezzel a zsarnokkal szembeni ellenállást általános keresztyén kötelességgé emeli. Nincs szó többé a rendekre vagy az egyház képviselőire való korlátozásról. Az ellenállási jognak e meglepő általánosítása háttéréhez tartozik a régi skót alkotmány, amit *George Buchanan* (de jure apud Scotos, 1579) így magyaráz: Mivel mind a választáson alapuló kötelessége alól felmentést nyer, ha az uralkodó megsérti az uralkodási szerződést.

A leghatásosabbá és a legbefolyásosabbá azonban a híres „Vindiciae contra Tyrannos” lett, amely 1579-től a pseudonim Junius Brutus alatt többször megjelent és széles rétegekben elterjedt. Szerzőként sokan *Hubert Languet*-et tartják, Melancthon egyik tanítványát, aki a protestáns rendek diplomáciai képviselőjeként a Bertalan éjszakája szemtanújává lett. Biztosabbnak látszik a tanítványának és barátjának Philipp Duplessis Mornay-nak a szerzősége, aki a hugenották szellemi vezérének az egyike volt az aktív ellenállás elkövetkező éveiben: Ebben az iratban többé nem a rendeknek a koronával szembeni hagyományos ellenállási jogát védelmezi, hanem egy új szövetségi-demokratikus állameszmét propagál, ha nem is akarja a monarchiának, mint olyannak az eltörlését. Duplessis Mornay volt véleményem szerint az első, aki a teológiai szövetségi gondolatot az ellenállási jog megindoklására alkalmazta. Az ellenállási jog érdekét szembe előtt tartva a Vindiciae-nek csak a harmadik részét szokták olvasni, amit Carl Bernhard Bundeshagen németül jelentetett meg, és átsiklik az

előbbieken a *questio prima*-ban kifejtett teológiai tanon a kettős szövetségről, amellyel Mornay a négy időszzerű kérdésre akar felelni:

1. Engedelmességgel tartoznak-e az alattvalók az olyan fejedelemnek, akinek a parancsai ellene mondanak az Isten törvényének?

2. Szabad-e a fejedelemmel szemben ellenállni, ha ő az Isten törvényét megsérti?

3. Megengedett-e az ellenállás olyan fejedelemmel szemben, aki az államot tönkreteszi?

4. Szabad-e a szomszédos fejedelemnek vallási vagy politikai okból idegen alattvalókat segíteni? Az ellenállási jognak a tárgyalásánál a négy említett esetben alkalmazott szerződési elmélet az indoklást az Ószövetség adja meg a kettős szövetség teológiája által. Az első szerződést Isten maga köti a Sínai hegyen Izrael népével. E szövetség törvénye a dekalógus. „A népnek kezdetben nem volt más királya, mint Isten”. A második szövetséget a nép a királlyal „Isten előtt” köti. Ez ráruházza a szuverenitását ennek az uralkodásról szóló szerződésnek az alapján. Ha egy uralkodó megszegi a szövetséget a néppel szemben, akkor a szuverenitás visszazár a népre. Akkor ő zsarnok és a népnek ellen kell állnia. Ha azonban az uralkodó megszegi a népnek a szövetségét Istennel, akkor ő istenkáromló, akinek a nép Isten akarata ellenében kell, hogy ellenálljon. A nép alkalmazza az uralkodókat, átadja nekik az országot és megerősíti az elhívást szavazatával. „Ezért a királyoknak mindig emlékezniük kell arra, hogy ők ugyan Isten kegyelméből, de a nép által és a népért uralkodnak”. Ez úgy hangzik, mint Lincoln Ábrahám Gettysburg-i beszédében: „A government of the people, by the people, for the people...”, (a nép uralkodója a nép által, a népért...) A nép teszi a királyokat és nem a király a népet. Az uralkodó feltétel nélkül teljesíti ígéretét az uralkodásról szóló szerződésben, a nép ezzel szemben csak feltételesen, mert a szerződés nem teljesítése esetén minden további nélkül szabad minden ígéretétől: „Populus jure omni obligatione solutus”. Ez „a népszuverenitás”-t szó szerint úgy határozza meg, ahogyan *Jean Bodin* az uralkodó abszolút szuverenitását meghatározta: „Princeps legibus solutus est”.

A „Vindiciae” politikailag különbséget tesz ama „zsarnok tette” között, aki a rábízott országot jogellenesen kormányozza. Vele szemben a magánszemélynek nem szabad kardot rántania, mert nem egyesek, hanem az összesség alkalmazta úgy, hogy először az összességnek kell vele szemben ellenállnia. A trónbitorlókkal szemben azonban, akik jogcím nélkül erőszak által kerítették hatalmukba a kormányzást, „mivel itt semmilyen szerződést nem kötöttek, mindenki különbség nélkül felléphet.” Az „Isten-káromlókkal” szemben végül az ellenállás a lelki dolgokban jelentkező parancs.

Mornay számára az Ószövetség az Újszövetségben él tovább, Izrael népe Krisztus népében és ezért Mózes politikája is a Krisztus országában. Ezért, ami a zsidó népnek meg volt parancsolva a keresztyén népnek is parancsa. Mornay így rajzolja meg a képet: A nép és a király egymásért kezdesdik az igaz Istentől való eleséssel szemben. Ha a király idegen istenekhez fordul, akkor Isten népének fel kell lépnie ellene. Isten a népének a szövetségi szerződésben autoritást és hatalmat adott,

hogy az olyan uralkodókkal szemben fellépjen, akik az igaz hittől el akarják téríteni. Mornay magas szintű retorikával kérdezi: miért követeli Isten a nép belegezését? Miért kötelezte el a törvényére? És hivatkozik a prófétaakra, akiket Isten a népéből hív el, hogy az uralkodókat a bűneikben felelősségre vonják. A népnek az Istennel való szövetség alapján autoritása van in sacris. Ha a király, vagy a nép nagy része elbukik, akkor a kisebbségnek kell ellenállást tanúsítania, mert az egésznek minden része engedelmességet esküdött. Ez volt Duplessis Mornay részéről az ellenállás igazolása a Franciaországban elítélt evangéliumi keresztyénség vallási kisebbségére nézve. A legmegindítóbb példát erre *Marie Durand* adott, aki 38 évig volt bebörtönözve a Tour de la Constance in Aigues-Mortes-ben és a bátor „Résister”-jét a kőbe véste.

Ezen állameszméből itt a következő pontokat rögzítjük, és történelmileg még valamit kifejtünk belőle:

1. Az ellenállási jog megindoklása itt nem teokratikus, nem is természetjogi, hanem szövetség-teológiai. A szövetségi teológia nem Kálvintól származik Genfből, hanem Zürichből *Heinrich Bullinger*től, De Testamento seu Foedere unico et aeterno, 1534. Az embereknek az egymással való szövetségét Istennek az emberekkel való szövetsége indokolja és őrzi meg. „Krisztus országának igazi polgárai” szövetségeseik, magyarázta *Caspar Olevianus*, a heidelbergi szövetség-teológus 1560-ban. A református szövetségi teológiának ezt a hagyományát viszi tovább *Johann Althusius* is, aki Hernbornban képviselte a „Politica methodice digesta”-t (1603) és a szövetségi teológiából fejtette ki nemcsak az uralkodásról szóló szerződést a kölcsönösségen alapulva, hanem a társaság belső jogi szövetségét is, és a különböző társadalmi szerződések szociális tanát a családtól a társadalomig.

2. A szövetség-teológia előfeltételezi, hogy Isten az embereket szövetségre méltóknak és szövetségre képeseknek tartja. Ebből az isteni bizalomból következik az emberek bizalma a kölcsönös szövetségre való képességük felől. Az emberek szimbiotikus, társas lények. A társadalmi életük consociationes-ből áll. A politika szimbiotikus. Ebből következik a meghatározás: „Politica est ars consociandi”. Althusius erre nézve nemcsak Izrael történetére hivatkozik, hanem a Hansa- és városszövetségek politikai történetére is Európában és minden föderalistáknak a politikai ösképére: a svájci államszövetségre.

3. A puritánok kivándorlásánál Anglia „régii világából” Amerika „új világába” – miután azt úgy értelmezték, mint Egyiptom teokratikus diktatúrájából való kivonulás a „szabadok és egyenlők” szövetsége közösségébe az új Izraelbe – született meg a szövetség gondolata Új-Anglia és az amerikai forradalom politikai történetében. Azt a szövetségi prédikációt, amelyet *John Winthrop* a Massachusetts Bay Company előtt 1630-ban az új telepeseknek tartott, tekintik az amerikai politikai öntudat kezdetének: Amerika-szövetséges nemzet. A szabad gyülekezetek egyházi szövetsége (Churchcovenant) és a telepes közösségek szociális szövetsége (Social-covenant) kölcsönösen erősítették egymást. A föderalista példa nyomjára rá bélyegét a törvényhozásra az egyes államokban, mint a konföderációjukra és a függetlenségi nyilatkozataikra is

1776-ban. *Charles McCoy* röviden arra mutatott rá, hogy a híres föderalista *James Madison*-t *John Witherspoon* a föderalista teológus befolyásolta, aki az elődje volt a New Jersey College-ban Princetonban. A „köztársaság ügye” a szövetségi elv révén valósult meg. Arról is tárgyalnak, hogy covenant-ot mondjanak-e constitution helyett. Ez azt jelenti, hogy az alkotmány, számukra az „alaptörvény”, a polgárok megállapodása „Isten előtt”, amely szerint kell ítélni minden kormánynak és amely minden polgárt ellenállásra kötelez az illegális és az illegitim és emberi jogellenes hatalomgyakorlással szemben. Az ellenállás a zsarnokkal szemben engedelmesség Isten iránt, és a demokrácia komoly esete.

Leviatán: a halandó isten és abszolút szuverenitása

Azt a politikai helyzetet, amelyben *Thomas Hobbes* a Leviathánját megírta és kiadta, általában „polgárháborúnak” nevezik: A kálvinizmus és a puritanizmus által nyerte meg a demokratikus gondolatoknak az angol polgárságot és a dzsentri réteget. A másik oldalon a katolikus Stuartok megkísérelték, hogy olyan abszolutisztikusan uralkodjanak, mint XIV. Lajos Franciaországban. A parlament és a korona közötti összeütközés elkerülhetetlen lett. A „Leviathán” 1651-ben, két évvel I. Stuart Károly kivégzése után jelent meg és ezzel mégiscsak feleletet ad az államelméletre és a „monarchia-rajongók” politikai következményére. Hobbes mégiscsak másképpen gondolja. Gondolkozása szabad a rendi berendezkedésektől és a hagyományoktól és olyan felvilágosult, mint pl. kortársáé *René Descartes*-é. Ő az államát, mint emberi, művészeti produkciót konstruálja *more geometrico*. Ez egy állami gépezetnek a történelemtől szabad utópiája, amelyet egy szuverén akarat fog kormányozni és nem ad helyet a jogtörténet esetlegességeinek. A *Sir Edward Coke*-kal (1552-1632) való vitájában elutasítja a Canon Law-t és a Common-Law-bírókat a királyi szuverenitás aláásóivá teszi és ezzel felelőssé a polgárháborúért. Mondhatjuk tehát azt, hogy Hobbes filozófiája „a közvetlen reflex a konfeszionális polgárháborúra a csatornán innen és túl”, ahogyan *Jakob Taubes* gondolja? Ezt inkább felvilágosodott államutópiának tartom csupán csekély érdeklődéssel a hagyomány és a vallás iránt.

Hobbes annak elfogadásával kezdi, hogy az emberek természetes állapota „nyomorúságos”, tudniillik ez mindenki háborúja mindenki ellen. Az ember fő mozgatórugója, véleménye szerint a csillapíthatatlan és gyötrő éhség a hatalomért és újból a hatalomért, amely csak a halállal ér véget. Ezért az együttélés az embereknek nem élvezet, hanem szükség, amely sok gyötrődést okoz nekik mindaddig, amíg nincs fölérendelő hatalom, amely mindenkit féken tart” (98). A hatalomra törés mellett azonban megvan az embernek az önfenntartási ösztöne és a vágya biztos életre, tehát az a kívánsága, hogy „megmeneküljön a mindenki mindenki elleni háborújának a nyomorúságos állapotától” (131). Az emberek ezért egy összerződést kötnek, amelyben azt a szabadságukat, hogy maguk fölül határozzanak, egy szuverénre átruházzák, legyen az személy, vagy gyűlés: így áll elő az állam. Ha így az emberek egy személy körül egyesülnek, államot képeznek, melyet a latin *civitas*-nak mond. Ez a *Nagy Leviatán*-nak, vagy in-

kább (hogy tiszteletteljesebben szóljunk) a *halandó istennek* a születése, akinek egyedül köszönjük az örök Isten alatt a védelmet és a békét. A minden egyes ember által elismert tekintélye és a ráruházott hatalom által ugyanis abban a helyzetben van, hogy minden polgárt békeszeregre és a külső ellenséggel szemben kölcsönös segítségre kényszerítsen. Ő teszi ki az állam lényegét, akit olyan személynek lehet meghatározni, akinek a cselekedeteit egy nagy tömeg mindenkinek mindenkivel való szerződése által a magáénak ismer el, azért, hogy ezt az egységes hatalmat belátása szerint mindenkinek a békéjére és védelmére használja fel” (137). Mivel ez az állami szuverenitás az emberek összerződéséből támad, ezért Hobbes ezt intézményes államnak nevezi. Mindazonáltal a sok ember politikai egysége nem ebben az összerződésben van, hanem ennek a képviselőjében: „In persona una vera omnium unio”. Így támad a sok egyes emberből a nagy Makrantropos, a *Leviatán*. A Szuverén birtokában van minden hatalom, a világi és a lelki. Ő a feje az egésznek, az alattvalók pedig, akik a szabadságukat a biztonságukért neki átadták, az ő teste. A hatalom megosztása az egységet veszélyeztetné, az ellenállási jog a biztonságot megszüntetné. Hobbes is a szövetség és a szerződés kategóriáiban gondolkodik. Egy presbiteriánus házban nőtt fel. De számára nem létezik a népnek az a szövetsége, amely az uralmi szerződést korlátozza, hanem csak az emberek uralmi szerződése van az ellenséges természettel szemben, hogy véget érjen a mindenki harca mindenki ellen.

A reprezentáns szuverenitása olyan abszolút, amennyire neki az emberek ezt megadhatják: *Auctoritas non veritas facit legem* (26. fejezet). Akarata maga a törvény, ő azonban a törvény felett áll. Ő a világi és szellemi hatalom hordozója, tehát Ő a jog és az igazság felett, ezért a csoda és a hitvallás felett is. Ő határozza meg az ország politikai vallását, csak a polgár belső hite érintetlen attól olyan mértékben, ahogyan a gondolatok szabadok. Politikailag azonban maga a Szuverén, mitikus béke-hérosszá, *Leviatánná* lesz és ariánus módon, mint „halandó istent” kell tisztelni a mennyei „halhatatlan Isten” védelme alatt.

Carl Schmitt és Jacob Taubes joggal utalt a *Leviatán* címkép mély értelmű emblémájára: Hatalmas, nagy embert látunk, aki sok kis emberből tevődik össze, jobb kezében kard, bal kezében püspöki pásztorbot, mindkét keze egy békés város fölé van utólag kiterjesztve. A kard alatt egy vár, egy ágyú, lándzsák és végül egy csata látható; a püspöki pásztorbot alatt egy Isten-háza, püspöki süveg, egyházi átkok, végül egy zsinat. A mottó a Jób 41,33-ból származik: „Nincs a földön hozzá hasonló hatalom”. Mit akart Thomas Hobbes ezzel a képpel a „nagy Leviatánról” mondani? Érthetően Hans Barionnak igaza lesz, ha a középkori teokratikus két kard elméletre mutat. Mint ahogyan a világi hatalmat a „*Dictatus Papae*” szerint a pápa adományozza, úgy Hobbes szerint a politikailag szuverénnek mindkét hatalom az egyik kezében van, mert a „hatalmas nagy embernek”, aki a védelemről és a békéről gondoskodik, korona van a fején. Ez VIII. Henrik képeire emlékeztet, két karddal a kezeiben. Jacob Taubes joggal következteti ebből, hogy politikai elméletének a sajátos célja a teokrácia. Ezt erősíti meg az alcím is: „*Matter, Forme and Power of a Common Wealth, ecclesiastical and civil*”. Hobbes-nál mégis nem határmeghúzásról van szó a

lelki és a világi hatalom között, mint ahogyan Taubes gondolja, hanem ellenkezőleg, ennek az elválaszthatatlan egységről. A *Leviatán* legyen a békeesség fejedelme a földön. Ezért ismétli Hobbes negyvenszer, hogy a birodalmában a hitvallás így hangzik: „Jézus a Krisztus.” Véleményem szerint ez csak akkor érthető, ha a Hobbes-i államutópiát kiliasztikusan értjük: Krisztus földi ezeréves országában a lelki és a politikai hatalom, az állam és az egyház egybe esik (Jel 20,19). Csak ez a keresztény állam lesz halandó istenné a földön, vagy megjelenő istenséggé (Hegel). De miért nevezi Hobbes ezt a politikai békeországot „Leviatán”-nak?

Ezzel érkezünk Thomas Hobbes politikai nézeteinek teológiai értelmezéséhez.

1. A „mindenki harcát mindenki ellen” nevezhetjük-e az emberek természetes állapotának? Teológiailag ez a *status corruptionis* és nem a *status naturalis*. Aki azt állítja, hogy az ember természeténél fogva gonosz, a Teremtőt gyalázza. Hobbes a „mindenkinek a mindenki ellen” való harcával a valóságban az apokaliptikus világvégére gondol, a világ végidőbeli anarchiájára és a káoszba süllyedésére, mint a teremtés előtt. Ezért látja a *Leviatán* békeországában azt a hatalmat, hogy a világnak ezt a végét feltartóztatja az apokaliptikus katechónt. Félelmetes azonban az a kép, amit Hobbes a természet-ről felvet. Úgy tűnik neki, hogy ellenséges az emberrel szemben, mert őt abba a „nyomorúságos állapotba szorította le” (101). A természet állapota kegyetlen háború, csak a polgári civil állapot a békeesség kegyelmi állapota. Ezeknek az elképzeléseknek véleményem szerint a természettel kapcsolatos zavart viszonyulás az alapja. Az emberek mesterséges produktuma a *Leviatán*-állam, következésképpen egy nem természetes, inkább természet-romboló képződmény. Hogy az ember „veszélyes lény” (C. Schmitt) és csak a hatalmi akarata és a biztonság szükségességének a hajtó mechanikája szerint reagál, csak az európai új kor természettől elidegenedett emberére illik – ha egyáltalában – és ez éppen olyan ateista, mint amilyen embertelen kép.

2. Az, hogy a politikai akarat alakítása az individuális önmeghatározás jogának egy olyan szuverénre való átruházása által történjék, aki a saját jótetszése szerint kormányoz, éppen annyira fikatív, mint produktivitás ellenes. Hobbes maga tette fel a kérdést: „Hol és mikor ismerték el a szuverén akaratot az alárendeltek?”, és nem válaszol rá. Államtanát nem is a polgárok számára írta, hanem a Szuverénnek, hogy az erőszakos hatalmát megvilágítsa és megmutassa neki, hogy miképpen igazhatja le és tarthatja alá az embereket „a mindenki harca mindenki ellen” rémképével és a haláltól való félelmükkel. Az összerződés, amelyből Hobbes kiindul, nem más, mint alávetési szerződés a túlélés céljából. Mégis nehezen képzelhető el, hogy a farkastermészetű emberek a szabadságuk átruházása és egy szuverén ember által való meghódításuk révén a békeesség országát megteremthetnék. Megszelídíti-e a *Leviatán* az emberek farkas-természetét, vagy ő maga lesz a szuper farkas? Miért kellene a csillapíthatatlan hatalmi akarata politikai síkon a biztonság kívánalmának engednie, ahelyett, hogy nagyhatalommá fokozódna? A zsarnok valóban előnyben részesíti az anarchiát, ha a zsarnok maga mégiscsak az anarchia különös kellemtelen formáját ábrázolja ki?

3. Talán Hobbes maga látta ezt a kétértelműséget és ezért választotta a *Leviatán* képét. Még egyszer visszatérünk erre a mítikus képre. A *Leviatán*, mint a békeesség fejedelme Krisztus-alak, és mint az isteni ember, az emberré lett Isten képmása, vagy pedig ez az antikrisztus, a „vadállat a mélységből”, „e világ fejedelme”? Hobbes ugyan a maga korában a jó *Leviatán*-ját a gonosz *Behemóttal*, azaz az angol parlamenttel állítja szembe, de a bibliai mitológiában nem tud teljesen eligazodni. Bár csakugyan a Jób 41,44-et idézi, de bizonyosan ismert az Ézsaiás 27,1-et is, ahol a *Leviatánt* a kígyó és a sárkány mellett istenellenes kaotikus állatként említik, akit az Úr a maga idejében meglátogat és megfojt. Ismernie kellett korra apokaliptikájából a *Leviatán* bibliai továbbképződését e megzavarodott világ sárkányává, ördögévé, sátánjává, istenév és fejedelmévé. A tengerből feljövő apokaliptikus sárkányról is, amely a Domitianus alatti római birodalom, ez hangzik a Jel 13,4-ben: „...Kicsoda hasonló e fenevadhoz? Kicsoda viaskodik övele?” Jacob Taubes „Carl Schmitt és a követői” gyűjteményes kötetét a *Leviatán* képpel ékesítette és e kaján címet adta neki: „E világ fejedelme”. A világ fejedelmének a János evangéliumában a sátánt nevezték, amelynek a hatalmát először Krisztus törte meg, úgyhogy semmi joga és hatalma nincs (Jn 12,31; 14,30; 16,11). Pál e világ istenének nevezi (2Kor 4,4). Vélhetően Hobbes az „e világ fejedelméből” és „e világ istenéből” csinálta a „halandó istent”. Az apokaliptikus képvilágban, Angliában a 17. században a *Leviatán* nem béke-alak, hanem a káosz-hatalom, amely a káoszt terjeszti és az ellentéte a hitvallásnak: „Jézus a Krisztus”. Hogy a *Leviatánt* leleplezzük, arra utalhatunk, hogy az anarchia elleni diktatúra maga is anarchikus lesz. A diktatúra felülről való anarchia. A szervezett bűnözés jöllehet az individuális bűnözés vége, de nem általában a bűnözésé. A szervezett hatalomra törés jöllehet a vége a „mindenki harcának mindenki ellen”, de nem a hatalomra törés vége. Hobbes *Leviatánja* a szervezett békétlenség víziójaként is olvasható. Hobbes-t ilyen gyanúval kell olvasni, mert a világi és lelki hatalomnak egyetlen Szuverén kezébe egyesítése, legyen az a pápáé, vagy a császáré, Luther óta az antikrisztus jelének számít.

4. Luther Márton a veszélyes 1539. évben a császárral szembeni ellenállás jogáról egy kördisputációt küldött szét; ha a császárnak az evangéliumi tartományfejedelmekkel szembeni háború által a pápa szolgálatában az evangéliumi hitet ki kellene irtania, akkor Luther értelmezésében nemcsak egy bitorló vagy hivatalával visszaélő uralkodó lép föl, hanem az apokaliptikus nagy zsarnok. Ez a *szörnyeteg* az, aki Isten ellen kél fel, és az antikrisztus, a 2Thess 2,3-ból. Ő a *tyrannus universalis*. Nála érvényes az irányelv; „az uralkodói erőszak jogos”. Nem ismeri el sem a természetjogot, sem a szerződést, hanem csak a maga által felállított törvényt. Nincs jogos státusza, hanem az anomos, a „törvénytaposó” a 2Thessz 2,8-ból. Erről a végidőbeli zsarnokról mondja Luther: „Hoc monstrum lupus est” és állatszimbólummal nem *Leviatánnak*, vagy tengeri szörnynek írja le, hanem „Werwolf”-nak, azaz emberi lélek, farkas testtel. Miről ismerjük fel ezt? Arról, hogy mindkét ország a világi és a lelki fölé emelkedik és Isten minden rendjét feldúlja. Ez ellen az apokaliptikus szörny ellen mindenkinek harcolnia kell, uralkodónak és alattvalónak, gazdagnak és szegénynek. „E szörnyvel

szemben minden körülmény között aktív ellenállást kell tanúsítania mindennek és mindenkinek... Ha ennek a szörnynek az üldözői közül bírakat vagy parasztokat is megölnék abban a nagy csatában, mégsem következ el velük szemben semmiképpen sem igazságtalanságot”, mondja Luther a 65. tételben „Azzal az úrral szemben, aki a világ-zsarnoknak támogatást nyújt, a népnek joga és kötelessége a forradalom. Ez felkelés az örök üdvösség érdekében, nem államellenes forradalom, politikai célokért... Amíg a veszély el nem múlik, egyedül a természetjog kormányoz...”, Deficiente magistratu plebs est magistratus”, – fejtegeti a lutheránus jogász *Johannes Hecke*l jól ezt a helyzetet szövetségteológiailag. Luther ezt a szörnyet nem „halandó Istennek”, hanem *deus infernalis*-nak nevezi. Mégsem az apokaliptikus képek és az ellenállásra felhívás itt a döntő, hanem a lelki és világi hatalom különválása vagy egysége.

Covenant és Leviatán összehasonlításban

Most össze fogjuk hasonlítani az új kor kezdetén a két teológia fő tételeit, nem azért, hogy a kettő kiegyenlítéséhez hozzájáruljunk, hanem, hogy a jellemző sajátosságokat egymással való szembeállítás által megmagyarázzuk.

A Leviatán-elképzelés az államról negatív antropológiát előfeltételez, hogy a hatalom, a tekintély és a szuverenitás pozitív teológiáját igazolja. Az ember természeténél fogva gonosz és kaotikus, ezért erős államra van szüksége védelmi más emberektől és önmagától. E negatív antropológia támogatására szokásosan az Augustinusnál található eredendő bűn tanát alkalmazzák.

Az államról szóló covenant-elképzelés ezzel szemben pozitív antropológiát előfeltételez, hogy törvényesítse a hatalom és a demokratikus intézmények kritikai teológiáját a hatalom ellenőrzésére. „Minden ember szabadnak és egyenlőnek teremtett és a Teremtője elidegeníthetetlen jogokkal ruházta fel”, ahogyan ezt az amerikai alkotmány magyarázza. E kritikus államtanra nézve szokásosan a politikai démon-tant hozták elő, amely szerint (a nem ellenőrzött) hatalom önmagában gonosz (*Jakob Burckhardt*).

Az államhatalomnak a megalapozása a negatív antropológiából alapjában anarchikus, mert azt állítja, hogy sem a paradicsomban, sem Isten országában nincs állam, az állam ennél fogva a bűn jelensége.

Az államhatalomnak a szabad polgárok szövetségéből való megalapozása a közösségben emberek által alkotott berendezkedést lát, és a „mennyei polgárság” előlegét az Isten országában. Bár a jelenlegi állam a politikai démonia és az emberi bűn által eltorzult, de mint olyan, hozzátartozik az emberek lényéhez és nemcsak az elidegenedéséhez.

Carl Schmitt csodálkozása és a Leviatán elpogányosodása

Carl Schmitt, aki 1922-ben a „politikai teológia” fogalmát a politikai szuverenitás tana érdekében bevezette, amelyet az antik fogalom végzetes beszűkítéséként mutat be, a „Malmesbury filozófiája” iránt való csodálatból sohasem csinált titkot, és élete idején a „Leviatánnal” foglalkozott. Ebben a keretben csak két gondolatot veszünk elő könyvéből: „a Leviatán Thomas Hobbes ál-

lamtanában.” Egy politikai szimbólum értelme és kudarca, 1938, mert a keresztyén hit és ezzel a keresztyén teológia szívét érintik. A lelki és politikai hatalom megkülönböztetéséről van szó egyfelől, és a privat szabadságáról a hitnek másfelől. Az első: A vallás és a politika megkülönböztetése Schmitt szerint „zsidó-keresztyén”. A második: A magán-vallásszabadság fenntartása Hobbes-nál az állam „Zsidó” aláaknázásához és az „életerős Leviatán” levágásához vezetett. Engem itt nem érdekel az antiszemitizmus, hanem a totális állam fenyegetése, amelyet Carl Schmitt joggal a zsidóknál és a keresztyéneknél vett észre.

Hivatkozással a zsidó tárgyaló partnerére a harmincas évek kezdetén – *Leo Strauss*ra – Schmitt azt állítja, hogy Hobbes a két hatalom egysége kérdésében „a tipikus zsidó-keresztyén tanokkal” szemben áll „és konkrétan pogánykeresztyénként... érvel”. Hobbes a zsidókat úgy tekintette, „mint a vallás és a politika lázító és az államot romboló megkülönböztetésének a tulajdonképpeni okozói”, vélte Strauss. Schmitt korrigál: „a zsidó-keresztyéneket”. Mert eredetileg a két hatalom megkülönböztetése a pogányoknak idegen volt, mert „számukra a vallás a politika része volt.” A politika és a vallás eredeti és természetes pogány egységének visszaállítása a Hobbes politikai elméletének a tulajdonképpeni értelme, állítja Leo Strauss. „Ez igaz”, mondja Schmitt, és hozzáteszi, hogy az a kérdés, hogy vajon (a Leviatán mítosz), mint politikai és mitikus kép a természetes egység zsidó-keresztyén rombolásával szembeni harcban megállja-e a helyét, vagy nem, és vajon egy ilyen harcnak a keménységéhez és gonoszságához felnőtt-e. Az írás összefüggéséből adódik, hogy Schmitt a „zsidó-keresztyénnel” zsidó keresztyénekre gondol a civitas christianában, nem az ösgyülekezetre Jeruzsálemben, továbbá a zsidó gondolatoknak a keresztyén területen való hatására. Az egyházi és politikai hatalomnak az investitúraharcban kivívott megkülönböztetését a két birodalom közötti lutheri különbségtételét és nem utolsó sorban az egyház szabadságát a különválasztott jogállamban úgy tekinti, mint a mindent uráló állam eredeti, természetes és így életerős egységének zsidó bomlasztását. Hogy ez mennyiben „eredeti” és „természetes” és „életerős”, persze ezt nem árulja el.

Ez azonban véleményem szerint éppen fordítva azt jelenti, hogy az egyháznak az államtól való szabadsága és az egyház önmegvalósulása a politikai vallással vagy az állam ideológiájával szemben a legjobb garanciák a totális állam ellenében, mert nem engedik, hogy az emberi államból monstruózus *Leviatán* legyen. Ez azonban nemcsak „zsidó” örökség a keresztyén hitben, amely elzárkózik az ilyen változással szemben a vallásos politikában vagy a politikai vallásban – vagy akár egy „keresztyén államban” –. Ez emlékeztet a római Leviatán nevében megfeszített Krisztusra. A keresztyénség nem politikai vallásként keletkezett, hanem a Megfeszített szabad követéséből. A keresztyénség nem népvallásként, hanem független gyülekezetként állt elő. Végül is mindig a Krisztus keresztyénje az, amely az egyház, a vallás és a politika egysége között áll, és ezt az egységet szétrombolja. Joggal magyarázta Erik Peterson a Schmitt Leviatánjához: Aki a „politikai egység zsidókeresztyén felosztásáról” lemond, az megszűnik „keresztyénné lenni” és a „pogányság mellett döntött”.

Schmitt sajnálkozására Hobbes a vallásnak és a politikának egyébként oly zárt és ellenállhatatlan egységében hézagot hagyott, amely a *Leviatánnak* később sorsává lett: ez pedig külső hitvallás és a belső hit közötti különbségtétel, a nyílt vallásgyakorlatban való állami lojalitás és a hitnek a magánéletben való szabadsága közti különbségtétel. Ebben a különbségtételben, illetve ebben az „individualista tartózkodásban” látja Schmitt a kiinduló pontot az egyén szabadságjogaihoz a jövőendő liberális alkotmányrendszerekben. Spinózában kezdve Moses Mendelssohnon át Julius Friedrich Stahlig a zsidók ezt a hézagot kihasználták, hogy a *Leviatán*t belülről „lélektelenítsék”, mert a belsőt most csak a külső határozza meg és az individuális gondolatszabadság formát adó alaptétel lesz: „Egy kis, átváltó gondolati mozgás a zsidó egzisztencia felől és a legegyszerűbb következetesség néhány éven belül fordulatot vitt végbe a *Leviatán* sorsában.” A *Leviatán* logikus következménye volt önmagában a „teljes, oszthatatlan állami abszolútizmus”, a belső szféra felett is: cuius regio – eius religio, amelyben Schmitt a „reformáció beteljesedését” látta. Hobbes azonban tudatosan, vagy nem, a *Leviatán*jába az Achilles-sarkot beépítette. A belülről kiszorított hitből nő ki csendben az ellenerő, „mert abban a pillanatban, amelyben a belső és külső elválasztását elismerik, a belső feljebbvalósága a külső felett és ezzel a magánnak a felsőbbrendűsége a köz felett lényegében már elintézett dolog. A *Leviatán* hatalma csak külső lesz és ezzel tartalmatlan és üres és emberen aluli dolog. Így lett a belső és külső között különbségtétel a „halandó isten” számára halálos betegség. Az államtól vallás- és lelkiismereti szabadságot kívánni, a szuverenitásának az aláaknázása és megüresítése. *Moses Mendelssohn*nál felfedezi Schmitt az „idegen népnek az ilyen megbénítását a saját zsidó népe emancipációjának a céljából”. Sőt *J. F. Stahl*nak éppen az állam lényegét, a királyság, a nemesség és az evangélikus egyház belső magját „ideológiailag összezavarta és lelkileg megbénította”. Carl Schmitt itt helyesen látott, de véleményem szerint hibásan ítélte: a keresztyén és zsidó egzisztencia hangoztatása a modern államban ezt szekularizálta, semlegesítette és liberális jogállammá tette. A *Leviatán* által való újra mitologizálása nem sikerült. Hobbes okosan a halandóságot beépítette a maga politikai istenébe, nem azért, mert nem elég konzekvensen gondolkozott, hanem mert „zsidókeresztyén” módon hitt. Spinoza, Mendelssohn és Stahl és más emancipált zsidók, akiket Schmitt említ, Schmitt szerint akkor a liberális demokrácia kultúráját a *Leviatánnal* szemben megmentették.

A szocialista *Leviatán* sem tudta sohasem uralni nyilvánvalóan a belső szférát és a magánéletet és így azután lélektelenül elpusztult. Elgondolható azonban, hogy állami médiák ellenőrzésén át a lélek magán, belső világa felett is hazugságok és mesék által oly igen uralkodnak, hogy sem a gondolatok, sem a hit szabadsága többé nem marad meg, ahogyan ezt *Noam Chomsky* az USA-ban az öbölháború után analizálta és ezáltal a demokráciát lerombolta. Hogyan kell az „individuális fenntartása révén” minden dolog politikai elpiacosodásával szemben védekezni? Talán jön egy új *Leviatán* hozzánk, amellyel szemben a Stasi-tengeriszőny primitív monstrum volt.

Új politikai teológia keletkezett Németországban a háború után Auschwitz-nak a csak lassan észrevett sokkhatása alatt. Akik a háború után jöttünk a teológiára, fájdalmasan tudatossá lett nekünk, hogy a zsidókon véghezvitt holocaust árnyékában kell éltünk. „Auschwitz után” számunkra a teológia konkrét helyévé lett. E történelmi bűn hosszú árnyékká lett a mi *locus theologicus*-unkhoz. Az „Auschwitz” névvel nemcsak a népünk morális és politikai válságát kötöttük össze, hanem a keresztyén hit válságát is. Miért adódott oly kevés ellenállás a nemzeti szocialista *Leviatánnal* szemben a keresztyénségben? Persze a személyes bátorságban nem volt hiány, a protestáns és katolikus hagyományokban olyan magatartásmintát találtunk, amely nyilvánvalóan kudarchoz vezetett abban az időben:

1. Az a polgári gondolkozás, hogy a „vallás magánügy” és a politikával nincs tennivalója, nem hagyta azt a *Leviatán*t lélektelenül megüresíteni és összeroppantani, ahogyan Carl Schmitt gondolta, hanem ellenkezőleg: a „belső emigráció” következtében létrejöttek a külső gonoszítottak és nem adódott az ellenállásra kapcsoló pont. A jelenlegi teológia privatizálási tendenciája szolgáltatja az alapot *Johann Baptist Metz*nek arra, hogy politikailag kritikus és nyilvánosan felelős teológiát követeljen és fejlesszen ki: „A privatizálástól való megfosztás a politikai teológia első teológiai kritikai feladata.” Nem az a felvilágosult, aki magának privát gondolatokat csinál, hanem akinek szabadsága van arra, hogy miután eljutott a dolgok megértésére, abból nyilvánosan használhatóságot alakítson. Kantnak ez a szava érvényes a keresztyén hitre is: a hit szabadsága nem azt jelenti, hogy gondozhatom a személyes hitemet, hanem hogy ebből a hitből nyilvánosan használható csináljak és azt gyakoroljam.

2. A lelki és világi hatalom, a vallás és a politika elválasztása a német *Leviatán* éveiben valósággal egyházi ellenálláshoz vezetett, amikor az egyházakat a hatalomba kellett tagolni. Azonban megszületett az egyházak ellenállása az egyház szabadságáért, nem az emberek szabadságáért. Ezen elválasztás révén a vallás és a lelkiismeret az egyházra korlátozódott és a lelkiismeretlen hatalmi politikának kiszolgáltatta a többi életterületeket. Az új politikai teológia előfeltételezi a hit nyilvános megvallását és előfeltételezi a szabadságot Krisztus követésére nemcsak magán, és nemcsak egyházon belüli követésre, de politikailag is. Nem akarja az egyházat „politikaivá tenni”, ahogyan a kritikusai állítják, hanem az egyház és a keresztyének politikai egzisztenciáját keresztyénné tenni, mégpedig Krisztus követésének ama mértéke szerint, amely a Hegyi Beszédben előtűnik van: az erőszakmentességnek a kultúráját. A politika minden keresztyén teológiának a további kontextusa. Ennek a teológiának kritikusnak kell lennie a politikai vallásra és a vallásos politikára nézve és erősítőnek a keresztyének konkrét odaadására „az igazság, a béke és a teremtettség megőrzése érdekében”. A belső és a külső, a privát és politikai, valamint a lelki és világi hatalom megkülönböztetése nem elégséges, hogy a *Leviatán*t megfékezzék. Az útnak – ezt is helyesen látta Carl Schmitt, de tévesen ítélte meg –, belülről kell kifelé és a hittől a politikai gyakorlathoz vezetnie.

Mi különbözteti meg az új politikai teológiát a régi-től? A szubjektum! Carl Schmitt számára a politikai teológia a szuverenitás tanára korlátozódott. Ő a szuverenitás alanyaiul csak az államokat, a forradalmi és az ellenforradalmi mozgalmakat látta. Politikai teológiájának a célja a vallás besorolása volt a politikába. Az új politikai teológia számára a szubjektum a keresztyén egzisztenciának az általános polgári egzisztenciától való különbözőségében és az egyháznak az államtól és a társadalomtól való különbözőségében van. Az új politikai teológia célja azért a politikai és polgári vallás varázsától való megszabadítása, és az állami ideológiák kritikájának, az egységnek a szabadság rovására való megteremtése. Ezzel a keresztyénségnek a politikai hatótörténetébe áll bele: az államnak szakrális voltától való megszabadítása, a politikai rendeknek a relatív tétele, és a politikai döntések demokratizálása. A keresztyénség a politikai erőszakot igazolásra szorulóvá tette. A hatalom ártatlanságát, amelyre Nietzsche esküdt, nem hagyja meg.

Végül a bevezető kérdésre térek vissza: hogyan jutunk a szabadság pluralizmusára káosz nélkül, és a békeesség egységére diktatúra nélkül?

Thomas Hobbes a *Leviatán* egységét a reprezentáció által alkotta meg: „Unity lies in the representer not the represented.” Carl Schmitt és Erik Peterson követték őt. *Duplessis Mornay* és *Johann Althusius* a társadalom egységét a szövetségben látta. „A korona az alkotmányon van, nem egy embernek a fején” – mondta John Milton. Reprezentatív intézmények tehermentesítik a reprezentáltakat. Az én politikai reprezentálóim döntenek számomra és te-

hermentesítenek ezáltal engem a saját felelősségem alól. Az ilyen képviselő normális eljárás az emberek együttélésének minden formájában. De az ilyen kikerülhetetlen képviselővel és reprezentációval mindig adott az elidegenedés veszélye. A politikai elidegenedések mindig akkor állnak elő, ha a képviselők a fejére nőnek azoknak, akiket képviselniük kell és a nép meghajlik a kormánya előtt. A következmények megmutatkoznak a körülötte elharapódzó politikai apátiában, a polgárok „politikai undorában” és egy „politikai osztály” elkülönülésében a nép életétől. Mivel a képviselők az ellenőrzéstől alól kikerülnek, a polgárok passzivitásba esnek vissza, amely a részükről hatalmi visszaélést enged meg. Ez nemcsak politikai elidegenedés, hanem a mindenkori politikai bálványszolgálat kezdete. A korábbi demokraták és föderalisták jól látták az összefüggést a képviselői elidegenedés és a politikai bálványszolgálat között. „A demokráciának nincsenek emlékművei. Nem nyomat érmeiket. Nem hordja egy ember fejét a pénzerméin. Az igazi lényege a képrombolás”, – mondta *John Quincy Adams*, az USA harmadik elnöke. A csak reprezentatív demokrácia nem elégíti ki ezt az igényt. Ez szükségszerű, de közvetlen demokrácia formái által ki kell egészülnie. A társadalmi élet szövetségesség tétele és a politikai élet föderalizálása – társadalmi szerződés, nemzedékek szerződése és a természetes szerződés – káosz nélküli pluralizmushoz és diktatúra nélküli békehez vezethetnek.

Jürgen Moltmann

(Fordította: Ablonczy László és dr. Szathmáry Sándor)

EMLÉKEZZETEK MEG...

85 éve halt meg Böhm Károly

Jelenkori protestáns filozófiai életünk nagy hálával emlékezik a 150 éve született első, magyar, rendszertanú filozófusra, Böhm Károlyra. Miközben az egyházakban, a rendszerváltozást követően, eléggé összetett lelki és szervezeti folyamatok indultak meg, úgy tűnik, hogy a teológia (és művelőinek) filozófiai önértelmezése, de egyáltalán a filozófiához való viszonya tisztázatlan.

Pedig a közelmúlt nagy református nevei (Ravasz László, Makkai Sándor, Tavaszy Sándor, Vasady Béla és még hosszasan sorolhatnám), fényesen bizonyítják, hogy református tudatunkhoz nagyon is közel áll a filozófiai művelése. Úgy érzem, nagy adósságunk van a filozófiával szemben. Ebből az adósságból egy kis törlesztés a Böhm Károlyra való megemlékezésünk.

1. Élete

Böhm Károly Gusztáv 1846. szeptember 17-én Besztercebányán született, mint a Böhm család hatodik, utolsó gyermeke. A kisgyermek születésekor az orvosok

egy napot jósoltak számára e földi életből. Édesapja már meg is rendelte a temetést és a házban érthető módon nagy volt a szomorúság. A gyermek megmenekült, s három éves koráig semmi nem zavarta gyermeki nyugalomát. Életében korán beköszöntött a tragédia. Édesanyja, a szelíd és mélységesen hívő Zsufay Anna rövid szenvedés után itt hagyta családját, köztük az akkor három éves kis Károlyt. A család irányítását a köztisztviselőként álló édesapja, a kovácmester Böhm Gottlieb vállalta magára. A szülői házban az evangélikus pietizmust szívták magukba a gyermekek. Az otthon kiegyensúlyozott lelki életéből a pozsonyi gimnáziumi évek jelentettek nagyobb lelki-szellemi változást.

Az ötödik osztályt már itt kezdte. Pozsonyban tartózkodott 16 éves korában, amikor szeretett édesapját is elvesztette. A korai árvaság nyilván nagy hatással volt önállóságára és arra a haláláig tartó tulajdonságára, hogy igazához makacsul ragaszkodott.

A kiváló szellemi képességű gyermek legkedvesebb tantárgya a görög nyelv volt, ami által sikerült az összes

elérhető görög klasszikus művet elolvasnia, és a német nyelven hozzáférhető kommentárok által olvasmányait a megértés tekintetében elmélyítenie. Sajnos azonban édesapja halála, s a korabeli iskolai állapotok mély sebeket véstek a fiatal ember lelkébe. Ezeknek a sebeknek az elmergesedése lett az oka annak, hogy vallásos hitében megrendült. A bölcséleti kérdések tanulmányozása azonban továbbra is foglalkoztatták a serdülő ifjút. Lessing munkáit és levelezését olvassgatta. Miután a szülői házban a Besztercebányára települt szász családok anyanyelve a német volt, magától értetődő, hogy a kis Böhm anyanyelvének a németet tartotta. Otthon, az iskolában és abban a társaságban, ahol ő megfordult, németül beszéltek. Azért magáról sohasem állította, hogy német, hanem azt, hogy „magyar-szász”, mert édesapja szász, édesanyja magyar volt. A magyarságot azonban annyira szerette, hogy elhagyta a szász meghatározást. Versírással is foglalkozott, előbb németül, később magyarul írt.

A tudomány és a hit tételes tanításainak látszólagos ellentmondásait az ifjú Böhm a filozófiában látta megoldhatónak. Ahhoz azonban, hogy ez az álma megvalósulhasson, a kor szokásainak kellett eleget tennie. Ez pedig azt jelentette, hogy aki valamilyen tanári, illetve tudományos pályára készült, előtte teológiai stúdiumot kellett végeznie, majd tanulmányait külföldi egyetemen folytatnia, s csak ezek után pályázhatott valamely gimnázium tanári állására. Így került hát a fiatal töprengő a pozsonyi teológiai intézetbe. Kora ifjúságától fogva „Naplót” vezetett. Az 1865. szeptember 14-i bejegyzés meggyőzően mutatja valódi terveit: „Tehát teológus vagyok. Óh, milyen szívesen szentelném magam kizárólag a filozófiának. Úgy érzem, hogy belőlem csak filozófus lehet. A szellemi elmélkedés az én táplálékom.”¹

A pozsonyi teológián a különböző szélsőségek között (materializmus, ortodoxia, pietizmus, szkepticizmus) vergődve valamiféle – soha nem tisztázott – panteizmusról állapodott meg.

A XIX. század második felének teológiai színvonalához egy érdekes adalék az, hogy Böhm egy Herbart-hívő tanárnak az útmutatása alapján Herbartot kívánta tanulmányozni. Ennek hatására megírta az „Öntudat és önismeret” című tanulmányát. „...De hát nem akadt hozzáértő bírálója, sőt az egész körben nem értette meg senki terminológiáját, ami nagyon rosszul esett Böhmnek.”²

A pozsonyi teológia elvégzése után Németországba, Göttingenbe és Tübingenbe utazott. Itt filozófiai tanulmányai még tovább rombolták dogmatikus hitét, illetve ami még abból megmaradt. Az 1867-70-es évek zárásaként eljutott Berlinbe is, ahol némi esztétikai tanulmányt folytatott. Pozsonyba 1870-ben érvényes tanári meghívóval érkezett vissza. Ebben az évben tört ki a porosz-francia háború. A 24 éves ifjú megdöbbenve látja az „irracionalis ösztönöknek az észen aratot diadalát.” Mindezt Strassburg porosz ostroma alkalmából így fogalmazta meg: „Én barátja vagyok a szabad népnek, és nem a monarcha despotizmusa alatt görnyedő rabnak, a művelt népnek és nem a filiszternek, annak a népnek vagyok a barátja, mely a civilizáció élén haladott mindig, akkor is, mikor tetterő kellett; s nem annak, mely könyvet írt a szabadságról és farkcsóválva hajlik meg a zsarnok botja alatt.”³

A pozsonyi líceumban tehát a 24 éves ifjú a filozófia tanára lett. A kisváros a maga szűk, szellemi életével nem tudta kielégíteni Böhm Károly igényeit. Ezért volt öröm és megtiszteltetés a Budapesti Evangélikus Főgimnázium meghívása, amit készséggel elfogadott. A fővárosba 1873 őszén költözött. Itt már valóban megtalálta azt a szellemi életet és légkört, ahol nyugodtan lehet alkotni. „A komoly, sőt sokszor komor tanár, nagy hatással volt növendékeire akik már a középiskola padjain is megéreztek benne a szellem nagyságát, mely tiszteletet kelt még abban is, aki nem érti át világosan a mibenlétét.”⁴

Böhm 1875 nyarán megházasodott. Felesége Greguss Lujza lett, akivel sajnos csak 4 évet élhetett boldog házasságban. Felesége 1879 júniusában meghalt. A házasságból két kisgyermek született, akiket édesanyjuk halála után Böhm nővére, özv. Márkus Sándorné nevelt tovább. Kisebik fia, Ottó 1880 márciusában torokgyíkban halt meg. A tragédiák elől a munkába menekült. 1882-ben kevés, a filozófia iránt lelkesülő ismerősével adta ki a Magyar Philosophiai Szemle című folyóiratot. Emellett cikkei jelentek meg a „Philosophische Monatshefte” c. német lapban. Ebben az újságban az első cikk tőle a „Beitrag zur Theorie des Bewusstseins” címet kapta.

A Magyar Phil. Szemle kiadásánál Böhm – mint említettem – jelentős szerepet vállalt. Az első három évben megjelent 31 cikke, amelyek közül négy ismeretelméleti, kilenc lélektani témát jár körül. A többi etikai, szociológiai és esztétikai kérdéseket elemez. Sajnos a lap szerkesztésétől három évi termékeny munka után meg kellett válnia. Az ok: a kortársak intrikái. Szépen alakult viszont tanári karrierje. A budapesti Evangélikus Gimnázium igazgatói állását kínálták fel neki. Ezt az állást elfogadta. Közben ötévi özvegység után újra megnősült. Oscar Wilde írja: „ha egy asszony újra férjhez megy, azért teszi, mert az első férjét gyűlölte. Ha egy férfi újra nősül, azért teszi, mert az első feleségét imádta.”⁵

Kétségtelen, hogy ebben a mondásban sok igazság van. Nagyon valószínű, hogy első felesége iránti hűséges szerelme az, ami arra indította az akkor 39 éves férfit, hogy újra nősüljön. Ifjú feleségét, néjének leányát, Márkus Margitot 1885 januárjában vezette oltárhoz. A házasságból öt fiúgyermek született, akik közül azonban sajnos három időközben meghalt.

Szakmai tekintélyének elismerése volt a kolozsvári egyetemi tanári meghívás 1896-ban. Az akkor ötven éves filozófusnak itt teljesülhettek ifjú álmai, hogy ezután csak a filozófiának és a tanításnak élhessen. Ehhez Kolozsvár kitűnő partner volt. Ez a vidéki nagyváros azóta már annyiszor bebizonyította, hogy a kultúra európai szintű fészke tud lenni, ahol megbecsülik a szellemi alkotókat az Erdély lelkeségéhez méltó nagyvonalúsággal.

„Tisztelet és elismerés áradt feléje, eszméinek csírázását örömmel figyelhette tehetséges tanítványaiban, – rendszer napról-napra teljesebbé vált és vezető gondolatai a legkülönbözőbb problémákkal szemben szilárdan megállottak. – Kívánhatott-e filozófus nagyobb lelki kielégülést? Böhm maga is meg volt elégedve? „Nagy szerencsém volt ez a Kolozsvár! Új dicső életet kezdtem élni.”⁶

Időközben Böhm Károly a Magyar Tudományos Akadémiának is tagja lett! Méltó elégtétel volt ez a méltatlanul elszenvedett sérelmekre, amik az akkori filozófiai élet vezetői részéről korábban érték. A már hat-

van éves professzor egészségét és nagy ívű munkáit 1906-ban betegség törte meg. Ebből a betegségből azután már sosem sikerült teljesen felépülnie.

Böhm Károly 1911. május 18-án halt meg. Testét szülővárosába, Besztercebányára szállították. Itt temették el a magyar filozófiatudomány legnagyobb rendszerteremtőjét.

3. Munkássága

Böhm Károly termékeny író volt. Munkássága a filozófia széles skáláját öleli át. Foglalkozott vallásfilozófiai kérdésekkel, 21 évesen írta első komoly tanulmányát, amelynek címe: „Az ének fejtvénye.” (Sárospataki Füzetek). Mivel a címből nem derül ki világosan a téma, szerencsére segítségünkre szolgál a német nyelvű bevezető sor: „Problem de Ich.” Elég sokat foglalkozott a lelki élet kérdéseivel. A már korábban is említett herbarti hatásra megírta az „Öntudat és önismeret” című értekezését, amit a magyar önképző körnek is benyújtott, de a dolgozat visszhang nélkül maradt. Már korábban volt szó a német „Philosophische Monatshefte”-ben megjelent dolgozatról. Ez az „Adalékok a tudat elméletéhez” címet viseli. Ebben többek között röviden összefoglalja a legújabb fiziológiai kutatások eredményeit. Ennek lényege a következő: 1. Az agy egyik része sem lehet kizárólagos székelye a tudatnak. 2. A nagyagyvelő féltekéi az intelligencia fészkei. 3. A kisagyvelő a mozgások centruma. De ugyanígy a kor természettudományos színvonalán álló dolgozata, mely 1889-ben jelent meg, „A lélektan ismerelméleti alapjai” címmel. Ez két részből áll. Az első a test és lélek viszonyát, mint első alapproblémát tárgyalja, a második pedig „Az öntudat” kérdésével foglalkozott.

Rendkívül érdekes, de ma már jócskán túlhaladott nézeteket vall „Az asszony lélektaná”-ról szóló tanulmánya. Böhm a női lélek „elemzése” után a következő eredményre jut: Az asszony lelke – az öntudatot illetőleg – a középhelyet foglalja el a gyermek és a férfi lelke (pszichéje) között. Tetteinek legnagyobb része ösztönyszerűen megy végbe. Tetteinek indoka és célja továbbá a nemi ösztönben és a gyermek iránti szeretetben táruul fel. Ennek a célnak szolgál a nő fejlettebb emésztési és cselekvőbb mozgási rendszere, amely a realizmus irányába utasítja.⁷ Érthető, hogy a dolgozat nem talált osztatlan elismerésre a kor művelt és az emancipációért lelkesedő társadalmában. A filozófia történetét érinti, „A pozitív filozófia rendszere” című dolgozata. A tanulmány első részében August Comte-ról ír, a második részben a pozitívista filozófia rendszerét ismerteti behatóbban.

A már korábban említett vallásfilozófiai felfogását a következőkben lehetne összefoglalni. Tagadja az öntudatos Isten létét. Ilyet állítani csak a „tudományos” körön kívül lehet. Mégis, a természeti és történelmi jelenségek, a háttérben lévő Mindenható nélkül meg nem magyarázhatók. A miszticizmus az emberrel született, és mindig szüksége van egy Ismeretlen X-re. Ezen Ismeretlen X nélkül az ember maga sem lehetne, mert az benne is ott van. Elismeri, hogy a tudomány mind mostanáig nem tudta ezt az Ismeretlen X-et meghatározni.

Aki hallotta már Böhm Károly nevét, hallania kellett fő művéről is, amelynek címe: „Az ember és világa”. Gondolatai a nyolcvanas években értek meg annyira,

hogy „rendszerbe foglalásukra mert gondolni”.⁸ Az első három kötet még életében megjelent.

Az első kötet 1883-ban hagyta el a sajtót. Ennek címe a „Dialektika vagy Alapfilozófia”. A könyv alaphangját az előszóban adja meg, aminek jellegzetes és szép sorraiban a következő vallomást olvashatjuk: „Nekem a filozófia nem tan, legkevésbé kenyérkeresetem. Nekem a filozófia élet, egész lelkemet átható entuziazmus, olyan elem, mely nélkül élni nem tudnék.” Hitvallást tesz Kant filozófiája mellett. „Az álláspontot, melyet Kant tanának alapjául felismertem, mindvégig megtartottam, s egész művem nem egyéb, mint ez álláspont igazságának kimutatása az egyes problémák bonyodalmain keresztül.

Böhmöt Kant tanulmányozása juttatta arra a megállapításra, hogy a világunk, magunk alkotása (szubjektív idealizmus). De hát önkéntelenül is felmerül a kérdés: mi kényszeríti tudatunkat a világ megismerésére és megformálására?

Ezután felteszi a kérdést: meddig terjednek a filozófiai problémák, és mely határig lehetséges azok magyarázata? A magyarázat határait illetően Böhm kijelenti, hogy mihelyt a jelenségekben közvetlenül érthető alanyi elemekre jutottunk a magyarázatnak magának meg kell szünnie. A tudatnak lényege, hogy képeket alkosson. E tevékenysége nélkül nem létezne.

A világ szubjektív képzalkotásának módszere a következőkből áll: A kiindulópont a tények elemzése. Ebben a gondolatnak két fontos szerepe van. Az első: azok a kategóriák, amelyek az ismeret tárgyát, azt ami van, előállítják. Ezek „a létezési mechanizmus funkciói”. A második: a már megalkotott ismeret tárgyát megmagyarázzák és értelmezik. Ezek „a megismerő mechanizmus funkciói”. A könyv e két funkciónak megfelelően két részre oszlik. Az elsőben a létezési mechanizmus funkcióit tárgyalja, amelynek formái: A) októrvény, B) a tér, C) az idő.

A második rész az ismerő funkciót tárgyalja. Ide tartoznak: A) a cselekvés mint aa.) változás, és mint ab.) mozgás. B) a lényeg, ami formai és tartalmi részből áll. A Létező az, aminek meglétét nem tudom kétségbe vonni, mert elismerését rám kényszeríti. Böhm az érzéki szemlélet és az értelmes gondolkodás közös gyökereit keresi. A problémát a tudattalan és a tudatos összefüggésének kimutatásából véli megoldottnak. Ekkor születik meg rendszerének egyik legfontosabb és jellemző vonása: a kivetítés vagy projekció.

Mint láttuk, Böhmnél a főhangsúlyt a világnép formálásában az Én alkotó tevékenysége kapja. Bár lényeges kérdés az, hogy miképp tükröződik a világ a tudatban, a hangsúlyt mégis arra helyezi, hogy milyennek kell elgondolni a világot. Ilyenformán ki lehet jelteni, hogy számára minden valóság a gondolat egy formája. A második kötet 1892-ben jelent meg. Ezt a munkát tíz évi szüntelen töprengés előzte meg. Az előszóban elmondja, hogy az alapkonceptió annak részletes kifejtése, amit az első részben „Öntét”-nek fogalmazott meg. Ez a szó azt jelenti (lásd az első kötet tartalmát), hogy a valóság nem keletkezik, hanem van. Ezért a tudományos kérdés sohasem lehet az, hogy miképpen lehetséges tér, hanem az, hogy milyen alkatú, milyen tulajdonságú és célú az a tér, amit vizsgálunk. Ezt tehát nem mint tőlünk független valóságot vizsgálja, hanem abból az alapkérdésből, hogy milyennek mutatkozik számunkra a valóság. Ennél fogva könnyű

észrevenni a szubjektív (teljesen monista!) álláspontot második kötetében is. A cél az Ismeret megértése (Gnozisz) és a magyarázat megértése. Szándéka annak az „Öntétnek” megértése, amelyet embernek nevezünk. Nem metafizikai feltevésekből indul ki, hanem tényleges adatokból, amely szerint az ember öntudatos és öntudatlan funkciót végez és e funkciók az Énben egységben vannak. Az előbb említett monizmus tehát az emberi „Öntétre” nézve nem feltevés, hanem tagadhatatlan tény. Minden valóság „Öntét”, amely különböző módon mutatja meg magát. Mivel minden esemény az Időben játszódik le az előbbiekből következik, hogy az Idő is a mi szemléletünk formája. A könyv harmadik szakasza az Én funkcióit fejtegette. Kimutatta, hogy az Én nem eredmény, hanem forrás, nem üres kép, hanem valóság, melynek funkcióihoz nemcsak az ítélet és következtetés, vagyis a gondolkozás, hanem épp úgy az érzés és az akarás is tartoznak. „... Ha van különbség barom és ember között, akkor bizonyosan nincs egyebüttl, mint ama képességben, mellyel az ember ösztönei fölé emelkedik, s azok működését a szeretet céljai felé szabadon intézi... Lehetetlen továbbá, hogy az emberiség a szeretetet mindenkor olyan nagyra becsülte volna, hogy oly fennkölt elmék és karakterek, mint Buddha és Jézus, ebben találhatták volna életük legfőbb célját, hogy annyi száz meg száz millió e tanhoz szegődött volna, ha benne nem rejlenék az emberi szellem legmagasabb ideálja.” (Ember és világa II. kötet 338. old.) Csak a szeretet adhatja meg az egyénnek és az emberiségnek a szabadságot. „Az akarat csakis a szeretet által lesz szabaddá” (336. old.). Böhm erős meggyőződéssel vallja, hogy az egész emberiség végcélja a szeretet.

Újabb 13 év telt el, mikor „Az ember és világa” harmadik kötete kikerült a nyomdából „Axiológia vagy érték-tan” címmel. Ennek tartalmát a legvilágosabban Ő maga fogalmazta meg: „Mind világosabban kezdtem belátni, hogy a „vera imago mundi” sem terjedelmileg, sem tartalmilag teljesen meg nem valósítható ábránd, mert a való világ előttünk csak az általános emberi szellem formáiban jelenhetik meg, melynek tartalma is ugyanazon szellemből fakad. ... Az ember világa nemcsak abból áll, amit a Más (a tárgy) tesz benne, hanem abból is, amit ő Maga a saját erejével alkot benne” (im. 289. old.). A valóval szemben tehát a megvalósítandó „kellő” egyenjogú tényezőként lép fel az ember világában. Az a munka, amellyel az Én a múltban és a jövőben magát kifejti, ez a világgép gyökere. Így a két metafizikát egy hipermetafizikai fogalomban lehet egyesíteni: „az én önállóságának” a projekció fogalmában. Ettől a ponttól függ a filozófiának két félgömbje: a „való” világ képe (ontológia) és a „kellő” világ ideálja (deontológia). Ez magyarázza, hogy művét a szellemi alkotás témájának szenteli. Az értékesség eszméje az alkotás mibenlétének. „Így ad alkalmat értékelmélete megfogalmazására. Az érték mivoltának kutatásában bölcselőnk megelőzte korát, mert a filozófia csak az utóbbi egy-két évtizedben lépett külföldre arra az útra, amelyen Böhm nálunk már a századforduló táján járt.”⁹ Amikor az Érték jelentését vizsgálni kezdte, hamarosan arról győződött meg, hogy e kérdést illetően a legnagyobb zavar uralkodik. Miután az Érték fogalmát sikerült tisztázni, megállapítja, hogy kétféle érték van: a haszonérték és az önérték. Úgy látja, hogy a társadalmi fejlettség és az értékesség felismerése között összefüggés van. A társadalmi változá-

sokkal együtt jár tehát az értékelt tulajdonság is. Ez azt jelenti, hogy a tisztán fizikai erőről a hangsúly fokozatosan átkerül a szellemi lelki értékekre. Az e mögött rejlő motívum, kezdetben a primitív ösztönök, félelmek, ezek aztán átalakulnak szeretetté Isten és a felebarát iránt (Mt 5,21-22). Érdekes a tetszéssel kapcsolatos nézete. Valójában egy történeti evolúció ragadható meg 4 fokozatban: „1. praesocialis vad népeknél, 2. a socialis, civilizált ókori népeknél, 3. a keresztyén társadalomban, 4. a protestáns népeknél. Ha e négy fokozatot jellegükkel akarjuk fixírozni, akkor azt mondhatnók: a praesocialis ember annyit és azt cselekszik, amit bír, a socialis annyit és azt, amit mer, a keresztyén azt, amit szeret, a protestáns azt, amit szabad. „Ennek megfelelően a sanctio amott külső kényszer, a másodikonál félelem, a harmadikonál az isteni parancs és jutalom, a negyediknél a lelkiismeret szava, a kötelesség” (i.m. V. rész 45. old. Kiemelés a Gondolatok gondolatokról, Miskolc, 1994. 282. old.).

Már csak Böhm halála után jelenhetett meg a negyedik kötet, amely „a logikai érték tana” címet viseli. A könyv, gondozója, a tanítvány Bartók György szerint csaknem teljesen készen volt.

Az idősebb filozófus gondolataira mély benyomást tettek a hindu filozófia tanai. Az európai individuum fogalma nála lassan átalakul Világszellemmé. „Nincs többé szó az egyéni Én felmagasztalásáról, hanem az egyéni Én boldogan olvad bele az Atmanba, csak ettől várhatja és kaphatja fényét is, igazolását is. „Az Én egész alkata visszautal a Nagy Végtelenre, s megvalósultságában ugyanazon Végtelennek beavatkozása lesz érezhetővé. Szárnyunk nincs, mely a Végtelenbe vinne, de nincs is szárnyra szükségünk, mert az nincs távol tőlünk, hanem mi magunk vagyunk a Végtelen...” (411. old.). Ez a filozófiai alapállás tüti rá bélyegét egész „Logikájára”, ami mint logikai mű vitatható konklúziókat tartalmaz. „Az erkölcsi értékek tana” 1928-ban, „Az esztétikai érték tana” 1942-ben jelent meg. Mindkét mű természetszerűleg magán hordozza alkotója vonásait, annak ellenére, hogy csak jóval halála után jelentek meg, tanítványai (Málnási Bartók György és Tankó Béla) gondozásában.

4. Múltatása

Böhm Károly filozófiai érdemei elvitathatatlanok. Míközben az utókor hol felismerte nagyságát, hol pedig igyekezett elhallgatni, aközben valójában minden magyar gondolkodó beépítette saját filozófiai stúdiumába. A százötven év távolsága könnyűvé teszi, hogy különböző kritikákkal illessük személyét és munkásságát. Mégis úgy vélem, az értelmezés iránt nyitott elme hálás azért a rendszerért, amit először a magyar nyelven írók közül ő hozott létre. Böhm tipikusan protestáns gondolkodó volt. Nem véletlen, hogy a kolozsvári egyetem filozófiai tanszéke mindannyiszor megtelt hallgatóval, valahányszor a professzor tartott előadást. Az sem véletlen, hogy éppen a református gondolkozásban tudott hatni. Számos híres elme és egyházi férfi vallhatta mesterének. Ezek között volt a bevezetőben említett Ravasz László, Tankó Béla, Málnási Bartók György, Tavasz Sándor, Makkai Sándor stb. Érdemei közül kiemelhető az a fontos tény is, hogy a filozófiai magyar műnyelv alapjait ő rakta le.

Filozófiája olyan folyó, amit különböző források táplálnak. Ezek a források a görög bölcsélet és a keresztényen filozófiai tanok, később az ind filozófia, Schopenhauer, a német idealizmus és a pozitívizmus. Ez a folyam most is a szellem tiszta vizével táplálja a gondolati igazságok iránt szomjas lelkeket.

Varga István
(Tiszaiújváros-Tiszaszederkény)

Csanaki János pesti református lelkész és utódainak története

A magyar nép és a magyar református egyház történetének még vannak a XVI-XVII. század, a 15 éves háború (1591-1606) korszakából homályos foltjai és ismeretlen dokumentumai, amelyeknek a feltárása, múltbeli történetének újból való kiigazítása a jövőbeni egyháztörténészekre vár. – Ehhez azonban szükséges, hogy a kutatók a régi írásokat, a betűk sajátosságát, a megszokott kifejezéseket is alapvetőleg megismerjék mind a magyar, mind a latin nyelvben; hasonlóképpen a német nyelvet és ennek betűit is, mivel a XVI. századtól a gazdasági és a katonai adminisztráció is az osztrák-magyar monarchia területén jó részben ezen a nyelven folyik.

Ebben a korszakban az egész ország területén teljesen bizonytalan az élet, amikor a magyarságot erősen megtizedelik, mert a török-tatár dúlások mellett fokozzák a polgári élet elnéptelítését még a német, olasz, vallon (népiesen: bolond), flamand zsoldosok dúló kegyetlenségei is. – Emiatt már az 1592. évben ilyen szavakra fakad Illésházy István Thurzó György nádorhoz írott levelében: „*Ha minden évben ennyi vész el a magyarban, hát kevesen maradunk meg...!*” – S 1599-ben az országgyűlés megrendülten ezt állapítja meg: „*A kegyetlenségnek szinte nincsen egy olyan elgondolható neme sem, amit az idegen katona ez ellen a nép ellen el nem követett volna.*”¹ – A magyar nép jó része ebben a korszakban református volt, s Csanaki János pesti református lelkész élete – utódaiban is – a magyar reformátusság nehéz sorsát tárja elénk.

Csanaki Jánosról ugyan elég sokat tud aránylagosan az egyháztörténelem, de életének sem kezdete, sem a vége még nem volt előttünk ismerős. –

Nevét lakóhelyéről vette: Csanakról (Győr megyéből), amelynek újabbban – a vele való szomszédos kis településsel – ma Ménfőcsanak a neve. (A „csanak” vízkiemelő edényt, ivópotharát jelentett.)²

Csanaki János életéről a legelső adatot a wittenbergi egyetemre való beiratkozásából ismerjük, amely 1564. január 18-án történt.³ – Több, korábbi adatot, alsóbbfokú iskolájáról nem tudunk. – Valószínűleg kis falujában nyerhette az első tanulási lehetőséget, ha egyáltalán volt ott iskola, majd – további lehetőségként –, Pápát sejtethetjük, amely az Enyinghi Török család birtoka volt, s amelynek az oltalma alatt aránylag hamar elterjedt a reformáció. Sőt van némi adat (egy kis Harang) arról, hogy itt 1531-től kezdve már magasabb rendű iskola is volt.⁴ – Enyinghi Török Ferenc a Reformáció buzgó híve volt, s 1570 előtt történt halála után kiskorú

1. idézi Dr. Horkay László: A magyarnyelvű filozófia története a XVII. század közepétől a XIX. század végéig. Ref. Egyh. Tanulmányi Osztálya Bp. 1977. 149. old. – 2. Kajlós Kellér Imre: Böhm Károly élete Bp? 1915. 79. old. – 3. idézi: Kajlós Kellér Imre: Böhm K. élete 153. old. – 4. Halasy-Nagy József: A filozófia Pantheon, Bp. 1944. 248. old. – 5. K.K. Imre B. K. élete 269. old. – 6. H. N. József: A filozófia 285. old. – 7. Utalás K. K. Imre im. 248. old. – 8. H. N. J. A filozófia im. 288. old. – 9, H. N. J. im. 295. old.

István fia idejében Melith Ferenc volt a helytartó, az egész birtok gondviselője, és 1536-tól a birtokhoz tartozott Debrecen is. – Csanaki János már mint pesti lelkész (1568-tól 1578-ig), 1571-ben írt egy levelet Melith Ferencnek. Erről közölt Ritoók Zsigmondné egy értékes tanulmányt, amely ennek is alapul szolgál most.⁵ De van benne egy-két elgondolkodtató megállapítás is, hogy – szerinte – Csanaki János együtt tanult volna Károli Gáspár öccsével, Miklóssal és Félegyházi Tamással Debrecenből Méliusz támogatásával Wittenbergben? A valóság pedig az volt, hogy együtt iratkoztak be ugyan, Csanaki János meg Károli Gáspár két testvére: Miklós és Péter, azonban Félegyházi Tamás nem, mert ő már korábban ott volt Krakkóban, majd innen elmenve 1562-ben Boroszlóban, 1563-ban pedig az Odera menti Frankfurtban. Innen ment 1564-ben Wittenbergbe, s így voltak ezután együtt január 18-án a beiratkozásnál.⁶

Egy másik kérdéses dolog pedig az, hogy Csanaki János Méliusz pártfogásával ment volna ki Wittenbergbe? Mert Csanaki János dunántúli volt, s ott Szegedi Kiss István hatása érvényesült, aki 1553-ban már helvét szellemben tanított Tolnán, (talán Méliuszt is tanította [?], meg az ugyancsak Baranya megyei Kő faluban született, s később püspökké lett Beythe Imrét is). Így a Dunamellék mellett Szegedi Kis István lett részben a dunántúli helvét irányzat tanítója is, s Pápán adták ki pár év múlva a Herczegszöllösi Kánonokat meg a Heidelbergi Kátét is. – S így nagy a valószínűsége annak, hogy Csanaki János is innen indult Wittenbergbe Enyinghi Török Ferenc, ill. Melith Ferenc a Pápán, s később a Diósgyőrben az egész E. Török – birtok gondviselője révén. – De az is feltűnő ebből a szempontból, hogy az 1564-ben Wittenbergben beiratkozott tanulók közül a többiek mind a Tiszántúlra térnek vissza: Debrecenbe, Nagyváradra, Mezőtúrtra, s csak egyedül Csanaki János tér vissza Dunántúlra, ill. a Dunamellékre.⁸

Szintén megoldatlannak vélték eddig a kutatók Csanaki János pesti lelkészségének a kezdetét is: 1568-1570. évekre téve bizonytalanul. Pedig ha figyelembe vesszük, hogy a pesti lelkészi állás Bélyei Tamásnak Jászberénybe való távozásával már 1567-ben megüresedett, – amint ezt neki Skaricza Máté hírül adta, s Szegedi Kis Istvánnak is tudomására hozták –, akkor nem volt nagyon valószínű, hogy a pesti lelkészi állás 2-3 évig üresen maradt volna. Sőt az sem kizárt, hogy Csanaki János egyenesen azért tért vissza az 1567. évben Wittenbergből, amint ezt Méliusz is tette, Debrecenbe való

hirtelen hazajövetelével.⁹ – Csanaki János inkább a Török Hódoltság alatt kívánt szolgálni – ahová a budai basa maga hívogatta a lelkészeket – mint messze otthonától. – Talán szívesebben szolgált volna közelebb otthonához, ha az 1548. évi országgyűlés nem tiltotta volna halálos fenyegetéssel a „sakramentarius” (szentségtörő vallás) és az anabaptista eretnekek tanítását, követését. – Korábban ugyan lehetett volna még reménye arra, hogy Miksa császár trónra lépésével enyhülés következik be, aki nagyon sokáig lutheránusnak vallotta magát, sőt még arra is hajlandó lett volna, hogy protestáns fejedelmekkel szövetségben a tridenti zsinat határozatának követői ellen háborút kezdjen. Miután azonban a német protestáns fejedelmek erre nem voltak hajlandók, a pápával kezdett egyezkedni, s amikor tőle azt a személyi kedvezményt kapta, hogy két szín alatt élhet az úrvacsorával, Miksa elismerte a pápa egyházfőségét, s kényszerből megbékélt sógorával, a vakbuzgó katolikus II. Fülöp spanyol királlyal is. Így volt reménye arra, hogy – sok gyermeke lévén – a spanyol királyi családdal való házasságkötések által a Habsburg-dinasztia hatalmát biztosítani tudja.¹⁰ Ekkor teljesen megszűnt a protestantizmusnak a katolicizmussal való megbékélése. 1567-ben Miksa szigorú parancsot adott ki a sakramentáriusok (reformátusok) és az anabaptisták ellen, akik a városokban (főként Sopronban) igen elszaporodtak. Ezután Csanaki János előtt nem látszott többé tanácsosnak, hogy Dunántúlon vállaljon lelkészi szolgálatot. Jóllehet az evangéliumi hitvallást követők közül a helvét hitvallásúak csendben maradtak a protestantizmus keretén belül egészen a csepregi zsinatig (1595), amikor is a lutheri egyház a *Formula Concordiae* aláírására kényszerítette a hozzája tartozókat, ekkor azonban a helvét hitvalláson fele arányban megmaradtak Beythe István püspök vezetése alatt.¹¹ Hogy a reformátusok milyen nehéz körülmények között élhettek tovább, lemérhető volt több Csanaki nevű evangélikus lelkész hitbéli viszonyulásából is, akik közül Csanaki Mihály evangélikus lelkész – róla nem tudjuk, hogy Csanaki Jánosnak rokona lett volna – először aláírt a *Formula Concordiae*-nak, de 1615-ben visszatért saját „ocsmányságára”.¹² Csanaki János idejében ugyan még nem történtek ilyen események, de örülhetett annak, hogy pesti református gyülekezet lelképásztora lehetett.

Azonban itt sem volt sokáig megpróbáltatás nélkül az élete, mert 1571. tavaszán megtörtént az az esemény, amelyről Ritoók Zsigmondné tanulmánya szól, hogy egy Márton nevű diák a török fogságába esett, s váltságdíjként Diósgyőrből egy páncélt küldöttek érte. A török azonban azt nem tartotta elegendő értékűnek, s a hiányzó részt nagyon gyorsan megkövetelte. Csanaki János társával kezességet vállalt a fogolyért, s írt Diósgyőrbe a felelős Melith Ferencnek, az Enyinghi Török-birtok diósgyőri gondnokának, hogy a követelt részt minél hamarabb küldjék meg, mert ha nem, akkor nekik kell megtapasztalni, hogy milyen „savanyú” a török keze. A diósgyőriek idejében megküldötték a hiányzó részt, de eddig nem volt könnyű erre várakozni.¹³

Csanaki János így tovább szolgált Pesten, akít a Bécsből Isztambulba jövő-menő diplomáciai követek is meg-meglátogattak: a városnézés során a templomot nagyon sajnálatos állapotban lévőnek találták,¹⁴ s a lel-

késsel is szót váltottak; az itteni magyarokat kálvinistáknak ítélték, de feltűnt nekik, hogy az úrvacsorát egy szín alatt szolgáltatta ki a lelkész.

Az aránylag nyugodtan elő református hívek életét azonban megrázta az 1574/75. évben az unitáriusokkal történt vita, amikor is a pécsi ref. püspök győzelme után ekkor a ref. püspök: Veresmarty Illésék vesztették el a vitát, amiért halál várt volna rájuk, de a nagyon súlyos váltságösszeg lefizetése után mégis életben maradhettek, amit nem utolsó sorban Csanakinak és két társának kellett és sikerült összegyűjteni.¹⁵ Az 1576. évben ezután Csanaki János Szováti Gáspár budai lelkész társával részt vett a magyar ref. egyház alkotmányának tekintett Herczegszőlősi Kánonok megalkotásában, amelynek hitelesítése során az aláírók neve között ott volt Csanaki János neve is.¹⁶ Ezután Csanaki János 10 évi szolgálatával véget ért a pesti lelkészsége: egy természeti csapás miatt, amikor is az 1578. évben a lőportoronyban Budán a várban a villám beütött, s a házak, paloták jó részét szétrombolta, és a török katonaságból (janicsárságból) kb. 1300, de a Csonkatoronyban levő keresztyén foglyok közül is 34-en elpusztultak. – Emiatt a basa gyász (fekete) ruhát csináltatott magának, s megsiratta Buda elvesztését, mert azt is tudta, hogy a mohamedán törvények szerint, ha Allah ezt megengedte, akkor ez az ő fejét fogja jelenteni. – Ekkor az a hír járta, hogy a református pap ezt már már megjövendölte, sőt a végvári vitézeknek megüzente volna, jöjjenek a foglalják vissza Budát. A basa Csanaki Jánost magához hívatta, lehordta a sárga földig, s háromszor a fejére köpött. Ennek nyomán az a hír járta, hogy a basa őt megölette.¹⁷ De volt egy érdekes történet is a Kr. szül. utáni II. századból egy Gellius nevű latin történetírótól, amely szerint egy rabszolga elszökött és elmenekült a pusztába, s egy barlangban vonta meg magát, ahová egy óriás oroszlán bűjt be nagy ordítással, s ez szűkülve felmutatta egyik mancsát, amelybe egy óriás tövis tört bele, s amelyet egyre mutogatott a rabszolgának, s miután ezt a rabszolga megriadtan kihúzta, ezért ezután a zsákmányt az oroszlán vele mindig megosztotta. – Évek múltán történt azután, hogy a rabszolgát elfogták, s az oroszlánt is egy csapdában – mint a keresztyéneket – az oroszlánt is a cirkuszi játékok során az arénába bedobták, a rabszolgával s egy fegyveres őrrel együtt, az oroszlán egész barátságosan odafordult a rabszolgához, mint ismerthez, ahelyett, hogy az ösztökélő lándzsa ellen támadt volna inkább. A tömeg ösztökélésére a konzul kénytelen volt nekik megkegyelmezni. De nemcsak ez a történet volt elterjedve az emberek között Szokolu Musztafa basával kapcsolatban, volt ennek egy másik változata is. E szerint az ő tiszteletére a váci bég mulatságot szerzett, s egy fogoly fiatal egri vitézt az arénában az oszlophoz kötetett és egy oroszlánt szabaddított volna rá, amely azonban nem bántotta szegény ifjú vitézt, sőt azt támadta volna, aki ingerelte, s ekkor Musztafa basa a fiatal vitézt a bég kérésére szabadon bocsátotta.¹⁸ Egy dolog azonban bizonyos volt: Szokolu Musztafa megkapta a selyemzsínórt.

A legújabb időkig nem tudtuk, mi is történt Csanaki Jánossal. Csak most az észak-magyarországi Szepesi Kamara XVI. századbéli iratai között való kutatás után

került elő, hogy Csanaki János elmenekült családjával, feleségével és fiával együtt. Diósgyőr felé mentek, de nem álltak meg, hanem folytatták útjukat tovább Szendrő váráig, ahol Rákóczi Zsigmond volt a várkapitány. Az írásban azonban ekkor már az állt, hogy Csanaki János már 1586-ban halott volt, s ezért Paczolt János, a szepesi kamarának gyámsági elnöke (vezetője) megidézi az özvegyet és kb. 15 éves fiát, Jánost, de főként velük együtt Zoltay Jánost, Szendrő várának az udvarbíráját is, mint aki a legtöbbet tehet azért, hogy a fiatal árva kárt ne szenvedjen. A régi magyar írással íródott, latin szavakat is tartalmazó idéző levelet érdemes teljes egészében közzé tenni; a kezdeti köszöntő részét latinból egészen lefordítani, majd a többi latin szót zárójelben magyarra átírni:

„Generosi ac Egregii Domini Fautoris observationem ac salutem ac servitiorum meorum Commendationem (*Nemes és pártfogó Uramnak szolgáló készségemet s üdvözlétemet*) és az új esztendőnek szerencsés állapotát kívánom Kegyelmeteken és teljes házában (lenni) – Továbbá megértettem az K(egyelme)tek Írását az ország törvénye (szerint) ötlet illetné, mely Authoritast (ítélkezési jogot) az én Törvéniemenis neki adjudicált (ítélt oda), de hogy fiducia (bizalom) sehoth nintsen és anélkülis Tóth Fernc ugí (ügy) mint az Árvának Attuafia megh akire a Tutelát (gyámságot) tegyék Uraimék, hogy ők ketten visellyék (viseljék) az Árvának a gongiát (gondját) és marháját valahová ad fideles manus (megbízható kezekre) aggiák (adják), mely az Árvának megh tartassék, kyn (kin) my (mi)előttünk ők ketten adnoscalnak (megjelennek) és mostan sem disordalnak (egyetlenkednek). Az én Törvéniem azt is találá, hogy Zoltay Uram az Relictával (özvegygel) egietemben az Árvát marhástul elő hozza és aequaliter dividaltassék (egyenlően osztassék szét) az Árva és a Relicta (özvegy) között. De Zoltay Uraimiek nem tetszik, mostan sem tetszik, mert im mostan sem comparealt (jelent meg), sem az árva, sem marha nintsen, az mint értvén pénzek soha nem lészen, mert ketten az Ekklésiának mind megh ették és el költötték, ez kevés marha melletis im készpénzül hattak, maradot nálam pro paraferno Relictae (az özvegy kielégítésére), kinek illien törvénie vagyon, hogy az asszonis (asszony is) köteles legien (legyen) az én Bíróságom elé jönni és az országnak törvénie szerint, ha elmegy absque divisione (osztzkodás nélkül), melliet mind ez ideig negligalt (elhanyagolt) jollehet igen voltak raita, hogy levelem kikezellék *die januarii(januári napon)*, hanem *semmi szerét nem adván*, (itt az elmosódott írás nehezen volt olvasható) az asszoni az előbbeni adjudicata (megidézett), jövőt sem látván szegény Árvának romlását, azért az Árvának csak K(egyelme)tek cselekedhetik irgalmasságot, ha Zoltay Uramat compellálja (rákényszeríti) K(egyelme)tek felhozná az árvát marhástul K(egyelme)tek eleiben, kik közöth igen hamar megh talália K(egyelme)tek az igazságoth. Isten éltesse és tartsa meg K(egyelme)teket jó egészségben. Datum ex (Kis?) Sebeny 5. Januarii Stylo Veteri (a régi naptár szerint) A(nno) 86 Kegyelmeteknek szolgál Paczot Johannes.¹⁹

Hogy az örökségnek bíróságilag való elosztása mint történt nem tudjuk. Erre nem sikerült további okmányo-

kat találni, csupán egy lényegtelen levelet, amelyben Zoltay János válaszol Paczoltnak, hogy levelét megkapta és ő már válaszolt is erre „*Datum in Szendrő 29 dye January 1586 ...*”, amelyben védekezik „... *hogy én Keteknek levelére választ nem tettem vona, Ktek éntőlem nehéz uötte vona. Én ty Keteknek az Ktek levelére akkor is választ töttem, mert én Uram nem vagyok oly maga feledetlen ember, hogy Ktek úgy mint uraimott meg nem tudhnám böthsjüeni ...*” – A kamara minden bizonnyal megosztotta az anya és fia között az örökséget, ami nem lehetett nagy értékű: egy pár tallér, valami ékszer, értékes könyvük, ruhájuk ...? Nem volt házuk, a paróchián laktak. S most minden bizonnyal megnehezült a helyzetük, amikor Rákóczi Zsigmond 1587-ben átkerült Egerbe főkapitánynak. – Nem tudjuk, hogy Tóth Ferenc rokonuk (gyámjok) tudott-e nekik valamiben segíteni? Lehet, hogy a Szendrőtől nem messze levő Szepsibe mentek át, ahol a földesúr Ecsedi Báthori István a vizsolyi Biblia patrónusa segített rajtuk valamennyire?

1588-ban a 15 éves háború szelei kezdtek el már fűdögálni, amikor Erdélyben Báthori Zsigmond fejedelem helyett tanácsadói vették mind inkább át a kormányzást: – 1588-ban Szikszónál volt már egy nagyméretű csata: a törökök ugyanis több mint 10.000 főnyi sereggel akarták a vélt természetbeni, pénzbeni adójárandóságot behajtani. Ekkor az itteni lakosság a vártemplom bástyái mögé menekül, s Rákóczi Zsigmond gyorsan összeszedi a szomszéd várak katonáit, s megveri a török sereget, de a több napig tartó küzdelem után ekkor kb. 400 magyar katona ott maradt a csatatéren.²⁰ Vajon a kb. 18-20. évben levő ifj. Csanaki János ez idő tájt hol lehetett?

Minden bizonnyal külföldi iskolára készült, éspedig Sárospatakon, mert ezen a vidéken itt volt már a hívatató, neves iskola. (Kár, hogy ebben az időben itt még nem volt meg az iskola tanulóinak névsora!)

De mégis van egy adatunk, amelyik segít előbbre haladni ismereteinkben. – Mégpedig az, hogy 1592. évben a fiatal Csanaki János, mint édesapja, ott volt Wittenbergben, s ő is küld az ottani magyar bursa diákjainak Nagymajtényből: nem annyit, mint apja, hanem csak egy fél tallért.²¹ Ha ezt meg tudta tenni, akkor már az előző évek egyikében korábban ott lelkészkedett, s bizonyára már meg is házasodhatott Ecsedi Báthori István szép kastélyú birtokának egyházában.

Az 1586-92. években ott volt a református Dobó Ferencnek a birtokán levő Sárospatakon mint diák, s a nagymajtényi gyülekezetben való lelkészsége pedig azt mutatta, hogy a közbe eső időben Ecsedi Báthori Istvánnak is pártfogoltja volt. Sőt, 1592 előtt ott már meg is házasodhatott, s kisgyermekük is született: az idősebb András, azután egy-két évvel később a másik fiúgyermekük is: Máthé.

De az 1591. évben már elkezdődött az ún. 15 éves háború – egyelőre ugyan csak az Aldunánál, Ecsedi Báthori István azonban már ott van az 1593. évben az 1564-től török kézen levő Fülek várának a visszafoglalásánál, s itt ekkor meg is sebesül.²²

Majd az 1594. évben az ő vezetése alatt kemény harc folyik Hatvan vára visszafoglalásáért, ahol sötétverik ugyan a budai beglerbég vezetése alatt küzdő sereget, de hatvani várat egyelőre nem tudják visszavenni, ám a felmentő törököknek sok kárt okoznak, s visszavonulásra

készítetik. Az itt folytatott kemény harcokról Kőrösy Mihály, a szepesi kamara decimatura a következőket írja feletteseinek: „...Az urakból is sok sebes vagon, Ecsedi Báthori István uram, Balassy Ferenc uram ... és sok mások is...”²³ Ebből az időből egy darabig semmi adatunk nincs (ifj) Csanaki Jánosról.

Pár évvel ezelőtt Ritoók Zsigmondné volt szíves felhívni a figyelmet arra, hogy a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban levő magyar írásokról küldött névjegyzékben ott szerepel Takács Imre mellett Csanaki János neve is.²⁴ Az említett írások *Patensek* (nyílt levelek, kol-duló levelek) egyike Rudolf császártól volt, s Takács Imrének szolt, aki 1594-ben Esztergomnál 1/4 évnyi időre ő 200 magyar forint összegyűjtésére kapott engedélyt, s majd ezt Csanaki János nevére átírva, ő 150 forintra kisebbítve kapott engedélyt. A levél szerint Csanaki János Győrnél esett fogságba 1594-ben, amikor Hardegg gróf és Perlin parancsnok gyáván feladták Győrt, amiért őket halálra ítélték. A vár katonáira ekkor hosszú fogság és kegyetlen kínzás várt (A Csanaki-részen ez külön fel is volt tüntetve.) – Takács Imre begyűjthette a pátesben feltüntetett 200 magyar Ft-ot, de hogy Csanaki Jánosnak is az 1597. év végén a 150 magyar Ft-ot sikerült-e megnyerni, azt nem tudjuk. Megtörténhetett volna? De az 1598. év végén Basta vallonjai előzönlötték az Ecsedi Láp vidékét, és elpusztították Nagymajtényban és (Nyír)Bátorban Ecsedi Báthori István szép kastélyait, s itt a paróchiákat is.²⁵ Az 1599. év végén pedig felégették az Erdélyből menekülő Vallonok még Szepsi városát is. Így Csanaki Jánosra és a feleségére is halál várt, s csak két kis árva gyermekük menekült meg valahogyan, akiket Báthori Istvánné Eufrozina asszony ölelt magához, s ő nevelte fel az árvákat saját gyermekeiként.

Ekkor szakadtak fel Ecsedi Báthori István szívéből a meditáció, imádságai és vethette papírra ezeket Szepesiért, de Majtényért s Bátorért is:

„*Vram Istenem, mikoron ezeket irnam, bezzeg nag keserue bual, banatal latolगतall es ostorozall meg;*

Holott ertem es hallom: hogi egi zep Ecclesiadat zepi varasatt, kit az en nemzetimnek es ennekem utolso maradéknak attal vala, az Istentelen nemet had meg egette tüzeull:

Kit syralmas zemmell keseredett ziuell panazolkodással irok:

Mert (tied uram az itilet) de en annall kereszteniebb es zebb egi mas ertő io eletü io erkölch követő varast, ez egez földön nem tudok:

Holott az te zent igidis igazan hirdettetett, zep Iskola epöllt uala: azonküölis nekem io iozagom uala te atialad, kit az regi őseimnek attal uolt chiodalatoskepenn. Kit bizoni mind magamert, nemzetemert zanok, azertis hogj az en feledelmem hada chelekzi raitam oknelkül artatlanoll es hamissan: Holott en mostis hiuseget uiselem hitembe tiztembe meg allottam, noha ez előttis Istentelen hadaiual rontatott engem, nem egebert hanem az te nagi neuedert es az igassagert, az Egez sanhedrint ki puztitani akaruan kinek mar io rezebe veget ert. – Hogi ne legen ki igazat se tiztesseged se orszaga maga zabadsaga mellett zolni mondani.

Röviden zollok uram, en meg erdemlettem, s egi rezent főkeppenis tudom büneimert chleketed hog bohattad uerzopó hadnagatt, az sanguisuga bastaat: ki

maidan Isten gianant imattatik sokaktoll mint egi herodes, non est uox hominis sed Dei etc.

Igaz uagi te uram es igazak a te itileteid, de uallion meddig es mindig uram etc. etc.

VALLION NEM ZANZE MEG BENNÖNKET? Es az te nevedet főkepen nem uindicalode meg?

*Melli Zepsi neuü Ecclesiadat nem anira zanom en sem magamert sem magoker mint az te nagi neuedert.*²⁶

Ilyenformán elmélkedik, imádkozik Ecsedi Báthori István.

Az előbbiekben azt tételeztük fel, hogy Csanaki János feleségével együtt a nagymajtényi dűlás alkalmával veszett el. – De az is lehetséges, hogy maga Csanaki János már rabtartója kezétől elpusztult, mert a raboknak mind magasabbra való értékének eléréséért mindenféle kínzást elkövettek a rabtartók, s különösen, ha netalán megtudták volna, hogy Csanaki János milyen közel állt Ecsedi Báthori Istvánhoz, s annak pedig mekkora vagonya volt. Előbb már szó volt arról, hogy milyen „savanyú” a török keze! Egy bizonyos, hogy Csanaki János és felesége után maradt valami kis „vagyunkájuk”, amit az árvák később megkaphattak, hiszen a majtényi hívek lelkipásztoruknak fizethettek valami „járandóságot”, ami azután átszármazhatott az árvákat szívvel-lélekkel gondozó Eufrozina asszony kezébe. Csanaki János és családja nem volt a nemes társadalmi osztályból való, csak mint lelkipásztor részesült családjával együtt nagyobb megbecsülésben. Máté és András testvére sem volt nemes, mert különben kitűnt volna ez Csanaki Máténak András bátyja felett mondott latin nyelvű „Oratio Funebris” temetési beszédéből, de erre nézve nem találunk benne semmiféle ilyen célzást.²⁷

Amikor Csanaki János és ismeretlen nevű felesége Nagymajtényon a vallonok kegyetlen dűlásakor 1598-ban életüket vesztették, akkor gyermekeik életkorát nézve András – feltételezett 1592. évi születése után 6, illetőleg Máté 2 évvel fiatalabb lévén, 4 éves. De Csanaki Máténak András feletti temetési beszéde elején van egy latin mondat, amely eredeti értelmezése után nagyon megzavarja számításunkat, mert a latin szöveg „*Prima Nostra vix bimulorum infantia ereptis morte parantibus jugum aulicum assumit.*” (bimulus=kezdő, két évig szolgáló újonc katona) fordítása így hangzik: „*A születőknek a halál által való elragadtatása után a mi (alig) két éves gyermek-ségünk először alig tudta elfogadni (elviselni) az udvar igáját.*”²⁸ Bizonyára árvaságuk s elgyötörtetésük miatt érezhették kétszeresen nehéznek az élet terhét.

Igen, mert békében és háborúban egyaránt kiváló Ecsedi Báthori Istvánnak olyan fényes volt udvara, kísérete, hogy a bécsi udvartól kiküldött kassai generálist, Belgoiosot is nagyon meglepte, elámftotta a Báthori Istvánt körülvevő előkelőségek serege. Olyan fényes volt, és hogy a kis gyermekek félelmét leküzdjék, s a gyermekek iránti szeretettől is indítva, Homonnai Eufrozina asszony saját maga adta nekik a legfinomabb falatokat, mintha saját gyermekei lettek volna.²⁹

De ez csak egy pár évig tartott így, mert amikor 7-8 évesek lehettek, akkor nem közömbösségből, vagy haragból, de hogy az életre neveljék őket, s az ifjúsági figyelmet jobban elsajátítsák, pártfogónőjük egy olyan gyermekotthonba adta őket, ahol hamarosan megtanulták az otthontalan fiatalok között a valóságot és hamarosan önző módon olyan verekedésbe kezdtek, mintha a

farkasok torkába kerültek volna. Ilyenkor a kisebbik Máténak a védelmét az idősebb András látta el mindig önfeláldozó módon. A Grófnő szeretete velük szemben azután sem csökkent. Amikor E. Báthori István halála után (1605) pártfogójuk beteg lett, akkor a Csanaki fiúk is feltalálták magukat: betegnek áltatták magukat s így ott maradhattak a grófnő asztalánál; majd amikor ezért feljelentették őket, akkor a Grófnő leintette a vádaskodókat.³⁰ Növekedésük során a fiúk csak kísérettel hagyhatták el a várat, részben az ellenségtől való félelem miatt, de azért is, mert András nagyon tovább akart tanulni. – Egyszer azonban, amikor E. Báthori Istvánnak igen hűséges, megbízható kincstartója: Bánki János meghalt; akkor Eufrozina asszony elvitte őket sok kísérettel a temetés helyére: Várnóba (Trencsén m. zsolnai járás), hát akkor a fiúk megtudhatták, hogy milyen sok rablóval s vadállattal is van tele a világ.³¹

Amikor Eufrozina asszony halála előtt mindazokat a veszedelmeket odatárta András elé, amelyek rájuk várhatnak, akkor elmondta azt is, hogy halála után (Homonnai) testvére fogja mind a birtokot örökölni, s nem segítheti anyagiakkal őket a tanuláshoz, akkor András győzedelmeskedett minden akadály felett: „nem nyugodott, mígnem az udvarból egy viharos éjszaka ki nem menekült, hogy tanulása helyét valahol, de megtalálja. És így 17 évesen végül is lerázta magáról az igát.”³² Mert számára ez már valóban iga volt, melyet nekik vonszolni kellett, s mivel Eufrozina asszony neki azt is mondta: ilyen ne cselekedjék, míg őt nem tartja alkalmasnak a tanulásra. – Kassa volt azután András számára az első hely, ahol gyökeret vert, s eljutott a tudományok fundamentumához. Ez ugyan nem sikerült volna, ha Máté nem küldött volna egy kis pénzt az udvarból. Egy további lépés az volt, hogy András ügye az iskola igazgatójának a fülébejutott mint szolgát bevette őt a közösségbe, ahol a tanulás mellett örködni is kellett.³³ András ezután Kassán hamarosan találkozott kettős munkája mellett egy *Várnói András* nevű öreg consularissal (polgármesterrel) – egy hívő lélekkel – és egy *Pattantyús Istvánné* nevű özvegyvel, akik közül az előbbi boldogan kívánja öregségét Megváltójánál bevégezni, a másik pedig boldog hitvallást tett a Krisztusban megtalált hitéről: ezek az öregek két évi hitvallásuk után meghallották a tavasz jöttével a fecske híradását a fülébe jutott énekét. Ezek ketten voltak András pártfogói, amikor már a grófnő is meghalt, s vagyona öccsére, Homonnai Györgyre szállt. Tőlük tanulva írta András Máténak ezt: „Aki nem tud szenvedni, az nem tanul meg uralkodni sem.”³⁴

Eufrozina grófnő halála után András elment kis pénzével Pozsonyba, hogy ott a virágzó tudományokat hallgathassa, s itt találkozott össze öccsével: Mátéval. Egy kis ideig együtt voltak Nagyszombatban is, de csak rövid ideig, mert Máté hamarosan visszatért Pozsonyba, hogy ott egy elmondott ékesszóló beszédéért egy *Malcaius* nevű tudóstól jutalmát átvehesse.

András ezután Kassára kívánt visszamenni, de Máté úgy érezte magát, mint aki hajótörésből menekült meg, s most pedig őt a múzsák kegyeikbe fogadják. Ehelyett mind a ketten egyelőre Göncre mentek, ebbe a jó nevű kis városba, hogy itt az iskola rektora Andrásnak egykori tanuló társa: *Szenczi Mihály* volt, sőt itt további iskolatársakkal is találkozott: *Vízkeleti Orbánnal*, *Lévay Já-*

nossal, *Rozgonyi Mihállyal*, *Ovári Péterrel*, *Sárosi András*sal és még többekkel, akik az itteni gimnáziumban iskolatársak voltak. A szünidő után elhatározták, hogy tanulmányuk folytatása végett Magyarország, Ausztria és Morvaország távoli vidékein fogják az időt eltölteni 3 éven át.³⁵ Máté boldogan ment velük, de András az adósságoktól félve inkább vállalta a gimnázium igáját. Az előbbieket nem gondolták meg jól, hogy Magyarországnak is volt egy szemefénye: *Sárospatak?! – Máté* összegyűjtögetett valamit szülei örökségéből, és Eufrozina asszonytól, de aztán végül mégis velük ment. Amikor azután 3 évi útjáról visszajött, akkor Kassára jött vissza, mert pénztárcája teljesen üres volt már. András ekkor Kassa helyett Patakot tanult, s ekkor megkísérelte őt (1613-ban) a kollégiumba felvétetni: megkereste a kapcsolatot a kollégium nagy régensével (igazgatójával) *Sidérius Istvánnal*, aki éppen a maga üdülésére Göncre ment és Szenczi Mihálnál szállt meg. András ott szólott neki és az ő segítségével Máté előtt kinyílt a kapu. Ezután Máté még ott tanult majd 5 esztendeig, ahol tanárai Siderius István mellett még ezek voltak: *Leövey György*, egy kis ideig még *Suri Mihály* és az előkelő *Pankotai András* is.³⁶

Sárospatakon ezzel megnyerték mind a ketten azt a lehetőséget, hogy együtt tanulhassanak. – András azonban látva szűkös helyzetüket, hogy azt enyhíthesse, 1617-ben Zemplénben két esztendőre rektorságot vállalt.³⁷

1616. április 16-án nagy változás történik a sárospataki kollégium életében: *Lorántffy Zsuzsanna* – Dobó Ferenc halála után, a Zeleméry-örökös: Lorántffy Mihály leánya – házasságot köt Rákóczi Györggyel, néh. Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem fiával, s így a korábbi régi Dobó örökség nagy része – közte a sárospataki kollégium is az uradalommal együtt – az övéké lesz.³⁸

Csanaki Máté a következő 1617. esztendőben tőlük egy több éves ösztöndíjat kap. – Csanaki Máté előzetesen 3 esztendeig tartó felsőmagyarországi, ausztriai, morvaországi bolyongása alatt a latin nyelv mellett a németet is jól elsajátította. Amikor elment „Germániába”, akkor Brémán keresztül vette útját, ahol találkozott egy (eredetileg Koch) Cocceius János nevű városi tisztségviselővel, aki nagyon buzgó református volt. De nemcsak ő, hanem egész családja is, köztük a 14 éves (1603. augusztus 9-én született) fia is, aki már 5 éves korában járt az iskolába, s olvasgatta a Bibliát, belőle Ézsaiás próféta könyvét, e végett tanulgatja a zsidó nyelvet. Amikor hozzájuk érkezik Csanaki Máté, együtt olvasgatják a fiúval Ézsaiás próféta könyvét, ő pedig tanulgatja a zsidó nyelvet is, szerinte addig, míg a próféta könyvét szótár nélkül nem tudja olvasni.³⁹ – De Csanaki Máté Heidelbergbe készül, hogy ott a híres *Pareus* professzort hallgathassa, akitől tanulva Kanizsai Pálfi János hazatérése után Pápán bevezette a református egyházban a presbiteri rendszert.⁴⁰ – Csanaki Máté rövid brémai tartózkodása alatt megismeri *Lud. Crocius* professzort, aki az itteni egyetemen a bölcsészetet és a teológiát tanítja. De ő maga helyett az 1571-ben Danzigban született, s az ottani egyetemen, majd később Heidelbergben a zsidó nyelv mellett a teológiát tanító (Bartholomaeus=Bertalan) *Kekkermann* könyvét ajánlja, így ő elindul Heidelbergbe.⁴¹ Itt a felvétel előtt vizsgát kellett tennie, és csak ezután 1618. augusztus 18-án irat-

kozhatott be az egyetemre.⁴² Pareus az 1622. évben meghalt, ő azonban végig tanulmányozza Kekkermann munkáját, kielemezte, kiértékelte, és írt egy 560 oldalas könyvet: „*Controversiae partim logicae et philosophiae et partim etiam theologiae*” (részben logikai és bölcsészeti és részben teológiai viták is) címmel. Munkáját Csanaki Máté egy hosszabb levélben Rákóczi Györgynek ajánlja, feltárva a jövőendő és elvégzendő ügyeket is. Könyvének végére oda csatolta a diáktársaktól írt búcsúverseket is.⁴³ Hogy ezt a Kekkermann szellemű, több évig kitaró munkával írt könyvét mikor tudta befejezni, nem tudjuk, csak azt, hogy 1623. október 23-án – éppen 29. születésnapján – történt a Leideni egyetemen való beiratkozása. (Ebből tudhattuk meg azt, hogy Csanaki Máté az 1594., András pedig az 1592. évben születtek.⁴⁴ A könyv pedig Leydenben jelent meg. Tanulása helyéről eljuthatott rövidebb időre Hollandiába és más helyekre is. Vajon Rotterdamban eljutott-e, arról nincsen adatunk, de hogy Rotterdami Erasmus reneszánsz szellemiségével ismeretségbe került, arra bizonyosságunk van. Az ókori szellemiségű írók közül egy *Scabies Respublica* (Rühes, Koszos Köztársaság) című csipős szellemiségű vers szerzőjét követte, ő is írt a „*kopaszság dicsérete*” címmel, amelyben 3 igen kiváló asztaltársáról (akiknek a nevét nem árulta el, csak nagy kezdőbetűkkel írja), s ír kopasz illetve koszos voltukról, akikből árad a szeretet, akik a szépet és a virágot is szeretik, s szőlőt, gyümölcsfát is ültetnek stb. – Ez a vers elárulja Csanaki gondolatvilágát, hogy nemcsak a teológiai gondolatvilágban él, érzi magát jól, de a hétköznapi örömeiket sem veti el: családi élete nincsen, van azonban egy jókedvű baráti köre.⁴⁵ De hamarosan elveszti az otthoni, kis családi, megnyugtató világát: mert elveszti egyetlen testvérét, András, aki gyermekkorában pártfogója, tanácsadója volt, aki otthon Ungvárott, mint rektor folytatta a gyermekek között hívő, áldozatos életét. Mivel András meghalt, Máté mindent félretett, hazajött Leydenből, s testvére utólagos temetésén egy nagyon megrázó, egész életüket magába foglaló, hívő lelkeségű beszédet mondott, amit Leydenbe visszamelve már kész könyvéhez kötötten, az oldalszámot tovább folytatva, önálló részként: *Oratio Funeris* (Temetési Prédikáció) címmel.

Hazajövelekor magával hozott egy pár példányt minden bizonnyal a könyvből, s itt megbeszélést folytatott Rákóczi Györggyel és feleségével, s a kollégium tanárai-val is. Ők aztán bemutatták neki, Kekkermann könyvének egy lerövidített itthoni kiadását: *Compendium Syntagma Theologiae* címmel (*Syntagma Theologiae* = a teológia rendszere, *compendium* = kivonat), amit a kollégiumban már az 1607. évtől, sőt később is, kb. 1650-ig, a puritanizmus elterjedéséig nagy becsben tartottak.⁴⁶ Csanaki Máté könyvének a megjelenésével valószínűleg ezt is szívesen használták. Elfogadott voltát mutatja az a tény is, hogy a sárospataki könyvtárban mind a mai napig van belőle 2, s a budapesti Egyetemi és a Széchényi Könyvtárban is egy-egy Kekkermann-Csanaki példány.⁴⁷

Azt nem tudjuk, meddig volt itthon, de Hollandiába visszatérve folytatta megbízatása szerint az iskolarendszerek tanulmányozását. Angliába menve Cambridge-ben és Oxfordban az egyetemeken vizsgálta tovább az oktatást, valamint az egyházi viszonyokat: az anglikán egyház harcát a presbiteriánusok meg a puritánok ellen. Majd onnan

visszatérve elindult Leidenből dél felé: *Strassburgba*, ahol korábban Kálvin János, Bucer Márton ortalma alatt irogatta nagy munkáját, s megvizsgálta a híres iskolarendszert is. Innen továbbmenve volt *Genuában* (*Genfben*), azután *Bázelben*, ahonnan, az utolsó előtti városból fuvaros kocsikkal vitette tovább nagy mennyiségű könyvét a végső célnak gondolt *Paduába* (Padovába), hogy ott orvosi diplomát szerezzen.⁴⁸

A paduai egyetemen – az egész ország katolikus lévén – ő is csak úgy tanulhatott tovább, hogy előtte beiratkozott az ottani német evangélikus artisták testnevelési közösségébe, amiért nagy összeget kellett fizetni; hasonlóképpen akkor is, amikor 1626. október 5-én az egyetemre iratkozott be, valamint az ottani nagykönyvtárba való belépéskor is. Hogy az előbbi helyéről milyen sok könyvet hozott magával, az a könyvtár igazgatójának Csanaki Máté eljövetelekor hozzá intézett (1629. évben) leveléből tűnik ki, aki felbecsülte könyveinek az értékét azzal, hogy a következő magyar diákok – ha majd jönnek – abból tanulhassanak, s ha majd hazamennek, ezek akkor ott fogják az itt hátrahagyott könyveknek az árát megfizetni.⁴⁹

Már eddig is volt bőséges ismeretünk a paduai egyetemről és Csanaki Máté itteni tanulásáról, de az elmúlt évek egyikében szerencsés véletlen révén további ismeretek birtokába jutottunk, amikor az *Orsz. Levéltár* kolozsmonostori anyagában levő F-13-15. sz. könyv borítólapjának korhadó részében a *Magyar Tudományos Akadémia* egyik munkatársnőjének sikerült felfedeznie Csanaki Máténak 1628. évi orvosi diplomáját.⁵⁰ – Csanaki Máté még egy évig Páduában maradt s csak 1629-ben tért vissza hazájába.

Rákóczi György ekkor még Erdély fejedelme volt, s Csanaki Máté tapasztalatainak felhasználásával akarja Erdélynek és a hozzá tartozó Részeknek (a Partiumnak), de magyarországi birtokuk lakosságának a kultúráját is magasabb szintre emelni. – Ezért megbízta, hogy Csanaki Máté tárgyaljon Miskolczi Csulyak Istvánnal, a zempléni esperessel a sárospataki kollégium ügyében.⁵¹ Önmaga pedig látva, hogy az unitáriusok Kolozsvárott – kultúrfokon is – többségben vannak, ezért elvette a reformátusok részére az ún. „óvári” iskolát és Csanaki Mátét kinevezte az új kollégium igazgatójának. Ekkor Kolozsvárott ott volt mellette, mint professzor, Szenczi Molnár Albert is, s csak az ő halála után lehetett teljesen a kollégium rektora.⁵² Csanaki Máté egy ideig nem tudja orvosi tudományát jól hasznosítani, mivel Rákóczi György szívesebben vette igénybe az akkor már idős Csanádi Pál unitárius püspök orvosi szolgálatát. Csak az ő halála után növekedett meg Csanaki Máténak a munkája; ekkor még csak a kollégium diákjainak az egészségéért volt felelős, ámbar a város polgárai közül is mind többen őt keresték meg, de később egyre többen hozzá, különösen amikor elhatalmasodott egy járvány. Ekkor Csanaki Máté 1634-ben tette közzé magyar nyelven – többszörös kiadásban – a „*Doeg-halálról való elmélkedés*” című könyvét, amelyben a vádakkal szemben a magamentségére a következőket írta: *Az egész Schola is bizonitságom, holott nemcsak meglátogattam szegei mirigies diákokat, hanem mint kicziében nagióban eginéhániáról benne meggiogítottam.*⁵³

Csanaki Máté írt még egy másik munkát is a „Magyar nép alapvető tulajdonságairól”. Ezt a munkáját a svájci nagyobb városok polgármestereinek ajánlotta. Ebben kifejtette, hogy a kolduló diákok nem magyarok, hanem tótok és németek voltak, mert a magyar diákok készebbek voltak koplalni, mint koldulni. Ebben a munkájában valószínűleg a maga sorsát is próbálta felvázolni, mert vele is megtörtént, hogy ösztöndíjként elfogyott a pénze, de ő is koplalt inkább – ellentétben a más nemzetiségűekkel.⁵⁴

Csanaki Máté csak nagyon rövid ideig tartott az orvosi munkássága, az idős Csanádi Pállal együtt, mivel velük kihalt az egykori pesti református lelképásztornak: Csanaki Jánosnak a családja teljességgel, aránylag még fiatalon: 1636. december 3-án. Miért ilyen korán? Nem tudjuk. Magányos ember volt és az is maradt. Két nap múlva eltemették a házsongárdi temetőben levő kopott sírkövén lévő feljegyzés szerint 42 éves korában: 1636. december 5-én. Temetése előtt kétszer meghúzták – ingyenesen – a harangot a kolozsvári unitárius nagytemplom tornyában. Nem tudjuk, hogy volt-e valaki, aki gyászbeszédet mondott volna felette, ha nem is olyan megrázót, mint ahogyan ő tartotta Ungvárott testvére felett?

A Csanakiakról még elmondhatjuk a következőket:

1.) Mivel a sárospataki diákoknak a XVII. században való vándorkori időket átvészelt, írott névsorából Marton János is úgy közölte Csanaki Máté keresztnévét: „Mathias”, a „MATTHÄUS” helyett, azaz Mátyásnak Máté helyett. Ez a tévedés minden bizonnyal azért történhetett, mert az „A” betű fölül a kettős pontozás letrőlődött.

2.) A családi és keresztnév között ilyen töredékek, lerövidítések voltak, mint „MANT”, ami érthetetlen volt. A sok bizonytalanság után mostanában sikerült a Széchenyi Könyvtárban a régi magyar nyomtatványok vizsgálóinak (RMNY) két nyomtatáson is a megoldást megtalálni, mint sajtóhibát: a „MANT”, „MAT” helyett két nyomtatásban is rendszeren „MART”INUS ÉRTENDŐ, azaz Márton.⁵⁵

3.) De van még egy elgondolkoztatóbb dolog is: Csanaki Máté neve után ott van egy megjegyzés a névsorban: „condiscipulus Coccei”, azaz Cocceius tanulótlársa? Ugyan kik és mért írhatták oda a nemcsak Hollandiában, de Magyarországon is, különösen a XVII. és XVIII. században is olyan nagyra becsült teológus professzornak a nevét? Egyet bizonyosan tudunk: Csanaki Máté, mint sárospataki diák ott találkozott 1617 őszén Brémában Cocceiusnak az iskolás fiával, s együtt olvasták Ézsaiás próféta könyvét, de Csanaki Máté rövidesen elment Heidelbergbe, s ott iratkozott be az egyetemre és csak 5 év múltával került Leydenbe, amikor is a fiatal Cocceius már Brémában és Hamburgban tanult. Innen pedig 1626-ban már mint professzor ment tovább és semmi jelét nem hagyta annak, hogy egymással találkoztak volna. Talán akkor történhetett meg ez a bejegyzés, amikor András bátyja temetésekor Patakon beszélt élményeiről professzorai, diáktársai, vagy egyenesen Rákóczi Györgyék előtt – ami akkor az ő számára kitüntetés volt.

De mi is volt az a cocceianizmus, amiről később anynyi dicsőséges dolgot beszéltek itthon a későbbben hazatérő diákok, s lettek ők is cocceianusok.

Erről Zoványi Jenő írt, aki annak idején Hollandiában ösztöndíjas diák volt, s később utána erről készítette magántanári dolgozatát.

Zoványi szerint Cocceius hamisítatlan protestáns szellemiségű tudós teológus volt, aki kiváló érdemeket szerzett azzal, hogy az eltévedett református egyházat az eredeti irányba akarta visszavezetni: *Cocceius szerint a keresztyénség alapelvei kizárólag a Szentírásban találhatóak*: a reformátorok elvetették a szörszálhasogató arisztotelészi filozófiát, a skolasztikát, s Cocceius a föderális (a szövetség-, a frigy-) teológiát vallotta. E szerint Isten szövetséget kötött az ős-szülőkkel, s az egyház csak annyiban tért el tőle, hogy elvetette az üstökösökről való elméletet, a csillagokból való tanítást, az angyalokról, ördögökről való tanítást, s a *Szentlélek által való egyetemes tudományosságot vallotta. Ezért Cocceius a protestantizmus történetében azok között ragyog, akik a református teológiának a benső fejlesztése terén a legnagyobb érdemeket szerezték.*⁵⁵

Mivel Csanaki Máté a Kekkerman szerinti református teológiai alapelvek szerint írta könyvét, ő nem lett cocceianus. A neves irodalomtörténész (Thuróczi-Töstler József) így ítéli meg: „Csanaki Máté a haldokló aristotelizmus és az ébredő racionalizmus szakadéka szélén...” áll.⁵⁶

Csanaki János a volt pesti lelkész és családjának harmadiziglen története, megpróbáltatásai megrázóan tárják elének a magyar református egyház és a magyar nép egyetemes történetét. Ha tömören szeretnék összefoglalni életútjukat és végzetüket, akkor Mátyás királynak a fiatal, 30 éves korában kalocsai érsek és kancellárjáról, Váradi Péterről mondott ítéletéből, szójátékából mondhatjuk el a Csanakiak, köztük Csanaki Máténak aránylag rövid megújhdását és sorsát: „Árva fuisti, Árva eris et in Árva morieris! – Magyarra fordítva eképpen: Árva voltál, árva leszel.”⁵⁷

Emlékük így éljen ezután a magyar nép és a magyar református híveknek az emlékezetében.

Dr. Balázs László

Jegyzetek

- 1.) Takáts Sándor: A magyar múlt tarlójáról. Bp. 1938. – 213. – Corpus Juris Hungarici. Bp. 1917. – 1598. évi 3. tc. „A rendek aziránt is esedeznek, hogy öfelsége a katonák féltelenségét végtelenre nőni ne engedje...” – Takáts Sándor: Rajzok a török világból. Bp. 1915. I. 289. – Balázs László: Vértesalja. A vértesaljai református egyházmegegye története. Bp. 1986. 14. 26. jegyzet. – 2.) Czuczor Gergely – Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. Pest 1862. I-V. – I. 185. – Ludovicus Nagy: Notitiae Politico-Geographico-Statisticae. Buda 1828. – 283. – Van két kisebb Csanak nevű puszta Győr, ill. Sopron megyében is. 175. 320. – Ménfő 176. 3.) Ritoók Zsigmondné Szalay Ágnes (röv. Ritoók): Csanaki Máté pesti pap levele. Közli: Tanulmányok és szövegek a magyarországi református egyház életéből. /Acta et Studia Ecclesiastica. röv. Act. et Stud.) III. köt. 921-28. – J. Tzanaki: Album Vittembergensis. Halle, A.S. 1594. I. köt. 62. – Balázs L.: Laskai Csókás Péter De Homine c. művének az előszavából a wittenbergi diákok bursájának a névsora. Act. et Stud. III. 1017. s. köv. pag. 1020 – egyedül csak Károlyi Péter és Miklós valamint Csanaki János voltak egykor tagjai a bursának. – 4.) A pápai iskola harangjának 1531. évi létééről és az itteni tanítás későbbi igazolásáról: Payr Sándor: A dunántúli ev. egyh. ker. története. Sopron 1924. (röv. Payr: Evang. ker. tört.) – 167. – 5.) Id. 4. sz. jegyz. – Nagy Iván: Magyarország családjai címerekkel. I-XII. Pest 1965. – Enyinghi Török család XI. 290-91. – Id. 3. sz. jegyz. – Zoványi Jenő: A magyarországi prot. egyh. tört. lexikon. Szerk. Ladányi Sándor. Bp. 1977. – Félégyházi Tamás 192. – Károlyi Péter pedig már 1563-ban ott van Wittenbergben 296.

– 7.) Id. 5.sz.jegyz. 8.) Zoványi lexikon. 6.sz.jegyz. 9.) Földváry László: Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyh. ker. történetéhez. Bp. I-II. I. 43., 47-48., 50-51., 55. – 10.) Corpus Juris. 1548. évi 11.tc.: „Anabaptistas, sacramentarios iuxta admonitionem regiae maiestatis, qui adhuc in regno supersunt, procul expellendos esse.” – Miksa császárnak a soproni kálvinisták, sacramentáriusok elleni rendelete 1567. okt. 31-én: „Secta Calviniana, sive sacramentarii alique circa religionem damnati errores – praesertim in civitatibus quotidie invalescunt...” – Payr S.: Egyh. tört. emlékek. Sopron 1910. 32-33. (röv. Payr: Emlékek) – Miksa császárnak az egyházpolitikája és magaviseletére Id. Marczali Henrik: Világtörténet IX. 81. sköv. – 11.) A dunántúli ref. hívek megerősödésére Id. Payr: Egyh. ker. 253. (a Meszlényi concordatum 1595.szept.12.) – 12.) A Formula Concordiaet- aláíró, s részben megtagadó evangélikus lelkészek névsora az 1596-1673. években, rövidesen Payr: Emlékek. 63., 152., 392. stb. – 13.) Id. Ritoók – 3.sz.jegyz. – 14.) Balázs I.: A pesti ref. egyh. története a török hódoltság alatt. Kálvin téri tanulmányok. Bp. 1982. 13. sköv. – 15.) Veresmarty Illés legyőzete után a váltásdjí gyűjtésére Id. Földváry i.m. I. 44-48. – Szanki Imrét és Nagytállai Bertalant küldték ki, de az egész ref. egyház megmozdult, s így jutott szegény Csanaki János is bele ebbe a dologba. – 16.) A Herczegszőlősi Kánonokat aláírók névsora kettős megoldását Id. Balázs L.: Ref. Egyház XXIX.(1977) évf. 15-17. – Csanaki János csak az 1576-ban aláírók között van ott – 17.) Id. 3.sz.jegyz. – 18.) Csanaki Jánosnak és családjának csodálatos szabadulása történetéhez az alapot a Kr. utáni II. századból való *Aulus Gellius* nevű latin író szolgáltatta, aki tudós egyiptomi *Apion Philonides* munkájából vette át. – Ezt az anyagot a mostani III. gimn. latin könyv is ismerteti *H. Horváth Margit és Nagy Ferenc* szerkesztésében. – A történetet *Ritoókné* is leírja *Takáts S.: Rajzok a török világról.* Bp. 1916. – I. 209. alapján, valamint Zeleméry Lászlónak az OL.oklevelei közt levő egyik levele alapján a váci cirkuszról. – 19.) Csanaki Jánosék meneküléséről, ill. már a Szendrőn való hagyatékai ügyéről levő írást Id. OL. Szepesi Kamara E-234. kötet 18. sz. köv. 11. sköv. – 20.) A szikszói ütközetre Id. *Hóman-Szekfü: Magyar történet* II. kiad. I-V. Bp. 1936. III.köt. 339. – *Sugár István* kiadta: „Szikszói csata 1588-ban *Tardy György* *Históriás Énekében*” c. munkáját az *Egri Vár Baráti Körtől* 1983-ban kiadott 18.sz. köv. 11. sköv. – 20.) *Thury Etele: Iskolatörténeti adattár* I-II. 1906. – I. 15., 42., 48. – *Thury E.*: A wittenbergi egyetemen járt magyar tanulók társaságának anyakönyvéből. *Protestáns Szemle* XX.(1900)évf. 244. sköv. – *Géza Szabó: Coetus an der Univers. Wittenbergensis.* Halle 1941. 81. – 22.) *Hóman-Szekfü* i.m. III. 258. – 23.) *Körösi Mihály* levele. Szikszó, 1594. máj.4. – OL. Szepesi Kam. E-254. máj.5. – 24.) *Bécsi Haus- Hof. und Staatsarchivumban*, Patens (Steckbrief, koldulólevél), amelyet Ritoókné szíves közreműködésével kaptam meg Bécsből. – Arétics, gótikus írású német szöveg pontos kiolvasásáért magyar munkatársak mellett a Bécsből való *Heinz Károly* (Ráday Kt-ban)kutatóknak tartozom köszönettel. (Wien, Bartenfurter Str. 9/4) – Az is lehet, hogy Csanaki János nem a patensre lett szabé, hanem 1598. márc. 27. után, amikor Pálly gr. és Schwarzenberg hg. serege felrobbantotta petárdával a vár kapuját és azt visszafoglalták. – Id. *Hóman-Szekfü* i.m. III. 371. – 25.) *Ecsedi Báthori István* nagymajtényi és nyírbátori kastélyának felülését Id. u.o. 371. – 26.) Szepesi tisztulása után 1599-ben történt – *Mikó Imre: Erdélyi történeti adatok.* Kolozsvár 1858. I-III. 64. – *Ecsedi Báthori István* *Meditációit* sajtó alá rendezte *Erdei Klára, Keveházi Klára.* Bp. 1984. MTA rendezésében. 117-18. s. egyebütt – *Nagy Barna: Tervezet E. Báthori István iratainak a kiadásáról.* Szeged 1972. – 27.) A Csanaki család nemességét semmiféle okmány nem igazolja, sem *Payr S.: Formula Concordiae* (Id. 12.sz.jegyz.), sem *Herepei János: Egyháztörténeti adattár a XVII.sz. szellemi mozgalmak történetéhez.* Szeged-Bp. I. 255. sköv., sem *Veszprémi István: Succinta Medicorum Hungariae et Transsylvaniae.* Lipsiae MDCCXXIV. –magyarra ford. *Kőváry Aladár* Bp. 1960. I-II. II. 69. munkájában mégis azt állították. – De a magyar ref. lelkészeket és gyermekeiket *Bethlen Gábor* nemesítette meg 1629-ben *Keresszeghi H. István* debreceni püspök kérésére, amelyet Magyarország vármegyéiben is kihirdettek. – Id. még *Tóth Sámuel: Adalékok a tiszántúli ev. ref. egyh. ker. történetéhez.* Debrecen 1899. 25. – Csanaki Máté ekkor lett nemessé. – 28.) *Oratio* i.m. 570. szerint sincs feltüntetve, hogy Csanaki András nemessé lett volna. – 29.) U.o. i.m. 570. „...*Epulas quippe delineatas de manibus religiosae herosianae Eufrosinae Hommonneae, ce illi proprii capiebamus...*” (A legfinomabb falatokat az igen vallásos hősnő Homonnai Eufrozina kezéből kaptuk, mintha saját gyermekei lennénk volna.) – 30. u.o. 5,1 „...*Amor nostri apud Comitissam idem, qui antea erat, permaneret...*” (A grófnőnek irántunk való szeretete

ugyanaz maradt, amint előtte volt.) – 31.) u.o. 581. „...*Erat in aula vir nobilissimus litterariisque prudentia spectantissimus, supremus comitis thesaurius... Joannes Bankius... cuius simul atque humatum est cadaver. Comitissima exauthuratis nequioribus pueris, ceteros nobiscum una familiarium suum assumit. Inde proveci Varnoviam, quoad victum benigniorumque experti sumus...*” (Volt az udvarban egy igen előkelő, az irodalomban a szorgalmatosságot tekintve is igen tekintélyes... legfőbb kincstárosa a Grófnak, Bánki Jánosnak, kinek a testét, amikor elföldelni kellett, a Grófnő hátrahagyva a nagyon haszontalan fiúkat, többieket velünk együtt a családjába felvett. Innen elmentünk Varnoviába, amikor is megtapasztaltuk a jobb sorsúaknak a győzelmét... – 32.) u.o. 582. *András* „...*non quievit, donec ex aula nocte inpestate aufergerat, locum occasionemque discendi, ubicunque reperirit, quaesiturus. At quem ita septem decim annos tandem jugem excessi? cui quod quidem vere jugum fuit...*” – 33.) U.o. 585. *Cassoviae* igitur fundamenta in litteris Frater jacet (jacent?) – Neque enim aliter vitam sustentare potest, quippe omni sumtu destitutus. Praeterquam s quid raro contingere poterat, pecuniolae ex aula ipsi transmisisset... Ejus cum modestia... ad aures gymnasiumarchae pervenit, ab eo contubernium adscitus est atque ipso, famulo ille usus est... (Kassán nyugosznak tehát testvéremnek a tudományokban az első alapkövei. – Ugyanis nem tudta másképp életét fenntartani, mivel ki volt fosztva minden költségből. Ezen kívül az udvarból ritkán juthatott hozzá valamihez, ha én némi kis pénz az udvarból oda nem küldöttem volna. Midőn szerénysege a gimnázium vezetőjének a fülébe eljutott, s töle megnyerte azt a kegyet, hogy bejuthatott a gimnázium közös bentlakásába, ott maga az ő szolgálatával élt... – 34.) U.o. 584. „...*Qui nescit pati, nescit dominari...*” (Aki nem tud szenvedni, az nem tud uralkodni sem...) – 35.) U.o. 590. „...*senki sincs, aki méréselné a tanulást úgyéjt, ha csak pénzzel nincs jól ellátva...*” – „...*nisi sit nummatus...*” – 36.) A két Csanaki testvér nagyszombati, pozsonyi, gönci kirándulásakor a diáktársak névsorát Id. *Marton János: A sárospataki főiskola története.* Sárospatak, 1931. 74-84. ill. 157-64. – Id. *Oratio* i.m. 589. „...*Non amplius Cassoviam, sed Gönczium venit... s míg oman tovább tanult folytatta Magyarországot, Ausztria, Morvaország távolabbi vidékein*” – 37.) *Oratio* i.m. 598. „...*nec ipsa inopiafraternam charitatem posuit terminare. Consulutus utrisque nostrum egestati habenas Scholae Zempleniensis moderandas suscepit... Expleto in hac civitate biennio iterum Patachium ad Studia continuenda reversus est. Ubi postquam ea excoluisset aliquamdiu ad fatalem hunc locum Ungvarium accessit ut juvenuti frater ereptus est...*” (De maga az inség sem tudta korlátozni a testvéri szeretetet. Tanácskozva kettőnk közül *András* határt szabott az inségnek, vállalta a zempléni rektorságot... azután kitöltvén ebben a városban a két esztendő, visszatért ismét Patakra tanulmányai folytatására, s miután tovább művelődött, serkentvén az ifjúságtól egy ideig erre a végzetes helyre, Ungvárra hivatottat s testvérem elragadtatott...) – Ungvárra Id. *Haraszthy Károly: Az Ungvári Egyházmegye története* (Adalékok az egyházmegye történetéhez). Nagykapos, 1931., s benne *Komjáthy Gábor: Ungvári egyh. tört.* munkáját, de ezek sem tartalmaznak semmi adatot, hogy Csanaki *András* Ungváron lelkész lett volna. – Hasonlóképpen *Zoványi: Protestáns Lelkészek adótized nyugtatványok* (Prot.Egyh.Tört. XII-XIII. köte) sem. – 38.) *Dobó Ferenc*től – a Zelemérieken keresztül – a *Lorántffy*akig terjedő geneológiára Id. 5. sz.jegyz. – *Nagy Iván* i.m. IX. 601. – *Szabó József: Lorántffyak tört. rajza* (1896) i. és h. nélkül. – 39.) *Zoványi Jenő: Cocceianizmus története.* Bp. 1890. 20-21., u.ő. *Prot.Szemle* 1909 (15.évf.) 67-69. – A cocceianizmus lényege, története és jelentősége. – 40.) *Warga Lajos: A keresztyén egyház története.* Sárospatak, 1906. I-III. – II. 424, 432, 440. – *Crocusra* Csanaki: *Controversiae* munkája bevezető versében. – 41.) Heidelbergben a felvételt előtt vizsgát kellett tenni az előképzettségéről, Id. *Gustav Toepke: Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386 bis 1662.* I-V. II. 290. – Csanaki M. 1618-ban felvételt nyer „in tutelam et fidem”. – 42.) *Crocusra* Id. 40.sz.jegyz. – 43.) U.o. – 44.) Csanaki Máté leidei akadémiaira beiratkozott 1623. okt. 23. éppen 29. születésnapján. – Id. *Herepei J.: Adattár* i.m. I. 279-81.sz. jegyzete szerint. *Archiv des Vereines für Siebenburg. Landeskirche N.F.XVI.* 205. *Erdélyi Prot.Közlöny* 1874.évf. 404. (Ezt nem sikerült megszereznem.) – 45.) *Thuróczi-Tröstler József: Kopaszág dicsérete.* Irod.tört. Közlemények 1936.évf. 218-19. – 46.) *Warga L.: A ker.egy. története.* II. 327., 410. – 47.) *Budapesti Egyet.Könyvtárban* dr.*Fodor Ágnes* könyvtárosnőnek köszönet szíves közléséért. – 48.) *Veres Endre: A páduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai, 1264-1864.* Bp., 1912.116. – 49.) U.o. 292-293. – 50.) Csanaki M. 1628. évi orvosi diplomája felfedezésének szíves közlését hálásan

köszönöm dr.Körmendi Kingának, az MTA munkatársnőjének: Communicationes se Historia Artis Medicinae 1976.évf. 78-79. (Orvosi Tanulmányok) – 51.) Miskolczi Csulyák István zempléni es-pressel való tárgyalását ld. Sárospataki Füzetek 1865/68.évf. 179. – 52.) Csanaki Máté a kolozsvári iskola igazgatója. – Szcenci Molnár Albert is ott van (meghalt 1634.jan.17.) – Csanádi Pál unit.püspök és orvos (meghalt 1636.dec.3.) – Herepei: Adattár 1.279-281. – Egyh.Tört. 1943.évf. 226. sköv. – 53.) Csanaki Máté 1634-ben a Döghalálról való elmélkedése. Herepei: Adattár I. 279. sköv. – 54.) „Magyar nép alapvető tulajdonságairól ...” ld. Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár. Bp., 1872. – Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. 1893. II. 57-59. – 55.) ld.36.sz.jegyz. – Prot.Szemle 1903.(15.évf.)68., 73.,79. – 56.) Thüröczy-Tröstler J. irod. tört. közl. 1930. 218. sköv. RGG. i.m. Tübingen, 1929. II.Aulage III. 613. – ld.45.sz.jegyz. Csanaki Máté: Kopaszság (koszosság) dicsérete verset az igen kopasz-koszos köztársaság nagyon előkelő O.B.D. –H.D. és P.V. nevű igen kiváló asztaltársainak Ajánlja. (Czanak Matthäus: Scabiei enconium ad nobilissimos Scabianae Respublicae Scabianus O.B.D. – H.D. – P.V. commensalos amicos quodam clarissimos) – (scabianus=koszos, kopasz) – 57.) Hóman-Szekfű: Magyar történet II.kiad., Bp., 1936. II. 483.

Szövegek a 24. Sz. jegyzethez:

*Patent für Takács Imbre zu Sammlung seiner
Türken Kauzion und Chanaoky*

Nos Rudolph empieten ...N.allen und jed(en) unser(n) und des heilig(en) Reichs auch unserer Künichreich(en) Fürstentumb und Lande Untethanen und getraueren Geistlich(en) und Weltlich(en) und was Würde Standt od(er) Wesen sie sein, so mit diesem unserm offenen Briefe ersucht werden Unsre Gnadt und alles guets, wird geben Euch hiemit gnedeglich zuvernehmen und das unser Papier diesz Takach Imbre nebens fürbringung glaubwürdiger schriftlicher Kundschaft underthenigist zuerkenn(en) geb(en), Welchermassen Er vor Gran von Erbfeindt der Türcken gefangen und nach ausgestandner harten gefenkis und erlittner Marten umb 200 hungerische Gulden ranzioniert word(en), Welche Schätzung Er aber ausszer guetherzuger Leuth hülf und Handtraichung nit erleg(en) würde. Und darauf drinnentiglich gebet(en) wir geruchsten Ime zuerlangung derselben unser Köynig. Patent, damit Erblich Kunigreich(e), Fürstentumbs und Landessambeln möge gnedigist mit zuhailen, dieweyl dann mit dergleich armen gelangnen Leuth hiemit gnedigilich begerend den anderen und unseren aber gnedigist befelendt, ihr wöllwt gedachten Takacs Imbre allen Orten und endt nit allain fray, sicher unverhindert und unaufgehalten durchkommen und passieren lassen, Sonder auch

in sammlung obberürter Schätzung darzue, wir Ime dann hiemit ain Viertl Jahr, Zeit und Termin gnedigidt bewilligt haben. Zu seiner und Purg wird erleidigung mit ainer Christlich(en) Hülf Und Handraichung guetherzig bedenken daran thuet ir ain guet Gottgefelligs werck und Daneben uns angenembs Gefall(en). Die andern und unsern gnedig(en) willen und mainung. Dath(um) zu Prag, den 19. Augusti 1597. – Das Patent auf Viertl Jahr für Johann Chanky de eodem dato cum mutatione. Welchermassen Er sich unserm Kunigreich Hungern von Jugent für ain Kriegsdienstman geprauchten lassen, darüber er vor Raab von Erbfeindt gefang(en), volgens über die zway Jahrlang ausgestandner harten Gefenkis und erlittnen grossen Marter unb Hundert und Funfzig Hungarische Gulden ranzionirt word(en). Welche Schätzung ...

*Nyilt levél Takács Imrének és Csanaki Jánosnak az ő
török váltásdíjuk összegyűjtése érdekében*

Mi Rudolf ... meghagyjuk a mi (római) Szent Birodalmunk és Királyságaink, örökös fejedelemségeink és országuk alattvalóinak és hűséges egyházi és világi állásban (levőknek) bármilyen méltóságban is legyenek, akik a mi nyilt levelünkkel megkerestettek: a mi kegyelmességünk és minden jó adassék mindnyájatoknak, vétessék figyelembe ez a mi irásunk Takács Imrének, hiteles tudósítások hozzátok, ismertessék el alázatossággal, s adassék tudtul, hogy ő Esztergom előtt török fogságba esett, s ő ott kemény elszenvedett fogság és kínzások után 200 magyar forintért kiváltassék, mely összeget ő jószívű emberek segítsége és készsége nélkül nem tudja letenni, ezért nyomatékosan kérjük, legyetek szívesek neki, amikor ezzel a mi királyi nyilt levelünkkel, ebben a mi örökös királyságunk, fejedelemségünk és összes gyűléseink kegyelmesen osztoznak, s kívánnánk, hogy ebben az ilyen szegény emberekkel mások is osztozzanak, s mieinkkel pedig meghagyjuk, gondoljanak minden helyen arra, hogy szabadon, egyedül, biztonságosan, akadály, feltartóztatás nélkül mehessenek, szabadon járhasanak és hogy a fent említett váltásdíj begyűjtésében is osztozzanak. Hogy mi ezzel neki ez ő és a kezeség által 1/4 esztendei határidővel kegyelmesen hozzájárultunk e keresztyén megsegítéssel, s így ti is Istennek tetsző jó munkát cselekedtetek és emellett pedig nekünk egy kellemes és jó tetszést munkáltatok. – A többiek és a mieink így megmutatták kegyes jóakarukat meg véleményüket. Kelt Prágában. 1597.aug.19.

Ez a nyilt levél érvényes egy negyed esztendőig Csanaky János számára, de dátum változtatással, amely szerint övele a mi Magyarorszá- gunkban ifjúságától kezdve katonai szolgálatot végeztettünk, amikor ő Győr előtt az ő ellenség fogságába esett, ezen felül két esztendőig tartó kemény fogságot állott ki és nagy kínzásokat szenvedett el és 150 ma- gyar forintért nyert kiváltást, melynek értéke volt...

Hol tart az Európai Unió bővítésének előkészítése?

Bizottsági tájékoztató memorandum

Az Európai Bizottság július 20-án kiadott egy tájékoztató memorandumot az előrehaladás állapotáról az Európai Unió bővítésének előkészítésében, amelyet Hans van den Broek bizottsági tag terjesztett a Bizottság elé. Ez a memorandum meglehetősen általános jellegű, de Hans van den Broek szerint világosan kiderül belőle, hogy az Európai Unió és a jelölt országok közötti viszony a kezdeti diplomáciai szakaszból konkrétabb munkaszakaszába lépett. Ime a szöveg:

Bővítés: Kérdések és válaszok

1. Ki folyamodott Európa Unió (EU) tagságért?

Az EU tagságra való jelentkezést Törökország 1987. április 14-én, Cyprus 1990. július 3-án, Málta 1990. július 16-án és Svájc 1992. május 20-án nyújtotta be a Tanácshoz.

Mind a tíz közép- és kelet-európai társország szintén nyújtott be folyamodványt a Tanácshoz:

Magyarország	1994. március 31-én
Lengyelország	1994. április 5-én
Románia	1995. június 22-én
Szlovákia	1995. június 27-én
Lettország	1995. november 24-én
Bulgária	1995. december 14-én
Cseh Köztársaság	1996. január 17-én
Szlovénia	1996. június 10-én.

2. Hogyan válaszolt az EU ezekre a jelentkezésekre?

Az Európai Unióról szóló Egyezmény 0 pontja értelmében (amely pontosítja a bővítési eljárást) a Tanács valamennyi ilyen folyamodvány ügyében konzultált a Bizottsággal.

Törökország folyamodványát a Bizottság 1989. december 20-án véleményezte, Cyprus és Málta folyamodványát 1993. június 30-án.

A Bizottság most készíti elő véleményezését a közép- és kelet-európai országok folyamodványairól. A Madridi Európai Tanács kérte a Bizottságot, hogy véleményét „kormányközi konferencia befejezése után minél előbb” tegye közzé.

3. Mi van a véleményben?

A közép- és kelet-európai országok folyamodványairól adott vélemények részletes leírást tartalmaznak valamennyi folyamodó ország politikai és gazdasági helyzetéről; értékelést arról, hogy mennyire tudják elfogadtatni és teljesíteni a kötelezettségeiket (az EU szerződésekből és törvényekből eredő jogokat és kötelezettségeket) az Unió tevékenységének valamennyi területén; jelzést a belépési tárgyalások során felmerülhetõ problémákról; és ajánlást a tárgyalások megkezdésére.

A vélemények elemzést adnak folyamodó országok jelenlegi helyzetéről és becslést arról, hogy milyen előrehaladás várható tőlük még a felvétel megtörténte előtt, számításba véve az Unió kötelezettségeinek fejlődését és a folyamodó országok helyzetét.

4. Mikor teszik közzé a véleményeket?

Az Európai Tanács Madridban 1995 decemberében felkérte a Bizottságot, „gyorsítsa meg a kérelmekről adott véleményei elkészítését, hogy azok a Kormányközi Konferencia befejezése után minél előbb továbbíthatók legyenek a Tanácshoz”.

Az Európai Tanács Firenzében 1996 júniusában megismételte „annak szükségét, hogy a Bizottság véleményei és jelentései a bővítésről a Kormányközi Konferencia befejezése után minél előbb rendelkezésre álljanak, úgy hogy a tárgyalások kezdeti fázisa egybe eshessen a Cyprussal és Máltával folyó tárgyalások megkezdésével, hat hónappal a Kormányközi Konferencia vége után, annak eredményeit is figyelembe véve”.

Valószínűnek látszik tehát, hogy a vélemények 1997 második felében közzétételnek.

5. Hogyan készül el egy-egy vélemény?

Véleményei elkészítésében a Bizottság nagymértékben támaszkodik a kérelmező ország által adott tájékoztatásra, de közben igénybe vesz más forrásokat is, hogy kiértékelje és kiegészítse ezt a tájékoztatást. Technikai kérdések az Unió politikájának területeire kiterjedő kérdőív formájában 1996 áprilisában küldtek el a Közép- és Kelet-Európából folyamodó országokhoz.

A válaszokat július végéig meg is kapták.

6. Milyen kritériumokhoz tartja magát a Bizottság véleményei elkészítésében?

A közép- és kelet-európai országok esetében az Európa Tanács Koppenhágában 1993 júniusában elhatározta, hogy „Azok a közép- és kelet-európai társországok, amelyek ezt kívánják, tagjai lesznek az Uniónak. A felvétel megtörténik, mihelyt az az ország vállalni tudja a tagsággal járó kötelezettségeket gazdasági és politikai körülményei kielégítővé tételével. A tagsághoz szükséges,

- hogy a jelölt ország megteremtse azon intézmények stabilitását, amelyek garantálják a demokráciát, a törvényességet az emberi jogok tekintetében, valamint a kisebbségek tiszteletben tartását és védelmét;
- hogy legyen működő piacgazdaság és meg legyen a képesség arra, hogy megbirkózzon az Unión belül a verseny nyomásával és a piaci erőkkel;
- hogy tudja vállalni a tagsággal járó kötelezettségeket, beleértve a ragaszkodást a politikai, gazdasági és pénzügyi unió célkitűzéseire”.

Ezen kívül elhatározta még a Koppenhágai Európai Tanács, hogy

„Általában mind az Unió, mind a jelölt országok érdekében az is komolyan fontolóra veendő, hogy az Unió képes-e befogadni új tagokat úgy, hogy közben fenntartsa az európai integráció lendületét”.

Az Európai Tanács Madridban 1995 decemberében megerősítette ezeket a kritériumokat és utalt annak szükségességére is, hogy „meg kell teremteni a feltételeket a jelölt országok fokozatos és harmonikus integrációjához, különösen

- a piacgazdaság fejlesztésével,
- adminisztratív struktúráik átalakításával,
- stabil gazdasági és pénzügyi környezet megteremtésével.

7. Milyen más jelentéseket (dokumentumokat) készít a Bizottság a bővítésről?

Az Európai Tanács Madridban 1995 decemberében felkérte a Bizottságot, hogy

- értékelje ki a bővítés hatását a többi közösségi politikára, különös tekintettel a mezőgazdaságra és a struktúrákra (Impact-hatástanulmány),
- kezdje el egy *átfogó tanulmány* (composite paper) készítését, amely a bővítés kérdésének egyetemes megközelítésével egészíti ki a véleményeket és hatás-tanulmányokat,
- terjesszen elő kommunikációt az *Unió jövőendő pénzügyi keretéről*, tekintettel a bővítés kilátásaira közvetlenül a Kormányközi Konferencia befejezése után.

Mindez azt jelenti, hogy

- a Bizottságnak átfogó kommunikációs csomagot kell eljuttatnia a Tanácshoz a bővítésről, röviddel a Kormányközi Konferencia után,
- a Tanácsnak a kommunikációk és a Kormányközi Konferencia eredményeinek a fényében szükséges döntéseket kell hoznia a felvételi tárgyalások megkezdéséről a Kormányközi Konferencia után hat hónapon belül, s döntéseket arról is, hogy a közép- és kelet-európai országok is vonassanak be a tárgyalások kezdeti fázisába.

8. Miről szól majd a hatástanulmány?

A hatástanulmány megvizsgálja a bővítés hatását az EU politikájára és annak lehetséges továbbfejlesztésére; kiértékeli, hogy milyen pozitív hatása lesz annak, hogy a folyamodó országok vállalják az EU kötelezettségeit és hogy milyen lehetséges problémákat kell majd megoldani.

9. Miről szól majd az átfogó tanulmány?

Az átfogó tanulmány megvizsgálja a bővítés által felvetett horizontális kérdéseket, amelyek túlterjednek a tagsági kérelmekről adott vélemények körén. Az ilyen kérdések között lesznek valószínűleg az átmeneti rendezések és az eljárás stratégia megerősítése.

10. Miről szól majd az EU jövőendő pénzügyi keretéről adott jelentés?

Az EU jelenlegi pénzügyi kerete (költségvetése), amelyet 1992 decemberében Edinburghban állapított meg az Európai Tanács, 1999 végén jár le. A jövőendő pénzügyi keret a jövő század első éveire szól és figyelembe veszi a bővítés várható hatásait.

11. Egyszerre kezdődnek el a tárgyalások valamennyi folyamodó országgal?

Véleményei elkészítésénél a Bizottságnak tekintetbe kell vennie az Európai Tanács ama madridi utasítását, hogy „biztosítsa valamennyi folyamodó ország egyenlő alapon történő kezelését”.

Valamennyi folyamodó országot a saját érdemei alapján vesszük fontolóra, kinos tárgyilagossággal, anélkül, hogy elébe vágnánk a felmérés eredményének.

A bizottsági véleményeket eljuttatjuk a Minisztertanácshoz. Akkor már a Tanácsnak kell eldöntenie, hogy mikor kezdődjenek meg a tárgyalások az egyes folyamodókkal.

12. Meddig tartanak a tárgyalások?

Nehéz megjósolni az időtartamukat. A tárgyalások 1998 elején kezdődhetnek, ha a Kormányközi Konferencia véget ér 1997 közepén. Ausztria, Svédország és Finnország esetében tizenhárom hónap alatt befejeződtek, viszont Spanyolországgal és Portugáliával csaknem hét évig tartottak.

A tárgyalások időtartama teljesen a megoldandó kérdések megoldásától függ. Nem valószínű, hogy mindegyik ország esetében ugyanannyi időt fognak igénybe venni.

13. Mi történik a tárgyalások befejezése után?

A Szerződés 0 pontja szerint a felvétel feltételei és az Unió alapját képező szerződésekkel való egyeztetések a tagállamok és a folyamodó államok közötti megegyezés tárgyai. Ezt a megegyezést azután valamennyi szerződő államnak ratifikálnia kell alkotmányuk előírásai szerint.

14. Hogyan folynak a tárgyalások?

A tárgyalásokat a tagállamok nevében a Bizottság támogatásával az EU elnöksége folytatja. A Bizottság mindegyik tárgyalási szektorban megfogalmazza a tag-egyházak közös álláspontját a tárgyalások alapjául.

15. Mikor történik meg a bővítés?

Számításba véve a tárgyalások lehetséges időtartamát, valamint a ratifikálásához szükséges időt, a következő bővítés realisztikusan legkorábban közvetlenül a 2000 utáni években lehetséges.

16. Valamennyi folyamodó ugyanakkor fog csatlakozni?

Mivel a tárgyalások időtartamát mindegyik folyamodóval a megoldandó kérdések bonyolultsága határozza meg,

nem valószínű, hogy minden folyamodó, akivel a Tanács tárgyalások megkezdése mellett dönt, ugyanakkor lesz abban a helyzetben, hogy beléphessen az EU-ba.

17. Milyen előkészületek történnek jelenleg a bővítésre?

Az EU és a folyamodó országok együtt munkálkodnak az európai egyezmények keretében a tagság előkészítésén.

Az Európai Tanács Essenben 1994 decemberében tartott ülésén úgy határozott az EU, hogy átfogó stratégiát dolgoz ki az európai egyezményeket elfogadott közép- és kelet-európai társországok felvételének az előkészítésére.

E stratégia főbb elemei:

- az európai egyezmények végrehajtása,
- az átmenet folyamatának támogatása az EU részéről (a pharei EU támogatás-nyújtási programtól számítva),
- külön piaci törvényhozás bevezetése,
- kidolgozott párbeszéd valamennyi közép- és kelet-európai társországgal.

Az európai egyezmények törvényes keretet biztosítanak a folyamodó országok és az EU közötti társulásra és szabályozzák a politikai és gazdasági kapcsolatokat. A Bulgár és Cseh Köztársasággal, Magyarországgal, Lengyelországgal és Szlovákiával már érvényben vannak az európai egyezmények, Észtországgal, Lettországgal és Litvániával 1995-ben, Szlavóniával 1996-ban írtuk alá, de ezeket az egyezményeket még ratifikálni kell.

Az európai egyezmények fórumot teremtenek annak megvitatásához, hogy a társulási tanácsokban miniszteri szinten, a társulási bizottságokban magasabb hivatali szinten hogyan halad előre a tagság előkészítése. Ugyancsak lehetővé teszik a társulási bizottságok közös parlamenti üléseit.

Phare központi szerepét a belépés előtti stratégiával Essenben erősítették meg. Ez most már az EU legfőbb pénzügyi eszköze a folyamodó országok amaz erőfeszítéseinek támogatására, hogy gazdasági átalakítással és a demokrácia erősítésével készítsék elő tagságukat.

Phare rugalmassága még megnövekedett, hogy eredményes segítséget adjon a folyamodó országok szükségére, különösen többéves programokkal és az infrastruktúrára fordítható összegek arányának 25 %-ra való emelésével. A folyamodó országok a Phare-től kapott kiutalásokat 10 %-ig használhatják fel arra, hogy fedezzék belőlük a Közösség programjaiban való részvételüket.

1995 és 1999 között a Phare költségvetése 6.693 milliárd ecu. Az 1989-től 1999-ig tartó tíz év alatt összesen 11 milliárd ecu támogatást nyújtott, illetve fog nyújtani a folyamodó országoknak.

A Bizottság 1995 májusában kiadott egy eligazítást a közép- és kelet-európai társországoknak a *magánpiaci törvényhozás bevezetéséről*. Ez a Fehér Irat azt is jelenti, hogy mekkora összegű támogatás áll rendelkezésre a folyamodó országok megsegítésére ebben a feladatban, és gondoskodott a Technikai Segítség Tájékoztató Cse-re Hivatalának létesítéséről. Ez a hivatal már működik.

A *kidolgozott párbeszéd* állam- és kormányfők (általában évenkénti) találkozóin és a következő témákról tartott miniszteri üléseken folyik: külügyek (kétszer

egy évben), belföldi piaci és – különösen – a pénzügyek, a közgazdaság és a mezőgazdaság fejlesztése (évenként), igazság- és/vagy belügyek (évenként), szállítás, telekommunikáció, tudományos kutatás és környezetvédelem (évenként), kultúra és nevelés (évenként).

18. Mit csinál és EU az új tagok bevonásának biztosítása érdekében?

Az EU az európai integráció folyamatának megerősítésén a Kormányközi Konferencia sikeres befejezésének biztosításával és a gazdasági valamint a pénzügyi unió harmadik fokozatának megvalósításán fáradozik.

19. A támogatás milyen más forrásai állnak még rendelkezésre?

A közép- és kelet-európai országok az alábbi forrásokból kapnak támogatást:

- Európai Beruházási Bank, amely 1995-ig 3.7 billió ecu-t biztosított,
- a tagállamok kétoldalú támogatási programjai,
- Európai Bank a Helyreállításra és Fejlesztésre (a Bank által vállalt 6 billió ecu 60 %-át a folyamodó országoknak szánták),
- az Unió által adott hitelek mintegy 2.9 billió ecu értékben,
- az Európai Együttműködési és Biztonsági Konferencia meg az Euratom kölcsönei,
- kétoldalú hitelbiztosítási rendszer és beruházási garanciák,
- a Nemzetközi Valuta Alap, a Paris Club és a London Club támogatása.

20. Mennyire készek a folyamodók?

Anélkül, hogy elébe vágnánk a véleményeknek, adható néhány kezdeti jelzés.

a.) *Politikai feltételek.* A folyamodó országok teljesítményei általában kielégítőek, de néhány probléma még szembejön. A folyamodó országok nagyjából az Unió tagságának megfelelő demokratikus kormányzási formákat teremtettek. Szabad és tiszta választásokat tartottak és azok eredményeit tiszteletben tartják.

A kisebbségi jogokat általában megvédik, de egyes országokban vannak még feszültségek és a regionális együttműködés terén maradtak még nehézségek. Egyes országokban gondot okoz televízió és rádió függetlensége, és – bár létesítettek független bíróságokat – egyik-másik országban a bírák nem rendelkeznek megfelelő gyakorlattal és tapasztalattal, hogy megfeleljenek az újonnan bevezetett alkotmányos és törvényes elveknek. A nem-kormányzati szervezetek függetlenül működnek, bár az EU-nak olykor fel kellett szólnia, hogy azok maradjanak mentesek a kormány beavatkozásától.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy a demokrácia, az emberi jogok tisztelete és a kisebbségek védelme az EU Szerződés alapja. Ha a jelölt országok ezeknek a feltételeknek nem tesznek eleget, felvételükről nem lehet szó s a felvételi tárgyalásokat meg sem kezdetjük.

b.) *Gazdasági feltételek.* Nagyjából a legtöbb folyamodó ország lerakta a piacgazdaság alapjait és megteremtette a stabil gazdasági növekedés feltételét. A helyzet azonban országonként igen különböző. A folyamodó országokban javulóban van a növekedés:

egyesekek közülük valóban elértek már kb. 5 %-os évi növekedési rátát. Az egy főre jutó átlagos GDP (General Development Production = általános fejlesztési termelés) – vásárló értékben kifejezve – az EU átlagnak kb. egyharmada, de nagy különbségek is vannak.

Marad néhány alapvető gazdasági probléma. A külföldi beruházás, bár növekszik, még mindig aránylag alacsony és nem egyenlően oszlik meg a jelölt államok között. A privatizáció folyamata egyes esetekben nem elég átlátszó és nem mindig jár együtt a szükséges rekonstrukcióval. A bank- és pénzügyi szektorok reformja még mindig gyöngye, és az EU-ban gyakorolt gazdasági verseny megvalósítása még csak kezdődik.

c.) *Képesség a tagsági kötelezettségek vállalására.* A bizottság véleményei fel fogják becsülni a folyamodó országok képességét a kötelezettségek teljesítésére, hogy adminisztratív szerveik ezeket mennyire tudják teljesíteni, érvényesíteni a Közösség szabályait és a környezetvédelem, az energiagazdálkodás, a nukleáris biztonság, a telekommunikáció, a szállítás s a munkabeli egészség és biztonság terén megfelelnek-e az infrastruktúrák az EU normáinak.

Hogy képesek-e vállalni a tagsággal járó kötelezettségeket, az is felmérhető azon, hogy hogyan közelítik meg a belső piaci törvényhozást. Egészében meglehetősen haladást értek el a törvényhozás elfogadásával. A törvényszékek útján való erőltetés nehézségeket okozna azokban az országokban, amelyekben a bírák még nem szereztek elegendő gyakorlatot a gazdasági jogban meg az ezzel kapcsolatos területeken.

Egy másik terület, amelyen felbecsülhetők a folyamodó országok, az európai egyezmények rendelkezései iránt tanúsított tiszteletük. Újabban nem egy probléma merült fel, különösen a kereskedelmi kapcsolatokban.

21. Milyen előnyökkel jár az EU bővítése?

Az EU bővítése növelni fogja a stabilitás zónáját Európában s ezzel hozzájárul az egész földrész békéjéhez és biztonságához.

A bővítés következtében a magánpiac kiterjesztése 370 millió fogyasztóról 480 millióra ösztönző hatással lesz a gazdasági növekedésre és új üzleti lehetőségeket biztosít egész Európában.

A kibővült EU nagyobb erőt fog képviselni a világ ügyeiben és erősebb partner lesz a nemzetközi kereskedelmi tárgyalásokban.

22. Mibe kerül a bővítés?

A bővítés növelni fogja az EU költségvetésének kiadásait is meg bevételeit is. Ma még túl korai a teljes hatását felmérni az EU költségvetésére. Ez majd csak azoknak a részletes elemzéseknek és jelentéseknek a fényében lesz kiszámítható, amelyeket a Bizottság az Európai Tanács Madridban kifejezett kérésére készít elő.

A bővítés legnagyobb hatással valószínűleg a közös mezőgazdasági politikára és a strukturális pénzalapokra lesz, amelyek a két legnagyobb tételt képezik az EU kiadásaiban.

Előzetes becslés arról, hogy milyen hatással lesz a bővítés az EU politikájára Bizottságnak az Európa Tanács madridi ülésre készített interim-jelentésében volt olvasható (CSE(90) 605 sz. dokumentum). Az 1992. évi

reformok meg a Bizottságnak az alternatív mezőgazdasági stratégiáról adott 1995-i jelentése alapján folyik tovább a munka a mezőgazdasági politikát illetően. A felmérés a bővítésnek a strukturális és kohéziós politikára gyakorolt hatásáról párhuzamosan készül azzal a jelentéssel, amelyet a Bizottság 1996-ban fog tenni a Szerződés 130 B pontjának értelmében (a gazdasági és társadalmi kohézióról).

A bővítés jelentős hatással lesz az EU költségvetésére, s a Bizottság a jövő évben tesz majd javaslatot a megfelelő pénzügyi keretre, amelyben majd ezt is számításba veszi.

23. Mi a jelenlegi helyzet Málta és Cyprus tagsági folyamódványa tekintetében?

Az Európai Tanács cannesi ülésén (1995 júniusában) ismét megerősítették, hogy

„Málta és Cyprus felvételéről a tárgyalások a Bizottság javaslatai alapján kezdődnek meg, hat hónappal a Kormányközi Konferencia befejezése után és számításba véve annak a konferenciának az eredményét is”.

A cyprusi probléma megoldásáról az Európa Tanács Korfuban (1994 júniusában) újból megerősítette, hogy „annak tiszteletben kell tartania az ország szuverenitását, függetlenségét és területi sérthetlenségét, az idevonatkozó ENSZ határozatokkal és magas-szintű egyezményekkel megegyezően”.

Az EU fontolóra veszi, hogy a jövőbeni tagság kilátásainak bátorítaniok kell a cyprusi probléma megoldására tett erőfeszítéseket.

24. Mi a jelenlegi helyzet Törökország tagsági folyamódványát illetően?

A Bizottság 1989. december 20-án tette közzé a véleményét. Törökországgal a kapcsolatok az 1964-i Ankarai Egyezmény keretében működnek, mely egyezmény társas viszonyt létesített az EU és Törökország között.

Az EU-nak alapvető érdeke, hogy erősítse a kapcsolatokat Törökországgal és segítse a politikai és gazdasági modernizálás folyamatának mielőbbi megvalósulását.

Ez a folyamat jelentős lökést nyert a vámunióra vonatkozó határozattól, amely 1996. január 1-én lépett érvénybe.

25. Mi a jelenlegi helyzet Svájc tagsági folyamódványát illetően?

Svájc 1992. május 20-án folyamodott EU tagságáért. Svájcnak az Európai Gazdasági Területhez való csatlakozásáról 1992 decemberében tartott népszavazás „Nem” szavazata után a svájci kormány nem sürgeti az EU-hoz intézett folyamódvány eldöntését, de az az asztalon maradt. Az EU és Svájc között a szorosabb kapcsolatokat kétoldalú szektorális tárgyalásokon munkáljuk.

26. Van kapcsolat a NATO és az EU bővítése között?

Az EU és a NATO bővítése két külön folyamat. Nincs közvetlen kapcsolat közöttük, de mindkettőnek hozzá kell járulnia Európa békéjéhez és biztonságához és nem szabad veszélyt jelentenie egyetlen harmadik országnak sem.

27. Oroszország és más új független országok
folyamodnak-e EU tagságért?

Bár emez országok közül néhánynak a vezetői kifejezték érdeklődésüket az EU tagság iránt, egyik sem kérelmezte még. Ezek az országok a Partnerségi és Együttműködési Egyezményekkel kapcsolódnak az

EU-hoz, s ezek széleskörű kapcsolatokat létesítenek, de nem céljuk az EU tagság.

Ezek az egyezmények úgy látszik megfelelő alapot biztosítanak a kölcsönös kapcsolatok számára az előrelátható jövőben.

(Fordította: Fükő Dezső)

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

EURÓPAI EGYHÁZAK KONFERENCIÁJA

A hit beplántálásának új útjai a szekularizált Európában – Egy közös misszió kilátásai

Jelentés a hamburgi Missziói Akadémiával 1996. május 18-22-ig
az evangélium és a kultúra közösen tartott konzultációról

Bevezetés

Ez a konzultáció az EEK-nak az „Egy közös misszióhoz vezető úton: az európai egyházak bizonyágtétele és felelőssége” témáról végzett tanulmányi munkájába tartozik. Azért rendeztük, hogy összeurópai környezetből adjon indíttatást az Egyházak Világtanácsa (EVT) 1996. november 24-től december 3-ig Brazíliában tartandó világmisziói és evangelizációs konferenciájának, melynek témája: „Egy reménységre elhíva: az evangélium a különféle kultúrákban” lesz. Célja volt az is, hogy hozzájáruljon a „Mebékélés: Isten ajándéka és az új élet forrása” témáról 1997. június 23-29-ig az ausztriai Grazban tartandó II. Európai Ökumenikus Nagygyűlés (EÖN) munkájához.

Jelen voltak az EEK tagegyházainak, valamint az Evangélium és kultúra hálózatnak a képviselői Európa legtöbb részéből. Az Európai Püspöki Konferenciák Római Katolikus Tanácsa (CCEE), valamint az EVT II. Egysége hivatalosan képviseltette magát.

A különféle és változó kultúrákban élő keresztyének Krisztus egy testének a tagjai és az egy Szentlélek hatja át őket. „Egy reménységre hívtak el” abban a meggyőződésben, hogy egy Isten van, minden népnek és minden kultúrának az Atyja (Ef 4,4.5); és hogy a megfeszített és feltámadott Úr evangéliuma egy evangélium, bár különféle nyelveken és kultúrákon át jutott el hozzánk: „mindnyájan halljuk, amit a mi nyelvünkön beszélnek az Isten felséges dolgairól” (Csel 2,6-11). A keresztyéneknek tehát szabad megosztani kulturálisan megfelelő módon a reménység és üdvösség egy evangéliumát minden egyes személlyel és néppel: „mindennek mindenné lénén” (1 Kor 9,22), hogy végezzék a „békéltetés szolgálatát” (2 Kor 5,18).

Közös európai örökség

A keresztyénség Európán kívül született; az európaiak tehát örökösei az evangéliumi misszióknak. Pál apostolt a

Szentlélek kényszerítette, hogy keljen át Macedóniába s végül Rómába érkezék. Sokan mások követték őt és vitték tovább Európa evangelizálását; az evangélium nagy tolmácsolói, Justinus vértanú, Alexandriai Kelemen, a konstantinápolyi Basilius és Chrysostomos közvetítették a hellenista kultúra felé; Ninianus. Columba és Aidan Skóciának és Northumbriának; Cyril és Methodius a szláv népeknek. Később Benedek megalapította a szerzetességet, amely új keresztyén kultúrát teremtett Nyugat-Európában. Oroszországban és máshol az evangéliumi liturgia olyan látomást alakított ki, amely kedvező és kedvezőtlen időkben egyaránt tartást adott a népnek. Európa egyházai elkerülhetetlenül belebonyolódtak a nagy egyházszakadásba (schisma, 1054-ben) Kelet és Nyugat között, s tragikusan hódoltak a visszavisszatérő idegengyűlölő antiszemitizmusnak: a keresztes háborúban a mohamedánok ellen fordultak, az inkvizícióban pedig keresztyén testvéreik ellen. Európa találta ki a keresztyén monarchiát, valamilyen egységben tartva az egyházat és az államot. Azután jött a nyugati reformáció, vallásháborúkkal és üldözéssel szabadulva fel a nyugati keresztyénséget, amiknek a hatását a mai napig érezzük. A kisebbségeknek a vallási többség által történő elnyomása ellenállást idézett elő és „idővel” a vallás-szabadság, az emberi jogok deklarálását és a demokrácia megszületését, kezdetben gyakran egyházi ellenkezéssel szemben teremtette meg. A modern világ missziói mozgalmában Európa önbizalma fejeződött ki, de ez igen gyakran járt együtt a gyarmati terjeszkedéssel és embertelen vaksággal Amerika, Afrika és Ázsia kultúráival szemben. Ugyanakkor Európában kifejlődött a humanizmus. Ez idővel a tudományos okoskodáshoz vezetett s a „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség” szekularista jelszavához.

Az ipari forradalom keretében antagonistá ideológiák támadtak: a laissez-faire kapitalizmus (szabadság, megfelelő egyenlőség és testvériség nélkül) és a marxizmus

(egyenlőség megfelelő szabadság vagy testvériség nélkül). A XX. század nagy részében Európa e két ideológia között oszlott meg. Keresztyén öröksége ellenére Európa a modern korban kirabolta a föld emberi és természeti erőforrásait, háborúkkal árasztotta el a világot és elmondhatatlan holocaustot követett el. A keresztyén ökumenikus mozgalom Európában született meg, de a keresztyének világszerte elterjesztették. Újában kialakultak Európában a gazdasági és politikai intézmények, de ezek eddig még nem győzték le a nagy és veszélyes megosztásokat a gazdagabbak és szegényebbek, Nyugat és Kelet között. Európa megmásíthatatlanul sok vallású lett a mohamedánok szikhek és hinduk érkezésével, s egyházai közül sok lett több-kultúrájú az afrikai, ázsiai és karib-térségi hívőkkel. Az anyagi fogyasztási kedv széleskörű elterjedése lelki ürességgel (spiritual vacuum) jár együtt. Problémákat okoz a prozelitizmus is. Európában ma a piaci ideológia diadalmaskodik, szinte korlátok nélkül, s az egyházak bizonytalanok a közös missziójuk felől, de nincsenek is jól felkészülve rá.

Ez a konzultáció a Krisztusban nyert közös remény-ségünk fényénél akar szólni ehhez a bizonytalansághoz. Európának, amely sok-sok és messzeható következményekkel járó (ipari, tudományos, politikai és technikai) forradalom elindítója volt, most az igazságos és fenntartható élet és közgazdaság érdekében kétségbeesítő szüksége van egy új lelki forradalomra.

Országos jelentések

Az evangéliumot és a kulturális kérdéseket illető, folyamatban lévő tanulmányokról a jelentéseket egy sereg ország képviselői küldték el. Felismeréseik között szerepelnek az alábbiak:

A kulturális átalakulás az iparosodás-utáni társadalomban bizonytalanságot okoz az embereknek, „vigalmi társadalom” létrejöttét idézi elő s az egyháztól lényegét érintő evangéliumi választ vár (Németország). Az átalakulás mintául szolgál arra, hogy az evangélium hogyan alakíthatja át a kultúrát (Románia). Az egyházaknak az evangéliumot, mint Jézus Krisztus történetét kell kapcsolatba hoznia az emberek életével (Skócia). Az evangéliumot közvetítő nyelvezet segítheti hozzá az embereket kulturális identitásuk elnyeréséhez (Wales).

Az evangélium némely értelmezése azonban meg is oszthatja az embereket és a szektarianizmus elfogadásához vezethet (Írország). Az istentiszteletben kifejezett evangélium emberi méltóságot és önbecsülést adhat a kulturálisan félreállítottaknak és gazdaságilag kifosztottnak (pl. Britanniában az afrikaiaknak). Az egyháznak és apologetáinak meg kell érteniük a post-modern életstílus autonómiáját, de vitába is kell szállniuk vele (Anglia). Az egyházaknak fel kell ismerniük és ki kell elégteleniük némelyeknek az új vallásosság útján való törekvését a „spiritualitás”-ra. Az európai keresztyéneket meggazdagíthatja, ha mások szemével próbálják meg olvasni a Bibliát (Hollandia). Az evangélium történelmi ütközése az elnyomó egyházi kultúrával ma az ellenállás más formáit hozta elő: a nukleáris kísérletekkel, a rasszizmussal és a kirekesztéssel szembeni ellenállás (Franciaország)

Egyes európai országok vallási és kulturális tekintetben még mindig meglehetősen homogének, ezért az evangélium és a kultúra kérdésével csak most kezdenek foglalkozni (pl. Finnországban). Európa számára szükséges a misszió-tan (missiology), de ezt még nem ismerték fel egyetemlegesen. Jelentős lehet némelyek „magától értetődő vallása” (implicit religion) felől végzett kutatás, pl. a keresztséggel, mint az általános kultúra („folk” culture) részével kapcsolatban. A „jóléti evangélium” egyházainak növekedése a középosztály körében nyugtalanító példa a fogyasztói társadalom kultúrájában jelentkező hamis kiegyenlítődésre (contextualisation – Svédország)

A kultúrával kapcsolatos aggodalom gyakran jelentkezik válságos időben, amikor veszélyben van az ember önazonossága, vagy az egész életmód válik kérdésessé, miként a mai környezeti „vég-játék”-ban, amikor már nem lehet elképzelni a holnapot. Számos európai országban komolyan kell venni az antiklerikális hagyomány: de sokan hiszik, hogy a kultúra nem folytatódhat a keresztyénség nélkül (Cseh Köztársaság). Új sürgető kérdések vetődnek fel a korábban szovjet ellenőrzés alatt állt országokban az állami iskolákban a vallásos nevelés méretét és forrásait illetően. Európában a keresztyénség mély gyökereket eresztett a kultúrába, ott is, ahol ezt nem ismerik fel és el, vagy ahol nem lehet kifejezett keresztyén hitről beszélni. Némelyek számára a liturgián kívül nem létezik evangélium. Vallásfilozófusoknak sikerült megteremtteniük a kultúra és az evangélium szintézisét. Európában ma nagy szükség van a vallás és a nacionalizmus felől való elgondolkodásra (Oroszország).

Csoportok témái a vita összefoglalásával

1. Az evangélium és a mai nyugati modernista kultúra: a keresztyén bizonyágtétel kilátásai a fogyasztói társadalomban.

Az egyháznak Európában arra van szüksége, hogy legyen bátorsága ma a Jézus Krisztus egyháza lenni, visszanyerve saját spirituális és liturgikus ösztönzőit kihívásul a felvilágosodás-utáni kultúrával és a korlátlan materiális növekedéssel szemben. Hangsúlyozni kell a „liturgia utáni liturgiát”, azaz az evangélium megélését az életben is meg az istentiszteletben is.

A keresztyéneknek újból kell tanulmányozniuk a teremtés dogmáját, hogy olyan alapot biztosítsanak, amelyen a hívők együttműködhetnek másokkal.

Az egyházaknak sürgetniük kell, hogy az Európai Unió tagországai teljesítsék az ENSZ riói és koppenhágai csúcskonferenciáin vállalt elkötelezéseiket.

A poszt-modern környezetben a keresztyénségnek lehetősége kínálkozik, hogy igehirdetése hitelességével és kiválóságával járja az útját, de többé már nem hagyatkozhatik arra, ami még megmaradt hatalmi bázisa fedezékeiből.

2. Az evangélium és a helyi egyházak városi helyzetben – minták és megközelítési módok a misszióra és a hit beplántálására városi környezetben.

A régi ipari-városi környezetben (mint északkelet Angliában és Lipcsében) az egyházaknak a mai misszióban komolyan kell venniük a különféle városi adottsá-

gokat és osztálykülönbségeket. Nagy elidegenedés tapasztalható az egyháztól, amely – pl. Kelet-Németországban – korábbi keletű a kommunista valláspolitikánál. A karizmatikus csoportok úgy látszik, ma gyakran könnyebben tudnak visszanyúlni az emberekhez. Sokak szerint az egyháznak inkább képekkel és történetekkel kellene felébreszteni a hitet, mint csupán értelmi fejtegetéssel. De bizonyos stratégiai fontosságot kell tulajdonítani annak, hogy a döntéshozatalban résztvevők mit tudnak kialakítani a társadalomban. Ez a felsőbb keresztyén oktatás új formáit kívánja meg.

3. *Az evangélium és a kisebbségi kultúrák – bevándorolt etnikai egyházak és a közös misszió keresése a társadalomban.*

Mi a viszony egy adott régióban a történelmi egyházak és a külföldről nemrégiben érkezett keresztyén csoportok által létesített egyházak között? Ezek az egyházak szülőházjukban lehetnek akár régebbiek, akár újabbak. Milyen az eredetileg is ott élő egyházak magatartása az újonnan jöttekkel szemben? „Betolakodóknak”, vagy „lényegteleneknek” vagy „az életükhöz szükségeseknek” (the life-givers), vagy egyszerűen csak keresztyén testvéreknek tekintik őket?

Mi a viszony a keresztség ökumenikus értelmezése meg a keresztség népszerű értelmezése között ott, ahol az hozzá tartozik a kultúrához?

4. *Az egyházak és gyülekezetek békítő szerepe etnikai, kulturális és vallási konfliktusok esetén.*

Maga a vita is a megbékélés folyamata lehet. Ez a módszertan mélyen összefügg a kérdések tartalmával (pl. Kik az áldozatok? Ki ad lehetőséget a hatalomnélkülieknek? Mi az egyházak szerepe bizonyos konfliktusokban?), hogy a békéltetést ne paternalista elképzelésekkel kezdjük el.

A konzultáció vitáiban kezdenek kikristályosodni azok a mélyebbre ható kérdések, amelyekkel meg kell harcolnunk, hogy meg tudjunk felelni az egyházak és gyülekezetek (vagy hívő közösségek) békéltető szerepét tárgyaló témának etnikai, kulturális és vallási konfliktusokban. Egyetértés volt abban, hogy a konzultáció feladata felismerni, mely kérdések megválaszolásával lehet elősegíteni a megbékélést konkrét helyzetben. Huszonhat ilyen kérdést dolgoztunk ki! (Ezek fel vannak sorolva a Bizottság teljes jelentésében.) Mások majd megfogalmazták a saját kérdéseiket.

5. *Az evangélium és a kultúrák átformálása – a kultúra, mint a misszió hordozója.*

A Szentléleknek a magánéletre való korlátozása a szekularizáció alapja. A teljes életet nyitjuk meg a Szentlélek előtt, akkor találunk vissza a teljes humanizmusra.

A kultúra a Szentírás és a természet után „a kijelentés harmadik könyvé”-nek tekinthető, de szükségünk van eligazítóra az értelmezésében, valamint a lelkek felismerésének és megítélésének ajándékára.

A kultúrában egyaránt vannak keresztyén és keresztyén-ellenes elemek, s ez szükségessé teszi a különbségtétel képességét.

6. Az evangélium és a vallási pluralitás kultúrája (kultúrái) – párbeszéd és misszió a vallási mozgalmak körében.

A „párbeszéd” politikailag helyes dolog de nem elég tartalmas. Egyháztagok hagyják el az egyházat, az egy-

házak viszont a társadalomból vonultak ki. A vallás igénye a keresés, nem szűnt meg, bár nem mindenkit érint.

A „spiritualitás” az élményt hangsúlyozza és elüzettesíthető, a személyes növekedés vagy a probléma-megoldás autonómiáját és technikáját erősítheti meg. Az új vallási csoportokat nem önmagukban, hanem igen gyakran az egyházhoz viszonyítva szemlélik. Az ilyen csoportok tagsága nem állandó. A keresztyén bizonyosságtételhez hozzátartozik a másokra hallgatás készsége is. Az istentisztelet legyen megragadó (nem szórakoztató) és örvendetes, nyílt közösséggel.

Ne essünk pánikba! Az új vallási mozgalmak nem szükségképpen veszélyesek az egyházra.

Ügyek és kérdések

„A hit beplántálásának új útjain a szekularizált Európában” – ebben az irányban még csak most indultunk el. Európa keresztyén múltja vegyes de mi új felfedező útra szeretnénk elindulni, kölcsönösen tanulni akarunk.

1. Modern társadalmunkban az evangéliumnak mindenekelőtt a gazdaság uralmát kell megkérdőjeleznie. Mindent feláldoznak a piac vastörvényeinek nevében: a társadalmi normákat, a természeti környezetet, az emberi kapcsolatokat. Az egyetlen, az egész világot átfogó fogyasztói kultúra tönkreteszi a hagyományos kultúrákat. A magánhaszon és a pénzüsszegekben történő számítás lép az erkölcsi értékek helyébe. Hogyan lehet megállítani az aranyborjú körüli táncot? Az evangélium világosan megmondja, hogy az ember, Jézus Krisztusban talál önmagára, nem az anyagi javakban vagy az általános értékekben. Az egyháznak a hiteles keresztyén bizonyosságtétel alapján kell hozzájárulniok a sürgősen szükséges lelki megújuláshoz, hogy elháríthassák a katasztrófát és igazságos, életképes társadalom számára készíthessék az utat. Ehhez pedig nem kevesebbre, mint *metanoia*-ra, megtérésre van szükség.

2. David Bosch nyomán a „felvilágosodás lelkületé”-nek alábbi jellemzését adjuk át:

- A *rációnak, mint minden tudás alapjának* a hangsúlyozása.
- Az *egyének meg – velük szemben – a kielemezhető és kizsákmányolható tárgyak* szerint való kétféle gondolkodás.
- Minden folyamatnak *ok és okozatként, de végső cél nélkül* való szemlélete.
- A haladás, azaz a terjeszkedés és a modernizálás hangsúlyozása.
- A tények tárgyilagosak és erkölcsileg semlegesek, ezzel szemben az értékek a vélemények és az ízlés függvényei.
- Elvileg minden probléma megoldható.
- Az emberek autonóm lények, már nincsenek gyámság alatt.

3. Isten országának az értékei gyakran megtalálhatók a keresztyén misszionáriusok érkezése előtti vagy az egyházon kívüli kultúrákban. A misszió „a Logos (Ige) feltárása, melynek magva minden kultúrában megvan” s egyúttal a kultúra démoni elemeinek a leleplezése. Ez a felismerés a kiértékelés és a bátorítás gyakorlását jelenti, pl. a modern művészet formáival kapcsolatban.

4. A közös misszióknak ma Európában a „testvériség” szükségességét kell hangsúlyoznia, a hatalomtól megfosztott nők, férfiak és gyermekek közügyekben résztvevő közösségeit építve, érzékeny hálózatot teremtve a különféle kultúrák és nemzetek között, – részben egyes csoportoknak és nemzeteknek a piac mechanizmusával történő félreállítását ellensúlyozásaként (vö. I Kor 1,26-28).

5. Az evangélium Jézus Krisztusban öltött testet. Ezért mindig kulturális formában és kulturális közvetítéssel jelenik meg. Inkább történet, mint állítás, mégpedig olyan történet, amelynek igazsága a liturgiában és az életben egyaránt végbemenő megélése által válik elevenné és magával ragadóvá. Az evangélium története gyakran nevelt fel olyan embereket, akik nehéz helyzetük értelmét is megtalálták és kreatív módon tudtak élni benne.

6. Az evangélium előírászerű hirdetése és intézményes testetöltése bizonyos esetekben önelégültséghez vezethet, ez pedig az evangélium megtagadása. A megbékélésnek az ilyen szektarianizmusból kivezető evangéliumi útja nem könnyű: megkívánja a hibáink elismerésére való készséget, a félelem és a tudatlanság legyőzését, a megbocsátásra való hajlandóságot. Az egyháznak magának is bűnbánatot kell tartania az olyan kultúrával való összejátszásért, amelyben bűnnek tartották a túrelmességet, Istent mindegyik harcos fél magának sajátította ki, s a legfontosabb szimbólumok a másik fél becsapódását, a saját párt diadalát hirdették.

7. A kultúra különböző értelmezései közül több is szóba került ezen a konzultáción, pl. a „magas kultúra” és az antropológiai értelmezés. A vitára nyitott kérdés maradt, hogy mi a viszony a helyi kultúra megnyilatkozásai meg az evangéliumnak, mint isteni kijelentésnek az egyetemessége között.

8. Az evangélium meg a kultúra értelmezésének megközelítései a sajátos társadalmi környezetből adódnak és nagyban befolyásolják ezeket a nemi különbségek. Az eddigieknél sokkal jobban figyelembe kell venni a nők tapasztalatait és szemléletét, hogy az egyházat a férfi uralomtól mentesen alakíthassuk.

Ajánlások

1. A II. Európai Ökumenikus Nagygyűlésen komoly bírálat alá kell venni a tarthatatlan növekedés és a tökefelhalmozás gazdaságának uralmát, a gazdagok és a szegények közötti szakadék egyre szélesebbé válását, Európában a vagyon igazságtalan elosztását. Fel kell végre ismerni, hogy Európában a fogyasztás tarthatatlan formája súlyos következményekkel jár a világ sok más részének társadalmi körülményeire. Az európai egyházak csak akkor remélhetik, hogy hatással lehetnek az európai politikai intézményekre, ha vállalják a közös felelősséget az eredményes ökumenikus szervezetek kialakításáért. Ezeknek szilárdan az egyházakban kell gyökerezniük és megfelelő pénzügyi és intézményi eszközökkel kell ellátni őket.

2. Az EEK-nak az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottságával együtt el kell indítania egy egész Európára kiterjedő tanulmányi programot a fogyasztói társadalomnak a misszióra, az erkölcsre és a helyes gazdálkodásra való neveléséről abból a célból, hogy elősegítse az igazságos és tartható életstílus érté-

keit és viselkedési szabályait. Ennek a keresztyén etikáról és arról a spiritualitásról szóló tanulmánynak, hogy mi az „elég” a fogyasztói társadalomban, etikai, missziói és ekklesiológiai felismeréseket kell összegyűjtenie. Ezt a tanulmányt az EEK tagegyházainak szervezeteivel kellene végeztetni más tudományok szakértőinek (pl. közgazdászoknak) a bevonásával és azokról a sajátos helyzetekről nyert tapasztalatok felhasználásával, amelyekben a keresztyének máshitűekkel és hitetlenekkel működnek együtt. Ezt az Európai Unió „lelket adni Európának” programjához való hozzájárulásként is kellene tekinteni.

3. Folytatni kellene a szerte Európában missziói partneryülekezetek kialakítására irányuló kölcsönös tanulmányi programot és több lehetőséget kellene biztosítani erre az EEK-ban, annak tagegyházaiban és missziói szerveiben, együttműködve az EVT II. Egységével. Ennek foglalkoznia kellene a kölcsönös missziói neveléssel a többségi és kisebbségi egyházak, keleti és nyugati keresztyénség, európai és Európán-külső népek között, abból a célból, hogy az uralkodó fogyasztói mentalitással szemben más életstílust folytató közösségek kialakításához járuljanak hozzá. Abban a meggyőződésben, hogy a missziói és ökumenikus szemléletre és gyakorlatra szorogató szüksége van a különféle kultúrákban élő európai egyházaknak, a misszió megértésének és a misszióra való felkészítésnek a gondja szintén közre kell hogy jöjjék a lelkészképzés és a teológiai nevelés formálásában.

4. Az európai egyházaknak sürgős szükségük van segítségre ahhoz, hogy megértsék és gyakorolják földrésziunkon a közös missziót. Ezért kellene kérdezni, hogy EEK-nak a Tanulmányi Bizottságán kívül nem kellene-e – az Európai Katolikus Püspöki Konferenciák Tanácsával együttműködve – saját missziói irodát vagy közös bizottságot létesíteni, hogy ezzel európai fórumot teremtsen a missziói szervezetek és hálózatok számára. Annak a felismerésnek, hogy Európa misszióra szoruló földrésze kezd válni, szükséges hogy strukturális (szervezeti) következményei is legyenek.

5. Az európai egyházaknak különösen kellene törekedniük a gyakorlati együttműködés előmozdítására az egyházak között helyi, nemzeti és nemzetközi szinten. Főként a vegyes kultúrájú és vallású területeken kellene a bizonyoságtétel, az együttműködés és a párbeszéd új formáit kialakítani, hogy megfelelhessenek a túlnyomóan városi szegénység és a társadalmi bomlás által felvetett kérdéseknek. Nagyon kívánatos lenne a vegyes kultúrájú és vegyes vallási környezetben élő egyházak vagy gyülekezetek (gyakran belvárosi egyházak) európai hálózata és egy európai konferencia működtetése „Az evangélium és a kultúra kihívásai városi területeken” témáról.

6. Az európai egyházaknak nyitottaknak kellene lenniük az etnikai kisebbségek egyházai felé, megértve különbözőségeiket, valamint a közös misszióra és szolgálatra való törekvésüket. Tekintettel az egyre fokozódó feszültségekre és konfliktusokra a különféle etnikai csoportok között, az egyházaknak síkra kell szállniuk az emberi jogokért és hídépítőknél kell lenniük, a reménység és a megbékélés jelét adva ezzel ebben a megosztott világban. Az etnikai kisebbségek egyházainak és a velük

együttműködőknek a hálózatát tovább lehetne fejleszteni, hogy e mozgalom elősegítésével és koordinálásával ezek az egyházak egymás partnereivé váljanak a Krisztus egy missziójában.

7. Az EEK-nak és az európai egyházaknak kutató munkát kellene végezniök a keresztség különböző liturgiai formáinak missziói hatásáról, komolyan véve, hogy a keresztség lényeges találkozási pont az evangélium és a kultúra között. A keresztségben találkozik egymással a népszerű vallás elfogadtatására való törekvése és identitás-keresése, meg az egyház bizonyágtétele.

8. Az EEK-nak, a II. Európai Ökumenikus Nagygyűlés meg a Tizenegyedik Nagygyűlés felé közeledve, fo-

kozottabban kellene meghallani, felismerni és finomítani a megbékélés legfontosabb kérdéseit, semmint hogy kész válaszokat akarna nyújtani.

9. A keresztyénség harmadik évezredének érkezésével együtt kellene járnia az európai egyházakban a bűnbánatnak a múlt kudarcaiért a kultúrák felismerésében és elfogadásában, valamint az evangéliumban rejlő egyre nagyobb kulturális gazdagság és kulturális csere megünneplésének. Már most kellene kezdeni minden keresztyén egyház közös bizonyágtétele és közöttük az ökumenikus szolidaritás liturgikus jelei megfelelői formáinak keresését 2000-ben.

(Fordította: Fűkő Dezső)

VISSZHANG

Megszólal a Rohonci Kódex?

Valójában nem szeretném, ha bárki is a „feje tetejére” állított kódex megfejtéséből indulna ki, mert bármilyen írott szöveg is olvasható lenne ilyen pozícióban, de sokkal nehezebben. Magának a szövegnek a törvényszerűségein ez mitsem változtatna.

Gondoljunk csak arra, hogy az analfabéta hogyan jönne rá, hogyan tartsa kézben a könyvet. Ha képeket is látna, egyértelműen megtalálná a helyes fogást, és azt is tudná, hogy munkáját mindig az elején kezdi el és a végén fejezi be, az írás is egy ilyen munka.

Tehát nyugodtan állítsuk „talpára” a kódexet és szakasunknak megfelelően ülünk a székre. Magáról a kódexről annyit mondhatok, hogy erősen elhasználódott és formája is azt sugallja, hogy mindennapi használatban volt, valamilyen imakönyv lehet és egy „nagyon egyszerű” emlékezeti kód alapján lehetett felolvasni a hallgatósnak. Sajnos a feltételezett egyszerű kulcsot mégsem sikerült megfejteni.

A kódex kézben tartása és olvasása egyértelmű és cáfolhatatlan. A félbe hagyott sorok minden esetben jobbról balra tartanak, a félbe maradt oldalak pedig alul üresek, a lappozás a felső lappozélon van, bár lehet, hogy nem a kódexíró számozta be, a rajzolatok is a talpukon állnak. A sorokon belül 1-5 jeltől álló szavak jól elkülönítve ismerhetők fel.

A sorok elején és végén levő jelek statisztikai adatai lényegesen eltérnek egymástól, ezek szerint a betűk zöme két jeltől áll, ami kettős kulcsra utal, amelyeket a középkor szerzetesei elsősorattal használtak és a rendszert is róluik nevezték el (Vigener, Trithem).

A legtöbb téves megfejtés abból adódik, ami Nyíri úrra is igaz, hogy túl sok könnyítést enged meg magának. Például, hogy a kódexíró olykor felcseréli a betűket, máskor meg betűket hagy ki, egy-egy titkos jelnek több betű is megfelelhet, illetve egy-egy betűnek több jele is lehet, sőt a szavakat is többféleképpen írhatja le.

Ennyi engedmény után már lehetségessé válik bármilyen szöveg rákényszerítése a titkos szövegre.

Tudni kell azt, hogy a titkos szövegeknek saját törvényük és nyelvtanuk van, amit meg lehet állapítani és figyelembe kell venni. Emellett természetesen követelmény, hogy minden „felolvasáskor” ugyanazt a szöveget kell felolvasni.

Nyíri úr a 448 oldalból megelégszik néhány oldal megfejtésével, ami érthető is, mert már ezek megfejtésénél is sok engedményt kellett tennie és olyannyira elmentmondásokba keveredett, hogy a fejtés folytatása lehetetlenné vált.

De itt már segítséget kér a „műértőktől” (szakemberektől). Ami pedig a megfejtett szöveget illeti. 5-600 évvel a honfoglalás után ilyen tisztán olvasható szöveget nem lehet feltételezni.

Ami az AMEN szó megfejtését illeti, sohasem fordul elő a szövegek végén, sőt 30 oldalon keresztül a kódexíró a felső margóra írta.

Nem szól a keresztfeliratokról, amelyek az INRI fordításai, pedig ez talán kiindulópontot is jelenthetett volna.

Mintegy két kilónyi rendszerezett statisztikával rendelkezem és ezek adatai alapján Nyíri úr megfejtését nem lehet elfogadni és nem javasolom senkinek, hogy a kódex megfejtésével innen induljon ki.

A kódexet újra talpára kell állítani és így próbálkozni megfejtésével, különben „Hamisan szólalna meg 150 év után a Rohonci kódex”.

Függetlenül a következőket mondanám el: 1969-ben a Gárdonyi titkosírás megfejtésének hírére levelet kaptam dr. Vajda József nyugalmazott plébánostól, egyházmegyei törvényszéki bírótól, hogy próbáljam megfejteni a kódexet. Megírta azt is, hol található meg e kódex. Vitába szállt azzal a feltevessel, hogy a kódex Litteráti Nemes Sámuel hamisítványainak egyike, mert 448 oldalon keresztül nincs értelme hamis szövegeket írni.

Ő magas is próbálkozott a kódex megfejtésével, abból kiindulva, hogy ebben a magyarság őstörténetével foglalkoznak és hogy az írás hasonlít a veszprémi apácakolostor görög nyelvű alapító oklevelének betűihez.

Hosszabb időn keresztül próbálta megfejteni, de egyetlen értelmes mondatot sem tudott összeállítani, ezért a kódex megfejtésével kapcsolatos jegyzeteit elégette.

Ezért jutott arra a gondolatra, hogy felhívja figyelmemet a kódexre, hogy ne maradjon megfejtetlenül.

Azóta foglalkozom a kódex szövegével és statisztikai adataim alapján megállapítottam a számok egy részének titkos jeleit, a pont és a mondatkezdő jeleket, a kódexet fejezetekre, mondatokra, szavakra és betűjelekre tudom bontani, ismerem a kódex ragjait, amiket a

szavak végéhez ír, ezek azt bizonyítják, hogy értelmes szöveget tartalmaz. Az is bizonyítható, hogy a kódex egyes szövegrészeit másolták és többen is írták. Öt-hat kutató már felkeresett adatok végett és segítséget is nyújtottam nekik, de konkrét megfejtéssel Nyíri úr kivételével senki nem jelentkezett. Tehát nem reménytelen a kutatás, de még sok-sok találékonyságra van szükség a megfejtéshez.

Gyürk Ottó nyugd.

SZEMLE

Zámbó András: Mondhat-e újat a feminista teológia?

„Amikor evilágon voltál, Uram, nem illeted megvetésel a nőket, hanem ...nagy könyörületességet mutattál irányukban. Nagyobb hitet találtál bennük és nem kevesebb szeretetet, mint a férfiakban... Semmi Néked hasznosat nyilvánosan nem tehattünk, sem nem beszélhetünk azokról az igazságokról, amelyek fölött titkon sírunk... És mégis, Uram, nem tudom ezt elhinni a Te igazságodról és jóságodról, hiszen Te igaz bíró vagy, nem olyan, mint az evilági bírák, akik miután mindnyájan férfiak, Ádám fiai, elutasítanak minden női erényt. Igen, Királyom, de eljön majd a nap, amikor mindenre fény derül...”

Avilai Szent Teréz (1515-1582) naplójának restaurátorok által újraélesztett részletét idézi könyvének 18-19. lapjain Zámbó András annak a folyamatnak jelzésére, amely a reformáció korában nagy lendületet kapva a teológiai gondolkodásban elkezdődött, s amelynek során lehetőség nyílt többek közt a nők alacsonyabbrendűségét hirdető, filozófiailag alábetonozott középkori tanok megkérdőjelezésére, a nőkről szóló tanítások, illetve az egyházakban és társadalomban elfoglalt helyüknek az újrafogalmazására. Ez az igen ellentmondásos, egyenesvonalú fejlődésnek pedig végképp nem tekinthető folyamat és a vele együttjáró nagy társadalmi, gazdasági, politikai változások az utóbbi félévezredben azonban nem csak kedvező eredményeket hoztak a nők számára, hanem sok tekintetben tovább éltettek-éltetnek évezredes hátrányos beidegződéseket a mindennapi életben és a tudományokban egyaránt, beleértve a teológia tudományát is.

Mindez reflexió és kritika tárgyává lett, amelyet most már maguk kívántak elvégezni, nem háritva vagy engedve át a férfiaknak teljes egészében a szellemi munkát, amely sok fáradsággal és szenvedéssel jár ugyan, de egyben mással nem pótolható öröm forrása is. E tudatos tanulmányozás során, a szekuláris feminista mozgalomtól nyert impulzusok hatására is, születtek meg a feminista jelzővel illetett teológiák az 1960-as évek végétől kezdve, olyan ma már klasszikusnak, „ősanyának” számító szerzőktől fémjelzetten mint Catharina Halkes, Mary Daly, Dorothee Sölle, Elisabeth Schüssler-Fiorenza, Rosemary Radford Ruether, Elisabeth

Moltmann Wendel. Ma már igen sokféle, egymással is vitatkozó, sőt homlokegyenest ellenkező irányzat, szemlélet sorolja magát e kategóriába, ember legyen a talpán, aki mindezek összefogására, értékelésére vállalkozik. (Igazán csak a témához illő szójáték kedvéért említjük, hogy a magyar nyelv és ragozás nem ismeri ugyan a nyelvtani nemeket, amivel pl. bibliaolvasás közben is különösen a harmadik személyű, Istenre vagy emberre utaló névmás esetén egy nyugateurópai olvasónak meg kell küzdenie, ennek ellenére sokan a legutóbbi időkig az *emberen* inkább csak a férfiembert értették. Esetünkben pedig tényleg férfiember a szerző.)

Könyvének alcíme szerint Zámbó András lelkész épp erre: *a feminista teológia kritikai analizisére* vállalkozott – jegyzetekkel, irodalomjegyzékkel is alig 64 oldalon. A Nemzetközi Teológiai Könyv sorozatának 23. köteteként, a Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, személy szerint dr. Szathmáry Sándor kutató professzor szerkesztésében, Szücs Ferenc professzor előszavával 1996-ban megjelent dolgozat, amely eredetileg lelkésképesítő vizsgára készült, e rövid terjedelemben olyan teológiai kérdésekre keresi a választ, amelyeknek – néhány elszigetelt próbálkozástól eltekintve – jószérivel még a nyilvános felvetésére sem nagyon kerülhetett eddig sor. Ilyen értelemben tehát mindenképpen előzmény nélkülinek tekinthető az utóbbi évtizedek hazai protestáns teológiai irodalmában. Egyáltalán nem véletlenül, egészen ifjú szerzővel állunk szemben, akiben a kellő merészségen s elmebeli frissségen kívül megtalálható a tárgyhöz szükséges beleérző képesség és gondolkodásbeli nyitottság köreinkben egyelőre még ritka erénye is.

Mit értünk ezen a toleranciát is meghaladó nyitottságon? Azt, hogy egy eleve negatív formában megfogalmazott állítást – a hivatalos kiírás szerint a dolgozat témája: *A feminizmus tévtanításai a keresztyén teológiában* volt – pozitív oldalról próbál kérdéssé formálni, amikor a nyomtatott változatnak a *Mondhat-e újat a feminista teológia?* címet adja. Úgy is mondhatnánk, hogy előítéletek nélkül, őszinte tudásvágygal, mégis kritikus szellemi készenléttel próbál tárgyhöz közelíteni, telje-

sen mellőzve azt az eljárásmódot, amely egy még fel sem tett kérdésre előre borítékolja a választ, ily módon előre megvédelmez egy támadni vélt dogmát, gondolkodási sémát avagy teológiai, de ebben a köntösben is leginkább egyházpolitikai hiedelmet vagy irányelvet.

Ez a módszer – és természetesen a lehetőségekhez képest sokoldalúan forgatott irodalom, de a legmeghatározóbb munkák, ún. alapművek jellemző fejezeteit mindenképpen érinteni szándékozó tanulmányozás – első látásra kiviláglik már a tagolásból, mely szerint szélesebb társadalomtörténeti-szociológiai háttér felvázolása után következik a feminista teológia főbb tételeinek az ismertetése, majd ezek szembesítése az egyházi gyakorlattal, különös tekintettel természetesen a hazai református egyház életére. Ennek megfelelően a *Bevezetés* és a *Konklúzió* című egység között a következő fejezetek követik egymást: I. *Nőtörténet*. II. *A feminizmus fenomenológiája*. III. *A feminista teológia tanításai*. IV. *Gyakorlati feminizmus*.

Ily módon az I.-II. rész kifejtésében az a mélységesen biblikus szempont érvényesül, amely szerint az úgynevezett szent történet nem valahogy párhuzamosan és függetlenül halad az emberiség általános történetével, hanem úgy, hogy Isten megszólítja az embert abban a helyzetében és kötöttségeiben, amelyben éppen leledzik, s ő a maga módján a Lélektől ihletve válaszol, imádja a Szentségest és próbál a felismert úton járni, életét, viszonyait Isten tetszése szerint berendezni. Így tehát ha meg akarjuk ismerni és érteni azt, hogyan magukat feministának nevező teológusnők Istennel találkoznak és róla gondolkodnak, valóban át kell tekinteni a nők helyzetét az elmúlt korokban. Ezt teszi a szerző az Ószövetség korától a 20. századi emancipációs mozgalmakig, s ezt követően főbb vonalaiban jellemzi a feminista mozgalmakat. A dolgozatnak mintegy egyharmadát foglalja el az az áttekintés, amelynek során kontextusba helyeződnek a női teológia később taglalandó tartalmi kérdései.

Melyek ezek a tartalmi kérdések? Alapvető kérdés a bibliai kijelentés, a Szentírás tekintélye, illetve az ehhez kapcsolódó hermeneutikai problémák. A szerző megfogalmazásában: „Vajon más lesz-e az üzenet, ha nők olvassák a Bibliát?” A patriarchalista rend igazolásának szándékával művelt ún. „hivatalos” teológia szubjektivitásával szemben a szerző szerint mintegy „a ló másik oldalaként” a feminista megközelítésben egy másik szubjektivitás áll, amely viszont bevallottan azt keresi a Bibliában és az egyház tanításában, ami építő, felszabadító számára. Ez a tudatosság teszi szerinte „valami módon mégis objektívvé” a feminista megközelítést. A női tapasztalat és nézőpont felértékelésének ugyanakkor meg van a veszélye is, még ha nem is ellentétes a Szentírással az a megállapítás, amit feminista teológusnők módszertani követelménynek tekintenek: a nők teljes értékű emberségét tagadó kijelentés nem tekinthető megváltó, felszabadító jellegűnek. E kérdés erősen megosztja a feministákat is: vannak, akik egyenesen elvetik a bibliai kijelentést, és az egyházból is kivonultak, mások csak a tekintély hagyományos értelmezésével szállnak szembe, egyébként pedig elfogadják a Bibliát. Kérdés, hogy tehetjük-e az emberi tapasztalatot – akár nőéről, akár férfiről legyen szó – az isteni kijelentés mércéjévé? Másfelől viszont saját tapasztalat nélkül fel-

foghatjuk-e az isteni kijelentést, vagyis attól hogy nem beszélünk róla, adottnak vesszük, nem befolyásolja-e értelmezésünket saját élményvilágunk, társadalmi helyzetünk, lelkiállapotunk? Sarkítva a kérdést: jól olvassuk-e a Bibliát és az egyházi tanításokat, ha azok lelki-szellemi nyomorúságunkat és fizikai elnyomásunkat erősítik, ahelyett, hogy felszabadítanának? Ehhez hasonló kérdésekkel birkózik a szerző a feminista szerzőket olvasva. Tény, hogy pl. maga a Tízparancsolat a feleséget a tulajdon közé sorolja, beszédes jeleként a nők általánosságban alacsonyabb társadalmi státusának, ami alól természetesen kivételeket is ismerünk, mégis egyértelműen egy patriarchális értékrendre utal. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nők által ajánlott „kreatív olvasás” által ne találhatnánk meg benne a ma is érvényes üzenetet. Ennek a „kreatív olvasásnak” a hét pontban foglalt szempontjait a szerző bátran ajánlja nem feminista bibliolvasóknak is.

Az Istenről szóló tanításokat illetően is fontos kérdéseket tesznek fel a nőszempontú teológusok. Különösen kezdetben sokan foglalkoztak az istenkép andromorf mivoltával, leginkább az Atya-képpel, mivel a férfiarcú istenképekben a férfiuralom fontos ideológiai bázisát látták, amellettt hogy egyoldalúan, megszegényítve fejezik ki Isten létgazdagságát. Az egyoldalú, torz képekből könnyebben lesz bálvány, s ha ezek a rettenthetetlen harcos, haragos bíró, hatalmas király formáját öltik, az egész vallás természetét militánsná tehetik. Számos női megoldási kísérlet született erre a problémára az inkluzív nyelv szorgalmazásától kezdve az istennők képek felelevenítéséig. A szerző a Szentírásra hivatkozva megvédi az Atya-képet és objektívnek tartja, mégpedig Istennek azon tulajdonsága alapján, hogy ő a meglepetések Istene, aki sokszor tesz olyat, amit nem várunk, amire nem gondolunk. S e váratlan cselekedetek is – amikor pl. nő által szabadul meg Isten népe valamely veszedelemből – feljegyeztettek számunkra, még ha leíróik nem is értették azokat. Joggal figyelmeztet a női és férfi istenképek egymással való kijátszásának veszélyére. miközben szegyenletes bűnnek tartja a nők elnyomását azon a hamis teológiai alapon, hogy csak a férfi Isten képmása. (A nők istenképűségét illetően még Kálvin sem tud egyértelműen elhatárolódni bizonyos skolasztikus spekulációktól, melyek arra vonatkoznak, hogy a nők kevésbé tökéletesen hordozzák az Isten képét, mint a férfiak.) Ezért nincs helye a gögnek vagy a szkepszisnek a bibliai kijelentéssel kapcsolatban.

A Fiú-Isten már közelebb áll a feministákhoz, a Szentlélekben pedig többen egyenesen a női princípiumot vélik fölfedezni a héber *rúach*, illetve *shekináh* alapján – kapcsolatba hozva Isten bölcsességével: *hokmá*, illetve *sofia* –, amely a hellenizmusban „férfiásodott” volna el oly módon, hogy először a semleges nemű görög *pneuma*, majd a hímnemű latin *spiritus* foglalta el a helyét. Elisabeth Cady Stanton száz évvel ezelőtti Női Bibliájában (The Women's Bible, 1895) a Szentháromság harmadik személye Anyaként jelenik meg.

„Jézus személye az a pont, ahol a feminista teológia könnyedén tárgyalóasztalhoz ülhet a hagyományos teológiai irányzatokkal” – állapítja meg a szerző maga is mintegy fellélegezve, hogy a feminista krisztológia főbb megállapításaival bátran egyetérthet. (Ez a témakör illethette a

saját maga által tervezett könyvborítón található ábrát, a nagyítóra emlékeztető formájú, egyébként is keresztbe végződő női szimbólumot benne még egy keresztet, ami egyúttal a 'teológia' szó kezdőbetűjéül is szolgál.)

Az antropológia tárgykörében a teremtés és a bűneset férfiközpontú magyarázatainak feminista felülvizsgálata, átértékelése kerül szóba, amelynek során lelepleződnek a patriarchalista teológiai zsákutcák a nők bűnösebb illetve tökéletlenebb mivoltával kapcsolatban, amit egyébként Jézus sem elvben, sem a gyakorlatban nem igazol. Ő, amikor rehabilitálja a bűneset után átokkal sújtott embert „tudatosan rombolja a nők korabeli elszigetelésének falait” (47.o.).

A könyv fontos erénye, hogy tanulságokat is levon egyházunk mai életére nézve, anélkül azonban, hogy elhamarkodott, rövidere zárt megállapításokat tennie. Olykor a rövid terjedelem miatt becsúszik egy-egy kevésbé átgondolt megállapítás – pl. amikor a feminizmust okolja az anyaság leértékelődéséért és a kevesebb gyerek születéséért (49.o.) -, általában azonban elemzését az elmélyültség jellemzi. Bizonyos kérdéseket nyitva hagy, másokban viszont határozottan állást foglal és megfontolásra ajánlja felismeréseit, s szorgalmazza „a nők szolgálatának és státuszának helyretételét”, hogy „szolgálatunk fékei” eltűnhessenek, amilyen pl. „a saját karrierjét a nőktől féltő férfi irigység”. Mindezen célok eléréséhez a biblikus tanítás elmélyítését tartja szükségesnek, „ami megnyugtatja az igazán hívő férfiakat” (56-57.o.).

Összefoglalva: a szerző jól érzékelteti a feminizmusnak azt az üzenetét, hogy még szélsőségeiben is, sőt azokban még inkább, éppen mert férfi szemmel nézve nevetségesnek tűnő jelenségeket is produkál, hű tükrét, sőt olykor nagyított képét mutatja mindazon visszasságoknak, amelyeket a férfi irányította civilizáció létrehozott, magától értődőnek, „természetes”-nek tekint, s ha ez így maradna, az lemondás volna a valóság teljesebb megismeréséről. Különösen a teológusok nem tehetnek úgy, mint ha mi sem történt volna az elmúlt két évezredben a keresztyénség korszakában, amely – legalábbis nyugati változatában – tudatossá tette az ember számára, hogy jóllehet sok minden jó be van írva természetünkbe, ez a természet erősen megosztott, nem támaszkodhatunk mindenben rá, hanem mindnyájan kegyelemre szorulunk. Mindig meg van a kísértés a rossz természet filozófiai és teológiai igazolására, nem is mindig sikerül ellenállni neki, de nem szabad feladnunk, nők és férfiak kell hogy ebben is segítőitársai legyenek egymásnak. Ilyen értelemben nem mond újat a feminista teológia sem, csak igyekszik érzékenyen figyelni arra, hogy hol és mikor van szükség hangsúly-változásokra és újabb hangfekvésekre ahhoz, hogy a teológiából ne agytmpító hangágyú, netán edesen andalító kábítószert legyen vagy meddő, unalmas szócséplés, hanem Isten élő és éltető szava szólaljon meg belőle. Ezt a szót Zámbo András kihallotta és meg tudta osztani másokkal is, ezért lett könyve minden hiányérzetünk mellett is nemcsak érdekes, eszméltető vitaanyag, de egyháztagjaink számára is haszonnal forgatható, lélekerősítő olvasmány.

A könyv stílusa világos, olvasmányos, szemléletes, külső megjelenésében is vonzó, még ha takarékosági okokból a kiadónak meg is kellett elégednie az egyházi könyveknél egyébként is szokásos fekete-fehér kivitel-

lél. Külön említést érdemel az elfogulatlan, szeretetteljes ironia és öníronia – ritka kincs még a gyakran túlzottan is komolykodó, sőt komor hangvételű teológiai irodalmunkban –, amely távolról sem hasonlít a durva tréfára vagy bájgúnáros kedveskedésre, amit remélhetőleg egyre kevesebben engednek már meg maguknak a témával és általában a női nemmel kapcsolatban.

Mai plurális szemléletünkől „megfertőzve” szerintünk talán helyesebb volna többes számot használni, azaz nem „a” feminizmusról, illetve „a” feminista teológiáról beszélni, hiszen e jelzők alatt igen sokféle, egymással olykor szöges ellentétben álló irányzat megtalálható, ezért félrevezető lehet a határozott névelő. Szerzőnk esetében egyébként sejtésünk szerint a határozott névelő, illetve az egyes szám használata egyszerűen azt jelzi, hogy ezekről a teológiákról hazai perspektívából nézve nem lehet még árnyalt képünk a vonatkozó irodalom majdnem hozzáférhetlensége és szüntelen gyarapodása miatt. A Nemzetközi Teológiai Könyv sorozat a maga eszközeivel éppen ezeket az évtizedekre visszanyúló teológiai tudományok helyzetére súlyosan kiható hiányokat igyekszik pótolni. E könyv kiadása után joggal remélhetjük, hogy előbb-utóbb eredeti anyagot is megjelenet magyarul. Néhány alapmű ma már megtalálható teológiai könyvtárainkban is, így akinek nincs módja a hivatkozott folyóiratok egyes számait böngészni magyar nyelvű interpretációk után kutatva, az is ellenőrizheti a könyv legfontosabb állításait kellő nyelvismeret birtokában. Talán most már, s reménység szerint a jövőben még kevésbé lesz szükségszerű, hogy egy-egy témának egyetlen „ügyeletes” szakértője legyen, ami nyilvánvaló gátja az egészséges szellemi közéletnek, az élettel és a szakmai közösséggel való oda-vissza ható termékeny kapcsolat-tartásnak. E folyamat nyitányaként is üdvözölhetjük Zámbo András könyvét, sokunk épülésére.

Nagy Edit

BIBLIA

Magyarázó jegyzetekkel

(Kiadja a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 1996. 1532 old. + Függelék [Mértékek, súlyok, pénzek; Tárgyi magyarázatok; Könyvcímek rövidítése; Eltérő versszámok; Könyvek idézési módja; a könyvtáblán 4 térkép] Műbör kötésben: 2.500,- Ft)

Dr. S. Meurer mondta a Bibliatársulat ünnepi közgyűlésén (1996. nov. 27-én) a következőket:

„»A Stuttgarter Magyarázatos Biblia tanulmányozásra a legjobb, ami a világon csak létezik.« Ez nem az én véleményem, hanem egy amerikai tudósé, aki ezt könyvismertetésében állította és jelentette ki. Miért?

1.) Az SMB tudományosan ez idő szerint csúcson áll. A magyarázatok egy több mint száz éve tartó bibliatanulmányozás eredményeit tartalmazzák. Ennek köszönhetjük a Biblia jobb megértését általában, de minden homályos hellyel kapcsolatban is, melyek előtt a bibliaolvasó eddig tanácstalanul állt és csupán javaslatokra és önkényes magyarázatokra támaszkodhatott. Semmi kétség, hogy a Biblia történeti dokumentum is.

Csak a történelem ismerete nyomán nyílik meg a szöveg egész gazdagsága a maga sajátos jelentőségében. Amit Isten Mózesnek és a prófétáknak mondott, ezáltal lesz az robbanékonyágában és radikalitásában világos.

Elég sok hely van, különösen az Ósz-ben, melyek héber szövege érthetetlen, feltehetően megromlott és ezért homályos. A bibliafordító ilyenkor dönteni kényszerül. Ez az alapja annak, hogy a bibliafordítások ezeknél a verseknél eltérő szöveget adnak. Az SMB az ilyen esetekben a Hebrew Old Testament Text Project-hez (HOTTP) fordult segítségért és javaslatában azt követte. (Megjegyzés: a HOTTP nemzetközi bizottsága a masszoréta szövegnek mintegy 5000 helyét vizsgálta meg és megállapította a valószínű eredeti olvasási módot és azt ajánlotta a bibliafordítóknak.)

A bibliaolvasónak természetesen joga van tudni, mik ezek a helyek és hogyan hangzik a szó szerinti fordítás. Az SMB függelékben sorolja fel ezeket a szövegeket és megadja a fordító döntésének alapját. Sok olyan szó van ugyanis a Bibliában, melyek szükségszerűen magyarázatot igényelnek. Kik a haszidok, a prozeliták? Hogyan ment végbe a keresztre feszítés? (Stb.) Az SMB mindehhez egy kis lexikont ad a függelékben. Ezáltal az olvasó megtakarítja a fáradságot, hogy máshonnan szerezzze meg ismereteit.

Ezen túlmenően az SMB magyarázatokat ad a szövegben, melyek a nyomtatásban világosan elkülönülnek a bibliai szövegtől. Ezek a magyarázatok a teológiai tartalmat igyekeznek kiemelni, anélkül persze, hogy dogmatikusok lennének. Emellett az Ó- és az Újszövetség egymáshoz való viszonya is világos lesz, mivel az egyik a másik nélkül a keresztyén értelmezés szerint nem teljes és nem is érthető. Mindkettő öszszetartozik, mivelhogy ugyanarról az Istenről van bennük szó. A férfinak az 1Móz 3,16 szerinti uralma az asszony felett Jézusnál véget ér. A Zsolt 2 a Messiásra mutat és arra, hogy az Újszövetség ezt a várakozást beteljesedettnek látja. Vö. az Ézs 7-et és a Zsolt 22-t. A Biblia mindegyik könyvének megvan a maga különlegessége, keletkezési története és sajátos üzenete. Ezért van az SMB-ben mindegyik bibliai könyvhöz szóló bevezetés is.

2.) Az SMB ökumenikus fáradozás eredménye. A munkatársak evangélikusok, reformátusok, metodisták, baptisták voltak. Az egyik fontos munkatárs katolikus. Harminc évvel ezelőtt ez még lehetetlen lett volna. Korábban a különféle felekezetek a Bibliához hozzátették a maguk sajátos tanítását, sőt bele is vitték a szövegbe. Ez volt az alapja annak, hogy a Brit és Külföldi Biblia-Társulat (BKBT), minden Bibliatársulat anyja, miért ragaszkodott ahhoz, hogy a bibliai szöveget „without notes and comments” (megjegyzések és magyarázatok nélkül) adja ki és ezt az alaptételt mindenütt keresztül vigye, ahol Biblia-társulatokat alapított, vagy támogatt. E téren a felekezetek gondolkodásában döntő változás történt. Minden felekezet ma egy abban, hogy a bibliafordításnál csak arról lehet szó, hogy a szöveget hűségeen adják vissza. A bibliai tudósok is egyetértve vallják, hogy a Bibliához adott magyarázatok a megvilágosítást és a megértést elősegítők lehetnek és semmi

esetre sem szabad dogmatikai meggyőződést hirdetni azok által. A bibliai szövegek magyarázatánál a tudósok világszerte ugyanazt az elismert módszert alkalmazzák. Innen érthető, miért nincsenek a bibliafordításoknál és a magyarázatoknál alapvető különbségek. Ebben a tekintetben figyelemre méltó, hogy a BKBT a maga megszorítását „Semmi megjegyzés és kommentár” miatt változtatta meg így: „Semmi tantételszerű megjegyzés és kommentár”. Ezt a véleményt egyébként a Magyar Bibliatársulat is osztja.

3.) Az SMB olvasó-barát. Kiemeli azokat a szavakat, melyeket magyarázni akar. Kijelöli azokat a helyeket, melyekhez tárgyi magyarázatokat fűz. A mutató- és gyűjtőhelyeket áttekinthető módon használja.

4.) Tanulmányozásra alkalmas, illetve magyarázatos Bibliákra szükség van. Ebben megegyeznek mind a katolikusok, az ortodoxok és a protestánsok. Néhány héttel ezelőtt átnyújthattam az első ökumenikus, spanyol, magyarázatos Bibliát (Studienbibel) a pápának. Ez a Biblia segít mind a laikusoknak, mind a lelkészeknek, hogy egy bibliai szöveg értelmét meglehetősen gyorsasággal megragadják. A Stuttgarti Bibliához Jubileumbibliája magyarázatos Biblia volt, amit 50 év óta a bibliaolvasók igen nagyra értékelnek. Van tehát Németországban egy régi hagyomány, ami tulajdonképpen Luther Mártonra megy vissza.

5.) Az SMB eredmény. Ez mindenekelőtt érvényes a kelendőségre (32.000 példány). A katolikus Bibliatársulat a magyarázatokat egy katolikus kiadású Bibliához használja. A Koreai Bibliaközösség amellet van, hogy az SMB magyarázatait lefordítja. Ez érvényes a Magyar Bibliatársulatra is, amely ennek a lehetőségnek a jelentőségét először ismerte föl, le is fordította és ma a nyilvánosság elé is tárja. Kívánok az Önök kiadásához széleskörű elterjedést.

Dr. Siegfried Meier
(Fordította: Tegez Lajos)

HÍREK

Pályázati felhívás

A Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet. A Christian Witness to Israel angliai szervezettel együttműködésben pályázatot hirdet a John Duncan Ph. D. ösztöndíj támogatásának elnyerésére. Az ösztöndíj elnyerésére egyetemi fokú teológián utolsó éves vagy végzett magyar anyanyelvű személyek pályázhatnak egy 5000 szavas angol nyelvű esszé megírásával a magyarországi zsidó misszió történetével kapcsolatos témában. A pályázatokat 1997. január 31-ig lehet benyújtani a PMTI-nél. (Budapest, 1461, Kálvin tér 7. Pf. 150.) Elbírálásukra 1997. februárjában kerül sor. Érdeklődni, szakmai segítséget kérni a 216 20 54-es telefonszámon lehet.

CONTENTS OF NO. 1996/6

LORD, SPEAK TO US!

István Győri: Truth and Mission

LORD, TEACH US!

Botond Gaál: The Churches and the National State in Central Europe

István Ágoston: The Hungarians at the Time of the Conquest of the Land and Their Converters

József Barcza: The Mentality of the Hungarian Reformed Colleges

Lóránt Fukk: The Hare Krishna Movement

Jürgen Moltmann: Covenant or the Leviathan

REMEMBER...

István Varga: Károly Böhm Died 85 Years Ago

László Balázs: The History of the Rev. János Csanaki, Reformed Minister of Pest, and His Descendants

OUTLOK

State and Progress in Preparing for EU Enlargement

WORLD CHRISTENDOM

The Document of a Common Consultation on the Gospel and Culture

ECHO

Otto Györk: Does the Codex of Rohonc Begin to Speak?

REVIEW

Edit Nagy: András Zámbo: Can Feminist Theology Say Anything New?

Annotated-Bible

NEWS

Invitation to a Competition

INHALT DER NUMMER 1996/6

REDE UNS AN, HERR!

István Győri: Wahrheit und Mission

LEHRE UNS, HERR!

Botond Gaál: Die Kirchen und der Nationalstaat in Mitteleuropa

István Ágoston: Die Ungarn zur Zeit der Landnahme und ihre Bekehrer

József Barcza: Die Mentalität der ungarischen reformierten Kollegien

Lóránt Fukk: Die Hare Krishna Bewegung

Jürgen Moltmann: Bund oder Leviathan

ERINNERT EUCH...

István Varga: Károly Böhm ist vor 85 Jahren gestorben

László Balázs: Die Geschichte von János Csanaki, reformiertem Pfarrer in Pest und seiner Nachkommen

AUSSCHAU

Wo sind wir mit der Vorbereitung für die Ausweitung der EU?

WELTCHRISTENTUM

Das Dokument einer gemeinsamen Konsultation über das Evangelium und die Kultur

ECHO

Otto Györk: Fängt der Kodex von Rohonc an zu sprechen?

RUNDSCHAU

Edit Nagy: András Zámbo: Kann die feministische Theologie etwas Neues sagen?

Ungarische Erklärungsbibel

NACHRICHTEN

Ausschreibung

A BAPTISTA KIADÓ AJÁNLATA

Baptista kiskönyvtár

Győri Kornél: A reformáció harmadik ága; A hitvallás és a baptisták	50 Ft
Baptista hitvallás	55 Ft
Győri Kornél: „Vizsgáljuk meg útjainkat!”	40 Ft
Dr.Somogyi I. Kié a hatalom a gyülekezetben?	30 Ft

Évenként megjelenő kiadványok

Múlt, jelen, jövő 1995	280 Ft
------------------------------	--------

Emlékkönyvek baptista történelmünkről

Emlékkönyv	35 Ft
Emléklapok 3.	35 Ft
Emléklapok 4.	40 Ft
A bővelkedő kegyelem	35 Ft

Segédkönyvek

Dr.Almási Tibor: Máté evangéliuma ...	400 Ft
Dr.Almási Tibor: Bibliai kérdések és válaszok	185 Ft
Győri Kornél: Gyülekezeti élet I.	65 Ft
W.L.Heindrich: Teológia gyermekeknek	200 Ft
Dr.Almási Mihály: Az úrvacsora mint szolgálat	595 Ft

Hitvallásos irodalom

Dr.Almási Mihály: És továbbment az ő útján örömmel	130 Ft
Dr.Udvarnok Béla: Új élet Krisztusban	155 Ft
J.F.MacArthur: Karizmatikus káosz ...	290 Ft

Spurgeon könyvek

C.H.Speurgeon: Engem keressetek! ...	180 Ft
C.H.Speurgeon: A kapu előtt	55 Ft

Billy Graham könyvei

Dr.B.Graham: Békesség Istennel – füzve	50 Ft
– kötve	85 Ft
Dr.B.Graham: A Szentlélek – füzve ...	50 Ft
– kötve	85 Ft
Dr.B.Graham: Közelgő lódobogás	135 Ft
Dr.B.Graham: Szemeimet a hegyekre emelem (elmélkedés az év minden napjára)	150 Ft

Versek, elbeszélések, bizonyágtételek

Lukátsi Vilma: Egy csipet só	110 Ft
Dr.Judson: Judson Adoniram élete ...	180 Ft
Gerzsenyi Sándor: Eldőlt a szívemben	105 Ft
Venyercsán L.: Legyőzött honfoglalók	110 Ft
Mustármagok – Szerk.: Dr.Somogyi Barnabás	320 Ft
Itt az aratás: – Szerk.:Pálinskás Ibolya ..	100 Ft

Ének-zene

Evangéliumi karénekek	330 Ft
Jézus az Úr – Jesus is Lord!	110 Ft
A hit hangjai	480 Ft
A hit hangjai II.	70 Ft
Bibliaköri énekek kísérete	200 Ft
Zeng az ének 1.	120 Ft
Beharka P.: Gyülekezeti harmónium (orgona-) játék	350 Ft
Beharka P.: – Gyülekezeti orgonajáték II.	350 Ft

Hanglemezek és kazetták

„Zengd Jézus nevét!”	120 Ft
„Jertek és lássátok!”	120 Ft
Evangéliumi karénekek 1.2.3. Darabonként	330 Ft

Tanulmányi anyagok

Dr.Komesz M.: Kertet ültetett Isten (Hittankönyv I.) Oktatókönyv	300 Ft
Olvasókönyv	270 Ft
Dr.Komesz M.: Ki vagy te, Uram? (Hittankönyv II.) Oktatókönyv	345 Ft
Olvasókönyv	325 Ft
Sunders: Egyéni evangélizáció (füzetekkel együtt)	600 Ft
AKI GYŐZ – Hat hasznos lecke a győzelmes hívő életéről	40 Ft
Neighbour: Útravaló a lelki növekedéshez	220 Ft

Játék

Bibliai és művelődéstörténeti játék	155 Ft
--	--------

Evangélizációs traktásusok

VÁLASZ – Keresztalakú hívogató prospektus	10 Ft
JÉZUS – Aki felel minden kérdéssedre ..	1 Ft
ISTENnek terve van veled!	1 Ft
Döntöttem Jézus Krisztus mellett – Hogyan tovább?	1 Ft

A fenti kiadványok megvásárolhatók, megrendelhetők a Baptista Kiadó könyvesboltjában.

A könyvesbolt nyitvatartási ideje:

Hétfőn: 9-18,
Kedd-Csütörtök: 9-16,
Péntek: 9-13

Címe:

Budapest – 1062 Aradi u. 48.
Tel.: 332-79-85

A bolt vezetője: Gaál Attila